Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919

Antologie, ediție, studii și note
de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan

Presa Universitară Clujeană

https://biblioteca-digitala.ro

MARELE RĂZBOI ÎN MEMORIA BĂNĂŢEANĂ
(1914-1919)

ANTOLOGIE, EDIŢIE, STUDII ŞI NOTE
DE VALERIU LEU ŞI NICOLAE BOCŞAN

AU COLABORAT
MIHAELA BEDECEAN ŞI IONELA MOSCOVICI

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL BANATULUI MONTAN REŞIŢA

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. Rudolf Gräf

Prof. univ. dr. Ioan Bolovan

Coperta I: *Delegaţii Transilvaniei, care au prezentat la Bucureşti rezoluţia de unire a Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România, în mijlocul ofiţerilor şi soldaţilor ardeleni din Batalionul 2 Alba Iulia, cu drapelul primit de la voluntarii români la Chişineu pentru a fi depus în Cetatea Alba Iulia.*

Coperta IV: *Membri ai corpului voluntarilor români în Rusia.*

https://biblioteca-digitala.ro

MARELE RĂZBOI
ÎN MEMORIA BĂNĂȚEANĂ
(1914-1919)

ANTOLOGIE, EDIȚIE, STUDII ŞI NOTE
DE VALERIU LEU ŞI NICOLAE BOCŞAN

AU COLABORAT
MIHAELA BEDECEAN ŞI IONELA MOSCOVICI

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2012

https://biblioteca-digitala.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Marele Război în memoria bănăţeană (1914-1919) / ed., studiu şi note Valeriu Leu şi Nicolae Bocşan; au colab.: Mihaela Bedecean şi Ionela Moscovici. - Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012-

vol.

ISBN 978-973-595-375-1
Vol. 1. – 2012. – Bibliogr. – ISBN 978-973-595-376-8

I. Leu, Valeriu (ed.)
II. Bocşan, Nicolae (ed.)
III. Bedecean, Mihaela
IV. Moscovici, Ionela

94(498.5)"1914/1919"

© 2012 Autorii volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parţială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorilor, este interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

https://biblioteca-digitala.ro

Cuprins

1. Valeriu Leu: Memorialistica românească din Banat referitoare la primul război mondial şi la Unirea din 1918 7

2. Nicolae Bocşan: Memoria bănăţeană a Marelui Război şi a Unirii cu România 31

Notă asupra ediţiei 131

Abrevieri 133

Antologie

3. Petru Albu: Evacuarea spre patrie 137

4. I. Babeu: Din peripeţiile subsemnatului şi ale colegilor 141

5. Nicolae Badiu: Aduceri aminte 145

6. Filaret Barbu: Jurnal de adolescent (1918–1920) 155

7. Coriolan Băran: Amintiri 179

8. Coriolan Băran: Amintiri personale asupra unor momente în legătură cu actul Unirii din anul 1918 265

9. Prof. P. Bizerea: Românii din Banatul sârbesc la Alba-Iulia. Amintiri din Vârşeţul de la 1918 293

10. Sever Bocu: Drumuri şi răscruci. Memorii 297

11. Sever Bocu: Opt luni în Kiev 367

12. Dimitrie Botău, preot, Sculea: Amintiri din războiul mondial. Lupte crâncene în săptămâna Sf. Paşti 387

13. Emil Botiș: Amintiri (1904–1984) 391

14. Valeriu Braniște: Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane şi autobiografice) 409

15. Caius Brediceanu: Războiul mondial 473

https://biblioteca-digitala.ro

16. Nicolae Brînzeu: Memoriile unui preot bătrân 483
17. C. Buracu: Amintiri 515
18. Pompiliu Ciobanu: Unirea Banatului şi încoporarea Timişoarei la România Mare. Date istorice adunate de dr. Pompiliu Ciobanu 561
19. Nicolae Corneanu: Amintiri despre anul 1918 în Caransebeş 617
20. Aurel Cosma jr.: Armata unirii de la 1918 621
21. Dr. Aurel Cosma: Amintiri de la unirea din Alba-Iulia. Aspecte şi impresii de la Marea Adunare Naţională din duminica de 1 decembrie 1918 631
22. Aurel Cosma jr.: Adeziunea şvabilor din Banat la Unirea de la Alba-Iulia. Adunarea naţională a şvabilor de la 10 august 1919 în Timişoara 659
23. Aurel Cosma jr.: Începuturile activităţii mele de ziarist 667
24. Mihai Drugărin Petricoane: Însemnările unui director de liceu 709
25. Octavian Furlugeanu: Amintiri 739

https://biblioteca-digitala.ro

Valeriu Leu

1. Memorialistica românească din Banat referitoare la primul război mondial şi la Unirea din 1918

Cele două evenimente istorice a căror relaţie este atât de strânsă au fost tratate inegal în istoriografia română. Războiul are câteva istorii (Alexandrescu *et al.* 1987; Atanasiu *et al.* 1979; Kiriţescu 1989) şi sute de studii, dar cu foarte puţine excepţii ele sunt construite din perspectiva statului român de atunci, adică a „Vechiului Regat". Ce s-a întâmplat cu românii din afara acestei teritorialităţi în timpul conflagraţiei a interesat mai puţin, judecând după numărul studiilor care i-au fost dedicate. Cum au străbătut ei – fie soldaţi, fie civili, fie ţărani, fie orăşeni, fie maturi sau copii, femei şi bărbaţi – acele timpuri aspre rămâne încă de dezvăluit prin publicarea documentelor. Semne că aşa se va întâmpla sunt (Bârlea 2004). Oricum, echilibrul trebuie restabilit, perspectiva trebuie multiplicată. Specificitatea, particularităţile contextului istoric diferite de la o provincie românească la alta – Banat, Ardeal, Bucovina, Basarabia – trebuie luate în calcul. Despre Basarabia, regimul comunist, cum se ştie, a interzis orice investigaţie istorică serioasă. Recuperările contemporane sunt grăbite şi contradictorii, afectate de tensiunile de pe limesul ce separă Europa Centrală de Rusia. Cum am menţionat deja, nici în cazul celorlalte provincii, lucrurile nu sunt duse – nici măcar aproape – de epuizarea resurselor documentare. Inhibiţii mai există şi astăzi, ca şi influenţe de natură politică şi ideologică şi sunt uşor vizibile. Adevărul este că inerţii, uneori chiar mai accentuate decât în cazul românesc, se găsesc şi la celelalte istoriografii est-central europene.

Unirea din 1918 s-a bucurat de o mai mare atenţie, dar cu accentuări, cu insistenţe pe anumite momente, ceea ce creează inegalităţi de tratament, valorificându-se o linie stabilită în timpul comunismului prin prestaţiile ocazionate de aniversarea unei jumătăţi de secol, dar continuată inerţial şi după 1989 (I. Munteanu *et al.* 1992) Chiar şi arhitectura lucrărilor este oarecum tipizată (Constantinescu, Pascu 1968; Marin et al. 1968; Popescu-Puţuri, Deac 1968). Mai întâi, o disproporţionat de lungă istorie a unirii care pleacă de obicei de la daci şi romani, străbate „ca un fir roşu" toate epocile. O fixare la fel de disproporţionată se referea la clasa muncitoare care, deşi ataşată lozincii marxiste cu proletarii uniţi din toată lumea, acum acţionează strict în interes naţional, disociativ. Se evidenţiază o contradicţie

https://biblioteca-digitala.ro

ce se explică ambiguu sau nici nu se explică. Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia pare mai degrabă prilej de veselă chermeză, un marș triumfal, discursuri solemne rostite într-o zi de la începutul iernii. Se întocmesc liste de participanți, fiecare nume nou adăugat era socotit un uriaș triumf istoriografic. Despre intervențiile militare străine, cum a fost ocupația sârbă în Banat, se vorbea puțin și adeseori atât de ambiguu încât cititorul nici măcar nu știa despre ce armată este vorba. Nici despre unitățile de voluntari români care au luptat în Siberia împotriva gărzilor roșii, continuând astfel războiul de-a lungul transsiberianului până în 1920, nu se putea scrie nimic. După 1989, subiectul începe să fie cercetat cu mai mult calm și cu mai multă temeinicie, dar nici pe departe atât de intens pe cât ar merita. Totuși se achiziționează beneficii evidente și se introduc fonduri documentare necunoscute sau puțin cercetate până în prezent, pentru Banat cel puțin (Dudaș 1996; Munteanu *et al.* 1992). Interesul suportă o multiplicare și o descentralizare, contextul local, provincial este luminat mai intens, sunt cuprinse în orizontul investigațiilor și categoriile „mărunte", „omul obișnuit", mișcarea voluntarilor este reevaluată, cunoașterea mult extinsă (Leu, Albert 1995).

Lucrurile merg totuși poticnit, cu pauze mari, cu repetiții deranjante. În general, istoriografia bănățeană nu izbutește să-și creeze acel mediu academic care să favorizeze studiul sistematic și serios făcut de profesioniști conectați noilor metode și instrumentarului promovat de istoriografia universală contemporană. Asaltul amatorismului este încă viguros favorizat de lipsa de criterii valorice în judecarea rezultatelor investigației și de o fragilitate congenitală a instituțiilor menite să susțină totuși efortul istoriografic. Studiile privind Banatul în timpul primului război sunt rarisime. Arhivele trebuie deci scotocite, documentele publicate, mobilitatea perspectivei accelerată, bibliotecile citite, chiar dacă sunt în limbi străine. Cea mai mare urgență este însă aceea a lărgirii bazei documentare. Lumea bănățeană în război este deocamdată numai întrezărită. Interesele multiple și adeseori contradictorii pentru Banat, complexitatea etno-culturală, lingvistică și confesională, acțiunea diplomatică, ghemul de acțiuni și reacții trebuie așezate sub fascicolul luminos. Ce s-a întâmplat cu ostașii români din unitățile militare austro-ungare? Pe ce fronturi au fost? De când până când? Ce pierderi au avut? Care a fost comportamentul lor în raport cu marea prăbușire de la capătul războiului și construcția lumii noi? Care a fost reacția elitelor românești la multiplele provocări, la ritmul extraordinar al schimbărilor de situații, la stimulii externi și interni? Ce s-a petrecut în conștiințe atunci? Ce s-a întâmplat în lagăre? Ce s-a întâmplat cu refugiații din Ardeal și Banat după armistițiu și pacea de la Buftea, dar și pe toată durata războiului? Toate acestea sunt întrebări care-și așteaptă răspunsul. Este limpede că trebuie părăsit traseul prestabilit și pozitivismul care a dat în factologie greu de „înghițit" de cititorul contemporan, dornic să găsească oamenii în vârtejul istoriei, că trebuie îndreptate lucrurile și spre mentalități, sensibilități, spre perspectiva comparatistă, spre animarea tablourilor încremenite și mai ales trebuie înlăturată demagogia istoriografică.

https://biblioteca-digitala.ro

Noile direcţii istoriografice care încearcă să repopuleze spaţiul cu oameni – cu oameni care au psihologie – în locul peisajului arid instaurat de canoanele pozitivismului marxist, al mulţimilor anonime – „categorii", „clase", „mase" – necesită însă nu doar o bună cunoaştere a unui nou instrumentar, ci şi noi categorii documentare. Este vorba deci de a înnoi metodologia, instrumentarul, perspectiva şi temelia documentară. Corespondenţa, jurnalele, memoriile devin categoriile indispensabile. Ele nu au lipsit cu desăvârşire şantierelor dedicate primului război mondial şi Unirii, dar s-au folosit zgârcit şi fragmentar. Lucrările dedicate subiectelor în cauză s-au mulţumit cu aceleaşi texte publicate în anii interbelici. În ciuda diferenţelor dintre autori sau a timpului dintre apariţii, sursele, este uşor de văzut, sunt mereu aceleaşi. Nu s-au făcut reeditări, nici vorbă măcar de proiectul unui corpus memorialistic bănăţean integral. Apelul la aceste surse era sinuos, în funcţie de permisivitatea regimului, conjunctură, era condiţionat ideologic şi politic şi a rămas inerţial. Aceiaşi spun acelaşi lucru în acelaşi fel!

Dincolo însă de solicitările impuse de „noua istorie", care peste tot şi pentru toate epocile pretind o multiplicare a surselor şi a genului de surse, în cazul Banatului (pentru evenimentele menţionate) mai ales pentru Unire, este vorba şi despre o penurie documentară.

În cazul chestiunilor legate de operaţiunile militare la care au luat parte unităţile cu efective româneşti din Banat pe fronturile sârb, italian şi rus este cu siguranţă o penurie rezultată din lipsa de interes a cercetării care, considerând că numai ce s-a întâmplat cu românii cuprinşi în unităţile vechiului regat priveşte istoria românească, nu a investigat arhivele militare austriece şi maghiare şi nici măcar pe cele româneşti. O nouă generaţie, poliglotă şi motivată, va putea umple cu uşurinţă acest gol.

În schimb pentru alte aspecte (legate de viaţa în vreme de război), raritatea surselor este determinată de alte motive. În primul rând responsabilă pentru această stare de lucruri a fost neglijenţa celor care le deţineau – ele nu au fost protejate în arhive oficiale –, încredinţaţi că nu scrisorile de pe front ale bunicilor şi nici socotelile gospodăreşti scrise pe filele unui calendar de un ţăran oarecare sunt indispensabile „marii istorii", una a „marilor" evenimente şi a „marilor" personalităţi (păci, războaie, regi, generali şi oameni politici), aşa că puteau fi aruncate pentru a face loc „actelor" contemporane, utile. Greu s-a înţeles – nici astăzi deplin – că „actele" sunt în acelaşi timp şi „documente", dar că acestea din urmă sunt mult mai diverse şi includ în categoria lor o mulţime de înscrisuri nu doar pe cele oficiale emise de autorităţi. Nu există nici (doar în mod excepţional) colecţii complete din presa vremii. În sfârşit, documentele datorate autorităţilor, documentele datorate comunităţilor bănăţene care-şi constituiau noile organe ale puterii politice – Consiliile Naţionale – şi noile instrumente armate cu scopuri poliţieneşti şi de apărare – Gărzile Naţionale – sunt extrem de rare. Vechile autorităţi au fost înlăturate, iar cele noi nu aveau încă exerciţiul birocratic. Adeseori evenimentele se consumau oral, o ceremonie religioasă şi un spectacol ad-hoc cu cântece şi horă. În

https://biblioteca-digitala.ro

puţine cazuri se întocmeau procese verbale şi uneori chiar şi acestea au rămas la cei aleşi atunci, nearhivându-se. O lucrare care şi-a propus să adune documentele pentru Banat reuşeşte să inventarieze pe durata de la 12 octombrie 1918 la 10 august 1919 numai 196 documente, din care aproximativ un sfert (vreo 50) sunt de fapt articole de presă şi alte 6 sunt scrisori sau scurte texte memorialistice! (Munteanu *et al.* 1983, p. 42–221). Când este vorba de sub 150 de documente propriu-zise e limpede că avem o deficienţă de informare, că o construcţie nu se poate aşeza pe o astfel de temelie şi deci elaboratelor administrative, politice trebuie să le alăturăm izvoarele „alternative", în primul rând memorialistica. Acest lucru se impune ca o urgenţă.

Realizarea corpusului bănăţean este, acum, în curs de finalizare (Bocşan, Leu, 2008). Investigaţii în diferite colecţii publice şi private au permis identificarea, copierea şi pregătirea pentru editare a unui număr de 58 de texte memorialistice privind Banatul în timpul primului război mondial şi Unirii având 50 de autori. Dar, dacă vom asimila pe cei care, cum vom vedea, au răspuns apelului formulat de N. Ilieşiu să relateze cele ce s-au întâmplat în intervalul menţionat, numărul lor creşte cu câteva sute. Se depăşeşte astfel cu mult numărul documentelor menţionate mai sus. Este vorba, precizăm, despre memorialistică românească.

Aceste texte, împreună, adună aproape 2000 de pagini în forma computerizată. Suntem însă convinşi că mai există şi altele, pe care nu le cunoaştem încă şi care, pe parcurs, vor completa colecţia noastră. Ca dimensiuni ele sunt foarte diferite, de la 2 pagini la peste 400 de pagini. Autorii, respectiv gradul lor de cultură, sunt iarăşi foarte diferiţi – de la ţărani ca Ioan Albu din Reşiţa, Ioan Pelea din Fibiş, Ion Stângu din Gârlişte, Petru Oance din Bocşa Vasiova, la muncitori ca Eftimie Gherman din Lăpuşnicul Mare, Traian Novac din Ticvaniul Mic, Iosif Renoiu din Bocşa, la preoţi ca Iosif Coriolan Buracu, învăţători ca Petru Ugliş din Bata, Pavel Jumanca din Caransebeş, profesori ca Petricoane Drugărin din Oraviţa, Petru Bizerea din Deta, ofiţeri ca Ioan Babeu din Borlovenii Vechi, Octavian Furlugeanu din Doclin, Grigore Mihăiuţiu din Bozovici, jurişti ca Mihai Gropşianu din Oraviţa, Ilie Gropşianu din Sasca, ziarişti şi oameni politici ca Valeriu Braniţte din Lugoj, Sever Bocu din Lipova, Petru Nemoianu din Petrilova etc. Enumerarea poate continua încă mult. Cu toţii sunt cuprinşi în volumele colecţiei memorialistice pregătite. Diversitatea aceasta este în sine un mare avantaj pentru cercetător, pentru că, acum, poate scruta istoria dinspre atâtea conştiinţe şi mentalităţi ale aceluiaşi spaţiu, ale aceleiaşi epoci aflate în raport direct cu aceleaşi evenimente şi întâmplări. Imaginile pe care le pune la dispoziţia istoricului, generate în primul rând de nivelul social şi implicit cultural al indivizilor, dar şi de datele personale, creează complexitate, recreează şi animează lumea de odinioară. Utilizându-le profesionist, putem coborî la periferiile sociale, dar putem urca şi spre grupurile elitare ale românimii bănăţene, în momente decisive ale istoriei naţionale şi universale. Răsturnarea aceasta uriaşă care a învălmăşit popoare, afectând destinul multora, al tuturor de fapt, mici şi mari, se produce acum aievea, se aud vorbe,

https://biblioteca-digitala.ro

strigăte. Împuşcăturile şi demagogia discursurilor politice nu sunt doar menţionate, pot fi ascultate. Cu ajutorul memorialisticii intrăm în filmele interioare, prind contur şi ultimele rânduri ale mulţimii, încep să se distingă chipuri.

Dar de ce, când şi cum au început toţi aceşti oameni, atât de diferiţi, să scrie? Este prima întrebare pe care nu numai canonul cercetării îl impune, ci pur şi simplu bunul simţ, curiozitatea cititorului. Această întrebare determină de fapt prima bifurcaţie a cercetării. Nu există în cazul acestor texte doar un singur interes, acela pentru evenimentul descris, ci şi acela pentru autor, pentru istoria textelor. Sunt deci de acum în atenţie două „istorii", la fel de interesante. Este clar că scrierile sunt produsul memoriei unor indivizi confruntaţi cu o istorie aspră, violentă chiar, dar în egală măsură şi produsul epocilor în care au fost scrise. Este o virtute pe care documentele oficiale nu o au. Sunt cuprinse în ele două nivele de lectură, evident, pentru cine cunoaşte ambele coduri. Primul pentru istoria evenimentului şi altul pentru istoria epocii în care a scris memorialistul.

În anii imediat următori războiului, în Banat părea a se fi instalat o perioadă memorialistică aridă. Puţini au scris, cu toate că războiul ar fi trebuit să provoace o adevărată cascadă a scrierilor. Au fost atâţia luptători, care au trecut prin atâtea întâmplări extraordinare, prin lungi călătorii – e drept motivate militar –, dar care păreau să nu fi lăsat nimic în urma lor, nici o urmă scrisă. Un ziarist izbucneşte reproşând: *„Când va veni oare şi „Jak London"-ul plaiurilor bănăţene sau mai bine zis al uzinelor şi minelor de aici? Dar „Knut Hamsun"-ul nostru care vrea să răsară de nicăieri pentru ca să scrie despre pribegiile bănăţenilor foşti soldaţi în armata austro-ungară, în primul război mondial? Au fost bănăţenii – ca prizonieri – prin Petrograd, Moscova şi prin închisorile şi lagărele Siberiei, iar la întoarcere un număr mare dintre ei au trecut prin Japonia, Arabia, Egipt, prin porturile Haiffa, Iaffa, Constantinopol, au fost prin Serbia şi prin oraşele Italiei, dar nici unul – înţelegeţi? – absolut nici unul n-a scris măcar un rând despre viaţa lor aventuroasă şi plină de peripeţii. Şi n-a fost unul sau o sută, ci cu zecile de mii"* (Jurchescu 1930, p. 4). Revolta cuprinsă în textul de mai sus este mai degrabă una motivată literar. Evenimentele excepţionale şi mobilităţile excepţionale – condiţii, are convingerea autorul, indispensabile unei scrieri remarcabile – n-au reuşit să impună nici un autor important. Din perspectivă istoriografică însă, judecata sa n-ar mai fi trebuit să fie la fel de aspră. Apăruseră deja primele semne că lumea bănăţeană nu era nici pe departe atât de tăcută pe cât credea el. Primele memorii au apărut îndată după terminarea războiului, în anii în care societatea românească era preocupată să se organizeze în noile cadre. Nu poate fi surprinzător deci, că într-un anotimp intens – aşa este întotdeauna cel de tranziţie – trecutul apropiat era invocat în sprijinul anumitor poziţionări, al unui grup social sau altul. Voluntarii – militari din armata austro-ungară care ajunşi în prizonierat se înrolaseră în unităţi sub drapel românesc – încercau, în vacarmul zilei, să închege o organizare, să-şi susţină punctele de vedere. Faptele lor de mare curaj se petrecuseră doar cu câţiva ani în urmă, dar începeau, deja, să fie ignorate, ceea ce părea multora cel puţin o ingratitudine. Purtătorul de cuvânt cel mai înflăcărat era

https://biblioteca-digitala.ro

P. Nemoianu. El se străduia să atragă atenţia asupra faptului că dorinţa de Unire a venit din ambele părţi, dinspre Vechiul Regat, dar şi dinspre părţile cuprinse în fostul Imperiu Habsburgic. Nu a fost vorba numai de o atitudine strict politică a celor din Banat, Ardeal şi Bucovina, ci şi de o serioasă componentă militară care a implicat mii, zeci de mii de oameni, decişi să se reîntoarcă în tranşee, riscând şi execuţia în cazul capturării. Mişcarea aceasta a voluntarilor trebuia recunoscută şi luată în seamă atunci când se reorganiza statul român. În 1921 şi 1922, P. Nemoianu publică două cărţi pe acest subiect – *„Corpul voluntarilor români în Rusia"* şi *„Prima Alba-Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului. Istoric general"*, prima la Lugoj şi cealaltă la Timişoara. Chiar în titlul celei din urmă, el precizează că este vorba de o istorie, dar sursele folosite sunt mai ales amintirile încă atât de proaspete şi, într-o mică măsură, presa. Prin acest text se deschide, cel puţin pentru Banat, o direcţie istoriografică, din capul locului strâns legată de cea memorialistică. Studii istorice propriu-zise nu apucaseră a se scrie, arhivele erau împrăştiate, multe rămase prin ţări străine inaccesibile acum (Rusia), centrele de cercetare încă nu se constituiseră, urgenţa era însă maximă. Aşa se face că şi acum, ca şi în alte împrejurări ale timpului istoric românesc, începuturile unei istoriografii trebuie căutate în memorialistică. Este adevărat, aceste texte sunt rare – perspectiva temporară favorabilă scrisului este, cum se ştie, mai degrabă una îndelungată – nu aveau mari dimensiuni şi nici nu intraseră în atenţia editurilor cunoscute. Uneori se strecuraseră în filele unor calendare – gen atât de îndrăgit în ruralitatea bănăţeană – cum au fost *„Calendarul Românului"* editat de Episcopia Ortodoxă a Caransebeşului, *„Almanahul Banatului"* sau *„Calendarul Banatului"* de la Bocşa etc. sau ale unor reviste locale colportate mai degrabă decât difuzate cu mijloacele unei prese moderne, cum a fost *„Vasiova"* lui P. Oancea, faimosul „Tata Oancea" şi care apărea unde, când şi cum se putea. Era însă deschisă celor „mărunţi", celor din satele şi orăşelele bănăţene. Respectul pentru scris era enorm în Banat, venea din vremea Luminilor (Leu 2007, p. 187–287). Atestatul unei „celebrităţi" locale nu putea fi dobândit decât în scris. Nu-i de mirare deci că, începând cu însuşi editorul, o mulţime de oameni – preoţi, învăţători, profesori, ofiţeri, funcţionari etc. – îşi scriu, publică, în această revistă, memorii. Cum cele mai interesante pătanii ale lor, cele în care au putut să-şi afirme curajul, dârzenia, devotamentul, credinţa nu puteau fi decât cele din vremea marelui război şi marii Uniri, răstimp când au ieşit (doar pentru a se reîntoarce) din monotonia micilor târguri, acestea dădeau subiectul predilect. Confruntarea unei biografii cu istoria, în ipostaza sa violentă, spectaculoasă, a generat întotdeauna scris memorialistic. P. Oance publică în foileton, din 1929 până în 1934, propriile amintiri de război. Adunate laolaltă, ajung la dimensiunea unei cărţi. A fost nevoie de o muncă de ani de zile până ce am reuşit colectarea, pentru că nu există o colecţie completă din „Vasiova".

I. Babeu, ofiţer proaspăt întors de pe front în Oraviţa ocupată de sârbi, publică şi el în „Vasiova" episodul trecerii munţilor spre Oltenia, apoi spre Transilvania, pentru a se pune la dispoziţia armatei române (Babeu 1931). N. Badiu din Seleuşul

https://biblioteca-digitala.ro

aflat astăzi în Banatul sârbesc relatează întâmplările prin care a trecut în toamna lui 1918, când a plecat, împreună cu alţi ofiţeri şi soldaţi români din garnizoana Komarno, spre casă şi apoi cele ce s-au petrecut în Banatul de vest până la intrarea armatei sârbe (Badiu 1933–1934). Preotul D. Botău istoriseşte acţiunea regimentului său, alcătuit în mare parte din români, împotriva Armatei Roşii, undeva pe Don, în dreptul staniţei Bataiscaia, în primăvara-vara lui 1918 (Botău 1931, p. 18). Profesorul orăviţean M. Petricoane-Drugărin îşi aminteşte Paştele din 1918, petrecute la Kiev în tabăra voluntarilor bănăţeni şi ardeleni (Petricoane-Drugărin 1937, p. 12). Deşi publicate într-o revistă mică, deşi aparţin în fond celor „obişnuiţi", textele invocate mai sus se constituie în documente extrem de dense nu numai pentru evenimentele evocate, dar şi pentru istoria mentalităţilor, a sensibilităţilor vremii. Ele se datorează unor oameni care, întorşi la existenţa „măruntă", au totuşi conştiinţa că nu doar au asistat, ci chiar au participat, au fost creatori de istorie.

A mărturisi, a participa la construcţia unei conştiinţe istorice, care la rândul ei alimentează sentimentul istoric (Bocşan, Leu 1988, p. 13) este un puternic motiv pentru a scrie. Gh. Neamţu din Caransebeş face o demonstraţie în acest sens, printr-o carte mereu citată, indispensabilă oricărei retrospective interesate de război şi Unire, *„Activitatea Consiliului Naţional Român din Caransebeş. Noiembrie 1918–august 1919. Amintiri şi documente"*, 1927. Ca şi prima lucrare a lui P. Nemoianu, aceasta se situează – cum menţionează şi titlul – în punctul de suprapunere al istoriografiei cu memorialistica. Sunt utilizate nu doar amintirile personale – autorul a fost în permanenţă situat în centrul evenimentelor de unde avea o rază vizuală întinsă şi clară –, ci şi documente aflate în arhiva sa. Această manieră de a include documente în cuprinsul textului memorialistic pentru a susţine, pentru a întări, pentru a dovedi se va menţine, începe chiar să constituie o tradiţie bănăţeană.

Scriind, cei mai mulţi memorialişti nu povestesc doar întâmplările personale, ci vorbesc în numele tovarăşilor de front, de prizonierat, al voluntarilor, militanţilor pentru Unire. Tocmai această convingere îi face să-şi înţeleagă efortul ca o datorie, pe care şi-o asumă şi la a cărei împlinire îndeamnă şi pe alţii. Şi totuşi, oricât ar vorbi şi ar spune unul sau altul din memorialişti, locuri goale continuă să rămână, trebuie umplute mereu. Scrisul se regenerează. P. Nemoianu este primul care exprimă o astfel de convingere: *„Nu numai eu, dar cred că nimeni nu ar fi în stare să cuprindă în cadrele unei conferinţe, şi nici chiar în volume, tot ceea ce s-a petrecut în sufletele cât şi acţiunile noastre în aceşti ani. Căci, să mă credeţi, că cei patru ani cari au format obiectul desvoltării mele de astăzi, nu au fost patru ani obişnuiţi din viaţa unui om, ci au fost o viaţă întreagă, cu epizoade din cele mai variate, în formă şi proporţii cu cari nu erau deprinse firea şi educaţia unui popor trăit intro sclavie atât de îndelungată ca noi. Ar trebui ca, cei cari am luat parte la aceste evenimente, să contribuim fiecare cu crâmpeie din sufletul şi viaţa sa, şi numai apoi, să credem că am lăsat un tablou fidel al avântului generaţiei de astăzi"* (Nemoianu 1921, p. 31)

https://biblioteca-digitala.ro

Amintirea, pomenirea este o datorie pioasă şi faţă de cei care nu mai sunt, faţă de cei căzuţi departe. Că acest punct de vedere aparţine unui preot nu poate fi surprinzător: *„Acele clipe de groază petrecute şi descrise aici aşa, pe scurt, de mulţi vor fi date uitării. Eu unul însă nicicând nu voi uita suferinţele îndurate în primăvara anului 1918 în oraşul Rostov şi jur, ci an de an apropriindu-mă de sărbătoarea Învierii Domnului, reîmprospătând în memorie acele clipe de duioşie îmi voi aduce aminte de fraţii mei de suferinţă, cari uitaţi şi de cei de acasă şi neluaţi în seamă nici de cei de acolo, îşi dorm somnul dulce al veciniciei pe câmpiile îndepărtate ale Rusiei sovietice"*. (Botău 1931, p. 18). Se confirmă aici atitudinea cuprinsă în vechile însemnări pe cărţi din Banat, că moartea nu se întâmplă decât atunci când se instalează uitarea, când cel „plecat" nu mai este pomenit. Memorialistica poate avea deci şi o astfel de funcţiune.

Chiar dacă împrejurări de neocolit impun întreruperea unei povestiri, ea trebuie să fie doar temporară. Etica memorialisticii şi datoria faţă de cei care nu mai sunt impun continuarea îndată ce se iveşte ocazia: *„Dar firul povestirilor noastre trebuind să-l întrerupem aici, mulţumim Celui de sus, Cel ce ne-a cârmuit paşii şi faptele noastre şi care, pe deasupra, ne-a învrednicit nu numai de a le supravieţui dar ne-a acordat şi răgazul de a le aşterne pe hârtie. Cunoscând bunătatea lui fără margini, îndrăznim să-i solicităm răgaz şi binecuvântare şi pentru a putea încheia această poveste care nu este a noastră, a câtorva, ci a unui neam întreg care necontenit a crescut şi cred în trânsul"* (Nemoianu 1933, p. 112).

Cu atât mai mult, obligaţia scrierii – în sine antidot al uitării – revine celor care au avut prilejul de a fi în centrul evenimentelor cum a fost de pildă C. Brediceanu. Îşi împlineşte obligaţia, convins că în memoriile sale nu este vorba numai de persoana sa, ci de mult mai mult, de istoria însăşi, altfel el este un pretext, un produs al jocului: *„Toată generaţia noastră «de trecere», de la dominaţiunea habsburgică la libertatea şi unitatea naţională de astăzi, a trăit epoca cea mai interesantă a neamului românesc. Puţin însă au ajuns, în cursul acelor ani, în situaţiuni atât de variate, ca şi mine, cu întâmplări şi coincidenţe atât de ciudate. Multe din peripeţiile vieţii mele se datoresc vremilor"* (Brediceanu, 1935, p. 20). Există cazuri în care curiozitatea intelectualului, a omului instruit, a celui care „ştie să vadă" îl determină să caute un punct avantajos de observaţie, chiar dacă era primejdios. De pildă, C. Grofşorean, cunoscut sociolog bănăţean, a participat la război ca ofiţer de artilerie în regimentul 21, tocmai într-un sector foarte expus, platoul Doberdo. Conştient că asistă la un cataclism mondial fără precedent, care merită, trebuie descris, îşi face însemnări zilnice. Nu vrea să piardă nimic, aşa încât, cu toate că se nimerise în concediu în zilele prăbuşirii imperiale, se întoarce ca să vadă finalul: *„Semnificativă este atitudinea mea idioată în septembre 1918 când obţinând un concediu reglementar de vreo 20 zile am făcut un voiaj la München–Berlin–Hamburg.*

În Berlin mă prinde vestea dezarmării Bulgarilor. Având încă (sic!) *câteva zile libere mă grăbesc la tata, la Lugoj. Situaţia istorică se limpezeşte. Cataclisma inevitabilă. Şi în loc să-mi prelungesc concediul plec îndărăt la unitatea mea vroind să văd dezastrul armatei austro-ungare după ce luasăm parte şi la înaintările ei victorioase. Curiositatea îmi era mai*

https://biblioteca-digitala.ro

puternică ca cumpănirea pericolului. Reîntorcându-mă la front am luat parte la bătălia ultimă de la Piave (...) Şi azi mă miră că am scăpat" (Grofşorean, 1932, p. 39).

O trecere în revistă, foarte interesantă, a motivelor care determină memorialistica, într-un anume mediu şi într-o anume epocă, o face M. Gropşianu, rezervând explicaţiei o parte destul de însemnată din textul său. Ce l-a făcut pe cunoscutul jurist, la începutul anilor 30, să povestească tuturor cele petrecute în toamna lui 1918 la Oraviţa, orăşel montanistic din sudul Banatului? Întâi s-a decis să scrie dintr-o frustrare: Banatului nu i se recunosc meritele! S-au găsit chiar unii să spună că n-ar fi făcut mai nimic pentru Unire, I. Clopoţel de pildă, modest publicist ardelean, lasă să se înţeleagă M. Gropşianu. Într-o broşură, acesta îndrăzneşte să minimalizeze provincia care a suferit cel mai mult, care a sosit ultima în statul român unificat, după ce suportase ocupaţia străină. De altfel, Ardealul şi ardelenii au fost întotdeauna tentaţi să coboare Banatul, ba chiar să-l scoată din istoria naţională, supralicitează autorul. Desigur, a existat o oarecare asprime, de multă vreme, între liderii celor două provincii, care pe vremuri găsiseră căi diferite pentru politica naţională din imperiu, întemeind chiar două partide distincte, cu diferenţe de tactică şi de program etc. La urma-urmei, ardelenii, cel puţin cei din părţile Aradului, au, faţă de bănăţeni, ce să-şi reproşeze. De pildă când s-au plâns la Ştefan Cicio-Pop că sârbii împiedică delegaţii lor să participe la adunarea de la Alba-Iulia, acesta n-a găsit nimic mai potrivit decât să-i promită comandantului sârb de la Timişoara că nu va permite agitaţii în Banat şi deci poate să-i lase în drumul lor. Iar Banatul era ocupat şi românii se cam săturaseră să suporte fără reacţie trupe străine. *„Las-că n-a făcut-o. Dumnezeu să-l odihnească"*, strecoară supărat M. Gropşianu. Într-un cuvânt, lucrurile au o istorie care şi ea trebuie scrisă şi în orice caz atitudinea lui M. Gropşianu venea pe un orizont de aşteptare care mocnea în Banat. La început a fost solicitat să scrie, pe această temă, doar pentru un ziar bănăţean. Apoi şi-a dat seama că lucrurile sunt cu mult mai grave şi deci trebuie să scrie în amănunt şi cu accentele cuvenite. La Oraviţa s-au întâmplat lucruri care au premers pur şi simplu Alba-Iulia! I-au luat-o înainte! Dovezile sunt în memoria celor de atunci, care încă mai trăiau şi totuşi, în ciuda prezenţei atâtora, se găsesc, iată, unii, să nege rolul Oraviţei în împrejurări decisive:

„Mă invită domnul Prefect Dongorozi de la Oraviţa să scriu un articolaş pentru revista „Vatra Banatului". Mulţumindu-i pentru atenţie, mă execut. I-ar fi mai plăcut să fixez «ceva» din zilele revoluţiei noastre, cu tot dramatismul ei. Da, în adevăr, Revoluţia Caraşului, pornise cu simptome de dramă, a decurs în criteriile unei melodrame, s-a sfârşit însă cu finalul din Faust: «condamnată, condamnată!».

Aşa este! Ca toate marile dar modestele fapte ale bănăţenilor, şi revoluţia din Oraviţa-Caraş, cea de la 1918, a fost condamnată cu scoaterea ei din capitolele istoriei contimporane româneşti. Aşa a voit-o «iubitorul» nostru frate Ardelean, istoriograful domnul Clopoţel, spunând în cartea sa intitulată „Revoluţia Ardealului", că în Banat nu a fost nimic ce ar însemna unei mişcări mai de seamă în viaţa naţională din anul Mare 1918. De Oraviţa nici

https://biblioteca-digitala.ro

pomină, Oravița e bună pentru alegeri și fiefuri de politicianism. Restul ce mai interesează?" (Gropșianu 1935, 31).

Banatul este minimalizat și nu doar în privința rolului avut la Unire, ci în general, acum, în țara întregită! Unii, din afară, au observat și ei acest lucru și se miră chiar de tăcerea bănățenilor. Tot unii ardeleni sunt mai gălăgioși în a denigra, vor să-și aroge singuri meritele Unirii. Evident, era vorba de o exagerare, dar M. Gropșianu credea cu tărie în ea. A simțit cum stau lucrurile chiar la început, pe când mergeau alături de episcopul Miron Cristea spre Alba-Iulia: *„Dar chinurile noastre pe la gările timișorene, spre Arad și toate peripețiile prin care am trecut au fost adânc simțite și le-a îndurat alături de noi și P.S.S. Miron Cristea Episcopul Caransebeșului, avându-ne de adjutanți cu dr. Ilie Gropșianu, Buna, și dr. Gherguță. până la Alba-Iulia. În drum P.S.S. ne citea cuvântarea a Marelui Prasnic al Unirii. La Arad gărzile vestite nu erau nici unde. Orașul gol de Români, par-că îi înghițise pământul. Ce deosebire la noi în Oravița?! Dar încheiem: Dintre toate provinciile Românești, asupra Banatului se lasă mai afundată tăcerea. Scrie Profesorul univer(sitar) I. Simionescu. Chiar glasul Bănățenilor nu se prea aude, deși ei ar avea multe de spus asupra frumuseții pământului ce-l locuiesc. Și mai ales asupra oamenilor de seamă ai lor retrași din viața publică. Ardealul mai gălăgios mereu atrage atenția asupră-i, amenință cu revoluția tainică de la Alba-Iulia etc., mai și face patentă monopol din zămislirea și înfăptuirea, «idealului». Ce este acest joc frivol și lipsit de curajul bărbatului cu fumuri de Mesianism? decât un moral însănit politic și asta până când? Exact ca în comediile lui Aristofanes. Banatul izolat se mândrește cu vorba, „Banatu-i fruncea", și se ascunde din calea tuturora. De vină ar fi conducătorii Banatului (nu demagogii de astăzi plus zerările) și dacă poporul bănățean cuminte nu i-ar nesocoti pe cei adevărați. Astăzi cine bate la tălpi Banatul? Priviți și vă rușinați".* (Ibidem).

Totuși – admite – este exagerat să se afirme că exclusiv ardelenii, unii ardeleni – pentru că ardelean era și O Goga, model de onestitate și devotament național pentru memorialistul orăvițean – ar fi vinovați pentru decrementa bănățeană. Sunt și alții, se știe bine cine sunt, se poate face, chiar face, un portret colectiv. Clasa politică incapabilă, profitorii de tot felul, noii îmbogățiți, trepăduși ieșiți nu se știe de unde, dar foarte rapaci, asemănători celor pe care îi zugrăvește Papini înghesuiți în jurul crucii Mântuitorului: *„Eu unul nu cer grație decât de la Bunul Dumnezeu, dar făcând analiza trecutului în cântărire cu a prezentului pot mărturisi, că toți laolaltă, ori de unde ar fi, meschinărie și circ au făcut din acest Banat falnic de odinioară. Și o spun drept învățătură: Este o afurisenie ce se răsbună din „viță în viță", ar trebui să învețe odată plebeia prea desmerdată când își părăsește păstorii, care își cunosc oile pe nume, pleacă după haimanale și secături, nu întreabă ce sunt la ei acasă?! Blestem pe capul acelora cari nepregătiți, crezând că fac democrație la un popor libertin, cu demagogie au despărțit cartea de plug, au pus în scenă lupta de clasă. Este și aceia adevărat că prea mulți poltroni și figuri de aventură s-au cocoțat la conducere. Semidocții și autodidacții, dascălii fără școală sau numai cu abecedar, advocații fără clienți și ridicați ca jurişti, medicii însăși pacienți, ni-e sunt cârmacii ursitelor și piloții zilelor noastre. Și țara chinuită de suferinți pe vârful*

https://biblioteca-digitala.ro

Golgotei, suspină de pe Cruce răstignită: „Împărțit-au hainele mele lor, și pentru cămașa mea sorți au aruncat". (...)

Iar în spatele trufașilor „stâlpi ai societății", droaia de trepăduși pușI pe jaf, de borfași, de haimanale spurcate la vorbă, de orbeți plângăcioși, de nemâncați sdrențăroși, drojdia hămesită ce mănâncă pe sub mese și mârâie printre picioarele celor ce nu-i întind o îmbucătură sau un brânci. Lingușirea în sus, vânătoarea de scârboasa populație în jos, iată nota vremii. La datorie și post nu este nimeni". (Ibidem, p. 33).

Cu alte cuvinte, criza este una generală, a cuprins întreaga societate românească. Banatul însă cunoaște forme specifice. De pildă, ceea ce – crede autorul – sperau mulți atunci când s-au dus la Alba-Iulia, și anume românizarea orașelor – un semn de vigoare și de *„imperialitate națională"*, cu atât mai mult la orașele de graniță – e un eșec. Mai mult, în comparație cu ce a fost odată – la nivelul elitei – s-a regresat mult. Elita orașelor *„eram noi, românii..."*. Imaginea unui Banat românesc este mai viguroasă la timpul trecut. Au ajuns contemporanii să se întoarcă în acele vremuri pentru a întrezări vigoarea românească a provinciei: *„Banatul era o oglindă strălucită a vredniciei românești, a hărniciei și priceperii pe întreg cuprinsul lui. Orașele Timișoara, Lugojul, Caransebeșul, Oravița, apoi cele micuțe: Bocșa, Bozovici precum și cele rămase la sârbi: Biserica-Albă, Vârșețul, pulsau de vitalitate și energie românească. Da ... pentru ea era sistem și omenie în conducerea vieții politice, sociale și culturale. Politica o făcea cel care a învățat-o. Se găsea fiecare la postul lui cu credință și chemare. Așa să fie și acum"* (Ibidem, p. 34). Este limpede că ceea ce regreta autorul memoriilor de la Oravița era vechea unitate politică pe care se întemeiase acțiunea națională în timpul habsburgilor. Democrația care diviza lucrurile îi pare că împarte și slăbește energiile poporului, împotmolește. Există salvare însă, mijloace prin care vechea solidaritate atât de eficientă din trecut poate fi restaurată. Soluția este propovăduită de O. Goga. Dacă nu va fi urmată și speranța aceasta se va prăbuși în groapa politicianismului: *„Concluzie: să vină dictatura omeniei, a muncii, a pregătirii și a înțelepciunei. Aceste calități le avem. Sforarii grețoși, sihastrii goi și fățarnici să fie țintuiți la stâlpul dreptei, dar nemiloasei judecăți și osândei, atunci Lumina Binefăcătoare va străluci nouă pe veci. Necruțător și mai groaznic decât trăsnetele de pe Sinai, să fie promulgată porunca omeniei și a muncii. „Totul pentru Patrie", șarlatanii sgomotoși dați pe față. Cei buni să se adune. Iată chemarea ceasului. Primăvară dulce, Banatul meu cel Dulce, cum Ți-a apus frumusețea. Ridică-Te, Înalță-Te, cum ai fost și vei fi binecuvântat cu Har și Dar de la Sfanta Providență, care nu Te părăsește, dacă și Tu ai credință, Să avem ochi de văzut, inimă de simțit. Cap de judecat și braț de înfăptuit!"* (Ibidem).

Așadar, și o conjunctură politică atât de aspră, o convingere ca cea de mai sus pot determina un scris memorialistic! Epoca începea să-și trăiască acut criza și reflectarea acestei stări se întâmplă în toate, în scrisul memorialistic inclusiv. Tot mai frecvente sunt invocate personalitățile care se pronunțaseră în acest sens, O. Goga mai ales (cel puțin în Banat), pentru că el avea un trecut în mișcarea națională din perioada austro-ungară, fusese implicat cu mult curaj, total, în timpul războiului, era cunoscut în taberele de voluntari la a căror organizare luase parte,

https://biblioteca-digitala.ro

aşa încât nu este de mirare prestigiul pe care l-a dobândit şi că a fost urmat. În acelaşi sens se înscrie poziţionarea lui P. Nemoianu şi, cum se va vedea, a lui N. Ilieşiu. Pe măsură ce în Europa se instaurau regimuri totalitare, pe măsură ce România şi teritorialitatea sa erau contestate de către state revanşarde, având, fără excepţie, regimuri totalitare – Ungaria, Bulgaria, Rusia sovietică–asociate, mai devreme sau mai târziu, temporar sau definitiv cu Italia şi Germania, în societatea românească din Banat inclusiv, cum se vede mai sus, începea să-şi facă loc mentalitatea de cetate asediată şi ideea fatală democraţiei, că numai un stat organizat în acelaşi fel cu al adversarului – un singur popor, o singură voinţă– poate să facă faţă agresiunii inevitabile. Rememorarea celor petrecute în război şi la capătul său avea menirea să întărească convingerea în forţele proprii, convingerea că doar în interiorul său un popor poate găsi puterea de a rezista şi că refacerea vechii unităţii, fie şi sub o mână forte, devine obligatorie, condiţionează existenţa statului. Caracterul propagandistic creşte, pe măsură ce frontierele sunt ameninţate, limbajul memorialistic se înăspreşte, accente xenofobe şi antisemite pot fi depistate cu uşurinţă. Indivizii încep iarăşi să se piardă în „mase". Chiar şi construcţia memorialistică în sine ia un caracter colectiv. N. Ilieşiu, de pildă, nu-şi scrie propriile memorii, dar apelează la memoria participanţilor direcţi la război şi la Unire din toate satele şi oraşele provinciei, antrenându-i într-un efort colectiv, el însuşi o solidarizare cu caracter naţional. Istoria urmează să fie scrisă pe baza documentelor furnizate de mulţimi! Exista deci şi un scop al memorialisticii ce trebuie căutat în pedagogia naţională. Scrierile care rezultă aveau, pe de o parte, semnificaţie personală, atestând participări şi deci merite personale care se doreau puse în evidenţă, dar, pe de altă parte, ofereau şi ocazia implicării în dezbaterea privind locul României şi al românilor în Europa postbelică. Redeschiderea dosarului primului război mondial şi a problematicii Unirii produce consecinţe şi în acest plan. Participanţii încep să depună mărturii, convinşi că folosesc cauzei naţionale. Nu toţi o fac din proprie iniţiativă. Unii, mai ales „cei simpli", „oamenii de rând", au nevoie de un impuls exterior, nu se socotesc demni de a scrie istorie, nu se socotesc importanţi – ce ar avea de spus nişte foşti soldaţi, ţărani în fond, reveniţi la lucrul pământului? Soluţia o găseşte N. Ilieşiu. El alcătuieşte un chestionar difuzat în localităţile Banatului, pe mai multe canale, în care cerea răspunsuri de la toţi cei ce ştiau ceva. Mai întâi însă a trimis un simplu apel, care n-a găsit ecoul scontat:

„Stimate Domn,

Încă în luna Iunie 1934, am făcut următorul apel:

Intenţionez să prezint în lumina adevărului Banatul, în anul 1918. Acest an, cu frământările lui din toamnă, când au căzut mulţi fii de ai noştri ucişi de furia foştilor asupritori, a fost încoronat cu măreaţa adunare de la Alba-Iulia.

Mă adresez deci tuturor intelectualilor din Banat: preoţi, învăţători, notari, ţărani, cărturari să binevoiască a-mi trimite un cuprinzător istoric al comunei, în anul 1918. Care a fost spiritul populaţiei în anul 1918? Cum era pregătit poporul pentru marele eveniment?

https://biblioteca-digitala.ro

Diferite manifestaţiuni ale comunei. Un tablou despre morţii comunei în războiul din 1914–1918. Cum s-a manifestat entuziasmul Românilor, veniţi acasă de pe front, în toamna anului 1918? Ce au făcut trupele gardiste maghiare cu populaţia românească a comunei? Evenimentele întâmplate în comună sub ocupaţia sârbească. Cu un cuvânt, tot ce poate fi interesant şi adevărat, din evenimentele anului de mântuire a poporului românesc bănăţean. Se va cerceta archiva Primăriei şi se vor trimite copii de pe actele importante din 1918. Nu mă îndoiesc, că în această strădanie a mea voi fi sprijinit de toţi aceia cărora m-am adresat. Timpul trece, noi îmbătrânim, iar evenimentele de acum 16 ani încep să se uite. Tocmai pentru aceasta vrem să le fixăm pentru posteritate, aşa cum au fost şi să dovedim că noi, Românii din Banat, ne-am adus din belşug şi tributul de sânge pentru înfăptuirea României de azi. Toate aceste date, rog să se trimită pe adresa: Dr. Nicolae Ilieşiu, profesor de istorie la liceul C.D. Loga, Timişoara (Acest apel s-a trimis tuturor preoţilor, învăţătorilor, notarilor, fruntaşilor comunelor din Banat, Timişoara, luna aprilie 1934)".

Totuşi, după acest apel, răspunsurile nu au fost pe măsura aşteptărilor. Mulţi n-au răspuns, alţii au dat răspunsuri scurte, cu „da" şi „nu", inutilizabile. În august 1935 revine lansând chestionarul cu 14 întrebări. Prima se referea la istoricul localităţii, de la prima atestare până la zi. Răspunsurile sunt dezamăgitoare, sunt vagi, imprecise. Istoria locală nu era cunoscută! Următoarea întrebare se referă la viaţa politică, economică şi culturală până la 1918. Răspunsurile sunt mai numeroase şi mai precise. Aflăm când s-a înfiinţat o fanfară, un cor, alte societăţi, cooperative, bănci, la ce ziare se făceau abonamente etc. De la a treia întrebare începe setul rezervat războiului şi Unirii. Le vom reproduce, pentru că este cu siguranţă o întreprindere extrem de merituorie. Astfel s-au adunat informaţii din sute şi sute de localităţi, mari sau mici, şi au fost implicaţi sute şi sute de oameni care au răspuns:

3. Cum s-au purtat autorităţile maghiare cu populaţia în timpul războiului (1914–1918)? Cine a fost internat, pus sub pază politică, şicanat? cu numele, data de când până când, cine a fost trădător al românismului? rechiziţiile făcute etc. (se va trimite copia unui act de punere sub pază politică, internare).

4. Cum s-a manifestat entuziasmul românilor veniţi acasă de pe front în toamna anului 1918? (La cine s-au făcut spargeri, devastări, jafuri, omoruri, cu numele şi amănunţit).

5. Cine a fost voluntar în armata română? (Cum a trecut la români?) Cine a fost voluntar în Italia, Rusia? (Împrejurările la cari au ajuns voluntari şi faptele pe cari numiţii le cred demne de relevat. Vor fi rugaţi numiţii să scrie memoriile lor).

6. S-a înfiinţat în comună garda naţională română? Cine a fost comandantul? Din câte persoane (cu numele) s-a compus garda şi cât timp a funcţionat? (Se va trimite copie de pe actele gărzii şi amintiri scrise luate de la comandant ori alţi membri ai gărzii).

7. Ungurii n-au înfiinţat garda lor maghiară? Dacă da, cum s-a purtat această gardă, cât a stat în comună, pe cine a maltratat sau ucis (cu numele)? Sau dacă n-au avut gardă, n-au fost trimise trupe maghiare dintr-un oraş învecinat, să ucidă pe români?

https://biblioteca-digitala.ro

8. Cine a luat parte la adunarea de la 1 Dec(embrie) 1918 de la Alba-Iulia? (Se va spune cu numele şi peripeţiile prin cari au trecut delegaţii). Dacă n-a luat parte nimeni, se va pune motivul de ce n-au putut merge.

9. Cum s-a făcut retragerea autorităţilor maghiare (notar, jandarmi, primpretor etc.) şi introducerea stăpânirii româneşti?

10. Ocupaţiunea sârbească de când şi până când a ţinut? Cum s-au purtat Sârbii în comună? (Bătăi, rechiziţii, brutalităţi, internări, deportări etc.)

11. Morţii din războiul din 1914–1918 (un tablou despre cei căzuţi în front, spitaluri ori morţi acasă în urma rănilor din războiu). Se va da un tablou cu regimentul unde a servit, frontul unde a căzut şi gradul avut în armată.

12. Au eroii căzuţi în războiu monument în comună? Cine l-a ridicat, când, pe ce cheltuială şi care e inscripţia de pe monument? Cine se îngrijeşte de ţinerea în bună stare a monumentului?

13. În lucrarea prof. Dr. N. Ilieşiu, asupra istoricului în 1918, ce clişeie crezi că ar trebui puse din comuna Dv? (Bărbaţi eminenţi cari s-au distins pe teren naţional cultural-politic din comună, edificii, coruri, fanfare cari au merit pentru comună, monumente etc.)

14. Alte evenimente, cari sunt demne de amintit".

Răspunsurile au fost numeroase şi mai complete, e drept că şi întrebările deschise sunt completate cu sugestii. Transmiterea datelor a fost însă de durată. Unele au ajuns chiar şi în vremea războiului. Frecvenţa cea mai mare se înregistrează în anii 1938–1939. Se adună un material uriaş. Din păcate, pentru localităţile vechilor judeţe Timiş-Torontal şi Caraş nu se mai păstrează decât prelucrarea lui N. Ilieşiu, dar pentru Severin s-au păstrat 220 de dosare, cuprinzând răspunsurile din tot atâtea localităţi, în original. Completarea chestionarelor, cu excepţia tabelelor celor căzuţi, care s-au făcut la primărie sau la biserică pe date oficiale, s-a bazat pe memoria celor implicaţi sau a martorilor oculari. Documentele copiate şi trimise sunt foarte rare şi neînsemnate. Acestora li s-au ataşat şi coli scrise de mână, cuprinzând relatările diferiţilor locuitori care povestesc ce au văzut sau ce au făcut atunci. Toate sunt acum incluse corpusului memorialistic bănăţean şi cuprind, alăturate, peste 400 de pagini. În orice caz, este vorba de operaţiunea cu cea mai mare extensie şi care permite cartarea exactă a celor întâmplate din toamna anului 1918 până în vara lui 1919. Multe dintre aceste răspunsuri conservă o demagogie deprinsă din presă şi, probabil, din discursurile rostite la serbările şcolare de preoţi şi învăţători. S-a creat astfel un limbaj de lemn uşor de recunoscut. Nu lipsesc accentele antisemite, deşi nu sunt foarte frecvente. Într-un cuvânt, prin documentaţia atrasă, acum se pot reconstitui nu numai întâmplările trecute, dar şi trăsăturile epocii în care s-a scris. Toate – şi cele prelucrate de N. Ilieşiu, şi cele neatinse, păstrate în original – au rămas ani de zile, decenii, în manuscris, exceptând câteva citări „pe alese", deşi era atâta nevoie de documente şi se şi aflau într-o colecţie muzeală. Abia în ultimul timp au fost utilizate intens şi sistematic (Leu, Albert, 1995, p. 19–131; C. Albert, 2002, p. 148–

https://biblioteca-digitala.ro

151), dar reproducerea integrală se va face în corpusul memorialistic bănăţean, unde ocupă spaţiul unui volum întreg.

După schimbările impuse de al doilea război mondial, care au adus ţara sub un regim totalitar incomparabil mai aspru decât toate cele de până atunci, memorialistica dedicată primului război mondial şi Unirii n-a mai putut ieşi la suprafaţă decât cu multe precauţii şi numai dacă respecta anumite canoane. Cele mai multe manuscrise au rămas nepublicate. Nici reeditări ale unor lucrări mai vechi, necesare, nu s-au făcut. Restricţiile erau generale, dar mai aspre în cazul acestor teme decât al altora. Problema Basarabiei înăsprea lucrurile şi soluţia cea mai des utilizată de regim, pentru ceea ce nu voia să audă, era pur şi simplu interdicţia. Forţările în interpretare, „uitările" erau atât de frecvente, încât nu se poate vorbi de texte istoriografice inteligibile decât până spre anul aniversării unei jumătăţi de secol. Tema, firește, continua să intereseze, dar mai degrabă pe cei care au participat decât pe cei ce studiau. În această epocă aspră s-au realizat manuscrise cuprinzătoare, unele de sute de pagini, fără speranţa de a fi publicate. Totuşi, cei care se dedicau unui asemenea efort epuizant o făceau motivat. Ştiau că acum, mai mult ca oricând, trebuiau să salveze ceea ce cuprindea memoria lor. Informaţia trebuia salvată. Mulţi din cei ce scriau tocmai ieşiseră din puşcării. Era nevoie deci de un motiv puternic. De ce a scris şi cum a scris motivează memorialistul cu cel mai întins manuscris cunoscut până acum în Banat, Pavel Jumanca din Caransebeş. Era unul din cei care trecuseră prin puşcăria comunistă. Memoriile sale nu se referă exclusiv la război şi la Unire, ci la întreaga sa viaţă, dar acestor două episoade le dedică o mare parte din efort. Mai mult ca sigur, manuscrisul său este o replică la variantele „oficiale" cultivate cu mijloacele propagandei şi înainte, şi după cel de-al doilea război mondial, fiindcă, în ciuda marii diferenţe de regim politic, cele două epoci au şi o linie de continuitate, iar cele două variante istoriografice au, la rândul lor, suprapuneri. Despre ostilitatea sau indiferenţa pe care unii refugiaţi bănăţeni le-au întâmpinat la trecerea în România nu s-a vorbit. Dimpotrivă, totul părea o fericită întâlnire, o trecere care odată săvârşită punea capăt suferinţelor. Nu peste tot şi nu întotdeauna a fost aşa, dar acest lucru a fost trecut sub tăcere. Nici despre marea bătălie pentru ciolan de după Unire nu s-a vorbit, deşi localnicii au suportat-o foarte greu. În manuscrisele rămase ea devine o temă de neocolit. Cum să se publice astfel de lucruri? Nici despre luptele fratricide care au divizat societatea vechilor comunităţi atât de solidare înainte, când era un singur inamic cunoscut tuturor, nu s-a scris mult. Sunt şi altele care, se remarcă uşor la lectură, pot fi inventariate. Oameni ca P. Jumanca aveau adevărul lor şi doreau să-l facă cunoscut, să-l lase urmaşilor. Au mai trecut ei prin timpuri ce păreau fără speranţă şi iată că au fost depăşite. Tocmai despre aşa ceva simţeau nevoia să scrie! În subsidiar, este închis în aceste scrieri îndemnul la rezistenţă.

https://biblioteca-digitala.ro

De fapt există două mari categorii de texte memorialistice de după al doilea război mondial. Cele care încalcă canonul oficial şi cele care îl respectă. Primele au fost scrise din proprie iniţiativă, chiar dacă uneori a fost nevoie de acel îndemn iniţial din partea vreunui membru al familiei, vreunui prieten etc. Au rămas în familie, după care fiecare şi-a urmat destinul, cel mai adesea ajungând şi ele în colecţii publice, arhive, muzee etc., dar nu au putut fi publicate multă vreme, deşi uneori se mai cita câte ceva. Mereu încălcau câte un canon, reguli pe care, fie catehismul naţionalist, fie cel comunist, fie cel al „corectitudinii politice" le impuneau cu severitate. Documentele de aceste dimensiuni, care au şi încărcătură sentimentală, subiectivism declarat, nu pot fi constrânse. Şi totuşi fără ele nu se poate! Cele din a doua categorie sunt cele solicitate oficial. Sunt frecvente în preajma unor aniversări sau constituie rezultatul unor investigaţii instituţionale. Oamenii, păţiţi, preferau să scrie „oficial", să ocolească, să omită. De vreme ce aceste texte urmau să fie arhivate de autorităţi, era clar că ele puteau, la urma urmelor, aduce şi belele. Din eşantionul păstrat de Muzeul Unirii de la Alba-Iulia, de pildă, multe fac parte din această categorie. Par mai degrabă nişte declaraţii luate la anchetă – şi într-adevăr mulţi din autori au fost anchetaţi odinioară şi întemniţaţi –, altele exultă fericirea instaurată în ţară odată cu regimul comunist, iar altele încearcă o echilibristică. Mai şi spun câte ceva, dar printre pasaje foarte conformiste. Evident, pentru cercetător, toate sunt interesante, toate au ceva important, fie pentru eveniment, fie pentru mentalitatea epocii în care au fost scrise. Mai fiecare aveau însă hibe, care le făceau de nepublicat integral. Atitudinea regimului – cu reflexul istoriografic de rigoare – se schimba atât de des, încât mereu erau manuscrise de nepublicat, dintr-un motiv sau altul, chiar dacă pentru cercetătorul profesionist erau îmbietoare. Desigur, între cele din această categorie existau diferenţe remarcabile. Unele erau cuprinzătoare, scrise cu talent literar, mai liber redactate, cum este de pildă mult citatul manuscris al lui P. Ugliş, o adevărată mină de aur pentru cei preocupaţi de istoria mişcării de voluntari (Ugliş I-II, 1919). Altele, mai scurte, seci, cum am spus, erau mai degrabă nişte declaraţii sau procese verbale. Acestea nici nu prea încearcă să motiveze de ce au fost scrise. Pur şi simplu se înţelege că au fost cerute oficial şi oamenii au răspuns solicitării, nu sunt venite dintr-un impuls interior. Rar, foarte rar, s-a întâmplat suprapunerea celor două condiţii.

Iată însă de ce a scris Pavel Jumanca aproape 400 de pagini despre primul război mondial şi Unire tocmai în anii 1956–1958, ani pe care cei care i-au trăit şi-i amintesc ca foarte aspri. Deşi citatul este destul de lung şi pe alocuri cuprinde mici tentative de discurs pedagogic – autorul era el însuşi pedagog, învăţător – merită reprodus integral fie şi pentru raritatea unor astfel de texte:

La îndemnul fiului meu Nuţu am început să scriu amintirile mele în ziua de 2 noiembrie 1956. Zile multe am stat de vorbă cu mine însumi, am retrăit vremile de altădată cu toate ale lor, bucurii şi necazuri, cu toată frământarea şi zbuciumul lor. M-am străduit

https://biblioteca-digitala.ro

să le redau cu toată sinceritatea aşa cum s-au petrecut, dar le-am colorat mai frumos, mai viu ca să poată fi mai lesne înţelese, după cum le-am putut desprinde din adâncurile sufletului şi cum s-au păstrat acolo în măcinarea vremilor ce au trecut. Au primit obişnuita haină în care îşi îmbracă, de obicei, bătrânii povestirile lor. Nu le-am putut scrie mai caligrafic, mai legibil. Ar fi trebuit să le copiez, ceea ce n-am mai putut face. Le-am înregistrat aşa cum au năvălit la poarta sufletului meu şi am fost nevoit să le dau drumul în fugă, în goana în care s-au cerut eliberate. Nu ştiu dacă voi mai putea continua, cât şi cum voi mai putea scrie. La vârsta mea de acum, zilele, de bună seamă, sunt numărate. Medicul dr. Virgil Budinţeanu spunea adeseori: „După ce omul trece de 60 de ani, fiecare an ce-l mai trăieşte e un dar al Domnului şi se cuvine să-i mulţumim de fiecare clipă".

Şi câte n-aş avea să povestesc şi din viaţa socială de după Unire!

Am ajuns în România Mare. Câte şiruri de generaţii n-au murit cu dorul ei în suflet, câţi vrednici strămbuni nu şi-au jertfit viaţa, câţi n-au îndurat cumplit martiriu! Şi cât de nevrednici ne-am dovedit noi, fericiţii care l-am ajuns! Câte jertfe n-a adus acest neam necăjit şi sărac în chiar pragul împlinirii, în războiul pentru desăvârşirea unităţii naţionale! Parcă toate vredniciile noastre s-au prăpădit, s-au acoperit cu pământul frământat în sudori şi sânge, îşi dorm somnul odihnei de veci sub pădurile de cruci de pe toate fronturile sau risipiţi pe toate plaiurile fără a avea măcar „la cap o cruce". Se pare că au rămas numai răii şi inconştienţii care s-au îmbulzit, care au năvălit flămânzi şi hămesiţi ca lupii codrilor la marele praznic naţional. În loc să se înfrăţească cu dragoste şi devotament la muncă încordată şi dezinteresată ca să refacă tot ce s-a prăpădit, fiii României Mari, nepoţii şi strănepoţii iluştrilor strămbuni de odinioară de pe ambele versante ale Carpaţilor, cuprinşi parcă de o fierbinţeală de nebunie au năvălit împingându-se, strivindu-se unii pe alţii la blidele cele pline, la bucăturile mai mari. Un fenomen ciudat s-a petrecut în chiar primele zile ale cimentării Unirii noastre. Parcă un vânt rău a adus miasme otrăvitoare de suflete. Tot naţionalismul a fost o spoială care s-a scuturat îndată ce vremile şi-au ajuns „plinirea lor" şi „visul" pentru care s-au jertfit generaţiile trecute, a ajuns o realitate. Eroii s-au stins în cumplitele încleştări ale războiului. Cei puţini, moderaţi şi cinstiţi, care au mai rămas din cei vrednici de ieri, au fost înlăturaţi cu sălbăticie de obraznicii şi păcătoşii buni de gură cu măşti false pe obraz, îndrăzneţi şi fără scrupule, cu umeri tari şi cu piele groasă pe faţă. În existenţa tuturor vietăţilor pământului se dă un permanent război. Unde cad jertfă ca să beneficieze altele. Acest „proces" este mai pronunţat în viaţa omenească. S-au jertfit unii pentru un ideal pentru ca alţii să beneficieze de el. Şi împotriva acestui proces în zadar te-ai strădui. Vorbele miniştrilor sunt mai ascuţite, săgeţile lor mai otrăvite. Minciuna străbate mai lesne decât adevărul. Sănătatea nu este molipsitoare, ci boala. Şi omul cinstit este mai cu anevoie ascultat decât netrebnicul meşter de gură şi iscusit în grai. Omului cinstit ii rămâne doar mângaierea „datoriei împlinite", are ca singur for de judecată „conştiinţa sa proprie". Înlăturat de îmbulzeala netrebnicilor el continuă să trăiască în „obscenitatea anonimatului său", plângând, poate în tăcere, soarta mulţimii naive şi lesne încrezătoare, exploatată fără milă de mişeii hrăpăreţi cocoţaţi la conducere.

https://biblioteca-digitala.ro

Caransebeşul hărţuit de neînţelegeri şi lupte între fraţi prăpăditoare de suflete n-a învăţat nimic din marea, istorica clipă a marelui război mondial, ci a continuat năvalnica luptă de căpătuială cu mai accentuată răutate şi mai pronunţat egoism. Aceste păcătoase strădanii aş fi dorit să le scot la lumină în toată realitatea lor pentru ca să se dea istoriei înfăţişarea reală a faptelor săvârşite în clipele cele mari ale povestei neamului când toată suflarea românească se cădea să fie unită într-un gând şi într-o mărturisire. Este greu astăzi să-mi fac iluzii că le voi putea împlini. Poetul dorurilor noastre, Octavian Goga, spunea undeva: „Omul începe să-şi scrie memoriile atunci când nu mai are memorie". Eu am început să-mi scriu amintirile când puterile de muncă s-au redus simţitor, când „apusul" este apropiat. Mă voi strădui totuşi să nu depun condeiul. Aş dori să fiu încă de folos obştei. O viaţă întreagă m-am străduit să fiu de folos semenilor mei, încerc să continui această operă aşa cum îmi vor îngădui slăbitele mele puteri. Numai bunul Dumnezeu poate şti până unde voi mai ajunge. Îi mulţumesc din tot sufletul că mi-a ajutat şi mi-a dat putere să înfăptuiesc ceea ce am făcut până acum.

Caransebeş, 10 iulie, 1958. (Jumanca, IV, 1958, p. 53–55)

Şi în cazul memoriilor lui P. Talpeş a fost nevoie de un îndemn, dar el venea de la un preot cunoscut pentru studiile sale istorice, părintele Gheorghe Cotoşman. Este evident că el a înţeles valoarea celor povestite, probabil ocazional, de P. Talpeş şi că toate acestea trebuie păstrate, prin urmare scrise. Era în anul care preceda aniversarea de jumătate de veac şi vorba părintelui, era şi voie să se scrie despre cele petrecute în acei ani:

„Aceste amintiri le aştern pe hârtie acum, la bătrâneţe, când, peste patru luni, voi împlini 72 de ani, fiind îndemnat la scrierea lor de către preaonoratul Cotoşman de la Mitropolia Ortodoxă a Banatului, care auzind că am participat activ la evenimentele premergătoare şi cele din războiul de întregire şi făurire a României Mari, mi-a zis: „Scrieţi amănunţit tot ce aţi văzut şi păţit atât sub stăpânirea maghiară cât şi în timpul primului război mondial, să rămână urmă şi dovadă pentru generaţiile mai tinere, căci anii trec azi-mâine nu mai sântem şi martorii oculari a marilor evenimente istorice care au dus la unirea tuturor românilor, nu trebue să ducă cu ei în mormânt ceea ce au văzut şi păţit. Avem îndrumări şi de la Bucureşti să adunăm aceste amintiri de la cei care mai trăesc".

Cam astfel a sunat îndemnul căruia mă supun, deşi n-am talent de scriitor, relatările mele având numai valoare documentară". (P. Talpeş 1967, p. 1)

P. Talpeş n-a reuşit să se „conformeze". Era imposibil să spui adevărul şi să respecţi canoanele arhicunoscute nu doar istoricilor. Furat de condei, având şi talent de povestitor, pierde vigilenţa. Nu ocoleşte întâmplările din Basarabia, trebuie să spună ceva şi despre comportamentul ruşilor, care din foşti aliaţi devin inamici odată ce s-au bolşevizat, un grav pericol pentru România. Îşi dă seama la un moment dat de avântul său, dar totuşi nu reneagă cele scrise până atunci, ci face un PS, pentru a spune că era diferenţă între soldaţii bolşevizaţi de la începutul revoluţiei din octombrie 1917 şi membrii de partid ostaşi sovietici contemporani.

https://biblioteca-digitala.ro

Între timp fuseseră educaţi în doctrina comunistă! Aşa să fie interpretat pasajul acela şi nu altfel! Din cele scrise este limpede, că deşi probabil chiar închisoare n-a făcut, omul a fost o victimă a regimului comunist, devreme ce el, cu doctorat a fost disponibilizat din Procuratură în 1948, a rămas un an şi jumătate fără slujbă, ajunge apoi un mărunt contabil, până ce reuşeşte să ocupe un post de jurisconsult la o întreprindere ce se ocupa cu exploatarea zăcămintelor de uraniu! Şi totuşi are curajul să spună în final un lucru care chiar şi în 1968 nu era prea bine să-l rosteşti cu voce tare, darămite să-l şi scrii. Spera încă să se întâmple cândva întregirea ţării. Cum se ştie, Basarabia, pe când scria, era ocupată de sovietici: „Şi mai doresc să trăiesc până voi vedea scumpa Românie ajunsă în culmea gloriei de pe acest glob şi reîntregită în hotarele ei naturale aşa cum am apucat-o în 1918 şi la a cărei înfăptuire am pus şi eu o modestă contribuţie cum rezultă din prezentele amintiri. Încheind mulţumesc preaonoratului părinte Cotoşman care m-a îndemnat să aştern pe hârtie cele de mai sus pentru a fi citite cândva de vreo persoană doritoare să scormonească arhivele vechi din perioada înfăptuirii României Mari şi actualei R.S. România, Mai, 1968..." (Talpeş 1968, p. 45).

Aniversarea celor 50 de ani a stârnit mari speranţe. Era anul în care România refuzase să se alăture trupelor pactului de la Varşovia ce ocupaseră Cehoslovacia, entuziasmul popular era enorm. Cu puţine excepţii, românii sperau că se va produce, în sfârşit, marea ruptură, că ţara îşi începea drumul spre libertate. Tonul memorialisticii se resimte şi el. Se pronunţă cuvinte care până nu demult ar fi justificat condamnări cu închisoarea. Veteranii credeau că a sosit momentul să-şi expună amintirile. De fapt, chiar autorităţile încurajau o astfel de atitudine, limitat antisovietică. Evident, populaţia spera cu mult mai mult decât autorităţile erau dispuse să admită. Totuşi, 1918 devenise un moment de referinţă chiar şi pentru propaganda oficială. Aşa se face că mulţi din cei care tăcuseră până atunci începeau să vorbească, să redacteze texte. Unii erau aproape convinşi că este vorba despre o schimbare radicală, începutul ei, firește, alţii continuau să rămână prudenţi. Cu siguranţă însă, acel moment a fost benefic pentru crearea unei biblioteci manuscrise de memorialistică. Se putea spune acum de pildă că la Caransebeş un rol important în tot ce s-a petrecut la sfârşitul anului 1918 l-au avut tinerii studenţi de la Institutul Teologic. Aşa ceva era de neimaginat cu puţin timp înainte. N. Linţia redactează un text care cuprinde destule lucruri neştiute încă sau rămase în confuzie, evidenţiind implicarea acestor studenţi, mulţi abia întorşi de pe fronturi. O face într-o izbucnire de bucurie care dă textului tonalităţi de discurs rostit la o adunare solemnă. Multe din clişeele exersate atâta vreme se regăsesc şi aici, dar, dincolo de ele, se simte curajul de a spune lucruri până atunci interzise. La mulţi autori aparţinând acestui „val" memorialistic se simte bucuria celui care nu mai spera să trăiască vremea când se putea iarăşi vorbi despre 1918. N. Linţia, ca toţi ceilalţi, simte nevoia să vorbească în numele celor care nu mai pot vorbi, al generaţiei sale:

„Sărbătorirea semicentenarului Unirii de la Alba Iulia a dărâmat zăgazul care stăvilea amintirile acelor vremi, ca să se reverse tumultuos, purtând pe creasta valurilor spumegânde

https://biblioteca-digitala.ro

noianul de sentimente trăite atunci cu intensitatea tinereții. Sub impulsul imensului val de însuflețire națională din memorabilul an 1918 și stăpânit de vraja acestei însuflețiri, scriu rândurile care urmează și pe care le închin, cu pios omagiu, foștilor mei colegi de la Institutul pedagogic ortodox român din orașul Caransebeș, care n-au mai ajuns să le retrăiască și să vadă prețuirea plină de recunoștință de care se bucură faptele lor, după 50 de ani, din partea generației actuale. Le evoc aici drept mărturie pentru posteritate.

Sântem o generație de sacrificiu sau, dintre toate, cea mai privilegiată?

Și una și alta". (Linția 1968, f. 1)

Sunt, evident, cuprinse în textul său și două-trei măsuri de siguranță strecurate din prudență. În fond, chiar „liberalizat", regimul rămânea unul comunist. Așa se face că se mai strecoară câte o frază cu evident rol de acoperire: *„Noi am adus modesta noastră contribuție la înfiriparea Unirii și în cei 50 de ani de muncă am dat din plin tributul la întreținerea ei. Cu aceiași caldă însuflețire am zidit o cărămidă și la temelia celui mai măreț monument al mândriei noastre naționale, România Socialistă"* (Ibidem). Trebuie să spunem că discursul acesta era destinat a fi rostit în fața tineretului din Caransebeș, după care textul, însoțit de un set de fotografii ale Gărzii Naționale din oraș, avea să fie trimis la Muzeul Unirii din Alba-Iulia. El nu a fost publicat niciodată. De fapt curând veteranii aveau să înțeleagă tactica autorităților care permiteau să se rostească, să se scrie chiar anumite lucruri, dar nu să se și publice. Manuscrisele ajungeau în arhive sau în colecția de la Alba-Iulia, care devine, într-adevăr, între timp, un adevărat tezaur documentar. Chiar și așa, cei ce se devotaseră unionismului românesc erau dispuși să-și scrie memoriile, convinși că fac un gest util, chiar dacă destinat unui viitor incert. Scriau pentru a-și păstra speranța. Nu se poate, de pildă, ca un Victor Deleu, unul din liderii voluntarilor din tabăra de la Darnița, care a suferit represiunea comunistă, să-și fi imaginat că un text ca al profesorului orăvițean Mihai Petricoane-Drugărin, care povestește comportamentul barbar al gărzilor roșii pe Don, în timpul războiului civil din Rusia, acțiunile voluntarilor în Basarabia, poate să vadă lumina tiparului. Totuși trimite o copie a manuscrisului la Muzeul Unirii, în acord cu urmașii autorului, ca să se păstreze acolo. Un studiu al modului în care s-a constituit această impresionantă colecție ar spune multe despre relația între conștiință și memorie la români în deceniile regimului comunist.

Alăturat vă trimit, în broșură dactilografiată, „Însemnările unui Voluntar român bănățean" după manuscrisul fostului voluntar Mihai Petricoane Drugărin.

Originalul manuscrisului, intitulat „Însemnările unui director de liceu", care cuprinde și activitatea lui Mihai Drugărin în calitate de director al liceului „General Dragalina" din Oravița, mai circulă printre bănățenii din București. Unul dintre ei, Caius Popescu care deține manuscrisul de la familie, este în corespondență cu acesta pentru a obține acordul ca manuscrisul, în original, să fie predat „Muzeului Unirii" din Alba-Iulia. Imediat ce acesta va fi obținut, vom trimite și originalul.

Cu cele mai distinse sentimente,

Ovidiu Deleu, București

https://biblioteca-digitala.ro

Nu toţi memorialiştii, cum am văzut deja, erau dispuşi să-şi trimită manuscrisele la Alba-Iulia. Alţii, ca P. Talpeş, au preferat Colecţia Mitropolitană a Banatului şi îndemnul de a scrie venise de aici. Poate că era vorba şi de ataşamentul pentru propria provincie şi pentru tezaurul ei memorialistic. Bănuim, nu se spune niciunde acest lucru. Cu siguranţă însă, în cazul lui Dimitrie Şiclovan, originar din Caransebeş, dar rezidând în Timişoara, motivul n-a putut fi doar acesta. Textul său are un titlu la care în mod sigur a deliberat îndelung şi care, totuşi, era inadmisibil pentru un regim politic obişnuit să fixeze „linii" istoriografice „corecte": *„Fragmente istorice. Contribuţia popoarelor subjugate din monarhia austro-ungară la destrămarea vulturului bicefal, despre pajura habsburgică. Ţiganiada de după Unirea din 1918, tablou sinoptic istoric"*. (Şicolvan, p. 1).

Manuscrisul a fost păstrat în familie, apoi, după revoluţia din decembrie 1989, donat unei colecţii timişorene. Motivul este limpede.

Sunt, cum am menţionat, şi texte care se vede clar că au fost solicitate. Se păstrează în colecţia de la Alba-Iulia. Deşi nu lipsesc atitudini subiective, personale, au o construcţie de declaraţie, de raport, au un aer oficial, mai sec şi sunt mult mai scurte. Întâmplările nu sunt povestite, ci mai degrabă este vorba de răspunsuri la întrebări puse dinainte, cronologia este clară, linia, în general, cea canonică mai ales în cazul liderilor social democraţi. Cei mai mulţi făcuseră puşcărie nu cu multă vreme înainte, fuseseră consideraţi trădători ai cauzei clasei muncitoare. Acum răspund accentuând poziţionarea lor în acord cu noul catehism istoriografic românesc, atât de aspru în ceea ce priveşte „mişcarea muncitorească", domeniul cel mai sensibil pentru regimul comunist din tot ceea ce însemna trecut. Era vremea în care comunismul românesc se străduia să îmbrace o haină croită în culorile naţionale. Toate aceste texte sunt – semnificativ – intitulate „Autobiografie".

De pildă, Traian Novac: *„Autobiografie. Mă numesc Traian Novac, sunt născut în comuna Ticvaniu Mic, Raionul Oraviţa la 2 octombrie 1882. Am făcut 2 clase primare române, una în comuna Ticvaniul Mare, cealaltă în Reşiţa. Clasele 3 şi 4 în limba germană la Oraviţa. Clasele 1 şi 2 medie la Oraviţa în limba maghiară. Ca studii am urmat, de asemenea, 4 clase industriale la Mănăstirea Trapiştilor din Banyaluka – Bosnia-Jugoslavia, pe atunci Austria, unde am fost elev timp de 4 ani.... De aici am plecat la 1 mai 1894..."* (Novac 1968, p. 1) Şi tot aşa, cronologic, scurt şi clar. Se observă şi reflexul celui anchetat pe acele timpuri, de a aduce mereu mărturii pentru cele afirmate, fie cărţi deja publicate pe această temă, fie chiar persoane care mai trăiau.

Iosif Renoiu scrie şi el tot o *„Autobiografie": Subsemnatul Renoiu Iosif sânt născut în anul 1888, luna iulie, ziua 13 în comuna Bocşa Montană, Judeţul Caraş-Severin, în prezent oraşul Bocşa, strada Mihail Eminescu, nr. 9, din părinţi Dumitru şi Iuliana Renoiu"*. (Renoiu 1968, p. 1) După care, la fel, povesteşte întreaga viaţă, dar pe scurt, cronologic. Se simte şi în cazul său reflexul omului supus represiunilor

Ţăranul Petru Ghiocel, chiar dacă se află în faţa unui preot care îi cere să povestească ce a făcut şi ce a văzut la 1918, scrie pur şi simplu o „Declaraţie". În faţa autorităţilor de orice fel, oamenii se obişnuiseră nu să povestească, ci să declare. Sigur, era vorba şi de diferenţă de cultură, dar mai întâi de reflexul

https://biblioteca-digitala.ro

condiționat al omului de la periferie, căruia i s-a pus înainte o foaie de hartie şi un condei. Iată tot ce poate spune şi cum poate spune:

DECLARAȚIA

La cererea preotului Traian Constantin,

Subsemnatul Petru Ghiocel de 87 de ani, țăran agricultor din Sacu, nr. 34, declar că am însoțit pe preotul Aurel Spatan ca delegați ai obştei comunei Sacu la Marea Adunare națională la Alba-Iulia în 1 decembrie 1918.

Preotul A. Spatan a primit prin 6–7 noiembrie 1918 înştiințare de la fericitul episcop Miron al Caransebeşului să organizeze temeinic „Garda Naționale" din bărbați români şi să se pregătească ca, în fruntea unei delegații, să meargă la o mare adunare națională unde vom cere alipirea Banatului la România.

În 21 noiembrie 1918 la sărbătoarea – Intrarea în Biserică – preotul Aurel Spatan a chemat tot poporul satului la biserica şi acolo a cerut ca poporul să încredințeze o delegație care să meargă la Alba-Iulia şi acele în ziua de 1 decembrie 1918 la Marea Adunare națională se cerea ca Banatul şi Ardealul să se unească pe vecie cu România care este țara mamă a noastră.

Populația satului, cu mare însufleţire şi în cântece patriotice a întocmit delegația.

Sosiți în Alba-Iulia am prezentat la un comitet „Credinționalul" nostru.

Pe o câmpie mare au fost peste o sută de mii de români care cântau neîncetat „Deşteaptă-te Române!", „Pe-al nostru steag e scris unire", „Trei culori cunosc pe lume" într-o însufleţire de nedescris, ca un singur glas au cerut „UNIREA BANATULUI ŞI ARDEALULUI LA ROMÂNIA".

După adunarea din câmpie am mers în biserica unde 2 vlădici au ținut Evanghelia iar vlădica nostru, Miron a citit rugăciunea de mulțumire.

Astăzi, când mă gândesc la această adunare a toată suflarea românească, plâng de bucurie şi mulțumire că am putut fi acolo ca reprezentant al satului meu curat românesc.

Sacu, la 29 ianuarie 1967, Petru Ghiocel (Ghiocel 1968, p. 1)

Cele de mai sus sunt preliminariile unui studiu complex privind memorialistica română din Banat, care va fi posibil însă numai după ce travaliul restitutiv a parcurs câteva etape. Mai întâi trebuie parcurse arhivele străine care conțin documente referitoare la subiectul privind războiul şi Unirea. Acestea au rămas în afara spațiului cercetat şi este evident că faptul a creat unul din marile goluri în cunoaşterea noastră istorică, până la urmă în cunoaşterea de sine ca popor. Restricția era, până odinioară, politică, fiindcă presupunea plecarea din țară a cercetătorului, dar era şi una materială. Acum conotația politică s-a pierdut, dar cea materială s-a înăsprit. Finanțarea este una din marile probleme. Instituțiile abilitate sunt populate, la nivel de decizie, cu oameni care nu cunosc problemele reale ale cercetării istorice, instalați trecător, pe criterii extraştiințifice, ceea ce duce la umplerea listelor cu proiecte minore, irelevante.

Altă etapă este cea a depistării şi publicării memorialisticii şi producției documentare a partenerilor istorici. Numai după buna cunoaştere a memorialisticii sârbe, germane, maghiare şi a arhivelor corespunzătoare se poate constitui o imagine

https://biblioteca-digitala.ro

nuanţată a trecutului studiat. Comparatismul are virtuţi, din păcate, atât de neglijate în regiunea est-central europeană.

Iată motivul pentru care numim cele de mai sus studiu preliminar asupra memorialisticii române din Banat privitoare la marele război şi la marea Unire.

Bibliografie

Albert, C. 2002, *Cercetarea monografică în Banat (1859–1948)*, Editura Modus P.H., Reşiţa.

Albu, P. f.a. *Evacuarea spre patrie*, manuscris.

Alexandrescu, V. *et al.* 1986–1987, *România în anii primului război mondial*, I-II, Editura Militară, Bucureşti.

Atanasiu, V. et al. 1979, *România în primul război mondial*, Editura Militară, Bucureşti.

Babeu, I. 1933, „Din peripeţiile subsemnatului şi a colegilor", în *Vasiova*, nr. 6–7.

Badiu, N. 1933–1934, „Aduceri aminte", în *Vasiova*, nr. 1–2, 5–8, 13–14, 15–18/1933; 10–12, 17–19, 20–24/1934.

Barbu, F. 2003, *Jurnal de adolescent. 1918–1920*, Editura Eurostampa, Timişoara.

Bârlea, E. 2004, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.

Băran, C. 1968, *Amintiri*, manuscris.

Bizerea, P. 1930, „Românii din Banatul sârbesc la Alba-Iulia. Amintiri din Vârşeţul de la 1918", în *Almanahul Banatului*, Timişoara.

Bocşan, N. Leu, V. 1988, *Memorialistica revoluţiei de la 1848 în Transilvania*, Editura „Dacia", Cluj-Napoca.

Bocşan N., Leu, v. 2008, *Memorialistica bănăţeană a Marelui Război şi a Marii Uniri*, I-V, manuscris.

Bocu, S. 2005, *Drumuri şi răscruci*, Editura Marineasa, Bucureşti.

Botău, D. 1931, „Amintiri din războiul mondial. Lupte crâncene în săptămâna Sf. Paşti", în *Vasiova*, nr. 7–9.

Branişte, V. 1972, *Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane şi autobiografice)*, Editura Minerva, Bucureşti.

Brediceanu, C. 1936, *Amintiri din viaţa mea*, Lugoj.

Buracu, I.C. 2007, *Amintiri*, Editura „Marineasa", Timişoara.

Drugărin, M. 1937, „Paştile în Darniţa Kievului din Rusia", în *Vasiova*, nr. 4–7.

Dudaş, V. 1996, *Voluntarii marii Uniri*, Editura „Augusta", Timişoara.

Furlugeanu, O. f.a., *Amintiri*, manuscris.

Gherman, E. 2000, *Memorii. Contribuţii la istoria mişcării socialiste*, Editura Fundaţiei „Constantin-Titel Petrescu", Bucureşti.

Ghiocel, P. 1969, *Declaraţie*, manuscris.

Grofşorean, C. (1932), *Jurnal*, manuscris.

Gropşianu, M. 1935, *Revoluţia anului 1918 din Oraviţa-Caraş. Proclamaţia reîntregirei naţiunei române. Oraviţa la 4 noiembrie 1918*, Atheneu, Timişoara.

Gropşianu, I. 1931, „Sasca Montană (1918–19199)", în *Analele Banatului*, nr. 1.

Ilieşiu, N. f.a., (*Istoricul localităţilor judeţului Caraş*)[1], manuscris.

[1] Titlul este convenţional, întrucât autorul nu l-a notat în manuscrisul său păstrat în variantă dactilo corectată.

https://biblioteca-digitala.ro

Ilieşiu, N. f.a., (*Istoricul localităţilor judeţului Timiş-Torontal*)[2], manuscris.

Jumanca, P. 1958, *În război*, manuscris.

Jurchescu, L. 1930, „Însemnări", în *Vestul*, nr. 4.

Kiriţescu, C. 1989, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, I-II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Linţia, N. 1968, *O generaţie privilegiată. Modestă contribuţie la cea mai frumoasă pagină din istoria neamului nostru, Unirea cea Mare*, 1918, manuscris.

Leu, V., Albert, C. 1995, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată*, Reşiţa.

Marin, W. et al. 1968, *Unirea Banatului cu România*, Editura Muzeului Banatului, Timişoara.

Mihăiuţiu, Gr. 1971, *Nepotul ţăranului bănăţean pe cărările vieţii*, manuscris.

Munteanu, I. 1983, *Făurirea statului naţional unitar român. Contribuţii documentare bănăţene. 1914–1919*, Bucureşti.

Munteanu, I. et al. 1992, *Banatul şi Marea Unire. 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara.

Neamţu, Gh. (1927), *Activitatea Consiliului Naţional Român din Caransebeş (nov. 1918-aug. 1919)*, Caransebeş.

Nemoianu, P. 1921, *Corpul voluntarilor români în Rusia. Conferinţă ţinută la Reuniunea de lectură din Lugoj în 6 martie 1921*, Lugoj.

Nemoianu, P. 1922, *Prima Alba-Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului. Istoric general*, Timişoara.

Nemoianu, P. 1933, *Prizonier la ruşi, rob la unguri*, Bucureşti.

Novac, Tr. 1968, *Autobiografie*, manuscris.

Oance, P.E. 1929–1934, „Din războiul mondial", în *Vasiova*.

Pascu, Şt. 1968, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj.

Pascu Şt., Constantinescu, C. 1968, *Desăvârşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu Vechea Românie*, Editura Academiei RSR, Bucureşti.

Petricoane-Drugărin, M. 1978, *Însemnările unui voluntar român bănăţean*, manuscris.

Popescu-Puţuri, I., Deac, A. 1972, *Unirea Transilvaniei cu România*, Bucureşti.

Răspunsuri la Chestionarul lui N. Ilieşiu privind evenimentele întâmplate în localităţile bănăţene din toamna anului 1918 până în vara anului 1919, manuscrise.

Renoiu, I. 1969, *Autobiografie*, manuscris.

Stângu, I. 1926, *Memoriul din trecutul vieţi(i) mele, a lui Ion Stângu zis Dulă născut la Gârlişte în anul 1983*, manuscris.

Şiclovan, D. f.a., *Fragmente istorice. Contribuţia popoarelor subjugate din monarhia austro-ungară la destrămarea vulturului bicefal, despre pajura habsburgică. Ţiganiada de după Unirea din 1918*, manuscris.

Talpeş, P. 1967, *Spicuiri din amintirile de tinereţă ale unui condamnat la moarte*, manuscris.

Ugliş, P. f.a., *Jurnal de război din anii 1914–1919 scris după note zilnice*, manuscris.

Ugliş, P. f.a., *Pagini de suferinţe şi de glorie*, manuscris.

[2] Titlul este convenţional.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Bocșan

2. Memoria bănățeană a Marelui Război și a Unirii cu România

Publicarea memorialisticii referitoare la Marele Război, la Unirea Banatului și Transilvaniei cu România, din care edităm în acest prim volum 25 texte cu valoare de memorie autobiografică, reprezintă o tentativă de a reconstitui memoria colectivă bănățeană despre evenimente cu mare impact asupra societății românești, momente de turnură în istoria provinciei și a națiunii, cu o mare încărcătură emoțională la sfârșitul războiului, „o bornă, un punct de reper în lanțul timpului istoric și social"[1].

Memoria individuală ca parte a celei colective a reținut atât amintirile de „tip traumatic, care au provocat emoții negative", cât și „amintirile vivace", care reflectă „trăirea efectivă a evenimentului pozitiv"[2].

Nu vom insista asupra fiecărui text de memorie autobiografică, ci vom încerca să reconstituim câteva din reprezentările memoriei colective, convinși, după Holbawcs, că „fiecare memorie individuală este un punct de vedere asupra memoriei colective", că memoria colectivă cuprinde memoriile individuale, dar nu se confundă cu ele, deoarece „un om ca să-și evoce propriul trecut are nevoie să apeleze la amintirile altora"[3]. În viziunea lui Holbawcs, „memoriile individuale, puternic condiționate de contextul social al grupului de referință, participă la formarea unor memorii colective specifice fiecărui grup social, iar din acestea se formează memoria socială a comunității sau națiunii"[4].

Cele 25 memorii pe care le edităm în acest prim volum, urmând a continua publicarea memorialisticii bănățene în alte două volume, nu dau imaginea completă a memoriei colective bănățene, reprezintă un fragment al acesteia, datorat unor persoane diferite ca poziție socială sau educație, cu amintiri focalizate asupra unor evenimente, atitudini sau manifestări precise, adeseori de „amintiri

---

1 Henri Russo, *Vichy. L'événement, la memoire, l'histoire*, Paris, Gallimard, 1992, p. 454.

2 Ticu Constantin, *Memoria autobiografică. Definirea sau redefinirea propriei vieți*, Iași, Institutul European, 2004, pp. 11–13.

3 Maurice Halbwacs, *Memoria colectivă*, Iași, Institutul European, 2007, p. 92, 96.

4 Ticu Constantin, *op. cit.*, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

marcante", cum le-a numit Ticu Constantin, „care lasă o amprentă de neşters asupra memoriei", principalele amintiri după care se construieşte memoria autobiografică[5]. Unele dintre ele se încadrează în categoria memoriilor de „tip flash", amintiri intense şi foarte detaliate, de o mare importanţă personală, care implică emoţii puternice, amintiri care durează „neschimbate mai mulţi ani de zile"[6].

Toate întrunesc condiţiile consemnate de Ticu Constantin pentru a fi autobiografice: „să se refere la un eveniment sau la o întâmplare bine definită din trecutul personal, să apară într-o manieră narativă, să conţină informaţii privind starea internă a personajului în momentul trăirii evenimentului, să presupună implicarea sau participarea la eveniment"[7].

Ele păstrează mărturii ale trecerii autorului lor prin viaţă, scrise pentru el, familie sau urmaşi, dar şi cu intenţionalitate istoriografică, în care, alături de amintirea personală, sunt relatate evenimente legate de grupul social de care aparţin sau de comunitatea naţională, caracteristici ce le încadrează memoriei sociale. „Memoria socială – scria Constantin Ticu – face trimitere fie la memoria evenimentelor publice, adică la colecţiile de amintiri ale unei colectivităţi largi despre evenimentele publice de notorietate naţională sau internaţională, fie la memoria evenimentelor colective, adică la amintirile membrilor unei microcolectivităţi sau ai unui grup restrâns despre istoria evenimentelor sociale comune, informaţiile sedimentându-se în acest caz ca rezultat al interacţiunilor sociale directe sau al transmiterii orale"[8]. Ea se formează prin „reducerea diversităţii amintirilor, proces care are loc prin comunicare între indivizi sau între grupuri, situându-se astfel la punctul de întâlnire dintre individual şi colectiv"[9].

Chiar dacă memoria individuală participă la construcţia unei identităţi individuale sau colective, memoriile bănăţene nu sunt lipsite de impactul factorului politic, mai ales în preocupările autorilor de a minimaliza contribuţia adversarului politic la evenimentul respectiv. Dacă acceptăm modelul interpretativ propus de Henri Russo, tradiţia şi mitul au fost principalele forme în care se manifestă prezenţa trecutului în câmpul politic. Tentativa de a asuma o moştenire istorică, de a justifica sau legitima o tradiţie pentru un partid sau un grup politic este cea mai vizibilă în cazul memoriilor bănăţene, la care se adaugă mitul, „prin care se înrădăcinează acţiunea politică într-un trecut netemporal". Inconştient se manifestă şi nostalgia, a treia formă a prezenţei trecutului în politică, prin care „generaţiile care au trăit evenimentul tind să regăsească suflul unei epoci revolute"[10].

---

[5] *Ibidem*, p. 11.
[6] *Ibidem*, p. 16.
[7] *Ibidem*, p. 18.
[8] *Ibidem*, p. 233.
[9] *Ibidem*, p. 235.
[10] Henri Russo, *op. cit.*, p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro

Redactate la o anumită distanță de eveniment, în contexte social-politice sau naționale diferite, nu de puține ori marcate și de istoriografia epocii, textele cele mai multe aparțin memoriei sociale, interacționează memoria autobiografică cu memoria socială.

Dincolo de contribuția lor la construcția unei memorii colective, adecvată comunității românești din Banat, spațiului istoric al Banatului și timpului cu care au operat, până după încheierea păcii și instaurarea regimului românesc, rămâne întrebarea de ce au ținut aceste personaje, unele dintre ele uitate, să lase amintiri despre război și despre provincie în intervalul 1914–1919/20.

Mai întâi pentru că războiul a fost un eveniment excepțional, în egală măsură un moment de ruptură și de continuitate cu perioada anterioară, un moment de importanță națională și internațională, de natură să favorizeze exprimarea autobiografică, memoria individuală și cea colectivă. Nu este un fenomen specific românesc, memoria războiului – scria Henri Russo – apare ca un „fenomen internațional"[11]. Manifestări asemănătoare au înregistrat și în cazul revoluției din 1848–1849 și al războiului pentru independența României.

Evenimentele dintre 1914–1919 s-au detașat, în memoria colectivă, prin dimensiunea internațională, durata războiului cu tot cortegiul de suferințe, de privațiuni sau jertfe omenești, prin spațiile pe care bănățenii le-au traversat, din Italia până în Siberia. În egală măsură, memoria colectivă a fost marcată de intensitatea luptelor și condițiile prizonieratului în țări străine, de urmările favorabile pentru națiunea română, care a trăit la sfârșitul războiului formarea României Mari. Sunt tot atâtea motive ce conferă Marelui Război și urmărilor sale caracterul de eveniment aparte, deosebit, care a scos populația din trăirea cotidiană, a marcat o generație, în frunte cu intelectualii, care a făurit România Mare. Este un eveniment reprezentativ pentru o generație, alta decât cea a Memorandului, cum le-a plăcut să se definească, generația războiului și a unirii, pentru memoria căreia Marele Război și Unirea reprezintă cel mai important eveniment ce trebuia amintit și, pe bună dreptate, prin dramatismul faptelor și a trăirilor a marcat memoria individuală și cea colectivă. Este memoria acestei generații, pe care protagoniștii o reconstituie dintr-un sentiment de solidaritate al generației, din orgoliul de a fi fost martori sau participanți la evenimente excepționale sau exemplare, cum a fost unirea sau evenimentele care au precedat-o sau însoțit-o. Este mărturia peste ani făcută urmașilor, uneori și cu conotații politice, pentru a defini o identitate personală sau colectivă pentru contemporani sau urmași.

Am optat pentru memoria generației bănățene, pentru situația și tradiția particulară a Banatului, unde au conviețuit diverse etnii sau confesiuni, cărora războiul și unirea le-a modificat substanțial statutul, transformând pe cei care au

[11] *Ibidem*, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

dominat până atunci în minorităţi, modificând graniţe, provocând dispute între acestea, frustrări sau excese. Am avut în vedere şi tradiţia militară a românilor bănăţeni, care au păstrat vie tradiţia graniţei militare, a faptelor de arme ale grănicerilor, mereu invocate în amintirile combatanţilor, care nu au uitat niciodată să pomenească ascendenţa grănicerească a multora dintre cei care au participat la război sau a generalilor ridicaţi din familii grănicereşti, cei care au făcut carieră în armata cesaro-crăiască, au făcut gloria acesteia şi apoi au contribuit la formarea armatei Transilvaniei sau la ofensiva împotriva regimului bolşevic din Ungaria. Acestea explică şi numărul mare de memorii autobiografice, a căror redactare s-a prelungit până în 1978, perioada aniversărilor din 1968 şi 1978 constituind un prilej ce a favorizat redactarea lor. Cu excepţia amintirilor din închisoare ale lui Valeriu Braniţte, scrise în timpul detenţiei, majoritatea au fost redactate în perioada interbelică, stimulate şi de activitatea *Uniunii foştilor voluntari români*, de frecventele apeluri difuzate pentru redactarea memoriilor, de exemplul altor reprezentanţi ai generaţiei, de iniţiativa unor gazete sau de tendinţa unor partide de a-şi asuma meritele unirii din 1918, de chestionarele Astrei sau ale lui Ilieşiu.

În iunie 1936, Biroul central al *Uniunii foştilor voluntari români* a făcut un apel „către toţi camarazii foşti comandanţi de unitatea voluntărească, să ne trimită memoriile lor asupra operaţiunilor militare din timpul războiului"[12]. În 1937, sub titlul *Să ne reînnoim amintirile*, Victor Deleu adresa acelaşi apel cu ocazia proiectatei aniversări de 20 de ani, care urma să se desfăşoare la Alba Iulia şi la Ţebea[13].

Participarea la Marele Război sau la evenimentele care s-au încheiat cu unirea din 1918 şi instaurarea administraţiei româneşti au conferit combatanţilor, voluntarilor, membrilor consiliilor şi gărzilor naţionale un statut politic aparte în Banat, mulţi dintre ei regăsindu-se în diferite poziţii politice după 1919, în Parlamentul României, în guvernele şi organismele administraţiei locale. Faptele de război sau comportamentul politic din toamna şi iarna 1918/1919 au fost pentru mulţi dintre protagonişti motive de a-şi legitima o carieră sau o poziţie politică, un anumit statut în comunitatea locală sau cea naţională.

Particularitatea istoriei bănăţene în toamna anului 1918 şi la începutul lui 1919, prelungirea vechii administraţii maghiare, ocupaţia sârbească şi cea franceză, disputa diplomatică pentru Banat şi mişcarea bănăţeană pentru integritatea Banatului în cadrul României, instaurarea mai târziu a administraţiei româneşti în comparaţie cu celelalte provincii, stabilirea liniei de demarcaţie şi consecinţele ei, toate acestea au stimulat participanţii să-şi amintească, să transmită experienţa personală sau colectivă. Evenimentele menţionate, ocupaţia sârbească sau franceză, participarea la războiul contra regimului lui Béla Kun, au făcut ca pentru Banat starea de război să se prelungească până în vara anului 1919, peste limita

[12] „Gazeta voluntarilor", 1936, 11, nr. 3, din 8 iunie, p. 1.

[13] „Gazeta voluntarilor", 1937, 12, nr. 1, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

cronologică a Marelui Război. Avatarurile acestei situații au fost trăite mai ales de intelectuali sau de frontul civil, cum a fost denumit frontul interior[14].

A fost un moment de continuitate cu tradițiile comunității bănățene, care a prelungit și în timp de război, de ocupație străină, atitudini și comportamente specifice perioadei de dinainte de război: sentimentul solidarității cu România, tradiția culturală și bisericească cu tot specificul ei, reprezentațiile de teatru sau corale, comemorarea celor dispăruți, respectul acordat de comunitate preotului sau învățătorului, intelectualilor în general.

Manifestarea sentimentului național s-a exprimat diferit, contradictoriu chiar, ca și percepția noțiunii de patrie, care pentru toți a fost Banatul. Apartenența sa la Ungaria nu a afectat dubla identitate pe care au ilustrat-o bănățenii, regională și națională. A fost contradictorie manifestarea sentimentului național în diferite perioade ale războiului, mai exact la începutul și la sfârșitul lui, când întreg contextul politic și militar s-a modificat.

Plecarea regimentelor cu majoritatea soldaților de etnie română s-a făcut în frunte cu tricolorul, în sunetul cântecului „Deșteaptă-te române" sau al altor cântece naționale. Au plecat dezorientați, cu o motivație neclară, luptă pentru împărat sau pentru patrie. Loialitatea ofițerilor față de Casa de Habsburg a fost de nezdruncinat la începutul războiului.

Intrarea României în război a declanșat o veritabilă criză de conștiință printre români, care s-a adâncit odată cu prăbușirea fronturilor, moartea bătrânului împărat, care a absolvit pe ofițeri de jurământul depus, de loialitatea datorată Casei de Habsburg. Sentimentul național la soldații de rând a fost unul instinctiv, spontan, la ofițeri a oscilat de la jurământul depus la manifestarea solidarității cu frații de peste munți. Criza de conștiință a fost mai intensă în cazul ofițerilor.

Voluntariatul în armata română, o veritabilă școală de educație națională, cum a definit-o Sever Bocu, manifestarea voluntarilor români de la Darnița a consolidat sentimentul național, a stimulat entuziasmul unei trupe dezorientate, lipsită de orice motivație pentru a lupta. Treptat figura împăratului care conserva unitatea monarhiei a fost înlocuită cu cea a Casei domnitoare din România, manifestă printre românii bănățeni din 1917, când batalioanele de voluntari au ajuns la Iași, acesta devenind simbolul unității românești. Încă de atunci regele Ferdinand a devenit și regele românilor combatanți în armata din Vechiul Regat, apoi regele tuturor românilor. Memoriile ilustrează sentimentul de solidaritate al românilor cu monarhia, în care au văzut întruchipat simbolul unității naționale.

Exemplaritatea consensului elitelor cu poporul, ilustrat prin timpul scurt în care națiunea s-a organizat sub forma consiliilor și gărzilor naționale, pentru a proteja viața și averea locuitorilor români, maniera în care a fost instaurată administrația

[14] Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *La grande guerre 1914–1918*, Paris, Gallimard, 1998, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro

românească în Banat, primirea trupelor franceze şi a celor române, primirea lui Berthelot ca un aliat, ecoul principiilor wilsoniene şi al ideii de autodeterminare au stimulat martorii sau participanţii la evenimente să le memoreze, să le facă cunoscute altora.

Alteritatea a constituit un alt subiect care a stimulat redactarea memoriilor. Atitudinea germanilor, a sârbilor, a evreilor sau ungurilor în timpul revoluţiei din 1918 şi în contextul mişcării pentru unire sau pentru integritatea Banatului în cadrele regatului român, solidarităţile sau excesele, poziţiile diferite sau convergente au determinat contemporanii să le menţioneze, dintr-o poziţie de partizanat naţional. Naţionalismul a dominat manifestările tuturor grupurilor etnice din Banat, au remarcat observatorii neutri, înăbuşind în cele din urmă pericolul bolşevic.

Războiul naţiunilor din Europa Centrală şi de Est pentru formarea sau desăvârşirea unităţilor naţionale a conferit ideii de patrie o încărcătură naţională, consolidând identitatea românească pentru care patria a devenit România, iar identitatea regională s-a suprapus celei naţionale. Ceea ce în Occident a fost războiul patriilor, în acest spaţiu războiul a dobândit o conotaţie naţională accentuată, cel puţin din 1916 pentru români. Naţionalizarea patriei s-a validat cel mai bine în Banat la sfârşitul Marelui Război, chiar dacă sentimentul apartenenţei la patria mamă nu a lipsit la bănăţeni nici până în 1914.

Naţionalismul a estompat sau a înăbuşit spiritul bolşevic. Radicalizarea populaţiei în timpul şi după război, manifestată în ceea ce contemporanii au numit revoluţia din 1918, revoltele locale sau grevele cu caracter social şi politic, încurajate de revoluţia bolşevică din Rusia, susţinute direct în Banat de propaganda bolşevică maghiară, violenţa prezentă la tot pasul, dezorganizarea politică sau socială, jafurile au fost rezultatul stării de spirit a populaţiei după război, al situaţiei economice precare, cu lipsuri, foamete, frig, dar în egală măsură memoriile au reţinut pericolul bolşevic ca o ameninţare la valorile fundamentale ale umanităţii, ale societăţii româneşti. Memoriile bănăţene au consemnat evenimentul şi rolul gărzilor sau consiliilor naţionale, al voluntarilor, al armatei Transilvaniei şi apoi al celei din Vechiul Regat de a fi contribuit la înfrângerea acestui pericol şi la stăvilirea extinderii sale spre alte părţi ale Europei, mai ales la conexiunea revoluţiei bolşevice din Ungaria cu cea din Rusia. A impresionat comportamentul unor soldaţi români bolşevizaţi în contact cu evenimentele din Rusia, care nu au abandonat sentimentul naţional, manifestându-se solidar cu liderii politici români din Banat şi Ardeal sau cu voluntarii români din Rusia. Bolşevismul lor a fost unul accidental, temporar ca durată, s-a manifestat într-un context particular, fără prea mari consecinţe în rândul ostaşilor-ţărani. Mai puternic a fost ecoul revoluţiei în rândul muncitorilor, fără a afecta adeziunea lor la sentimentul naţional. Poziţia social-democraţilor români în evenimentul din toamna anului 1918 a impresionat contemporanii, care au menţionat-o în memoriile autobiografice sau în memoria colectivă. Tradiţia muncitorească a Banatului s-a reflectat în amintirile bănăţene.

https://biblioteca-digitala.ro

Memoria războiului

Declanşarea primului război mondial, Marele Război cum l-a denumit istoriografia occidentală, a găsit populaţia românească din Imperiul austro-ungar dezorientată din punct de vedere politic, animată de sentimente, atitudini sau comportamente contradictorii, ce oscilau între loialitatea faţă de împărat, în care a fost educată timp de peste un secol şi sentimentul că luptă pentru o cauză străină.

Nicolae Brânzeu aminteşte această dezorientare şi încearcă să o explice prin atitudinea guvernului Brătianu:

> „Se ştie ce lipsiţi de orientare erau românii din Ungaria la începutul războiului. Manifestările de fidelitate, făcute direct la recomandarea celor de la Bucureşti, produceau şi mai multă confuzie. Felul isteţ în care domnul Brătianu a ştiut să ascundă adevăratele intenţii ale ţării în timpul neutralităţii de doi ani a făcut ca nici în ţară să nu fie lumea pe deplin orientată. Am cunoscut acest lucru în 1915, pe când petreceam câteva zile în România"[15].

În primele luni ale conflagraţiei au fost unii români, militari de carieră mai ales, care şi-au exprimat încrederea şi chiar admiraţia faţă de armata cesaro-crăiască (k.u.k.), pentru ordinea, disciplina, echipamentul sau dotarea acesteia. Memoriile românilor din unităţile k.u.k. le apreciau, spre deosebire de armata de honvezi din Ungaria, de care se delimitau. Era şi acesta un gest de solidaritate faţă de casa de Habsburg.

Pentru a atrage naţiunile patriei în efortul de război s-au făcut o serie de concesii popoarelor imperiului în direcţia tolerării unor manifestări cu caracter naţional. Limba de comandă în armata k.u.k. era limba germană, dar s-a acordat şi dreptul de a folosi limba pe care o vorbeau majoritatea soldaţilor din regiment. Astfel s-a ajuns ca regimentele din Transilvania şi Banat, care aveau majoritatea soldaţilor recrutaţi dintre români, să folosească şi limba română. De asemenea, în aceste regimente, 1/3 dintre ofiţeri trebuiau să fie români, iar ceilalţi să înveţe limba română pentru a înlesni comunicarea cu trupa.

Opţiunea românilor pentru armata k.u.k. o ilustrează şi preferinţele acestora pentru şcoală militară de la Wiener Neustadt, spre deosebire de unguri, care au ales armata de honvezi. Românii bănăţeni, mai ales cei care proveneau din familiile grănicereşti sau din fosta regiune militarizată s-au dedicat profesiei militare în armata k.u.k., ajungând să facă o carieră la cel mai înalt nivel, cum au fost generalii Guran, Seracin, Trapşa, Şandru, Cena, Domăşneanu[16]. Pentru unii români bănăţeni, cariera militară în armata k.u.k. era un prilej de ascensiune socială, cunoscut fiind statutul social al ofiţerilor în Austro-Ungaria. Esta cazul lui Octavian Furlugeanu, originar dintr-o familie avută, cu o veche tradiţie românească, care a urmat o şcoală

[15] Brânzeu, p. 491.

[16] Băran, *Memorii*, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro

de cavalerie undeva la marginea imperiului, la dorinţa bunicii sale. Aceasta l-a dorit a fi *„domn de cătane"* şi nu *„un îngrăşător de vite* [ocupaţia familiei], *care bate palma şi bea alvălucul prin târguri"*. Potrivit mărturiilor sale, după trei ani de şcoală militară şi după depunerea jurământului de credinţă faţă de împărat, din *„sământă din luptătorii valahi"*, acesta a devenit sublocotenent într-un regiment de husari cesaro-crăiesc[17]. Educaţia în şcolile militare k.u.k. şi-a pus amprenta asupra lor, determinându-i să-şi dedice viaţa kaiserului. Pe medalionul comandat de tânărul sublocotenent Furlugeanu la obţinerea acestui grad scria: *„Viaţa mea aparţine kaiserului"*[18]. Destinul acestor ofiţeri k.u.k. a fost diferit. După memoriile lui Coriolan Băran, prin căsătorii mixte, răspândiţi în tot imperiul, unii dintre ei s-au înstrăinat de neam, alţii au rămas credincioşi românismului, cum a fost cazul familiei Iacobici, pe care memorialistul o dă exemplu[19].

Superioritatea armatei k.u.k., în comparaţie cu armata de honvezi, era recunoscută cu satisfacţie de toţi cei care au activat în ea, mai ales că administraţia şi guvernul Ungariei nu aveau niciun cuvânt de spus în această armată. *„Armata k.u.k. era stat în stat"*, scria Coriolan Băran şi în acest sens era educat corpul ofiţeresc compus din toate naţionalităţile imperiului[20].

Declanşarea războiului a sporit nevoia de ofiţeri şi subofiţeri. Au fost chemaţi sub arme şi formaţi în regimul t.r. numeroşi studenţi, învăţători şi profesori, cu excepţia clerului şi a studenţilor de la teologie, pentru o pregătire militară de scurtă durată, în vederea obţinerii gradului de sublocotenent. Spre exemplu, elevii t.r. de la Braşov, colegi cu Băran, au fost recrutaţi din următoarele medii: 3 absolvenţi de universitate, restul absolvenţi de studii medii[21]. După numai şase săptămâni de instrucţie intensă la Braşov pentru a se deprinde cu viaţa cazonă, Coriolan Băran urma să plece la o şcoală de ofiţeri de rezervă.

Condiţiile asigurate tinerilor mobilizaţi la Braşov erau bune, *„masa abundentă şi destul de bine preparată, doar că nu era variată"*. Meniul elevilor t.r. de la Braşov prevedea: joia şi duminica, supă şi friptură de porc, trei zile supă de vacă şi rasol, de două ori pe săptămână tocană. Doar condiţiile de cazare erau proaste, improvizate, dar li s-a explicat că se procedează în acel mod pentru a-i obişnui cu dificultăţile frontului[22].

Din cauza dezertărilor înregistrate încă din primul an, regimentele româneşti au fost deplasate în Cehia, cele din Ungaria în Transilvania. Aşa se explică stabilirea regimentului din Szeged la Braşov. Din el făceau parte un număr mare de români. Prezenţa acestora în oraş a impresionat comunitatea românească locală, care i-a

---

[17] Furlugeanu, p. 748.

[18] *Ibidem*.

[19] Băran, *Memorii*, p. 181.

[20] Băran, *Memorii*, p. 183.

[21] Băran, *Memorii*, p. 186.

[22] Băran, *Memorii*, pp. 185-186.

https://biblioteca-digitala.ro

adoptat repede, mai ales că unii dintre ei erau absolvenţi ai liceului din localitate şi aveau legături în societatea locală. Prezenţa a 200–250 de soldaţi, originari din Sânnicolaul Mare şi satele învecinate la slujba de Rusalii de la biserica Sf. Nicolae din Şchei a făcut o frumoasă impresie printre credincioşi, care au descoperit *„că şi ungurii ăştia-s românaşi de-ai noştri"*[23].

Trimis la şcoala de ofiţeri de la Sibiu, C. Băran a întâlnit acelaşi amalgam de neamuri. Aici se pregăteau elevi din patru regimente diferite: Reg. 46 Infanterie Seghedin-Braşov, Reg. 50 Alba Iulia-Palanca, Reg. Vânători Târgu Mureş, Reg. 8 Infanterie Brno-Sibiu. *„Elevii erau demni de un nou Babilon"*, scria memorialistul. De fapt, aceasta era imaginea armatei austro-ungare, fidel reflectată de memorialistică. Elevii de la şcoala militară din Sibiu reprezentau mai multe etnii şi confesiuni din imperiu: 46 români, 48 maghiari, 46 germani, 50 cehi, 31 evrei, 2 sârbi, 1 bulgar. Inevitabil această realitate a marcat comunicarea în armata austro-ungară, atât între ofiţeri, cât şi în raporturile acestora cu trupa. Numai în regimentul din Szeged se vorbeau şase limbi[24].

Cu toată dezorientarea politică a românilor, aceştia au răspuns ordinului de mobilizare, deşi nu au lipsit cazuri de treceri clandestine în România, evocate şi de Băran, pentru a evita recrutările. Nu au lipsit nici persoane dintre fruntaşii românilor care şi-au exprimat speranţa că războiul poate aduce o situaţie mai bună pentru naţiune. Exprimând durerea că tinerii români pleacă pe front pentru o cauză străină, Virgil Oniţiu, directorul Liceului românesc din Braşov, sfătuia pe fostul său elev (C. Băran) să nu se expună, să-şi cruţe viaţa, deoarece interesul naţiei era *„să se întoarcă viu şi teafăr acasă"*[25].

La vestea asasinării arhiducelui Franz Ferdinand, Valeriu Branişte i-a declarat lui Caius Brediceanu: *„Din tot răul poate să iasă şi ceva bun"*[26]. Neîmpăcată cu educaţia fiului său în şcoli străine, mama lui Octavian Furlugeanu i-a dăruit de Crăciun, înainte de izbucnirea războiului, un medalion pe care scria semnificativ: *„Maica când te-a legănat n-a zis «halgas», ci a zis «taci»"*[27]. Era un mesaj pentru a nu se înstrăina de neamul său.

Cunoscut pentru atitudinea sa în cauza naţională, preotul Coriolan Buracu a organizat înainte de război o serie de manifestări româneşti, motive suficiente pentru a fi arestat la începutul războiului, alături de alţi conaţionali, sub acuzaţia de *„spioni ai României şi agitatori pentru descompunerea monarhiei austro-ungare"*, ceea ce l-a determinat să scrie în memorii cu mândrie:

---

[23] Băran, *Memorii*, p. 188.
[24] Băran, *Memorii*, p. 189.
[25] Băran, *Memorii*, p. 192.
[26] Brediceanu, p. 473.
[27] Furlugeanu, p. 757.

https://biblioteca-digitala.ro

„am fost primul deţinut politic român din Ardeal şi Banat de la declaraţia primului război mondial"[28].

Sunt mărturii izolate ce ilustrează un alt sentiment prezent la izbucnirea războiului, speranţa prăbuşirii monarhiei şi a unui viitor mai bun pentru români. O mărturisea şi mai explicit Caius Brediceanu când scria:

„Evenimentele care s-au precipitat mi-au clarificat, încetul cu încetul, combinaţiile politice, căci simţeam că de acum înainte România nu mai poate merge cu Puterile Centrale şi că ceasul hotărâtor se apropie şi pentru noi"[29].

Era un sentiment, o speranţă, pe care o mărturiseau şi ardelenii şi cei din Vechiul Regat. Unul dintre ofiţerii români loiali faţă de împărat, Octavian Furlugeanu, într-o conversaţie cu un ofiţer din România, avansa ideea că viitorul românilor era sub sceptrul Habsburgilor, susţinând teza lui A.C. Popovici privind federalizarea monarhiei. Replica ofiţerului din armata română a fost *„nu noi să venim la voi, ci voi la noi, aceasta-i adevărata unire"*[30]. Era sentimentul care domina oştirea română înainte de începerea războiului şi care explică elanul cu care a început campania României din 1916.

Cu acest sentiment au plecat pe front mulţi români din armata austriacă, hotărâţi să-şi cruţe pe cât era posibil viaţa, să evite pericolele şi moartea. Cu această credinţă în sufletul meu – scria Caius Brediceanu – am făcut patru ani de război într-un chip bine caracterizat de contele Tisza, *„că intelectualii români sabotează războiul făcând naveta între etape şi spitaluri"*[31]. Permanenta pendulare a lui Coriolan Băran între front şi examenele la universitate sau amintirile lui Caius Brediceanu ilustrează cel mai bine această atitudine. Acesta din urmă a şi mărturisit că nu a *„gustat"* plăcerea de a sta în linia întâi decât trei zile, restul le-a petrecut la Lugoj, la bateria sedentară, iar doi ani de zile la şcoala militară din Pola, ca profesor de echitaţie[32]. Evitarea războiului în linia întâi, tendinţă frecventă printre românii din armata austro-ungară a fost posibilă şi cu sprijinul unor mărimi din armată (C. Băran, C. Brediceanu) sau al unor rude (C. Buracu).

Plecarea pe front a fost un alt moment pe care memoria bănăţenilor l-a reţinut ca un eveniment demn de a fi amintit. A existat un tipic al acestui moment, relatat de C. Băran ca o imagine fotografică:

„alinierea batalionului de marş în curtea regimentului (4 companii, 1.000 de oameni), cuvântarea unui ofiţer în limba germană, tradusă şi în limba maghiară, după care a urmat comanda «Zum Gebet». Batalionul a îngenuncheat şi muzica a intonat rugăciunea compusă de Haydn. A urmat «Gotterhalte» şi batalionul s-a pus în

[28] Buracu, p. 517.
[29] Brediceanu, p. 473.
[30] Furlugeanu, p. 760.
[31] Brediceanu, p. 473.
[32] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

mişcare, urmat de femei cu pachete. Îmbarcarea în tren s-a făcut după criterii ierarhice: ofiţerii într-un vagon de cls. II, câte doi într-un compartiment, cavaleriştii şi subofiţerii reangajaţi în vagoane de cls. III, soldaţii în vagoane de vite cu inscripţia «6 ló, 40 ember» (6 cai, 40 oameni). Calul era înaintea omului", scria Băran[33].

Şi Octavian Furlugeanu a reţinut acest moment, nu fără unele comentarii critice, neaşteptate la un personaj entuziasmat de cariera militară la husari, consideraţi superiori celorlalţi militari, dovadă că în posturile de comandă se aflau numai persoane de origine nobiliară. Iată cum a descris Furlugeanu plecarea spre câmpul de luptă:

„Pe platoul de lângă cazarmă, diviziile aliniate şi în ţinută de paradă erau gata de plecare spre câmpul de onoare. Un tablou pitoresc: cai splendizi, harnaşament nou, călăreţii în pantaloni roşii, cu tunicile albastrului florilor de grâu, totul perfect, foarte frumos, dar o ţintă admirabilă pentru inamic. Husarii însă dispreţuiau arma de foc, căci sabia şi calul erau totul pentru ei. Mult i-a costat această mentalitate"[34].

Era şi o expresie a mentalităţii nobiliare încă dominantă în armata austriacă, a orgoliului celor care dominau, care nu se mai potriveau cu războiul modern, cu noile categorii de arme apărute în Marele Război. Colonelul Herbert von Kinskburg a ordonat celor aliniaţi pe platou marş-şarjă, ceea ce l-a făcut pe Furlugeanu să exclame:

„Câtă naivitate şi câtă nepregătire domnea în anul 1914. Visul colonelului s-a împlinit, căci şarja s-a cununat cu moartea"[35].

Este o altă imagine decât cea de paradă, ce nu se mai potrivea realităţilor frontului, ilustrând lipsa de realism, de pregătire a armatei austriece, obişnuită cu manevrele sau parăzile de la ceremonii.

Mihai Petricoane Drugărin a memorat cu alţi ochi plecarea pe front, mai aproape de viaţa civilă şi de profesia sa de dinainte de război. A fost profesor de limbă şi literatură română la liceul din Caransebeş. Mobilizat ca rezervist în batalionul III de marş, a plecat pe front în 4 septembrie 1914. Batalionul a fost aşezat în careu în faţa Episcopiei din Caransebeş, unde episcopul Miron Cristea le-a ţinut o cuvântare, care *„a străbătut inimile soldaţilor, căci, ici colo, se auzeau suspine"*. Memorialistul era încheietorul companiei sale şi tot timpul cât a durat discursul episcopului, unul dintre elevii săi l-a ţinut de mână. Imaginea învăţătorului iubit de elevii săi la plecarea pe front l-a urmărit şi l-a marcat:

„Până să plece trenul au mai trecut circa două ore. Deloc nu m-am mirat când, într-un moment dat, m-am văzut înconjurat nu de soldaţii mei, ci de o clasă întreagă de elevi ai mei"[36].

---

[33] Băran, *Memorii*, p. 193.

[34] Furlugeanu, p. 763.

[35] *Ibidem*.

[36] Petricoane Drugărin, p. 709.

https://biblioteca-digitala.ro

Şcoala s-a substituit, pentru moment, războiului în memoria unui profesor bănățean.

Al doilea moment al contactului direct cu războiul l-a constituit întâlnirea cu frontul. A fost un moment care a trezit sentimente dintre cele mai contradictorii, la distanță mică de timp. În drum spre Doberdo pe frontul italian, Coriolan Băran aprecia grija cu care erau tratați combatanții din armata austro-ungară. Cu 1.000 de coroane în buzunar, drepturile băneşti cu care a plecat de la Braşov, a doua zi după staționarea la Skt. Peter în Slavonia, pentru a se aclimatiza trupa cu situația în care va ajunge pe front, a primit rația cuvenită ofițerilor, care se dădea din cinci în cinci zile: 125 bucăți țigarete „Egiptische III sorte", un litru de coniac, 1 kg. de ciocolată, 1 kg. zahăr. Masa pentru ofițeri era pregătită separat.

> „În fiecare zi se servea 1/2 litru de vin şi 1 kg. de pâine. Aceasta a durat tot timpul cât am stat pe front, aproape un an de zile. Doar ciocolata lipsea, la început mai rar, la sfârşit de tot"[37].

Statutul privilegiat al ofițerilor ilustrează poziția lor în ierarhia socială din Austro-Ungaria, unde ofițerii figurau în partea superioară a acesteia.

Zilele care au urmat apropierii de linia frontului sunt memorate de Băran dintr-o altă perspectivă, ce desenează un tablou de petreceri nesfârşite, cu dorința de a sorbi tot ce-i putea oferi viața. Apar imagini pitoreşti ale frumuseților peisajului, descrieri pitoreşti ale oraşelor, relatări despre contactele cu localnicii care au beneficiat de prezența soldaților, primind chirie, pâine, zahăr, atât de necesare în timp de război într-o regiune foarte săracă. A vizitat la un sfârşit de săptămână Triest, descris cu admirație, mărturisind că pe militarii care plecau pe front îi interesau mai mult localurile de noapte, femeile, orice prilej de distracție.

> „Aici curgea şampania şi se goleau pungile fraierilor pentru care banul nu mai avea valoare. Nu ştia nimeni ce-i aduce ziua de mâine. Până puteam petreceam"[38].

Era un sentiment general în rândul ofițerilor înainte de contactul cu inamicul. Din punct de vedere militar, luna de adaptare s-a limitat la desfacerea şi punerea la loc a pieselor mitralierei şi la două şedințe de tragere. *„Economie de muniții"*, comenta laconic Băran. Şederea s-a prelungit până în 3 ianuarie 1915, deoarece regimentul în care a fost încadrat a fost trimis în refacere. Au sărbătorit Crăciunul şi Revelionul catolic *„cu mâncare şi băutură din abundență şi cu petreceri gălăgioase ca pe front"*[39].

Memoria combatanților a reținut intrarea în linia întâi ca un moment distinct. În seara de 3 ianuarie regimentul s-a pus în mişcare *„ca un şarpe enorm"*. Toate deplasările s-au făcut noaptea pentru a nu fi reperați de aviația inamică. Au

---

[37] Băran, *Memorii*, p. 194.

[38] Băran, *Memorii*, p. 195.

[39] Băran, *Memorii*, p. 197.

https://biblioteca-digitala.ro

staţionat trei zile la 10 km. în spatele frontului, în vecinătatea Reg. 43 din Caransebeş, unde au întâlnit o companie plăcută, formată din români, cu care au petrecut jucând cărţi la cafeneaua improvizată într-o baracă. „Trăieşte clipa" a fost gândul dominant, căci norocul era schimbător, iar militarii s-au adaptat repede condiţiilor vitrege, continuând unele deprinderi din viaţa civilă. La dimensiuni modeste au refăcut atmosfera cafenelei prin acea cafenea de front sau de război, improvizată ori de câte ori au avut un moment de zăbavă, în cele mai neaşteptate locuri.

Această etapă a drumului, până la intrarea în linia întâi, a oferit autorului bucuria întâlnirii cu alţi bănăţeni, cum au fost preotul Panciovan de la Mercina, un personaj exotic pentru clerul militar sau alţi conjudeţeni din regimentul de la Caransebeş, lt. Lányi din Orşova, dr. Nobel, un avocat din Orşova, preotul militar Nida, dr. Popovici, căpitanul Ion, Fotoc, Velciov, cadet Murgu şi mulţi alţii, cu care a petrecut orele dinaintea luptelor jucând preferans, farbă, calabrias sau alte jocuri de cărţi. Asemenea prilejuri de fraternizare cu fraţii din Banat sunt mereu amintite în mai multe memorii bănăţene, ilustrând o conştiinţă regională puternică, o solidaritate bănăţeană, peste deosebirile etnice uneori, una românească foarte puternică.

Din linia întâi memoria a reţinut ca o obsesie motivul tranşeelor, o componentă permanentă a „peisajului" de pe front. Imaginea acestora domină memoriile de pe front prin bogăţia de informaţii cu care sunt prezentate. De exemplu, plutonul de mitraliere al lui C. Băran a fost plasat într-un culoar, săpat în stâncă, acoperit cu plasă de sârmă. Din culoar plecau tranşeele, *„acoperite cu un strat de 80–100 cm. de bolovani, aşezaţi pe şine de fier"*. Din tranşee se deschideau găurile pentru armele de infanterie. Plutonul de mitraliere a fost instalat în două tranşee, una pentru fiecare mitralieră, la o distanţă de aproximativ 60 m. una de alta. De cealaltă parte, la numai 15–20 m. se aflau tranşeele italiene. Între cele două linii *„era întinsă sârmă ghimpată, fixată pe suporturi de fier, aşa-zişii «Spanische Reuter», aşezaţi în cruce"*, care făceau orice escaladare imposibilă. Apropierea tranşeelor dintre cele două linii făcea imposibil bombardamentul artileriei. Gurile de foc aveau plăci de oţel care, alături de pereţii groşi de piatră ai tranşeelor, apărau militarii de gloanţele infanteriei. Lăcaşul comandantului plutonului de mitraliere era săpat în piatră, în lungime de 2 m, 80 cm. lăţime, cu o scândură, un strat de fân şi o foaie de cort. *„Nu era prea confortabil"*, comenta Băran[40].

Cu toată promiscuitatea tranşeelor, combatanţii au continuat să joace cărţi, aprovizionaţi cu băutură *„din belşug"*. Mai dificilă era aprovizionarea cu hrană. Deoarece comunicarea cu tranşeele din linia întâi se făcea numai noaptea, seara la orele 22 primeau hrana pentru toată ziua: cafea neagră, supă sau ciorbă, friptură, pe care le încălzeau pe turte oleaginoase şi până dimineaţa, scria Băran: *„o*

[40] Băran, *Memorii*, pp. 200-201.

https://biblioteca-digitala.ro

consumam toată, ca să ne scăpăm de grijă". Ziua următoare consumau alimente trimise de acasă, mai ales şuncă şi slănină[41]. După 10 zile de viaţă în tranşee, care au trecut fără niciun eveniment deosebit, au primit 10 zile de odihnă.

Impresiile la prima întâlnire cu frontul în linia întâi nu au provocat prea mari emoţii lui Băran. Singurele neajunsuri amintite au fost somnul pe apucate, zgomotele obuzelor şi şrapnelelor, sau cele provocate de gloanţele puştilor, *„care loveau cu regularitate pereţii tranşeelor"*. Dar acestea erau cele ale unui ofiţer instruit. Trupa nu a avut acelaşi comportament. Ordonanţa lui Băran, un ţăran înstărit, rudă cu el, când a văzut *„gaura în care va petrece 10 zile şi 10 nopţi, mi-a declarat ritos că noaptea o va petrece în rugăciuni, că-i este frică să nu fie împuşcat în somn"*[42].

Frica a dominat mai ales trupa, dar nici unii ofiţeri nu au fost lipsiţi de un atare sentiment, de altfel general în război. Frica faţă de moarte a fost permanentă pe front, iar memoria a consemnat-o fără echivoc.

Ea s-a manifestat în diferite feluri, în comportamente dintre cele mai variate. Batalionul III de marş al Regimentului din Caransebeş a întâlnit primele semne ale morţii în drum spre front, în gara Sarospatak, unde s-a intersectat cu primul transport de răniţi din propriul regiment, care a făcut o impresie deosebită soldaţilor. În gara Kirov au fost anunţaţi că a doua zi vor intra în luptă. La această veste batalionul a reacţionat într-o manieră neaşteptată pentru comandant:

> „...grupaţi câte patru înaintea fiecărui cort, dintr-o dată, parcă ar fi executat o comandă, toţi au îngenuncheat în faţa fiecărui cort, câte unul a început să citească din câte o rugăciune. N-am ştiut niciodată ca într-un batalion să existe sute de cărţi de rugăciune"[43].

A fost una din manifestările prin care soldaţii încercau să-şi învingă frica, prin rugăciune şi apelul la divinitate.

Frica a fost una dintre cele mai puternice emoţii trăite de combatanţi în Marele Război, considera D. Caracostea în cursul său *Psihologia războiului*, pornind de la răspunsurile combatanţilor la un chestionar elaborat de autorul cursului. Aceştia au menţionat că diferite forme ale fricii s-au manifestat cu prilejul mobilizării, la trecerea frontierei sau la începutul luptelor. Caracostea a constatat că întunericul a favorizat diversele moduri de manifestare a fricii, exemplificând cu episodul Zeppelin-ului, apreciat de el ca unul din factorii ce au generat frica[44].

O imagine asemănătoare a reţinut bănăţeanul Sever Bocu într-o descriere ce trădează şi talentul său de gazetar, de a surprinde imagini sugestive despre emoţiile trăite de mulţimi. Episodul s-a consumat în gara Bucureşti, într-o *„beznă de nepătruns, într-o tăcere de mormânt"*, unde îşi aştepta soţia:

---

[41] Băran, *Memorii*, p. 201.

[42] *Ibidem*.

[43] Petricoane Drugărin, p. 710.

[44] D. Caracostea, *Aspectul psihologic al războiului*, Bucureşti, Cartea Românească, 1922, p. 70 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

„o ploaie de țiuituri, de signale ale vardiștilor de noapte spintecă disperat văzduhul, strecurându-ne un fior de subită spaimă. Prin întuneric, lumea începea să se îmbulzească într-o panică de nedescris... Nu apucăm bine să ne dăm seama de ce se petrece în zgomotul sinistru al clopotelor tuturor bisericilor și al sirenelor de la Arsenal, care sunau să se trezească lumea din somn, când deasupra gării apăru ca o cometă primul Zeppelin... Sărbătoarea morții în noaptea aceea fu scurtă și groaznică. Crima fusese semănată cu belșug, repede și bine... Aceasta a durat noapte de noapte, săptămâni întregi, punând la grea încercare nervii..."[45].

Episodul confirmă aserțiunile lui Caracostea, potrivit cărora frica a fost generatoare de panică, de haos, favorizând moartea.

Operațiunile militare au rămas în memoria tuturor celor care au luptat. Românii din Banat au fost prezenți pe fronturile italian, rus și din 1916 și pe cel românesc. Sever Bocu, Mihai Petricoane Drugărin, Octavian Furlugeanu au trăit și retragerea în Moldova.

De pe frontul italian, cele mai multe amintiri le-a păstrat Coriolan Băran, restituite cu talentul său de foarte bun observator și povestitor. Din seria evenimentelor memorate, cel mai important din vara anului 1916 a fost primul atac austriac cu gaze de pe frontul sudic. Noutatea armei și consecințele acestui atac l-au determinat pe memorialist să-i acorde o atenție specială. Atacul a fost pregătit metodic, încă de la începutul lunii iunie, austriecii au așteptat doar vântul favorabil pentru a-l putea declanșa. Acesta trebuia să facă o spărtură în frontul italian pentru a începe ofensiva. Planul comandamentului austriac a fost dejucat de ofensiva italiană, concepută în același timp, inaugurată cu o puternică pregătire de artilerie, de 3–4 zile, așa zisul *„Trommel-feuer"*. *„Zi și noapte* – scria Băran – *vuia toată atmosfera și tremura pământul de bombardamentele făcute de italieni"*. Pentru a zădărnici ofensiva italiană, comandamentul a dispus declanșarea atacului cu gaze. Memoria a păstrat o descriere realistă a acestuia:

„Gazul a pornit într-un nor galben, pe jos, spre pozițiile italiene. Cum pozițiile erau pe pantă și italienii erau mai jos decât noi, gazul greu a pornit spre locurile joase, dar cu mult mai încet decât era de dorit. După o jumătate de oră s-a ordonat înaintarea cu măștile de gaz. Aici a început dezastrul, o parte a măștilor de gaz erau defecte".

Soldații care nu au mai putut respira le-au îndepărtat de pe față, ceea ce le-a adus moartea. *„Acest fenomen a provocat panică și dezordine tocmai la austrieci, care au pornit ofensiva de gaz"*. În pofida defecțiunii, înaintarea austriecilor a continuat, încât *„s-a ajuns în pozițiile italiene fără a întâmpina rezistență. Aveau și ei măști de gaz, dar necorespunzătoare"*. Utilizarea unor măști de gaz defecte sau necorespunzătoare în amândouă taberele a provocat un adevărat măcel. Pierderile suferite de italieni s-au ridicat, după memorialist, la 20–25.000 de oameni, *„iar austriecii au pierdut și ei*

[45] Bocu, *Drumuri*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi oameni. Zile întregi cărau cadavre în Val Valone pentru a fi înmormântate". Între cei căzuţi de la austrieci s-a aflat şi sublocotenentul Şerb, fiul generalului Miron Şerb[46].

Un alt eveniment reţinut în memoriile lui Coriolan Băran a fost intrarea României în război. În noaptea de 29 august 1916, îşi amintea Băran,

> „întreaga linie italiană din faţa noastră a fost luminată de zeci de mii de rachete a la giorno şi întregul front vuia «Eviva Romania». Am înţeles că a bătut ceasul nostru şi soarta românilor va trebui să ia o întorsătură decisivă"[47].

Evenimentul a fost reţinut în memoria celor mai mulţi combatanţi, indiferent de situaţia în care s-au aflat, în lagăre sau în diverse garnizoane, pentru că s-a modificat radical atitudinea ofiţerilor austrieci şi maghiari faţă de români[48].

Operaţiunile militare au provocat atitudini şi comportamente diferite în ofensivă şi în defensivă. Pe frontul italian austriecii au trecut în defensivă, după ce italienii au cucerit Gorizzia şi *„au ajuns în spatele tranşeelor noastre inexpugnabile, săpate adânc în piatră. Vestitele poziţii au trebuit să fie evacuate fără luptă".* Italienii dominau frontul de pe înălţimea Sagrado di Merna, unde se afla o mare mănăstire.

Lupta austriecilor în defensivă, evocată de C. Băran, dobândeşte în memoriile sale imaginea infernului, amintit de Etienne Fouillons: „Numeroşi combatanţi au tradus aventura atroce în care trăiau în termen religios: «infernul» bombardamentelor sau «martirul» asaltului final"[49].

„Infernul" defensivei a fost descris cu o mare forţă de sugestie de C. Băran. În condiţiile controlului drumurilor de acces de către italieni, nici noaptea nu se putea circula.

> „Soldaţii trebuiau să petreacă zece şi douăsprezece zile într-un şănţuleţ cu doi bolovani în faţă. Mâncarea nu mai sosea regulat. Toate drumurile erau bătute de artilerie în momentul când se înnopta. Am recurs la conservele de rezervă pe care le avea fiecare soldat. Cel mai mare necaz era că nu aveam apă deloc... Când primeam noaptea câte o saca de apă, o drămuiam cu multă chibzuială. Spălatul strict interzis. Apa nu era suficientă nici pentru băut".

Legătura cu comandamentul era întreruptă. Ordinele se transmiteau de la om la om, prin viu grai. Întrucât nu era nicio limbă pe care să o cunoască toţi soldaţii, nici 20% din efectiv nu înţelegea comanda în limba germană, *„ordinul dat mergea numai până la cel dintâi soldat, care nu-l înţelegea şi nu îl putea transmite mai departe".*

La toate acestea s-a adăugat bombardamentul cu branduri, o armă nouă, numită de soldaţi mâţe. Era una din noile arme pe care le-a introdus Marele Război, cu efecte deosebite, atât din punct de vedere psihologic, cât şi al integrităţii combatanţilor :

---

[46] Băran, *Memorii*, p. 205.

[47] *Ibidem.*

[48] Furlugeanu, pp. 775-776.

[49] Etienne Fouillous, *Introducere* la Anette Becker, *La guerre et la foi. De la mort à la memoire. 1914–1930*, Paris, Armand Colin, 1994, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

„Era o armă de tranşee şi tragerea era fără ţintă, la întâmplare. Unde nimerea producea o demoralizare extraordinară. Fiind umplută cu ecrazită, detunătura era extraordinar de puternică, precum şi presiunea. Cei din apropiere erau omorâţi sau schilodiţi de «Luftruck» (presiune)".

Producea un fum gălbui, încât cei care se aflau la 60–70 m. de explozie *„se făceau galbeni la faţă, de păreau cadavre ambulante"*.

În cursul zilei nu se putea mişca nimeni, căci era imediat secerat de gloanţele mitralierelor Maxim ale italienilor, mai uşoare decât cele ale austriecilor, *„încât oamenii erau nevoiţi să-şi facă treburile pe locul unde trebuiau să petreacă tot timpul"*.

Nici sanitarii nu se puteau apropia pentru a transporta răniţii, care în lipsa primului ajutor puteau *„sângera pe loc"*. Soldaţii valizi, care s-au oferit să ducă răniţii la punctul de prim ajutor, *„se aranjau să piardă toată noaptea"*, pentru ca în ziua următoare să se spele, să mănânce, să bea apă cât puteau, pentru ca în noaptea următoare să se întoarcă cu provizii mari de apă.

„Pentru nimic în lume nu ar fi dat un strop de apă camarazilor. Lupta pentru existenţă este foarte crudă. Douăsprezece zile şi douăsprezece nopţi am petrecut în acest infern de la poalele dealului şi al mănăstirii Sagrado di Merna... Au mai rămas cam 40% din efectivul regimentului cu care am intrat în luptă"[50].

Imaginile reţinute din ofensivă nu au fost mult diferite. Deşi se afla de puţin timp în refacere, batalionul completat, cu un efectiv de 1.000 de oameni, a primit ordin de atac pentru a veni în sprijinul unei alte unităţi din Regimentul 43, comandată de maiorul Amos Pap. A plecat la atac sub conducerea unui nou comandant, recent venit pe front, *„dezorientat şi fricos"*. Condiţiile nu erau deloc favorabile pentru contraatac:

„Seara era senină, o lună plină lucea, fapt cât se poate de incomod pentru noi care porneam la contraatac. Terenul curat karst, fără un pom, fără posibilităţi de adăpost şi noi porneam în plin necunoscut, fără să ştim ce trupe şi mai ales câte aveam în faţa noastră".

Lupta a început. Se trăgea din plin şi dintr-o parte şi din cealaltă. *„Italienii surprinşi de contraatac, nu ştiau nici ei să descifreze forţa care îi ataca. Au început să apară răniţii şi morţii, care erau depăşiţi de noi"*. După câteva sute de paşi, împuşcăturile au încetat din partea italienilor. Batalionul s-a regrupat. *„Ne-am înspăimântat când am văzut grupul mic care a mai rămas din 1.000 de oameni. În faţa noastră nu mai aveam pe nimeni"*. Ajunşi la obiectivul fixat, l-au descoperit pe maiorul Amos Pap. Din batalionul său de 1.000 de oameni, au rămas doar trei, el, ordonanţa şi sanitarul, *„restul morţi, răniţi, prizonieri"*. Peisajul descris, după o luptă, ca multe altele din război, relevă dramatismul confruntării:

[50] Băran, *Memorii*, pp. 206-207.

https://biblioteca-digitala.ro

„Dolina era mare, cu un diametru de aproximativ 50–60 metri. Era plină de cadavre şi grav răniţi, care unii mai gemeau, alţii nu mai aveau puls. Ne durea că nu aveam nicio posibilitate de a-i ajuta".

Bilanţul atacului a fost deosebit de sângeros. În decurs de patru ore, efectivul batalionului s-a redus de la 1.000 de oameni la 41, cu excepţia plutonului de mitraliere condus de Băran, care a rămas complet. Dintre ofiţerii batalionului au rămas doar 3 din 16.

Infernul a continuat şi după atac. Cei care au supravieţuit s-au înghesuit într-o cavernă, aglomerată la maxim. Atmosfera din interiorul acesteia nu era cu nimic diferită:

„M-a izbit o duhoare insuportabilă. Oamenii, claie grămadă, unii peste alţii, zăceau într-o cavernă abia începută. Se vede că unii îşi făceau şi treburile înăuntru, de groază să nu iasă afară. După noaptea groaznică prin care am trecut, în care a pierit 93% din batalion, oamenii erau timoraţi, zăpăciţi, incapabili să gândească, în frunte cu comandantul, care sta tolănit în fundul cavernei, într-o totală stare de prostaţie".

Dezorientarea era şi de partea italienilor, care au bombardat *„ore în şir"* propriile unităţi pătrunse adânc în spatele frontului austriac, destrămat pe o lăţime de 5 km. *„Panică şi descompunere şi la italieni şi la austrieci"*, scria Băran. Fără nicio informaţie despre situaţia exactă şi poziţia forţelor italiene, resturile batalionului au rămas în aşteptare. Nici italienii nu cunoşteau situaţia exactă, nu se ştia, de nicio parte, unde era linia frontului, încât o patrulă italiană a apărut exact în faţa trupei austriece şi, de spaimă, s-a predat. Dezorientat, subofiţerul italian care o conducea a spus: *„Noi siamo socialisti. Per noi la guerra e finita"*, declaraţie care l-a lăsat pe Băran *„perplex"*[51].

Pe frontul rusesc aceeaşi alternanţă între luptele desfăşurate în apărare şi în ofensivă. Pentru Octavian Furlugeanu, trimis cu regimentul său pe acest front, problema cea mai dificilă a fost adaptarea unităţii de husari la cele două forme de luptă. *„În retragerea armatei spre Carpaţi* – scria memorialistul – *cavaleria şi-a dat din plin tributul, acoperind-o cu pieptul călăreţilor şi cu mari sacrificii"*. A fost necesară trimiterea regimentului în spatele frontului pentru completarea efectivelor, deoarece a suferit pierderi mari, dar şi *„pentru o instrucţie adaptată noului război de poziţie, lucru cu totul dispreţuit până atunci de ostaşii armei albe"*. Superbia husarilor a trebuit să cedeze în faţa realităţii crude de pe front. Înzestraţi cu lopata „Linemann" (husarii) au început să blesteme, *„am devenit cârtiţe"*. Când li s-a dat uniforma de campanie au declarat: *„nici caii nu ne mai cunosc"*. Războiul anula astfel şi ierarhiile artificial create de o anumită mentalitate între diversele trupe. Astfel husarii au stat toată iarna *„în tranşeele Carpaţilor"*, până în 1915, când

„după succesul marii ofensive de la Gerlitze, inamicul retrăgându-se grăbit, atunci din nou cavaleria a devenit o armă de mare valoare. Patrularea, urmărirea, luptele

[51] Băran, *Memorii*, pp. 208-211.

https://biblioteca-digitala.ro

> date cu călăreţii inamici aveau darul să trezească în ei vechile virtuţi. Războiul de mişcare era războiul lor"[52].

Era un război „arhaic"[53], cum a definit Anette Becker frontul balcanic, apreciere valabilă şi pentru frontul rusesc, unde lipsa căilor de comunicaţii şi a mijloacelor tehnice rapide au menţinut, au favorizat utilizarea cavaleriei.

Rănit în urma unei tentative de contraofensivă, în imensitatea pământului rusesc, Furlugeanu traversa prima criză de conştiinţă, prilejuită de ascultarea unui cântec de clarinet, într-o noapte senină. Era un cântec popular din Banat, „Păltiniş cu fruntea lată", cântecul preferat al tatălui său. Aşa cum observa Anette Becker, războiul nu a întrerupt amintirea cu cele trăite înainte, dimpotrivă a continuat să funcţioneze o permanentă legătură cu viaţa de dinainte de război[54]:

> „Inima lui Zeno e năpădită de dor şi jale. Vede pe ai lui, satul cu casele albe şi ţăranii în portul atât de drag lui. Nu mai simte durerea rănii, fiindcă alta mai mare îi chinuie sufletul".

Ostaşul bătrân, cu părul suriu, care cânta, era un român din Valea Almăjului, care la rândul lui îşi cânta, în liniştea nopţii, durerea îndepărtării de ai săi. Rădăcinile bănăţene comune i-au apropiat, după ce Furlugeanu i-a cerut în graiul bănăţean *„cântă-mi frace dje la noi"*. Şi i-a cântat toată noaptea[55].

Sufletul său a fost răscolit de întâlnirea cu Valeriu Branişte, care i-a reproşat indignarea societăţii româneşti şi a lui pentru gestul de a se oferi voluntar să plece din nou pe front, deşi a fost rănit. În reproşul adresat, Branişte i-a subliniat faptul că *„idealul nostru este altul"*. Furlugeanu a replicat *„sunt ofiţer al împăratului"*, la care Branişte i-a răspuns răspicat:

> „Înainte de toate eşti român, ca ofiţer eşti obligat să te duci unde te trimit, dar ca român să nu o faci voluntar. Nu uita că unul dintre neamurile tale a avut de suferit pentru sentimentele lui naţionale. Eu acum vorbesc copilului, pe care bunicul lui îl ţinea pe genunchi şi-l învăţa să cânte Deşteaptă-te române".

I-a amintit şi de medalionul dăruit de mama sa, *„să nu cumva să-şi piardă sentimentele româneşti în lumea în care trăia"*[56].

A fost drama mai multor ofiţeri români din armata austriacă, care au trăit aceeaşi criză ca şi Furlugeanu. Pentru acesta din urmă chinurile au fost curmate de ofensiva lui Brusilov, când husarii au fost obligaţi să revină la lupta în tranşee, *„din nou cârtiţe"*, blestemau aceştia, iar el a fost făcut prizonier.

---

[52] Furlugeanu, p. 763.

[53] Stéphane Audoin-Rouzeau, Anette Becker, *op. cit.*, p. 76.

[54] Etienne Fouillous, *Introducere* la Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 9.

[55] Furlugeanu, p. 766.

[56] Furlugeanu, pp. 767-768.

https://biblioteca-digitala.ro

Imagini contradictorii au reţinut şi românii din Austro-Ungaria, înrolaţi ca voluntari în armata română. Trăirile lor au oscilat între entuziasmul angajării în războiul pentru eliberarea fraţilor lor de peste munţi şi deznădejdea provocată de carenţele pregătirii armatei române, ale ofiţerilor, de înzestrarea armatei şi dramatica retragere din faţa inamicului superior din punct de vedere tehnic, de trădările şi politicianismul conducătorilor, care au afectat şi au minat entuziasmul cu care trupa a intrat în războiul contra Puterilor Centrale.

Le-au dat glas amintirile lui Sever Bocu despre retragerea armatei române, descrise cu talentul gazetarului şi cu patima omului politic de după război, preocupat să denunţe, în acest mod, pe calea amintirilor din război, racilele politicianismului românesc, lipsa de pregătire a războiului din multe puncte de vedere.

> „Nepregătirea noastră militară în război este notorie, scria Bocu, cu toate că avurăm doi ani timp să ne înarmăm şi să schimbăm tot utilajul şi toată pregătirea noastră, care de un sfert de veac era făcută numai într-un sens unic, cu Puterile Centrale, iar acum trebuia în sens invers, contra lor, aşa cum cereau interesele naţiunii şi ale întregirii"[57].

Cu tot subiectivismul lor, reflecţiile sale pe marginea luptelor reprezintă o parte a memoriei războiului, aşa cum l-au trăit combatanţii. Multe din observaţiile sale confirmă unele din concluziile formulate de Caracostea. Acesta sublinia faptul că un soldat, ca să lupte, trebuie să creadă că va fi victorios, că „elementul prim al oştirii este omul şi acesta nu este o unealtă". „Şi adesea – scria el – victoria n-a fost numai o problemă de tehnică, dar şi una de pătrundere psihologică"[58].

Dezechilibrul dintre înzestrarea tehnică a armatei germane sau austro-ungare şi a celei române a fost o explicaţie mereu vehiculată pentru a justifica înfrângerile suferite de armata română. Sever Bocu a reţinut-o în expresia plastică: *„Au scule domnilor, era exclamaţia generală şi-n această exclamaţie câtă tragedie"*[59]. Bocu a dat şi un exemplu, de altfel nu singular, *„din acel prea mare tribut plătit sculelor"*. Pe frontul de la Jiu o trupă a fost trimisă să atace o cotă. La observaţia locotenentului că nu poate fi atacată fără o pregătire de artilerie, comandantul a replicat: *„ordinul nu se discută, se execută"*. Trupa a plecat la atac şi peste o oră *„era literalmente secerată"*. Rănit grav, locotenentul a raportat executarea ordinului, după care a murit pe targă[60].

Caracostea a observat că într-un război de durată „rolul entuziasmului este redus", „ceea ce se cerea soldatului era îndelunga rezistenţă". Tot el a subliniat importanţa legăturii de solidatitate într-o unitate, încrederea între membrii unităţii, cunoaşterea reciprocă, rolul şefului în formarea unităţii sufleteşti şi a disciplinei trupei, însuşirile acestuia, profesionalism, voinţă, calm, stăpânire de sine, încrederea armatei în şef[61].

---

[57] Bocu, *Drumuri*, p. 298.

[58] D. Caracostea, op. cit., p. 13.

[59] Bocu, *Drumuri*, p. 316.

[60] *Ibidem*.

[61] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 105, 136, 143.

https://biblioteca-digitala.ro

Amintirile lui Sever Bocu au reţinut calităţile de şef ale generalului Prezan. Acesta a preluat conducerea Marelui Cartier General la Piteşti, *„a oprit dezastrul militar"* şi

> „cu rămăşiţele adunate ale unităţilor în retragere şi descompunere, regrupate, se mai putu gândi la reluarea ofensivei, la un ultim atac viguros, mai mult pentru onoare şi drapel".

El a reţinut un tablou sumbru al retragerii, realist şi grăitor pentru atmosfera ce domnea în armata română, un tablou cu lumini şi umbre. Potrivit aprecierii sale,

> „bătălia de la Neajlov a fost o redresare a moralului, subită, sub imperiul sugestiilor naţionale, o redresare a sentimentului de onoare, pe care îl pierdea o armată într-o continuă retragere, abandonare".

Bocu a justificat necesitatea luptei de la Neajlov pentru *„lichidarea morală a trecutului de până atunci, plin de păcate, delasări, uşurinţe"*. Relatează scene dramatice greu de imaginat, ofiţeri tratând ca trădători pe superiorii lor, *„rupându-le galoanele, zvârlindu-i în arest"*, deoarece au venit la Cartierul general neştiind unde le-au rămas unităţile, *„şefi de divizii, de regimente, generali, colonei, maiori, fără divizii şi fără regimente"*. Imaginea jurnalistică nu diferă prea mult de cea a memoriei sale, pentru care bătălia de la Neajlov a făcut o verificare a valorilor şi nonvalorilor, *„se lichida trecutul, care era un balast, pe care nu se putea construi o viaţă nouă"*. Era şi un răspuns adresat acelor care au pus sub semnul întrebării această bătălie. A fost o bătălie pentru refacerea moralului armatei şi al populaţiei, efort la care un rol important a avut regina Maria.

„România Mare – scria Bocu – *nu a avut un soldat mai brav ca ea"*[62].

Un alt personaj cu merite deosebite în susţinerea elanului trupei a fost generalul Dragalina, a cărui moarte a lăsat o impresie deosebită pe frontul care îl regreta. Despre generalul Dragalina, *„descendent din acea falangă de grăniceri care au dat atâţia generali străluciţi armatei austro-ungare"*, cu orgoliul său bănăţean Bocu aprecia că a stat mereu *„în fruntea celor oferiţi sacrificiului"*[63].

Din răspunsurile oferite de participanţii la luptele din primul război, Caracostea a reţinut ca un factor important pentru refacerea moralului trupei, în război, odihna combatanţilor, înlocuirea celor din linia întâi cu trupe proaspete[64].

Sever Bocu a reţinut acelaşi aspect când s-a referit la luptele de la Jiu, unde starea de spirit a armatei *„nu era rea"*, cu toată presiunea tot mai mare a inamicului. Totuşi frontul s-a clătinat, deoarece *„rândurile noastre nu mai puteau trece la odihnă, la refacere. Eu vedeam, simţeam că nu o să putem ţine mult"*. Succesele temporare obţinute împotriva armatei germane nu au putut fi exploatate *„din cauza forţelor noastre insuficiente"*, iar *„oboselile, privaţiunile în rândurile noastre se făceau din ce în ce mai simţite"*.

---

[62] Bocu, *Drumuri*, p. 303.

[63] Bocu, *Drumuri*, p. 305.

[64] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu spiritul de observaţie al gazetarului, a reţinut o imagine tulburătoare, dureroasă şi dramatică, care l-a urmărit toată viaţa şi care ilustra starea armatei române, imaginea santinelei care într-o dimineaţă friguroasă bătătorea zăpada cu picioarele ca să se încălzească, iar sub tunica încinsă cu o sfoară nu avea nici măcar cămaşă. Această imagine i-a oferit prilejul să facă elogiul soldatului român:

> „ce poate să facă credinţa într-o idee mare. Soldatul român, fără cămaşă, zdrobea divizii în zale, în platoşe de fier şi în bocanci, la care mai ales râvneau soldaţii noştri",

pedepsiţi adeseori când confiscau bocancii de la prizonierii capturaţi[65].

Haosul şi dezorganizarea provocate de prăbuşirea frontului de la Jiu le-a surprins în tentativele eroico-comice de apărare a Craiovei, încredinţată la patru unităţi de miliţieni, fiecare de câte 160 de oameni, dispuşi în patru puncte:

> „era un fel de armată a lui Papuc. Oameni între 40–60 de ani, în opinci, unii chiar desculţi. Puşcă avea fiecare pe umăr, dar nu ştiu dacă o ştia fiecare mânui".

Trupa condusă de Bocu a stat în dispozitiv câteva zile, *„uitată de cartierul care se îmbarca pentru retragere"*[66].

Tabloul dramatic al retragerii, reţinut de memoria lui Bocu, cu tuşe îngroşate uneori, a fost şi un motiv de critică la adresa comandanţilor susţinuţi de liberali, de Ionel Brătianu în principal, acuzaţi de incapacitate. Dincolo de nuanţele politice, imaginea retragerii populaţiei civile în dezordine rămâne una generală de-a lungul întregului război. Ea a îngreunat manevrele unităţilor militare, a amplificat panica. Bocu o ilustrează cu retragerea forţelor româneşti de la Craiova la Slatina:

> „În Slatina debandada era la culme. Un adevărat val de bâjenie cuprinse populaţia, îngreunând foarte mult retragerea unităţilor, a artileriei, a chesoanelor, muniţiilor pe o singură şosea. Pe un car era strâns tot avutul constând din câteva găini, un purcel şi, mototoliţi în straie şi perne, bieţii copii. «Unde aţi plecat?» îi întrebam pe ţărani, bătrâni cei mai mulţi. «Nici noi nu ştim unde»–răspundeau. În al doilea, al treilea sat, pe toţi îi ajungea inamicul din urmă, dar poate îl încurcau şi pe el în înaintare, cum ne încurcau pe noi în retragere"[67].

Exodul spre Moldova este tema unui alt tablou, asemănător cu cel de mai nainte, descris în memoriile lui Bocu cu aceeaşi capacitate de a surprinde esenţa fenomenului:

> „Începu exodul, tristul, durerosul exod spre Moldova. Bărăganul desfundat, presărat de unităţi, de arme sfărâmate, tunuri, chesoane, căruţe împotmolite, cai şi oameni mergând care încotro, nimeni neştiind unde, stăpâniţi de acel «sauve qui peut» al armatelor în derută... Inamicul e în urma noastră, dar mai sunt unităţi care luptă, resturi de forţe care îl hărţuiesc, îl opresc dintr-un marş prea precipitat, apără

---

[65] Bocu, *Drumuri*, p. 306.

[66] Bocu, *Drumuri*, p. 308.

[67] Bocu, *Drumuri*, p. 309.

https://biblioteca-digitala.ro

retragerea. Sforţări uriaşe la Cartier pentru organizarea retragerii şi împiedicarea demoralizării"[68].

Moartea a fost personajul care a însoţit continuu retragerea spre Moldova. I-a facilitat prezenţa aglomeraţia din oraşele moldovene, vremea nefavorabilă şi lipsurile de tot felul:

„pe un frig de -30°, pe uliţele Bârladului, ne încălzim la caloriile îngrămădelii de om în om, calorii din care pândeau exantematicul, moartea ... dar şi înfrângerea morţii, o nouă viaţă de sub ruine, învierea!"[69].

Imaginea santinelei fără cămaşă a revenit în *„scenele danteşti din Iaşi"*, descrise de Bocu, unde s-a retras guvernul, parlamentul, armata, o parte a populaţiei civile. În Iaşi

„nu te puteai feri de păduchi, oricât seara te despăducheai, fiindcă păduchii erau purtaţi de vânt, de scene când din spitale erau luaţi cu furgoane morţii şi duşi afară la cimitir, gornistul tot mai cântându-le salutul din urmă, care li se cuvenea şi nu putea să lipsească, de spitalul Sf. Spiridon, unde pe morţi îi scoteau de sub bănci în aşteptarea patului care să se elibereze sau pe posesorul de pat, care sta 24 de ceasuri lângă tovarăşul său care a murit – în fiecare pat stăteau 2–3 – protestând că a răcit lângă el şi nu vine nimeni să-l elibereze"[70].

Memoria războiului a reţinut şi atitudini potrivnice interesului naţional. Corupţia, spionajul sau trădarea propriu-zisă aparţin memoriei colective. Cel care a reţinut acest tip de comportament, Sever Bocu, a făcut-o şi de pe o poziţie politică antiliberală, asumată deliberat în memoriile sale. Conştient că *„o pregătire militară întotdeauna va corespunde unui pregătiri sufleteşti"*, Bocu aprecia că aceasta nu a fost posibilă

„în mijlocul acelei corupţiuni din neutralitate, pe care miniştrii Puterilor Centrale o puteau face deschis, pe faţă, la adevărate ghişee ale corupţiei".

Afirma răspicat că *„guvernul era înconjurat de trădători"*, devreme ce a tolerat atâta timp *„pe un spion, un vânzător, tot timpul în fruntea Poştelor, cea mai importantă instituţie în timp de război şi de pregătire a războiului"*. Avea în vedere pe Verzea, care întruchipa pe toţi trădătorii din război, Alexandru D. Sturdza, fiul lui D.A. Sturdza şi ginerele lui P.P. Carp, pe colonelul Crăiniceanu, fiul generalului Crăiniceanu, pe generalul Socec, dar acuzaţia sa s-a extins asupra întregului curent germanofil[71].

Octavian Furlugeanu amintea şi cazul de spionaj al lui Schlegelstein, un sas care a dezertat de la austrieci cu ştirea acestora şi a oferit informaţii veridice Cartierului general rus. Acesta l-a trimis, la dorinţa sa, cu recomandare favorabilă la Corpul

---

[68] Bocu, *Drumuri*, pp. 313-314.
[69] Bocu, *Drumuri*, p. 315.
[70] Bocu, *Drumuri*, p. 307.
[71] Bocu, *Drumuri*, pp. 298-301.

https://biblioteca-digitala.ro

voluntarilor români de la Darniţa. Descoperit şi denunţat de voluntari, şi-a recunoscut vinovăţia, mărturisind că a dat informaţii serviciului de spionaj austriac. A sfârşit în faţa plutonului de execuţie strigând: *„Hoch mein Kaiser"*[72].

În atmosfera de confuzie şi dezordine ce domnea la Cartierul general român au existat şi accidente, acuzaţii de spionaj nefondate. Este cazul a cinci soldaţi răniţi, acuzaţi că au fost *„autorii şi răspânditorii unor manifeste pacifiste printre soldaţii bolnavi"*. În realitate cei cinci scriau cărţi poştale cu conţinut religios, obişnuite la *„anumiţi sectanţi pentru propagarea ideilor religioase"*. Au fost condamnaţi şi executaţi, cu toată opoziţia lui Bocu, pe fondul *„psihozei ce stăpânea atunci, după înfrângere la Cartier"*[73].

Memoria bănăţeană a menţionat cazul deputaţilor sau funcţionarilor români guvernamentali, pe care presa naţională i-a taxat mereu cu termenul de trădători.

> „Erau şi între aceştia – scria Bocu – trei-patru cu sentimente mai bune, care nu uitau că sunt români. Profesorul Ciocan de la Năsăud, Corcan de la Iam, baronul Duca de la Cadăr, cu discreţie şi precauţie au adus unele servicii românilor".

Un portret favorabil a făcut Băran şi lui Nicolae Şerban, deputat guvernamental din Făgăraş, prezent mereu în cercul deputaţilor naţionalişti din Budapesta, deosebindu-l de Mangra, Burdea, Siegescu, Mihaly Peter, consideraţi *„slugile credincioase ale lui Tisza"*. Dramatic i-a apărut comportamentul lui Petru Ionescu, pe care l-a întâlnit plângând pe străzile Budapestei pentru că a căzut Bucureştiul. A fost drama unei alte categorii dintre români, care s-au pus în slujba stăpânirii maghiare, episod care l-a determinat pe Băran să exclame:

> „trădătorul Ioneszku Peter, cum îl scriau ai noştri, director în Ministerul Instrucţiunii publice şi al cultelor din Budapesta, omul lui Burdea şi Siegescu, plângea cu lacrimi pe străzile Budapestei pentru că a căzut Bucureştiul".

De altfel, peste un an, acelaşi personaj devenea director în ministerul similar al României Mari[74].

Asistenţa sanitară a fost o componentă a războiului şi a memoriei acestuia. În armata austro-ungară, în ansamblu aceasta a fost bună. Unităţile aveau spitale divizionare la o distanţă relativ mică de linia frontului, în gări erau amenajate sălile de aşteptare cu paturi pentru răniţi în vederea direcţionării lor spre interior. Imaginea rănitului a însoţit mereu pe cea a spitalului în memoriile bănăţenilor. De multe ori o rană suportabilă a fost considerată o binecuvântare. Un dialog pe frontul italian este sugestiv în acest sens: *„Măi băiete vinde-ţi rana ta cu 100.000 de coroane"*. *„N-o dau"*.

> „Tu îţi iei rămas bun de la porcăria asta de război şi noi rămânem în halul acesta îngrozitor"[75].

---

[72] Furlugeanu, pp. 784-786.

[73] Bocu, *Drumuri*, p. 314.

[74] Băran, *Memorii*, pp. 227-228.

[75] Băran, *Memorii*, p. 212.

https://biblioteca-digitala.ro

În seria mijloacelor de evaziune de la război, nu au lipsit cazurile de automutilare. Un soldat i-a mărturisit lui Băran că *„zilnic a băut o cantitate de tutun cu apă, care i-a cauzat palpitaţii de inimă şi o stare de slăbiciune"*. Astfel a încheiat cariera militară după numai două luni. Un căpitan român din Reg. 8 Brünn a pus ordonanţa să-l rănească: *„Nu-s io cătană proastă. Am pus la umăr o gamelă şi prin gamelă a tras Toma. Rana e perfect valabilă"*[76].

Unul din cele mai subtile mijloace pentru a evita frontul, cu concursul superiorilor de data aceasta, a fost consemnat de C. Băran la Corpul 6 Armată de pe frontul românesc, unde luptele au încetat. Curtea marţială condusă de un colonel ceh, din care a făcut parte şi Băran, a folosit o tactică aparte. Deoarece militarii condamnaţi la pedepse sub 10 ani erau repartizaţi la trupele de asalt, *„pentru a se reabilita"*, iar cei condamnaţi la pedepse mai grele erau trimişi în închisorile militare, *„în fortăreţe, la Kufstein, Spielberg"*, Curtea marţială a dat pedepse de 8–9 ani pentru austrieci sau unguri, câte 15–20 de ani şi mai mulţi pentru slovaci, cehi, români, ruteni, sârbi. *„Mai mult de 2–3 ani, mărturisea colonelul ceh Zimansen, preşedintele Curţii marţiale, nu va ispăşi"*. *„A greşit profeţia colonelul cu 1–2 ani"*, adăuga Băran, remarcând, nu fără umor, *„aceasta era metoda noastră de a contribui la consolidarea monarhiei habsburgice"*[77].

Creşterea numărului de răniţi sau mutilaţi a făcut necesară improvizarea unor spitale în cele mai diverse locaţii, de cele mai multe ori în şcoli. În Lublijana a fost organizat spitalul de rezervă „Marianum", în internatul liceului de fete „Marianum". Surorile, infirmierele erau călugăriţele, profesoarele şcolii. Medic chirurg era un conferenţiar de la Catedra de chirurgie a Universităţii din Praga. Avea saloane mari, de câte 8–10 paturi, fostele săli de dormit ale fetelor. Reflectând compoziţia armatei cesaro-regeşti, *„aceste camere erau asemenea Babilonului"*.

> „În aceeaşi cameră – scria Băran – erau ofiţeri cu limba germană, ungară, română, cehă, slovacă, poloneză, sârbă, slovenă, italiană, ruteană, croată"[78].

Transportul răniţilor de la spitalele intermediare se făcea cu trenuri speciale, compuse *„din vagoane de dormit pentru ofiţeri şi vagoane speciale amenajate pentru soldaţi"*. Studenţii medicinişti din anii terminali au fost mobilizaţi pe asemenea trenuri, cum a fost locotenentul (Sanitäts leutnant) Octavian Neagoe.

În capitala Ungariei, Patronajul a organizat spitalul într-o şcoală medie, care nu corespundea acestui scop.

> „În spatele frontului erau de înţeles astfel de improvizaţii la spitalele de campanie. Nu se potriveau deloc, însă – scria Băran – într-o capitală unde se cuvenea să se ofere «eroilor» răniţi o altă îngrijire".

---

[76] Băran, *Memorii*, p. 213.

[77] Băran, *Memorii*, p. 238.

[78] Băran, *Memorii*, p. 214.

https://biblioteca-digitala.ro

Spitalul Patronajului era susţinut *„din daniile oamenilor cu dare de mână"*, statul nu contribuia cu nimic. Avea doar o secţie de chirurgie, patru medici, 20 de paturi pentru ofiţeri şi 200 de paturi pentru soldaţi, *„era un spital de capacitate mică"*. Infirmierele de zi erau voluntare, *„cocoane din buna societate"*, de origine nobiliară sau burgheză. La acestea se adăugau 25 de surori de la Crucea Roşie, *„toate femei cu situaţie"*. Coriolan Băran aprecia drept *„corespunzător"* nivelul spitalului, *„curăţie exigentă, lenjerie curată, mâncare gustoasă şi suficientă"*[79].

În spitalul militar de la Arad, instalat în atelierele „Vasipar" (Industria fierului), unde erau internaţi răniţii de diferite naţionalităţi, *„domnea atmosfera Pădurii spânzuraţilor"*, scrie Emil Botiş. Aici activa mama lui, Maria Botiş Ciobanu, de la Crucea Roşie din Arad.

Cea mai gravă situaţie au avut-o prizonierii şi deportaţii sârbi, internaţi în cetatea Aradului, lipsiţi de orice asistenţă sanitară.

> „Îngrămădiţi în cazematele vechii cetăţi a Aradului, duceau lipsă de cele mai elementare condiţii de igienă şi răbdau de foame".

Tifosul exantemic a făcut ravagii printre ei, încât *„în fiecare zi mureau cu zecile"*. La intervenţia lui Ştefan Cicio-Pop, a Crucii Roşii şi a unor intelectuali, comandantul lagărului responsabil pentru această situaţie a fost schimbat şi molima a fost stăvilită. Un rol important în salvarea sârbilor internaţi în cetatea Aradului, reţinut deopotrivă de memoria românească şi cea sârbească, l-au avut româncele din Arad, între ele şi Maria Botiş Ciobanu, membre ale filialei locale a Crucii Roşii. Maria Botiş a condus Spitalul de război antiepidemic din Arad, înfiinţat pentru a face faţă epidemiei de tifos exantematic[80].

Imaginea spitalului în memoria bănăţenilor a primit o altă nuanţă, mai strălucitoare, mai umană cu prilejul sărbătorilor. O asemenea imagine despre Crăciunul într-un spital din Debreţin a rămas în memoria colectivă:

> „Multe săli albe, paturi uniforme, în ele eroi răniţi, cari uită de dureri; ici colo, răzimată de pat, câte o soţie; în fiecare sală câte un pom strălucitor, atârnând dulciuri şi multe drăguţe cadouri mici, strălucitoare – pe fiecare numele unui soldat; pe multe tăvi diferite dulciuri, îngeraşi în şorţuri albe care duc fiecăruia mângâiere, dragoste, voie bună ... servitorii dumnezeieşti spun cuvinte de mângâiere, atmosferă profundă bisericească; mulţi ochi trişti, privind în depărtare, cari umezesc perinile..., femei în haine negre, cu feţe triste, cuvioase, pătrunse de emoţii"[81].

Este tabloul unei zile de Crăciun într-un spital la începutul războiului. Contrastează mult cu imaginea spitalului de la Iaşi, descrisă de Bocu, care se referea la o situaţie excepţională, cum a fost cea de la Iaşi, în 1917.

---

[79] Băran, *Memorii*, pp. 217-219.

[80] Botiş, p. 399.

[81] Buracu, p. 550.

https://biblioteca-digitala.ro

Religia războiului

Războiul a însemnat înainte de toate moarte. Aceasta din urmă l-a însoţit în mai toate manifestările sale. Într-o excelentă lucrare despre religia războiului, Anette Becker a abordat legătura strânsă dintre credinţă şi moarte, care „merg împreună"[82]. Ea a susţinut că a fost o deşteptare religioasă în timpul Marelui Război, denumind-o „întoarcerea la altare în momentul plecării pe front"[83]. După părerea acestei reputate specialiste, „frica, în particular aceea a morţii, ar fi la originea acestei reîntoarceri la altare, care pierde astfel orice conţinut religios"[84]. Deşi nu împărtăşim această ultimă afirmaţie, deoarece ideea salvării a fost monopolul bisericii, chiar în epoca modernă, susţinem mărturia americană care spunea că „există mai multă religie în tranşee decât oriunde în lume", „înaintea atacului mulţi citeau *Biblia* şi rugăciuni"[85].

Am evocat momentul în care trupa, la aflarea veştii că a doua zi va intra în luptă a îngenuncheat spontan şi a început a citi din cartea de rugăciuni. La apariţia comandantului, gornistul a sunat *„drepţi!"*. Soldaţii au executat comanda, dar colonelul a şoptit ceva adjutantului, care a ordonat: *„Batalion, pentru rugăciune îngenunchiaţi!"*. Această atitudine a lăsat o impresie deosebită peste timp memorialistului, care nu a ezitat să consemneze:

> „Niciodată nu am văzut, nici în vreo biserică, nici în altă parte, atâta evlavie şi atâta credinţă în ochii acestor soldaţi".

La vederea batalionului îngenuncheat, memorialistul bănăţean a mărturisit: *„şi pe noi a pus stăpânire acelaşi sentiment nedeterminat care cuprindea şi pe soldaţi şi pe comandanţi"*[86].

Practicile de devoţiune religioasă în timpul războiului au fost mult mai numeroase. Moartea a pândit pretutindeni, deopotrivă pe militari şi civili. Atitudinea în faţa morţii, individuală sau colectivă a generat diverse manifestări ale devoţiunii, comportamente dintre cele mai diferite. Memoria a reţinut în primul rând rugăciunile şi prezenţa cărţilor de rugăciuni la combatanţi, prezenţa preoţilor militari, serviciile religioase cu cele mai diferite ocazii. Curajul pentru a înfrunta moartea, sacrificiul suprem a fost determinat la creştini de speranţa de înviere în cealaltă lume. Interpretarea îi aparţine istoricului Anette Becker, care a scris că martirii mureau imitând pe Cristos[87], cel ce s-a sacrificat pe cruce pentru a învia pentru salvarea celor mulţi. Imitarea lui Cristos a fost motivul care a guvernat moartea eroică, comportamentul martirilor pe front.

---

[82] Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 43.
[83] *Ibidem*, p. 99.
[84] *Ibidem*.
[85] *Ibidem*.
[86] Petricoane Drugărin, p. 710.
[87] Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

La rândul său, scrutând psihologia războiului, D. Caracostea observa că în timp de război, „cu cât moartea era mai aproape, oamenii erau mai religioşi". Sentimentul religios, susţinea el, „ajuta nu numai să trăieşti, dar şi să mori". A fost „unul din cele mai puternice mijloace de a birui frica de moarte"[88].

Anette Becker remarca faptul că războiul a oferit bisericii şansa să recupereze terenul pierdut în faţa secularizării, a prilejuit ceea ce francezii au denumit „reîntoarcerea la altare", la credinţă, în cele mai diferite forme[89].

Intensificarea sentimentului religios a fost o primă consecinţă a religiei războiului, încât, pe bună dreptate, Coriolan Buracu scria în „Drapelul" din 1915

> „sau că se va cimenta sentimentul religios şi dragostea faţă de singurul aşezământ primit moştenire de la strămoşi, biserica rămasă încă a noastră sau că legătura se va slăbi şi mai mult şi dragostea va înceta cu totul"[90].

Bănăţenii au fost impresionaţi de religiozitatea soldaţilor ruşi, prizonieri într-un lagăr din Ungaria.

> „De multe ori, seara, după cină, prizonierii formează grupe de câte 100–200 de oameni. Cântă şi joacă. De obicei cântă marşuri războinice, «Tatăl Nostru» şi «Christos a înviat», cu toţii îşi descoperă capul întorcându-se cu faţa spre răsărit. Credeai că sub presiunea cântatului prizonierilor de război şi văzduhul, nu numai inimile se cutremurau"[91].

Aşa cum observam, formele devoţiunii individuale sau colective s-au manifestat în cele mai diverse moduri. După Anette Becker, prezenţa cotidiană şi generală a cărţii de rugăciuni pe fronturi, împreună cu rolul major stabilit preotului militar, alte forme de devoţiune au oferit soldaţilor, răniţilor sau prizonierilor prilejul să refacă legătura de continuitate cu viaţa de dinainte de război[92].

Memoria bănăţenilor a reţinut serviciile religioase desfăşurate cu mulţimi de militari ca forme ale devoţiunii colective. Coriolan Buracu a fost autorul unor asemenea manifestări cu prizonierii din lagăre. Într-un asemenea lagăr de la Debreţin,

> „la serviciul dumnezeiesc, care a avut loc sub cerul liber, au luat parte toţi prizonierii, vreo 500 de oameni. Serviciul a fost celebrat în limbile rusească şi românească. Răspunsurile, fireşte, s-au dat în limba rusească de către un cler improvizat. A fost o privelişte impunătoare. Am impresiunea că cei 500 de prizonieri, în decursul serviciului dumnezeiesc, au uitat că sunt departe de ai lor..."[93].

---

[88] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 247, 257, 262.

[89] Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 38.

[90] C. Buracu, *Amintiri*, Timişoara, 2007, p. 71.

[91] Buracu, p. 546.

[92] Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 57 sq., 97 sq.

[93] Buracu, p. 546.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel mai mult a impresionat imaginea liturghiei săvârşite pe front, în aer liber, în acordul bubuitului tunurilor. În „Drapelul" din 1915, C. Buracu oferă un tablou realist al unui asemenea serviciu religios:

> „Fiind duminică, am celebrat prima slujbă sub cupola albastră a cerului. Candelabru a fost soarele. Sunetul clopotelor era bubuitul tunurilor, iar altarul un podiu decorat... Pe o masă cu o pânzătură albă ardeau două felinare, iar în mijloc o cruciuliţă de lemn cu o farfurie cu pâne binecuvântată... Vocile armonioase ale cântăreţilor se împreunau cu sunetul lugubru al tunurilor. Atâta evlavie n-am văzut niciodată în timpul preoţiei mele"[94].

Cartea de rugăciuni a însoţit soldaţii români pe toate fronturile. Era citită în diferite momente, înainte de a porni la atac, după atac, în pauzele dintre atacuri, în refacere, în spital sau în lagăr. Sunt cunoscute numeroasele cereri pentru trimiterea cărţilor de rugăciuni în limba română, adresate Astrei, episcopiilor româneşti sau altor instituţii[95]. Memoria bănăţeană a reţinut un aspect mai puţin întâlnit al rugăciunii soldatului:

> „Deodată zăresc o santinelă – un glotaş român – care cu capul descoperit, ţinând puşca în mâna stângă, iar în cea dreaptă având o carte de rugăciuni, citea cu evlavie. Parcă era un mucenic... Santinela următoare făcea acelaşi lucru..."[96].

Preotul militar Coriolan Buracu a fost apreciat în toate garnizoanele în care a servit pentru efortul depus în fiecare zi, ca să aprovizioneze soldaţii cu ziare sau cărţi din „Biblioteca poporală" a Asociaţiunii. Peste tot a împărţit cărţi de rugăciuni, a organizat reprezentaţii de film cu „Viaţa Mântuitorului Iisus Hristos". În ziarul „Românul" din 1916 menţiona bucuria soldaţilor români atunci când aveau parte de asistenţa preotului sau de rugăciuni în limba română:

> „Întotdeauna bucuria soldaţilor români a fost foarte mare. Înstrăinaţi de vetrele lor, de părinţi, copii, neveste, fraţi, surori, aceşti soldaţi sunt trimişi prin diferite oraşe ale patriei, oraşe unde limba noastră absolut nu e vorbită, nu e cunoscută..."[97].

Nevoia de a auzi sau a citi în limba română a fost generală în timpul războiului printre soldaţii aflaţi departe de casă[98]. O ilustrează scrisorile soldaţilor adresate Astrei sau episcopiilor, prin care cereau cărţi în limba română, calendare, dar şi bibliotecile cu scrieri româneşti, constituite de Coriolan Buracu în căminele ostăşeşti pe care le-a organizat în diferite garnizoane din imperiu.

---

[94] Buracu, p. 531.

[95] Rodica Groza, *Astra şi soldaţii români de pe front în primul război mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca, 28, 1987–1988, pp. 351–361.

[96] Buracu, p. 552.

[97] Buracu, p. 551.

[98] Rodica Groza, *op. cit.*, passim.

https://biblioteca-digitala.ro

Sărbătorile religioase şi duminicile au fost, de asemenea, ocazii de devoţiune colectivă. Cele mai multe imagini transmise peste timp se referă la slujbele religioase, ţinute la Rusalii de Coriolan Buracu pentru prizonierii ruşi, sârbi şi români basarabeni, dar şi pentru soldaţii români ardeleni care executau serviciul de pază în acele lagăre. Mărturisea că, de obicei, era acompaniat de coruri mari, între 60 şi 200 de soldaţi, care dădeau răspunsurile la liturghie în limba rusă.

Un personaj nelipsit pe front, reţinut constant în memoria colectivă a fost preotul militar.

> „Fiecare regiment, de orice categorie – scria Buracu în «Drapelul» din 1915 – trebuie să-şi aibe cel puţin un preot, de obicei după majoritatea confesiunii din acel regiment. Acest preot trebuia să-şi urmeze regimentul pretutindenea şi trebuie să fie în nemijlocită apropiere. Când regimentul este gata a-şi începe operaţiunea, preotul are să facă o rugăciune – după împrejurări – şi o cuvântare de însufleţire. Când începe lupta, trebuie să fie cu medicii regimentului la locul unde se dau primele ajutoare celor vulneraţi"[99].

În ziarul „Românul" din 1916, acelaşi preot remarca faptul că

> „niciodată chemarea acestor preoţi nu a fost mai sublimă ca în acele timpuri de urgie, căci acuma preoţii noştri militari cari servesc sub cerul liber, în arşiţa soarelui ori pe ger, în groaznicul bubuit al tunurilor, la altare improvizate ... trebuie să îmbărbăteze la luptă, să aducă mângâiere sufletească unor oameni, cari în viaţa lor niciodată nu au suferit mai mult şi mai cumplit ca acuma"[100].

Alături de acestea, o altă misiune a preotului a fost înmormântarea şi ţinerea evidenţei celor căzuţi în luptă:

> „Preotul de la regiment are să înmormânteze pe cei căzuţi pentru libertatea şi fericirea patriei – fără deosebire de lege şi neam ... are să poarte matriculele despre cazurile de moarte la regimentul său"[101].

Moartea a însoţit peste tot războiul, iar religia războiului a fost una ecumenică. Frica de moarte s-a manifestat în forme diverse, în diferite etape ale luptelor. Memoria războiului a păstrat imagini dramatice despre moartea colectivă sau despre ritualul înmormântării.

După o luptă pe frontul rusesc, Coriolan Buracu a reţinut pentru „Drapelul" din 1915 o imagine greu de uitat, *„pământul era plin de cadavre"*, însoţită de tabloul *„viu"* al înmormântării:

> „Înainte de amiaz am înmormântat 76 de ruşi în şanţuri proprii, punându-le pe movilă o cruce. După amiaz am înmormântat 64 din armata noastră: un maior, un căpitan, un locotenent, un cadet, restul soldaţi de rând de la diferite regimente.

[99] Buracu, p. 529.
[100] Buracu, p. 552.
[101] Buracu, p. 529.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un mormânt comun s-au pus ofiţerii, iar în două soldaţii. La acest prohod a fost de faţă întreg regimentul. O companie a dat onorurile militare... Pe urmă un cuvânt de adio ... şi întreg regimentul a dat ultimul salut camarazilor morţi pentru tron şi pentru patrie, când la căpătâiul fiecărui mormânt de lângă drum s-a înfipt o cruce sfioasă, întocmită în grabă din ramurile copacilor rupte de granate"[102].

O imagine terifiantă a morţii s-a păstrat şi în memoria bănăţenilor de pe frontul din Galiţia:

„A fost un măcel îngrozitor. La gardul de sârme, cadavrele erau la înălţime de 2 metri, capcanele erau pline, iar pe terenul minelor zăceau cu miile. Peste 20.000 de ruşi au acoperit câmpul de luptă. S-au făcut gropi lungi de un kilometru şi preoţii tuturor confesiunilor au săvârşit prohodul. Cel mai mare în acest război, în acelaşi loc şi în aceeaşi zi"[103].

Creştinii au văzut războiul ca o pedeapsă de la Dumnezeu[104]. Memoria socială a conservat această idee, răspândită şi în amintirile combatanţilor. Un exemplu edificator îl reprezintă episodul întâlnirii dintre o patrulă rusească, formată din români basarabeni şi una austriacă, formată din români şi sârbi. Nu s-au luptat, cei din patrula rusească au cerut să le dea de mâncare. După ce au mâncat, unul dintre românii basarabeni a exclamat: *„Vai Doamne! Greu ne pedepseşti ca să luptăm cu fraţii de legea şi limba noastră"*[105].

Moartea nu a venit numai din gloanţele inamice. *„Toate războaiele* – scria C. Buracu în 1915 – *sunt însoţite de sateliţii săi (sic), de boale epidemice"*[106]. Holera sau tifosul, în lagărele cu prizonieri ruşi, sârbi sau români basarabeni, în oraşele aglomerate din Moldova, în urma retragerii armatei române au provocat la fel de multe victime ca şi operaţiunile militare. Am văzut cazul prizonierilor sârbi din cetatea Aradului, pe cale de a fi exterminaţi, salvaţi în urma intervenţiei avocatului Ştefan Cicio Pop şi a altor intelectuali români din Arad. Unul dintre supravieţuitori i-a mărturisit lui Băran că dorea să meargă la Arad pentru a-i săruta mâna lui Cicio Pop.

Coriolan Buracu a fost martorul epidemiei de holeră şi a lăsat mai multe amintiri despre acel flagel.

„Zilnic am mers – scria el – de câte două ori la cei bolnavi de m-am rugat pentru cei trecuţi la cele veşnice şi pentru cei bolnavi, mângâindu-i şi stându-le într-ajutor cu tot ce se putea. Scenele al căror martor am fost, nu am puterea a le descrie. Şi nici n-aş face un serviciu descriind suferinţele pe cari le poate îndura fiinţa omenească"[107].

---

[102] Buracu, p. 533.
[103] Buracu, p. 539.
[104] Anette Becker, *La guerre et la foi*, p. 33.
[105] Buracu, p. 543.
[106] Buracu, p. 535.
[107] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru devotamentul cu care a îngrijit pe cei bolnavi, ofiţerii ruşi din lagăr i-au adresat o scrisoare de mulţumire, iar comandantul lagărului şi al garnizoanei o scrisoare de apreciere[108].

Ura şi brutalităţile, instinctul de supravieţuire au însoţit moartea. Ura mai ales a fost un sentiment ce a motivat combatanţii, observaţie reţinută de D. Caracostea. O descria plastic şi C. Buracu în „Drapelul" din 1915:

> „Dacă vom cumpăni psihologia luptătorului, vom vedea că în inima lui se trezeşte pornirea furioasă de fiară sălbatică. Îndeosebi atunci când vedea că în stânga, în dreapta, dinaintea lui cade tovarăşul, prietenul, ba poate chiar fratele şi că pretutindeni aude vaiete sfâşietoare şi de nu va lua el la ochi pe contrar, va cădea pradă"[109].

Memoria a reţinut şi o altă imagine a preotului militar, preocupat să trăiască clipa, cu un comportament identic cu cel al ofiţerilor combatanţi, o altă faţă decât imaginea evlavioasă descrisă de C. Buracu. Au fost şi câţiva preoţi militari bănăţeni pomeniţi în memorii. Coriolan Buracu i-a reţinut pe Corneliu Panciovan din Mărcina sau pe căpitanul preot Emil Rusu din Blajova. I-a menţionat deoarece prin comportamentul lor, în perioada de acalmie de pe front, nu se deosebeau prea mult de ofiţerii civili. Amândoi au fost o prezenţă constantă la masa de joc de la popotă şi nu dispreţuiau un pahar de băutură.

Nu şi-au neglijat însă îndatoririle. Preotul Rusu, dispus cu regimentul său în vecinătatea unui lagăr cu prizonieri ruşi, a slujit duminica şi liturghia pentru 10.000 de prizonieri. Slujba o oficia în limba română, iar răspunsurile le-a dat *„un cor imens, de cel puţin 200 de persoane, cor bărbătesc în patru voci"*[110].

Comandantul clerului ortodox din armata austro-ungară era un preot militar din Banat, colonelul Pavel Boldea. El avea în subordine 42 de preoţi, 6 erau sârbi, restul români, majoritatea proveniţi din Episcopia Caransebeşului[111].

Boldea era unchiul lui Coriolan Buracu. Acesta din urmă, după ce a fost eliberat din închisoare, a fost trimis ca preot militar de rezervă la Reg. 29 din Becicherecul Mare. Nu a fost pe front, ci a slujit în mai multe garnizoane. În 1916 a avut mult de lucru la Debreţin, unde erau *„27 spitale şi sanatorii cu ostaşi grav răniţi şi bolnavi de diferite boli epidemice, precum şi o tabără de prizonieri ruşi"*[112]. Coriolan Buracu a colectat cărţi şi ziare pentru răniţi, a ţinut cursuri pentru analfabeţi, a proiectat filme. Un rol important a avut în lagărul cu 12.000 de prizonieri ruşi, unde epidemia de holeră a făcut 1.900 de victime, dintre care 429 într-o singură zi. Preotul Coriolan Buracu a oficiat în garnizoana Debreţin 42 servicii religioase, *„la*

---

[108] Buracu, pp. 518-519.

[109] D. Caracostea, *op.cit.*, p. 110; Buracu, p. 536.

[110] Băran, *Memorii*, p. 245.

[111] Buracu, p. 519.

[112] Buracu, p. 517.

https://biblioteca-digitala.ro

care au participat 6.860 de ostaşi români şi 95.568 de prizonieri ruşi şi câţiva sârbi". A împărtăşit 4.582 ostaşi, 1.081 răniţi şi bolnavi, a înmormântat 2.388, între care 1.907 prizonieri ruşi. A procurat un aparat de cinematograf francez, cu care a dat 40 de reprezentaţii în spitale, 4 la instituţiuni culturale şi 2 în bisericile calvină sau luterană, cu filmul „Viaţa Domnului nostru Iisus Hristos".

Pentru asistenţa religioasă deosebită, 27 de ofiţeri ruşi i-au adresat o scrisoare elogioasă, grăitoare pentru atmosfera din lagăr, unde au scris:

> „Pentru a fi prizonier este o soartă grea. Dar soarta noastră a fost de o sută de ori agravată prin una din cele mai mari nenorociri pe care o cunoaşte umanitatea: cholera a venit să ne facă o vizită neaşteptată şi teribilă. Şi noi am văzut cum seceră totul în jurul nostru, cu o aşa de mare furie, că ochii noştri – fiind obişnuiţi de mult timp pe câmpul de luptă să vadă moartea – totuşi erau gata să plângă. În aceste zile de suferinţă atroce, ce Dumnezeu ne-a trimis, noi ofiţerii ruşi am văzut aici în străinătate, cu multă satisfacţie venind preot român ortodox cu un cuvânt de consolare şi rugăciuni"[113].

Suspectat în continuare de poliţie, a fost transferat de unchiul său la Lublijana, la spitalul de campanie „Kremsier", unde se aflau numai bolnavi de malarie. A făcut serviciul religios în oraş şi în alte opt localităţi din provincie, unde existau spitale militare. În urma apelurilor la episcopiile româneşti, la Astra, la tipografii, a obţinut ziare, cărţi de rugăciune sau de citire. Pe lângă filmele prezentate, a adunat daruri pentru soldaţii răniţi sau bolnavi. În urma hotărârii Ministerului de război, de a se înfiinţa cămine culturale ostăşeşti, a organizat opt asemenea cămine. Pentru soldaţii români a creat biblioteci speciale româneşti şi a abonat ziare. În toamna anului 1917 a fost mutat la Spitalul de campanie 1007 din Abbazia, de pe litoralul Mării Adriatice, unde a organizat cămine ostăşeşti. Bilanţul serviciilor sale religioase dintre 1916–1918, înregistrat cu rigoare contabilă, menţionează 236 servicii religioase, la care au asistat 103.364 ostaşi, a rostit 246 predici şi 115 conferinţe, a oficiat 74 înmormântări, a înfiinţat 32 biblioteci româneşti în diverse spitale[114].

Şi Nicolae Brânzeu a reţinut nevoia de carte în limba română pentru cei de pe front:

> „În timpul războiului, atât cei de pe front, îngropaţi în tranşee, cât mai ales cei din spitale aveau nevoie de ceva de citit".

El recunoaşte că biserica nu a fost pregătită pentru aşa ceva, puţinele gazete pentru popor s-au rărit, iar din România *„nu putea veni nimic"*. Din 1915, Brânzeu a editat „Cartea vieţii" şi a publicat 20 de numere din colecţia „Cartea poporului"[115].

---

[113] Buracu, pp. 518-519.

[114] Buracu, p. 523.

[115] Brânzeu, p. 486.

https://biblioteca-digitala.ro

Destrămarea

Percepţia colectivă a conferit luptelor de la Piave un moment de cotitură în istoria imperiului. Memorialiştii bănăţeni au acreditat ideea că dezastrul armatei austro-ungare la Piave a fost un moment de cotitură în desfăşurarea războiului, că *„dezastrul suferit de Puterile Centrale era greu de recuperat. În acel moment ne dădeam seama de dimensiunile dezastrului"*, scria Coriolan Băran[116]. Şi Caius Brediceanu a participat la

> „sângeroasa ofensivă din 15 iunie 1918, care s-a desfăşurat pe tot frontul italian. După această ultimă încercare de ofensivă zadarnică, ce a costat 150.000 de vieţi omeneşti",

a început descompunerea finală şi agonia împărăţiei[117].

După înfrângerea de la Piave, atmosfera în tabăra austriacă era deprimantă.

> „Cine n-a trăit acele vremuri şi nu cunoaşte viaţa şi societatea din monarhie, greu îşi poate închipui raporturile personale care au existat între oamenii de atunci".

Coriolan Băran a descris realist atmosfera de la spitalul din Damel, unde stăteau împreună, la masă,

> „germani, austrieci, o contesă de origine franceză, cehi, polonezi, români, dalmatini şi o evreică... Nu ne lega nimic laolaltă, doar faptul că făceam parte din una şi aceeaşi armată... Unii sufereau, majoritatea se bucurau... Deşi austriecii la acea epocă erau resemnaţi şi nu mai aşteptau nimic bun de la sfârşitul războiului, toţi doreau să se termine odată, să ajungă la casele lor şi să-şi vază de treburi"[118].

În spatele frontului, memoria a transmis percepţii la fel de contradictorii ca şi cele de pe front. Până în 1918, absenţa oricărei motivaţii pentru susţinerea războiului, speranţa că războiul va aduce o lume mai bună pentru românii din Austro-Ungaria, pentru întreaga naţiune, au generat la populaţia civilă comportamente diferite de cele ale soldaţilor: efortul de a supravieţui fizic şi moral, individual sau colectiv ca naţiune, efortul pentru depăşirea greutăţilor de fiecare zi, provocate de lipsa de alimente, combustibil, efortul de a asigura minimul necesar vieţii şi nu în ultimul rând pentru a face faţă măsurilor opresive ale autorităţilor.

Anihilarea celor consideraţi adversari politici prin arestări sau internări în lagăre apare ca o temă frecventă în memorialistică. Coriolan Buracu a fost arestat într-o duminică, în 26 iulie 1914, direct din altar, de la Sf. Liturghie, împreună cu gen. Cena, cu alţi locuitori din Mehadia, comercianţi sau funcţionari de bancă. A doua zi,

---

[116] Băran, *Memorii*, p. 244.

[117] Brediceanu, p. 474.

[118] Băran, *Memorii*, p. 246.

https://biblioteca-digitala.ro

„dimpreună cu mulţi preoţi, avocaţi, ofiţeri, pensionari, învăţători, comercianţi, meseriaşi şi ţărani români şi câţiva sârbi, am fost duşi şi depuşi la penitenciarul din Caransebeş".

A fost eliberat peste o lună, când, scria el, *„a fost întunecime de soare"*. După modelul însemnărilor lui Nicolae Stoica de Haţeg de pe vechile cărţi bisericeşti, a legat un eveniment ca eliberarea sau trimiterea pe front de anumite fenomene naturale, interpretate că anunţă evenimente deosebite[119].

Iminenta intrare a armatei române în Valea Jiului a fost aşteptată cu sentimente contradictorii. Românii o aşteptau cu speranţă, celelalte naţionalităţi cu temeri. *„Cu groază se gândeau la ea cei de alt neam,* scria Nicolae Brânzeu, viitorul canonic de la Lugoj, pe atunci preot paroh greco-catolic în Valea Jiului, *noi românii o priveam cu interes"*. În atmosfera de aşteptare ce a dominat populaţia românească, intrarea armatei române a întârziat cu câteva zile, speranţa românilor a fost afectată de măsurile luate de autorităţi împotriva lor.

„Va fi la mintea oricui că, de la începutul războiului viaţa noastră, a puţinilor intelectuali români de pe Jiu, a fost o neîntreruptă mizerie. Nu atât mizerii fizice, cât mizerii morale. Dacă şi până aci, a fi preot şi învăţător român pe Valea Jiului – de cei doi-trei ingineri sau funcţionari administrativi nici nu mai vorbesc – însemna a fi un veşnic spin în calea unei politici care, alături de scopuri economice, urmărea înlăturarea culturală a elementului dominant, ca prin aceasta să se introducă un ic puternic în Ardealul românesc şi România liberă – cu izbucnirea războiului mondial, a fi român aici la frontieră nu însemna altceva, decât a fi o continuă bănuială, supraveghere şi osândă"[120].

Intrarea armatei române pe Valea Jiului a agravat situaţia românilor, supuşi unei supravegheri continue, mai ales preoţii confesiunilor româneşti: *„Noi, preoţii suntem tot mai mult bănuiţi"*, scria Brânzeu despre această atmosferă. A fost arestat alături de alţi intelectuali români din zonă:

„Aici am fost adunaţi împreună cu preotul ortodox Rusan, cumnatul Emil Nicoară, farmacistul Al. Pop, preotul G. Todoran de la Paroşeni şi doi ţărani. Dimineaţa ne-au pornit între baionete, ne-am îmbarcat în trenuri de marfă, cu vagoane încărcate cu refugiaţi în loc de cărbuni şi ne-au dus la Haţeg, unde a fost concentrată intelectualitatea română din judeţul Hunedoara. Îngrămădiţi în sala de gimnastică a şcolii «civile» de acolo, pe nişte paie, am petrecut toată noaptea următoare. Observ că de pe Jiu au mai fost aduşi acolo preoţii de la Petroşani, ţăranii de la Câmpu lui Neag împreună cu preotul Berinde ş.a.".

Deşi eliberaţi după trei zile, tragedia românilor de pe Jiu nu s-a încheiat. O parte a preoţilor şi intelectualilor au luat calea refugiului, *„ceilalţi intelectuali din judeţ au fost iarăşi adunaţi şi duşi cu trenul nu se ştie unde"*. Unii au ajuns în închisoare

[119] Buracu, p. 516.

[120] Brânzeu, p. 489.

https://biblioteca-digitala.ro

la Cluj, alții au fost internați la Sopron, câțiva s-au retras cu armata română, sfârșitul războiului găsindu-i în Basarabia[121].

După arestarea intelectualilor,

> „jandarmii și armata maghiară au somat populația din toate comunele miniere să se refugieze. N-a fost o evacuare formală, dar pe cine au găsit în cale l-au luat înainte... S-a început tristul exod al populației peste dealuri, fără nicio rânduială, multe familii luându-și lumea în cap fără bagaje, mai ales fără îmbrăcămintea necesară. Nici n-au mai găsit nimic în casele lor, din tot ce au avut"[122].

La prima ocupare a Văii Jiului, armata română *„s-a purtat foarte bine cu populația"*. Memoria preotului Brânzeu a reținut *„actul cuminecării soldaților"* în biserica din Vulcan, *„o biserică spațioasă"*, preluată de preotul militar, în care *„a celebrat sfânta liturghie"*. La a doua recuperare de către armata română a Văii Jiului, *„românii au tratat mai riguros populația. În prima noapte a fost internată toată populația din Vulcan"*[123].

Practica a fost reluată și de către armata germană.

> „Cel dintâi lucru după reocuparea Jiului de către germani a fost că satele au fost complet evacuate de populația română. Asta pe motivul de a nu stingheri operațiile armatei".

Astfel tragedia exodului românilor, o imagine constantă a războiului, s-a prelungit până spre sfârșitul anului 1916.

> „S-au retras românii noștri înspre Țara Hațegului, iar unii, care aveau rude, au ajuns până la Mureș. În cap de iarnă, cu vitele, au îndurat bieții oameni multă mizerie. Amar s-a răzbunat soarta asupra lor. Abia către Crăciun s-au putut reîntoarce, dar n-au mai găsit nimic în casele lor"[124].

Urmările acestui exod și al ocupațiilor militare succesive au fost de asemenea păstrate în memoria martorilor acelor vremi:

> „Jalnică privelişte pentru cei ce au avut ocazia s-o vadă. Totul în ruină și murdărie; bisericile românești fuseseră prefăcute în grajduri, odăjdiile bisericești serviseră de îmbrăcăminte pentru caii nemților sau se zdrențuiseră, iar cărțile sfinte fuseseră puse pe foc. Ferească Dumnezeu de așa nelegiuire"[125].

Chiar și prietenii sau apropiații regimului au fost bănuiți sau suspectați. Este cazul lui Nicolae Șerban, deputat guvernamental, pedepsit cu domiciliul forțat în Făgăraș.

Dar cele mai realiste imagini despre închisoarea din monarhie a lăsat Valeriu Branişte, care în timpul detenției de la Seghedin a scris cunoscutele sale *Amintiri*

---

[121] Brânzeu, p. 494.
[122] Brânzeu, p. 495.
[123] Brânzeu, p. 497.
[124] *Ibidem.*
[125] Brânzeu, p. 498.

https://biblioteca-digitala.ro

din închisoare, un adevărat „caiet de seminar" pentru deţinuţii politici din Ungaria, cum le-a denumit. Orizontul concentraţionar este descris acolo în cele mai mici detalii, de la detectivii aşa numiţi specialişti în problemele româneşti la ideea trădării de patrie şi la arestare. Imaginea detectivului este de domeniul comediei. Acesta a acuzat directorul ziarului „Drapelul" pentru existenţa tablourilor lui Avram Iancu, Mihai Viteazu sau Horia, Cloşca şi Crişan, descoperite pe pereţii biroului său de la redacţie, pentru absenţa tablourilor ungureşti, considerând-o trădare de patrie, pentru numele copiilor de sorginte romană sau pentru că vorbeau germana şi nu maghiara. *„Toată cunoştinţa lor de cauză* – scria Branişte – *se reduce la nişte impresii externe, la clevetiri, la felul cum se reoglindeşte lupta noastră în ignoranţa presei ungureşti".* Nu înţelegeau nimic din manifestarea naţională a românilor, o considerau o *„instigare din afară",* iar pe învăţători şi preoţi îi declarau *„otrăvitori ai vieţii publice de la noi"*[126].

Traseul deţinutului de la percheziţie la arestare, la primul interogatoriu şi temniţa în care a fost aruncat îi oferă ocazia să descrie modul în care două luni şi jumătate de temniţă l-au transformat, l-au obligat să se adapteze *„la toate mizeriile temniţei",* metodele de umilire, lenjeria, igiena precară, mirosurile.

Cu o extraordinară forţă de descriere relatează momentul închiderii *„uşei"* în urma deţinutului: *„Momentul e scurt şi rămâne adânc imprimat în memorie. Descuie cu două chei ... trei lacăte, scoate zarurile, anume ca să facă impresie, apoi se deschide uşa pancerată; instinctiv intri în celulă, iar la spatele tău se trânteşte uşa şi apoi mai auzi odată zarurile scârţâind şi paşii grei ai gardianului se depărtează, sunând prelung pe coridor, până ce dispar".* După ce s-a trântit uşa,

> „acum abia ajungi să te ocupi de tine... Simţi golul în tine şi în împrejurimea ta, te scuturi sub ecoul sufletesc al umilirilor prin care ai trecut, îţi vine să zici ori să faci ceva, porneşti un pas înainte, arunci capul înapoi, răsufli greu..."[127].

Este prima imagine a închisorii şi primul sentiment ce îl încearcă deţinutul.

A doua imagine după intrarea în celulă este *„mobilierul",* atât de primitiv şi jegos, încât *„nu-ţi vine să te atingi de acest mobilier, care îţi răsuflă greaţă şi silă".* Urmează ciubărul, *„mirosul aspru şi penetrant al ciubărului de latrine".*

Memoria sa a reţinut în continuare programul zilei, plimbarea, singurul prilej pentru deţinuţi de a vorbi (*„aici m-am convins că omul răguşeşte de tăcere"*), tovarăşii de temniţă, deţinuţi politici şi *„criminali, hoţi, funcţionari închişi pentru fraude, majoritatea muncitori agricoli, industriali, calfe, ucenici".* Chiar şi la plimbare orizontul deţinutului era limitat, vedea doar *„cărămizile pe care călca, firele de iarbă, cum încolţesc semănăturile, ferestrele, soarele sau luna, porumbeii", „feţe triste şi zâmbete amare".* Face o adevărată radiografie a temniţei, cu clădirea, curtea, coridoarele, celulele, temnicerii, între care şi unii români, care îi păzeau pe alţi români, *„pentru*

[126] Branişte, p. 414.

[127] Branişte, p. 423.

https://biblioteca-digitala.ro

pâinea ce o agonisea cu această slujbă". Unul dintre aceştia, care îl cunoştea din Lugoj, a exclamat: *„cum nu-i trăsneşte Dumnezeu odată"*. *„Tragedia acestui neam"*, cum o numeşte Branişte, a fost subliniată în descrierea învăţătorului Bucurescu, unul din cei cinci deţinuţi politici din temniţa procuraturii din Seghedin, care şi-a pierdut minţile în acea atmosferă ce deprima pe oricine[128].

În spatele frontului, populaţia şi-a continuat viaţa de fiecare zi, tot mai mult confruntată de lipsuri, privaţiuni, dureri şi speranţe. Viaţa cotidiană consemnează vizite la cunoscuţi sau prieteni, întâlniri la restaurant sau cafenea, legături amoroase, concerte, spectacole teatrale, jocul de cărţi. Emil Botiş a reţinut peste ani viaţa de fiecare zi a copilului, a elevului, copilăria afectată de război, care nu a putut întrerupe jocurile, patinajul, fotbalul, ştrengăriile vârstei, dar şi atitudinea profesorilor sau a colegilor de altă naţionalitate, oferind un tablou al şcolii şi copilăriei cu umbre şi lumini, cu lecturile, filmele vizionate, subliniind efortul părinţilor de a educa copiii în spirit românesc şi dificultăţile întâmpinate de elevii români de a se instrui într-o altă limbă decât cea maternă. Deşi nu răzbate ură sau adversitate din amintirile copilului, subconştientul acestuia a trăit, într-o manieră specifică vârstei şi condiţiei sale, urmările războiului, frustrarea pe care a simţit-o întregul neam şi speranţa unui viitor mai bun[129].

A trăit-o şi Aurel Cosma jr. dornic să înveţe limba română literară corect, a fost obligat să se limiteze la mediul familial, deoarece în Banat nu exista nicio şcoală medie cu limba de predare română. S-a mărginit *„la ceea ce puteam învăţa acasă în direcţia literaturii române, pe cale autodidactică..."*. A beneficiat de accesul la carte românească pusă la dispoziţie de mai multe surse, cum a fost Casina română din Timişoara, biblioteca bunicilor şi a unchiului său, Aurel Cosma sau biblioteca învăţătorului Emeric Andreescu[130].

Frustrarea ca român a resimţit-o şi elevul Aurel Cosma de la liceul de stat din Timişoara:

> „noi, elevii români şi sârbi eram puşi să stăm în ultimele bănci. Cele din faţă erau întotdeauna destinate pentru fiii potentaţilor unguri ai zilei. Am avut de înfruntat şi şovinismul profesorilor",

care îi apostrofau pe elevii sârbi cu denumirea *„bocskoros racz"*, iar pe cei români cu *„vad olah"*[131].

După ce a terminat clasa a VI-a de liceu, pentru a evita posibila trimitere pe front, cu sprijinul unchiului a reuşit să intre ca student la Institutul teologic din Arad. Printre români a fost o practică înscrierea la şcolile teologice, deoarece clericii şi studenţii teologi erau scutiţi de obligaţii militare. Şi Aurel Cosma a

---

[128] Branişte, pp. 451-454.

[129] Botiş, pp. 394-396.

[130] Cosma jr., *Începuturile*, p. 668.

[131] Cosma jr., *Începuturile*, p. 669.

https://biblioteca-digitala.ro

exploatat această posibilitate. El a fost, în acelaşi timp, student şi profesor suplinitor de muzică la institut, deoarece avea o diplomă de absolvent al Conservatorului comunal din Timişoara. Clădirea teologiei şi a preparandiei, cu internatele respective, au fost rechiziţionate, iar studenţii trebuiau să se întreţină.

Studentul Aurel Cosma îşi aminteşte ambianţa culturală românească de la institut, care i-a oferit posibilitatea să recupereze rămânerea în urmă la învăţarea limbii şi literaturii române. În acest sens a beneficiat de prelegerile de la institut, de bogata bibliotecă de literatură română, de societatea de lectură a studenţilor de acolo. A organizat şi o orchestră la institut, cu care a prezentat concerte la Arad. A cântat opereta „Crai nou", a cântat solo „Balada" lui Ciprian Porumbescu. La Arad, scria Aurel Cosma jr. *„am ajuns să învăţ şi să scriu româneşte", „să trăiesc şi să studiez într-o atmosferă românească"*[132].

La un alt nivel, cel al formaţiei universitare, memoria războiului a reţinut concediile acordate ofiţerilor studenţi pentru obţinerea examenelor, prezenţa studenţilor români la societatea „Petru Maior". Deoarece legislaţia permitea celor mobilizaţi pe front să beneficieze de un concediu de trei luni pentru pregătirea şi susţinerea examenelor, studenţii români au fost o prezenţă continuă la Budapesta în timpul războiului. A fost o bună ocazie pentru a înşela războiul. Examenele au fost doar un pretext, pentru că cei mai mulţi nici nu se pregăteau.

La societatea „Petru Maior", unde studenţii se întâlneau după ora 18, erau puţini studenţi în comparaţie cu anii de dinainte de război. Aceştia *„nu aveau încredere în nimeni"*. În urma războiului cu România, persecuţiile românilor şi în special ale intelectualilor au ajuns la un grad maxim. La lăptăria din Kecskeméti utca, unde profesorul Alexici se întâlnea cu 8–10 studenţi români la un pahar cu lapte şi discutau literatură, politică, *„era gol"*. Se vede că războiul a dizolvat societatea. Alexici e cam oportunist politic, scrie Băran, *„se ferea să se expună"*[133].

Românii care aveau domiciliul stabil la Budapesta se întâlneau la cafeneaua „Mienk". Şi aici era pustiu. În căutarea societăţii româneşti, Băran a fost îndrumat de un student *„veteran", „făgărăşan, bun român"*, la Jägerhorn, cafeneaua Vadaszkürt, unde se întâlneau oamenii politici români. Era situată pe o stradă neînsemnată şi avea un aspect modest în comparaţie cu cafenelele mari şi luxoase. Aici a întâlnit pe Nicolae Sulică, profesorul de la Braşov, refugiat din calea armatei române împreună cu Arsenie Vlaicu, pe Nicolae Şerban, *„un alt specimen interesant al vieţii politice româneşti din Ardeal", „boier făgărăşean, fiu de preot unit, deputat guvernamental"*, pe Ştefan Cicio Pop, singurul deputat naţionalist care mai era activ şi coordona activitatea politică românească, pe Theodor Mihali, Vasile Demian şi Vasile Goldiş. Ştefan Cicio-Pop era cel mai activ dintre oamenii politici români, era *„elementul dinamic care se ocupa cu toţi şi cu toate"*, era *„neobosit şi inepuizabil"*. Făcea naveta

[132] Cosma jr., *Începuturile*, p. 674.

[133] Băran, *Memorii*, p. 221.

https://biblioteca-digitala.ro

între Arad şi Budapesta. Era secondat de Ioan Erdelyi, secretarul P.N.R., vărul lui Iuliu Maniu, care îl suplinea în funcţie pe Sever Dan, internat atunci în lagărul de la Sopron. Sediul P.N.R. la Budapesta era în biroul avocaţial al lui Erdelyi.

> „Activitatea [P.N.R.] se reducea la o corespondenţă destul de modestă cu organizaţiile şi cu personalităţile din provincie. Cum presa românească era integral suprimată, această corespondenţă era singura legătură între provincie şi conducerea partidului, care aproape că nu mai activa"[134].

Am relatat anterior faptul că militarii, pe front, în momentele de răgaz, nu au întrerupt legătura cu preocupările de dinainte de război. Cu toată dezumanizarea tranşeelor – scria Stéphane Audoin-Rouzeau şi Anette Becker – timpul liber al combatanţilor „tinde să reamintească orice viaţă socială anterioară, orice umanitate dispărută". Potrivit aprecierii lor, „ideea unei rupturi totale între soldaţi şi civili este un mit"[135]. Cu atât mai mult atunci când trăiesc departe de front, în concediile menţionate, caută mereu reînnoirea vechilor relaţii. Imaginile transmise de memorialistică sunt numeroase. Întâlnirea cu părinţii, cu familia, cu rudele sau prietenii, cu consăteni sau locuitori din sate vecine, frecventarea cafenelelor, a restaurantelor, serviciile religioase, spectacolele de tot felul la care asistă combatanţii, jocul de cărţi sunt tot atâtea încercări de socializare, de a ieşi din atmosfera războiului, de a relua anumite aspecte ale vieţii de dinainte de conflagraţie. Legăturile de rudenie, de vecinătate, de şcoală sau de generaţie au generat forme de solidaritate şi de socializare dintre cele mai diferite, dar şi nostalgii sau amintiri, cum au fost amintirea familiei, a copilăriei, a locurilor natale, a iubitei.

Voluntarii

Aceeaşi autori francezi remarcau că „unul din fenomenele cele mai exemplare ale războiului" a fost voluntariatul[136]. Memoria bănăţenilor a consacrat o pondere deosebită voluntariatului ca una din manifestările exemplare ale românilor din Austro-Ungaria. Numărul mare al ofiţerilor şi soldaţilor voluntari originari din Transilvania, Banat sau Bucovina, experienţa demonstrată în recrutarea şi organizarea acestora, prestigiul dobândit în faţa conaţionalilor sau cariera politică dobândită după război, au întreţinut amintirea voluntariatului ca o expresie a ideii de autodeterminare şi unitate naţională. În contextul emulaţiei de după război, al unirii provinciilor cu România, voluntarii au ţinut să consemneze contribuţia ardelenilor şi bănăţenilor la formarea unităţii româneşti.

---

[134] Băran, *Memorii*, p. 230.

[135] Stéphane Audoin-Rouzeau, Anette Becker, *La grande guerre*, p. 44.

[136] *Ibidem*, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

Sever Bocu a explicat fenomenul voluntariatului pornind de la numărul mare de prizonieri din armata austro-ungară, căzuţi pe diverse fronturi, mai ales pe cel rus, în urma ofensivei lui Brusilov, *„nu cu zecile, ci cu sutele de mii"*. Era consecinţa faptului că *„în armata austro-ungară nu voia nimeni să lupte, decât poate maghiarii"*. Fenomenul a fost caracterizat, avant la lettre ca o revoluţie:

> „Pe frontul austro-ungar se desăvârşea o revoluţie! Naţiunile atâta timp chinuite îşi luau revanşa. Dualismul austro-ungar îşi producea roadele... Austro-Ungaria se prăbuşea mai mult prin această revoluţie, decât prin pierderea războiului... Din acest fenomen unic în istorie, fenomenul austriac, ieşea ideea legiunilor"[137].

Spre deosebire de organizarea voluntarilor cehi, Bocu aprecia că

> „mişcarea noastră legionară a venit târziu de tot, când ne-a îngăduit-o guvernul român, la începutul anului 1917, când cehii aveau deja formate 5 divizii în Rusia, iar iugoslavii luaseră parte pe frontul nostru dobrogean cu o divizie".

Cu toate încercările repetate de a obţine aprobarea guvernului român pentru înrolarea voluntarilor ardeleni şi bănăţeni, aceasta s-a tergiversat mult timp.

Lipsa de motivaţie, a unui ideal pentru care să lupte, trimişi în slujba unei cauze străine, dar mai ales situaţia fronturilor, le-a

> „deschis ochii tuturor, fie prin contactul cu slavii, fie prin forţa pe care şi-o puteau pipăi acum ei înşişi. Şi au dezertat şi ai noştri în masă, poate nu toţi, pentru a se înrola din nou, în captivitate, fiindcă nu toţi sunt eroi, dar pe nimeni nemaireţinându-l un patriotism austro-ungar, nimeni nemaiavând ce apăra pe front, toţi hotărâţi a se preda, a dezerta. Deşi tardiv, se desăvârşea şi revoluţia ardelenilor şi bănăţenilor"[138].

Omiţând excesele verbale şi limbajul exaltat, fără îndoială că prin proporţiile sale fenomenul voluntariatului a fost o experienţă ce a marcat memoria colectivă.

Ca urmare a numeroaselor cereri înaintate guvernului de liderii refugiaţilor români din Austro-Ungaria, Marele Cartier General şi-a însuşit propunerea şi a trimis la Iaşi, la guvern, pe colonelul Gr. Popescu, pe Vasile Osvadă, Gheorghe Proca şi Sever Bocu *„pentru începutul de înfăptuire"*. Vestea aprobării înrolării voluntarilor români s-a răspândit în toate lagărele din Rusia, unde aceştia au cerut *„ba separarea de unguri şi nemţi, ba concentrarea în lagăre speciale, ba trimiterea ca voluntari în armata română"*[139].

Înrolarea a început în luna octombrie 1916. Mihai Petricoane Drugărin îşi amintea că au fost chemaţi ofiţerii români, erau şapte, la Comenduirea pieţii din oraşul Urjum, unde au fost întrebaţi dacă doresc să intre în armata română. Dintre cei şapte ofiţeri, cinci au fost de acord, *„trei din Banat, unul din Arad şi unul din Beiuş"*. Erau de profesii diferite: un profesor secundar, un funcţionar la calea ferată,

---

[137] Bocu, *Drumuri*, pp. 316-317.

[138] Bocu, *Drumuri*, p. 318.

[139] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

un student la Mecanică în anul III, un student la Medicină veterinară şi un absolvent de liceu cu diplomă de maturitate[140].

Intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale a constituit evenimentul care a declanşat hotărârea de înrolare printre prizonierii români din Rusia. Asumarea unei asemenea decizii a fost menţionată de Octavian Furlugeanu, un ofiţer devotat împăratului, care a traversat acum un proces de conştiinţă. Este un exemplu ce poate fi generalizat: *„Românismul lupta în el cu soldatul împăratului", „sângele strămbunilor a învins în Zeno* (nume fictiv) *pe locotenentul împăratului"*. Scena îmbrăţişării a doi ofiţeri români a fost una simbolică şi reprezentativă pentru toţi voluntarii români.

„La graniţa Siberiei – a scris Furlugeanu – *doi români se uniseră în cuget şi în simţire, deveniseră fraţi adevăraţi"*.

Semnificativ este faptul că hotărârea de înrolare în armata română a fost luată după moartea împăratului Francisc Iosif, moment în care *„Zeno a simţit că i se ridică ceva de pe suflet"* şi a rostit *„nu ne mai leagă nimic"*[141]. Era eliberarea militarului de jurământul depus faţă de împărat, căruia ofiţerii considerau că trebuiau să-i rămână fideli.

Cea dintâi concentrare a prizonierilor români s-a făcut în lagărul de la Darniţa. Pentru Octavian Furlugeanu, primul contact cu Darniţa a fost gara, unde ofiţeri şi soldaţi cehi, polonezi, recrutau *„noi elemente pentru legiunile lor"*[142]. Era semnalul că mozaicul din care a fost compusă monarhia se afla în descompunere. Popoarele îşi cereau dreptul la viaţă şi libertate. El nu a rămas în acest lagăr, ci a fost transferat într-unul de la graniţa ruso-mongolă, *„pe aşa zisul drum al mătăsii"*.

Pentru Mihai Petricoane Drugărin, prima impresie la Darniţa au fost barăcile, *„zeci de case, toate din scânduri"* şi întâlnirea cu patru ofiţeri români originari din Banat – Octavian Furlugeanu revenit în lagăr, Cornel Milutinovici, Ştefan Buzan şi avocatul David – unii mai vechi cunoscuţi, care l-au informat despre concentrarea primilor ofiţeri şi subofiţeri români acolo. Amintirea lagărului de la Darniţa s-a păstrat mai bine în memoria lui Petricoane Drugărin. Cel mai în vârstă dintre români, acceptat drept şef, a fost Victor Deleu, doctor în drept, avocat, singurul care avea acces la comandantul lagărului, generalul von Eiche. În acel moment nimeni nu ştia, nici măcar von Eiche, din ordinul cui au fost concentraţi la Darniţa. La sosirea lui Mihai Petricoane Drugărin erau aici 60–80 ofiţeri şi circa 8–900 gradaţi români. După numai două zile, numărul lor a sporit, al ofiţerilor la 121, iar al gradaţilor la 1.600.

Solda lunară de 50 ruble, acordată ofiţerilor prizonieri prin convenţia încheiată între Rusia şi Austro-Ungaria, a devenit insuficientă pe teritoriul Ucrainei, secătuită de nevoile de aprovizionare ale frontului[143].

---

[140] Petricoane Drugărin, p. 711.

[141] Furlugeanu, pp. 775-776.

[142] Furlugeanu, p. 772.

[143] Furlugeanu, p. 778.

https://biblioteca-digitala.ro

Afluența tot mai mare de voluntari, dificultățile materiale care s-au înmulțit, tergiversarea deciziei statului român de a prelua voluntarii, au făcut necesară organizarea acestora. Von Eiche a admis doar *„o organizare de formă civilă"*, în frunte cu prim seniorul Victor Deleu, asistat de alți seniori pentru diverse necesități: state de plată, alimentație, informații ș. a. Criteriul vârstei a contat și nu gradul.

După două săptămâni de ședere în barăci, ofițerii au fost mutați în vile, iar gradații în barăci separate, repartizate numai pentru români. În fiecare vilă, cel mai în vârstă ofițer era *„senior"* din oficiu. Comunicarea cu vilele se făcea prin ordine de zi ale prim seniorului și prin întâlniri directe cu seniorii vilelor. A fost o organizație *„perfectă"*, aprecia Petricoane Drugărin, *„care în puțin timp și-a adus și roadele"*[144].

Sever Bocu a apreciat că după vizita lui I.I.C. Brătianu la țar, guvernul rus a aprobat încorporarea voluntarilor în armata română[145]. În ceea ce privește decizia guvernului român, în februarie 1917 voluntarii au trimis un emisar la Iași, pe sublocotenentul Căpățeanu, un avocat din Timișoara, pentru a contacta guvernul român în chestiunea înrolării voluntarilor. Căpățeanu s-a întors în lagăr cu promisiunea guvernului că va trimite un reprezentant la Petrograd, *„care să perfecteze trecerea noastră și a altor prizonieri români care vor voi să vină în România"*. Încă în luna februarie a venit colonelul Pietraru, *„un om minunat și român bun"*, considera Petricoane Drugărin[146], spre deosebire de S. Bocu, care l-a descris ca un om limitat și incapabil de o asemenea misiune[147]. Împreună cu generalul Coandă, acreditat pe lângă Marele Cartier General al armatei ruse, acesta a redactat un formular de angajament privind intrarea voluntarilor în armata română.

De la începutul lunii noiembrie 1916 și până în mai 1917, la Darnița au fost concentrați 290 ofițeri, circa 50 gradați cu termen redus, *„toți studenți pe la diferite facultăți"*, circa 60 de învățători gradați, *„deci 290 ofițeri și 110 candidați de ofițeri, în total 400"*. Comparând cu cei 400 de studenți înscriși la toate școlile superioare din Budapesta, care erau și membrii societății „Petru Maior", aproximativ tot 400, Mihai Petricoane Drugărin afirma *„că în Darnița era adunată intelectualitatea română ce forma generația de război"*, că numai șase ofițeri nu au suportat regimul de la Darnița și s-au reîntors în lagărele din interiorul Rusiei. Dintre cei aproape 2000 de gradați, niciunul nu a părăsit Darnița, chiar și atunci când a izbucnit tifosul exantematic[148].

Organizarea voluntarilor în lagăr nu s-a făcut după reguli militare, *„intrând în serviciul neamului, nu ne-am mai considerat că avem ceva în comun cu armata austro-ungară"*. În lagăr nu se mai ținea cont de grade, de comandant, ci de vârstă, cei mai în vârstă fiind seniorii, în frunte cu Victor Deleu, primul senior, singurul acceptat de von Eiche ca interlocutor. El a format un comitet, *„dintre cei mai bătrâni"*,

---

[144] Petricoane Drugărin, p. 714.
[145] Bocu, *Drumuri*, p. 319.
[146] Petricoane Drugărin, p. 715.
[147] Bocu, *Drumuri*, p. 323.
[148] Petricoane Drugărin, p. 715.

https://biblioteca-digitala.ro

încredinţând fiecărui membru *„câte o sarcină permanentă"*. A organizat serviciul de ofiţer de zi pentru ofiţeri şi un altul pentru soldaţii din barăci. Seniorii vilelor aveau obligaţia de a se prezenta de două ori pe zi la primul senior. De asemenea, Victor Deleu a obţinut de la comandantul lagărului aprobarea pentru a da *„în fiecare zi câte un ordin de zi"*, care era citit de seniorii vilelor înaintea ofiţerilor în fiecare după amiază. Comandantul lagărului a aprobat şi înfiinţarea unui cor bisericesc, condus de sublocotenentul Medrea, absolvent al conservatorului din Budapesta şi a pus la dispoziţia acestuia capela din centrul taberei de tranziţie[149].

Ca urmare a acestei organizări s-a admis ca zilnic zece ofiţeri să poată călători neînsoţiţi la Kiev, doar cu un permis semnat de comandantul lagărului. Victor Deleu a impus ca principiu director printre voluntari moralitatea:

> „toată atitudinea fiecărui voluntar, toate manifestările lui, în fiecare ocazie trebuie să fie pătrunse de moralitate, ca nimeni să nu poată avea ceva de obiectat".

Acest principiu a fost respectat de toţi voluntarii. Experienţa trăită în lagăr l-a determinat pe memorialist să afirme că

> „tot ce s-a întâmplat la Darniţa a fost pentru noi toţi o şcoală din care a răsărit un mare principiu de educaţie, anume principiul omului de omenie"[150].

Angajamentul despre care am vorbit a fost semnat de toţi ofiţerii şi de toţi gradaţii, *„cu excepţia a opt ofiţeri"*. Acesta se încheia cu următoarele cuvinte:

> „Dumnezeu să ne ajute ca prin sângele nostru să ne dezrobim ţările şi să facem România Mare, unită într-un singur trup şi pe vecie".

Odată cu semnarea angajamentului, statutul celor concentraţi la Darniţa s-a schimbat, au devenit *„ostaşi ai armatei române, cu toate drepturile şi îndatoririle ostaşilor români"*. Victor Deleu a demisionat din postul de prim senior şi a fost înlocuit cu căpitanul Maxim, dar pentru *„ofiţerii şi subofiţerii voluntari, domnul dr. Victor Deleu a rămas conducătorul spiritual şi tot el a prezidat toate întrunirile noastre"*[151].

Constituirea oficială a Corpului voluntarilor români s-a făcut din ordinul Ministerului de război, cu acordul Marelui Stat Major Rus, fără o înţelegere între statul rus şi statul român. Izbucnirea revoluţiei ruse din februarie 1917 nu a avut un ecou deosebit printre voluntari, i-a interesat doar *„ce repercusiuni ar putea avea această revoluţie asupra corpului nostru de voluntari"*[152].

Momentul culminant al vieţii voluntarilor români la Darniţa a fost adunarea din 26 aprilie 1917, din pădurea de la marginea localităţii, la care au participat toţi ofiţerii şi gradaţii, circa 2.500 de oameni. Aceasta a aprobat cunoscutul memoriu-manifest, prima declaraţie de autodeterminare a românilor din monarhia austro-

[149] Petricoane Drugărin, p. 719.
[150] Petricoane Drugărin, p. 720.
[151] Petricoane Drugărin, p. 721.
[152] Petricoane Drugărin, p. 722.

https://biblioteca-digitala.ro

ungară, transmis guvernului provizoriu rus, comitetelor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd, partidelor politice din Rusia, organizaţiilor naţionale cehe, sârbeşti, poloneze şi rutene din Rusia, birourilor de presă şi ziarelor franceze, engleze şi italiene, guvernelor şi ziarelor româneşti. La cererea lui Victor Deleu, adunarea a hotărât unirea Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei cu Vechiul Regat, cu România liberă *„fără condiţii"*, adăugând că *„toate drepturile şi îndatoririle românilor trebuie să le aibă şi toate naţionalităţile conlocuitoare"*[153].

Abia în luna mai guvernul rus a aprobat organizarea a 30.000 soldaţi cu ofiţerii respectivi. Comandamentul Corpului voluntarilor români a fost instalat la Kiev, sub conducerea colonelului Pietraru. Ulterior generalul Coandă a preluat comanda, iar colonelul Pietraru a devenit şeful Statului Major.

Primul batalion de voluntari, cu un efectiv de 1.250 soldaţi, subofiţeri şi 250 ofiţeri, sub comanda maiorului Sebastian Aldescu a plecat la Iaşi. Memorialistica bănăţeană a reţinut impactul primului eşalon de voluntari la intrarea pe pământul Basarabiei, moment care a *„electrizat toată amorţeala provinciei"*[154].

Sever Bocu a reţinut legăturile „de gingăşie între fraţii ce se regăseau, între ofiţerii noştri şi colonia basarabeană din Kiev, funcţionari de stat, studente şi studenţi universitari". La sărbătorile Pascale din 1917 (14 aprilie), studenţii basarabeni au adresat voluntarilor următorul mesaj:

> „voi sunteţi aceia care aţi întins braţul peste Prut şi peste Carpaţi surorii voastre Basarabia, arătându-ne calea mântuirii. Voi sunteţi aceia care aţi sădit în sufletele noastre sămânţa idealului nostru naţional"[155].

Memoria bănăţeană a reţinut faptul că prezenţa voluntarilor la Kiev şi trecerea lor peste Basarabia au stimulat manifestarea sentimentului românesc la Chişinău:

> „Ofiţerii şi soldaţii noştri plecau la război ca la nuntă, ceea ce-i va impresiona profund pe cei ce abia acum îşi frecau ochii dintr-o somnolenţă seculară"[156].

La Chişinău voluntarii au fost întâmpinaţi de Sfatul ţării. În incinta acestei adunări, corul lui Medrea, format din 50 ofiţeri şi 50 subofiţeri, a cântat „Trei culori", „Pe al nostru steag". Manifestarea de solidaritate şi de unitate a fost reţinută, aproape fără excepţie, de toţi memorialiştii. Maiorul Murafa, un naţionalist basarabean, a înmânat seniorului Victor Deleu un steag tricolor cu următoarele cuvinte:

> „Astăzi voi aţi trecut Nistrul şi să ştiţi că acum nu mai sunteţi pe pământ străin, ci sunteţi între fraţi de-ai voştri... De acum ne-am deşteptat şi noi la viaţă naţională, de acum voim să fim şi noi o parte conştientă a neamului românesc... Prin mine

---

[153] Petricoane Drugărin, p. 724.

[154] Bocu, *Drumuri*, p. 321.

[155] *Ibidem*.

[156] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

> moldovenii vă oferă acest steag tricolor, simbolul unităţii noastre naţionale... Primiţi-l cu dragostea cu care vi-l dăruim şi duceţi-l cu bine peste Prut, peste Milcov, peste Olt, peste Mureş şi peste Crişuri, fluturaţi-l triumfător peste toată întinderea românească şi împlântaţi-l apoi pe turnul cetăţii de la Alba Iulia".

Arhimandritul Vladimir Herţa le-a înmânat o icoană cu chipul Mântuitorului, pentru a fi depusă la catedrala din Sibiu, *„ca semn al unităţii noastre religioase şi naţionale"*[157].

Un alt moment cu valoare simbolică, ce a impresionat voluntarii a fost reţinut de memorialistică la intrarea pe pământ românesc:

> „La trecerea peste Prut, la dorinţa voluntarilor, trenul a fost oprit. Toată lumea a coborât din vagoane şi a sărutat cu evlavie pământul românesc. Moment înălţător! Ostaşi şi ofiţeri se îmbrăţişau. Unii mai emotivi plângeau, alţii cu un entuziasm exaltat chiuiau şi dansau"[158].

Primirea în gara Iaşi a fost un alt moment menţionat pentru entuziasmul colectiv declanşat. Voluntarii au fost primiţi, în sunetele cântecului „Deşteaptă-te române", de generalul Petala, de generalul Prezan şi de o mulţime entuziasmată. Manifestarea de solidaritate s-a repetat în marşul de pe străzile Iaşului, unde voluntarii au fost

> „aclamaţi de o lume care îi sărbătorea, aruncându-le flori, spărgând cordoanele poliţieneşti şi pornind alături de ei, femei, bărbaţi, copii într-un entuziasm delirant"[159].

Sosirea primului batalion de voluntari, ardeleni, bănăţeni şi bucovineni la Iaşi s-a transformat într-o sărbătoare naţională, într-un simbol al unităţii românilor. De la primirea la gară, toate manifestările au stat sub semnul sentimentului de unitate, împărtăşit reciproc şi de ieşeni şi de voluntari. Mai ales scena depunerii jurământului în faţa regelui, a corpului diplomatic, a armatei *„făcură excelentă impresie"*. În Piaţa Unirii,

> „sub privirile domnului de bronz se făcea a doua serbare, a Unirii celei mari cu Ardealul, a Unirii definitive... Tot Iaşul era aici. Toate ferestrele, balcoanele, acoperişurile caselor înţesate de lume".

După discursurile rostite de I.I.C. Brătianu, Octavian Goga, Nicolae Iorga, Iancu Nistor şi Victor Deleu, muzicile militare au intonat „Hora Unirii", la care s-au prins mii de oameni, între ei şi principesele Elisabeta, Marioara şi Ileana. Voluntarii au depus jurământul în faţa familiei regale şi a mitropolitului Pimen[160].

Scena jurământului a rămas în memoria bănăţenilor printr-un gest cu semnificaţie aparte. Corul voluntarilor, condus de Medrea, a cântat „Trăiască regele" şi

---

[157] Petricoane Drugărin, p. 726.

[158] Furlugeanu, p. 780.

[159] Furlugeanu, p. 781.

[160] Furlugeanu, p. 782.

https://biblioteca-digitala.ro

alte cântece patriotice, impresionându-l pe rege, care l-a îmbrățișat pe dirijor, spunându-i:

> „Acest sărut depus pe obrajii dumitale este sărutul dat de regele României, Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei".

În urma gestului regal, Medrea a început să rostească continuu *„M-a ţucat împăratul"*, după care, nu peste mult timp a înnebunit din cauza emoției. Scena a avut la rândul ei încărcătura simbolică reținută de Octavian Furlugeanu:

> „Abia acum au priceput că cel ce a dat sărutul e regele Neamului, iar cel ce a domnit peste ei și pentru care secole la rând s-a sacrificat bietul popor de peste munți era străin de ei"[161].

Tradiționala credință față de împărat a românilor s-a transferat în cursul evenimentelor în credința față de regele tuturor românilor. De la bunul împărat la regele bun și drept, conștiința colectivă a traversat un proces deloc facil, voluntarii fiind cei dintâi români din provinciile Imperiului austro-ungar care au exprimat acest sentiment.

Primul batalion a participat la luptele de la Mărăşti şi Mărăşeşti. Al doilea batalion a plecat spre Iași la sfârșitul lunii iulie, până la sfârșitul anului 1917 expediindu-se în capitala Moldovei 11 batalioane.

După transferarea Comandamentului Corpului voluntarilor români la Kiev, capitala Ucrainei a devenit centrul acțiunii voluntarilor, unde va avea un rol important Sever Bocu. Acesta a ajuns la Kiev în 15 iulie 1917, găsind aici *„un adevărat corn al abundenței"*.

> „Ne aflam în revoluție – scria el – și-n al treilea an de război, totuși, în imense acumulări de belșug și de bogăție, aici viața, teatrele, opera funcționau normal, ca-n vremurile bune".

Era epoca renașterii *„naționalității ucrainiene"*, pe care Bocu o prezintă cu multe detalii privind relațiile politice din țară[162].

Bocu a fost mereu în contact cu cercurile politice ucrainiene, cu ministrul de externe al Ucrainei, Sulghin, cu ministrul de război Petliura, cu primul ministru Vinnincenko și cu mai multe personalități din Radă, *„prima lor constituantă"*. Mișcarea națională ucraineană viza independența țării și Sever Bocu era preocupat de cursul politicii ucrainiene, orientată împotriva centralismului rus, pentru a trage *„foloasele morale și politice"* în sprijinul Basarabiei. Cu ajutorul lui Petliura, a pus la dispoziția lui Anton Crihan, deputat în Sfatul țării de la Chișinău, un vagon de muniții și de puști[163].

---

[161] *Ibidem.*

[162] Bocu, *Drumuri*, p. 323.

[163] Bocu, *Drumuri*, p. 326.

https://biblioteca-digitala.ro

Revoluţia rusă a adus şi în Ucraina pericolul bolşevic, *„procesul de bolşevizare rodea toate resorturile vieţii de stat"*. Din acest motiv, Corpul voluntarilor români a pus la dispoziţia guvernului ucrainean *„soldaţii necesari pentru apărarea ministerelor, depozitelor de muniţii, poştă, telegraf etc."*. Este remarcabilă, în memoriile lui Bocu, imaginea *„soldatului român, cu chipiul regelui Ferdinand, plimbându-se cu paşi apăsaţi"* în faţa clădirii Ministerului de interne de la Kiev[164].

La Kiev se aflau numeroşi reprezentanţi ai popoarelor din Austro-Ungaria şi Rusia. Aici Bocu a avut mai multe întrevederi cu Tomas Masaryk, lider al mişcării naţionale cehe, cu care a discutat problema întrunirii unui congres al naţiunilor din monarhie, la care să participe 300–350 de delegaţi şi să proclame destrămarea ei. Amândoi erau de acord *„că monarhia nu poate fi distrusă decât dinăuntru, prin popoarele ei, indiferent de sorţii războiului"*. Deoarece proiectul congresului nu a găsit ecou în cercurile guvernamentale româneşti, a organizat vizita lui Masaryk la Iaşi, unde a fost primit *„cu onorurile unui şef de stat"*[165].

Alături de cehi, cei mai numeroşi, la Kiev activa un comitet polon, al cărui preşedinte era un nobil, Bartoşevici, în palatul căruia s-au ţinut mai multe consfătuiri. În Ucraina situaţia nobililor polonezi era una particulară. Marea proprietate se afla în mâinile acestora. Sever Bocu a remarcat că împotriva acestei nobilimi poloneze *„mişcarea ucraineană îmbrăca şi un caracter bolşevic"*[166].

În 29 noiembrie 1917, la Kiev a fost organizat un mare miting al naţiunilor din Austro-Ungaria, la care au participat 10.000 soldaţi cehi, slovaci, sârbi, croaţi, poloni, ruteni. Din raţiuni politice, generalul Coandă a interzis participarea soldaţilor români. Împotriva ordinului, au fost acolo Sever Bocu, Ghiţă Pop, Filaret Doboş, redacţia gazetei „România Mare". Adunarea s-a desfăşurat sub preşedenţia profesorului ceh Maxa. Au vorbit Bartoşevici, în numele polonezilor, Masaryk, Bocu în numele românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina, slovenul Pavel Golia din Craina, locotenentul ceh Medek, sârbul Grulovici şi Filaret Doboş în numele voluntarilor *„absenţi"*[167].

Sever Bocu a participat, *„în calitate de voluntar"*, la Congresul naţiunilor din Rusia, organizat la Kiev în septembrie 1917, la care *„au fost reprezentate 36 de naţiuni"* şi la Congresul armatei ucrainiene, din octombrie 1917, unde au participat circa 2.000 de delegaţi[168].

El a fost însărcinat de Ministerul de interne pentru a organiza propaganda în vederea recrutării de noi voluntari în armata română. Această misiune, *„mai mult politică decât militară"*, cum mărturisea Bocu, l-a adus uneori în conflict cu colonelul Pietraru, căruia i-a făcut, în memorii, o imagine diferită de cea a celorlalţi

---

[164] Bocu, *Drumuri*, p. 327.
[165] Bocu, *Drumuri*, p. 324.
[166] Bocu, *Drumuri*, p. 327.
[167] *Ibidem*.
[168] Bocu, *Drumuri*, p. 329.

https://biblioteca-digitala.ro

memorialişti, nu lipsită de o anumită tentă politică. La Kiev, Bocu a editat publicaţia „România Mare". Primul număr a apărut în 20 iulie 1917, în 5.000 de exemplare şi a fost difuzat *„prin toate lagărele de prizonieri din Rusia"*[169].

Redacţia ziarului „România Mare" a contribuit la organizarea Societăţii românilor de dincoace de Nistru, din care făceau parte membrii coloniei române din Kiev şi Societatea studenţilor universitari români, cu menirea de a organiza din punct de vedere *„politic şi cultural"* românii din Ucraina, al căror număr depăşea 300.000, după alte estimări 4–500.000. În fapt, societatea a urmărit cultivarea sentimentului naţional la românii transnistrieni şi a trimis doi reprezentanţi în Sfatul ţării de la Chişinău. Semnificativ este faptul că din această societate au făcut parte şi ofiţeri din Corpul voluntarilor români[170].

Declanşarea revoluţiei bolşevice în Rusia a accelerat destrămarea armatei ruseşti şi instaurarea unei stări de anarhie, de dezordine, cu deosebire în Basarabia, unde *„sute de mii"* de militari au invadat ţara, *„terorizau, jefuiau, furau"*. În numele românilor basarabeni din Kiev s-a cerut guvernului din Iaşi intrarea armatei române în Basarabia pentru protejarea vieţii şi a bunurilor locuitorilor. A fost trimis un regiment de voluntari din Kiev sub pretextul apărării muniţiilor armatei române. Acesta a fost atacat în gara Chişinău de bande bolşevice. În urma ciocnirii, regimentul a fost dezarmat şi internat, lăsând şase morţi şi mai mulţi răniţi[171].

După ce primele batalioane de voluntari au ajuns la Iaşi, Marele Stat Major a pus la dispoziţia Corpului de voluntari din Kiev 15 ofiţeri pentru a ajuta comisiile de recrutare a voluntarilor în repatrierea lor. Din cauza războiului civil din Rusia, misiunea lor a fost să aducă la Iaşi pe militarii români care s-au înscris pe listele de voluntari. Cei 15 aveau o bogată experienţă în recrutarea voluntarilor, dobândită la *„şcoala"* de la Darniţa. Misiunea lor s-a dovedit extrem de dificilă din cauza întreruperii comunicaţiilor între mai multe regiuni din Rusia. O asemenea misiune a fost descrisă de Mihai Petricoane Drugărin, trimis la Novocerkask, pentru a repatria un grup de voluntari condus de căpitanul Robu. Aceştia se aflau izolaţi, fără contacte în oraş sau cu comandamentul din Kiev şi fără nicio posibilitate de orientare:

> „Pretutindeni pe unde te duci nelinişte şi neîncredere, nu poţi să ştii absolut nimic, nici cine ţi-e prieten, nici cine ţi-e duşman. Oamenilor le este frică să vorbească unii cu alţii. Poşta nu vine...".

Misiunea lui Petricoane Drugărin a durat din decembrie 1917 până în mai 1918. A fost îngreunată de luptele dintre forţele bolşevice şi cazacii de acolo.

Trupele Puterilor Centrale au invadat Ucraina. Voluntarii împrăştiaţi în toată Rusia s-au văzut în faţa unui dublu pericol, cel bolşevic şi cel germano-austriac.

---

[169] Bocu, *Drumuri*, p. 323.

[170] Bocu, *Drumuri*, pp. 330-331.

[171] Bocu, *Drumuri*, pp. 330-334.

https://biblioteca-digitala.ro

Grupul condus de Mihai Petricoane Drugărin a reuşit să treacă printre bolşevici şi germani, să traverseze Basarabia, pentru a ajunge la Iaşi[172]. A fost un traseu urmat de mai mulţi voluntari. Dintre cei rămaşi la Kiev, o parte au pornit spre Moscova, unde s-au făcut, *„sub constrângerea împrejurărilor, bolşevici de circumstanţă"*[173].

Între timp România a încheiat pacea separată cu Puterile Centrale, armata a fost demobilizată, regimentele de voluntari dizolvate şi ofiţerii lor repartizaţi la diverse unităţi. Atmosfera Iaşului a devenit apăsătoare şi neprielnică pentru mulţi dintre fruntaţii românilor bănăţeni şi ardeleni odată cu instalarea regimului progerman în România. Sever Bocu a reţinut un moment sugestiv pentru acele vremuri, înmormântarea lui Delavrancea, unul din militanţii intrării României în război de partea Antantei. Catedrala mitropolitană a refuzat să-i primească sicriul şi, *„cu toate opreliştile şi măsurile sau tocmai din cauza lor, înmormântarea lui Delavrancea se prefecu într-o mare demonstraţie naţională şi antantofilă"*. Cât priveşte voluntarii, *„aceştia au sărbătorit 3/15 mai într-o biserică dosnică, ascunsă"*, *„urmăriţi şi ameninţaţi mai rău ca sub unguri"*[174]. În atmosfera sumbră de umilinţă şi servilism faţă de germani, singură figura luminoasă a reginei Maria a încălzit sufletele celor deznădăjduiţi. Sever Bocu menţionează rolul reginei la despărţirea de Misiunea Militară Franceză,

> „când tot Iaşul împreună cu familia regală stătu o jumătate de zi în gară, demostrând pentru Aliaţi şi pentru Franţa. Ea califică drept crimă şi trădare pacea guvernului Averescu. Toate acestea le afla Iaşul şi făcea ca războiul să continue mai departe, în suflete, care nu au fost lăsate să dezarmeze. Acest război, în continuare, avea un singur comandant, pe regina Maria!"[175].

Aceeaşi atmosferă o aminteşte Sever Bocu, relatând şi elanul armatei, atitudinea reginei. El scria că *„în Iaşi termometrul încrederii şi al optimismului se menţinea urcat, cu toate ştirile dezastruoase ce veneau de pe frontul rus şi ameninţau cu prăbuşirea generală"*. A descris personalitatea contradictorie a generalului Averescu, devenit *„un mit, un erou legendar al războiului"*, în care *„ducea, însă, o luptă inegală eroicul cu politica"*. Un alt amănunt semnificativ, amintit de Bocu, s-a referit la Consiliul de coroană, unde prinţul Carol, contrar protocolului, a cerut să mai fie ascultat un glas:

> „Este al reginei, unit cu al meu, al invalizilor, ofiţerimii şi al oştirii. Vă rugăm, vă conjurăm să nu iscăliţi această pace ruşinoasă"[176].

Înainte de căderea guvernului Averescu, Corpul voluntarilor, aflat la Hârlău, s-a pus de acord cu Legaţia franceză să fie evacuat, pe cheltuiala Franţei, prin Vladivostok, pe frontul de vest. După semnarea preliminariilor de pace de la

---

[172] Petricoane Drugărin, pp. 733-734.
[173] Bocu, *Opt luni*, p. 379.
[174] Bocu, *Drumuri*, pp. 338-339.
[175] Bocu, *Drumuri*, p. 339.
[176] Bocu, *Drumuri*, p. 342.

https://biblioteca-digitala.ro

Buftea, Averescu a dizolvat acest corp. Deziluziile trăite de Bocu l-au determinat să aleagă refugiul în Occident, împreună cu Octavian Goga. Cu sprijinul unui voluntar intrat în solda regimului bolşevic, Guiu, animat de sentimente româneşti, cei doi fruntaşi au trecut prin „Apocalips", cum a denumit Bocu drumul său peste Ucraina, Rusia, până la Londra şi Paris. Era în august 1918[177].

Memoria voluntarilor bănăţeni a reţinut un alt eveniment deosebit, ordinul de mobilizare a armatei române, *„cu adevărat noua mobilizare"*, scria Petricoane Drugărin. *„Ce urmează a fost ca în poveşti. Dintr-o dată am uitat toate necazurile, toate frământările şi nu vedeam nimic altceva decât viitorul"*.

Toamna anului 1918

În armata austro-ungară, procesul de disoluţie, manifest încă de la sfârşitul anului 1917, s-a accentuat pe fondul înfrângerilor suferite pe câmpurile de război, a lipsurilor de tot felul. Radicalizarea ostaşilor, contaminaţi de revoltele izbucnite în diverse părţi, de spiritul revoluţionar, de privaţiunile suferite de populaţia civilă, toate acestea au făcut să atenueze, până la anulare, elanul patriotic din anul 1914, înlocuit tot mai mult cu revolte sociale sau naţionale.

Memoria colectivă a desemnat evenimentele din toamna anului 1918, din Banat şi Transilvania, cu denumirea de revoluţie. A fost percepţia generală a epocii despre evenimentele desfăşurate în Austro-Ungaria, dar şi în Banat sau Transilvania. În ce măsură se justifică sintagma din punctul de vedere al interpretării istorice, nu ne propunem să răspundem aici. În memoria colectivă, evenimentele au fost considerate ca o schimbare profundă, ca un sfârşit de regim şi începutul unuia nou, ca un moment care a marcat despărţirea de lumea veche a imperiilor şi de început a unei noi lumi, a statelor naţiuni.

Românii au trăit intens sentimentul că asistă la prăbuşirea imperiilor, a inegalităţilor de tot felul, al constituirii consiliilor naţionale ca forme de putere ce au precedat noua administraţie naţională, noile alcătuiri statale. Manifestările pe care le-a îmbrăcat fenomenul caracterizat cu termenul de revoluţie au fost dintre cele mai diferite, de la cele politice la violenţa socială, la acţiuni militare sau manifestări de solidaritate naţională. Memoria colectivă a fost influenţată de reconstituirea istorică a evenimentelor, dar a reţinut şi unele aspecte pe care istoricii nu au putut să le cuprindă în reconstituirea lor.

Anul 1918 a fost decisiv în istoria războiului nu numai din punct de vedere militar, dar şi al mentalului colectiv, care a început să conştientizeze sfârşitul marii conflagraţii şi prăbuşirea monarhiei.

Lipsurile de tot felul au afectat atât armata, cât şi populaţia civilă.

---

[177] Bocu, *Drumuri*, pp. 341-350.

https://biblioteca-digitala.ro

„Intrarea S.U.A. în război, cu toate consecinţele sale, a fost unul dintre evenimentele care au generat optimism şi speranţe la popoarele din Austro-Ungaria, punând capăt visurilor de victorie ale armatelor germană şi austro-ungară. S.U.A. în război – scria Coriolan Băran – a dat nu numai speranţe noi, ci chiar o siguranţă că Marea Antantă va câştiga războiul... Toată lumea, dar în special noi militarii a trebuit să constatăm că în armatele germano-austriece stările au suferit o înrăutăţire vizibilă"[178].

Cauzele au fost de natură economică, socială, politico-naţionale. În primul rând a fost criza alimentară, mai ales în Austria, la care s-a adăugat lipsa muniţiilor, moralul scăzut al soldaţilor, uzura echipamentului şi a armamentului. O menţionează C. Băran:

„În ultimul an al războiului criza alimentară a luat proporţii de necrezut... În afară de pâine şi din când în când carne, de la manutanţă nu primeam nimic".

Mai ales armata a fost serios afectată de lipsa alimentelor. Spre deosebire de imaginea de belşug din primul an de război, care a dat încredere militarilor din armata austro-ungară, memorialistica bănăţeană a reţinut demoralizarea, neputinţa, perspectiva tot mai apropiată a înfrângerii.

„Criză de alimente, mai ales în Austria. Raţiile de hrană au fost reduse. Echipamentul uzat. Muniţii puţine, se cerea folosirea lor cu mare economie. Moralul scăzut, atât în armată, cât şi la populaţia civilă"[179].

Lipsa alimentelor a afectat toate categoriile sociale, încât multe femei, chiar dintre cele de condiţie socială bună, au intrat în diverse servicii (spitale de exemplu) pentru a-şi asigura hrana zilnică. Coriolan Băran a reţinut proporţiile fenomenului:

„Lipsa de alimente în Austria a ajuns la un grad de neînchipuit. Pâinea se dădea în raţii foarte mici, pe cartele. Puţină carne de vită, de porc deloc, lipsă de cartofi şi de legume"[180].

Acelaşi memorialist a remarcat contrastul cu situaţia de la începutul războiului:

„Situaţia din 1918 nu mai era cea din 1914–1915. La început soldatul bine îmbrăcat, bine alimentat, iar la muniţii fără economie. În 1918, haine uzate, mâncare slabă şi puţină, ordin de a evita muniţiile, numărul dezertorilor în creştere enormă, iar moralul la pământ"[181].

Sfârşitul războiului era aşteptat peste tot, atât pe front, cât şi în rândul populaţiei civile. Elanul primilor ani, încrederea în victorie au lăsat loc, în tabăra austro-ungară, apatiei, îngrijorării, fricii.

---

[178] Băran, *Memorii*, p. 242.

[179] *Ibidem*.

[180] Băran, *Memorii*, p. 246.

[181] Băran, *Memorii*, p. 267.

https://biblioteca-digitala.ro

„În aceste condiţii, observa acelaşi memorialist, evident că războiul nu mai putea dura. Ofiţerii austrieci erau apatici şi aşteptau sfârşitul, oricum ar fi fost. Ungurii, tare ţanţoşi în anii trecuţi, s-au îmblânzit şi priveau cu grijă, chiar cu frică în viitor. Se gândeau la o sumedenie de soluţii şi la concesiuni care vor trebui făcute minoritarilor. La una singură nu se gândeau, la descompunerea Ungariei"[182].

Pentru prima oară perspectiva destrămării monarhiei era conştientizată de români, ca şi speranţa unui viitor mai bun. După patru ani de război, de umilinţe şi opresiuni, speranţa a renăscut în societatea românească.

„După unirea Basarabiei, după dezastrul de la Piave şi după prăbuşirea frontului din Balcani, optimismul românilor avea un temei real. Nimeni nu mai punea la îndoială că războiul era pe sfârşite şi că puterile Antantei vor ieşi biruitoare"[183].

Un adevărat barometru pentru această atmosferă l-a constituit prezenţa românilor la „Cornul vânătorilor" din Budapesta şi la societatea „Petru Maior". Dacă la sfârşitul anului 1917 şi la începutul lui 1918 doar câţiva parlamentari s-au perindat pe acolo, în toamna anului 1918 Băran a regăsit „Cornul vânătorilor", *„atmosfera radical schimbată. Speranţele au înviat din nou în suflete. Lume românească mai multă şi mai gălăgioasă"*. După ani de teroare, suspiciuni sau arestări, în societatea românească din Budapesta *„problemele se discutau fără rezerve şi fără teamă. Trasam viitoarele frontiere ale României Mari"*. Sentimentul spontan al unităţii, afirmat până acum la modul ideal, prindea contur practic, ca o posibilitate reală. Ideea unirii românilor din Austro-Ungaria cu România trecea în domeniul faptelor, mai ales după publicarea punctelor wilsoniene în capitala Ungariei. Acestea au *„stârnit un entuziasm de nedescris în cercurile româneşti din Budapesta"*[184]. De cealaltă parte, ungurii de rând,

„poporul, nu-şi dădeau seama clar de evenimentele care se petrec în lume. Grijile alimentare, scumpetea îi preocupau mai mult decât «marea politică». Chiar şi ofiţerii, mai ales cei de rezervă, şovini şi intoleranţi, care înainte cu doi ani mâncau «valahii» de vii, acum s-au domolit complet. Discutau cu mult interes dezertările din armată, devenite foarte frecvente. Soldaţii ieşiţi din spitale şi cei din concediu, care urmau să se prezinte în corpurile lor de trupă pentru a fi trimişi pe front, se refugiau prin păduri, formând aşa zisul «Zeleni kader»"[185].

În timpul războiului, când activitatea P.N.R. a fost paralizată în Banat şi Transilvania, Budapesta a rămas centrul vieţii politice a românilor. Cei cinci parlamentari care au reprezentat partidul s-au limitat să apere fruntaşii români internaţi în lagăre sau încarceraţi, cum a fost, de exemplu, Valeriu Branişte. Activitatea propriu-zisă în teritoriu a încetat în condiţiile represiunilor declanşate

[182] Băran, *Memorii*, p. 247.
[183] Băran, *Memorii*, p. 269.
[184] *Ibidem*.
[185] Băran, *Memorii*, p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro

împotriva românilor. Singurul personaj politic care menținea legătura cu organizațiile P.N.R. din Banat și Transilvania, mai exact cu unii militanți, era Ștefan Cicio-Pop, asistat de Ioan Erdelyi. Sediul P.N.R. la Budapesta era la biroul avocațial al lui Erdelyi, iar parlamentarii se întâlneau în camera de hotel a protopopului Demian. Erdelyi întreținea corespondența cu liderii sau fruntașii partidului din diferite zone. În noile împrejurări prezența românilor la „Cornul vânătorilor" s-a mărit, de regulă se întâlneau parlamentarii români, atât unii guvernamentali, cât și naționalii, oameni politici români din Ungaria, militari răniți sau în trecere prin Budapesta și studenți. „Cornul vânătorilor" a devenit clubul politic al românilor din Budapesta[186].

Martor al evenimentelor, de multe ori și participant la discuțiile de la „Cornul vânătorilor", Coriolan Băran descrie atmosfera nouă creată în capitala Ungariei, atât în societatea românească, cât și în unele cercuri maghiare:

> „La Cornul Vănătorilor apar persoane nevăzute până atunci, chiar și unii politicieni maghiari au căutat apropiere de cercurile conducătoare românești".

Băran l-a remarcat pe Fényes László, deputat independent și reputat ziarist. Cu surprindere a constatat că nici cercurile progresiste maghiare, cum au fost cei grupați în jurul revistei „XX Század" și al ziarului „Vilag", nici socialiștii unguri nu au sesizat *„situația reală în care se afla Ungaria și nici consecințele pe care le va avea sfârșitul războiului. Cu toții doresc încetarea vărsării de sânge fără rost, dar niciunul nu mergea așa de departe ca să prevadă sfârșitul monarhiei și dezmembrarea Ungariei"*[187].

În această atmosferă, comitetul P.N.R. a hotărât *„reluarea activității din plin a clubului parlamentar"*. Membrii lui se aflau în permanență la Budapesta, încât acesta și-a asumat rolul diriguitor al activității politice românești în acel moment. Deoarece activitatea P.N.R. a fost practic paralizată în timpul războiului, conducerea politică a românilor *„a avut de luptat cu mari lipsuri. Lipsea veriga, legătura directă între conducere și popor"*.

Modificarea atitudinii P.N.R., în sensul adoptării unei acțiuni politice mai energice, ofensive, a fost influențată, după părerea lui C. Băran, de atitudinea fermă, hotărâtă a cehilor. Aceștia au avut *„o influență salutară și asupra corifeilor noștri ... începând și dânșii o acțiune mai intensă și mai curajoasă"*[188].

Astfel s-a ajuns la ședința comitetului P.N.R. din 12 octombrie, de la Oradea, care a adoptat declarația de autodeterminare a națiunii române. Fără a insista asupra acestui moment, relativ bine cunoscut, trebuie menționată opinia lui Băran despre rolul lui V. Goldiș în redactarea declarației. El contestă faptul că a fost opera exclusivă a lui Goldiș. Goldiș a fost ales pentru că era unul dintre puținii prezenți acolo care scria foarte bine în limba română. După părerea lui Băran, textul

---

[186] Băran, *Memorii*, pp. 269-270.

[187] Băran, *Memorii*, p. 270.

[188] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

declaraţiei este un elaborat colectiv, lui Goldiş încredinţându-i-se doar stilizarea şi îmbunătăţirea limbajului[189]. Este o opinie subiectivă şi pătimaşă, determinată de adversitatea politică dintre Băran şi Goldiş. Prezentarea declaraţiei de autodeterminare în şedinţa Parlamentului Ungariei din 18 octombrie, de către Al. Vaida Voevod, moment crucial în activitatea politică românească, *„a venit prin surpriză şi pur şi simplu deputaţii unguri au rămas stupefiaţi"*. Abia după plecarea lui şi-au revenit şi au început vociferările, pretinzând măsuri riguroase împotriva lui Vaida. Pentru a preîntâmpina posibile măsuri sau manifestări împotriva deputatului român, conducerea P.N.R. i-a asigurat o gardă formată din studenţi, dispusă la ieşirea din clădire, pentru a interveni în asemenea situaţie. Intervenţia nu a fost necesară, Vaida a ieşit repede din clădire şi a dispărut cu o maşină[190]. Proclamarea autodeterminării românilor în parlament a modificat atitudinea clasei politice, *„tonul gazetelor din Budapesta s-a schimbat radical"*, dar *„cu dezmembrarea Ungariei nu s-a împăcat niciuna, nici chiar cele mai progresiste ziare"*[191].

Coriolan Băran amintea că *„însufleţirea a pus stăpânire pe tot ce era român în Budapesta"*, inclusiv printre cei care până *„în urmă cu o lună erau rezervaţi, neîncrezători, unii chiar laşi"*. O atitudine naţională au manifestat şi socialiştii români din Budapesta, despre care Băran scria că erau *„într-o fierbere şi activitate intensă"*. Social-democraţii au colaborat cu societatea „Petru Maior", au organizat şezători comune pentru publicul românesc din Budapesta. În luna octombrie 1918, socialiştii şi studenţii au organizat împreună

> „o şezătoare cu program bogat în sala cinematografului «Omnia», unde au fost prezentate conferinţe cu caracter istoric, iar corul societăţii «Petru Maior» a prezentat un concert. La sfârşitul acestuia sala a cântat «Marseilleza», «Deşteaptă-te române», «Pe al nostru steag»"[192].

Memorialistica aminteşte apropierea dintre socialişti şi naţionali, tentativele liderilor social-democraţi de a se apropia de conducerea P.N.R. În acest sens, Băran evoca meritele lui Leonard Paukerow şi mai ales ale lui Iosif Jumanca, spiritul românesc care îi guverna, fermitatea cu care îşi susţineau principiile ideologice, subliniind *„deplina loialitate şi meritul Partidului socialist român în lupta pentru unire"*[193].

Conducerea P.N.R. a decis ca ecoul favorabil, provocat de discursul lui Vaida Voevod în parlament, să fie exploatat politic. Într-o şedinţă a comitetului din 22 octombrie s-a hotărât declanşarea unei acţiuni pentru a pregăti convocarea adunării naţionale. La şedinţa respectivă au participat reprezentanţii studenţilor români din Budapesta, între ei şi Coriolan Băran, care au primit misiunea să

---

[189] Băran, *Memorii*, p. 271.
[190] Băran, *Memorii*, p. 273.
[191] *Ibidem*.
[192] Băran, *Memorii*, p. 274.
[193] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

meargă în locurile lor de baştină şi, împreună cu fruntaşii locali ai P.N.R., să pregătească populaţia românească pentru acest moment[194].

Izbucnirea revoluţiei în Ungaria a constituit evenimentul care a reţinut atenţia mai multor memorialişti. Primii care s-au manifestat în acest sens revoluţionar şi au adus vestea în Banat au fost soldaţii. Coriolan Băran aminteşte ecoul evenimentului la Nerău. Din trenul care sosea acolo, la orele 20, a coborât un grup de soldaţi, săteni din localitate, care făceau serviciul în garnizoana Seghedin:

> „Soldaţii nu aveau rozete pe chipiuri cu iniţialele împăratului, iar gradaţii erau lipsiţi de grade... Aceştia ne-au povestit că în orele de după masă a izbucnit revoluţia. Soldaţii au rupt gradele de pe umerii ofiţerilor şi le-au tăiat rozeta de pe chipiu".

Este cea dintâi imagine despre modul în care s-a manifestat la început revoluţia. După Băran, aceasta a izbucnit pe frontul italian în ziua de 30 octombrie şi s-a răspândit în curs de 24 de ore în toată monarhia[195]. P. Bizerea a notat laconic: *„Joi, în 18/31 octombrie 1918, soseşte la Vârşeţ ştirea că stăpânirea milenară a ungurilor se prăbuşise"*.

Nicolae Badiu a reţinut *„entuziasmul până la delir"* al soldaţilor unguri de la Komorn:

> „Se produce un tumult şi când îmi ridic ochii văd cum ofiţerii cu soldaţii în frunte îşi smulg de pe chipiuri efigia regelui şi o calcă în picioare, gradaţii din curte imită pe ofiţerii din balcon. Strigăte generale «Trăiască republica». Şi atunci spontan, tumultuos, izbucneşte din toate piepturile «Hymnusz-ul» maghiar. Toate capetele se descoperă, numai noi, românii şi sârbii (vreo 200), am rămas acoperiţi".

Admonestaţi, Badiu le-a răspuns că nu *„înţelegeau o boabă din toată afacerea asta"*. Imediat limba de comandă germană a fost înlocuită cu limba maghiară[196].

Acesta a fost semnalul pentru dizolvarea deplină a regimentului, *„mulţimea a şi pornit la gară"*, cu toată opoziţia superiorilor. Starea de anarhie s-a instalat imediat. Ofiţerii erau înspăimântaţi,

> „soldaţii cereau gradaţilor îndepărtarea semnelor distinctive. Nimeni nu mai saluta, disciplina s-a rupt şi un chaos stăpâneşte sufletele dornice de senzaţiuni noi".

Revoluţia a început în armata din Ungaria cu îndepărtarea simbolurilor Casei de Habsburg[197].

O altă imagine semnificativă, a doua într-o posibilă cronologie a manifestărilor revoluţiei în rândurile armatei o reprezintă trenurile ticsite cu care soldaţii s-au repatriat. Se întorceau militarii unguri care şi-au părăsit regimentele mutate în timpul războiului în Austria şi Boemia. Veneau acasă pentru a se pune în slujba Ungariei libere. Se întorceau acasă şi românii din Banat sau Transilvania. Trenul de

---

[194] Băran, *Memorii*, p. 276.

[195] *Ibidem*.

[196] Badiu, p. 145.

[197] Badiu, p. 146.

https://biblioteca-digitala.ro

Seghedin era plin, povesteşte Nicolae Badiu, *„nu numai înlăuntru, ci şi pe afară, coperişurile, scările, treptele, toate erau arhipline"*. Trenul care se îndepărta spre locurile natale i-a lăsat imaginea despărţirii de o lume a trecutului, dar şi o speranţă: *„noi pentru ultima dată, poate, am mai văzut trufaşele palate ale foştilor stăpânitori"*[198].

Entuziasmul populaţiei la aflarea acestei veşti a fost amintit de mai mulţi memorialişti. Cea mai elocventă imagine consemnată a fost aceea a gărilor pline de oameni. O descrie Nicolae Badiu în drumul său spre Seleuş, satul natal:

> „În toate gările lacrămi de bucurie şi îmbrăţişări. Populaţia abrutizată din cauzele războiului, în fine, respira liber şi pasiunile descătuşate se manifestau după temperamentul individual, ţinut atâta vreme în lanţurile de asuprire. Şi toate gările erau pline de aşteptători. Toţi aşteptau pe cineva care avea să vină sau care trebuia să vină".

La sosirea în gara Seleuş, *„urale şi strigăte de bucurie ne-au primit la scoborâre"*[199].

Pornind din Budapesta, cu trenul, şi Coriolan Buracu vedea că populaţia, indiferent de naţionalitate, *„era foarte animată, voioasă şi încântată"*. La Mehadia situaţia era identică, *„populaţia din comună era foarte animată, îndeosebi ostaşii de pe front, cari au văzut pretutindeni mari transformări"*[200].

Revoluţia din Ungaria a fost precedată de revolta marinarilor de la Pola. Telegrafiştii de pe nave s-au aflat continuu în legătură cu nucleele revoluţionare din Germania şi din alte zone. Caius Brediceanu a trăit evenimentele de acolo, care au făcut posibilă constituirea gărzii româneşti:

> „Subofiţerii telegrafişti, cei mai mulţi cu sentimente comuniste, au organizat la 26 octombrie 1918, la aceeaşi oră, o revoltă a marinarilor, care atât în Germania, cât şi în Austria a avut la început un caracter bolşevic".

El susţine că a fost meritul soldaţilor şi marinarilor cehi, educaţi încă dinainte de război prin organizaţiile de socoli, că au *„izbutit să canalizeze revolta bolşevică spre o revoluţie naţională"*[201].

Revoluţia a avut o componentă violentă, mai puţin consemnată în memoriile bănăţene. C. Buracu amintea de devastarea magaziilor, deşi ecouri vagi ale violenţei revoluţionare apar în câteva memorii.

Nicolae Badiu menţiona episodul răzvrătiţilor de pe moşiile grofului Csekonics, care au jefuit magaziile cu produse[202].

Mai amplă a fost manifestarea violenţei revoluţionare în comitatul Arad, unde

> „revoluţia a fost cu adevărat revoluţie – scria Băran. Castelele aristocraţilor devastate, iar notarii comunali aproape toţi alungaţi din comune. Au trecut zile până când s-a

---

[198] Badiu, p. 147.
[199] Badiu, p. 148.
[200] Buracu, p. 524.
[201] Brediceanu, p. 474.
[202] Badiu, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro

reuşit să se liniştească spiritele soldaţilor întorşi de pe front şi ale soţiilor lor, rămase acasă, care îşi aveau şi ele răfuiala lor cu notarul comunal, în cele mai multe cazuri străin şi abuziv"[203].

Notarii au fost cei care au suferit cel mai mult de pe urma revoltei spontane a populaţiei.

„Vestea prăbuşirii Imperiului habsburgic a fost primită cu mult entuziam de românii bănăţeni. Se deschidea o eră nouă, frumoasă, visată şi aşteptată de veacuri. La sate, din prima zi, situaţia a fost lămurită. Notarii străini, care în decursul războiului nu s-au purtat omeneşte – amintea Băran – pur şi simplu au fost alungaţi, fără a li se face alt rău"[204].

Nicolae Badiu aminteşte şi explică atitudinea populaţiei sârbeşti, mai ales, faţă de notari:

„Faptul că acest funcţionar de la sate reprezenta toată urgia ungurească tăbărâtă pe capul românilor şi al sârbilor. El executa ordinele venite de la teribilul Tisza Pişta, el împărţea mila femeilor, recvira cele trebuincioase pentru armată, înscria pe cei ce trebuia(u) să plece la armată şi, în fine, tot de la el atârnă făl-mântaşul (dispensa militară) al acelora care aveau drept să rămână acasă. Şi notarii, în majoritate unguri, în trufia lor oarbă nu s-au achitat demn de aceste îndatoriri. Toate păcatele guvernelor ungureşti le-au plătit aceşti funcţionari cu capul lor"[205].

Au fost primii care au suportat consecinţele revoltei populaţiei sârbeşti, spre deosebire de români care, *„în cazul cel mai rău i-au pus în trăsură şi i-au expediat până la sediul plăşii"*[206].

În afară de notari, violenţa s-a îndreptat împotriva jandarmului ungar, considerat şi acesta un instrument al vechiului regim. În afară de marii proprietari, notarii şi jandarmii au constituit ţinta manifestărilor de nemulţumire ale populaţiei, care a văzut în aceştia simbolurile vechiului regim maghiar. În simbolistica vremii, alături de însemnele naţionale şi aceste instituţii au fost considerate drept reprezentative pentru stăpânirea trecută. *„Jandarmeria ungurească a fost dezarmată şi literalmente desfiinţată în ziua întâi de revoluţie. Notarii fugiţi din sate"*[207]. Demolarea instituţiilor şi simbolurilor vechiului regim s-a petrecut şi la Mehadia:

„Drapelul naţional, care înfăşat în doliu, a fost desfăcut şi am pornit cu cântece naţionale spre primărie, unde am pus o tăblie cu o inscripţie românească, apoi am trecut la postul de jandarmi, unde se găseau cinci inşi, i-am dezarmat, am pus tăblia românească şi am instalat un grup din «garda naţională», organizată în această zi din bărbaţii reîntorşi la vatră"[208].

---

[203] Băran, *Memorii*, p. 281.
[204] Băran, *Memorii*, p. 277.
[205] Badiu, pp. 147-148.
[206] Badiu, p. 148.
[207] Băran, *Memorii*, p. 277.
[208] Buracu, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

Memoria colectivă a reţinut, chiar dacă fragmentar, imaginea armatei germane în retragere, imaginea unei armate bătute, triste, dar, remarcau toţi memorialiştii, disciplinată. O consemnează Nicolae Badiu, scriind că

> „oastea care a purtat în suflet, timp de 4 ani, sacrul «furor teutonicus» a devenit o oaste bătută, care se retrăgea în modul cel mai trist spre nord, sperând a ajunge teafără în patrie. Dar şi atunci era disciplinată"[209].

Fostul militar C. Băran aprecia *„că pentru o armată învinsă, disciplina trupelor era de admirat"*. A existat şi teamă din partea românilor de armata germană în retragere. La rândul său, Comandamentul german a cerut de la Consiliul Naţional Român garanţii că nu vor fi atacaţi. *„Foarte bucuroşi le-am oferit aceste garanţii"*, scria Băran, menţionând şi o scrisoare a lui Cicio Pop către Mackensen, prin care îi cerea ca în timpul adunării naţionale, convocată pentru 1 decembrie, *„să evite trecerea prin Alba Iulia şi satele vecine"*. Mackensen i-a răspuns că va da ordin în acest sens, *„ceea ce a şi făcut"*, astfel încât în timpul adunării *„nu s-au văzut germani prin apropiere"*[210]. Aurel Cosma jr. a reţinut o altă imagine, a soldaţilor germani nedumeriţi de ceea ce se întâmpla în jurul lor şi care priveau curioşi la manifestarea de entuziasm naţional pe care o vedeau în trenurile ce duceau delegaţii la Alba Iulia:

> „Ne-am încrucişat prin gări cu acele trenuri care îi înapoiau acasă pe ostaşii germani, înfrânţi în războiul mondial. Ei se întorceau din Bucureşti cu figuri nedumerite şi resemnate, dar bucuroase că au scăpat de pe fronturi. Ei ne priveau cu curiozitate, văzându-ne aşa de veseli şi auzindu-ne cum cântăm".

Era o faţă a războiului, imaginea învinsului, dezorientat, care nu înţelegea euforia momentului ce-l traversau românii[211].

Consiliile şi gărzile naţionale

Cea mai importantă manifestare a revoluţiei româneşti din toamna anului 1918 a fost preluarea şi organizarea puterii, respectiv crearea sistemului instituţional capabil să asigure autoguvernarea populaţiei în condiţiile prăbuşirii sistemului politic şi a administraţiei din Ungaria. Instituţiile reprezentative pentru efortul impresionant de organizare şi conducere a vieţii publice au fost consiliile şi gărzile naţionale. Instituţia consiliilor sau a sfaturilor naţionale a fost specifică perioadei de prăbuşire a imperiilor, o regăsim la toate naţiunile din fosta monarhie austro-ungară sau din Rusia. A fost creată de soldaţii din armata în descompunere, a fost adoptată şi de populaţia civilă în condiţiile înlăturării vechilor organisme ale puterii de stat şi ale administraţiei din teritorii. În unele zone au înlocuit vechile instituţii, în altele s-au constituit ca o alternativă la acestea, cu scopul de a apăra

[209] Badiu, p. 148.

[210] Băran, *Memorii*, p. 282.

[211] Cosma jr, *Începuturile*, p. 681.

https://biblioteca-digitala.ro

interesele populaţiei lipsite până în acest moment de asemenea organisme politice sau administrative.

Instituţia politică care şi-a asumat rolul de conducător şi reprezentant al românilor din fosta monarhie a fost Consiliul Naţional Român, constituit din şase reprezentanţi ai P.N.R. şi şase reprezentanţi ai secţiei române a P.S.D. din Ungaria. Consiliile locale, judeţene, zonale sau comunale s-au format după exemplul şi în urma apelului Consiliului Naţional Central, care a funcţionat un timp la Budapesta, după care şi-a mutat sediul la Arad, în casa fruntaşului Ştefan Cicio Pop. Constituite pe cale revoluţionară, acestea au fost, deopotrivă, organe ale puterii şi ale administraţiei, cooperând cu instituţiile similare ale celorlalte naţiuni, cum s-a întâmplat în Timişoara sau în alte oraşe din Banat şi Transilvania. Unele s-au înfiinţat imediat după formarea Consiliului Naţional Central, chiar înaintea difuzării apelului acestuia, pentru a echilibra raporturile politice în urma constituirii consiliilor celorlalte naţionalităţi, din nou Timişoara fiind cel mai elocvent exemplu, aici constituindu-se patru consilii naţionale: român, german, maghiar şi sârbesc.

Memoria bănăţeană a reţinut evenimentul ca un moment semnificativ pentru manifestarea revoluţionară a populaţiei româneşti, deoarece semnifică preluarea puterii pe cale revoluţionară de către populaţie. Surprinzător a fost timpul scurt în care s-au constituit aceste consilii, începând cu data de 1 noiembrie 1918. S-a reuşit în câteva săptămâni, în unele zone din Banat în câteva zile, să se organizeze şi să preia puterea, să reprezinte interesele populaţiei româneşti, să apere viaţa, averea şi siguranţa locuitorilor. A fost un efort de organizare impresionant pentru o naţiune lipsită secole la rând de instituţii politice care să o reprezinte, a fost rezultatul unei colaborări depline între elitele locale şi populaţie.

În contextul entuziasmului general provocat de izbucnirea revoluţiei, a numeroase adunări publice, la Seleuş locuitorii s-au *„înţeles ca în locul reprezentanţei comunale, care îşi avea mandatul încă de pe timpul ungurilor, să se aleagă un consiliu naţional, care să conducă afacerile comunei"*. În acest consiliu au fost aleşi *„toţi intelectualii şi fruntaşii comunei, aşa că au fost reprezentaţi şi bogaţii şi săracii"*. Nicolae Badiu a reţinut şi desfiinţarea consiliului naţional din comună de administraţia de ocupaţie sârbă în februarie 1919 şi alegerea unei noi reprezentanţe comunale pe baza legii maghiare. Potrivit aprecierii sale, Consiliul Naţional

> „nici nu a fost ales să administreze comuna, ci mai mult să apere interesele naţionale ale locuitorilor, dar fiind comuna pur românească, acest consiliu a funcţionat şi ca o corporaţie reprezentativă a comunei politice"[212].

Misiunea consiliilor a fost să asigure aprovizionarea populaţiei cu alimente, combustibil, să o reprezinte în relaţiile cu celelate naţiuni. La Seleuş, consiliul a încredinţat la şase persoane să aducă de la Jimbolia *„două vagoane de grâu, ce a fost cumpărat mai nainte încă pentru populaţie, dar nu a sosit din pricina tulburărilor"*. Grâul

[212] Badiu, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro

a fost furat de populaţia răzvrătită, dar cei şase delegaţi au recuperat banii depuşi la Becicherecul Mare pentru această cumpărătură. Acest consiliu *„a împărţit foştilor soldaţi săraci sume variind între 200 şi 400 coroane, în sumă de circa 40.000"*, *„a susţinut şi ridicat moralul locuitorilor, membrii consiliului înfiinţând un cor bărbătesc, aranjând petreceri cu pronunţat caracter românesc"*, a arborat tricolorul în faţa primăriei[213].

A fost remarcată rapiditatea cu care s-au constituit aceste consilii. La Vârşeţ, la iniţiativa tinerilor s-a întrunit o adunare. Aceasta a difuzat un apel prin care îndemna populaţia din comunele vecine să constituie, în fiecare comună, consilii naţionale româneşti de câte 10–30 membri, care să asigure *„pacea, ordinea publică, avutul şi siguranţa personală"*. În urma acestui apel, începând cu ziua de 5 noiembrie, comunele din jurul Vârşeţului au format consilii şi gărzi naţionale. Este deosebit de interesantă observaţia lui P. Bizerea despre semnificaţia acestei organizări:

> „Multe din comunele organizate astfel constituiau un fel de republici independente, căci Banatul nostru nu aparţinea nici unui stat"[214].

Memorialistul a reţinut vidul de putere creat prin prăbuşirea monarhiei şi efortul de organizare, respectiv de autoguvernare al populaţiei locale.

Organizarea consiliilor s-a făcut după un anumit ceremonial, adoptat ad-hoc, acelaşi aproape în toate localităţile, care îmbina sacrul şi profanul în buna tradiţie a adunărilor naţionale româneşti. La Mehadia, ceremonialul amintit de C. Buracu s-a desfăşurat astfel:

> „Organizarea s-a făcut la 4/17 noiembrie într-un cadru solemn. La orele 2 după amiază s-a adunat toată lumea în faţa bisericii, unde am oficiat un scurt serviciu divin şi sfinţirea apei. Am ţinut o cuvântare, arătând însemnătatea evenimentelor politice internaţionale, dar mai ales pentru neamul nostru românesc. Am cerut ca toţi să depunem jurământul de credinţă pentru neamul românesc, ceea ce s-a şi făcut cu mare entuziasm şi solemnitate ... şi am instalat un grup din «garda naţională», organizată în acestă zi din bărbaţii întorşi la vatră"[215].

În ziua următoare, la Mehadia s-au întrunit delegaţii din 15 comune, *„constituindu-se Consiliul Naţional Român al districtului Mehadia"*[216].

Organizarea politică a naţiunii române sub forma consiliilor naţionale a inclus şi componenta militară, reprezentată prin gărzile naţionale, organisme militare subordonate consiliilor, de la nivel central până la cele din comune. Atribuţiile militare s-au suprapus cu cele politice, uneori şi denumirea dată acestor consilii ilustrând această suprapunere. La Alba Iulia, consiliul naţional a purtat denumirea

---

[213] Badiu, pp. 152-153.

[214] Bizerea, p. 294.

[215] Buracu, pp. 524-525.

[216] Buracu, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

de Consiliul Militar Român[217]. La Timişoara, în 31 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Militar Naţional Român[218].

Gărzile naţionale s-au format în urma proclamaţiei şi apelului C.N.R.,

> „ca să fie pretutindeni organizate formaţiuni de gărzi sau legiuni din ostaşi români, menite să garanteze ordinea publică, avutul sătenilor noştri, care erau pe atunci primejduite de jafuri şi distrugeri...".

Aurel Cosma jr. a consemnat starea de anarhie creată în urma declanşării revoluţiei:

> „Pe atunci se comiteau aproape pretutindeni jafuri şi omoruri de către bande de tâlhari sau răufăcători proveniţi din soldaţi fără conştiinţă umană, care au dezertat de pe fronturile de război în plină destrămare, aceştia operând fără scrupule diferitele atrocităţi în fapte de răzbunare sau crime mai ales împotriva ţăranilor noştri şi a gospodăriilor rurale, ca şi în contra negustorilor de la sate"[219].

Combaterea jafurilor şi a crimelor săvârşite împotriva populaţiei din mediul rural de către dezertori din armată sau de *„înflămânziţi şi nevoiaşi, victime ale mizeriei şi foametei pricinuite de război"*[220], a constituit o preocupare constantă a C.N.R. încă de la înfiinţare. Consiliul dorea să demonstreze Europei capacitatea de organizare şi de guvernare a românilor ca un argument pentru viitoarele tratative de pace. În haosul şi dezorganizarea provocată de revoluţie, ţinea să ofere imaginea naţiunii române ca un factor de ordine şi stabilitate în Transilvania şi Banat. O spune clar proclamaţia Consiliului Naţional Român din 2 noiembrie, invocată şi de Aurel Cosma jr., unul dintre organizatorii gărzilor naţionale din Timişoara şi Arad:

> „Să luaţi la cunoştinţă că jafuri şi omoruri compromit cauza sfântă a democraţiei, care este chemată a închega întreaga lume într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei ale libertăţii, frăţietăţii şi egalităţii... Fiecare român are datoria să contribuie la susţinerea ordinei. Jefuitorii sunt cei mai mari duşmani ai poporului românesc. Daţi-ne o mână de ajutor, ca să putem prezenta înaintea lumii tânăra şi frumoasa naţiune română, în deplina ei curăţenie, nepătată"[221].

După Coriolan Băran, înfiinţarea urgentă a gărzilor s-a impus prin faptul că jandarmeria română a fost dezmembrată şi desfiinţată în prima zi de revoluţie. *„Era urgent şi necesar un organism pentru asigurarea ordinii"*. Gărzile s-au constituit într-un timp scurt. În plasa Sânnicolaul Mare s-au organizat într-o zi, în toate comunele. *„De arme şi muniţii n-am dus lipsă* – scria organizatorul lor, C. Băran. *Au adus oamenii de la regiment tot felul de arme, până şi mitraliere"*. Acelaşi memorialist aminteşte spiritul de abnegaţie al soldaţilor abia întorşi de pe front, unde au luptat

---

[217] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 622.
[218] Cosma jr., *Începuturile*, p. 677.
[219] Cosma jr, *Amintiri*, p. 634.
[220] *Ibidem*, p. 634.
[221] *Ibidem*, pp. 638-639.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru o cauză străină, care *„cu bucurie s-au angajat să servească în gărzile naţionale, de astă dată pentru naţiunea română"*. Viaţa acestor organisme politice şi militare a fost de scurtă durată. După numai 7–8 zile, au intrat trupele sârbeşti în Banat. *„În prima zi au dizolvat şi au dezarmat gărzile naţionale"*[222].

Consiliul militar român din Alba Iulia a organizat gărzile naţionale, sub comanda căpitanului Florian Medrea. Acest *„organ ostăşesc, autohton şi voluntar"*, era alcătuit din 1.700 soldaţi şi a preluat conducerea militară a întregului comitat Alba Inferioară. Consiliul a reuşit

> „să pună mâna cu soldaţii săi pe depozitele de arme şi muniţii din citadela Alba Iulia ... dobândind prin această îndrăzneaţă operaţiune, pe seama unităţilor militare ale Armatei Unirii – cum a denumit-o Aurel Cosma jr. – o cantitate de 30.000 puşti, 4 tunuri, 30 mitraliere şi câteva care blindate"[223].

Garda naţională din Timişoara s-a organizat în 31 octombrie sub comanda căpitanului Lucian Georgevici, asistat de Aurel Cosma jr. Era formată din *„voluntari şi mai ales din ostaşi reîntorşi de pe fronturile de luptă"*[224]. La Lugoj garda naţională s-a înfiinţat în 3 noiembrie şi a preluat toate localurile militare din localitate. Un rol important aici au avut liceenii şi studenţii, *„primiţi ca voluntari"*. Filaret Barbu, activ în gardă îşi amintea: *„Foarte bine ni-o mers aici, dar şi mai bine am făcut serviciu... Eram foarte bine echipaţi şi bine ne-a stat în garda primă românească"*[225].

În Arad garda naţională s-a constituit la 1 noiembrie 1918, sub comanda locotenent colonelului în rezervă Petru Oprea. Aceasta a depus următorul jurământ în faţa lui Ştefan Cicio Pop:

> „Jur atotputernicului Dumnezeu că voi fi întru toate cu credinţă şi supunere Sfatului Naţional Român din Ungaria, Transilvania şi Banat. Conştient de dorinţele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieţii mele voi fi credincios neamului unitar român şi nu voi ridica mâna mea asupra fraţilor mei, locuiască ei pe orice teritoriu politic. Aşa să îmi ajute Dumnezeu!"[226].

Comandamentul gărzii naţionale din Arad şi din comitatul Aradului s-a transformat în Comandamentul gărzilor pentru întreaga Transilvanie. Condus de maiorul Alexandru Vlad, *„un om de curaj şi un excelent organizator"*, *„acest organism, compus din voluntari, a funcţionat ca o veche organizaţie militară"*. Deşi s-au născut din nevoia de a menţine ordinea publică, din februarie 1919 aceste gărzi au fost obligate *„să apere Ardealul românesc faţă de trupele regulate ale armatei maghiare"*. Linia de apărare a fost fixată la podul de la Brănişca şi a trebuit să fie menţinută timp de două luni. Coriolan Băran a povestit acest episod:

---

[222] Băran, *Memorii*, p. 278.
[223] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 623.
[224] Cosma jr., *Începuturile*, p. 678.
[225] Barbu, p. 156.
[226] Băran, *Memorii*, p. 281.

https://biblioteca-digitala.ro

„Lupte eroice au fost duse de oameni care 5 ani au stat pe front, luptând pentru interese străine, pentru ca apoi, când toate armatele din Europa au fost demobilizate, aceşti oameni de ispravă, care au fost gardiştii români, să trebuiască să continue lupta mai departe pentru a-şi apăra cu preţul vieţii pământul strămoşesc recent redobândit"[227].

La Timişoara gărzile naţionale s-au constituit din 31 octombrie, sub comanda locotenent colonelului Sebastian Brânduşa. Acesta *„cu o rară ambiţie şi destoinicie muncea, instruia şi organiza gărzile, dând importanţă mai ales provinciei"*[228].

Ocupaţia sârbească în Banat a pus capăt gărzilor naţionale româneşti, care au fost desfiinţate. P. Bizerea a reţinut importanţa gărzilor şi momentul intrării trupelor sârbeşti:

„Comunele care aveau organizate gărzi naţionale au fost ferite de atrocităţile bandelor ungureşti şi au primit cu braţele deschise trupele de ocupaţie ale sârbilor, cum se cuvenea unor «aliaţi» cari veneau în numele Antantei şi spuneau că sunt numai avanposturile trupelor româneşti, care vor sosi peste câteva zile"[229].

Aceeaşi atitudine faţă de armata sârbească a descris-o şi C. Băran, decepţionat însă de comportamentul unităţilor sârbeşti:

„Populaţia românească a primit cu braţele deschise armata sârbească, care a luptat eroic până la sfârşitul războiului şi a considerat că sârbii vin ca fraţii şi se vor comporta ca atare. În toate comunele pe unde au trecut, au fost primiţi cu flori şi cu discursuri de bună venire. Mare ne-a fost decepţia, când, din primul moment, armata sârbească s-a considerat armată de ocupaţie şi a început cu deportările multor fruntaşi români, curios numai români. Nici un maghiar şi nici un german, duşmanii de ieri, nu au fost deportaţi"[230].

Ocupaţia sârbească şi franceză

Ocupaţia sârbească a avut în memoria bănăţenilor o pondere deosebită nu numai pentru dezamăgirea pricinuită de un aliat, cât mai ales pentru modificarea raporturilor de forţe în Banat.

După ce românii au reuşit să instituie controlul politic şi militar în Banat, mai ales în zonele rurale, ocupaţia sârbească a instaurat o nouă conducere şi administraţie, cu concursul unor elemente ale vechii administraţii. Chestiunea Banatului a devenit o problemă a relaţiilor dintre cele două popoare, români şi sârbi, care ajung de la alianţă la confruntare în Banat şi apoi la Conferinţa păcii.

Banatul trăia, după încetarea războiului mondial, drama ocupaţiei, constant invocată în memorialistică pentru particularismul acesteia, ocupaţia unei ţări aliate.

---

[227] Băran, *Memorii*, pp. 281-282.

[228] Băran, *Memorii*, p. 277.

[229] Bizerea, p. 294.

[230] Băran, *Memorii*, p. 278.

https://biblioteca-digitala.ro

Ea a creat un curent de opinie antisârbesc, care s-a amplificat pe măsura manifestărilor administraţiei şi armatei de ocupaţie. Disputa s-a dus în jurul stăpânirii Banatului, cel puţin aceasta este ideea centrală a memorialisticii bănăţene, care a interpretat ocuparea militară a provinciei ca un mijloc de a impune Banatul în graniţele noului stat sârb. Din atari motive, ocupaţia sârbească a devenit cel puţin la fel de hulită ca şi vechea administraţie maghiară în memoria colectivă bănăţeană. Acest sentiment s-a născut însă treptat, pe măsură ce abuzurile acestei ocupaţii s-au amplificat, dezvăluind intenţiile reale ale intrării rapide a trupelor sârbeşti în Banat.

Armata de ocupaţie sârbească a intrat în Timişoara în 16 noiembrie 1918 şi a ocupat tot teritoriul Banatului până la Mureş, în conformitate cu aşa numita convenţie de armistiţiu care fixa linia de demarcaţie dintre Ungaria şi teritoriul Transilvaniei. A venit ca o armată aliată şi a fost primită, după cum am văzut, ca atare. Unităţi disparate au intrat chiar mai repede, ocupând localităţile mai mari şi comunele din jurul lor. La Nerău, un escadron de cavalerie sârbească a ocupat din 8 noiembrie localitatea[231].

Cea mai interesantă prezentare a ocupaţiei sârbeşti a făcut-o, cu experienţa fostului militar, Coriolan Băran.

> „Sârbii nu aveau trupe suficiente şi nici elemente sârbeşti pregătite. S-au mărginit mai mult să instituie garnizoane în oraşe, de unde făceau incursiuni în diferite direcţii, aşa că stăpâneau mai mult simbolic Banatul decât efectiv. Situaţia la sate a intrat repede pe făgaşul ei normal. Lumea şi-a reluat ocupaţiile, căutând să recupereze în parte ceea ce au pierdut în cei aproape 5 ani de absenţă. Puterea sârbească se simţea mai mult în cazul când cineva voia să părăsească ţinutul. Controlul era, însă, numai pe cale ferată şi şosele. Cine voia cu dinadinsul să plece, o făcea destul de uşor şi fără riscuri, prin evitarea căilor principale de comunicaţie"[232].

Aşa cum spuneam, românii au considerat ostaşii sârbi *„ca prieteni şi aliaţi"*. În scurt timp, însă, au dovedit contrariul, instituind un regim de ocupaţie sever. Mai întâi au dat ordin să fie dizolvate toate consiliile şi gărzile naţionale ale românilor şi ale celorlalte naţiuni. În al doilea rând, *„au început deportările românilor care nu erau bine văzuţi de localnicii sârbi"*. Obiectul prigoanei l-au constituit fruntaşii români, *„consideraţi că stau în calea aspiraţiilor sârbeşti asupra Banatului şi, în consecinţă, au trebuit să facă cunoştinţă cu ţinuturile macedonene, unde au fost duşi cu domiciliu obligatoriu"*[233].

Comandantul trupelor sârbeşti care au ocupat Banatul a fost generalul Gruici. Acesta a numit în prima zi prefect la Timişoara pe avocatul sârb Filipon. În acest fel s-a ajuns ca Timişoara să aibă doi prefecţi, unul numit de Otto Roth, Iacobi

---

[231] Băran, *Memorii*, p. 277.

[232] Băran, *Memorii*, p. 278.

[233] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Kalman, celălalt de armata sârbească. Spre deosebire de centrele urbane, unde armata sârbă a înlocuit cel puţin şefii administraţiei locale, *„comunele din judeţ nu ştiau că au prefecţi noi"*. Ele se administrau autonom, după capul lor. În Timişoara au mai rămas unii funcţionari din vechea administraţie[234]. La Seleuş, unitatea militară sârbă a admis folosirea limbii române în administraţie şi biserică, dar a impus ca la cununii ofiţerul stării civile să poarte pe piept tricolorul sârbesc[235].

Ocupaţia sârbească a pus serioase oprelişti alegerilor de delegaţi la adunarea naţională de la Alba Iulia şi mai ales la participarea acestora la adunare.

> „Mare ne-a fost durerea şi mâhnirea sufletească, când, încă în preajma pregătirii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia – scria Băran – am constatat că autorităţile militare şi administrative sârbeşti din Timişoara suprimă orice manifestare românească, confiscă tricolorul românesc ... şi opresc pe delegaţii poporului român din Banat să participe la Adunarea Naţională de la Alba Iulia"[236].

După ocuparea Banatului de către armata sârbească, *„a urmat epoca tristă a asupririlor, întemniţărilor şi deportărilor"*. De la sfârşitul lunii noiembrie 1918, până la sfârşitul lunii ianuarie 1919 au fost întemniţaţi în cazarma sârbească Kneaz Lazăr din Belgrad 77 români, *„preoţi, învăţători, ofiţeri şi ţărani"*[237]. La Lugoj situaţia era şi mai dificilă din cauza ocupaţiei sârbeşti şi a generalului francez care sprijinea administraţia maghiară împotriva românilor.

Reîntors de pe front, Caius Brediceanu şi-a amintit:

> „Am găsit Lugojul în plină fierbere, ocupat de o garnizoană sârbească, care ducea, în coloane fără sfârşit de trăsuri, materialul bogat de război ce se găsea în depozitele militare din Lugoj"[238].

În Timişoara, generalul Pruneau, comandantul Diviziei 17 colonială franceză a mediat între autorităţile militare şi administrative sârbeşti şi reprezentanţii românilor, atenuând mult din pierderile umane şi militare. Ofiţerii români ataşaţi pe lângă Comandamentul francez au raportat sistematic generalului Moşoiu sau lui Iuliu Maniu, uneori şi la Paris, delegaţiei române la conferinţa păcii, abuzurile regimului de ocupaţie sârbesc, cu intenţia declarată de a determina intrarea armatei române în Banat pentru a proteja vieţile şi bunurile populaţiei româneşti. Bazat pe rapoartele ofiţerilor români ataşaţi pe lângă comandamentul francez din Banat şi cel sârbesc, ofiţerii Oancea şi Tocineanu, Pompiliu Ciobanu a făcut în memoriile sale un adevărat bilanţ al exceselor trupelor de ocupaţie sârbeşti: au fost ridicate 72.000.000 coroane de la banca din Timişoara, au fost bătuţi, arestaţi şi internaţi la Timişoara locuitorii din Chevereşul Mare, care n-au vrut să plătească

---

[234] Băran, *Memorii*, p. 279.
[235] Badiu, p. 150.
[236] Ciobanu, pp. 561-562.
[237] Ciobanu, p. 562.
[238] Brediceanu, p. 475.

https://biblioteca-digitala.ro

dările impuse de autorităţile de ocupaţie sârbeşti, oamenii au fost judecaţi după legile sârbeşti, în *„toate comunele ocupate de sârbi s-a introdus jandarmeria sârbească, iar în biserici preoţii au primit ordin să pomenească pe regele Petru"*. Autorităţile militare şi cele administrative instaurate de sârbi au considerat Banatul ca un teritoriu ce aparţinea Serbiei şi, în virtutea dreptului de cuceritor, au început un adevărat „program" de rechiziţii. Au fost transportate în Serbia instalaţiile de la poşta centrală, şcoala agronomică, mobilierul de la mai multe şcoli, atelierul de căi ferate şi materialul rulant, mobilierul de la spitale şi medicamentele din farmacii[239]. În satele din judeţul Torontal şi în unele din judeţul Timiş jandarmii sârbi s-au purtat brutal cu populaţia care exprima cele mai mici sentimente româneşti, cum s-a întâmplat la Satchinez. *„Sârbii sunt mai severi cu privire la limbă decât ungurii* – scria Pompiliu Ciobanu–*şi au impus în şcoli istoria şi limba sârbească de trei ori pe săptămână"*[240]. Au fost rechiziţionate materialele din spitale, medicamentele din farmacii, mobilier de orice fel, serviciul de greutăţi şi măsuri, laboratoare, fabrica de bomboane „Kandia" şi fabrica de încălţăminte „Turul", articole de îmbrăcăminte şi încălţăminte. Pentru a pune capăt acestor jafuri, au fost închise stăvilarele de la Coştei, astfel încât *„toate şlepurile încărcate cu diferite obiecte şi materiale, pe care sârbii le duceau spre Tisa şi Belgrad s-au împotmolit"*[241]. Din cauza atitudinii lor, autorităţile de ocupaţie au pierdut orice simpatie a populaţiei, mai mult chiar, perspectiva transportării unor importante fabrici sau ateliere a declanşat greve de protest ale localnicilor. Între 16–22 iunie au fost trimise spre Serbia mai mult de 300 vagoane încărcate. Au fost rechiziţionate şi telefoanele din casele private şi caii oraşului Timişoara. Numai în 21 iunie au fost expediate 4 vagoane de încălţăminte în valoare de 2 milioane coroane şi vagoane mai multe vagoane mărfuri. Toate acestea în condiţiile în care populaţia era *„lipsită de apă, de mijloace de comunicaţie, de telefon, de mărfuri, de încălţăminte şi supuşi la o scumpire de trai considerabilă"*[242]. Conform rapoartelor ofiţerului român Tocineanu, în 12 iulie au fost transportate spre Becicherec 3 vagoane cu materiale de căi ferate, un tren special spre Vârşeţ cu 13 vagoane încărcate cu boi, cai şi porci, 15 vagoane cu automobile, camioane, maşini agricole şi trăsuri, 13 vagoane cu materiale de căi ferate; în 15 iulie au plecat spre Baziaş 10 vagoane trăsuri regimentare, 5 vagoane cu mobilă, 2 vagoane cu cai; în 16 iulie, tot spre Baziaş, au plecat 2 vagoane cu mobilă, 1 vagon cu cai, 2 vagoane tuburi de metal, 3 vagoane cu maşini şi 2 închise; în 17 iulie pleca spre Vârşeţ un tren special din 36 vagoane cu lemne, scânduri, mobile, lenjerie şi paturi de spital[243]. Datele au fost preluate de Pompiliu Ciobanu din rapoartele ofiţerilor români detaşaţi la Timişoara pe lângă comandamentul francez şi cel sârbesc. Cu

[239] Ciobanu, pp. 607-609.
[240] Ciobanu, p. 608.
[241] Ciobanu, p. 613.
[242] Ciobanu, p. 614.
[243] Ciobanu, pp. 614-615.

https://biblioteca-digitala.ro

toate protestele lor, cu toată intervenţia comandanţilor francezi şi cu toate promisiunile generalului Gruici, nu s-a putut împiedica jaful comis de ocupaţia sârbească declarat ca pradă de război.

Aceasta a fost imaginea pe care memoria bănăţeană a reţinut-o despre ocupaţia sârbească, vizibil marcată şi de diferendul sârbo-român pentru Banat şi de aspiraţia autorităţilor de ocupaţie sârbeşti de a lua în stăpânire provincia.

O altă ipostază a ocupaţiei în memoria bănăţenilor, de această dată strict militară, a fost ocupaţia franceză. Memorialistica românească din Banat a păstrat o amintire favorabilă Misiunii militare franceze şi comandanţilor de mari unităţi dislocate pe teritoriul provinciei.

La scurt timp după ocuparea Banatului de unităţile militare şi de administraţia sârbă, în Timişoara a intrat divizia franceză comandată de generalul Gambetta, care făcea parte din corpul de armată comandat de generalul Tournadre. După aprecierea lui Coriolan Băran, *„acesta din urmă a exercitat efectiv puterea şi a avut răspunderea efectivă în oraş"*. Timp de nouă luni a durat ceea ce Coriolan Băran a numit *„ocupaţia franco-sârbească"*[244].

Intrarea trupelor franceze în Banat a rămas în amintirea mai multor memorialişti: Filaret Barbu, Coriolan Băran, Emil Botiş, C. Buracu sau Pompiliu Ciobanu. Ponderea mare acordată acestui eveniment în memoria bănăţenilor, ilustrează nu numai orizontul de aşteptare al populaţiei supusă represaliilor sau rechiziţiilor sârbeşti, ci şi rolul jucat de trupele franceze ca intermediari între naţionalităţile din provincie, cu toate preocupate de viitorul Banatului în contextul disputei dintre Serbia şi România. În câteva cazuri, intrarea francezilor în Banat a fost apreciată şi ca un act premergător intrării armatei române în provincie, ca un moment ce o anunţa.

Teritoriul bănăţean a fost supus unei ocupaţii franco-sârbeşti în comitatele Caraş, Torontal şi Timiş. Regiunea din jurul Lugojului şi o parte din judeţul Caraş-Severin a rămas sub ocupaţie exclusiv franceză. Memorialistica a reţinut intrarea trupelor franceze în Lugoj, în 27 ianuarie 1919, sub comanda lt. col. Lemoigne, comandantul Regimentului colonial 35, cu misiunea de a controla şi menţine ordinea în circumscripţia Orşova, cu plasele Orşova, Teregova, Bozovici[245]. C. Buracu menţiona intrarea trupelor franceze la Mehadia în 1 martie 1919, *„primite cu mare entuziasm de populaţie"*[246].

Personalitatea franceză care s-a bucurat de cel mai mare ecou în memoria bănăţeană a fost generalul Berthelot. El a beneficiat de o audienţă excepţională printre românii din Banat, la fel de mare, poate, ca şi a preşedintelui american Wilson. Ecourile trecerii sale prin Banat în presa timpului şi peste ani în memorialistică au dobândit proporţiile unui mit, pe care îl regăsim, de altfel, funcţional atât la

[244] Băran, *Memorii*, p. 280.

[245] Barbu, p. 158.

[246] Buracu, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

românii din vechiul Regat, cât şi printre cei din Transilvania sau Banat. De aceea regăsim exprimată admiraţia deosebită faţă de Berthelot printre români. Aceştia l-au investit uneori cu puteri mai mari decât cele ale funcţiei sale. Caius Brediceanu, de exemplu, amintea că a fost însărcinat de Iuliu Maniu să-l întâmpine pe Berthelot la Giurgiu şi să-i ceară intrarea armatei franceze în Transilvania şi Banat[247]. În 26 decembrie 1918, românii din Mehadia, în frunte cu Coriolan Buracu, l-au întâmpinat în gară şi i-au înmânat un memoriu în chestiunea Banatului[248]. În decembrie 1918, generalul Berthelot a trecut prin Lugoj, întâmpinat cu mare entuziasm de populaţia oraşului[249]. Emil Botiş a fost prezent la sosirea generalului francez la Arad.

> „Românii din judeţ–scria el – în costume naţionale, cu «banderii», cete de ţărani călări purtători ai drapelului, au defilat pe străzile oraşului şi s-au adunat în faţa hotelului «Crucea Albă», unde era găzduit generalul francez".

Entuziasmul populaţiei româneşti, care îl aclama pe Berthelot în faţa hotelului, a fost tulburat de câteva detaşamente, denumite de E. Botiş de *„terorişti"*, care au deschis focul asupra ţăranilor români, asasinând 11 dintre participanţii la manifestaţie. Urmarea acestui act criminal a fost intrarea trupelor coloniale franceze în Arad, sub comanda generalului Goudrencourt, schimbat ulterior cu generalul Tournadre[250]. În 9 mai 1919, generalul Berthelot a trecut prin Timişoara, unde a fost întâmpinat de *„o mulţime imensă de români, care i-au oferit cadouri, în special covoare şi ţesături româneşti"*[251].

De o primire asemănătoare s-a bucurat şi generalul Franchet d'Esperey, întâmpinat în gara Timişoara de maiorul Oancea, în drumul său de la Bucureşti la Belgrad. În 27 iunie 1919, acesta a şi vizitat Timişoara[252].

Alta a fost imaginea generalului Farret în memoria bănăţeană. Pentru Filaret Barbu, prezenţa generalului francez la Lugoj a fost *„un năcaz mare"*. Întreaga memorialistică l-a acuzat că a favorizat *„autorităţile maghiare care duceau pe faţă campanie contra românilor"*. A fost prezentat ca simpatizant al ideilor socialiste, protector al tendinţelor autonomiste ale social-democraţilor conduşi de Otto Roth, pe care i-a însoţit la Lugoj[253]. Pompiliu Ciobanu a reţinut o altă imagine a comportamentului generalului francez, cel ce s-a afişat *„în public, înconjurat în special de sexul slab al maghiarilor"*. Prin atitudinea sa a indignat chiar pe francezi[254].

---

[247] Brediceanu, p. 476.
[248] Buracu, p. 525.
[249] Brediceanu, p. 477.
[250] Botiş, pp. 403-404.
[251] Ciobanu, p. 607.
[252] Ciobanu, p. 613.
[253] Barbu, p. 161.
[254] Ciobanu, p. 570.

https://biblioteca-digitala.ro

El a fost rechemat în Franţa, *„măcar că socialiştii maghiari tot ce au putut face au făcut împotriva mutării lui"*. Filaret Barbu s-a referit la socialiştii din Lugoj, în frunte cu Oregyan Josef, cei care au cerut să nu fie înlăturat din Lugoj. Inclusiv la banchetul oferit la Kronprinz s-a afişat *„fără nici o jenă, înlănţuit de cele mai decoltate doamne din elita maghiară"*[255]. Generalul Leon Farret a fost comandantul Diviziei II franceză. A rămas în memoria bănăţenilor pentru atitudinea sa promaghiară, antiromânească, susţinută cu sprijinul secretarului său particular Kovacs Braun. A fost înlăturat din Banat în urma intervenţiei lui Ionel Brătianu la Paris.

O amintire luminoasă a păstrat memoria bănăţeană şi generalului Pruneau, comandantul Diviziei 17 colonială. Acesta a impus comandamentului sârbesc să înceteze arestările şi abuzurile împotriva românilor. A fost mereu preocupat să păstreze echidistanţa faţă de sârbi şi de români sau de alte naţionalităţi. A preferat *„să nu lege relaţiuni cu nici unul dintre fruntaşii naţionalităţilor"*, ci ca trupele franceze să asigure *„viaţa şi libertatea tuturor"*. Imparţialitatea, corectitudinea lui, spiritul de dreptate l-au impresionat pe Pompiliu Ciobanu, respectiv pe ofiţerii români ataşaţi pe lângă comandamentul francez. Maiorul Oancea l-a şi propus pentru decorarea cu ordinul Mihai Viteazul, deoarece *„a salvat multe vieţi şi a păstrat mult din avutul Banatului, atunci când acest ţinut se afla sub stăpânire sârbească"*. A fost un militar corect, obiectiv, care a evitat implicarea în chestiunile politice. După aprecierea maiorului Oancea, primul ofiţer român ataşat pe lângă Comandamentul francez din Timişoara, generalul Pruneau *„a pus suflet pentru apărarea cauzei noastre drepte"*[256].

Maiorul Oancea a fost înlocuit de Petrescu D. Tocineanu în calitate de ofiţer român ataşat pe lângă Divizia 17 colonială franceză la Timişoara, *„cu misiunea specială de a face legătura trupelor române din Transilvania cu această mare unitate franceză"*. Pe bună dreptate, observa Pompiliu Ciobanu, *„în capitala Banatului nu mai exista în mod oficial altă autoritate recunoscută a Vechiului Regat român"*[257].

Comandamentul francez a fost condus până în 14 iulie 1919 de generalul Ernest Pruneau, apoi de generalul Goubeau, având în compunere pe maiorul de cavalerie Gagols, ca şef de stat major, pe căpitanii Hardy şi Grech, *„care au ajutat foarte mult cauzei româneşti"*. Atât maiorul Oancea, cât şi căpitanul Tocineanu au cooperat cu generalii Franchet d'Esperey, Pruneau, De Lobit, comandantul armatei franceze din Ungaria în cadrul operaţiunilor militare de pe frontul de vest, unde armata franceză avea misiunea să acopere aripa stângă a trupelor româneşti. Pe măsură ce ofensiva română avansa spre vest, unităţile franceze s-au retras spre Timişoara, *„lăsând doar un batalion în Orşova şi Mehadia"*, mici unităţi în centrele mai mari[258].

---

[255] Barbu, p. 161.

[256] Ciobanu, p. 574.

[257] Ciobanu, p. 594.

[258] Ciobanu, p. 596.

https://biblioteca-digitala.ro

Memoria bănăţeană a reţinut un fenomen care ameninţa provincia situată la intersecţia atâtor sfere de influenţă: pericolul bolşevic. Era un fenomen general în Europa de la sfârşitul războiului, provocat şi răspândit de revoluţia bolşevică din Rusia, extins în Germania şi Ungaria, unde guvernul Károlyi a fost înlocuit cu regimul Béla Kun. Acesta din urmă nu a renunţat la ideea Ungariei Mari şi a promovat-o, sub lozinci naţionaliste, prin vechea administraţie şi armată imperială. În Banat, memoriile amintesc efortul conjugat al românilor, sârbilor şi francezilor pentru a stăvili pericolul bolşevizării provinciei, încurajat de funcţionarii fostei administraţii şi mai ales de gruparea autonomistă condusă de social-democratul Otto Roth, care în 31 octombrie a proclamat republica bănăţeană, de orientare socialistă şi care a fost numit de guvernul Károlyi şi de regimul comunist guvernator al Banatului.

A început să înlocuiască administraţia din Timişoara, dar a fost oprit în tentativa sa de ocupaţia sârbească, care la rândul ei a instalat propria administraţie. Cu toată influenţa slabă în Banat, Otto Roth a continuat să reprezinte interesele guvernului de la Budapesta, a continuat campania promaghiară, încercând să atragă de partea planurilor sale, într-un fel utopice, comandamentul armatei franceze din Banat şi din Ungaria. Ideea centrală a proiectului său politic, expusă la întrevederea cu generalul De Lobit, a fost susţinerea independenţei Banatului sub protecţia trupelor franceze, *„cu excluderea oricărei naţiuni de la conducere"*, precum şi o eventuală colonizare franceză în Banat. Argumentul oferit era primejdia care ameninţa Banatul prins între revoluţia comunistă din Ungaria şi România pe care o considera câştigată pentru bolşevism, deşi el însuşi şi partizanii săi au susţinut propaganda regimului de la Budapesta în Banat[259].

Pe măsura progreselor ofensivei armatei române pe frontul de vest, poziţia marilor unităţi franceze s-a modificat. La Lugoj, în locul Diviziei II colonială, care s-a dizolvat, a luat fiinţă un comandament administrativ, cu denumirea „Cercul Lugoj", condus de generalul Tournadre. Comandamentul Diviziei 17 franceză a părăsit în 8 mai Timişoara, pentru a se instala provizoriu la Mocrin. A rămas un batalion din Regimentul 53 la Mehadia, un batalion la Arad, care împreună cu un grup de artilerie şi de pionieri au fost organizate sub comanda generalului Tournadre, cu reşedinţa la Lugoj şi cu titulatura Comanda administrativă din Banat (zona ocupată de francezi)[260].

În 14 mai 1919, la Mocrin a avut loc o întrunire a comandanţilor de mari unităţi franceze, la care au participat generalul Berthelot, generalul De Lobit, generalul De Charpy, comandantul Diviziei 67 franceze din Seghedin şi generalul Pruneau. S-a discutat situaţia şi misiunea armatei franceze pe frontul de vest. Pompiliu Ciobanu susţinea că în urma acestei întrevederi, generalul Tournadre a primit instrucţiuni să

[259] Ciobanu, pp. 597-600.

[260] Ciobanu, p. 606.

https://biblioteca-digitala.ro

înlocuiască autorităţile vechii administraţii ungare cu cele româneşti. Astfel la Lugoj a fost numit prefect George Dobrin[261].

Comandamentul armatei franceze din Ungaria şi-a mutat sediul la Chichinda Mare din cauza incidentelor dintre ofiţerii sârbi şi români. În 8 iunie 1919, generalul Pruneau a fost numit şef al Misiunii militare franceze la Belgrad, iar la conducerea Diviziei 17 a fost desemnat generalul Goubeau. Peste câteva zile, în 13 iunie, comandamentul Diviziei 17 a fost mutat de la Mocrin la Torocaniţa, pe Tisa, la 15 km. sud de Seghedin. Aici a fost recepţionată telegrama lt. col. Nicolau care anunţa intrarea trupelor române în Budapesta. Evenimentul l-a determinat pe generalul Goubeau să transmită, prin intermediul lui Tocineanu, felicitări generalilor Prezan şi Mărdărescu[262].

Un alt gest de solidaritate cu Franţa a fost menţionat de Filaret Barbu. Preşedintele Poincaré, în fruntea unui grup de profesori şi savanţi din Paris au fost primiţi la Lugoj de intelectualii din oraş, de corurile Vidu şi Lyra, care au cântat şi la concertul oferit oaspeţilor. De la Lugoj aceştia au plecat la Băile Herculane, însoţiţi de elita lugojeană[263].

La adunarea de la Alba Iulia

Din decembrie 1918 până în august 1919 Banatul a traversat o situaţie mai rar întâlnită. Aici s-au suprapus vechea administraţie ungară, menţinută cel puţin în parte, ocupaţia sârbească şi cea franceză, respectiv consiliile naţionale şi gărzile naţionale născute din manifestarea revoluţionară a românilor. Acestea din urmă au preluat efectiv puterea şi au avut influenţă în comunităţile româneşti, mai ales la sate, chiar dacă au fost interzise de administraţia şi trupele de ocupaţie sârbeşti. Organisme ale puterii româneşti, acestea au gestionat problemele curente ale comunităţilor, reuşind să-şi îndeplinească una din misiunile importante, alegerea delegaţilor la Alba Iulia.

Memorialistica bănăţeană a acordat un loc important acestei teme, mai ales prin Aurel Cosma jr. şi Coriolan Băran, refugiaţi la Arad din cauza ocupaţiei sârbeşti. Acolo s-au pus în slujba Consiliului Naţional Român şi a gărzilor naţionale, fiind mereu în miezul evenimentelor. Memoriile lor au reţinut şi amintit aspecte mai puţin cunoscute despre desfăşurarea evenimentelor.

Amândoi povestesc că alegerea delegaţilor oficiali la Alba Iulia s-a făcut în condiţii diferite decât în alte regiuni, impuse de ocupaţia sârbească până la liniile de demarcaţie, respectiv până la râul Mureş şi până în estul comitatului Caraş-Severin. În urma ocupaţiei sârbeşti, consiliile şi gărzile naţionale româneşti au fost dizolvate, iar activitatea P.N.R. s-a desfăşurat mai mult clandestin. Cu toate

[261] Ciobanu, p. 609.
[262] Ciobanu, p. 615.
[263] Barbu, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro

piedicile puse de autorităţile sârbeşti, românii din Banat au menţinut un contact permanent cu Consiliul Naţional Român Central de la Arad. Potrivit relatărilor lui Coriolan Băran, pregătirile pentru organizarea alegerilor de delegaţi şi a adunării au început după tratativele C.N.R. cu delegaţia guvernului de la Budapesta, condusă de Iaszi Oskar. Într-o şedinţă lărgită a Consiliului, cu reprezentanţi ai gărzilor naţionale şi a studenţilor, la care au participat 50–60 persoane, desfăşurată în sala de gimnastică a şcolii de fete „Vasile Stroescu" din Arad, a fost stabilită ziua de 1 decembrie stil nou ca dată a adunării naţionale[264]. Conform Regulamentului de alegere a delegaţilor, fiecare circumscripţie electorală trebuia să aleagă câte 5 deputaţi oficiali, la care se adăugau ca delegaţi de drept reprezentanţii reuniunilor economice şi ai asociaţiilor culturale, ai gărzilor, studenţilor şi înaltul cler. Mai multe discuţii a prilejuit locul de desfăşurare a adunării naţionale, avansându-se propunerea pentru Câmpia Libertăţii de la Blaj, cu argumentul că adunarea din 1918 *„era urmarea firească a adunării naţionale din 3/15 mai 1848"*[265]. În timpul desfăşurării şedinţei, s-a primit, de la Florian Medrea, vestea prin care C.N.R. era informat că *„gărzile naţionale stăpânesc pe deplin oraşul şi cetatea Alba Iulia, precum şi regiunea întreagă"*. Cel care a susţinut alegerea oraşului Alba Iulia, un inginer, spunea Băran, al cărui nume nu şi-l mai amintea, a argumentat prin capacitatea oraşului şi a triajului de la Coşlariu, a gării Vinţul de Jos, de a primi circa 20 de trenuri, care să-i aducă pe cei 100.000 de oameni, cât se estima. Al doilea argument invocat a fost capacitatea oraşului Alba Iulia de a caza atâţia participanţi, care, în timp de iarnă, trebuiau să vină cu o zi înainte. În acest sens au fost menţionate cele trei cazărmi goale, şcolile şi cazematele cetăţii, ce puteau fi amenajate pentru câte persoane era nevoie. Începutul de iarnă, cu ninsoare şi îngheţ, impunea asigurarea unor condiţii prielnice de cazare[266].

Din punct de vedere istoric, amândouă localităţile aveau aceeaşi încărcătură simbolică. S-a speculat că *„unii corifei uniţi ar fi insistat cu tărie pentru Blaj"*, dar Coriolan Băran a respins zvonul ca neîntemeiat[267].

Au circulat şi alte zvonuri, uneori post factum, pe care Băran le-a contestat: că la un moment dat s-a renunţat la ţinerea adunării şi numai intervenţia episcopului Ioan I. Papp, respectiv a lui Pop Ioan din Alba Iulia a anulat-o. Alţii au susţinut că a fost necesară intervenţia socialiştilor în acelaşi scop. După C. Băran, versiunea a fost lansată de istoricul Ioan Nistor, care ar fi auzit-o din gura lui Pop Ioan. Coriolan Băran scria categoric: *„Nici un factor competent şi nici un for de drept nu a discutat eventualitatea amânării adunării"*. Conform relatărilor aceluiaşi Băran, a fost vorba de altceva, fapt confirmat şi de istoriografie: *„Cineva fără răspundere a venit cu propunerea ca Marele Consiliu Naţional să proclame unirea"*, argumentând că

[264] Băran, *Memorii*, pp. 283-284.
[265] Băran, *Memorii*, p. 283.
[266] Băran, *Memorii*, p. 284.
[267] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

desfăşurarea adunării *„comporta riscuri şi adunarea putea eşua"*. A fost o singură persoană favorabilă acestei variante, dar propunerea nici nu a fost pusă în discuţie. Iuliu Maniu a pus capăt acestei chestiuni, spune Băran, declarând *„ritos, de la început, că o adunare naţională convocată o dată, în nici un caz nu poate fi amânată, mai puţin anulată"*[268].

Consiliul Naţional Român a desemnat o delegaţie pentru pregătirea adunării, care a desfăşurat o activitate *„febrilă şi metodică"*. *„Această muncă auxiliară de salahori am făcut-o noi* – scria Băran – *tinerii veniţi la Arad din alte părţi"*, mai puţin localnicii arădeni, cu puţine excepţii, care nu s-au *„obosit"* prea mult şi s-au eschivat *„de la munca migăloasă pe care o reclama organizarea adunării"*[269].

Această delegaţie desemnată de C.N.R. la Arad a expediat manifeste şi instrucţiunile necesare la toate organizaţiile P.N.R., a contactat toate reuniunile şi societăţile economice sau culturale care urmau să trimită delegaţi de drept, a cerut date de la toate circumscripţiile pentru a cunoaşte numărul participanţilor la adunare şi pentru a pregăti trenurile speciale necesare. *„Niciodată* – menţiona Băran – *n-a lucrat un aparat românesc atât de conştiincios şi precis ca în acele zile"*[270]. A contribuit mult la aceasta şi organizarea de tip militar a gărzilor.

Cea mai grea problemă cu care s-au confruntat organizatorii a fost asigurarea transportului delegaţilor pe căile ferate, respectiv a mijloacelor de transport, având în vedere faptul că toată lumea dorea să participe, dar nu exista posibilitatea să se asigure trenuri speciale pentru cei doritori. Solicitat la Arad să pună la dispoziţia C.N.R. trenuri speciale pentru deplasarea la Alba Iulia, Iaszi Oskar a promis şi s-a ţinut de cuvânt. Cu toată opoziţia lucrătorilor de la regionala Arad de căi ferate, la dispoziţia Consiliului au fost puse patru trenuri, care urmau să plece din Arad în data de 30 noiembrie, ora 9. Astfel s-a putut ca din judeţul Arad şi din ţinuturile mărginaşe să participe la Alba Iulia circa 10.000 oameni[271].

Alegerea delegaţilor bănăţeni la conferinţa naţională s-a făcut în clandestinitate. Aurel Cosma jr. spunea că cei din conducerile consiliilor naţionale au lucrat *„operativ şi conspirativ"*, deplasându-se în sate, unde au discutat cu oamenii. El dă exemplul unchiului său şi al lui în acest sens[272]. Coriolan Băran confirmă faptul că deşi activitatea P.N.R. s-a desfăşurat mai mult în clandestinitate în Banat, pregătirile pentru adunare s-au derulat şi aici, încât *„toate circumscripţiile electorale şi-au desemnat la timp delegaţii, conform instrucţiunilor primite"*[273].

Informarea locuitorilor s-a făcut prin contactele directe cu C.N.R. din Arad, prin ziarul „Românul", prin instrucţiunile difuzate, pe cale orală, de la om la om. Filaret

---

[268] Băran, *Memorii*, p. 284.
[269] Băran, *Memorii*, p. 285.
[270] *Ibidem*.
[271] *Ibidem*.
[272] Cosma jr., *Amintiri*, p. 632.
[273] Băran, *Memorii*, p. 280.

https://biblioteca-digitala.ro

Barbu menţiona că la patru zile după alegerea membrilor consiliului şi a gărzii naţionale la Lugoj, *„a venit ştirea că la Alba Iulia va fi adunarea cea mare"*[274]. În 22 noiembrie, Nicolae Badiu a fost trimis de locuitorii din Seleuş la Arad, unde a contactat mai mulţi fruntaşi, în frunte cu Cicio Pop şi Ioan Suciu. La redacţia ziarului „Românul" a primit instrucţiunile pentru alegerea deputaţilor de la Ioan Suciu. Peste două zile s-a întors şi locuitorii din Seleuş s-au împrăştiat în toate părţile pentru a informa populaţia din celelalte sate. Nicolae Badiu şi Trifu Baba au mers la Sânmihai. Alegerea de deputaţi în Seleuş s-a făcut în 27 noiembrie. Au fost aleşi învăţătorul Iosif Popa din Seleuş, învăţătorul Găvrilă din Sânmihai, Popescu din Petrovasela, învăţătorul Pavel Rudneanu din Satu Nou şi dr. Mircea din Alibunar[275].

Potrivit relatărilor lui P. Bizerea, alegerea delegaţiilor *„sub ocupaţie sârbească era o problemă foarte grea"*. Dintre conducătorii comunităţilor româneşti *„nu îndrăznea nimeni să înfrunte sălbăticia sârbească şi să-şi expună viaţa"*. Singura care şi-a asumat această misiune, *„rezistenţa demnităţii naţionale"*, cum a denumit-o memorialistul, a fost mica redacţie a gazetei „Opinca", prima gazetă românească de pe acele meleaguri. Era formată din R.S. Molin, P. Bizerea şi Patrichie Râmneanţu. După ce au consultat aderenţii gazetei, redactorii au luat iniţiativa alegerilor, comunicând la timp lista candidaţilor. Adunările pentru alegeri s-au desfăşurat în 11 şi 12 noiembrie 1918. Au fost aleşi:

1. Cercul electoral Vârşeţ: dr. Petre Iştfan, dr. Mihai Spăriosu, Patrichie Râmneanţu, Lazăr Ciuta, Ioan Maleta
2. Cercul electoral Moraviţa: dr. Nicolae Imbroane, Romulus S. Molin, Avram Corcea, Ion Andreescu, Ion Alexandrescu
3. Cercul electoral Biserica Albă: dr. Aurel Novac, Todor Petrică, Remus Birtos, Sava Guţu, Victor Popovici
4. Cercul electoral Sasca: dr. Ilie Gropşianu, dr. Ion Ţeicu, Cornel Mircea, Păuniţa Atnagia, Vidu Braia
5. Cercul electoral Cicidorf (Zichydorf): dr. Ştefan Sulici, Eugen Munteanu, Virgil Musta, Aurel Popovici, Filip Pop
6. Cercul electoral Uzdin: Ioanichie Neagoe, Ştefan Popa, dr. Duşan Spăriosu, dr. George Zăria, Adrian Suciu[276].

Toate mărturiile menţionează greutăţile pe care le-au întâmpinat deputaţii aleşi la plecarea spre Alba Iulia. Nicolae Badiu scria: *„aceşti aleşi n-au mai văzut Alba Iulia. Din gara Timişoara au fost aduşi îndărat cu forţa de către sârbi"*[277]. Şi Coriolan Băran aminteşte de atitudinea autorităţilor de ocupaţie:

---

[274] Barbu, p. 156.

[275] Badiu, p. 152.

[276] Bizerea, pp. 294-295.

[277] Badiu, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro

„Sârbii au căutat să împiedice participarea delegaţilor. Necunoaşterea situaţiei locale a făcut totuşi ca o bună parte a delegaţilor să treacă peste obstacolele ridicate de sârbi şi să participe la adunare".

El a remarcat şi faptul că mai multe circumscripţii au scris pe mandatele deputaţilor: *„delegatul a fost îndrumat de alegători să voteze unirea fără condiţiuni cu România"*[278]. Potrivit memoriilor lui Filaret Barbu,

„după cum au hotărât intelectualii noştri de la casină, am plecat la Alba Iulia. Din foştii gardişti au plecat N. Bireescu, Giurgiu, Proştean, Roman, Vălean. Eu am plecat cu dl. Raţiu, Bujor şi cu tata"[279].

Coriolan Băran a mers la Alba Iulia în 28 noiembrie pentru a organiza cazarea arădenilor. A fost îndrumat de Ştefan Cicio Pop să se pună la dispoziţia comisiei de organizare a adunării. Această comisie era condusă de Ioan Pop, dar adevăratul organizator a fost Florian Medrea, ajutat de Ovidiu Gritta. Memorialistica, fără excepţie, aminteşte *„organizarea perfectă, de admirat a adunării". „Totul a fost dinainte bine gândit* – scrie Băran – *bine planificat şi executat, într-un mod de admirat, neobişnuit mai ales în vremuri de revoluţie"*[280].

În 30 noiembrie au sosit membrii Consiliului Naţional Român şi alţi fruntaşi ai societăţii româneşti. După aprecierea lui Coriolan Băran,

„tot ce au avut Ardealul şi Banatul mai de seamă în acel timp, au fost prezenţi, în afară de o parte a bănăţenilor, în special cei din judeţul Torontal, care au fost împiedicaţi de cordoanele sârbeşti să participe"[281].

În după-amiaza zilei de 30 noiembrie au venit ierarhii celor două biserici româneşti: Ioan I. Pap, episcopul Aradului, Miron Cristea, episcopul Caransebeşului, din partea Bisericii Ortodoxe Române, Demetriu Radu, episcopul Orăzii, Valeriu Traian Frenţiu, episcopul Lugojului şi Iuliu Hossu, episcopul Gherlei, din partea Bisericii Greco-Catolice. Scaunele mitropolitane erau vacante în urma decesului mitropoliţilor Vasile Mangra şi Victor Mihaly de Apşa. O impresie deosebită a făcut şi venirea foştilor memorandişti: George Pop de Băseşti, Teodor Mihali, Dimitrie Comşa, Rubin Patiţia[282].

Din 30 noiembrie, de la orele 12 au început să sosească trenurile speciale,

„vărsând mase mari de popor, cari se grăbeau spre centrul oraşului, de unde oamenii căpitanului Florian Medrea îi conduceau sus, în cetate, unde oamenii erau cazaţi în cazărmi, în şcoale şi cazemate"[283].

---

[278] Băran, *Memorii*, p. 280.
[279] Barbu, p. 156.
[280] Băran, *Memorii*, p. 286.
[281] *Ibidem*.
[282] Băran, *Memorii*, pp. 286-287.
[283] Băran, *Memorii*, p. 287.

https://biblioteca-digitala.ro

Coriolan Băran şi Aurel Cosma jr., participanţi la adunare, au insistat, în memoriile consacrate special evenimentului, asupra entuziasmului de nedescris care domnea în Alba Iulia. *„Coloanele de români, îmbrăcaţi în straie de sărbătoare, cu steaguri şi unele cu muzici în frunte, dădeau un colorit inedit Bălgradului"*[284].

Aurel Cosma jr. menţiona că *„fizionomia urbană"* a oraşului Alba Iulia s-a transformat:

> „Toate uliţele, dar mai ales pieţele din centrul citadin şi prin locurile ce duceau spre cetate sau spre câmpia plebiscitului au devenit un furnicar agitat şi entuziast în necontenită mişcare şi ascendenţă... Pretutindeni imobilele erau arborate cu steaguri tricolore româneşti... Zeci de mii de oameni, români înveşmântaţi în costume de mare praznic, populau trotoarele străzilor..."[285].
>
> O surpriză plăcută, aminteşte Băran, a fost prezenţa unei masive coloane de mineri din Valea Jiului, „care au bătut drumul lung pe jos, în vreme de iarnă"[286].

Imaginile reţinute s-au repetat şi a doua zi. În zorii zilei de 1 decembrie,

> „coloanele de oameni care soseau la adunare curgeau din toate direcţiile. Soseau în mase mari locuitorii din regiunile mai apropiate. Coborau moţii lui Horea şi Iancu din ţara lor. Veneau mărginenii mândri, cu mândre femei, din regiunea Sibiului; veneau fraţii lui Aurel Vlaicu din ţinuturile Orăştiei; soseau din toate părţile cete de români transfiguraţi de fericire şi emoţionaţi de ziua cea mare care le-a fost dat să o trăiască",

scria Coriolan Băran[287]. Nu a fost semnalat niciun incident care să tulbure atmosfera de mare sărbătoare. Coloanele înaintau într-o ordine desăvârşită, *„miraculoasă"*, spunea Băran, pentru un oraş aşa de mic. Înaintau milităreşte, în coloane de patru, *„cu cântece patriotice şi urale însufleţite"* spre locul unde urma să se ţină adunarea populară, pe câmpia de la marginea cetăţii[288].

Aurel Cosma jr., mai ales, a apreciat în mod desosebit sistemul de pază instalat pe teren de Florian Medrea. Paza adunării a fost asigurată de gărzile naţionale din Alba Iulia şi din regiune, completate cu un batalion de ostaşi din Cluj, sub comanda lt. col. Mihu, unul din Sibiu, comandat de Vasile Barbu, o jumătate de batalion din Hunedoara, comandat de căpitanul Valer Pascu. La aceşti militari îmbrăcaţi în uniforme cazone s-au adăugat cele două companii de legiuni din Abrud şi faimoasa companie din Zlatna, numită şi *„mândrii căciulari ai lui Horia"*, care au venit îmbrăcaţi în costume tradiţionale româneşti[289].

În oraşul de sus, de sub cetate, au făcut serviciu de ordine şi pază trei companii conduse personal de Florian Medrea. Pe lângă unităţile menţionate, au mai fost

---

[284] Băran, *Memorii*, p. 287.

[285] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 624.

[286] Băran, *Memorii*, p. 287.

[287] Băran, *Memorii*, p. 289.

[288] *Ibidem*.

[289] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 623.

https://biblioteca-digitala.ro

aduse o companie din Teiuş, alta din Blaj, una din Săscior şi câte o legiune din Ighiu, Ţelna şi Sebeş.

Formaţii de străjeri au fost dispuse pe toate arterele care duceau spre cetate pentru a menţine ordinea şi a dirija circulaţia. Au fost repartizate santinele şi patrule în tot oraşul, chiar şi în cartierele Maieri, Heiuş, Lipoveni, Partoş. Ele au constituit *„un fel de cordon apărător de avangardă vigilentă"*, pentru a semnala orice ameninţare[290].

Strategia lui Medrea – descrisă de Aurel Cosma jr. – prevedea

> „să împrejmuiască din punct de vedere defensiv tot oraşul cu un lanţ de posturi de observaţie, legate între ele cu patrule mobile şi mai ales să încercuiască câmpia lui Horia cu trei rânduri de cordoane, pe alocuri cu şanţuri şi tranşee".

Aceste cordoane constituiau prima *„stavilă pentru apărarea oraşului"*, dar şi *„o linie de protecţie pentru a obliga pe toţi oamenii veniţi să treacă prin locurile de acces şi pe drumurile dinainte stabilite şi indicate"*, bine păzite de ostaşii gărzilor[291].

Toată atenţia apărării militare – observa Aurel Cosma jr. – era concentrată asupra cetăţii, centrul evenimentului. Planul operativ al lui Medrea prevedea o bună organizare şi amplasare de posturi a santinelelor şi o mişcare adecvată a patrulelor. În afara unităţilor menţionate, pentru cetate au fost repartizate alte patru companii din garnizoana gărzilor locale, comandate de căpitanul Smeu. Au fost instalate posturi peste tot, la cele două porţi de acces în cetate, au fost dispuse santinele deasupra zidurilor groase ale fortificaţiilor, la fiecare bastion erau soldaţi care supravegheau străzile învecinate[292].

Atenţia principală era îndreptată spre cazinoul militar, unde urma să se desfăşoare adunarea delegaţilor oficiali. Aici au fost dispuşi ofiţeri din gărzile naţionale ca să verifice actele delegaţilor. Accesul în cetate s-a făcut prin poarta Carol[293].

Amândoi memorialiştii bănăţeni au reţinut agitaţia produsă la hotelul „Hungaria" de vestea că rezoluţia adunării prevedea unirea cu condiţii. Mai mulţi bănăţeni, prezenţi în faţa hotelului, i-au cerut lui Aurel Cosma senior să convoace o consfătuire a bănăţenilor, nemulţumiţi de prevederea unirii cu condiţii şi de atitudinea autorităţilor sârbeşti în Banat. La această consfătuire s-au anunţat şi socialiştii veniţi în număr mare din Banat, mai ales din Caraş-Severin, de la Bocşa, Anina şi Reşiţa. Consfătuirea urma să susţină unirea fără condiţii şi drepturile românilor asupra Banatului. Întrunirea a început la ora 22, în 30 noiembrie, participând şi delegaţi din alte regiuni, îndeosebi social-democraţi. Au vorbit dintre bănăţeni istoricii G. Popovici şi Ioan Sârbu, dar cel mai înflăcărat a fost Avram Imbroane. Bănăţenii au susţinut unirea fără condiţii, iar socialiştii au cerut ca în hotărârea de unire cu România să nu fie menţionată forma de stat, regatul român, ci numai unirea cu România, invocând ideologia proprie de care insistau să

---

[290] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 625.

[291] *Ibidem.*

[292] Cosma jr., *Armata unirii*, p. 626.

[293] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

se ţină seamă. S-a protestat împotriva comportamentului trupelor de ocupaţie sârbeşti, s-a cerut înlocuirea lor cu unităţi ale armatei franceze, includerea în hotărârea de unire a dreptului românilor asupra Banatului. Vasile Goldiş a potolit spiritele care contestau ideea unor instituţii autonome în cadrul regatului român, precizând că acestea vor avea un rol tranzitoriu şi temporar, până la deplina unificare legislativă şi integrare în statul român[294].

Coriolan Băran a semnalat şi el agitaţia produsă de vestea că hotărârea de unire cu România prevedea unirea cu condiţii. El oferă o altă variantă: *„un grup de tineri bănăţeni, conduşi de Lucian Georgevici ... au pătruns până la Iuliu Maniu"*, cerând lămuriri. Maniu le-a explicat că anumite condiţii *„se impun pe timp limitat"*, până la aplicarea noilor legi *„este nevoie de un corp diriguitor ... după unificarea treptată a legislaţiei ţării aceste organe se vor dizolva şi vor dispărea"*. Principial, susţine Băran, unirea *„s-a votat fără condiţiuni"*[295].

Desfăşurarea adunării naţionale s-a făcut conform tradiţiei transilvănene. În dimineaţa zilei de 1 decembrie, *„praznicul naţiunii noastre"*, cum a denumit Aurel Cosma jr. adunarea, a început cu liturghiile la bisericile protoprezbiterale ale celor două confesiuni. La ortodocşi slujba a fost oficiată de episcopii Ioan I. Pap şi Miron Cristea, împreună cu un sobor de preoţi. Miron Cristea a rostit rugăciunea de mulţumire, iar corul dirijat de Timotei Popovici a cântat marşul legionarilor români. În biserica greco-catolică slujba a fost oficiată de episcopul Frenţiu[296].

La Alba Iulia au fost prezenţi ca oaspeţi şi reprezentanţi ai armatei române, generalul Leonte, căpitanii Băgulescu şi Mărculescu, locotenentul Jiteriu, ca invitaţi au fost şi reprezentanţii corpului voluntarilor români, fruntaşi ai vieţii politice sau publice româneşti cum au fost Eugen Goga, Iosif Şchiopu, Ghiţă Pop, Vasile Osvadă. Au fost prezenţi apoi reprezentanţii celorlalte provincii unite cu România, Alexandru Procopovici şi Cazacliu din Bucovina, Pantelimon Halipa din Basarabia, relatează Aurel Cosma jr.[297].

Sala cazinoului militar a fost amenajată pentru adunarea oficială a delegaţilor aleşi sau desemnaţi. Au fost arborate steagul tricolor la mijloc şi steagurile Antantei. Pe scenă erau dominante drapelele Franţei şi S.U.A., urmate de cele ale Marii Britanii, Italiei, Belgiei, Cehoslovaciei şi Serbiei.

La ora 10.30, după amintirile lui C. Băran, au pătruns în sala cazinoului militar membrii Consiliului Naţional Român. Pe scenă au urcat membrii Consiliului Naţional Român, arhiereii celor două biserici, *„care s-au îmbrăţişat şi s-au sărutat frăţeşte în faţa publicului"*, reprezentanţii celorlalte provincii unite cu România şi invitaţii din armata română[298].

---

[294] Cosma jr., *Amintiri*, pp. 648-649.

[295] Băran, *Memorii*, pp. 288-289.

[296] Cosma jr., *Amintiri*, p. 650.

[297] Cosma jr., *Amintiri*, pp. 651-652.

[298] Băran, *Memorii*, p. 291; Cosma, *Amintiri*, p. 652.

https://biblioteca-digitala.ro

Desfăşurarea adunării şi discursurile rostite sunt în general cunoscute. Memorialistica a reţinut mai ales entuziasmul *„ajuns la paroxism"* al sălii atunci când a fost adoptată în unanimitate Hotărârea adunării naţionale. Unirea a fost votată în sunetele clopotelor şi al bătăilor de toacă, *„ca la marile praznice"*, deoarece Consiliul Naţional Român a cerut să se tragă clopotele şi să se bată toaca în toate bisericile. În continuarea adunării oficiale, strâns legată de aceasta s-a desfăşurat adunarea populară. Delegaţi oficiali şi arhierei au prezentat poporului Hotărârea de unire în uralele participanţilor. La tribuna amenajată pentru bănăţeni a vorbit episcopul Miron Cristea[299].

Cea mai plastică imagine a transmis Aurel Cosma jr.:

> „Adunarea plebiscitară ne-a unit prin grandoarea şi coloritul caleidoscopic al mulţimilor populare fără număr, care îşi manifestau virtuţile străbune şi delirul lor fascinant într-o exaltare de nedescris. Am asistat la un spectacol unic şi inegalabil, pe care ni-l prezenta poporul nostru într-o formă şi un conţinut de miraj ca într-un basm fantastic... Adunarea plebiscitului a luat sfârşit printr-o delirantă însufleţire exprimată cu aclamarea şi ratificarea unirii, precum şi cu proclamarea de către masele populare a constituirii noului stat unitar şi întregit al României..."[300].

În diverse localităţi s-au desfăşurat adunări solemne, apropiate ca model, desigur la scară mai mică. Coriolan Buracu o descrie pe cea de la Mehadia:

> „ne-am întrunit la sfânta biserică, unde am oficiat un serviciu religios şi am rostit o cuvântare despre actul istoric ce se săvârşeşte la Alba Iulia. De la biserică am pornit în cortegiu pe străzile principale, cu cântece naţionale, apoi în centrul satului jucând «Hora Unirii», cu serbare populară, care a durat până noaptea târziu, cu mare bucurie şi entuziasm"[301].

S-a putut observa că la 1 decembrie a fost preluat modelul adunării naţionale instituit prin adunarea de la Blaj, din 3/15 mai 1848. Ca şi în 1848, şi în 1918, organizatorii i-au conferit şi o dimensiune sacră, într-o împletire specifică tradiţiei ardelene a sacrului şi profanului. Memorialistica a sesizat şi transmis această dimensiune, folosind consecvent cuvântul *„praznic"*, sintagma *„praznicul neamului"* pentru evenimentul de la 1 decembrie. Adunarea ca sărbătoare a naţiunii, aşa cum s-a întâmplat şi în Revoluţia franceză, a avut menirea nu numai a fi reprezentativă, un *„plebiscit"* cum a denumit-o Aurel Cosma jr., ci a avut şi menirea de a solidariza naţiunea în jurul acestui obiectiv, de a transmite imaginea unanimităţii acesteia pentru actul adoptat. A fost nu numai o tradiţie, ci şi o tactică, realizată în timp scurt, foarte scurt chiar, pentru a afirma unitatea corpului naţional şi a o legitima atât în faţa propriei naţiuni, cât şi a întregii Europe. În simbolistica naţională asemenea manifestări au avut un rol unificator şi integrator. Această imagine s-a transmis peste ani, a devenit un mit fondator, chiar dacă rivalităţile politice şi

---

[299] Cosma jr., *Amintiri*, p. 629.

[300] Cosma jr., *Amintiri*, p. 655.

[301] Buracu, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

politicianismul din România interbelică i-a dezbinat pe cei de la 1 decembrie 1918. Memorialistica bănăţeană reflectă fidel acest fenomen.

În după-amiaza zilei de 1 decembrie 1918, adunarea a ales Marele Sfat Naţional, organism cu atribuţii legislative. Şedinţa de constituire s-a ţinut în sala mare a Curţii cu juraţi a Tribunalului din Alba Iulia. Au fost aleşi 130 membri reprezentând P.N.R., 20 pe social democraţi şi înaltul cler, în total 212 persoane. Au încheiat adunarea episcopii Demetriu Radu şi Ioan Ignatie Pap[302].

Caius Brediceanu a reţinut şi nemulţumirea lui I.I.C. Brătianu pentru *„felul cum s-a proclamat unirea la Alba Iulia"*. Desemnat din partea Banatului, alături de Mihai Popovici, pentru a înmâna regelui României Hotărârea de unire a Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România, Caius Brediceanu amintea că *„i-a displăcut, îndeosebi, instituirea unui guvern special şi autonom în provinciile transcarpatine"*. Ionel Brătianu i-ar fi întâmpinat cu cuvintele: *„Nu are România guvern care să ia conducerea provinciilor alipite? Ce va zice străinătatea de această rezervă a voastră faţă de Bucureşti"*. Aceste cuvinte au fost rostite personal în faţa lui Caius Brediceanu, înainte de sosirea delegaţiei oficiale, pe când acesta a mers la Bucureşti pentru a pregăti primirea delegaţiei oficiale, formată din Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida, Vasile Goldiş şi cei doi bănăţeni. Părerea lui Brătianu s-a schimbat după demisia generalului Coandă şi desemnarea lui ca premier. Cu ocazia înmânării Hotărârii de unire, l-a desemnat pe Al. Vaida Voevod ministru de stat, reprezentând Transilvania şi Banatul în guvern şi l-a însărcinat să organizeze secţiunea transilvană pentru conferinţa păcii[303].

Pentru Banat războiul însă nu s-a sfârşit. Conferinţa de pace urma să stabilească viitoarele graniţe ale provinciei. Viitorul Banatului îngrijora întreaga populaţie, indiferent de naţionalitate. Disputele între naţionalităţile din provincie cu privire la apartenenţa acesteia au accentuat identităţile şi alterităţile.

Identităţi şi alterităţi

Într-o regiune multietnică şi multiconfesională cum a fost Banatul, prăbuşirea imperiului a provocat emoţii şi pasiuni, tensiuni şi dispute generate de răbufnirea la cote ridicate a puseului naţionalist, de viitorul incert al provinciei şi de interesele statelor naţionale de a încorpora în propriile graniţe cât mai mulţi conaţionali din Banat. Toleranţa care a existat în perioada anterioară a fost sensibil atenuată de diferendele teritoriale sau de proiectele politice ale naţionalităţilor. Pe fondul radicalizării generale de după război, al creşterii pericolului bolşevic şi al tensiunilor sociale, fenomenele de identificare naţională şi delimitările de alteritate s-au amplificat, au determinat dispute şi relaţii interetnice tensionate, au accentuat clivajele din societatea locală. Toate acestea au avut loc în contextul menţinerii

[302] Cosma jr., *Amintiri*, p. 654.

[303] Brediceanu, pp. 476-477.

https://biblioteca-digitala.ro

vechii administraţii, a funcţionarilor maghiari, complicând şi mai mult aceste relaţii interetnice. Chestiunea Banatului, revendicat integral de România, dorit şi de Serbia, cel puţin în parte, cu speranţe şi de Ungaria, a înrăutăţit relaţiile dintre aceste ţări şi etniile respective care locuiau pe teritoriul Banatului. Tot mai mult alteritatea a devenit un adversar, politic şi uneori chiar militar, care a prelungit statutul incert al Banatului până în vara anului 1919.

Disputele interetnice nu au luat forme violente sau foarte rar s-a ajuns la conflicte armate şi vărsări de sânge, provocate mai ales de bande de dezertori din fosta armată regulată, consacraţi în memorialistică cu termenul de *„terorişti"*. Disputa interetnică s-a reflectat mai ales în lupta simbolurilor, înlocuirea simbolurilor naţionale, arborarea drapelelor proprii.

Chiar dacă ocupaţia sârbească s-a întins în tot Banatul, nu a avut forţele necesare să acopere întregul teritoriu. În unele oraşe impactul ocupaţiei a fost mai puţin puternic, în Lugoj, de exemplu, prezenţa franceză a atenuat influenţa sârbească, în schimb a favorizat vechea administraţie. Inegală a fost influenţa sârbească şi în mediul rural. Indiferent de zona pe care o reprezintă, memorialistica prezintă ocupaţia sârbească în imagini negative, chiar dacă la venire sârbii au fost primiţi cu braţele deschise, ca pe nişte aliaţi. Nicolae Badiu vorbea în aceşti termeni de *„luptele dintre foştii aliaţi beligeranţi, dar mai ales între aliaţii învingători"*[304].

Dacă pentru naţionalitatea sârbă caracteristica dominantă în memorialistica bănăţeană a fost aceea de ocupant, iar acţiunea politică şi militară de ocupaţie, imaginea ungurului a rămas aproape neschimbată, determinată de atitudinea unor funcţionari din fosta administraţie rămaşi în funcţii şi mai ales de politica elitei şi a guvernelor maghiare de a susţine în continuare integritatea Ungariei istorice. Am văzut, în toamna anului 1918, oamenii politici de la Budapesta nu au încetat să spere în menţinerea Banatului şi a Transilvaniei în cadrele Ungariei.

O noutate o reprezenta atitudinea populaţiei germane din Banat, dezorientată de cursul evenimentelor din Ungaria, după declanşarea revoluţiei la Budapesta şi care a avut o evoluţie contradictorie. Două imagini apar contrapuse în memorialistica românească despre comunitatea germană: una care relevă ataşamentul acesteia faţă de ideea de stat maghiar şi a doua care afirmă naşterea ideii de libertate naţională şi culturală.

> „Până şi masa compactă a şvabilor – scria C. Băran – care până atunci a fost fidelă ideii de stat maghiar, a început să se trezească şi să-şi revendice drepturile naţionale..."[305].

Pentru Aurel Cosma jr. *„primele licăriri ale ideilor de libertate naţională şi culturală ale şvabilor din Banat au fost exprimate în public"* după ce s-a constituit la Timişoara Consiliul Naţional Român[306].

---

[304] Badiu, p. 152.

[305] Băran, *Memorii*, p. 279.

[306] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, p. 660.

https://biblioteca-digitala.ro

Între nostalgia faţă de vechea stăpânire şi viitorul incert, comunitatea şvăbească din Banat apare în memoria românească ca lipsită de unitate, divizată în diverse grupări şi orientări, oscilând între apartenenţa la Ungaria, la Serbia, între menţinerea integrităţii Banatului ca o provincie autonomă sub protectorat ungar sau francez şi în cele din urmă apartenenţa la regatul român. A contribuit la această evoluţie contradictorie absenţa unei decizii privind graniţele Banatului, ecourile revoluţiei din Ungaria şi propaganda regimului Béla Kun, stabilirea liniei demarcaţionale care a împiedicat guvernul României să acţioneze mai eficient. Singurii reprezentanţi oficiali ai României în Banat au fost ofiţerii acreditaţi pe lângă comandamentul francez, maiorul Oancea şi căpitanul Petrescu D. Tocineanu.

În 31 octombrie 1918 s-a constituit la Timişoara Consiliul Naţional Şvăbesc, condus de profesorul Iosif Striegl, concomitent cu celelalte consilii ale naţionalităţilor din Banat[307]. În aceeaşi zi, Otto Roth a proclamat republica bănăţeană şi a obţinut de la guvernul Károlyi numirea sa ca guvernator, recunoscută şi de regimul Béla Kun.

Odată cu instaurarea ocupaţiei sârbeşti, germanul Hegen a fost desemnat de administraţia de ocupaţie prefect al Timişorii şi al comitatului. Cu ocazia tratativelor de la Arad, Iosif Striegl, împreună cu deputatul sas Emil Neugeboren s-au aflat în suita ministrului Iaszi Oskar, care a tratat cu Consiliul Naţional Român Central. Într-o declaraţie făcută ziarelor „Românul" şi „Temesvarer Zeitung", Striegl a declarat că germanii nu au pretenţii iredentiste, nu vor stat în stat, că doresc să lucreze împreună cu ceilalţi conaţionali din ţară. El a cerut:

> „cultura noastră specializată să fie apărată şi dezvoltarea ei garantată, să rămână neatinse averile naţionale, aşa zisa Universitate săsească să rămână..."[308].

Imediat după adunarea de la Alba Iulia, în 9 decembrie 1918, Victor Orendi-Hommenau a înfiinţat societatea culturală „Kulturband der Banater Schwaben", cu scopul – spunea Aurel Cosma jr. – *„de a milita pentru unirea Banatului cu România şi integrarea şvabilor în noul stat"*[309]. Acelaşi memorialist aminteşte şi o delegaţie de şvabi, *„gospodari şi agricultori"*, în frunte cu Ladislau Müller, care în 29 decembrie a înmânat generalului Berthelot un memoriu spre a fi depus la conferinţa păcii. După Aurel Cosma jr., memoriul a exprimat dorinţa şvabilor de a-şi decide soarta în temeiul dreptului la autodeterminare, ca Banatul să fie unit cu România, iar şvabii să fie integraţi cu toţi locuitorii de limbă germană în noul stat. Până la unirea cu România, Banatul să fie ocupat de trupe franceze. Memoriul a ajuns la conferinţa păcii, după cum comenta ziarul „Dimineaţa" din 27 ianuarie 1919[310].

---

[307] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, p. 660.

[308] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, p. 661.

[309] *Ibidem*.

[310] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, p. 662.

https://biblioteca-digitala.ro

Atrocităţile comise de unităţi din fosta armată ungară împotriva populaţiei româneşti au determinat Consiliul Dirigent din Transilvania şi guvernul României să solicite conferinţei de pace curmarea acestor abuzuri. Ca urmare a hotărârii conferinţei de pace din 26 februarie 1919, prin care linia demarcaţională era mutată treptat spre vest, formându-se o zonă neutră între forţele armate române şi cele ungare, s-a dat termen ca în zece zile, începând cu 23 martie, trupele maghiare să se retragă la vest de zona neutră. Hotărârea conferinţei de pace a fost prezentată guvernului de la Budapesta în 20 martie 1919. Acesta a demisionat în aceeaşi zi, iar la 21 martie 1919 a fost proclamată Republica sfaturilor, care a respins nota conferinţei de pace.

Semnificativ, în aceeaşi zi, Gaspar Muth publica în ziarul „Schwäbische Volkspresse" articolul *Jos cu masca*, prin care acuza propaganda în favoarea României, făcută de cercurile săseşti şi acuza direct pe Brandsch de această propagandă cu ocazia întrevederii acestuia cu reprezentanţii şvabilor. Conform relatărilor lui Muth, Consiliul Naţional Şvăbesc *„n-a pertractat cu Brandsch, ci a condamnat şi a dezaprobat atitudinea sa pro România (romanofilă)"*. Muth condamna şi atitudinea gazetelor germane din Lugoj şi Caransebeş pentru că cereau *„germanilor să se lapede de patria lor veche Ungaria"*, considerându-le efecte ale propagandei lui Brandsch, al cărei obiectiv era de *„a dărâma poporul şvăbesc şi a-l înstrăina patriei maghiare"*[311].

Imediat după acest eveniment, în 22 martie maiorul Oancea a fost ataşat pe lângă Comandamentul francez de la Timişoara ca reprezentant al armatei române. În capitala Banatului a fost sprijinit de un grup de intelectuali români, în frunte cu Pompiliu Ciobanu, care l-au informat şi consiliat în legătură cu situaţia din Banat. Rapoartele transmise de maiorul Oancea au fost utilizate ca sursă de informare şi încorporate în memoriile lui Pompiliu Ciobanu despre relaţiile interetnice din Banat. Ele oferă o imagine clară a atitudinii francezilor, sârbilor, şvabilor şi despre iniţiativele românilor. La sfatul lui Pompiliu Ciobanu, maiorul Oancea a început dialogul cu liderii şvabi.

În raportul său din 6 aprilie 1919, informa Consiliul Dirigent că în comunitatea germană din Banat persista ideea unei republici bănăţene, în primul rând sub protectoratul Ungariei, iar dacă nu era posibil sub cel al Franţei. Maiorul Oancea a reţinut lipsa de unitate din comunitatea şvăbească. El amintea poziţia dr. Otto Roth, favorabilă Republicii Banatului, sub protectoratul Franţei, însă, nota Oancea, el *„părea discreditat în faţa şvabilor, care sunt împărţiţi în două"*. Unii sub conducerea lui Victor Orendi-Hommenau înclinau spre români, în timp ce gruparea condusă de Gaspar Muth era împotriva unirii cu România. Ei cereau o republică a Banatului, *„dacă nu făcând parte din republica ungară"*, să fie cel puţin sub protectoratul ei sau al Franţei. La întâlnirea maiorului Oancea cu Gaspar Muth din 5 aprilie, acesta din urmă a susţinut că Banatul trebuia să revină Ungariei. După ce

[311] Ciobanu, pp. 615-616.

https://biblioteca-digitala.ro

ofiţerul român a încercat să-i argumenteze că singurul aliat posibil pentru Ungaria era România, i-a atras atenţia asupra pericolului bolşevic:

> „Nu vă jucaţi cu focul. Aţi făcut republică, acum comunism, crezând că vă veţi sustrage despăgubirilor de război. Dublă greşeală pentru că, din acest joc periculos vă veţi alege cu un infern ca în Rusia, veţi uni toată lumea civilizată contra voastră... Aţi făcut greşeala de neiertat să ameninţaţi Europa cu revoluţia. Această furtună produsă într-un pahar, chiar dacă se numeşte Republica maghiară, se va înăbuşi în curând"[312].

În 11 aprilie, maiorul Oancea a avut o întrevedere cu Dammang, redactor şef al zirului „Deutsche Wacht" şi cu Tengler, directorul cooperativelor săteşti şvabe. Conform raportului maiorului Oancea din 14 aprilie, amândoi erau favorabili *„pentru o apropiere de România"*, dar erau preocupaţi cum să-l convingă pe Muth şi gruparea sa favorabilă Ungariei sau pentru o republică sub protectoratul acesteia. Urma ca cei doi să sondeze atitudinea lui Muth prin intermediul lui Iosif Gabriel, *„pe care l-au lăsat înadins în tabăra adversă ca să-i informeze şi să facă pe moderatorul între cele două grupări"*[313].

După o serie de consfătuiri parţiale în cercurile germane, în 13 aprilie Oancea a avut o întrevedere cu Iosif Gabriel, care i-a prezentat evoluţia atitudinii şvabilor de la destrămarea imperiului. La proclamarea Republicii maghiare – spunea el – *„şvabii într-un glas au aderat la această republică, cerând autonomia naţională a lor, cu dreptul de a avea în ministerul maghiar un ministru reprezentant al lor"*. După intrarea sârbilor în Banat şi după discuţiile de la conferinţa păcii privind desprinderea Banatului şi a Transilvaniei de Ungaria, şvabii s-au gândit la o republică independentă a Banatului unit cu Sabatka. După ce şeful şvabilor din Banat, Hegen a fost numit prefect la Timişoara şi după adeziunea saşilor la unirea cu România, dezorientarea în comunitatea şvăbească a crescut. Când R. Brandsch a venit în Banat pentru a explica poziţia saşilor, Gaspar Muth i-a interzis să vorbească, numindu-l trădător. Brandsch a militat pentru o atitudine unitară a tuturor germanilor, pentru unirea acestora cu România. În acest sens a publicat articole în ziarul de limbă germană „Südungarn". Brandsch a avut întrevederi cu şvabii din Lugoj, în faţa cărora a promovat aceleaşi idei. La Lugoj, această atitudine a fost susţinută de tipograful Heinrich Anwender care a publicat în acest spirit mai multe apeluri către populaţia şvăbească în ziarul său „Lugoscher Zeitung". El a insistat ca, după exemplul adunării saşilor de la Mediaş, şi şvabii să convoace o adunare a lor, în care, pe baza dreptului de autodeterminare, să proclame unirea cu România[314]. Grupul lui Muth a părăsit sala în care a avut loc întâlnirea cu Brandsch, astfel încât acesta a putut să explice raţiunile pentru care saşii s-au unit

---

[312] Ciobanu, pp. 583-584.

[313] Ciobanu, p. 588.

[314] Cosma jr., *Adeziunea*, p. 662.

https://biblioteca-digitala.ro

cu România. Iosif Gabriel susţinea că de atunci datează neînţelegerile între şvabi: *„Unii se gândesc la România, alţii la sârbi, iar alţii, cei mai dârji, în cap cu dl. Muth la Ungaria"*. Tot el aminteşte faptul că guvernul Károlyi nu a mai stat de vorbă cu delegaţia şvabilor, cărora le-a promis autonomia, *„astfel că şvabii au început să se teamă şi de unguri"*. Revoluţia comunistă i-a încurcat şi mai mult, declara Gabriel, *„făcându-i să se gândească serios la o republică Banato-Sabatka, iar în cazul imposibilităţii, la alipirea spre Serbia"*. Când sârbii au început să ridice din bănci sume mari, *„au început să suspecteze şi acest stat"*, convinşi că *„Serbia le cere, dar nu le dă nimic"*. Treptat şi atitudinea lui Muth a început să se schimbe, iar de câteva zile gruparea lui a început să treacă de partea lui Orendi- Hommenau. Cei care au mai rămas grupaţi în jurul ziarului „Volkspresse" se străduiau să-l lămurească, ameninţând că, în caz contar, vor trece cu toţii la „Deutsche Wacht", favorabil românilor. În finalul discuţiei cu maiorul Oancea, Gabriel declara – *„ne atrage mai mult România, care a promis drepturi pentru naţionalităţi"*, dar ezitarea şvabilor provenea din faptul că se temeau de sârbi[315].

În 15 aprilie, şefii tuturor *„fracţiunilor"* şvăbeşti au fost convocaţi de Muth pentru a lua o hotărâre. Oficial adunarea a transmis că dorinţa şvabilor era să se afle de partea ţării căreia îi revenea oraşul Timişoara. În realitate Muth a fost de partea Serbiei şi a susţinut propaganda în acest sens în Torontal. Aderenţii săi au rămas în număr mic, deoarece a demonstrat în adunare *„că susţine un interes personal, nu o idee naţională"*[316].

Maiorul Oancea a fost înlocuit în 15 aprilie 1919 de către căpitanul Petrescu D. Tocineanu, în calitate de ataşat pe lângă Divizia 17 colonială franceză, *„cu misiunea de a face legătura trupelor româneşti din Transilvania cu această mare unitate franceză"*. Deoarece – amintea el – *„în capitala Banatului nu mai există în mod oficial altă autoritate recunoscută a vechiului regat român"*, a devenit canalul de informare cu privire la dorinţele românilor şi situaţia din provincie pentru Comandamentul trupelor din Transilvania, Consiliul Dirigent, Marele Cartier General din Bucureşti şi delegaţia română la conferinţa păcii.

La 1 aprilie 1919, Tocineanu a intrat în posesia unui document, transmis de comandantul armatei franceze din Ungaria, generalul Franchet d'Esperey la Constantinopol. Este vorba de memorandumul înaintat generalului francez de către Otto Roth, după întoarcerea sa de la Budapesta. În rezumat, guvernatorul Banatului, cum semna Roth, atrăgea atenţia asupra izbucnirii unei mişcări bolşevice în provincie, stimulată de progresele acesteia în celelalte teritorii ocupate şi *„întărită prin sentimentul naţional"*, temându-se că în Banat *„naţionalismul va ajuta introducerea bolşevismului"*. Dacă nu se vor lua măsuri preventive va izbucni şi în Banat, favorizată de *„ostilităţile actuale ce există între sârbi şi români"*.

---

[315] Ciobanu, pp. 588-589.

[316] Ciobanu, pp. 591-592.

https://biblioteca-digitala.ro

În atari condiţii, susţinea Roth, cel mai bun obstacol ar fi *„un Banat independent, sub protecţiunea trupelor franceze ... şi o eventuală colonizare a Banatului de Franţa"*. A primit libertate de a acţiona în acest sens de la guvernul Károlyi şi de la cel comunist, mai ales că în 31 octombrie 1918 a proclamat republica Banatului şi a exercitat funcţia de guvernator al provinciei până în 20 februarie 1919, când a fost înlăturat de administraţia sârbă de ocupaţie. Invocă în sprijinul acestui proiect şi opinia unor reprezentanţi ai celorlalte naţionalităţi, susţinerea ungurilor, germanilor şi socialiştilor[317].

Raportul generalului francez adaugă propriile comentarii. Alungarea lui Otto Roth din funcţia de guvernator a provocat mişcările din regiunea Timişorii, dintre 21–25 aprilie. Opinia sa era că a fost însărcinat de guvernul de la Budapesta să sondeze părerile comandamentului francez despre evoluţia evenimentelor în curs. Roth a declarat generalului francez că *„starea actuală a Ungariei e pricinuită de frica înaintării României peste linia de demarcaţie"*. La întâlnirea lui Otto Roth cu generalul De Lobit a asistat şi ministrul Franţei Fonteney, care la rândul său a informat Ministerul de externe francez despre această întrevedere. Raportul reia ideile din memorandumul depus, cu unele nuanţe. După Roth, observa ministrul, revoluţia de la Budapesta era expresia *„unei explozii de şovinism maghiar ... însă a cărei conducere a fost luată de elemente foarte violente"*. A remarcat emoţia creată în Ungaria de extinderea teritorială a României. Roth a lăsat să se înţeleagă că România era câştigată de bolşevism. El a făcut şi o vizită guvernului sârb la Belgrad, unde a fost primit în audienţă la prinţul Alexandru. Acesta i-a răspuns că este necesară trasarea cât mai rapidă a frontierelor, *„atunci numai se va putea organiza în mod definitiv şi eficace apărarea în contra bolşevismului"*[318].

A fost un turneu de faţadă, pentru a crea imaginea luptătorului împotriva bolşevismului, deoarece în 24 aprilie Tocineanu a raportat difuzarea unor manifeste bolşevice la Caransebeş, Lugoj şi Orşova. Roth şi Jacobi au fost implicaţi, beneficiind de un fond de 5 milioane destinat propagandei. Acţiunea lor a fost descoperită de francezi[319].

Aurel Cosma a preluat administraţia în Timişoara în 23 iulie 1919, iar în 3 august a intrat armata română în capitala Banatului.

Deoarece o parte a delegaţilor aleşi să participe la adunarea de la Alba Iulia au fost opriţi de autorităţile sârbeşti, la 10 august Aurel Cosma a convocat la Timişoara o adunare naţională a bănăţenilor care a reafirmat adeziunea la unirea Banatului cu România. Concomitent s-a desfăşurat la „Casa germană" adunarea şvabilor, convocată de Mihai Kausch. Au participat circa 1.000 reprezentanţi ai populaţiei şvăbeşti, reprezentând 33 de comune sau oraşe. Adunarea a votat

---

[317] Ciobanu, pp. 597-598.

[318] Ciobanu, pp. 599-600.

[319] Ciobanu, pp. 601-602.

https://biblioteca-digitala.ro

rezoluţia propusă de Kausch prin care şvabii aderă la hotărârile de la Alba Iulia şi se pronunţă pentru unirea cu România, subliniind următoarele:

> „Deoarece noi vedem în manifestul de la Alba Iulia o garanţie că statul nostru în viitor ne va asigura dezvoltarea liberă a caracterului nostru poporal, folosirea liberă a limbii materne şi deci, pe amândouă – caracterul şi limba – le vom putea promova nestingherit pe teren politic, cultural, economic şi social, dorim ca Banatul să fie unit cu România"[320].

După votarea unirii cu România, o delegaţie a adunării şvabilor, în frunte cu Anton Anton din Variaş, s-a prezentat în 15 august 1919 la Sibiu, unde a fost primită în cadru solemn de un grup de membri din Consiliul Dirigent. Cu această ocazie, Anton Anton a spus:

> „Am venit aici ca reprezentanţi ai poporului german din Banat, pentru a vă face cunoscut că poporul nostru s-a alăturat în unanimitate României. Noi am făcut aceasta cu inima cinstită, fiindcă vedem în hotărârile adunării naţionale a românilor de la Alba Iulia posibilitatea de a ne manifesta în noul stat ca un popor liber..."[321].

În conformitate cu hotărârile adunării şvabilor a fost trimisă o delegaţie mai restrânsă la Paris, pentru a preda conferinţei de pace un memoriu, prin care exprima dorinţa şvabilor de a se uni cu România în baza dreptului de autodeterminare. Delegaţia a fost primită în 19 august 1919 de către prim-ministrul Georges Clemenceau, preşedintele conferinţei de pace. Delegaţia a fost compusă din avocatul Ştefan Frêcot din Timişoara, dr. Andreas Buchmann din Lipova şi doi fruntaşi şvabi din Lugoj: Thomas Fernbacher şi Franz Timon. Memoriul şvabilor a fost predat de Ştefan Frêcot cu următoarea declaraţie:

> „votând rezoluţiunea de unire cu România, adunarea naţională a poporului şvab a ţinut să accentueze două fapte pe care ne permitem, domnule preşedinte, să le supunem în mod special atenţiei Domniei Voastre. Este vorba, mai întâi, de dorinţa puternic exprimată de unanimitatea adunării ca tot poporul şvab să fie reunit cu poporul român de civilizaţie superioară, pe care îl iubeşte şi îl respectă şi de care se simte legat prin originea multora din fiii săi de rasă comună latină [aici oratorul a făcut aluzie la o parte din şvabi, care erau de origine franceză, italiană sau spaniolă]. Secole de viaţă comună ne-au învăţat să apreciem pe vecinii şi conlocuitorii noştri la justa lor valoare, iar experienţa din timpurile din urmă n-a făcut decât să ne întărească convingerea că numai unirea cu România va putea să ne ofere garanţiile suficiente pentru existenţa şi progresul nostru"[322].

Raporturile dintre români şi germani au fost determinante în contextul geopolitic din regiune şi pentru deciziile de la conferinţa păcii. Naţionalitatea germană a traversat o transformare radicală, de la integrarea politică în Ungaria dualistă, cu

---

[320] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, pp. 663-664.

[321] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, p. 664.

[322] Cosma jr., *Adeziunea şvabilor*, pp. 664-665.

https://biblioteca-digitala.ro

urmările unei asimilări tot mai intense, la o comunitate conştientă de individualitatea sa naţională. Semnificativă este şi tendinţa populaţiei germane din Transilvania şi Banat de a adopta o poziţie unitară faţă de hotărârile adunării de la Alba Iulia.

Memorialistica consacrată raporturilor româno-germane în Banat este mai puţin generoasă în imagini reprezentative, fiind tributară, mai ales memoriile lui Aurel Cosma jr., redactate în 1979, epocii şi cercetării istorice din acel timp. Atâta cât am publicat în acest volum relevă o transformare substanţială a raporturilor românilor cu sârbii şi şvabii din Banat. Relaţiile cu sârbii au evoluat de la alianţă şi cooperare la conflict, iar cele cu şvabii de la toleranţă la colaborare şi susţinere. Această răsturnare a raporturilor anterioare este specifică perioadei de tranziţie de la imperiu la statul naţional, după care raporturile în noul stat s-au aşezat pe făgaşul normal.

În această perioadă de tranziţie, în vidul de autoritate statală şi în starea de incertitudine determinată de întârzierea trasării frontierelor, relaţia identitate-alteritate s-a etnicizat excesiv în raport cu perioada anterioară, s-a politizat până la excluderea celuilalt, generând raporturi antagonice între naţionalităţile Banatului. Problema Banatului, de ordin teritorial în primul rând, s-a exprimat în tendinţa de menţinere a integrităţii sale sau divizarea lui şi arondarea părţilor în funcţie de ponderea naţionalităţilor la statul naţional respectiv, Serbia sau România. Soluţionarea ei târzie a fost determinată de complicarea raporturilor diplomatice şi mai ales de pericolul bolşevic, după instaurarea regimului Béla Kun la putere în Ungaria.

Raporturile dintre naţionalitatea cea mai numeroasă – românii şi celelalte naţionalităţi – sârbi şi germani s-au modificat radical. Relaţiile cu sârbii au evoluat de la alianţă şi cooperare la conflict, cele cu şvabii de la toleranţă la colaborare şi susţinere. Această răsturnare a raporturilor anterioare este specifică perioadei de tranziţie de la imperiu la statul naţional, după care raporturile în noul stat s-au aşezat pe făgaşul legal.

https://biblioteca-digitala.ro

Problema Banatului

Problema Banatului la Conferinţa păcii a reţinut atenţia a numai doi memorialişti publicaţi în acest volum – Sever Bocu şi Caius Brediceanu – amândoi prezenţi la Paris şi în contact direct cu personajele sau problemele dezbătute la conferinţă.

Atmosfera din colonia românească de la Paris, unde a ajuns Sever Bocu în preajma conferinţei, nu a fost una de bun augur. Ajuns la Londra după călătoria prin „Apocalipsă", Bocu a avut întrevederi cu Steed, Seton Watson, Leeper, dr. Madge, care l-au grăbit la Paris pentru a aplana neînţelegerile din această comunitate. Este prima imagine pe care o transmite fruntaşul bănăţean, lipsa de unitate şi cearta *„neisprăvită"* din colonia românească, *„care nu era altceva decât strămutarea la Paris a certurilor politice de acasă"*, pe când *„naţiunile îşi concentrau forţele în vederea marilor bătălii de la masa verde"*[323]. Această imagine care deschide seria amintirilor lui Bocu de la Paris a fost provocată de disputa din colonia românească pentru funcţia de vicepreşedinte al Comitetului Naţional Român, de disputele politicianiste. Miniştrii de externe Pichon şi Balfour au cerut românilor să organizeze acest comitet ca un organism care să reprezinte România, deoarece guvernul Marghiloman nu putea fi recunoscut ca atare. În preajma Conferinţei de pace, *„toate naţiunile se pripeau să-şi anunţe aspiraţiile. Numai noi nu le puteam anunţa, ocupaţi deocamdată cu certurile dintre noi"*. În *„forfoteala de refugiaţi"* ai diferitelor naţionalităţi, cum a denumit-o Bocu, el descoperea la Paris o a doua Românie, românii fiind divizaţi de război: *„una, cea cu regele, era cu aliaţii, dar mai era una, cea cu nemţii, care a rămas la Bucureşti"*[324]. Imaginea dezbinării s-a prelungit şi printre refugiaţii români în capitala Franţei, veniţi cu trenul Tache Ionescu. *„Oarba neunire"*, cum o numeşte Bocu i-a afectat şi pe aceştia:

> „Cu venirea la Paris a lui Tache Ionescu, însă, rivalităţile şi disensiunile dintre el şi Ion Brătianu şi liberali, care mocneau în Iaşi, nu numai că n-au cedat prin distanţă, ci din contră, s-au accentuat, au reizbucnit"[325].

Ca peste tot în memoriile sale, Bocu acuza clasa politică de interese politicianiste, de partid, afirmând că *„neamul nostru nu era suficient pregătit pentru acest ceas care bătea prea devreme"*.

La Paris, după opinia lui Sever Bocu, se aflau peste două mii de refugiaţi români: foşti miniştri, profesori universitari, publicişti, avocaţi, ingineri etc., care din nefericire *„şi-au păstrat şi acolo o armătură de partid, cu care se combăteau şi anihilau reciproc"*[326]. Această imagine a dezbinării *„dădea în spectacol colonia românească"* în faţa aliaţilor, descurajând şi pe cei care erau prieteni românilor. Dezbinarea a fost

---

[323] Bocu, *Drumuri*, pp. 351-352.

[324] Bocu, *Drumuri*, p. 352.

[325] Bocu, *Drumuri*, p. 353.

[326] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

provocată de alegerile pentru vicepreşedinţii Consiliului Unităţii Naţionale, condus de Tache Ionescu. Au fost desemnaţi vicepreşedinţi C. Angelescu şi Paul Brătăşanu din Regat, Goga şi Lucaciu dintre ardeleni. Partizanii lui Brătianu au contestat faptul că liberalii nu erau reprezentaţi în conducerea consiliului, încât Paul Brătăşanu a trebuit să se retragă, făcând loc lui Jean Tehaş Florescu, deşi se bucura de un mare prestigiu printre francezi[327]. El a fost primit în audienţă la Clemanceau, era animatorul refugiaţilor români din capitala Franţei, fondatorul ziarului „La Roumanie", în jurul căruia gravita toată lumea, *„dar era tachist"*. S-a motivat că *„pentru echilibru era nevoie de un liberal"*[328].

Consiliul Unităţii Naţionale a fost recunoscut imediat de puterile aliate, funcţionând *„ca un guvern provizoriu"* până la demiterea guvernului Marghiloman. Consiliul s-a preocupat de organizarea propagandei în sprijinul cererilor României la conferinţă, *„neglijată complet de guvernul Brătianu"*[329].

O a doua imagine reţinută de Bocu a fost handicapul delegaţiei române la conferinţa păcii din acest punct de vedere, lipsa unei informări corespunzătoare a delegaţiilor participante cu privire la cererile româneşti. *„Parisul era inundat de o literatură de propagandă"*, observa Bocu, remarcând efortul naţiunilor care au lucrat toată vara în acest sens. *„Noi ne puneam abia acum pe lucru"*. Au apărut o serie de broşuri în sprijinul cererilor româneşti, scrise de Traian Vuia, G.G. Mironescu, N. Lupu, Traian Lalescu, O. Tafrali, Sever Bocu, unele referitoare la problema Banatului, *„care forma marea ciocnire dintre noi şi slavi la conferinţă"*. Primele exemplare din lucrarea lui Bocu despre legiunile de voluntari români au fost prezentate Comisiei de 10, unde se dezbătea chestiunea Banatului[330].

Memoriile sale acordă spaţiu acestei probleme, preocupat să scoată în evidenţă greşelile lui Brătianu la conferinţă. De fapt întreaga dezbatere a problemei Banatului se derulează în raport cu atitudinea şefului delegaţiei române la conferinţă. Este evident influenţat de opiniile sale politice din momentul în care a scris memoriile. Dincolo de patima politică, sunt câteva observaţii ce întregesc imaginea privind divergenţele dintre liderii politici români.

Mai întâi Brătianu era acuzat că *„s-a prezentat în faţa comisiei [teritoriale] nu să apere teza românească, ci să protesteze că aceasta nici nu se poate pune în discuţie"*, fiind tranşată prin tratatul României cu Antanta din 1916[331].

În opoziţie cu această imagine, cu un Brătianu intransigent, refuzând să negocieze, prezintă efortul delegaţiei sârbeşti şi meritele lui Vesnici, înconjurat de tehnicieni, specialişti de marcă, cum au fost profesorii Cvijici sau Radovanovici,

---

[327] Bocu, *Drumuri*, p. 354.

[328] *Ibidem*.

[329] *Ibidem*.

[330] Bocu, *Drumuri*, p. 355.

[331] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

care au susținut punctul de vedere sârbesc cu argumente dintre cele mai complexe. Faptul că românii nu și-au apărat cauza – spunea el – *„n-a făcut bună impresie"*[332].

Sever Bocu a prezentat chestiunea Banatului la conferința păcii punând față în față cei doi oameni politici care au avut opinii divergente în această problemă: Brătianu și Tache Ionescu. Primului îi reproșa două greșeli, mai întîi că a neglijat să obțină semnătura Serbiei pe tratatul din 1916, care acorda întregul Banat României. La conferința păcii aceasta nu recunoștea tratatul încheiat de România cu Antanta, deoarece nu și-a asumat niciun angajament. A doua greșeală, după părerea lui Bocu a fost că a stat la conferință

> „până a pierdut tot, până la ireparabil, până a nu-i lăsa urmașului său altă posibilitate decât a iscăli ... dezastrul, care era al său"[333].

Era o judecată exagerată, pornită din convingerile sale de partizan al integrității Banatului, pe care le-a susținut și după conferință. Adversitatea sa față de I.I.C. Brătianu, dominantă în textul memorialistic, l-a făcut să prezinte premierul român într-un conflict personal cu liderii aliaților. *„Cei patru"* care decideau granițele, spunea Bocu, *„nu mai aveau raporturi personale cu Brătianu"*. Aceeași atitudine antibrătienistă l-a determinat să susțină că aliații au trasat *„hotare de pedeapsă pentru România"* ca să-l oblige să plece de la conferință și să-i facă loc lui Tache Ionescu, căruia doreau să-i accepte granițele negociate la Londra cu Pasici, cu Vârșeț, Biserica Albă, Becicherec și Chichinda la România. Brătianu a refuzat să se retragă. Când s-a ajuns la semnarea tratatelor, Brătianu a părăsit Parisul, lăsându-l pe ministrul Pichon îngrijorat că *„rămân hotare de pedeapsă"*. La încercarea acestuia din urmă de a-l readuce la conferință, din gara Lyon, Brătianu ar fi spus: *„Dacă nu mi se dă tot, cele mai rele hotare pentru mine vor fi cele mai bune"*. Așa a explicat Sever Bocu modul cum *„hotarul bănățean e hotar de pedeapsă"* și *„paradoxul din gara Lyon s-a prefăcut în dramă, drama hotarului nostru bănățen"*[334]. A fost o imagine subiectivă, prezentă la toți memorialiștii bănățeni, care au deplâns faptul că la conferința de pace nu s-a acordat României Banatul integral.

Fără a avea tușele negative referitoare la Brătianu, imaginea lui Tache Ionescu nu este lipsită de aspecte criticabile. Între altele, Bocu îi reproșa faptul că *„nu era de părerea românilor"*, că se sprijinea doar pe încrederea *„străinătății"*. Bocu a pus pe seama lui Tache Ionescu declarația *„eu nu cer ce știu că nu mi se va da"*. Pozițiile diferite în chestiunea Banatului au contribuit la întreruperea relațiilor dintre Sever Bocu și Tache Ionescu. Despre acest episod mărturisea patetic că l-a susținut pe Brătianu din tabăra lui Tache Ionescu, sacrificând *„o prietenie, intimă, caldă, profundă, pentru o credință a mea, care era și mai profundă"*[335]. Era credința în menținerea

---

[332] Bocu, *Drumuri*, p. 356.

[333] Bocu, *Drumuri*, p. 359.

[334] Bocu, *Drumuri*, p. 360.

[335] Bocu, *Drumuri*, p. 361.

https://biblioteca-digitala.ro

integrităţii Banatului, care a mobilizat în acele momente întreaga generaţie de intelectuali şi oameni politici din Banat.

Goga nu era de acord cu poziţia bănăţenilor, ceea ce l-a făcut pe Tache Ionescu să-i declare lui Sever Bocu: *„Dragă Bocu, eu te admir că suferi şi te torturi ca bănăţean, dar ce vrei, să fiu eu mai bănăţean ca Goga, care nu e de părerea ta"*. Goga a tratat cu sârbii, chiar şi cu Vesnici, l-a invitat şi pe Bocu la acele întâlniri, dar acesta l-a refuzat declarând că *„n-am ce să discut asupra unor teritorii care nu pot forma obiect de discuţii"*[336].

Memoria ca justificare, o ipostază mereu întâlnită în scrierile bănăţenilor, apare şi în finalul memoriilor lui Sever Bocu, unde acesta explică de ce l-a susţinut pe Brătianu în problema românească: *„În faţa străinătăţii o naţiune trebuie să fie unită, oricât ar fi de divizată înlăuntru"*. Românii nu au fost uniţi la conferinţa păcii în problema Banatului, spre deosebire de sârbi, spunea Bocu[337].

Cu prilejul înmânării Hotărârii adunării naţionale regelui Ferdinand I, din delegaţia română deplasată la Bucureşti a făcut parte şi Caius Brediceanu. Atunci el a fost numit consilier tehnic pe lângă Ministerul de externe al României şi a fost însărcinat să organizeze secţiunea transilvăneană pentru conferinţa de pace. În delegaţia României a numit pe Ioan Pillat, şef de cabinet pe lângă Iuliu Maniu la Sibiu, pe Traian Vuia, un vechi prieten pe care l-a găsit la Paris, cooptat şi în calitate de consilier. Secţiunea provinciilor unite cu România era formată din Pelivan pentru Basarabia, Flondor pentru Bucovina, iar pentru Banat şi Transilvania din Mihai Şerban, Gh. Crişan, Voicu Niţescu, Traian Vuia, preotul I. Coltor, prof. Popovici şi Ion Pillat. Ionel Mocsony şi V.V. Tilea făceau servicii de secretari şi curieri diplomatici. Ulterior au venit, pentru scurt timp, Valeriu Branişte, inginer Moldovan, Iosif Blaga şi Avram Imbroane, îşi amintea Caius Brediceanu[338]. Membrii delegaţiei au plecat la Paris în primele zile ale lunii februarie şi au sosit în capitala Franţei în 15 februarie 1919, cu câteva zile după I.I.C. Brătianu, şeful delegaţiei, care, în drum spre metropola pariziană a avut o întrevedere cu regentul Alexandru al Serbiei[339].

Una din misiunile încredinţate delegaţiei a fost deplasarea linie demarcaţionale spre vest, de pe valea Mureşului în sensul Tisei. În realizarea acestui obiectiv important un rol deosebit l-au avut generalul Coandă şi colonelul Toma Dumitrescu[340].

În chestiunea Banatului şi Caius Brediceanu a reţinut opiniile diferite ale lui Tache Ionescu şi I.I.C. Brătianu. Primul i-a primit pe delegaţii Banatului şi Transilvaniei cu cuvintele *„trebuie să se dea ceva şi sârbilor"*. Brediceanu aminteşte dezbaterea dintre Brătianu şi Vesnici, punctul de vedere al premierului român, care

---

[336] Bocu, *Drumuri*, p. 361.

[337] Bocu, *Drumuri*, pp. 364-365.

[338] Brediceanu, p. 478.

[339] *Ibidem*.

[340] Brediceanu, p. 479.

https://biblioteca-digitala.ro

a susţinut *„cu magistrala sa elocinţă"* teza integrităţii şi indivizibilităţii Banatului. Plasat în miezul evenimentelor, Brediceanu a reţinut declaraţiile lui Brătianu la întrebările formulate de Tardieu, preşedintele comisiei teritoriale, cu privire la opinia şefului delegaţiei României despre frontiera Banatului în cazul cedării unei părţi Serbiei. Prezent acolo, Brediceanu a notat următoarele cuvinte: *„Niciodată nu voi semna un tratat care n-ar atribui României Banatul în întregime"*. Dacă conferinţa era de altă părere, spunea Brătianu, *„atunci să se tragă hotarul fără părerea României. Cu cât se va trage mai nefavorabil pentru România, cu atâta va fi mai bine, căci istoria îmi va da dreptate"*[341]. Cu aceasta, precizează Brediceanu, s-a încheiat orice discuţie la conferinţa păcii în chestiunea Banatului. *„Tot ce a urmat* – spunea el – *şi tot ce s-a hotărât este fără concursul nostru"*[342]. Brătianu a rămas neînduplecat până la sfârşit şi a părăsit conferinţa, după ce a semnat numai tratatul cu Germania.

Confirmând relatările lui Bocu, Brediceanu amintea pauza *„penibilă"* care a avut loc în activitatea delegaţiei şi consecinţele soluţiei în această problemă controversată. *„Efectul eşecului nostru a fost dezastruos şi în ţară"*, spunea el, menţionând temerile existente pentru un conflict armat cu Serbia sau pentru o răscoală în Banat[343]. Memoriile celelalte contrazic însă aceste afirmaţii, dar fără îndoială în Banat a existat o stare de nemulţumire între români pentru împărţirea provinciei, manifestată printr-o serie de adunări de mari dimensiuni, organizate în principalele oraşe ale Banatului, prin numeroasele memorandumuri înaintate lui Berthelot, comandamentului francez sau conferinţei. Plecarea lui Brătianu a lăsat delegaţia română într-o situaţie politică haotică, cu Brediceanu ca şef responsabil.

Numit subsecretar de stat la Ministerul de externe de către noul ministru N. Mişu, Brediceanu a revenit la Paris în calitate de membru în noua delegaţie la conferinţă, condusă de Al. Vaida Voevod. A fost desemnat în această calitate alături de Ion Cantacuzino şi Dimitrie Ghica. Deşi venirea lui Vaida a provocat speranţe şi perspective noi, într-o audienţă la Clemanceau şi Poincaré au constatat că de un Banat integral nu mai putea fi vorba. Liderii francezi le-au spus-o răspicat, chiar dacă delegaţia română mai spera la o rectificare a frontierei şi a pregătit două hărţi în acest sens[344].

Cel de-al doilea obiectiv al delegaţiei României nu a fost realizat. Emoţional şi sentimental bănăţenii nu au acceptat împărţirea Banatului între România şi Serbia. Toate memoriile indică această atitudine a populaţiei româneşti. Au fost şi observatori lucizi, ca Pompiliu Ciobanu, care au avut o opinie diferită şi au înţeles că din raţiuni strategice, graniţa Banatului nu se putea întinde până la Dunăre, că aplicarea principiului naţionalităţilor impunea o asemenea hotărâre[345].

---

[341] Brediceanu, p. 479.

[342] *Ibidem.*

[343] Brediceanu, p. 480.

[344] *Ibidem.*

[345] Ciobanu, p. 576.

https://biblioteca-digitala.ro

„Pedeapsa" aplicată lui I.I.C. Brătianu, previzibilă pentru cei care cunoşteau principiile pe baza cărora a lucrat conferinţa păcii – principiul de naţionalitate şi dreptul popoarelor la autodeterminare – a provocat nemulţumiri în opinia publică din Banat şi chiar din România. Argumentul principal invocat de Brătianu la conferinţa păcii, tratatul din 1916, care acorda integral Banatul României, a fost contracarat de semnarea păcii separate cu Puterile Centrale. Emoţional şi sentimental, opinia publică românească, intelectualitatea şi liderii politici români s-au angajat să susţină integritatea Banatului sau măcar revizuirea graniţei trasate de comisia teritorială ca *„pedeapsă"* pentru I.I.C. Brătianu. S-au organizat adunări publice în Banat şi în oraşe din România în sprijinul integrităţii Banatului în cadrul statului român.

Una din cele mai mari asemenea adunări a avut loc la Lugoj, în iunie 1919, în a treia zi de Rusalii. A rămas în memoria colectivă prin dimensiunile ei, impresionându-l pe Filaret Barbu, pe atunci elev de liceu. Potrivit memoriilor sale, la această adunare au participat 70.000 de oameni, evident cifră exagerată. A fost prezidată de protopopul George Popovici. Între alţii au vorbit Avram Imbroane, istoricul Sârbu, colonelul Bordan, Sedan, Bârlea şi directorul Paulean din Turnu Severin. *„S-au hotărât* – scria naiv Barbu – *că nu se dă nimic din Banat şi la cazul cel mai rău, avem să luptăm cu arma"*[346].

Preot militar la Braşov, Coriolan Buracu a participat la *„adunarea naţională"* în problema Banatului, organizată la 1 iunie 1919, la care a vorbit şi el. Moţiunea adoptată a fost prezentată, în aceeaşi seară, la gară, regelui Ferdinand, care se înapoia din vizita făcută pe frontul de la Tisa"[347].

Intrarea armatei române

Formarea armatei Transilvaniei, sub coordonarea Consiliului dirigent, ca o etapă de tranziţie până la intrarea armatei române în Banat şi Transilvania, a constituit o necesitate determinată de pericolul extern, de nevoia de a proteja viaţa şi bunurile locuitorilor români. O contribuţie importantă la organizarea corpurilor VI–VII, de la Cluj şi Sibiu au avut bănăţenii. La Sibiu s-a înfiinţat secţia de organizare 6–7, care a atras mai mulţi tineri din Banat[348]. Memoriile lui I. Babeu descriu eforturile a trei tineri din părţile Oraviţei pentru a se face *„ostaşi ai armatei române"*, sperând să poată înfăptui *„o zi mai nainte şi la noi idealul naţional"*. Demoralizaţi din cauza ocupaţiei sârbeşti, în noaptea de 19 ianuarie 1919, pe o temperatură de −28° – −35°, cu zăpadă de până la 1 metru, au plecat să treacă munţii şi să coboare la Turnu Severin. După o călătorie de 14 zile, cu greutăţi şi peripeţii, descrise cu o forţă de

[346] Barbu, pp. 166-167.

[347] Buracu, p. 526.

[348] Băran, *Memorii*, p. 249.

https://biblioteca-digitala.ro

sugestie deosebită, au intrat în armata română, primiţi de Petre Balica, fostul comandant al gărzii din Oraviţa[349].

Cea mai interesantă amintire despre formarea armatei Transilvaniei aparţine lui Coriolan Băran. El a construit inteligent o imagine care în esenţă se rezumă la translaţia de la armata imperiului la armata regatului României, de la armata k.u.k. la armata Transilvaniei. Cu aceeaşi amintire de admiraţie şi apreciere pentru armata k.u.k., memoriile sale ilustrează rolul şi importanţa ofiţerilor k.u.k. la formarea armatei Transilvaniei.

Prezentarea ofiţerilor k.u.k. desemnaţi la conducerea organizaţiei 6–7 şi în diferite funcţii militare, oferă lui Coriolan Băran prilejul să prezinte cariera lor militară în armata k.u.k. şi apoi în cea română, meritele sau principalele calităţi sau slăbiciuni.

Comandant al Organizaţiei 6–7 de la Sibiu a fost desemnat generalul de divizie Ion Boeriu, posesorul decoraţiei Maria Theresia, cea mai mare din fosta monarhie. Această decoraţie dădea posesorului dreptul la titlu de baron şi la o pensie substanţială. S-a pensionat în 1912, dar s-a reactivat în 1914. După faptele de arme deosebite pe frontul rusesc, a urmat o carieră strălucită în armata austro-ungară, unde a fost avansat la gradul de general maior în 1915, urmat de cel de general locotenent, care îi dădea drept la titlul de Excelenţă. A fost un ofiţer tipic pentru armata k.u.k., *„un tip cazon, rigid, sever, om de caracter, care însă nu se ridica peste mediocritate"*, mereu disciplinat şi preocupat de disciplină, dar respectat *„ca un om drept şi muncitor"*[350].

Şef de Stat Major la Organizaţia 6–7 a fost general maior Danilă Papp, personaj cunoscut în armata k.u.k.. General maior la sfârşitul războiului, a fost un *„om de caracter, integru, energic, bun organizator"* şi avea un orizont mai larg în calitate de ofiţer de Stat Major. A făcut fapte de vitejie în campania de la Tisa, unde a comandat Divizia 17. După război a comandat Corpul 6 armată de la Cluj, avansând la gradul de general colonel. A fost inspector al armatei şi apoi ambasador la Vatican, până în 1945. Băran îl caracteriza ca un om integru şi capabil[351].

Al treilea general în Organizaţia 6–7 a fost generalul Ion Hanzu, fost ofiţer de artilerie în armata k.u.k., foarte apreciat. În luptele de la Tisa a condus Divizia 16. După război a condus Corpul 7 Sibiu. A fost *„un ofiţer capabil şi onest"*[352].

Cel mai apreciat general de Coriolan Băran a fost George Domăşneanu, sosit la Sibiu în luna aprilie 1919, *„poate cel mai distins* – scria el – *dintre toţi care i-au avut românii în armata k.u.k."*. Nu erau vorbe mari, Băran l-a cunoscut încă din timpul campaniei din Italia, iar după război a devenit aghiotantul şi apoi consilierul său politic. În memorii realizează un remarcabil portret al generalului, subliniind originea sa bănăţeană şi grănicerească, cu acelaşi sentiment de admiraţie pentru

---

[349] Babeu, p. 144.

[350] Băran, *Memorii*, p. 249.

[351] Băran, *Memorii*, pp. 249-450.

[352] Băran, *Memorii*, p. 250.

https://biblioteca-digitala.ro

foştii grăniceri. Domăşneanu s-a născut în 1868 la Petnic, în Banat, în teritoriul regimentului bănăţean de graniţă. Tatăl său a fost plutonier în Regimentul 13 grăniceri. A făcut studiile primare în sat, liceul militar la Eisenach, pe care l-a terminat primul. A fost trimis la Academia militară din Wiener Neustadt, traseu obligatoriu pentru cei care doreau să facă o carieră militară în armata k.u.k., unde a terminat cu distincţia magna cum laude. Era cea mai înaltă şcoală militară din monarhie. A absolvit primul pe academie şi putea opta pentru oricare dintre marile garnizoane din imperiu. A ales Regimentul 13 de la Caransebeş, unde şi-a început cariera militară. După 5 ani a fost trimis la Şcoala de război din Viena, unde a absolvit ca şef de promoţie. A fost avansat apoi căpitan şi numit la Marele Stat Major. A făcut o carieră militară excepţională. Era în tabăra arhiducelui Franz Ferdinand, ca mai toţi ofiţerii români, cehi sau croaţi. Deoarece M.S.M. era condus de generalul von Hötzendorf, un mare admirator al kaiser-ului german, a trecut la Ministerul de război, unde a condus Secţia V a ministerului. A fost mâna dreaptă a ministrului Krobatin. Spre exemplu, în şedinţa comună a delegaţiilor parlamentelor ungar şi austriac, Domăşneanu era raportor pentru bugetul Ministerului de război şi pentru alte probleme ale armatei. A fost apreciat în armata k.u.k., dovadă că după moartea lui Francisc Iosif, generalul von Hötzendorf, numit comandant al Frontului de sud, l-a ales ca şef de stat major al Armatei de sud, deşi era în tabăra adversă. Era dovada prestigiului de care se bucura în armata imperială, sublinia Băran. În România a condus Divizia 19 Timişoara. Regele Ferdinand i-a oferit funcţia de şef al M.S.M. al armatei române, dar *„a refuzat motivând că ar fi o jignire pentru generalii români, care au purtat războiul de întregire, ca să vină în fruntea Statului Major un ofiţer provenit din armata austriacă învinsă"*. Din cauza intrigilor, a cerut pensionarea, sperând ca regele să-l cheme. A fost pensionat imediat. Regele Ferdinand a aflat de acest eveniment întâmplător, cu ocazia unei vizite la Timişoara, când l-a avansat general colonel şi i-a acordat decoraţia Steaua României în grad de mare ofiţer. Este cel mai amplu şi mai elogios portret făcut de Băran generalilor k.u.k. care au intrat în armata română[353].

Alături de generali, în armata Transilvaniei au venit mai mulţi ofiţeri din fosta armată imperială, cum au fost lt. col. de Stat Major Jivanovici, maiorul Iacobici, mai târziu Şeful Statului Major al Armatei române, maiorul Ilcuş, devenit ulterior ministru de război, Sabin Târziu, prietenul memorialistului[354].

Coriolan Băran susţine că primirea în Organizaţia 6–7, *„pentru cei proveniţi din armata k.u.k. era foarte simplă"*. Erau primiţi de generalul Dănilă cu gradul deţinut în armata imperială. Mai greu era pentru cei proveniţi de la honvezi, pentru care trebuia o declaraţie pe cuvânt de onoare a doi ofiţeri din armata română, să dovedească gradul ce l-a avut respectivul în fosta armată de hovezi[355].

---

[353] Băran, *Memorii*, pp. 250-252.

[354] Băran, *Memorii*, p. 252.

[355] Băran, *Memorii*, p. 253.

https://biblioteca-digitala.ro

Armata română demobilizată după pacea de la Buftea s-a refăcut în perioada ianuarie-martie 1919. În acest interval, gărzile naţionale conduse de Ioan Suciu au ţinut frontul împotriva incursiunilor trupelor maghiare. Treptat unităţile formate de secţia Organizaţiei 6–7 au ajuns pe front, urmate din martie 1919 de trupele regulate din Regat, conduse de generalul Traian Moşoiu. După ce au sosit patru divizii regulate, comanda trupelor din Regat a fost preluată de generalul Mărdărescu. Acestora s-au alăturat cele două divizii ardelene organizate la Sibiu, Divizia 16, comandată de generalul Hanzu şi Divizia 18, comandată de generalul Dănilă Papp. Cu şase divizii bine pregătite a putut să înceapă ofensiva pe frontul de vest[356].

Coriolan Băran aminteşte că s-a cerut, de la Paris, ca trupele române să se oprească pe a doua linie de demarcaţie, dar ministrul Franţei la Bucureşti, St. Aulaire a sfătuit să se continue ofensiva, astfel că în 4 august unităţile române au ocupat Budapesta[357].

O observaţie interesantă a lui C. Băran se referă la integrarea foştilor ofiţeri k.u.k. în armata română:

> „osmoza – scria el – între armata română şi ofiţerii, mai ales activi din k.u.k. a fost extrem de dificilă. A durat mulţi ani până când raporturile s-au sudat şi activitatea a ajuns în făgaşul normal"[358].

Generalul Domăşneanu a fost numit comandant al Diviziei 19 Infanterie de la Timişoara. La sfatul maiorului Ion Băleanu, care i-a mărturisit că era *„nevoie de ofiţeri bănăţeni"*, în 12 august 1919, la puţin timp după intrarea armatei române în Timişoara, Coriolan Băran s-a prezentat la generalul Domăşneanu, care l-a numit aghiotantul său. Din această poziţie a remarcat sentimentul disciplinei, conştiinciozităţii, de onoare şi dreptate ce l-a caracterizat pe general. În comandamentul diviziei bănăţene s-au mai aflat lt. col. Eugen Jivanovici, ca şef de Stat Major, fiu de ofiţer k.u.k., lt. col. Stepanescu, şeful Biroului I operaţii, ofiţer de Stat Major k.u.k., maior Ion Băleanu, fiul preotului din Dognecea, după război avocat la Cluj şi prefect al judeţului Caraş[359].

Am relatat cu mai multe detalii din memorialistica bănăţeană modul de constituire a armatei Transilvaniei şi integrarea ei în armata regatului român. Se poate remarca cu uşurinţă contribuţia foştilor ofiţeri din armata imperială la formarea armatei transilvănene, sentimentele româneşti care i-au dominat pe cei mai mulţi ofiţeri superiori din armata imperială şi pragmatismul de care a dat dovadă Consiliul Dirigent în acest caz, reuşind să organizeze rapid cele două divizii, cu o contribuţie importantă şi a foştilor voluntari. Translaţia de la armata

---

[356] Băran, *Memorii*, p. 254.

[357] *Ibidem.*

[358] Băran, *Memorii*, p. 256.

[359] Băran, *Memorii*, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro

imperială la armata română s-a făcut fără obstacole, chiar dacă osmoza de care vorbea Băran s-a realizat mai greu. În perioada Consiliului Dirigent, în armata Transilvaniei a dominat spiritul, ordinea şi disciplina armatei imperiale.

După mai multe stăpâniri şi ocupaţii, care s-au suprapus între noiembrie 1918-august 1919, lua sfârşit situaţia paradoxală a Banatului şi totodată se încheia şi războiul pentru locuitorii provinciei. Simbolic acest moment a fost menţionat în memorialistică prin intrarea armatei române şi preluarea administraţiei de către Consiliul Dirigent în numele statului român. Momentele respective încheie, de altfel, şi memoria bănăţeană despre Marele război, conferindu-le semnificaţia unui sfârşit şi început de epocă.

Cel mai entuziast în relatările privind intrarea unităţilor româneşti în Timişoara, în 3 august 1919, sub comanda colonelului Virgil Economu, a fost Aurel Cosma jr. Acesta scria:

> „Întreaga populaţie a oraşului şi sătenii din împrejurimi, fără deosebire de naţionalitate, au ovaţionat pe bravii ostaşi ai României pe artera principală, de la arminţia, începutul străzii Recaşului ... până în actuala Piaţa Unirii, unde s-a desfăşurat solemnitatea oficială de primire. Pe tribuna din faţa clădirii de atunci a prefecturii, adică în Piaţa Unirii de azi, a rostit o cuvântare de bun venit armatei române şi Karl Möller, reprezentantul şvabilor"[360].

Administraţia oraşului şi a judeţului Timiş-Torontal unificat a fost preluată în 28 iulie 1919, în prezenţa generalului De Tournadre, după ce armatele de ocupaţie au evacuat nord-estul Banatului. Atunci a fost desemnat Aurel Cosma senior prefect al oraşului şi al judeţelor unificate[361].

Populaţia românească a trăit intens evenimentul. La Nerău, relata Băran, *„deşi era toiul treierişului, tot satul se veselea şi petrecea, bucurându-se de ziua mare care a ajuns-o"*. Erau *„fericiţi* – spune memorialistul – *că au ajuns să trăiască în România Mare"*[362]. Lugojenii în buna lor tradiţie au întâmpinat oastea română cu celebrele coruri. Primii veniţi, în 23 mai 1919 au fost jandarmii, primiţi de corul ortodox şi de fruntaşii locali, cu cântece patriotice, între care „Ne trebuie Banatul să ştim că ne-ngropăm de vii". Sosirea jandarmilor români a provocat o explozie de entuziasm naţional.

> „După o jumătate de oară – scria Filaret Barbu – nici o cocardă n-au mai fost ungurească, ci tot română şi steagurile fâlfâiau, care foarte mult au stat în poduri şi aşteptau ziua cea mare unde să iasă şi ele la lumină"[363].

Peste trei zile a fost instalată administraţia românească în frunte cu prefectul Dobrin. O mulţime au aşteptat *„să vază cum se pune steagul românesc"*.

---

[360] Cosma, *Adeziunea şvabilor*, p. 663.

[361] Cosma, *Adeziunea şvabilor*, pp. 662-663.

[362] Băran, *Memorii*, p. 259.

[363] Barbu, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro

În 22 iulie 1919 *„a intrat armata română de mult așteptată... S-au tras clopotele, au sunat tocile și toți au fost ca nou născuți"*. A fost întâmpinată de autoritățile locale, prefect, primar, de corurile Lyra și Vidu[364].

Elevul Botiș, aflat la școală în momentul intrării armatei române în Arad a reținut reacția unui profesor ungur, care și-a întrerupt lecția și cu ochii în lacrimi a rostit: *„Începând cu ziua de azi, românii au preluat «imperiul» asupra orașului nostru. S-a întors o pagină a istoriei... Să cântăm pentru ultima dată imnul național"*[365]. Era o altă ipostază a folosirii simbolisticii naționale. Aradul nu mai aparținea Ungariei, iar profesorul a ținut să marcheze evenimentul prin acest gest.

Se încheia astfel războiul, suferințele și așteptarea românilor.

[364] Barbu, pp. 169-170.

[365] Botiș, p. 404.

https://biblioteca-digitala.ro

Notă asupra ediției

Primul volum al antologiei *Memorial de război (1914–1919). MareleRăzboi în memoria bănățeană* este consacrat memoriei românilor bănățeni relativă la Marele Război. Pentru un moment crucial din istoria națiunii, memoria colectivă a conservat un număr impresionant de texte, unele redactate în timpul conflagrației, altele după evenimente, o parte consemnate în memorii autobiografice. Am extras doar textele care se referă la perioada 1914–1919, indiferent când au fost redactate. Unele reprezintă capitole dintr-un volum de memorii cu tentă autobiografică, altele sunt redactate special pentru a salva memoria războiului și a unirii. Chiar și atunci când este vorba de memoria individuală, războiul și unirea din 1918 au ocupat o pondere importantă în textul memorialistic pentru caracterul lor excepțional, pentru că profilau memoria individuală în cadrul celei sociale.

Primul volum publică 25 texte referitoare la primul război și la unire, selectate în ordinea alfabetică de la A-F. Sunt texte aparținând participanților sau martorilor la evenimente, deopotrivă inedite și edite.

Pentru a le face accesibile publicului contemporan am modernizat ortografia, păstrând câte ceva și din parfumul expresiei din epocă.

Am optat pentru o ediție critică în același scop, asociind textului memorialistic note explicative despre diversele evenimente sau personaje menționate.

Un autor poate fi reprezentat de mai multe texte. Notele de la Studiul introductiv, *Memoria bănățeană a Marelui Război și a unirii cu România,* fac trimitere la textele publicate în actuala antologie.

Este primul volum dintr-o serie consacrată memoriei războiului și a unirii, inițiată împreună cu regretatul istoric Valeriu Leu. Memoriei prietenului și istoricului care a lucrat la această carte până în ultimele clipe îi dedicăm acest prim volum.

Mulțumesc colaboratoarelor Mihaela Bedecean și Ionela Moscovici pentru sprijinul acordat editării.

Mulțumesc conducerii Muzeului Banatului Montan pentru că a acceptat ideea publicării acestui volum.

Mulțumesc colectivului editurii Presa Universitară Clujeană pentru profesionalismul cu care a pregătit cartea.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Abrevieri

- Albu, P., *Evacuarea spre patrie*, manuscris (Albu, p.)
- Babeu, I., *Din peripețiile subsemnatului și a colegilor*, în „Vasiova", 1933, nr. 6–7 (Babeu, p.)
- Badiu, N., *Aduceri aminte*, în „Vasiova", 1933, nr. 1–2, 5–8, 13–14, 15–18; 1934, nr. 10–12, 17–19, 20–24 (Badiu, p.)
- Barbu, Filaret, *Jurnal de adolescent. 1918–1920*, Timişoara, Edit. Stampa, 2003 (Barbu, p.)
- Băran, Coriolan, *Amintiri*, manuscris, DJAN Banat, fond. C. Băran. Editate sub titlul Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, ediție îngrijită de Vasile Popeangă, Arad, 2009, p. 191–205 (Băran, *Memorii*, p.); I. Munteanu, V.M. Zaberca, M. Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timişoara, 1992, p. 388–393 (Băran, *Memorii*, p.).
- Bizerea, P., *Românii din Banatul sârbesc la Alba Iulia. Amintiri din Vârșețul de la 1918*, în „Almanahul Banatului", Timişoara, 1970 (Bizerea, p.)
- Bocu, Sever, *Drumuri și răscruci*, Timişoara, Edit. Marineasa, 2005 (Bocu, *Drumuri*, p.)
- Idem, *Opt luni în Kiev. Conferință ținută de d-l Sever Bocu, duminică 19 martie 1933, în cadrul de conferințe a Institutului social din Timişoara*, Timişoara, 1933 (Bocu, *Opt luni*, p.)
- Botău, D., *Amintiri din războiul mondial. Lupte crâncene în săptămâna Sf. Paşti*, în „Vasiova", 1931, nr. 7–9 (Botău, p.)
- Branişte, Valeriu, *Amintiri din închisoare (Însemnări contemporane și autobiografice*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1972 (Branişte, p.)
- Brediceanu, Caius, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936 (Brediceanu, p.)
- Brânzeu, Nicolae, *Memoriile unui preot bătrân*. Ediție, prefață și note de Pia Brânzeu, Timişoara, Edit. Marineasa, 2008, p. 223–271 (Brânzeu, p.)

https://biblioteca-digitala.ro

- Buracu, Coriolan, *Amintiri*. Manuscris oferit de Mihai Buracu, fiul memorialistului, lui Valeriu Leu. În 2007 au fost editate memoriile lui Coriolan Buracu, sub titlul *Amintiri*, Timişoara, 2007 (Buracu, p.)
- Ciobanu, Pompiliu, *Unirea Banatului şi încorporarea Timişoarei la România Mare*, Timişoara, 1934 (Ciobanu, p.)
- Cosma, Aurel jr., *Armata unirii de la 1918*, manuscris la SJAN Timişoara, fond Aurel Cosma jr. (Cosma, *Armata unirii*, p.)
- Idem, *Amintiri de la Marea Unire din 1918*, manuscris la SJAN Timişoara, fond Aurel Cosma jr. (Cosma, *Amintiri*, p.)
- Idem, *Adeziunea şvabilor din Banat la unirea de la Alba Iulia*, manuscris la Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Aurel Cosma jr. (Cosma, *Adeziunea*, p.)
- Idem, *Începuturile activităţii mele de ziarist*, manuscris la Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Aurel Cosma jr. Editat sub titlul *Memorii*, ediţie Carmen Albert, Timişoara, Edit. Mirton, 2010, p. 133–178 (Cosma, *Începuturile*, p.)
- Cornean, Nicolae, *Amintiri despre anul 1918 în Caransebeş*, în „Studii şi comunicări de etnografie şi istorie", Caransebeş, 2, 1977, p. 477–480 (Cornean, p.)
- Drugărin-Petricoane, Mihai, *Însemnările unui director de liceu*, manuscris la Arhiva Muzeului Alba Iulia, cu titlul Mihai Petricoane Drugărin, *Însemnările unui voluntar român*, inv. 6727. Editat în vol. *Însemnările unui director de liceu*, Timişoara, Edit Eurobit, 1996 (Drugărin, p.)
- Furlugeanu, Octavian, *Amintiri*, manuscris la SJAN Cluj-Napoca (Furlugeanu, p.)

https://biblioteca-digitala.ro

Antologie

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Petru Albu

3. Evacuarea spre patrie

Am plecat din oraşul Ircuţc[1], din N. Gorodok, la 21 XI 1919, pe uscat[2], iară din portul Vladivostoc am plecat în 27 V 1920[3], cu vaporul „Trasos Montes", vapor englez sub drapel portughez, fost vapor al Germaniei, „Hans von Bilov"[4].

La orele 10 şi 20 de m(inute) se văzu(ră) munţii Japoniei. Cum călătoream cu vaporul, munţii se vedeau la stânga, adecă la Ost, la 29 V 1920.

---

[1] La Irkuţk s-a organizat un centru de voluntari români, după ce s-a închis cel de la Kiev datorită revoluţiei şi războiului civil din Rusia. Au sosit aici câteva grupuri mari din regiunea Volgăi, din Siberia inclusiv de la Vladivostok. Acest centru s-a aflat sub comanda colonelului ceh Kadletz. La 6 noiembrie 1918, voluntarii au adresat Ministerului de Externe al Franţei o depeşă în care se declară pentru Unirea cu România a teritoriilor româneşti aflate în Austro-Ungaria din care proveneau. Acum se formează Legiunea Română a Voluntarilor Transilvăneni şi Bucovineni, alcătuită din: două batalioane – „Horea" şi „Mărăşeşti" – un batalion de rezervă, o companie de pioneri, una de Stat major, un escadron de lăncieri, două trenuri blindate, precum şi o şcoală militară cu instructori români. În primăvara lui 1919 corpul voluntarilor intră în acţiune împotriva roşilor asigurând transsiberianul pe o distanţă de 1000 km. Erau de acum 5.000 de oameni, dintre care la Irkuţk 1.735 ardeleni, 597 bănăţeni, 160 bucovineni, 7 basarabeni şi 24 din Vechiul Regat. În toamna-iarna 1919–1920 aceste trupe au luptat alături de amiralul Kolceak, retrăgându-se spre Est pe măsură ce roşii, care forţaseră frontul Uralilor, înaintau.

[2] Subunitatea lui Petru Albu a plecat cu un al doilea eşalon spre Est. Primul a pornit în 20 ale lunii, deci cu o zi mai înainte.

[3] În aprilie 1920 fusese trimisă din ţară, pentru repatriere, o comisie avându-l în frunte pe maiorul Victor Cădere, care va funcţiona până în mai 1921. Vapoarele vor pleca spre România la data menţionată de memorialistul reşiţean. La 10 mai 1920, la Vladivostok, a avut loc ceremonia de înmânare a drapelului de luptă al Legiunii, pe care ostaşii au depus jurământul de credinţă regelui şi ţării. Au fost decoraţi 30 de voluntari cu decoraţii franceze, 40 de cruci de război cehoslovace, 31 ruseşti, 7 englezeşti. Statul român a acordat decoraţii şi medalii ca „Steaua României", „Coroana României", „Virtutea Militară", „Bărbăţie şi Credinţă", „Bareta specială Siberia".

[4] Au fost două vapoare: „Tras-os-montes" şi „Huntsgreen", dar Petru Albu, cum scrie, a fost pe primul dintre ele.

https://biblioteca-digitala.ro

La orele 8 d(upă) am(iazi) am ajuns în portul Majet şi am stat până la orele 4 în 30 V.

La orele 4 (şi) 10 m(inute) am plecat din port, iar la plecarea vaporului din port a(u) fost neşte împuşcături de salve din partea ostică, din vârf de deal. Verosabil că a fost ceva paradă japoneză.

Cu data de 8 VI am plecat din portul Singapore la 5 1/2 d(upă) a(miazi). La orele 6 d(i)m(ineaţa), în partea ostică s-or văzut, nu departe, o mică insulă, adecă munţi de piatră. În decursul călătoriei era vânt foarte mare de mergea vaporul tot în valuri.

La 14 VI 1920 am sosit în portul Colombo, la orele 8 şi 30 de m(inute) d(i)m(ineaţa). Tot la 14 VI am fost în oraşul Colombo, în parcul „Victoria", unde am văzut o frumuseţe de arbori şi diferite flori pe care în Europa nu le poţi vedea. Totodată am vizitat şi Muzeum(-ul), pe care am văzut diferite lucruri vechi de mii de ani. În oraşul Colombo locuiesc arapi negri. Dacă ar locui un negru în Europa şi ar fi pe locurile noastre şi n(e)-ar povesti că ei trăiesc în acest Paradis, în India, apoi nu ar crede, ar zice că ei nu spun adevărat. India, Colombo. P. Albu.

La orile 6 şi 25 d(upă) a(miazi), la 16 VI 1920 am plecat din portul Colombo, după care am ieşit din zidire de apărare a oraşului. Călătoria spre Aden era foarte grea din cauza valurilor.

La orele 8 seara am ajuns în portul Said, la 29 II 1920, cu vaporul „Trasos-Montes".

La orele 12, în 30 VI, am ajuns în portul Alexandria, oraş vechi cu 3000 de ani înainte de Christos. Totodată, în port era şi un vapor român, care era după ceva comerci în Brazilia.

La orele 6 d(upă) a(miazi) am plecat din portul Alexandria, în 1 VII 1920, cu vaporul „Teutonic".

La orele 4, (în) 3 VII 1920, am intrat pe strâmtoarea Dardanelelor. La gura Dardanelelor, de ambele părţi, erau demolate porturile. De parte ostică a fost oraşul Cunbulat, tot demolat, iară la ţărmure erau 3 vapoară scufundate. Pe cetate fulfuia tricolorul turcesc. În oraşul Dardanele, pe o cetate turcească, era tricolorul englez şi 2 vapoare de război. Mergând ca 1/2 oară pe pârtia ostică şi vestică erau 2 vapoare pe vest şi 1 pe ost scufundatice şi mai încă 2 vapoare de război la caz periculos.

La 4 VII, la orele 5 d(upă) a(miazi) am sosit în Constantinopol, iar pe la oarele 7 d(upă) a(miazi) am privit un vapor cu numele „Ecaterinoslav".

La orele 1 d(in) n(oapte), 5 VII am plecat din Constantinopol.

La 5 VII, la 6 ore d(upă) a(miazi) am sosit în Constanţa.

Cu ziua de 30 VII 1920 am sosit acasă, orele 8 d(upă) a(miazi)[5].

---

[5] Trecuseră şase ani de când mulţi dintre aceşti voluntari plecaseră la război mobilizaţi în armata austro-ungară. Acum se întorceau ca ostaşi români şi cetăţeni ai unei ţări pentru care Unirea era deja istorie. Au fost ultimele trupe româneşti care se întorceau de pe front. Pentru România primul război mondial se termina deci în iulie-august 1920.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu data de 4 IX 1921 m-am făcut cunoştinţă cu Elena Huzu.
La 5 IX am scris prima epistolă.
La 17 X mi-au fost logodna. La 31 ianuarie 1922 ne-am matriculat.
La 13 februarie ne-am cununat în biserică. Petru Albu, Elena Albu.

Notă. Textul se află într-un carnet manuscris, în care Petru Albu, din Reşiţa, şi-a notat o mulţime de cântece şi poezii româneşti, dar şi fel de fel de însemnări personale. Astfel de texte sunt frecvente în Banat. Ele se mai păstrează uneori şi pun în lumină un gust, forţa culturii scrise în Banatul de acum un veac. Carnetul aparţine d-lui Dan Dumitru din Reşiţa, urmaş al memorialistului, care ni l-a pus la dispoziţie. Aducem aici mulţumirile noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

I. Babeu

4. Din peripeţiile subsemnatului şi ale colegilor

După o mulţime de mizerii din parte trupelor de ocupaţie sârbeşti[1] şi după o boală de gripă spaniolă, sculat din pat abia (de) nişte zile, slăbit si prăpădit şi în acelaşi timp demoralizat de evenimentele neaşteptate din acel timp de grea cumpănă, am luat contact cu fraţii Buna şi anume cu Costică şi Dumitru, precum şi cu Popi (Iustin) Velceanu, toţi băştinaşi din Oraviţa şi ne-am hotărât a părăsi locurile natale şi, până la limpezirea situaţiei, să ne strecurăm cumva până la Sibiu, spre a intra în serviciul Consiliului Dirigent[2], unde se organizase Secţia VI si VII, pentru a ne face datoria de ostaşi în armata româna. Şi cine ştie ce mai gândeam noi, poate cu ajutorul Consiliului Dirigent vom putea înfăptui o zi mai nainte şi la noi, în Banat, idealul naţional. Pe o zăpada de 40–60 cm, chiar şi 1 m înălţime şi pe un ger de -28–35°, provăzuţi cu mâncare pe vreo două-trei zile am plecat din Oraviţa înspre Almăj în noaptea de 19 ianuarie 1919, asemenea „Celor trei muşchetari" a(i) lui Dumas, cu toate că noi eram patru. Voiam să traversăm munţii şi să scoborâm la Turnu Severin, de unde scăpaţi de zona sârbeasca să ne putem strecura mai uşor spre Sibiu. Deşi grozav de nepotrivit, ba chear periculos – puteam fi atacaţi de haite de lupi – totuşi am preferat drumul acesta, pentru a evita cât mai mult contactul cu patrulele sârbeşti, cari puteau să ne oprească din drumul apucat. Cum

---

[1] Trupele sârbe au intrat în Banat potrivit convenţiei de armistiţiu, semnată la Belgrad, la 13 noiembrie 1913 între Aliaţi şi Ungaria. Până la 20 noiembrie aproape întreaga provincie era ocupată, întrucât nu li se împotrivea nimeni. La Oraviţa primele grupuri de soldaţi sârbi sunt menţionate la 16 noiembrie 1918. Există documente memorialistice după care, în unele localităţi, trupele sârbe au intrat înainte chiar de semnarea convenţiei. De pildă la Moldova Nouă subunităţi sârbe au intrat în localitate la 10 noiembrie. Românii, peste tot, i-au întâmpinat cu bucurie, fiind consideraţi aliaţi. Ulterior, comportamentul lor şi evidenta intenţie de a pune Conferinţa de Pace în faţa faptului împlinit în ceea ce priveşte Banatul, au stârnit mari nemulţumiri şi treptat împotriviri din ce în ce mai vehemente şi mai extinse. Vezi V. Leu, C. Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată*, Reşiţa, 1995, pp. 110–121.

[2] Organism cu funcţii executive, apropiate de cele guvernamentale, ales la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia pentru a administra Transilvania până la desăvârşirea Unirii. A funcţionat până la 4 aprilie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro

zisei, plecarăm întocmai ca muşchetarii lui Dumas, deşi nici pe departe înarmaţi ca ei. Toată armătura noastră era un pistol automat sistem Frommer cal. 6, 35, cu carele eram însă ferm hotărâţi să ne dezbăram de orice pedecă, fie lupi, fie sârbi. După nişte oare de mers gustarăm din prima deziluzie. Fratele Popii Velceanu ne declară că nu mai poate înfrunta greutăţile drumului acum în cap de iarna şi se mai temea şi de hoţi şi de tâlhari, căci avea o sumă mare de bani asupră-i. Cu durerea în suflet a trebuit să ne despărţim. Şi ca să-i fie mai uşoară reîntoarcerea, l-am demontat de proviziile ce le avea, ne-am luat rămas bun, şi noi am plecat înainte, iar el s-a întors îndărăt. Curând am ajuns la Steierdorf, unde la poarta Ocolului Silvic sta de pază o santinelă sârbă, pe care salutându-o în limba sârbească ne-a lăsat să trecem mai departe. Pe la oarele 3 înspre ziuă am ajuns la locul numit „Jughina", locul de popas al cărăuşilor între Oraviţa şi Bozovici şi nemaiputând de ger ne-am oprit şi am făcut focul la marginea drumului să ne încălzim. După două ore de popas am continuat mai departe şi ajungând la Ponească (zis Cearda) am părăsit drumul, tot pentru a evita patrulele sârbeşti şi am mers toată ziua, luptând cu gerul şi cu potecile grozav de anevoioase. Aci lunecam si cădeam pe foale, pe spate, aci ne afundam în neaua de 80 cm de pe marginea potecii (de) unde de-abia ieşeam. Seara, rupţi de oboseală, am poposit la un sălaş, unde camarazii Buna, zdrobiţi de greutatea drumului, au adormit ca morţi, eu însă din cauza nervozităţii şi a diviziilor de pureci, ce făceau „sturm" asupră-ne, nu am putut dormi deloc. A doua zi, cu noaptea în cap, am plecat mai departe, trecând peste Pătaş şi pe la orele 8 dimineaţa am ajuns în satul natal, Borlovenii Vechi, trăgând la casa părintească. Mare a fost bucuria bătrânilor mei părinţi văzându-mă, căci de aproape un an nu m-au văzut. Dar şi mai mare le-a fost întristarea, spunându-le că dimineaţa plec mai departe. Ne-am odihnit, am mâncat, încălzindu-ne mai cu seama, şi mâne zi – a treia de la plecare – travestiţi în haine ţărăneşti şi provăzuţi cu de-ale gurii, am plecat cu o trăsură, care ne-a dus peste Iablaniţa până la Pecinişca, lângă Băile Herculane, unde am ajuns seara, pe la vreo 10 ore. Aci, în sat fiind mulţi sârbi, am tras la un drumaş în marginea satului, unde, după ce am cinat, ne-am ascuns sub paturi, dormind, bineînţeles, tot sub ele. Mâne zi – a patra – la oarele 3 dimineaţa a venit un băieţandru, tocmit de cu seara de gazda noastră, căruia i-am dat 60 cor(oane) pentru a ne conduce peste Carpaţi, pe căi de contrabandă, până la vechea frontieră[3]. După un marş grozav de obositor, de 11 oare, am ajuns la ora 2 după masă la frontieră, unde băieţandrul ne-a părăsit, întorcându-se îndărăpt, iar noi am rămas să ne continuăm drumul în ştirea Tatălui şi a sorţii prin neaua până la pept, era de 120 cm naltă. Scurt, după plecarea băieţandrului, s-a abătut asupra noastră un viscol cum numai în munţi se poate abate. Urla şi gemea pădurea de gândeam că e sfârşitul lumii. Zăpada îngheţată,

[3] Prin această zonă muntoasă au trecut vechea frontieră mulţi români bănăţeni, care se refugiau în Vechiul Regat. Mai multe texte memorialistice din această colecţie menţionează astfel de fapte, nu lipsite de mari riscuri.

https://biblioteca-digitala.ro

biduită de viscol, ne orbea şi ne tăia obrajii. Crengi şi ramuri din vârful fagilor şi brazilor seculari se prăbuşeau cu mare zgomot, ameninţând să ne strivească sub greutatea lor. Şi groaza să fie şi mai mare, se lăsaseră un întuneric şi o beznă, că nu mai puteai vedea la 10 paşi. Când apoi vreo câţiva fagi se prăbuşiră, cu bubuit de artilerie la pământ, fiind smulşi din rădăcina de viscol, fugirăm de după adăpostul lemnelor si o luarăm orbiş într-o direcţie. Ajutaţi de noroc, însă, dădurăm de nişte tranşee din timpul războiului, unde ne adăpostirăm timp de două oare cât a ţinut prăpădul. Liniştindu-se apoi viscolul şi luminându-se zarea puţin – ceaţa tot mai domnea regiunea – am pornit mai departe conduşi de instinctul de orientare dobândit în război. Curând dădurăm de o pârtie ce ne condusă în scurt timp până în satul Nieguşa, jud. Mehedinţi, unde am aflat cu groază că lupii mâncaseră doi lucrători în ziua aceia chiar în regiunea pe unde veniserăm noi.

—Noa! zic eu către colegii mei, mai asta trebuia, să ne mănânce lupii după atât prăpăd ce fu în munte.

Fiind încă ziuă, ne-am continuat drumul ajungând până în satul Marga, unde am şi rămas peste noapte şi unde ni s-au gătat complect alimentele, fiind siliţi a cerşi pe la stâne, mămăligă şi varza acră, până ce am putut ajunge, a opta zi, la Turnu Severin.

Opt zile şi două nopţi de marş de la Oraviţa la Turnu Severin. Aici a trebuit să rămânem alte şase zile, fiind trenurile înzăpezite şi circulaţia întreruptă, având norocul să fim găzduiţi la prefectul Delescu, str. Calea Severinului, nr. 16, la dl. Kislinger, la dl. Paleu, originar din Oraviţa şi încă la o familie tot din Oraviţa. A şaptea zi cu un tren de prizonieri – cu geamuri sparte şi cu zăpada în vagoane – am plecat spre Craiova, unde ne-a dat jos din tren un sublocotenent, comandantul gării sau ofiţer de servici. Ne-a luat în primire însă un acar, care ne-a condus în bordeiul lui simplu, dar foarte încălzit şi asta era principalul. Noaptea, pe când un tren deja era în mişcare, ne-am urcat pe el şi am mers spre Piatra Olt şi de aci spre Râmnicu Vâlcea, unde iarăşi am dat de o pacoste. Chiar vagonul nostru a fost scos din garnitură şi trecut pe o linie laterală, unde a prins rădăcini. După vreo două oare de tremurat de frig, scoatem capul pe fereastra spartă şi întrebăm un paznic ce trecea chiar pe lângă noi:

—Măi prietene, dar ce-i cu vagonul ăsta, nu porneşte mai departe ori aţi hotărât să iernăm aici?

—Nu domnilor, nu mai porneşte pentru că e „difictat", ne răspunde paznicul.

Două zile a trebuit să rămânem pe loc. A treia zi – a patrusprezecea de la plecare – a venit alt tren, cu carele am continuat călătoria mai departe, ajungând noaptea în Sibiu. Ţinta era ajunsă, dar acum unde să tragem? Hotelurile erau arhipline, noi cu niciun ban în buzunar şi de altcum morţi de foame şi frig. Rătăcind în neştire prin oraş, ne îndreaptă duhul sfânt chiar la locuinţa lui Ion Buna, primit deja în armata română şi frate cu Costi şi Dumitru, colegii mei de suferinţă. Am luat casa cu asalt şi ne-am prăbuşit în jurul cuptorului cald şi apoi,

https://biblioteca-digitala.ro

venindu-ne în fire, am redus la nimic nişte kg. de pâne, o salamă de 90 cm. lungime şi nişte sticle cu vin. Apoi carii prin pat, cari pe sub pat, dar am dormit grozav de bine. Mă! Nu ne mai temeam nici de frig, nici de foame, nici de lupi, nici de sârbi!

Dimineaţa, în mare ţinută, pe cât ne erau puterile si hainele, ne prezentăm la Secţia org. VI si VII, cam cu frică însă că nu vom şti „meltui" româneşte după vorschrift. Când colo, pe cine aflăm? Pe domnul căpitan Balica Petre, fostul comandant al gărzilor din Banat[4]. Să murim de bucurie, nu alta!

Prezentarea la domnul colonel Bulbuc şi repartizarea la regimentul Alba-Iulia a fost ca şi cum am dat de două ori din palme.

Trecut cu nota „foarte bine" peste regulile cătăneşti, ne plângem d-lui căpitan Balica că n-avem „canci" în buzunar. Numaidecât d-sa scrie un dienstzettel, dar în româneşte către S. Int. al org. VI şi VII, pe carele vă spun că l-am cetit de vreo zece ori, dar altcum a şi meritat, căci peste puţin mă trezesc că un d-n colonel de la S. Intendenţă prinde a scoate la bănci d-ale d-o mie de lei, ale Băncii Generale Române, spunând cu glas tare:

—Sublocotenent Ion Babeu, primeşti aci leafa pe lunile noiemvrie, decemvrie 1918 şi pe ianuarie, februarie 1919.

Ha! atâţia bani n-am avut în viaţa mea. Îmi părea că visez, că nu e adevărat. Puteam deschide acum o bancă cu banii aceştia sau puteam cumpăra o jumătate de Almăj.

Mâne zi, drotul Ioane! la garnizoana Alba Iulia unde a rămas şi fratele Buna Dumitru, la Percepţia de acolo, iar fratele său, Costică, s-a întors peste puţin la Oraviţa.

De atunci şi până acum a trecut mult timp, 15 ani. Şi cu tot sbuciumul şi greutăţile acelui drum, cuget cu drag adeseori la acele două săptămâni de crâncenă călătorie.

Notă. Textul a fost publicat în „Vasiova", nr. 6–7/1933, p. 5–6.

[4] Căpitanul Petru Balica n-a fost comandantul Gărzilor Naţionale din întregul Banat, ci numai din Oraviţa Română. Avusese ca ajutoare un sublocotenent Breazu şi un ofiţer de marină, Pelbab.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Badiu

5. Aduceri aminte

Şi cuvântările curgeau potop în strigătele sălbatice de aprobare ale soldaţilor unguri, entuziasmaţi până la delir. Priveam năucit la această cheltuială de energie. În mintea mea, firul evenimentelor se depăna cu totul altcum şi cu ochii sufleteşti vedeam o hartă nouă, cu o Ungarie mică, redusă la graniţele sale etnice. Se produce un tumult şi când îmi ridic ochii, văd cum ofiţerii cu generalul în frunte îşi smulg de pe chipiu efigia regelui şi o calcă în picioare, gradaţii din curte imită pe ofiţerii din balcon[1]. Strigăte generale „Trăiască Republica!" Şi atunci spontan, tumultos, izbucneşte din toate piepturile „Hymnusz-ul" maghiar. Toate capetele se descoperă numai noi, românii şi sârbii (vreo 200), am rămas acoperiţi. Ne observă şi marea de capete a ungurilor ne privesc întrebător şi duşmănos. O clipă şi simt clar că am profanat, fără să vreau, o sărbătoare, pe cât de ridicolă, pe atât de sentimentală. O voce tăioasă ne provoacă să ne descoperim capetele. Şi-n această linişte de mormânt, având asupra mea mii de ochi fulgerători, le-am răspuns răspicat că noi suntem români şi sârbi şi nu înţelegeam o boabă din toată afacerea aceasta. După această nedumerire a urmat o scurtă rumoare, al cărei rezultat a fost chemarea preotului sârb Tralic, duhovnicul regimentului nostru. Aceasta a dat apoi explicaţiile entuziasmului unguresc, însă aşa de palid că nici nu-mi mai amintesc ce a zis. Dar în acest timp, primejdia Hymnusz-ului trecuse şi noi nu am mai avut motivul să ne descoperim capetele auzind stridenta lui melodie. Generalul cu un gest dizolvă adunarea. Gradaţii unguri schimbară limba de comandă, până atunci germană, în ungureşte[2]. Şi i-am văzut – pentru ultima dată – defilând însufleţiţi şi disciplinaţi. Ziarele ungureşti aduc ştirea că fiecare are să asculte numai de consiliul său naţional. Am înţeles că aceste consilii s-au şi format, ajutate fiind şi de consiliile soldaţilor[3]. Acest fapt, apoi ştirea, ce un ziar unguresc a zvonit-o, că

---

[1] Textul descrie de fapt prăbuşirea imperiului austro-ungar, începutul revoluţiei aşa cum o vede un militar român din garnizoana Komarno pe Dunăre.

[2] Limba de comandă a unităţilor din aşa numita armată comună austro-ungară era germana.

[3] Consiliile Naţionale Militare care s-au constituit începând de la sfârşitul lui octombrie şi până în primele zile ale lui noiembrie 1918, urmate fiind de Consiliile Naţionale, ca organe ale puterii.

https://biblioteca-digitala.ro

germanii, retrăgându-se din Sârbia prin Banat, jefuiesc populația rămasă fără apărare, m-a determinat să fac o întinsă propagandă printre soldați pentru a merge acasă, deoarece am văzut că aici, între străini, nu mai avem ce căuta. Dar niște unguri și șvabi au luat de veste și au anunțat cazul superiorilor. Între timp, însă, mulțimea a și pornit la gară și, până să închidă porțile, jumătate din regimentul de rezervă a fost plecat, iar după închiderea porții, unul mai isteț a pus la zidul cetății, nu prea înalt, o scară pe care apoi s-a continuat fuga celor rămași. Un maior ungur dorea să-mi vorbească. Ne-am întâlnit sub poarta veche de la cetatea nouă. A căutat să mă convingă ca să opresc mulțimea să nu plece, pentru că se vor întâmpla dezordini și eu singur voi fi răspunzător. I-am arătat ziarul care arăta procedura nemților în Bănat, dânsul a recunoscut că prezența noastră acasă e necesară pentru a ne putea apăra avutul, însă zicea el, plecarea nu se poate face fără ordin de demobilizare. I-am replicat că noi românii nu vom asculta decât numai de Consiliul Național Român, care zicea el numește împreună cu Consiliul Național Maghiar din Budapesta, oprindu-mă totodată de a părăsi cetatea[4]. Ne-am despărțit și de atunci nu ne-am mai văzut. Între timp evenimentele luară o altă întorsătură. Entuziasmul unguresc a mai scăzut și soldații cereau ofițerilor și gradaților îndepărtarea stelelor distinctive. Nimeni nu mai saluta, disciplina s-a rupt și un chaos stăpânea sufletele dornice de senzațiuni noi. În vechea cetate a Comornului rămăsesem aproape singur. Ici-colo mai umbla câte un soldat năucit, restul își petreceau prin oraș, însă partea cea mai mare erau plecați către casă. Priveam îngândurat spre poartă, dar nu cutezam să ies. Ar fi putut ca un glonț rătăcit să-mi răpună viața. Dar aveam prieteni cari nu m-au uitat. Înspre seara zilei de 2 noemvrie, consăteanul meu, caporalul Nicolae Gruița, care era la o companie așezată în afară de cetate, veni să vadă cele ce s-au întâmplat, deoarece auzise să sunt închis. Și nu știu cum s-a întâmplat, dar gradatul de la poartă ne-a lăsat să plecăm nesupărați de nimeni. Nu pot să cred altceva decât că și soldații unguri nu-și făceau slujba decât numai în mod mecanic, gândind poate cu nostalgie la vetrele lor, pe când ofițerii erau înspăimântați de evenimentele de la fronturi, în fine eram aproape liber. Am petrecut noaptea la prietenul Nicolae Gruiță și la vreo două ore dimineața am plecat la gară ca să prindem trenul care venea de către Viena. Dar acest tren era ticsit, așa că, despărțit de Gruiță, numai cu mare greutate am putut afla un biet loc într-un vagon de vite. În majoritate erau unguri cari și-au părăsit regimentele mutate în timpul războiului prin Austria și Boemia și acum se reîntorceau la vechile garnizoane – pentru a lupta, spuneau ei, ca vechile hotare ale

[4] La Budapesta s-a constituit Consiliul Național Român Central la 17/30 octombrie. Din 21 octombrie/3 noiembrie se va muta la Arad. Era format din șase reprezentanți ai Partidului Național Român (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad) și șase reprezentanți ai secției române a Partidului Social-Democrat (Tiron Albani, Ioan Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu, Baziliu Surdu).

https://biblioteca-digitala.ro

Ungariei să rămână intacte. Am căutat să le explic că aceasta va fi o imposibilitate, dar glasuri enervate şi gesturi cari arătau către uşa vagonului îmi deteră să înţeleg că îmi primejduiesc viaţa, fără a aduce vreun serviciu real naţiunii mele. Şi aşa am trecut ascultând bravuri războinice până aproape de Budapesta, unde s-a oprit trenul neavând voie a intra în gară. Toată lumea s-a pogorât pentru a merge pe picioare, spunându-mi-se că trenul Seghedinului ne aşteaptă. Dar şi acest tren era plin. Nu numai înlăuntru, ci şi pe dinafară. Acoperişurile, scările, treptele toate erau arhipline. Cu mare silă am aflat un loc pe o scară de fier, pe care am îmbrăţişat-o şi aşa era să călătoresc până la Becicherecul Mare[5]. Desigur că m-aş fi ales cu o răceală soră cu moartea, dacă nu mi-aş fi auzit deodată numele. Adecă ce se întâmplase? Consătenii mei, plecaţi de ieri după masă, erau încă în Pesta şi s-au gândit că poate sosesc şi eu, auzind că a venit un tren de către Comorn.

Un păcurar – vecin acasă – mă aştepta cu braţele lui vânjoase la fereastra vagonului şi cât ai bate din palme am fost înlăuntru. Eram în mijlocul alor mei. Eram ca acasă şi în suflet mi se reîntoarse liniştea omului care, după o rătăcire îndelungată, în fine apucă pe o cărare cunoscută.

După câteva ore de plictiseală, trenul nesfârşit de lung se mişcă maiestos şi noi, pentru ultima dată, poate, am mai văzut trufaşele palate ale foştilor stăpânitori. Pentru că atunci ştiam ceea ce a şi urmat mai târziu şi le-am spus celorlalţi: *„Uitaţi-vă ultima dată la ea. Aceasta e capitala ţării care ne-a supt vlaga secole de-a rândul, care a îngenuncheat pe strămoşii noştri şi din lacrimele şi sângele lor a zidit aceste palate luxoase!"*

Nu după mult trenul fugea pe câmpia ungară şi noaptea se lăsa încet şi întunecoasă pe întinsa pustă nesfârşită. Până după Seghedin totul era în ordine, maşina pufăia tacticos sub greutatea vagoanelor ticsite şi cântece melancolice, întretăiaţi când şi când de rumoarea mulţimii din vagoane. Dar în această mulţime erau şi sârbi. Ba chiar cea mai mare parte din soldaţii ce se reîntorceau acasă erau sârbi. Şi abia trecut trenul pe pământul Bănatului, un foc de armă ne pomeni din toropeala pricinuită de monotonia mişcării roţilor de la tren. Dar acest prim foc a fost numai un semnal, căci abia acum, simţindu-se acasă, a erupt temperamentul sârbesc în toată sălbăticia lui. Puşcau pe ferestri aşa, în neştire. Poate era o izbucnire a energiilor acumulate în acest fel de temperament feroce şi sălbatic. Şi în gările unde se scoborau sârbii un cuvânt era pe buzele tuturor: „Notaroş!" Dar ce aveau ei cu notarul? Faptul că acest funcţionar de la sate reprezenta toată urgia ungurească tăbărâtă pe capul românilor şi al sârbilor. El executa ordinele venite de la teribilul Tisza Pista, el împărţea mila femeilor, recvira cele trebuincioase pentru armată, înscria pe cei ce trebuia să plece la armată şi în fine tot de la el atârna şi fălmântăşul (dispensa militară) al acelora cari aveau drept să rămână acasă. Şi notarii, în majoritate unguri, în trufia lor oarbă nu s-au achitat în mod demn de aceste îndatoriri. Toate păcatele guvernelor ungureşti le-au plătit aceşti funcţionari cu

[55] Azi Zrenjanin, în Serbia.

https://biblioteca-digitala.ro

capul lor. Să le fie de cinste, însă românilor din întreg Banatul, azi acaparat de Jugoslavia, pentru că ei au dat dovadă de un înalt sentiment de umanitate şi ordine, în niciun sat românesc notarii sau alţi funcţionari nu au fost maltrataţi. În cazul cel mai rău i-au pus în trăsură şi i-au expediat până la sediul plăşii[6]. Contrar au făcut sârbii. Nu cred să fie rămas vreo primărie nedevastată şi vreun notar cu viaţă. Dar să revenim. Într-o staţie conducătorul trenului a oprit trenul până când nu vor înceta puşcăturile şi numai după aceea a pornit trenul. Aşa am ajuns la Becicherecul Mare, unde a trebuit să petrecem o noapte, deoarece trenul nostru către Alibunar[7] pornea abia mânezi în zori.

Aici, apoi, am auzit că s-a declarat starea de asediu şi că s-au luat o mulţime de măsuri pentru siguranţa statului.

În dimineaţa zilei de 3 noemvrie am plecat tot cu trenul până acasă, la Seleuş[8]. În toate gările lacrămi de bucurie şi îmbrăţişări. Populaţia, abrutizată din cauzele războiului, în fine, respira liber şi pasiunile descătuşate se manifestau după temperamentul individual, ţinut atâta vreme în lanţurile de asuprire. Şi toate gările erau pline de aşteptători. Toţi aşteptau pe cineva, care avea să vină sau care trebuia să vină.

În fine, iată şi gara din Seleuş. O mulţime de bătrâni, femei şi copii aşteptau sosirea maşinei de foc. Urale şi strigăte de bucurie ne-au primit la scoborâre. După două zile de călătorie, iată-mă iarăşi în satul natal.

Oastea care a purtat în suflet timp de 4 ani sacrul „furor teutonicus" a devenit o oaste bătută, care se retrăgea în modul cel mai trist spre nord, sperând a ajunge teafără în patrie. Dar şi atunci era disciplinată[9].

Ziua de 4 noiemvrie a trecut norocoasă şi fără vreun eveniment mai de seamă, afară de tumultoasele adunări ce se ţineau înaintea primăriei. Adecă tot s-a făcut ceva. Ne-am înţeles ca în locul reprezentanţei comunale, care îşi avea mandatul încă de pe timpul ungurilor, să se aleagă un consiliu naţional, care să conducă afacerile comunei.

Această alegere s-a şi făcut a doua zi. Au fost aleşi în acest consiliu toţi intelectualii şi fruntaşii comunei, aşa că au fost reprezentaţi şi bogaţii şi săracii. Odată ales am şi primit misiune ca, împreună cu alţi 5 inşi, să plecăm la Jimbolia[10]

---

[6] Probabil că în satele româneşti bănăţene cele mai vestice aşa au stat lucrurile, dar în partea centrală şi de est a Banatului, în foarte multe localităţi notarii aceştia, odioşi şi pentru populaţia românească, au fost trataţi fără menajamente. Mulţi au fost bătuţi sau au fugit înainte ca satele să-i alunge. După cât se cunoaşte însă, într-adevăr, doar unul singur a fost ucis de români, cel de la Prilipeţi.

[7] Localitate în actualul Banat sârbesc, la vest de Vârşeţ, pe şoseaua spre Panciova.

[8] Seleuşul din Banatul Sârbesc, localitate în apropierea Alibunarului.

[9] Este vorba despre armata germană în retragere.

[10] Acum această localitate este pe graniţa sârbo-română, dar în toamna lui 1918 frontierele naţionale nu erau încă trasate.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru a aduce 2 vagoane de grâu, ce a fost cumpărat mai nainte încă pentru populație, dar nu a sosit din pricina tulburărilor. Era să plecăm încă în seara aceea, dar vestea că deseară vin francezii[11], ne-a ținut pe loc. Vestea nu a fost adevărată și așa, mânezi, am plecat.

Grâul cumpărat însă fusese furat de către răsvrătiții de pe moșiile grofului Csekonics. Și așa a trebuit să ne ducem și la Becicherecul Mare, ca să ridicăm banii depuși în sumă de 40.250 coroane, banii bieților seleușeni, cari îi depuseră cu o lună mai înainte și acum așteptau grâul.

În Becicherec, pe stradă deodată m-am văzut față în față cu un ortac de cruce de pe front, sublocotenentul [...] fiul unui birtaș șvab din Becicherec, însă cu puternice sentimente ungurești. Era într-o căruță țărănească cu încă vreo 5–6 soldați și se duceau să facă ordine în Ecica Română[12]. După cum am auzit că se face ordine în alte părți, îmi puteam închipui că ce misiune au, faptul este însă că nu am auzit nimic teribil. M-am despărțit pretenește de cel care m-a amenințat că, știindu-mi sentimentele mele românești, ar trebui să mă închidă. Era bun băiat și deși știa că e șvab făcea pe ungurul intransigent. Dar așa i-a fost creșterea[13].

Abia în 9 noemvrie am ajuns acasă, predând banii celor în drept.

Domnul Petru Baba, acum prim-notarul comunei, organizează serviciile comunale. În urma stării de spirit a populației, s-a creat un serviciu special de poliție, cu conducerea căruia a fost încredințat locotenentul Atanasie Guțu.

Locotenentul Atanasie Guțu, care avea și aptitudini polițiale, ceea ce mai târziu l-a făcut să ocupe un post important în poliția din Timișoara.

Ziarele din 10 noiemvrie publică manifestul președintelui Wilson adresat popoarelor fostei monarchii Habsburgice, prin care se roagă să se liniștească, pentru că toate deziderateleor naționalităților vor fi satisfăcute.

În ziua de 12 noiemvrie ne-a intrat primul cuțit la inimă. O trăsură s-a oprit înaintea primăriei și din ea s-a coborât un soldat sârb.

A intrat în localul primăriei și a început a dispune. Înainte de toate a pronunțat sentința că învățător, cassar, notar, scriitor nu mai trebuiesc, deoarece în Sârbia veche nu sunt alți domni în sat numai popa și primarul (predsednik). Dar să vedeți, individul nici nu era din Sârbia veche, ci din comuna vecină Ilancea. Și nici nu avea nicio cădere să sperie lumea scoțând un granat de mână din buzunar cu: „Znate vi šta ie to? To ie sârpsca orujia!" („Știți voi ce e aceasta? E o armă sârbească!") Dar sârbul s-a dus fără niciun incident și noi am răsuflat ușurați.

---

[11] Unități franceze, care înaintaseră de pe frontul de la Salonic până la Belgrad și mai departe, dispuse fiind apoi ca un cordon între trupele sârbe și cele române, în Banat.

[12] Localitate la câțiva kilometri de Becicherecul Mare (Zrenjanin). Satul era locuit de români și germani. Acum sunt doar români și sârbi, dar românii sunt în minoritate.

[13] Este un fapt că acțiunea de maghiarizare a afectat puternic comunitatea șvabilor bănățeni. Mai ales intelectualitatea a fost supusă presiunilor de maghiarizare și nu fără efect.

https://biblioteca-digitala.ro

După amiazi, o altă trăsură vine de către Alibunar, cu o patrulă de 6 soldați sârbi cu uniformă de campanie. Sârbii din Ilancea îi așteaptă cu banderiu. Românii noștri privesc rece, dacă nu cu batjocură la ei. De altfel un sârbul fălos și lăudăros a fost totdeauna obiectul de haz a românului cuminte și așezat.

Speranțele noastre se nimiceau zi de zi. Speram în venirea francejilor, dar iată că ne-au venit pe cap sârbii, acești dușmani eterni ai neamului românesc. Gazetele aduc știrea că armata română a intrat în Bucovina și treptat, treptat ocupă teritoriul evacuat de nemți în Muntenia. Dar cât sunt de departe și ajunge-or vreodată aici? Dar să mai spun și altele. În ultimele zile gripa spaniolă a bântuit cu atâta furie, încât au murit peste 100 de persoane. Într-o familie, al cărei cap era prizonier în Italia, a murit mama, sora, nevasta, un fiu și o noră. Tot în aceste zile a murit și cărturarul Ioța Baba, un bun român, clar, înfocat aderent al dinastiei austriace. Am plâns lacrimi sincere la moartea acestui bătrân sfătos, unul din ultimii reprezentanți ai românilor grăniceri, care se însufleția la orișice luptă națională, dar numai așa dacă era îndreptată în contra ungurilor. Pentru el împăratul era un sfânt.

Așa a venit ziua decisivă, de 16 noiemvrie. În această zi am văzut aproape clar că Antanta ne-a abandonat, lăsându-ne pe mâna sârbilor, reprezentați prin dr. X., comisarul guvernului din Belgrad și președintele Comitetului Național din Alibunar, urmat de o companie de mitraliere, crașovan de origine. Înainte de război a fost advocat în Alibunar, iar în timpul războiului a trecut în armata sârbă. Acum, sprijinit pe baionetele sârbești, a venit la noi să organizeze conducerea comunei. Dar la noi era ordine, era Comitet Național din nou ales așa că nu avea de făcut nimic. Dar sârbul șiret tot a aflat ceva. Anume, dacă nu este cineva în comitet, care să nu fie pe placul poporului. Și a fost unul și aceștia și în loc, imediat, l-au pus pe comerciantul X, din familie de români sârbizați, dar șovinist sârb. Am îndrăznit să-i spun că acest om nu ne trebuie, fiind sârb și ca atare nu are pe cine reprezenta în Consiliul Național Român. Atât i-a trebuit comisarului ca să mă și înhațe, amenințându-mă cu Albania. Dar grație intervenției d-lui Petru Baba și a părintelui Gheorghe Șdicu am scăpat de internare și sârbul, care se făcuse roșu, apoi galben de mânie, se mai liniști, însă cu ochii totdeauna viu deschiși, parcă să mă înghită. Și nu uitați că la 20 pași de noi era compania de soldați înarmați până-n dinți.

Apoi dl, în numele statului sârb, a preluat comuna ordonând că de aci înainte să nu mai fie „Keviszollos"[14], ci „Seleuș". A dat instrucțiuni ca administrația să se facă românește, matricolele să se conducă în limba română, însă, la cununii, ofițerul stării civile va pune pe piept tricolorul sârbesc. După aceste instrucțiuni a plecat.

---

[14] Denumirea ungurească a satului. Cum se știe localitățile românești și sârbești din Banat, în timpul stăpânirii austro-ungare, au fost obligate să-și maghiarizeze numele, uneori prin traducere în ungurește, alteori primind, pur și simplu, prin administrație denumiri noi, inventate. Desigur, acestea erau folosite în actele emise de autorități, populația continuând să folosească vechile denumiri.

https://biblioteca-digitala.ro

Conform unei sfătuiri dintre fruntaşii comunei, am primit o plenipotenţă de a mă pune în legătură cu Consiliul Naţional Român, pentru a primi instrucţiuni în ce priveşte ţinuta noastră faţă de sârbi. În 19 noiemvre plec la Timişoara şi după zadarnice aşteptări abia am putut afla pe dl dr. Nemet, carele m-a îndrumat la Arad. Observ că pe atunci a călători însemna a te expune morţii, nu numai din pricina nesiguranţei, dar şi din pricină că trenurile erau fără fereşti, neîncălzite şi niciodată nu ştiai dacă ai să ajungi la destinaţie sau nu...

Sârbii se încuibaseră de-a binelea în Timişoara[15] şi umblau ţanţoşi, parcă ar fi meritul lor că oraşul e aşa de frumos.

Ici-colea se vedeau şi soldaţi francezi din trupele coloniale, dar nu se amestecau în afacerile oraşului, dând sârbilor mână liberă. Dar am observat că ungurii, dar mai ales jidanii, şi aceştia făceau o bună parte din populaţia oraşului, simpatizau cu sârbii, gândind cu groază la venirea românilor. Dar acestea le spun numai ca observări, căci în scurtul timp, de 2 zile, nu mă puteam adânci ca să studiez lucrurile mai de aproape.

După amiazi am plecat la Arad. Am ajuns seara târziu şi am colindat 2 ore cu o birjă, căutând culcuş pentru noapte. Dar toate hotelurile şi toate birturile erau pline. Am zis birjarului să mergem şi pe la birturile de la periferie. La un astfel de birt, unde am văzut lumină, am bătut la uşa închisă. Un glas gros întrebă: „Tu eşti Schlesitiger?" I-am răspuns că „da!". Mi-a deschis uşa şi era să mi-o trântească în nas, dacă nu mă rugam frumos să mă lase să petrec la căldură, măcar în picioare. Toată noaptea am stat în picioare. Băutură nu se da, deci nu era nici gălăgie. Abia spre dimineaţă, când oamenii de peste noapte s-au dus în piaţă, am putut obţine un ceai de la fetiţa Elza a birtaşului Schwartz, care cel puţin în acele momente arăta o vie simpatie pentru români.

În dimineaţa zilei de 22 noiemvrie sunt în biroul Consiliului Naţional Român şi al Gardei Naţionale Române. Mă prezint d-lui maior Vlad[16], care mă îndrumă la domnul căpitan Avramescu[17], şeful secţiei politice. Aici era şi domnul Ştefan Ciceo Pop[18], care mă asigură că toate se vor sfârşi cu bine şi îmi dă o scrisoare scrisă cu

---

[15] Trupele sârbe, cu mandat temporar, în baza Convenţiei de armistiţiu semnată între Aliaţi şi Ungaria la Belgrad, în 13 noiembrie, intră în Timişoara patru zile mai târziu, la 17 noiembrie 1918.

[16] Alexandru Vlad (1876–?), ofiţer român, comandant al Gărzilor Naţionale din Ardeal şi Banat (până în decembrie 1918). La Alba-Iulia a avut rol important în organizarea Marii Adunări Naţionale în fruntea ostaşilor din fostul său regiment 33 infanterie încadraţi în Garda Naţională. După Unire va ajunge la gradul de general în armata română.

[17] Vasile Avramescu (1873–?), ofiţer român, desemnat la comanda Gărzilor Naţionale din judeţul Arad, membru al Comandei Supreme a Gărzilor Naţionale Române din Ungaria şi Ardeal.

[18] Ştefan Ciceo Pop (1865–1934), jurist, fruntaş al Partidului Naţional Român, deputat în Parlamentul ungar din partea cercului Şiria. Membru al Consiliului Naţional Român Central, va fi vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia, apoi responsabil

https://biblioteca-digitala.ro

maşina în care ne îndeamnă să fim liniştiţi şi să aşteptăm cu încredere hotărârea marilor puteri. Cam slabă mângâiere, dar era dată de un fruntaş al românismului de la noi, în a cărui vorbă trebuia să mă încred. Şi ce amară a fost desiluzia de mai târziu!

Cetesc în „Românul" că pe 1 decemvrie e convocată adunarea naţională la Alba-Iulia. La redacţie, dl dr. Suciu[19] îmi dă imprimatele necesare pentru alegerea deputaţilor care vor să ia parte la această adunare.

În ziua de 24 noiemvrie sunt iar acasă. Seleuşenii ne împrăştiem în toate părţile ca să dăm lămuriri în privinţa alegerilor de la Alba-Iulia. Aşa m-am dus şi eu la Sân-Mihai[20] cu prietenul Trifu Baba, azi în Cluj.

În ziua de 27 noiemvrie s-a făcut în Alibunar alegerea deputaţilor.

Au fost aleşi învăţătorul Iosif Popa din Seleuş, azi în Timişoara, învăţătorul Gavrilă din Sân-Mihai, dl Popescu din Petrovasela[21], dl Pavel Rudnean, învăţător în Satul-Nou[22] şi dl dr. Mircea din Alibunar. Dar aceşti aleşi nu au mai văzut Alba-Iulia. Din gara Timişorii au fost aduşi îndărăt cu forţa de către sârbi[23].

În 19 decemvrie, la Sfântul Nicolae, se cântă în biserică, după slujbă, cântarea „Deşteaptă-te Române!" de către corul de curând înjghebat.

Acestea sunt evenimentele mai de seamă pe cari le-am păţit şi remarcat în anul 1918, de la izbucnirea revoluţiei şi până la sfârşitul anului.

La începutul anului 1919 a început să lucreze Conferinţa de Pace din Paris, dezbaterile din această conferinţă şi luptele dintre foştii aliaţi beligeranţi, dar mai ales între aliaţii învingători, sunt prea cunoscute ca să le mai pun aici[24].

În luna februarie se destitue Consiliul Naţional Român din Seleuş şi se alege o reprezentanţă după legea ungurească, însă fără membrii virilişti.

Consiliul Naţional nici nu a fost ales să administreze comuna, ci mai mult ca se apere interesele naţionale ale locuitorilor, dar fiind comuna pur românească, acest consiliu a funcţionat şi ca o corporaţie reprezentativă a comunei politice. În această calitate, a împărţit foştilor soldaţi săraci sume variind între 200 şi 400 coroane, în

---

cu departamentul de război al Consiliului Dirigent, ulterior preşedinte al Camerei Deputaţilor din Parlamentul României.

[19] Ioan Suciu (1862–1939), jurist, lider al Partidului Naţional Român, adept al activismului politic. A participat la organizarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia.

[20] Localitate acum în Banatul sârbesc.

[21] Localitate din Banatul sârbesc, azi Vladimirovaţ, între Vârşeţ şi Panciova.

[22] Localitate în apropiere de Panciova, unul din satele româneşti cele mai mari. Astăzi este ca aproape toate celelalte, localitate mixtă.

[23] Patrulele sârbeşti aflate în toate gările importante au încercat să împiedice delegaţii bănăţeni să meargă la Alba-Iulia, ceea ce, evident, nu au reuşit. Aproape toate textele memorialistice sesizează această atitudine ostilă a sârbilor, care încă mai sperau să includă întregul Banat în interiorul frontierelor noului stat iugoslav.

[24] Vezi în această chestiune S.S. Spector, *România la conferinţa de Pace de la Paris. Diplomaţia lui Ion I.C. Brătianu*, Iaşi, 1995.

https://biblioteca-digitala.ro

sumă de cca. 40.000. În ce privește partea națională, a susținut și ridicat moralul locuitorilor, membrii Consiliului înființând un cor bărbătesc, aranjând petreceri cu pronunțat caracter românesc. Tricolorul național fâlfâia încă în fața primăriei, însă tot mai șters și mai zdrențuit, ca și speranțele noastre, ce mereu-mereu scădeau. Dar până atunci mai avem încă.

În 26 februarie 1919, doi soldați sârbi intră în biroul d-lui Petru Baba și se poartă atât de grosolan și scandalos, încât dl notar era să-i desarmeze și să-i închidă. Dar s-a stăpânit și conflictul a fost aplanat de nacealnicul (prim-pretorul sârb N. Colacovici din Alibunar, fost pretor, solgăbirău) al plasei Alibunar și pe vremea maghiară și care totdeauna era animat de sentimente sârbești și mai era și filoromân.

În același timp suntem în deplină fierbere. O nesiguranță generală a cuprins lumea întreagă și dezbaterile de la Conferința de Pace din Paris erau bune numai ca să împrăștie teroare și nervozitate.

La 25 aprilie am plecat în Ardeal și am rămas acolo până în 4 iunie, când m-am întors îndărăt. Am luat parte și la triumfala vizită a Măriei Sale, defunctul rege Ferdinand, și a reginei Maria făcută la Alba-Iulia. Emoțiunea ce am simțit-o, când am văzut defilarea conductelor etnografice în fața primului rege al României întregite, nu o pot spune aici.

Comuna Pojar purta o tabla cu inscripția „Vrem Bănatul întreg!".

În după amiaza aceleași zile, în care am ajuns acasă, a sosit în comună o baterie de artilerie sârbească. Și-au postat tunurile lângă biserică cu țevile îndreptate spre România. Ce au voit, nu știu. Ori ei s-au temut de un atac al României, ori voiau să-și mențină cu forța armată teritoriul ocupat, în caz că puterile aliate i-l adjudecau României.

Între soldați sunt foarte mulți români din Timoc, care însă sunt complet lipsiți de simțul național. E drept că nici nu ne putem angaja cu ei în discuții de ordin național, așteptând ca ei să înceapă, ceea ce însă ei nu au făcut.

Notă. Acest text a fost publicat în foileton în revista „Vasiova", editată de Petru Oance(a) Encovetti (Tata Oancea), în perioada 1929–1947, inițial la Oravița, apoi, cum el însuși spune „unde dă Dumnezeu", dar se vede limpede că publicarea nu s-a făcut integral. Textul începe și se sfârșește brusc, lăsând impresia că era „aruncat" atunci când era nevoie să se acopere spațiul acestei reviste, altminteri scrisă aproape în întregime de Petru E. Oance(a). „Vasiova": nr. 1–2, p. 8; nr. 5–8, p. 13; nr 15–18, p. 13; nr. 13–14/1933, p. 7; nr 17–19, p. 8; nr. 20–24, p. 11; nr 10–12/1934, p. 12; Nr. 18–26, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Filaret Barbu

6. Jurnal de adolescent
(1918–1920)

1918

Acest Jurnal îl încep cu începerea revoluţiei maghiare (din Budapesta) în anul 1918, Noiembrie[1].

După potolirea războiului European...

Viaţa nouă BARBU

În numele Domnului.

În decursul revoluţiei... Românii noştri au început să facă propagandă... Şi au şi făcut-o. S-au făcut Garde Române prin toate cercurile locuite de români. Aici în Lugoj s-a făcut o adunare în „Concordia", în care dl V. Braniştе[2] a arătat şi explicat vremurile de acum şi li-o spus-o că din Ardeal, fraţii noştri au înfiinţat Garde şi totodată şi consiliu naţional român! Iar pe noi, bănăţenii ne-au ademenit, ca şi noi să înfiinţăm acestea.

..."NOI ROMÂNII ACEASTA AM VRUT-O". Şi s-au făcut pasuri ... şi n-a trecut multă vreme, până şi la noi s-a înfiinţat „CONSILIUL NAŢIONAL" (Braniştе, Brediceanu, Dobrin)[3]. Şi totodată s-au predat toate localurile militare din

---

[1] În octombrie 30–31, la Budapesta a ieşit victorioasă aşa numita „revoluţie a rozelor de toamnă", iar regele Ungariei, împărat al Austriei, Carol, l-a numit prim-ministru pe Mihály Károlyi care se va grăbi să ceară armistiţiul Antantei. În 16 noiembrie Ungaria se va proclama republică.

[2] Valeriu Braniştе (1869–1928), publicist şi om politic român, unul din cei mai importanţi lideri ai Partidului Naţional Român, editor şi redactor al ziarului „Drapelul" din Lugoj (1901–1918), membru al Academiei Române (1919), membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei.

[3] La 3 noiembrie a avut loc la Lugoj o adunare populară, dar nu la „Concordia", cum scrie memorialistul, ci pe Câmpia Libertăţii, la care lugojenii au declarat că se supun dispoziţiilor Consiliului Naţional Român, pe care îl recunosc ca singura autoritate politică. Adunarea a fost deschisă de Valeriu Braniştе, au urmat Victor Bârlea, George Gârda şi George Dobrin, episcopul Valeriu Traian Frenţiu. Acum s-a decis şi înfiinţarea

https://biblioteca-digitala.ro

localitate. Acum începu să se înfiinţeze Garda, care nu peste 2 zile s-a înfiinţat. Comandantul Gardei a fost ales „maiorul Dobo", iar mai târziu dl Micu „căpitan". Căpitani domnii: Grozăvescu, dr. Galiciu, dr Gârda[4], dr. Stoian, iar ca ofiţeri: Popoviciu[5], Bocu, Jucu, Iancu etc.

Universitarii şi studenţii din localitate, ne-am insinuat şi noi în Gardă. Ne-au şi primit ca voluntari. În general, am fost: N. Bireescu, Ioviţă, Nichiciu, Armenchi, Birta, Feier, Proştean, Giurgiu, Vălean, Vanciu, Barb, Stan, eu etc. ... Foarte bine ni-o mers aici, dar şi bine am făcut serviciu. Prima dată dl V. Bejan ne-a fost comandantul, iar mai târziu Bocu. Eram foarte bine echipaţi şi bine ne-a şi stat în Garda primă „ROMÂNEASCĂ". Am avut şi un atac cu Garda ungurească din gară, dar pe aceştia i-am respins. Doamne, dar multe glume ce au mai făcut aici după noaptea aceea. De mine au zis că m-am băgat în dolapul lui Bethy[6], fostul colonel la regimentul 8. Dar au trecut şi vremurile acestea, căci la Lugoj a venit trupa sârbească şi am predat toate cazărmile[7]. Garda care n-o să o uit nicicând.

Peste trupa sârbă, colonelul Carol Galvy a fost comandantul, care foarte bine s-a purtat faţă de popor. Nu peste mult timp, după ce am gătat Garda, ba chiar la 4 zile a venit ştirea că în Alba Iulia va fi adunarea cea mare[8]. După cum au hotărât intelectualii noştri de la „Casină", am plecat la Alba Iulia.

Din foştii gardişti au mers N. Bireescu, Giurgiu, Proştean, Roman, Vălean. Eu am plecat cu dl Raţiu, Bujor şi cu tata. Am ajuns seara. Ne-am dus la un hotel, dar

---

gărzii naţionale cu efectivul unui batalion şi tot acum a fost ales Consiliul Naţional Român al Judeţului Caraş-Severin. Din acesta făceau parte 29 de persoane. Preşedinte era dr. Gheorghe Popovici, vicepreşedinţi, Aurel Văleanu şi Cornel Grofşorean, secretari Ioan Stoian, Traian Craşovan, controlor Petru Săcoşanu. S-au format 5 comisii: juridică, organizatorică, organizarea comunelor (din care făceau parte Valeriu Branişte şi George Dobrin), propagandă şi sanitară. Comandantul Gărzii naţionale române din Lugoj a fost maiorul Remus Dobo.

[4] George Gârda, avocat la Făget, coordonator al gărzilor naţionale din Lugoj, Făget, Birchiş; n: 17 septembrie 1879 în Mănăştur, studii juridice la Universitatea din Pesta, vicepreşedinte al societăţii studenţeşti „Petru Maior", colaborator la „Drapelul" şi „Convorbiri literare", delegat la Alba-Iulia din partea cercului electoral Făget-Birchiş.

[5] Popovici Iosif, (1876, Cliciova–1928), studii univarsitare la Graz, Leipzig, Zagreb, Viena, a organizat consiliile naţionale din zona Lugojului. După Marea Unire a ţinut cursuri de fonetică experimentală la universitatea din Cluj.

[6] Corect, Rethy, colonelul-comandant al regimentului 8 honvezi, care-şi avea sediul la Lugoj.

[7] Trupele sârbe intră în Lugoj la 14 noiembrie.

[8] La 7/20 noiembrie este publicat un Manifest al Marelui Sfat Naţional din Transilvania, prin care se convoca Marea Adnare Naţională de la Alba-Iulia. Din Lugoj au participat la adunarea naţională de la Alba-Iulia 43 delegaţi oficiali, alături de alţi locuitori. Printre aceştia s-au aflat: Iosif Hazi Barbu (tatăl lui Filaret), Gh. Popovici, Virgil Bocu, Victor Bârlea, Valeriu Branişte, ep. Valeriu Frenţiu, Constantin şi Traian Grozăvescu, Avram Imbroane, Constantin Liuba, Ersilia Petrovici, Virgil Simionescu, Ion Vidu.

https://biblioteca-digitala.ro

nu mai a fost loc, căci grozav câtă lume a fost, de pe toate părţile venită. Ne-am dus la o cafenea, unde iar tot plin a fost. Dar dl Raţiu s-a îngrijit de locuinţă şi aşa am căpătat o sobă[9] pentru toţi patru. Dimineaţa s-au început adunările şi convenirile cu domnii miniştri (Maniu, Pop C. etc.), aşa că pe la 12, zece am şi plecat sus pe cetate, unde pentru popor pe 3 tribune s-au ţinut vorbiri. La tribuna noastră, unde am fost mai toţi bănăţenii, au ţinut episcopii Cristea[10] şi Hossu[11]. Dar o grozavă lume ce au fost acolo, de când sunt n-am văzut.

Foarte multe coruri, trupe de călăşei ... au fost.

Seara, după adunare, pentru bănăţeni[12] a vorbit Iuliu Maniu[13], care ne-a promis ca să fim numai cu răbdare, că va veni acuş şi pe la noi România...

Seara a fost petrecere până dimineaţa, cu dans. Când am plecat tot cu imnuri şi cântece naţionale. Iar acasă, steaguri multe şi o mulţime de popor ne-au aşteptat.

După adunarea de la Alba-Iulia, s-a înfiinţat de noi, studenţii de la liceu, o Societate de lectură, care subt numele „Mihai Vodă Viteazul" am botezat-o. Ne-am ales o direcţie, în care ca prezident l-am ales pe Roman N., iar după abzicere pe Oprean. Pe mine m-au ales conducător de cor.

Multe adunări festive am ţinut, unde mai multe declamări, monoloage, disertaţiuni, puncte de muzică şi cântări naţionale, sub dirigenţia mea am predat.

Acum s-a înfiinţat şi Corul lui Vidu, care 4 ani au pauzat ... fiind maestrul Vidu internat de unguri[14]. Tot aşa, pe lângă cor – am înfiinţat eu – o orchestră în care Blaj, Ţenche, Folea, Seviciu, am luat parte şi cu această bandă am dat serenăzi pe la domnişoare şi la vreun nume onomastic, la domni etc.... A fost bine şi frumos. La Crăciun am strâns din coriştii studenţi un cor mic de colindă şi, îmbrăcându-ne toţi

---

[9] „Cameră", în graiul bănăţean.

[10] Miron Cristea (1868–1939), episcop de Caransebeş (1910–1919) şi apoi mitropolit primat al României (1919–1925), primul patriarh al României, membru al Regenţei (1927–1930), prim-ministru (1938–1939). A luat parte la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia.

[11] Iuliu Hossu (1885–1970), episcop greco-catolic de Gherla (din 1917) şi de Gherla-Cluj (1930–1948), participant la Marea Dunare Naţională de la Alba-Iulia. A fost arestat şi întemniţat în anii (1948–1955), apoi cu domiciliu forţat până la moarte. În 1969 a fost înălţat la demnitatea ecleziastică de cardinal.

[12] Această adunare a bănăţenilor, la care s-a fixat poziţia lor de proclamare a unirii imediate şi necondiţionate, s-a organizat în seara dinaintea Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia. Un înflăcărat discurs l-a rostit atunci lugojeanul George Popovici. Au vorbit şi alţii, printre care şi istoricul Ioan Sârbu.

[13] Episodul acesta, al întrevederii cu Iuliu Maniu, este relatat şi în alte texte memorialistice, printre care şi al lui Petru Groza, *Adio, lumii vechi. Memorii*, Bucureşti, 2003, pp. 199–205. Bănăţenii erau neliniştiţi de zvonul că Maniu ar încerca să impună Adunării o unire condiţionată cu România.

[14] Ion Vidu (1863–1931), dirijor, compozitor şi folclorist român, fervent susţinător al acţiunii politice naţionale din Banat, a fost arestat şi întemniţat de autorităţile ungureşti timp de trei ani şi jumătate, în timpul primului război mondial, la Sopron.

https://biblioteca-digitala.ro

în haine ţărăneşti, ne-am dus la mai toate casele intelectuale din Lugoj, dintre care am fost la Episcopul, Branişte, Dobrin, la colonelul sârb etc.... unde toţi cu cel mai mare drag ne-au primit. Pe la vreo 3 oare am plecat acasă, dar maido[15] toţi am fost cu un chef bun şi de abia mâine zi am băgat de seamă că s-a spart doba şi eu ca dobaş şi conducător am fost răspunzător, dar cu aceea m-am scos de la dl Iorga, că a lui a fost doba, că o cătană sârbă a dat cu puşca în ea.

Toţi banii de la Colindă i-am donat la Societate (700...cor...).

1919

Au sosit şi la noi trupele franceze, ca comandant a venit colonelul Lemoigne. Cu acestea sârbii au trebuit să părăsească Lugojul şi jurul[16].

Domnului colonel i-a făcut corul o serenadă foarte frumoasă şi multă lume a fost la serenadă. În numele poporului a vorbit dl V. Bârlea[17] şi dl colonel i-a răspuns înapoi şi totodată i-a mulţumit şi d-lui Vidu pentru serenadă[18].

„Corul lui Vidu" au făcut şi un concert în onoarea francezilor şi 2 zile pentru poporul român din localitate şi provincie. „Care foarte bine a reuşit" – Societatea noastră de lectură au aranjat (în decembrie) un concert şi teatru, la care foarte mult public a luat parte, dar şi foarte bine a reuşit.

Am prezentat un „Duett" cu Vasi Iorga (Balade de Porumbescu) şi la piesa teatrală am jucat rola (rol, n.n.) comică (din: „Piatra din Casă", pe Nicu) de Alecsandri;

---

[15] „Aproape toţi", în graiul bănăţean.

[16] Primele formaţiuni militare franceze au intrat în Lugoj la 14/27 ianuarie 1919, sub comanda lt-colonelului Henry Lemoigne (era comandantul regimentului colonial 35 şi va primi misiunea controlului şi ordinii în circumscripţia Orşova, cu plăşile Orşova, Teregova, Bozovici), dar prima prezenţă militară importantă, ce-i drept, pasageră, a fost în decembrie 1918, când a trecut prin Lugoj chiar generalul Berthelot, întâmpinat cu mare entuziasm de populaţia românească a oraşului.

[17] Victor Bârlea (1882–1959), studii de teologie şi filozofie la Roma şi Budapesta, profesor la Şcoala normală de fete din Lugoj, apoi director la Liceul „Coriolan Brediceanu", la Liceul „Iulia Haşdeu". A fost multă vreme preşedinte al Societăţii teatrale „Thalia" din Lugoj. A colaborat la diferite periodice bănăţene interbelice.

[18] Filaret Barbu vorbeşte despre corul lui Ioan Vidu, alte documente vorbesc despre corul „Lyra" al greco-catolicilor. Acesta a organizat un concert în faţa casei Sidoniei Maior, unde era găzduit comandantul trupelor franceze, în seara zilei de 20 ianuarie/2 februarie. A fost de faţă şi episcopul Valeriu Traian Frenţiu. Peste câteva zile a fost un nou concert, cu participarea corurilor din satele Herendeşti şi Hodoş.

https://biblioteca-digitala.ro

PERSONAJELE:

Văduva = Ds. V. Secoşian
Fiica ei = Ds. V. Balomir
Emil (văr) = D.C. Proştean
Ioana ţiganca = Ds. A. Giurgiu
Moşu Palciu = I. Blaj
Feciorul Nicu = F. Barbu
Doctorul Franz = N. Roman
Un servitor = V. Ardelean

La probe Ana Pintea, născută Chiriţă, multă trudă şi-a dat, cât şi în teatru la aranjarea scenei.

Au fost şi 3 declamări de: Proştean, Vălean, Giurgiu. Toate acestea foarte bine au reuşit şi multe aplauze am căpătat fiecare dintre noi şi ne-au dorit mult noroc în viitor.

Universitarii din localitate şi împrejurimi au aranjat o piesă teatrală (traducere din limba italiană), care foarte bine a reuşit.

Personajele: D. Ioviţă, Daminescu, dr. Andrei, d-na. Pintea n. Chiriţă, d-s. Vălean, V. Branişte, Popoviciu (Mărioara), D.C. Birta şi Jucu.

Domnul Ioviţă foarte bine a jucat în rola lui (pe un boier bogat), care-i un adevărat talent artistic teatral. Aranjarea scenei a fost foarte frumoasă, unde multă trudă şi-a dat d-na Alma Pop.

După teatru a urmat o petrecere împreunată cu dans.

A sosit primăvara, au început sporturile, mai mult fotbalul, în care clubul nostru sportistic „Mihai Vodă" s-au întărit.

Prima emulare (meci n.n.) am avut-o contra francezilor, unde i-am bătut urât, cât şi la revanche: 0–6 – 1–7.

A doua emulare am avut-o contra clubului L.T.V.E. din localitate, care club e de mult înfiinţat şi jucătorii au fost foarte bine echipaţi. Dar câştigul tot noi l-am tras, căci i-am bătut cu: 0–2. Golurile le-au dat Luţu (Giurgiu) şi Vior, care sunt cei mai buni jucători.

La revanche am fost egal de ţări: 0–0; iar la revanchu ultim, iar cu câştig am plecat: 0–3. Golurile tot aceeaşi le-au dat.

Grupa echipei universitarilor

Vucu
Proştean Ioanovicu
Ştefanovici Nicolescu Berariu
Galiciu
Vanciu, Oprean Giurgiu, Vior

https://biblioteca-digitala.ro

Grupa L.T.V.E. e.u.

Szuhanek
Maier Ternovics
Kabal Szabo Breier
Kluczky Kristof
Biro Kramer

Dintre care numai portarul şi becii (apărătorii n.n.) s-au produs bine şi de înainte Kristof şi Biro. Pe când la noi tot clubul joacă liniştit şi cu tactică, cum au scris şi ziarele: „Banatul", „Banater Zeitung" (Südungarischer Bote) şi „Krasso Szörenyi Ujsag".

În timpurile acestea multe petreceri dansante s-au aranjat. Aşa s-a aranjat un concert din partea Corului „Lyra"[19], sub conducerea d-lui Bacău, profesor de muzică[20]. Care au reuşit bine şi frumoasă impresie a făcut publicului. Corul acesta nu de mult este şi totodată multă vreme nu a funcţionat, fiind acum tot coriști tineri, care n-au umblat încă prin coruri mai mari.

Mult putem noi românii să-i mulţumim d-lui Bacău, care multă trudă şi-a dat şi îşi dă pentru muzică şi cântarea română.

Tot corul „Lyra" au aranjat o piesă teatrală şi concert la Congresul preoţilor greco-catolici, care iar foarte bine au succes[21]. În piesa teatrală, domnul Catalincea şi Sas, învăţătorul, au fost de gratulat. Cât şi la concert d-na Baciu şi Nincu, corist mai de mult în cor.

După concertul prim, adecă în Duminica Tomii (că atunci s-au aranjat concertul), s-au aranjat o petrecere cu dans. Care foarte bine au reuşit.

Un năcaz mare au fost pe capul nostru, căci au venit din Timişoara generalul francez Farret Léon, care nu au fost prietenul creştinilor şi chiar al românilor, ci al evreilor din localitate. Ca tolmaci (traducător n.n.) au avut pe domnul evreu

---

[19] Societate corală greco-catolică din Lugoj înfiinţată, după unele opinii în 1871, în 1872 după altele sau chiar în 1878 cu un rol foarte important în istoria culturală a Lugojului şi a întregului Banat. Vezi C. Tufan Stan, *Societatea corală „Lira" din Lugoj*, carte apărută cu binecuvântarea Preasfinţitului Alexandru Mesian, Episcop greco-catolic de Lugoj, Timişoara, 2005.

[20] Ioan Bacău (1888–1948), n: Lugoj, studii la Institutul teologic din Blaj, preot greco catolic, dirijor al corului „Lira" din Lugoj, începând cu anul 1918.

[21] În ziua de 21 mai 1919, la Lugoj s-a desfăşurat al treilea Sinod Diecezan al Eparhiei de Lugoj. Cu această ocazie, corul „Lira" a dat un spectacol şi a pus în scenă vodevilul „Nunta ţărănească din Moldova" de Al. Flechtenmacher – Vasile Alecsandri. Învăţătorul Valeriu Sas s-a făcut remarcat şi prin recitarea poemului *Un răsunet către preoţii români*, de Don Ramiro. Evenimentele de acest fel s-au succedat într-un ritm susţinut. Peste numai patru zile, la 25 mai, Reuniunea Română de Cântări şi Muzică, ortodoxă, a dat un recital în cinstea generalului francez de Tournandre. Camil Petrescu, în „Banatul", I (1919), nr. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

Kovacs Bruno, care cu dl Issekutz foarte bine s-au înţeles[22]. Domnii socialişti foarte bine au trăit subt aceşti domni şi au început ca să se rădice pe cum am văzut în 15 martie[23] şi 1 mai[24]. Dar s-au gătat şi asta! Căci Bunul Dumnezeu au ascultat rugăciunile noastre şi domnul general au fost trimis din Lugoj (măcar că socialiştii tot ce au putut face au făcut împotriva mutării lui). Şi au venit un colonel francez, căruia Nicolici A. era tolmaciu si secretarul. Şi au întors Dumnezeu roata şi mai bine şi am căpătat ştire că trupele române sosesc nu peste mult timp şi o să preia imperiul român.

„Şi au venit!!"

Am căpătat ştire că la Lugoj va sosi un regiment (500) de jandarmi[25].

---

[22] Generalul francez Leon Farret, comandant al diviziei 11 colonială, a fost favorabil menţinerii vechii administraţii şi a fost adeseori ostil românilor. S-a lăsat convins de vicecomitele vechiului comitat Caraş-Severin, Aurel Issekutz, să înfiinţeze un aşa zis comitat Lugoj, care coincidea cu sfera de autoritate franceză în acel moment, nu mai puţin de 15 plăşi, între care se aflau Făget, Bega, Bozovici, Lugoj, Lipova, Mureş, Timiş, Teregova, oraşele Reşiţa, Caransebeş şi, bineînţeles, Lugoj. În acest teritoriu poliţia şi jandarmeria maghiară s-a supus comandanţilor francezi, dar sunt menţinute şi, cum demonstrează şi multe din textele memorialistice, s-au folosit de această situaţie pentru a intimida populaţia românească şi chiar pentru a o reprima. Issekutz s-a grăbit să proclame dezarmarea gărzilor şi a populaţiei în general, să interzică purtarea cocardelor naţionale, întrunirile şi demonstraţiile. Aurel Issekutz avusese un rol esenţial în declanşarea masacrului de la Făget, din ziua Sfântului Dumitru (1918). Interpretarea din textul memorialistic de faţă, cum că Farret era subordonat intereselor evreieşti, este, evident, inexactă. Era, mai degrabă, manipulat de forţele politice care încercau să menţină Banatul în Ungaria şi să împiedice Unirea cu România.

[23] Ziua în care ungurii aniversau 60 de ani de la izbucnirea revoluţiei paşoptiste la Buda. Evident, în situaţia din 1918, se încercase îmbrăcarea acestui eveniment în semnificaţia sa socială. De fapt era o formulă, uzitată şi ulterior, de aniversare a unui eveniment exclusiv maghiar.

[24] Este vorba despre sărbătoarea muncii, prilej de manifestaţii socialiste în mai multe localităţi industriale bănăţene, inclusiv la Lugoj, unde s-au scandat lozinci în favoarea Ungariei sovietice. De altfel social-democraţii lugojeni, în frunte cu şeful organizaţiei lor, Oregyán Jósef, la instigarea lui Otto Roth, au organizat o manifestaţie la care s-a cerut ca generalul Farret să nu fie mutat din Lugoj. Acesta îl însoţise pe Otto Roth la Belgrad, unde îi întâlnise pe comandantul trupelor aliate din Balcani şi pe prinţul moştenitor sârb, Alexandru.

[25] Unitatea de jandarmi români a sosit în Lugoj la 23 mai 1919. „Drapelul" din ziua următoare scria: *„Ieri, Vineri, la ora 5 după masă, 550 de jandarmi români, sub conducerea ofiţerilor lor, au sosit la Lugoj, venind din Deva. Ce au simţit oamenii văzându-i e greu de redat în cuvinte. De o mie de ani de când aşteptăm ziua aceasta sfântă (...) De la gară flăcăii noştri au mers în piaţa oraşului, unde d-l primar, în faţa unui numeros public, le-a urat bună venire. Când tricolorul român a fost urcat pe casa oraşului, am văzut mulţi ochi umezind"*

https://biblioteca-digitala.ro

Cu mic cu mare am fost la gară, corul greco-ortodox şi toţi fruntaşii din Lugoj. Corul greco-catolic nu a putut să ieie parte fiind dus cu mai mulţi intelectuali şi membrii de „Casină română", fiind dus la Békéscsabá, întâmpinând Familia Regală[26].

Trupa au sosit la 3 oare după amiază. Din depărtare se auzea cântarea: *„Ne trebuie Banatul să ştim că ne-ngropăm de vii"*.

Domnul Băltescu, primariul i-au întâmpinat şi, după multe urale, au plecat trupele în oraş, tot cântând. De pe faţa poporului s-au putut ceti bucuria cea mare. După jumătate de oare nicio cocardă n-au mai fost ungurească, ci tot română şi steagurile fâlfâiau, care foarte de mult au stat în poduri şi aşteptau ziua cea mare unde să iasă şi ele la lumină.

Înaintea „Casei Oraşului" s-au oprit trupele şi domnul primar cu comandantul francez i-au primit.

---

[26] În aceiaşi zi de 23 mai 1919, o impresionantă delegaţie lugojeană din care făceau parte: episcopul Valeriu Traian Frenţiu, protopopul dr. George Popovici, dr. George Dobrin, însoţită de corul „Lira", a plecat la Bichiş-Ciaba (azi Békéscsaba în Ungaria), pentru a se prezenta perechii regale, regele Ferdinand I şi regina Maria, care vizitau trupele noastre de pe Tisa. Suveranul a fost atât de impresionat de prestaţia corului bănăţean, încât i-a acordat titlul de „cor regal". Acum a rostit protopopul ortodox dr. George Popovici, membru al Academiei Române, un scurt discurs primit cu bunăvoinţă de perechea regală: *„Majestatea Voastră, reprezentanţii Românilor bănăţeni Vă salută cu supunere omagială, zicându-Vă bine aţi venit, dorind fierbinte a Vă putea vedea cât mai curând şi în frumosul şi bogatul nostru Banat. Urmând glasul vremii, delegaţii noştri, cari s-au putut strecura la Alba-Iulia, participând la memorabila adunare din 1 Decembrie 1918, au declarat categoric, conform dorinţei şi voinţei poporului român bănăţan, că aderă la alipirea întregului Banat la România-Mare fără nicio rezervă şi fără nicio condiţiune. După ce legăturile noastre cu Casa de Habsburg-Lotharingia sunt rupte, Românii bănăţeni, pătrunşi de un sentiment dinastic profund, aştern la treptele tronului şi Casei Măjestăţii Voastre rugămintea ferbinte, de a-i primi şi privi ca şi pe ceilalţi fraţi ai lor, asigurându-Vă solemn de loialitatea şi fidelitatea lor. Legăturile noastre cu Oltenii şi cu Basarabii au fost intime şi de lungă durată pe vremuri apuse. Românii bănăţeni au un trecut mare şi frumos, luptând secole de-a rândul contra păgânilor, nu numai pentru patria lor, ci şi pentru întreaga creştinătate şi cultura apusului. Pentru jertfele enorme şi excelentele servicii aduse, au obţinut din timpuri avitice drepturi şi privilegii mari, pe cari Austria învingătoare, după alungarea Turcilor, nu le-a mai respectat. Virtuţile militare şi cetăţeneşti ale străbunilor noştri vor rămâne nepieritoare. Ne vom bizui a le dovedi prin fapte şi în viitor. Alipindu-ne fără nicio condiţiune la patria mamă, fără a cere ceva pentru noi, vom sluji cu credinţă şi dragoste Casei Majestăţii Voastre, silindu-ne a răsplăti şi fraţilor noştri din Vechiul Regat jertfele mari aduse pentru eliberarea noastră. Privirile românilor din Banat caută acum rugător către Majestatea Voastră şi către glorioasa armată a Măjestăţii Voastre, aşteptând mântuirea lor. Cunoaştem bine toate sacrificiile şi silinţele, cari le-aţi depus la temelia trainică a României-Mari. Pe lângă expresia înnoită a sentimentelor noastre omagiale, Vă predăm acest memoriu şi Vă zicem: Trăiască Majestatea Sa, Marele Rege Ferdinand, fondatorul României Mari! Trăiască Majestatea Sa Regina Maria, Alteţa Sa Regală Principele Moştenitor, cum şi întreaga Dinastie Română!"*

https://biblioteca-digitala.ro

După ce au trecut vorbirile şi uralele s-au dus trupa mare la cazarmă.

În decursul acesta m-am dus eu la Lupea şi, cerând un steag naţional, l-am pus „CU MÂNA MEA PROPRIE" pe liceul unguresc, unde 5 ani de zile nici o vorbă nu auzam românească. Şi fâlfâia steagul nostru tricolor pe gimnaziu.

Prima dată, domnul profesor (Delo Nagy Ianoş) nu le-au fost cu dreptu şi studenţii unguri l-au rupt de la locul său, dar şi a doua oară l-am pus sus, aşa cum au fost rupt şi acolo au rămas până în ziua de azi...

Am căpătat ştire că de la Békéscsabá sosesc domnii noştri şi că domnul Dobrin soseşte tot cu acelaşi tren şi că vine să preieie imperiul, fiind denumit de regele Ferdinand al României ca prefectul Caraş-Severinului. Mare propagandă în oraş...

Corul „Vidu" a mers la gară, unde sute de oameni l-au aşteptat pe prefectul prim românesc.

Trenul a sosit... Mari urale... Trăiască... Corul a intonat „Mântuirea" (de Ion Vidu, n.n.), apoi domnul Vălean cu o vorbire foarte frumoasă l-a primit. Dl Dobrin a mulţumit la toate acestea şi ne-au explicat cum stă treaba: *„Imperiul vine preluat" „Acum suntem acasă"*... etc.

„Nu-i român ca bănăţeanu, bănăţean ca lugojanu". (finişu).

La a treia zi s-a predat imperiul d-lui Dobrin...[27] La „Casa Comitatului" o mulţime a aşteptat să vază când se pune steagul românesc. S-au pus. Domnul Dobrin au ieşit afară şi ne-au spus ca să fim mai cu tăcere, că imperiul îi predat şi că să nu mai facem multă larmă (strigăte ... urale ... etc.), că dânsu are mult de lucru. Acum, şcolarii din şcoalele elementare, subt conducerea învăţătorului Liuba, au cântat mai multe cântări naţionale şi publicul întreg au plecat la tren (gară) aşteptând iar, cu mic cu mare, „Trupa artiştilor din Bucureşti", care de mult au fost avizată că va sosi şi în Lugoj, unde va da mai multe reprezentaţii:

PRIMIREA:

Miercuri (1919.V.28) la 1 oară au sosit în Lugoj mult aşteptaţii oaspeţi din Bucureşti, purtătorii graiului şi artei româneşti[28]. Mai întâi s-au scoborât domnul regizor V. Bumbeşti, după aceea actorii în frunte cu directorul Peretz şi protectorul

---

[27] George Dobrin a sosit la Lugoj la 25 mai 1919. A depus jurământul de credinţă către regele Ferdinand I la Bichiş-Ciaba, unde fusese numit primul prefect român al judeţului Caraş-Severin. La gară a fost întâmpinat de o mulţime entuziastă, care înţelegea perfect uriaşa semnificaţie a evenimentului. A fost prezentă şi o delegaţie a cetăţenilor germani din oraş. În 26 mai, Aurel Issekutz a predat administraţia noului prefect, iar la 28 se inaugurează de fapt administraţia românească în teritoriul zonei franceze. În ziua următoare, la Lugoj s-au prezentat reprezentanţii satelor bănăţene, pentru a-şi exprima bucuria. În curând ultimele rămăşiţe ale administraţiei maghiare au fost îndepărtate.

[28] I. Peretz era director general al Teatrului Naţional din Bucureşti, conducătorul trupei care a descins la Lugoj, unde s-au oferit cinci reprezentaţii cu *„Apus de soare"* şi *„Trandafirii roşii"*, *„Fântâna Blanduziei"*.

https://biblioteca-digitala.ro

şi şeful artelor T. Brediceanu. Corul „Lyra" intona: „Iată ziua triumfală" după aceea ds. Lia Vidu (fetiţa maestrului) îi oferă un buchet domnului Peretz. Domnul Popovici, protopop, urează oaspeţilor bun venit. Domnul Peretz mulţămeşte pentru toate acestea, în timp ce Corul „Vidu" intonează: „Zâna artei" şi „La mulţi ani". Acum se formează mai multe grupuri de încvartirare şi pleacă spre oraş, iar numerosul public au izbucnit în mari urale. La palatul direcţiei financiare, corul „Vidu" intonează: „Eroi au fost" şi toţi arătându-şi bucuria că au scăpat de administraţia maghiară strigau cu înflăcărare: „Trăiască România Mare!". Jandarmii români de pe toate edificiile au rupt şi au spart inscripţiile maghiare, punând steaguri naţionale pe edificii.

Seara, după reprezentaţia primă, s-au ţinut un banchet în numele artiştilor, care cu mare bucurie şi veselie au decurs. Mai multe vorbiri din partea dr. Nistor, dr. Bârlea etc....

PROGRAMUL:

Seara primă s-au predat „Poemul Unirii" de Zaharia Bârsan şi „Apus de Soare" de Barbu Delavrancea. Aceste două piese mari impresiuni au făcut întreg publicului despre trupa aceasta. În „Poemul Unirii", doamna Bârsan, foarte frumos şi cu adevărat simţ, au jucat rola ca România. Tot aşa au jucat şi celelalte persoane toate cu simţ. În „Apus de soare", Nottara, actorul cel mare dramatic, şi-a arătat talentul mare, care aşa NATURAL l-o jucat pe Ştefan cel Mare; iar la moartea sa a fost ceva foarte EMOŢIONANT. Foarte bine au jucat şi actorii ceilalţi: Atanasescu, Critico, Manu, Petrescu; dintre doamne: doamna Ignătescu foarte mare succes artistic, Olimpia Bârsan pe Oana, o copilă care foarte tragic au predat rola ei.

Cleo Pan şi Sonia au interpretat role mai mici.

Seara a doua, „Trandafirii Roşii" de Zaharia Bârsan (dramă).

Z Bârsan, poetul sângur el au predat rola principală, care cu atâta blândeţe şi fineţe au jucat rola aceasta, încât mai tot publicul au lăcrămat. O. Bârsan, ca fată de împărat, au excelat în rola ei, iar bătrânul împărat foarte cu mare spirit au jucat rola, de am putut clar să vedem în el spiritul lui artistic. Renumele cel mare nu în zadar 1-a căpătat.

Domnul Atanasescu, tânărul actor, iar mare impresie au făcut publicului, iar rola lui „Val Voevod".

Actorul cel bătrân, Petrescu, singur el cu Nottara au mai rămas din actorii cei bătrâni. Foarte mult a plăcut publicului în rola de „Moş Amurg".

Seara a treia s-au predat publicului de V. Alecsandri: „Fântâna Blanduziei", în care Nottara iar minunat au jucat rola sa, ca poetul Horaţius; O. Bârsan foarte blândă a fost iar rola ei, ca Neera. Foarte mare impresie a făcut Dumitrescu, în rola lui, ca Scaurus, foarte dur, prost şi închipuit au jucat rola sa, ca pe vremurile acelea, cum au fost liberţii, de atunci. Iar vorbirea lui Cleo Pan şi a lui Atanasescu până în inima au străbătut, ca sclavii.

https://biblioteca-digitala.ro

În celelalte roluri: Petrescu (ca Hebro), Mânu (Postumus) comic, Cosmin (Mecenas) foarte cu mare duh artistic au jucat Răzvan şi Vidra

În această rolă perechea artistică şi-au arătat ştiinţa atât Z. Bârsan (ca Loş ţiganul) cât şi O. Bârsan. Mai departe, Vasilescu cu mare talent comic, pe care publicul mai târziu de abia îl apuca ca să-l vază pe scenă (Boier zgârcit). În rolurile celelalte tot I. Mânu, comicul cel mare, Petrescu, Ciprian; Dumitrescu, Barbelianu, Atanasescu, Cosmin, Săvulescu.

În seara ultimă s-au predat pentru Caransebeş şi jur – „Apus de Soare", tot cu persoanele acelea de mai nainte, numai atât că pe Oana, acum tânăra artistă Cleo Pan a jucat-o, de care publicul de abea s-a putut dezlipi de graiul cel blând care l-au jucat în rola aceasta, tot ca şi în „Fântâna Blanduziei", ca sclava lui Scaurus.

Nainte de reprezentaţia aceasta, după amiază, la 3 oare, s-au predat un Matiné pentru provincie, în care corul „Vidu", „Lyra", „De pe Hodoş" s-au produs cu câte o cântare naţională şi din partea artiştilor au fost predat de 3 ori „Poemul Unirii", care tot mai bine au succes.

După Matiné am plecat cu toţii la Piaţ, naintea bisericii greco-catolice, unde cu mare paradă ... muzică ... am jucat Hora; iar pe actori i-au tras căluşerii din Sebeş în căruţe.

Iar seara, V. Bârlea au mulţumit artiştilor îndeosebi bătrânului maestru dl Nottara.

II-a seară: A. Vălean i-au mulţumit şi gratulat pe dl Z. Bârsan. Iar corul „Vidu" au cântat *„Eroi au fost"* şi multe flori au aruncat publicul actorilor români.

III-a seară: De sus, la cortină s-au aruncat frunze şi flori în onoarea dl Bârsan, care plin de flori s-au împodobit. Iar în seara ultimă din partea Caransebeşului, profesorul Grecu[29], i-au mulţumit întregului grup artistic. În seara de plecare, nainte de „Constantin si Elena", s-au făcut un banchet în onoarea artiştilor şi ca adio au ţinut şi corul lui Vidu un concert familial, în care s-au produs marile lui compoziţii, care foarte mult au plăcut actorilor noştri. Iar la 2 au plecat cu mari urale artiştii noştri din Lugoj spre Bucureşti.

Emularea de fotbal: L.T.V.E., combinat cu clubul sportistic al studenţilor „Mihai Vodă Viteazul" contra Clubului din Timişoara „Kinizsi", după eroul Kinezu Pavel. Foarte mult public au fost de faţă şi o zi admirabilă (luna Rusaliilor 1919). Însă nu i-am putut învinge, deoarece clubul „Kinizsi" este un club foarte bun, cu jucători bătrâni şi „atleţi".

Am căpătat 4 goluri iar noi am dat un gol. (1–4).

---

[29] Pavel Grecu (10 februarie 1891 – 31 mai 1959), originar din Berzovia, studii liceale la Brad, Braşov, şcoala de agricultură din Magyarórvár, profesor la gimnaziul din Caransebeş.

https://biblioteca-digitala.ro

Clubul combinat Lugojan

Szuhanek(L.T.V.E.)
Ternovici (L.T.V.E) Maier (L.T.V.E.)
Breier (L.T.V.E.) Ioanoviciu (M.V.V.) Nicolescu (M.V.V.)
(Mihai Vodă Viteazul n.n.)
Vanciu (M.V.V.) Kristof (L.T.V.E)
Biro (L.T.V.E.) Giurgiu (M.V.V.) Vior (M.V.V.)

1919, iunie 3-lea, am făcut examenele, care au reuşit destul de bine. N-o să uit nicicând anul acesta ultim în şcoala ungurească.

În ziua 1–2 de Rusale, s-au ţinut în „Concordia" „RUGA"[30] greco-catolică, unde cu Ţuţi, Catiţa Lungu, Lola etc.... am petrecut foarte bine.

Totodată am primit şi o declaraţie de amor din partea Catei...?

A 3-zi de Rusale: „ADUNAREA MARE DE LA LUGOJ"

O mulţime... 70.000 de oameni. Noi studenţii, ca aranjeri am primit trenurile separate...[31]

După amiaza, la 2-ore s-au deschis adunarea din partea protopopului din Lugoj, dr. G. Popoviciu[32]. Mulţi au vorbit ... dl Imbroane[33], dr. Sârbu[34], colonelul Bordan[35], Sedan, dr. Bârlea, directorul Păulean[36] din Turnu Severin, care a fost la noi la prânz mâne zi.

---

[30] Sărbătoarea hramului bisericii.

[31] La 10 iunie 1919 a avut loc o mare adunare a românilor bănăţeni, din toate cele trei judeţe bănăţene, pe „Câmpia Libertăţii" din Lugoj, la care participanţii – martorii apreciază numărul lor la 70.000 de oameni – s-au manifestat în favoarea menţinerii integrităţii Banatului în fruntariile României. Vezi Dr. G. Popoviciu, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeş, 1929.

[32] George Popovici (1862–1927), protopop ortodox de Lugoj, istoric, membru al Academiei Române din 1904, lider bănăţean al Partidului Naţional Român. După Unire a făcut politică liberală, fiind ales de mai multe ori în Parlamentul României.

[33] Avram Imbroane (1880–1938), ziarist şi om politic român din Banat. A fost redactor la „Drapelul" (1911–1914). În timpul războiului se refugiază la Bucureşti, acţionând pentru intrarea României în război de parte Antantei, trăieşte retragerea în Moldova şi apoi coşmarul păcii de la Bucureşti. Tot timpul însă s-a pronunţat şi a acţionat pentru Unirea Banatului cu România. În 1919 se întoarce la Lugoj, unde participă la editarea ziarului „Banatul", alături de Cassian Munteanu şi de Camil Petrescu. După unire va întemeia o formaţiune proprie, „Uniunea Naţională", după care va intra în Partidul Poporului şi, în sfârşit, în Partidul Naţional Liberal.

[34] Ioan Sârbu (1865–1922), preot şi istoric român, cu lucrări fundamentale pentru domniile lui Mihai Viteazul şi Matei Basarab.

[35] Silviu Bordan, ofiţer român din Banat. A avut un rol important în organizarea gărzilor naţionale. După unire va ajunge la rangul de general de jandarmi.

[36] Prof. Ştefan I. Paulian era dirijorul Societăţii corale „Doina" din Turnu-Severin, formaţiune care întreţinea vechi şi calde relaţii de prietenie cu o serie de coruri bănăţene, mai ales cu cele două din Lugoj.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au hotărât că nu să dă nimic din Banat şi la cazul cel mai rău, avem să luptăm cu arma.

Foarte frumos au fost convoiul acesta de ţărani ... multe steaguri ... coruri ... trupe de călăreţi ... căluşeii...

Seara s-a ţinut o reprezentaţie teatrală şi concert din partea corului din „Hodoş", care foarte bine au succes. Mult putem să-i mulţumim dirigentului şi învăţătorului Creciun, care foarte multă trudă îşi dă, ca din ţărani să facă Cor,... Teatru ... şi români buni...

Pe data de 12 iunie am început să lucrez în comerţ, unde m-a introdus tata. Tot tata mi-a ţinut o lecţie de morală pe care nu o să o uit niciodată. Voi fi veşnic recunoscător tatălui şi mamei mele...

Maiorul Dragalina[37], fiul răposatului general Dragalina, a fost Lugoj, unde a stat câteva zile. Seara a fost aşteptat de corul „Vidu" în sala de primire. Acolo dr. Maier, preşedintele corului, l-a întâmpinat cu un scurt discurs de bun venit. Maiorul Dragalina i-a mulţumit. Apoi corul „Vidu" a cântat mai multe compoziţii ale maestrului Vidu şi alte bucăţi corale. În cele din urmă, în memoria generalului Dragalina s-a cântat: „În veci pomenirea lui", „Eroi au fost" şi „Pui de lei". Atât maiorul Dragalina, cât şi noi am fost foarte emoţionaţi. Mulţi au şi lăcrămat...

După examene, care le-am luat cu succes, m-am distrat cu prietenii mei şi cu fetele Catiţa, Tuţi.

În ultimul timp s-a auzit că vor trece prin Lugoj, spre Băile Herculane, mai mulţi profesori şi savanţi din Paris, împreună cu preşedintele Poincaré[38]. Noi lugojenii, cum suntem ... i-am întâmpinat cu mult fast, de faţă fiind prefectul şi ceilalţi domni ai comitatului. Corul „Vidu" era ca întotdeauna prezent. La sosire, protopopul Gheorghe Popoviciu i-a întâmpinat cu un discurs frăţesc, iar domnul Poincaré i-a răspuns foarte emoţionant. Corul „Vidu" intona mai multe cântări şi fraţii francezi fură duşi pe „Corso" la un dejun, iar de acolo la „Regele Ungariei", acum „Regele României", unde la o masă splendidă am petrecut mai multe ore împreună. Corul „Vidu" şi corul „Lyra" i-au distrat cu mai multe cântece, iar domnul Harambaşa, primarul oraşului, le-a vorbit în numele lugojenilor. La plecare toţi i-am petrecut la gară. Domnii francezi au plecat la Băile Herculane, însoţiţi de elita lugojenilor şi au ţinut acolo un banchet.

---

[37] Corneliu Dragalina (1887–1949), ofiţer român, fiul generalului Ioan Dragalina (1860–1916), care va ajunge el însuşi general şi comandantul Corpului 6 Armată, în care calitate se distinge în bătăliile de la Odessa şi Stalingrad. A fost întemniţat de regimul comunist. A luat parte şi la primul război mondial, distingându-se ca unul dintre străluciţii ofiţeri ai armatei române. Familia Dragalina era originară din Borlova, sat bănăţean la poalele Muntelui Mic.

[38] Reymond Poincaré (1860–1934), avocat şi om politic francez. Ministru în mai multe guverne şi chiar prim-ministru, ajunge preşedinte al Franţei (1913–1920). A fost un susţinător al cauzei româneşti, atât în timpul războiului, cât şi în perioada Conferinţei de Pace.

https://biblioteca-digitala.ro

27 iunie 1919 – Moș Hazi[39]

Tata s-a dus la Sibiu pentru a procura piatră vânătă pentru stropit via, iar Moșu a lucrat mai departe în acest timp, cu toate că a fost bolnav două săptămâni. Dimineața, pe data de 24 iunie, a plecat la holdă pentru a săpa crumpii (cartofii, n.n.). Pe la ora prânzului a venit un om de la holdă și ne-a anunțat că Moșul nostru este grav bolnav și a trimis vorbă să-l aducem, că nu poate veni. Eu eram singur acasă, iar trăsura noastră era dusă la vie cu Maica. Am fugit repede după un fiacăr (trăsură n.n.) și am plecat cu el la holdă după Moșu, dar nu l-am găsit acolo. M-am întors acasă, gândindu-mă că și Moșu a venit între timp cu o altă cocie, însă Moșu nu era de găsit. Atunci am plecat încă o dată la holdă cu socăcița (bucătăreasă, n.n.) Moșului, cu Mutter, cum o numea dânsul. După multe căutări, l-am găsit trântit pe holdă, pe jumătate mort. Iute l-am dus acasă, unde l-a așteptat doctorul, care trei zile l-a ținut numai cu injecții, până în ultima zi, când nu a mai putut să-i facă nimica. Moșul tot timpul delira și striga: *„Trage-mi papucii... Unde îi losifică?...”*. Dar tata, din păcate nu era acasă. Înainte de a muri, a fost la Moșu prota Popoviciu ca să-l cuminece. Ultimile lui cuvinte au fost: că ne iartă pe toți. Apoi a delirat despre copilăria lui, iar când Uica Popa l-a întrebat ce face cu mâinile, Moșu i-a răspuns: „cruce” și apoi a adormit un somn de o jumătate de oră, după care a adormit întru vecie...

La patul lui am fost: Mami, Uica Popa, Bujor, Mutter și eu.

Tati nu a fost încă venit... Tot l-am așteptat, am telegrafiat, am telefonat, dar totul a fost în zadar. Nu aveam nicio știre de la el. Sâmbătă după amiază a venit și a fost foarte mâhnit, că nu a putut fi alături de noi când a murit Moșu.

Înmormântarea a avut loc duminică, după masă, la ora trei. A fost o înmormântare foarte frumoasă, la care a participat multă lume, fiind vreme bună. Corul „Vidu” a fost prezent și s-au cântat cântece de înmormântare. Au slujit cinci preoți. De la crucea din fața bisericii greco-catolice, coșciugul a fost dus pe mâini de către fruntași ai orașului până la crucea din fața bisericii ortodoxe, unde s-a ținut slujba cea mare și unde prota a ținut un discurs despre vitejia și meritele Moșului Hazi. După înmormântare, corul „Vidu” a fost învitat la pomană. Alături de cor, au fost invitați și domnii Imbroane Nicolae și Avram, Prota, (protopopul), preoții și doamnele. S-au ținut multe discursuri. Au vorbit domnii Avram Imbroane, Ion Vidu, Nicolae Imbroane și preotul Nistor. În cele din urmă le-a mulțumit Uica Popa. Mult s-a plâns în urma frumoaselor discursuri ținute, dar, după aceste cuvântări, corul „Vidu” a îmbărbătat jalnica noastră familie și cu toții am petrecut până la ora nouă.

Odihnească în pace sufletul lui zbuciumat...

Fie-i țărâna ușoară... Iunie, 27, 1919...

---

[39] Hazi Barbu, bunicul lui Filaret Barbu.

https://biblioteca-digitala.ro

În luna august au început din nou turneurile teatrale. S-a anunțat sosirea a trei trupe de teatru. Primul a sosit marele artist dramatic Ion Manolescu, împreună cu trupa lui, din care făceau parte cunoscutul comic Ion Manu, domnul Vecera și alții. Au fost prezentate piesele: „Moartea Civilă" (de Paul Giacometti, n.n.) și marea dramă „Gringoire" (de Thomas d'Bauville, n.n.), în care Ion Manolescu a interpretat magistral.

Spre amintire de la trupa din Craiova (autografe ale actorilor, n.n.)

—„Ion Stănescu Popa, artist dramatic din Craiova – 1919, august 1".

—„Cu cele mai frumoase amintiri..." Mișu Fotino, 1 august".

—„Cu cele mai frumoase amintiri din Lugoj..., Aura Fotino, 1 august, 1919".

—„Cea mai mare înălțare sufletească este iertarea....", Neamțu Ottonel".

—„Păstrez o frumoasă suvenire de gentilețea ce am avut din partea lugojenilor.... S. Serghie".

—„În veci vom gândi cu drag la frații noștrii ardeleni..., Jeni Dumitrescu",

—„Să trăiască România Mare..., Sofia Cornescu"

—„Coco Dumitrescu, artist dramatic"

—„Sempi Brediceanu"

—„Cu cele mai admirabile impresiuni..., Urania Comănescu"

—„Luptător în câmpul vieții

Tu ai drepturi mari și sfinte

Ești în culmea tinereții

Înainte!" Comăneanu Remus"

„În semn de amintire fraților ardeleni!"

—„Clipele petrecute împreună, în mijlocul fraților noștri lugojeni, îmi vor fi veșnic neșterse din mintea mea.

Trăiască România Mare!

Trăiască românii de pretutindeni, în veci nedespărțiți de patria mumă!, Grigore Tăutu...".

1919, 22, VII.

În ziua aceasta a intrat armata română de mult așteptată[40].

---

[40] După ce cu două luni mai înainte, în Lugoj au sosit jandarmii români, care au preluat imediat paza și apărarea orașului și a fostului comitat Caraș-Severin, la 22 iulie au sosit unitățile armatei române. Sublocotenentul Al. Georgescu Vâlcea a fost de față și a lăsat mărturie despre acest eveniment. Vezi, Al. Georgescu Vâlcea, *Douăzeci de ani de la intrarea oștirii românești în Banatul eliberat. (22 iulie 1919 – 22 iulie 1939)*, cu o prefață de prepozit dr. N. Brânzeu, Lugoj, 1939. *„Toată suflarea românească era la gară și pe principalele artere până la cazarmă cu flori și cu drapele naționale, mii de oameni și, ca de obicei, marile coruri ale Lugojului, Corul „Vidu" și Corul „Lira". În ediția din acea zi, „Drapelul" scria: «De o mie de ani v-am așteptat ca să treceți Carpații și să ne îmbrățișăm ca frați cu frați. Așteptarea asta a fost un chin, de numai noi îl cunoaștem, care vă auzim graiul dulce și liber de dincolo de granițele afurisite și vă*

https://biblioteca-digitala.ro

...S-au tras clopotele, au sunat tocile şi toţi au fost ca nou născuţi.

Corurile „Vidu" şi „Lyra" au fost ca întotdeauna prezente. Prefectura i-a aşteptat cu domnul prefect în frunte. Trenul a sosit întâmpinat cu mari urale.

Domnul prefect şi protopopul i-au întâmpinat. După ce a mulţumit întregului grup, generalul, care comanda trupa, a plecat cu soldaţii spre oraşul nostru. La intrarea oraşului, în poarta triumfală, i-a întâmpinat primarul oraşului, domnul Harambaşa. După aceea au mers la biserica unită, unde îi aşteptau corurile „Vidu" şi „Lyra", vlădica unit şi întreaga parohie. Episcopul Frenţiu a binecuvântat pe general[41] şi glorioasa lui armată. De aici toţi au plecat spre biserica greco-ortodoxă, unde s-a ţinut un Te Deum. Seara s-a organizat o masă comună, iar armata s-a ospătat cu mâncăruri şi băuturi bune.

Eu am adunat 13 hectolitri de vin pentru ostaşii noştri. Mâine zi a sosit pe neaşteptate o nouă divizie în sunetul muzicii militare. Defilarea ostaşilor a fost foarte frumoasă. Cu această ocazie au ţinut cuvântări domnul prefect şi domnul Avram Imbroane....

Teatrul din Craiova a sosit la noi sub conducerea domnului Mişu Fotino.

Au venit următorii actori: Stănescu Papa Ion, Neamţu Ottonel, Coco Demetrescu, Comănescu Remus, Grigore Tăutu şi doamnele Aura M. Fotino, Uranya R. Comăneanu, S. Serghie, actori ale căror nume nu le cunosc.

În Lugoj s-au ţinut patru spectacole:

1 „Institutorii" – comedie
2 „Prostul" – comedie tragică
3 „Ginerele domnului prefect" —comedie
4 „Punctul negru" – comedie tragică.

A mai fost prezentat poemul „Pe aici nu se trece/România şi timpul".

În toate cele patru piese s-a distins tânărul artist Mişu Fotino, care a plăcut nespus publicului lugojan. Tot bine au jucat şi Stănescu Papa, Coco Demetrescu, în rolul prefectului, Neamţu şi doamna Aura M. Fotino. În două rânduri actorii au fost invitaţi la noi acasă, unde au petrecut foarte bine. Nu voi uita nicicând aceste întâlniri.

Am avut şi noi, lugojenii, norocul acela ca să-l vedem la noi pe primul- ministru al României, Ion I.C. Brătianu[42]. Populaţia nerăbdătoare l-a aşteptat de la ora 8 dimineaţa. O mulţime de fruntaşi lugojeni au fost decoraţi cu cele mai mari ordine

---

simţeam palpitările inimii care bătea la fel cu a noastră. Cântecele voastre aduse de vânturi peste vârfurile Carpaţilor ne umpleau inima de duioşie, că voi sunteţi liberi, iar noi tot sclavi, tot robie. Azi s-au schimbat toate, toate ca prin farmec, azi nu mai sunt bariere între noi. Vitejia voastră le-a şters pe toate la Mărăşti, Mărăşeşti şi la Oituz... Iată de ce bucuria noastră este fără de margini la sosirea voastră...»"

[41] Comandantul trupelor care făceau parte din divizia 2 olteană era generalul Iancu Jitianu.

[42] I.I.C. Brătianu venea de la Timişoara, unde a ţinut să fie prezent în ziua de 3 august, fiindcă atunci armata română, unităţile comandate de colonelul Virgil Economu, aveau să intre în capitala Banatului. Era însoţit de Ştefan Ciceo Pop, ministru în Consiliul Dirigent.

https://biblioteca-digitala.ro

şi decoraţii ale României. În jurul orei 10 au plecat spre gară corurile lugojene. Domnul Avram Imbroane, care s-a întors de la Timişoara, unde a asistat la sosirea armatei române, a ţinut o frumoasă cuvântare până la intrarea în gară a trenului mult aşteptat. Domnul prefect Dobrin l-a întâmpinat pe primul-ministru cu întregul personal al prefecturii, al administraţiei financiare şi al altor instituţii.

Corul „Lyra" a intonat „Veniţi viteji", după care premierul a fost binecuvântat de către protopopul Gheorghe Popovici. Corul „Vidu" a cântat „Copii ai patriei", iar domnul prim ministru, după ce i-a mulţumit şi l-a felicitat pe domnul Ion Vidu, a plecat spre oraş, unde a fost primit de primarul Ioan Harambaşa. După vizita la primărie, Ion. I.C. Brătianu s-a întors la restaurantul „Regele Ungariei" unde a fost organizată o masă comună împreună cu fruntaşii lugojeni. La ora 5 a plecat însoţit de un grup restrâns de edili. După plecarea primului ministru, corul „Vidu" a ţinut un mic concert la Casinoul unguresc, unde cu toţii ne-am simţit foarte bine. Seara ne-am dus la teatru, deoarece a sosit din nou Teatrul Naţional din Bucureşti[43] cu actorii: Ciprianu, Atanasescu, Critico, domnişoara Cârje şi alţii. S-au jucat piesele: „Năpasta" (de I.L. Caragiale, n.n.), dramă în 2 acte şi „Patima Roşie" (de Mihail Sorbul n.n.), dramă în trei acte...

În 8 august a sosit verişoara mea, Florica, cu fetele Mimi şi Geta, numită şi Păpuşica, împreună cu Uica Popa, care a călătorit după ele la Cernăuţi. Mare ne-a fost bucuria şi am petrecut foarte bine cu toţii împreună cu vărul Sandi care a venit de la Delineşti.

Director al liceului românesc nou înfiinţat a fost numit domnul profesor Bârlea, iar primii profesori au fost: Simonescu, Peteanu, Stoia, Mioc, Mitariu, Andreiu, Herla, Teodora, Vidu, Balea, Crâsciu, Nicolescu, Bolboca. O mare nenorocire s-a întâmplat în acele zile. Tânărul Breier a împuşcat pe Erzsi Bucsek din gelozie. Înmormântarea a fost impresionantă...

Ocuparea Budapestei a avut loc în 4 august 1919[44].

ADUNAREA NAŢIONALĂ DIN TIMIŞOARA...

La această adunare am participat şi eu împreună cu corul „Vidu". Am plecat din Lugoj cu trenul la ora 5 dimineaţa. Am călătorit în compartiment cu domnişoara Bojin şi fetele Ofelia şi Catiţa Lungu. La Timişoara am ajuns abia la ora nouă şi jumătate, deoarece trenul s-a defectat la Belinţ. Cu toate că nu au participat atât de

---

[43] Era ziua de 4 august 1919 când s-a pus în scenă acest spectacol. Trupa era condusă de directorul Teatrului Naţional din Bucureşti, Mihail Sorbu. Ziarul „Banatul" I (1919), nr. 49 a publicat o cronică semnată de Camil Petrescu.

[44] Este vorba despre intrarea trupelor române în capitala Ungariei, prin care s-a pus capăt regimului bolşevic al lui Bela Kun. Evenimentul acesta a fost primit cu explozii de bucurie în toate oraşele şi satele româneşti din Banat şi Ardeal, până nu de mult ameninţate de agresivitatea Republicii Sovietice Ungare.

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi oameni ca la Lugoj, putem vorbi de un succes[45]. Adunarea a fost deschisă de protopopul Lugojului, doctorul George Popovici, iar după Te Deum, care a avut loc în aer liber, corul „Vidu" a cântat mai multe cântece naţionale. La adunare au vorbit domnul profesor Sârbu, Avram Imbroane, acum mutat la Timişoara cu ziarul „Banatul", domnul prefect de Timiş-Torontal, Cosma şi încă trei domni. După adunare am plecat cu toţii spre oraşul Timişoara, în frunte cu maestrul Vidu şi cu oratorul Imbroane. Am mers la teatrul din localitate, unde corul „Vidu" a cântat mai multe piese. Avram Imbroane a vorbit poporului, iar în încheiere a anunţat că trupa de teatru a domnului Mişu Fotino va da un matineu la ora 4 după masă. De aici, corul s-a dus la Cazinoul militar, iar eu cu fetele Lungu ne-am dus la cofetărie, iar apoi în parc. La ora patra jumate am plecat cu tramvaiul spre gară, de unde am călătorit la Lugoj.

Turneul nostru din 1919...

În vacanţele şcolare, ca de obicei, făceam petreceri, organizam maialuri, jocuri sportive, pregăteam piese de teatru...

Noi, studenţii, care acum aparţineam Liceului „Coriolan Brediceanu" şi care făceam parte din societatea „Mihai Vodă Viteazul", am început repetiţiile cu vechea piesă de Vasile Alecsandri, „Lipitorile satelor", hotărâţi fiind să facem un turneu prin Banat cu acest vodevil, pentru a încerca să sensibilizăm românii cu ideea de artă românească, ceea ce am şi făcut.

Primul turneu l-am făcut la Chizătău şi în satele din jur. Aici am fost foarte bine primiţi. Cu drag şi plăcere ne-a ascultat „naţia" din Chizatău pe noi, diletanţii din Lugoj. Totul a mers bine!! După aceasta a urmat o petrecere dansantă până în zori, care s-a încheiat cu urările:

—Mult noroc în viitor!

—Trăiască arta românească!

—Trăiască România Mare!

—Trăiască tinerii lugojeni!

Voi aminti numele diletanţilor noştri: Vanciu, Bojin, Ofelia Lungu, Creciun, R. Popescu, Buciu, Dobrin, Lupea, Roman, Gârda, Barb, Stan, Jucu, Ardelean, Duma, Filaret Barbu.

N-au trecut două săptămâni şi am fost din nou invitaţi la Chizătău, de Sfânta Măria Mică, la rugă. La rugă au mers printre alţii: Pubi Proştean, Ghiţă Berariu, Ţenche şi eu. La Chizătău am fost foarte bine primiţi de prietenul nostru Ioanovici. Am stat trei zile. După reprezentaţia teatrală a urmat joc. Intelectualii şi ofiţerii au dansat în şcoală, unde a cântat orchestra noastră studenţească. Venind de la rugă, noi, membrii societăţii „Mihai Vodă Viteazul", ne-am înţeles să continuăm turneul,

[45] Această mare adunare naţională de la Timişoara a fost organizată pe 10 august. Pe terenul care servise ca poligon de exerciţii militare s-au adunat 30–40.000 de oameni. S-a votat o rezoluţie în care se declară unirea veşnică a Banatului cu România.

https://biblioteca-digitala.ro

mergând cu trenul la Reşiţa şi Bocşa Montană. Într-o zi am făcut toate pregătirile şi i-am trimis pe Berariu şi Gârda pentru a ne anunţa sosirea. Mâine zi am plecat şi noi, vineri 26 septembrie, la ora 12, în trenuri separate. În primul tren au călătorit Duma cu Vanciu, iar în următorul, trupa figuranţilor. Am stat mult în gara din Gătaia, dar ne-am distrat bine, plimbându-ne cu fetele Iţa şi Ţuţi. În Jidovin, noaptea la ora două, au venit Berariu şi Gârda în tren şi ne-au spus că domnul Grofşorean, primpretorul din Reşiţa[46], nu a putut fi anunţat din vreme, aşa încât nu vom putea juca sâmbătă. Toţi am fost disperaţi! Ce era să facem??? După mare sfadă, abia am reuşit să-mi impun punctul de vedere şi anume: să mergem totuşi la Reşiţa şi, în caz că nu vom putea juca, să plecăm la Bocşa. Aşa am şi făcut. Am sosit în Reşiţa mult după miezul nopţii. Ne-am dus la hotelul „Naţional" şi am căpătat şase odăi. A doua zi de dimineaţa ne-am dus la pretorie, dar nu am găsit pe nimeni acolo, aşa că am fost nevoiţi să mergem la pretorul Herlea acasă, unde ne-am rezolvat toate problemele. Afişele au fost puse odată cu începerea vinderii biletelor, la ora zece dimineaţa. După aceea am plecat la cinematograful „Panonia", unde am făcut o repetiţie. Ne-am procurat haine ţărăneşti şi recuzite etc. La ora şase am terminat repetiţia generală, după care domnul Grofşoreanu a invitat domnişoarele la cofetărie. În cele din urmă am plecat la teatru să jucăm piesa. Totul a reuşit bine. Au fost multe aplauze. Publicul însă nu a fost atât de numeros, fiind puţină propagandă. După reprezentaţie, domnul Grofşorean ne-a invitat pe toţi la un banchet, am dansat puţin, apoi am plecat iar vandra mai departe, spre Bocşa.

În Bocşa Montană

După ora trei am sosit la Bocşa, unde am fost aşteptaţi de Berariu, însoţit de un organizator din Bocşa. Am mers la domnul învăţător şi i-am făcut o serenadă, după care ne-am dus să ne odihnim. Dimineaţa ne-am întâlnit câţiva în biserică. După masa de prânz ne-am pus pe lucru. Am aranjat totul, copiii s-au dus să procure haine, iar la ora cinci am fost gata şi am început să vindem biletele. La ora opt jumătate am început spectacolul. A fost invitat domnul colonel Iuhasz, care a venit cu doamna. A fost foarte mult public. Spectacolul a fost o reuşită. Am primit multe aplauze. După reprezentaţie s-a dansat, noi am petrecut foarte bine. La ora trei am plecat spre gară, însoţiţi de cântece naţionale şi am plecat la Lugoj. Pe tren am petrecut bine, am glumit mult, iar acasă am ajuns la ora zece jumătate. Pe copii i-am invitat la mine, la un pahar de rachiu, de bucurie că am isprăvit cu bine turneul.

Fil. Barbu Sept. 29.

---

[46] Cornel Grofşorean (1881–1947), avocat, sociolog, coordonatorul Institutului Social Banat-Crişana. În perioada 1918–1919, după întoarcerea de pe frontul italian, s-a implicat în acţiunea unionistă. Acceptă, la cererea expresă a prefectului George Dobrin funcţia de primpretor la plasa Reşiţa. Ulterior va fi ales în Parlament pe listele Partidului Poporului şi, în două rânduri, va fi primarul Timişorii.

https://biblioteca-digitala.ro

Elena Dobrin – în 27 septembrie

Când am ajuns acasă de la Bocşa, am auzit vestea cea rea, că aşa zisa „mamă a studenţilor", doamna Elena Dobrin a murit. Ne-am întristat cu toţii şi, aşa osteniţi cum am fost, ne-am dus la înmormântare, care s-a ţinut foarte simplu, aşa cum a fost dorinţa ei. A fost multă lume: corul, episcopi şi fruntaşi ai oraşului au fost prezenţi cu toţii.

Fie-i Ţărâna uşoară şi amintirea binecuvântată.

Reîntorşi din turneu, ne-am hotărât să jucăm piesa „Lipitorile satelor" şi acasă, la Lugoj. Cu mare greutate am aranjat reprezentaţia, deoarece cu o zi înaintea repetiţiei noastre a fost anunţat un concert. Totuşi noi am reuşit să organizăm spectacolul, probabil a contat şi faptul că toate încasările le-am donat Crucii Roşii. Duminică am prezentat piesa, iar spectacolul a reuşit foarte bine. Noi, cei cu rolurile principale: Vanciu, eu şi Buciu am fost lăudaţi în ziarele „Banatul" şi „Drapelul". Am primit felicitări şi am fost apreciaţi de toată lumea. După reprezentaţie a urmat o petrecere cu dans, care a reuşit destul de bine. Am zis DESTUL de bine, fiindcă muzica a fost militară şi publicul lugojan nu este învăţat cu cântece de prin ţară. În cele din urmă totul a ieşit bine. Sunt bucuros că piesa pe care am gândit-o şi am pregătit-o a fost reuşită! URA!!!

Viaţă nouă!
Începerea Liceului „Coriolan Brediceanu"

ÎNAINTE!

De la mânezi, după teatrul nostru, au început prelegerile în liceul sus numit. Am mers la şcoală românească! – românească?! Ah, nici nu-mi venea a crede că acolo unde, nu am auzit nicio vorbă românească – ci numai ungurească – şi ungureşte ... acum nu auzi altceva decât numai limba noastră dulce şi nu a mai rămas nici aerul cel unguresc în liceul acesta. M-o prins fiori ... când am văzut steagurile mândre româneşti şi am lăcrămat când am intrat înăuntru – văzând toţi fraţii români – fraţii mei din toate părţile – Banat – Ardeal – Crişana...

Profesorii toţi din acelaşi neam ne vorbesc înflăcăraţi, ne învaţă cu vorbiri ... visul ... ah ... limba ... mama ... şi viitorul...!!!

Începerea anului: ca director aveam pe domnul Dr. Victor Bârlea, iar ca profesori pe următorii domni: Virgiliu Simonescu, Teodor (din Regat), Andrei (din Regat), Crîştiu, preot Mitari, Bolboca, dr. Peteanu, catichetul Balea, Stoia M – profesor de latină, Ion Vidu – muzică. Mihoc – Herlo – Niculescu. Care nu m-au propus şi nici nu îmi propun. Şcolarii au căpătat legile şcolare, în care se prevăd pedepse pentru cei care nu respectă ordinea, care trebuie ţinută ca să facem un liceu exemplar românesc.

Tot un gând şi un grai!

https://biblioteca-digitala.ro

Cu începerea prelegerilor am început să învăţ de la Madame Atkary limba franceză.

Nu mult după începerea anului, am înfiinţat o orchestră din studenţi ca să mai repetăm şi să învăţăm cântările – doinele – noastre româneşti.

Următorii: Ţenchea Ion – Prim; Nicolae Fulea – secund I; Seviciu Tiberiu – secund II; Totoian T. – secund II; Curia – flaută.

Vin alegerile de deputaţi şi senat...

După cum am scris şi sus se apropie alegerile. Aici se ridică în faţă un om ideal, pe care noi lugojenii de mult îl cunoaştem şi de mult tot îl aşteptăm. Pot să zic că este un geniu – şi acesta este marele nostru luptător pentru Banat: dr. Avram Imbroane. Domnia sa a înfiinţat în Timişoara un grup cu numele „Uniunea Naţională" şi care are un punct, din cele nouă puncte, care propune alipirea momentană către scumpa mamă, adică la Regat. Consiliul Dirigent a trimis drept candidat oficios pe domnul dr. Valeriu Branişte. Pe acest domn, noi lugojenii l-am preţuit mult, dar după purtarea lui, care a avut-o faţă de noi toţi, am început a-l urî şi uita.

Domnul Imbroane, candidatul poporului, a ţinut programul său foarte frumos, unde a spus şi sâmţul lui şi toată gândirea lui românească şi adevărată. Poporul l-a sărbătorit foarte frumos şi l-a adus cu trăsura cu şase cai, tot în strigăte şi urări.

Nu peste mult timp s-a făcut şi alegerea, unde după multă alergătură, a fost ales ca deputat, cu o mare majoritate, dr. Avram Imbroane[47].

Nu o să uit niciodată această mare bucurie şi momentele acelea înainte de a şti cine îi deputatul Lugojului.

Peste o săptămână, după alegerea de deputat, a venit şi votarea pentru Senat. Candidatul oficios era dr. A. Văleanu, iar al poporului dr. George Popovici, prota Lugojului. Dr. Văleanu nu şi-a ţinut programul în Lugoj, desigur a ştiut că se va întâmpina vreun scandal, pentru că tot poporul era de partea lui prota. Dr. Popovici şi-a ţinut programul său, care a fost foarte frumos primit şi toţi l-au asigurat că nu va cădea. În sala „CONCORDIA", căci acolo s-a ţinut, au fost prezenţi deputaţii: Imbroane, Laţia, Murariu, Biberia. După discursul domnului Prota a vorbit Imbroane, care cu vorbirea lui i-a înflăcărat pe toţi şi mai tare. Domnul Biberia a vorbit iar, dar după un mic scandal din partea poliţiei din localitate.

Cu alegerile mai am de spus că după discursul-program al domnului Branişte, care s-a sfârşit foarte rău, fiindcă lugojenii l-au fluierat şi au tot strigat ... atacat. Cu prilejul acesta au venit din partea Consiliului Diligent dr. Iuliu Maniu, Vlad etc.... unde în sala „Concordia" au convocat poporul şi au vorbit – au cerşit mai bine zis, pentru domnul Branişte.

Au vorbit: Iuliu Maniu, Vlad, Episcopul, Branişte, Văleanu...

---

[47] Alegerile parlamentare din 1920.

https://biblioteca-digitala.ro

DEDICAȚIE ACORDATĂ DE AVRAM IMBROANE LUI FILARET BARBU

Din clipele de închegare ale României mari, a doua zi după alegerile din Lugoj, în preajma parlamentului României Mari. – *„Te-am cunoscut corp și suflet serios și sănătos. Așa să rămâi, ca să fii un bun vâslaș în corabia care va duce înainte, pe valurile vieții, masele neamului nostru. Și atunci, când el nu va mai fi, să-ți aduci aminte de un rob sufletesc al neamului său și de un intim prieten al vlăstarelor pline de sucul vieții ale trunchiului acestui neam. Înainte copii!...*

Lugoj, 4 noiembrie, 1919 dr. Avram Imbroane, I. deputat al Lugojului în România Mare.

În semn de prietenie de la primul deputat cu adevărat român. Suvenire în alegeri!..."

După alegeri lugojenii au ținut un banchet foarte frumos în „Concordia", unde au fost sărbătoriți deputații și senatorii noștri.

Dr. Popovici – senator, deputați: Imbroane, Lația, Murariu, Biberia, Țeicu.

De la școală:

În societatea noastră de lectură „Mihai Vodă Viteazul" s-au ținut în fiecare sâmbătă – și de azi înainte – ședințe – la care am luat și eu de multe ori parte cu bucăți mici de cor.

1 Decembrie 1919:

S-a ținut o festivă foarte frumoasă în amintirea Adunării de la Alba Iulia.

Program:

Cuvântare: dr. Bârlea
Corul: *„Treceți, batalioane române Carpații"*
Orchestra: *„Imnul Regal"*
Vocea I. Eu, Vocea II. Ronay, Vocea III Sevici și contrabas Torok.
Poezii: Proștean – Vălean.
Cor: Marș

La Crăciun:

Ne-am adunat 11 persoane, am ales pe cei mai buni din cor și am format Colinda. Colinda nu a fost sigur dacă se va face, pentru că domnul director nu ne-a permis prima dată. Dar după multe rugăminți, am primit permisiune și am făcut colinda ca și în tot anul. După prânz am mers oficios din partea prefecturii la edificiile statului și seara am mers la casele noastre private, unde am petrecut foarte bine.

https://biblioteca-digitala.ro

Iar Crăciunul l-am sărbătorit destul de frumos şi foarte bine, dar nu a fost Uica Popa, ca de obicei la noi de Crăciun.

În numele Domnului am isprăvit anul 1919... Filaret Barbu.

Cu Dumnezeu încep anul nou 1920...

În anul acesta însă am să îmi însemn mai bine şi mai corect întâmplările şi cum numai se poate de corect şi după întâmplări cu datumul.

Filaret Barbu

Filaret Barbu, *Jurnal de adolescent (1918–1920)*, Ediţie îngrijită de Dan Traian Demeter, Constantin C. Gomboş, Timişoara, 2003, pp. 9–36.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Băran Coriolan

7. Amintiri

A sosit şi ziua când trebuia să plec pentru a mă prezenta la unitatea militară căreia îi aparţineam[1].

Înainte a de a mă ocupa cu înregimentarea, ţin să fac câteva consideraţiuni asupra componenţei armatei austro-ungare. După dualismul decretat la 1867, împăcarea dinastiei Habsburg cu ungurii, s-au schimbat multe în organizarea internă a monarhiei. După revoluţia din 1848/49 şi absolutismul care i-a urmat, o facţiune a ungurilor, care n-au fost de acord cu acţiunea lui Ludovic Kossuth[2], a căutat o apropiere de dinastie.

Este lucru cunoscut că înaintea anului 1848 erau două partide politice în Ungaria. Cel conservator, partidul aristocraţiei condus de contele Ştefan Széchenyi[3] şi partidul liberal, care cerea reforme radicale impuse de vreme, condus de Francisc Deak[4]. Acestui partid îi aparţinea şi Kossuth, care era finul lui Deak, dar care era nemulţumit de politica moderată concepută de către Deak. Este de la sine înţeles că partidul conservator era monarhist, că acolo îşi găsea ocrotirea privilegiilor.

Deak Fr(ancisc) cerea reforme radicale, abolirea iobăgiei şi drepturi egale pentru toţi cetăţenii, libertate şi egalitate pentru toţi locuitorii ţării, pentru că libertatea este una şi indivizibilă. În acelaşi timp însă căuta să obţină pe cale legală aceste drepturi de la monarh, deci nu cerea răsturnarea, detronarea Habsburgilor.

Kossuth în schimb, ca orice neofit care se respectă, căuta să fie mai naţionalist, şovinist până la extrem. Kossuth concepea libertatea numai pentru unguri. Naţionalităţile, dacă doresc să se împărtăşească de libertate, să se facă unguri. A cerut categoric ca învăţământul să fie exclusiv unguresc. A mers mai departe. A cerut, mai apoi a impus, ca limba maghiară să fie introdusă şi în biserică. Se poate vedea în matricolele bisericii române că, în partea a doua a anului 1848 şi până la înfrângerea revoluţiei, au fost făcute ungureşte. Poate oricine să-şi închipuie felul

---

[1] Coriolan Băran a fost mobilizat în 1915.

[2] Kossuth Lájos (1802–1894), jurnalist, om politic maghiar, revoluţionar paşoptist. A condus în mod real Ungaria în perioada revoluţiei.

[3] Széchenyi István (1791–1860), scriitor, om politic, reformist maghiar.

[4] Deák Ferenc (1803–1876), om politic maghiar.

https://biblioteca-digitala.ro

cum bieţii popi, care nu ştiau o boabă ungureşte, pe care nu o cunoşteau, cum nu cunoşteau limba chineză.

Kossuth era acompaniat în această atitudine de către tineretul unguresc în frunte cu poetul Petöfi[5] (el însuşi slovac, se numea Petrovici, mamă-sa nu ştia niciun cuvânt ungureşte, iar tatăl său dacă rupea cumva limba lui Arpad. Acest amănunt îl recunoaşte chiar biograful său, Gárdonyi Geza[6]). Revoluţia a eşuat şi în mod firesc a urmat o dictatură condusă de la Viena.

După înfrângerile suferite de austrieci la Solferino[7] şi Mantua[8], în Italia, dar mai ales după dezastrul de la Königratz[9], din anul 1866, Deak, secondat de baronul Eötvös[10] şi cu conservatorii lui Széchenyi (acesta a decedat la ospiciu) au căutat apropierea de dinastie. Împăratul Francisc Iosif a înţeles că, dacă doreşte să păstreze ceea ce i-a mai rămas din monarhie, este nevoit să se sprijine pe unguri, singurii care îi pot garanta integritatea monarhiei. Naţionalităţile care în revoluţia de la 1848 au luptat contra ungurilor, nu numai că n-au fost recompensate, dimpotrivă au fost supuse aceluiaşi regim ca şi ungurii, fără a li se atribui drepturile promise. Şi de altfel, toate aceste naţionalităţi aveau consângeni, care erau aşezaţi chiar la frontierele monarhiei. Erau deci suspecţi de tendinţe centrifugale, pe care nu se puteau baza, aşa că apropierea ungurilor a fost binevenită şi acceptată. S-a făcut pactul dualist din 1867 şi sub conducerea lui Deak s-a format un guvern constituţional maghiar. Deak nu s-a grăbit să-şi realizeze programul lui de mai înainte, acordând libertăţi minorităţilor etnice. Singurul care a rămas ferm pe poziţie a fost baronul Iosif Eötvös, care a insistat şi a obţinut votarea legii naţionalităţilor din anul 1868[11]. Tot Eötvös, în calitatea sa de ministru al instrucţiunii şi cultelor, a aprobat Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române, care a devenit fortăreaţa nr. 1 de apărare a limbii şi legii româneşti[12].

---

[5] Petöfi Sándor (numele adevărat, Alexander Petrovics) (1823–1849), poet şi revoluţionar maghiar. A murit în lupta de la Albeşti, în perioada în care trupele generalului Bem încercau să ocupe Transilvania.

[6] Gárdonyi Géza (1863–1922), scriitor maghiar, autorul unui cunoscut roman istoric, *Stelele din Eger*.

[7] Victorie a trupelor aliate franco-sarde împotriva austriecilor, la 24 iunie 1859.

[8] Greşeală a autorului. La 4 iunie 1859 are loc bătălia de la Magenta, o victorie a trupelor franco-sarde împotriva austriecilor.

[9] Victorie a Prusiei împotriva austriecilor (3 iulie). Mai este cunoscută şi ca bătălia de la Sadova, după numele ceh al localităţii. Ea consfinţeşte starea de criză în care se afla Imperiul habsburgic.

[10] József, baron Eötvös (1813–1871), scriitor şi om politic ungur, de orientare liberală.

[11] Legea aceasta era – strict teoretic – un model liberal, dar prin absenţa sancţiunilor formulează pur şi simplu o invitaţie la a fi încălcată. Tocmai de aceea a fost respinsă de naţionalităţi şi a rămas literă moartă. Rămâne mai degrabă un text de propagandă.

[12] Acest document a fost adoptat de Congresul Naţional-Bisericesc al românilor, convocat la Sibiu, în 16/28 septembrie 1868 şi sancţionat de împăratul Francisc Iosif I, la 28 mai 1869,

https://biblioteca-digitala.ro

Legea naţionalităţilor a fost votată de parlamentul maghiar, mult modificată faţă de proiectul propus de Eötvös, dar nici în această formă ea n-a fost pusă în aplicare nicio zi măcar. Partizanii lui Deak, prinzând putere, au căutat să-l înlăture şi pe el şi pe Eötvös din fruntea treburilor publice. Eötvös i-a ajutat prin aceea că a murit la timp. Pe Deak l-au scos cu toată pompa cuvenită, declarându-l „părinte al patriei", dându-i-se toate onorurile cuvenite, afirmând că doresc să-i cruţe bătrâneţele omului care a binemeritat de la patrie. A mai trăit Deak aproape zece ani, dar n-a mai avut cuvânt în treburile obşteşti.

Francisc Iosif, cu toate acestea, nu avea prea mare încredere în unguri. De aceea a căutat să-şi asigure tronul şi unitatea monarhiei, bazate pe forţa armată.

Unul din dezideratele ungurilor a fost „armata naţională". Împăratul nu i-a refuzat şi le-a dat o armată teritorială naţională, pe „honvezi", iar pentru Austria tot o armată teritorială, „Landwehrul"[13]. Limba de serviciu şi (de) comandă la honvezi era cea maghiară, la Landswehr, natural, germana. Dar faţă de acestea, împăratul a menţinut forţa armată cea adevărată, care era „Kaiserliche und Königliche Armee". Aceasta era armata cea adevărată, care era răspândită pe tot teritoriul monarhiei. În această armată, limba de serviciu şi de comandă era cea germană. S-a făcut o concesiune şi anume s-a decretat ca limbă a regimentului, limba pe care o vorbesc majoritatea absolută a soldaţilor din regiment. Regimentele din Timişoara (şi cea germană), Arad, Caransebeş, Orăştie, Alba-Iulia, Sibiu, Braşov, Bistriţa, Cluj, Tg-Mureş (şi cea maghiară), Oradea (şi cea maghiară), Cernăuţi (şi ruteana) aveau limba română. Aceasta însemna că ofiţerii din regiment trebuiau să înveţe limba română în limitele necesităţii serviciului, un lucru foarte vag. Pentru evitarea complicaţiunilor s-a introdus, ca la diferitele regimente să fie cel mult a treia parte din ofiţeri de aceiaşi limbă cu soldaţii. În felul acesta s-au răspândit ofiţerii diferitelor naţionalităţi pe toată suprafaţa monarhiei, însurându-se cu fete străine, mai apoi şi ei înstrăinându-se. Puţini au fost aceia care, departe de ai săi, au putut rezista. Un exemplu de românism l-a dat colonelul Iacobici, comandantul regimentului din Graz, tatăl generalului col. Iacobici, fost ministru al armatei şi şeful Marelui Stat Major al Armatei Române[14]. La fiecare regiment era repartizat şi câte un preot militar cu gradul de căpitan, natural, care era de confesiunea soldaţilor din regiment. Un preot militar putea avansa până la

---

după care a intrat în vigoare. Se fixau aici principiile de autonomie ale Mitropoliei Ortodoxe din Transilvania şi Ungaria.

[13] Legea organizării militare a fost promulgată în 1868 (Wehrgesetz). Ea stipula existenţa unei armate comune cu forţe terestre şi maritime, dar şi alte trei tipuri de forţe: „Landwehrul" (cisleithanische Landwehr), „Honvéd" (königlich-ungarische Honvéd) şi „Landsturm". Atât prima, cât şi a doua categorie au dezvoltat unităţi capabile de acţiuni în linia de luptă, dar artileria şi unităţile tehnice au rămas ale armatei comune.

[14] Despre această familie de militari români, proveniţi din Graniţa bănăţeană, vezi A. Marchescu, *Grănicerii bănăţeni şi comunitatea de avere*, Caransebeş, 1941, p. 295.

https://biblioteca-digitala.ro

gradul de lt. colonel. Acest grad îl avea protopopul Pavel Boldea, care era şeful preoţilor ortodocşi de toate naţionalităţile şi care lucra în Ministerul Armatei din Viena[15].

Armatele teritoriale nu aveau Stat Major propriu[16]. Nu aveau decât comandamente de divizie. Honvezii aveau 6 divizii cu 24 de regimente, iar Lanswehrul avea 8 divizii cu 32 de regimente. Armatele teritoriale nu aveau decât infanterie şi cavalerie. Nu aveau artilerie, geniu etc. În felul acesta ungurii, care se dedicau carierei de ofiţeri activi în mare majoritate, intrau la honvezi şi foarte puţini la K.u.K., care era armata adevărată, dar unde domnea limba germană.

Românii se fereau de honvezi, unde stăpânea un spirit şovin. Nu cred să fi fost în total 8–10 ofiţeri activi români la honvezi. Unul dintre ei a fost scriitorul Liviu Rebreanu. Ai noştri care intrau la armată, toţi se înscriau în şcolile militare K.u.K., unde li se făceau avantaje deosebite. Şcolile militare de cadeţi existau pe teritoriul nostru în Timişoara, Sibiu şi Tg. Mureş. Academia Militară pentru infanterie şi cavalerie era la Wiener-Neustadt, iar cea pentru artilerie şi trupele de geniu la Mödling.

Dintre români, se dedicau carierei militare în cea mai mare parte fiii foştilor grăniceri. Mulţi dintre ei au ajuns la grade înalte. De exemplu generalul Guran întemeietorul topografiei militare a armatei[17], generalii Seracin[18], Trapşa[19], Şandru[20], Ion[21], Cena[22], Domăşnianu[23] etc.

---

[15] Despre Pavel Boldea (1864–1922), fiul învăţătorului Pavel Boldea din Borlovenii Vechi, studii teologice la Caransebeş; din 1886 capelan militar, vezi: ***, *Un „prinţ popular" – protopopul colonel K.u.K. Pavel Boldea din Borlovenii Vechi*, Bucureşti, 2008.

[16] De fapt toate trei erau supuse împăratului şi Statului Major general prin trei departamente militare speciale, independente unele de altele şi subordonate direct la trei ministere distincte. Armata comună era condusă de Ministerul de Război, Lanwehrul, de Departamentul Austriac al Apărării Naţionale, iar Honvedul de un minister propriu aflat la Budapesta. Ultimele două se subordonau, prin instituţiile ministeriale menţionate, parlamentului de la Viena, respectiv Dietei de la Budapesta.

[17] Alexandru Guran (1824–1888) a fost înaintat la rangul de general în 1873, iar la cel de feldmareşal în 1878. În serviciul cartografic a intrat în 1851. În 1876 a fost numit de împărat ca director suprem al Institutului Geodezic Militar din Viena.

[18] Theodor cavaler de Seracin (1836–1901), general maior din 1888, feldmareşal din 1893.

[19] Mihail cavaler de Trapşa (1838–1896), general din 1885.

[20] Mihail Şandru (1852–1930), comandant al diviziei din Braşov.

[21] Nu se cunoaşte un general cu acest nume.

[22] Nicolae Cena (1844–1922), general din 1903. În 1916 a fost arestat, fiind suspicionat de spionaj în favoarea României. A fost eliberat din ordinul împăratului.

[23] George Domăşneanu (1868–1940), n: Petnic; studii militare la Eisenach şi Wiener-Neustadt; a lucrat în cadrul Ministerului de război; după unire a comandat divizia 19 Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

O amintire în legătură cu generalul Şandru. În anul 1909/10, când am ajuns la Braşov, în ziua de Bobotează am mers la biserică. Am fost surprins când, în faţa bisericii, am văzut o companie de onoare din regimentul 50 infanterie, cu haine de paradă şi fanfara militară în frunte. Fiecare soldat avea la chipiu (ciako) o crenguţă de brad. Când am intrat în biserică, în partea din dreapta a altarului l-am zărit pe generalul Şandru în haine de gală, cu tricornul cu penaje în mână şi în spatele lui întregul corp ofiţeresc din garnizoană – nemţi, cehi, unguri, sârbi, croaţi (mai ales). La sfinţirea apei compania a tras 3 salve de onoare, iar fanfara a intonat *„Gotterhalte"*, imnul lui Haydn, care era al Habsburgilor, iar în prezent al Germaniei Federale. După terminarea slujbei, preotul militar a stropit cu apă sfinţită peste ofiţeri şi soldaţi. În sunetele fanfarei, soldaţii s-au retras la cazarmă, unde, în acea zi, li s-a servit masă de mare sărbătoare[24].

Aici trebuie să menţionez că regimentele româneşti K.u.K., în august 1914 au plecat pe front cu drapele tricolore româneşti. În armată administraţia ungurească nu avea cuvânt. Armata K.u.K. era stat în stat. Corpul ofiţerilor activi, compus din toate naţionalităţile din monarhie, era educat în această direcţie. Pentru ei nu existau decât împăratul şi şefii lor ierarhici. De conducerea administrativă nu luau cunoştinţă, nu aveau legături. Armata, în Ungaria, parcă era într-o ţară străină. La sărbătorile naţionale ale ungurilor nu participau ofiţerii K.u.K., doar că la Paştile catolice ca şi la cele ortodoxe, armata ieşea cu o companie de onoare la biserică. Alt contact nu era.

Cu ocazia recrutării, eu am fost repartizat la Reg(imentul) 46 infanterie din Szeged. Plasa, raionul Sânnicolaul Mare, din care făcea parte comuna mea, Nerău, făcea parte din cercul de recrutare din Szeged, aşa că toţi din această regiune erau repartizaţi la unităţile din Szeged. A fost o mare surpriză pentru mine, când am primit ordinul de a mă prezenta la partea sedentară a regimentului, care era la Braşov. Explicaţia care era? Lipsa de încredere în regimentele româneşti din vecinătatea Regatului Român şi lipsa totală de încredere în regimentele cehe, care dezertau pe front în masă, la inamic. Atunci au găsit soluţia. Regimentele româneşti au fost mutate în Cehia şi Boemia. Reg. 2 Inf(anterie) din Braşov la Praga, Reg. 31 Sibiu la Brünn (Brno), Reg. 43 Caransebeş la Jicin, Reg. 64 Orăştie la Olmütz (Olomouc) şi aşa mai departe. În schimb regimentele cehe au venit în inima Ungariei, iar cele ungureşti în Transilvania.

Aşa am ajuns ca, după mai puţin de un an, să mă aflu din nou la Braşov, de unde am plecat, dar de astă dată în uniforma împăratului. Partea sedentară a regimentului ocupa aşa-zisele Cazărmi Noi din cartierul Braşovului Vechi, către Stupini. Al dracului de departe de la centru. Am auzit că elevii cu termen redus,

---

[24] Generalul Mihail Şandru era cunoscut ca apropiat al Mureşenilor şi susţinător al tinerilor români studioşi. Nu o dată a ajutat cu bani tineri studioşi originari, ca şi el, din Graniţa Bănăţeană. Despre viaţa şi activitatea sa, vezi L. Groza, M. Rădulescu, *Grănicerii bănăţeni în slujba neamului românesc*, Lugoj, 2002, pp. 66–67.

https://biblioteca-digitala.ro

aşa-zişii „Ein jährig Freiwilliger", pot locui în oraş, având să se prezinte dimineaţa la ora 5 la cazarmă. Deci cel dintâi lucru a fost să-mi caut o cameră mobilată. N-a fost greu. Am găsit una foarte bună în Strada Lungă, lângă binecunoscutul restaurant „Mielul alb". După aceea am căutat un croitor. Vechiul meu croitor, Szöcs (Suciu) murise în 1914. Am găsit pe maistorul Colan, rudenie cu Nicolae al nostru[25], la care am comandat uniforma.

Natural am mers cu o zi înainte la Braşov. După ce m-am mutat şi mi-am comandat uniforma, am început să-mi caut cunoscuţii şi foştii colegi. Pe la prânz, pe „Promenadă" am dat de Traian Popovici, Duţu Enescu, Vasile Dogaru. Parcă i-am comandat. Foarte mare bucuria revederii. I-am întrebat cum de nu au plecat la Praga. Mi-au spus că ei se prezintă la cercul de recrutare Braşov, de aici îi trimite cu însoţitor la Praga în ziua de 16. Îi vedeam foarte agitaţi şi discutând pe la spatele meu. Nu i-am dat foarte mare importanţă. Am mers la masă la „Transilvania" cu Duţu, ceilalţi doi erau în Braşov acasă. Am încercat să fac un program pentru seară, cu un mic chefuleţ de adio. Mi-au răspuns *in corpore* toţi trei că nu pot veni. Ne-am luat rămas bun ca prietenii, urându-ne mult noroc pentru zilele grele care ne aşteaptă. Numai cu ani în urmă am aflat, că cei trei şi cu alţii, în acea noapte au trecut pe la Râşnov-Bran, prin „Vama Cucului", în Vechiul Regat. Duţu Enescu a insistat să mă cheme şi pe mine, dar ceilalţi au refuzat, pretextând că şi aşa sunt prea mulţi pentru a putea trece neobservaţi.

În ziua de 15 mai, la 8 dimineaţa m-am prezentat la cazarmă. M-au îndrumat la un grup de 40–50 de tineri intelectuali, care făceau parte din „freiwilligeri". Am descoperit la repezeală prieteni români, pe Crişan, Măcinic şi Oprean din Sânnicolaul Mare, Eremie Isac din Nerău şi încă doi români necunoscuţi. Cei amintiţi mai sus au făcut toţi şcoala la Braşov, ultimii doi au făcut şcoală ungurească. Eram deci un grup de 6 români. După 3 zile a mai venit un grup de tineri detaşaţi de la regimentul din Timişoara, unde erau prea mulţi „freiwilligeri". Între aceştia se mai aflau 3 români: Gheorghe Nicoară, Ion Pungilă (mai mult „Lungilă" că avea 1,94 m înălţime) şi un al treilea al cărui nume îmi scapă. Din totalul de 62 „freiwilligeri", aveam 9 români. Restul: 26 unguri, 12 evrei tot unguri, 12 şvabi, 2 sârbi şi 1 bulgar. Natural, limba curentă era cea maghiară. Mai pe urmă am sporit cu 3 evrei braşoveni, aşa că din 65 de elevi cu termen redus la regimentul din Szeged, cel mai unguresc oraş, numai 26 erau unguri, nici 40%.

Am fost luaţi în primire de adjutantul părţii sedentare, căpitanul Nováky, un tip de ungur aşa cum este în caricaturi: gras, cu mustăţi mari răsucite. Ne-a luat pe ungureşte, limbă care, zicea el, o cunoaştem cu toţii. Am aflat apoi că Nováky provenea din ofiţer de rezervă, nu din şcoala militară. Ne-a ţinut un „logos" lung,

[25] Referirea se face la Nicolae Colan (1893–1967), viitor episcop (din 1936) al Vadului, Clujului şi Feleacului, iar din 1957 mitropolitul Ardealului. Din 1942 era şi membru al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro

patriotic şi stupid. Izbucnise războiul cu Italia[26]. Invective la adresa italienilor, ca la urmă să ne invite să strigăm de trei ori D.D.D., ceea ce însemna „disznó digó dögöly" („porc italian, crapă!"). După acest discurs înălţător, am fost prezentaţi comandantului Oberstleutenant Radelič (lt. colonel), un croat jovial, simpatic, la care tot regimentul îi spunea Radelič-papa. Nu ştia nici un cuvânt ungureşte. Ne-a spus două fraze nemţeşti după care, foarte democratic, a dat mâna cu fiecare dintre noi.

De aici am fost duşi la magazie pentru echipare. Am fost îmbrăcaţi în haine uzate, care nu ni se prea potriveau. Mă gândeam cu multă îngrijorare cum o să mă duc cu hainele astea în oraş să mă vadă fetele cunoscute. Această grijă mi-a fost risipită repede, când ni s-a cerut să facem pachet din hainele civile, să le predăm la magazie, de unde le vom primi peste 15 zile când vom putea ieşi în oraş. Am fost lămuriţi că până când nu învăţăm să ne comportăm milităreşte, nu avem permisiunea să ieşim în oraş. Eventual chiar 3 săptămâni va trebui să stăm tot timpul în cazarmă şi pe câmpul de exerciţiu, care se afla în imediata vecinătate a cazarmei. Mare dezamăgire! Cu multă greutate am aflat un cunoscut din Nerău, cătană bătrână, chiar gradat, căprar, care putea ieşi după serviciu în oraş, până la orele 9. Pe el l-am trimis la gazda nouă să-i spună că numai peste 15 zile vin acasă.

În după-masa zilei de 15, ne-a luat în primire plutonierul reangajat Gera, ajutat de sergentul (Zugsführerul) Maus, care erau repartizaţi la detaşamentul voluntarilor. Comandantul a fost numit în persoana oberleutenantului Orban, locotenent-major, un ofiţer de 27–28 de ani, suplu, elegant, sever, tipul ofiţerului activ, ieşit din şcoala militară. Se vedea că lt. Orban este produsul tipic al şcolilor de cadeţi K.u.K. Totdeauna bine pus la punct, îngrijit ca scos din cutie, înmănuşat, obiectiv, nu arăta nicio preferinţă pentru nimeni, vorbea perfect limba germană, dar şi cea maghiară, nu manifesta opinii proprii, într-un cuvânt ofiţer disciplinat al împăratului. Cu noi foarte sever, altfel nici nu răzbea cu o ceată de pretinşi intelectuali zurbagii şi nedisciplinaţi prin felul lor de a fi. Nu tolera nicio abatere, era de o punctualitate riguroasă.

În ziua a doua a început instrucţia. Ni s-a pus în vedere de la început că timpul este foarte limitat până la 30 iunie, deci în 6 săptămâni trebuie terminată instrucţia, la 1 iulie urmând să plecăm la şcoala de ofiţeri de rezervă. Scularea era la ora 5, la 5½ dejunul, la5¾ adunarea (Vergatterung) şi plecarea pe câmpul de exerciţiu. Instrucţia începea cu 30 de minute exerciţii libere. După aceea instrucţia militară de bază, mişcările, mânuirea armei etc. Exerciţiul dura până la ora 11½, când ne întorceam morţi de obosiţi în cazarmă. La ora 12 ni se servea masa de la cazan. Trebuie să recunosc că abundentă şi destul de bine preparată, doar că nu era variată. Joia şi duminica supă şi friptură de porc, 3 zile supă de vacă şi rasol, de două ori tocană.

---

[26] Italia declară război Austro-Ungariei la 23 mai 1915.

https://biblioteca-digitala.ro

După masă până la 2½ eram liberi. Ne retrăgeam în camere să ne odihnim. Cazarea a fost sub toată critica. În două camere am fost cazaţi 65 de oameni. Paturi nu aveam. Dormeam pe saltele umplute cu paie, fără cearşaf, la cap o pernă umplută cu paie şi o pătură, cât se poate de ordinară, pentru acoperit. Ni s-a spus că se procedează cu noi în felul acesta, ca să ne pregătească de front.

După-masă, în afară de sâmbătă, de la 2½–5½ ni se făcea teorie. Învăţam să desfacem arma, trăgeam la distanţă scurtă etc. Orban ţinea cursuri interesante. Subofiţerii erau sub toată critica, foarte reduşi, n-am prea avut ce profita de la ei. Elevii erau foarte diferiţi. Din 65, trei erau mai bătrâni, cu studii superioare, recrutaţi ulterior. În rest eram 3 studenţi universitari, restul în acel an au terminat liceul, şcoala de comerţ etc. Ungureşte ştiam toţi, în consecinţă cursurile se ţineau în ungureşte. Termenii tehnici, natural, nemţeşte, comanda nemţeşte, redactarea rapoartelor, nemţeşte. Pentru ungurii de pe pustă nu era treabă uşoară să se familiarizeze cu atâtea noţiuni într-o limbă pe care nu o înţelegeau.

La ora 6 ni se servea cina. După cină ne adunam în cantină, unde exista o cameră rezervată pentru ofiţeri. Cum însă la partea sedentară, după orele de serviciu, nu rămânea decât un singur ofiţer, cel cu serviciul de zi, restul plecau în oraş, unde aveau locuinţele şi familiile, acea cameră era pusă la dispoziţia noastră. În primele zile era aglomeraţie. Toţi aveam bani de acasă. După o săptămână s-au rărit rândurile. Aici, natural, ne grupam în bisericuţe. Românii ocupam două mese, alăturându-ni-se şi cei doi sârbi. Şvabii erau ei de ei, doar ungurii se amestecau cu evreii. Fix la ora nouă se închidea şi noi ne retrăgeam fiecare pe salteaua lui de paie.

În fine, au trecut şi cele 15 zile, în care au trebuit să fabrice din noi soldaţi. Cu câtă nerăbdare am aşteptat această zi, care a căzut într-o joi. După masă, la cursuri, lt. Orban ne-a comunicat că numai sâmbătă putem părăsi cazarma. Deci s-au făcut 17 zile în loc de 15. A sosit şi ziua de sâmbătă. După-masă eram liberi. N-am aşteptat masa. La ora 11½ am plecat în grabă la locuinţă, unde, pentru prima dată de 17 zile, m-am spălat în lege şi mă pregăteam de masă. Restaurantul „Mielul alb" era în vecini, unde am comandat o masă copioasă. După masă cel dintâi drum m-a condus la maistorul Colan, unde am aflat uniforma gata, fără probă prealabilă. La 6 seara mă plimbam în uniforma nouă, ras, tuns şi frezat, ca un nou născut.

Natural, m-am grăbit la promenadă să întâlnesc vechile cunoştinţe de gen femeiesc. O mică dezamăgire! Cele trei pe care le-am întâlnit, toate trei prietene bune cu care am făcut 3 ani şcoala de dans, erau însoţite de câte un ofiţer. Eram în situaţia neplăcută că trebuia să salut milităreşte pe domnii ofiţeri, că de ce am făcut 17 zile în cazarmă ca să ştiu să salut milităreşte? Fetele mi-au zâmbit puţin încurcat, fără a-mi adresa un cuvânt. Nu se puteau demite de la ofiţeri la un necăjit de „ein Jährig Freiwilliger". Deziluzionat am părăsit promenada să-mi caut altă distracţie mai plăcută.

Tocmai la capătul promenadei am întâlnit pe una din cunoştinţe, care era singură, fără ofiţer cu sabie lângă ea. Era o săsoaică, fata unui medic cu nume bun,

https://biblioteca-digitala.ro

frumoasă, sportivă, elegantă, cu care eram în prietenie prin faptul că era cea mai bună prietenă a fetiței căreia i-am făcut curte pe când eram în liceu. M-a întâmpinat cu exclamații de sinceră bucurie, făcându-mi propunerea să ne plimbăm în altă parte ca să nu fiu nevoit să fiu tot timpul cu mâna la chipiu pentru a saluta pe fiecare căprar sau sergent care îmi ieșea în cale. I-am propus să mergem sus la „Hohe Worte", la un țap de bere. A acceptat cu bucurie, pe drum povestindu-mi toate întâmplările din ultimul an, de când lipseam din Brașov. Natural neuitând să-mi povestească propria ei aventură, terminată foarte prost, pe care a avut-o cu un ofițer de husari, coleg și prieten de regiment cu colegul surorii ei mai mari. După ce i-a făcut curte timp de trei luni, a plecat fără rămas bun. A aflat ulterior că numitul nobil polonez era căsătorit și avea doi copii. În război toate sunt posibile și chiar admise. După această aventură, a venit bine la socoteală pentru drăguța de Paula un freiwilliger necăsătorit și fără copii, un prieten din trecut.

Ziua următoare era Dumineca Rusaliilor, stil nou. În ordinul de zi cetit sâmbătă la amiazi – în alte zile se cetea seara înainte de cină – s-a ordonat ca soldații romano-catolici și protestanți la ora nouă dimineața să fie prezenți pentru „Kirchengang", adică mers la biserică. Noi, ortodocșii, putem dormi liniștiți, aveam două zile libere, două zile de Rusalii.

Duminecă m-am dus și eu de unul singur la biserica romano-catolică din Cetate. M-am ataşat corului destul de anemic condus de Stere Stinghe, în care am cântat ca elev[27]. Profesorul s-a bucurat foarte. După slujbă, am întâlnit pe una din domnișoarele de pe promenadă, fără ofițer. De această dată a fost foarte drăguță și a zâmbit cu gura întreagă și m-a asigurat că se bucură mult că m-a întâlnit, dar s-a grăbit să-și ia rămas bun de la mine.

În următoarea sâmbătă la prânz, spre marea noastră uimire, a trebuit să auzim la „Tagesbefehl", ordinul de zi, că duminică la ora 9 vor fi prezenți în curte soldații de religia greco-ortodoxă și greco-catolică pentru „Kirschengang" și că a doua zi de Rusalii eram liberi. Era marele nostru favor, că sărbătorile le făceam de două ori. Și mai mare mi-a fost surpriza, când, a doua zi, în curte, am văzut încolonându-se aproximativ 200–250 de soldați, care aproape toți vorbeau românește (erau din Sânnicolaul Mare, Cenad, Vălcani, Beba, Nerău și Cenadul Unguresc, tot comune mari), mai puțini sârbi și câțiva unguri greco-catolici din Macău, dar se vede că nici Nováky, adjutantul, nu-și dădea seama că vor fi atât de mulți valahi de rit vechi, că nu avea la îndemână nici un ofițer ca să ne conducă. Ori o coloană de 250 de oameni nu putea fi condusă prin oraș decât de un ofițer. În fine, a rezolvat problema punând pe ofițerul de serviciu ca să ne conducă, rămânând el să-i țină locul până la întoarcere.

---

[27] Nicolae Stinghe, profesor de religie la Gimnaziul Greco-Ortodox din Brașov (Liceul „Andrei Șaguna"). În noiembrie-decembrie 1918 a făcut parte din Consiliul Național al Țării Bârsei.

https://biblioteca-digitala.ro

Ofiţerul tânăr, activ, de prin Silezia, nu cunoştea Braşovul şi nu a fost în viaţa lui într-o biserică românească. Aici am intrat eu pe fir şi l-am dirijat, de ne-a condus la biserica Sf. Nicolae din Şchei. Aici altă surpriză şi mirare când au intrat în biserică atâţia soldaţi din regimentul unguresc din Seghedin. A şi exclamat o trocăriţă bătrână: *„Uite maichi că şi ungurii ăştia-s românaşi de-ai noştri!"* Ofiţeraşul silezian a fost adânc impresionat de lumânările multe care ardeau, de pompa mare cu care s-a celebrat slujba şi mai ales de corul frumos dirijat de Gheorghe Dima[28].

După ce au trecut şi sărbătorile româneşti, am reintrat în rodajul normal. Instrucţie de la 5¾ până la 11½ şi teorie de la 2½–5½, până la epuizare. A venit şi ziua de 29 iunie, când am încheiat instrucţia urmând, în ziua de 30 iunie, să plecăm la Sibiu.

Am sosit la Sibiu pe o ploaie torenţială. Am fost conduşi şi cazaţi în sala mare de la „Gewerbeverein", casa meseriaşilor. Erau vreo 150 de paturi curate cu cearşafuri albe, înghesuite în sala mare, în care se ţineau altădată balurile şi petrecerile din Sibiu. A doua zi am constatat că sala nu serveşte numai de dormitor, ci în acelaşi timp era şi sala de cursuri. S-a introdus o catedră, iar ca bănci serveau paturile noastre. Sub pat ţineau băieţii geamantanele şi se spălau la 3–4 robinete din clădire şi la fântâna din curte. Natural, a doua zi am găsit o cameră bine mobilată, ieftină, chiar pe strada principală, str. Cisnădiei, nu ştiu dacă a fost o coincidenţă, iarăşi lângă un restaurant. De astă-dată se chema la „Trei stejari". Camera era la parter, în curte, iar fereastra dădea în grădina restaurantului. Eram servit prompt, pe fereastră, şi plăteam 2 coroane de masă. De la şcoală, cei ce cereau primeau hrana în bani. Natural, nu 2 coroane pentru prânz, ci 80 fileri pe toate trei mesele.

Ziua următoare am făcut cunoştinţă cu comandantul şi corpul profesoral, care ne-a fost prezentat în dimineaţa zilei la orele 5.30, când era fixată plecarea pe câmpul de exerciţiu, numit „Plopacaer Heide", izlazul comunei Poplaca. La margine era o pădure frumoasă.

Comandantul şcolii era maiorul Paul Manciu, bănăţean de la Măidan[29], de lângă Oraviţa. S-a reîntors de pe câmpul de luptă cu picioarele îngheţate în urma iernii straşnice din anul 1914/15. A suferit o mică operaţie la capul piciorului stâng, care însă nu îl stânjenea prea mult. În cariera sa anterioară a fost aproape tot timpul profesor de matematică şi fizică la şcoala de cadeţi din Brno (Brünn). La noi preda tactica şi strategia. Ajutor de comandant era Hauptmann Aurel Bogdan, binecunoscut mie[30]. Era fratele mai mic al fostului meu profesor dr. Alexandru Bogdan[31], cumnat cu Nicolae Iorga, fratele d-nei, frate mai mic al preşedintelui

---

[28] Gheorghe Dima (1847–1925), dirijor şi compozitor român.

[29] Azi Brădişorul de Jos, lângă Oraviţa.

[30] Aurel Bogdan, ofiţer român, care la 20 noiembrie 1918 este numit comandant al gărzilor naţionale române din sudul Ţării Oltului. Va ajunge general de jandarmi.

[31] Alexandru Bogdan (1881–1914), studii la Berlin şi Leipzig, a căzut în luptele din Galiţia.

https://biblioteca-digitala.ro

Academiei Române, Ion Bogdan[32] şi al acad. George Bogdan Duică[33]. Şchiopăta şi se sprijinea în baston. A fost rănit la picior.

În afară de aceştia mai aveam patru profesori, patru ofiţeri care erau comandanţii celor 4 detaşamente de elevi, veniţi de la 4 regimente diferite. Aceste patru regimente erau: 46 Infanterie Seghedin-Braşov, având ca ofiţer pe hauptmann Kosztolányi József, Reg. 50 Alba-Iulia-Palanca, ofiţer lt. Dumitru Popovici, Reg. Vânători Tg. Mureş, ofiţer lt. Caneva Paolo şi Reg. 8 Inf. Brünn-Sibiu, ofiţer Csermak Eduard. Deci din 6 profesori, 3 erau români neaoşi, toţi trei ofiţeri activi, care după Unire au intrat în armata română. Pavel Manciu s-a pensionat cu gradul de colonel. A fost comandantul regimentului de infanterie din Sighet[34]. Rică Bogdan a fost general de jandarmi, iar Dumitru Popovici a fost general şi a comandat o divizie în al II-lea război, de vânători.

Elevii erau demni de un nou Babilon. Componenţa celor din Reg. 46 am arătat-o: maghiari, şvabi, români, evrei, sârbi, bulgari. A celor din Reg. 8 Brno era: 30 germani, 50 cehi, 8 evrei, a celor din Reg. 50 era: 28 români, 6 unguri, 6 evrei, a celor din Tg. Mureş: 16 maghiari, 9 români, 6 evrei, 4 saşi. Deci eram: români 46, maghiari 48, germani 46, cehi 50, evrei 31, sârbi 2, bulgari 1.

Natural, limba de predare era limba germană, precum şi cea de serviciu. În afară de o parte din unguri, restul se descurcau destul de bine cu nemţeasca.

Pavel Manciu, matematician, ne făcea cursuri savante de strategie şi tactică, pe care le pregătea temeinic. Ca să se arate grozav, preda nemţeşte şi făcea un rezumat româneşte, cehеşte şi ungureşte. De fapt nu vorbea corect decât nemţeşte şi româneşte. Cehеşte ştia ce a prins în cei 15 ani cât a funcţionat în Brno, iar în ungureşte o rupea ca vai de el. Cum îi plăcea să vorbească mult, cursurile lui se prelungeau. Îşi povestea păţaniile lui din război, natural, în toate patru limbile. A povestit cum a ajuns să-i îngheţe picioarele. Nemţeşte şi româneşte a scos-o bine. Ce a spus în limba cehă n-am înţeles. În ungureşte a sfeclit-o rău. Nu ştia cum se spune în ungureşte la glezne. A folosit cuvântul „csüllök", care înseamnă picioare de porc. Ungurii, răutăcioşi, l-au poreclit la repezeală maiorul „Csüllök". Restul profesorilor nu făceau mare caz din cursurile lor, mai ales că nu erau obişnuiţi să facă prelegeri şi nu aveau dexteritatea ca Manciu, care era profesor de meserie. Doar italianul Caneva făcea cursuri şi româneşte şi chiar ungureşte, într-o limbă foarte aproximativă.

Programul şcolii era extraordinar de încărcat. În două luni trebuia să formeze din noi ofiţeri de rezervă. Programul începea dimineaţa la ora 5 şi dura până la 11. Acestea pe câmp, manevre cu aplicaţii şi dezbateri. Nici duminicile a.m. nu erau

---

[32] Ioan Bogdan (1864–1919), istoric, unul din întemeietorii slavisticii, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru şi preşedinte al Academiei Române.

[33] Gheorghe Bogdan Duică (1866–1934), istoric literar, profesor universitar, membru al Academiei Române.

[34] Regimentul 88 Sighet, unitate aparţinând armatei române.

https://biblioteca-digitala.ro

libere. Am păţit-o rău într-o duminică din luna august. Ca de obicei, la 5 am pornit spre câmp. Maiorul Manciu ne-a dat o temă destul de complicată pentru noi, dar pe care trebuiau ofiţerii de pe lângă detaşamente să o analizeze şi să o rezolve. Pe la orele 10 am terminat şi ne-am adunat în cerc pentru dezbaterea şi critica manevrei. A început Toma Manciu cu cuvintele: *„Da, a mers bine, chiar foarte bine, sunt mulţumit, dar n-a fost bună soluţia aceasta, n-a corespuns mişcarea aceasta. În fine, tot a fost rău, nespus de rău. Se repetă toată manevra"*. Am repetat de la început totul. În loc de 11 am ajuns la 4 după-masă acasă, obosiţi, nemâncaţi, dar maiorul a fost mulţumit.

La Sibiu am avut ocaziunea să iau contact cu lumea românească. La începutul lunii iulie, cursurile Academiei de Teologie nu se terminaseră[35]. Anul se încheia la Sf. Apostoli Petru şi Pavel. Oricum se aplica calendarul stil vechi. Sâmpetrul cădea pe 12 stil nou. Aşa că zece zile am avut ocaziunea să fiu împreună cu foştii mei colegi, în special cu Colan[36]. Am fost prezentat la câteva domnişoare – Miţi Bologa, Lavinia Barcianu şi altele. Durere, nu aveam timp. Când să frecventez această plăcută societate? Cel mult duminică după-masă. Căci în zilele săptămânei, după masă, aveau loc cursurile teoretice de la 2½–4½. Mort de obosit ajungeam pe la ora 7 seara acasă, când nu mai aveam poftă de a mă schimba. Luam la repezeală cina şi mă culcam. Dormeam buştean până la ora 4 când trebuia să mă scol.

În câteva seri totuşi am ieşit la un restaurant cu muzică, în societatea unui bun cunoscut, mult mai bătrân ca mine, bănăţean şi el, George Iova, pe atunci elev-plutonier (Kadettaspirant), mai târziu avocat în Timişoara. El lua masa împreună cu profesorul de teologie Nicolae Bălan, mitropolitul de mai târziu al Ardealului[37]. Ca profesor, Bălan era un simpatic, modest şi foarte gentil. Mitropolitul de mai târziu nu avea nici una din aceste însuşiri alese. Parcă era alt om.

Şcoala de ofiţeri era în deosebita atenţie a comandamentului înalt de la Sibiu. Ne-a cinstit odată cu prezenţa sa, pe câmpul de exerciţiu, excelenţa sa Feldmarschalleutenant Njegovan, altădată substitutul său, generalul Mattanowich, ambii croaţi. Njegovan frecventa numai societatea românească. La cursuri am avut în două rânduri de oaspete pe şeful de Stat Major al comandamentului, colonelul Bauer.

Examenul, ţinut în zilele de 30 şi 31 august, a fost prezidat întâia zi de Njegovan, a doua zi de Mattanowich, asistaţi de şeful de Stat Major. Tracul mare nu l-au îndurat atât elevii, cât bietul Toma Manciu. Tremurau pantalonii pe bietul om. A mai răsuflat, când Njegovan i-a spus să cheme dânsul la catedră pe unul din

---

[35] Este vorba despre instituţia de învăţământ teologic ortodox românesc din Ardeal, înfiinţată în vremea mitropolitului Andrei Şaguna

[36] Referirea se face probabil la Nicolae Colan. Vezi nota 25. El va fi profesor (1922–1936) şi rector din 1928 la Academia Andreiană.

[37] Nicolae Bălan (1882–1955), doctor în teologie la Cernăuţi, profesor la Institutul teologic din Sibiu, mitropolit al Ardealului (1920–1955), luptător pentru realizarea Unirii din 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

elevi să răspundă. S-a făcut bietul om că se uită în notesul lui şi foarte repede s-a şi hotărât să strige „ein jährig freiwilliger zugführer Baran". Eram tare în graţiile lui datorită căpitanului Bogdan, care mă cunoştea din Braşov. Şi anume sora lui Bogdan, măritată cu învăţătorul Popescu, şi ea învăţătoare, ţineau în cost şi cvartir elevi mai cu dare de mână. Din clasa mea locuia Ribi Popescu, marele vânător de mai târziu, şi Todor Feir Fuchs, maiorul, care plăteau bine. Bogdan, burlac pe atunci, lua masa la sora lui, unde se mânca bine. Cum eram prieten buni cu ambii colegi, l-am întâlnit foarte des pe leutnantul de atunci, Rică Bogdan, cu care discutam politică. Căpitanul Bogdan m-a recunoscut imediat la Sibiu şi el m-a recomandat lui Manciu şi Dumitru Popovici. Manciu foarte des mă striga la cursuri, mai ales pentru că ştiam bine şi nemţeşte şi ungureşte. De altă parte eram unul din puţinii studenţi dintre elevi. Răspunsurile erau foarte concise. Vorbea mai mult nenea Toma, căruia îi plăcea enorm să vorbească.

N-am avut nicio emoţie când am fost strigat să răspund. Cunoşteam toată materia predată de Manciu şi care putea fi discutată foarte pe larg pro şi contra. Îndrumat să-şi formuleze întrebarea, a îngăimat câteva fraze tremurând, din care am înţeles că se referă la o temă mult discutată şi rediscutată de noi la cursuri, un fel de cal de bătaie al lui Toma.

Njegovan se adresează mie cu cuvintele: *„Ai înţeles întrebarea? Da! Wiederhollen!"* (Repet-o!) Foarte clar am repetat, puţin mai pe larg şi mai clar decât bietul Manciu. Njegovan zâmbind zice: *„Acum am înţeles şi eu întrebarea"*. Aproape o oră a ţinut lămurirea temei ridicate, în care s-a amestecat şi colonelul Bauer, care părea că are altă părere ca Njegovan, Toma Manciu şi, natural, umila mea persoană. Elevii se bucurau nespus de mult că discuţia se lungeşte, ora trece şi nu mai ajunge să răspundă decât unul sau cel mult doi la strategie. Toma Manciu, după prima oră, s-a mai destins, i-a trecut tracul şi examenul a luat un sfârşit foarte normal şi satisfăcător pentru el. Dovadă că a mai fost ţinut un an întreg în acel post, până la intrarea României în război.

Eu, în tot cazul, după examen, am făcut călătoria înapoi la Braşov cu gradul de elev-plutonier, iar după două săptămâni am fost avansat la gradul de Kadett, grad de ofiţer, care corespundea gradului de sublocotenent de azi.

Soarta a făcut ca la repartizarea nouă să fiu trimis la unitatea din Codlea, pentru a face cursul de „Maschinengewehr", mitraliere maşini, cum erau pe atunci. Aşa că am ocazia să cunosc de aproape un sat mare săsesc, cu 1/6 parte români, care ocupau partea din deal a comunei, mai sărăcuţi, adunaţi în jurul unei bisericuţe modeste, unde celebra părintele Comanescu, socrul protopopului Teculescu din Alba-Iulia[38], mai târziu episcop militar, tatăl colegului meu Horia Teculescu[39]. Am trăit şi în acest mediu timp de două luni.

---

[38] Iustinian Teculescu (n. 1866), vreme de 20 de ani protopop de Alba-Iulia, apoi episcop militar (1922) şi episcop de Cetatea Albă (1925).

https://biblioteca-digitala.ro

La începutul lunii noiembrie am fost repartizat în batalionul de marş, care urma să plece pe front pentru întregirea regimentului de bază, care lupta pe frontul italian în sectorul cel mai sinistru, numit Doberdo, după sătucul care odată a fost acolo, dar la acea dată era ras până la pământ, neexistând măcar un zid întreg din el.

Natural că batalionul de marş a fost constituit la Braşov, unde a trebuit să mă întorc şi eu aşteptând ziua plecării. Am fost echipat cu tot ce se cuvine celor ce pleacă pe front. Cu acest titlu am primit 700 coroane, care se adăugau la solda întregită cu indemnizaţia de front, care făcea împreună 300 coroane. Aveam deci în buzunar mai mult de 1.000 de coroane şi urma să plec în câteva zile pe front.

Ce putea face în atari împrejurări un tânăr Kadett, care abia a împlinit 19 ani? Batalionul era pe câmpul de exerciţiu doar două ore pe zi, de la 8½ la 10½. Restul zilei eram liber. Acum mă plimbam în dragă voie pe Corso. Eram doar şi eu ofiţer. Fostele mele prietene nu se mai ruşinau să se plimbe cu mine. Doar că eu am rămas credincios Paulei, care a fost drăguţă cu mine şi când am fost simplu soldat.

În aceste două săptămâni pe care le-am petrecut la Braşov, am întâlnit mai multe cunoştinţe şi mai ales pe foştii mei profesori. Într-o seară, pe la orele 19–20, după ce am petrecut-o acasă pe Paula, mă întorceam agale spre centru, speculând în care cafenea să-mi petrec seara. Deodată, în faţă, mă întâlnesc cu fostul meu director, Virgil Oniţiu[40] şi cu maestrul Gheorghe Dima, care mergeau spre casă – erau vecini – venind de la Casina Română. I-am salutat cu tot respectul cuvenit. Oniţiu mă opreşte. *„Pleci, băiete, pe font?! Da, domnule director! Te grăbeşti? Nu! Atunci însoţeşte-ne o bucată de drum, să stăm de vorbă. Cred că noi, care am fost profesorii şi îndrumătorii tăi timp de atâţia ani, putem vorbi deschis cu tine ca de la tată la fiu. Ne doare în suflet când vedem câte unul din tinerii noştri plecând pe front pentru a lupta pentru o cauză care nu este a noastră. Pentru noi, scăpare este numai dacă monarhia pierde războiul. Altfel pierim. Cred că eşti atât de cuminte să nu-ţi expui viaţa pe cât se poate. Lasă actele vitejeşti pe seama acelora care au interesul să lupte. Interesul naţiei româneşti este altul şi de dorit este ca, tineretul de care va fi atâta nevoie, să se întoarcă viu şi teafăr acasă. Noi dorim să ne întâlnim la întoarcerea ta în alte împrejurări, pe care le visăm cu toţii şi care numai acum se pot realiza. Mergi cu bine şi întoarce-te sănătos şi întreg."* Bătrânului Dima îi curgeau lacrimile pe barbă. M-am despărţit adânc impresionat de foştii mei profesori şi de multe ori m-am gândit la sfaturile lor înţelepte, pe care le-am urmat foarte fidel.

A doua zi, seara, luam cina la „Transilvania". Chelnerul îmi aduce ziarele proaspete cum era pe atunci obiceiul în cafenele. „Gazeta Transilvaniei" era suspendată, nu apărea. Când am deschis ziarul german local „Kronstädter Zeitung", am rămas

---

[39] Horia Teculescu (n. 1897), publicist, profesor, licenţiat în teologie la Sibiu şi în litere la Bucureşti. A fost director al liceului din Sighişoara. Ca ziarist a publicat în periodice ardelene. Debutul l-a făcut în „Gazeta Transilvaniei" (1915).

[40] Virgil Oniţiu (1864–1915), scriitor şi ziarist român din Transilvania. Din 1902 a fost membru corespondent al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro

trăznit. Pe pagina 1, un articol, pe o coloană, intitulat *Virgil Oniţiu*, având crucea, semnul morţii, în frunte. Nu-mi puteam crede ochilor. Omul cu care m-am plimbat cu o zi înainte, de la care am primit frumoasele sfaturi, zăcea în sicriu, mort. Am înţeles din acest articol că Oniţiu, în seara premergătoare, după cină, a stat vesel de vorbă cu soţia şi cu fiul său, Florin. Deodată s-a răsturnat pe scaun şi în câteva minute a fost mort. Înmormântarea era programată pe a doua zi după-masă. Natural, cu multă durere în suflet am însoţit în ultimul său drum pe iubitul meu director. A fost însoţit la groapa din Groaveri, de tot ce avea Braşovul mai bun, erau de faţă sutele de elevi. Protopopul Saftu[41], volubil orator, impetuos şi talentat abia şi-a putut rosti panegiricul, neputând să-şi stăpânească plânsul. A plâns el, a plâns asistenţa, au plâns elevii şi am plâns înduioşat şi eu, care singur eram de plâns.

Plecarea batalionului pe front s-a făcut după tipicul uzual, ca toate în armata K.u.K. În curtea regimentului s-a înşirat batalionul cu un efectiv de 1.000 de oameni, plus detaşamentul de mitraliere cu 10 cai, fără maşini şi muniţie. Patru companii cu câte 250 de oameni. Atât comandantul batalionului, căpitanul Burghardt, cât şi comandanţii companiilor erau provizorii, până la înglobarea batalionului la regimentul de pe front.

Comandantul părţii sedentare, lt. col. Plank a ţinut o scurtă cuvântare de 2–3 minute, nemţeşte, pe care a tradus-o în ungureşte căpitanul Nováky şi care în traducere s-a lungit la ¼ oră. După aceea o scurtă comandă: *„Zum Gebet!"* Batalionul a îngenuncheat şi muzica a intonat rugăciunea compusă de Haydn. După aceea „Gotterhalte" şi batalionul s-a pus în mişcare spre gara mare, însoţit de sute de femei, care îşi însoţeau soţii sau fiii, cu pachete. Tatăl meu a venit şi el de la Nerău să asiste la plecare. Cu lacrimi în ochi m-a petrecut la gară şi parcă vedeam pe faţa lui reproşul: *„Nu era mai bine la teologie?"*. Ne-am îmbarcat într-un tren lung de tot. Pentru ofiţeri s-a ataşat un vagon de clasa II-a. În fiecare compartiment eram 2 ofiţeri. Pentru cavalerie şi subofiţeri reangajaţi s-a dat un vagon clasa III-a. Pentru soldaţi, vagoane de vite cu inscripţia: *„6 ló, 40 ember"* (6 cai, 40 oameni). Calul era înaintea omului.

Am ajuns în compartiment cu un coleg, nu tocmai simpatic, Kadett Schorck de la Bulgăruş[42]. Un şvăbuţ mărunt, care în acel an a făcut examenul de maturitate, cu educaţie foarte maghiară şi cu accent foarte şvăbesc. Plin de patriotism şi însufleţire, abia aştepta să ajungă pe front şi să se distingă. Eu nu împărtăşeam entuziasmul lui câtuşi de puţin. O săptămână întreagă am călătorit pe meleaguri necunoscute până când, în fine, am ajuns într-o gară mare Skt. Peter am Krain. Regiune aridă, piatră calcaroasă, fără vegetaţie, cât ţinea cu ochii. Ne puneam

---

[41] Dr. Vasile Saftu (1863–1922); n: Braşov, studii de teologie la Sibiu, filosofie şi pedagogie la Leipzig, profesor şi director la gimnaziul din Turnu Măgurele, profesor la Institutul Telogic din Sibiu, paroh la biserica „Sf. Nicolae", în 1918 preşedinte al Consiliului Naţional din Ţara Bârsei.

[42] Localitate bănţeană, pe atunci în comitatul Timiş.

https://biblioteca-digitala.ro

întrebarea, oare locuitorii acestor ținuturi din ce trăiesc? Am fost repartizați pe comune, unde urma să staționăm timp de 1 lună, unde erau trimişi ofițeri de pe front pentru a se aclimatiza trupa cu situația în care va ajunge pe front.

Noi, cei de la mitraliere, am fost cazați într-o comună, Slatina, la distanță de vreo 6 km. de Skt. Peter, unde era comandamentul batalionului. Am fost încartiruiți la o familie compusă din 2 oameni bătrâni, sloveni care nu cunoşteau limba germană şi care ne înțelegeau doar pe semne. Când a venit ordonanța mea, soldatul Tomi, originar din comuna Beba[43] şi a început să vorbească româneşte, bătrânii au ciulit urechile şi au început şi ei să vorbească româneşte, natural, destul de stricat. Ne-au lămurit că au trăit în portul Galați mai mulți ani, ca muncitori. Ei ne-au spus că populația din această regiune de carst, neavând asigurată existența, pleacă, în special bărbații, în alte țări pentru a-şi asigura traiul. O bună parte în America, alta în Franța, Elveția, în Egipt şi au ajuns şi în România. Aşa se explică casele frumoase, confortabile şi curate, construite pe bani câştigați cu sudoarea frunții în țări străine.

Populația n-aş putea afirma că era prea prietenoasă, deşi pentru cartiruire statul plătea o sumă ce-i drept modestă, dar în vreme de război, când nu erau câştiguri şi bani din străinătate nu veneau, totuşi era o bază de existență. Teren cultivabil era extrem de puțin. Cine avea 1 hectar era un om bogat. Pământul era adus din valea râurilor şi îngrădit cu bolovani ca să nu fie spălat de apele de ploaie şi să nu fie împrăştiat de cele două vânturi care bântuiau regiunea, Bora, vântul rece şi Sirocco, vântul cald. Nu cultivau decât cartofi, carote şi sfeclă. Fiecare casă avea cel puțin o vacă bine îngrijită care era alimentată cu sfeclă şi cele câteva fire de iarbă, pe care o găseau printre bolovani. Alimentul principal era laptele, cu derivatele lui. Pâine puțină şi rea la gust. Cum noi primeam un kilogram de pâine la zi, atât eu cât şi ordonanța, şi nu am fost niciodată mâncător de pâine, cel puțin jumătate o dădeam gazdelor. Imediat prietenia a devenit foarte strânsă şi gazdele foarte atente cu noi. După ce le-am dat slănina de pe şunca afumată adusă de acasă, legăturile au devenit strânse, prieteneşti.

Ziua întâi după sosire ordonanțele ofițerilor au fost chemate la comandament pentru a lua în primire „Fassung-ul" (rația) cuvenit ofițerilor şi care se dădea din 5 în 5 zile. Ordonanța s-a întors cu 125 buc. țigarete „Egiptische III sorte", un litru de cognac, 1 kg. ciocolată, 1 kg. zahăr. Masa pentru ofițeri se gătea separat la cazanele companiilor. În fiecare zi se servea ½ litru de vin şi 1 kg. de pâine. Aceasta a durat tot timpul cât am stat pe front, aproape un an de zile. Doar ciocolata lipsea, la început mai rar, la sfârşit de tot.

La Slatina ne-a luat în primire un ofițer venit de pe front, din cadrul Reg. 43 Caransebeş, un regiment cu care eram în aceeaşi brigadă şi pe care îl chema lt. Kimm, austriac care rupea câteva cuvinte româneşti. Era absolvent al Academiei

[43] Beba Veche, în comitatul Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

Militare din Wienerneustadt[44] şi avea 23 de ani, cu 4 ani mai mare ca noi. Evident, omul îşi dădea importanţă, locotenent şi ofiţer activ pe deasupra. Era cineva! Când a văzut că noi, cei 4 cadeţi rezervişti, ne solidarizăm şi îl ignorăm, şi-a dat seama că rămâne de unul singur într-o comună, unde n-are nicio societate, am devenit prieteni buni în luna petrecută la Slatina.

Populaţia civilă, în cea mai mare parte femei, bătrâni şi copii nu ne erau ostili, cu toate că erau sloveni. Profitau de pe noi. Pe lângă chirie mai primeau pâine, zahăr, lucruri din pachetele de acasă, tot articole care prindeau bine.

Adaptarea cu frontul în ce consta? Toată ziua desfăceam o biată mitralieră „Maschinengewehr Schwartzlose", tip 1906 şi o puneam la loc. Unii făceau bravură că o asamblau cu ochii legaţi. Într-o lună dacă am făcut două trageri. Economie de muniţie.

Sâmbăta după-masă, trei din noi împreună cu locotenentul mergeam la Triest, care era la o depărtare de cca. 30 km. Unul din noi rămânea de serviciu. În altă duminică am făcut o excursie la Adelsberg (Postojna slovenă), unde am vizitat grota de stalactite. Foarte bine organizată vizitarea. Lumină electrică pretutindeni, aşa că se puteau vedea bine toate minunăţiile, circula un mic tramvai electric, aşa că te deplasai fără greutate. Grota avea un renume mondial şi era vizitată de turişti din toată lumea. La intrarea în grotă se afla un restaurant foarte elegant. Serviciul îl făceau fetele proprietarului, 3 la număr, toate trei drăguţe şi frumuşele. Şi aceasta era o atracţie pentru bieţii ofiţeri tineri orfani.

Triestul este un oraş mare, portul comercial, cel mai mare din monarhie. Când cobori cu trenul pe serpentinele de la Opcina, ţi se deschide în faţă o privelişte minunată, panorama întregului golf de la Capo d'Istria şi până la frumosul castel Miramare. Două diguri lungi intră în mare, Molo Carlo şi Molo Francesco, care servesc şi de Corso. Între Miramare şi aceste diguri se întinde o plajă de toată frumuseţea, Barcola. Când marea este agitată şi plimbăreţii sunt ameninţaţi să fie bine udaţi de valurile care se lovesc de diguri, plimbările se fac pe promenada frumoasă, numită Aquedatto, situată în partea care urcă la deal.

Pe squarul de pe mal sunt situate clădirile publice importante, hotelurile mari, biserici, între ele o frumoasă biserică grecească. În toate centrele comerciale din lume se găsesc biserici greceşti. Diaspora grecească este prezentă în toate locurile, unde sunt afaceri şi se câştigă bani. O parte a comerţului din Triest se află în mâna grecilor levantini.

Pe noi, care plecam pe front, ne interesau mai mult localurile de noapte. Cel mai renumit era „Maxim", pe Aquedatto. Aici curgea şampania şi se goleau pungile fraierilor, pentru care banul nu mai avea valoare. Nu ştia nimeni ce-i aduce ziua de mâine. Până puteam, petreceam! Damele de consum, în bună parte, erau

---

[44] Cea mai importantă şcoală militară din imperiu pentru specialitatea infanterie. Vezi studiul lui L. Groza, *Grănicerii bănăţeni absolvenţi ai Academiei Militare din Wiener-Neustadt*, în vol *Contribuţii la cunoaşterea culturii grănicerilor bănăţeni*, Lugoj, 1993, pp. 36–42.

https://biblioteca-digitala.ro

unguroaice, poloneze (galițiene), puține nemțoaice și slovene și deloc italience, deși Triestul era un oraș pronunțat italian. N-am înțeles niciodată pretențiile iugoslavilor asupra Triestului[45]. Este adevărat că satele din jur erau locuite de sloveni, Triestul însă avea un caracter italian și nu auzeai pe stradă sau în prăvălii decât vorbă italienească. Deși orașul aparținea Austriei și în școli limba germană se propunea ca disciplină, foarte puțini erau locuitorii cu care te puteai înțelege nemțește. Vorbeau germana evreii și grecii. După statistică, 10% din locuitori erau sloveni și croați, dar rar de tot auzeai câte o frântură de vorbă în slovenă sau croată. Aceeași situație era și în peninsula Istria, care se întinde la sud de Triest. Cele două orașe mari, Pola (portul militar) și Rovigno erau curat italienești. Satele sunt locuite de croați. Dacă aduni populația celor 3 orașe, ea este mai mare decât populația satelor din peninsulă. Cu toate acestea populația, cu orașele Pola și Rovigno, au fost acordate Iugoslaviei[46].

Italienii și italiencele din Triest, care în aceste zile de război o duceau foarte greu, trăiau în 75% din activitatea portului, dar portul era închis. Chiar dacă știau, nu voiau să vorbească nemțește. Nu făceau cunoștință cu ofițeri austrieci. Cel mult afaceri. Nicio italiancă nu se plimba cu un ofițer. Risca să fie batjocorită de concetățeni. Mai târziu am aflat calea – noi, românii – să ne apropiem de ele. Mai târziu am ajuns să petrec timp mai lung într-o comună învecinată Triestului, așa că voi mai reveni asupra relațiilor dintre românii din armata K.u.K. și italienii de sub ocupația austriacă.

Cei care făceau învârtelile de afaceri erau în cea mai mare parte evreii și grecii – destul de numeroși – care populau orașul Triest.

După o lună petrecută la Slatina, unde am făcut două trageri cu gloanțe, altă activitate nu am desfășurat, a venit ziua încadrării noastre în regimentul de pe front. Spre plăcuta noastră surpriză, regimentul se afla în refacere, pe timp de o lună, în comuna Ranziano, la o depărtare de 12 km de Gorizzia (Görz). Comuna era mică și trebuia să găzduiască un regiment compus din 3.000 de soldați și cam 50 de ofițeri. Pentru cei nou-sosiți și în special pentru tinerii cadeți, natural că nu se mai găseau locuințe confortabile. Curios că în aceste sate sărace casele erau mari, cele mai multe cu etaj, construite din piatră masivă. La parter se afla bucătăria și o cameră mare, care era sufrageria, și o cameră de zi. La etaj se aflau două-trei dormitoare, destul de bine mobilate. Eu, cu un alt cadet, evreu, Berger, am fost cartiruiți la marginea satului, într-o cameră nu prea mare. Norocul m-a ajutat și de astă dată.

---

[45] Această chestiune a determinat încordări ale relațiilor italo-jugoslave, atât înainte cât și după cel de-al doilea război mondial. A fost și un punct de mare controversă în timpul tratelor de pace, care au pus capăt primei conflagrații mondiale.

[46] Prin Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, între Puterile Aliate și Austria, Italia obține Tirolul de Sud, Triestul și Istria, restul localităților de pe coasta dalmată, care aveau o semnificativă populație italiană, au intrat în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Un tratat special de graniță între Italia și statul iugoslav se va semna la Rapallo, în 12 noiembrie 1920. Acum, Rjeka (Fiume) este recunoscut ca oraș liber.

https://biblioteca-digitala.ro

La popota (cantina) ofiţerilor, după cină, în lipsă de altă treabă, ofiţerii se împărţeau pe grupe. Unii fumau şi discutau, alţii jucau cărţi, alţii chefuiau şi numai o mică parte pleca la culcare. Noi, cei nou-veniţi, trebuia să ne prezentăm tuturora. La o masă, cu alţi trei ofiţeri din regiment, juca preferance un preot militar cu barbă şi ţvicări[47]. În sală mai erau doi preoţi militari catolici. Unul era preotul militar al regimentului. Al doilea nu puteam şti de unde a răsărit. Acestora mă prezentasem. Când am ajuns la preotul cu barbă, şi-a spus numele destul de răspicat: Panciovan. Eu, se vede, nu mi-am spus numele destul de clar sau nu a fost atent şi preotul şi-a continuat jocul impasibil. După ce au terminat partida, m-am apropiat de preot şi i-am grăit româneşte: *„Eşti român, părinte?"*. Foarte surprins să găsească un ofiţer român la regimentul de la Seghedin, îmi răspunde cu multă exuberanţă: *„Da, sunt român, preotul Corneliu Panciovan din Mârcina[48], de lângă Oraviţa şi sunt medic militar la spitalul (Feldspital) de campanie „Bielitz I", care este instalat în această comună în castelul contelui de Sagredo"*. Repede am constatat că suntem bănăţeni, ne-am împrietenit şi m-a invitat să locuiesc cu el. Avea o cameră mare în castel. E drept că avea numai un pat, în schimb se afla un otoman mare, confortabil, care pentru mine era mai mult decât corespunzător. Aşa a devenit petrecerea mea de la Ranziano cât se poate de plăcută.

Retablierungul (odihna) regimentului a luat sfârşit la 3 ianuarie stil nou, după ce am petrecut Crăciunul şi revelionul catolic cu mâncare şi băutură din abundenţă şi cu petreceri gălăgioase ca pe front, în mica comună Ranziano.

Seara s-a pus în mişcare regimentul, ca un şarpe enorm, şi am urcat serpentina muntelui de o înălţime de aproximativ 300 m, pentru a ajunge la Segheti Lager. Toate mişcările de trupe se făceau exclusiv noaptea, pentru ca aviaţia duşmană să nu ne poată repera. După un marş de aproape 2 ore jumătate, am ajuns la destinaţie. În Ranziano mi s-a dat un cal de călărie la dispoziţie, „Kormoş", un animal destul de blând. Era şi cazul, pentru că eu în afară de călăria pe care am făcut-o copil pe caii vecinului Hîrţu, când duceam caii la adăpat cu fiul acestuia, Lazăr, altă călărie nu am făcut. În tot cazul era mai comod să călăreşti într-o şa pe Kormoş decât pe o pătură pe caii destul de neastâmpăraţi a lui nea Hîrţu.

Segheti Lager era un conglomerat mare de barăci mai mari şi mai mici, la o depărtare de circa 10 km., în spatele frontului. Barăcile mari erau ocupate de soldaţi, care dormeau pe „priciuri". Cele mici erau destinate ofiţerilor. Fiecare ofiţer îşi avea baraca cu o mică despărţitură pentru ordonanţă. Mobilierul sumar de tot – un pat de scânduri, o masă şi două scaune tot din scânduri şi un lighian. Comandamentul, aprovizionarea îşi aveau barăcile lor mai confortabile. Mâncarea pentru ofiţeri o aduceau ordonanţele personale de la bucătăria popotei ofiţerilor. Era destul de opulentă. Dimineaţa cafea neagră, o gamelă întreagă cu o bucăţică de

---

[47] Ochelari, în grai bănăţean.

[48] Localitate din sud-vestul actualului judeţ Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro

marmeladă sau brânză. La prânz două feluri – ciorbă şi friptură, iar seara tot o mâncare cu carne. Pâine un kilogram la zi şi ½ litri de vin. Fassung-ul se dădea regulat la 5 zile, 125 bucăţi de ţigări, 1 litru cognac, 1 kg. de ciocolată, zahăr.

Aici, în lagăr, am avut o plăcută surpriză. Mai era un regiment. Lagărul era făcut pentru o brigadă. Acest regiment era Reg. 43 din Caransebeş. Vestea am aflat-o de dimineaţă, înainte de a mă scula, de la ordonanţa mea, Tomi, care a venit să spună că lângă noi mai este un regiment, unde toţi vorbesc numai româneşte. Am uitat să menţionez că regimentul nostru, 46 de la Szeged, a devenit pe parcurs de tot pestriţ. În timpuri normale avea cam 75% unguri, restul fiind şvabi, români, sârbi, bulgari. Prin luna mai 1915, regimentul ceh nr. 36 din Ičin a fost, din pedeapsă, dizolvat pentru trădări pe front, iar efectivul lui a fost repartizat la 3 regimente ungureşti. Cam 35% ne-a fost dat nouă. În felul acesta am ajuns să fim un regiment cât se poate de poliglot, unde se vorbeau 6 limbi diferite. Limba ungurească o cunoşteau foarte puţini şvabi şi bulgari. Cehii, românii şi sârbii nu ştiau niciun cuvânt ungureşte. Limba de serviciu şi de comandă era germana pe care, în schimb, ungurii nu o cunoşteau deloc, iar celelalte naţionalităţi, în afară de şvabi, numai în mică parte. Conducerea regimentului a devenit cât se poate de grea. Comandantul regimentului era un lt. colonel austriac, Hess, care nu ştia nicio boabă ungureşte. Adjutantul, căpitanul Poleretzki, polonez, comandantul batalionului I era maiorul Peter, austriac, nu ştia ungureşte, comandantul batalionului II era lt. colonel Papa Radelič, croat, despre care am mai vorbit, care, de exemplu, nu ştia ungureşte, comandantul batalionului III era căpitanul Heim, şvab din Sânnicolaul Mare, care vorbea şi ungureşte. Comandanţii de companii şi de plutoane, în afară de cei veniţi cu cehii de la Ičin, în cea mai mare parte cunoşteau limba lui Arpad.

Vestea adusă de Tomi, că în lagăr se află un regiment românesc, m-a îmbucurat. Imediat după dejunul mic, am plecat în recunoaştere. La mică distanţă am aflat soldaţi cu petliţe cărămizii[49]. Ale noastre erau verde papagal. Soldaţii vorbeau dialectul bănăţean. Am întâlnit un plutonier negricios pe care l-am agrăit. S-a prezentat regulamentar, aşa am aflat că am cunoscut pe plutonierul reangajat Ilie Buru. Acesta mi-a servit toate detaliile cerute. Am aflat că pe comandantul regimentului îl cheamă Oberst (Colonel) Pollack, care nu ştie decât câteva vorbe româneşte. Adjutantul este dl. lt. major Jivanovici, român şi om bun. Comandanţii de batalion: maior Amos Pap, căp. Ion, căp. Târziu. Mi s-a mai amintit numele locotenentului major Radoslav, comandantul companiei de pionieri, şi sublt. Fotoc, ambii ingineri, sublt. Isac Rădulescu, Costa Lăpădat, cadet Murgu şi alţii.

Cel dintâi cu care am făcut cunoştinţă a fost Fotoc. El m-a introdus în cercul ofiţeresc de la „dreiundvierzig". M-a invitat să luăm o cafea neagră la cafenea. L-am întrebat la repezeală, *„Unde la cafenea?"*. În două minute am fost în faţa unei

[49] Însemnele regimentului.

https://biblioteca-digitala.ro

barăci mai mari, care pe dinăuntru era amenajată cu mese cu fețe de masă albe, curate, cu scaune Thonet, pe jos cu linoleum. Soldatul care servea purta veston alb ca și chelnerii.

În două minute aveam pe masă o ceașcă mare de „șvarț", care avea un pic de miros de cafea veritabilă, dar restul de 75% cicoare curată. În tot cazul fierbinte și gustoasă. În zece minute am mai avut în jurul mesei pe locotenentul Lányi, locotenentul dr. Nobel, pe preotul militar Nida, pe medicul dr. Popovici, locot. Zarcula etc. Conversația mergea, natural, exclusiv românește. Lányi, care era ungur, vorbea românește fără accent, de asemenea și dr. Nobel, evreu, avocat în Orșova. După un răstimp, apare un căpitan cu figură de uriaș gălăgios, parcă și-a făcut o intrare triumfală. Eu, natural, m-am ridicat și m-am prezentat milităreşte, cum era regulamentar: *„Herr Hauptmann, Kadett Coriolan Băran stellst sich gehorsamst vor"*. Mi-a întins o mână zdravănă, răspunzându-mi Hauptmann Ion, cu întrebarea: *„Și la papagalii din Seghedin s-a rătăcit câte un ofițer român?"* L-am lămurit că suntem mai mulți. S-a întors către ceilalți, care nici nu s-au mișcat de la masă: *„Da voi v-ați sculat cu noaptea-n cap?"*. Erau orele 10. Către mine: *„Mă, tu ce joci?"*. Am înțeles că e vorba de cărți. I-am răspuns: *„Orice: farbă, ramșli (maus), douăzeci și unu, calabrias, preferance și chiar și lorum"*. Se întoarce către Lányi: *„Avem deseară al cincilea la farbă. După masă mă odihnesc. După cină, pe la orele 7 putem începe!"*

După cafea au urmat gustări modeste, slănină și trapist[50] și, adecvat anotimpului „Krampampel" (țuică caldă), care era însă un rachiu tare, ardea dacă-i dădeai chibrit. Când a sunat trompeta de la corpul de gardă (ca și la cazarmă) de masă, ne-am cărăbănit la colibele noastre, în cazul de față barăcile noastre, unde prânzul era păstrat cald, încălzit cu mici turte oleaginoase. Alt combustibil nu aveam. În barăci nu se făcea foc. Eram în ianuarie, dar temperatura se menținea în jur de +12–13°. În a doua parte a lunii am făcut cunoștință cu Bora, vântul rece, cum este Coșava în sudul Banatului, când temperatura a scăzut sub 0°. Aceasta a durat doar 3 zile. În tot cazul, în luna februarie, ziua circulam la talie.

După masă m-am grăbit înapoi la căfană[51]. Cu camarazii mei de regiment n-am ținut niciun contact. Aveam altă societate, mai simpatică. După masă lume multă la căfană, din ambele regimente, care însă nu se amestecau. De la 43 nimeni n-a trecut în tabăra noastră. De la 46 eu și bulgarul Velciov ne-am alăturat la caransebeșeni. Am fost invitat de Lányi la o partidă de preferance, cu Fotoc și Velciov. Partida a durat până la ora 6. M-a surprins că miza era foarte ridicată pe front. Jucam cu 10 fileri punctul, așa că o diferență de 20–30 de coroane era destul de frecventă. Pe front toți ofițerii aveau bani. Doar cu ocaziunea escapadelor la Triest se mai goleau pungile naivilor și ușuraticilor, care benchetuiau cu șampanie la „Maxim" (10 coroane sticla).

---

[50] Caşcaval.

[51] Cafenea.

https://biblioteca-digitala.ro

După cină a început partida de farbă cu Hauptmann Ion, Lányi et comp. Se juca scump. Miza era de o cor. Diferenţe de 100 cor. erau la ordinea zilei. Nu m-am simţit în largul meu. Nu eram hazardeur. Îmi plăcea să joc calabrias, preferance, lorum, jocuri de combinaţie, unde diferenţele erau modeste.

A treia zi de dimineaţă am primit ordin să-mi pun la punct mitralierele şi plutonul, deseară plecăm în tranşee. Am aflat că schimbul se face din 10 în 10 zile, natural, noaptea, pentru că italienii bombardau căile de acces cu artileria grea. Sectorul unde eram dirijat a fost T. Abschnitt, pe dealul San Martino, dincolo de satul Doberdo, la sud de muntele San Michele.

Cina s-a servit trupei şi ofiţerilor la ora 6. La ora 8 eram gata de drum. Plutonul se compunea din 2 subofiţeri (1 plutonier şi 1 sergent), 2 gradaţi şi 28 soldaţi. Din aceştia, 18 erau cu cai, care transportau maşinile mitraliere şi muniţia, restul erau servanţii mitralierelor. Am încălecat pe Kormos şi am pornit pe drum necunoscut. Distanţa până la tranşee era de 10 km, drum de serpentine. Coboram până în Val Valone, de unde începea din nou urcuşul spre San Martino. De la distanţă vedeam rachetele, care erau lansate continuu de-a lungul frontului pentru evitarea surprizelor. Italienii lansau mai multe rachete luminoase decât austriecii. În general făceau economii mai puţine la materiale şi muniţii ca noi. Se vede că aveau aliaţi mai generoşi, care îi alimentau din belşug. Din minut în minut explodau obuzele şi şrapnelele trimise în direcţia noastră. În drum de multe ori ne împiedecam în pâlnii provocate de câte un obuz. După un drum de circa două ore am ajuns la destinaţie. Mare lucru noaptea nu puteam vedea. Doar atât că ne aflam într-un culoar, săpat în stâncă, de aproximativ 2 metri adâncime. Din acest culoar acoperit cu o plasă de sârmă se deschideau tranşeele propriu-zise, acoperite cu un strat de 80–100 cm. de bolovani aşezaţi pe şine de fier. Din tranşee se deschideau găurile pentru armele de infanterie. Mie mi s-au dat două tranşee pentru cele două mitraliere, la o distanţă de aproximativ 60 metri una de alta.

Noi am schimbat pe front regimentul 61 inf. din Timişoara, care cu bucurie a plecat să ne ia locul nostru, pe zece zile, în Segheti Lager. Omologul meu de la 61 mi-a predat locul pentru cele 2 maşini mitraliere, dându-mi toate indicaţiile necesare. Am aflat că tranşeele italiene se află în faţa noastră la 15–20 metri. Între noi este întinsă sârmă ghimpată, fixată pe suporturi de fier, aşa –zişii „Spanische Reuter", aşezaţi în cruce. O escaladare este cu totul imposibilă. În situaţia dată suntem scutiţi de focul artileriei. Tranşeele fiind în apropiere de 10–40 metri unele de altele, tirul artileriei nu poate fi reglat aşa de precis ca să rişte, fie italienii, fie austriecii să bombardeze tranşeele. Gloanţele de infanterie nu puteau pătrunde prin pereţii groşi de piatră ai tranşeelor. La gurile de foc erau montate plăci de oţel, prin care nu putea trece un glonţ de puşcă. O eventualitate de 1/1.000 ar fi fost ca glontele să nimerească exact în mica deschizătură prin care se scotea ţeava de puşcă. Cunosc un singur caz.

După ce mi-am aşezat oamenii şi s-au culcat la o distanţă de 10 metri de inamic, m-am interesat şi de locul meu de comandă. Ofiţerul de la mitraliere avea asigurată

https://biblioteca-digitala.ro

o cuşcă, săpată în piatră, în lungime de 2 metri, lăţime 80 cm, unde pe o scândură aşezată pe jos era un strat destul de subţire de fân acoperit cu o foaie de cort. Nu era prea confortabil. Vis-á-vis de mine avea şi ordonanţa o scobitură de aproximativ 1 m^2. Pe Tomi în ultimul moment l-am schimbat cu un consătean, pe care îl chema Damian Isac. Cu Tomi am fost foarte mulţumit. Damian a sosit cu ultimul batalion şi întâmplarea face că a fost repartizat în unitatea comandată de mine. Damian era un paore[52] cu bună situaţie din Nerău. Avea 60–70 jughere de pământ. Fata lui cea mai mare – avea 3 copii – a fost colegă cu mine la şcoala primară. Nu-l puteam refuza. Eram ceva cuscrenie cu el. Aşa l-am făcut „Puzzer", ordonanţă. Omul se străduia, dar nu-l putea înlocui pe Tomi. Când i-am arătat gaura în care va petrece 10 zile şi 10 nopţi, mi-a declarat-o ritos că noaptea o va petrece în rugăciuni, că-i este frică să nu fie împuşcat în somn. Ziua mai dormea pe apucate. În tot cazul curajul nu era partea tare a lui Damian. El era chemat să meargă tot la 5 zile după Fassung. Când a văzut că eu nu fumez şi dăruiesc bunătatea de ţigări în dreapta şi în stânga, s-a apucat el de fumat, care până atunci nu era fumător. Soldaţii primeau 10 ţigări la zi, de calitate inferioară. Pe acestea le dona el cu mărinimie, dar totuşi căutând să şi profite ceva în urma lor. Când eram în lagăr şi Damian spăla rufele sau făcea curăţenie mare în baracă, totdeauna avea ajutor. Natural, erau soldaţii care beneficiau de ţigări. Cariera militară a lui Damian n-a fost de lungă durată. După două luni de zile l-am găsit palid şi vomitând. Ajungând la vizita medicală a fost trimis la spital. După război mi-a mărturisit că zilnic a băut o cantitate de tutun cu apă, care i-a cauzat palpitaţii de inimă şi o stare de slăbiciune. Omul a scăpat cum a putut. După plecarea lui Damian, Tomi a intrat din nou în drepturile lui.

A doua zi am fost invitat la comandamentul companiei, Oberleutenant (lt. major) Scheirich, ofiţer activ, originar din Deta. La el era ceva mai largă încăperea. Pe lângă priciul pe care dormea, avea şi o masă (o scândură pe pietre) şi îi lipsea al patrulea la „ramşli" (maus) care, natural, am fost eu. Jocul a ţinut aproape în continuu. Dormeam pe apucate. În afară de cognacul ce-l primeam la 5 zile, primeam pachete regulat de acasă, în care primeam câte 2 sticle de drojdie tare de 55–60°. Alţii se aprovizionau la cantina din lagăr cu rezerve din cognac sau şligoviţă[53] boşneacă. Băutură aveam din belşug. La aceasta se adăuga şi raţia de ½ litru de vin la zi. Cu mâncarea stam mai prost. Cum nu se putea comunica cu tranşeele decât noaptea, în fiecare zi, pe la orele 10 noaptea primeam mâncarea pentru toată ziua şi ofiţerii şi soldaţii: cafea neagră, supă sau ciorbă, friptură etc. Aceasta o încălzeam pe turte oleaginoase şi până dimineaţa o consumam toată, să ne scăpăm de grijă. Ziua următoare trăiam din pachet. Slănină şi şuncă afumată aveam totdeauna. Pâinea de 1 kg. la zi ne ajungea.

---

[52] Ţăran.

[53] Ţuică.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele 10 zile din tranşee au trecut fără evenimente. Noaptea cerul era luminat *a la giorno* cu rachete luminoase. Obuzele şi şrapnelele răsunau la distanţă. Doar gloanţele de puşcă loveau cu regularitate matematică pereţii tranşeelor, fără a cauza vreo pagubă. Am coborât, tot noaptea, cu efectivul întreg, la Segheti. În Val Valone, cam la 2 km, mă aştepta Kormoş, aşa că 8 km i-am făcut călare până în lagăr.

În perioada de 10 zile de odihnă, am fost împărţiţi în 4 grupe. Fiecare grupă avea dreptul la o excursie cu căruţele regimentului, pe 2 zile, la Triest. Nu toţi erau amatori de această petrecere. Câţiva mergeau cu regularitate, mai ales aceia care şi-au creat câte o legătură sentimentală. Aceste legături se făceau în special cu funcţionarele austriece, infirmierele din spital şi nu arareori cu câte o dansatoare sau damă de consum. Toate, fără excepţie, erau costisitoare. Fetele de condiţie bună nu se aventurau să vină la Triest, la 30 km în spatele frontului.

În perioada de odihnă din lagăr, am căutat să ne întregim lipsurile de muniţie, piese de rezervă şi mai ales harnaşamentele şi căpestrele de la cai. Aceasta se făcea la ofiţerul care avea aceste sarcini la Comanda regimentului. Acest ofiţer era un lt. major înalt, negricios, mai în vârstă, cam 45 de ani, îmbrăcat foarte elegant şi răspundea la numele de Szász Pál. Din primele minute am constatat că şeful nostru nu-şi pricepe meseria în ceea ce priveşte maşinile, piesele de rezervă şi muniţia. În schimb se pricepea excepţional la cai. Am dedus imediat că trebuia să fie un moşier, proprietar de pământ. Se zvonea de către cei informaţi că era deputat în parlamentul ţării. Era şi dânsul nou de tot la regiment.

În după-amiaza zilei am fost căutat de adjutantul regimentului, căpitanul Poleretzky. Nu ştiam despre ce poate fi vorba. Am fost lămurit repede. Cea dintâi întrebare a fost dacă ştiu să joc bine preferance. Răspunsul meu a fost afirmativ. După această introducere, mi-a spus următoarele. Lt. Szász n-a făcut armată niciodată. La începutul războiului s-a anunţat voluntar cu automobilul său pentru serviciu la coloana de automobile. După un an şi mai bine majoritatea automobilelor s-au dus pe copcă. Folosite la maximum, pe toate drumurile, s-au deteriorat şi scos din circulaţie. Automobilele nou achiziţionate la marile comandamente au fost încredinţate pe mâna şoferilor de profesie, mai corespunzători în acest serviciu decât voluntarii. În felul acesta s-au eliberat o sumedenie de ofiţeri automobilişti, între care şi Szász Pál, care au fost repartizaţi la trupă, decât că Szász nu are cunoştinţele elementare trebuincioase în ce priveşte armamentul şi în special mitralierele, de aceia comandantul regimentului s-a gândit să scoată un ofiţer de la mitraliere care să fie ataşat la comandament, având sarcina să-i ajute lui Szász cât şi adjutantului, care de multe ori este aglomerat cu lucrări. Alegerea a căzut pe capul meu. M-a invitat să mă prezint a doua zi la raport, la comandantul regimentului. Colonelul Hess mi-a comunicat acelaşi lucru adăugând că a fost informat că vorbesc bine limba germană, oricum nici dânsul şi nici Poleretzky nu ştiu ungureşte, le pot fi de folos. Explicaţia m-a mirat, deoarece dintre ofiţerii de la

https://biblioteca-digitala.ro

mitraliere, sublocotenentul Hoffman era austriac, cadeții Schork și Weiler șvabi, nemți, care știau perfect ungurește, au absolvit liceu unguresc, iar Berger (era) evreu, de asemenea vorbea perfect și germana și maghiara.

Enigma s-a lămurit a doua zi, când, după masă, am fost invitat să iau parte ca al patrulea la preferance. Partenerii col. Hess, căp. Polerekzky și lt. Szász. După primele jocuri mi-am format părerea asupra persoanelor. Colonelul și căpitanul jucau mediocru, mi-am dat seama imediat, iar Szász era slăbuț. Eu eram as între ei. Dar mi-am dat imediat seama că nu este recomandabil să iau banii șefilor mei, ofițeri activi, oameni cu familie, colonelul avea 3 copii, și că deci calul de bătaie trebuie să fie Szász, om bogat și burlac pe deasupra. Contrele se spărgeau în capul lui Szász, care plătea oalele sparte. Miza era mai redusă ca la cafenea, la jumătate. Rezultatul primei partide a fost că, colonelul s-a ridicat cu un câștig de 11 coroane, Poleretzky 3 coroane, eu 1 cor., restul Szász. Partidele se jucau numai după-masă, de la 3 la 6 ore. Seara eram liber să merg la cafenea, în societatea căpitanului Ion, spurcat la gură și gălăgios. Nu prea ținea seama de nimeni și își exprima părerile tare pe șleau. La cafenea, seara, cântau și două tarafe de lăutari, unul de la 43, unde primaș[54] era Radu Pepi, care după terminarea războiului a ajuns să cânte la cafeneaua Palace, în Timișoara, al doilea era de la reg. 46, Rácz Guszti, care a cântat tot la Timișoara, la Lloyd. Primul cânta românește, Rácz, ungurește. Chefuri se făceau și românește, căp. Ion îi mai trăgea și câte un *„Deșteaptă-te Române!"* și *„Acolo-n Munții Țebei unde Horia odată..."*, iar ungurii cu ale lor.

După terminarea perioadei de 10 zile am plecat cu comandantul regimentului, care își avea postul cam la 3 km în spatele frontului, într-o dolină cu un diametru de 30–35 metri. Adăposturile solid construite și confortabile, bine mascate, să nu fie descoperite de aviație. Mișcam mai liber, gloanțele de infanterie nu ajungeam până la acest loc. Partidele de preferance erau mai lungi. Începeau înainte de masă, la 10, și durau cu o întrerupere de 1 oră, la prânz, până seara la 6. Colonelul își rotunjea binișor salariul, eu și Poleretzky nu eram în pierdere, iar pe Szász Pali nu îl plângeam.

La urcarea către front, seara, l-am auzit pe Szász că vorbea cu îngrijitorul calului, un soldat român din Vălcani, într-o românească și dacă nu perfectă, dar destul de bună și curentă. M-am amestecat, natural, și eu în discuție românește. Szász mi-a spus că este deputat de Ighiu, unde a fost ales cu majoritate de voturi față de Alexandru Vaida-Voevod[55]. Odată, după câteva pahare de cognac l-a scăpat

---

[54] Prim violonist.

[55] Alexandru Vaida-Voevod (1872–1950), om politic ardelean, unul din liderii Partidului Național Român din Transilvania, ulterior, după Unire al Partidului Național Țărănesc. Szasz Pal îi fusese adversar la Ighiu, în alegerile din 1910. După 1918 avea să rămână în politică, activând în cadrul Partidului Maghiar. Va face parte din Parlamentul României și va purta tratative chiar cu Vaida-Voevod. Vezi, Al. Vaida-Voevod, *Memorii*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, vol. I, Cluj-Napoca, 1994, p. 178.

https://biblioteca-digitala.ro

gura şi mi-a povestit că cele din urmă voturi au costat o avere. Guvernul a căutat cu orice preţ să-l scoată pe Vaida din parlamentul maghiar, care în anii precedenţi a provocat atâtea şedinţe, mai mult decât furtunoase. Încercarea guvernului a dat greş, căci Vaida a fost ales în circumscripţia electorală Arpaşul de Jos, din judeţul Făgăraş, cu o mare majoritate. Szász spunea că familia este de origine armenească. Se vedea pe faţa lui. Tatăl lui a fost timp de decenii fişpanul (prefectul) judeţului Alba, cu reşedinţa în Aiud. Avea moşie frumoasă, cu vii bogate între Aiud şi Alba-Iulia. Tatăl lui a fost delegatul permanent al guvernului maghiar la toate manifestaţiile româneşti şi vorbea limba română bine de tot. Cum prim-ministrul Lukács László[56] era tot armean din Zlatna şi aveau legături strânse familiare, avea mare protecţie în partidul de la putere. Szasz, după Unire a aderat, pe teren politic, ca membru al Partidului Maghiar din România, aparţinând aripii moderate. A fost deputat şi în parlamentul român.

Din ianuarie 1916 până la 29 august am dus o viaţă, să zic, mai mult decât tolerabilă pe front. Lagărul Segheti, Triest, Comandamentul regimentului, farbă şi câte un pic de lucru, 1–2 ore pe zi.

Episodul kadett Murgu

Pe front nu aveam decât ziare germane şi maghiare. Cele româneşti erau suspendate. Informaţiile asupra situaţiei le luam din „Höffer Bericht". Acesta era comunicatul oficial al Marelui Stat Major, semnat de generalul Höffer, locţiitorul şefului Marelui Stat Major, Konrad von Hötzendorf[57]. Din acest comunicat ne lămuream buştean. Situaţia pe front este neschimbată. Sau trupele noastre au înaintat pe frontul cutare, sau pe frontul cutare s-au retras din motive strategice.

Un singur eveniment mai important s-a întâmplat în vara anului 1916. În ziua de 14 iunie s-a făcut cel dintâi atac cu gaze pe frontul sudic. Gazul de clor, păstrat în tuburi de fier asemănătoare tuburilor în care se păstrează acidul carbonic sau oxigenul. Aceste tuburi au sosit la regiment la începutul lunii iunie. S-au distribuit metodic la companii şi plutoane cu instrucţiunile necesare. Se aştepta un vânt favorabil pentru a declanşa atacul. Gazul, mai greu decât aerul, trebuia să fie dus de vânt în tabăra adversă. S-au luat toate măsurile necesare de după ce gazul îşi va fi făcut efectul în spărtura de front provocată, trupele să înainteze spre râul Isonzo.

Socotelile înaltului comandament au fost stricate de italieni. Ei aveau programate pe iunie o ofensivă. Aceste ofensive erau precedate de o pregătire de artilerie de 3–4 zile, aşa zisul „Trommel-feuer". Zi şi noapte vuia toată atmosfera şi tremura pământul de bombardamentele făcute de italieni. Necazul mare al lor era că linia de front propriu-zisă nu putea fi bombardată, fiind prea apropiată de linia lor.

---

[56] Lukács László (1850–1932), om politic maghiar originar din Ardeal.

[57] Franz Conrad, conte de Hötzendorf (1852–1925), commandant al Statului Major General austriac, din 1906 până în 1917, cu mici pauze.

https://biblioteca-digitala.ro

După terminarea bombardamentului porneau la atac. Comandamentul, de o parte pentru a zădărnici ofensiva italiană, pe de altă parte temându-se că în urma unui atac să nu pătrundă italienii pe alocurea în tranşeele austriece, a dispus declanşarea atacului cu gaze. Toată trupa şi-a pus masca de gaz. Gazul a pornit într-un nor galben, pe jos, spre poziţiile italiene. Cum poziţiile erau pe pantă şi italienii erau mai jos decât noi, gazul greu a pornit spre locurile joase, dar cu mult mai încet decât era de dorit. După o jumătate de oră s-a ordonat înaintarea cu măştile de gaz. Aici a început dezastrul. O parte a măştilor de gaz erau defecte. Unii soldaţi neglijenţi nu le-au ferit de ploaie, de umezeală aşa că au ruginit. Altele aveau alte defecte. După ce au fost măştile aplicate pe faţă, s-a constatat că unii soldaţi, destul de numeroşi, nu pot respira, măştile fiind defecte şi neprimind aer, le rupeau de pe faţă. În acest moment inhalau din gazul lansat şi se prăbuşeau. Acest fenomen a provocat panică şi dezordine tocmai la austrieci, care au pornit ofensiva de gaz. Cu toate acestea înaintarea a pornit. S-a ajuns în poziţiile italiene fără a întâmpina rezistenţă. Toţi erau morţi. Aveau şi ei măşti de gaz, dar necorespunzătoare. Aveau mai mult un fel de burete, pe care îl aplicau pe nas şi pe gură. Această metodă nu i-a apărat de dezastru şi au pierit cu toţii.

Trupele austriece au înaintat până la râul Isonzo, distanţă de 4–5 km. După o evaluare competentă, pierderile suferite de italieni în urma gazului erau de 20–25.000 de oameni. Ajungând la râu, au întâmpinat o rezistenţă extraordinar de dârză. Italienii, în vederea ofensivei, aveau concentrate trupe de rezervă importante, care în afara câmpului gazat – după 1–2 km. gazul s-a evaporat – au opus o rezistenţă extraordinar de dârză, păşind chiar la o contraofensivă. După câteva ore de la declanşarea atacului de gaz, situaţia frontului era aceeaşi ca în dimineaţa zilei de dinainte de pornire, doar că italienii au pierdut un număr imens de oameni, iar austriecii au pierdut şi ei mulţi oameni. Zile întregi cărau cadavrele în Val Valone, pentru a fi înmormântate. Între austrieci s-a găsit şi sublocotenentul român Şerb, fiul generalului Miron Şerb[58].

Să revin la 29 august 1916. În această noapte, întreaga linie italiană din faţa noastră a fost luminată de zeci de mii de rachete *a la giorno* şi întregul front vuia *„Eviva Romania!"*. Am înţeles că a bătut ceasul nostru şi soarta românilor va trebui să ia o întorsătură decisivă[59]. În legătură cu aceasta s-a produs o schimbare şi în soarta mea. Căp. Poleretzky, foarte jenat, mi-a pus în vedere să trec înapoi la comanda plutonului meu de maşini mitraliere şi să predau locul meu sublocotenentului Feldmann. Fără explicaţii şi fără o strângere de mână măcar. Am

---

[58] Miron Şerb era în această perioadă locotenent-colonel. El va fi ales comandant al Consiliului Militar Român din Timişoara, la 31 octombrie 1918. Va participa la marea Adunare de la 1 decembrie 1918. Ulterior va ocupa mai multe funcţii importante în armata română.

[59] De fapt România a declarat război Austro-Ungariei în ziua de 14/27 august 1914, deci cu două zile mai înainte, dar probabil că vestea a ajuns numai atunci pe frontul italian.

https://biblioteca-digitala.ro

înțeles și nu m-am supărat. În aceeași zi am preluat plutonul cu calul Kormoș, sergentul Massak (ceh) și sergentul Junkert (șvab). Personalul, babilonian: unguri, cehi, români, șvabi și sârbi, toți bucuroși de a mă revedea. Feldmann, austriac, nu știa decât nemțește și foarte cazon.

Au urmat zile grele. În luna august, la ofensiva zisă 7, italienii au cucerit orașul Gorizzia și, înaintând la nord, au ajuns în spatele tranșeelor noastre inexpugnabile, săpate adânc în piatră[60]. Vestitele poziții au trebuit să fie evacuate fără luptă. Poziția a doua, cu câțiva kilometri mai în spate, era un șanț de 50 cm. adâncime, în care nici nu te puteai ascunde. Pentru mașinile mitraliere au fost construite din bolovani niște cocioabe, care numai că nu purtau inscripția „maschinengewer". Am plasat mașinile la o distanță apreciabilă de la locurile destinate lor.

Situația s-a schimbat radical. Acum pe pantă se aflau italienii și noi în vale. Ei dominau frontul de pe înălțimea Sagrado di Merna, unde se afla și o mănăstire mare. Toate drumurile erau ușor controlate de italieni, așa că nici noaptea nu se putea circula. Soldații trebuiau să petreacă zece și douăsprezece zile într-un șănțuleț cu doi bolovani în față. Mâncarea nu mai sosea regulat. Toate drumurile erau bătute de artilerie în momentul când se înnopta. Am recurs la conservele de rezervă pe care le avea fiecare soldat. Cel mai mare necaz era că nu aveam apă deloc. Pe Karst nu sunt nici izvoare, nici râuri, iar fântâni puține în interiorul comunelor. Când primeam noaptea câte o saca de apă, o drămuiam cu multă chibzuială. Spălatul strict interzis. Apa nu era suficientă nici pentru băut.

Nu mai puteam ține contactul și legătura cu comandamentul. Ordinele erau greu de transmis prin grai viu, de la om la om prin releu. Nu era nici o limbă pe care să o cunoască toți soldații. Ordinele nemțești nu le înțelegeau nici 20% din efectiv, iar ordinul dat mergea numai până la cel dintâi soldat, care nu-l înțelegea și nu îl putea transmite mai departe.

Italienii au început un bombardament asiduu de branduri (pe atunci armă nouă), numite de soldați „mâțe". Pe atunci cu brandurile se putea trage la cel mult 1 km. Era o armă de tranșee și tragerea era fără țintă, la întâmplare. Unde nimerea producea o demoralizare extraordinară. Fiind umplută cu ecrazită, detunătura era extraordinar de puternică, precum și presiunea. Cei din apropiere erau omorâți sau schilodiți de „Luftruck" (presiune). Fumul era gălbui. Ce-i dintr-o rază de 60–70 metri de la explozii se făceau galbeni la față, de păreau cadavre ambulante. Ziua nu putea mișca nimeni de la locul lui, căci era imediat secerat de gloanțele de la mitralierele „Maxim" ale italienilor. Mașinile „Maxim" erau mai ușoare și se manipulau mai bine decât ale noastre, „Schwartzlose". Oamenii erau nevoiți să-și facă treburile pe locul unde trebuiau să petreacă tot timpul.

---

[60] Între 6 august și 2 noiembrie 1916 au avut loc bătăliile a-6-a, a-7-a, a-8-a și a-9-a de pe Isonzo. În cursul acestora, s-au produs mici rectificări ale liniei frontului, italienii ocupând Gorizzia.

https://biblioteca-digitala.ro

Catastrofa mare era că sanitarii nu se puteau apropia pentru a transporta răniţii. Dacă cineva era rănit în cursul zilei şi nu se putea bandaja singur sau nu-l putea ajuta unul din vecini, era sortit pieirii, putea sângera pe loc. Noaptea mergea pe picioarele proprii până la „Hilfspatz", locul de prim-ajutor al regimentului, unde funcţionau doi medici. Dacă nu putea să umble, îl duceau doi soldaţi valizi. Pentru acest scop se îmbulzeau cu toţii. Însoţitorii se aranjau să piardă toată noaptea, ca apoi, în ziua următoare, să rămână la „Trainul" regimentului, unde se spălau, se săturau cu mâncare, beau apă cât puteau pentru ca noaptea următoare să se întoarcă în iad, cu plosca plină de apă şi încă cu 2–3 sticle, în care a fost ţuică sau cognac, umplute cu apă. Pentru nimic în lume nu ar fi dat un strop de apă camarazilor. Lupta pentru existenţă este foarte crudă.

Douăsprezece zile şi douăsprezece nopţi am petrecut în acest infern de la poalele dealului şi al mănăstirii Sagrado di Merna. În fine, a venit „Ablösul" schimbul şi am plecat înapoi, la loc necunoscut. Segheti Lager a fost evacuat şi „Trainul" regimentelor a fost împins cu 10–12 km mai înapoi. Am mai rămas cam 40% din efectivul regimentului cu care am intrat în luptă.

Obosit şi distrus m-am bucurat nespus să mă văd pe spatele calului meu Kormoş. Acesta parcă a înţeles starea mea. S-a detaşat de coloană luând-o la un trap continuu, înainte. Eu am adormit pe spatele calului. Într-un târziu m-am trezit când calul s-a oprit în dreptul grajdului din care a plecat. Calul, inteligent, a ştiut că trebuie să se întoarcă de unde a plecat. M-a depus în mijlocul „Trainului" regimentului, în satul Lipa, la marginea Karstului, unde se afla şi o pădurice.

M-au primit cei de la coloană şi m-au cazat într-un cort. Mie îmi era totuna, am căzut buştean pe foaia de cort întinsă pe o grămadă de fân şi am dormit 12 ore în şir. Între timp a sosit şi coloana, cu ea şi ordonanţa mea, Tomi. Când m-am trezit, Tomi aştepta cu dejunul şi cu prânzul la un loc şi cu apă caldă să mă spăl. Încălzitul aici nu era problemă, eram lângă pădure.

M-am prezentat la batalion la tata Radelič, care mi-a comunicat că vom fi completaţi cu două batalioane de marş, deci vom avea efectivul complet şi la noapte plecăm în vale la Mohorini, pe două săptămâni, la „Retablierung", în refacere. Bucurie mare! Mohorini era situat la o distanţă de 20 km. în spatele frontului, în valea râuşorului Wipach. Ţinut frumos, cu vii şi pomi fructiferi. După masă şi după spălat, am fost solicitat de căpitanul Scheirich la un ramşli (maus). Am avut un noroc neobişnuit. Am câştigat o grămadă de bani, că aproape mă jenam de un aşa noroc porcesc. Aşteptam să vină cina, să se facă întuneric şi să plecăm la Mohorini.

Soarta a dorit altfel. Când a sunat de cină, în acel moment a sunat şi goarna de alarmă. N-am înţeles nimic. Am lăsat totul baltă şi mi-am adunat plutonul, cu mitralierele gata de luptă. Ordinul a fost scurt şi precis. „Gegenangriff" (contraatac) la cota 260 m, dolina M., pentru a ajuta batalionul 3 al regimentului 43, comandat de maiorul Amos Pap.

https://biblioteca-digitala.ro

Batalionul cu efectiv complet de 1.000 de oameni a plecat la contraatac, condus de căpitanul Blanar (slovac), care l-a înlocuit pe lt. colonel Radelič. Comandant nou, străin, nu-l cunoştea nimeni, venise recent cu unul din batalioanele de marş. L-am văzut din primele minute că e dezorientat şi fricos. Nu se ştia acomoda pe teren. N-a fost niciodată pe frontul italian. Seara era senină, o lună plină lucea, fapt cât se poate de incomod pentru noi care porneam la contraatac. Terenul curat karst, fără un pom, fără de posibilităţi de adăpost şi noi porneam în plin necunoscut, fără să ştim ce trupe şi mai ales câte avem în faţa noastră.

Lupta a început. Se trăgea din plin şi din o parte şi din cealaltă. Italienii, surprinşi de contraatac, nu ştiau nici ei să descifreze forţa care îi atacă. Au început să apară răniţii şi morţii, care erau depăşiţi de noi. Căpitanul Blanar stătea lângă mine la plutonul de mitraliere care, în mod normal, se situa la contraatac în spatele coloanei. Nervos, la un moment dat a început să urle: *„Puneţi în funcţie mitraliera şi trageţi!"* Eu, foarte calm; *„D-le căpitan, daţi-mi dispoziţii clare. În ce direcţie şi la ce distanţă să trag? În faţa noastră luptă oamenii noştri. Inamicul nu se vede şi nu ştim de unde vine. În cine tragem?!"* Omul s-a liniştit, continuând să-mi stea în spate.

Cu cât înaintam, mă îngrozeam de numărul mare al morţilor şi răniţilor care rămâneau în urma noastră. La un moment dat aud că mă strigă cineva pe nume. Văd un ofiţer la pământ şi lângă el un soldat, probabil ordonanţa. Mă apropii de el. Era prietenul Măcinic din Sânnicolaul Mare, puşcat în stomac. Ce noroc salvator pentru el, că am plecat la atac fără să cinăm. Dacă avea stomacul plin, nu era salvat. Imediat am dispus ca cei doi sanitari ai plutonului, cu targa, să-l transporte la locul de prim-ajutor. Am rămas fără sanitari, lucru care pe mine mă îngrijora, dar cu atât mai mult pe căpitanul Blanar, care face constatarea pe un ton plin de reproş: *„Am rămas fără sanitari în situaţia asta disperată"*.

La un moment dat explodează un şrapnel chiar deasupra capetelor noastre. Ne-am trântit cu toţii instinctiv la pământ. Când să ne ridicăm, soldatul de lângă mine, care nu era altul decât ordonanţa mea, Tomi, nu se ridică. Mă apropii mai mult de el şi constat că nu mişcă. O bucată de şrapnel l-a lovit în cap, pătrunzându-i în creier. M-a zguduit moartea ordonanţei mele, care la doi paşi de mine şi-a găsit o moarte năpraznică. Durere, nu puteam zăbovi deloc, trebuia să merg înainte. Am luat ranița cu lucrurile mele din spatele lui Tomi şi le-am încredinţat unui soldat şi fost coleg de clasă primară din Nerău, Leonte Minişan. După câteva sute de paşi, puşcăturile din partea adversă au încetat cu totul. Nu ştiam. Este o capcană sau italienii s-au retras. Căpitanul Blanar dă ordin de oprire, să ne strângem rândurile. La plutonul meu nu era nevoie, deoarece era compact, n-am tras nici un singur foc şi singura pierdere a fost bietul Tomi. S-au adunat şi resturile batalionului. Ne-am înspăimântat când am văzut grupul mic care a rămas din 1.000 de oameni. În faţa noastră nu mai aveam pe nimeni. Italienii continuau să tragă cu artileria cu totul la întâmplare, explodau obuzele mai aproape, mai departe, şrapnelele în aer tot la întâmplare.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce i-a venit inima la loc întrucâtva căpitanului, am început să stabilim locul unde ne aflăm şi să căutăm dolina unde aveam destinaţia. Lucrul nu a fost greu. Era pe la miezul nopţii, luna plină lumina ca ziua, iar locurile erau foarte bine cunoscute de noi. Doar că înainte cu câteva săptămâni aceste locuri erau binişor în spatele frontului pe unde circulam zilnic. La repezeală am găsit dolina indicată, unde într-o cavernă mică l-am găsit pe maiorul Amos Pap, cu ordonanţa şi Sanitäts Fähnrich-ul. Dintr-un batalion de 1.000 de oameni, au rămas 3, restul morţi, răniţi şi prizonieri. Dolina era mare, cu un diametru de aproximativ 50–60 metri. Era plină de cadavre şi grav răniţi care unii mai gemeau, alţii mai aveau puls. Ne durea că nu aveam nicio posibilitate de a-i ajuta. Nu aveam bandaje, decât bandajul personal al fiecăruia, de care nu se despărţea nimeni. Se punea problema ce să facem noi şi în ce situaţie ne aflăm. Nu aveam nicio legătură, nici în dreapta, nici în stânga. După părerea lui A. Pap, trupele italiene ne-au depăşit mult şi se află în spatele nostru. Problema primordială era să verificăm efectivul trupei şi să o aşezăm undeva. Pap ne-a arătat că în dolină se începuse cu câteva zile înainte forarea unei caverne mari, care în urma mişcărilor de trupe a fost întreruptă. Am găsit-o la repezeală şi am constatat că este foarte încăpătoare. La numărătoarea soldaţilor, am constatat că, în afară de oamenii mei de la mitraliere, au supravieţuit 41 de la batalion. Deci în decurs de 4 ore batalionul s-a redus de la 1.000 de oameni la 41 de oameni. Ofiţeri au rămas 3 din 16, afară de mitraliorii mei rămaşi în număr complet de 22.

Cum obuzele nu ocoleau nici dolina, Blanar s-a grăbit să intre în caverna sigură şi cu el întreaga trupă înghesuită la maximum. Eu am făcut socoteala că, dacă stau afară şi mă adăpostesc de latura vestică a dolinei, nu mi se putea întâmpla nimic. Focul de artilerie urma dinspre vest deci, în mod normal, nu putea nimeri decât partea de est, partea opusă a dolinei, la o distanţă destul de mare de cavernă. Am stat tot timpul afară, privind la explozia obuzelor şi şrapnelelor la distanţe apreciabile. Noua mea ordonanţă, Leonte, cu bagajul s-a înfundat şi el în cavernă. Dimineaţa, dorind să beau apă – plosca era la dânsul – am intrat în cavernă. M-a izbit o duhoare insuportabilă. Oamenii, claie grămadă, unii peste alţii, zăceau într-o cavernă abia începută. Se vede că unii îşi făceau şi treburile înăuntru, de groază să nu iasă afară. După noaptea groaznică prin care am trecut, în care a pierit 93% din batalion, oamenii erau timoraţi, zăpăciţi, incapabili să gândească, în frunte cu comandantul, care sta tolănit în fundul cavernei într-o totală stare de prostraţie. M-am adresat lui, cerând să ia anumite măsuri care se impuneau în situaţia dată. Se uita năuc fără a-mi răspunde. I-am spus că am stat toată noaptea în faţa cavernei, fără să observ nicio mişcare şi fără să văd ţipenie de om. Focuri de armă nu se aud, în schimb artileria este activă. Nici brandurile nu acţionează, ceea ce denotă că nu avem nicio linie de front în apropierea noastră. Suntem în plin război în situaţia lui Robinson. Nu ştim dacă am ajuns în partea italiană a frontului, cum nu ştim nici dacă comandamentul nostru de regiment ne mai are în evidenţă.

https://biblioteca-digitala.ro

L-am determinat cu mare greutate pe căpitan să dea dezlegare ca soldații să poată să consume din conservele de rezervă pe care le au asupra lor. M-am dus să fac o vizită maiorului Pap. Dânsul era la lărgământ, deşi camera era mică, erau numai trei persoane care puteau, comod, să se întindă pe foile de cort. Pap, mult mai calm, mă întrebă: *„Ai batistă albă?" „De ce?" „Va trebui să o utilizezi în formă de steag când dai față cu „fratelli". Eu mi-am pregătit-o. O să facem o vizită la Roma la Papa."*

Peste vreo două ore am trăit o dezamăgire. A pornit din partea italienilor un foc de artilerie groaznic, care țintea peste noi cam 2–3 km. Acolo se ridicau în continuu semnele indicatoare pe care le dădeau trupele italiene care informau artileria italiană. Artileria trăgea tot mai cumplit în ei, crezând că, trupele austriece care au capturat unități italiene, le-au luat acestora indicatoarele şi acum austriecii cu aceste semne caută să inducă în eroare pe italieni.

Adevărul era că de fapt două regimente italiene au pătruns adânc în liniile austriece şi caută legătura cu comandamentul lor. Panică şi descompunere şi la italieni şi la austrieci. Italienii s-au speriat şi nu le venea să creadă că au putut înainta atât de adânc. Nu era obiceiul lor. La fiecare ofensivă erau foarte precauți şi nu înaintau mai mult decât câțiva kilometri în adâncime. De astă-dată forțele austriece din fața lor erau distruse şi descompuse pe o lățime de cel puțin 5 km., aşa că puteau să înainteze încolonați, fără a-i putea împiedica cineva, până la Viena. Ore în şir au continuat italienii să-şi bombardeze propriile unități, până când semnele nu au mai apărut. Cele două regimente cu efectivul lor redus, care au înaintat prea mult, s-au predat austriecilor. Acestea le-am aflat mult mai târziu. Am băgat batista albă înapoi în buzunar, aşteptând desfăşurarea.

Ziua următoare a trecut într-o atmosferă apăsătoare. Ziua soarele era puternic, toamna pe Karst e fierbinte, aşa că toată ziua am jucat cărți cu sublocotenentul Majsai, care a părăsit şi el caverna. Un bolovan mare ne-a servit de masă, alte două pietre de scaune, aşa că jucam un calabrias în doi parcă eram la club. Focul de artilerie a mai slăbit şi noi, într-o totală nesiguranță, aşteptam să se întâmple ceva. Fie că regimentul se interesează de noi, fie că – speram eu – vin italienii, ne iau şi ne duc în țări mai calde. Nu s-a întâmplat nici una nici alta. S-a înserat şi eu, învăluit în mantaua destul de groasă, aşezat pe un bolovan, Majsai pe altul, am dormit cum am putut.

Dimineața s-a pus problema gravă de tot. De mâncare aveam, căci fiecare soldat avea 4 conserve de carne de rezervă. Se găta apa. De spălat pe față nici vorbă. Dar apa din plosca de 1½ litri s-a cam terminat. Fără să cer aprobarea căpitanului, am împărțit apa din cele două maşini mitraliere, considerând că este de prisos şi am aşteptat mai departe sorocul.

Am început partidele infinite de calabrias cu Majsai. În lipsă de altă hârtie, scriam pe foile carnetelor de operații. La o contră aprigă, dată lui Majsai, deodată auzim un zgomot, parcă era de paşi şi vorbe. Nu ştiam ce să ne facem. Să dăm alarmă – nu făceam altceva decât să creăm panică într-o unitate demoralizată

https://biblioteca-digitala.ro

complet. Ne-am pus pe aşteptare. Poate vin ai noştri şi reluăm legătura. În acel moment apar pe marginea dolinei chipiuri italiene. Am rămas paralizat. Am uitat cu totul de batista albă. Am rămas înmărmuriţi amândoi şi aşteptam deznodământul. Trag oare în noi sau ne provoacă să ne predăm. Ideile circulau haotice în capul meu. În momentul când ne-au zărit şi italienii – nu puteam da socoteala în primul moment de câţi sunt – s-au oprit pironiţi pe loc. Totul a durat câteva secunde, dar mie mi s-a părut o veşnicie. În momentul următor, italienii ridică mâinile în sus şi vin spre noi, iar subofiţerul, în fruntea lor, ne spune: *„Noi siamo socialisti. Per noi la guerra e finita!"* Am rămas perplex. Ce să le răspund? Că aş dori şi eu ca să fie „guerra finita". În fine, Majsai s-a dus la gura cavernei şi a început să strige că o patrulă italiană este aici şi se predă. Au ieşit câţiva soldaţi şi, cu greu, căpitanul Blanar.

Situaţia s-a lămurit. Era o patrulă mai mare, compusă din 12 oameni, un sergent şi un caporal, trimisă pentru cercetarea şi identificarea terenului. Soldaţii erau bine îmbrăcaţi şi bine echipaţi. După ce au fost dezarmaţi vitejeşte, a apărut şi maiorul Pap, „Rangälter" mai vechi în grad, care şi-a luat şi el gândul de la Roma şi a dispus ca soldaţii italieni să fie introduşi în cavernă, de urgenţă. Eram singurul care ştiam ceva italieneşte. Din scurtul interogatoriu am stabilit că fac parte din regimentul de infanterie de la Siena şi că regimentul se află la o distanţă de 1–1½ km. de aici. Dar nu (se) cunoaşte(a) situaţia, nu (se) ştie(a) care e linia frontului, pentru care motiv, au şi fost trimise două patrule în două direcţii. N-am putut să le explic că situaţia noastră este puţin mai disperată. Nu ştim nimic!

Un folos am luat italienilor. Aveau ploştile pline cu apă, destul de proaspătă, aşa că ne-am întregit rezerva de apă. Sosirea oaspeţilor a produs un reviriment în rândul nostru. Va să zică nu mai este un front compact de nicio parte. Clar că situaţia nu putea dura la infinit. Noi 41, plus oamenii de la mitraliere, nu aveau nici calitatea şi nici pofta de a începe mişcări de lămurire. Eram condamnaţi să aşteptăm ce va aduce soarta.

A venit seara şi parcă simţeam că în cursul nopţii care urmează se va lămuri soarta noastră. Aşa a fost. Pe la orele 10½–11 seara, lună frumoasă, auzisem un zgomot de paşi, fără vorbe, era interzisă vorba în front, dar în orice caz părea să fie o unitate mai mare. În fine, au apărut soldaţii austrieci. Le-am strigat că suntem aici o unitate de soldaţi din Reg. 46 Inf. Au înaintat neîncrezători, până s-au convins. Atunci ne-au lămurit: erau Regimentul 2 Infanterie Braşov, comandat de locotenet colonelul Benţia, un ofiţer român pe care îl cunoşteam de când eram elev la Braşov. Ni s-a spus că se restabileşte frontul. Ne-au cerut informaţii: cine sunt la dreapta noastră, ce se află în faţă? Ce puteam să le spunem? Atât cât ştiam de la italieni. În faţă – italieni la o distanţă mică, la dreapta nimic, gol.

Deodată a căpătat curaj şi căpitanul Blanar. A început să strige, să dea comenzi, soldaţii să ocupe marginea vestică a dolinei. M-a luat în primire pe mine. Să aşez în poziţie de luptă mitralierele. Nu ştia că nu am apă şi că maşinile nu funcţionează.

https://biblioteca-digitala.ro

Când i-am cerut ordine precise, unde să aşez mitralierele, foarte perplex a strigat la mine: *„Asta ştii dumneata mai bine, unde să le fixezi!"* Ce să mă fac? Am luat pe sergenţi să aşezăm una din mitraliere la un capăt al dolinei şi a doua în celălalt capăt. Era pe la miezul nopţii. Nu ne-am luat măsuri de precauţiune, ştiind că italienii sunt la distanţă considerabilă, iar noi avem un regiment în spate. La un moment dat, când discutam cu sergentul Massak, văd strălucind la o distanţă de 15–20 metri o flacără, o pocnitură şi simt cum mă izbeşte ceva puternic în mâna dreaptă. În momentul următor simt cum se prelinge un lichid cald de-a lungul braţului inferior. Soldaţii noştri au început să tragă alandala, s-a produs panică şi învălmăşeală, oamenii mei au sărit să mă ajute fără să ştie cum. Atunci mi-a venit în minte că maiorul Pap are pe ofiţerul sanitar al batalionului cu sine. Am pornit pe picioarele mele către caverna lui Pap, care era la o mică distanţă, 40–50 metri. Am găsit pe Pap cu cei doi ai lui. Sanitarul şi-a luat trusa, fără şovăială, a scos o foarfece mare cu care a tăiat mâneca hainei, a scos un bandaj şi mi-a legat rana cu multă pricepere.

Pap se uita cu jind la mine şi îmi zice – natural – româneşte. *„Mă băiete vinde-ţi rana ta cu 100.000 de coroane"*. *„N-o dau!"* *„Tu îţi iei rămas bun de la porcăria asta de front şi noi rămânem în halul acesta îngrozitor"*.

Sanitarul a căutat să vadă cum rezistă legătura şi a constatat că sângele a trecut prin bandaj. Mă întreabă dacă pot să merg pe picioare şi dacă mă pot descurca pe aceste meleaguri, pentru că verosimil a fost lezată o venă şi e pericolul să sângerez, dacă nu mi se aplică un tratament adecvat. Ştiam că mai pe urmă locul de prim-ajutor a fost în vale, la Spacapami care, după aprecierea mea, putea fi o distanţă de 4–5 km în spate. Trebuia ca să plec înainte de a se crăpa de ziuă. Hotărârea am luat-o repede, l-am chemat pe Leonte să-mi ducă raniţa şi am luat-o la picior. Rar am fugit aşa de repede în viaţă ca până atunci. Pe coastă în jos cam la 1 km se întindea o pădurice. Acolo trebuia să ajung. În mai puţin de 6–7 minute am fost în pădurice. Leonte gâfâia şi suspina după mine. Doar două zile a avut plăcerea de a-mi fi ordonanţă. Înainte de a se crăpa de ziuă, am bătut la uşa închisă de la Regiments Hilfsplatz. Am cerut să fie trezit şi înştiinţat medicul căpitan dr. Szamek, medicul regimentului. Acestuia nu-i venea să creadă că sunt eu. La regiment am fost daţi dispăruţi şi s-a renunţat de a ne mai căuta. A sunat la telefon comandamentului regimentului, de unde a răspuns căpitanul Poleretzky. Mare consternare şi mirare. L-a rugat pe Szamek să nu mă trimită la spitalul de campanie până nu vine să vorbească cu mine. În 20 minute a fost la mine, povestindu-i toată odiseea noastră. Abia acum şi-a făcut o icoană fidelă asupra felului cum au decurs operaţiunile din ultimele zile. În tot cazul regimentul renunţase la noi şi ne-a dat dispăruţi, de aceea n-a mai căutat legătura cu noi.

După ce mi s-a făcut un bandaj mai temeinic şi Leonte mi-a adus bagajul de la Trainul regimentului, pe la orele 6 dimineaţa m-au încărcat într-o căruţă sanitară şi m-au trimis la spitalul divizionar care se afla la Mohorini, localitatea unde trebuia

https://biblioteca-digitala.ro

să ne facem noi cele 14 zile de odihnă. Eram mai bine de 20 km în spatele frontului şi credeam că am trecut de orice pericol. Pe la orele 10 am fost trezit din somn de două detunături puternice. În curtea spitalului au explodat două obuze trase de la distanţă mare. Am aflat că italienii au în delta râului Isonzo două baterii de tunuri cu care trag la distanţă lungă. Am trecut prin această încercare. În ziua aceea, cât am stat în spital, mi-au fixat mâna într-o şină de sârmă şi un nou bandaj.

Ziua următoare, dimineaţa, cu duba sanitară am fost trimişi, cei transportabili, la gara terminus, până unde comunicau trenurile în spatele frontului la staţia Sct. Daniel. Ajunşi la gară, pe mine, ofiţer, m-au aşezat în sala de aşteptare clasa I-a şi a II-a a gării amenajată cu paturi în acest scop. Pentru soldaţi era o baracă mare cu paturi şi cele necesare, unde aşteptau sosirea trenului sanitar care nu avea ore fixe, aş putea zice că nici zile fixe. Pentru orice eventualitate exista şi o bucătărie pentru alimentarea răniţilor şi bolnavilor.

În sala de aşteptare, unde erau vreo 12 paturi, am aflat un singur ofiţer, un locotenent de honvezi, rănit la picior. M-am prezentat nemţeşte şi cum vedeam că ofiţerul cunoaşte limba germană, m-am făcut că nu ştiu ungureşte, m-am aşezat pe un pat şi, de la dolina de pe Faiti..., pentru întâia dată, am ajuns să meditez liniştit şi să-mi fac planuri de viitor.

Pe la orele 11 a sosit o ambulanţă de la un alt spital. Cu aceasta au sosit 3 ofiţeri şi mai mulţi soldaţi. Ofiţerii erau de la regimentul 8 infanterie din Brünn (Brno). Erau un căpitan şi doi sublocotenenţi. După prezentările de rigoare – n-am reţinut numele niciunuia – au început discuţiile obicinuite între ofiţerii de pe front. Căpitanul purta o barbă deasă, era ofiţer activ şi după scurta discuţie, am constatat că era comandant de batalion.

La orele 13, am fost invitaţi la masă cei care puteam să ne deplasăm pe picioarele proprii. Am pornit cei patru, minus honvedul, la baraca unde se servea masa. După masă ne întoarcem în sala de aşteptare. În uşa sălii, ordonanţa îl aştepta pe sanitar şi în cea mai neaoşă limbă românească, se adresă căpitanului: *„Dom Căpitan, am colindat întreg satul acesta prăpădit şi n-am găsit o ţigare măcar"*. Căpitanul îi răspunse, *„Măi Tomo, încearcă la cătane, poate găseşti una"*. Eu, care aveam aproximativ 40–50 pachete de ţigări „Egiptische III", îi grăiesc în româneşte: *„D-le căpitan, nu-l prefugaţi pe Toma, vă dau eu ţigări." „Mă, da tu cine eşti?" „Un român bănăţean". „Şi eu mi-s căpitanul Sabin Târziu de la dreiundvierzig". „V-am cunoscut în ianuarie-februarie, în Segheti Lager". „Da, este adevărat. De atunci am fost transferat la achter regiment Brünn şi am lăsat să-mi crească barba, de aceea nu m-ai cunoscut. Tu cum ai fost rănit?" „A tras un italian în mine. Şi D-vs?" „A tras Toma în mine!" „Bine, dar nu se văd urmele de arsură?" „Nu-s io cătană proastă. Am pus la umăr o gamelă şi prin gamelă a tras Toma. Rana e perfect valabilă"*. Discuţia a urmat pe drumul acesta depănând toate evenimentele actuale şi mai ales intrarea României în război şi pătrunderea trupelor în Transilvania. Optimismul era la maximum. Trupele româneşti au ocupat Braşovul, Făgăraşul, Miercurea Ciuc, Sf. Gheorghe,

https://biblioteca-digitala.ro

Orşova, sânt la marginea Sibiului. Nu le mai împiedica nimeni în calea lor triumfală[61].

În fine, pe la orele 6 seara soseşte şi trenul sanitar, în care am fost îmbarcaţi cu destinaţia Laibach (Lublijana). Pe la orele 10–11 seara am sosit la destinaţie. Am fost internaţi în spitalul de rezervă „Marianum". Internatul liceului de fete „Marianum" a fost transformat în spital. Surorile, infirmierele erau călugăriţele, profesoarele şcolii. În fine, după multe luni de zile, am ajuns să dorm într-un pat adevărat, confortabil. Medicul chirurg al spitalului, dr. Nasek, ceh, conferenţiar la catedra de chirurgie de la Universitatea din Praga, bun specialist, m-a dus la Röntgen, mi-a pus mâna în ghips, a stabilit fractura oaselor şi lezarea nervilor de la braţul anterior.

La Laibach am luat contact din nou cu lumea dinafară. Aici, din ziare, am aflat de retragerea trupelor române din Transilvania. Faptul era comentat cu mult entuziasm de ofiţerii cu care locuiam împreună. La „Marianum" erau camere mari. Eram câte 8–10 ofiţeri într-o cameră. Erau sălile de dormit ale fetelor, foarte încăpătoare. Natural că aceste camere erau asemenea Babilonului. În aceeaşi cameră erau ofiţeri cu limba germană, ungară, română, cehă, slovacă, poloneză, sârbă, slovenă, italiană, ruteană, croată. Evident, la repezeală, se constituiau grupurile de interese. Nemţii erau separaţi, rezervaţi, căutând să ţină legăturile normale cu toţi cei ce se aflau împreună. Ungurii îngâmfaţi, gălăgioşi, lăudăroşi, căutau să se ridice la suprafaţă. Românii găseau întotdeauna cea mai bună cale cu cehii, sârbii şi croaţii[62]. Slovacii nu aveau o atitudine prea hotărâtă. Mulţi dintre ei erau complet maghiarizaţi. Deşi vorbeau maghiara cu un accent specific, de multe ori făceau pe patrioţii unguri. Polonezii nu se prea ataşau la nicio grupare. Nu te puteai bizui prea mult pe ei. Tot aşa şi rutenii.

Unguri erau destul de mulţi, prin faptul că la Doberdo şi San Michele lupta o divizie de honvezi, cea din Budapesta, curat unguréască, şi Regimentul 46 Infanterie K.u.K. de la Seghedin şi 39 Infanterie de la Dobriţin. Deci erau 6 regimente ungureşti pe un front destul de redus. Români erau doar căpitanul Sabin Târziu şi subsemnatul. Am găsit doi ofiţeri cehi, ambii de rezervă, şi un croat dalmatin, cu care am făcut cauză comună. Erau două camere rezervate pentru ofiţeri. Eram în total 15–20 de ofiţeri de rezervă, 3 activi. Când se discuta în general, natural limba de conversaţie era germana. Ungurii nu prea ştiau nemţeşte. Erau evreii unguri care vorbeau destul de bine germana. Evreii bătrâni nu ştiau

[61] Aşa cum se reflectă şi în alte texte memorialistice, intrarea României în război şi victoriile pe care armata română le-a repurtat în Transilvania, în august-septembrie 1916, au determinat o schimbare extraordinară în atitudinea soldaţilor şi ofiţerilor români din armata austro-ungară.

[62] Aceştia toţi erau solidari împotriva imperiului din a cărei armată făceau totuşi parte. În curând aceleaşi grupuri vor avea, în prizonierat, iniţiativa constituirii primelor unităţi de voluntari.

https://biblioteca-digitala.ro

ungureşte şi vorbeau în familie nemţeşte. (Prin) generaţia tânără, ajunsă la şcoală după anii 1875–1880, au devenit cei mai şovini şi intransigenţi unguri. Bunicii lor nu ştiau o vorbă ungureşte, părinţii aproximativ, dar ei erau mai mari patrioţi decât ungurii adevăraţi. Datorită acestor împrejurări, s-a iscat un conflict foarte neplăcut în cameră, care putea să se termine rău de tot.

De obicei, în timpul mesei, şi seara, înainte de culcare, ne aflam toţi în camere şi discutam în comun. În cursul zilei, cei uşor răniţi, care puteau umbla şi îmbrăca uniforma, ieşeau în oraş. Rămâneam doar 5–6 în spital, unii grav răniţi, iar eu nu puteam îmbrăca uniforma din cauza gipsului masiv care mi-a fost aplicat.

Sabin Târziu, agitat peste măsură, din cauza evenimentelor de pe frontul românesc, era toată ziua în oraş, în cafenele, căuta să afle ştiri, care nu puteau apărea în ziarele foarte sever cenzurate. De obicei noi tăceam şi ascultam. Nu luam parte la discuţiile care erau departe şi străine de noi. Într-o seară, discutându-se retragerea trupelor române, un locotenent ungur-evreu, Havas, care nu era rănit, ci bolnav, spunea că are ulcer la stomac, şi că alimentaţia de pe front – era ofiţer la trainul unei divizii – nu-i prieşte, a început să discute pe un ton ridicat, batjocorind într-un mod inadmisibil pe români cu expresiile tipice, ofensatoare, pe care ungurii le foloseau la adresa noastră. Preamărea vitejia ungurilor, care i-au pus pe fugă pe valahii ce au îndrăznit să încalce teritoriul sfânt al coroanei Sf. Ştefan şi care au îndrăznit să viseze la anexarea Transilvaniei. După război, vor şti ungurii să ia măsuri adecvate ca să-i pună cu botul pe labe pe aceşti nemernici de valahi puturoşi. Sabin Târziu fierbea, vedeam că explodează. La un moment dat nu s-a mai putut stăpâni şi a izbucnit: *„Nu-i veţi pune D-vs niciodată cu botul pe labe pe valahi. Sper că nu eşti atât de redus să crezi că acest război poate fi câştigat de Germania şi Austro-Ungaria"*. Ca ars a sărit Havas ţipând: *„Aţi auzit declaraţia de înaltă trădare a d-lui căpitan?! Veţi fi martori. Voi reclama cazul la Curtea Marţială"*. Stupefacţie, stânjeneală. Doi-trei unguri îl aprobau cu jumătate de gură pe viteazul Havas. La aceasta se ridică un căpitan activ austriac, om mai în vârstă şi spune calm: *„Este regretabil că d-l căpitan Târziu a putut rosti astfel de cuvinte, mai ales în calitatea lui de ofiţer activ, dar trebuie să constatăm că noi am discutat aici într-un cadru camaraderesc şi nu trebuie să trecem cu vederea, că dl. locotenent a întrebuinţat cuvinte aspre şi ofensatoare la adresa românilor care, cu drept cuvânt, au jignit pe cei doi camarazi români din mijlocul nostru. Eu propun ca d-l căpitan Târziu să-şi retracteze cuvintele rostite într-o stare de enervare şi să închidem incidentul"*. Târziu, care între timp şi-a dat seama de situaţie, foarte enervat dar demn a rostit: *„Regret că m-am lăsat scos din fire şi am rostit cuvinte care nu trebuiau spuse, dar cuvintele ofensatoare ale locotenentului Havas m-au scos din sărite şi m-au adus într-o stare, că nu mi-am dat seama ce vorbesc. Cer scuze camarazilor că am provocat o situaţie atât de neplăcută"*. Havas stătea la o parte îmbufnat fără să rostească un cuvânt. Un alt ofiţer, cred polonez, s-a dus la Havas, l-a luat şi l-a făcut să-i întindă cu greu mâna lui Târziu. Căpitanul austriac a luat din nou cuvântul zicând: *„Cele petrecute rămân între aceste ziduri. Aceasta este o chestiune de*

https://biblioteca-digitala.ro

onoare". În felul acesta s-a închis un incident care putea să se sfârşească neplăcut pentru Târziu[63].

A doua zi s-au format două trenuri sanitare care urmau să transporte răniții în interior. Unul pleca spre Viena, celălalt spre Budapesta. Fiecare rănit căuta să ajungă cât se poate de aproape de casa lui. Singur Târziu n-a dorit să meargă spre ai lui. A căutat să mă capaciteze şi pe mine să merg în Austria, argumentând că am ocazie să mă perfecționez în limba germană, spitale mai bune, tratament mai civilizat decât în Ungaria etc. Se vedea că nu doreşte, câtuşi de puțin, să călătorească cu Havas înspre Ungaria. Eu i-am explicat că am interes să ajung la Budapesta. Poate mai pot prinde un semestru, eventual doi, la facultate. Doctorul Nasek mi-a proorocit că cel puțin 4–5 luni voi fi spitalizat şi tratat. De fapt am stat 6 luni în spital. Cu multă părere de rău m-am despărțit de inimosul patriot român, Sabin Târziu. Între ofițerii români din armata K.u.K., nu am întâlnit nici unul ca el.

În trenul sanitar, compus din vagoane de dormit pentru ofițeri şi vagoane speciale amenajate pentru soldați, am plăcerea să-l întâlnesc pe Octavian Neagoe, prieten de la Braşov, cu 3 ani mai mare decât mine, medicinist pe anul ultim, care, în calitatea lui de Sanitätsleutnant, era comandantul trenului. A fost o călătorie agreabilă până la Budapesta. Am sosit noaptea, după miezul nopții. A durat cam 3 ore până am fost repartizați. Eu cu încă un ofițer am fost internați într-un spital al Patronajului, plasat într-o şcoală medie pe Hernád utca, situat în imediata apropiere a gării de vest (Nyugaty pályaúdvar).

N-aş putea afirma că spitalul corespundea scopului. Totul era improvizat. În spatele frontului erau de înțeles astfel de improvizații la spitalele de campanie. Nu se potriveau deloc însă, într-o capitală unde se cuvenea să se ofere „eroilor" răniți o altă îngrijire.

După aproape un an de zile am ajuns să fac baie. Dar ce baie? De tot primitivă. Câteva vâni de baie aşezate într-o fostă cameră a şcolii. În fine, pentru o curățenie sumară mergea. Mă simțeam cât se poate de fâstâcit. Cum nu puteam să mă ajut cu mâna dreaptă, am fost avizat la ajutorul infirmierei, care era o doamnă de la Crucea Roşie, într-un halat impecabil, care nu s-a jenat deloc să mă dezbrace la pielea goală şi să mă frece bine, cum se cuvenea unui soldat venit de pe front, destul de jegos. Doamna avea mult spirit, era şi frumoasă, cu care m-am împrietenit şi am rămas în bune raporturi în cele 6 luni petrecute în spitalul din Hernád utca.

Am fost plasat într-o cameră cu patru paturi, în care nu se afla nimeni. Infirmiera de noapte, o profesionistă, mi-a comunicat că încă un pat este ocupat de

---

[63] Evident, erau cazuri particulare. În alte texte memorialistice, cum este cel privind prizonieratul rusesc al lui Petre Nemoianu, sprijinul cel mai puternic şi prietenia cea mai strânsă acest ofițer român o va avea cu un coleg evreu care visa la construcția unui stat evreu în Palestina, ceea ce-l făcea adversar al ideii imperiale austro-ungare. Se vor susține unul pe celălalt pentru a rezista agresivității unor ofițeri unguri şi germani.

https://biblioteca-digitala.ro

un locotenent, care însă fiind din Budapesta, judecător, doarme la locuința lui și vine dimineața cu ½ oră înainte de vizita medicală.

De fapt, înainte de ora 8 a apărut dl. locotenent Tóth Miklós, un bărbat simpatic, în jur de 30 de ani, care mi-a spus că este judecător la Judecătoria de Ocol din Markó utca. I-am destăinuit că sunt student în drept, am dat examenul de anul întâi, am fost înscris și pe semestrul I din anul doi, cu concursul portarului Ciobanu și acum aș dori, dacă se poate, să mă înscriu pe semestrul II al anului doi. Indexul se află în păstrarea maestrului Ciobanu. Tóth, care făcuse facultatea la Budapesta, nu avea contingență cu tata Ciobanu și nu îl cunoștea.

Mi-a dat sfatul, ca la vizita medicală să cer să mi se elibereze un certificat de la spital, în care să se spună că voi fi internat cel puțin 3 luni, până la sfârșitul semestrului. Aflându-ne la sfârșitul lunii septembrie, eram în 27 septembrie, mă mai puteam înscrie și că dânsul se oferă să-mi dea tot concursul, eu neputând părăsi spitalul. S-a obținut fără greutăți certificatul medical, care a fost predat, împreună cu 40 coroane, lui tata Ciobanu care, după aproximativ 10 zile, personal, mi-a adus indexul la spital, cu toate semnăturile profesorilor. Mi s-a plâns că îi merge greu de tot. Are puține ajutoare și dispozițiile sânt severe. Nu pot fi înscriși numai acei studenți, care produc dovada că nu sunt mobilizați sau prezintă certificat medical la fel cu al meu. Mi-a destăinuit că singurul ajutor de *Doamne ajută* îl are tot într-un bănățean de-al nostru, Tibi Gruescu, care este foarte, foarte descurcăreț. Nu era nevoie să mi-l descrie pe Tibi, copilul dascălului Gruescu din Ciacova, care îmi era prieten și îi cunoșteam bine aceste calități. I-am trimis salutări lui Tibi, care după 3–4 zile, mi-a făcut și el cinstea să mă viziteze și să-și ofere bunele servicii, de care de fapt am avut nevoie.

De altfel acest Tóth, conform obiceiului consacrat, mi-a transmis regulile de comportare din acest spital. Mi-a spus că spitalul este al Patronajului, susținut din daniile oamenilor cu dare de mână și că statul nu contribuie cu nimic afară de serviciul medical. Spitalul avea în total patru medici și corpul de gardă, cu un efectiv de aproximativ 8–10 soldați cu un subofițer. Comandantul spitalului era medicul-căpitan în rezervă dr. Glaser, în civil medic de ... femei. Chirurgul, medic-căpitan dr. Lakatos, ajutat de un medic locotenent și un medic sublocotenent. Spitalul nu avea decât secție de chirurgie. Avea 20 de paturi pentru ofițeri și 200 de paturi pentru soldați, deci era un spital de capacitate mică.

Infirmierele de zi erau toate voluntare, cocoane din buna societate, ale căror șefă era contesa Hadik. Soțul ei a fost ministru în repetate rânduri și chiar, scurt timp, prim-ministru. De fapt conducerea efectivă o are vicepreședinta, d-na Marczibányi. Aceasta era soția unui moșier bogat, de veche familie nobilă, era o bună organizatoare, petrecea zilnic 5–6 ore în spital. Avea o gură spurcată, care te punea în încurcătură, dar o femeie bună și destoinică.

Aceea care era omniprezentă, era secretara Hausmann Grete. Văduvă de război, soțul ei, căpitan, a căzut în luptele din toamna anului 1914, pe frontul din Galiția.

https://biblioteca-digitala.ro

Tatăl ei, colonel pensionar, era reactivat pe timpul războiului. Mama ei, şvăboaică din Buda, avea o casă cu etaj pe Margit Körút, casă care a constituit dota, atât pentru mamă, cât şi pentru fată, mai târziu. Avea o fetiţă de 3 ani. O persoană excepţional de simpatică, conştiincioasă, era direct creată pentru acest post. Deşi era voluntară, pentru faptul că făcea serviciul administrativ, era singura care primea o remuneraţie lunară, care era o întregire a pensiei destul de modeste.

Sfaturile date de lt. Tóth erau destul de ample. Un ofiţer K.u.K. este om de onoare şi discret. Cocoanele, unele dintre ele, îşi au legăturile, mai bine zis aventurile lor amoroase. Este chestiunea pur particulară a fiecăreia, de care nu iei act. Decât să umbli haimana după femei prin oraş, e mai bine să cauţi o legătură în spital. Secretara Grete este liberă, frumuşică, tânără, n-are decât 24 ani şi pe deasupra are o fiinţă foarte plăcută şi discretă. În cele 6 luni petrecute în spital, mi-a fost de un folos nespus de mare.

Am venit de pe front fără haine şi fără lingerie. Când am fost rănit, sanitarul maiorului Pap a luat foarfeca şi a tăiat în lung mâneca de la haină şi manta. Grete mi-a adus croitor în spital, croitoreasă de lingerie, pantofar, aşa că m-am echipat nou-nouţ din cap până în picioare. Bani aveam suficienţi. Solda economisită pe un an întreg, plus alocaţia de echipament de la plecarea pe front. Aveam vreo 4.000 de coroane ori 2 costume noi, 1 manta, pantofi, lenjerie, laolaltă m-au costat cam 1.200 – 1.300 coroane.

Cum nu puteam părăsi spitalul, deoarece nu mă puteam îmbrăca din cauza braţului în ghips, ori un ofiţer, care nu era îmbrăcat regulamentar, nu putea circula prin oraş, toată ziua eram în societatea surorilor, a cocoanelor cu care s-a înjghebat o partidă de cărţi „Lorum", acest joc era la modă. Animatoarea era d-na Marczibányi, vicepreşedinta, o cartofoare pătimaşă. Partenere regulate erau d-na Kremser Wilhelmina, şefa depozitului de lingerie, albituri şi pansamente. O tânără văduvă de 36 ani, foarte bogată, avea o fabrică de textile, care a donat tot ce este pânzărie, cearceafuri, lingerie, prosoape gratuit şi pe care, natural, le completa. Ocupaţia ei nu reclama mai mult de 1 oră pe zi. A treia era o tânără domnişoară de 19–20 de ani, Zeucker Csilla, singura evreică dintre infirmiere, mai precis semievreică. Mama ei, decedată, a fost creştină vieneză. Tatăl ei era mare fabricant şi în acelaşi timp mare comerciant de sticlărie. A donat toată sticlăria şi vesela necesare pentru spital şi, natural, completa lipsurile. În felul acesta a ajuns ca fiica să fie în buna societate. Csilla era o fată excepţional de frumoasă. Blond închis, cu o siluetă impecabilă, domnică de a parveni. Era sora instrumentară în sala de operaţii, unde mai funcţiona o soră instrumentară de profesie, vieneză, fată cultă, frumuşică, de familie, care a venit la Budapesta pentru a-şi putea ajuta părinţii, care la Viena duceau lipsă mai ales de alimente. Tatăl său era profesor secundar. Fata era logodită cu un medic, dar nu prea făcea caz de aceasta. Mai uita câteodată de logodnă.

Mai activau în spital aproximativ 25 de surori de Cruce Roşie, toate femei cu situaţie, mai tinere, mai bătrâne. Unele făceau de serviciu pe secţii, înainte de prânz, de la 8 – 13,30, iar după masă, un număr redus la jumătate, de la 14 la 19,30.

https://biblioteca-digitala.ro

Altele conduceau bucătăria având personal de serviciu plătit tot de dânsele. Altele erau la spălătorie, magazia de alimente. În tot cazul spitalul era ţinut la nivel corespunzător. Curăţenie exigentă, lenjerie curată, mâncare gustoasă şi suficientă.

„Lorum"-ul era deschis de d-na Marczibányi după vizita medicală de dimineaţa şi după terminarea lucrărilor birocratice, deci pe la 10 a.m. şi dura până la 12,30, când se servea masa. Fiecare jucător avea un supleant, în afară de mine, care eram totdeauna disponibil. Miza era destul de mare. La început m-a speriat puţin. Era de 10 ori mai mare decât miza cu care obişnuiam noi să jucăm. După primele jocuri m-am lămurit şi m-am liniştit. Am văzut că eu nu pot decât să câştig. Doamna Catinca Marczibányi se hazarda, nu se uita la bani, D-na Wilma câştiga slăbuţ, dar juca cu multă patimă. Csilla juca abil. La nici una nu contau banii. Dispuneau, fiecare în parte, de multe milioane. Juca câteodată şi Grete. Ea trebuia să câştige totdeauna, deşi juca slab. Eu, tacit, în prima lună am câştigat deseori, cât am cheltuit cu echipamentul, aşa că am început să devin capitalist.

Raporturile mele cu Grete fiind cunoscute, am fost cruţat. Dar Csilla se apropia tot mai mult, însă cu gânduri cinstite. A trebuit să constat că era fată cinstită, care nu s-a compromis cu nimeni. A avut săraca o dezamăgire completă. Fată foarte frumoasă, foarte bogată şi foarte deşteaptă, era în acelaşi timp, în mod inexplicabil, şi foarte snoabă. Dorea să se căsătorească cu un aristocrat. Era pe cale să o facă. În primăvara anului 1916, a făcut cunoştinţă cu un căpitan de husari, contele Z., la un bal al Crucii Roşii. Tipul nu era prea chipeş şi nici exagerat de tânăr, dar era conte. După câteva săptămâni s-a făcut logodna. Scurt timp după logodnă Csilla primeşte o scrisoare, în care mai era o scrisoare. Îi scria o domnişoară că (*sic!*) contele i-a făcut curte timp de 6 ani, a avut relaţii cu el, i-a făgăduit căsătoria, fata era de familie nobilă scăpătată, ca acum s-o părăsească ingrat. Anexează şi scrisoarea de despărţire a contelui, unde acesta caută să explice că nu a avut altă cale de ales decât să se căsătorească cu acest sac de bani blond, care este Csilla, pentru creditorii care îl presează şi era în pericol să-şi piardă şi gradul în ierarhia militară, dar că numai pe ea o iubeşte şi îl doare că nu are altă soluţie.

Csilla, natural, în acea zi a stricat logodna, s-a lecuit de aristocraţi, dar o dureau şi mai ales o supărau vorbele de mângâiere ale colegelor mai bătrâne, care cu deosebită plăcere o consolau. A constatat repede că în mine şi Grete are doi prieteni sinceri cu care vorbea deschis şi n-o minţeau. După ce am putut ieşi din spital, am fost invitaţi la ei acasă şi la masă în duminici şi în sărbători. Am cunoscut pe tatăl ei, Zeucker, mare capitalist, clarvăzător, concepţii largi, având principiul *„Leben und Leben lassen"*. Soarta Csillei a fost să se mărite totuşi cu un aristocrat. În anul 1918 s-a căsătorit cu un austriac, baronul Beck, cu care a avut o bună căsnicie.

După amiezile le aveam libere. În oraş nu puteam ieşi. Lorum nu aveam cu cine juca. Sora de după-masă era d-na Gerloczy, o fandosită nesimpatică, aşa că cel mai bun lucru a fost să mă pun pe carte. Aproape 3 luni m-am pregătit pentru examenul de anul doi din materiile de drept constituţional şi administrativ şi

https://biblioteca-digitala.ro

economia politică. Profesorii îi aveam aleşi dinainte, aceiaşi la care am fost înscris şi la care după ce am putut ieşi în oraş – timp de cam o lună de zile – am audiat cursurile regulat.

Examenul a fost fixat pe data de 16 decembrie. Deşi examenele erau publice, la cele de an nu era public, rar câte un membru de familie sau un coleg. La examen ne prezentam în grupuri de 8 şi ţinea două ore la o disciplină, minus sfertul academic. Deci cam ¼ ore de persoană. Lista se forma după alfabet. Eu, cu litera B, cădeam totdeauna în primul tur.

Examenul a început cu dreptul public, profesor fiind Nagy Ernő, un bun specialist şi care dacă nu ne era prieten, în orice caz nu ne duşmănea pe români. M-am prezentat pentru a face impresie cu braţul drept legat într-o năframă neagră de mătase şi pe piept cu trei medalii de război. Medalia mare şi mică de argint şi „Karl Truppen Kreuz". Pe lângă toate acestea eram şi temeinic pregătit. Fix la 8 şi 15 minute s-a început examenul şi a durat până la ora 10. În faţa unei mese lungi, verzi, erau aşezate 8 scaune pe care şedeam noi, „acuzaţii". Examinator profesorul dr. Nagy Ernő, asistat de conferenţiarul dr. Illés Gyula. Înaintea mea, în alfabet, erau trei, al căror nume începea cu litera A. Din cei 8 eram 2 militari, ambii din spital, răniţi, restul de 6 erau parte „untauglichi", neapţi pentru serviciul militar, parte absolvenţi de teologie, scutiţi de serviciul militar. Colegii mei, deşi liberi, civili, erau destul de slab pregătiţi. Din cei opt, 5 erau corigenţi, respectiv repetenţi. Trebuie să recunosc că a fost cel mai reuşit examen din cariera mea de jurist. Am avut 3 luni întregi timp să-l pregătesc şi pe lângă acestea nu era un examen greu.

La sfârşitul examenului, profesorul Nagy, a ţinut să mă felicite călduros pentru răspunsurile date. Deodată aud în spatele meu câteva aplauze. Când mă întorc, constat că aveam public. Pe lângă cei 2–3 colegi, care erau prezenţi mai mult să se informeze pentru că în ziua următoare veneau ei la rând, erau prezente Grete, Csilla, Vilma cu fetiţa ei, Magda.

A urmat la ora 10 şi 15 minute examenul cu profesorul baronul Lang, fost, în repetate rânduri, ministru al comerţului, un bătrân cu barba albă, impozantă. Naşul lui Pavel Nicolaevici... Examenul a decurs la fel ca şi la Nagy, dacă se poate şi mai bine. Natural reuşita a trebuit sărbătorită cum se cuvine la cafeneaua „Astoria", iar seara, la cină, ne-a invitat Vilma la dânsa pe toţi, plus doamna Marczibányi, care a găsit o scuză şi nu a venit, deşi şi dânsa m-a felicitat foarte călduros şi mi-a făcut cadou 5 sticle de vin Tokay din anul 1896, anul naşterii mele. Vilma la cină a mai invitat două prietene şi colege de-ale ficei sale, Magda (16 ani), pe Bodó Klári şi pe Hoffmanrozsi. Puştance frumuşele şi drăguţe, dar care nu mă amuzau deloc. De altfel Csilla, sinceră totdeauna, i-a şi spus Vilmei: *„Fetele, puştancele să-şi caute cavaleri de nasul lor între elevii de la liceu, pe simpaticul nostru cavaler comun să-l lase în pace. Nu avem loc şi pentru ele"*.

Văzându-mă scăpat de examen, după amiezele şi serile libere, putând acum să ies nestingherit în oraş, m-am hotărât să-mi caut puţinii prieteni şi cunoscuţi români. După orele 6 seara m-am dus la sediul „Petru Maior", unde la această oră

https://biblioteca-digitala.ro

aveau obiceiul să se întâlnească studenţii. Am găsit 4–5 studenţi necunoscuţi, absolvenţi de teologie, toţi uniţi. Ortodocşii aveau treburi mai importante de făcut şi mai plăcute, decât să frecventeze Societatea „Petru Maior"[64]. N-am putut înjgheba o conversaţie utilă. Nu aş putea spune că cei prezenţi au fost entuziasmaţi de prezenţa mea la Societate. Nu mă cunoşteau, nu aveau încredere în nimeni. În urma războiului cu România, persecuţiile românilor şi în special ale intelectualilor au ajuns la un grad maxim. Noi, cei din armata K.u.K., o simţeam în tot cazul mai puţin. Ofiţerii K.u.K. erau castă aparte, la care persecuţiile oficialităţilor maghiare nu ajungeau.

De aici am plecat la lăptăria din Kecskeméti utca, unde seara, în mod obicinuit, profesorul Alexici[65] trona în fruntea unei mese, în jurul căreia se adunau 8–10 studenţi români şi unde se discutau tot felul de chestiuni la ... un pahar de lapte, politice, literare etc. Şi aici gol. Se vede că războiul cu România a dizolvat societatea. Alexici e cam oportunist politic, se ferea să se expună.

Natural pe mine o cină cu orez sau griş cu lapte nu mă satisfăcea, aşa că am plecat să cinez la cafeneaua „Miénk", unde în mod obişnuit găseam români, în special pe aceia cu domiciliul stabil în Budapesta. Aici mi-a surâs norocul întrucâtva. La masa lungă din fund, l-am zărit pe prietenul Moise Baltă, student veteran, funcţionar la poştă, care locuia la Emma néni, pe Tüzoltó utca şi care îi zicea Mózsi. Moise Baltă, făgărăşan, bun român, figură binecunoscută în sânul românilor din Budapesta. Cu dânsul la masă, citea gazetele un locotenent, cu o mustăcioară blondă, pe care mi l-a prezentat Moise şi pe care îl chema dr. Iustin Nemet, avocat din Timişoara, originar din Nădlac. Ştiindu-l pe Moise şi puţin ziarist şi totdeauna bine informat, i-am cerut să-mi dea veştile, noutăţile la zi. Moise s-a dovedit de astă dată prea puţin informat. Fiind funcţionar public şi scutit de armată, nu se expunea, dar mi-a făcut o recomandare. Tu şi Iustin sunteţi ofiţeri K.u.K., duceţi-vă la „Jägerhorn" (cafeneaua „Vadászkürt" unde-şi aveau locul de întâlnire corifeii politici români), acolo puteţi afla ştiri din belşug. Vouă nu vă are nimeni grija, puteţi pătrunde oriunde.

După ce am cinat copios, Nemet mi se adresează cu cuvintele: *„Prietene, nu joci cumva calabrias, piquet sau taroll?"* Le jucam pe toate. Ne-am aşezat la o masă de cărţi (în toate cafenelele budapestane şi vieneze era o parte separată unde se jucau cărţi, jocurile hazarde, pocker, farbă, baccarat erau interzise), având chibiţ pe Moji. În Iustin Nemet am găsit un om de lume, vesel, cu spirit, cu care m-am împrietenit repede, deşi era cu 10 ani mai mare ca mine. La despărţire ne-am înţeles cu Iustin, ca a doua zi după-masă să ne întâlnim la un „schwartz" la „Jägerhorn", zis şi făcut.

---

[64] Asociaţie a studenţilor români din Budapesta.

[65] Gheorghe Alexici (1864–1936), profesor de limba română la Universitatea din Budapesta (din 1897), folclorist. Din punct de vedere politic împărtăşea convingeri social-democrate.

https://biblioteca-digitala.ro

Iustin spunea că îl cunoaşte aşa, mai fugitiv, ca un coleg mai bătrân pe Ştefan Cicio-Pop[66]. Cafeneaua „Jägerhorn" era situată pe o stradă mai neînsemnată şi avea un aspect destul de modest, în comparaţie cu celelalte cafenele mari şi luxoase din Budapesta. Intrând în cafenea m-a frapat liniştea ce domnea, lipsa mutrelor de evrei gălăgioşi care dominau în celelalte cafenele. Aspectul era sobru, dar distins. Ne-am retras în partea din spate, unde era amenajată o sală specială pentru jocurile de cărţi. Cel dintâi om, pe care l-am zărit a fost profesorul meu de limba latină de la Braşov, Nicolae Sulică[67], care şedea la o masă cu deputatul Nicolae Şerban[68], avocat din Făgăraş, pe care îl cunoşteam din vedere, din timpul anilor de studenţie din Braşov.

Nicolae Sulică, prieten cu Arsenie Vlaicu[69], trădătorul, prietenul lui Mangra[70], Brote[71], Slavici, când s-au apropiat armatele române de Braşov, a fugit cu Arsenie Vlaicu la Budapesta, unde a rămas în continuare. Nu avea obrazul să se întoarcă la Braşov, să sprijine gimnaziul român ameninţat cu desfiinţarea, pentru faptul că aproape toţi profesorii au urmat armata română, părăsind Braşovul. Pentru ca gimnaziul să poată supravieţui, s-au întors la catedră toţi pensionarii: Pandele Dinca, Nastasi Ilasievici[72] etc., oameni bătrâni, toţi binişor peste 70 de ani. Sulică, care tot mai avea rămăşiţe de sentimente româneşti şi temându-se că înapoindu-se la Braşov va fi numit director la liceu, a preferat să rămână la Budapesta. Era el trădător şi prieten cu Vlaicu, dar nu voia să meargă aşa de departe ca să fie călăul gimnaziului.

Niculiţă Şerban era un alt specimen interesant al vieţii politice româneşti din Ardeal. Fiul preotului unit din Voila, comună din apropierea Făgăraşului, nobil de

---

[66] Ştefan Cicio-Pop (1865–1934), unul din liderii Partidului Naţional Român, avocat, unul din apărătorii memorandiştilor, deputat de Şiria (1905–1918). Va fi membru al Consiliului Dirigent, departamentul de justiţie (1919–1920). După 1918 deputat şi chiar preşedinte al Camerei.

[67] Nicolae Sulică (1877–1949), publicist, profesor la gimnaziul din Braşov, colaborator al „Gazetei Transilvaniei". După Unire, a ocupat un post de profesor la liceul „Al. Papiu-Ilarian", din Târgu-Mureş. A publicat câteva lucrări de istoria culturii, folclor.

[68] Nicolae Şerban de Voila (1865–1932), avocat, deputat în parlamentul ungar începând din 1892 în cercul Arpaş din comitatul Făgăraş. În 1918 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional Român din comitatul Făgăraş, a luat parte la Marea Adunare de la 1 decembrie.

[69] Arsenie Vlaicu, profesor la şcoala comercială din Braşov, din 1897 director, proprietar al gazetei braşovene „Deşteptarea", apărută între 1905–1917.

[70] Vasile Mangra (1852–1918), cleric ortodox, episcop şi arhiepiscop, mitropolit al Ardealului (1916–1918), a fost iniţial un extrem de activ militant în cauza naţională, dar ulterior a fost considerat trădător şi colaboraţionist.

[71] Eugen Brote (1850–1912), publicist şi om politic român din Ardeal, vicepreşedinte al Partidului Naţional Român, susţinea direcţia activismului politic.

[72] Ip. Ilasievici a fost profesor de istorie naturală la Gimnaziul din Braşov.

https://biblioteca-digitala.ro

Voila ca mulţi alţi făgărăşeni, o parte mică cu patalamale din partea voievozilor Munteniei din vremea în care Făgăraşul era feuda domnilor Munteniei, partea cea mai mare nobilaţi de conţii Majlath[73], de origine română din Poiana Mărului şi de contele Teleki,[74] român din Recea, ajuns cancelar al principelui Apaffy[75] al Transilvaniei. Aceşti români, ajunşi la demnităţi mari, nu au uitat de conaţionalii lor din Făgăraş şi au fabricat o sumedenie de nobili cu diplomă în lege, pentru a-i scăpa de iobăgie. Nicolae Şerban ajuns avocat în Făgăraş, ambiţios, să nu zic vanitos, după ce românii au decretat pasivitatea, el s-a gândit că tot e mai bine să fie ales el deputat în circumscripţia Arpaşul de Jos decât să lase venetici unguri şi evrei să ia mandatul.

Aici trebuie să menţionez că în cele două circumscripţii electorale din judeţul Făgăraş, şi anume circumscripţia Făgăraş şi Arpaşul de Jos, au fost aleşi în repetate rânduri cei doi mari scriitori maghiari Jókái Mór[76] şi Mikszáth Kálmán[77]. Trebuie să recunoaştem că în scrierile lor, ambii autori vorbesc cu multă simpatie de români[78]. Ambii au romane cu subiecte româneşti. Mikszáth are *„A szelistyei asszonyok"*, Jókái are romanul *„Frăţia neagră"*, *„Castelul din Carpaţi"*[79] şi se ocupă cu românii şi în alte scrieri. Trebuie să spunem că în unul din volumele unde şi-a scris memoriile, Jókái, care a fost şeful serviciului presei al guvernului lui Kossuth în 1848–1849, în legătură cu atacul lui Hatvani împotriva lui Avram Iancu la Abrud când a fost omorât Dragoş, Jókái ia partea lui Avram Iancu şi scrie textual: *„Este omenesc şi de la sine înţeles că după atacul mârşav şi necavaleresc al lui Hatvani, care a atacat oameni neînarmaţi contrar acordului intervenit între părţi, s-a ridicat şi frunza şi iarba şi tot ce a fost românesc s-a sculat şi a năvălit asupra invadatorilor necruţând pe nimeni în calea lor"*[80].

Nicolae Şerban a candidat în vremile de după Memorandum în circumscripţia electorală Făgăraş şi a fost ales deputat cu program guvernamental. Până în anul 1906 Şerban a reprezentat în Camera ungurească cercul Arpaşul de Jos. N-a ţinut niciun discurs în Cameră. Nu era orator. Se spune că la o alegere, pe când candida

---

[73] Familie nobilă maghiară, originară din Ungaria Superioară, cu un rol mai important în istoria Transilvaniei, în secolul al XVII-lea.

[74] Familie nobilă maghiară din Transilvania. Cel mai important reprezentant a fost Mihail Teleki (1634–1690), cel care a condus în realitate principatul ardelean în timpul lui Mihail Apaffy.

[75] Probabil se face referire la principele Transilvaniei, Mihail Apaffy (1661–1690).

[76] Jókai Mór (1825–1904), scriitor maghiar, autorul unor faimoase romane istorice.

[77] Mikszáth Kálmán (1847–1910), scriitor maghiar aflat între întemeietorii prozei realiste în istoria literaturii ungare.

[78] Vezi, în această chestiune, volumul M. Mitu, S. Mitu, *Românii văzuţi de maghiari. Imgini şi clişee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1998, pp. 176–204.

[79] Confuzie, această carte aparţine lui Jules Verne.

[80] Atât discursurile rostite în parlament cât şi articolele politice de presă ale acestui autor sunt publicate în Jókai Mór, *„Összes müvei"*, redactor Lengyel Dénes, Nagy Miklós, seria *Cikkek és beszédek*, II–VI, Budapest, 1967–1975.

https://biblioteca-digitala.ro

la Arpaş, opoziţia maghiară a pus şi ea candidat în acea circumscripţie, în persoana unui evreu, fabricant bogat, care era dispus să cheltuiască sume considerabile pentru a fi ales. Situaţia lui Şerban a devenit deodată inedită. Trebuia să facă propagandă pentru a-şi combate rivalul. Până atunci a fost ales fără contracandidat, aşa că (*sic*!) campania electorală a fost doar un marş triumfal şi o ocazie de petreceri. Cum Niculiţă nu era deloc orator, nici chiar în faţa instanţelor judecătoreşti nu pleda niciodată pentru acest scop, îşi căuta stagiari talentaţi, pe care îi plătea bine. Virgil Pagubă mulţi ani a lucrat în biroul lui Şerban.

A ţine discursuri şi a cerşi voturi în propagandă era greu. În fond el era român şi naţionalist, dar om care se împăca şi cu guvernul care nu-i cerea nimic, decât votul în Cameră. Niculiţă a găsit soluţia. S-a prezentat în faţa alegătorilor din comuna Viştea de Jos, una din cele mai mari comune din circumscripţie, şi a ţinut următorul discurs: *„Fraţilor! A venit de nu ştiu unde un amărât să candideze contra mea. El vă promite marea şi sarea. Nu-l costă nimic. Eu vă cer un singur lucru. Dacă vine înaintea voastră să vă solicite votul cereţi-i să facă ca şi mine. În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, amin! Tatăl nostru care eşti în cer...*". Ştia Niculiţă *„Tatăl nostru"* pe de rost, căci doar era fiu de popă. Şi a învins Şerban cu mare majoritate de voturi, evreul a cheltuit banii degeaba.

Şerban îi imita pe gentry unguri, umbla în caleaşcă trasă de 4 roibi pur sânge. În îmbrăcăminte îi imita de asemenea. Era mare vânător de cerbi, urşi, capre negre etc. Bordura aleilor de la vila sa din Făgăraş era făcută din sticle de şampanie întoarse cu fundul în sus. Era un izvor nesfârşit de glume. A făcut un pariu şi l-a câştigat, că o noapte întreagă va povesti glume fără să se repete şi a făcut-o. Nu se dădea înapoi de la chefuri în toată legea. Îşi avea sursa de băuturi pe ales. Vinul roşu îl aducea de la Miniş, vinul alb de la Şard şi de la Valea Lungă, de la Binder. De fapt erau vinuri alese. Îşi avea prietenii de chef care rezistau, nu glumă. La aceste chefuri se cânta *„Deşteaptă-te române!"*. După ieşirea Partidului Naţional Român din pasivitate[81], a candidat şi a fost ales cu programul Partidului Român, decât că a schimbat circumscripţia. Dânsul a candidat la Făgăraş, iar Arpaşul de Jos l-a cedat lui Alexandru Vaida. Judeţul Făgăraş tot timpul a trimis numai deputaţi naţionalişti[82] în dieta maghiară.

După izbucnirea războiului cu România, cu toată imunitatea parlamentară de care beneficiau deputaţii, a fost ridicat de către jandarmeria maghiară şi expediat la Budapesta. După retragerea trupelor române[83] i s-a permis să se întoarcă la Făgăraş, cu domiciliul forţat, nu avea dreptul să părăsească oraşul sub niciun pretext, iar din casă nu avea voie să iasă decât între orele 8–14. După Unire nu a primit demnităţile la care râvnea ale judeţului Făgăraş. După plecarea din

---

[81] Schimbarea aceasta radicală s-a produs la Conferinţa de la Sibiu a Partidului Naţional Român, care a avut loc în ziua de 20/23 ianuarie 1905.

[82] Evident, sensul este de „naţionali".

[83] Este vorba despre retragerea armatei române din Transilvania din septembrie 1916.

https://biblioteca-digitala.ro

prefectură a fost ales senator şi a continuat să nu vorbească nici în Senat. Doar pe culoarul Senatului şi la bufet povestea glume. Întâlnindu-l la bufet, prietenul lui, Alexandru Vaida îl întreabă: *„Măi Niculiţă, ce mai fac boierii din Făgăraş?"* Răspunde: *„Dragă Alexandre boierii din Făgăraş au pierit. A mai rămas doar Nicolae Şerban de Voila şi Vasu de ... noapte"*. Îl viza pe dr. Octavian Vasu[84], prefectul care i-a urmat şi marele rival al său. A murit prin anul 1928, în vârstă de 72 de ani. Cu el a pierit o figură pitorească şi caracteristică a trecutului.

Să revenim la „Jägerhorn". După ce ne-am prezentat şi după ce Sulică m-a acoperit cu laude prea puţin meritate, Şerban ne pune întrebarea direct: *„Jucaţi cărţi, băieţi, ştiţi calabrias?"* Ştiam amândoi. La repezeală a cerut cărţile chelnerului şi ne-am aşezat la joc. Noi, dornici de ştiri, în timpul cât se împărţeau cărţile voiam să aflăm noutăţi, să fim informaţi mai de aproape asupra situaţiei. Ne-a tăiat foarte scurt. *„Las că vine mai târziu Cicio. Acum doarme, îşi face somnul de după-masă. El este cu poveştile"*.

Jocul nu-l împiedica pe Şerban să-l tachineze continuu pe Sulică. *„Mă, Culă, cătanele astea zic că România Mare tot se face şi că vom juca Hora Unirii în Piaţa Sfatului, în Braşov, dar tu vei plânge cu amar după gratii"*. Bietul Sulică îşi muşca mustăţile şi îi lucea câte o lacrimă în ochi. De fapt, în jurul orei 16, a apărut pe orizont figura masivă a lui baciu Ştefan Cicio-Pop. Jovial, simpatic, imediat s-a aşezat ca al patrulea la masa de joc. Pe la orele 18 am terminat jocul cu o diferenţă neînsemnată de 3–4 coroane plătite de Şerban. Ne-am folosit de ocazie să-l atacăm pe Cicio, să-l descoasem ca să aflăm şi noi ceva din culise. Relatările au fost sumbre de tot. România a intrat pe jumătate pregătită în război, pentru a împiedica căderea Verdunului, care dacă (*sic*!) cădea, atrăgea după sine şi căderea Parisului. Ajutorul rusesc promis nu a venit, iar cât a venit nu a fost de mare folos. Aliaţii francezi şi englezi nu pot ajuta cu nimic România. România era mult prea mică şi slabă pentru a lupta pe două fronturi faţă de forţe mari.

Cât priveşte situaţia românilor din Transilvania, situaţia este disperată. Românii de dincoace de Carpaţi, în vremurile de restrişte, se grupau în jurul Bisericii, care era pavăza cea mai puternică. Azi, în fruntea Bisericii greco-ortodoxe se află trădătorul Vasile Mangra, care a fost ales mitropolitul Ardealului cu sprijinul administraţiei ungureşti şi al jandarmilor, care au pătruns în biserici pângărind cu prezenţa lor lăcaşurile sfinte[85]. De la Mangra, care ocupă azi scaunul marelui mitropolit Andrei Şaguna, nu te poţi aştepta decât la rău. El îşi plăteşte poliţa faţă

---

[84] Dr. Octavian Vasu (1873–?) a fost deputat român în parlamentul maghiar (1892–1898). În timpul războiului a fost înrolat şi în prizonieratul rusesc participă la organizarea corpului de voluntari de la Darniţa. În 1919 a fost primul prefect al judeţului Făgăraş. Vezi despre el, P. Nemoianu, *Prizonier la ruşi, rob la unguri*, Bucureşti, f.a., pp. 25, 49, 52–54, text cuprins în această colecţie memorialistică.

[85] Despre viaţa şi activitatea lui Vasile Mangra vezi M. Eppel, *Un mitropoliti şi epoca sa*, Cluj-Napoca, 2006.

https://biblioteca-digitala.ro

de stăpânii care l-au așezat în scaun. Nu este mai roză nici situația uniților. Mitropolitul Victor Mihali de Apșa[86] n-a excelat niciodată printr-o atitudine curajoasă. Acum, bătrân și bolnav, este scos din circulație. Deci se ajută fiecare cum poate în așteptarea zilelor mai bune.

Dintre deputații români naționaliști singur Cicio-Pop ducea o luptă dârză, curajoasă și înțeleaptă. Un suflet mare de om și de român a fost dr. Ștefan Cicio-Pop. Copil orfan, crescut în greutăți, și-a creat un drum în viață prin virtuțile proprii. Ajuns avocat, s-a stabilit la Arad, deși era ardelean de origine. În scurt timp și-a făcut o clientelă apreciabilă. În procesul Memorandului s-a numărat printre apărători, deși era începător în meserie.

În alegerile din anii 1905 și 1906 a fost ales deputat în circumscripția electorală Șiria față de baronul Bohus, fostul deputat guvernamental, un slovac renegat, cât se poate de inofensiv. S-a evidențiat în luptele parlamentare purtate în anii 1907–1908 în jurul faimoasei legi Apponyi[87]. În anul 1910 a fost ales din nou deputat tot la Șiria. În acest an nu au reușit să fie aleși decât 5 naționaliști față de 17 deputați, câți au fost aleși în 1906. Aceasta datorită teroarei și corupției aplicată de guvernul maghiar al lui Khuen Hédervary[88], format din Partidul Liberal botezat mai nou Partidul Muncii, condus de fapt de contele Ștefan Tisza[89]. Deputații naționaliști erau 5 la număr. Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali[90], Alexandru Vaida, Nicolae Șerban și Vasile Demian, protopopul din Brad[91].

---

[86] Victor Mihaly de Apșa (1841–1918), episcop greco-catolic de Lugoj (1875–1895), apoi arhiepiscop de Alba-Iulia și Făgăraș, mitropolit al Bisericii Unite cu Roma (din 1895), membru onorific al Academiei Române, implicat în mișcarea națională română din Transilvania. Pentru Victor Mihaly de Apșa vezi *Memoriile unui ierarh uitat: Victor Mihaly de Apșa (1841–1918)*. Ediție îngrijită și note: Nicolae Bocșan, Ioan Cârja. Studiu introductiv: Nicolae Bocșan, Luminița Wallner-Bărbulescu, Ioan Cârja, Cluj-Napoca, 2009.

[87] Lege adoptată de parlamentul ungar (XXVII/1907), prin care se urmărea maghiarizarea învățământului românesc din Transilvania și Banat.

[88] Khuen-Hederváry Károly, om politic maghiar, de două ori prim-ministrul Ungariei: 27 iunie 1903 – 3 noiembrie 1903; 17 ianuarie 1910 – 22 aprilie 1910.

[89] Istavan Tisza (1861–1918), prim ministrul Ungariei în 3 noiembrie 1903 – 18 iunie 1905; 10 iunie 1913 – 15 iunie 1917. A reorganizat vechiul Partid Liberal sub numele de Partidul Național al Muncii (1910). S-a făcut cunoscut ca un campion al maghiarizării forțate a naționalităților, mai ales a românilor și slovacilor. În momentul prăbușirii imperiului și izbucnirii revoluției în Ungaria a fost condamnat și executat.

[90] Teodor Mihaly de Apșa (1855–1931), memorandist, vicepreședinte al Marii Adunări de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918.

[91] Vasile Damian (1855–1919), n: Zlatna, studii teologice la Sibiu, filosofia la Viena (1878–1881), președinte al societății „România Jună", protopop ortodox de Brad din 1884, profesor la gimnaziu, președinte al băncii „Crișana" din localitate, deputat dietal din 1915 până în 1918. În 8 noiembrie 1918 a fost ales președinte al C.N.R. din Brad.

https://biblioteca-digitala.ro

Trădarea lui Mangra şi-a dat roadele. Deputaţii români guvernamentali erau 11 la număr. Erau şi între aceştia 3–4 cu sentimente mai bune, care nu uitau că sunt români. Profesorul Ciocan[92] în Bistriţa Năsăud, Corcan de la Iam, baronul Duca de la Cadăr, cu discreţie şi precauţie aduceau unele servicii neamului. Ceilalţi, Mangra, Burdea[93], Siegescu[94], Mihali Peter[95] etc. erau slugile credincioase ale lui Tisza, uitându-şi obârşia.

Am spus că din cei 5 naţionalişti, greul îl trăgea Cicio. Alexandru Vaida, care era cel mai bătăios şi care conta pentru unguri ca duşmanul nr. 1, datorită activităţii mai mult decât curajoase, chiar agresive din sesiunile trecute, era acum plecat din Ungaria. La izbucnirea războiului cu România a plecat în Elveţia, de unde s-a întors la Viena şi Karlsbad, unde nu ajungea mâna lui Tisza şi a acoliţilor săi. Teodor Mihali, preşedintele grupului parlamentar, era cel mai bătrân, avea legături bune în Regat. Moşier, cu bună stare, era scutit de greutăţi materiale, incolor şi inodor, manierat şi atât. Om bun şi cumsecade.

Lui Niculiţă Şerban i-am făcut portretul. N-am nimic de adăugat.

Rămâne protopopul Vasile Demian de la Brad. Un om de omenie, dârz, cu mare popularitate acasă la el, nu avea pregătirea trebuincioasă unui politician. Nu cunoştea îndeajuns limba maghiară pentru a putea ţine discursuri. Era însă un om dezinteresat, cinstit, pe care le puteai bizui totdeauna.

În arena luptelor a rămas singur Cicio. Activitatea lui dârză a început în luna august 1914, la declanşarea războiului. După ce a fost declarat război Serbiei, toţi fruntaşii sârbilor din Banat au fost arestaţi şi întemniţaţi în cetatea Aradului. Aceşti nenorociţi au fost supuşi unui tratament mai mult decât inuman. Aruncaţi în cazematele cetăţii, lipsiţi de alimente, de haine, mâncaţi de păduchi, erau într-o stare dezolantă. Cicio-Pop a avut curajul să se expună pentru ei, fiind ocrotit de imunitatea parlamentară pe care i-o oferea mandatul de deputat. A făcut interpelări în Cameră, unde a fost huiduit şi insultat. A colectat bani şi a dus haine şi alimente celor năpăstuiţi. La un timp, a început să bântuie tifosul exantematic între cei robiţi. Aproape jumătate din cei aflaţi în cetatea Aradului, acolo şi-au aflat şi mormântul. După multe străduinţe, a reuşit să scoată pe supravieţuitori din acel infern.

---

[92] Ioan Ciocan, director al liceului grăniceresc din Năsăud, deputat dietal „tiszaist" (guvernamental), a făcut totuşi servicii importante cauzei naţionale, după cum precizează Al. Vaida-Voevod, *op. cit.*, pp. 138–147.

[93] Constantin Burdea (1861–1924), caransebeşean, primar al oraşului (1896–1904), deputat guvernamental (1906–1918).

[94] Joszef Siegescu (Şeghescu Iosif) (1873–1931), profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, de unde a fost înlocuit în 1928. Deputat dietal guvernamental. S-a folosit uneori de pseudonimul Ilie Căprariu.

[95] Mihali Petru (1838–1914), deputat de Ocna Şugatag (1866), deputat în 1893, 1910–1913.

https://biblioteca-digitala.ro

Un episod semnificativ. În anul 1932 eram prefect al Timiş-Torontalului[96]. În această calitate am fost invitat să particip la inaugurarea clădirii unui pichet de grăniceri, construit pe frontiera iugoslavă, la Cruceni, în faţa oraşelului Iaşa Tomici (Modoş). Au fost invitate la ceremonie şi autorităţile iugoslave de vis-à-vis. La banchet, se apropie de mine prim-pretorul raionului Modoş şi mă întreabă dacă îl cunosc pe Cicio-Pop şi dacă mai trăieşte. La răspunsul meu afirmativ, mi se spun următoarele: *„Am fost unul din cei năpăstuiţi, care au fost întemniţaţi în cetatea Aradului. Fără ajutorul lui Cicio-Pop, acolo pieream până la unul*[97]*.El a fost îngerul nostru păzitor şi salvatorul nostru. Aş dori să merg până la Arad, să-i sărut mâna".*

După terminarea episodului cu sârbii, foarte curând a venit problema românească. Au urmat zile grele pentru Cicio-Pop. Familie grea, avea 5 copii care erau insultaţi şi batjocoriţi de colegii lor unguri. Demonstraţii, geamuri sparte, huiduieli pe stradă. Toate au fost îndurate cu curaj şi abnegaţie, cu credinţă în Dumnezeu şi în viitorului neamului. Nu s-a umilit şi nu a disperat niciun moment.

Încă un episod din această perioadă. În luna decembrie, tocmai apucasem să pot ieşi din spital pe o vreme urâtă, de burniţă, întâlnesc pe străzile Budapestei pe Petre Ionescu, plângând cu lacrimi. În primul moment am crezut că i-a murit cineva din familie. El mă lămuri repede. *„Ai auzit că a căzut Bucureştiul?"* Va să zică trădătorul Ioneszku Péter, cum îl scriau ai noştri, director în Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor din Budapesta, omul lui Burdea şi Siegescu plângea cu lacrimi pe străzile Budapestei pentru că a căzut Bucureştiul. De altfel după Unire, Ionescu a ajuns director general în Ministerul Cultelor de la Bucureşti. Ce ţi-e omul, să nu zic românul?!

Vizitele noastre au devenit zilnice la „Jägerhorn". Am cunoscut pe corifeii partidului, care umblau în capitala Ungariei. Pe Theodor Mihali, Vasile Demian, pe Vasile Goldiş[98], cu ocazia unei vizite făcută la Budapesta.

La două-trei zile am făcut cunoştinţă cu un bărbat la 50 de ani, solid, chel, care s-a recomandat cu numele Ion Erdélyi[99]. Mi-a spus că face pe secretarul Partidului

---

[96] Coriolan Băran a ocupat această demnitate în anii 1932–1933.

[97] Vezi, în această chestiune, cele scrise de I. Montani, *O frăţie de arme în vechea Ungarie*, în *„Banatul"*, V (1930), nr. 1, pp. 47–48: *„În memorabilul proces intentat de Unguri ziarului „Zastava" îl vedem în 1894 pe d–l Ştefan C.-Pop (actualul preşedinte al Camerei Deputaţilor) făcând un clasic rechizitoriu politicii imperialiste maghiare. Fireşte, redactorul sârb, a fost totuşi condamnat. (Se pare că pasiunea d-lui Dr. Şt. C.-Pop pentru Sârbi nu s-a schimbat, căci în timpul războiului mondial, tot d-sa a fost apărătorul benevol al miilor de martiri sârbi din cazematele cetăţii Aradului). Într-un alt faimos proces al aceluiaşi ziar „Zastava", când redactorul dr. Gavrila publicase un articol de proslăvire a solidarităţii sârbo-române, apare ca apărător neuitatul tribun bănăţean, care a fost dr. Coriolan Brediceanu."*

[98] Vasile Goldiş (1862–1934), publicist şi om politic român. Lider al Partidului Naţional Român, director al ziarului „Românul" din Arad. La 1 decembrie 1918, la Alba-Iulia a prezentat proiectul de rezoluţie. După Unire a fost de mai multe ori ministru şi parlamentar.

[99] Ioan (Iani) Erdély, (1997–1930) avocat, doctor în drept, după Unire ministru plenipotenţiar.

https://biblioteca-digitala.ro

Național Român, este avocat cu domiciliul stabil în Budapesta, văr cu Iuliu Maniu și îl suplinește pe dr. Sever Dan[100], secretarul general al partidului, care este internat la Șopron, deci scos din luptă. Mi-a spus că partidul, mai bine zis biroul partidului, în acel moment își are reședința în biroul său avocațial. M-a descusut cu de-amănuntul. Ce fac la Budapesta, dacă sunt tare ocupat etc.? Aflând că sunt la tratament, în spital, și mai e rost să petrec 3–4 luni în Budapesta, m-a rugat să trec pe la dânsul pe acasă, să-i mai dau o mână de ajutor. Nu are în cancelarie decât o secretară dactilografă unguroaică, care nu știe românește. Am primit cu plăcere oferta.

A doua zi m-am și prezentat la datorie. Când am intrat în birou, l-am găsit puțin perplex. După ce m-a recunoscut, a început să zâmbească și m-a tras într-o cameră alăturată din locuința sa, care era legată de birou, unde scoate din ascunziș un sergent de honvezi trecut de prima tinerețe, pe care îl recomandă: *„Teodor Pomuț de la Institutul Cartografic al Ministerului de honvezi"*. Repede m-am lămurit și am înțeles motivul pentru care s-a ascuns Pomuț, când a văzut în fereastra biroului un ofițer străin care vine către birou.

De altfel, după Unire, Pomuț s-a stabilit în Timișoara și l-am avut funcționar la Primăria municipiului. Vara era directorul Ștrandului, în rest era șeful depozitului de lemne al primăriei. Era nepotul generalului Pomuț[101], care a luptat în armata generalului Grant în războiul de secesiune. Are un bust în careva oraș din Statele Unite, iar după război a fost consulul general al Statelor Unite la Petersburg, în Rusia. Și-a aflat moartea prematură la Smolensk, cu ocaziunea unui atentat comis asupra țarului Nicolae I. Acest Pomuț a fost originar din orașul Giula, locul de baștină al familiei. În anul 1848–1849 a luptat alături de revoluționarii unguri ai lui Kossuth Lajos. După depunerea armelor de la Șiria, din 14 august 1849[102], a emigrat și a ajuns în SUA, unde a intrat în armata lui Lincoln, făcând o carieră strălucită. Afirmativ a rămas o avere mare în urma lui, care a trecut în proprietatea statului pentru faptul că moștenitorii legali n-au reclamat-o în termen. Bietul Todor Pomuț a murit ca modest pensionar al municipiului Timișoara cu dorul milioanelor de dolari ai generalului Pomuț.

---

[100] Sever Dan (1885–1961), director al ziarului „Românul" din Arad, secretar al Comitetului Central al P.N.R., arestat în 1914 apoi în 1916. După Unire, deputat (1919–1920) și ministrul Sănătății Publice (1928–1930). La instaurarea comunismului în România, arestat și întemnițat la Sighet, până în 1955.

[101] Gheorghe Pomuț (1818–1882), participant la revoluția din 1848–1849 din Transilvania, refugiat în S.U.A. în timpul războiului de secesiune, se remarcă ca ofițer destoinic în armata Nordului. Ajunge la rangul de general. Ulterior va fi numit consul general al S.U.A la Sankt-Petersburg. Vezi Liviu Patachi, Gelu Neamțu, *Generalul George Pomuț (1818–1882)*, Cluj-Napoca, 2001.

[102] Armata revoluționară maghiară capitulase la Șiria cu o zi mai înainte, la 1/13 august 1849.

https://biblioteca-digitala.ro

Erdélyi s-a plâns că este foarte ocupat şi m-a rugat ca în timpul meu liber – şi aveam timp liber, Slavă Domnului! – să-i dau o mână de ajutor. Am făcut-o cu multă plăcere, mai ales că această activitate mă pasiona.

Erdélyi Ion era un om simpatic, cu care era o mare plăcere să lucrezi. Impulsiv şi optimist, societatea lui era cât se poate de antrenantă. Activitatea se reducea la o corespondenţă destul de modestă cu organizaţiile şi personalităţile din provincie. Cum presa românească era integral suprimată, această corespondenţă era singura legătură între provincie şi conducerea partidului, care aproape că nu mai activa.

Preşedinte cu numele, la partid era Gheorghe Pop de Băseşti[103], om bătrân, trecut de optzeci de ani. Preşedinte al Clubului Parlamentar era Teodor Mihali, de asemenea inactiv. Ştefan Cicio-Pop era elementul dinamic, care se ocupa cu toţi şi cu toate.

Baciu Ştefan era neobosit şi inepuizabil. Făcea naveta între Arad, unde îi era familia şi îşi avea ocupaţia, şi Budapesta, unde îşi desfăşura activitatea politică.

Am stat în Budapesta până la sfârşitul lunii martie 1917, cu reşedinţa principală în sala din dos a cafenelei „Jägerhorn". Aici se dezvolta întreaga activitate politică, într-o atmosferă extraordinar de apăsătoare. Zilnic numai veşti triste din afară şi mai ales din interior.

Curţile marţiale ale honvezilor şi tribunalele speciale erau într-o activitate febrilă. Bieţii români şi române arestaţi cu miile pentru vinovăţii imaginare, pentru o vorbă scăpată şi mai ales pentru *„atitudine favorabilă faţă de armata română"*. Sentinţele nu se publicau în presă, aşa că numai ocazional şi întâmplător aflu de câte unele. Evident că în atari împrejurări veştile alarmiste aveau teren bun. În armata K.u.K., pentru trierea din spitale şi părţile sedentare ale ofiţerilor apţi pentru front, s-a format o comisie compusă din d-l general Vidulovič şi doi medici militari cu rang de colonel, un chirurg şi un internist, care cutreierau toată monarhia în lung şi lat ca să scoată din ascunzişuri toţi ofiţerii care puteau fi trimişi pe front. Aşa, în luna martie a ajuns şi la noi în spital această faimoasă comisie. În ce mă priveşte pe mine, a hotărât să fiu trimis la comisia medico-militară competentă, pentru stabilirea gradului de invaliditate şi stabilirea serviciului pe care îl pot îndeplini. Aşa am ajuns la Sibiu, unde era comisia competentă. La comisie, după ce am fost examinat, un „ocoş" doctor a fost de părere că s-ar putea să-mi coase nervii rupţi de la antebraţ, pentru a deveni apt pentru serviciu. Această operaţie dificilă însă se putea face numai la o clinică universitară.

După două săptămâni m-am trezit din nou la Budapesta, în clinica Dollinger, un chirurg vestit în monarhie. Spital civil, fără comandant militar, făceam ce voiam. Natural, a doua zi, vizită la „Jägerhorn", unde situaţia era neschimbată.

---

[103] Gheorghe Pop de Băseşti (1835–1919). Unul dintre cei mai importanţi lideri ai mişcării naţionale române din Transilvania şi al Partidului Naţional Român, ocupând chiar funcţia de preşedinte al acestei formaţiuni politice, memorandist, condamnat şi întemniţat, de mai multe ori deputat dietal.

https://biblioteca-digitala.ro

La 3–4 zile am ajuns să fiu vizitat de profesorul Dollinger, un bătrân cu cioc alb, figură impozantă, îmbrăcat în uniforma de medic-general şi purta pinteni de aur. Bătrânul poza ca un actor. În fine, a dispus să fiu trimis la clinica profesorului Jendrasik, la secţia neurologie, pentru a stabili dacă operaţia se poate face. A doua zi am fost trimis la clinica din vecini a profesorului Jendrasik. Aici m-a luat în primire o tânără doctoriţă, negruţă, tare subţirică. După ce a examinat actele care mă însoţeau, se uită lung la mine şi mă întreabă: *„Eşti român? „Da!" „Eu sunt doctoriţa Lia Moga. Doreşti să fi operat?" „Doamne fereşte! Sunt mulţumit cu braţul în starea în care se află"*. După câteva zile, îmi spune că în 2–3 zile va trimite hârtia la clinica Dollinger, în care se spune că nu se poate face operaţia. Hârtia trebuie semnată şi de profesorul Jendrasik. Am rugat-o să nu grăbească trimiterea hârtiei, să o ţină vreo 4–5 zile, că fiind Joia Mare aş dori să fac o săritură până acasă, la Nerău, drumul îl făceam exact în 4½ ore. Aşa s-a făcut. Hârtia a sosit marţi, după Paşti şi după 2 zile am fost retrimis la Sibiu, cu „Befud" negativ. Ajuns în faţa comisiei medicale prezidate de generalul Jékey, am fost clasificat *„Für leichte Hilfsdienst geeignet"* – Apt pentru serviciul militar uşor. A doua zi am fost repartizat şi trimis în calitate de comandant militar al spitalului de Cruce Roşie din Sâmbăta de Jos. M-am prezentat la comandamentul spitalului de garnizoană din Sibiu, care mi-a dat instrucţiunile necesare.

Spitalul din Sâmbăta avea tot personalul civil, medici, administrator, surori, bucătărese, servitoare. Eu eram însărcinat cu menţinerea disciplinei militare şi plata soldei aferente. Spitalul a fost amenajat pentru soldaţii de grade inferioare, tuberculoşi, şi plasat în castelul baronului Bruckenthal[104] şi în anexe, inclusiv grajduri, care au servit în trecut unei herghelii militare de cai pur sânge „Lipizaneri".

Directorul spitalului a fost dr. Purjesz, conferenţiar la Facultatea de Medicină din Cluj, iar adjutantul lui, bunul meu prieten, dr. Ion Goia[105], mai târziu profesor la Universitatea din Cluj, care fiind neapt pentru serviciul militar, activa în calitate de medic civil. Prietenul Ion Goia se afla într-o situaţie de tot disperată. Tatăl său, preot în Munţii Apuseni[106], era internat în lagărul de la Şopron. Nu demult îi murise mama, pe el a căzut sarcina să întreţină 8 fraţi şi surori, toţi minori. Pe deasupra le-a ars şi casa. Şi pentru că necazurile se ţin lanţ de om, în vara anului 1917, la o asentare suplimentară, comisia l-a găsit apt „tauglich" pentru serviciu, urmând să intre în cadrele armatei ca medic sublocotenent cu o soldă minimă. Ori Ion Goia la Sâmbăta ţinea locul şi al medicului de circumscripţie, aşa că (*sic*!) câştiga de ajuns, ca să-şi poată susţine familia. Cu solda de sublocotenent mureau toţi de foame.

---

[104] Samuel Brukenthal (1721–1803), guvernator al Transilvaniei (1777–1787).

[105] Ioan Goia (1892–1982), medic, profesor de semiologie medicală la Facultatea de Medicina din Cluj (din 1930). Studii la Cluj şi Viena.

[106] La Sohodol, Alba.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest caz dr. Purjesz s-a dovedit un om deosebit. A mişcat toate pietrele, toate legăturile pe care le avea, l-a rugat pe Széll József, prefectul judeţului, care era preşedintele Crucii Roşii, deci şi şeful spitalului, pe profesorul Jancsó din Cluj etc. Pentru ca, în fine, să obţină rămânerea pe loc a lui Goia, care a stat în Sâmbăta până la sfârşitul războiului.

La început am dus-o foarte bine. La detaşament aveam un sergent sas, negustor în civil, foarte isteţ. Furier, un caporal care era contabil în viaţa civilă, deci priceput. Cei 30 de oameni din detaşament, aproape toţi români (3–4 saşi, niciun ungur) erau oameni trecuţi de 42 de ani, oameni aşezaţi, conştiincioşi care se bucurau că aveau o repartiţie bună şi un trai bun, nu aveam cu ei probleme. De lucru aproape nimic. Tot la zece zile călătoream la Sibiu, unde ridicam banii pentru solda oamenilor. Zilnic, la orele 11½ ţineam raport, unde se prezentau soldaţii care plecau în concediu de boală sau părăseau spitalul. Timp de mai bine de 6 luni cât am stat la spital, nu am avut decât 2–3 cazuri de indisciplină, cazuri mărunte, fără importanţă, pentru care i-am mustrat doar.

Cum era vară, făceam excursii zilnice în împrejurimi. Sâmbăta de Sus este la o distanţă de 4 km. Am vizitat Mănăstirea Brâncovenească, care pe atunci era total abandonată şi se afla în stare deplorabilă[107]. Regiunea minunată. În pârâul de munte, care traversa parcul spitalului şi se vărsa în Olt – râul era la marginea satului, la o distanţă de 100 de metri de la castel – se aflau din belşug păstrăvi. De trei ori pe săptămână ni se serveau la masă păstrăvi bine gătiţi. Aveam o bucătăreasă pricepută. Şefa bucătăriei şi a depozitului de lenjerie era o doamnă pensionară care a văzut zile mai bune.

De două ori pe săptămână, cu trăsura spitalului, mergeam la Făgăraş (12 km) unde-l vizitam regulat pe Nicolae Şerban, care scotea la repezeală cărţile de joc şi făceam un „calabrias" de 2–3 ore, la care se serveau gustări, ţuică, vin şi celelalte. Nu avea voie să părăsească casa decât între orele 8–14. Lumea din Făgăraş, prietenii nu se îmbulzeau să-l viziteze. Bărbaţii îşi temeau situaţiile, prigoana era mare, Niculiţă era rău văzut de autorităţi şi foarte rău de gură. În felul acesta vizita mea era mai mult decât binevenită. Eu, ofiţer K.u.K., fluieram pe toţi ungurii şi toate autorităţile.

În cetatea Făgăraşului erau deţinuţi sute de români, între care se afla şi fostul meu profesor de la Braşov, compozitorul George Dima. Gh. Dima cu familia a plecat cu armata română când s-a retras din Braşov. După ce a fost evacuat Bucureştiul şi armata română s-a retras în Moldova, Dima care în 1917 avea 70 de ani, doamna de asemenea în vârstă, nu au putut urma armata şi au căzut în mâinile armatei austriece. Am ţinut cu tot preţul să-l vizitez pe fostul meu profesor şi, natural, să-i duc alimente. Comandantul lagărului, un căpitan de honvezi, foarte şocat că un ofiţer K.u.K. vizitează pe un trădător, după multe ezitări mi-a dat voie

[107] Mănăstirea de la Sâmbăta de Sus a fost construită în perioada 1657–1707. Este o ctitorie brâncovenească, în Ţara Făgăraşului.

https://biblioteca-digitala.ro

să vorbesc 5 minute cu Dima, în prezenţa unui gardian şi să-i predau pachetul. Dima, foarte emoţionat, mai mult a lăcrimat decât a vorbit, mi-a mulţumit că a fost cineva să îşi aducă aminte de dânsul. De aici Dima a fost dus la Cluj.

La un moment dat s-a născut un conflict între mine şi föispánul Széll, preşedintele Crucii Roşii. Széll, printr-o scrisoare, îmi comunică că a acordat un concediu de 15 zile la 4 bolnavi, care au plecat la familiile lor şi care la întoarcere vor aduce alimente. Eu, indignat că prefectul s-a amestecat în atribuţiunile mele, imediat i-am răspuns că în calitatea lui nu avea dreptul de a acorda concedii, dânsul nefiind autoritate militară. Am cerut comandamentului gării Sibiu să reţină şi să trimită înapoi pe cei 4 soldaţi, ceea ce s-a şi făcut.

Prepusul lui Széll, un funcţionar de la prefectură, cu numele de Jancsó – de acasă îl chema Iancu – un trădător abject, m-a făcut atent că nu-i bine să mă trag în degete cu cei mari pentru că tot eu voi fi acela care trage scurta. Complicele lui Jancsó-Iancu era administratorul spitalului, civil, cu numele Eördögh, nobil scăpătat, om de circa 32–33 de ani voinic, robust care putea face treabă bună pe front. Şi el şi Jancsó erau scutiţi de armată ca indispensabili.

La sfârşitul lui august primesc ordin ca în ziua cutare, la trenul de dimineaţă, să aştept cu trăsura la gară pe cavalerul Teutsch, care soseşte în inspecţie. Din tren a coborât un colonel bătrân, se vedea că era un pensionar reactivat, însoţit de un căpitan. Mă prezint milităreşte, colonelul îmi răspunde cu bună ziua, fără a-mi întinde mâna. Mergând spre trăsură, căpitanul se apropie de mine şi îmi şopteşte româneşte *„Ce dracu ai făcut?"*. Nu ştiam ce să-i răspund. Nu mă simţeam cu nimic vinovat. Umblam eu des la Niculiţă Şerban, l-am vizitat pe Dima în închisoare, cercetam slujbele sfinte la biserică în toate duminicile şi sărbătorile. Toate acestea, după mine, nu reprezentau un cap de acuzare.

Sosiţi la spital, colonelul în loc ca să mă inspecteze pe mine, s-a retras în cabinetul directorului dr. Purjesz. După ½ oră a fost chemat Eördögh, apoi dr. Goia, şefa magaziei de lenjerie şi alimente, o unguroaică care a văzut zile mai bune, dar cumsecade. La sfârşit am fost chemat şi eu. Colonelul m-a luat prieteneşte şi mi-a făcut cunoscut că a fost un denunţ împotriva mea, că fac propagandă iredentistă, că în conversaţia cu personalul spitalului aduc jigniri autorităţii de stat şi altele. Toţi cei ascultaţi au dezmințit categoric aceste acuze. Deci până şi Eördögh nu a avut curajul să mă acuze deschis. După aceea s-a trecut la inspecţia militară propriu-zisă. A durat 20 de minute şi a fost aflat totul în regulă. A urmat o masă îmbelşugată. Cu câteva zile înainte primisem de acasă câteva sticle de rachiu vechi, tare de 50°, care şi-a făcut efectul. La masă, între alte bunătăţi, s-au servit păstrăvi şi raci. Colonelul şi-a exprimat suprema mulţumire pentru o aşa masă bogată. A fost încântat de felul cum au fost gătiţi păstrăvii. Aceasta a însemnat, natural, că de câte ori mă duceam la Sibiu, duceam păstrăvi colonelului Teutsch.

În cursul mesei, căpitanul mi-a spus că îl cheamă Pop şi face parte din Regimentul 62 Infanterie Tg. Mureş. După ce a părăsit armata cu gradul de lt. colonel a funcţionat în calitate de chestor al poliţiei din Tg. Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrurile s-au liniştit. Prefectul Széll, cu protecţie la guvern, între timp a fost numit în calitate de comisar guvernamental pe lângă comandamentul armatei care lupta pe frontul românesc, în locul baronului Petricevich Horváth. În locul lui Széll a rămas subprefectul, un român renegat, nu ştiu în ce măsură, dar în tot cazul nu a făcut urât, vorbea româneşte şi se purta cât se poate de omeneşte. Zilele treceau fără evenimente, a venit toamna, mai apoi, în octombrie a bătut şi iarna la uşă.

Pe la sfârşitul lunii noiembrie, citind „Tagesbefehlurile" comandaturii din Sibiu, am dat de ceva ce mă privea pe mine direct. Se dispunea ca toţi ofiţerii din armele speciale, se preciza şi „Maschinengewehr", care sunt în serviciul de birou, în decurs de 3 zile au să se prezinte la partea sedentară „Ergänzungs Bezirks Komando", căruia îi aparţin. Eu aparţineam de cea din Seghedin, care în acel moment era în Alba-Iulia.

A doua zi s-a şi prezentat un locotenent de honvezi, care a preluat serviciul de la mine. M-am prezentat la Alba-Iulia la biroul comandaturii, unde natural am primit îndrumarea să mă prezint la raport la orele 12. Am găsit mai mulţi cunoscuţi, care toţi se mirau ce caut eu la trupă, după ce am fost clasificat de comisia medicală pentru serviciu uşor. Eu umblam cu braţul legat cu o eşarfă neagră şi nu purtam sabie. Toţi cunoscuţii, mai ales ungurii, se plângeau de noul comandant, un colonel bătrân, ceh, care după ce a fost 10 ani la pensie, a fost reactivat. Eu înţelegeam situaţia şi în cazul acesta mă aşteptam numai la bine din partea colonelului. La raport am fost puţin decepţionat. Colonelul, foarte aspru, nu m-a cruţat nici pe mine. M-a luat la rost cum îndrăznesc să mă prezint la raport fără sabie. *„Cine te-a trimis la trupă? Ce mă fac cu d-ta? Primeşti solda degeaba şi nu faci nimic. Unde ai fost? Acolo cel puţin te-au putut utiliza"*.

A doua zi vine ordonanţa la mine cu aceea că dl. colonel mă invită în biroul său. M-am dus cam cu îndoieli. Spre surpriza mea am găsit un bătrân jovial care m-a poftit să şed pe scaun. A luat un dosar, se uită la mine şi îmi spune: *„Uite, aici îţi este dosarul personal cu înfierarea"*. Pe dosar erau două litere mari P.M. Eu, sincer, nu prea înţelegeam ce înseamnă cele două litere. Dosarele personale erau secrete şi erau păstrate de către comandant sub cheie. „Politisch Unverlässlich". Din punct de vedere politic suspect, de neîncredere. Acum am înţeles şi eu rostul ordinului de zi. Széll a ajuns într-o situaţie de unde putea să-mi aplice o copită şi nu m-a cruţat.

Colonelul mi-a spus că nu-mi dă nicio repartizare. Pot să mă plimb că şi aşa nu voi face mulţi purici la trupă. *„Du-te pe la românii tăi din oraş, cel puţin ai ocaziunea să-i cunoşti şi să mai afli câte ceva. De altfel* – îmi spune colonelul – *cu tine pot vorbi deschis. Cu intrarea Statelor Unite ale Americii în război, soarele nostru străluceşte din nou pe cer*[108]. *Soarta războiului este pecetluită. Chestiune de timp. Eu pot judeca mai bine lucrurile. Hrana este pe sfârşite. Cu muniţia stăm prost, ca şi cu echipamentul. Moralul oamenilor foarte scăzut"*. Mi-a întins mâna cu cuvintele: *„Să umbli sănătos pe unde te vor arunca. Să ne întâlnim din nou într-o lume mai bună care e a noastră. Servus!"*

[108] S.U.A. au declarat război Germaniei la 6 aprilie 1917.

https://biblioteca-digitala.ro

Am avut vreo 8 zile la dispoziție ca să fac vizite pe la români. Cel dintâi l-am vizitat pe protopopul Teculescu, tatăl colegului meu de clasă, Horia Teculescu. Şi acesta, la fel ca şi Niculiță Şerban, avea „Haussarest". Nu putea părăsi casa decât pentru a merge la biserică să servească înmormântările; botezurile, cununiile etc. le celebra popa Rusan de la parohia din Maiere, de lângă gară.

Frumoasă figură de om şi preot a fost Teculescu. Tată a 7 copii, rămas văduv de tânăr, a trebuit să lupte din greu ca să crească şi să dea o educație la nivel copiilor. Om cetit, cult, orator excelent şi patriot. După Unire a fost numit episcop al armatei, de unde a trecut în scaunul de vlădică de la Ismail-Cetatea Albă, în Basarabia. A fost un excelent organizator. N-a fost uşor să pui pe roate o episcopie nou înființată, unde numai o parte erau români, restul fiind găgăuți. Cine erau aceşti găgăuți? Turci şi tătari ortodocşi. Nu-i aici cazul să le fac istoricul. O face Iorga detaliat în lucrările sale.

L-am cunoscut la Bălgrad pe bătrânul Rubin Patița, fost memorandist, care mi-a povestit pățaniile sale, natural exagerând suferințele din „temniță"[109]. Am mai făcut cunoştință cu dr. Todor, medicul şef al oraşului. Un român verde, plin de curaj, care deşi era funcționar public, nu-şi renega credința şi românismul.

Cum eram tânăr, mă interesau şi fetele. La familia ing. Stoica erau două fete, la popa Rusan vreo 3, la Dr. Teculescu una, aşa că (*sic!*) cele 8–10 zile, cât le-am petrecut la Bălgrad, s-au scurs foarte plăcut.

Într-o zi sunt chemat la Comandament, unde adjutantul, căpitan Lipoşciac, un slovac, om de treabă, care i-a luat locul căpitanului Nováky, mi-a înmânat ordinul ca în decurs de 3 zile să mă prezint la „Personal Sammelstelle" Klausenburg (Kolosvár, pe româneşte, Cluj). Drumul până la Cluj era de câteva ore, dar eu mă hotărâsem să rămân toate cele 3 zile la Alba-Iulia şi să mă prezint la Cluj numai în ultimul minut. Toate cele 3 zile le-am petrecut cu invitații la familiile cunoscute, care regretau – mai ales fetele – plecarea mea timpurie.

În fine, în una din primele zile ale lunii decembrie 1917 fac cunoştință şi cu Clujul. Să mărturisesc sincer, nu am fost deloc bine impresionat. Şederea mea a fost de scurtă durată. Prezentându-mă la „Personal Sammelstelle", mi s-a dat un „Offener Befehl", care era şi act de călătorie, cu îndrumarea ca în termen de 2 zile să mă prezint la Comandamentul Corpului 6 de Armată Kaschau (Košice) în calitate de referent pentru mitraliere şi Infanteriegeschütz. Eu, natural, cu năframa neagră legată după grumaz – am păstrat-o tot timpul. Befundul profesorului Dollinger, care se afla la dosarul meu personal, mă acoperea şi mă justifica.

Comandamentul Corpului 6 Armată era pe frontul românesc în comuna Csikszent Márton[110]. Plecând pe front, mi s-a dat şi ordonanță, dar de astă dată nu am putut alege. Mi-au dat tot un fel de invalid, un ungur din Földeák, de lângă

---

[109] Rubin Patița (1841–1918) a fost unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania. În procesul Memorandului a fost condamnat la 2 ani de temniță.

[110] Sânmartin, comună în județul Harghita, depresiunea Ciuc.

https://biblioteca-digitala.ro

Makó. Spunea că suferea de inimă. Sincer să fiu n-am observat că ar fi bolnav. Era de altfel un om cumsecade, care mă îngrijea bine.

Ajungând la Comandamentul Corpului 6 Armată am fost îndrumat să mă prezint la şeful de Stat-Major, colonel Balassa. M-am prezentat, dânsul avea deja ordinul prin care am fost repartizat probabil, chiar sigur, şi dosarul personal era în mâinile lui, aşa că nu a fost nevoie de multe explicaţii. A fost doar şocat că eram cu mâna legată şi era mâna dreaptă. Mai mult ca să zică ceva mă întrebă: *„Wie schreibst du? Ich kann nicht schreiben. Ich diktiere. Gut, gut, du wirst Feldwebel haben zur verfügung, der die schwießliche arbeiten leistet. Besonders viel tun hast du nicht."*

M-am convins foarte repede că nu aveam aproape nimic de lucru. Postul nu a existat în schemă până atunci. S-a creat pentru mine. Înainte, la artilerie, era un subofiţer care făcea această treabă. Acest ofiţer a rămas în continuare, deci eu eram cu totul de prisos. Am fost cazat în mod provizoriu în camera ofiţerului de serviciu, fapt ce i-a dat o idee colonelului Balassa. Cum la Comandament aproape toţi ofiţerii aparţineau Statului Major, era totdeauna o problemă desemnarea ofiţerului de serviciu. Era greu să scoţi pe 24 de ore un ofiţer cu atribuţiuni precise, mai ales în toiul luptelor. Au găsit soluţia să-l facă permanent ofiţer de serviciu pe comandantul de la Staabskompanie, un locotenent de rezervă, cu numele de Arie, slovac maghiarizat, în civil avocat. Acesta avea mai puţin de lucru având în subordinea sa ordonanţele, soldaţii şi gradele inferioare care lucrau la Comandament, cam 60–70 la număr. El se îngrijea de hrana acestora şi de soldă, precum şi de disciplină. Avea în subordine un plutonier major şi un subofiţer de administraţie, care rezolvau cu uşurinţă toate aceste sarcini.

De acum înainte eram doi ofiţeri care erau alternativ de serviciu. Serviciul era o nimica toată, doar că trebuia să-l facă cineva. Seara controlam cârciumile să se respecte ora de închidere (ora 21) şi ziua mă plimbam prin sat să controlez dacă nu trage vreun soldat sau grad inferior chiulul de la serviciu. Când nu erau lupte, toată ofiţerimea dormea în paturile ei, singur ofiţerul de serviciu primea ordinele şi rapoartele care soseau noaptea. La data când am ajuns eu la Comandament, în decembrie 1917, nu mai erau lupte deloc. Să fiu sincer, când era linişte pe front nu sosea nici unul. Când erau lupte, o parte din ofiţerii de Stat Major, cu schimbul trebuiau să fie şi noaptea la Comandament. Ulterior mi-am dat seama că ticălosul de Széll a pregătit cu premeditare toată afacerea. Am fost repartizat la un Comandament, unde comandantul era ungur, generalul colonel Hadffy, şeful de Stat Major, ungur, colonelul Balassa, ofiţerul magistrat de la Curtea Marţială, un sârb maghiarizat, maiorul Damianovics. Deci posturile-cheie în ce priveşte disciplina erau ţinute de unguri, care nu mă menajau. Aceasta era doar în teorie. Széll se vede că n-a fost cătană sau a fost la honvezi şi nu cunoştea stările din armata K.u.K. Cu generalul am vorbit (vorba vine) odată, când m-am prezentat la raportul de sosire. Vizibil a fost indispus că au trimis un ofiţer invalid pe front. Colonelul Balassa niciun moment n-a lăsat să se înţeleagă că ar avea ceva în contra mea. M-a tratat la fel cu ceilalţi ofiţeri.

https://biblioteca-digitala.ro

La popota (cantina) ofițerească erau două camere. În sat nu se găsea o cameră mare, potrivită. În camera mai mică stăteau la masă cei doi generali, coloneii și locotenent-coloneii. În a doua cameră, mai mică, gradele de la maior în jos. Ori discuțiile erau la masă. Aici, la masă, trona maiorul Damianovics. Din prima zi a căutat să stabilească că a mai intrat la Comandament un jurist, deci eram acum 3 la număr. De aici am constatat că dosarul meu personal a trecut prin mâinile lui, de altfel nu avea de unde să știe că sunt student în drept. Ofițerii de la corp, tipic K.u.K., nemți, cehi, polonezi, slovaci, unguri, sârbi și eu, singurul român. La corpul de armată Košice nu aparținea nicio unitate în care să fie elemente românești.

Ca nou venit la unitate, în mod natural, a trebuit să mă prezint la toți ofițerii din Comandament. Pentru cei mai mulți, sosirea unui sublocotenent de rezervă nu însemna nimic, ți-a întins mâna, și-a spus numele și și-a căutat mai departe de treabă. Cel care m-a oprit și a început o discuție animată cu mine a fost șeful serviciului sanitar al Corpului, un medic-colonel austriac, al cărui nume nu îl țin minte, deși merita. M-a apostrofat cu vorbele: *„Tu ce cauți pe front? Te-ai cerut voluntar?" „Eu nu caut nimic și nu m-am cerut voluntar. Pur și simplu am fost trimis".* El: *„Așa ceva este inuman și inadmisibil. Ai fost la comisia medico-militară?". „Da!" „Și ce s-a hotărât?" „Apt pentru serviciul ușor" „Bine, pe front este serviciu ușor? Aceasta nu-i în regulă. Dacă vii la mine la vizită medicală, eu te trimit imediat în Hinterland!"*

Nu m-am dus la vizita medicală pentru simplul motiv că aceasta n-ar fi rezolvat nimic. Mă trimiteau în altă parte, la un loc și mai prost. Aici, de bine, de rău, aveam o situație tolerabilă. Luptele pe front încetaseră și au început preliminariile păcii de la Buftea.

Al doilea om care s-a interesat de soarta mea a fost comandantul Trainului Corpului, colonelul Zimansen. Un tip scund, cărunt, cu părul periat în sus. Avea o figură severă. Când m-am prezentat, prima întrebare a fost: *„Was für ein Landsmann bist du?" „Rumäner" „Ich bin ein Tscheke, aber Kaisertreu."* Mai târziu voi arăta cât a fost de Kaisertreu.

Cei doi jurişti, Damianovics și Arie, unul sârb, celălalt slovac renegat, căutau să mă atragă în societatea lor. Căutau un al treilea partener la jocul de cărți „calabrias". Deși cunoșteam bine jocul și îmi plăcea, am declarat că nu știu să joc „calabăr".

Desigur, era greu pentru mine că nu aveam niciun ofițer de seama mea. Eram unicul sublocotenent, iar locotenenți erau doi: Arie cu cel puțin 10 ani mai mare ca mine și un locotenent activ, care era cu transmisiunile, telefoanele etc. Acesta, un tirolez simpatic, era extraordinar de ocupat și lipsea aproape tot timpul. Restul erau toți ofițeri activi, cea mai mare parte ofițeri de Stat Major, care nu se coborau la un sublocotenent de rezervă.

Într-o bună zi sunt chemat la șeful de Stat Major, colonelul Balassa. *„D-ta ești student în drept?" „Da!" „Care an?" „Anul III". „Avem nevoie de d-ta la Curtea Marțială. Ce vrei să fii, procuror sau judecător?" „Sincer spus, nici una. Dacă-i musai, în niciun caz procuror." „Bine! Prezintă-te la colonelul Zimansen, președintele Curții Marțiale, care îți va da lămuririle necesare."*

https://biblioteca-digitala.ro

L-am găsit în bună dispoziție pe „cehul", dar credincios împăratului, colonel Zimansen. I-am spus ce mă aduce la dânsul. Colonelul a accentuat din nou patriotismul lui. A luat act cu plăcere că voi colabora cu dânsul. A ținut însă cu tot prețul să mă lămurească asupra unor detalii. Mi-a declarat de la început că nu va face cu mine un instructaj juridic, procedural. Treburile acestea aparțin lui Damianovics, dar trebuie să mă lămurească asupra unor împrejurări de altă natură, dacă vrei, politică. *„Fiindcă în camera de Consiliu, cel mai tânăr trebuie să se pronunțe întâiul, trebuie să știi câte ceva"*. Mi-a spus că este o dispoziție ca cei condamnați la pedepse mai mici de 10 ani, pot fi repartizați în trupele de asalt, pentru a se reabilita. Cei cu pedepse mai mari vor ispăși în închisorile militare, în fortărețe, la Kufstein, Spielberg etc. Din batalioanele de asalt (Sturmbatalione) puțini se întorc la vetrele lor. *„Cei din închisoare mai devreme, mai târziu, vor ajunge la casele și familiile lor. Monarhia noastră poartă titlul de monarhia Austro-Ungară. Este deci foarte normal ca nemții, austriecii și ungurii să-și apere țara, pe care ei o stăpânesc și ei o exploatează în detrimentul nostru. Așadar, dacă ajunge în fața noastră un acuzat austriac sau ungur, vom fi foarte indulgenți. Îi vom aplica 7–8 ani de temniță pentru a i se da prilejul să se reabiliteze. Dacă vine un prăpădit de slovac – aceștia formau majoritatea soldaților din Corpul VI armată – sau ceh, român, rutean, sârb etc., vom fi necruțători. Îi aplicăm 15–20 de ani și mai mult. Și așa e totdeauna. Mai mult de 2–3 ani nu va ispăși (a greșit colonelul profeția cu 1–2 ani)."*

Așa am procedat cum a spus colonelul. Acuzații, în 65–70%, erau slovaci, 20% unguri, restul nemți, sași din Zips și ruteni. N-am întâlnit niciun român. Locotenentul Arie, membru și el al Curții Marțiale (Kriegsgericht), era fericit că suntem așa de înțelegători și loiali. Zimansen, maiorul Cap, tot un ceh, și cu mine știam noi ce știam. Locotenent-colonelul Bauer era străin de toată afacerea. Era fericit dacă foarte rar apărea câte un neamț și îi aplicam 4–5 ani. Cu ungurii eram mai severi, le dădeam 8–9 și 10 ani. Era totuna. În fine, aceasta era metoda noastră de a contribui la consolidarea monarhiei Habsburgice.

Șederea mea în Csikstent Márton a fost de scurtă durată. La începutul lunii ianuarie 1918, armistițiul cu armata română a fost încheiat și au început tratativele păcii de la Buftea. Activitatea Corpului VI pe frontul românesc a luat sfârșit și a fost îndrumat cu altă destinație, pe frontul italian.

La începutul lunii ianuarie 1918, am fost îmbarcați pentru a fi trimiși pe frontul italian, sector necunoscut. Piave, Karintia sau Tirol. Partener de compartiment, în tren, l-am primit pe locotenentul Arie. Preferam pe oricare altul, dar credeam că 2–3 zile, cât durează drumul, îl voi suporta. Era iarnă grea. Trenul era bine încălzit așa că mai tot timpul dormitam. După 1½ zi am ajuns la Budapesta. Ofițerii care nu erau de serviciu puteau părăsi trenul pentru 3 ore. Erau orele 7 dimineața. Zău, nu aveam unde merge. Cel mult să facem unele cumpărături. Pe la orele 11 trenul a plecat din nou. Eram curioși. De la gara de triaj Kelenföld o luarăm în jos spre Székesfehérvár, Nagykanisza, Pragerhoff, ceea ce însemna că destinația era Piave.

https://biblioteca-digitala.ro

Am luat-o spre Györ, Komárom, ceea ce însemna, sigur, Tirol. Aici linia ferată era aglomerată şi înaintam încet. Abia seara târziu am ajuns la Viena. În loc de 4 ore am făcut 14. La Viena, într-o gară de triaj, ne-a ţinut mai mult de 10 ore. Am pornit, în fine, spre Linz, o linie pe care nu o cunoşteam. După altă zi şi jumătate am ajuns la Salzburg. Şi aici am zăbovit o jumătate de zi, având voie să vizităm oraşul. În fine, am plecat peste Brener, spre Innsbruck. Drumul de la Braşov la Innsbruck a durat aproape 6 zile. Încă o zi am petrecut în tren, până când am ajuns în gara Pergine, unde am fost debarcaţi.

Pergine, un orăşel medieval tipic italienesc, cu clădirile străvechi şi murdăria aferentă. Populaţia vorbea numai italieneşte. Eram dintre puţinii care mă descurcam, fapt care mi-a folosit. Am fost cartiruit în casa unui comerciant cu stare, care avea o casă confortabilă. Timp de 8 zile, cât am stat la Pergine, am căutat să mă documentez privitor la Trento, ţinut prea puţin cunoscut de noi. Întinderea nu era mare, populaţia în jur de 100.000 de locuitori, 99% italieni. Localitatea se afla pe Val Lugana, loc de vilegiatură, lacuri splendide. Lago di San Cristoforo era cel mai apropiat şi important. În spate se ridicau piscurile Alpilor, cu înălţimi de peste 3000 de metri. Peste tot vile şi cabane, care de care mai frumoase. Deşi eram la început de ianuarie, temperatura era plăcută. Noaptea îngheţa puţin, dar ziua era cald, frumos, încât paltonul era o sarcină în plus.

După ce au sosit toate trupele care formau Corpul VI Armată, ne-a fost desemnat şi sectorul pe care trebuia să-l ocupăm. Înainte de toate s-a schimbat comandantul. În locul lui Hadffy a venit generalul de corp (general-colonel) von Kletter. Ni s-au mai adăugat încă 2 divizii, aşa că denumirea de Korpskomando s-a schimbat în Gruppenkomando. Sectorul a fost fixat pe platoul din faţa localităţilor Arziero şi Assiago. Locul fixat pentru Comandament, Campo Mulo, era la o altitudine de peste 2.000 de metri. Am pornit în automobile la destinaţie. Şosea bună care trecea prin sate frumos aşezate şi vile peste tot. Am trecut prin San Cristoforo, Lovico, Grigno, Primolano, unde era frontiera între Italia şi Austria. De aici a început urcuşul pe o serpentină cu (*sic!*) curbe foarte ascuţite. Din loc în loc erau table cu inscripţia „*Curva periculosa*". Ultima comună, la altitudinea de 1.200–1.300 m., a fost Enego. Am mai urcat până la Campo Mulo, unde am aflat o poiană înconjurată de brazi, în care erau presărate mai multe bărăci. Soarele strălucea pe cer, dar termometrul scădea la −15°, noaptea chiar la −25°. N-am fost deloc încântaţi de noul loc de comandă. Combustibil aveam suficient, focul bubuia în sobe ziua şi noaptea. Dar când ieşeai afară se făceau ţurţuri sub nas şi îţi îngheţa răsuflarea. Situaţie dezolantă. Eram numai noi între noi, strict cei de la Comandament. Niciun picior de femeie. Zilele scurte, nopţile lungi. Lumea, adunată la popotă, juca cărţi. Locuinţele erau în cabane nu prea solide.

În ziua care a urmat, ne-a părăsit unul din ofiţerii de legătură, arhiducele Albrecht, fiul arhiducelui Friedrich, fost comandant suprem al armatei, căpitan de dragoni, în etate de 24 de ani. După el ne-a părăsit al doilea ofiţer de legătură,

https://biblioteca-digitala.ro

căpitanul de husari Degenfeld, care şi-a adus aminte că este membru în Casa Magnaţilor de la Budapesta, care ţine şedinţe începând cu 15 ianuarie şi unde prezenţa lui era necesară.

Lumea ofiţerească aştepta cu nerăbdare să vadă ce soluţie va lua generalul Kletter. Până la sosirea noilor ofiţeri de legătură, cine va fi desemnat să facă legătura cu Comandamentul Armatei a X-a, cu sediul în Sevico. În ziua premergătoare a fost contele Degenfeld, cu automobilul Comandamentului.

Soluţia n-a întârziat. Colonelul Balassa, şeful Marelui Stat Major, m-a convocat pe mine şi pe locotenentul von Bähr, şeful coloanei de automobile, punându-ne în vedere că până la sosirea noilor ofiţeri de legătură, noi avem deosebita cinste de a îndeplini această funcţie. Totodată ne-a pus în vedere că vom comunica cu cei de jos pe funicularul din apropiere, care transporta trunchi de brazi şi cu care în ½ ore sântem în vale, la Gringo. Locotenentul Bähr, foarte consternat, a declarat că dânsul nu poate accepta acest mod de comunicaţie. Dânsul suferă cu inima şi nu poate să se hazardeze să călătorească cu un funicular, care nici nu este măcar amenajat pentru transportul persoanelor şi care trece peste un abis de 1.500 metri. Este gata să plece pe jos, pe serpentină sau cu automobilul. Răspunsul colonelului a fost că pe jos trebuie 2 zile ca să ajungă la destinaţie. Cu automobilul nu se poate face drumul, neavând repartiţie de benzină şi ulei. Se întoarce către mine întrebător. *„Şi tu ce zici?" „Eu voi pleca!" „Perfect! Dimineaţă la ora 8 pleci cu rapoartele la Armată, la Levico. Funicularul te depune la Grigno. De acolo până la Levico e o distanţă mai mică de 3 km, o poţi face în 30 minute pe jos."*

A doua zi, pe la 8, am fost la punctul de plecare a funicularului. M-au apucat grijile când am văzut în ce condiţii urmează să călătoresc. O platformă de fier de 2 m lungime şi 1 m lărgime, având pe margine o împrejmuire de tinichea de 15–20 cm. Când m-am aşezat în platformă, vârful ghetelor erau peste tinichea. Cu mâinile mă ţineam de barele cu care era legată platforma de funia de sârmă a funicularului. Am pornit. Lunecam cu repeziciune potrivită. Nu-mi pot da seama dacă era 15–20 km pe oră. La câteva minute după plecare, m-am trezit deasupra abisului. Primul gând mi-a fost, ce aş face dacă se defectează funicularul şi eu rămân ore, poate zile în şir, atârnat asupra unui gol de 1.500 m. Mi-am revenit la repezeală şi am început să privesc împrejur. O panoramă extraordinară se înfăţişa în faţa ochilor mei. În faţă, piscurile Alpilor cu înălţimi de 2.500 – 3.000 m, acoperite cu zăpadă. Parcă erau din zahăr. Soarele strălucea şi zăpada reflecta miliarde de cristale. De la jumătatea drumului am început să privesc în jos, unde vedeam sutele de vile, nici urmă de zăpadă. Către sfârşitul lui ianuarie înfloreau migdalii. După o călătorie de 15–20 minute am coborât în Grigno şi la orele 9 eram la comandamentul Armatei a X-a, comandată de generalul de armată Sarkolič.

Natural, poşta se prezenta Şefului de Stat Major şi nu comandantului. M-am găsit în faţa unui general de brigadă, masiv şi spân. M-am prezentat cum cere regulamentul. Mi-a întins foarte cordial mâna şi mă întreabă: *„Wie heist du?"*

https://biblioteca-digitala.ro

„Leutnant Coriolan Baran!" „Was für ein Landsmann bist du?" „Rumäner, herr General". „Eşti român mă copile?" „Da, D-le general!" „Eu sunt generalul Domăşneanu". „De unde eşti?" „Din Banat, din Nerău, lângă Sânnicolaul Mare". „Şi eu mi-s bănăţean, de lângă Mehadia, de la Petnic". M-a aşezat pe scaun şi timp de ½ oră m-a interogat. Sincer, i-am spus toată istoria mea. Scurt, mi-a declarat: *„Te vom ajuta să ajungi în situaţie mai bună. Aici sunt posibilităţi. Îi voi telefona lui Balassa să te trimită numai tot a doua zi. Operaţiunile pe front stagnează, aşa că nu-i nicio urgenţă".* M-a îmbiat cu ţigări pe care, natural, le-am refuzat. Nu eram fumător şi eram eu însumi aprovizionat cu câteva mii.

După cam două săptămâni mă cheamă la dânsul medicul colonel, care a fost atât de bun cu mine. *„Eşti student?" „Da!" „Ai avut concediu de studii?" „Nu." „Îţi comunic ceva important pentru tine, dar să-mi promiţi discreţie desăvârşită. A venit un ordin conform căruia, studenţii care au un an de front, n-au avut concediu şi nu sunt indispensabili, pot primi 3 luni concediu, care contează cu un semestru. Tu cere, dar nu spune de unde ai aflat".*

A doua zi, la primirea poştei pe care trebuia să o duc la Levico, nu m-am jenat să pun întrebarea direct colonelului Balassa. S-a uitat lung la mine şi mă întreabă: *„Cine ţi-a spus treaba aceasta?"* Am fost gata cu minciuna. *„Am auzit-o ieri la Levico, la Comandament".* A zâmbit, poate a crezut, poate nu şi mi-a răspuns prompt: *„Şi fără să ceri, eram hotărât să te trimit în concediu de studii. Întâi, că nu ai ce căuta pe front. În al doilea rând, te-ai purtat foarte frumos şi m-ai scăpat dintr-o încurcătură mare cu dusul la Levico. Peste două-trei zile ne sosesc doi ofiţeri de legătură, aşa că pe ziua de 28 ianuarie vei putea pleca. De altfel la 1 februarie, Comandamentul se mută jos, în sat, la Primolano, aşa că legătura cu Armata nu va mai fi o problemă."* Sosind la Levico, lt.-colonelul, care lucra în biroul şefului Marelui Stat Major, mi-a comunicat că generalul Domăşneanu a lăsat vorbă să mă prezint la dânsul. L-am găsit zâmbind vesel *„Pleci tinere? A venit ordin că se poate aproba concediul de studii pentru studenţi".* I-am spus că problema este aranjată şi i-am mulţumit pentru interes. Mi-am luat rămas bun de la dânsul şi nici nu mă gândeam că, peste un an de zile, ne vom întâlni din nou, în alte împrejurări şi în altă ţară.

În ziua de 29 ianuarie, seara, eram la Nerău, la părinţi. Lumea nu ştie că cel mai scurt drum de la Innsbruck la Budapesta trece prin Nerău. Am stat două zile la părinţi, pentru ca în ziua de 1 februarie să mă înscriu pe semestrul VI, la Universitatea din Budapesta. Scutirea integrală de taxe era de la sine înţeles. Am găsit o locuinţă excelentă pe József Kőrút. Vetter Bayer, deşi bătrân, se mişca foarte sprinten. Mesele nu mai erau nici pe departe cele din 1914, dar cei trei ani de război m-au învăţat şi dezvăţat de la multe.

După masă, la ora 2, îmi sorbeam şvarţul la „Jägerhorn". Niculiţă Şerban trona la masa lui – fără Sulică – şi se bucura că în Camera Deputaţilor se ţinea şedinţă, putând să evadeze în felul acesta în mod legal din Haussarestul din Făgăraş. Sala din spate s-a populat foarte repede. Lume destul de multă, figuri noi care, în trecut, nu dădeau pe acolo.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu toate că tratativele păcii de la Buftea erau în toi şi crucificarea României era iminentă, starea de spirit era mult mai ridicată decât înainte cu un an. Intrarea S.U.A în război a dat nu numai speranţe noi, ci chiar o siguranţă că Marea Antantă va câştiga războiul. Chestie de timp. Toată lumea, dar în special noi, militarii, a trebuit să constatăm, că în armatele germano-austriece stările au suferit o înrăutăţire vizibilă. Criză de alimente, mai ales în Austria. Raţiile de hrană au fost reduse. Echipamentul uzat. Muniţii puţine, se cerea folosirea lor cu mare economie. Moralul scăzut, atât în armată, cât şi la populaţia civilă. Eroii de cafenea şi de stradă au devenit modeşti şi tăcuţi. Cu toate acestea, ungurii tot mai sperau şi, nici în somn, nu se gândeau şi nu admiteau împărţirea ţării.

A apărut la orizont figura simpatică şi impunătoare a lui dr. Alexandru Vaida-Voevod, care până acum a stat departe de frontierele Ungariei. Acum erau toţi cei 5 deputaţi naţionalişti prezenţi şi gata de acţiune.

A venit şi Ion Erdélyi pentru o jumătate de oră, ca de obicei gălăgios şi optimist. M-a invitat să trec pe la dânsul, dacă nu de altceva, măcar pentru a bea un pahar de trăscău din Ardeal.

A doua zi am trecut pe la „Petru Maior", da dacă întâlnesc vreun cunoscut. Şi am întâlnit. Colegii mei care au făcut teologia, au terminat-o şi unii din ei s-au înscris la facultăţi. Tonul dominant era dat de teologii uniţi, Hulea Ovid, Papa etc. Din vorbă în vorbă, am făcut cunoştinţă cu Sava Golumba[111], absolvent de teologie de la Caransebeş, înscris la Conservatorul de muzică. A ridicat problema, dacă nu am putea constitui un cor bărbătesc, să dăm răspunsurile la biserică. Natural că s-a putut şi în 2 săptămâni cântam liturghia în corul bărbătesc al lui Gheorghe Dima, în biserica românească. Nu era lucru greu pentru Sava. Toţi eram vechi corişti şi alţii, absolvenţi de teologie. După 3–4 probe, am avut un cor de toată minunea.

În cea dintâi joi m-am prezentat la cursurile profesorului Alexici. Auditoriu destul de numeros. Alexici, în vervă, ne-a ţinut un curs, ca după aceea să mergem o ceată destul de mare, nu la lăptărie, unde dorea Alexici, ci la Mátyás pince, unii la o bere, alţii la un vin. S-a jertfit şi Alexici şi a băut un ţap de bere. Pe el l-a adus mai mult curiozitatea, dorinţa de a afla noutăţi, de a se lămuri. Din punct de vedere politic, Alexici era permanent în offside. Voia să ţină bune legături cu cercurile naţionaliste, dar, în acelaşi timp, redacta în româneşte monitorul oficial al guvernului şi făcea traducerile necesare. Pe Siegescu îl ura şi îl disprețuia. Era însă în prietenie cu ceilalţi „moderaţi" sau „trădători". În această epocă, făcea pe naţionalistul şi ne supralicita pe toţi. Înjura pe Mangra şi pe toţi acoliţii lui. Cu toată vârsta lui, era gata să prindă arma în mână şi să facă revoluţie. Aşa era el.

Mare bucurie a fost şi la doamnele din spitalul de pe Hernád utca. Am făcut cu ele mai multe partide de „lorum" şi am fost invitat la masă la ele.

---

[111] Traian Golumba (1896–1974), originar din Berzasca, studii teologice la Caransebeş, preot în Moşniţa Veche şi Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu cartea m-am ocupat mai puțin. Nu mai eram legat de cameră ca în toamna anului 1916. Puteam da examenul de pe anul III, dar nu eram suficient pregătit, așa că l-am amânat pe toamnă. Nici în toamnă n-am fost pregătit așa cum se cuvenea, dar în zilele revoluției toți studenții veniți de pe front trebuiau să știe și să treacă.

În timpul concediului aveam dreptul să port haină civilă, ceea ce îmi făcea posibilă câte o săritură până la Nerău, să-mi văd părinții. Cele trei luni, destul de agitate, au trecut repede. Așteptam ca pe ziua de 1 mai să revăd Alba-Iulia, dar n-am apucat să fac acest drum.

Dacă altceva nu, dar ordnung era în armata habsburgică. În ziua de 17 aprilie am fost convocat la „Platz Komando" (Comenduirea Pieții), unde mi s-a înmânat un „Offener Befehl" (Ordin de serviciu), cu care trebuia să mă prezint mai târziu, în ziua de 3 mai, la „Personalsammelstelle" Triest. Deci din nou pe front, decât că, de astă dată, la Piave.

Am dat o fugă de 2 zile acasă, ca în ziua de 2 mai să iau acceleratul peste Pragerhoff, la Triest. În ziua de 3 mai, dimineața, la orele 8, eram prezent la „Personalsammelstelle". În birou nu era decât un plutonier. M-a primit bine și m-a întrebat unde doresc să merg pentru a conduce un „Verköstigungstation". La triajul de la San Vito, de lângă Udine sau la Opcina, un suburbiu al Triestului. Este lesne de ghicit că am preferat să rămân în Triest, fără a fi curios să cunosc San Vito. Întâi, cunoșteam bine și îmi plăcea orașul, în al doilea rând, să mărturisesc sincer, am început să fiu precaut și era de preferat să fiu la 200 km în spatele frontului, decât la San Vito, de unde nu erau decât 50 km.

Plutonierul nu știa să-mi dea detalii. Trebuia să aștept până vine lt. colonelul Zotek, care mă va lămuri asupra misiunii care mă aștepta. De fapt, pe la ora 9 a apărut un bătrân simpatic, cu pantalonii „Zieh harmonica", se vedea că a petrecut câțiva anișori la pensie până s-a apelat din nou la dânsul, ca să reintre în serviciul patriei. Și bătrânul Zotek, în mare secret, m-a lămurit. Mi-a arătat că s-a hotărât ca la două triaje de cale ferată, la San-Vito și la Triest-Opcina, să se înființeze două puncte de alimentare. Se pregătește o ofensivă decisivă pe râul Piave, care va pune în scurtă vreme capăt războiului și Puterile Centrale vor triumfa. Forțe uriașe germano-austriece vor ataca la Piave pentru a pătrunde mai adânc, în felul acesta vor izola peninsula Apenină de restul țării, vor nimici frontul italian și în felul acesta vor pătrunde în sudul Franței și vor cădea în spatele armatelor aliate anglo-franceze-americane, apucându-le în clește și nimicindu-le în mod cert. În urma acestei uriașe ofensive se vor captura zeci sau chiar sute de mii de italieni, care vor trebui să fie transportați în interiorul monarhiei. Aceasta reclamă timp mult. În timpul călătoriei vor trebui alimentați. Pentru acest scop se fac aceste puncte de alimentare la triajele de cale ferată. Natural, vor sosi și trenuri cu răniți, care de asemenea vor trebui să fie hrăniți. Mi-a dat schema personalului de care voi dispune. Un subofițer de administrație și 4 soldați. Încolo, femei: bucătărese, femei de serviciu etc. Până când punctul de alimentare își va începe activitatea, sântem dați în subzistență la Comandamentul gării Opcina.

https://biblioteca-digitala.ro

În fine, m-am lămurit şi m-am pus pe gânduri. Planul era diabolic. Dacă reuşeşte nu va fi deloc bine. Italienii nu prea sunt rezistenţi. Dacă vin forţele acestea colosale peste ei, desigur cedează şi se retrag în panică. De altă parte mă gândeam că şi aliaţii îşi au Statul lor Major care gândeşte şi nu se va lăsa surprins în mod prostesc şi simplist. Aşa a şi fost. Eu mi-am organizat „Verkösligung-station" şi aşteptam clienţii care nu voiau nicidecum să sosească. Dimpotrivă după vreo 10 zile au început să sosească, dar nu italieni, ci nemţi şi austrieci, răniţi cu duiumul pe care îi alimentam cu mare grijă. Foarte discret am intrat în vorbă cu un ofiţer rănit, care mi-a povestit cu de-amănuntul istoria.

Ofensiva, marea ofensivă, a fost temeinic pregătită, doar că în faţa trupelor germane s-au aflat prea puţini italieni şi foarte mulţi englezi, francezi, americani. Aliaţii aşteptau această ofensivă. Un baraj de artilerie nebunesc i-a aşteptat pe nemţi. De altă parte, râul Piave, în urma topirii zăpezilor din Munţii Alpi, era umflat şi greu de trecut. Rezultatul ofensivei de la Piave, din luna iunie, de fapt a fost decisiv, dar în sens invers. Dezastrul suferit de Puterile Centrale era greu de recuperat[112]. În acel moment nu ne dădeam seama de dimensiunile dezastrului. Curând însă, am constatat că frontul, acum de rezistenţă, defensiv şi nu ofensiv, se reface cu greutăţi mari.

Să revenim la situaţia mea personală. După aproximativ o săptămână, trenurile care transportau răniţi au încetat. Am devenit şomer în toată accepţiunea cuvântului. Nu ştiam care îmi va fi soarta. Unde voi fi aruncat? În zilele care au urmat s-a soluţionat şi această problemă. Mă cheamă moşul Zotek şi, foarte laconic, îmi comunică: *„Ja, die Verköstigungsstationen werden aufgelöst. Du bist eingeteilt als Proviantoffizier zur Rezerve Spital Bielitz nr. 1 in Sct. Daniel."* (*Da, staţiunile de alimentare vor fi desfiinţate. Tu eşti repartizat ca ofiţer cu aprovizionarea la spitalul de rezervă Bielitz nr. 1, în Sectorul Daniel*).

După trei zile, m-am prezentat în castelul de pe deal, din sectorul Daniel. Credeam că (*sic!*) castelul foarte mare a fost transformat în spital. A trebuit să mă conving că spitalul este aşezat în barăci de scânduri şi are o capacitate enormă de 600 de paturi, unde sunt internaţi exclusiv numai prizonieri de război ruşi, italieni, sârbi. Au fost şi români, care au plecat după încheierea păcii de la Buftea. În apropierea spitalului se afla un mare lagăr de prizonieri, în comuna Kobdil, unde se afla un număr de 15–20 de mii de prizonieri. Cum alimentaţia era nemaipomenit de slabă, spitalul era întotdeauna ticsit.

În castel funcţiona doar biroul comandantului, popota (cantina) ofiţerească, cu o sală de club şi o cameră de joc de cărţi, domino etc., locuinţa ofiţerilor şi a familiilor şi locuinţa infirmierelor, multe la număr. Eu am fost cazat în fosta casă a grădinarului, în parcul castelului, pe motivul că acolo a locuit şi antecesorul meu.

---

[112] În 15–18 iunie austriecii au declanşat o ofensivă pe Piave, urmată de o contraofensivă italiană, în zilele de 20–24 iunie, terminată cu succese importante.

https://biblioteca-digitala.ro

Curând am aflat şi raţiunea acestei locuinţe separate, singur, într-o casă cu 3 camere, mobilată foarte sumar.

La prânz am avut ocaziunea să cunosc întreg personalul, cu funcţii superioare, al spitalului. În afară de comandant, care era Stabsarztul Maresch (medic-maior) mai funcţionau doi medici căpitani, un austriac şi un ceh, ambii de rezervă şi mai în vârstă, aproximativ 50 de ani. Doi medici locotenenţi: un neamţ şi un polonez. Trei dintre cei patru erau cu soţiile. Şi, în fine, doctoriţa contesă Defour, chirurga spitalului, o femeie energică, cam de 40 de ani. Mai era ofiţerul de administraţie, locotenentul John, şi preotul căpitan Emil Rusu din Blajova, de lângă Buziaş. Tot la masa ofiţerilor luau loc şi d-şoara Ane-Marie von Berg, sora şefă, voluntară şi d-na Stern, şefa magaziilor de lenjerie, tot voluntară (soţul ei, un sergent cu termen redus, era repartizat la lagărul de prizonieri din Kobdil). Cele trei soţii de medici şi soţia locotenentului John aveau masa separată în cadrul cantinei.

După masă am alergat la popa Rusu să facem cunoştinţă mai de aproape. Mare bucurie pentru el, dar mai mare pentru mine, că am dat de un „Landsmann", bănăţean de-al meu. Popa Emil era un om vesel care nu dispreţuia paharul şi era veşnic cu voia bună. El, în decurs de o oră, m-a pus la curent cu situaţia. Mi-a spus că (*sic*!) comandantul e un om bun, care este prieten de pahăruţ cu el. Nu face decât lucrurile administrative, la ora 10 termină, după care ei doi, popa şi comandantul, se aşează în camera separată a ospătăriei din sat – foarte curată – şi închină cu vinul excelent de Istria. El, popa, în fiecare dimineaţă înmormântează 2–3 ruşi sau sârbi, ortodocşi, de legea noastră, care şi-au dat duhul în spital sau în lagăr şi, după aceea, până la ora prânzului, se ţine de societatea comandantului. Slujba religioasă o face, natural, în româneşte, având cântăreţ, chiar foarte bun cântăreţ, ordonanţa, român din jurul Oraviţei. Spune că mai este un român, un sergent bucovinean, care ţine la liturghie să rostească „Tatăl nostru". Deci la sectorul Daniel eram 4 români. Ulterior am descoperit şi la lagăr un român, pe locotenentul Grigore Egri, avocat din Oradea.

În cea dintâi duminică, Sfânta Liturghie s-a săvârşit în curtea lagărului, cu o asistenţă de cel puţin 10.000 de prizonieri. Răspunsurile le-a dat un cor imens, de cel puţin 200 de persoane, cor bărbătesc în 4 voci, extraordinar de bine pus la punct. Preotul servea româneşte, răspunsurile se dădeau în limba slavonă. Sincronizarea era perfectă. Între ruşii prizonieri erau şi câţiva români basarabeni. Mi-am ales o ordonanţă dintre ei, cu numele de Sava. Băiat curăţel, care vorbea o moldovenească curată. Ruseşte nu prea ştia. Era din regiunea Bălţi.

Emil Rusu mi-a dat un bun sfat de la început: *„Bagă de seamă, aici tot personalul e feminin. Infirmiere, funcţionare, croitorese, spălătorese, bucătărese şi servitoare la bucătărie. Deci cam 70–80 de femei. Bărbaţi sunt doar patru medici, doi ofiţeri, trei subofiţeri. Deci aproximativ de trei ori atâtea femei câţi bărbaţi. Eşti singurul ofiţer liber, necăsătorit. Nu te încurca cu una singură, că te vei trezi cu o sumedenie de complicaţii, intrigi, răutăţi. Du-te cu care îţi place, schimbă-le în fiecare zi şi nu vei avea neplăceri"*. Nu l-am ascultat.

https://biblioteca-digitala.ro

În primele zile m-am atașat de o funcționară din biroul administrativ, Marina B., o italiancă din Triest, fată de condiție bună, frumușică, bine crescută. Legătura noastră s-a sfârșit dramatic. Au început intrigile care au trecut pe plan politic. Niște trădători de patrie s-au aliat. Valahul cu dosar cu o italiancă. După două săptămâni, fata a trebuit să părăsească spitalul, schimbând cu o austriacă, care activa la un spital din Gorizia. Mi-am băgat mințile în cap și am ascultat de sfaturile popii Emil Rusu. Am făcut pe pașa și nu s-a mai împiedicat nimeni în persoana mea.

Cine n-a trăit acele vremuri și nu cunoaște viața și societatea din monarhie, greu își poate închipui raporturile personale care au existat între oamenii de atunci.

La masă stăteam împreună un conglomerat de națiuni: germani, austrieci, o contesă de origine franceză, cehi, polonezi, români, dalmatini și o evreică (farmacistă) fără naționalitate[113]. Nu ne lega nimic laolaltă, doar faptul că făceam parte din una și aceeași armată. Conversația curgea normal, decât că se evitau discuțiile cele mai arzătoare: situația de pe front. Unii sufereau, majoritatea se bucurau. Nu dam curs bucuriei, decât când eram între noi. Deși austriecii, la acea epocă, erau resemnați și nu mai așteptau nimic bun pentru dânșii de la sfârșitul războiului, toți doreau să se termine odată, să ajungă la casele lor și să-și vază de treburi. Cum între noi nu se afla niciun ungur care să facă urât, raporturile personale dintre noi erau cât se poate de civilizate. Sub raport politic, cât am stat la sectorul Daniel, n-a fost niciun incident.

Prizonierii de război erau cât se poate de prost hrăniți, dar în spital erau bine îngrijiți, iar în lagăr erau tratați omenește.

În ultimul an al războiului, criza alimentară a luat proporții de necrezut. Eu, ofițerul cu aprovizionarea, mă zbăteam într-un mod infernal, mai ales că făceam chestie de conștiință, ca pe acei nefericiți de bolnavi să-i alimentez, pe cât se poate, într-un mod cât de cât satisfăcător.

În afară de pâine și din când în când carne, de la manutanță nu primeam nimic. Eram nevoit să mă aprovizionez pe piața din Triest și de la particulari care nu aveau ei ce să mănânce. Alocația de hrană era destul de mare, dar nu puteam cheltui banii.

Predecesorul meu era în legătură cu un comerciant grec din Triest, cu numele Papadakis. Era șmecher și escroc. În iunie și iulie voia să-mi bage pe gât varză murată cu vagoanele. Mai oferea brânză „Liptauer" și cantități reduse de carne afumată, în mare parte de oaie și capră.

Lipsa de alimente în Austria a ajuns la un grad de neînchipuit. Pâinea se dădea în rații foarte mici, pe cartele. Puțină carne de vită – de porc deloc – lipsă de cartofi și de legume. Bărbații, care nu erau în serviciu, cutreierau cu sacoșe provincia pentru a cumpăra ceva alimente.

[113] Expresie confuză. Evident, persoana respectivă avea și naționalitate și cetățenie.

https://biblioteca-digitala.ro

Între infirmierele noastre, cel puţin jumătate, erau fete de familii de intelectuali, care numai din cauza alimentării, au intrat în serviciu. Soţiile ofiţerilor, care făceau serviciul în etapă, veneau la soţii lor cu copii cu tot pentru a-şi asigura hrana.

În aceste condiţii, evident că războiul nu mai putea dura. Ofiţerii austrieci erau apatici şi aşteptau sfârşitul oricum ar fi fost. Ungurii, tare ţanţoşi în anii trecuţi, s-au îmblânzit şi priveau cu grijă, chiar cu frică, în viitor. Se gândeau la o sumedenie de soluţii şi la concesiuni care vor trebui făcute minoritarilor. La una singură nu se gândeau, la descompunerea Ungariei. Nici cei mai liberali unguri, nici social-democraţii nu se gândeau la această eventualitate.

La începutul lunii septembrie s-a repetat ordinul privitor la concediul de studii al ofiţerilor. Popa Emil Rusu mi-a comunicat vestea, aflată de la comandantul spitalului, medicul maior Maresch. I-am spus că am beneficiat de concediu de studii în primăvară. *„Bine,* zice părintele, *de unde se vede treaba aceasta? În dosarul personal nu se introduc concediile". „Da, zic eu, dar dacă mă întreabă, eu trebuie să spun adevărul". „Şi dacă nu te întreabă?"* Şi dr. Maresch nu m-a întrebat, aşa că la 15 septembrie 1918 am fost din nou la „Jägerhorn", la Budapesta, în buzunar cu o foaie de concediu pe 3 luni, ce reprezenta un semestru.

Evenimentele mari care urmau să vină se conturau la orizont. La sosirea mea în Budapesta, am luat cunoştinţă de prăbuşirea frontului bulgăresc[114]. După bătălia de pe Piave eram siguri că începutul sfârşitului a sosit. Nu puteam să prevedem durata agoniei.

Evident, evenimentele erau comentate cu mult optimism şi cu multă îndrăzneală de toţi românii, inclusiv şi de cei necredincioşi şi de cei rezervaţi până atunci. Parcă (*sic*!) corul cânta în biserică cu mai mult elan şi mulţumea Celui de Sus, că ne-a învrednicit de bunătatea lui cea neimaginată.

***

În Marea Adunare Naţională s-a ales Marele Sfat compus din 200 de persoane[115]. Şedinţa de constituire s-a ţinut în după amiaza zilei de 1 decembrie, în sala mare a Curţii cu Juraţi a Tribunalului, continuând şi a doua zi. Alţii nu făceam parte din Marele Sfat. Am participat la şedinţă în calitatea mea de vice-secretar.

Şedinţa a decurs în semnul bunei înţelegeri, cum se cuvenea în acele măreţe zile. O notă discordantă a format-o atitudinea lui Avram Imbroane[116], sosit tardiv

---

[114] La 12–25 septembrie aliaţii străpung frontul bulgar în Macedonia. La 29 septembrie Bulgaria capitulează fără condiţii.

[115] S-a făcut propunerea unui Mare Sfat Naţional, compus din 250 de membri, dintre care 200 aleşi imediat, la Alba-Iulia, şi 50 cooptaţi ulterior.

[116] Avram Imbroane (1880–1938), publicist (redactor la „Drapelul" din Lugoj) şi om politic originar, din Banat. În 1914 se refugiază la Bucureşti, militând pentru eliberarea Transilvaniei şi a Banatului, pentru Unire. A avut un rol important în anii 1918–1919, în ceea ce priveşte provincia natală. După Unire a fost de mai multe ori deputat şi în 1934–1936 secretar general la Ministerul Cultelor. Iniţial a înfiinţat Patridul Umanist, apoi a fost averescan şi, în cele din urmă, liberal.

https://biblioteca-digitala.ro

din Basarabia, care purta o tunică rusească încheiată la gât, secondat de 2–3 persoane necunoscute, care se simțeau nedreptățite că nu li s-a dat atenția cuvenită. Incidentul s-a aplanat repede, acolo, dar a continuat pe teren, Avram Imbroane fiind un dușman pe față al Consiliului Dirigent și unul dintre cei dintâi dintre transilvăneni care s-au înscris în partidul Poporului al lui Averescu[117].

La ședința Marelui Sfat s-au ales membrii Consiliului Dirigent, în care au intrat și doi socialiști – Ion Fluieraș[118] și Iosif Jumanca[119]. Desigur, nemulțumiți au fost ei mai mulți, dar au răbufnit numai mai târziu. Unul dintre aceștia a fost Ion Suciu[120], care mai târziu a trecut și el în rândurile opoziției, înscriindu-se la averescani. Întorcându-se mai târziu de la Paris, Octavian Goga a căutat să organizeze o formație, cu care să facă frondă în cadrul Partidului Național Român, cu toții nemulțumiți, că n-au ajuns să ocupe un loc pe care îl revendicau și care credeau că li se cuvine. Între aceștia se numărau vechi membrii ai partidului, care se considerau înlăturați, ca Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, Nicolae Șerban și alții, de mai mică importanță, ca Petru Groza[121], Sever Bocu[122] și o parte a clerului ortodox, care afirma că unițiii au luat conducerea efectivă a partidului.

Înlăturarea celor de mai sus a fost oarecum explicabilă. Vasile Lucaciu, care se bucura poate de cel mai mare prestigiu în partid, la acea epocă, se ramolise complet. Nu mai putea fi folosit în nicio funcție înaltă. Nici la averescani n-a obținut nicio funcție. A fost doar senator, din considerație pentru trecutul lui. Teodor Mihali, om bogat și cu bune legături, datorită soției lui, n-a fost niciodată mai mult decât o figură reprezentativă. Tot așa și Nicolae Șerban. Amândoi – cei din urmă – au fost mulți ani deputați în parlamentul maghiar, fără a fi luat cuvântul o singură dată. Sever Bocu avea condei bun, dar nu se bucura de prea multă încredere. Petru Groza, tânăr în acea vreme, nu reprezenta nimic. Nu avea

---

[117] Evidentă iritarea și peste ani a lui Coriolan Băran față de un fost adversar politic. Băran a fost țărănist.

[118] Ioan Fluieraș (1882–1953), om politic român, de orientare social-democrată, membru al Consiliului Dirigent.

[119] Iosif Jumanca (1893–1949), social-democrat român din Transilvania, membru al Consiliului Național Român Central și al Consiliului Dirigent.

[120] Ion Suciu (1862–1939), avocat, lider al mișcării naționale române în părțile Aradului și Crișanei, susținător al direcției activiste

[121] Petru Groza (1884–1953), avocat, om politic. A participat la Adunarea de la 1 decembrie 1918. După Unire a înființat Frontul Plugarilor. La 6 martie 1945 a fost numit prim-ministru într-un guvern impus de ocupantul sovietic. A avut un rol important în abdicarea regelui Mihai I.

[122] Sever Bocu (1874–1951) a fost unul dintre cei mai importanți activiști ai Partidului Național Român din Banat, un foarte apreciat ziarist (din 1899 a fost redactor al „Tribunei poporului" de la Arad) și înflăcărat luptător pentru Unire. A avut un rol decisiv în acțiunea voluntarilor de la Darnița. După Unire, a ajuns conducătorul Organizației Național Țărăniste din Banat, deputat și, pentru scurtă vreme, Ministrul Banatului.

https://biblioteca-digitala.ro

state în partid, aşa că nu putea trece peste mulţi alţii, care erau înaintea lui. Alăturându-se lui Goga, a dat lovitura. Deşi fără portofoliu, a ajuns ministru foarte tânăr. Despre Goga şi politica lui, voi vorbi mai pe larg.

M-am întors la Arad, unde am stat încă 6 săptămâni, până la mijlocul lunii ianuarie, când am plecat la Sibiu. Mi-am pus problema – ce să fac? Să intru în administraţia Consiliului Dirigent, unde se căutau tineri cu pregătire sau să intru în armată? Atunci s-a înfiinţat secţia de Organizare 6–7, pentru a pune pe picioare două corpuri de armată, unul cu sediul la Sibiu, corpul 7, şi al doilea la Cluj, corpul 6. Comandantul acestei organizaţii era generalul de divizie Ion Boeriu[123], care era posesorul celei mai mari decoraţii din fosta monarhie, ordinul Maria Terezia. Această decoraţie dădea dreptul la titlul de baron şi la o pensie substanţială. Ioan Boeriu, în anul 1912, a ieşit la pensie cu gradul de colonel. În 1914 s-a reactivat, luând comanda unui regiment pe frontul rusesc. În urma unei bravuri excepţionale, a fost decorat, cel dintâi în război, cu ordinul Maria Terezia şi a fost avansat la gradul de general-maior. După trei ani, în 1918, a fost înaintat la gradul de general-locotenent, care se intitula „Excelenţă". Generalul Ion Boeriu era un tip cazon, rigid, sever, om de caracter, care însă nu se ridica peste mediocritate. Era el însuşi disciplinat şi pretindea disciplină şi de la alţii. Era respectat ca un om drept şi muncitor, fără a avea concepţii mai înalte şi un orizont mai larg. După ieşirea la pensie din nou, în anul 1920, s-a înscris în Partidul Naţional Român, fiind un devotat adept al lui Iuliu Maniu, unde a fost ales în Senat. A mai trăit mult, a decedat ca nonagenar.

Şeful de Stat Major al Organizaţiei 6–7 a fost general-maiorul Dănilă Papp[124]. Figură binecunoscută în armata K.u.K., a făcut şcoala de război şi a fost ofiţer de Stat-Major la trupele de geniu. În război, a comandat, cu gradul de colonel, o brigadă pe frontul rusesc, unde a făcut multe isprăvi de vitejie, care au avut un larg ecou în presa monarhiei, făcându-l o figură legendară. A fost avansat, spre sfârşitul războiului, general-maior. Ca şi generalul Boeriu, a fost un om de caracter, integru, energic, bun organizator şi, ca ofiţer de Stat-Major, avea un orizont cu mult mai larg. A făcut o carieră frumoasă în armata română. În campania de pe Tisa a comandat Divizia a 18-a, cu care a făcut bravuri excepţionale, contribuind în mod

---

[123] Ioan Boeriu (1859–?), ofiţer de origine română. În 1915 a fost ridicat la gradul de general-maior. S-a ataşat acţiunii naţionale din 1918, jucând un rol important în organizarea militară din toamna acelui an, din Transilvania.

[124] Dănilă Papp (1868–1950), general în armata austriacă, a ocupat diferite posturi de comandă şi în învăţământul militar. Studii: Academia militară teresiană din Viena, profesor la şcoala militară din Sibiu (1894); specializare la şcoala superioară de geniu din Viena din 1894, şef al Direcţiei geniu din Komarom; din 1910 la Trento; din 1916 colonel în Armata VII austro-ungară. În 1919 a intrat în armata română cu gradul de general de brigadă. S-a distins în luptele de pe Tisa împotriva Ungariei. Între 1924–1930 general, comandantul corpului VI armată Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro

efectiv la victoria armatei române. După terminarea războiului, a fost numit comandant al Corpului 6 Armată Cluj, mai pe urmă fiind avansat la gradul de general-colonel şi făcut inspector de armată. După pensionare, a proiectat şi condus lucrările la fortificaţiile construite la frontiera Ungariei. În anul 1938 a fost numit rezident regal la Alba-Iulia[125], iar în anul 1941 a fost numit ambasador la Vatican, funcţie deţinută până în anul 1945. Om energic şi capabil a făcut cinste armatei.

Al treilea general la Organizaţia 6–7 a fost general-maior Ion Hanzu. A fost ofiţer de artilerie în armata K.u.K., foarte apreciat. A comandat pe frontul de la Tisa Divizia a 16-a, cu care a repurtat frumoase succese. După război, a fost comandantul Corpului Sibiu, de unde a ieşit la pensie cu gradul de general-colonel. A fost şi dânsul, scurtă vreme, rezident regal la Cluj. N-a avut dinamismul lui Dănilă Papp, dar a fost un ofiţer capabil şi onest.

În luna aprilie 1919 a sosit la Sibiu al 4-lea general, şi poate cel mai distins dintre toţi care i-au avut românii în armata K.u.K., generalul George Domăşneanu. S-a născut în anul 1868 în comuna Petnic, lângă Mehadia. Tatăl său a fost plutonier la Regimentul 13 grăniceri. După terminarea celor 4 clase primare în comuna natală, fiind evidenţiat ca un copil foarte deştept, a fost trimis la liceul militar din Eisenach. A terminat liceul ca întâiul şi a fost trimis la academia Militară din Wiener Neustadt, cea mai înaltă şcoală militară din monarhie. Şi aici a terminat „magna cum laude", fiind întâiul pe Academie. Conform regulamentului avea dreptul să-şi aleagă regimentul la care dorea să fie repartizat. De obicei premianţii alegeau un regiment din Viena, Graz, Praga, Budapesta. Domăşneanu a cerut să fie repartizat în Banatul lui, la Regimentul 43 Infanterie din Caransebeş. Stupoare mare! Aşa ceva încă nu s-a întâmplat la Academia din Wiener Neustadt. În anul 1889, George Domăşneanu şi-a început cariera militară în Caransebeş. A stat 5 ani în Caransebeş când, cu gradul de locotenent, a fost trimis la cursurile de la Kriegsschule, „Şcoala de Război" din Viena. După doi ani a terminat şi această şcoală tot ca întâiul, şef de promoţie. A fost avansat la gradul de căpitan şi repartizat la Marele Stat Major. Domăşneanu, de la început, a fost extraordinar de apreciat şi a făcut o carieră excepţională.

Aici trebuie să menţionez că în armata K.u.K. domneau două curente şi erau două tabere distincte. O tabără era condusă de moştenitorul tronului, Franz Ferdinand[126], care era contra dualismului şi preconiza un stat federativ, în care toate naţiunile să fie egal îndreptăţite. A doua tabără era cea pan-germană, condusă de către şeful Marelui Stat Major, generalul-colonel Konrad von Hötzendorf, influenţată de kaizerul Wilhelm II al Germaniei şi care avea asentimentul tacit a lui

[125] Nu la Alba-Iulia, ci la Târgu-Mureş.

[126] Franz Ferdinand de Habsburg (1864–1914), arhiduce, nepot al împăratului Franz Joseph I, moştenitor al tronului austro-ungar, asasinat la Sarajevo, pretext pentru declanşarea primului război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

Franz Josef, care căuta să țină echilibrul între cele două tabere. În felul acesta, pentru a contrabalansa pe Konrad von Hötzendorf, ministrul de război, de obicei, era din tabăra lui Franz Ferdinand.

În anii premergători războiului, mulți ani, ministru de război a fost generalul-colonel Krobatin. În această tabără erau toți ofițerii români, cehi, croați etc. În anul 1906, în fruntea marelui Stat Major a venit Konrad von Hötzendorf, care a ocupat această demnitate timp de 14 ani. Domășneanu, cu convingerile lui, nu putea avea viitor și nici nu putea rămâne în Marele Stat Major, dominat de Konrad von Hötzendorf cu adepții săi. De aceea, în acest an a trecut la Ballplatz, la Ministerul de Război, unde și-a făcut adevărata carieră. Ani de zile a condus Secția a V-a a Ministerului de Război, fiind mâna dreaptă a lui Krobatin și fiind consultat în toate problemele importante.

În fiecare an, o delegație a Parlamentului austriac din Viena ținea ședințe comune cu o delegație a Parlamentului din Budapesta, pentru a fixa bugetul Ministerului de Război și a hotărî asupra problemelor majore care interesau armata. Mulți ani de zile, colonelul Domășneanu a fost raportorul acestei delegații comune.

După moartea împăratului Franz Josef, întâmplată în anul 1916, urmașul lui, împăratul Carol al IV-lea, a căutat să-și aducă oamenii lui la conducerea Marelui Stat Major și a Ministerului de Război. Ca șef al Marelui Stat major a fost numit baronul Arz[127], general-colonel, un sas din Ardeal, care a fost profesorul împăratului, iar la ministerul de Război a venit generalul colonel Stöger Steiner. Generalul Krobatin a fost pensionat, iar Konrad von Hötzendorf, care avea la acea dată vârsta de 71 de ani, a fost numit comandant al Frontului de Sud, Tirol, care lupta contra italienilor.

Mare a fost surpriza în armată când Konrad von Hötzendorf și-a ales ca șef al Marelui Stat Major al Armatei de Sud pe generalul George Domășneanu, un general din tabăra adversă. Această alegere a fost cea mai elocventă dovadă a prestigiului de care se bucura Domășneanu în armata K.u.K.

După terminarea războiului, Konrad von Hötzendorf și-a scris memoriile militaro-politice din timpul cât a fost șeful Marelui Stat Major. Memoriile formează 5 volume, format mare, cu aproximativ 3.000 de pagini. În aceste volume sunt cuprinse o sumedenie de informații care se referă la politica românească, atât transilvăneană, cât și din Regat. Sânt rapoartele atașaților militari, cât și aprecierile lui personale. În anul 1924, când Hötzendorf se apropia de vârstă de 80 de ani și își terminase opera, gata pentru tipar, a invitat pe Domășneanu la Viena, pentru a revedea împreună aceste memorii.

---

[127] Arthur Arz von Straussenberg, general austro-ungar, originar din Transilvania. A primit sarcina organizării apărării în Ardeal, iar la intrarea României în război a primit comanda armatei I din grupul de armate al arhiducelui Carol.

https://biblioteca-digitala.ro

În Ţara Românească, Domăşneanu a comandat divizia a 19-a din Timişoara. În anul 1920, regele Ferdinand a oferit lui Domăşneanu funcţia de şef al Marelui Stat Major al Armatei Române. Domăşneanu a refuzat, motivând că ar fi o jignire pentru generalii români, care au purtat războiul de întregire, ca să vină în fruntea Statului Major un ofiţer provenit din armata austriacă învinsă. A declarat însă că este gata să primească funcţia de subşef al Marelui Stat Major. Cercurile ofiţerilor superiori din Armata Română nu s-au bucurat de această dorinţă a regelui, care nu le surâdea deloc şi au început intrigile şi micile şicane contra lui Domăşneanu. Acesta, plictisit de atitudinea noilor colegi, a cerut pensionarea. Credea că va fi invitat la rege pentru a da explicaţii şi pentru a-şi lua rămas bun cum se face în armatele vestice. Spre surpriza lui, cererea a fost acceptată urgent şi i-a venit pensionarea. Regele, care venea de două ori pe an să vâneze la Timişoara, avea obiceiul să invite odată la cină, în vagonul regal, notabilităţile din oraş: prefect, primar, general, episcop, prim-preşedintele Curţii de Apel etc. La cea dintâi vânătoare a fost surprins că-l vede pe generalul Găvănescu[128] şi nu pe Domăşneanu. A fost foarte aferat şi furios când a aflat că Domăşneanu a fost pensionat fără ştirea lui. A trimis după Domăşneanu maşina regală şi l-a invitat la cină. Cu această ocazie, l-a înaintat la gradul de general-colonel şi i-a acordat decoraţia Steaua României în gradul de mare ofiţer. A primit satisfacţie Domăşneanu, dar în armată nu s-a mai întors.

Alături de generalii de mai sus, au mai venit un număr mare de ofiţeri din armata K.u.K., ca lt. colonel de Stat Major Jivanovici, maior Iacobici, ministrul şi şeful de Stat Major de mai târziu, care a avut o atitudine atât de cuminte şi de demnă faţă de Antonescu[129], maiorul Ilcuş[130], ministrul armatei de mai târziu şi mulţi alţii care au făcut carieră strălucită în armata română. Între ei a fost şi prietenul meu, Sabin Târziu, cel de la Laibach, care a murit de tânăr, la 40 de ani cu gradul de lt. colonel.

Pentru mine s-a pus problema dacă intru în serviciu la Consiliul Dirigent sau intru în armată cu toată invaliditatea mea. Am optat pentru ultima ipostază. Acasă nu puteam merge pentru că Banatul era ocupat de sârbi[131], nici ajutor nu puteam

---

[128] C. Găvănescu, locotenent colonel, şef de stat major al Armatei I, general de brigadă, comandantul diviziei I Infanterie Timişoara.

[129] Iosif Iacobici (1884–1952), general, ministru de război în ianuarie-august 1941 şi apoi comandant al Armatei a 4-a. Numit şef al Marelui Stat Major în toamna lui 1941, s-a împotrivit continuării războiului împotriva U.R.S.S. dincolo de Nistru, a fost înlocuit şi trecut în rezervă în august 1942. Arestat de autorităţile comuniste, a fost întemniţat şi a murit la Aiud.

[130] Ion Ilcuş (1882–?) general român provenit din armata austro-ungară, unde a ajuns la gradul de maior. În 1931 este avansat general. În 1939 a ocupat funcţia de subsecretar de stat la Ministerul de Război şi tot atunci, în septembrie, a fost numit comandant al Armatei a 6-a. În 1940 a fost scos în rezervă, dar reactivat pentru scurt timp în 1944.

[131] Potrivit Convenţiei de Armistiţiu, semnată între Aliaţi şi guvernul ungar la Belgrad, armata sârbă a primit mandatul de a intra temporar în Banat pentru a menţine ordinea.

https://biblioteca-digitala.ro

primi de la părinți, legăturile fiind întrerupte, deci nu puteam să mă prezint la examenele de doctorat neavând din ce trăi. Viața de funcționar nu mă tenta câtuși de puțin, așa că am intrat în armată unde credeam că sunt mai de folos, mai ales că ungurii, revenindu-și puțin din lovitura grea pe care au primit-o, au început să-și organizeze armata și să creeze un front față de Transilvania. Primirea în armată o făcea generalul Dănilă Papp la secția Organizației 6–7. Pentru cei proveniți din armata K.u.K. era foarte simplu. La Comandament se afla revista militară a fostului Minister K.u.K., numită „Strefleur", în care se afla evidența și efectivul precis al ofițerilor din fiecare unitate. Mai complicat era cu puținii honvezi. Evidența lor nu exista, s-a recurs deci la metoda de a lua declarația pe cuvânt de onoare a doi ofițeri primiți în armata română, care dovedeau gradul pe care l-a avut respectivul ofițer de honvezi.

Eu, fiind invalid, am fost repartizat la compania sanitară a spitalului de garnizoană din Sibiu, îndeplinind funcția de șef al biroului spitalului și adjutant al comandantului, care era medicul lt. colonel Tămaș, un medic foarte distins, cu sentimente românești, originar din județul Satu-Mare, care vorbea perfect românește în dialectul din nordul Ardealului, dar nu știa să poarte o corespondență în limba română, deoarece a frecventat numai școli ungurești, iar Facultatea de medicină a făcut-o la Viena, cu bursă de la armata K.u.K. Eu trebuia să redactez toate rapoartele și să port corespondența.

Aici l-am întâlnit pe prietenul meu dr. Ion Goia care, după lichidarea spitalului de la Sâmbăta, a fost repartizat aici. În luna februarie au început luptele pe frontul de la Branișca cu trupele ungurești și au început să sosească răniți. Mai târziu au început să vină răniți și din nord, unde o formație poloneză a atacat trupele din Bucovina, având pretenții – cu totul fără temei – asupra părții de nord a Bucovinei și a Cernăuțiului. Am primit în spital și un număr de circa 10 ofițeri polonezi, răniți și capturați pe acel front[132].

Trebuie să precizez că armata română, după pacea de la Buftea, a fost demobilizată. Abia în ianuarie 1919 s-a procedat la refacerea ei. Deci până în martie 1919, gărzile române ardelene, cu armamentul lor și echipamentul cât se poate de rudimentar, au fost nevoite să țină frontul față de unguri. Au venit unități mai mici din Regat, care s-au plasat în orașele ardelene, dar care nici pe departe nu au fost pregătite și echipate pentru a face front și a lupta.

Frontul a fost, după cum spuneam, ținut de gărzile naționale, comandant fiind Ion Suciu, care n-a fost niciodată soldat. Pentru oamenii veniți de pe front și care, după 5 ani de serviciu militar de război, au luat fără ezitare arma în mână pentru a-și apăra țara, nu era potrivit un general cu disciplina severă a armatei, ci un om care să-i însuflețească și să-i înțeleagă, nu vreau să zic un demagog abil. Ion Suciu nu purta uniformă, doar o cușmă cu tricolor pe ea. Aprovizionarea se făcea după

[132] Armata română a colaborat cu polonezii în campania din Pocuția, mai-iulie 1919, împotriva detașamentelor ucrainene petliuriste, dar și a unor detașamente roșii.

https://biblioteca-digitala.ro

putinţă, iar muniţiile nu erau din belşug. Dar cum nici adversarii nu erau încă bine organizaţi, gărzile au rezistat eroic şi au împiedicat intrarea trupelor în Ardeal. Treptat au ajuns pe front trupele formate de secţia Organizaţiei 6–7, iar în luna martie au început să sosească şi trupe regulate din Regat, comandate de generalul Moşoiu[133]. După ce au sosit 4 divizii regulate, comanda a fost luată de generalul Mărdărescu[134]. Concomitent au fost trimise pe front şi cele două divizii ardelene, cea de-a 16-a, comandată de generalul Hanzu, şi a 18-a, comandată de generalul Dănilă Papp. Cu 6 divizii bine pregătite a putut să înceapă ofensiva. La scurt timp a fost ocupat Aradul şi Oradea.

La unguri regimul Károlyi[135] a fost răsturnat şi Partidul Comunist în frunte cu Bela Kun[136] a luat puterea. Lupta a devenit mai aprigă. Conferinţa de pace de la Versailles, care a trasat o linie demarcaţională între români şi unguri, nu cunoştea situaţia de la noi şi de aceea a cerut ca trupele române să se oprească pe această linie de demarcaţie, care era aproximativ identică cu frontiera de azi.

De la Versailles veneau ordine de sistare şi oprire a ofensivei pe linia demarcaţională[137]. Ministrul Franţei la Bucureşti, St.-Aulaire[138], un prieten al românilor, comunica guvernului român aceste ordine, dar în acelaşi timp îi îndemna să meargă înainte. Şi au mers românii, până când, în ziua de 4 august 1919, au ocupat Budapesta[139]. Mare a fost entuziasmul şi satisfacţia neamului românesc, când

---

[133] Traian Moşoiu (1868–1932), general român, originar din Transilvania. S-a distins la comanda trupelor române în campania din 1919 împotriva Ungariei. A fost comandantul garnizoanei Budapesta şi guvernator militar al teritoriilor maghiare de la vest de Tisa. După război, a ocupat funcţia de ministru în mai multe guverne.

[134] Gheorghe D. Mărdărescu (1866–1938), general remarcat în campania din 1916 de la Dunăre şi Carpaţii Meridionali şi mai ales în cea din 1917, la Mărăşti. În 1919–1920 a comandat trupele din Transilvania.

[135] Mihaly Karolyi (1875–1955), om politic maghiar. Prim ministru (octombrie 1918-ianuarie 1919), preşedinte al Republicii Ungare (ianuarie-martie 1919).

[136] Kun Bela (1866–1939), comunist ungur, conducătorul de fapt al Republicii Sovietice ungare (martie-iulie 1919).

[137] O foarte slabă cunoaştere a realităţilor privind evenimentele din Ungaria şi acţiunile militare provocatoare împotriva cehoslovacilor şi ale românilor, puse la cale de bolşevicii unguri, dar şi interesele divergente ale puterilor aliate în regiune, au determinat din partea Consiliului Suprem Aliat anumite atitudini ezitante, inclusiv solicitări de stopare a măsurilor de anihilare, în lunile mai şi iunie 1919. Clemanceau s-a făcut în mod deosebit remarcat printr-o atitudine greu de înţeles din perspectiva intereselor aliate. Vezi, în această privinţă: C. Kiriţescu, *Op. cit.*, II, pp. 435–437; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din anii 1918–1919*, cuvânt înainte de prof. univ. dr. Liviu Maior, Bucureşti, 1994, pp. 250–253.

[138] Felix Charles conte de Saint-Aulaire (1866–1954), ministru al Franţei în România (1916–1918), membru al Academiei Române din 1929.

[139] Unităţi din Brigada 4 Roşiori, sub comanda generalului Gheorghe Rusescu, au intrat în Budapesta în seara zilei de 3 august 1919. Guvernator al oraşului a fost numit generalul

https://biblioteca-digitala.ro

soldatul român a pus piciorul în capitala Ungariei – opresoarea noastră de o mie de ani – şi a înfipt drapelul românesc pe palatul regal din Buda. N-au trecut nici trei ani de la căderea Bucureştiului şi revanşa strălucită ne-a revenit nouă. Victoria, cucerită cu armele şi multă vărsare de sânge, pe plan politic, a fost cât se poate de catastrofal exploatată. În loc să fi fost lăsată conducerea teritoriilor cucerite pe mâinile ardelenilor, care cunoşteau împrejurările, că doar au trăit şi au crescut în mijlocul lor, Bucureştiul a căutat să-şi etaleze talentele şi capacităţile. În loc să fi lăsat comanda trupelor în seama lui Moşoiu, care a fost ardelean şi a servit în armata K.u.K. până la gradul de căpitan, după aceea a trecut în Regat, unde a făcut o carieră militară strălucită, a fost numit comandant generalul Mărdărescu, care în război nu s-a evidenţiat cu nimic. Singurul lui merit a fost că era simpatizant liberal şi om de casă al Brătienilor. Mai erau în viaţă generalii Averescu[140], Prezan[141], Eremia Grigorescu[142] etc. Ce frumos era să li se dea satisfacţie eroilor de la Mărăşeşti şi Oituz, să ocupe Ungaria şi Budapesta.

Tot aşa şi cu administraţia. Ce frumos era dacă una din personalităţile strălucite de la Alba-Iulia ar fi fost numit Comisar General la Budapesta, şi nu Diamandi[143], un diplomat de carieră, dar care nu cunoştea deloc Ungaria şi pe unguri. Toate acestea se loveau însă de principiile liberalilor care voiau să prezideze toate evenimentele mari din istoria neamului.

Toţi aceşti nepricepuţi, lacomi, dornici să se evidenţieze, au comis greşeli inadmisibile. Au purces la demontarea de fabrici, pe care le-au expediat în ţară. Ani de zile au stat maşinile în vagoanele C.F.R., blocând mijloacele de transport, până când s-au ruginit şi au fost aruncate la fier vechi. Pe lângă ruşinea de a fi comis acte de felul acesta, ulterior a trebuit să plătim miliarde, despăgubiri pentru fier vechi. Era doar ştiut în lumea mare, că maşinile unei fabrici demontate de pe postament se transformă în fier vechi. Liberalii, care voiau să ţină în mână viaţa economică a ţării, credeau că aceste maşini vor pune bazele unei industrii dezvoltate. Nu-şi dădeau seama că, la fondarea unei industrii, nu maşinile sunt factorul principal. Maşinile se cumpără pe bani. Oamenii pricepuţi însă se formează în timp şi nu pot fi cumpăraţi la târg.

Ştefan Holban. În general, data ocupării capitalei Ungariei se consideră a fi 4 august, pentru că atunci, comandantul trupelor din Transilvania, generalul Măldărescu a primit defilarea unor unităţi pe bulevadrul Andrassy.

[140] Alexandru Averescu (1859–1938), mareşal român care a contribuit decisiv la victoriile din vara lui 1917, ministru şi chiar prim-ministru de mai multe ori.

[141] Constantin Prezan (1861–1943), mareşal român, a comandat Armata a 4-a (august-octombrie 1916), Grupul de Armate Sud (bătălia de Argeş-Neajlov în noiembrie 1916), Şef al Marelui Cartier General (1916–1918) şi al marelui Stat-Major (1918–1920).

[142] Eremia Grigorescu (1863–1919), general român, a comandat grupul Oituz-Vrancea (1916–1917), corpurile de armată 4 şi 6 şi armata I (1917). Victorios în bătălia de la Oituz.

[143] Constantin Diamandi (1860–1931), diplomat român, apropiat colaborator al lui I.I.C. Brătianu.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitalul de care dispuneau liberalii, în raport cu țările industriale din vest, era cu totul neînsemnat. Banca Românească, citadela financiară a liberalilor, nu întrecea proporțiile băncii „Albina" din Sibiu[144]. Unde pui că în Transilvania existau circa 100 de bănci, dintre care unele ca „Victoria" din Arad, „Timişana", „Ardeleana" din Orăştie etc. aveau un capital social destul de considerabil. În Regat doar Banca Românească şi Banca Comerțului din Craiova aveau o însemnătate. Banca Maramorosch Blank era evreiască, Banca Crissoveloni, grecească. Banca de Credit Român era o afiliațiune a Băncii Rotschild din Viena. Şi cu acestea, lista băncilor de „dai Doamne" se încheie. Băncile poporale din provincie erau finanțate de stat şi activau slab. De un credit agricol nu putea fi vorba în lipsă de garanții. Neexistând carte funciară, identificarea precisă a proprietăților era foarte dificilă, iar ipoteca, granița reală a creditului, era iluzorică. Se acorda doar credit pe termen scurt, pe gaj. Din aceste motive, agricultura nu se putea dezvolta şi nu prospera.

Dar să revenim la Sibiu, unde eu activam la spitalul militar. Considerând că secția de organizare 6–7 era condusă de ofițeri din fosta armată K.u.K., iar instituțiile, spitalele, manutanțele, şcolile mergeau pe făgaşul vechi, austriac, bine experimentat timp de secole – osmoza între armata română şi ofițerii – mai ales activi – din K.u.K. a fost extrem de dificilă. A durat mulți ani până când raporturile s-au sudat şi activitatea a ajuns în făgaşul normal.

Consiliul Dirigent înjghebat la repezeală, lipsit de aportul bănățenilor, care erau sub ocupația sârbească, în scurt timp a reuşit să domine situația şi să pună la punct administrația. S-a făcut apel în special la avocați, cerându-le să-şi închidă birourile şi să intre în administrație ca subprefecți etc. şi în magistratură. C.D. din toate puterile a căutat să mențină administrația şi magistratura, judecătoriile la nivel înalt. A reuşit pe deplin. Până la venirea la putere a guvernului Averescu, în luna aprilie 1920, treburile au mers în făgaş normal, chiar bine. Cu schimbarea regimului politic, elementele din Regat au mirosit posibilitatea de căpătuială şi au năvălit peste munți. În funcțiile de pretori, unde se cerea licența în drept, au fost numite elemente cu 4 clase medii. În finanțe – unde erau adevăratele afaceri nervoase – în posturi de administratori financiari, unde se cerea licență în drept sau Academia Comercială, au fost instalate elemente fără nicio pregătire. La Timişoara a fost numit şi a stat 8 ani în funcția de administrator financiar unul cu numele de Crângu, om lipsit de pregătire, care a venit la Timişoara cu un geamantan şi a plecat cu două vagoane.

---

[144] Evident, o subapreciere a Băncii de la Bucureşti. Întregul pasaj care urmează este construit pe seama unei frustrări, resimțită de către bănățeni şi transilvăneni, mai puternic decât se recunoaşte, a modului în care s-a făcut integrarea după 1918, frustrare care răzbate şi din alte texte. Vezi şi lucrarea I. Livezeanu, *Cultură şi naționalism în România Mare, 1918–1930*, Bucureşti, 1998, pp. 157–224.

https://biblioteca-digitala.ro

O grea problemă a format-o crearea de cadre didactice. Noi, care am tot cerut şcoli medii, deodată am primit atâtea că nu aveam profesori pentru ele. În trecut, am alimentat noi cu profesori şcolile Regatului. Acum au început să se întoarcă unii, prea puţini, dintre profesori şi foarte puţini profesori regăţeni. Pentru a putea completa posturile vacante, s-au înfiinţat pe lângă Universitatea din Cluj, cursuri de profesori, la care erau admişi preoţii şi învăţătorii mai distinşi. În felul acesta s-a reuşit în doi ani să se completeze toate posturile vacante.

Evident, entuziasmul românilor, care s-a menţinut şi după Unire, a făcut ca oamenii de atunci, stăpâniţi încă de idealuri şi scopuri măreţe, să poată face faţă situaţiei.

Minorităţile etnice n-au avut de ce să se plângă. Suferinţele din trecut ne-au făcut să fim înţelegători şi mărinimoşi. Saşii şi şvabii, care numărau 500.000[145] de suflete, au ajuns să aibă 10 licee cu limba de predare germană, în afară de celelalte şcoli medii ca şcolile normale, reale, comerciale etc. Ungurii, în afară de cele 8 licee confesionale, au mai primit 6 licee de stat cu limba de predare maghiară. În Ungaria, românii, la aproape 4 milioane de suflete, au avut 5 licee româneşti confesionale. Ungurii în România, la 1 milion patru sute de mii de suflete, au primit 14 licee cu limba de predare maghiară şi alte şcoli secundare. Până şi evreii au primit 4 licee evreieşti, unde trebuia ca limba de predare să fie cea română, ceea ce nu s-a întâmplat decât în mică măsură. Oficial limba de predare era cea română, de fapt în şcoli se preda şi se vorbea ungureşte[146].

În luna mai 1919, perechea regală, Ferdinand şi Maria, au plecat să viziteze mai multe oraşe din Ardeal. Au vizitat şi Sibiul. Scene de neuitat. Toate satele dimprejur şi de la distanţă au năvălit în oraş, în haine de sărbătoare, cu un entuziasm de nedescris, să vadă şi să salute pe regele românilor. Defilarea în faţa perechii regale a durat de la ora 9 până la orele 16. Spre seară, regele şi regina au vizitat spitalul militar, unde erau îngrijiţi mulţi răniţi de pe front. Regina Maria a împărţit daruri soldaţilor, iar Ferdinand se aşeza pe marginea paturilor şi stătea de vorbă cu soldaţii răniţi. Aproape 2 ore a durat vizita la spitalul militar.

În luna iulie s-a întrunit la Sibiu Marele Sfat, ales de Adunarea Naţională de la Alba-Iulia, pentru a dezbate chestiuni curente şi mai ales legea reformei agrare. S-a promis ţăranilor că marile moşii se vor dizolva şi pământul se va împărţi ţăranilor lipsiţi de pământ. Marele Sfat, cu însufleţire, a adoptat reforma agrară, a cărei aplicare a început imediat pe teren[147].

---

[145] În Transilvania, recensământul din 1910 dă cifra de 565.116 locuitori germani, în 1930 erau 544.278, aşadar cifra lui Coriolan Băran nu este exactă.

[146] Chestiunile legate de învăţământul din Transilvania după 1918 sunt expuse în *Prolegomena la o educaţie românească*, Bucureşti, 1941.

[147] Decretul Consiliului Dirigent privind reforma agrară în Transilvania, Banat şi părţile ungureşti s-a dat în 12 septembrie 1919 şi tot atunci s-a înfiinţat Banca Agrară pentru aplicarea reformei agrare.

https://biblioteca-digitala.ro

Parlamentul din Bucureşti nu s-a grăbit să voteze legea agrară. Abia peste un an s-a votat, primind, în linii generale, reforma agrară votată la Sibiu[148]. Conform legii agrare, marilor moşieri le rămâneau 500 de iugăre de pământ (aproximativ 280 ha), restul trece în proprietatea statului şi se va împărți țăranilor lipsiți. În zona de munte şi unde este puțin pământ, cota pentru moşieri se poate reduce la 300 de iugăre. Mare binefacere a fost reforma agrară pentru lumea satelor. La început au fost greutăți. Oamenii săraci duceau mare lipsă de animale şi unelte. După câțiva ani această lipsă s-a remediat. Aş putea afirma cu tărie că 75% din împroprietăriți au beneficiat din plin de binefacerile reformei agrare. Cam o pătrime au dat rezultate. În fiecare societate sunt şi albine şi trântori. Cum pământul primit la expropriere nu putea fi vândut, o parte din pământuri nu erau exploatate la maxim. În anul 1929 s-a venit cu o lege, care permitea vânzarea pământurilor primite la expropriere, dar cumpărătorii nu puteau fi decât țărani, cu proprietate mai mică de 30 de hectare. În felul acesta s-a căutat ca pământurile să nu ajungă iar în mâna marilor proprietari.

Un fenomen curios. Cei dintâi care au vândut pământul primit la expropriere nu au fost românii. Mai întâi au vândut pământul foştii servitori agricoli (birişii) de pe marile moşii. Cu preţul pământului, foarte ridicat pe atunci – era înaintea crizei economice – unii şi-au cumpărat casă şi cu restul s-au înfundat în crâşme, unde au tras chefuri de pomină luni de-a rândul. Partea mare a şvabilor împroprietăriți au procedat la fel, decât că ei nu s-au pus pe chefuri, ci au investit banii în alt mod. Se vede că nu tot omul este făcut pentru a fi proprietar de pământ şi pentru a lucra în regie proprie. Strămoşii şvabilor împroprietăriți, toți au primit la colonizare câte 32 de iugăre[149]. Cu timpul unii au irosit averea şi au ajuns muncitori, la sapă de lemn. Se vede că nici nepoții lor nu au fost din alt aluat.

La Sibiu am reînnoit vechile cunoştințe din vremea când eram la şcoala de ofițeri, umblam în societatea sibiană şi trăiam fericit într-o țară românească, pe care am visat-o şi la temelia căreia am contribuit şi eu cu o modestă cărămidă.

Pe cât de fericită a fost ziua de 4 august, când trupele române au ocupat Budapesta, tot atât de fericită a fost şi ziua de 3 august, zi în care sârbii au evacuat

---

[148] La 30 iulie 1921 au fost elaborate legile pentru reforma agrară în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, potrivit unor norme stabilite la 13 martie 1920 de guvernul generalului Averescu. În România se va realiza cea mai radicală reformă agrară din Europa interbelică.

[149] Referire la reglementarea preurbarială din Banat – 1769 – când s-a stabilit o sesie țărănească întreagă la 32 de iugăre. Puține au fost însă sesiile întregi, pentru că pentru fiecare gospodărie se fixa o suprafață în funcție de capacitatea sa individuală de a lucra pământul. În 1772 s-a ridicat sesia întreagă la 37 de iugăre. Nu era însă vorba numai de gospodăriile germane, ci de toate gospodăriile bănățene. Vezi cea mai consistentă lucrare pentru istoria agriculturii bănățene în epoca modernă: L. Kakucs, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat, sec. XVIII – XIX*, Timişoara, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro

Banatul şi trupele româneşti, comandate de colonelul Virgil Economu, au intrat în Timişoara[150].

În aceiaşi zi am cerut şi am obţinut un concediu de 15 zile. M-am repezit la Nerău să-mi văd părinţii, pe care i-am găsit sănătoşi şi fericiţi că au ajuns să trăiască în România Mare. Cel mai fericit dintre toţi era bunicul Savu, care acum putea liber să-şi sloboadă glasul şi să cânte tare „Deşteaptă-te române!" şi oricare alt cântec patriotic românesc. Deşi era toiul treierişului, tot satul se veselea şi petrecea, bucurându-se de ziua mare care a ajuns-o.

După câteva zile petrecute în sânul familiei, m-am repezit pentru o zi la Timişoara, să văd cum se instalează imperiul românesc[151]. La masă, la restaurantul „Kronprinz", mai târziu „Ferdinand" (acum aparţine operei şi se află la parterul clădirii), îl zăresc pe maiorul Ion Băleanu, pe care l-am cunoscut pe front şi al cărui frate mi-a fost coleg şi bun prieten. *„Ce cauţi pe aici? Unde eşti repartizat?" „Niciunde! Sunt în concediu şi peste câteva zile îmi expiră concediul, mă întorc la Sibiu". „Te duci la Sibiu, pe dracu. Generalul Domăşneanu a fost numit comandant al Diviziei 19 Infanterie, care este în curs de organizare. Avem nevoie de ofiţerii bănăţeni ca de o bucată de pâine. Avem mai ales nevoie de ofiţeri care cunosc bine limba literară românească, care au absolvit şcoli româneşti şi care ştiu şi nemţeşte şi ungureşte. Renunţi la concediu şi în 48 de ore te prezinţi la Comandamentul Diviziei". „Bine, dar bagajul îmi este la Sibiu şi eu sunt repartizat acolo. Trebuie să mă întorc de unde am plecat!" „Asta e grija noastră. O aranjăm telefonic până mâine, iar după bagaje trimite ordonanţa."*

Aşa am ajuns ca, în ziua de 12 august 1919, să mă prezint la raport la generalul Domăşneanu, al cărui aghiotant şi confident am devenit până la moartea lui, intervenită în 1940. Am devenit consilierul politic al generalului. Eu, care din clasa a V-a de liceu eram pasionat pentru politică, citeam toate ziarele româneşti, germane şi maghiare, cunoşteam bine mersul politicii, cunoşteam referinţele locale, cunoşteam bine Banatul. În afară de aceea, am fost delegat în Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, ceea ce pe atunci conta ceva.

În ziua aceea am şi început să lucrez la Divizie unde, ca la orice mare unitate în curs de organizare, era lucru până peste cap. Am cunoscut, din prima zi, ofiţerii de la comandamentul diviziei. Comandant era generalul Domăşneanu George, a cărui scurtă biografie am făcut-o. Om puternic, înalt, spătos, jovial, prietenos, dar numai în afară de serviciu. În serviciu nu cunoştea gluma şi nu se lucra pe prietenie. În armata K.u.K. i-au băgat în sânge sentimentul disciplinei riguroase „Pflichtgefühl", sentimentul conştiinciozităţii şi sentimentul de onoare şi dreptate. Pretindea aceste însuşiri şi de la colaboratorii săi.

---

[150] Trupele române au fost întâmpinate la Timişoara de o mulţime de oameni veniţi din toate părţile Banatului, aproximativ 100.000. Relatarea acestui eveniment există în mai multe texte memorialistice cum este, în colecţia noastră, cel al lui Patrichie Râmneanţu. O descriere amănunţită şi în „Dacia", I (1939), nr. 13, din 4 august.

[151] Expresie uzitată în epocă, în sensul de putere românească.

https://biblioteca-digitala.ro

Ofițerii din armata K.u.K. formau o castă separată, erau stat în stat. Capul lor era împăratul și asta conta. Pentru ei funcționarii civili, oricât de înalți în grad, erau pur și simplu *„Zivil bagage"*. Își trăiau viața lor în cerc închis, cum era de înțeles. Corpul ofițeresc se compunea din membrii a 9–10 naționalități, care își aveau limba lor. Limba de serviciu era cea germană, pe care trebuiau să o cunoască toți la perfecție. Limba de predare la toate școlile militare era cea germană exclusiv. În regulamentul de serviciu „Dienstreglement" se dispunea ca ofițerii să cunoască limba regimentului la care sunt repartizați. Aceasta era foarte vag. Cei mai mulți cunoșteau câteva fraze obișnuite și folosite. Nu mai mult. Foarte puțini erau cei care se străduiau să învețe limba soldaților pe care îi comandau. Subofițerii, în mod obișnuit, erau recrutați din regiunea regimentului. Ei erau veriga de legătură între ofițeri și soldați. Feldwebelul, strajă meșterul erau calea care avea legătură directă cu trupa. De altfel, în armata română, tot plutonierii erau cei care țineau trupa în mână și care aveau contactul direct cu soldații.

Corpul ofițeresc avea avantaje considerabile. În garnizoanele mai mari erau blocuri întregi ale armatei, în care primeau locuințe, pe chirie derizorie, toți ofițerii căsătoriți. Fiecare garnizoană aveau o popotă (cantină) a ofițerilor, unde se servea o masă excelentă pentru o sumă de 60–70 fileri. Solda unui sublocotenent era de 160 coroane, din care masa de prânz costa 18 coroane lunar. În felul acesta se pretindea ca ofițerul să fie îmbrăcat perfect, cu o ținută demnă și elegantă. Cuvântul de onoare era sfânt. Dacă un ofițer își călca cuvântul de onoare dat, era scos din cadrele ofițerești ale armatei. Ofițerul nu avea voie să facă datorii murdare (schmutzige Schulden), cum erau datorii la chelneri, la spălătoreasă etc. Pentru astfel de datorii ofițerul trebuia să tragă consecințele și să-și dea demisia, păstrându-și gradul.

Este de înțeles că ofițerii își aveau cercul lor strâns și cu populația civilă din oraș nu prea aveau legături. Ce contact putea să aibă cu ungurii din Szegedin sau Dobrițin, un ofițer de naționalitate ceh, polonez sau italian, care nu știa o boabă ungurește? De altfel, în felul acesta ofițerii își menținеau naționalitatea lor, fără a avea însă legături prea strânse nici cu ai lor. Dau câteva exemple. Tatăl generalului Iacobici a fost comandantul regimentului din Graz, dar fiul lui a fost botezat de preot militar român (se făcea raport la Ministerul de Război din Viena, unde se afla o secție bisericească, șeful cultului ortodox, și pentru români, și pentru sârbi, fiind protopopul Boldea, care avea grad de locotenent-colonel, care sau se ducea dânsul să boteze, să cunune sau să înmormânteze într-o garnizoană unde nu se aflau preoți români sau da ordin unui preot militar dintr-o garnizoană mai apropiată să facă acest serviciu). Fiul, crescut la Graz și în școalele militare austriece, a rămas un bun român, care vorbea bine românește, fără să cunoască literatura română. A ajuns șeful Marelui Stat Major Român și Ministrul Armatei. Același caz cu colonelul Dobrin, comandantul Regimentului 33 Artilerie. Tatăl lui a fost ofițer la regimentul din Olomuc (Olmütz), unde s-a născut băiatul, care a devenit un foarte bun ofițer român. Așa au fost frații Jivanovici, Bacea și mulți alții.

https://biblioteca-digitala.ro

Şeful de Stat major al Diviziei a 19-a fost lt. colonelul Eugen Jivanovici. Fiu de ofiţer activ din armata K.u.K., n-a fost la nicio şcoală românească, cu toate acesta vorbea curent limba română. Avea un frate, pe Vlada Jivanovici, tot ofiţer activ la Regimentul 43 din Caransebeş, aghiotantul regimentului. L-am cunoscut pe frontul de la Doberdo. Era un excelent ofiţer şi un foarte bun român.

Şeful Biroului I Operaţii era lt. colonelul Stepanescu, ofiţer de Stat Major, de proveniență tot din armata K.u.K. Ofiţer distins, serios, foarte capabil. Vorbea mai slăbuţ româneşte.

La Biroul II Informaţii, şef era maiorul de Stat Major Ion Băleanu, zis şi Ion Cătană, fiul popii din Dognecea. A terminat liceul „Şaguna" din Braşov şi vorbea perfect româneşte. Gălăgios şi volubil, era simpatizat de toţi. A ieşit cu gradul de locotenent-colonel la pensie, a terminat Facultatea de Drept şi s-a făcut avocat la Cluj. Mai apoi a intrat în politică, liberal la roată, a ajuns prefect al judeţului Caraş. El a construit palatul prefecturii din Oraviţa[152]. A rămas toată viaţa milităros. Când avea consfătuiri cu primarii, ţinea raport cu ei ca la militari. A murit relativ tânăr.

La Biroul III Personal, şef era maiorul Nicolae Licăreţ din Bozovici. Cam tuciuriu la faţă şi vânăt în palmă, încât unii răutăcioşi îi contestau originea etnică. L-am cunoscut pe când eram elev la Braşov. Licăreţ a servit la Regimentul 2 K.u.K din Braşov. Se manifesta ca un bun român. Frecventa numai cercuri româneşti. El, cu maiorul Benţia, căpitanul Herbai, căpitanul Ioaneş, căpitanul Popiştiu erau prezenţi la toate serbările româneşti, la toate balurile, la toate reprezentaţiile teatrale etc.

La intendenţă era locotenet-colonelul Thiery, german de origine franceză (avea caracterul bunicului său, care a servit în armata lui Napoleon).

Atât generalul, cât şi şeful de Stat-Major îşi concepeau lucrările în limba germană, pe care eu, câteodată şi Băleanu, le traduceam în româneşte.

În primele zile, însoţind pe general, am cunoscut notabilităţile din oraş. Prefect era dr. Aurel Cosma[153], soţul cântăreţei Lucia Cosma[154]. Fiu de învăţător din Moşniţa, om de 52–53 de ani, a fost ginerele lui Partenie Cosma, directorul băncii „Albina" din Sibiu, care l-a ridicat[155]. Avocat mediocru în Timişoara, era condus

---

[152] Clădirea aceasta, acum monument de arhitectură, a fost proiectată de Henrieta Delavrancea. Proiectul a câştigat concursul legal, în faţa unei comisii prezidate de Duiliu Marcu. Construcţia a început în 1927.

[153] Aurel Cosma senior (1867–1931), avocat, om politic, lider al aripii bănăţene a Partidului Naţional Român din Transilvania, delegat la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, primul prefect român al judeţului Timiş-Torontal, lider al organizaţiei bănăţene a PNL, ministru în guvernul I.I.C. Brătianu (1926). Adversar politic al autorului.

[154] Lucia Cosma (1875–1972), fiica lui Partenie Cosma, prima soţie a lui Aurel Cosma senior, soprană lirică, publicistă, profesoară la Conservatorul din Bucureşti.

[155] Partenie Cosma (1837–1924), lider al Partidului Naţional Român din Transilvania, chiar Preşedinte al Comitetului Executiv (1881–1883).

https://biblioteca-digitala.ro

mai mult de soţie, foarte frumoasă în tinereţe, inteligentă şi foarte ambiţioasă, o cântăreaţă excelentă, soprană.

Cu atât mai puternică impresie făcea primarul municipiului, inginerul Stan Vidrighin[156]. Om mic de statură, dar vânjos, cu o claie de păr care începea să albească, energic, dinamic şi constructiv. Originar din Răşinari, de lângă Sibiu. A terminat Şcoala Politehnică din Budapesta în anul 1898[157], de unde a apucat inginer stagiar la primăria oraşului Sopron, din vestul Ungariei. Pe atunci în Timişoara era primar Carol Telbisz, avocat de origine, bulgar din Vinga, un om de iniţiativă, care a contribuit mult la ridicarea oraşului Timişoara[158]. El a introdus în anul 1884 luminatul electric pe străzi, fiind Timişoara cel dintâi oraş de pe continent (afară de Anglia) care a avut luminat public. La 1895 a construit tramvaiul electric, dar în anul 1899 îl bătea capul să construiască alimentarea cu apă şi canalizarea Timişoarei. Pentru aceasta avea nevoie de un inginer de specialitate, care în vremea de atunci nu exista. S-a adresat Rectoratului Şcoalei Politehnice din Budapesta şi a cerut să-i recomande un tânăr inginer capabil, pe care să-l trimită în străinătate, în câteva oraşe care mai recent au introdus alimentarea cu apă şi canalizare, pentru a studia problema. Telbisz, om cu vederi liberale care nu era şovin, fără ezitare l-a numit pe valahul inginer Stan Vidrighin în calitate de inginer la serviciul tehnic al primăriei şi i-a acordat o bursă de doi ani, să plece în Germania şi Anglia pentru a studia problema[159]. După ce s-a întors Stan Vidrighin din străinătate, a făcut proiectele, a început cu sondajele pentru a găsi surse de apă potabilă suficiente. Lucrarea a fost dată în antrepriza unei firme din Budapesta, Schiffer, conducătorul lucrărilor fiind Vidrighin. După terminarea lucrărilor, a venit o comisie de recepţie din Budapesta care a fost foarte satisfăcută de calitatea şi ingeniozitatea lucrărilor. Vidrighin a fost angajat, cu contract pe viaţă, în calitate de director al alimentării cu apă şi al canalului, dându-i-se drept plată cel mai mare salariu din cadrul primăriei, care era al secretarului general (primul fiind organ ales şi nu de carieră, primea onorariu) şi plus 1% din încasări. Vidrighin, cu toate că era directorul apelor, a mai făcut şi lucrări. El a construit uzina hidrotehnică de pe Bega şi a mutat în acest scop albia Begheiului. Din aceste motive a trebuit dărâmată biserica românească Sf. Ilie din Fabrică. După cum mi-a spus Vidrighin, l-a chemat Telbisz la dejun şi l-a îndemnat să se ocupe de ridicarea bisericii, nou construite pe spesele

---

[156] Stan Vidrighin (1876–1956), inginer, primar al oraşului Timişoara (1 septembrie 1919 – 30 aprilie 1922; 3 ianuarie 1922 – 21 august 1922), rector (1921) al Politehnicii timişorene. În perioada interbelică a fost unul din liderii locali ai Partidului Naţional Ţărănesc, senator, coleg de partid deci cu autorul.

[157] Vidrighin a terminat Politehnica la Budapesta în 1900.

[158] Carol Telbisz (1853–1914), numele adevărat Telbisov, absolvent al Facultării de Drept din Budapesta, doctor în administraţie la Viena, primar al Timişoarei pentru trei decenii, 1885–1914.

[159] A vizitat pentru a studia această problemă Dresda, Berlin, Hamburg, Köln, Strasbourg, Karlsruhe, Londra.

https://biblioteca-digitala.ro

primăriei. L-a îndrumat să facă o biserică frumoasă, cu care să fie mulţumiţi coreligionarii lui. Coreligionarii, la rândul lor, l-au rugat pe Vidrighin să caute ca să iasă pe lângă biserică şi o şcoală confesională nouă, cea veche nemaifiind corespunzătoare. Aşa s-a născut frumoasa şcoală primară din spatele bisericii.

Tot opera lui Vidrighin sunt şi cele două poduri de peste Bega, din cartierul Fabric, cel din faţa Băii „Neptun" şi cel de la biserica românească. După ce Vidrighin a ajuns cel dintâi primar al Timişorii, primul gând i-a fost să înfiinţeze o Şcoală Politehnică în Timişoara. Primăria oraşului, prin Vidrighin, a luat iniţiativa şi tot primăria oraşului a donat terenul necesar în acest scop şi a suportat cheltuielile cu ridicarea clădirilor din bulevardul „Mihai Viteazul". Cum Vidrighin nu avea legături cu cercurile conducătoare din Bucureşti, a cerut concursul profesorului Traian Lalescu, care era deja lansat şi binecunoscut şi făcea şi politică liberală, având mare influenţă la Ministerul Instrucţiunii şi care i-a dat tot concursul pentru a se înfăptui idealul lui Vidrighin, Politehnica din Timişoara. Cel dintâi rector a fost Traian Lalescu[160]. După un an, Traian Lalescu, din motive familiale, s-a întors la Bucureşti, luându-i locul ca rector, Stan Vidrighin până la venirea lui Victor Vâlcovici. Acesta este adevărul în legătură cu înfiinţarea Politehnicii, care nu a fost relevat la sărbătorirea de 50 de ani de la înfiinţarea şcolii.

Vidrighin a luat măsuri energice pentru continuarea operei lui Telbisz, care murise cu 3–4 ani înainte. Întâi de toate trebuia refăcută uzina electrică, cea veche, din anul 1884, nemaicorespunzând necesităţilor zilei. În acest scop, l-a numit pe inginerul Cornel Micloşi[161] ca director la uzină, care funcţiona ca asistent la Politehnica din Budapesta. Un primar mai destoinic, priceput, care cunoştea toate problemele legate de primărie, nu putea avea Timişoara. Carol Telbisz a fost timp de 26 de ani primarul ales al Timişoarei, fără a se atinge nimeni de el. De aceea a putut crea şi ridica Timişoara. Vidrighin nu era cu nimic mai prejos decât Telbisz. Dimpotrivă! Dar politica noastră nu a tolerat ca un om, oricât de priceput şi destoinic, să fie primar, dacă nu era înregimentat în partidul de la putere.

În anul 1920, în luna aprilie, a venit la putere partidul averescan[162] şi a început goana după partizani. Natural, cei vizaţi mai întâi erau nemulţumiţii din Partidul Naţional Român, în frunte cu Vasile Lucaciu şi Octavian Goga. Restul erau elemente de umplutură. Teodor Mihali, care s-a supărat că P.N.R. nu l-a învrednicit cu mai mult de o prefectură, la aversecani n-a făcut chestie de ambiţie şi a rămas primar la Cluj. Asemenea şi Niculiţă Şerban la Făgăraş. Cu Vasile Lucaciu nu era

---

[160] Traian Lalescu (1882–1929), matematician, considerat a fi întemeietorul, în 1920, al Politehnicii din Timişoara. Membru de onoare al Academiei Române din 1991. Evident, şi în acest caz, Coriolan Băran se lasă ispitit de partizanatul politic. Lalescu era unul din întemeietorii organizaţiei liberale din Banat.

[161] Corneliu Micloşi (1887–1963), inginer, profesor la Politehnica din Timişoara (1947–1963), membru al Academiei Române (1955).

[162] Guvernarea Averescu: 13 martie 1920 – 17 decembrie 1921.

https://biblioteca-digitala.ro

nimic de făcut. Complet sclerozat, i-au dat mai multe vorbe şi laude decât situaţie. A ajuns ministru fără portofoliu.

Partidul averescan a făcut cartel cu conservatorii democraţi ai lui Take Ionescu[163]. În felul acesta a ajuns Take Ionescu ministru de externe, iar Nicolae Titulescu[164] ministrul de finanţe. La interne a apărut omul tuturor combinaţiilor şi sforăriilor, Argetoianu[165]. Un guvern cârpit din atâtea petice nu putea da rezultate. Averescu a fost un excelent militar şi comandant de oşti. În politică a fost un adevărat dezastru. N-avea noţiunile elementare de economie politică, aşa că era vizat la sfaturile altora în afara partidului, căci în partid nu avea nici un economist. Titulescu s-a trezit peste noapte financiar, el care nu s-a ocupat până atunci cu economia politică şi cu finanţele, el care în viaţa particulară era profesor universitar de drept civil. Singurul care s-a ridicat deasupra nivelului celorlalţi, a fost Take Ionescu. Om cu bogată experienţă politică, orizont de vederi foarte largi, orator distins, el a conceput şi a realizat Mica Antantă şi a preconizat alianţa balcanică.

La timpul său, Take Ionescu a văzut clar şi problema Banatului[166]. A cerut insistent ca să se cedeze Iugoslaviei zona de 60 km pe care o cereau în nordul Belgradului. Vedea bine că nu se poate concepe (ca) o capitală să fie în acelaşi timp şi staţie de frontieră. De altă parte, vedea clar că, (*sic*!) copiii favoriţi ai Conferinţei de pace erau sârbii, care au declanşat războiul mondial şi care s-au purtat eroic în cursul războiului. A înţeles că această Conferinţă s-a început cu aceea că toate tratatele internaţionale anterioare sunt nule şi neavenite. Deci tratatul încheiat de Regatul român cu Anglia, Franţa şi Italia, înainte de intrarea în război a României nu poate fi invocat şi trebuie să apucăm pe calea tratativelor. Dacă era ascultat la timpul său Take Ionescu şi Ionel Brătianu nu se încăpăţâna, astăzi aveam oraşele Vârşeţ şi Biserica Albă, cu linia ferată directă Timişoara-portul Baziaş şi aveam oraşul Chichinda Mare cu linia principală Bucureşti-Viena. E de prisos să insist asupra avantajelor economice enorme pe care le dobândea România.

Nota. Coriolan Băran, *Amintiri*, manuscris, pp. 59–223, Serviciul Judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale. Manuscrisele rămase de la Coriolan Băran au fost unificate în volumul Coriolan Băran, Repere asupra vieţii. Memorii. Arad, „Vasile Goldiş" University, Arad, 2009.

---

[163] Dumitru Ionescu (1858–1922), om politic român de orientare conservatoare, de mai multe ori ministru şi prim-ministru (1921–1922).

[164] Nicolae Titulescu (1882–1941), om politic şi diplomat român, de mai multe ori ministru, în 1936 a fost înlăturat din guvern şi a emigrat în Franţa.

[165] Constantin Argetoianu (1871–1955), om politic român, ministru de mai multe ori, prim-ministru (septembrie-noiembrie 1939).

[166] Asupra chestiunii frontierelor stabilite la conferinţa de Pace de la Paris în 1919, în sectorul bănăţean, vezi S.M. Spector, *România la Conferinţa de Pace de la Paris*, Iaşi, 1995, pp. 149–152.

https://biblioteca-digitala.ro

Coriolan Băran

8. Amintiri personale asupra unor momente în legătură cu actul Unirii din anul 1918

de Coriolan Băran, fost membru al Marii Adunări Naţionale, delegat la C.N.R. din circumscripţia Sânnicolaul Mare

Un şir întreg de generaţii ale neamului românesc de pe ambele versante ale munţilor Carpaţi au visat şi au dorit unirea neamului românesc într-o singură ţară.

Începutul celui dintâi război mondial, în august 1914, a adus primele raze de speranţe întemeiate. Cuvintele profetice rostite de Vichentie Babeş, în adunarea naţională de la Sibiu, când s-a opus categoric la întocmirea şi prezentarea Memorandului în anul 1892: *„Împăratul nu-şi va sacrifica pacea şi liniştea care domneşte în Monarhie de dragul românilor. Nu va ceti Memorandul şi nu va primi delegaţia. Numai un cataclism, care să zdruncine din temelie imperiul Habsburgic, va aduce realizarea idealului dorit de toţi românii."*

Aşa s-a întâmplat întocmai.

Lumea românească de la noi nu a sesizat imediat importanţa momentului istoric. Vedeau doar cu mirare că regimentele româneşti din Caransebeş, Alba-Iulia, Orăştie, Bistriţa, Sibiu, Braşov, Arad etc. pleacă pe front cu steaguri tricolore, că muzica militară cântă exclusiv cântece româneşti şi mai ales observau că procurorul ungur şi autorităţile nu intervin, când soldaţii români cântă cu însufleţire: „Deşteaptă-te române!", „Pe al nostru steag" şi alte cântece naţionale româneşti.

Situaţia s-a clarificat pentru toţi, când în ziua de 15–28 august 1916, ziua „Adormirii Maicii Domnului", guvernul Regatului Român a declarat război Puterilor Centrale. Eu, în acest moment, mă aflam ca ofiţer de rezervă pe front, în tranşeele de pe platoul „Doberdo", pe frontul italian. În seara acelei zile memorabile, întreg frontul a fost luminat ca ziua. Zeci de mii de rachete au fost lansate în văzduh şi întreg frontul din faţa noastră vuia „Eviva Romania!". Acum înţelegeau cu toţii, şi neîncrezătorii şi pesimiştii, că ziua mare a izbăvirii a sosit. În acea vreme, eu eram repartizat la regimentul unguresc din Szeged şi în afară de ordonanţa mea, care era român, nu aveam faţă de cine să-mi manifest nețărmurita

https://biblioteca-digitala.ro

bucurie. Ne-am îmbrățișat, ofițer și soldat, și am mormăit încetinel toate strofele din „Deșteaptă-te române!".

La sfârșitul lunii septembrie am fost grav rănit și transportat într-un spital de cruce roșie la Budapesta. Aici, între străini a trebuit să aflu – de la colegii de cameră și din presa maghiară – care triumfau și sărbătoreau dezastrul suferit de armata română și mai apoi căderea Bucureștilor. Când, la sfârșitul lunii noiembrie, am fost scos din gips și am putut să îmbrac uniforma, am ieșit în oraș, am dat goană după cunoscuți români, ca să aflu cele întâmplate. În locurile unde se adunau românii n-am găsit niciun român. Am alergat la Societatea Academică „Petru Maior", unde doi studenți, de la faculatatea de litere – necunoscuți mie, se făceau că pun ordine în bibliotecă. N-am putut înjgheba cu ei nicio conversație interesantă. Băieții nu aveau încrederea și nici curajul de a se destăinui unui ofițer al armatei austro-ungare. Am plecat prin cafenelele unde știam că pot găsi români. N-am dat decât de avocatul timișorean dr. Iustin Nemet, locotenent în rezervă și el. Cu el ne-am hotărât să mergem la sursă, adică la cafeneaua „Vadászkürt" (Cornul vânătorilor) unde știam că se adună parlamentarii români. Prietenul Nemet, originar din județul Arad, spune că îl cunoaște pe deputatul Ștefan Cicio-Pop, care era arădean. Aci norocul ne-a ajutat. Într-o sală mai mică, am dat de Ștefan C. Pop și de dr. Nicolae Șerban, deputați, care ședeau la masă cu dr. Ion Erdélyi, care în acel moment făcea pe secretarul Partidului Național Român. Spre marea noastră stupefacție, acolo era și Nicolae Sulică, fostul meu profesor de limba latină, la liceul „Șaguna" din Brașov, considerat trădător, care s-a refugiat din calea armatei române la Budapesta. Am fost primiți cu bucurie, dar și cu oarecare prudență. Cei inițiați știau bine că în local mișună informatorii poliției și nici în Sulică nu se putea avea încredere. Am fost invitați la o partidă de cărți în patru, Sulică fiind chibiț, iar Erdélyi, care era budapestan, a plecat în treburile sale. Înainte de a pleca, Ion Erdélyi mi-a strecurat discret, în mână, un bilețel cu adresa sa, șoptindu-mi să-l vizitez ocazional.

În ziua următoare, plin de curiozitate, am plecat să-l vizitez pe Erdélyi. Locuia la etaj. Din casa scărilor până la locuința lui trebuia traversat un culoar deschis. Când am intrat în biroul lui Erdélyi, l-am aflat puțin aferat. Numai după aceea m-a recunoscut, i s-a luminat fața, a deschis o ușă de la camera vecină, de unde a apărut un soldat mai vârstnic, care s-a prezentat sergent major Todor Pomuț, de la institutul cartografic al armatei. Am înțeles rostul prezenței lui Todor Pomuț și am înțeles pentru ce am fost invitat la Erdélyi.

Deschis și sincer, mi-a spus motivul pentru care m-a invitat. În acea vreme, când toată lumea validă românească era în armată, restul în lagărele de la Șopron, dânsul era singurul organ administrativ al Partidului Național Român. Partidul nu avea local propriu, așa că sediul era în biroul dânsului. Acolo se țineau ședințele mai restrânse. M-a rugat să-i dau concursul meu. Ca student în drept puteam să-i fiu de ajutor, iar ca ofițer îl puteam ține la curent cu starea de spirit care domnește

https://biblioteca-digitala.ro

în armată, cu ceea ce se vorbeşte în legătură cu românii etc. Cu plăcere i-am dat tot concursul meu, din noiembrie 1916 până în martie 1917, când am părăsit spitalul şi Budapesta ca ofiţer invalid de război.

Până la plecarea mea din Budapesta, am frecventat aproape zilnic cafeneaua „Cornul vânătorilor". Am făcut cunoştinţă cu un mare număr de români, care veneau acolo să caute consolare şi să audă o vorbă de încurajare. Deprimarea era totală şi bieţii români plecau şi mai amărâţi de cum au venit.

Aproape un an de zile nu am mai dat prin Budapesta. În 1918, luna februarie am obţinut un concediu de studii de 3 luni, până în luna mai. La sosire, cel dintâi drum m-a dus la „Cornul vânătorilor". Atmosferă radical schimbată. Speranţele au înviat din nou în suflete. Lume românească mai multă şi mai gălăgioasă. Normal ar fi fost, ca după Pacea de la Buftea, deprimarea să crească. Ori din contră, românul era acum sigur că Marea Antantă va învinge. De unde această convingere? În 1917 a intrat în vârtejul războiului o nouă putere, cu forţe proaspete, cu moral ridicat şi mai ales cu resurse materiale enorme. Ori cu toţii, nu numai că ştiam, dar o constatam din experienţă, că fără bani nu se poartă război. Situaţia din 1918 nu mai era cea din 1914–1915. La început, soldatul bine îmbrăcat, bine alimentat, iar la muniţii, fără economie. În 1918, haine uzate, mâncare slabă şi puţină, ordin de a evita muniţiile, numărul dezertorilor în creştere enormă, iar moralul la pământ.

La „Cornul vânătorilor", lume românească multă şi binedispusă. În sala mică din fund noi dominam. Ceilalţi clienţi aproape că nu mai păşeau pe acolo. De aici, şi siguranţă mai multă în discuţii. Aceasta a fost situaţia la sfârşit de mai, când mi s-a terminat concediul de studii şi am pornit-o spre Trieste, unde m-am prezentat la „Personal Sammel Stelle Triest", pentru a-mi cunoaşte noul post de comandă. Comandantul, un bătrân colonel, în mare secret mi-a comunicat că mă aşteaptă o sarcină „importantă". *„A venit ziua ca să terminăm cu adversarii. Se pregăteşte o ofensivă colosală la Piave. Armata germană şi austro-ungară va străpunge frontul italian. Va izola cizma apenină şi va pătrunde în sudul Franţei."* Şi acum „marea" sarcină care mă aştepta. Sunt încredinţat ca la triajul de cale ferată din Opcina (deasupra Triestului) să înfiinţez o staţiune de alimentare (Verköstigungstation). Vor trece trenuri cu zeci de mii de prizonieri şi răniţi italieni, care trebuiesc alimentaţi la staţiunile de triaj. În acest scop, mi s-au afectat un subofiţer, doi soldaţi şi 15 femei. Am rămas adânc „emoţionat" de marea sarcină, dar în acelaşi timp foarte îngândurat de rezultatul bătăliei, care putea fi fatal. Cu capul meu de ofiţer în rezervă şi cu judecara normală, mă gândeam că şi adversarii au un Stat Major, care nu doarme şi contează pe atari eventualităţi. Precum a şi fost.

Am aşteptat timp de două săptămâni să treacă pe la mine prizonierii şi răniţii italieni, dar nu voiau nicidecum să sosească. După două săptămâni, de fapt, am avut de lucru la staţiune, însă nu cu italienii. Veneau trenurile cu răniţii noştri, cu miile. De la aceştia am aflat dezastrul suferit de armatele Puterilor Centrale la Piave. Aci s-a dat bătălia decisivă, care a pecetluit soarta războiului prim mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

De aici încolo, nu am mai avut niciun dubiu privitor la soarta războiului. Noi priveam cu încredere viitorul. Făceam cauză comună, pe faţă, cu camarazii noştri iugoslavi şi cehi. Făceam petreceri cu populaţia autohtonă, fără ca (*sic!*) comandanţii noştri să intervină. La Piave a fost începutul sfârşitului.

Până la 15 septembrie am fost repartizat în calitate de ofiţer cu aprovizionarea la un spital militar de lângă Triest, care funcţiona pe lângă un lagăr de prizonieri de război ruşi, sârbi şi iugoslavi. Preotul spitalului era un bănăţean de al meu, popa Emil Rusu de la Jebel, de lângă Timişoara. Preotul era bun prieten cu comandantul spitalului. Datorită acestei legături, am obţinut un concediu de studii de la 15 septembrie la 15 decembrie 1918. Mi-a uşurat obţinerea concediului de studii faptul că eram invalid de război.

Coincidenţa a făcut ca, în ziua prăbuşirii frontului bulgar, să mă aflu din nou în sala din fund, de la „Cornul vânătorilor" din Budapesta. Atmosfera schimbată de tot. Lume nouă şi multă la cafenea. Mulţi dintre aceia care, în anii trecuţi, nu îndrăzneau să calce pragul cafenelei unde se adunau românii, azi erau cei mai gălăgioşi şi mai insistenţi. Toată conducerea Partidului Naţional, cei 5 parlamentari pe nume: dr. Alexandru Vaida-Voevod, dr. Ştefan C. Pop, dr. Teodor Mihali, dr. Nicolae Şerban şi protopopul Vasile Damian erau prezenţi. Ion Erdélyi dădea tonul, totdeauna activ şi entuziast, căruia i-am dat din nou concursul.

Dacă îmi aduc aminte, la 24 sau 22 septembrie, comitetul partidului a ţinut o şedinţă, la care a participat şi Iuliu Maniu, pe atunci ofiţer de rezervă în Viena, precum şi ceilalţi fruntaşi din provincie, membrii ai comitetului. La această şedinţă – o ştiu de la Ion Erdélyi – s-a hotărât reluarea activităţii din plin a clubului parlamentar, care era în permanenţă în Budapesta, revenindu-i rolul diriguitor. Cum după intrarea României în război, toate ziarele politice româneşti au fost suprimate, conducerea politică a avut de luptat cu mari greutăţi. Lipsea veriga, legătura directă între conducere şi popor. Nu era emisiunea de radio ca azi, care trece peste ţări şi mări.

Nu pot trece cu vederea că unirea Basarabiei cu ţara românească a contribuit cu mult la moralul ridicat al românilor de dincoace de Carpaţi. S-a discutat mult şi am admirat înlăturarea politică cu care s-a făcut unirea Basarabiei. Toate formele de drept, constituţionale au fost observate cu rigurozitate. Întâi, la 24 ianuarie, Basarabia s-a declarat independentă şi s-a rupt de Rusia. S-au făcut alegeri noi pentru Adunarea Naţională. Această nouă Adunare Naţională, aleasă cu vot universal, a proclamat unirea cu România. Deci au fost respectate formele constituţionale de o parte, de altă parte s-a încadrat şi în procedura de autodeterminare, preconizată în cele 14 puncte ale lui Wilson.

Nu am putea afirma, că actualii stăpânitori ai Basarabiei au procedat la fel, din punct de vedere al dreptului public şi al dreptului de autodeterminare al popoarelor, drept recunoscut de O.N.U. şi de toată lumea, chiar şi de ei înşăşi. Nici în 1812 şi nici în 1940, nu s-au sinchisit de formalisme, de drept şi de justiţie. Singur, dreptul celui mai tare şi mare a fost pus în practică.

https://biblioteca-digitala.ro

După unirea Basarabiei, după dezastrul de la Piave şi după prăbuşirea frontului din Balcani, optimismul românilor transilvăneni avea un temei real. Nimeni nu mai punea la îndoială că războiul este pe sfârşite şi că puterile Antantei vor ieşi biruitoare. În felul acesta, era clar că România Mare este pe cale de înfăptuire. La „Cornul vânătorilor", acum problemele se discutau pe faţă, fără rezerve şi fără teamă. Trasam viitoarele frontiere ale României Mari, care cu regret nu s-au realizat întocmai.

La începutul lunii octombrie, nu aş putea preciza ziua, plecând de la cursuri la masă, în faţa vitrinelor ziarului „Az Est" (cel mai răspândit ziar maghiar de bulevard) am văzut un mare tumult de oameni. Natural ne-am alăturat şi noi la repezeală. Pe afişe enorme, pe care obişnuit se publicau mersul operaţiunilor pe front, erau publicate, în întregime, cele 14 puncte ale lui Wilson. Am auzit noi, mai mult un zvon, despre apariţia proclamaţiei lui Wilson, dar nu-i cunoşteam conţinutul. Presa maghiară, aflată sub severă cenzură, până atunci nu le publicase. Pe acea vreme nu existau aparate de radio, ca să putem asculta emisiuni străine. Acum vedeam proclamaţia aievea şi puteam ceti cu ochii noştri principiul autodeterminării popoarelor.

Am renunţat la masă. Foamea fizică ne trecuse. Am alergat într-un suflet la „Cornul vânătorilor", pentru a duce vestea conducătorilor. L-am găsit numai pe „baciu" Ştefan C. Pop, căruia nu-i venea să creadă vestea mare. Agitat, s-a urcat într-un „conflis" (birjă), grăbit să ajungă la Erzsebét Körút (Bulevardul Elisabeta), unde îşi avea redacţia „Az Est".

După ce s-a convins de realitate, s-a întors la sediu, căutând pe ceilalţi corifei din partid. După o scurtă consfătuire cu aceştia, ne-a trimis să căutăm pe fruntaşii slovaci Iuniga şi Hlinka[1], care au şi apărut la „Cornul vânătorilor". Consfătuirea s-a ţinut în camera de hotel a protopopului Damian. Natural, noi, *minore gentium*, nu am participat la şedinţă, care până la ora cinci nu s-a terminat.

Apariţia în presa maghiară a punctelor wilsoniene, în ultima lor formă (din 8 ianuarie şi până în 27 septembrie au suferit unele modificări), a stârnit un entuziasm de nedescris în cercurile româneşti din Budapesta. Acest fapt a dat un nou impuls acţiunii începute la 24 septembrie şi întrucâtva a accelerat ritmul. Tratativele cu cercurile interesate se intensifică.

La „Cornul vânătorilor" apar persoane nevăzute până atunci, chiar şi unii politicieni maghiari au căutat apropiere cu cercurile conducătoare româneşti. L-am văzut între alţii – mai puţin importanţi – pe Fényes László, deputat independent şi ziarist la „Az Est", pamfletar de mare calibru. Natural, la aceste conversaţii nu am fost prezent, dar din discuţiile dintre fruntaşii noştri am putut desprinde câte ceva. Cu multă surprindere au constatat ai noştri, că nici cercurile progresiste ale ungurilor, cei grupaţi în jurul revistei „XX Század" şi al ziarului „Világ", cum era

[1] Andrei Hlinka (1864–1938), om politic slovac, preot romano-catolic, conducător al mişcării naţional slovace, liderul Partidului popular slovac din 1913, deputat în parlamentul Ungariei.

https://biblioteca-digitala.ro

Iászy Oszkár cu ai lui şi nici măcar socialiştii unguri nu sesizează situaţia reală în care se află Ungaria şi nici consecinţele pe care le va avea sfârşitul războiului. Cu toţii doresc încetarea vărsării de sânge fără rost, dar nici unul nu merge aşa de departe ca să prevadă sfârşitul monarhiei şi dezmembrarea Ungariei. Nici cei mai liberali şi avansaţi în idei, nu mergeau mai departe decât la o „Autonomie a Transilvaniei" în cadrul ţării ungureşti. Unii erau de părere că vom fi pe deplin mulţumiţi cu aplicarea *ad literam* a legii naţionalităţilor a lui Deak şi Eötvös din 1868.

Marele public badapestan, poporul, nu-şi dădeau seama clar de evenimentele care se petrec în lume. Grijile alimentare, scumpetea, îi preocupau mai mult decât „marea politică". Chiar şi ofiţerii, mai ales cei de rezervă, şovini şi intoleranţi, care înainte cu doi ani mâncau „valahii" de vii, acum s-au domolit complet. Discutau cu mult interes dezertările din armată, devenite foarte frecvente. Soldaţii ieşiţi din spitale şi cei din concediu, care urmau să se prezinte la corpurile lor de trupă pentru a fi trimişi pe front, se refugiau prin păduri, formând aşa-zisul „Zeleni Kader". O expresie slavă care înseamnă comandamentul verde.

După cuvântarea lui Wilson de la 27 septembrie, naţionalităţile din Austria, în special cehii, care se bucurau de o quasi autonomie administrativă, au pornit o acţiune îndrăzneaţă, făţişă şi bine organizată, pentru traducerea în fapt a noilor principii lansate de Wilson. Această atitudine a cehilor a avut o influenţă salutară şi asupra corifeilor noştri, care au căutat să îi urmeze, începând şi dânşii o acţiune mai intensă şi curajoasă.

Rezultatul acestei acţiuni a fost convocarea conferinţei Comitetului Naţional pe ziua de 12 octombrie, în casa lui Aurel Lazăr[2] din Oradea. La această conferinţă au participat: dr. Teodor Mihali, dr. Alex. Vaida-Voevod, dr. Ştefan C. Pop, Vasile Goldiş, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Ion Suciu, arhimandritul Nicolae Ivan[3], dr. Ion Ciordaş, dr. Sever Dan[4], dr. Gheorghe Popovici, protopopul Lugojului şi dr. George Crişan. În această şedinţă a Comitetului Naţional au fost luate hotărâri categorice şi concrete pentru lupta care urmează să o ducă poporul român pentru dobândirea drepturilor sale.

Conferinţa de la Oradea a fost prezidată de dr. Ştefan C. Pop, care a făcut o expunere amplă a situaţiei politice, arătând necesitatea de a se lua măsuri grabnice pentru începerea luptei. S-a hotărât ca în parlamentul maghiar, în una din şedinţele viitoare, deputatul dr. Alexandru Vaida-Voevod să citească o declaraţie, în care să

---

[2] Aurel Lazăr (1872–1930); n: Oradea, studii juridice la Oradea şi la Facultatea de Drept din Budapesta, membru al comitetului executiv al P.N.R. din Transilvania, director al despărţământului Bihor al Astrei, membru al C.N.R.C., membru în Marele Sfat Naţional şi în Consiliul Dirigent.

[3] Nicolae Ivan (1855–1936), redactor la „Telegraful Român", din 1921 episcop al Vadului, Feleacului şi Clujului, membru al Academiei Române.

[4] Dr. Sever Dan (1885–1961); n: Mociu, avocat şi publicist, a participat la serbările de la Putna; secretar al Comitetului executiv al P.N.R, redactor şef al ziarului „Românul" din Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

se spună că naţiunea română din Ungaria, Transilvania şi Banat doreşte să facă uz de dreptul de autodeterminare şi să hotărască singură locul ce i se cuvine între popoarele libere, precum şi stabilirea legăturii de coordonare a ei cu naţiunile libere ale lumii. Naţiunea română, de acum înainte, nu mai recunoaşte autoritatea parlamentului şi a guvernului maghiar.

Cu stilizarea declaraţiei a fost încredinţat Vasile Goldiş. Aici aş dori să fac o remarcă. Pentru ce, tocmai Vasile Goldiş a fost încredinţat să redacteze declaraţia, care urma să fie citită în parlamentul maghiar, şi pentru ce, tot Vasile Goldiş a primit sarcina să redacteze raportul Comitetului Naţional pentru Marea Adunare de la Alba-Iulia, precum şi proiectul de hotărâri?

Dintre membrii Comitetului Naţional, Vasile Goldiş şi Valeriu Branişte erau purtătorii de condei, care stăpâneau la perfecţie limba română literară. Ambii, în tinereţe, au fost profesori la liceul românesc „Şaguna", din Braşov. Goldiş, profesor de istorie, iar Branişte de limba română. Amândoi erau şi ziarişti. Goldiş, director la „Românul" din Arad, iar Branişte redacta „Drapelul" din Lugoj.

În timpul critic, când se plămădea unirea românilor, Valeriu Branişte se afla în temniţa politică din Seghedin (Szeged), de unde l-a eliberat numai revoluţia. A ieşit din închisoare grav bolnav, aproape orb, aşa că nu a putut participa la lucrările pregătitoare ale Marii Adunări Naţionale. În felul acesta, a rămas singur în arenă Vasile Goldiş. Ceilalţi membrii ai Consiliului Naţional, în marea lor majoritate absolvenţi ai şcolilor străine, nu aveau dexteritatea de a redacta şi stiliza, într-o limbă română literară şi frumoasă, un text pretenţios. Mai era şi Octavian Goga, care ar fi putut îndeplini această sarcină, dar dânsul, în acele vremuri mari, lipsea din ţară, fiind la Paris unde făcea propagandă. Tot aşa şi Voicu Niţescu, care conducea legionarii români în Siberia.

Amintesc această împrejurare, pentru faptul că Vasile Goldiş, această activitate a sa, o interpretează cu totul altfel. În volumul publicat în 1928 – zece ani după unire – intitulat *„Discursurile mele"*, în prefaţă, Vasile Goldiş se autoproclamă de iniţiator al Adunării de la Alba-Iulia şi şeful delegaţiei care a predat actul unirii regelui Ferdinand, în ziua de 12 decembrie 1918.

Este o afirmaţie fără temei real, precum că Goldiş ar fi iniţiat actul unirii. Rolul dânsului nu este mai de seamă în această privinţă decât al celorlalţi membrii din Comitetul Naţional, care în unanimitate au hotărât ţinerea unei Adunări Naţionale, care să hotărască soarta viitoare a poporului român din Transilvania şi Banat, fără să fixeze data şi locul unde să fie ţinută această adunare.

Tot aşa, nu Vasile Goldiş a fost numit şef al delegaţiei, care să prezinte în faţa regelui actul unirii. A fost numită o delgaţie de patru persoane pentru acest scop, în ordinea următoare: episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu, dr. Alexandru Vaida-Voevod şi Vasile Goldiş. Dar cum delegaţia nu putea prezenta actul unirii într-un cor pe patru voci, a fost însărcinat de către delegaţi cel mai bătrân, care era Goldiş, să ţină scurta cuvântare în faţa regelui.

https://biblioteca-digitala.ro

Goldiş, tot cu zece ani în urmă, şi-a scris memoriile în legătură cu evenimentele din anul 1918. Nu cunosc conţinutul acestor memorii. Nu ştiu dacă este o istorie a Adunării de la Alba-Iulia sau se ocupă şi cu alte faze ale luptei naţionale. Foarte curios că, Goldiş nu a publicat aceste memorii până era în viaţă, atât dânsul, cât şi ceilalţi fruntaşi care au pregătit Marea Unire, pentru a putea fixa cu exactitate toate momentele istorice de atunci. S-a scris extraordinar de puţin în legătură cu actul unirii. Memoriile detaliate ale lui Goldiş, întregite cu observaţile şi completările celorlalţi membrii ai Marelui Consiliu Naţional, ar fi fost un document foarte preţios. Vasile Goldiş n-a publicat memoriile, nici nu a spus nimănui că le-a făcut. Le-a lăsat ca din întâmplare la fostul său loc de muncă, la Consistorul episcopiei ortodoxe a Aradului, unde au fost aflate mulţi ani după moartea sa de către episcopul Magieru sau un membru din familia lui. Pentru care motive s-a ferit Goldiş să publice aceste memorii? Enigmă. Repet, nu cunosc memoriile, dar îmi închipui că Goldiş nu pregetă să scoată în relief marile sale merite în legătură cu evenimentul istoric. Pentru aceea toată rezerva.

Această atitudine a lui Goldiş se explică prin marele eşec politic suferit de dânsul în anul 1927, eşec care l-a scos definitiv din arena politică.

Revenind la hotărârile Conferinţei de la Oradea, din 12 octombrie, trebuie să mai relevăm că s-a ales o delegaţie din sânul comitetului, compusă din şase membrii: Iuliu Maniu, dr. Alexandru Vaida-Voevod, Ştefan C. Pop, Vasile Goldiş, Ioan Suciu şi Aurel Vlad, fixând atribuţiile speciale pentru fiecare în parte. Aceasta s-a făcut pentru a se putea acţiona mai uşor şi mai rapid. Tot atunci s-a stabilit că, dacă evenimentele se vor precipita, sediul acestei delegaţii să fie la Arad. Evident hotărârile de la Oradea n-au fost date în vileag, ele au fost comunicate celor interesaţi în cauză.

După întoarcerea parlamentarilor la Budapesta, în ziua următoare, ne-a chemat la sine Ştefan C. Pop, comunicându-ne în rezumat cele hotărâte la Oradea. Ni s-a spus deschis că lupta pentru revendicările naţionale începe pe viaţă şi pe moarte, la care tineretul universitar este invitat să participe din plin. Tinerimea universitară din Budapesta a fost invitată să-şi dea întreaga contribuţie şi să stea la dispoziţia Comitetului Naţional. În acest scop, urma ca studenţimea de la fiecare facultate să desemneze un student, care să fie în permanentă legătură şi la dispoziţia Comitetului Naţional. Au fost delegaţi următorii: pentru Facultatea de litere şi filosofie, Ovidiu Hulea[5], pentru cei de la medicină George Popovici[6] (prof. univ. la Cluj, mai târziu). Din partea celor de la Facultatea de drept, Coriolan Băran, iar pentru studenţii de la politehnică, Victor Vlad[7].

---

[5] Ovidiu Hulea (1893–1952), profesor la Blaj, Cluj, Aiud.

[6] Gheorghe Popovici, n: 1895, la Chişinău Criş, doctor în medicină şi chirurgie, profesor titular, director la Clinica infantilă a Universităţii Regele Ferdinand I din Cluj.

[7] Victor Vlad (1889–1967), n: Lugoj, studii liceale la Braşov, studii universitare la Budapesta, specializare arhitectura, după 1918 profesor la Universitatea Politehnică din Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

Cei patru delegaţi urmau ca, zilnic, să ţinem contactul cu conducerea pentru a primi dispoziţii. În afară de Victor Vlad, ceilalţi trei ne-am îndeplinit misiunea cu conştiinciozitate şi însufleţire. Toate ordinele primite de la conducere erau promt executate.

În ziua de 17 octombrie, Ştefan C. Pop mi-a dat ordinul ca în ziua de 18 octombrie, un număr de 5–6 studenţi, ofiţeri de rezervă în uniformă să se afle în faţa parlamentului, la ieşirea laterală, pe unde părăsesc clădirea deputaţii. Să fim prezenţi de la începutul şedinţei. După un timp de ½–1 oră, de la deschiderea şedinţei va ieşi din clădire dr. Alexandru Vaida-Voevod, pe care îl va aştepta o maşină. Rolul nostru va fi să asigurăm accesul până la automobil al lui Vaida, în cazul când cineva, fie chiar organe de ale poliţiei ar încerca să-l împiedice. Natural, ne-am angajat cu multă însufleţire la sarcina primită, mai ales că ofiţerii din armata comună K.u.K. nu aveau prea mare respect de organele administrative ungureşti şi mai ales aveau o ură şi un dispreţ faţă de poliţie. O mică răfuială cu poliţia nu ne intimida deloc şi ştiam dinainte că eventualul conflict nu ar putea avea consecinţe deosebite pentru noi.

În ziua de 18 octombrie, ne-am executat prompt de angajamentul luat. Ne-am postat în faţa uşii de ieşire şi am aşteptat să iasă Alexandru Vaida. N-a trebuit să aşteptăm prea mult. La aproximativ o oră după deschiderea şedinţei, Alexandru Vaida, calm a apărut în uşă şi s-a îndreptat spre o maşină, la volanul căreia se afla un soldat, ca şofer. A plecat fără a lua cunoştinţă de prezenţa noastră.

Ne-am întrebat între noi, care a fost scopul pentru care am păzit pe Alexandru Vaida, căci în aparenţă nu s-a întâmplat nimic. Fără a ne face mare bătaie de cap, am pornit după treburile noastre. Peste 2–3 ore, când au apărut ziarele de amiază, „Az Est", „12 Órai Újpág", s-a înţeles că am asistat la un eveniment istoric, dar pe dinafară.

Din conţinutul ziarelor am aflat, că discursul lui Al. Vaida a venit prin surpriză şi pur şi simplu deputaţii unguri au rămas stupefiaţi. Abia după plecarea lui şi-au revenit şi au început vociferările, pretinzând măsuri riguroase împotriva lui Vaida. Dar Al. Vaida era departe, în siguranţă. Entuziasmul lui Vádászkürt a crescut la paroxism. Studenţimea, în delir, aştepta desfăşurarea evenimentelor.

O notă discordantă a fost discursul din ziua de 19 octombrie, a doua zi după Al. Vaida, al lui Mihály Péter[8], deputat român guvernamental de Maramureş. Nici ungurii nu l-au luat în serios. După discursul lui Al. Vaida, tonul gazetelor din Budapesta s-a schimbat radical. Presa evreo-maghiară a început să se trezească la realitate. Numai ziarele „Pesti Napló" şi „Világ" au început să discute evenimentele de actualitate cu un realism relativ; cu dezmembrarea Ungariei nu se împăcau nici aceste două ziare, mai puţin şovine decât celelalte. De restul nu vorbesc. Cereau cu insitenţă asprirea măsurilor excepţionale şi punerea la zid a trădătorilor.

[8] Péter Mihály, deputat român în parlamentul din Pesta pe listă guvernamentală.

https://biblioteca-digitala.ro

Evenimentele care se desfăşurau în galop, nu puteau fi oprite nici cu puteri supranaturale.

Însufleţirea a pus stăpânire pe tot ce era român în Budapesta. Cei care încă în urmă cu o lună erau rezervaţi, neîncrezători, unii chiar laşi, aceştia erau azi cei mai gălăgioşi, nerăbdători şi intoleranţi. Pentru toţi, râul Tisa era frontiera viitoare. Unul dintre cei mai agitaţi era conferenţiarul de limba română de la universitate, George Alexici, al cărui trecut din punct de vedere al naţionalismului era aspru criticat. Doar că însufleţirea lui n-a fost de durată.

Aci trebuie menţionat că în acele zile mari, socialiştii din Budapesta erau într-o fierbere şi activitate intensă. Evenimentele care se succedau îi interesau şi pe dânşii în cea mai mare măsură. Legături de natură culturală au existat şi mai înainte între noi, studenţii, mai precis Societatea „Petru Maior" şi socialiştii români. S-au făcut şezători comune, la care a participat publicul românesc din Budapesta. În acea lună de octombrie 1918, foarte agitată şi plină de speranţe, sub egida Partidului Socialist Român, s-a organizat o şezătoare cu program bogat în sala cinematografului „Omnia", închiriată în acest scop. Noi, studenţimea, ne-am dat contribuţia la alcătuirea unui program de înalt nivel. Am pregătit conferinţe cu conţinut istoric, căutând să infiltrăm sentimentul naţional în sufletul auditoriului. Corul societăţii, condus de Sava Golumba, a executat câteva cântări de mare succes. La sfârşitul şezătorii s-a cântat – secondat de întreaga sală – „Marsilieza", „Deşteaptă-te române!", „Pe al nostru steag" etc.

Trebuie să amintesc aici rolul foarte activ al lui Leonard Paukerov[9]. Cu aceste ocaziuni, ne-am dat seama că între socialiştii şi naţionaliştii români s-a creat o strânsă apropiere, determinată de evenimentele în curs şi de scopul comun pe care îl urmăream şi unii şi alţii. Conducerea partidului socialist român, reprezentată prin Iosif Jumanca, Ion Flueraş şi Enea Grapini, depuneau toate străduinţele de a lua contact cu conducerea Partidului Naţional Român. Această dorinţă a lor s-a realizat abia în ultima zi a lunii octombrie, când a izbucnit revoluţia. Nu putem să nu recunoaştem deplina loialitate şi meritul Partidului Socialist Român în lupta dusă pentru unire. Socialiştii români ridicau o problemă. Instituţia monarhică nu se împăca cu ideologia socialistă. Pentru acest motiv cereau să se folosească cu fiecare ocazie termenul de România şi nu de Regatul Român. Deci unirea trebuia să se facă cu ţara românească şi nu cu Regatul Român.

La obiecţiunile naţionaliştilor, că marea majoritate a românilor nu sunt dispuşi să schimbe forma de stat, dânşii ne răspundeau că înţeleg acest lucru. Ei sunt adevăraţii democraţi şi înţeleg să se supună voinţei majorităţii. Aceasta nu înseamnă nicidecum să renunţe la un principiu, la o ideologie. Cel care conduce discuţia cu multă competenţă, dar şi pătruns de un spirit adevărat românesc, a fost Iosif Jumanca.

---

[9] Leonid Paukerov, n. 1887, ziarist la Bucureşti şi Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

În ziua de 22 octombrie, am fost invitat să particip la o şedinţă a Consiliului Naţional Român, în camera de hotel de la Vádászkürt a protopopului deputat Vasile Damian. Erau prezenţi Teodor Mihali, Ştefan Cicio Pop, Vasile Goldiş, Ioan Suciu, Ion Erdélyi, dr. Victor Bontescu[10], Aurel Vlad etc. şi pentru întâia oară Iuliu Maniu în uniformă de sublocotenent de artilerie. Am fost de faţă cei trei delgaţi ai studenţimii: George Popovici, Ovidiu Hulea şi subsemnatul. Nu s-a prezentat şi nu s-a scuzat delegatul studenţilor de la politehnică.

Şedinţa a fost prezidată de Teodor Mihali, care a deschis-o cu precizarea că, după discursul lui Vaida din 18 octombrie care a produs o vâlvă enormă, nu puteam sta cu mâinile în sân. Va trebui să începem o acţiune bine concepută, pentru convocarea unei adunări naţionale, care să hotărască soarta naţiunii române din Ungaria. În acest scop, trebuie începută o campanie de lămurire a maselor. Din anul 1916, cu intrarea României în război, toate ziarele româneşti din Transilvania au fost suprimate. Poporul românesc nu este la curent cu evenimentele uriaşe care sunt în pregătire. De aceea propune ca studenţimea română, care se afla în acel moment la Budapesta la studii, să plece în satele ei, să ia contact cu lumea şi să le arate situaţia adevărată, pregătindu-le pentru evenimentele care vor urma. Starea de spirit, creată în urma discursului lui Vaida şi a evenimentelor din Austria, trebuia exploatată la maxim, pe toate căile.

Cel dintâi ia cuvântul Vasile Goldiş. Atrage atenţia celor prezenţi asupra stării de asediu decretată pentru Budapesta. Sentinţele la moarte se execută în decurs de 3 ore, fără drept de apel. Generalul de Lukachich, comandantul garnizoanei Budapesta, nu cunoaşte gluma şi nu cruţă pe nimeni. Azi nu mai încape îndoială că România Mare se va înfăptui. Va fi aceasta în 6 sau 10 luni, dar lucrul este sigur. Statul român viitor va avea nevoie de oameni vii şi nu de martiri fără rost. Se cerea rezervă multă şi să nu ne expunem la neplăceri şi pericole.

Ia cuvântul Ştefan Cicio-Pop care îl întreabă pe Vasile Goldiş: *„Măi Vasile, tu câţi copii ai?"*. Răspunde Goldiş: *„Ştii bine că nu am copii."* Cicio: *„Eu am cinci copii. Nimic în lume nu se face fără jertfe. Nu putem ţine seama de situaţia de moment. Naţiunea îşi croieşte destinul ei, iar noi nu ne putem eschiva sub niciun motiv şi cu orice risc trebuie să mergem înainte."* Apoi se adresează către noi, cei trei reprezentanţi ai studenţimii. *„Băieţi, lupta merge înainte. Renunţaţi pentru un scurt răstimp la studii. Tineretul studios a fost întotdeauna generos. La 1848, studenţimea a fost în fruntea mişcării naţionale. Nu vă lăsaţi mai prejos decât antecesorii voştri. Faceţi-vă datoria faţă de naţie. Mergeţi în satele voastre, în târguri, în centre mai mari, lămuriţi poporul şi faceţi pregătirile pentru ceea ce va urma."* În tot acest timp, Iuliu Maniu, în picioare, proptea soba de teracotă, fără a interveni cu un cuvânt în discuţie.

---

[10] Victor Bontescu, avocat, membru al Consiliului Dirigent, şeful Resortului agricultură şi comerţ.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce ni s-au mai dat anumite indicaţii de amănunt, îndrumări să comunicăm orice am avea mai important pe adresa lui Ion Erdélyi, iar în provincie să luăm contact cu fruntaşii Partidului Naţional Român, cu care să lucrăm mână în mână, noi, cei trei am părăsit camera de şedinţă. Bătrânii au continuat discuţiile, căci la cină nu a coborât nimeni.

Timp de 2–3 zile, noi am luat pe toate căile contact cu colegii, pe care i-am convins să execute îndrumările conducerii. Marea majoritate a acceptat şi a plecat la destinaţie, aşa că evenimentele mari din ziua de 30 octombrie i-a aflat la casele lor. Aici trebuie să lămuresc faptul că, sub regimul Károlyi şi Kún Béla, la Universitatea din Budapesta a rămas un număr important de tineri români care şi-au continuat studiile. Aceştia, în procent de 90–95%, au fost ofiţeri de rezervă întorşi de pe front, care, în drum spre casă, s-au oprit prin trecere la Budapesta şi, fără a lua contact cu cei chemaţi şi informaţi, s-au grăbit să se înscrie la diferite facultăţi, pentru a beneficia de un semestru, după ce în cursul celor patru ani şi jumătate de război au pierdut atâtea semestre. Odată înscrişi, fiecare a căutat să beneficieze cât mai mult şi să ajungă grabnic la o diplomă. Intrarea armatei române la 2 august a rezolvat definitiv şi această problemă.

Evenimentele s-au precipitat într-un tempo rapid. Lunile sau anul proorocit de Vasile Goldiş, la 22 octombrie, s-au redus la 8 zile. În seara zilei de 31 octombrie mă întorceam de la Sânnicolaul Mare, sediul cercului, unde am luat contact cu dr. Nestor Oprean[11], preotul dr. Petre Fleşeriu[12] şi alţii, pentru a-i pune la curent cu mersul evenimentelor şi pentru a lua măsurile adecvate. Trenul local de la Chichinda, care avea legătură directă spre nord cu Seghedinul şi Budapesta, iar spre sud cu Timişoara, sosea la Nerău, satul meu, la orele 8 seara. Spre marea surpriză a comunei, din acest tren au coborât vreo 20 de soldaţi, săteni de-ai noştri, care făceau serviciul în mare parte în garnizoana din Seghedin. Soldaţii nu aveau rozete pe chipiu, cu iniţialele împăratului, iar gradaţii, erau lipsiţi de grade. Cei mai mulţi, pentru orice eventualitate, au venit cu arme cu tot. Aceştia ne-au povestit că în orele de după-masă a izbucnit revoluţia. Soldaţii au rupt gradele de pe umerii ofiţerilor şi le-au tăiat rozeta de pe chipiu. Amănunte prea puţine au fost în stare să ne comunice. Radio pe atunci nu era, telefonul şi telegraful nu funcţionau. Revoluţia a izbucnit pe frontul italian în ziua de 30 octombrie şi s-a răspândit în curs de 24 de ore în toată Monarhia.

A doua zi ne-am lămurit asupra situaţiei. Am călătorit la Timişoara, pentru a primi instrucţiuni. Atât organizaţia Partidului Naţional Român, cât şi Comanda-

---

[11] Nestor Oprean (1857–1923), avocat la Sânnicolaul Mare, preşedinte al despărţământului Astra din Sânnicolaul Mare, membru P.N.R., a organizat consiliul naţional şi garda naţională din Sânncolaul Mare, a reprezentat cercul electoral Sânnicolaul Mare la Adunarea naţională de la Alba-Iulia.

[12] Petru Fleşeriu (1884–1940), jurist, preot la Sânnicolaul Mare, delegat supleant al cercului Sânnicolaul Mare la adunarea naţională de la Alba-Iulia.

https://biblioteca-digitala.ro

mentul Gărzilor Naţionale, şi-au instalat sediul în biroul avocaţial al prietenului meu, dr. Iustin Nemet[13], din strada Gheorghe Lazăr, nr. 2, atunci Szerb utca, nr. 2.

Conducerea partidului era mai greu de întâlnit. Preşedintele Aurel Cosma era rar prezent la sediu. Cu atât mai febrilă era activitatea la comandamentul gărzilor naţionale. Locotenet-colonelul magistrat Sebastian Brânduşa[14] era în permanenţă în birou. Cu o rară ambiţie şi destoinicie muncea, instruia şi organiza gărzile, dând importanţă mai ales provinciei. Eu am primit încredinţarea să organizez gărzile din plasa Sânnicolaul Mare. Înfiinţarea urgentă a gărzilor s-a impus prin faptul că jandarmeria maghiară a fost dezmembrată şi desfiinţată în prima zi de revoluţie. Era urgent şi necesar un organism pentru asigurarea ordinii.

Fără zăbavă am început organizarea. În ziua următoare, în toate comunele din plasă, gărzile erau în funcţiune. De arme şi muniţii n-am dus lipsă. Au adus oamenii de la regiment tot felul de arme, până şi mitraliere. Dezordini nu au fost în plasă, afară de comuna Beşenova Veche, azi Dudeştii Vechi, locuită de bulgari, unde noi n-am intrat. În restul comunelor, mai mult femeile au avut răfuieli mai mărunte cu notarii, care au trebuit să răspundă pentru mai multe abuzuri comise în cursul războiului. Această situaţie nu a durat decât 8 zile.

În ziua de 8 noiembrie a apărut un escadron de cavalerie sârbească, care a preluat stăpânirea efectivă şi care în ziua următoare a dizolvat gărzile naţionale române. N-aş putea afirma că (*sic!*) conducerea sârbească instituită ar fi avut o atitudine binevoitoare faţă de români. La scurt timp au început deportările românilor, care nu erau bine văzuţi de către sârbii localnici. Era de ajuns să ai o neînţelegere sau duşmănie personală cu un sârb, pentru ca să faci cunoştinţă cu ţinutul Șabaţului din vechea Sârbie.

Eu, deşi nu aveam diferende sau duşmănii cu vreun sârb, nu mi-am mai aflat rostul pe plaiurile locului de naştere. Am plecat în ziua următoare la Arad, unde m-am prezentat la gărzile naţionale comandate de maiorul Alexandru Vlad, încadrându-mă în organizaţia din Arad. Aici am asistat la evenimentele care au urmat şi care nu erau decât o continuare a activităţii din Budapesta.

Cred că este cazul ca la acest capitol să arăt situaţia la începutul revoluţiei în Banat şi în municipiul Timişoara, care natural că am luat parte din plin la mişcările din toamna anul 1918. Vestea prăbuşirii Imperiului Habsburgic a fost primită cu mult entuziasm de românii bănăţeni. Se deschidea o eră nouă, frumoasă, visată şi aşteptată de veacuri. La sate, din prima zi, situaţia a fost lămurită. Notarii străini, care în decursul războiului nu s-au purtat omeneşte, pur şi simplu au fost alungaţi, fără a li se face alt rău. Jandarmeria ungurească a fost dezarmată şi i-au luat locul gărzile naţionale româneşti. Soldaţii, întorşi de pe front după aproape cinci ani, unde au trebuit să lupte pentru o cauză străină, cu bucurie s-au angajat să

---

[13] Iustin Nemet (1883–1925), originar din Gyula, avocat la Timişoara.

[14] Sebastian Brânduşa, comandantul gărzii naţionale din Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

servească în gărzile naționale, de astă dată pentru națiunea română. Viața acestor gărzi nu a fost de lungă durată. După 7–8 zile au intrat trupele sârbești în Banat să ne „elibereze", după ce ne eliberaserăm singuri. În prima zi au dizolvat și au dezarmat gărzile naționale. Trupele române, demobilizate după Pacea de la Buftea, nu aveau cum să intre la repezeală în Transilvania și Banat. Sârbii, care nu au demobilizat niciun moment și care luptau pe frontul din Balcani alături de armata mareșalului Franchet d'Espèrey, după prăbușirea frontului balcanic, nemaiavând niciun obstacol în față, au trecut Dunărea să „cucerească Banatul".

Populația românească a primit cu brațele deschise armata sârbească, care a luptat eroic până la sfârșitul războiului și a considerat că sârbii vin ca frați și se vor comporta ca atare. În toate comunele pe unde au trecut, au fost primiți cu flori și cu discursuri de bună venire. Mare ne-a fost decepția, când din primul moment armata sârbă s-a considerat ca armată de ocupație și a început cu deportările multor fruntași români – curios numai români. Niciun maghiar și niciun german, dușmanii de ieri nu au fost deportați. Fruntașii români au fost considerați că stau în calea aspirațiilor sârbești asupra Banatului și în consecință au trebuit să facă (*sic!*) cunoștință cu ținuturile macedonene, unde au fost duși cu domiciliu obligatoriu.

Elementele mai tinere, intelectualii dintre români, am luat în mână toiagul pribegiei, am trecut peste Mureș și ne-am încadrat unii în gărzile naționale, alții în noua administrație românească, așteptând vremuri mai prielnice. Timp de 9 luni a trebuit să zăbovim departe de casele noastre, până am putut să ne întoarcem în Banat.

Sârbii nu aveau trupe suficiente și nici elemente sârbești pregătite, pentru a putea prelua în mod metodic imperiul în provincia noastră. S-au mărginit mai mult să instituie garnizoane în orașe, de unde făceau incursiuni în diferite direcții, așa că stăpâneau mai mult simbolic Banatul decât efectiv. Situația la sate a intrat repede în făgașul ei normal. Lumea și-a reluat ocupațiile, căutând să recupereze în parte ceea ce au pierdut în cei aproape 5 ani de absență. Puterea sârbească se simțea mai mult în cazul când cineva voia să părăsească ținutul. Controlul era însă numai pe cale ferată și pe șosele. Cine voia cu dinadinsul să plece, o făcea destul de ușor și fără riscuri, prin evitarea căilor principale de comunicație.

Generalul Gruici, comandantul trupelor sârbești care au ocupat Banatul, a numit în prima zi prefect la Timișoara pe avocatul sârb Filipon, iar primar pe un șvab naționalist din gruparea Kreihling, al cărui nume îmi scapă.

Timișoara avea deci doi prefecți deodată. Pe Filipon, numit de comandamentul sârb, și Iakobi Kálmán, numit de către Otto Róth[15], „președintele Republicii Bănățene". Comunele din județ nu știau că au prefecți noi. Ele se administrau autonom, după capul lor. În oraș, la scurt timp, au intrat trupele franceze, comandate de

[15] Otto Róth (1884 Mâtnicul Mare – 1956 Timișoara) avocat, membru al Partidului Social-Democrat din Timișoara

https://biblioteca-digitala.ro

generalul Gambetta[16], care exercitau efectiv puterea şi care nu au luat cunoştinţă nici de organele numite de sârbi şi nici de ale lui Otto Róth.

Cu atât mai tulbure se prezintă aspectul vieţii publice şi politice din municipiul Timişoara. Acest oraş poliglot, condus până la revoluţie de un mănunchi de demnitari şi funcţionari maghiari, secondaţi de un important număr de renegaţi, în special şvabi şi evrei maghiarizaţi, a trecut prin transformări radicale. În afară de puţinii salariaţi maghiari din oraş şi de cele câteva sate de colonişti, stăpânirea de ieri nu se baza pe nimic concret, solid. Până şi masa compactă a şvabilor, care până atunci a fost fidelă ideii de stat maghiar, a început să se trezească şi să-şi revendice drepturi naţionale, lepădându-se categoric de stăpânitorii de ieri.

Din primele zile ale lunii noiembrie, factorii de conducere ai administraţiei maghiare de ieri au dispărut în toate direcţiile, plecând probabil în locurile de unde au venit. În locul lor au intrat în arena politică locală câţiva avocaţi evreo-maghiari, fără importanţă în trecut, care acum se străduiau în continuare să reprezinte ideile de stat maghiar, natural adaptându-se situaţiei politice noi. Roth Otto, Iakobi Kálmán, Lang Bela, Skureczky Armin şi alţii, din aceeaşi pătură, au căutat să ia locul gentry-lor maghiari de ieri, care îi desconsiderau şi nu-i acceptau în cercurile lor. Aceştia au început să formeze fel de fel de consilii naţionale şi internaţionale, la care au invitat să participe şi elemente ale celorlalte naţiuni conlocuitoare. După ce au schimbat câteva variante, au format un consiliu de conducere efemer, în care au cooptat şi câteva persoane – neimportane şi aproape necunoscute – din naţiuniile băştinaşe ale Banatului.

Consiliul astfel constituit a proclamat Republica Bănăţeană. Nu s-a examinat mai din aproape, dacă acest consiliu redus reprezintă ceva şi pe cineva sau numai propriile lor persoane. Nu s-au precizat nici bazele constituţionale ale noii republici. Partidul Social Democrat, oficial nu a aderat. Au luat parte la conducere anumiţi membrii răzleţi din partid, care nu aveau o aprobare formală a partidului. Natural, noua republică avea caracter unguresc. Limba oficială era cea maghiară, fără ca măcar din consiliul care s-a autoproclamat for de conducere al republicii 3–4% să fi fost maghiari. În afară de cele două ziare, „Temesvari Hirlap" condus de Pogany Bela şi „Temesvarer Zeitung", al cărui director era Lovas Armin, ambii evrei, altă presă nu a luat cunoştinţă de apariţia pe mapamond a unui nou stat. Nu s-a ajuns la redactarea unei constituţii, ca să se cunoască principiile de drept public, pe baza cărora va funcţiona noul stat.

---

[16] François Léon Prosper Gambetta (1870, Paris – 1923, Antibes), general de divizie, nepotul lui Léon Gambetta (personalitate politică a celei de a III-a Republici), a activat în timpul Primului război mondial în cadrul Armatei Aliate din Orient, fiind comandantul cavaleriei franceze. A avut un rol important în eliberarea Uskub-ului (astăzi Skopje) pe 29 septembrie 1918, fiind ultima manifestare a cavaleriei din timpul războaielor moderne. A staţionat împreună cu escadronul de spahii marocani, timp de aproximativ două luni, în Timişoara (decembrie 1918-februarie 1919).

https://biblioteca-digitala.ro

Paralel cu cele arătate mai sus, armata sârbă şi-a stabilit garnizoane în centrele mai importante ale Banatului, încercând să dicteze ei şi să preia efectiv conducerea Banatului. La scurt timp, a intrat în Timişoara o divizie franceză sub comanda generalului Gambetta, fiul marelui om de stat şi prim-ministru Gambetta, care făcea parte din grupul de armate comandat de mareşalul Franchet d'Espèrey, comandant al corpului de armată fiind generalul de Tournadre. Acesta din urmă a exercitat efectiv puterea şi a avut răspunderea efectivă. Gambetta a interzis manifestaţiile cu caracter politic, fără a lua act de existenţa republicii bănăţene şi nici de veleităţile sârbeşti de a pune stăpânire pe Banat. De fapt timp de 9 luni, din luna noiembrie până la 3 august 1919, administraţia în funcţie, în momentul intrării trupelor franceze, a continuat să gireze afacerile curente fără caracter politic. Sârbii, foarte aferaţi, vedeau cum le fuge terenul de sub picioare, mai ales după ce au început tratativele de pace de la Versailles, şi s-au lămurit că în foarte scurt timp vor fi nevoiţi să părăsească Timişoara şi cea mai mare parte din Banat.

În fine la sfârşitul lunii iulie 1919, areopagul de la Versailles, care făurea pacea, a ordonat retragerea trupelor franceze şi sârbe pe fruntariile trasate de conferinţă. Aceste frontiere nu au coincis cu cele promise de Marea Antantă, în aprilie 1916, la Bucureşti, înainte de intrarea României în război.

Ce au făcut românii în timpul celor 9 luni de ocupaţie franco-sârbească. După cum am arătat gărzile naţionale au fost dizolvate de sârbi în primele zile ale lunii noiembrie. Activitatea Partidului Naţional Român s-a desfăşurat mai mult clandestin. Contactul cu delegaţia partidului din Arad era destul de strâns, aşa că bănăţenii erau în cunoştinţă de cauză cu desfăşurarea evenimentelor. Ziarele din Arad intrau liber în Banat. Pregătirile pentru Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia s-au făcut şi la noi. Toate circumscripţiile electorale şi-au desemnat la timp delegaţii, conform instrucţiunilor primite.

Greutatea a fost la plecare. Sârbii au căutat să împiedice participarea delegaţilor la Adunare. Necunoaşterea situaţiei locale a făcut totuşi ca o bună parte a delegaţilor să treacă peste obstacolele ridicate de sârbi şi să participe la Adunare. Precaută, conducerea mai multor circumscripţii, a scris pe mandatele deputaţilor: *„Delegatul a fost îndrumat de alegători să voteze unirea fără condiţiuni cu România."* Cu multă bucurie am constatat la Alba-Iulia, că o bună parte dintre bănăţeni au reuşit să se strecoare prin cordoanele sârbeşti şi să participe la Marea Adunare Naţională.

La Arad

Conducerea politică la Arad o avea efectiv Ştefan Cicio-Pop, în acele zile grav bolnav de gripă spaniolă. Cu temperatură mare, era silit să zacă în pat, de unde conducea întreaga activitate a partidului. În primele zile ale revoluţiei, huliganii unguri au atacat casa lui C. Pop, spărgând toate ferestrele.

Vasile Goldiş, a doua zi după revoluţie, a socotit că este mai prudent să părăsească Aradul şi a plecat în comuna sa natală, la Cermei, unde se afla în siguranţă. În casa lui Ştefan Cicio-Pop, forfotă mare: zi şi noapte, agitaţie, circulaţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Unii intrau, alţii ieşeau, unii aduceau informaţii, alţii doreau ei să fie informaţi. În judeţul Arad, revoluţia a fost cu adevărat revoluţie. Castelele aristocraţilor, devastate, iar notarii comunali aproape toţi alungaţi din comune. Au trecut zile până când s-a reuşit să se liniştească spiritele soldaţilor întorşi de pe front şi ale soţiilor lor, rămase acasă, care îşi aveau şi ele răfuiala lor cu notarul comunal, în cele mai multe cazuri, străin şi abuziv.

Cicio-Pop, bolnav de gripă spaniolă, epidemie gravă, care în toamna anului 1918 a secerat de două ori atâtea victime ca războiul mondial care luase sfârşit, zăcea în pat cu temperatură de 39–40° C. Acest munte de om, doborât de boală, cu o putere de voinţă supraomenească, conducea din patul de suferinţă toate operaţiunile. Era ajutat de o pleiadă întreagă de tineri, dar ajutorul cel mai preţios era fiica lui, Any, care făcea pe secretara.

Gărzile naţionale au luat fiinţă în Arad în ziua de 1 noiembrie, în casa locotenentului de rezervă Petre Oprea. După o serie de impedimente din partea comandantului garnizoanei, generalul Resch, gărzile au luat fiinţă şi comandanţii de unităţi au depus jurământul în faţa bolnavului Cicio-Pop, urmând ca gardiştii să depună jurământul în mâinile comandantului. Textul jurământului a fost următorul:

„Eu, X, Y, jur atotputernicului Dumnezeu, că voi fi întru toate cu credinţă şi supunere Statului Naţional Român din Ungaria, Transilvania şi Banat. Conştient de datorinţele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieţii mele, voi fi credincios neamului unitar român şi nu voi ridica mâna mea asupra fraţilor mei, locuiască ei pe orice teritoriu politic. Aşa să îmi ajute Dumnezeu!"

La repezeală, gărzile constituite, s-au răspândit în comunele din judeţ, unde era mai mare nevoie de prezenţa lor. Jandarmeria ungurească a fost dezarmată şi literalmente desfiinţată în ziua întâi de revoluţie. Notarii fugiţi din sate. Se impunea urgent prezenţa unui organ de autoritate, care să menţină ordinea. Acest organ a fost Garda Naţională Română. După această primă măsură, luată de urgenţă, s-a procedat metodic la organizarea gărzilor.

În localul şcolii medii civile de băieţi s-a instalat comandamentul gărzilor, întâi pentru comitatul Arad, ca mai apoi să se transforme în comandamentul gărzilor naţionale pentru întreaga Transilvanie. Comandant suprem a fost numit maiorul Alexandru Vlad, mai târziu devenit general, un om de curaj şi un excelent organizator. În scurtul interval de câteva zile, acest organism compus din voluntari, a funcţionat ca o veche organizaţie militară.

La început, chemarea acestor gărzi a fost să menţină ordinea publică, ca apoi, începând cu luna februarie 1919, să fie obligate să apere Ardealul românesc faţă de trupele regulate ale armatei maghiare. La podul de pe Mureş de la Branişca, la nord şi la sud, s-a fixat linia de apărare, care a trebuit menţinută timp de aproape 2 luni, până când s-au format cele două divizii ardelene: Divizia 16 sub comanda generalului Hanzu şi Divizia 19 sub comanda generalului Dănilă Pop. După aceea,

https://biblioteca-digitala.ro

au venit în luna aprilie diviziile din vechea țară, cu generalul Moșoiu, care au început ofensiva și nu s-au oprit până la intrarea în Budapesta, în ziua de 2 august 1919. (...)

Lupte eroice au fost duse de oameni care 5 ani au stat pe front, luptând pentru interese străine, pentru ca apoi, când toate armatele din Europa au fost demobilizate, acești oameni de ispravă, care au fost gardiștii români, să trebuiască să continue lupta mai departe, pentru a-și apăra, cu prețul vieții, pământul strămoșesc recent redobândit.

Aici trebuie să amintesc că armele, de care dispuneau gărzile, nu prea erau suficiente. Și cum fabrică de arme în Ardeal nu exista, s-a recurs la un expedient foarte simplu. În acele zile se retrăgeau, prin teritoriile noastre, armatele feldmareșalului Mackensen spre patria lor. Trebuie să recunoaștem că, pentru o armată învinsă, disciplina trupelor era de admirat. Ofertele făcute lui Mackensen și ofițerilor superiori, de a ne vinde armament pentru bani și hrană, au fost categoric respinse. S-au arătat mai înțelegători subofițerii și soldații, care pentru o sumă de bani sau pentru alimente, foarte bucuroși își ușurau bagajele, scăpând de arme care au devenit inutile. Întrebarea ar fi, de unde am avut bani? Ar putea răspunde d-șoara Any Pop, la care totdeauna se găseau sumele trebuincioase.

Situația era, cum se întâmplă adeseori, că noi ne temeam de armata germană în retragere, iar comandamentele germane cereau garanții de la noi, că nu-i atacăm. Foarte bucuroși, le-am oferit aceste garanții. Dealtfel Mackensen s-a arătat foarte înțelegător, când în urma unei scrisori, pe care i-a adresat-o Cicio-Pop în numele Marelui Consiliu Național, i-a solicitat ca în timpul pregătirii și a duratei Adunării de la Alba-Iulia să evite trecerea prin Alba-Iulia și satele vecine. Mackensen, într-o scrisoare curtenitoare, a asigurat Consiliul Național că va da ordine în acest sens, ceea ce a și făcut. În timpul ținerii Adunării de la Alba-Iulia nu s-au văzut germani prin apropiere.

Consiliul Național Român Central, constituit în ziua de 31 octombrie, la Budapesta, copus din 6 naționali și 6 socialiști, a hotărât că pentru o operativitate mai eficientă, o emanație a Marelui Consiliu, compusă din Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Vlad de la naționali și Iosif Jumanca, Ion Flueraș și Enea Grapini să-și stabilească sediul permanent la Arad, de unde să conducă toate operațiile necesare pentru ținerea Marii Adunări Naționale. Acest consiliu redus s-a mutat la Arad și s-a constituit cu Șt. C. Pop președinte, având secretar pe dr. Gheorghe Crișan.

Consiliul redus își ținea ședințele în casa lui C. Pop. Se întâlneau zilnic și se consfătuiau de unde și cum să înceapă exercitarea puterii în ținuturile locuite de români în Ungaria. Duhul Sfânt i-a inspirat pe cei din consiliu și au hotărât să trimită o notă de ultimat guvernului maghiar, în care cer nici mai mult, nici mai puțin decât ca guvernul maghiar din Budapesta să adreseze un ordin organelor politice de stat, administrative, judecătorești, financiare etc. din cele 23 județe locuite de români, ca să se subordoneze Marelui Consiliu Național Român. Numai

https://biblioteca-digitala.ro

în acest caz putem asigura ordinea publică şi putem garanta siguranţa vieţii şi a averii. În caz contrar, toată răspunderea va cădea asupra capului guvernului maghiar. Răspunsul se aşteaptă până în ziua de 12 noiembrie, orele 6 a.m.

Drept răspuns la acest curajos şi categoric ultimat, în ziua de 13 noiembrie, dimineaţa, a descins la Arad însuşi ministrul Jászi Oszkár, însoţit de o pleiadă întreagă de fruntaşi ai noului, dar şi ai vechiului regim, ca Bokányi Dezsö, şeful socialiştilor maghiari, Ábráhám Dezső, apoi şovinistul dr. Apáthy Stefan, contele Teleki şi alţii.

Cum au decurs tratativele şi rezultatele la care au ajuns, l-au relatat alţii care au fost de faţă la aceste discuţii. Eu am fost numai pe dinafară, deci renunţ să mă ocup de ele. Cum tratativele s-au soldat cu un eşec total, lucrările pentru convocarea grabnică a Adunării Naţionale au luat un tempo rapid.

Câteva fragmente din discuţia lui Jászi cu I. Maniu circulau în public. Maniu a cerut lui Jászi ca guvernul maghiar, care mai dispunea de căile ferate, să ordone autorităţilor în subordine ca să pună la dispoziţia Consiliul Naţional Român Central trenuri speciale, în număr suficient pentru poporul care merge la adunare. La răspunsul negativ al lui Jászi, replica lui Maniu ar fi fost: *„Adunarea, noi tot o vom ţine. Lumea va porni, cu mic cu mare, pe jos. Dar cine poate garanta securitatea puţinilor maghiari, care locuiesc pe traseele care duc la locul adunării?"* Argumentul a fost convingător. În zilele premergătoare adunării, trenuri speciale suficiente au stat la dispoziţia Consiliul Naţional Român. După eşuarea tratativelor, Consiliul Naţional a dresat un manifest către poporul român, semnat în numele Consiliului de către Iuliu Maniu şi Ştefan Cicio-Pop. Manifestul a fost publicat, este cunoscut, deci nu mă ocup de el.

Deoarece toţi membrii Consiliul Naţional Român Central, în acest moment, se aflau la Arad, după plecarea din ziua de 15 noiembrie a lui Jászi Oszkár, s-au întrunit în şedinţă plenară, care a ţinut până în noapte târziu. În această şedinţă s-au discutat măsurile care trebuiesc luate, în vederea convocării grabnice a adunării.

A doua zi, în 16 noiembrie, după-masă, a fost convocată o şedinţă a consiliului, amplificat cu reprezentanţii gărzilor naţionale şi ai studenţimii. La această adunare, care s-a ţinut în sala de gimnastică a Şcolii de fete „Vasile Stroescu", am participat şi eu. La şedinţă am fost prezente cam 50–60 persoane, ing. Enea Grapini, subsemnatul şi Tiron Albani (de acesta nu sunt sigur că a fost prezent).

Discuţiile au fost conduse de Iuliu Maniu. S-a căzut de acord de la început asupra zilei în care să se ţină adunarea, ziua de 1 decembrie, stil nou. S-a ridicat imediat a doua problemă. Unde să se ţină adunarea: la Blaj, pe Câmpul Libertăţii, sau în cetatea Alba-Iulia. Într-o discuţie calmă şi competentă au fost examinate posibilităţile. S-a pledat pentru Blaj, argumentând că adunarea naţională de acum era urmarea firească a adunării naţionale din 3–15 mai 1848, ţinută pe Câmpul Libertăţii. În decursul şedinţei a sosit vestea trimisă din partea căpitanului Florian

https://biblioteca-digitala.ro

Medrea şi Ovidiu Gritta, prin care se aduce la cunoştinţa Consiliul Naţional Român, că gărzile române stăpânesc pe deplin oraşul şi cetatea Alba-Iulia, precum şi regiunea întreagă.

Cel care a susţinut ţinerea adunării în cetatea de la Alba-Iulia a fost un tânăr inginer, al cărui nume nu l-aş putea preciza cu siguranţă. Oratorul a argumentat cu aceea că la adunarea din 1 decembrie dorim să aducem cel puţin 100.000 de oameni. Aceşti vor veni, unii de la distanţe mari, cu trenuri speciale. Sunt planificate aproximativ 20 trenuri speciale. Gara Blaj nu are capacitatea de a primi acest număr mare de trenuri. Pledează pentru Alba-Iulia faptul că în nemijlocita apropiere se află triajul de la Coşlar, care poate primi şi gara un număr mare de trenuri. În apropiere se află Vinţul de Jos, tot o gară mare, şi însăşi gara din Alba-Iulia este mai mare ca cea a Blajului.

Al doilea argument a fost că adunarea de la Blaj, în 1848, s-a ţinut la 15 mai, deci în primăvara târzie, când participanţii nu aveau nevoie de adăpost. Adunarea de acum se ţine la 1 decembrie, în plină iarnă, când este posibil să cadă zăpadă – cum de fapt a şi nins – poate să îngheţe – cum a şi îngheţat. O sută de mii de oameni nu pot să sosească în câteva ore. Ei vor începe să intre din preziuă. În Blaj nu sunt posibilităţi de cazare. În Alba-Iulia sunt 3 cazărmi mari, în momentul de faţă goale, plus şcolile. La caz de nevoie pot fi utilizate şi cazematele cetăţii, care pot adăposti orice număr de oameni. Aşa că participanţii la adunare sunt asiguraţi că nu rămân în stradă şi au parte de adăpost, unde pot dormi, pot să se alimenteze etc., etc.

Argumentele au fost convingătoare. S-a mai susţinut că, din punct de vedere istoric, Alba-Iulia nu-i mai prejos Blajului. Consiliul Naţional, în urma discuţiilor purtate, a hotărât ca Marea Adunare Naţională să fie convocată pentru ziua de 1 decembrie, orele 10, în cetatea Alba-Iulia. Zvonul lansat, că unii corifei uniţi ar fi insistat cu tărie pentru Blaj, este cu totul neîntemeiat.

Tot atât de netemeinice sunt şi acele zvonuri răspândite, că la un moment dat, s-a renunţat la ţinerea adunării de la Alba-Iulia şi că a trebuit să intervină episcopul Ion I. Papp şi Ion Pop din Alba-Iulia, pentru a se renunţa la această hotărâre. Alţii susţin că a fost nevoie de o intervenţie categorică a socialiştilor ca să nu se renunţe la ţinerea adunării. Această versiune mi-a fost narată de istoricul şi academicianul Ion Nistor, care a auzit-o din gura lui Ion Pop. Nimic din toate acestea. Niciun factor competent şi niciun for în drept nu a discutat eventualitatea amânării adunării.

Presupun că a fost vorba cu totul despre altceva. Cineva fără răspundere a venit cu propunerea ca Marele Consiliu Naţional să proclame unirea. Argumenta cu aceea că ţinerea adunării comportă multe riscuri şi adunarea ar putea eşua. A înclinat pentru această variantă o singură persoană din conducere. Propunerea nu a fost nici măcar pusă în discuţie de Marele Consiliul Naţional. Iuliu Maniu a declarat-o foarte ritos de la început, că o adunare naţională convocată odată, în niciun caz nu poate fi amânată, mai puţin anulată. Mai mult nu s-a discutat. Cu astfel de ocazii, totdeauna se aflau unii oameni care vin cu fel de fel de idei şi propuneri, dorind să fie originali şi să fie remarcaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Odată fixată data şi locul Marii Adunări Naţionale, majoritatea corifeilor au plecat pe la casele lor, urmând ca în ţinuturile lor să depună eforturi pentru reuşita adunării. La Arad a rămas delegaţia desemnată de Consiliul Naţional care a început o activitate febrilă şi metodică pentru organizarea adunării. Aici trebuie să remarc că localnicii arădeni, cu puţine excepţii onorabile, nu s-au obosit prea mult şi s-au eschivat de la munca migăloasă pe care o reclama organizarea adunării. Preferau să ţină discursuri entuziaste, decât să trudească la munca de anonimat, de unde nu erai relevat de nimeni şi nici măcar nu ţi se adresa un cuvânt de mulţumire. Această muncă auxiliară de salahori, am făcut-o noi, tinerii veniţi la Arad din alte părţi, mânaţi de entuziasmul momentului şi care trăiam cu adevărat clipele măreţe pe care ni le-a hărăzit soarta. [...]

S-au expediat manifeste şi instrucţiunile necesare la toate organizaţiile de partid de dincoace de Carpaţi. S-a luat contactul cu diferitele instituţii şi societăţi culturale şi economice româneşti, care toate urmau să trimită delegaţi. S-au făcut pregătiri şi pentru mişcarea maselor ca să fie asigurată grandiozitatea adunării. Se cereau date de la toate circumscripţiile pentru a cunoaşte numărul participanţilor la adunare, pentru a ne putea îngriji de mijloacele de transport, trenuri speciale etc. Niciodată n-a lucrat un aparat românesc atât de conştiincios şi precis ca în acele zile. Răspunsurile veneau promt din toate părţile. Un rol deosebit l-au avut gărzile naţionale. Organizate milităreşte, ele funcţionau perfect, respectând termenele date.

Cea mai grea problemă, în lucrările de organizare ale adunării, o forma mijloacele de transport. Toată lumea românească, cu mic cu mare, ar fi dorit să participe la adunare. Cei 240 de kilometri, care despart Aradul de Alba-Iulia, nu pot fi parcurşi pe jos. Trenuri speciale, atâtea cât să poată toată lumea doritoare să participe la adunare, natural că nu se puteau obţine. Jászi Oszkár şi-a respectat cuvântul şi a intervenit pentru trenuri speciale. Personalul administrativ al căilor ferate, în acele zile, încă complet ungureşti, cu toate dispoziţiile primite, cu greu se hotăra să ne pună la dispoziţie trenurile cerute. Ştiut este că în administraţia căilor ferate maghiare nu putea pătrunde decât elementul dominant maghiar. Minoritarii primiţi trebuiau să-şi maghiarizeze întâi numele şi să se declare ungur. Numai după aceea era acceptat. Şi în aceste cazuri erau repartizaţi în alte regiuni, departe de conaţionalii lor. Este de la sine înţeles că la direcţiunea regională a căilor ferate din Arad funcţionau exclusiv numai unguri. În mod normal de la aceştia niciodată n-am obţinut trenurile solicitate – cu toate îndrumările primite de la Jászi – dacă nu aveam la îndemână argumente convingătoare. Administraţia căilor ferate nu o aveam, dar „kratosul", puterea era la noi şi aceasta trăgea la cântar. Cele patru trenuri speciale, cerute de noi, au fost aprobate şi urmau să plece din Arad începând cu ora 9, în ziua de 30 noiembrie. Aceasta a făcut posibil ca din judeţul Arad şi ţinuturile mărginaşe să poată participa cca. 10.000 de oameni la adunare.

Eu am plecat în ziua de 28 noiembrie, cu două zile înainte, la Alba Iulia. Trebuia, de o parte, să mă ocup cu cazarea arădenilor, de altă parte, am fost îndrumat de Şt. C. Pop să iau contactul cu comisia de organizare, acordându-le tot concursul. Cum în

https://biblioteca-digitala.ro

anul premergător am făcut câteva luni de zile garnizoană în Alba Iulia, cunoşteam bine atât oraşul, cât şi cetatea şi mai cunoşteam şi un număr de autohtoni.

M-am prezentat imediat la comisia de organizare, a cărei conducere o avea avocatul Ion Pop[17]. Sufletul şi adevăratul organizator a fost omul, admirabil sub toate raporturile, căpitanul Florian Medrea[18], care era ajutat de Ovidiu Gritta[19]. Lui Florian Medrea i se datorează, în cea mai mare măsură, organizarea perfectă, de admirat a Adunării. Într-un oraş mic, cum este Alba Iulia, un număr de 100.000 oameni au fost perfect manevraţi, fără nici un incident sau accident. Totul a fost dinainte bine gândit, bine planificat şi executat, într-un mod de admirat, neobişnuit, mai ales în vremuri de revoluţie.

În ziua de 30 noiembrie au sosit membrii Marelui Consiliu Naţional, atât cei din Partidul Naţional Român, cât şi cei din Partidul Social Democrat. Tot ce a avut Ardealul şi Banatul mai de seamă, în acel timp, au fost prezenţi, în afară de o parte a bănăţenilor, în special cei din judeţul Torontal, care au fost împiedecaţi de cordoanele sârbeşti să ia parte la această măreaţă Adunare[20]. În după-masa zilei, şi-au făcut apariţia prelaţii celor două Biserici româneşti: Ioan I. Papp, episcop de Arad[21] şi Miron Cristea, episcopul Caransebeşului[22]; scaunul mitropolitan de la Sibiu era vacant, în urma decesului – probabil prin sinucidere – a trădătorului de neam, Vasile Mangra. De la uniţi au venit Dumitru Radu, episcopul Orăzii[23]; Valeriu Tr. Frenţiu, episcopul Lugojului[24] şi Iuliu Hossu, episcop de Gherla[25]. Şi la

---

[17] Ion C. Pop (1882–?), avocat, organizator al Adunării de la 1 decembrie 1918, ulterior lider naţional ţărănist, vicepreşedinte al organizaţiei din Transilvania, subsecretar de stat la Interne şi deputat.

[18] Florian Medrea, căpitan, membru al Consiliului Militar Român, înfiinţat la 4 noiembrie, la Alba-Iulia, comandant al Legiunii Române din aceeaşi localitate, unitate alcătuită din patru batalioane. A coordonat forţele de menţinere a ordinii la Marea Adunare de la 1 decembrie 1918.

[19] Ovidiu Gritta, sublocotenent, adjunctul lui Florian Medrea. A coordonat operaţiunile legate de cazarea în Alba-Iulia şi satele vecine ale participanţilor la Adunarea de la 1 decembrie 1918.

[20] Împiedicarea românilor din Banat nu s-a produs numai în fostul comitat Torontal, ci şi în Timiş şi Caraş-Severin. Sunt o mulţime de cazuri, în care delegaţii au fost întorşi sau chiar arestaţi şi deportaţi de către trupele sârbe. Vezi V. Leu, C. Albert, *„Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată"*, Reşiţa, 1995, pp. 110–121.

[21] Ioan I. Papp, studii liceale la Beiuş, teologice la Arad, funcţionar la consistoriul din Arad (1868–1903), protosinghel (1900), episcop ortodox de Arad (1903–1925).

[22] Miron Cristea (1868–1939), pe atunci episcop greco-ortodox de Caransebeş (1910–1920).

[23] Demetriu Radu (1862–1920), a fost episcop greco-catolic de Lugoj (1897–1903) şi apoi de Oradea (1903–1920).

[24] Valeriu Traian Frenţiu (1875–1950), episcop greco-catolic de Lugoj (1919–1922), apoi de Oradea. După dictatul de la Viena este expulzat şi până în 1946, când se întoarce la Oradea, conduce Arhidieceza Blajului. În 1948 este arestat şi întemniţat.

https://biblioteca-digitala.ro

uniți scaunul mitropolitan de la Blaj era vacant prin decesul mitropolitului Mihali[26]. O deosebită impresie a făcut prezența vechilor memorandiști, încă în viață, care au plătit, cu mulți ani de temniță la Vaț și Seghedin, patriotismul lor românesc: George Pop de Băseşti, Teodor Mihali, Dumitru Comşa[27] şi Rubin Patiția[28].

La Partidul Național Român, președinte cu numele era veteranul luptător, Gheorghe Pop de Băseşti, în vârstă de 85 ani. În acele zile, se evidenția din ce în ce mai mult rolul preponderent pe care îl are Iuliu Maniu în partid. Pop de Băseşti, la scurtă vreme după Adunare, a decedat şi locul i-a fost luat de către Iuliu Maniu. La social-democrați, în acele zile, nu se putea vorbi de un conducător, ci de o conducere. Fruntașii partidului erau din Budapesta şi mai puțini în provincie. Evenimentele în curs au făcut ca anumite persoane din conducere să se evidențieze tot mai mult, dovedind calități reale de conducători. După părerea mea, cel care s-a ridicat la înălțimea vremilor mari pe care le trăiam a fost tânărul Iosif Jumanca[29]. Dânsul a fost însărcinat din partea conducerii să vorbească în Marea Adunare Națională, în numele Partidului Social Democrat.

Începând de la ora 12, a zilei de 30 noiembrie, au început să curgă coloanele compacte ale celor ce doreau să asiste la istoricul eveniment. În stația Alba Iulia au început să sosească trenurile speciale, vărsând mase mari de popor, cari se grăbeau spre centrul orașului, de unde oamenii căpitanului Florea Medrea îi conduceau sus, în cetate, unde oamenii erau cazați în cazărmi, în școală şi cazemate. Entuziasmul maselor era de nedescris. Coloanele de români, îmbrăcați în straie de sărbătoare, cu steaguri şi unele cu muzici în frunte, dădeau un colorit inedit Bălgradului, care în cursul celor două milenii de existență n-a primit o masă de oameni atât de mare, atât de mândră şi satisfăcută. O surpriză plăcută a fost prezența unei masive coloane de mineri din Valea Jiului, care au bătut drumul lung pe jos, în vreme de iarnă, pentru a putea participa, alături de frații lor din toate colțurile Ardealului şi Banatului, la evenimentul scuturării jugului milenar. Locuitorii orașului Alba Iulia, până şi minoritarii, şi-au pus casele la dispoziția oaspeților.

---

[25] Iuliu Hossu (1885–1970), episcop greco-catolic de Gherla (din 1917) şi de Gherla-Cluj (1930–1948). Cardinal din 1969. A fost arestat şi întemnițat (1948–1955), apoi cu domiciliu obligatoriu în diferite mănăstiri.

[26] Victor Mihali (1841–1918), fost episcop greco-catlolic de Lugoj (1874–1895), apoi mitropolit de Blaj (din 1895), murise la 21 ianuarie 1918, st. nou.

[27] Dimitrie Comșa (1846–1931), economist, agronom, lider al Partidului Național Român, memorandist.

[28] Rubin Patiția (1841–1918), avocat, studii liceale la Beiuş, juridice la Academia de drept din Sibiu, lider al Partidului Național Român, memorandist. Nu a participat la Alba-Iulia, murind în 13 iunie 1918.

[29] Iosif Jumanca (1893–1949). Socialist, membru din partea social-democraților în Consiliul Național Român Central şi apoi al Consiliului Dirigent (1918–1920).

https://biblioteca-digitala.ro

La hotelul „Hungaria", mai târziu „Dacia", tot timpul a fremătat o viaţă intensă şi agitată. S-a strecurat în public ştirea că (*sic!*) conducerea intenţionează să proclame Unirea cu anumite condiţii. Nemulţumire în rândurile tineretului şi ale femeilor! În grupuri se comentau evenimentele şi, natural, se formulau fel de fel de păreri. Tineretul şi femeile delegate, nu acceptau din capul locului actul Unirii cu condiţiuni. Cei mai vârstnici căutau să ne dovedească justeţea tezei lui Iuliu Maniu[30]. În toiul nopţii, un grup de tineri bănăţeni, conduşi de Lucian Georgevici[31], mai târziu primar al Timişorii, au pătruns până la Iuliu Maniu, cerând lămuriri[32]. Maniu şi-a rupt un sfert de oră din timpul preţios pentru a ne capacita, că anumite condiţiuni se impun pe timp limitat. În prezent se unesc părţi de Ţară din patru regiuni: Vechiul Regat,

---

[30] Episodul este menţionat şi de alţi memorialişti, inclusiv de Petru Groza, care o face, evident, dintr-o perspectivă partizană, uşor de recunoscut: *„La un moment dat, s-a răspândit ca un fulger printre noi, cei din sălile de jos, ştirea, adusă de cineva dintre noi, că Iuliu Maniu, cu cei mai apropiaţi ai lui, a formulat ideea unei Uniri condiţionate a Ardealului cu Vechiul Regat, susţinând că nivelul politic, social şi economic al poporului din Ardeal este mult mai ridicat decât al celui din Vechiul Regat. (...) Era deci neapărat nevoie ca, pentru un timp de cel puţin zece ani – susţinea îndeosebi Maniu, cu „iezuiţii" lui de la Blaj –, noi, ardelenii, să menţinem pentru noi un regim autonom de autoguvernare, ferindu-ne de a ne încadra de la început în viaţa de stat, cu o administraţie „medievală", a Vechiului Regat, pentru a nu ne coborî şi noi la nivelul acestuia. Prin această amânare a Unirii noastre integrale cu Vechiul Regat, Iuliu Maniu susţinea că vom câştiga timpul necesar pentru ca, „descălecând" noi, ardelenii, la Bucureşti, să-i ridicăm pe aceşti fraţi orientali „înapoiaţi", la nivelul nostru de oameni occidentali, înaintaţi. Cei din grupa Maniu precizau chiar şi garanţiile materiale necesare pentru a feri pe ardeleni de a fi contopiţi de către deţinătorii puterii din Vechiul Regat".* (Apud. P. Groza, *Adio lumii vechi! Memorii*, Iaşi, 2003, pp. 188–189).

[31] Lucian Georgevici (1875–?), avocat, om politic român din Banat, lider local al Partidului Naţional Român, membru al Consiliului Militar Român din Timişoara, înfiinţat la 31 octombrie 1918, comandant al gărzilor din fostul comitat Timiş. După unire, membru al Partidului Naţional Liberal, primar al Timişoarei, în anii 1922–1926 şi apoi 1927–1929.

[32] Şi acest episod este surprins de Petru Groza, dar fără menţionarea participării bănăţene şi, spre deosebire de Coriolan Băran, accentuând asupra unei anume violenţe a intervenţiei şi plasând persoana sa în centrul acţiunii, ceea ce se pare că nu a fost cazul. Pe de altă parte „strădania" de a-l zugrăvi pe Iuliu Maniu în culori negre, de *„duşman al poporului"*, încă de pe atunci, este evidentă: *„Ca oaspeţi nepoftiţi, am fost primiţi cu aer de ocară; dar noi ne-am îndârjit până la a bate cu pumii în masa lor, protestând vehement împotriva acestui complot de ultim ceas contra marii cauze a Unirii, pe care o visasem atâta vreme noi şi părinţii noştri, pentru care am luptat, pentru care mulţi dintre noi aduseseră jertfă supremă şi pentru care noi am sădit în sufletele generaţiilor, cu consecvenţă, ideea luptei naţionale. Câţiva dintre fruntaşii prezenţi ni s-au alăturat cu o atitudine rezervată; iar Iuliu Maniu şi cu ai lui, văzând că încercarea de a ne potoli, la început cu dojană, apoi cu argumente foarte întortocheate, nu numai că a dat greş, dar a întărâtat şi mai mult ieşirea noastră, care devenise ameninţătoare nu numai la figurat, ci chiar la propriu – Maniu, printr-o întorsătură care ne-a surprins şi cu un zâmbet care s-a sălăşluit pe buzele sale, a rostit următoarele cuvinte: „Apoi, dacă e aşa, dragii mei, atunci să facem Unirea fără condiţii!"* (Apud P. Groza, *op. cit.*, p. 190.)

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvania, Basarabia şi Bucovina. Acestea trebuie să fie sudate printr-o nouă constituţie potrivit vremurilor, o nouă lege administrativă valabilă pentru întreg teritoriul ţării, un nou sistem fiscal, reforma agrara largă etc. Până la întocmirea şi punerea în aplicare a noilor legi, în fiecare parte a ţării, venită din alt regim politic, este nevoie de un organ diriguitor, care să cunoască legile regiunii respective şi să le aplice cu competenţă, uşurând în acest fel Marea Unire. După unificarea treptată a legislaţiei ţării, aceste organe se vor dizolva şi vor dispărea în mod automat. Unirea, principial, s-a votat fără condiţiuni, cu toate acestea s-a ajuns la instituirea Consiliului Dirigent, care judecat acum, în perspectiva celor 50 de ani care au trecut, trebuie să recunosc că a fost nu numai un organ util, dar absolut necesar, care a format puntea de trecere fără nicio zguduire la o unire desăvârşită.

Căderea nopţii nu a calmat deloc agitaţia de la Cartierul general. Social-democraţii îşi aveau şi ei nemulţumirea lor. După cum am amintit mai sus, încă la Budapesta au cerut-o, ca Unirea să fie făcută cu România şi să nu se folosească termenul „Regatul Român". Vasile Goldiş n-a respectat acest deziderat şi a introdus în Proiectul de Hotărâre termenul de Regatul Român. Numai după discuţii destul de aprige s-a stabilit că Unirea se face cu România. După mai multe discuţii, de mai puţină importanţă, s-a căzut de acord în toate punctele Hotărârii care va fi propusă pentru votare[33]. După o noapte fără somn, în fine s-au ivit zorile zilei mari de 1 Decembrie 1918. Acum coloanele de oameni, care soseau la Adunare, curgeau din toate direcţiile. Soseau în mase mari locuitorii din regiunile mai apropiate. Coborau moţii lui Horia şi Iancu din ţara lor. Veneau mărginenii mândri, cu mândre femei, din regiunea Sibiului; veneau fraţii lui Aurel Vlaicu, din ţinuturile Orăştiei; soseau din toate părţile cete de români, transfiguraţi de fericire şi emoţionaţi de ziua cea mare care le-a fost dat să o trăiască.

Nicio notă disonantă, nici un incident n-a tulburat atmosfera de mare sărbătoare. Ordinea desăvârşită în care înaintau aceste coloane uriaşe de oameni, într-un oraş mic cum era Alba Iulia, era de-a dreptul miraculoasă. Participanţii la Adunare, în majoritatea lor, au făcut cinci ani de război, au fost dedaţi cu disciplina militară, care le-a intrat în sânge; cu cântece patriotice şi urale însufleţite, înaintau milităreşte în coloane de patru spre locul unde urma să se ţină, sub cerul liber, Adunarea Naţională. Cum în interiorul cetăţii nu încăpea această imensă masă de oameni, evaluaţi la 100.000, Adunarea populară s-a ţinut pe platoul situat în nordul

---

[33] Într-o şedinţă din 30 noiembrie 1918, la Alba-Iulia, Traian Novac a cerut punerea în discuţie a solicitării unor muncitori bănăţeni de a se analiza problema unirii într-o Românie, care să se proclame republică democratică. (Vezi *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900–1918*, Bucureşti, 1964, p. 185). În chiar momentele dinainte de deschiderea Adunării, reprezentanţi ai organizaţiilor social-democrate din Banat revendicau unirea în cadre republicane. De fapt rezoluţia Unirii, la primul punct, va menţiona următoarele. *„I. Adunarea naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba-Iulia, în ziua de 18 noiembrie – 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România..."*.

https://biblioteca-digitala.ro

cetăţii. Nu pot decât să accentuez marele merit, pentru perfecta organizare, al lui Ion Pop, căpitanului Florian Medrea, Ovidiu Gritta şi toţi ceilalţi membri ai comitetului de organizare, care şi-au făcut datoria din plin.

Eu am fost repartizat de către căpitanul Florea Medrea să asist la serviciul divin şi chemarea Duhului Sfânt, care s-a celebrat de către episcopul Aradului, Ioan I. Papp, la Biserica protopopească din piaţa oraşului. Uniţii au organizat acelaşi serviciu religios în Biserica unită. În drum către Biserică, spre marea mea uimire, văd un general purtând uniforma Armatei Române. Aici trebuie să remarc, că la acea dată şi noi, care făceam parte din Gărzile Naţionale, purtam uniformă militară, însă uniforma veche austriacă K.u.K., având pe chipiu, în locul rozetei imperiale, tricolorul românesc. Surpriza mea a fost aşa de mare, că în primul moment nu ştiam ce am de făcut. Situaţia a lămurit-o generalul, care mi-a grăit cu cuvintele: *„Camarade, am venit să iau parte la Adunarea Naţională. Fii bun, îndrumă-mă spre locul Adunării"*. I-am răspuns că adunarea se va ţine abia la orele 10, ori acum este abia ora 3. L-am invitat să vină cu mine la Biserică, ceea ce a şi acceptat. M-am prezentat milităreşte generalului, spunându-mi numele. Generalul mi-a răspuns că dânsul este generalul Leonte din Armata Română şi că a venit să participe la Adunare din proprie iniţiativă. Biserica, nu prea mare, era neîncăpătoare pentru lumea care dorea să asiste la slujbă. S-a făcut loc ca să putem pătrunde până în faţa altarului. După terminarea slujbei, asistenţa s-a adunat în jurul generalului Leonte, care a declarat că a venit cu automobilul din proprie iniţiativă şi că nu reprezintă pe nimeni. Am plecat în grup să urcăm în cetate şi să ajungem la sala, în care urma să se ţină Marea Adunare Naţională, cu participarea celor 1228 delegaţi, trimişi de poporul românesc din Transilvania şi Banat, pentru a înfăptui cel mai mare act istoric din istoria neamului românesc, Unirea pe veci a Transilvaniei şi Banatului cu Ţara Mamă, formând România Mare.

Ajungând la locul Adunării, am prezentat şi predat pe generalul Leonte celor din conducere, iar eu mi-am ocupat locul la care am fost designat de către secretarul Adunării Naţionale, Silviu Dragomir[34]. Eu încă cu doi tineri delegaţi am fost însărcinaţi cu controlul şi preluarea mandatelor de la delegaţii care s-au prezentat la Adunare. Ne-am postat la intrarea în sală, pentru a ne îndeplini datoria. Dificilă şi ingrată sarcină. Pe cât de mare a fost disciplina maselor, care mărşăluiau spre locul unde urma să aibă loc Adunarea poporală, pe atât de mare a fost stăruinţa unui număr de participanţi, în special intelectuali, care nu aveau mandat de delegat, dar care voiau cu orice preţ să participe la Adunarea Naţională din sală, în calitate de „public". În sala nu prea mare, abia era loc suficient pentru marele număr al delegaţilor. Femeile, pentru a fi ferite de îmbulzeală, au luat loc în balcon. Cu ajutorul celor încă (*sic*!) câţiva delegaţi am putut să ne îndeplinim cu severitate însărcinarea primită. Pot afirma cu toată tăria, că în sală n-a pătruns nimeni fără a avea mandatul obligator.

---

[34] Silviu Dragomir (1888–1962), istoric şi om politic român, secretar al Marii Adunări, de mai multe ori ministru (1937–1940).

https://biblioteca-digitala.ro

În jurul orelor 10,30 a izbucnit un uragan de urale în sală, când au intrat şi s-au aşezat la masa prezidenţială membrii Marelui Consiliu Naţional. Am înţeles că misiunea noastră s-a terminat. Am închis uşile şi am intrat în sală pentru a participa şi noi în calitate de delegaţi la Adunare. Mandatele adunate, aşezate în ordine, au fost predate de noi trei secretarului Marii Adunări Naţionale, Silviu Dragomir.

Şedinţa a fost deschisă de către bătrânul preşedinte al Partidului Naţional Român, vechiul luptător şi memorandist, Gheorghe Pop de Băseşti. Şi-a început vorbirea, cu ochii plini de lacrimi, rostind cuvintele: *„Acum slobozeşte Doamne pe robul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea pe care ai trimis-o Neamului Românesc"*. După un scurt interval. Gheorghe Pop de Băseşti a cedat prezidiul lui Ştefan Cicio Pop, care a condus, până la sfârşit, lucrările Adunării.

Nu doresc aici să mă ocup de vorbirile rostite în Adunare. Sânt bine cunoscute. Au fost publicate în extenso, şi în ziare şi în diferite lucrări scrise despre Adunarea din Alba Iulia. Voiesc doar să redau câteva impresii ale mele cu totul personale şi subiective, în legătură cu atmosfera care a domnit în Adunarea Naţională, vorbesc despre delegaţii cu mandat, care se aflau în sală.

Totalitatea delegaţilor s-au prezentat la Marea Adunare Naţională cu hotărârea fermă de a vota Unirea cu România. O bună parte din delegaţi, în special cei din sud-vestul Banatului, au prezentat mandate pe care era scrisă îndrumarea dată de alegători, să voteze Unirea cu România. Unirea cu condiţii sau fără condiţii era un amănunt, la care 90% din delegaţi nu s-au gândit. Această problemă şi bătaia de cap au lăsat-o celor din conducere. Noi, câţiva tineri, şi aproape totalitatea delegatelor femei am susţinut cu tărie Unirea fără condiţiuni. Am făcut aceasta, mânaţi de elanul şi sentimentele patriotice care ne animaseră. În acele momente noi eram gata să aducem orice jertfă pentru marele Act al Unirii, ori aceasta conta. Nu puteam concepe Unirea decât fără condiţii. În elanul nostru tineresc trăia convingerea că toţi românii sânt buni patrioţi ca şi noi şi nimeni nu va pune piedici mărunte şi meschine în calea bunului mers al administraţiei publice.

Marea majoritate a delegaţilor nu s-au preocupat de această problemă şi, cum se întâmplă întotdeauna, s-au lăsat răpiţi de elanul nostru şi Unirea s-a făcut fără condiţii. Faptul că s-a înfiinţat temporar Marele Sfat Naţional Român, a cărui emanaţie a fost Consiliul Dirigent, nu ne-a aferat câtuşi de puţin. Am considerat-o ca o măsură de tehnică administrativă, care nu afecta de loc Unirea fără condiţiuni. Mărturisesc sincer că la început am avut nedumerire şi o anumită rezervă faţă de mult discutatul Consiliu Dirigent şi de toată activitatea lui. Evenimentele care au urmat şi experienţa de viaţă de mai târziu mi-au arătat şi m-au convins că nu am avut în totul dreptate.

Atmosfera din sală: entuziasm de nedescris, urale continue. Marea majoritate a delegaţilor stăteau în picioare. În sală nu era loc pentru 1200 scaune. Cu tot frigul de afară, în sală era o căldură înăbuşitoare. Delegaţii îşi ştergeau cu batistele sudoarea de pe faţă. Cei mai mici de statură se străduiau să se ridice în vârful picioarelor ca să şi vadă desfăşurarea adunării şi pe conducătorii ei, nu numai să

https://biblioteca-digitala.ro

audă discursurile. Pentru aceasta, sărmanii, trebuiau să facă eforturi supraomenești. În fața mea erau postați doi oameni foarte mici de statură, protopopul dr. Ștefan Cioroianu[35] și Teodor Bucurescu[36], director școlar, ambii bănățeni de ai mei, din Comloș. Oamenii nu se puteau împăca nicidecum cu faptul că ei sânt mărginiți numai să asculte discursurile și nu pot să vadă cu ochii și desfășurarea Adunării.

Uraganul de aplauze a izbucnit, cu o forță de nedescris și a durat minute în șir, la discursul tânărului social democrat, Iosif Jumanca. A și meritat pe deplin aplauzele. Poate că unii dintre delegați au prins cu o ureche micile neînțelegeri dintre socialiști și naționali, din noaptea premergătoare. De aceea, discursul cuminte și patriotic al lui Jumanca i-a surprins atât de plăcut, încât au dat frâu liber sentimentelor și l-au aplaudat cu entuziasm de nedescris pe orator. Aceasta este întotdeauna așa. Masa mare, poporul, se bucură întotdeauna și sunt satisfăcuți, când cei de la conducere se înțeleg și când domnește armonia deplină. În cursul anilor care au urmat, am avut dese ocaziuni să-l întâlnesc pe Iosif Jumanca, pe care l-am cunoscut, de altfel, în toamna anului 1918, la Budapesta și chiar să colaborez cu dânsul. Trebuie să constat cu toată sinceritatea că Jumanca a fost un om de mare talent, om de treabă, caracter ferm, bun român, care nu s-a dezmințit până la sfârșitul vieții.

Elanul și entuziasmul a ajuns la paroxism când a fost cetită și adoptată cu unanimitate Hotărârea Marei Adunări Naționale, cuprinsă în IX articole. La sfârșitul Adunării, toți cei prezenți au intonat „Deșteaptă-te Române". În timpul cât a durat ședința Marei Adunări Naționale din sală, pe platoul de lângă zidurile cetății, Adunarea populară a celor 100.000 români, care au venit din toate colțurile Transilvaniei și Banatului să asiste la Marele Sfat al Unirii, se desfășura cu același entuziasm.

Rând pe rând au urcat la tribună persoane din conducere, care au părăsit ședința Marii Adunări Naționale în acest scop, arătând poporului însuflețit însemnătatea momentului prin care trecem și cari țineau la curent mulțimea cu cele ce se discutau în sala de ședință. Mulțimea imensă, pe timp de iarnă, ore întregi nu s-a clintit de la locul Adunării și cu entuziasm de nedescris a aplaudat și aclamat pe vorbitori. [...]

Notă. Coriolan Băran, *Amintiri*, 1968, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Timiș, Fondul Personal C. Băran, dosar 1, f. 30–36, manuscris. Apud. I. Muneanu, V.M. Zaberca, M. Sârbu, *Banatul și Marea Unire. 1918*, Timișoara, 1992, pp. 388–393.

---

[35] Ștefan Cioroianu (1886–1970), doctor în teologie la Cernăuți în 1911, studii la Viena, protopop din 1921. A fost pus sub supravegherea jandarmilor la intrarea României în război. Organizator al adunării românești de la 7 noiembrie 1918, la care au participat cei din Comloșul Mare și împrejurimi.

[36] Teodor Bucurescu (1885–1967), învățător, apoi profesor la liceul din Sânnicolaul Mare, publicist bănățean, în 1918 arestat și întemnițat la Seghedin, conduce Consiliul Național Român la Comloșul Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

Prof. P. Bizerea

9. Românii din Banatul sârbesc la Alba-Iulia. Amintiri din Vârşeţul de la 1918

Faţă de 1918, anul de revoluţie şi plămădirea unei noi epoci, Banatul de sud, astăzi înglobat Serbiei, a avut o ţinută măreaţă.

Joi, în 18/31 octomvrie 1918, soseşte la Vârşeţ ştirea că stăpânirea milenară a ungurilor se prăbuşise. În aceeaşi zi la orele 2 p.m., un grup de tineri din Vârşeţ şi din jur se adună în locuinţa d-lui Romulas S. Molin[1] din Vârşeţ şi iau iniţiativa organizării consiliilor naţionale comunale, apoi stăruie pe lângă fruntaşii mai bătrâni din Vârşeţ să sprijine această acţiune[2]. Astfel ia naştere următorul:

APEL

În urma schimbărilor radicale întâmplate în ţara noastră, fiind recercaţi de mai multe comune din jur – pentru a înconjura orice turburări şi demonstraţii fără rost – în conferinţă intimă am hotărât a Vă sfătui deocamdată:

---

[1] Silviu Romulus Molin (1886–1957), ziarist român, originar din Banat, cu studii la Zürich, Lille, Paris şi München. A fost unul din întemeietorii ziarului „Opinca", apărând în perioada 24 noiembrie 1918 – 2 martie 1919, primul periodic românesc din teritoriul Banatului sârbesc. Avea pe atunci o serioasă experienţă redacţională: fost redactor la „Lupta" şi „Poporul Român" de la Budapesta, colaborator la „Educatorul", ziar apărut la Coştei, sat românesc de lângă Vârşeţ (1909–1911), iar în 1913, împreună cu Mihai Gropşianu, a înfiinţat „Foaia Orăviţii". Va lua parte la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918, reprezentând cercul Vârşeţ. În perioada interbelică a condus şi a colaborat la multe alte periodice bănăţene mai cunoscută fiind „Tribuna Banatului". Vezi C. Albert, *Un ziarist de altădată – Romulus S. Molin*, în „Tradiţia", nr. 15–16, Novisad, 2002, pp. 14–15.

[2] La 4 noiembrie 1918 s-a înfiinţat la Vârşeţ Consiliul Naţional Militar Român din Banatul de Sud, în urma unui apel semnat de colonelul Gavrilă Mihailov, în calitate de preşedintele acestui organism militar, dar şi de alţi 51 de ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi români din garnizoanele Vârşeţului şi localităţile apropiate. Acest Consiliu a trecut, sub coordonarea lui Gavrilă Mihailov, la organizarea gărzilor naţionale din localităţile româneşti, gărzi menite să menţină ordinea în aceste vremuri tulburi. Peste câteva zile vor fi desfiinţate, în urma intrării în Vârşeţ a trupelor sârbe, aflate sub comanda maiorului Dušan Dodić.

https://biblioteca-digitala.ro

1) să Vă constituiţi fiecare comună în Consilii Naţionale Româneşti de câte 10–30 membrii, prin care consilii să asiguraţi pacea, ordinea publică, avutul şi siguranţa personală,
2) şi în caz de lipsă să luaţi măsurile necesare pentru: asigurarea averii comunale.

Alte îndrumări vi se vor comunica la timpul său din partea Consiliului Naţional Român, constituit deja din deputaţii şi alţi fruntaşi ai neamului nostru.

Vârşeţ, la 4 Noemvrie 1918.
Fruntaşii din Vârşeţ şi Jur

Acest apel s-a trimes comunelor din jurul Vârşeţului şi începând cu ziua de 5 noembrie 1918 se face constituirea consiliilor naţionale şi organizarea gărzilor naţionale comunale. Multe din comunele româneşti, organizate astfel, constituiau un fel de republici independente, căci Bănatul nostru nu aparţinea niciunui stat[3].

În aşteptarea fraţilor dezrobitori, comunele româneşti se trezesc cu trupe de ocupaţie sârbească, iar pe alocurea se ivesc grupuri de bande formate din foştii jandarmi unguri, care terorizează populaţia română şi trec prin foc şi sabie tot ce le iese în cale. Comunele, cari aveau organizate gărzi naţionale, au fost ferite de atrocităţile bandelor ungureşti şi au primit cu braţele deschise trupele de ocupaţie ale sârbilor, cum se cuvenea unor „aliaţi", cari veneau în numele Antantei şi spuneau că sunt numai avanposturile trupelor româneşti, cari vor sosi peste câteva zile. În scurtă vreme, însă, „fraţii" sârbi şi-au arătat arama pe faţă şi s-au dovedit tot aşa de sălbatici ca şi ungurii.

Între astfel de împrejurări soseşte ştirea despre convocarea Adunării Naţionale a poporului român din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, la Alba-Iulia, pe ziua de 1 decemvrie 1918[4]. În înţelesul punctului 12 al convocării, fiecare cerc electoral (de pe vremea ungurească), în cari locuiesc români, avea să trimeată câte 5 reprezentanţi, (delegaţi) la Alba-Iulia. Alegerea acestor reprezentanţi, sub ocupaţia sârbească, era o problemă foarte grea. Dintre cei ce se socoteau „conducători", nu îndrăznea nimeni să înfrunte sălbăticia sârbească şi să-şi expună viaţa.

Rezistenţa demnităţii naţionale era doară mănunchiul de oameni grupaţi în jurul primei gazete româneşti pe acele meleaguri, „Opinca", iniţiată şi susţinută materialiceşte de R.S. Molin, în colaborare cu scriitorul acestor rânduri şi Patrichie Râmneanţu, administratorul gazetei. „Opinca" trebuia să suporte cenzura idioată a

[3] Interesantă este soluţia găsită la Vârşeţ pentru constituirea primei autorităţi municipale, Consiliul Orăşenesc din Vârşeţ, ales la 17 noiembrie 1918. Era alcătuit din 25 de români, 25 de germani, 25 de sârbi şi 25 de maghiari. Preşedinte a fost ales protopopul ortodox român Traian Oprea.

[4] Manifestul Marelui Sfat Naţional din Transilvania privind convocarea la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 la Alba-Iulia a Marii Adunări Naţionale a fost lansat la 7/20 noiembrie 1918. Aici era cuprins şi regulamentul pentru alegerea deputaţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

unui cizmar sârb din Vârşeţ, care „ştia româneşte"[5]. Totuşi rezistă tuturor opresiunilor până după Alba-Iulia, când toţi redactorii se refugiară în Ardeal, „Opinca" rămânând în grija tânărului Virgil Molin[6], care făcea parte din Consiliul Militar Român şi care mai redactează şi scoate câteva numere din „Opinca", până fu nevoit să plece şi dânsul, în timp de noapte, spre a scăpa de „internarea" ce-l aştepta.

După o consfătuire intimă avută cu aderenţii gazetei „Opinca", redactorii au curajul de a lua iniţiativa alegerilor, comunicând la timp comunelor lista candidaţilor, fixând ziua adunărilor poporale electorale pe duminecă, în 11/12 noemvrie 1918 şi centralizând apoi rezultatul alegerilor care a fost următorul:

1. În cercul electoral al Vârseţului: dr Petre Iştfan, dr. Mihaiu Spăriosu, Patrichie Râmneanţu, Lazăr Ciută şi Ion Maleta.
2. În cercul electoral Moraviţa: dr. Nicolae Imbroane, Romulus S. Molin, Avram Corcea, Ion Andreescu şi Ion Alexandrescu.
3. În cercul electoral al Bisericii-Albe: dr. Aurel Novac, Todor Petrică, Remus Bortoş, Sava Guţu şi Victor Popoviciu.
4. În cercul electoral Sasca: dr. Ilie Gropşian, dr. Ion Ţeicu, Cornel Mircea, Păuniţă Atnagia şi Vidu Braia.
5. În cercul Cicidorf (Zichyfalva): Dr. Ştefan Sulici, Eugen Munteanu, Virgil Musta, Aurel Popoviciu şi Filip Pop.
6. În cercul Uzdin: Ioanichie Neagoe, Ştefan Popa, dr. Duşan Spăriosu, dr. Gheorghe Zăria şi Adrian Suciu[7].

De atunci au trecut zece ani. „Aleşii" de la 1918, astăzi, sunt aproape toţi în România întregită, ocupând dregătorii înalte şi mulţi dintre ei având roluri de conducători, iar Vârşeţul şi poporul, care i-a ales, a rămas sub stăpânirea vremelnică a străinului hain. Alegătorii de la 1918 privesc astăzi cu ochii înlăcrimaţi peste graniţă la „aleşii" lor şi aşteaptă împlinirea nădejdilor puse în ei, când i-au trimes la Alba-Iulia.

Nota. Text publicat în *„Almanahul Banatului"*, 1930, p. 93–94.

---

[5] Ziarul „Opinca" a fost înfiinţat şi editat, aşa cum am arătat într-o notă precedentă, de către Silviu Romulus Molin, împreună cu Petre Bizerea (1881–1953), autorul acestor memorii, pe atunci învăţător în Coştei (1908–1918) ca şi Patrichie Râmneanţu (1879–1960). Acesta din urmă era la şcoala din Coştei încă din 1898 şi el coordonase activitatea de la „Educatorul". La „Opinca" era director.

[6] Virgil Molin (1898–1968), specialist în arte grafice, istoric, scriitor român, frate cu Silviu Romulus Molin.

[7] Despre participarea acestor delegaţi la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, vezi V.M. Zaberca, *Românii din Banatul iugoslav şi Marea Unire*, Timişoara, 1995, p. 27 ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

10. Drumuri şi răscruci. Memorii

Primul zeppelin

Plecate din Dobrogea[1] în împrejurările arătate, în mijlocul unui bombardament al aeroplanelor germane, care prefăcea într-un lac de sânge peronul gării din Constanţa, soţia cu fiica mea[2] soseau la Bucureşti, în loc de 6 seara, ora de sosire a trenului, dimineaţa pe la 3.

Le aşteptasem în gară toată noaptea. Pe la 3 trenul intră, în fine, în gara pustie şi într-o beznă de nepătruns. Bucureştiul, într-o tăcere de mormânt. Dar nu apucară bine să coboare din vagoane şi o ploaie de ţiuituri de signale ale vardiştilor de noapte spintecă disperat văzduhul, strecurându-ne un fior de subită spaimă. Prin întuneric, lumea începea să se îmbulzească într-o panică de nedescris. Se pitulară toţi pe unde puteau, pe sub vagoane, ca şi cum acelea ar fi putut servi de adăpost, alţii până în pivniţele gării. Nu apucăm bine să ne dăm seama de ce se petrece în zgomotul sinistru al clopotelor tuturor bisericilor şi al sirenelor de la Arsenal, care sunau să trezească lumea din somn, când deasupra gării apăru ca o cometă primul Zeppelin[3]. La o înălţime de vreo două mii de metri plutea încet, ca o havană aprinsă, luminat feeric, în mers lin şi majestuos, purtând cu el mândra gardă de onoare a crimei prusace. În noaptea neagră, uriaşul licurici lunecă cercetător, se îndreptă spre noi, se apropie şi auzirăm, tăindu-se scurt, vocea unui vardist care striga către un macaz, jumătate cu furie, mai mult cu spaimă: *„stingeţi lumina, domnilor"*, într-un ton prelungit şi plin de zuruituri, înecând subit câteva ţipete,

---

[1] Sever Bocu împreună cu familia se stabilise în Dobrogea, întemeind un hotel între mare şi lacul Techirghiol încă din 1912. Aici deci l-a surprins atât izbucnirea primului război mondial, cât şi intrarea României în război.

[2] Soţia Marilina şi fiica Lygia, pe atunci în vârstă de 8 ani.

[3] Atacul descris s-a produs la câteva săptămâni după intrarea României în război, atunci când familia lui Sever Bocu părăsise hotelul de pe litoralul dobrogean pentru a veni în capitală. Potrivit descrierilor, pare să fie vorba de atacul din noaptea de 3–4 septembrie 1916. Primul atac s-a produs în noaptea după ce România a intrat în război. Germanii au organizat o bază aeriană pentru zepelin lângă Razgrad, o localitate la sud de Rusciuc.

https://biblioteca-digitala.ro

urmate apoi de marea tăcere. Sărbătoarea morții în noaptea aceea fu scurtă și groaznică. Crima fusese semănată cu belșug, repede și bine.

A doua zi, ediția ziarelor de dimineață, cu toată stricteţea cenzurii ce nu vroia să dea satisfacție lugubrilor vizitatori ai nopții, înregistra totuși, în treacăt, capul retezat al unei fetițe ce ieșise la fereastră să vadă neamțul de care nu se teme. Un tavan ce se surpase la mahala, pătruns de o bombă incendiară care strivise o familie întreagă. Lista nu urma mai departe, se oprea cu o crudă semnificație la două – trei vagoane lovite în gară, la vreun gard dărâmat, ca să se termine pe paturile spitalelor, unde gemetele de pe urmă nu răzbeau prin dinții strânși până la urechile liliacului de noapte prusac, care trebuia să trăiască și să-și prelungească viața lui de oroare din acest sânge generos și bun. Aceasta a durat noapte de noapte, săptămâni întregi, punând la grea încercare nervii și creând o ciudată viață de veghe femeilor și copiilor bucureșteni. Culcatul din vreme, hainele lângă pat, apoi primul semnal al vardistului, să-l audă chiar și-n cel mai profund somn, în urmă îmbrăcatul matematic, în două minute, bieții copii mititei cărați cu perne cu tot în pivnițe, în coridoare bine adăpostite și apoi când clopotele încetau să mai bată, concertul de glume, sfatul plin de umor și ochii curioși, care urmăreau, de pe unde puteau, marșul triumfal și ridicol, care nu mai prea reușea neamțului.

Trădătorii

Nepregătirea noastră militară în război era notorie, cu toate că avurăm doi ani timp să ne înarmăm și să schimbăm tot utilajul și toată pregătirea noastră care de un sfert de veac era făcută numai într-un sens unic, cu Puterile Centrale, iar acum trebuia în sens invers, contra lor, așa cum cereau interesele națiunii și ale întregirii. Acestei nepregătiri datorăm Turtucaia[4] și toată prima parte a războiului, căderea Bucureștilor[5], retragerea dureroasă în Moldova și pierderile mari de oameni și aproape a întregului nostru utilaj vechi. În a doua parte a războiului, s-a putut în câteva luni numai și prin greutățile enorme ale distanței și ale mijloacelor de transport, prin Anglia, mările Nordului, prin Rusia, nu numai să completăm utilajul nostru militar, ci, în câteva luni, din nemaiauzite privațiuni, epidemii și boli, să scoatem la Iași o armată nouă și o armată, poate, fără egal în tot războiul mondial. Am arătat că la Pitești generalul Prezan a luat conducerea Marelui Cartier General, a oprit dezastrul militar și nu numai că l-a oprit, ci, cu rămășițele adunate ale unităților în retragere și descompunere, regrupate, se mai putu gândi la reluarea ofensivei, la un ultim atac viguros, mai mult pentru onoare și drapel. S-a

[4] La 18/19 septembrie – 24 august/6 septembrie 1916 are loc bătălia de la Turtucaia. Trupele române, rău conduse și nesprijinite, sunt înfrânte de armata germano-bulgară. Sunt pierduți (morți și răniți) 160 de ofițeri, 6000 de soldați. Alți 480 de ofițeri și 28.000 de soldați au fost capturați.

[5] Armatele austro-germane au intrat în București la 23 noiembrie/6 decembrie 1916.

https://biblioteca-digitala.ro

discutat mult şi criticat bătălia de pe Neajlov, că n-ar fi trebuit angajată în starea sleită de atunci a forţelor[6]. Cei ce spun aceasta, cred că neglijează prea mult factorul psihologic, moral. Generalul Prezan s-a arătat, sub acest raport, un excelent şef de oşti, un director de conştiinţe, de destine istorice. Bătălia de la Neajlov a fost o redresare a moralului, subită, sub imperiul sugestiilor naţionale, o redresare a sentimentului de onoare, pe care îl pierdea o armată într-o continuă retragere, abandonare. Generalul Prezan şi colonelul Antonescu[7] au putut face această minune cu armatele, care nu erau ale lor, care erau ale generalului Iliescu[8], pregătitorul intrării în război, şeful de până atunci, inamovibil, al Marelui Stat Major şi al Marelui Cartier şi răspunzătorul incontestabil al dezastrelor noastre militare[9]. Lupta de pe Neajlov a fost necesară pentru lichidarea morală a trecutului de până atunci, plin de păcate, delăsări, uşurinţe. Eu am fost martor la scene dramatice, după înfrângerea de pe Neajlov. Am văzut pe un colonel tratând de trădători pe superiorii lui în rang, pe generali, rupându-le galoanele, zvârlindu-i în arest. Veneau la Urziceni, unde ne-am retras cu Cartierul, răzleţi, neştiind pe unde le-au rămas unităţile, şefi de divizii, de regimente, generali, colonei, maiori, fără divizii şi fără regimente. Se făcu o verificare a valorilor şi a non-valorilor, cumplită. Se lichida trecutul, care era un balast, pe care nu se putea clădi o viaţă nouă. Iată de ce era necesară lupta de pe Neajlov.

Generalul Iliescu a fost, precum am spus, pregătitorul acestei armate tot timpul neutralităţii, autorul planurilor de război şi conducătorul războiului până-n dezastru. Opoziţia parlamentară şi a străzii, Nicolae Filipescu[10] în primul rând, au adus tot timpul vehemente critici şi atacuri împotriva generalului Iliescu şi a Statului său Major. Cu temperamentu-i vijelios, Nicolae Filipescu îl acuza până şi de trădare. În România, însă, era totdeauna greu a distinge un adevăr din aceste atacuri, date

---

[6] Celebra bătălie pentru Bucureşti a fost una dintre cele mai cumplite ale războiului. Deşi pierdută în faţa superiorităţii covârşitoare numeric a inamicului şi a zdrobitoarei superiorităţi în armament şi echipament, ea rămâne un strălucit model de concepţie militară. A durat câteva zile – 16/29 noiembrie – 20 noiembrie/3 decembrie 1916 şi, iniţial, s-au obţinut succese, dar coleşiţi de trei armate inamice – Kraffr, Kühne şi Kosch – românii sunt siliţi să înceapă retragerea spre est, abandonând capitala. Comanda trupelor a avut-o generalul Prezan, secondat la biroul Operaţii de colonelul I. Antonescu.

[7] Ioan Antonescu (1882–1946), mareşal şi om politic român, conducător al statului (1940–1944). În timpul primului război mondial a fost colaboratorul cel mai important al generalului Prezan, fiind autorul unor strălucite planuri de operaţii militare.

[8] Dumitru Iliescu (1865–1940), general român, subşef al Marelui Stat Major în prima parte a războiului, în toamna lui 1916, când armata a suferit grave înfrângeri. I s-au imputat cu multă înverşunare.

[9] Nominal, şef al Marelui Stat Major a fost generalul Zotta.

[10] Nicolae Filipescu (1862–1916), om politic român de orientare conservatoare, strălucit orator şi înflăcărat susţinător al intrării României în război împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea Transilvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro

fiind moravurile politice, patimile din luptele de partid. Cu cât mai mult îl ataca Nicolae Filipescu, cu atât mai mult îl susţinea Ion I.C. Brătianu, obligatoriu, până într-atât, încât Brătianu să nu voiască nici să intre în examinarea acelor atacuri. Cu toate acestea, azi ştim ceea ce ştiam, de altfel, şi atunci, că lucrurile la Marele Stat Major nu mergeau bine şi că dreptatea era de partea lui N. Filipescu. Pregătirea războiului se făcea aşa încât trebuia să ducă la inevitabile dezastre.

O pregătire militară totdeauna va corespunde unei pregătiri sufleteşti, al cărei corespondent aproape servil este. Cum se putea face acea pregătire în mijlocul acelei corupţiuni din neutralitate, pe care miniştrii Puterilor Centrale o puteau face deschis, pe faţă, la adevărate ghişee ale corupţiei. Cine controla pe acei nu numai oameni politici, înalţi funcţionari, ci şi generali, care defilau, cum am arătat, în casa mea, la Techirghiol, şi-n văzul meu. Ce căutau acei oameni la acei miniştri, contra cărora ştiau că vom purta războiul. Prăpădul era evident. Dar şi prezumţia, orgoliul, infailibilitatea erau la fel cum se manifestau acestea în toată suficienţa din cale afară a guvernului.

Guvernul era înconjurat de trădători[11]. Dacă a putut el tolera pe un spion, un vânzător, tot timpul în fruntea Poştelor, cea mai importantă instituţie în timp de război şi de pregătire a războiului! Omul de casă cel mai intim al miniştrilor, informatorul cel mai crezut, depozitarul tuturor secretelor de stat era acel Verzea, directorul general al Poştelor. Cine era acest Verzea?[12] – Un ardelean, din nenorocire... Omul de încredere şi de legătură al deputaţilor din Budapesta cu guvernul din Bucureşti. Duşmanul „Tribunei"[13] şi omul care-i învăţase pe Ion I.C. Brătianu şi pe Iliescu-Turtucaia să ne refuze nouă, tribuniştilor, serviciul de voluntari în armata română, pe motiv că n-am merita toată încrederea. Acum se ştie că pe atunci se afla cu amândouă mâinile în sacul cu grăunţe al miniştrilor străini... A tot minţit până în ceasul din urmă. Guvernul a ştiut numai atunci că e trădător, când, la evacuarea Bucureştilor, i-a cerut să-l urmeze în retragere. Verzea a refuzat şi a rămas la inamic, la el cu toate secretele Poştelor, dispoziţiile,

---

[11] Vezi C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, Bucureşti, 1989, cap. *Germanofilii*, pp. 296–298.

[12] Victor Verzea (1865–?), colonel în armata română, trădător. În perioada neutralităţii i s-a încredinţat funcţia importantă de director general al poştei şi telegrafului, dar la izbucnirea războiului a rămas, fără permisiune, în teritoriul ocupat şi a acceptat postul de primar al Bucureştiului. După război a fost judecat şi condamnat la moarte, pedeapsă comutată apoi în închisoare pe viaţă.

[13] În tinereţe Sever Bocu a fost redactor pentru scurtă vreme (1892) chiar la „Tribuna" sibiană, dar activitatea sa este legată mai ales de „Tribuna poporului", înfiinţată la Arad în 1896 şi mai ales de „Tribuna", care o continuă sub acest nume din 1904. De fapt „Tribuna poporului" a luat fiinţă ca o reacţie împotriva punctelor de vedere exprimate în coloanele „Tribunei" sibiene după 1895. Cei de la Arad se declarau nemulţumiţi de pasivismul vechii generaţii, susţineau linia politică activistă şi în general o acţiune politică mai ofensivă.

https://biblioteca-digitala.ro

planurile. Sau poate a ştiut şi mai înainte, a bănuit, trebuia să bănuiască. Nu-i exclus nici aceasta. Guvernul făcea tot timpul un dublu joc între Aliaţi şi Puterile Centrale. Chiar dacă ştia pe Verzea în solda nemţilor, îl ţinea acolo, ţinut de interesele nemţeşti. Nu îndrăznea să-l disloce. Dar se putea oare face o pregătire de război cu oameni plătiţi de puteri străine, pe care să ţi-i crezi ataşaţi ţie? Iată că nu se putea. Verzea, pus între nemţi şi noi, a optat pentru nemţi.

La acest Verzea venea Teodor Mihali după instrucţiuni, orientări. Aceasta era pregătirea sufletească a războiului în ţară şi în Ardeal.

I-am dat acestui capitol titlul „Trădătorii", pe când poate merita mai mult titlul „Verzea". I-am dat, însă, acest titlu intenţionat. Am scos din masa de trădători pe unul în care se aflau toţi. Nu vreau să mă ocup mai detailat de fiecare, de colonelul Sturdza[14], fiu de fost prim-ministru, colonelul Crăiniceanu[15], generalul Socec[16] etc. Nu vreau să scriu istoria războiului, care ar cere multe volume. Mă interesează spiritul care a stăpânit în oameni şi lucruri, în eredităţi favorabile sau funeste, aşa cum ni s-au transmis şi aşa cum am fost puşi cu ele în faţa ceasului pe care nu l-am ales noi, dar care a sunat şi pentru noi, găsindu-ne aşa cum ne-a găsit.

Contracurentul germanofil al opiniei publice, alimentat cu bani de legaţiile austriece şi germane, avea şi un ziar, „Seara"[17], al lui Gr. Cantacuzino[18]. În afară de acesta, avea ziarişti plătiţi prin toate redacţiile, care strecurau ştiri, telegrame favorabile Centralilor. În faţa banilor nemţeşti şi a atitudinii guvernului care o tolera şi lua măsuri numai contra manifestărilor naţionale, dezorientarea putea lua uşor deasupra. Strada era însă a noastră şi aceasta era frământată din ce în ce mai

---

[14] Alexandru D. Sturza, fiul lui Dimitrie A. Sturza şeful Partidului Liberal din 1892, şi ginerele lui P.P. Carp. Germanofil şi convins că un război alături de Rusia nu se poate termina decât dezastruos pentru România, în seara zilei de 6/19 februarie 1917 a trecut la inamic, deşi fusese comandantul Diviziei a 8-a din Armata a II-a, încercând apoi să determine o dezertare în masă a foştilor săi subordonaţi. A fost un act de trădare. A fost condamnat în contumacie, dar nu s-a reuşit capturarea sa.Vezi şi Al. Vaida Voevod, Memorii, vol. II, Cluj-Napoca, 1995, pp. 112–113.

[15] Constantin Crăiniceanu a fost locotenent-colonel şi principalul complice al lui Sturza, fiul generalului Grigore Crăiniceanu. Colaborase cu serviciul de spionaj german încă din anii 1914–1916, în calitate de ataşat militar în Grecia. A fost arestat, condamnat la moarte şi executat în faţa regimentului 7 Rahova, pe care îl comandase.

[16] Comandantul Diviziei 2/5 în timpul bătăliei pentru Bucureşti, generalul Alexandru Socec (1859–1928) a scos trupele sale din luptă fără ordin şi a părăsit postul de comandă, contribuind astfel la înfrângerea de pe Neajlov. A fost acuzat de trădare şi laşitate, condamnat la 5 ani închisoare şi degradare. Venirea guvernului germanofil al lui Marghiloman a dus, în cele din urmă, la reluarea procesului şi la achitare.

[17] „Seara", cotidian, Bucureşti, 1910–1912 proprietate a prinţului G. Cantacuzino, avându-i redactori pe I. Slavici şi A. Bacalbaşa.

[18] Grigore G. Cantacuzino, ministrul industriei şi comerţului în guvernul Alexandru Marghiloman (5 martie-23 octombrie 1918).

https://biblioteca-digitala.ro

mult. Aici, în fulminante discursuri ale lui Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Vasile Lucaci, Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu[19] şi alţii, sentimentele naţionale se exaltau din ce în ce. Totuşi, în spirite era multă confuzie, contrabalansare. Guvernul se ţinea mereu enigmatic şi ştiri venite, când de la un ministru, când de la altul, enervau într-o mare măsură opinia publică. Nu aceasta trebuia să fie atmosfera unei ţări care se pregătea de supremul gest al eliberării sale: războiul. Eu, reţinut şi ocupat de hotel, nu luam parte prea directă la acele mişcări. Răpit totuşi, din când în când, de elanul străzii, mă amestecam şi eu printre demonstranţi şi, nu o dată, am fost în situaţia jenantă, când clienţii mei puteau citi şi numele meu prin ziare. Astfel, într-unul din drumurile mele la Bucureşti, într-o seară, la un restaurant, cineva ne anunţă că la o masă vecină se aflau toţi corupătorii României, în frunte cu vestitul Hennenvogel[20], vreo 15–20 la număr. Ca mişcaţi de un resort, ne-am ridicat în picioare şi am strigat: *„Afară cu spionii...!"*. În momentul următor au început să zboare paharele la masa lor, se născu un tumult şi o bătaie generală. Restaurantul se împărţi în două tabere, dar noi reuşirăm în câteva clipe să-l curăţim de spioni, după câteva capete sparte. Ziarele erau pline a doua zi cu isprava noastră. Scenele acestea se repetau, încât deveniserăm în grad suprem dezagreabili, indezirabili pentru guvern. În incertitudinea aceasta nu licărea decât o lumină precisă care ne permitea a descifra câte ceva din evenimente. Era aceea pe care o înfăţişa figura minunată a Reginei Măria, prin câte-o frază, atitudine. Era idealul nostru în cea mai splendidă incarnaţie, pe vremea aceea, îmbrăca cu predilecţie şi ostentaţie costumul naţional, apărea în public şi cu farmecul ei fără seamăn, cu câte un gest, un surâs, lăsa publicul să înţeleagă încotro bate inima ei şi nu numai inima, ci şi hotărârea ei. Eu ştiam şi mai multe, din criticile pe care le auzeam în hotel la adresa ei, din anturajele Czernin[21] şi von Busche[22]. Uneori, aceştia cereau guvernului explicaţii pentru câte un gest, cuvânt scăpat, al reginei. Noi, întreaga opinie publică, simţeam clar că acolo unde trebuie, n-avem decât un singur aliat, dar acela brav, eroic – pe Regina Măria!

---

[19] Octavian C. Tăslăuanu (1876–1942), scriitor, publicist, om politic român, a făcut parte din conducerea Partidului Naţional Român, secretar al Astrei, director al revistei „Transilvania", director al Muzeului Asociaţiunii, fondator al revistei „Luceafărul" (1902). În timpul primului război a dezertat din armata austro-ungară, refugiindu-se în România. S-a înrolat în armată, fiind ofiţer de informaţii, a participat la război şi la acţiunea unionistă. După război a ocupat funcţii importante, inclusiv pe cea de ministru.

[20] Referire destul de confuză. Este posibil să fie vorba despre un oarecare Josef Hennenvogel, care în 1912 a participat la înfiinţarea unei loji masonice de limbă germană la Bucureşti. Acest fapt ar fi putut determina o suspiciune din partea celor care se împotriveau intrării în război alături de Puterile Centrale, ardelenii şi bănăţenii, refugiaţi mai ales.

[21] Ottokar von Czernin (1872–1932), diplomat austro-ungar, ministrul plenipotenţiar la Bucureşti (1913–1916) şi ulterior ministrul de externe al imperiului (1916–1918).

[22] Hilmar von dem Busche, ministriul plenipotenţiar al Germaniei la Bucureşti (1914–1916).

https://biblioteca-digitala.ro

Femeie cu mare predestinație în destinele noastre! Din prima clipă știe ce vrea și-și urmează ceea ce vrea, fără teamă, clar, eroic. E întru totul demnă ca istoria întregirii să o pomenească pe toate paginile ei. Ceea ce a făcut în neutralitate în Iași este recunoașterea clară a unei misiuni căreia i se dedica fără rezerve. Va fi avut și greșeli, nu știu. Eu nu i le cunosc și în această privință zic cu psalmistul că nu este om care să fie viu și să nu păcătuiască. Dar ce pot conta acestea pe lângă ceea ce ea a săvârșit? România Mare nu a avut un soldat mai brav ca pe ea!

Pe întregul teritoriu al Moldovei, șase sute de mii de ruși dau impresia unor valuri murdare în zadarnică zbatere. Nimic nu le rezistă și sunt chemate parcă să înece tot. Era destul să le apară Regina Măria ca să se potolească subit, ca prin minune. Uneori voiau intenționat să-i fie ostili, să i se opună și ei. Nu puteau. Ceva mai presus de puterea lor îi dezarma, domolea, paraliza. Era frumusețea ei!

La Craiova

După ce am putut învinge intrigile lui Verzea – cărora le-a trebuit 3–4 săptămâni – abia am fost primiți și noi, tribuniștii, care am agitat atât în neutralitate intrarea în război, în rândurile armatei, Octavian Tăslăuanu, Ghiță Pop[23], eu etc. Viteazul meu prieten, O. Tăslăuanu, care, printr-un act de bravură extraordinar, două zile rătăcind prin păduri, luând asupră-și riscurile de a fi împușcat pe fronturi și de noi și de nemți, era discutat dacă putea fi primit în armata românească, în care ca să ajungă, înfruntase pericolele morții. Era, într-adevăr, extraordinar. Actul de vitejie al lui Tăslăuanu era de o îndrăzneală fără pereche. Pentru cel ce-a fost pe front, aproape incredibil. Îmi vin în minte cuvintele generalului Vasilescu Paraschiv[24] de la o masă dată la Jiu în onoarea gazetarilor străini, veniți să ne viziteze frontul. Eram printre însoțitorii lor. Am intrat peste zi în tranșee, de unde, din cauza bombardamentului inamic în onoarea lor, n-am mai putut ieși până ce s-a întunecat. Era în noiembrie, serile reci, totuși masa ni s-a servit afară, la lumină de lună.

Pe gazetari îi interesa dacă vom putea ține acel front. La friptură, generalul Vasilescu Paraschiv ridică un toast în onoarea gazetarilor, în care spunea:

—Știți dumneavoastră ce mâncați acum? Friptură de căprioară. O căprioară a avut imprudența de a trece frontul. Nimeni nu-l poate trece nepedepsit.

Toastul putea fi spiritual, dacă ar fi fost și adevărat. Din gura unui general, spiritul trebuia să fie în adevăr. Dar gazetarii nu ajungeau bine în București și-i ajunse vestea spargerii frontului pe drum.

---

[23] Ghiță Pop, ziarist și om politic român din Transilvania, făcea parte alături de Octavian Goga, Sever Bocu din gruparea formată în jurul „Tribunei" din Arad, cărora li s-a alăturat Vasile Lucaciu, Aurel Lazăr, Ioan Suciu și care cereau o creștere a combativității Partidului Național Român.

[24] Numit la comanda Armatei I, atunci când a fost rănit generalul Ion Dragalina, în octombrie 1916.

https://biblioteca-digitala.ro

Prietenul meu Tăslăuanu îl trecu însă, într-adevăr, pe când nu-l putea trece nici pasărea. Mă gândeam de multe ori ce trebuia să simtă sufletul său viteaz, când vedea cum este tratat şi pentru ce-şi pusese viaţa în pericol. Era atâta meschinărie, măruntă intrigă şi-n acele măreţe clipe! Prietenul Tăslăuanu a stat la mine în Techirghiol mai multe săptămâni. Aci îşi scrise memoriile de pe frontul inamic, după părerea mea, cele mai bune, scrise cu vervă, duh, foarte mult citite atunci[25].

Eu am fost repartizat la Armata I, la Craiova. Înainte de a pleca acolo, mă oprise în Bucureşti un prilej trist, foarte trist pentru întreaga ţară, pentru mine îndeosebi. Murea la Bucureşti, prin cangrenarea braţului împuşcat la Craiova, în ziua când inspecta frontul şi lua comanda întregii Armate I, viteazul de la Cerna, viteazul Dragalina[26], care mai avu fericirea să spargă acolo, el, ca bănăţean, milenarele frontiere ale nedreptăţii. Spiritul cutărui legionar al lui Traian cobora în eroismul lui. Generalul Dragalina trecuse din Banat, din acea falangă de grăniceri[27] care au dat atâţia generali străluciţi armatei austro-ungare, ca sublocotenent, munţii şi se înrola în armata română. Romantic, trăia de atunci în visurile lui de sublocotenent clipa pentru care se pregătise toată viaţa: idealul străpungerii Carpaţilor şi al intrării în Banatul care trebuia să-l aştepte. Dumnezeu îi hărăzise favoarea ca după o mie de ani să răstoarne el milenarul obstacol şi să intre primul în pământul făgăduinţei. Vitejiile lui de la Cerna se răspândiră şi pe celelalte fronturi şi-l trecură repede în legendă. Astfel, când frontul la Jiu se clătina, Marele Cartier General îl chemă în toată graba la Jiu, să-l sprijine cu marele-i prestigiu de nebiruit erou. Cine ştie? Poate reuşea. În tot cazul, pe front domnea părerea aceasta. *„Dacă trăia generalul Dragalina!" „Dacă n-am fi avut ghinionul să-l pierdem!" „Nu intrau nemţii în ţară!"* Acestea se auzeau pe front printre toţi soldaţii. Eu mă duceam la Craiova

---

[25] Ajuns în România după dezertare şi trecerea frontierei prin Banat, pe Valea Cernii, ca atâţia alţii, Octav Tăslăuanu a scris o carte care a făcut vâlvă în epocă, a declanşat polemici între ziarele antantofile şi germanofile: *Trei luni pe câmpul de războiu (Ziarul unui român ofiţer în armata austro-ungară ce a luat parte cu glotaşii din Ardeal la luptele din Galiţia)*, Bucureşti, 1915. Volumul acesta a fost imediat tradus şi publicat şi la Paris. În scurtă vreme a cunoscut trei ediţii. Tipărirea s-a făcut pe banii Ministerului de Război, la intervenţia lui N. Iorga şi la ordinul lui I.I.C. Brătianu.

[26] Ion Dragalina (1860–1916), general român de origine bănăţeană. În 1887 trece în România şi face o strălucită carieră, atât la comanda unor mari unităţi cât şi în învăţământul militar. La începutul războiului este numit la comanda grupului „Cerna" şi Armatei I. La 11 octombrie este rănit în defileul Jiului şi moare în spitalul regal din Bucureşti la 25 octombrie.

[27] Referire la Graniţa militară din Banat înfiinţată de austrieci în 1767 şi care a durat până în 1872. Regimentul românesc de graniţă, având comandamentul la Caransebeş, a format sute de ofiţeri români, 25 de generali şi feldmareşali care au condus unităţi şi mari unităţi în cadrul unor celebre bătălii ale istoriei universale moderne. Generalul Ion Drăgălina era şi el descendent al unei familii grănicereşti din Borlova, judeţul Caraş-Severin. Tatăl său, Alexandru, fusese ofiţer în regimentul grăniceresc.

https://biblioteca-digitala.ro

după moartea lui şi puteam constata singur această stare de spirit. Se întâmpla cu generalul ceea ce era valabil, cum am arătat în altă parte, şi-n politică, cel ce vrea să comande mase trebuie să le comande din frunte, nu din spate. La regulament poate scrie altfel, ca generalul să se cruţe, să nu rămână unitatea fără comandant în luptă, aceasta putând avea urmări mai grave decât foloase vitejia lui, care l-ar pierde. Totul e foarte frumos la regulament, dar minuni în comandă din umbrarul de la spate nu se pot obţine, aceasta e tot atât de adevărat. Marele suflet al lui Dragalina îl împingea înainte, iregular, în fruntea celor oferiţi sacrificiului. Acestei vitejii i se datora prestigiul făcător de minuni, care poate şi imposibilul, dar acesteia şi nenorocirea, mai mult a noastră decât a lui, de a-l fi pierdut prea devreme. A lui, mai puţin. Îşi văzuse visul cu ochii şi intra în istorie pe poarta triumfală. Poate e ingrată încă vremea noastră cu el. Poate merita mai mult decât acel bust din Lugoj, eroul de la Cerna. O statuie în capitala Banatului, Dragalina este în drept să o aştepte de la generaţiile viitoare, mai înţelegătoare[28]. Nici războiul de la 1916 n-a dat numai Sturdzi, Verzi şi Crăiniceni. A dat şi Valter Mărăcineni, pe scări de glorii mai mari... Eu stătusem încă două zile în Bucureşti, anume să iau parte la înmormântarea eroului. Cu ochii înlăcrimaţi ieşirăm, cu soţia mea şi cu fiică-mea, de la Biserica Albă, unde, în prezenţa regelui Ferdinand, i se făcu prohodul. Mă uitam după roibul pe care călărea pe front în momentul când îl nimerise glonţul vrăjmaş şi parcă era încă invizibil în şea[29]. Poate umbra lui galopândă, de nu va veni să ne mântuiască, îmi spuneam în gândul meu, din cabrarea din când în când nervoasă, încăpăţânată, a calului care-şi putea simţi încă în coapse pintenii lui ... îl duceam în închipuire cu mine, îndărăt la Jiu.

A doua zi mă prezentam la Craiova, la Armata I, unde eram repartizat, i-am făcut o vizită generalului Vasilescu Paraschiv, care fu numit în locul generalului Dragalina. Om de treabă, soldat din cap până-n tălpi, măsurat, cumpătat, aspru, totuşi depăşit de sarcina sa. La sarcina sa trebuia un om făcător de minuni şi acesta nu era. El mă dădu la „Biroul de Informaţii", unde, toată ziua şi uneori şi noaptea, mă ocupam cu interogarea prizonierilor germani, aduşi de pe front. Îmi plăcea însărcinarea şi mă achitam de ea cât puteam. Eram astfel bine informat. Am stat în Craiova vreo patru săptămâni, până la spargerea frontului la Jiu[30]. Starea de spirit nu aş putea spune că era rea, cu toată presiunea din ce în ce mai mare, mai insuportabilă, a inamicului. Frontul se clătina. Rândurile noastre nu mai puteau trece la odihnă, la refacere. Eu vedeam, simţeam că nu o să putem ţine mult. Am relatat mai sus de vizita ziariştilor străini, de toastul generalului comandant

---

[28] La Caransebeş i s-a ridicat o statuie impunătoare în parcul central al oraşului, realizată de sculptorul Mihai Onofrei după desenele lui Stoica Dumitrescu şi dezvelită la 3 iunie 1943. La Timişoara însă nu ştim să existe un bust al generalului Ion Dragalina.

[29] Generalul a fost rănit pe când se afla într-o maşină de comandament.

[30] Bătălia de la Târgu-Jiu, în urma căreia a fost străpunsă apărarea Armatei I române, comandată de generalul Paraschiv Vasilescu, a avut loc în intervalul 16–17 noiembrie.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasilescu Paraschiv. Acei gazetari veniseră pe la sfârşitul lui octombrie, după o mare victorie a noastră pe care am avut-o tocmai aici[31]. Am capturat câteva mii de prizonieri şi am nimicit o divizie de cavalerie germană, a XI-a, într-un atac viguros[32]. Nu am putut exploata îndestul victoria şi urmări pe inamic din cauza forţelor noastre insuficiente. Dar rapoartele ce le primeam de la diviziile în luptă electrizară toate nădejdile. Locotenentul Pătraşcu, îmi mai aduc aminte de numele lui, capturã o baterie de tunuri germane, o repuse în funcţie şi o întoarse în contra inamicului, bombardat cu propriile-i tunuri[33]. Într-o vale, inamicul îşi împuşcă 1500 de cai, ca să nu rămână în mâinile noastre. În memorii, Falkenhayn[34] aminteşte de acest dezastru al diviziei lor XI, suferit de la divizia noastră cu numărul tot XI[35]. Dar oboselile, privaţiunile în rândurile noastre se făceau din ce în ce mai simţite. Îmi aduc aminte că, apropiindu-ne atunci de front, pe o colină zărirăm o santinelă. Căzuse puţină zăpadă noaptea, şi-n soarele de dimineaţă, razele se reflectau, scânteietoare, asupra santinelei.

—O apoteoză! – zise un ziarist francez.

De departe, era aşa. Dar ne duserăm până la el. Cu puşca pe umăr, soldatul frământa picioarele ca pentru a se încălzi. Aci văzurăm toată mizeria noastră. Soldatul avea încinsă tunica cu o sfoară, ca să-l ţină mai strâns. Un ziarist îşi satisfăcu curiozitatea, dându-i-o la o parte. De sub tunică, apăru realitatea sfâşietoare:

—Soldatul român era fără cămaşă!

Sfinte suferind! Sfânt neam! Ce poate face credinţa într-o idee mare! Soldatul român fără cămaşă zdrobea divizii în zale, în platoşe de fier şi în bocanci, la care mai ales râvneau soldaţii noştri. Îmi aduc aminte că erau pedepsiţi soldaţii care îi aduceau pe prizonieri desculţi sau în opinci, fiindcă râvneau la bocancii lor. Eu îi înţelegeam. Puteai, oare, să-l opreşti cu dreptate, ca el, cuceritorul, să-i ducă desculţi şi legaţi în sfori, pe drumuri lungi, pe *„domnii prizonieri?"* Oricât de

---

[31] Este vorba despre prima mare încleştare pentru trecătorile Carpaţilor. Ofensiva coordonată de Falkenhayn şi declanşată la 18 octombrie se încheia în 28 octombrie cu o înfrângere grea. Încercarea sa de a trece munţii odată cu unităţile româneşti în retragere a eşuat

[32] Au fost zdrobite trei brigăzi aparţinând Diviziei 6 de Cavalerie, care au fost surprinse de contraatacul românesc la 28 octombrie în timp ce încercau o manevră de învăluire. În ziua următoare, înaintarea românească continuă şi inamicul începe retragerea precipitată. Până la 4 noiembrie a continuat urmărirea acelor trupe. S-au făcut 1600 de prizonieri, 25 de tunuri în afară de cele 17 româneşti pierdute câteva zile mai înainte, 55 de mitraliere. Au căzut, în această acţiune finală, 1500 de soldaţi germani. Nu se cunoaşte numărul răniţilor.

[33] La Arsuri, satul natal, sublocotenentul de rezervă Nicolae Pătrăşcoiu din Regimentul 18 Gorj a capturat două baterii de obuziere, 8 tunuri de 105 mm, în perfectă stare cu muniţiile aferente. Ele aparţinuseră Regimentului 21 Artilerie din Bavaria.

[34] Général Erich von Falkenhayn, *Le commandament suprême de l'armée allemande (1914–1916) et ses décisions essentielles*, Paris, f.a.

[35] Divizia aceasta era, pe atunci, comandată de proaspătul general Dumitru Cocorescu.

https://biblioteca-digitala.ro

inuman părea, eu nu le puteam recunoaşte această vină. Mi-am mai adus aminte de scena soldatului fără cămaşă în toamna lui 1918, când ajunsei, cu Octavian Goga, la Londra[36]. Aici vedeam pe străzile Londrei, plimbându-i pe invalizi în autobuze speciale pentru amuzament şi aer. Când i-am văzut şi mi-am adus aminte de soldatul nostru fără cămaşă, de scenele danteşti din Iaşi, când nu te puteai feri de păduchi, oricât seara te despăducheai, fiindcă păduchii erau purtaţi de vânt, de scene când din spitale erau luaţi cu furgoane morţii şi duşi afară la cimitir, gornistul tot mai cântându-le salutul din urmă, care li se cuvenea şi nu putea să lipsească, de spitalul Sfântul Spiridon, unde pe morţi îi scoteau de sub bănci în aşteptarea patului care să se elibereze sau pe posesorul de pat, care sta 24 de ceasuri lângă tovarăşul său care a murit – în fiecare pat stăteau 2–3 – protestând că a răcit lângă el şi nu vine nimeni să-l libereze. Sfinte suferinţi, ce mari aţi fost şi cât de mult trebuia să fiţi uitate de generaţii care vor veni după voi, ca beneficiare! Eu însumi zăceam în nesimţire, în exantematic, în cartierul Tătăraşi din apropierea cimitirelor şi auzeam ca prin vis trâmbiţele gorniştilor ce dădeau salutul din urmă şi mă gândeam destul de împăcat cu mine însumi, oare le voi mai auzi şi mâine când îmi vor cânta mie?... La Londra m-a cuprins furia când îi vedeam pe invalizii lor veseli, fericiţi, cu toate infirmităţile ce vor fi primit, purtaţi prin autobuze speciale şi-mi spuneam să facă englezii războaie, cei ce pot să facă, dovedindu-mi-se încă o dată că războiul se face totuşi mai mult cu unt decât cu tunuri.

Inamicul adună aci atâtea forţe încât se făcea, evident, că urmăreşte pe aici perforarea. Ştiam aceasta şi de la prizonieri. Cu toate acestea, pe front se mai menţinea moralul. Cu trei zile numai înainte, întrebat de mine seara, la telefon, generalul Cocorăscu[37], comandant pe front, îmi spunea la manifestarea temerilor mele:

—N-avea nicio grijă, îi fac papricaş. Nu i-a făcut. Frontul cedă presiunii superioare şi se începu retragerea. Era acum emoţionantă, superbă, reacţiunea sufletului autohton. Văzând retragerea, din acest suflet autohton izbucni o forţă subită, nebănuită nici de noi, necum de inamic. Izbucni Ecaterina Teodoroiu[38], Jeanne d'Arc a noastră, fecioara de la Jiu, din forţele telurice ale acestui pământ. Ea, cu alte tovarăşe viteze, adună din oraş tot ce mai era valid şi luă poziţie la un pod pe unde ştia că va trece inamicul. Fapta ei nu era schematizată într-o ordine de bătaie a biroului nostru de operaţii. Opriră pe soldaţii în retragere şi-i aliniară pentru o luptă nouă, ultima, disperată. Inamicul se izbi într-adevăr de lupta de la pod, în

---

[36] Cei doi ajunseseră la Londra, în drum spre Paris, la 21 septembrie 1918 şi vor rămâne 10 zile. Se refugiaseră după pacea de la Buftea şi străbătuseră cu peripeţiile descrise mai jos Rusia cuprinsă de război civil.

[37] Dumitru Cocărăscu, general de brigadă, comandantul Diviziei 11 Infanterie, a condus apărarea la defileul Jiului.

[38] Ecaterina Teodoroiu (1894–1917). Voluntară în armată, înaintată la rang de ofiţer, s-a remarcat în luptele de la Jiu şi din Moldova. A căzut în fruntea plutonului său la Muncelu, în august 1917. Eroină naţională.

https://biblioteca-digitala.ro

fruntea căreia stătea, cu sabia în mâini, ca o tigroaică, o fecioară şi trebui să se întoarcă cu capul însângerat. Era numai o epopee, nu putea să dureze în faţa tunului ucigător. Dar o epopee în care femeile salvau ceva ce e mai presus şi decât pământul pentru o naţiune: onoarea ei.

Eu mă aflam în Craiova în acest interval. Într-o zi ne cheamă şeful Biroului de Operaţiuni şi ne spune că s-au semnalat apariţii de patrule germane până în apropierea Craiovei. Pentru a feri oraşul şi Cartierul de surprize, trebuie să organizăm apărarea Craiovei. S-au format patru unităţi de miliţieni care vor înconjura Craiova din patru părţi, pe la principalele ei intrări. Fiecare unitate avea câte 160 miliţieni. Colonelul, în dimineaţa acea, desemnă dintre noi, voluntarii ardeleni şi bănăţeni care ne aflam la Cartier, pe cei patru care vor lua conducerea acestor miliţieni. Mai primea fiecare câte o mitralieră, un biciclist şi un jandarm călare. Unul, însă, din cei patru, un avocat, devenit pe urmă ministru în România, îi declară colonelului că el nu se simte apt pentru însărcinarea aceasta, fiindcă n-a făcut armată, şi că, deci, nu o poate primi. Colonelul văzu în această eschivă un gest puţin milităresc, îl mustră pe ofiţer, dar acesta totuşi refuză. Văzând scena care mă nemulţumi, dându-i dreptate în gândul meu colonelului, că nu puteam să ne alegem în acele momente fiecare însărcinările care ne plac, am rupt conversaţia enervantă dintre colonel şi ofiţer, spunându-i:

—Daţi-mi mie acea comandă!

Mi-am luat imediat în primire trupa. Nu-i vorbă, era un fel de armată a lui Papuc. Oameni între 40–60 de ani, în opinci, unii chiar desculţi. Puşcă avea fiecare pe umăr, dar nu ştiu dacă o ştia fiecare mânui. Am fost trimis pe drumul Severinului. Am plecat cu ei într-o zi de joi. Am aşezat imediat posturile, într-o coastă acoperită am aşezat mitraliera, pe biciclist şi pe jandarmul călare i-am pus să patruleze pe şosea, înainte pe o distanţă de 4–5 kilometri şi ... îl aşteptam pe inamic. Am stat acolo de joi până duminică după amiază, fără să vină cineva să ne schimbe. Pe la două după masă, întâmplător, mi-a spus cineva că (*sic*!) Cartierul se îmbarcă în gară. Mi-am lăsat un locţiitor şi am alergat să mă conving. Era adevărat, fusesem uitat la postul meu şi Cartierul pleca cu ultimul tren. Nemţii încă în noaptea aceea intrau în Craiova şi mă luau prizonier pachet[39]. N-am mai avut timp a anunţa nici pe jandarm şi mitraliera a rămas acolo. Eu abia am mai putut arunca în sac lucrurile de la hotel, prinzând în ultimul minut trenul. Ne duceam la Slatina. La câteva ceasuri după intrarea noastră în Slatina, urmă groaznica explozie cu care făceam să sară în aer superbul pod feroviar din Slatina[40].

---

[39] Germanii au intrat în Craiova la 21 noiembrie dimineaţa. Au fost: un escadron de cuirasieri, comandaţi de maiorul Borke dinspre vest şi avangarda Diviziei 41 Infanterie dinspre nord.

[40] Din păcate podul de la Stoieneşti nu a fost decât avariat superficial şi a putut fi folosit de germani pentru a trece Oltul începând chiar din noaptea de 23 noiembrie. În acest fel speranţa unei rezistenţe pe acest râu s-a prăbuşit. Urma o nouă retragere şi marea bătălie de pe Argeş-Neajlov.

https://biblioteca-digitala.ro

Am amintit scena aceasta de la Craiova, nu că cine ştie ce vitejie ce aş fi făcut, ci pentru un anume considerent. Mai târziu, din Craiova îmi veneau de la unul Ciocăzanu[41], politician învechit şi înrăit spiritist, şi de la un maior, care nu mai făcea parte din armată, avalanşe de insulte pentru vina de a fi spus că România Mare ar fi opera lui Dumnezeu. Pretindeau că aş fi insultat armata română, atribuindu-i lui Dumnezeu meritele armatei.

Eu nu ştiam ce au făcut acei domni în război ca să se supere pe Dumnezeu ca pe un concurent, dar ştiu că eu am apărat trei zile şi trei nopţi oraşul lor, oferindu-mi pentru aceasta singur viaţa. Cred că gestul i-ar fi putut face mai modeşti.

În Slatina, debandada era la culme. Un adevărat val de bejenie cuprinse populaţia, îngreunând foarte mult retragerea unităţilor, a artileriei, a chesoanelor, muniţiilor pe o singură şosea. Pe câte un car era strâns tot avutul constând din câteva găini, un purcel şi, mototoliţi în straie şi perne, bieţii copii. Unde aţi plecat? îi întrebam pe ţărani, bătrâni cei mai mulţi. Nici noi nu ştim unde – răspundeau. În al doilea, al treilea sat, pe toţi îi ajungea inamicul din urmă, dar poate îl încurcau şi pe el în înaintare, cum ne încurcau pe noi în retragere. Am fost repartizaţi de la Cartier patru inşi să descurcăm circulaţia pe şosea, la pod şi să îndrumăm unităţile în retragere la noile destinaţii, Ion Ghica din Giurgiu, I. Mitilineu[42], Richard Franasovici[43], actualul ambasador în Polonia şi eu. O săptămână a durat munca noastră acolo, cu schimbul, ziua şi noapte, câte 4–4 ceasuri. După o săptămână, am aruncat în aer şi podul acela, după Cernavodă, cel mai frumos din România, şi am plecat la Piteşti cu Cartierul. Amintesc aci că mai târziu, întorcându-mă odată din Kiev la Iaşi, citeam într-un ziar că domnii I. Ghica, I. Mitilineu şi R. Franasovici au fost decoraţi, nu-mi amintesc cu ce decoraţie, pentru *„organizarea rezistenţei la podul de la Slatina"*. L-am întâlnit pe Franasovici şi l-am întrebat. Mi-a spus: *„şi tu ai căpătat, du-te la biroul decoraţiilor!"*. La birou nu m-am dus, dar nici decoraţii n-am căpătat... Aceasta e povestea în război a decoraţiilor, a majorităţii decoraţiilor.

La Piteşti

Aci a luat generalul Prezan comanda Marelui Cartier General şi a Grupului Apărării Dunării. Moment important, fiindcă ne aflam în retragere continuă de la Craiova, neştiind unde se va opri aceasta. Se ţinu încă în după amiaza aceea un mare consiliu cu generalii şi şefii statelor majore ale unităţilor în retragere. Am fost şi eu la acel consiliu, în care apăru generalul Prezan. Am văzut, am simţit din primele-i

---

[41] Constantin Ciocăzan, avocat, om politic, studii de drept la Paris şi Bucureşti, deputat liberal, primar al oraşului Craiova (1907–1911).

[42] Ioan M. Mitilineu, avocat şi om politic, care va ajunge chiar ministru al Justiţiei (iunie-octombrie 1918) şi de Externe (martie 1926 – iunie 1927), averescan.

[43] Richard Franassovici (1883–1964), om politic român, liberal, de mai multe ori ministru, apropiat al regelui Carol II.

https://biblioteca-digitala.ro

cuvinte că venise un comandant. Schimbă imediat întreg planul de retragere, apoi un pesimism îl prefăcu în optimism. Schiţă planul trecerii la atac, care va trebui să aibă loc în jurul Bucureştilor, pentru onoarea capitalei – opina – care nu poate fi simplamente cedată fără lupte. Vorbi convingător şi cu elan. El electriza ca prin vrajă voinţele, dispoziţia. Nu prin ceva oratorie, elocvenţă. Generalul nu spunea lucruri neobişnuite, ci printr-un prestigiu care îi era personal. Conferinţa avu darul unei noi mobilizări a energiilor. Şi curajul şi frica sunt comunicative şi aceeaşi armată poate fi şi eroică şi laşă, după sugestiile pe care le primeşte de la şefi. Am văzut aceasta la Piteşti.

Înainte de a trece mai departe, notez aci un incident care m-a impresionat printr-un hazard al lui tragic.

Ieşeam pe la 2 după-masă de la popotă, în grupuri de ofiţeri. Căzuse zăpadă proaspătă, căreia îi da scânteieri pe la prânz soarele de noiembrie. Deodată, deasupra capului nostru apărură două aeroplane inamice. Nu ajunseră până exact deasupra noastră şi văzurăm că o luară îndărăt spre Curtea de Argeş. Ne înşelau. Au disimulat o retragere, luând numai un punct de reper, s-au reîntors de unde au plecat, dar la o mai mare înălţime, până unde nu ne ajungea vizibilitatea şi lăsară o bombă, care căzu la câţiva paşi numai de noi, în stradă. Efectele fură teribile. Din grupul nostru, 8–10 fură omorâţi şi vreo câţiva răniţi, mai grav sau mai puţin. Prin mila lui Dumnezeu am scăpat teafăr eu cu încă unul sau doi. Au murit, între alţii, un sublocotenent de la telegrafia fără fir şi vrednicul căpitan medic Nicolescu, medicul generalului Prezan. Răniţi, foarte mulţi. Eu însumi nu-mi dădui seama în primele clipe ce e cu mine. Dădui cu mâna pe manta, care îmi era plină de sânge şi creieri. Capul bietului doctor Nicolescu, ce se afla lângă mine, fusese făcut ţăndări. În vaietele celor răniţi şi muribunzi, nu-mi dădeam seama dacă nu cumva acel sânge era sângele meu. Mi-au trebuit câteva secunde să mă dezmeticesc, când îl văzui pe Vasile Stoica[44], ambasadorul nostru de azi la Ankara, care se afla şi el în grup, strigând cât putea:

—M-au omorât, m-au omorât!

Credeam că e cuprins numai de un şoc nervos, fiindcă vedeam că alerga din loc în loc şi striga. Revenindu-mi eu, l-am luat, l-am dus într-o cofetărie şi l-am întins pe o masă. Aci îşi pierdu cunoştinţa. Un medic, venit repede, putu constata că o schijă îi perforase un umăr. Nu era mortal, dar destul de grav. Îşi revenise, stropit cu apă rece. Grav era însă, că peste o oră trebuia să plecăm. Trebuia să mă evacuez pe mine, dar trebuia să-l evacuez şi pe Stoica. Apoi îi trebuiau primele îngrijiri, extragerea schijelor, antisepsia rănilor, pentru care nu mai era timp decât în tren. Mie mi-a rămas în Piteşti sacul cu veşminte. Scăpăm destul de ieftin. Pe Stoica şi

[44] Vasile Stoica (1889–1959), n: Avrig, studii liceale la Braşov şi Sibiu, Facultatea de litere de la Budapesta (1909–1913), specializări la Paris, membru al P.N.R., preşedinte al societăţii „Petru Maior" a studenţilor români din Pesta, a activat în S.U.A. pentru unire (1917–1918), după unire ambasador la Tirana, Sofia şi în ţările baltice.

https://biblioteca-digitala.ro

cadavrul căpitanului Nicolescu i-am aşezat în vagon. Ne retrăgeam la Nucet, unde Nicolescu fu pus pe catafalc într-un schit, în mijlocul unei păduri. Toată ziua a stat acolo, fiindcă generalul nu avusese timp pentru înmormântare. Abia după miezul nopţii, cu făclii, l-am înmormântat. La înmormântare lua parte şi Principele Carol, care venise la Nucet.

Bătălia de pe Neajlov

N-am stat la Nucet decât vreo două zile şi ne-am mutat cu cartierul la castelul prinţului Ştirbey[45]. Aici a fost pregătită marea luptă de pe Neajlov pentru despresurarea Bucureştilor, din păcate cu rămăşiţele unei armate hărţuite, obosite. Totuşi, onoare generalului Prezan! Capitala n-a fost pur şi simplu abandonată inamicului. Acesta trebuia să dea o mare luptă şi încă cu sorţi schimbători ai războiului, în pripă, febril, au fost luate măsurile de oprire a retragerii şi de aşezare a diviziilor de la defensivă la ofensivă, la atac. Colonelul Antonescu, genialul autor al planurilor de operaţiuni, atunci n-avea nopţi. Îngrijorat, se întreba în fiecare dimineaţă generalul Prezan, dacă Antonescu a dormit ceva.

Când totul era gata, şi a doua zi trebuia să înceapă atacul, îmi aduc aminte de ultima noapte din castelul Ştirbey[46]. La masă, pe la ora unu noaptea, generalul ne ţinu o alocuţiune în felul lui necăutat, simplu, dar extrem de sugestiv, impresionant. Mâncarăm toţi – vreo 50 de inşi – echipaţi, înarmaţi până-n dinţi, fiecare cu ordine asupra lui spre diferitele divizii. Automobilele aşteptau afară, gata. Generalul ne atrase atenţia să fim atenţi că patrulele germane au înaintat până sub Bucureşti. Azi ştim, din memoriile lui Falkenheyn, că bătălia a fost pierdută numai graţie unei întâmplări nenorocite a capturării a doi dintre transmiţătorii de ordine, prin care inamicul află toate planurile noastre[47]. Aceasta o mărturiseşte Falkenheyn. A doua cauză a fost sabotarea trupelor ruse. La un flanc

---

[45] Barbu Ştirbei (1872–1946) om politic, diplomat, preşedinte al Consiliului de Miniştri, ministru de interne (4–20 iunie 1927). La urcarea pe tron a regelui Carol II a fost marginalizat, aşa că în perioada 1931–1940 pleacă în Franţa şi Elveţia. În perioada celui de-al doilea război mondial, cu acordul mareşalului Ion Antonescu şi al liderilor opoziţiei, a luat parte la negocierile privind ieşirea ţării din război, purtate cu reprezentanţii Aliaţilor la Cairo.

[46] Aflat la Buftea.

[47] În ziua de 1 decembrie, la Răteşti, a fost capturat de germani un automobil în care se aflau doi ofiţeri din Statul-Major al Diviziei a 8-a, căpitanii Epure şi Barcan, la care au fost găsite toate ordinele de operaţii pe care aceşti ofiţeri la duceau la regimente. Imediat generalul Krafft a predat documentele la comandatul Armatei IX, personal lui Falkenhayn. Acesta a luat imediat măsurile care să contracareze acţiunile românilor. Cu toate că într-adevăr planurile româneşti de operaţiuni erau strălucite, cunoaşterea lor de către inamic a contribuit într-o mare măsură, poate chiar decisivă, la înfrângerea lor în lupta pentru Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

ţineau pieptul trupele ruse. Acestea veneau de două zile din Dobrogea şi se scurgeau două sau trei divizii într-un ritm atât de lent, tărăgănat, rusesc, încât când îi vedeam, parcă ştiam – căci misiunea mea fusese de a le transmite la gara Mogoşoaia, pe unde se scurgeau, ordine de la Cartier – că nu vor ajunge la timp, la ceea ce se pare că se gândea fiecare[48]. După masa care n-a durat mai mult de 25 de minute, generalul se sculă şi ne zise în acel miez de noapte:

—Soarta ţării se află în mâinile voastre. Dacă-şi va face fiecare datoria, îl veţi zvârli pe inamic în Dunăre. El se află în cleştele noastre, de aceea totul depinde de voi. Fiecare stă între victorie şi dezonoare. Nu este loc pentru a treia, respingerea duşmanului sau moarte pe loc!

În noaptea aceea, cuvintele cădeau sacramentale. Fiecare îşi făcu sfânta cruce, unii se sărutau şi plecarăm. Eu, în automobil cu colonelul Antonescu, care mă lăsă în gara Mogoşoaia. Pe drum, ne ameninţau două pericole: patrulele duşmane şi frângerea gâtului prin accident. La un moment dat, automobilul devie de pe şosea peste câmp, prin hârtoape. Ceaţa era atât de deasă încât nu vedeai la doi paşi. Cu privirea încordată în ceaţă, o mână a mea stătea pe carabină, alta strângea ordinele şi hârtiile din care mi se putea stabili identitatea. Voiam să am timp a le nimici. Ajunserăm totuşi la destinaţie, eu rămăsei în gara Mogoşoaia, unde mă aştepta căpitanul Andrievici, colonelul Antonescu plecă la Bucureşti.

Am stat acolo două zile. În ultima noapte, isprăvindu-mi misiunea, am plecat la Bucureşti. Să-l văd înainte de ocupare. Lupta aceasta se da pentru el. Sărman Bucureşti!... În ce stare l-am găsit! Am descris în altă parte toaleta sa cernită cu care aştepta inamicul. Nu mă mai repet. Dar amărăciunea mea era foarte mare.

Am dormit la Athenée Palace, unde m-a găsit un ordin să fiu dimineaţa la 8 la primăria Bragadiru, lângă Bucureşti. M-am dus unde sosi în cursul zilei şi Andrievici. Am stat pe urmă o săptămână acolo, cât a durat bătălia. Rolul nostru era să transmitem ordine şi să primim rapoarte de la cele şase divizii de luptă. Luptele s-au angajat de la început crâncene, dar foarte mult promiţătoare pentru noi. Patul meu era pe mese, în biroul unde mi se instalase telefonul. Bombardamentul era teribil. Totuşi, de el mai puteam dormi, dar nu ne mai îngăduiră niciun somn imensul număr de răniţi pe care ni-i aduceau toată noaptea. Nu mai ştiam ce să facem cu ei. Se umpluseră şcolile şi casele particulare şi veneau întruna cu răni oribile, cei mai mulţi muribunzi. Într-o dimineaţă de aceasta, după o noapte nedormită, primii o vizită neaşteptată: pe Regele Ferdinand şi generalul Prezan,

[48] Într-adevăr ruşii au tărăgănat, refuzând practic să participe la ofensiva românească chiar în momentul decisiv al luptei. Atitudinea ruşilor a fost observată de comandanţii germani. Lundendorff, vorbind despre bătălia de la Neajlov, scria: *„Nu pot explica motivele care făceau pe ruşi să lase pe români să fie bătuţi, lăsându-i singuri în toate luptele; ruşii ar fi putut prea bine să ia parte la luptele din Muntenia. Numai acest fapt ne-a putut da victoria"*. Apud, C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru Întregirea României (1916–1919)*, I, Bucureşti, 1989, p. 512.

https://biblioteca-digitala.ro

colonelul Antonescu, în biroul meu şi pe instalatorii care instalară mai multe telefoane şi în celelalte încăperi. Urmăreau de aci operaţiile. Ziua aceasta, în care veni regele, ne fu bună. Făcuserăm vreo 20.000 de prizonieri, material de război mult, tunuri. Dar succesul nostru nu fu de durată. Inamicul, în posesiunea planurilor bătăliei, a patra zi putu sparge inelul de foc în care se afla şi să ameninţe, el acum, cu întoarcere, diviziile noastre. Aţa se rupse pe la generalul care era mai slab, Socec, despre care se şi răspândi imediat că ar fi culpabil de vini care făceau din el direct un trădător. El a fost arestat şi, la Iaşi, condamnat şi degradat.

Am mai spus-o şi mă repet, memoriile mele nu sunt note, rapoarte, ci impresii. Pe mine mă interesează un singur lucru, factorul psihologic, factorul moral, în observaţiile mele. Mulţi, poate, nu socotesc acest factor atât de important, cum îl socotesc eu, în orice război. Părerile pot varia. Odată, un ministru de război s-a făcut de pomină în Cameră, când, răspunzând la o interpelare, a spus că soldatul român va învinge cu pieptul, dacă nu va fi înarmat ca adversarul său. Desigur, un ministru de război nu trebuie să spună aceasta. Dar el s-a folosit numai de un paradox, nevrând să spună că n-ar fi nevoie de înarmare. Astfel de paradoxuri pot fi multe. Învinuit că ar subhrăni poporul german, fiindcă banii pentru unt îi cheltuieşte pe tunuri, Hitler a răspuns că nu va câştiga războiul cu unt, ci cu tunuri, la care, de peste ape, Roosevelt i-a replicat: Hitler se înşală, războiul se câştigă cu unt, nu cu tunuri.

Adevărul e că nu se câştigă cu paradoxuri, căci nu se poate câştiga nici cu tunuri fără unt, şi nici cu unt fără tunuri. Cert e că factorul moral e foarte important, de extremă importanţă şi, cu sau fără paradox, eu cred că acesta va câştiga totdeauna războaiele. Pildă Napoleon, care a bătut toată Europa şi pildă şi războiul nostru, pe care l-am dus cu pierderi mari, dar în care i-am putut bate pe nemţi, infinit mai bine înarmaţi ca noi. O ştia soldatul aceasta şi de aceea necazul lui cel mai mare era că „n-*avem scule*", dar în elanul lui desconsidera şi sculele lui, câteodată, şi se avânta la atacul de corp la corp, cu acel „ura" formidabil, în care nici jumătate nu ajungeau nici până la adversar, cădeau pe drum, dar, care ajungeau, împărţeau cea mai mare spaimă de moarte. Atunci neamţul scăpa sculele şi implora pe soldatul nostru cu *„Nicht „ura", Herr Camarad!"*, neştiind neamţul ce înseamnă cuvântul „ura", crezând că e moarte.

Terminându-se lupta de pe Neajlov cu înfrângerea noastră, am plecat cu Cartierul la Urziceni, de unde se organiză retragerea şi regruparea...

După lupta de la Bucureşti

Bătălia de la Bucureşti se sfârşi cu înfrângerea noastră. Înfrângere?... De abia de acum, la nenorocire, se vor pune în valoare virtuţile militare, ancestrale, de veche rasă războinică, energia rasei noastre, inepuizabilă, nebiruită, neînfrântă...

Începu exodul, tristul, durerosul exod spre Moldova. Bărăganul desfundat, presărat de unităţi, de arme sfărâmate, tunuri, chesoane, căruţe împotmolite, cai şi

https://biblioteca-digitala.ro

oameni mergând care încotro, nimeni neştiind unde, stăpâniţi de acel „*sauve qui peut*" al armatelor în derută. Scene à la Vereşciaghin[49], dintr-o retragere la fel, la fiece pas.

Cartierul ni-l regăsim la Urziceni. Inamicul e în urma noastră, dar mai sunt unităţi care luptă, resturi de forţe care îl hărţuiesc, îl opresc dintr-un marş prea precipitat, apără retragerea. Sforţări uriaşe la Cartier pentru organizarea retragerii şi împiedicarea demoralizării... Când se va scrie istoria militară a acestui război, sunt convins că se va vorbi foarte mult pe fiecare pagină de rolul proeminent al locotenent-colonelului Antonescu (general azi)[50], şeful operaţiunilor. Aceste însemnări, însă, simple impresii fugare, nu-şi pot îngădui decât în mod vag şi incomplet judecăţi rezervate istoriei şi criticii militare competente... Mă abţin, deci, de la aprecieri de această natură... Ceea ce ştiu şi ceea ce cred că pot şi spune e că noi admiram cu toţii la colonel o putere de muncă extraordinară, un discernământ tăios, fulgerător şi o autoritate pe care nu ţi-o poate da decât o competenţă nediscutată, un patriotism ardent şi neegalat.

Ne îmbarcăm Cartierul în tren ca să fim gata în orice clipă, dar nu plecăm până în penultima clipă. Un ceas după plecarea noastră, avangardele inamice intrară în Urziceni. De aici încolo, trenul-Cartier face etape de câte o zi în fiecare gară, până la Bârlad.

În gara Hanu-Conachi stăm două zile. La Cartier i se face instrucţia generalului Socec, făcut responsabil de a fi compromis lupta de la Bucureşti. Are în Cartier o atmosferă penibilă... Un fapt regretabil avu loc aci, pe care nu-l pot trece sub tăcere, ca pe un simplu fapt divers al războiului, ci-l voi aminti şi azi cu aceeaşi groază, ca pe una din ororile inutile, produs al psihozei ce stăpânea atunci, după înfrângere, la Cartier. Dintr-un tren cu răniţi al Crucii Roşii debarcară cinci soldaţi, doi sergenţi, un caporal şi doi soldaţi, sub învinuirea de a fi autorii şi răspânditorii unor manifeste pacifiste printre soldaţii bolnavi. Ce era în realitate? Cei cinci nenorociţi, cu plăgi glorioase, care îi ţineau imobilizaţi, îşi petreceau vremea scriind cărţi poştale, de care se servesc anumiţi sectanţi pentru propagarea ideilor religioase şi care obligă pe noul adept a câştiga la rândul său alţi noi adepţi pe această cale de corespondenţă. Cine n-a căpătat asemenea cărţi poştale? E drept că se vorbea în acele cărţi de a nu ucide, de lepădarea armelor, de pace, iar spectrul acelei păci de care era contaminată armata rusă la noi, înspăimânta – eu, însă, care luasem parte la interogarea lor, la energica lor protestare contra atribuirii unor asemenea intenţii de defetism premeditat, eram convins de nevinovăţia lor. Nu-i pusese nimeni la cale, pur şi simplu nu-şi dădeau seama de fapta lor. Colonelul, însă, care ancheta – eu luam numai procesul verbal – mai bine nu-i rostesc numele

[49] Vasili Vasilievici Vereşciaghin (1842–1904), pictor rus vestit pentru scenele de război reproduse în tablourile sale.

[50] Este vorba de anul 1939, când a apărut volumul memorialistic din care reproducem.

https://biblioteca-digitala.ro

– nu le-a primit apărarea, nici explicaţiile sau circumstanţele atenuante, ci i-a condamnat pur şi simplu la moarte, cu toată împotrivirea mea, care-mi făcusem un caz de conştiinţă din cazul lor, din cinci vieţi, care cădeau victima unor porniri sangvine. Am alergat disperat la generalul Prezan, la colonelul Antonescu, dar spre ghinionul lor, trenul-Cartier plecase cu dânşii cu câteva minute mai înainte. Colonelul, între timp, i-a pus la zid şi i-a împuşcat... Rigorile războiului, o soartă implacabilă, porunci de fier ale unei discipline care, în asemenea cazuri, nu iartă toate, nu m-au putut împăca şi nu mă împacă nici azi, când îmi reamintesc de acea inutilă vărsare de sânge, sacrilegiu, din gara Hanu-Conachi, de acea sălbăticire de moment ce întunecă judecata şi face nelegiuirea şi mai mare ... îmi spăl şi azi mâinile şi le cer iertare umbrelor lor şi în cer, că nu i-am putut scăpa, victime nenorocite ale unor clipe şi mai nenorocite. La Cartier se pierduse orice calm şi valoarea vieţii devenise nulă.

Inamicul, în sfârşit epuizat şi el, se opri. Îl fixă pe loc şi iarna, care, dacă în Muntenia îl favoriza, ba s-ar putea spune că îi devenise un preţios aliat prin prea marea întârziere cu care a venit, în Moldova îi va deveni direct ostilă, prin neobişnuita-i rigoare. Pe un frig de 30 gr., pe ulițele Bârladului, ne încălzim la caloriile îngrămădelii de om în om, calorii din care pândeau exantematicul, moartea ... dar şi înfrângerea morţii, o nouă viaţă de sub ruine, învierea!... Prin haosul de fărâmituri ale armatei noastre care inundă, atomizată, Bârladul, Bacăul, Romanul, Podul Iloaiei, Iaşul, trec în cântece, în ritm somnoros, în pas agale, oştile ruseşti, menite să ne înlocuiască pe noi, care treceam la refacere. Vederea catastrofei noastre le dădea un aer de nedisimulată mulţumire, satisfacţie...

Partea întâi a războiului nostru era încheiată. Marele Cartier General se primeni. În fruntea lui ajunge generalul Prezan, învingătorul de pe Căliman, gloriosul mareşal de azi.

Înaintez un nou memoriu, nu ştiu al câtelea, în chestiunea formării legiunilor de voluntari din Rusia, de atâtea ori reluată şi abandonată. Cartierul îşi însuşeşte în sfârşit ideea şi suntem trimişi patru inşi – colonel Gr. Popescu, Vasile Osvadă, Gheorghe Proca şi eu (din aceşti patru, am rămas singur în viaţă) la Iaşi, pe lângă guvern, pentru începutul de înfăptuire[51].

[51] Se forma astfel un prim nucleu, care să înceapă activitatea de formare a corpului de voluntari ardeleni, bănăţeni şi bucovineni. Primul era ofiţer activ în armata română, iar ceilalţi, proveniţi din Transilvania şi Banat, participaseră deja la redactarea unor memorii către autorităţile române pentru înfiinţarea corpului de voluntari. Vasile Osvadă, de pildă, semnase alături de alţii încă la 1 septembrie 1916. Sever Bocu redactase şi el câteva astfel de memorii. Vasile Osvadă era publicist şi director de bancă. A editat „Tovărăşia". Gr. Popescu era inginer, colonel în rezervă.

https://biblioteca-digitala.ro

Voluntarii

În cursul luptelor dintre armata noastră şi inamic se stabilise limpede o conştiinţă a superiorităţii noastre faţă de austro-maghiari. Eu nu cred ca austro-maghiarii să fi câştigat pe frontul nostru vreo bătălie. Ei erau consecvent bătuţi, pe cât de invincibili păreau nemţii – *„AU SCULE, DOMNILOR!"* era exclamaţia generală, şi-n această exclamaţie, câtă tragedie! Câte tragedii, mai mari sau mai mici, mai personale sau mai colective, din acel prea mare tribut plătit *„sculelor"*. Amintesc una caracteristică. Pe frontul de la Jiu, locotenentul Păun era trimis să atace o cotă. El se prezentă comandantului şi-i arătă că acea cotă nu poate fi atacată înainte de o pregătire de artilerie, pe o coastă, într-un frunziş, unde germanii au ascuns mitraliere. Pregătire de artilerie? Dar de unde tunuri?... Atunci comandantul îi spuse:

—Locotenente, ordinul nu se discută, se execută.

Locotenentul Păun îşi luă trupa şi plecă. Peste un ceas, trupa îi era literalmente secerată. El însuşi nu mai coborî decât pe o targă, cu două gloanţe în el. Când ajunse în piaţă, îl zări pe comandant. Mai avu atâta putere să se ridice pe targa şi să-i strige:

—Domnule comandant, locotenentul Păun a executat ordinul!

Apoi recăzu şi expie.

De unde venea acea slăbiciune organică a armatei austro-maghiare? La Cartiere nu s-a ştiut niciodată exact. Se credeau multe, ba că nu-s aşa de instruiţi ca nemţii, ba că nu-s aşa de utilaţi etc. Se ignora însă motivul principal, dacă nu unic, care era cel politic. În armata austro-maghiară nu voia nimeni să lupte, decât poate maghiarii. Nici ei toţi, ci latifundiarii, prin alţii. Slavii, deci marea majoritate, erau defetişti pe faţă, căutau prilejul cum să dezerteze la inamic, greşeau tirul intenţionat, urmăreau sincer înfrângerea. Aşa se explică enormul număr de prizonieri din atacurile lui Brussilov[52], care avea în faţă-i armata austro-maghiară, prizonieri nu cu zecile, ci cu sutele de mii.

Pe frontul austro-maghiar se desăvârşea o revoluţie!... Naţiunile atâta timp chinuite îşi luau revanşa. Dualismul austro-maghiar îşi producea roadele, inevitabile roade, prezise de antecesorii noştri. Când îi citesc azi pe Mocioneşti[53], pe Babeş[54], mă gândesc că ei trebuiau să aibă o adevărată regalare intelectuală în ceruri. Austro-Ungaria se prăbuşea mai mult prin această revoluţie, decât prin

---

[52] Aleksei Alekseievici Brusilov (1853–1926), general rus. A comandat trupele în ofensiva din vara lui 1916, reuşind străpungerea frontului inamic, austro-german, la Luţk.

[53] Mocioneştii, lideri ai mişcării naţionale române din imperiu în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, aparţinând unei vestite familii de origine aromână, dar deţinând domenii în Banat. În mod deosebit s-au remarcat Andrei, Anton şi Alexandru Mocioni.

[54] Vincenţiu Babeş (1821–1907), jurist, publicist, om politic român, originar din Banat, preşedinte al Partidului Naţional Român (1881–1891).

https://biblioteca-digitala.ro

pierderea războiului. Habsburgii îşi expiau greşelile de o jumătate de secol, prompt, fără apel, implacabil. Puteau chiar să câştige războiul, destinul nu şi-l puteau evita. Din acest fenomen unic în istorie, fenomenul austriac, ieşea ideea legiunilor. Dar ideea nu era înţeleasă în Bucureşti, nici apreciată. Am atras atenţia Bucureştiului, încă în neutralitate, asupra acestui fenomen şi se puteau lua diferite măsuri încă de pe atunci, care cu siguranţă dădeau un maxim de foloase. Dar în Bucureşti am dat de urechi surde. Credinţa aici era că atacul în Transilvania va fi fulgerător şi astfel nici nu se ascultau alte păreri.

Din contră, cehii au pus totul pe cartea aceasta şi au tras maximul de foloase din minimul de jertfe. Ei n-aveau stat înainte de război, care să-i dezrobească. Şi totuşi s-au dezrobit. Singuri. Consemnul cehilor era toţi să treacă la inamic, unde-i aştepta şeful, plecat de dinainte, ca să-i înroleze în armata Cehoslovaciei. Într-un popor stau ascunse energiile ca elanu-n dinamită. Ele au în sine resortul care le face să explodeze. Ruşii au voit să-i dezrobească pe cehi, dar cehii s-au dezrobit printr-o sforţare a lor proprie, pe care ruşii au favorizat-o. Şi noi puteam reacţiona la fel, dacă nu ne abandonam încă de dinainte de război, dacă nu renunţam încă de atunci la toate iniţiativele care treceau asupra Regatului, de acum dirijorul de destine al întregului românism.

Astfel mişcarea noastră legionară a venit târziu de tot, când ne-a îngăduit-o guvernul român, la începutul lui 1917, când cehii aveau deja formate 5 divizii în Rusia, iar iugoslavii luaseră parte, pe frontul nostru dobrogean, cu o divizie. Acum însă mişcarea legionară românească nu mai putea să apară decât ca o mişcare de imitaţie, ceea ce nu era, fiindcă eram mulţi care, încă în 1915, ceream pregătirea unei revoluţii în Ardeal. Ba ne este îngăduit a semnala preludii mai de dinainte. Mişcarea de la „Tribuna" din Arad, făcută de scriitori, de oameni, deci de o sensibilitate mai fină, a fost o mişcare de instinct. La „Tribuna" se ridicase un iredentism cultural, sub spuza căruia ardea jarul iredentismului politic. Împotriva politicii de instinct de la „Tribuna" venea politica de calcul din Bucureşti, politică nu totdeauna în concordanţă cu ceasul care se pregătea să bată. Această politică de calcul, de prea mult raţionament, a supus complet iniţiativelor ei comitetul Partidului Naţional din Ardeal şi a stins focarul din Arad. Nu mai era de acum decât o singură voinţă, cea a Regelui Carol I şi a guvernelor sale, care însă a trebuit consecvent să capituleze în faţa evenimentelor, cu care nu putea ţine pas. De aici venea sfertul de ceas întârziere, obligatoriu, în tot războiul nostru, acel sfert de ceas celebru din istoria armatei austro-ungare, care o făcea să piardă toate bătăliile, încât să se poată spune despre ea, axiomatic, că era totdeauna în întârziere cu o idee şi cu un sfert de ceas. Acest sfert de ceas de întârziere va fi de acum nu numai în Regat, ci şi în Ardeal, într-un ritm al evenimentelor, de când, prin stingerea „Tribunei" din Arad, a fost şi ceasul din Ardeal dat îndărăt cu un sfert.

Aşa ne explicăm că a putut să vină o delegaţie de 5 fruntaşi din Ardeal, în 1915, la Bucureşti, compusă din Teodor Mihali, Vasile Goldiş, Ştefan C. Pop, Vaida-

https://biblioteca-digitala.ro

Voevod şi Aurel Vlad[55], ca să ceară, nici acum nu ştim precis ce, ca România să se proclame neutră, usque ad finem. Aşa vorbeau instinctele şi-n Ardeal.

Era aceasta în timpul când Vasile Goldiş, directorul oficiosului din Arad, spunea, întrebat şi neîntrebat, că lui îi e scârbă de iredentism. În timpul acesta, însă, toţi tribuniştii trecuseră Carpaţii şi se agitau pe ulițele Bucureştiului pentru intrarea imediată în război, iar Take Ionescu, în Parlament, deschidea, cu incomparabilul său talent, raiul cuceririi Ardealului.

Dacă pe frontul politic ardelean situaţia era aceasta, pe cel militar, trebuie să recunoaştem, era alta. Aici li s-au deschis ochii tuturor, fie prin contactul cu slavii, fie prin forţa pe care şi-o puteau pipăi acum ei înşişi. Şi au dezertat şi ai noştri în masă, poate nu toţi, pentru a se înrola din nou, în captivitate, fiindcă nu toţi sunt eroi, dar pe nimeni nemaireţinându-l un patriotism austro-ungar, nimeni nemaiavând ce apăra pe front, toţi hotărâţi a se preda, a dezerta. Deşi tardiv, se desăvârşea şi revoluţia ardelenilor şi bănăţenilor...

Scrisorile de acum au început să circule prin Rusia de la lagăr la lagăr, iar comandaturile lagărelor au fost trezite din viaţa lor tihnită şi rentabilă de nenumărate cereri ale românilor, care doreau ba separarea de unguri şi nemţi, ba concentrarea în lagăre speciale, ba trimiterea ca voluntari în armata română.

Un murmur de voie bună a pătruns prin toate lagărele unde erau prizonieri români şi, pentru prima dată, răsuna *„Deşteaptă-te române!"* prin măgurile siberice, prin codrii Uralului şi prin adâncurile văilor Krivoirogului. Curentul odată pornit, n-a putut fi stăvilit nici de sabotarea ruşilor, nici de ameninţarea prizonierilor nemţi şi unguri, nici de retragerea din Transilvania[56].

Ce se petrecea între timp în Bucureşti? Bucureştii se aflau în epoca viţelului de aur. Nemţii deschiseseră o vastă zarafie pentru cumpărarea conştiinţelor. În reţeaua acestei corupţii se aflau şi câţiva ardeleni, însă din cei fără importanţă. Marea majoritate a refugiaţilor a fost luată de curentul războinic şi agita alături de Federaţie, alături de Nicolae Filipescu şi Take Ionescu pentru intrarea imediată în război.

---

[55] Probabil se referă la vizita făcută de liderii români la Bucureşti cu ocazia înmormântării lui Carol I. Vezi Al. Vaida Voevod, *Memorii*, vol. II, Cluj-Napoca, 1995, pp. 110–111; vol IV, 1998, p. 63. Aurel Vlad, studii juridice, doctor în drept, membru marcant în P.N.R., deputat în parlamentul Ungariei (1901–1910), membru al C.N.R.C., membru al Consiliului Dirigent, şeful resortului finanţe.

[56] Există o bibliografie tot mai densă în problema mişcării voluntarilor, dar în ceea ce priveşte atmosfera din lagăre, cotidianul lor, modul în care se desfăşurau lucrurile, entuziasmul, dar şi ezitările, cel mai complex şi mai viu tablou l-a realizat lucrarea Eugeniei Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, 2004. Vezi şi Ioan I. Şerban, *Voluntarii transilvăneni şi bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916–1919*, Alba-Iulia, 2003.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste agitaţii indispuneau guvernul liberal contra noastră. Guvernul nu văzu nici în candidaturile părintelui Lucaci şi O. Goga, cărora noi le dădeam o mare semnificaţie, altceva decât uneltiri opoziţioniste, în genere, nu se putea emancipa niciun moment de sub factorul psihologic intern, care-l domina permanent. Sfătuitorul şi inspiratorul lui în această privinţă va fi un ardelean sinistru, colonelul Verzea, directorul general al Poştelor, care sfârşi ca odios trădător. În zadar ne vom oferi noi, refugiaţii, care eram mai multe mii, serviciile armatei, în ziua izbucnirii războiului nu vom fi primiţi, întâi pe o chestie de ritual: *„am depus jurământ lui Franz Iosef, al doilea, nu cumva să credem că se va lua Ardealul cu cei 2000 de ardeleni de la Cafe Imperial"*, spuneau unii miniştri. Protestele noastre şi lovirea cu capul de primul prag al insuccesele, la Turtucaia etc., abia au putut infirma anumite prejudecăţi.

În timpul acesta, numai eu am redactat 4 memorii în chestia legionarilor din Rusia, la Cartier, la miniştri, la Rege... Dacă aceste memorii ar fi fost ascultate, legiunile noastre se formau simultan cu ale cehilor, iugoslavilor. Nu au fost însă ascultate, decât pe măsura şanselor schimbătoare ale războiului. La Bârlad se schimbă comandamentul şi-n fruntea Marelui Cartier venise generalul Prezan, victoriosul comandant de pe fronturile Moldovei. În 1917, la Bobotează, Ion I.C. Brătianu se afla la Petrograd, cu regele nostru de azi, pe atunci prinţ moştenitor. La Alexandru Constantinescu[57] în casă, în telegrama de felicitare de Sf. Ion, trimisă lui Ion I.C. Brătianu, Al. Constantinescu îl rugase să nu se întoarcă fără soluţionarea definitivă a chestiunii legionarilor. Se pare că în vizita aceea la ţar s-a aranjat definitiv problema voluntariatului cu ruşii, care până atunci ridicau mereu greutăţi. După aceasta s-a făcut prima concentrare a prizonierilor noştri în lagărul din Darniţa, lângă Kiev. Ajunşi aici, prizonierii şi-au ales un comitet de ofiţeri, în fruntea căruia l-au pus pe Victor Deleu[58]. Prin februarie 1917, guvernul din Iaşi l-a trimis la Darniţa pe colonelul Pietraru[59], care înrola 500 de ofiţeri şi 1500 soldaţi – prima recoltă – cu un angajament iscălit, prin care deveneau soldaţi ai vitezei armate române. În timpul acesta, eu abia îmi revenisem după exantematic. Am

---

[57] Al. Constantinescu (1859–1926), liberal, ministrul Agriculturii şi al Domeniilor (1914–1916), ministrul de Interne (1916–1918), ministrul Industriei şi Comerţului (1918–1919).

[58] Victor Deleu (1876–1940), avocat, om politic ardelean. Prizonier în Rusia, a fost printre cei care au organizat Corpul Voluntarilor de la Darniţa şi în 1917 va conduce primul batalion venit la Iaşi . A fost delegat la Alba-Iulia chiar din partea Corpului Voluntarilor. A fost secretar general al Consiliului Dirigent şi în 1932–1933 primar al Clujului.

[59] Constantin G. Pietraru, locotenet-colonel însărcinat de guvernul roman în 1917 cu organizarea Corpului de Voluntari de la Darniţa. El a sosit la Darniţa la 28 ianuarie 1917, însoţit de lt. colonelul Predescu, împuternicit al Marelui Cartier General pe lângă Statul Major al armatei ruse din Galiţia. În urma unui raport favorabil înaintat de cei doi ofiţeri, ministrul de război a decis, la 23 februarie, înfiinţarea Corpului de Voluntari prin ordinul nr. 1191. Pietraru a fost însărcinat cu organizarea, echiparea şi instruirea, aflându-se sub comanda generalului Coandă.

https://biblioteca-digitala.ro

plecat la Odesa să mă reculeg, după ce în prealabil mă înțelesesem cu Al. Constantinescu ca (*sic!*) cu o echipă de 3 colaboratori (Ghiță Pop, Iosif Șchiopul și bucovineanul Filaret Doboș)[60], să scot în Kiev un ziar de propagandă pentru înrolarea voluntarilor[61]. Păstrez încă o scrisoare de la el, din cele multe care s-au prăpădit la Kiev, pe care o public:

> Iași, 27 April 1917
>
> Iubite Domnule Bocu,
>
> Am cetit cu atât mai mare plăcere rândurile d-ale, cu cât am văzut că (sic!) cu sănătatea mergi mai bine. Aceasta este lucrul principal fără de care orice planuri în viață devin ilusorii.
>
> Chestiunea ofițerilor și soldaților români descoperiți acolo mă bucură. Am dat notă despre aceasta colegului de la război, care va face demersurile cuvenite pe lângă Marele Stat Major Rus. Cât pentru chestia cea mare, în aceeași ordine de idei, cu părere de rău văd că va trebui să mai întârzie din cauza evenimentelor încă turburi din Rusia. Să sperăm că și vecinii se vor trezi din amețeala în care trăiesc azi și că lucrurile vor lua o întorsătură mai bună și pentru interesele lor și pentru cauza comună a aliaților și în special a noastră.
>
> Trecem vremuri grele, ne zbatem cu îngrijorări neașteptate, dar cauza ne este prea dreaptă și sacrificiile ne-au fost atât de mari, încât prin prisma lor totuși întrezărim viitorul la care avem dreptul a aspira.
>
> Rugându-Vă a fi interpretul sentimentelor mele cordiale pe lângă Doamna Bocu, primiți pentru D-Voastră asigurarea sentimentelor mele cele mai distinse.
>
> Al. Constantinescu

Al. Constantinescu face aluzie la ziarul „România Mare", care trebuia să mai întârzie din cauza rușilor.

Ziua de 8 iunie va rămâne o zi memorabilă în războiul nostru românesc. În această zi sosea la Iași primul grup de voluntari, vreo 1200 soldați și 170 ofițeri[62].

---

[60] Ghiță Pop a fost gazetar la „Tribuna", Iosif Șchiopu la „Tribuna", Filaret Doboș la „Gazeta Bucovinei".

[61] Era vorba despre publicația „România Mare", al cărui prim număr a ieșit la 20 iulie 1917. Vor mai apărea încă 22 de numere. Decizia de a scoate ziarul s-a luat la sfârșitul lui iunie, numindu-se și publiciștii din redacție. În afară de redactorii menționați mai sus, din echipă mai făceau parte și tipografii Vasile Macrea, Ion Zămoveanu și Nicolae Stoica. Vezi în această privință și E. Bufnea, *Formațiile de voluntari în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, I, București, 1919, f. 124.

[62] Momentul este descris în mai multe texte memorialistice aflate în această colecție documentară. Primul batalion de voluntari (prima companie era alcătuită aproape exclusiv din bănățeni) ajunge la Iași în după-amiaza zilei de 7 iunie 1917 (după C. Kirițescu, *Op. cit.*, II, p. 36, evenimentul ar fi avut loc la 8 iunie). Și este întâmpinat de o mulțime uriașă de oameni, de generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Stat Major, de generalul Petala, comandant al Corpului. În ziua următoare s-a depus jurământul de credință față de România. Efectivul acestui prim eșalon era de 1250 de soldați și 116 ofițeri.

https://biblioteca-digitala.ro

Trecerea lor peste pământul Basarabiei va electriza toată amorțeala provinciei. Încă-n Darnița s-au stabilit legături de gingășie între frații ce se regăseau, între ofițerii noștri și colonia basarabeană din Kiev, funcționari de stat, studente și studenți universitari. La Paștele din 1917, studenții basarabeni din Kiev, îmbibați de un socialism doctrinar și științific, ca în genere toată studențimea rusă, le trimiteau la Darnița voluntarilor români un mănunchi de flori, însoțit de următorul mesaj:

> „...Florile pe care le aveți în fața voastră nu reprezintă altceva decât sufletele noastre, inimile basarabenilor, care au înflorit azi pentru a duce lupta contra crivățului ce le bate de veacuri. Azi ele vă spun că voi sunteți aceia care ați întins brațul peste Prut și Carpați surorii voastre Basarabia, arătându-le calea mântuirii. Voi sunteți aceia care ați sădit în sufletele noastre sămânța idealului nostru național. Pe voi vă asigurăm că ea va fi udată cu sudoarea muncii noastre spre biruință. Studenți și studente din Kiev vă urează cu ocazia sfintelor sărbători ale Paștelui (14 April 1917) să trăiți întru mulți ani!"

Vestea trecerii voluntarilor peste Basarabia răscolea din adâncuri o indiferență basarabeană. Ofițerii și soldații noștri plecau la război ca la nuntă, ceea ce-i va impresiona profund pe cei ce abia acum își frecau ochii dintr-o somnolență seculară. În gara Chișinăului, înflăcăratul naționalist Murafa, care a murit pe urmă moarte de martir, le înmâna voluntarilor un steag național pe care să-l ducă și să-l implânte în Alba-Iulia, în cetatea lui Mihai. Părintele arhimandrit le-a predat o icoană, pe care să o așeze în catedrala mitropoliei din Sibiu[63].

În Iași au fost primiți de o mare mulțime, în frunte cu: Vintilă Brătianu, ministrul de război, generalul Petala, comandantul Corpului de armată din Iași[64] ș.a.

A doua zi a fost depunerea solemnă a jurământului în fața Regelui, a Corpului Diplomatic, a Armatei și a unui numeros public. Scena, de un irezistibil efect, i-a zguduit pe cei prezenți. În piepturile acestor tineri izbucnea duhul răzbunării și al biruinței. Diplomații și misiunile militare străine au făcut rapoarte entuziaste în

---

[63] Simeon Murafa, publicist și vestit cântăreț basarabean, înflăcărat patriot român, pe atunci ofițer în armata rusă. La 20 august 1917 a fost asasinat de bandele bolșevice, care fugeau de pe frontul românesc. El a înmânat un drapel tricolor și a rostit un scurt discurs pentru voluntarii ardeleni, bănățeni și bucovineni care veneau de la Kiev și plecau pe frontul românesc: *„Trecerea voastră prin Basarabia nu ne-a lăsat rece. Am alergat cu toții să vă vedem, să vă îmbrățișăm și să ne unim pentru totdeauna sufletele. Ca să vă aduceți viața voastră întreagă aminte de ziua aceasta a înfrățirii noastre, vă dăm un semn de amintire. Prin mine, moldovenii vă oferă acest steag tricolor – simbolul unității noastre naționale. Primiți-l cu dragostea cu care vi-l dăm și-l duceți cu bine peste Prut, peste Milcov, peste Olt, peste Mureș și peste Crișuri, fluturați-l triumfător peste întreaga întindere românească și implantați-l apoi, în numele nostru, pe turnul cetății de la Alba-Iulia. Duceți-l la biruință sau muriți pentru idealul care vă însuflețește".* (Apud V. Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, 1996, p. 96). Tot atunci Vladimir Herța a înmânat voluntarilor o icoană cu chipul Mântuitorului, pentru a fi depusă din partea basarabenilor în catedrala din Sibiu.

[64] Generalul Petala a întâmpinat voluntarii la cazarma regimentului 7 Roșiori.

https://biblioteca-digitala.ro

ţările lor. Încrederea, buna dispoziţie, o ireproşabilă ţinută militară, toate făcură excelentă impresie. Se colporta o frază a lui Saint Aulaire, ministrul Franţei, care, văzându-i, ar fi exclamat: *„Am impresia că Transilvania cucereşte România, nu invers"*.

Marele regizor care e destinul, aşa răsturna mărunte socoteli... Li s-a dat voluntarilor o masă la care a participat şi Regele, care avu prima zi de mare satisfacţie...

După masă, la ora 5, a avut loc serbarea din Piaţa Unirii, unde în 1859 s-a serbat unirea Moldovei cu Muntenia, jucându-se Hora Unirii. Acum, sub privirile domnului din bronz, se făcea a doua serbare, a Unirii celei mari cu Ardealul, a Unirii definitive, dar nu ultime, căci din coroana regelui întregitor scris va fi să mai lipsească un diamant, Torontalul... Tot Iaşul era aici. Toate ferestrele, balcoanele, acoperişurile caselor înţesate de lume. Au vorbit aici Ion I.C. Brătianu, Nicolae Iorga şi, foarte frumos, Victor Deleu. Apoi s-a încins o horă în jurul Domnului Unirii, în care s-au prins cu voluntarii, Ion şi Vintilă Brătianu, Take Ionescu, A. Constantinescu[65], Delavrancea, Nicolae Iorga, generalii Prezan[66], Petala[67] etc. Voluntarii au plecat apoi la Palat, de pe balconul căruia i-a privit Familia Regală. Zi istorică ce va trăi, cât şi neamul românesc.

Învingându-se în fine piedicile despre care vorbea Al. Constantinescu în scrisoarea sa, am plecat la Kiev pentru a porni ziarul „România Mare".

Am ajuns la Kiev la 15 iulie 1917. Kievul e un oraş superb, mama oraşelor ruse, cum e supranumit, aşezat pe măgurile Niprului. Fondam în oraşul acesta un ziar românesc şi-i dădeam un destin în opera întregirii. Faţă de Iaşul nostru, în care înfruntasem atâta mizerie, am găsit aici un adevărat corn al abundenţei... Ne aflam în revoluţie şi-n al treilea an de război, totuşi în imense acumulări de belşug şi de bogăţie, aici viaţa, teatrele, opera funcţionau normal, ca-n vremuri bune şi noi ne bucuram acum de această opulenţă de care războiul ne dezvăţase. Cunoşteam decorul rus, viaţa rusă care a creat romanul rus, pe Dostoievski[68], Turgheniev[69], savuram acum din plin nostalgiile nopţilor ucraine ale lui Gogol[70], de un farmec

---

[65] Dr. Alexandru Constantinescu (1859–1926), avocat, om politic, ministru în repetate rânduri, membru P.N.L.; studii de drept la Paris, deputat şi senator liberal (din 1901), ministru de interne (1916–1918), al agriculturii şi domeniilor în mai multe rânduri, al industriei şi comerţului.

[66] Constantin Prezan (1861–1943), mareşal, studii: Şcoala militară de infanterie şi cavalerie (1880), Şcoala specială de artilerie şi geniu de la Fontainbleau (1886), general de brigadă (1907), general de divizie (1914), general de corp de armată (1917). La Iaşi a fost comandantul corpului de armată.

[67] Nicolae Petala, general, studii: Şcoala militară de ofiţeri, Şcoala de artilerie, Şcoala superioară de război de la Torino şi Şcoala din Brück (Austria), ataşat militar la Sofia, comandant de divizie, comandant de corp de armată.

[68] Fiodor Mihailovici Dostoievski (1821–1881), celebru scriitor rus.

[69] Ivan Sergheevici Turghienev (1818–1883), scriitor rus.

[70] Referire la cartea *Serile în cătunul de lângă Dikanka*, operă a scriitorului ucrainean Nicolai Vasilievici Gogol (1809–1852)

https://biblioteca-digitala.ro

infinit, acea poezie pe care aş numi-o a depărtărilor, a imensităţii, care dă sufletului rus un alt simţ al măsurii decât al nostru, noi, care nici nu putem înţelege ceea ce lui îi valorează acele jertfe, de pildă în stare a le aduce pentru o experienţă umană. Asistam la renaşterea naţionalităţii ucraine dintr-o glorie războinică a lui Bogdan Hmielniţky[71] şi dintr-una literară a lui Şevcenko[72], Mistralul Ucrainei. Ne cufundam ca într-o mare de visări, în Lavra mitropolitului Movilă[73], vlăstarul strălucit din osul Movileştilor, care va ilustra vremea lui, va fi reconstructorul întregului ortodoxism.

La 20 iulie apare primul număr al „României Mari". E mare sărbătoare pentru noi, cei din redacţie. Tipărim numărul în 5000 de exemplare şi-l expediem prin toate lagărele de prizonieri din Rusia. Adresele le aveam de la Corp. Eu am avut cu colonelul Pietraru, comandantul Corpului, o primă întrevedere, din care nu va rezulta o înţelegere completă, el fiind militar şi nevăzând până atunci o redacţie, din care vroia să facă un simplu serviciu, cu ordine, cine, ce şi cum să scrie. Pretindea să mă prezint în fiecare dimineaţă să-i iau dispoziţiile, ordinele. Am făcut-o la început, când am văzut însă că nici ordine nu ştie da, n-am mai continuat. S-a supărat, ne-a raportat la Iaşi. Colonelul Pietraru era om de treabă, dar nu inventase praful de puşcă. I-am arătat că, deşi purtam uniformă, însărcinarea noastră nu o aveam de la Cartier, ci de la Ministerul de Interne şi că ea e mai mult politică decât militară. N-a vrut să priceapă, era ambiţios şi mereu jignit. Aceasta-l va face să ne reclame întruna la Iaşi. La Iaşi el avea mulţi susţinători, printre alţii pe însuşi ministrul de război Vintilă Brătianu[74], al cărui om de casă era. Noroc, însă, că evenimentele erau mai tari ca oamenii şi acestea se însărcinau să vorbească ele şi să mă confirme, consecvent. De altfel, cititorul va vedea în ce cadre se mişcau micile răutăţi ale colonelului.

În ziua de 21 iulie, într-o duminică după-masă, i-am făcut o primă vizită, cu prietenul meu Ghiţă Pop, profesorului Masaryk[75]. Am stat la dânsul o după amiază întreagă, vreo 4 sau 5 ore. Am trecut în revistă fronturile, situaţia noastră, a lor, situaţia de acasă, din monarhie, revoluţia rusă etc. Profesorul s-a bucurat enorm de

---

[71] Bogdan Zinovi Hmielniţki (1595–1657), hatman al Ucrainei care a condus lupta de eliberare a ţării de sub ocupaţia poloneză şi a militat pentru unirea cu Rusia, aprobată de Rada de la Pereiaslav în 1654.

[72] Taras Grigorievici Şevcenko (1814–18619, poetul naţional al Ucrainei.

[73] Petru Movilă (1596–1646), arhiepiscop şi mitropolit al Kievului din familia domnească a Movileştilor.

[74] Vintilă Brătianu (1867–1930), economist şi om politic liberal, fratele lui I.I.C.Brătianu, pe atunci prim-ministru. A fost de mai multe ori ministru şi în 1927–1928 prim-ministru.

[75] Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), om politic ceh, unul din conducătorii mişcării naţionale cehe, principalul artizan al Republicii Cehoslovace, al cărei prim preşedinte a fost în anii 1918–1935. A organizat Legiunea Cehoslovacă din Franţa. Întâlnirea s-a petrecut la 21 iulie 1917.

https://biblioteca-digitala.ro

venirea noastră. Apăruse atunci la Paris cartea lui Benesh, „Detruiser Autriche-Hongrie", de care se bucura foarte mult şi pe care ni-o dete. Stabilirăm la sfârşit un program de acţiune comun. Profesorul era de aceeaşi părere, că monarhia nu poate fi distrusă decât dinăuntru, prin popoarele ei, indiferent de sorţii războiului. În acest sens preconizarăm convocarea unui congres, în capitala unui stat neutru – Stockholm! – în care să ne adunăm vreo 300–350 delegaţi ai naţiunilor din monarhie şi să proclamăm răsturnarea ei. Ne înţeleseserăm să ne punem pe lucru imediat, de a doua zi, noi luând asupră-ne – prin guvernul român – cheltuiala reprezentării a 50–60 delegaţi români, iar el pe cea a slavilor, vreo 250–300[76]. Cheltuielile de organizare ale legiunilor cehe erau suportate de guvernul din Petrograd, protectorul lor.

A doua zi, prin curier, i-am trimis planul discutat cu Masaryk lui Al. Constantinescu la Iaşi, pentru a fi supus guvernului român. Al. Constantinescu mi-a răspuns fără întârziere prin întoarcerea curierului, după ce luase avizul primului ministru Ion I.C. Brătianu. Regret că nu mai am scrisoarea. În scrisoare eram rugat să dau mai multe preciziuni, care încep cu cine e Masaryk, apoi congresul să nu se facă cu 300–350 de delegaţi, ci cu maximum 40–50, ca să nu coste aşa mult, apoi să arăt cât ar costa cei 4–5 români etc. Răspunsul m-a deprimat. I l-am comunicat profesorului, care mă rugă să nu ne descurajăm. Îi propun atunci să meargă el la Iaşi, să discute personal cu guvernul nostru. Acceptă şi aşa se născu ideea vizitei sale la Iaşi şi pe frontul nostru, vizită care va rămâne memorabilă.

I-am scris lui Al. Constantinescu mai detaliat, în care îmi aduc perfect aminte cum îi făceam prezentarea la întrebarea cine-i Masaryk – **Preşedintele Republicii Cehoslovace!**

Vizita avu loc mai târziu, în octombrie. Masaryk, însoţit de locotenentul Ion Şeba, fost ministru al Cehoslovaciei la Bucureşti, fu găzduit la răposatul Mârzescu, atunci ministrul agriculturii[77].

Profesorul s-a întors din Iaşi cu puternice impresiuni. A fost primit cu onoruri datorate unui şef de stat. Regele Ferdinand i-a dat o mare masă, apoi guvernul Brătianu, Mârzescu, Duca[78]. A fost condus pe front la Mărăşeşti, gloriosul teatru al vitejiei româneşti...[79] Ideea Stockholmului a fost, însă, definitiv abandonată, nu

---

[76] De fapt se prefigura un congres al popoarelor asuprite din Imperiul Austro-Ungar, care se va organiza, în cele din urmă, la Roma în aprilie 1918, sub preşedenţia senatorului Francesco Ruffini. Între vicepreşedinţi, alături de reprezentanţii Antantei şi ai naţionalităţilor, a fost şi românul Dumitru Drăghicescu.

[77] George Mârzescu (1876–1926), om politic liberal de mai multe ori ministru.

[78] Ion Gheorghe Duca (187–1933), om politic român, liberal. A fost timp de trei ani (1930–1933) preşedinte al P.N.L., de mai multe ori ministru şi câteva luni în 1933, prim-ministru. A fost asasinat de legionari în 1933.

[79] T.G. Masaryk a sosit la Iaşi în luna octombrie, chiar în timpul în care Italia suporta dezastrul militar de la Caporetto, care a dus la scoaterea temporară din acţiune a armatei

https://biblioteca-digitala.ro

numai din cauza motivelor cunoscute, ci din cauza tardivității. Eram în ominosul sfert de ceas de care am vorbit.

În cursul activității mele din Kiev, am acționat continuu, am luat inițiative care puteau să dea roade. În Kiev ne aflam în zilele primăverii unei revoluții a nădejdilor mari, a ideilor grandioase, generoase. Ajutat de prietenii mei, eu am acționat stăruitor asupra mișcării ucrainene, pe care profesorul Masaryk, dimpotrivă, nu o aprecia. Profesorul era omul guvernului central, cu care lucra, atât al celui țarist, cât și al celui revoluționar, kerenskian, cu care guvernul ucrainean și Rada, care tindeau la independență, erau într-un permanent antagonism. Astfel profesorul nu făcu bucuros nici cunoștința membrilor guvernului ucrainean, fapt din care vor rezulta animozități, neînțelegeri. Eu căutam un contact aproape zilnic cu cercurile ucrainene, cu ministrul lor de externe, Șulghin, îndeosebi, apoi cu ministrul de război, Petliura, cu primul ministru Vinnicenko, cu marele lor istoric Hruşevsky și cu o mulțime de alte personalități din Rada, prima lor constituantă[80]. Renașterea lor mă pasiona, atrăgea irezistibil și regretam infinit că din Iași ea nu era urmărită cu destulă atenție. Preocupările mele vizau în acea fază mereu Basarabia, urmărindu-mă ca o idee aproape fixă de a putea trage mari foloase morale și politice din acele dispoziții generoase. Ucrainenii erau dominați atunci de o

---

italiene; evenimentele din Rusia afectau întreaga scenă internațională, dar cu deosebire România. Regele l-a consultat pe Masaryk în legătură cu planul Misiunii Militare Franceze, ca armata română să se retragă în Rusia, spre Don și Caucaz, unde s-ar fi putut crea condițiile unei joncțiuni cu armata britanică din Mesopotamia. Tot acolo trebuiau concentrate forțele voluntarilor cehi și sârbi din Rusia. Masaryk a considerat planul aventuros și nu l-a acceptat.

[80] La 6 aprilie 1917, la Kiev a avut loc un congres național ucrainean, la care s-a cerut reogranizarea Rusiei pe baze federale, autonomie națională, regim republican. S-a investit tot atunci ca reprezentanță națională Rada, compusă din 150 de delegați ai unor asociații culturale, sociale, profesionale și avându-l ca președinte pe istoricul M. Hruşevski. La rândul său, Rada a ales din rândurile sale un Secretariat General, ca organ executiv, în frunte cu V. Vinicenko, A. Șulghin, S. Petliura. Guvernul rus contesta Rada ca fiind nereprezentativă, nefiind rezultată dintr-un proces electiv. La 3 iulie a fost totuși nevoit să recunoască autonomia Ucrainei, dar nu s-au stabilit și fruntariile acestei autonomii, pentru că urcrainenii revendicau 10 gubernii, iar Petrogradul recunoștea numai cinci – Kiev, Volhinia, Podolia, Poltava, Cernigov, nominalizate în ucazul de la 4 august. Ca răspuns la revoluția bolșevică de la 24 octombrie/7 noiembrie 1917, la 9 noiembrie Rada proclamă independența Ucrainei față de Rusia. La 26 ianuarie Kievul cade în mâna sovietelor, apoi este ocupat de germani (după ce Ucraina semnează la 8 februarie 1918 pacea de la Brest-Litovsk). La 28 aprilie soldații germani împrăștie Rada, o serie de militanți naționali ucraineni sunt arestați. Vezi: C. Matzievici, *Memoire sur la Question Ukrainienne*, București, 1920; Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, București, 1929; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918*, Iași, f.a.; I.I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934.

https://biblioteca-digitala.ro

singură neîncredere, fobie, cea contra centralismului rus. Veleităţile lor mergeau până dincolo de federalism, la independenţă completă, totală. Renăşteau în tot romantismul lor original reminiscenţele începutului statului ucrainean, care se sprijinea pe Moldova ca pe o condiţie sine qua non a existenţei ei contra unor adversari fireşti, care erau polonii şi ruşii! Hmielniţky, Vasile Lupu, Ruxandra, Timuş erau pe buzele tuturor[81]. Multe se puteau atunci, în acea atmosferă. Se putea salva şi frontul, dacă mişcarea ucraineană era înţeleasă, ajutată la timp. Dar n-a fost. Iaşul ignora complet sensul, filosofia revoluţiei ruse. Intervenţiile mele la Iaşi erau contrabalansate de generalul Coandă[82], ataşatul nostru militar din Petrograd, pe care îl informa tendenţios colonelul Pietraru. Amândoi, de altfel, absolut suficienţi, nepotriviţi acelor vremuri, acelor împrejurări. Mi-am dat atunci seama de ce poate însemna o reprezentare diplomatică, politică nelalocul ei. Nu numai că nu poate servi, ci direct deservi o ţară. Generalul Coandă habar n-avea de Kiev şi-şi primea informaţiile de la colonelul Pietraru, care ştia tot atât. Colonelul nu-l cunoştea pe Masaryk, decât dintr-o vizită convenţională. Tot aşa, pe şefii ucraineni. Dar mă tot pâra pe mine la Iaşi că-l împiedic în nu ştiu ce. În realitate era mereu enervat de propria-i neputinţă. De pildă, venise domnul Crihan[83], fostul nostru subsecretar de stat la domenii, la Kiev, să ne ceară arme şi muniţii pentru Basarabia, contra bolşevicilor. Comandamentul nostru n-avea muniţii, nici arme, acestea se aflau în mâinile guvernului ucrainean. Colonelul îl întorcea acasă pe domnul Crihan cu mâinile goale. A venit apoi la mine. Eu m-am dus la Petliura, care mi-a dat un vagon de muniţii şi puşti, cu care a plecat Crihan în Basarabia. În vremuri de revoluţie, aceasta contează mult de tot să ai la timp ce-ţi trebuie. Aşa a fost şi cu armata ucraineană. Guvernul ucrainean făcea sforţări să-şi facă o armată a sa, ucraineană. N-avea însă bani. Eu, în iulie, am scris la Iaşi ca guvernul român să împrumute guvernul ucrainean cu un împrumut de stat de 50 milioane. La Iaşi s-a râs de această propunere. La Iaşi se râdea de multe, ca apoi să ajungă cei ce râdeau de râs. Dar în octombrie, Franţa recunoştea Ucraina şi-l trimitea cu mijloace nelimitate pe generalul Tabuy ca şi comisar al Franţei pentru salvarea frontului. Era prea târziu. Procesul de bolşevizare rodea toate resorturile vieţii de stat. La această epocă, noi, de la Corp, puneam la dispoziţia guvernului ucrainean soldaţii necesari pentru apărarea ministerelor, depozitelor de muniţii, poştă, telegraf etc. Viziune

---

[81] Referiri la alianţa cu Vasile Lupu domn al Moldovei (1634–1653) şi la căsătoria domniţei Ruxandra cu fiul hatmanului ucrainean, Timuş (1632–1653).

[82] Constantin Coandă (1857–1932), general, ministru de mai multe ori şi prim-ministru (octombrie-noiembrie 1918).

[83] Anton Crihan (1893–1933), avocat, deputat în Sfatul Ţării din Basarabia (1917–1918), subsecretar de Stat la Agricultură (1918). S-a ocupat şi de organizarea cohortelor moldovene, un fel de gărzi naţionale menite să apere comunităţile româneşti din Basarabia. Din 1933, profesor la Universitatea din Chişinău, dar şi, de mai multe ori, deputat în parlamentul României.

https://biblioteca-digitala.ro

neuitată. Mă duc într-o după amiază cu generalul Tabuy, comisarul Franței, la Ministerul de Externe. În fața unui palat impozant din centrul semeței metropole slave, o santinelă, soldat român, cu chipiul regelui Ferdinand, plimbându-se cu pași apăsați pe dinaintea edificiului, ținând paza, ordinea română în anarhia septentrională.

—De unde ești? – îl întreb.

—De pe Someș! – răspunse apăsat, mândru.

Nicio fantezie nu putea depăși aceasta, ce-l impresiona și pe generalul Tabuy.

În Kiev funcționa și un Comitet Polon, al cărui președinte era un nobil polon, Bartoșevici. În palatul acestuia țineam dese consfătuiri. Clasa feudală din Ucraina era aproape în totalitatea ei polonă sau de origine polonă. Marea proprietate era aproape exclusiv în mâna acestor feuzi poloni, rămași din diferite moșteniri și servitudini istorice. Împotriva acestor poloni, mișcarea ucraineană îmbrăca și un caracter bolșevic. Din cauza acestei mari proprietăți străine, era greu să nu se bolșevizeze și naționalismul ucrainean, oricât de mult a rezistat. Revoluția rusă a desființat marea proprietate, dar nobilimea revenea mereu ca o stafie în memoria țărănimii ucrainene.

În luna decembrie ne-am hotărât, cu profesorul Masaryk, să organizăm un mare miting al națiunilor din Austro-Ungaria, în locul congresului din Stockholm. Aceasta și pentru a impresiona capitala ucraineană, care se bolșeviza tot mai mult.

Mitingul s-a ținut la 29 noiembrie și au participat la el 10.000 de soldați cehi, slovaci, sârbi, croați, poloni, ruteni. Numai românii, nu. Fiindcă așa gândise domnul colonel și generalul Coandă. Nimic nu caracteriza mai bine o mentalitate cu pretenția de conducere, decât această opreliște. Cu 24 ore înainte colonelul Pietraru, prin ordin, ne-a oprit să luăm parte la miting. Motivul? Soldații nu trebuie să facă politică. L-am anunțat că voi participa cu redacția mea și contra ordinului. Aceasta l-a înfuriat și ne-a tradus, cum se zice, la Curtea Marțială, pentru călcare de ordin, atât pe mine cât și pe colegii mei, Ghiță Pop și Filaret Doboș. Tribulațiile colonelului răscoleau până într-atât Iașul, încât veni însuși ministrul de război, generalul Iancovescu[84], să ne ancheteze. El se putu convinge de diferitele absurdități ale colonelului. Curtea Marțială clasă afacerea.

În adunarea care s-a ținut sub președinția profesorului ceh Maxa, a vorbit mai întâi Bartoșevici, în numele polonilor, în limba maternă, pe urmă în rușește, și câteva fraze în franțuzește. A făcut apoi un expozeu profesorul Masaryk, în limba rusă. După profesor, am vorbit eu, în franceză, în numele românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. După mine, iugoslavul Pavel Golia, sloven din Craina, apoi locotenentul Medek, ceh, Grulovici, sârb, pe urmă, Filaret Doboș, în numele voluntarilor români – absenți!

---

[84] Constantin Iancovescu, general de divizie, ministru de război în primul guvern al generalului Al. Averescu, instituit la 26 ianuarie/8 februarie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

Încă înainte de adunarea aceasta, de la 29 noiembrie, avu loc în Rusia a doua revoluţie[85], cea bolşevică, în care prietenii noştri cehi s-au încurcat în aşa mod, încât la un moment dat le-am putut fi util. Bolşevicii luară ofensiva împotriva guvernului Kerenski. Din nou, toate oraşele se aflau în flăcările anarhiei. În Kiev, guvernul ucrainean făcuse o alianţă cu bolşevicii contra guvernului central rus al lui Kerenski. Ucrainenii erau dornici să rupă şi ultimele legături cu Moscova, deşi alianţa aceasta va avea în ea sâmburii tuturor viitoarelor lor nenorociri. Cehii, care se simţeau în Rusia ca la ei acasă, se simţeau îndemnaţi a interveni în acest conflict intern, ceea ce le va fi fatal. Simpatiile lor mergeau cu Kerenski, contra bolşevicilor. Mai târziu, cehii au tăgăduit că trupele lor au intrat în Kiev, în acea duminică după amiază din 29 noiembrie, la ordinele lor, armata cehoslovacă, milităreşte, stătea sub disciplina Marelui Cartier General Rus. Ei au afirmat că acesta ar fi dat ordinele. Am folosit şi noi bucuros argumentul, în mediaţiunea noastră dintre ucraini şi cehi. Cert e că trupele Ucrainei s-au pus la dispoziţia Okrugei. Douăzeci de zile au durat luptele nenorocite dintre legiunile cehe şi trupele bolşevico-ucraine. La urmă regimul Kerenski a căzut în toată Rusia, numai la Kiev mai dura rezistenţa cehă pe timp limitat, fireşte. Cehii au avut pierderi destul de grave, ucrainii şi mai mari. Furia ucrainilor era foarte mare împotriva cehilor şi a profesorului Masaryk.

M-am întrepus cu toată forţa, personal, cred că o pot spune aci, şi că mai trăiesc martori ca generalul Tabuy şi alţii, deşi martorul principal care a fost acel minunat om, Petliura[86], din nenorocire nu mai e şi nu mai ştiu nici de acel locotenent Maxa, care îmi exprima în o şedinţă a lor, o şedinţă funerară, în care eu le duceam ramura de măslin, recunoştinţa întregei naţiuni cehoslovace. Mediaţiunea mea a avut tot efectul salutar. Marea înţelegere dintre fraţii de aceeaşi rasă s-a făcut graţie acestei mediaţiuni. Nu-mi cer vreun merit din aceasta, aşa au fost împrejurările, dacă nu trebuie recunoscută, însă cel puţin cunoscută se cere acea faptă, simplamente pentru că a fost.

În calitate de voluntar m-am mai prezentat la două manifestaţii publice în Kiev. M-am prezentat în Congresul Naţiunilor din Rusia, Congres în care au fost reprezentate 36 de Naţiuni[87]. Eu le aduceam un salut în numele Transilvaniei.

---

[85] Se consideră că revoluţia a izbucnit la 25 octombrie/7 noiembrie 1917. În acea dată este răsturnat guvernul provizoriu condus de A.F. Kerenski.

[86] Simeon Petliura (1877–1927), conducătorul partidului naţional ucrainean, ministrul de război în primul guvern (Secretariat General) al Ucrainei (1917), primul preşedinte al Ucrainei (1919). Asasinat în 1927 la Paris.

[87] Congresul Popoarelor din Rusia a fost convocat la Kiev, la 8/15 septembrie 1917, din iniţiativa Radei ucrainene. Au participat 100 de reprezentanţi ai popoarelor de pe cuprinsul Rusiei. Guvernul rus, presat, de ucraineni mai ales, a trebuit să trimită reprezentanţi oficiali şi să ia notă de punctele de vedere exprimate aici. Important, în ceea ce priveşte istoria românilor, este faptul că, pentru prima oară, se recunoştea oficial existenţa unei naţiuni „moldoveneşti" ce are dreptul la tratament egal cu celelalte. Unul

https://biblioteca-digitala.ro

Intervenţia mea a produs mare senzaţie. În definitiv aceste naţiuni ştiau tot atât de mult despre noi, adică nimica, cât ştiam noi despre ele. Ni s-au deschis şi nouă orizonturi pe care nici nu le bănuiam. Acele naţiuni băteau toate la poarta Istoriei Universale. Cereau şi ele libertate, neatârnare, suveranitate! Ce ştim noi, europenii, despre acele probleme asiatice care într-o zi totuşi se vor pune, fatal. Ne închipuim că pacificând Europa s-a aranjat totul. Nu, vin problemele Asiei, ameninţătoarele probleme ale altor neamuri, care vor cere aceleaşi dezlegări.

M-am prezentat cu colegii mei în Congresul Armatei Ucraine, ce s-a ţinut la 20 octombrie 1917. Această armată reprezenta un popor de 30 milioane. Au luat parte la acest Congres toţi ataşaţii militari ai Aliaţilor, în frunte cu generalul Tabuy, comisarul Franţei. Am luat cuvântul în această reuniune de vreo 2000 delegaţi. Am spus (în limba franceză):

„Am asistat la măreaţa defilare a armatei naţionale ucraine, în faţa ultimului hatman, în faţa statuiei lui Bogdan Hmielniţki. Ea ne evocă puternic toată gloria militară a strălucitilor hatmani ucraini. D-voastră renaşteţi din tradiţia acestei glorii, din marile forţe miraculoase ale principiului naţional.

Noi, reprezentând o armată care s-a născut din acelaşi mare şi rodnic principiu, ne bucurăm din tot sufletul de această nouă biruinţă a ideii naţionale. Soarta ne-a asemănat şi în multe alte privinţe. Ne-a aşezat întâi unii lângă alţii. Aproape aceleaşi vicisitudini ale istoriei care s-au abătut asupra noastră, s-au abătut şi asupra voastră. Am cunoscut aceleaşi invaziuni barbare. Egalele condiţiuni ale existenţei ne-au dat aceeaşi religie. Noi v-am dat pe cel mai strălucit mitropolit al Kievului, pe Petru Movilă. V-am dat pe cea mai frumoasă fată a Moldovei, pe domniţa Ruxandra. Şi până în ziua de azi, nu suferim oare sub aceleaşi fatale legi istorice? Ne aflăm şi în acest război alăturea, unii lângă alţii. Şi voi aveţi o iredentă, ca noi. Milioane de fraţi ai voştri din nord-vestul Bucovinei şi din nordul Ungariei gem ca şi românii sub acelaşi jug al crudei asupriri austro-ungare... Noi avem neclintita încredere că armata naţională a Ucrainei nu va mai tolera acest jug al fraţilor ei de sânge. Noi suntem siguri că ea-şi va înscrie încă în acest război pagina ei de glorie. Armata naţională a Ucrainei nu va depune armele până nu va dezrobi Galiţia şi nordul Ungariei. În aceste lupte, voi veţi avea un aliat, nu numai în glorioasa armată a

---

dintre cei şase reprezentanţi a clarificat lucrurile în sensul că el vorbea de fapt în numele românilor din Basarabia: *„Mulţi aţi auzit de moldoveni, dar puţini cred că ştiţi că naţia moldovenească nu există. Există însă o naţiune română. Numele Moldova, moldoveni sunt numai teritoriale, dar nu naţionale, iar dacă noi numim moldoveneşte comitetele şi organizaţiile noastre, o facem numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru în urechile vrăjmaşilor noştri, de care avem foarte mulţi, ca şi dumneavoastră"*. Moldovenii au precizat că de fapt ţinta acţiunilor româneşti din Basarabia este unirea cu România. La acest congres s-a exprimat clar, pentru prima oară într-un astfel de context, ideea de unire şi tot acum aceea de autonomie, care era primul pas pe această cale. La Congresul Ostaşilor Moldoveni, din 20 octombrie 1917, de la Chişinău, cele hotărâte la Congresul Popoarelor de la Kiev au întemeiat poziţia privind autonomia.

https://biblioteca-digitala.ro

Regatului român, ci un mic, modest, dar conştient, hotărât, aliat şi în armata de voluntari, a poporului român din Transilvania.

Dorim Congresului vostru cel mai desăvârşit succes! Dorim ca din această sală să pornească noua disciplină, pe care vi-o va da imaginea sfântă a Patriei şi care va duce armata naţională a Ucrainei la glorie! Trăiască armata ucraineană! Slava Ucraina!"

Ultimele cuvinte, rostite în limba ucraina, au electrizat asistenţa. Plină de recunoştinţă, ea s-a ridicat în picioare, ofiţerii fluturându-şi capelele şi făcându-mi mari ovaţiuni mie şi celor 5 ofiţeri români prezenţi, strigând necontenit „*Slava Rumania*".

După cuvântarea mea a luat cuvântul Vinnicenko, primul ministru ucrain. Primit cu strigăte de „Slavă", el spune:

—Sunt fericit să spun că chestiunea formării Statului ucrain înaintează cu toate piedecile duşmane ce i se pun în cale. (În acest moment cineva aruncă un răvaş pe masă.) Iacă cineva care prin un bilet mă-ntreabă:

—Mergem la Petrograd? Strigăte viforoase:

—Nu trebuie! Nu admitem.

Vinnicenko: Secretariatul General poate să meargă la Petrograd, dar numai în chestiuni generale ale Statului întreg, altfel nu. (Aplauze). În continuare critică guvernul provizoriu că nu dezminte ştirea ziarelor, precum că ar avea intenţia de a trage la răspundere Secretariatul General. Noi stăm pe baza declaraţiunii guvernului ucrain şi nu părăsim acest teren. Noi nu suntem funcţionarii guvernului provizoriu. (Aplauze furtunoase) Secretariatul General nu e numit de guvernul din Petrograd, ci de popor. Adunarea constituantă ucrainâ trebuie să aibă dreptul a-şi spune părerea. Dacă aceasta se numeşte suveranitate – fie! Nouă ne trebuie puterea întreagă!

Am reprodus aceasta pentru a se vedea care erau la acea dată raporturile dintre Petrograd şi Kiev. Ruperea era inevitabilă. Şi a şi venit. Peste o lună.

În urma contactului cu redacţia noastră, un mare reviriment se putea observa în colonia românească din Kiev. Sub sugestiile noastre, s-a pus baza unei Societăţi a Românilor de dincoaci de Nistru. Menirea „societăţii", în care se îngloba şi societatea studenţilor universitari, era de a organiza în sens politic şi cultural minoritatea română de pe teritoriul ucrain. Un fel de partid naţional, deci, al românilor din Ucraina. Această minoritate reprezintă un număr de 2–300.000, după alţii de 4–500.000, români care au trecut frontiera geografică a Nistrului. Din chiar primele şedinţe, societatea a luat câteva dispoziţiuni spre a stabili, cel puţin cu aproximaţie, numărul românilor transnistrieni[88].

Societatea şi-a ales preşedinte pe Ion Precul, un fruntaş al românilor din Kiev, bărbat distins cu multă inimă şi cu o aleasă cultură, secretar pe dl P. Dumitraşcu,

[88] Această mare grupare românească, în teritorialitatea cea mai estică, în care s-a extins vreme de multe secole, a putut fi cercetată sistematic numai în timpul celui de-al doilea război mondial, dar din păcate studiile nu au putut fi continuate nici atunci şi nici astăzi. Vezi Anton Golopenţia, *Românii de la est de Bug*, I-II, Bucureşti, 2006.

https://biblioteca-digitala.ro

figură simpatică, reprezentând în mod veritabil pe aceşti români transnistrieni, casier pe d-na Iulia Siminel, pe atât de valorosul element feminin al societăţii basarabene. În comitet figurau amestecat, alături de basarabeni şi câţiva ofiţeri transilvăneni[89].

Într-una din şedinţe, preşedintele prezintă o adresă din Chişinău, prin care Societatea Transnistrienilor era invitată a trimite doi delegaţi în Sfatul Ţării. A fost o şedinţă interesantă. Societatea a cerut ca cei doi delegaţi să meargă cu o marşrută precisă de a reprezenta la Chişinău ideea naţională. S-au rostit critici aspre la adresa Chişinăului, unde stăpâneşte o demagogie socialistă şi printre români. Inima noastră sălta de bucurie când vedeam roadele activităţii noastre. În acest sens au vorbit Precul, Cecata, Grossu, Dr. Siminel, Gaisinschi, Litinschi, Mihailovici, Bogos etc., toţi basarabeni. La urmă, societatea ne-a ales cu aclamaţie pe preşedintele Precul şi pe mine, ca deputaţi în Sfatul Ţării. A fost zadarnică orice împotrivire a mea. Preşedintele a declarat că fără mine nu se duce la Chişinău. Până la urmă eu totuşi nu m-am dus, era o profundă părere a mea că eu nu trebuie să primesc şi-n a doua sau a treia şedinţă am putut obţine delegaţia altuia, mi se pare a lui Bogos. Neuitate vor rămâne pentru mine acele şedinţe serale, lungi, în care vedeam Renaşterea basarabeană.

Într-acestea se apropia ceasul Basarabiei. Frontul se dezorganiza. Soldaţii ruşi părăseau în bande dezorganizate frontul. Guvernul român luase o măsură drastică, pe toţi să-i dezarmeze înainte de a părăsi ţara. Eroica armată românească mai săvârşi şi opera aceasta, de a-i face nevătămători pe ruşii căzuţi în anarhie. Şi, nu erau câteva zeci, ci câteva sute de mii. Îmi aduc aminte cum îi înjurau pe români, îndată ce treceau Prutul. Aceste bande au inundat apoi Basarabia. Terorizau, jefuiau, furau. Pentru apărarea contra lor a venit Crihan să ceară arme. Noi, în Kiev, nu puteam înţelege de ce România nu intra să ocupe Basarabia. La un moment dat ne-am hotărât să chemăm noi trupele române în Basarabia. Am redactat o telegramă în acest sens, pe care o iscăli Precul, ca preşedinte, prin care îi solicita lui Brătianu să nu mai întârzie niciun moment, ci să intre pentru a apăra populaţia de hoardele ce se întorceau de pe front. Dar cum să expediem această telegramă? Telegrafia fără fir se afla în mâinile Ministerului de Externe Ucrain. Am folosit prilejul unei audienţe la Ministrul de Externe, Şulghin, la care ne prezentam

---

[89] Această Societate purta numele de „Deşteptarea" şi urmărea să trezească conştiinţa naţională a românilor transnistreni. Tocmai de aceea, în mod simbolic, în comitetul de coordonare au fost aleşi nu doar localnici, ci şi ofiţeri din Corpul Voluntarilor bănăţeni şi ardeleni. Făceau parte: Ion Precul, Valeriu Cecati, Dumitraşcu, Iulia Siminel, Vladimir Boguş, Filaret Doboş, Grosu şi alţii. „Cercul studentelor şi studenţilor români din Basarabia şi de peste Nistru", înfiinţat cu sprijinul voluntarilor la 24 martie, chiar de la cea de-a doua şedinţă a început să-şi redacteze documentele în limba română. Vezi: *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Ţării (1917–1918)*, Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi selecţia imaginilor de Ion Negrei şi Dinu Poştarencu, Chişinău, 2004, pp. 210–211.

https://biblioteca-digitala.ro

o delegaţie, exmisă din Adunarea Naţiunilor din Kiev. Delegaţia a fost condusă de Comisarul General al Republicii Franceze, generalul Tabuy, apoi de Pavel Gorski, reprezentantul Poloniei, Bogdan Pavlo, reprezentantul Cehoslovaciei, Dr. Tanko Kotnik, reprezentantul Iugoslaviei şi Sever Bocu, reprezentantul Transilvaniei. În afară de aceştia, mai erau comandantul Vanier, şeful de cabinet al lui Tabuy şi A. Halip, şeful de cabinet al ministrului Şulghin.

Generalul Tabuy îi spuse ministrului următoarele:

> Am onoare a Vă presinta delegaţiunea Comitetului Naţiunilor oprimate prin imperialismul Germaniei şi Austro-Ungariei.
>
> Scopul acestui comitet este definit în statutul pe care Vi-l remit.
>
> Nu mă îndoesc că Veţi purta un interes mare acestui Comitet, domnule Ministru, pentru că ideea Comitetului este de timp îndelungat susţinută de Guvernul meu şi prin toate Guvernele aliate.
>
> Eu contez că ajutorul D-voastră va fi asigurat Comitetului şi că Veţi adera la formarea Armatelor Naţionale şi în general la realizarea aspiraţiunilor reprezentate prin acest Comitet.

Şulghin a răspuns:

> Domnilor representanţi ai Naţiunilor Aliate!
>
> Nu poate fi nicio îndoială, în principiu suntem de acord cu scopurile D-Voastră. Şi Ucraina a fost asuprită şi mai are teritorii asuprite prin dominaţie străină. Fiindcă chestiunea comportă însă nu numai o importantă latură politică, ci şi una tehnică, de execuţie, un răspuns meritoriu voi avea onoarea a vă putea da numai după ce voi lua avizul Consiliului Secretariatului General. În afară de aceasta, noi am dori să menţinem şi legăturile particulare de păn-aci cu fiecare Naţiune în parte. Dl repreprezentant român ştie că relaţiunile noastre amicale cu românii sunt de mai-nainte stabilite. Zilele acestea am fixat puncte de înţelegere şi cu cehoslovacii, prin dl Masaryk. (Aceasta după împăcarea mediată de noi.) Astfel că fiind vorba de relaţiuni politice, Ucraina ar dori să nu piardă plăcutele legături cu niciuna dintre Naţiuni. Ceea ce nu înseamnă că nu am avea toată înţelegerea pentru reunirea sforţărilor D-voastră întru realizarea scopului comun. Vă mulţumesc, domnule Comisar General, pentru bunăvoinţa ce aţi avut, de a-i conduce pe domnii delegaţi ai Naţiunilor Aliate la mine.

După această întrevedere în care ministrul făcu aluzie la călduroasele relaţiuni, pe care le avea cu mine, care n-aveam nicio calitate oficială, îl rugasem să ne primească, în o chestie a Basarabiei, pe mine şi pe dl General Tabuy, pe care-l rugasem să mă sprijinească cu marea sa autoritate. Îi descrisesem ministrului starea critică din Basarabia pe urma retragerilor dezordonate de pe front. Generalul Tabuy îi spuse să trimită Ucraina trupe pentru securitatea personală a basarabenilor. Fraza generalului egalează cu o ironie. Guvernul ucrainean e păzit el însuşi de voluntarii noştri. Şulghin răspunse:

—Noi n-avem trupe!

—Atunci adresaţi-vă României să trimită ea trupe în ajutor.

https://biblioteca-digitala.ro

Şulghin se regăsi.

—Domnule comisar, aceasta ar fi să ne amestecam noi în afacerile Basarabiei. Basarabia e autonomă, o poate face ceea ce-mi cereţi singură.

—Atunci, vă rugăm să ne transmiteţi, prin telegrafia fără fir, telegrama aceasta a basarabenilor din Kiev.

—Asta, cu plăcere.

Şi îndată fuse expediată telegrama pe care i-o dădui eu, iscălită de Precul, în numele basarabenilor din Kiev către Ion I.C. Brătianu, prin care cerea intrarea imediată a României în Basarabia.

La Iaşi, telegrama a făcut senzaţie. Totuşi nu au îndrăznit a trece Nistrul, ci numai a trimite un regiment de al nostru, pe care-l aveam format gata, în Kiev, care să descindă în Chişinău, sub pretextul apărării etapelor şi a muniţiilor Armatei Române, care se aflau împrejurul Chişinăului. Într-o săptămână am putut împacheta gata regimentul pe picior de război şi a-l expedia în Basarabia. Regimentul era pus sub comanda unui maior din armata Română, pe al cărui nume îl retac. Trenul compus din vreo treizeci de vagoane, prevăzut cu mitraliere, vagoane, cu muniţiuni, plecase din Kiev într-o nespus de înălţată dispoziţie sufletească. Botul maşinei era îmbrăcat în verdeaţă, cu steaguri tricolore. Cum străbătea astfel stepa ucraină, în cântece şi flori, peste o lume defetistă şi în prada anarhiei, părea un tren fantomă. Am venit cu acest tren până la Razdelnaja, unde avea o oprire de mai multe ceasuri. Găsind în gară un tren ce venea din Odessa spre Iaşi, am sărit în el pentru a ajunge mai repede la Iaşi şi a anunţa guvernul. A fost o pură întâmplare. Ajuns în Chişinău, pe la 12 noaptea, avui presimţirea că debarcarea nu va merge neted. Văzui o mişcare suspectă în gară şi cineva îmi şopti că bolşevicii aşează mitraliere. N-am dat totuşi prea mare importanţă. Aveau şi ai noştri mitraliere, iar vreo mişcare mai serioasă n-am văzut. Dar ce se întâmplase? Regimentul nostru ajunsese pe la 2 în gara Chişinăului. Până la ora aceasta se adunaseră vreo sută de bolşevici, hotărâţi să împiedece debarcarea regimentului. Atunci s-a făcut o greşală. Comandantul şi ofiţerii în loc să fi debarcat imediat regimentul au intrat în tratative cu bolşevicii şi au tot tratat până când s-a făcut ziuă. În acest timp se adunaseră câteva mii şi luaseră atitudine ostilă regimentului. Ofiţerii au fost insultaţi pe peron, în timp ce trupa luase din dosul vagoanelor atitudine de atac. Se începu o răpăială teribilă de mitraliere.

Regimentul rămase fără comandant. Unde era comandantul? Se ascunsese într-un vagon, din care, dintr-o poziţie culcată, agita o batistă albă. Laşitatea comandantului a dus apoi la dezarmarea şi internarea regimentului. Bolşevicii au desculţat regimentul în semn de batjocură şi aşa l-au purtat, printre urletele şi insultele vulgului, de-a lungul Chişinăului. Unde erau românii din Chişinău? Nicăieri. Am mai spus-o. Nu e în intenţia mea de a aduce patriotismului basarabean jigniri postume. Se aflau însă acolo, în Chişinău, toţi corifeii, printre ei mulţi care au devenit miniştri în Statul Român, care îşi revendică vitejiei lor

https://biblioteca-digitala.ro

Basarabia, unul n-a îndrăznit să-şi ridice vocea în favoarea lor, unul să le ducă un pahar de apă. În gară avurăm 6 morţi şi mai mulţi răniţi. Bolşevicii, vreo 20 de morţi. Astfel, primul sânge ce se vărsa pentru Basarabia era sânge ardelean şi bănăţean. Unul dintre cei morţi, N. Macavei, era din Lipova[90].

Dar mai aşteaptă încă, după 20 de ani, şi azi o cruce sau o troiţă, amintirea acelei zile în gara Chişinăului, de la recunoştinţa basarabeană.

Ce efecte triste n-a avut acea telegramă expediată prin Ministerul de Externe Ucrain, pentru expeditorul ei – Precul! V-am amintit că acest Precul era un anteluptător sincer, entuziast pentru cauza Basarabiei. Se adunau basarabenii seară de seară şi se îndoctrinau încet în ideea românească. Nu era o sarcină uşoară aceasta, într-un timp când ideea naţională era perimată, proscrisă, expulzată din universităţile ruse. Un naţionalist era un reacţionar sau, mai rău, un antirevoluţionar. Dar un Ştefan cel Mare, un Petru Rareş trăiau totuşi într-un subconştient basarabean. Când se făcea apel la acest subconştient, ochii basarabenilor se umezeau. Făceau lecturi, în aceste întruniri serale, din Alecsandri, Creangă, Eminescu. Creangă şi Alecsandri erau înţeleşi, savuraţi. Eminescu, mai puţin. Limba lui Eminescu depăşea un grad de dezvoltare a limbii şi gustului lor. În una din aceste seri am avut apoi şi noi bucuria mijirii unui talent basarabean, remarcabil, al preotului Mateevici, stins din nenorocire prea devreme[91]. Preşedinte al acelor reuniuni era Precul, care venea în fiecare seară, în smoking, într-o lume ce începea să-şi facă un merit din neglijarea îmbrăcămintei. În calitatea aceasta de preşedinte, iscăli el acea telegramă, redactată de mine, în şedinţa prin care invitam România să nu mai întârzie să ocupe Basarabia, să nu mai scape şi prilejul acesta,

---

[90] La 1 ianuarie 1918 lá Chişinău s-a organizat un centru bolşevic numit „Front-Otdel", sprijinit pe două regimente ruseşti (76 şi 260), care şi-a propus să rezolve scoaterea trupelor ruseşti de pe frontul românesc şi, de fapt, de a-şi asigura controlul asupra capitalei Basarabiei şi a întregii provincii. A reuşit să imprime o stare anarhică şi unor unităţi din tânăra armată basarabeană, care începuse să se organizeze. La 6 ianuarie, unul din eşaloanele voluntarilor, care din două în două săptămâni pleca de la Kiev spre Iaşi, cade într-o ambuscadă organizată de bolşevici, care reuşiseră să împrăştie zvonul că de fapt se pregătea ocupaţia militară de către unităţi româneşti. Se pare că Inculeţ, preşedintele Sfatului Ţării ar fi spus despre acest transport că guvernul de la Chişinău nu ştia nimic. *„Ajungând la gară, comisarul de la Front-Otdel a căutat să-i dezarmeze. La intervenţia preşedintelui Sfatului Ţării, directorul de Război, Ehran şi comandantul garnizoanei, Levenzon, întâlnesc pe drum pâlcuri din Regimentul Moldovenesc, care, în loc să se pună la chemare, la dispoziţia oficialităţii, dau un răspuns din care se vedea că vor să-i trateze pe români după cum erau trataţi ruşii la Ungheni, adică să-i dezarmeze. La gară a urmat o împuşcătură şi apoi altele, după care transilvănenii au fost dezarmaţi şi arestaţi, răspândindu-se zvonul că în staţia Ghidighici au sosit trupe româneşti." Apud, O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Ţării (1917–1918)*, p. 237.

[91] Alexei Mateevici (numele adevărat Mateescu Alecu) (1887–1917), preot, poet român basarabean, militant naţional. Autorul celebrei ode închinate limbii române (*Limba noastră*).

https://biblioteca-digitala.ro

pe care îl ofereau ruşii înşişi, prin atâtea dezastre câte făceau. Când au intrat în Kiev nemţii, au dat peste textul acelei telegrame în cartoanele Ministerului de Externe. Şi Precul a fost arestat şi ţinut închis, timp îndelungat pentru vina *„de a fi chemat pe inamic în ţară"* (în Basarabia). Nemţii sau Skoropadski[92], nu ştiu bine cine l-a aruncat în închisoare.

Ce se va mai fi întâmplat cu Precul nu ştiu, n-am mai auzit de el nimic. În tot cazul, printre cei ce-au prezentat diferite note... Ţării întregite, nu-l găsim. Fapta lui, suferinţele lui, au mers la hecatomba anonimă, prin care s-a făcut această ţară, mare ... pentru impostori! O, ţara mea, pretutindeni se vor fi strecurat nevrednici pe piramida jertfei celor mai buni, nicăieri însă ca în tine, ţara mea dragă!

Au trecut două decenii de atunci. Pacea de la Bucureşti şi un rol care li s-a dat defetiştilor în opera întregirii au pervertit valorile războiului! Nemţofilii, dezertorii şi ambuscaţii Vechiului Regat, trădătorii şi renegaţii Ardealului au putut cere cuvânt de a doua zi în trebile Statului Român. N-avea nimeni autoritatea să-i scoată cu biciul din Templu... Toţi le-au primit serviciile cu care să-şi cârpească lipsa de autoritate. Astfel, în viaţa Statului nostru voluntariatul n-a mai putut juca acel rol pe care l-au jucat „legionarski" în Cehoslovacia sau „dobrovolţii" în Iugoslavia, însăşi „democraţia" noastră nu i-a iubit. Această democraţie avea la bază abstracţiuni din care năşteau nu evoluţii organice, din care răsăreau voluntarii. Această „democraţie" a contribuit şi ea în o largă măsură la reabilitarea trădării... Astfel războiul nostru n-a putut cristaliza o elită din el, care să se instaleze la conducerea de stat. După fiecare război, se formează logic, natural asemenea elite, care dau guvernării o stabilitate, necesară pentru punerea în valoare a Victoriei. La noi nu s-au putut forma şi postbelicul e caracterizat prin dezagregări ce ţin încă. Din spurcatele împreunări, politice, ale patriotismului cu trădarea, au ieşit complete devaluări ale valorilor morale. Voluntarii noştri au fost simplamente uitaţi la votarea legilor agrare din categoriile de împroprietăriri. Dacă dincolo, în Iugoslavia hotarul infam[93] a fost fortificat prin împroprietăriri de dobrovolţi, dincoace la noi niciun voluntar n-a fost împroprietărit din pământurile câştigate cu sângele lui!

---

[92] Cu toate că Ucraina (proclamată la 22 noiembrie 1917 stat suveran) a semnat pacea de la Brest-Litovsk, la 8 februarie 1918 şi în ziua următoare semnează o alinaţă cu Centralii, trupele austro-germane au răsturnat guvernul ucrainean, au instalat la conducere o marionetă, pe generalul Skoropadski (1873–1945), aşa-zis hatman al Ucrainei. A fost proclamat hatman la 29 aprilie 1918, când nemţii decid înlăturarea bolşevicilor (aceştia au proclamat la Harkov, încă la 22 noiembrie 1917, o Ucrainã Sovietică), dar dizolvă şi Rada. La rândul său, Skoropadski este înlăturat de o revoltă condusă de Simeon Petliura, care restaurează Republica Populară Ucraineană, dar care acum va fi condusă de un Directorat al cărui preşedinte va fi Volodimir Vinincenko.

[93] Sever Bocu, asemenea multor oameni politici din Banat, n-au considerat corectă frontiera dintre România şi Regatul iugoslav.

https://biblioteca-digitala.ro

Atitudinea guvernelor față de voluntari a fost o crimă! Crima, care urmărea scăderea faptei morale și scuzarea defetismului, etatizarea lui. Precum crimă a fost și nedespăgubirea sinistraților de război. Lipsă de orice respect pentru jertfă și prime de încurajare pentru dezertori, ambuscați, traficanți de valute și noi îmbogățiți. Dacă s-ar fi despăgubit sinistrații, ar fi căzut cursul leului, li se aducea deci o atingere celor care făceau bani, pe când alții luptau. Și aceasta nu se putea. Cei ce au adus jertfe trebuiau să mai aducă. Celor ce aveau trebuia să li se mai dea. Aceasta era morala, doctrina liberală, ce ne-a guvernat după război[94].

În ce-i privește pe voluntari, am auzit și scuze ca acestea: *„...ei n-au făcut ce-au făcut pentru bani, ci pentru țară!"* Bineînțeles, morala aceasta falsă, metafizicismul acesta fățarnic, străbătea tot de la dezertori, trădători sau de la aliații lor.

Nu! Pământul trebuia împărțit între vitejii războiului, între cei ce-au luptat. Aceasta o cerea moralitatea, suprema moralitate! Discursul lui Napoleon către soldații care plecau în Italia rămâne o pildă de înaltă etică a luptătorului! Nici dreptul de proprietate nu mi se pare atât de indiscutabil ca cel al vitejiei morale!...

Când am ajuns la Timișoara în fruntea trebilor publice, am vrut să le dau voluntarilor o reparație... Mai erau rezerve de stat în Bănat care se iroseau prin mâinile politicienilor. Le-am împărțit în loturi mici, de 2–3 jughere și le-am dat voluntarilor[95]!

Ce s-a întâmplat însă? Primul act al guvernului Iorga[96] a fost să anuleze dispoziția mea, pe motiv că nu e legală. Legal era pentru eroul de la Buftea, care acum era Ministru de Domenii, se uitase isprava lui de la Buftea, unde se aranjase, pentru orice eventualitate, și cu nemții, încât dacă rămâneau aceștia învingători, niciun impediment nu mai era ca el să rămână ministru și la nemți, aceștia voluntari, însă să nu mai vadă niciodată căminurile lor – repet, legal era numai ca voluntarii să nu capete nimic[97]. De altfel, actele acestui guvern nici nu pot fi trecute sub complete responsabilități. De aceea i s-a și zis: *„guvernul țicnelii"*. Cum să nu, când între alte minunate idei care formau programul, se afla și pedepsirea Ardealului! Ce le greșise Ardealul? Antagonismul dintre Ardeal și fanariotism va fi perpetuu. Iar guvernul Iorga n-a fost decât o încercare de renaștere a fanariotismului, în toată puterea cuvântului.

---

[94] A se avea în vedere la cele de mai sus și faptul că Sever Bocu era unul dintre conducătorii – chiar cel mai important – al organizației țărăniste din Banat, un înverșunat adversar politic al liberalilor.

[95] Se referă la perioada scurtă (noiembrie 1928-iunie 1930) cât a fost ministrul Banatului în guvernul condus de Iuliu Maniu.

[96] Guvernul N. Iorga: 18 aprilie 1931 – 6 iunie 1932.

[97] Se pare că se face o referire la Constantin Argetoianu, deși membru în guvernul Iorga la Agricultură și Domenii a fost G. Ionescu-Siseşti. Primul a făcut parte din delegația română trimisă la Buftea pentru preliminarii.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe urmă iar am venit noi, Partidul Naţional-Ţărănesc, dl Vaida[98], – la cârmă! În fruntea departamentului Agriculturii venea acum un ardelean şi încă ce ardelean? – un voluntar[99]! Ei, a dat Dumnezeu să vie timpul reparaţiei integrale. Aşa se credea.

Din nenorocire, carantina sub care stăteau Ardealul şi Bănatul, tot mai dura încă —supremă ironie! —şi sub guvernul ardelean! M-am dus la dl Ministru al Agriculturii, la voluntarul, cel cu volumele din Rusia şi l-am rugat să refacă dispoziţia mea. Mi-a spus că-n forma aceea, a mea, nu se poate, fiindcă nu e legală, că va studia el, va căuta forma legală. Ştiam că nu va face nimic, dar l-am lăsat să caute. Şi a căutat. Bunăvoinţa de a căuta nu-i lipsea. A studiat şi a căutat, a căutat şi a studiat, tot timpul, un an, ca pe urmă să plece şi să nu facă nimic. Dar a vrut omul...

Aceasta e povestea Voluntariatului nostru. Cine o ştie altfel, să ne-o spună. Voi învăţa bucuros de la el.

Moartea lui Delavrancea

Germanii invadează apoi Ucraina. Se pune pentru noi în Kiev teribila întrebare: – încotro?... Timp de gândit nu era. O luăm, fără nicio ţintă precisă, unii spre Kursk şi Moscova, alţii spre Basarabia şi Moldova. Dezbrăcăm uniformele cu inimile înfrânte – de nădejdi nu ne dezbrăcăm nici acuma – şi pornim cu destinaţia în Necunoscut... Cei care au luat-o spre nord ajung la Moscova şi se fac, sub constrângerea împrejurărilor, bolşevici de ocazie sub conducerea lui Bela Kun. Eu cu alţi prieteni ajungem, prin peripeţii nespuse, la Iaşi, unde pusese deja piciorul inamicul. Nu mai recunoşteam strada Lăpuşneanu. Printre puţinele figuri discret îndurerate şi resemnate, remarcam bucuria radioasă şi insolită a noilor veniţi din teritoriul ocupat. Erau parlamentarii lui Marghiloman. Aveam trista ocazie de a face cunoştinţa reversului patriotismului fanarioto-român.

Totul era acuma în ordine morală răsturnat, idealul naţional? – Crimă de stat! Morţii Naţiunei? – Victimele lui Brătianu! Calitatea de bănăţean sau ardelean? – O gravă vină a naşterii[100]!

Coboram într-o zi cu prietenul Ghiţă Pop pe strada Ştefan cel Mare. La un colţ, un grup de parlamentari. Apostrofe ca acestea au fost zvârlite după noi: – *„Pentru ticăloşii ăştia s-a nenorocit ţara!"* Şi veneau ei să o salveze în societatea nemţilor şi a ungurilor.

---

[98] Guvernul condus de Vaida-Voevod a durat de la 6 iunie 1932 la 20 octombrie 1932.

[99] Victor Nițescu, care în 1918, voluntar în corpul siberian, a redactat la Irkuţk „Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei", iar la 3 august a fost ales, de către voluntarii adunaţi la Celeabinsk, în funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional Român.

[100] Atmosferă confirmată şi de alte texte memorialistice, îndeosebi cel al lui Pavel Jumanca.

https://biblioteca-digitala.ro

De altfel că (*sic*!) ce atmosferă a creat acel Parlament şi acel Guvern[101], în câteva săptămâni numai, e suficient să amintesc că la 9 mai, când moare marele Delavrancea[102], Catedrala Mitropoliei refuză să-i primească osemintele. Îmi aduc aminte cum clocotea revolta în noi. Cu toate opreliştele şi măsurile sau tocmai din cauza lor, înmormântarea lui Delavrancea se prefăcu într-o mare demonstraţie naţională şi antantofilă, cu zbucniri de ură abia reţinute contra nemţilor, care n-au întârziat să protesteze a doua zi. Îmi aduc aminte, ne aflam în biserica Banu, ticsită de lume aleasă, drapată aproape toată în belşug de tricolor francez şi român. Toţi miniştrii Aliaţilor erau de faţă. Iată-l şi pe Brătianu, cu o mare coroană de flori în braţe. Cum intră, depuse coroana pe coşciug şi se retrase să-şi caute un loc mai în fund. Nu întinse mâna nimănui şi-şi făcu loc printre miniştri, ca şi cum ar fi vroit să se aşeze îndărătul lor. Spre surprinderea tuturor, spre a mea cea mai mare, el înaintă până la mine, care mă aflam în fund, se opri în faţa mea, îmi întinse mâna şi mi-o strânse cu ostentaţie. Pe urmă îşi luă un loc mai în faţă. Ce însemna aceasta? Brătianu era un iubitor de simboluri. Eram primul ardelean sau bănăţean care-i răsăream în cale, după dezastrul „Păcii", eram în uniformă, pe care nu o dezbrăcasem încă, eram deci Ardealul şi Bănatul, în carne şi oase, în faţa lui şi în faţa catafalcului lui Delavrancea. Ardealul şi Bănatul, pe care el vroi să le mângâie şi să le spuie în faţa tuturor: – încredere!... Gestul impresiona.

În biserică au vorbit emoţionant, aş putea zice, însufleţitor, Take Ionescu, Ionaş Grădişteanu[103] şi mulţi alţii, toţi. În amestecul sentimentelor, era nu numai durere, ci tot atâta ură înăbuşită, dorinţi de răzbunare, de nădejdi, ce spintecau un destin crud. Două discursuri îndeosebi ne-au zguduit. Unul, care venea din partea unui nemţofil, profesorul universitar Ion Petrovici[104], care a început aşa:

> „Marele Delavrancea a murit. Încă un pisc care, trece dincolo de hotarele noastre!..."

Transparenta aluzie, la pierderea Munţilor, din partea unui nemţofil, emoţiona. Mai târziu această frază îi valora retorului un portofoliu ministerial... Altul, al ilustrului om de litere francez, Robert de Flers[105], care a făcut războiul pe frontul nostru şi care de atunci a plecat şi el, în nemurire, după Delavrancea. El termină cu următoarea splendidă alocuţie pe care nu mă pot reţine, de a o reproduce:

---

[101] Guvernul condus de Al. Marghiloman 5/18 martie-24 octombrie/6 noiembrie 1918.

[102] Barbu Ştefănescu Delavrancea (1858–1918), scriitor şi om politic român, membru al Academiei Române, de mai multe ori ministru, înflăcărat luptător pentru intrarea României în război alături de Antantă, pentru Transilvania. A murit la Iaşi, în refugiu, la 30 aprilie/11 mai 1918.

[103] Ion (Ionaş) Grădişteanu (1861–1932), avocat, parlamentar, membru în Comitetul Consultativ al Partidului Conservator, ministrul Lucrărilor Publice (1916–1918).

[104] Ion Petrovici (1882–1972), filozof, om politic român, membru al Academiei Române.

[105] Robert Pellevé de la Motte-Ango, marchiz de Flers (1872–1927), scriitor şi diplomat francez, susţinător al acţiunii pentru realizarea unităţii româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

„...În delirul său, câteva ceasuri înainte de a expira, el murmura: „Dumnezeul meu, fă ca visul meu cel mare să se împlinească!" Apoi el făcu acel semn al crucii care este viaticul celor care fără sucombare voiesc să urce Calvarul, până la capăt. În această dureroasă înălţare Delavrancea n-a cunoscut slăbiciune fiindcă el ştia că după Răstignire vine învierea!

Adio, domnule Delavrancea, odihneşte în pace!

Noi vom păstra cu sfinţenie amintirea D-tale!

Aş fi vroit să depun pe sicriul D-tale, amestecat cu florile din văile Moldovei, trandafirii Franţei.

Le-aş fi legat cu două panglici, îmbrăţişate în culorile stindardelor noastre, atât de asemănătoare, atât de fraternele, încât ar fi destul un pic de soare pe una şi puţină rouă pe alta, ca să nu le mai poţi deosebi.

În locul acestor flori, îngăduie-mi, înainte de a te părăsi, de a pronunţa, unindu-le cele două cuvinte, care nu stă în nicio putere lumească de a le separa, cele două cuvinte pe care moartea D-tale le face mai sacre şi care vor rămânea de-a pururi parfumate de iubirea şi de nădejdile noastre: România, Franţa!"

Mai amintesc că într-o biserică şi mai dosnică, ascunsă, ne-am mai întrunit noi, voluntarii, ca să serbăm pe 3/15 Mai[106], urmăriţi şi ameninţaţi, mai rău ca sub unguri. Remarc din cuvântările rostite aici pe cea a părintelui Partenie din Severin, care a emoţionat prin accentele-i energice, virile.

Dar în Parlamentul ce-şi ţinea şedinţele în Teatrul Naţional, tonul degenera din ce în ce, servilismul către inamic, care nu putea să ne devie prieten cu pacea sa, care ne răpea Munţii şi Dobrogea şi inadvertenţele la adresa Aliaţilor se aflau în creştere, nestăvilite doar decât de o singură mândrie ce nu s-a plecat niciodată şi care găsea mereu ocazii de a se afirma şi de a dezminţi că am fi o ţară de simpli ticăloşi: Regina Măria. S-a spus, cu drept cuvânt, că după depunerea armelor n-a mai rămas în Moldova decât un singur bărbat: – Regina Măria! Un singur luptător. – Ea! Ea îl trimise pe fiul ei, Prinţul Carol, în Consiliul de Coroană, ca să protesteze contra păcii „umilitoare", ea organiză acea despărţire, plină de ostentaţie, de Misiunea Militară Franceză, când tot Iaşul împreună cu Familia Regală stătu o jumătate de zi în gară, demonstrând pentru Aliaţi şi pentru Franţa. Ea califică drept crimă şi trădare pacea guvernului Averescu. Toate acestea le afla Iaşul şi făcea ca Războiul să continue mai departe, în suflete, care nu au fost lăsate să dezarmeze. Acest Război, în continuare, avea un singur Comandant, pe Regina Măria!

Ea contrabalansa efectele mizerabile ale şedinţelor de la Teatrul Naţional, care începeau să glorifice înfrângerea. Oligarhia românească, reataşată atât de firesc, organic, de militarismul prusac, triumfa: se abolea exproprierea – cum să nu exulte patriotismul latifundiar! – şi se înlocuia cu legea muncilor silite, sufragiul universal cu vechiul ideal al celor trei colegii şi, ceea ce e principalul, România fericită, de

[106] Data marii adunări naţionale de pe câmpia Blajului la 1848. Aici este vorba despre aniversarea celor 60 de ani de atunci.

https://biblioteca-digitala.ro

dinainte de război, cu țăranul pelagros, dar cu o clasă suprapusă de adevărați patrioți, își desemna reîntoarcerea, de acum, *usque ad finem.*

Era cu putință de a trăi, de a respira în această atmosferă? Am fost câțiva care nu ne puteam împăca cu ea. Și atunci, o hotărâre temerară: de a pleca pe Frontul Occidental, cu orice preț, prin orice primejdii, prin infernul bolșevic și prin armatele austro-germane, care ocupaseră Ucraina!

Făcusem încercarea, sub guvernul Averescu, de a transporta pe Frontul Occidental întreg Corpul nostru de Voluntari, compus din 12 mii soldați, cantonat la Hârlău. Misiunea Franceză luase asupră-și cheltuielile. Generalul Averescu ne dase aprobarea și noi ne împachetarăm la Hârlău și stăm, gata de plecare. Între timp se iscăliră preliminările păcii la Buftea și tot generalul Averescu fu care se contramandă, singur, ordonând dezarmarea noastră.

Ne hotărâsem atunci să plecăm, cel puțin doi inși, ca un fel de soli, pe Frontul Occidental, întreprindere temerară, de care perfect nu ne-am dat seama decât în momentul împlinirii, când o reîntoarcere nu mai era posibilă. Problema era de a traversa, cu pașapoarte false, travestiți, Ucraina, pentru a deruta vigilența austro-germanilor, care țineau toată administrația în mâna lor cu numeroase trupe de ocupație, cu droaie de detectivi și spioni, iar pe urmă de a străbate tot haosul bolșevic. Cum am crezut aceasta cu putință? Cu aproape o totală absență a simțului pericolelor, a măsurării posibilităților, de care ne-am dat seama imediat. Atât eu cât și tovarășul meu de aventură eram condamnați la moarte de unguri. Sentința noastră, publicată în foaia oficială din Budapesta, suna așa că fiecare are dreptul să ne prindă și să ne aducă vii sau morți. Pe modesta casă a mamei mele în Lipova, s-au pus sigilii, confiscată pentru stat[107].

Cum puteam crede să înșelăm atâtea măsuri de pază, în care fiecare om era cercetat, suspectat? Cântărit-am noi sau n-am cântărit și ne-am aruncat numai orbește, nu-mi dau bine seama, ceea ce știu este că Iașul ne făcea și mai multă oroare și curbarea în fața unui destin atât de dureros și umilitor, după permanenta tensiune, în care am trăit doi ani, ni se părea ceva și mai cu neputință – erau oare de mai mică primejdie recunoașterile pe front? – și am decis plecarea, cu orice risc. Ca să fiu drept, trebuie să mai recunosc ceva ce ne-a determinat. Am amintit că o seamă de voluntari au luat-o, la intrarea germanilor în Kiev, spre Moscova și acolo s-au făcut bolșevici de ocazie. Unul dintre ei, „bolșevicul" Guiu, a reușit să se reîntoarcă la Iași. El ne-a înfățișat escapada de posibilă și s-a angajat să se reîntoarcă cu noi și să ne călăuzească. Toată reușita noastră se întemeia deci pe Guiu, în mâinile căruia noi ne-am abandonat toată soarta, viața noastră. Guiu, pe cum se va vedea, s-a achitat brav de însărcinarea ce și-a luat, nu fără puține primejdii și pentru el! Căci dacă-l descopereau, fie germanii, în Ucraina,

[107] A fost prima dată când s-a confiscat casa lui Sever Bocu. A doua oară au făcut-o comuniștii, după ce l-au arestat și întemnițat.

https://biblioteca-digitala.ro

Rakovsky[108] în Kiev, care era guvernator, fie bolşevicii în Moscova, el împărtăşea soarta noastră.

Preparativele voiajului nostru consumaseră două luni, ocupate, zi cu zi, cu silinţele noastre de obţinerea paşapoartelor. Generalul Nicoleanu[109], pe care şi guvernul Marghiloman îl menţinuse în fruntea Poliţiei, ni le promisese, dar ezita şi până la urmă i-a fost frică să ni le mai dea. Am obţinut paşapoartele, cu inerenta greutate, prin Legaţia Franceză, prin dl Saint Aulaire, care îşi avea organizat un perfect serviciu de spionaj. Paşaportul meu, pe numele Sergiu Bogdan, a purtat pecetea Prefecturei şi iscălitura generalului Nicoleanu. Eu eram negustor din Iaşi, care plecam în Christiania, pentru a urmări nişte mărfuri din statele neutre ce trebuiau să-mi sosească acolo.

Înarmat cu acest paşaport, cu câteva mii de ruble şi cu un cec de 10.000 franci, deghizaţi în haine de „bolşevici", de demobilizaţi, ruşi, de pe front, am pornit din Cetatea-Albă, traversând cu o luntre limanul Akermanului, în ziua de 7 august 1918. De aici, drumul nostru ia aspecte de roman-foileton.

Prin Apocalips

Defecţiunea rusă atrage după sine prăbuşirea frontului oriental, invadarea germanilor în Ucraina şi în Kiev, unde se afla cercul de recrutare al Legiunilor noastre din Rusia şi constituirea la Iaşi a guvernului pacifist al generalului Averescu. În Iaşi se examina cu adevărată strângere de inimă, eveniment cu eveniment, care se precipitau acum vertiginos, dar care trebuiau cu adevărat să gâtuiască elanul formidabil ce, într-un mod incredibil, zbucnise din exantematic, din suferinţele danteşti ale iernii din 1917! Cutez a spune, nu întemeiat pe recunoaşterea ulterioară şi a adversarului, în mai multe memorii ce-au apărut de atunci, printre altele ale şefului statului major german, Ludendorf[110], ci aşa cum am putut-o eu vedea atunci şi a o compara cu armatele de pe frontul de Vest, că această armată română era fără egal în tot războiul mondial! Calităţile neamului nostru se puneau într-o extraordinară lumină. Se dovedea că noi suntem o veche rasă de războinici. Nici nu se putea compara această armată, pregătită în 4 luni de misiunile militare franceze, de colaborarea fericită a generalului Prezan cu generalul Berthelot – şi-l amintesc aci şi pe şeful operaţiunilor de la Marele Cartier General, locotenent-colonelul Antonescu, azi general –, cu armata cu care am intrat în război, pregătită de

[108] Cristian Racovski (1873–1941), lider al mişcării socialiste din România, de origine bulgar, a participat la activităţi bolşevice, s-a refugiat în Rusia, unde a ocupat o serie de înalte posturi în statul sovietic.

[109] Eraclie Nicoleanu, general român, prefect al Poliţiei Capitalei (1918–1930) şi comandant al Jandarmeriei Române (1930–1931).

[110] Eric von Lundendorf (1865–1937), general german, adjunct al şefului Marelui Cartier General German (1916–1918). A condus importante operaţiuni militare pe frontul de est.

https://biblioteca-digitala.ro

politicieni sau de şefi militari politicianizaţi în 40 de ani! La primul apel, la calităţile războinice ancestrale, acestea răspundeau strălucit, încrederea acestei armate în propriile-i forţe era infinită. Această încredere, care a electrizat şi frontul civil, ce scăpase şi el din atâtea privaţiuni, din acea iarnă teribilă, nu vroia să ţină cont de realităţi. Astfel, în Iaşi termometrul încrederii şi al optimismului se menţinea urcat, cu toate ştirile dezastruoase ce veneau de pe frontul rus şi ameninţau cu prăbuşirea generală. În fruntea partidului războinic era Regina Măria! Ea înfrunta fatalitatea însăşi, apărea pe front, prin tumulturile din gări ale soldaţilor ruşi în debandadă, prin spitale, în Catedrală, pe uliţele Iaşului. Apariţia Ei încuraja, îmbărbăta, dezarma şi paraliza defecţiunea ruşilor înşişi. De câte ori n-au voit să o primească ostil şi sfârşeau prin a o aclama, învinşi de feminitatea Ei, curajoasă, temerară. S-a spus în paradox că singurul bărbat care a rămas în Moldova era Regina Măria!... Se formează însă oarecare focare pacifiste şi printre noi, ca cel din Bârlad, din jurul generalului Averescu. Ciudată personalitate cea a Generalului!... Fantezia populară făcea din el un mit, un erou legendar al războiului! Soldaţii îl vedeau apărând când pe un front, când pe altul, să-l redreseze, să aducă victoria, atât de aşteptată, în el ducea însă o luptă inegală eroicul cu politica! Era o nenorocire aceasta pentru raţiunea însăşi a războiului nostru.

Generalul Averescu va constitui primul guvern pacifist în Iaşi. Rolul nu părea demn de Generalul care sintetiza eroismul, rezistenţa, cu toată însărcinarea pe care o primea de la un Consiliu de Coroană, orecum măgulitoare pentru el, de a încheia o pace, dar cu o mână pe sabie. În acest Consiliu ce avu loc la Palat sub preşidenţia Regelui Ferdinand, se petrecu şi un alt act semnificativ. Când şedinţa se termină şi Generalul fu însărcinat cu formarea Cabinetului, după retragerea lui Ion I.C. Brătianu, ceru în mod neobişnuit – fiindcă prinţii moştenitori nu vorbesc – cuvânt prinţul Carol, actualul Rege, şi rosti o alocuţiune pe cât de scurtă pe atât de îndrăzneaţă. El spuse:

> „Înainte de a lua o hotărâre, vă rog să mai ascultaţi un glas. Este al Reginei, unit cu al meu, al invalizilor, ofiţerimii şi al oştirii. Vă rugăm, vă conjurăm să nu iscăliţi această pace ruşinoasă!..."

Regele schiţă un gest de neplăcere şi ridică şedinţa. Dar gestul Prinţului nu-şi greşi efectul. Dintre cei patru pereţi, el ieşea afară, în stradă, şi electriza mulţimile.

Nu poate fi rolul acestor memorii de a face şi o critică a lucrurilor întâmplate. Dar incontestabil tânărul Principe era în nota întregei suflări româneşti şi a Armatei. Diferite manifestări avură loc cu caracter direct ostil Puterilor Centrale. La un cinematograf cânta seară cu seară Marioara Cinsky şi incidentele se ţineau lanţ. Cântecul iubit care înflăcăra, înduioşa, era:

> Iubitul meu nu este prinţ
> El n-are pofte, nici dorinţi
> Să stea-n palate
> El stă în vale la Oituz

https://biblioteca-digitala.ro

Sub vifor groaznic, de obuz.
Şi cum se bate.

Aşa semeţ, învingător
Se luptă cu un singur dor
O ştiu prea bine
Şi dorul lui am să vi-l spui
El luptă pentru ţara lui
Şi pentru mine.

Iubitul meu de la hotar
Îţi trimit inima mea dar
Şi-o rugăminte
Ridică-ţi fruntea ta de leu
Şi cu credinţa-n Dumnezeu
Mergi înainte!

Incidentele se repetau pretutindeni, prin localuri publice, gări etc. Marioara Ventura va organiza o demonstraţie la Palat a invalizilor, un fel de *„Les invalides aux Parlament"* din Revoluţie, înmormântarea lui Delavrancea va fi un prilej măreţ de manifestare în acest sens. Plecarea misiunei militare franceze, alt prilej, care va târî însăşi Familia Regală în aceste atitudini ale mulţimii, ce-i vor enerva pe Centrali.

În centrul Iaşului funcţiona o popotă, numită spaniolă, nici acum nu ştiu de ce, poate va fi fost proprietarul spaniol, nu mai ştiu. La această popotă, căreia îi mai ziceam, în deriziune, popota gripei spaniole, venea lume mai bună, ofiţeri, diplomaţi, deputaţi etc., unde pentru 20 lei primeai o masă bună. Aici auzeam rumorile din oraş. În fruntea mesei trona Gherghel, un capşist, care se înrolă în armată ca simplu soldat şi-şi încărcă pieptul cu decoraţii, însă cu niciun grad, din ceea ce-şi făcea o particulară mândrie. Într-o zi ne istorisi cu patos:

„Aseară, la Bolta rece, mâncau nişte ofiţeri germani. La socoteală avură oarecare neînţelegeri. Intervenii şi mă convinsei că nemţii aveau dreptate, chelnerul vroia să-i taie cu câţiva poli. Le făcui socoteala şi le spusei ce aveau de plată şi-i trăsei o înjurătură chelnerului. Fericiţi de intervenţia mea, unul din ei, locotenent-colonel, se grăbi să-mi mulţumească şi-mi întinse mâna.

— A nu, asta nu! – le spusei şi-mi trecui mâna pe după spate. Cu duşmanii ţării mele eu mâna nu dau."

Butadă, rodomontadă, fanfaronadă, orice, erau în d-alde acestea, care veneau dintr-o stare de spirit generală.

Corpul nostru, al Voluntarilor se afla la Hârlău, în mare agitaţie, fierbere. Ne puseserăm de acord cu Legaţia Franceză şi cu Misiunile să fim evacuaţi, pe cheltuiala Franţei, prin Vladivostok, pe frontul din Apus. Făcusem toate pregătirile care deodată se frânseră subit.

https://biblioteca-digitala.ro

Generalul Averescu înainta în galop în pacifismul său şi, prin aghiotantul său dl Argetoianu, încheia la Buftea nişte preliminării care nu numai că nu erau încheiate cu mâna pe sabie, ci îi legară ele lui sabia în cui. Cunoscutele preliminării de la Buftea indignaseră Naţiunea şi-l obligară pe Averescu să-şi depună misiunea. Dacă era vorba de traficat cu nemţii, apoi aceasta o puteau face cu mai mult folos nemţofilii, care de la început erau cu ei.

Înainte de a cădea generalul Averescu ne-am prezentat la dânsul o delegaţie de voluntari, ca să aflăm chiar de la el, dacă era sau nu adevărat ce se zvonea că, conform acelor tratative de la Buftea, Corpul Voluntarilor nu va mai pleca în Franţa, ci va fi simplamente dezarmat, dizolvat. Din nenorocire, Generalul Averescu nu putu decât să ne confirme, ceea ce eu aş fi crezut cu neputinţă. Ştiu că am ieşit de la el decepţionat, atât de decepţionat, încât audienţa aceasta să decidă pentru totdeauna, asupra legăturilor dintre mine şi General, ce mai puteau fi în viitor. Nu numai eu eram decepţionat, toţi câţi ieşirăm de la el. Îmi aduc aminte de Goga, care zise: *„în viaţa mea nu voi mai colabora cu acest om!"* O, dar viaţa e lungă, iar cuvintele au o rezonanţă scurtă, atât de scurtă, la unii. O. Goga a colaborat cu Generalul, Mareşal în urmă, încă-n această viaţă, apoi iar n-a mai colaborat, pe măsură ce se ridica sau apunea steaua Generalului...

În clipa aceea am luat hotărârea de nestrămutat să plec singur în Franţa, să constat definitiv pentru mine că natura mea nu suportă umilirile regimului, batjocura şi înfrângerea, la care eram toţi supuşi, ardelenii şi bănăţenii. Dar cum? Pe unde?

Cu trenul „Take Ionescu" n-am îndrăznit să plec[111]. Mi-am trimis numai soţia, fetiţa şi pe mama-mea, care avea atunci 72 de ani. Vândusem tot şi prefăcusem în bani tot ce aveam şi am luat lumea în cap. Ai mei, cu trenul „Take Ionescu", eu, prin Rusia, prin Apocalips!... M-am despărţit de fetiţă, soţie şi mamă cu inimă împietrită, în gara Iaşului, în acea seară de vineri, 15 iunie 1918, când pleca trenul, după care priveam pierdut în ultima agitare a batistei...

Ce se întâmplase, într-astea, în Rusia, în Kiev? Germanii invadaseră Ucraina. Corpul nostru de Voluntari nu mai avuse vreme de a se repatria. La Iaşi, 16 ofiţeri o luară spre Kursk şi Moscova din faţa cotropitorului german. În Moscova, sub constrângerea împrejurărilor, se vor face bolşevici de ocazie... Eu venisem mai din vreme, cu detaşamentul din Kiev care era trimis în Basarabia. Aşa am ajuns la Iaşi. După căderea guvernului Averescu şi după oprirea Corpului Voluntarilor de a pleca pe frontul occidental, nu mai aveam şedere în Iaşi. Cu venirea parlamentarilor lui Marghiloman, situaţia se înrăutăţea pe zi ce merge. Idealul naţional devenise crimă de stat. Morţii Naţiunei: victime ale lui Brătianu. Calitatea de ardelean sau bănăţean: o gravă vină a naşterii!

---

[111] În timpul tratativelor de la Buftea, Take Ionescu a solicitat, prin delegaţia română, permisiunea de a părăsi România prin Austro-Ungaria pentru a ajunge în Elveţia. I s-a permis, dar i s-a impus să mai ia cu el alte 200 de persoane socotite de ocupanţi ca indezirabile.

https://biblioteca-digitala.ro

O, e frumos patriotismul, câtă vreme e şi rentabil. Dar trebuie să-l cunoşti şi-ntr-o reversibilitate a lui dureroasă. Oligarhia română era ataşată oarecum organic la militarismul prusac. Pierdeam Munţii, pierdeam Dobrogea, dar câştigam multe altele. Exproprierea, care se făcea sub presiunea revoluţiei ruse, avea să fie salvată pentru latifundiari, ba parlamentul va introduce acum o lege a muncilor silite. Sufragiul universal, pe care-l aducea mecanic o Unire cu Ardealul, va fi spulberat, revenindu-se vesel la idealul celor trei colegii.

Era o plăcere să asculţi de pe galeria Teatrului Naţional din Iaşi şedinţele parlamentului. Când auzeam preamărirea cotropitorului, a acelora care ne răpeau Munţii şi provincia transdanubiană, îmi venea uneori să aduc cu mine o bombă şi să o asvârl în mijlocul lor, care batjocoreau acuma tot pentru ce-şi vărsase sângele cei 800 de mii! O crudă ironie a lucrurilor le va mai permite să anexeze Basarabia la acest patrimoniu ştirbit şi să îmbrace toga unui fals naţionalism. Dar anexarea Basarabiei era virtual făcută când ei veneau la Iaşi, făcută din momentul izbucnirei revoluţiei ruse, prin răspândirea de mii de refugiaţi ardeleni şi bănăţeni în Basarabia; prin voluntarii noştri din Kiev, al căror rol nu este arătat încă îndestul; prin sângele detaşamentului nostru, care a intrat primul în Basarabia, lăsând în gara Chişinăului 6 morţi şi numeroşi răniţi şi, mai pe urmă, prin ocuparea ei prin generalul Broşteanu[112]. Ori, nemţofilii şi-o revendicau lor Basarabia, discursurilor lui Stere[113]. Nenorocit intermezzo, care le va da trădătorilor un rol în opera divină, care va legitima mai târziu trădarea şi care-i va face pe ardelenii necunoscători să-l primească cu aplauze pe Marghiloman în primul parlament al României întregite. Am înţeles în acea clipă mâhnirea lui Ion I.C. Brătianu şi confuzia din spirite a unei societăţi nepregătite îndeajuns prealabil pentru marile înfăptuiri, al căror ceas bătea, fără întrebarea ei. Ion I.I.C. Brătianu doar a mai putut face atât, ca protest, să radieze dezbaterile şi lucrările acelui parlament din Iaşi din Arhivele Statului Român.

După plecarea trenului „Take Ionescu", am mai rămas până la 7 iulie în Iaşi ca să-mi pregătesc plecarea, hotărâtă definitiv, prin Rusia, într-o parte ocupată de Puterile Centrale, în cealaltă de bolşevici. În Odesa erau austriecii şi eu trebuia să trec printre ei, la care aveam o sentinţă de moarte. Într-adevăr, în 1915 am fost, împreună cu alţi 11, printre ei părintele Lucaci, condamnat la moarte, în efigie, condamnare publicată în Monitorul Oficial din Budapesta, iar casa mamei mele din Lipova, sigilată şi pusă sub sechestru. Condamnarea din Monitor suna că oricine să mă prindă şi să mă predea *„viu sau mort"* autorităţilor maghiare. Totuşi autorităţile centrale îmi asigurau prea mărinimos un loc în trenul Take Ionescu. Din păţaniile soţiei mele vedeam cam ce mă putea aştepta pe mine. Nu bănuiam însă că nici în Rusia nu era să mă aştepte ceva mai bun.

---

[112] Ernest Broşteanu (1869–1932), general român care s-a distins în luptele din Dobrogea (1916), apoi în bătălia de la Muscel (1917). A condus acţiunile militare care au curăţat Basarabia de bandele bolşevice şi trupele anarhice ruseşti.

[113] Constantin Stere (1865–1936), scriitor şi om politic român, germanofil. Împărtăşea convingerea că orice alianţă a României cu Rusia nu poate duce decât la catastrofă.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru plecarea prin Rusia îmi trebuia paşaport. Mă hotărâsem să mă duc travestit, cu paşaport fals, pentru care îmi luasem numele de Sergiu Bogdan, comersant în Iaşi. Prefectul poliţiei era generalul Nicoleanu, care, cerut de Regele Ferdinand, rămăsese şi sub Averescu şi sub Marghiloman. Nicoleanu era un prieten al meu, făcuse războiul cu noi şi pe sub mână se arăta că ne-a rămas prieten. Poate şi era. Eu i-am comunicat planul meu, cu încredere, la început; mai târziu îmi pierdusem această încredere, când am văzut că ezita. M-a ţinut trei săptămâni cu vorba. Văzând că nu îndrăzneşte, până la urmă mi-am pierdut încrederea. M-am adresat atunci d-lui Saint-Aulaire. Legaţia franceză mi-a procurat paşaportul în 24 de ore. Cum, nu importă, nici nu puteam întreba, dar paşaportul purta acolo ostentativă iscălitura generalului Nicoleanu.

Primul lucru a fost să plec din Iaşi, să-mi pierd urma. M-am dus la Budachi, unde am stat până la 17 august, în dimineaţa zilei de 17 august cu o lotcă, în care mai luară loc o doamnă şi două domnişoare, traversam limanul Akermanului. Vroiam să derutăm organele vamale, de care aveam mare teamă, fiindcă erau compuse din austrieci şi unguri, cu o droaie de agenţi secreţi, cărora vroiam să le lăsăm impresia că suntem nişte plaisirişti, care venim numai pentru două zile la Odessa şi apoi ne reîntoarcem. Deşi plecasem cu mare curaj, sufletul meu se îngreuna din ce în ce, în cele trei ceasuri de traversare a limanului. Totuşi scăparăm destul de uşor la vamă. Tristeţea nu mă părăsea însă, până într-atât că uneori îmi venea să mă întorc îndărăt. Şi aproape sigur că mă şi reîntorceam, dacă nu erau încurajările prietenului Guiu, ale „tovarăşului", care, aci e locul să o spun, avea meritul principal al acestei expediţii. Cine e tovarăşul Guiu? Voluntarul Guiu era printre cei 16 care se refugiase din Kiev la Moscova şi se făcuse, pe cum am amintit, bolşevic de ocazie. Voluntarii noştri stăteau acum sub conducerea lui Bela Kun şi Guiu în special le câştigase o încredere cu totul particulară bolşevicilor, îmi făcea impresia că venise la Iaşi cu oarecare însărcinări, de care cum s-a achitat n-am cercetat. Eu aveam încredere în el, încredere pe care Guiu o merita, cum urma a dovedit-o. Guiu trecea nesupărat, ca bolşevic, prin Ucraina, ocupată de nemţi, austrieci şi unguri, iar la bolşevici era acasă. El m-a încurajat şi m-am decis, până la urmă, să-mi încredinţez întreg destinul, al meu şi al familiei mele, lui. El a fost un devotat până la capăt, deşi putea beneficia cu capul meu. Azi, îmi dau seama mai mult ca atunci, când trădări, renegări de felul acesta n-ar fi nici măcar indignat, când moralitatea era necunoscută, când nu mai exista nici prietenie, nici neam, nici patrie, ci numai succesele personale. Ce frumoasă a fost purtarea lui Guiu! Guiu trăieşte şi azi la Cluj, e vicepreşedintele Corpului nostru de Voluntari şi eu nu pot, vorbind de el, decât să-i exprim toată recunoştinţa mea[114].

[114] Mihai Guiu, sublocotenent, voluntar, trimis să recruteze voluntari în cadrul comisiei a III-a de recrutare, care acţiona în circumscripţia militară Moscova. La Moscova a trecut de partea bolşevicilor, împreună cu Ariston Pescaru şi Alexe Henegar a făcut parte din „Comitetul comuniştilor români", pe care l-a intitulat Partidul revoluţionar al ţăranilor

https://biblioteca-digitala.ro

După două zile de şedere în Odessa, am putut găsi un loc într-un tren ce pleca la Kiev, trenuri pe care germanii se sileau să le organizeze. Am ajuns la Kiev în dimineaţa zilei de 20 august 1917. Aici trebuia să-mi vizez paşaportul pentru Rusia sovietică. Guvernator în Odessa era doctorul Rakovsky, dar puterea politică era în mâna ocupanţilor germani.

M-am dus dimineaţa la ora 10 să-mi vizeze paşaportul. Cunoşteam Kievul în care am stat 10 luni şi umblam parcă cu mai multă siguranţă printre aceşti nemţi ca în Odessa printre austrieci sau unguri, dintre care mereu îmi era teamă că întâmplarea să nu-mi scoată pe vreunul care să mă cunoască. Şi tocmai aci a trebuit să pătesc cea mai mare spaimă. La oficiul de paşapoarte era foarte multă lume. Mi-am dat paşaportul şi aşteptam într-o sală spaţioasă, cu cealaltă lume, de vreo trei ceasuri. Deodată iată un cunoscut, de care mă silesc în zadar să mă ascund după un vecin, mă recunoaşte şi în hainele de bolşevic în care eram îmbrăcat. Era Ivanov, ziaristul pe care dintr-un sentiment de recunoştinţă l-am adus la Timişoara, când eram la Directorat. Ivanov ocupa o funcţie acolo la paşapoarte. EI veni întins la mine şi mă întrebă că unde plec. I-am răspuns evaziv şi încurcat că vreau să plec în Rusia. El căuta să mă servească, dar eu nu ştiam cum să mă privez de serviciile lui. Mă socoteam pierdut. Nu ştiam ce să fac, un moment mă gândeam să fug de acolo şi să mă ascund undeva în Kiev. Disperarea mea se prefăcu în panică, atunci când văzui că Ivanov se duce la masa unde era şi paşaportul meu şi-l căută. Îl găsi şi văzu că e pe nume fals. Atunci mă descoperii lui şi-i mărturisii totul. Îi spusei că vreau să plec la Paris, unde e familia mea şi-l conjurai să nu mă dea pe mâna nemţilor, care simplaminte m-ar executa. Ivanov îmi dete asigurări, dar ele nu m-au liniştit, Ivanov dispăruse cu paşaportul meu şi eu rămăsesem în prada celor mai mari chinuri sufleteşti. De câte ori se deschidea uşa, mă aşteptam să apară organele poliţiale, să mă înhaţe. A venit la urmă Ivanov şi mi-a predat paşaportul iscălit. I-am mulţumit şi l-am conjurat din nou. Dar cât am stat în Kiev, o zi şi o noapte, nu m-am mai putut linişti, am trăit tot clipe de groază, până-n momentul când am trecut la bolşevici. Din Kiev, cu un tren militar, încărcat cu ofiţeri germani, ne-am dus până la graniţă. Scăpând în Kiev, mă urmărea ideea fixă că în ultimul moment, la graniţă, voi fi arestat. N-am fost şi recunoştinţa mea îmi vine singură în condei, când mă gândesc la acele clipe, în care un om, care iarăşi putea profita, a preferat să rămână un brav. Seara pe la 6 am fost vărsaţi de germani Rusiei Sovietice, la o mică staţie, Voroşba. Aici, în câmp, erau mii de care ce staţionau nu ştiu pentru ce. Un rus ne primise într-un car, unde ne frânsesem cu Guiu din două pâini, pe care le cumpărasem în Kiev şi ne consumam cina, pe paie, în car, sub cerul înstelat. Noaptea, o noapte minunată, de sfârşit de august, totuşi răcoroasă, aici în Nord, ne-am învelit cu paiele, care ne-au servit de pătură şi care ne încălzeau.

---

români; a fost devotat cauzei românești, a obținut documente pentru a înlesni trecerea personalităților românești spre Occident și a susținut voluntarii români.

https://biblioteca-digitala.ro

Guiu era acum acasă, în Rusia lui. Dar... Apocalipsul abia de acum va începe. Mai întâi era problematică plecarea noastră. Trenuri nu erau decât la 2–3 zile unul şi la ore neregulate. Guiu tot dispărea să se intereseze de plecare, dar nu venea cu nimic precis. Până în urmă venise cu o veste într-adevăr fantastică. Venise un comisar din Moscova, comisarul poporului Schwartz, cu o locomotivă şi vreo trei-patru vagoane, în care erau încărcaţi păzitorii trenului, soldaţi sovietici, iar pentru domnul comisar un vagon imperial al lui Nicolae al II-lea. Guiu era bun prieten cu Schwartz şi pe mine mă prezintă aseminea de „tovarăş", care mă duc la Moscova, pentru legiunile roşii româneşti. Schwartz mă primi şi-mi dăduse un compartiment de ultimul lux. Comisarul care sorbea un ceai dintr-un mare samovar de argint ce se afla pe masa, tot de argint, mă primea în vestă şi papuci. Nu ştia decât ruseşte, ceea ce era bine, pentru mine că nu trebuia să susţin nicio conversaţie, îmi ocupasem cabina şi pretextând că-s bolnav, două zile şi două nopţi, nici n-am ieşit de acolo. Îmi desfăcusem sacul cu pâinea din Kiev, din care m-am hrănit două zile, doar câteodată aducându-mi prietenul Guiu câte-un ceai, căci mâncare nici Schwartz nu avea. O, ce drum a fost acesta până la Moscova! Staţie de staţie îmi era teamă de a nu fi împuşcat în cabină. Căci abia intra trenul în o staţie şi începea lupta pentru ocuparea vagoanelor, prin mii de oameni, care se căţărau pe uşi, vroiau să pătrundă prin geamuri, pe acoperişuri etc. O adevărată bătălie se încingea, în care răpăiala de puşti, de mitraliere, lua forme groaznice. Gloanţele şuierau deasupra vagonului, izbeau şi-n vagon, încât grămădeam perne, mobile, ca să nu fim atinşi de gloanţele rătăcite. Aceste bătălii se repetau gară de gară, unde trenul era silit să se aprovizioneze cu apă şi combustibil. Nu se poate descrie dezorganizarea feroviară bolşevică de la acea epocă. Cu mare greutate, deşi nu cu întârziere prea mare, am ajuns în ziua Sfintei Mării mari, în ziua aniversară a intrării noastre în război, la 6 1/2 ore seara, în Moscova.

Guiu ne-a condus direct la edificiul în care se aflau încazarmaţi ofiţerii noştri, acum toţi ofiţeri sovietici, sub comanda lui Bela Kun. Aci cu ei se afla şi Bojincă al nostru din Timişoara[115]. Ne-au oferit câte un pat, mâncare nu, fiindcă n-aveau nici ei decât raţia strictă, ne-am mâncat ultimele resturi uscate din pâinea ucraină.

Am stat însă de vorbă mai toată noaptea, fiindcă după câteva cuvinte schimbate cu ei, nici nu ne venea să ne culcăm, ci să examinăm mai curând edificiul, cum am putea evada în noapte dacă fie prin întâmplare, fie prin trădare ne-ar surprinde prin vreo vizită inopinată Bela Kun. Iar groază. Bojincă încă ne sfătuia să nu ne încredem, ceea ce ne mări neliniştea. Într-adevăr, discuţiile cu foştii noştri camarazi din Iaşi mă întristară foarte mult. Majoritatea din ei îmi lăsară impresia că evoluau realmente spre bolşevism. Aceasta mi-o confirmă şi Bojincă şi ne rugă să-l ducem şi pe el cu noi în Franţa. Ne-am şi angajat la aceasta şi l-am luat cu noi până la

[115] Cornel Bojincă (1894–?), avocat, publicist. A fost director al „Gazetei Banatului", redactor la „Banatul" şi „Analele Banatului", toate apărute în perioada interbelică la Timişoara. S-a implicat în susţinerea foştilor voluntari bănăţeni.

https://biblioteca-digitala.ro

Petrograd, unde însă, împotmolindu-ne, şi neştiind cât vom mai sta acolo, iar banii noştri făcându-se tot mai puţini, l-am întors cu suflet întristat îndărăt. A doua zi am plecat de la ora 8, bucuroşi să ne pierdem de foştii camarazi, cu frica în sân de a nu fi fost trădaţi de ei. Ne-am dus pe la Legaţii să ne vizăm paşapoartele. La Legaţia Suediei am întâlnit ca portar pe un bănăţean din părţile Oraviţei. Purta încă pe el dolmanul de husar. Regret că nu i-am notat numele. S-a oferit să ne dea el adăpost pentru o noapte, căci sta în subsolul unei case mari, la care el era portar. Ne-a dus la el şi omul acesta simplu ne-a inspirat mai multă încredere decât foştii noştri camarazi. Şi-a împărţit bietul prizonier şi raţia lui cu noi şi ne-a ţinut acolo închişi ca să nu dea nimeni de noi, până la plecarea trenului spre Petrograd, tren în care plecam a doua zi împreună cu Bojincă. Mi-am luat rămas bun numai de la Guiu, în care credeam.

Ajuns la 27 august în Petrograd, am tras la Hotel Dagmar. Aci însă ne va ajunge un mare ghinion. O studentă, o Charlottă Corday, rusă, l-a împuşcat pe comisarul Petrogradului, Udritzki. Întâmplarea era să ne fie fatală, să o plătim scump. O teribilă reprimare s-a pornit din partea bolşevicilor. În Petrograd teroarea era la culme. Alt incident venea să o exacerbeze şi mai mult. Bolşevicii pătrunseră la Legaţia Angliei. Aici, ataşatul militar englez îi soma, în numele exteriorităţii, să părăsească Legaţia. Nevoind să o facă, ataşatul îşi descarcă englezeşte revolverul în ei şi-i omorî pe doi, ceilalţi omorându-l pe el. Dar o xenofobie îngrozitoare fu răspunsul. Noapte de noapte eram sculaţi din culcuşuri, perchiziţionaţi, legitimaţi. Pe săli cu lumini stinse ale hotelului veneau bandiţi, cu lămpaşe într-o mână, cu revolvere în alta şi ne somau să ne legitimăm. Loveau cu patul puştii în uşi, încât nici nu ne mai închideam cu cheia, de frică să nu fie mai agresivi. În vreme ce unul sau doi ne chestionau, ceilalţi ne furau rufe, veştminte, tot ce aveam. În starea aceasta disperată l-am întors pe Bojincă îndărăt la Moscova, fiindu-ne teamă să nu isprăvim rublele, care cu groază vedeam cum se fac tot mai puţine şi care ne trebuiau, nu numai pentru hrană, pe care ne decisesem să o reducem la o singură masă pe zi, pentru plătirea bolşevicilor, ca să ne scăpăm viaţa. Altădată veneau să ne ducă să săpăm gropi la cimitir, în Petrograd bântuia cu furie holera şi pe străini îi duceau să sape gropi la holerici. Existenţa noastră devenise problematică. Cine putea să ne dea o mână de ajutor? Ne-am dus la Legaţia noastră. Acolo nu mai găsisem decât pe un însărcinat de afaceri, care-şi făcea şi el bagajele. Ministrul Diamandi[116] plecase de mult, abia putându-şi salva viaţa, cu ajutor englez. Graniţa spre Finlanda se închisese ca măsură de represalii pentru moartea lui Udritzky şi nu se ştia când se va redeschide. Ne număram cu groază rublele care nu ne mai ajungeau decât pe câteva zile. Aveam două cekuri pentru Paris. Pe acestea a trebuit să le coasem în căptuşeala mobilelor, fiindcă nu le confiscau numai, ci te împuşcau

[116] Constantin Diamandi, ministru plenipotenţiar al României la Roma (1900–1913) şi la Petersburg (1913–1918).

https://biblioteca-digitala.ro

dacă le găseau asupră-ţi. Ne gândisem să le nimicim. Băncile din Petrograd toate erau devastate şi mobila, case de fier, aruncate în stradă, sparte cu dinamită. Pe străzile pustii, doar pe la prânz dacă mai era ceva viaţă. La 2 intram în hotel şi nu mai îndrăzneam să ieşim până a doua zi, tot la această oră, de frica mitralierelor care răpăiau de pe acoperişele caselor. Din fereastra de la al 5-lea etaj am privit funeraliile lui Udritzky. Nu aplecându-ne pe geam, căci aceasta era un pericol mortal, ci urcându-ne pe scaune şi privind de la distanţă, ca să nu fim văzuţi. Mortul, pe un afet de tun, era descoperit, funeraliile, evident, fără preot, fără ceremonial religios. Toată armata bolşevică îl însoţea, într-o dezordine impresionantă. După zece zile de asemenea chinuri, în care în fiecare dimineaţă te întrebai dacă vei mai ajunge seara, iar seara dacă vei mai ajunge dimineaţa, a dat Dumnezeu de s-a deschis graniţa. Frica intrase însă în noi şi până în ultimul minut aveam teamă să nu ne împuşte în momentul când ne vor da drumul din ţară. Le-am dat ultimele ruble soldaţilor ce ne duceau şi am luat-o înainte fără a îndrăzni a mai întoarce măcar capul îndărăt.

Au trecut de atunci 20 de ani. Şi azi îmi mai revine din când în când, noaptea în somn, coşmarul de atunci, în sensul strict al cuvântului n-am fost păziţi decât de Dumnezeu! Viaţa ne era absolut în mâna acelor indivizi feroce, care ne puteau împuşca, fără niciun motiv, numai aşa, din porniri bestiale, din necesităţi de teroare. Trupurile noastre ar fi fost aruncate în gropi de holerici, fără a se fi putut afla nici urma noastră.

În Finlanda erau nemţii. Trenurile mergeau mai regulat. După 24 de ore am ajuns la Torneo-Haparanda. Aici ne aşteptau dispoziţii de la Paris şi Stockholm, să ni se pună la dispoziţie bani. La 10 septemvrie, traversând ţara lacurilor, am ajuns în Stockholm. Ministru plenipotenţiar aici era Derussi[117], care ne-a făcut o primire călduroasă. El a fost primul care ne-a povestit de certele dintre românii din Paris. Am plecat din Stockholm, după o odihnă de 3 zile, în care ne-am înnoit hainele, albiturile, ne-am bărbierit, curăţit, ne-am redat civilizaţiei. La 15 septemvrie am ajuns în capitala Norvegiei, în Christiania. Am traversat apoi două zile şi două nopţi cu un vas englez Marea Nordului, în care a fost înecat Kitschner[118], ameninţată de submarinele germane precum şi de mine flotante, dar am ajuns norocoşi la 21 septembrie în Aberdeen şi la 22 septemvrie în Londra, unde am stat 10 zile.

Am făcut drumul acesta, prin Apocalips, din Iaşi la Paris, în 87 de zile. O vară.

---

[117] Gheorghe Derussi, diplomat român, ambasador în Finlanda şi chiar ministru de externe pentru doar câteva zile (17 decembrie 1921 – 19 ianuarie 1922).

[118] Horatio Herbert Kitchener (1850–1916), feldamareşal britanic, comandant al trupelor britanice în operaţiunea de ocupare a Sudanului (1895–1898), în războiul cu burii (1899–1902). A fost ministrul de război în anii 1914–1916. A murit pe mare.

https://biblioteca-digitala.ro

La Paris

După o şedere de 10 zile la Londra, unde am avut întâlniri dese cu Steed[119], Seton-Watson[120], Leeper[121], doctorul Madge[122], şi prin ei cu o mulţime de personalităţi engleze, am plecat la Paris. Aici eram aşteptaţi, zoriţi chiar pe drum să grăbim venirea noastră, fiindcă ne aştepta un fel de rol de arbitri, în cearta neisprăvită, de care ne vorbiseră şi englejii şi care nu era altceva decât strămutarea la Paris a certurilor politice de acasă, când – în un timp, când războiul se apropia cu paşi repezi de sfârşit şi Naţiunile îşi reconcentrau forţele în vederea marilor bătălii de la

---

[119] Henry Wickham Steed (1871–1956), publicist britanic, corespondent faimos al ziarului „The Times" la Berlin (1896), la Roma (1897–1902), la Viena (1902–1913). În anii războiului a fost şeful secţiei externe a acestui ziar, iar din 1919 până în 1922, director. A contribuit la facilitarea contactelor româneşti cu Foreing Office, la constituirea unui grup de publicişti, istorici şi diplomaţi, care au susţinut cauza României în timpul Conferinţei de la Paris. În timpul războiului a făcut parte din aşa-zisul „Comitet al lordului Northcliffe", care coordona propaganda în ţările inamice şi a ajuns la concluzia necesităţii destrămării imperiului austro-ungar. Este autorul unei indispensabile lucrări pentru orice studiu dedicat Conferinţei: *Through Thirty Years 1892–1922: A Personal Narrative*, 2 vol. Garden City: Doubleday, Page, 1925.

[120] Robert Willam Seton-Wattson (1879–1951), istoric britanic, profesor la Oxford, bun cunoscător al istoriei Europei de Sud-Est şi a Imperiului Habsburgic, al realităţilor din Ungaria, al dualismului, mai ales a situaţiei populaţiei nemaghiare, supusă discriminărilor de tot felul. Lucrarea sa cea mai cunoscută şi cu efect în epocă a fost *Racial Problems in Hungary*, London: Constable, 1908, urmată de *Corruption and Reform in Hungary*. London: Constable, 1911, dar lui i se datorează şi alte câteva cărţi cu referiri directe la România, în contextul conflagraţiei mondiale: *„Roumania and the Great War"*. London: Constable, 1915; *A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge: At the University Press, 1934.

[121] Allen W.A. Leeper (1887–1935), născut în Australia, asistent la British Museum (1912–1915), apoi la Departament of Information (1917–1918) din Foreing Office, expert în cadrul delegaţiei britanice la Conferinţa de la Paris, prieten şi susţinător al României. La 3 februarie 1919 a fost numit de către Consiliul Suprem în „Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România", împreună cu Sir Eyre Crowe (Marea Britanie), André Tardieu, Jules Laroche (Franţa), Giacomo De Martino şi Vannutelli-Rey (Italia), Clyve Day, Charles Seymour (SUA). A făcut parte din Foreing Office până în 1935.

[122] Dr. Madge, personaj greu de identificat în bibliografia referitoare la epocă. O face generalul Radu R. Rosetti, în *Mărturisiri, 1914–1919*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Maria Georgescu, Bucureşti, 1997, dar imaginea este a unui controversat între contemporani: p.259: *„24 decembrie 1918. Doctorul Madge, mamoş transformat în agent politic, amestecându-se în afacerile noastre, se arată îngrijorat de neînţelegerile dintre români. Seara, Cantacuzino declară că nu se mai amestecă în aceste certuri"*; p. 334: *„31 martie 1919. Vine la mine dr. Madge; vorbeşte de multe şi se apără de a fi partizanul vreunui om politic de la noi"*; p. 363: *„17 iunie 1919. El (Mişu) a cerut lui Sir William Tyrell să recheme pe dr. Madge de aici, pentru că se amestecă în politica internă"*.

https://biblioteca-digitala.ro

masa verde, în vederea culegerii fructului sacrificiilor şi al victoriei, într-un timp când miniştrii de externe Pichon[123] şi Balfour[124] ne solicitau cu insistenţă să le dăm şi noi, românii – precum făcuseră sârbii, cehii, polonii, grecii, ungurii, din vreme – organul, Comitetul Naţional Român, care să reprezinte România, căci guvernul Păcii de la Bucureşti, guvernul Marghiloman, nu era socotit ca o expresie a României, iar în scânteierea primelor anunţări ale Victoriei, toate Naţiunile se pripeau să-şi anunţe aspiraţiile! Numai noi nu le puteam anunţa, ocupaţi deocamdată cu certurile dintre noi.

Parisul era atunci o forfoteală de refugiaţi, poloni, cehi, iugoslavi, ucraini, greci, români, sârbi, îndeosebi mulţi, căci ei îşi abandonaseră aproape toţi ţara. Pe noi Războiul ne-a divizat. Eram două Românii: una, cea cu Regele, era cu Aliaţii, dar mai era una, cea cu Nemţii, care a rămas la Bucureşti. Faptul acesta trebuia să ne pună —şi ne-a pus! —într-o permanentă inferioritate faţă de sârbi, oricare ar fi fost sacrificiile noastre[125]. Iar până la urmă, *„oarba neunire"* trebuia să-i divizeze şi pe cei ce stăteau pe baza Războiului, în faţa problemelor vitale ale Naţiunii, ce se puneau la Conferinţă.

Pacea de la Bucureşti stipula într-un articol, că cei ce vor să părăsească Iaşul, nu numai că nu vor fi opriţi, ci direct favorizaţi să o poată face. Astfel s-a admis un tren pentru Franţa, care să treacă peste ţările Puterilor Centrale, prin Svitera, în Franţa. Cu acest tren, numit „Take Ionescu", fiindcă cu el se refugia şi marele bărbat de stat, împreună cu mai mulţi adepţi ai lui Titulescu şi alţii, se repatriau miniştrii şi misiunile străine ce se aflau în Iaşi. Cu acest tren se refugia şi soţia mea, fiica mea şi mama mea bătrână. Eu n-am îndrăznit să aleg drumul acesta cu tot „salvus conductusul" pe care-l ofereau Centralii. M-am despărţit de ele şi am ales drumul... Apocalipsului, care stăpânea atunci în Rusia. Câtă dreptate aveam, am văzut pe urmă, căci pe drum autorităţile austro-germane n-au făcut dificultăţi decât soţiei şi mamei mele, pe care, dacă nu era maiorul Băleanu, pe atunci în armata austro-ungară, detaşat cu însoţirea trenului, le reţineau ca ostatece în Austria. Dar de ce trebuia să plecăm? – veţi zice. Fiindcă în Iaşi, unde invadaseră deodată cu nemţii şi Marghiloman cu nemţofilii, situaţia pentru noi era de

---

[123] Stephen Pichon (1852–1933), ministrul francez de externe în 1913 şi în 1917–1920.

[124] Arthur James conte de Balfour (1848–1930), om politic britanic, conservator, prim-ministru în 1902–1905 şi 1916–1919.

[125] În SUA lucrurile stăteau şi mai rău. Acolo emigraţia românească era slabă şi cei care (vreo 145.000 de oameni) au venit în America, în perioada 1899–1914, s-au aşezat în statele din vestul mijlociu, unde propaganda nu putea fi una de răsunet pe întregul cuprins al S.U.A. Existau ziare româneşti, dar erau preocupate mai degrabă de ştiri locale decât de propagandă pro-românească. Într-un cuvânt: *„Simpatiile pro-româneşti din SUA erau nesemnificative în comparaţie cu cele rezervate sârbilor, polonezilor, cehilor sau croaţilor, ale căror aspiraţii puteau fi împlinite numai printr-o retrasare a hărţii Europei"* (apud S.D. Spector, *România la Conferinţa de Pace de la Paris*, p. 53).

https://biblioteca-digitala.ro

nesuportat. Treceam într-o zi pe Ştefan cel Mare cu prietenul meu Ghiţă Pop. Eram în uniformă încă de locotenent. La un colţ de stradă, un grup de vreo 20 de deputaţi marghilomanişti strigau după noi:

—Pentru mizerabilii ăştia s-a nenorocit ţara.

Atmosfera devenise pentru noi sufocantă, irespirabilă. Pe 3/15, noi, Voluntarii, l-am serbat într-o hecatombă, ascunşi de ochii vigilenţi ai Poliţiei. Mitropolitul Pimen[126] refuzase Catedrala pentru osemintele lui Barbu Delavrancea, care murea. Nemţii ne luaseră Munţii, Dobrogea, nu nemţii erau însă de vină, ci noi, ardelenii, pentru care s-a nenorocit ţara. Nemţofilii credeau victoria germană definitivă şi jubilau. Era reversul patriotismului român pe care l-am cunoscut.... În ce mă priveşte, eu nu mă puteam împăca cu această atmosferă şi am plecat, gata să nu-mi mai revăd ţara niciodată, dacă victoria nemţească se definitiva, să plec oriunde, chelner în America, decât să trăiesc în acest climat, care nu era pentru mine.

Cu venirea la Paris a lui Take Ionescu, însă, rivalităţile şi disensiunile dintre el şi Ion Brătianu şi liberali, care mocneau în Iaşi, nu numai că n-au cedat prin distanţă, ci, din contră, s-au accentuat, au reizbucnit. Să-mi spună mie oricine ce-ar voi, eu afirm, neamul nostru nu era suficient pregătit pentru acest ceas care bătea prea devreme. Astfel jertfele au trebuit să fie mari, prea mari, şi clasa conducătoare, nu totdeauna la înălţimea acestor jertfe. Orice indignare, efervescenţă de partid în această privinţă, e de prisos. Cum? Pregătire sufletească se poate numi când poeţii noştri, aceia care trebuiau să exalte aspiraţiile Naţiunei, erau cei ce traficau la Paris cu interesele ei permanente şi sfinte.

La Paris se aflau peste două mii de refugiaţi români: foşti miniştri, profesori universitari, publicişti, advocaţi, ingineri etc. Aceştia trebuiau să fie acolo numai Români, din nenorocire ei şi-au păstrat şi acolo numai o armătură de partid, cu care se combăteau şi anihilau reciproc. Aceste dispute în faţa problemelor grave de la Conferinţă i-au descurajat până şi pe prietenii noştri, francezi şi englezi. Când am ajuns la Paris, o ceartă pentru vicepreşedinţi dura de câteva săptămâni şi dădea în spectacol colonia românească.

La Paris, am stat la *Hotel des Deux Mondes,* unde stătea Păvlică Brătăşanu[127] şi unde aveau loc întrunirile românilor. În odaia unde au avut loc aceste întruniri, stă azi o tablă comemorativă în amintirea acelor conventicole româneşti. Şi pe părintele Vasile Lucaci l-am aflat aci.

---

[126] Pimen Georgescu (1857–1935), mitropolitul Moldovei în perioada 1909–1934.

[127] Paul Brătăşanu, deputat takist, refugiat în Franţa. Din iniţiativa sa şi a altor refugiaţi, la 17 ianuarie, este publicat, la Paris, ziarul „La Roumanie", menit să susţină şi să popularizeze interesele româneşti. A făcut parte din Consiliul Naţional al Unităţii Române, înfiinţat la 3 octombrie 1918, al cărui preşedinte a fost Take Ionescu. Din acelaşi organism a făcut parte şi Sever Bocu şi avea menirea să suplinească rolul de reprezentanţă românească pe lângă Aliaţi, în împrejurările cunoscute, în care statul român nu putea să o facă.

https://biblioteca-digitala.ro

După frământări de câteva zile, izbutirăm să punem pace între beligeranţi, pace pe care o înlesni Pavel Brătăşianu, căci altfel nu era posibilă. El îşi rugase prietenii să renunţe la persoana sa, care se impunea acolo prin deosebite consideraţii, un prestigiu pe care-l avea „Nenea Pavlică" la francezi, fusese primit de Clemenceau[128] în audienţă, era animatorul refugiaţilor, persoana în jurul căreia gravita toată lumea, fondatorul ziarului de propagandă „La Roumanie", dar ... era takist şi, deşi pe Nenea Pavlică nu-l contesta nimeni, nici liberalii, regula echilibrului îl cerea pe dl Jean Tehaş Florescu de vicepreşedinte[129]. Căci preşedinte fiind Take Ionescu, iar doi ardeleni impunându-se printr-un sens al lucrurilor, Vasile Lucaci şi O. Goga, era vorba doar de Ardeal, pentru celelalte două locuri trebuiau doi liberali. Refugiaţii nu aleseseră decât pe unul, pe dr. C. Anghelescu[130] şi pentru locul al doilea pe P. Brătăşianu. Pacea însă nu se putea restabili până ce nu renunţase Pavlică Brătăşeanu şi nu fusese proclamat dl Jean Tehaş. Consiliul se putu constitui, luând numirea de Consiliul Unităţii Naţionale, venindu-i apoi imediat şi recunoaşterea din partea Franţei, Angliei, Americei şi Italiei[131].

Acest consiliu funcţiona ca un fel de guvern, provizoriu, până la demiterea guvernului Marghiloman, şi chemarea lui Ion I.C. Brătianu din nou în fruntea afacerilor. Am ţinut vreo trei sau patru şedinţe, ocupându-ne mai ales cu organizarea propagandei, neglijată complet de guvernul Brătianu. La data aceasta, Parisul era inundat de o literatură de propagandă. Toată vara lucraseră sârbii, cehii, polonii, italienii, ucrainii, cu o vie propagandă, din om în om. Noi ne puneam abia atunci pe lucru. Astfel apărură, pe rând, mici broşurele în chestia Banatului, care forma marea ciocnire dintre noi şi slavi, la Conferinţă. Au scris bănăţeanul Vuia[132],

---

[128] Georges Clemanceau (1841–1929), om politic francez, conducătorul Partidului Radical, prim-ministru al Franţei (1906–1909, 1917–1920). A prezidat lucrările Conferinţei de pace de la Paris.

[129] Ioan Theodor Florescu (1871–1950), jurist, om politic român. Iniţial a fost conservator, apoi în aripa takistă, după care a trecut la liberali. În perioada refugiului la Iaşi a fost vicepreşedinte al Camerei, în 1922–1923 ministru de justiţie. În 1929 îşi formează o grupare proprie, „Omul liber", transformată în 1931 în Partidul Liberal-Democrat, partid minor, desfiinţat în 1938. A fost arestat de comunişti în 1949 şi a murit în detenţie la Jilava, în anul următor.

[130] Constantin Angelescu (1869–1948), fruntaş liberal, de mai multe ori ministru al instrucţiunii, prim-ministru în 1933–1934, apoi consilier regal (1938–1940). În timpul războiului (perioada neutralităţii) a fost ministrul lucrărilor publice (1914–1916) şi ministru plenipotenţiar în SUA (1917–1918), după care s-a refugiat în Franţa. A fost unul din vicepreşedinţii „Consiliului Naţional al Unităţii Române", înfiinţat la Paris.

[131] Consiliul a fost recunoscut de puterile aliate în 12 octombrie 1918 prin nota lui Pinchon, ministrul de externe al Franţei.

[132] Traian Vuia (1872–1950), inginer, inventator, pionier al aviaţiei universale, constructorul primului avion din lume (1903). În timpul primului război mondial, fiind la Paris, a condus, începând de la 30 aprilie 1918, „Comitetul Naţional al Românilor din Transilvania şi

https://biblioteca-digitala.ro

inginer, stabilit de mult în Paris, care e socotit ca un procreator al aeroplanului din care au tras foloase alţii, apoi G.G. Mironescu, dr. N. Lupu, Tr. Lalescu, O. Tafrali[133]. Am scris şi eu[134]. Marea greutate, de a scrie ceva mai temeinic, era lipsa oricăror izvoare. Eu n-am avut alt izvor, decât datele statistice ale Recensământului maghiar din 1910. Primele exemplare ale cărţii mele, traduse şi-n englezeşte, fură luate de sub teasc, de la Imprimerie şi duse şi împărţite printre membrii Comisiei de 10, unde se dezbătea chestia Bănatului. În faţa acestei Comisii s-a prezentat şi Ion I.C. Brătianu, precum spunea, nu să apere teza românească, ci să protesteze că aceasta se poate măcar pune în discuţie, fiindcă această chestiune a fost definitiv tranşată încă înainte de intrarea României în Război, prin tratatul care poartă pe el semnăturile Angliei, Franţei, Italiei şi Rusiei, tratat care a fost condiţia însăşi a intrării României în războiul mondial. Dimpotrivă, Vesnich[135] şi o serie de tehnicieni, cu o somitate geografică printre ei, pe care o aveau la Sorbona, profesorul Cvijici,[136] apoi profesorul Radovanovits[137] etc., au apărat cu un mare lux de amănunte punctul de vedere sârb, drepturile lor asupra Voivodinei, care, în

---

Bucovina", care milita pentru independenţa Transilvaniei şi unirea cu România. La 1 august Comitetul va fi întregit cu O. Goga, V. Lucaciu, S. Mândrescu, V. Stoica, N. Titulescu, generalul Iliescu.

[133] Gheorghe G. Mironescu (1874–1949), în 1916–1917 a fost parlamentar al Partidului Conservator, dar ulterior va deveni unul din fruntaşii P.N.Ţ. şi prim-ministru. Ca refugiat în Franţa din 1918, s-a implicat în activitatea de susţinere a intereselor româneşti; dr. N. Lupu (1876–1946), om politic român, la început liberal, apoi ţărănist şi în cele din urmă lider al unor dizidenţe ţărăniste, de mai multe ori ministru. În 1918 s-a refugiat în Franţa, activ în propagandă românească din această ţară şi din S.U.A.; Traian Lalescu (1882–1929), matematician român, fruntaş liberal, originar din Banat. Încă de la începutul anului 1918 se afla la Paris împreună cu alţi universitari români, ca Mrazec, O. Tafrali, Voinov şi s-a alăturat activităţilor iniţiate în susţinerea României de către Misiunea universitară română în Franţa, sosită acolo încă în 1917; O. Tafrali, istoric român (1876–1937), membru corespondent al Academiei Române din 1936, membru al mai sus menţionatei misiuni universitare.

[134] Sévér Bocu, *Les légions roumaines de Transylvanie. L'iredentisme roumain*, Paris, 1918, 23 p.; *La question du Banat. Roumaines et Serbes*, Paris, 1919, 63 p.

[135] Milenko Vesnić (1862–1921), doctor în drept al Universităţii din München, intrat în serviciul diplomatic al Serbiei în 1891, secretar al Legaţiei de la Constantinopol, profesor de drept la Universitatea din Belgrad din 1893, deputat în Adunarea Naţională şi apoi ministrul educaţiei şi al justiţiei în câteva guverne. În 1903 a fost trimis ambasador în Italia şi apoi în Franţa. Trimis special în Franţa până la 1920, principal purtător de cuvânt al delegaţiei sârbe. A condus ziarul „Pravnik", pe care l-a întemeiat în 1892.

[136] Iovan Cvijić (1865–1927), geograf sârb, preşedintele Academiei Regale de Ştiinţe de la Belgrad, rector al Universităţii din Belgrad, a studiat la Universitatea din Viena şi în curând ajunge profesor la Universitatea din Belgrad. Studiile sale asupra geologiei şi geografiei balcanice îl vor face celebru în epocă.

[137] M. Radovanović, istoric sârb, expert al delegaţiei sârbe.

https://biblioteca-digitala.ro

treacăt, n-a existat sârbească în Bănat şi a privilegiilor primite de la împăraţii din Viena, care tot mai puteau sluji la ceva[138]. Îndeosebi atacau Timişoara şi Vârşeţul, unde – spuneau – noi n-avem nimic, dar ei au două Episcopii, vrând a dovedi că noi n-am fi decât oaspeţi în aceste ţinuturi, penetraţiuni ulterioare, ceea ce dovedesc instituţiile lor religioase, episcopatele şi mănăstirile, care sunt slave[139]. Faptul că noi nu ne apăram, că nici nu încercam a răsturna alegaţiile lor, n-a făcut bună impresie[140].

Cât priveşte cartea mea, cetitorul nu-mi va lua de o lipsă de modestie că relatez o scenă dintre mine şi dl Martonne[141], celebrul geograf de la Sorbona, expert tehnic al guvernului francez, în conflictele de caracter local, de interese limitate, cum li se spunea, europene, care fusese chemat şi-n America la Wilson[142], spre a-l pune în curent cu acele conflicte. Deodată cu dl Martonne, fusese la Washington şi dl Masaryk. Pot afirma şi despre dl Masaryk că se-ntorsese de la Washington, altul decât cel care plecase şi pe care-l cunoscusem eu în Kiev. Astfel am fost eu care în Kiev îi spuneam d-lui Masaryk că România şi Cehoslovacia trebuie să aibe hotare comune.

—Imposibil! – răspundea dl Masaryk şi stăruia-n aceasta, căci şoca o filosofie a lui a păcii.

—Ce ne facem cu rutenii? Noi nu suntem imperialişti! – se explica Preşedintele Masaryk.

Reîntors din Washington la Paris, tehnicienii d-sale nu numai că adoptaseră teza mea, împotriva căreia obişnuia să protesteze atât de energic, teoretic, Preşedintele, ci împinseră pretenţiile, peste trupul rutean, până profund în Maramureşul nostru, încât să ne vedem siliţi să ducem lupte aprige cu dânşii, pentru a zmulge comune pur româneşti teoriei hotarelor naturale, care va fi valabilă sus la Tisa, dar

---

[138] Se face referire la aşa-numitele „privilegii ilire" ale Diplomei Leopoldine din 1690, acordate refugiaţilor sârbi, aflaţi sub conducerea patriarhului de Ypek, în urma unei răscoale antiotomane declanşate de ei la instigarea imperialilor. De fapt se acorda atunci autoritate ecleziastică şi asupra românilor bănăţeni, ortodocşi şi ei, ceea ce va genera ulterior o mişcare de separaţie din partea acestora şi tensiuni care pot fi urmărite vreme de peste un veac.

[139] Evident erau exagerări dictate de interese propagandistice, susţinute de delegaţia sârbă.

[140] Este adevărat, istoriografia română din Banat nu a fost pregătită pentru propagandă de acest fel, dar şi cercetările istorice în condiţiile cunoscute nu s-a putut dezvolta. Banatul a rămas încă multă vreme exterior preocupărilor de acest fel şi nici el n-a reuşit să întemeieze un centru veritabil.

[141] Emmanuel de Martonne (1873–1955), geograf francez preocupat de Munţii Carpaţi, specialist la Conferinţa de pace de la Paris, din 1912 membru corespondent al Academiei Române.

[142] Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), om politic american, democrat, preşedintele S.U.A. (1913–1921), având un rol extrem de important, atât în tratatul de la Versailles, cât şi la înfiinţarea Ligii Naţiunilor. Laureat al premiului Nobel pentru Pace în 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

care nu va mai avea aceeaşi valabilitate la aceeaşi Tisa jos[143]. Formula anectorie, wilsoniană, găsită pentru cehi era că au primit a înscrie în statutul Cehoslovaciei drepturi autonome pentru ruteni, pe care nu le-au respectat.

Scena dintre mine şi dl de Martonne, nici nu una, ci două scene, au fost următoarele:

Take Ionescu organizase câteva banchete de propagandă. La unul dintre acestea, la cel dat în onoarea delegaţiilor italiene, la masă stăteam între doi oameni de ştiinţă celebri, între dl de Martonne şi G. Ferrero[144], celebrul istoric italian. Vorbind, când cu unul, când cu celălalt, am observat că dl de Martonne mi se adresa tot cu ...„Domnule Profesor". Vedeam că mă confundă, dar n-am zis nimic până la urmă.

—Domnule Profesor, eu nu sunt profesor.

—Cum, nu eşti d-ta autorul recentei lucrări asupra Banatului?

—Ba da, dar nu sunt profesor.

—Nu eşti profesor de geografie la Unversitatea din Bucureşti? Aşa ştiam.

—Nu!

—Atunci, te felicit, interesantă intuiţie geografică în lucrarea d-tale.

Banchetul a dat loc şi la un incident. Italienii erau nemulţumiţi la Conferinţă pentru Fiume[145] şi Take Ionescu era foarte îngrijorat ca, nu cumva exploatându-se anumite predispoziţii, să dea loc unor demonstraţii contra prietenilor săi sârbi. Dar de ceea ce s-a temut, n-a scăpat. Răposatul Ion Coltor[146], prof. în Blaj, într-un avântat discurs, a făcut joncţiunea cuvenită sufletească între Fiume şi Banat. Take Ionescu nu şi-a putut stăpâni indignarea, iar câţiva din acoliţii săi au alergat la Coltor şi l-au silit să termine. Eu şi italienii l-am aplaudat. Take Ionescu era încredinţat că răposatul Coltor era trimis de Brătianu, ca să-i spargă banchetul, care s-a şi ridicat într-o atmosferă apăsătoare.

---

[143] Lucrurile sunt rezumate de S.S. Spector, *Op. cit.*, pp. 279–280: *„Chestiunea ruteană a jucat un rol important în delimitarea graniţei dintre România şi Cehoslovacia. Atât Masaryk, cât şi Brătianu considerau că o frontieră comună este indispensabilă apărării. Generalul Prezan, şeful Statului Major român, a cerut stabilirea unui hotar comun pentru a tăia mai eficace legăturile Ungariei cu Rusia. Experţii americani s-au împotrivit includerii unei mari minorităţi rutene în România dar, cum nu urma să fie creat niciun stat rutean în regiune, Consiliul a respins obiecţiile americane şi a permis României şi Cehoslovaciei să stabilească un hotar comun de 112 mile în Maramureş. Ambele state au semnat apoi un tratat colectiv asupra frontierelor în 1920, potrivit căruia două treimi din Maramureş reveneau Cehoslovaciei şi restul României. Românii nu au renunţat la revendicarea unei mai mari părţi din Maramureş, în pofida reglementărilor teritoriale amicale dintre cele două state, convenite în anul 1921".*

[144] Guglielmo Ferrero (1871–1942), istoric italian preocupat de epoca romană.

[145] Oraş dalmatin, disputat de Italia şi statul iugoslav.

[146] Ion Coltor (1886–1934), canonic de Blaj cu studii la Viena şi la Roma, profesor de teologie la Blaj. Delegat la Conferinţa de pace. În guvernul lui Vaida-Voevod (iunie-octombrie 1932) a fost subsecretar de stat la Muncă, Sănătate şi Ocrotiri Sociale.

https://biblioteca-digitala.ro

Dl de Martonne mi-a devenit pe urmă bun cunoscut, a venit şi la mine, la Lipova, în explorările sale ştiinţifice prin Munţii Apuseni, dar datorez adevărului istoric să spun că în chestia integrităţii Bănatului nu ne era prieten. A pregătit în această chestiune şi o lucrare cartografică, în care i-am surprins unele erori pe care a fost silit să le recunoască. Aceasta va fi cea de a doua scenă, pe care am avut-o cu d-sa. Încă atunci seara mi-am permis a-i atrage atenţia asupra unor erori ale hărţii sale privitoare la Bănat şi ne-a poftit pentru a doua zi la dânsul acasă. M-am dus cu părintele Lucaci. Pe masă avea harta cu pricina, lângă ea Recensământul maghiar din 1910. I-am arătat că pe hartă este greşit prezentat de sârbesc grupul etnic dintre Vârşeţ şi Panciova, care e românesc. Nu voia să creadă, mai puţin că prima comună din faţa Belgradului, Ofcea, care înşela cu numele ei slav este pur românească[147]. Am luat atunci de pe masă statistica maghiară, care nu putea fi bănuită de parţialitate sau, încât da, nu în favoarea românilor, şi i-am probat, comună cu comună. Vădit jenat, Profesorul recunoscu că am dreptate, încercă o scuză: *„N-aş fi crezut niciodată să fie aceasta cu putinţă. Ştii ce s-a întâmplat? Acum îmi aduc aminte. Cartograful meu e sârb, nu m-am gândit la aceasta şi chiar de mă gândeam nu i-aş fi bănuit onestitatea ştiinţifică."*

Şi din aceasta se poate vedea câtă ardoare, patimă, puneau sârbii în propaganda lor şi câtă nepăsare, noi. Ei vedeau că la noi e slăbiciune şi suficienţă, prea multă încredere. Nu, nu s-a pierdut degeaba Banatul. Asta trebuie fixat pentru urmaşii care vor voi să repare fatala greşeală. O greşeală numai? Nu, serii de greşeli, de acuzaţii, de contraacuzaţii, de simple manevre de politică internă.

Ne-am entuziasmat şi, mărturisesc, m-am mirat când Ion I.C. Brătianu a pus-o, pentru întâia oară, această chestiune a Banatului, Cadrilaterul acesta dintre Dunăre, Tisa, Mureş şi Carpaţi, ca o condiţie, chezăşie a noului stat român. Eram fericit că se găseşte, prin atâta ignoranţă generală, un om de stat şi încă tocmai acela care trebuia, şeful guvernului, ce, spre norocul nostru, e la cârmă, în care vorbesc, limpede, intuiţiile istorice, geografice, biologice, naţionale şi internaţionale ale statului român. Urmăream cu mare mulţumită tenacitatea cu care Ion I.C. Brătianu condiţiona însăşi intrarea noastră în război de recunoaşterea acestor hotare. Tenacitatea sa a învins. Bănatul ne-a fost recunoscut integral şi un tratat fu semnat în acest sens, între noi şi Franţa, Anglia, Italia şi Rusia[148].

---

[147] Localitatea este menţionată documentar (Pomelnicul de la Kruševo) la sfârşitul veacului al XVII-lea. În cursul veacului următor, a primit câteva familii de ardeleni deportaţi din Munţii Apuseni după răscoala lui Horea, inclusiv pe fiul său, Ion Nicola. În 1813 au mai sosit câteva familii româneşti din Clec, sat lângă Becicherechiul Mare. În 1880 avea 1.413 locuitori aproape toţi români, în 1941 avea 1820 locuitori români, în 2001, erau 940, iar astăzi sub 700!

[148] Referire la Tratatul de alianţă al României, pe de o parte cu Rusia, Franţa, Marea Britanie şi Italia, la Bucureşti în ziua de 4/17 august 1916, prin care se recunoştea României teritoriile româneşti aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei: Banat, Transilvania, Crişana,

https://biblioteca-digitala.ro

Ion I.C. Brătianu va săvârşi acum prima greşeală. Neglijează să ia şi iscălitura Serbiei, a statului interesat, ceea ce nu întâmpina nicio greutate atunci şi ceea ce-i va da mai târziu Serbiei pretextul eschivării că pentru ea acest tratat nu există, că ea nu a luat niciun angajament, că pe ea nu o angajează iscălitura Rusiei, care nu putea ceda ce nu era al ei. Pe urmă a venit cealaltă greşeală, mare, de a fi stat la Conferinţă, până ce a pierdut tot, până la ireparabil, până a nu-i lăsa urmaşului altă posibilitate decât de a iscăli ... dezastrul, care era al său. Conflictul politic al lui Ion I.C. Brătianu cu Aliaţii s-a dezvoltat într-un conflict personal. „Cei patru" care croiau hotarele (Wilson, Lloyd George[149], Clemenceau si Orlando[150]) nu mai aveau nici raporturi personale cu Brătianu. Atunci au tras hotare de pedeapsă României, ca să o silească astfel să-şi schimbe delegatul la Conferinţă, să-l trimită pe Take Ionescu, căruia să-i dea hotarele lui, care, faţă de cele ce s-au tras şi au rămas, să însemne un mare triumf şi personal pentru Take Ionescu. Aceste hotare treceau undeva deasupra Panciovei, lăsau la noi Vârşetul, Biserica-Albă, Becicherecul şi Chichinda şi rolul lor era mai mult de a-i da Belgradului o acoperire militară, strategică. Mai aveau un avantaj aceste hotare, trebuie să recunoaştem, chiar peste cele ale integrităţii, dacă le-am fi putut avea: erau liber consimţite de sârbi, purtau iscălitura lui Pasici[151], în convenţia încheiată la Londra între cei doi bărbaţi de stat Take Ionescu şi Pasici[152], sub preşedenţia ministrului de externe al Angliei, Balfour. Brătianu nu s-a retras, n-a primit avertismentul, şi n-a plecat din Paris, până când Aliaţii trebuiau să încheie Conferinţa şi să parafeze tratatele. Atunci, bietul Pichon, ministrul de externe francez, de la gară încă a căutat să-l reîntoarcă pe Ion C. Brătianu, îngrozit el însuşi că rămân acele hotare de pedeapsă, Ion I.C. Brătianu a plecat însă trântind uşile[153]. Omului lui Pichon nu i-a mai strigat decât prin fereastra vagonului:

Maramureş, Bucovina. Din partea României, a semnat prim-ministrul I.I.C. Brătianu, din partea Rusiei, Stanislas Poklevski-Koziell, contele de Saint-Aulaire, Sir George Barclay, baronul Carlo Fasciotti.

[149] David conte de Dwyfor Lloyd George (1863–1945), om politic britanic, prim-ministru (1916–1922).

[150] Vittorio Emanuele Orlando (1860–1952), om politic liberal italian, prim-ministru (1917–1919).

[151] Nikola Pasić (1846–1926), de mai multe ori a fost prim-ministru al guvernului sârb, filorus.

[152] Au existat astfel de întrevederi între Take Ionescu şi Nikola Pasić în octombrie 1918, înainte de Conferinţa de Pace. Take Ionescu era preşedinte al Consiliului Naţional Român, dar nu avea nicio împuternicire oficială. *„Deşi Ionescu îşi depăşea atribuţiile, întrucât nu deţinea niciun post oficial, se ştie că el şi Pasić au ajuns la o înţelegere în disputa sârbo-română cu privire la Banat, că făcuseră planuri împreună cu Venizelos pentru o federaţie balcanică şi că toţi erau de acord să îşi sprijine reciproc pretenţiile. Eforturile lui Ionescu erau totuşi zadarnice, fiindcă Brătianu nu era dispus să coopereze cu statele mici din Europa Centrală şi de Est".* (Apud, S.D. Spector, *Op. cit.*, pp. 54–55).

[153] Nemulţumit în legătură cu unele prevederi ale Tratatului de Pace şi cu atitudinea discriminatorie faţă de statele mici, I.I.C.Brătianu părăseşte Conferinţa la 2 iulie 1919 şi la 7 iulie era la Bucureşti, unde va continua să protesteze. În 12 septembrie va demisiona din fruntea guvernului.

https://biblioteca-digitala.ro

—Dacă nu mi se dă tot, cele mai rele hotare pentru mine vor fi cele mai bune.

Nenorocit minut. Aliații nu i-au dat tot și paradoxul din gara Lyon s-a prefăcut în dramă, drama hotarului nostru bănățean. E bine însă să se cunoască, de toți, de cei de acum, cât și de cei din viitor, că hotarul bănățean e hotar de pedeapsă. Vor veni alte generații, de altă demnitate sau putințe, care nu vor să rămână pedepsite pentru greșelile antecesorilor lor.

Dar, nici aceasta nu era încă totul. Îl poți pe un popor nedreptăți, violenta, pedepsi. El nu va pierde însă decât la ceea ce renunța el. E o axiomă. Brătianu nerenunțând la nimic, salva dreptul la tot. Dar așa a făcut? Îi plăcea lui Ion I.C. Brătianu să asemuiască politica sa cu cea a tatălui său în chestia Basarabiei. Rezistă comparația? Ion Brătianu a rămas din cauza Basarabiei până la moarte ostil Rusiei și această ostilitate a rămas moștenire și generațiilor următoare. Între relațiile dintre România și Rusia stătea un permanent cadavru: raptul din 1812[154]! Ion I.C. Brătianu, peste un an, s-a dus la Belgrad ca la o Canossă, iar pentru urmașii săi nici amintirea atitudinei sale din Paris nu mai există. Dimpotrivă, cu rost și fără rost, ei dau asigurări tuturora, și acelora care nu le cer, ca nu cumva să mai poată cineva crede altfel, că hotarele României sunt definitive, că România nu mai are nimic de revendicat, ceea ce, evident, este profund de umilitor, dureros, mai ales pentru cei rămași dincolo, cărora nu li se pot lua până și nădejdile... Niciun partid n-are dreptul acesta, nici unul să nu identifice Națiunea cu slăbiciunile lui, care îi sunt proprii.

În ce-l privește pe Take Ionescu, atitudinea sa a fost tot atât, dacă nu și mai reprobabilă, criticabilă. În rivalitățile lor personale și de partid, să zicem și de concepții, cei doi șefi se sprijineau, fiecare, pe alți factori. Ion I.C. Brătianu se bucura de încrederea regelui Ferdinand, necontrolat, nelimitat, absolut. Take Ionescu, de cea a străinătății. Era mândru de un titlu de *„mare european"*, pe care i-l decernase Clemenceau. Dar nimic nu se dă pe gratis. Totul trebuie slujit, meritat.
Take Ionescu avea o singură datorie în străinătate pe care nu și-a împlinit-o: să apere tratatul lui Brătianu, care nu era al lui Brătianu, ci al României, să nu producă nicio breșă într-o unitate, care era în acest scop necesară, să evite până și impresia că Aliații ar putea constitui în România alt guvern, care să le fie favorabil.

Căci evident și Aliații se aflau în foarte mare jenă. Nu le era ușoară hotărârea între noi și slavi. Controversa apoi nu era singură, ea se interpenetra cu alte numeroase conflicte de această natură. Atunci se țineau în compensații, într-un fel de echilibru, Aliații. Sau examinau cu grijă părțile slabe ale tezelor în luptă și căutau breșele prin care să poată să se strecoare mai ieftin. În cazul concret, chestiunea se punea pentru Aliați astfel: dacă satisfac teza sârbească, îl nemulțumesc pe Brătianu, dacă satisfac pe cea românească, supără toată Iugoslavia. Și teza noastră

[154] Prin pacea de la București, încheiată în 1812, între Rusia și Turcia, Rusia a anexat Basarabia, care aparținea principatului Moldovei.

https://biblioteca-digitala.ro

din nenorocire avea şi alte părţi slabe. Întâi, pacea de la Bucureşti. Cu toate că ea a fost rezultatul unor forţe majore, revoluţia rusească, defecţiunea Aliatului din Răsărit, care ne-a lăsat izolaţi, încercuiţi, încât pacea a trebuit să o încheiem, chiar cu aprobarea Aliaţilor, ea totuşi n-a fost de natură, mai ales prin atitudinile guvernului nemţofil din Iaşi, a întări, ci de a slăbi poziţia noastră. A doua, primisem Basarabia în plus, care nu era în tratat, Basarabia, ce-i drept luată de noi, prin alte noi jertfe, dar pe care Aliaţii totuşi trebuiau să ne-o confirme şi încă cu preţul supărării Aliatului rus, care, oricât trădase, dar până-n trădare colaborase cu jertfa sa imensă, de mai multe milioane de morţi, la victoria comună. Cu toate aceste slăbiciuni, părerea mea nestrămutată e că opunându-le Naţiunea unitatea ei, în chestiunea Banatului, nu se putea trece peste ea. Era greu de a sfârteca unilateral un tratat, de pe care, deşi lipsea semnătura Americii, stăteau acolo ale Franţei, Angliei, Italiei. Era greu de a cădea în aceeaşi vină pe care Aliaţii nu i-o iertau Germaniei, de a fi declarat tratatul ei cu Belgia petec de hârtie. Căci pentru România mai pleda un argument. Ea nu era silită a lua parte la Război, ca Serbia, care era cauza însăşi a războiului. România putea beneficia de neutralitatea ei, pe care de bună voie şi-a sacrificat-o.

Take Ionescu nu era însă de părerea aceasta. El îmi aducea de multe ori obiecţiunilor mele scuza şi explicaţia sa.

„Eu nu cer ce ştiu că nu mi se dă."

Altădată îmi spunea:

—Dragă Bocu, eu te admit că suferi şi te torturi ca bănăţean, dar ce vrei să fiu eu mai bănăţean ca Goga, care nu e de părerea ta.

Mărturisesc că mă durea argumentul din urmă şi stăteam dezarmat în faţa lui.

În faptă, O. Goga era cel care trata cu sârbii, cu Vesnich şi ceilalţi. A trata cu sârbii însemna a-i admite. O. Goga m-a chemat şi pe mine de mai multe ori la acele consfătuiri, i-am răspuns consecvent că eu n-am ce să discut asupra unor teritorii, care nu pot forma obiect de discuţii. L-am susţinut pe Brătianu din tabăra lui Take Ionescu, sincer, integral, hotărât, fiindcă la renunţări era totdeauna timp.

Şi pot spune că am sacrificat o prietenie, intimă, caldă, profundă, pentru o credinţă a mea, care era şi mai profundă. Mă gândesc şi azi cu duioşie la atâtea discuţii, explicaţii, câte am avut cu Take Ionescu. Mi-a spus că eu sunt torturat ca bănăţean, în realitate, cred că torturat era el. Şi avea o adevărată necesitate să se explice cu mine, să obţie de la mine nu ştiu ce absolviri, pe care eu nu i le puteam da. Aceasta l-a jignit până la urmă, într-atât, – fiindcă, om incontestabil superior, era de tot atât de mare sensibilitate de spirit şi de suflet, – încât s-a îndepărtat, răcit, de mine şi până la moarte nu s-a mai reconciliat.

Eu nu-i port, nici azi, nicio supărare şi-i cer iertare până şi umbrei sale dacă l-aş fi supărat eu. Fiindcă-n această chestiune n-am urmat voia mea, ci a unor porunci, mai tari, superioare, ancestrale. Nu porniri vandale sunt în mine, de dărâmare de altare, de răsturnare de idoli. Nici veleităţi orgolioase de a mă ridica pe mine prin ridicarea chestiunilor. Nu. Vreau să se ştie adevărul, ca cei rămaşi în nedreptate să

https://biblioteca-digitala.ro

nu cadă în deznădejde. Vreau să se ştie că în aceste hotare nu sunt sancţiuni imanente, ci greşeli omeneşti, reparabile. Vreau să zdruncin încrederea în trăinicia unui lucru efemer, împotriva căruia se răzvrăteşte nu numai istoria noastră, ci toate legile biologice. Vreau să se ştie că hotarul bănăţean este un hotar de pedeapsă, care ni s-a dat pentru păcatele noastre...

Aceasta cu atât mai mult, cu cât cei doi mari bărbaţi pot suporta adevărul. Fiindcă faptele mari, pe care le-au săvârşit ei şi care îi trec la nemurire, sunt ale lor, dar vinele nu sunt numai ale lor. Vinele, cum am mai arătat şi în 1923, în Parlament, sunt ale întregii generaţii, surprinsă de lucruri prea mari, pentru care nu era suficient pregătită. Cum era să stăruie ei în mai mult, într-o societate în care până şi visătorii, poeţii, se mulţumeau cu mai puţin?

Pe când Ion I.C. Brătianu sta ferm, în neutralitate, faţă de Aliaţi, pe temeiul integrităţii, apăreau articole, studii, care îl descurajau în intransigenţa sa. Societatea noastră era speriată de ce căpăta şi nu o dată se auzeau glasuri: *„avem de unde lăsa"*, *„nu fiţi lacomi"*. Nici Italia nu era lacomă şi nu se prăpădea desigur fără cei 3 km pătraţi dintre Fiume şi Şuşak, pe care i-a adus insurecţia lui d'Anunzio[155] la patrimoniul italian. Dar Italia a pus pe carta lui d'Anunzio tot. Şi din efervescenţa din Fiume a răsărit renaşterea mussoliniană, fascistă, romană. Precum din înfrângerea noastră în Bănat se trage moralul nostru de învinşi, pe care nu l-au putut schimba toate bucuriile de ceea ce am câştigat.

Instinctul nostru pierdea simţul just al limitelor... Cine ştia în Bucureşti unde sunt limitele juste? Cine venea înainte de război prin Becicherec[156], prin Doloave[157], Panciova[158], Satul-Nou[159] sau măcar în Timişoara? La adunarea lui Murgu de pe

---

[155] Gabriele D'Annunzio (1863–1938), scriitor italian, unul dintre cei mai înflăcăraţi militanţi pentru intrarea Italiei în război şi în susţinerea intereselor sale. Apropiat al lui Benitto Mussolini.

[156] Becicherecul Mare, azi Zrenjanin în Serbia, fost centru administrativ al fostului comitat bănăţean Torontal.

[157] Localitate mixtă, din sudul Banatului sârbesc de astăzi, în apropierea Panciovei. Menţionată documentar la sfârşitul veacului al XVII-lea, iniţial avea majoritate românească. La 1882 erau 1.448 români, iar la mijlocul secolului trecut, 1664 români şi 2.788 sârbi. Astăzi localitatea are cam 7.000 de locuitori din care 1300 români.

[158] Oraş în sudul Banatului sârbesc, în apropierea Dunării, în dreptul capitalei sârbe Belgrad. Majoritatea o au şi au avut-o sârbii, dar există şi o mică comunitate românească. Nume româneşti apar în documentele bisericeşti, încă la începutul veacului al XVIII-lea. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea au existat instituţii de credit româneşti, asociaţii culturale, parohie (şi astăzi există o capelă românească), ziare şi publicaţii. Se poate spune că, deşi proporţional populaţia românească este în număr mic şi astăzi, Panciova este un centru cultural important al minorităţii româneşti din Serbia.

[159] Satul Nou, localitate mixtă la 18 km de Panciova, spre Vârşeţ. În 1869 erau 5.563 români şi 1.461 sârbi, în 1921 erau 5.130 români, 937 sârbi. Astăzi numărul românilor este mai mic de 3.000 de suflete.

https://biblioteca-digitala.ro

Câmpia Lugojului au mai fost C. Rosetti, Iepureanu[160], dar pe urmă cine a mai fost? Geambaşii, care cumpărau cai pentru armata română. Sforţările neamului nostru pentru recucerirea Tisei erau lăsate sorţii lor. Bietul nostru neam! Turcii n-au mai lăsat din el decât vreo 40 mii familii şi acelea retrase în munţi. Dar din rezervorul ardelean, oltean, mehedinţean, gorjean au venit cu sutele de mii, să umple golurile. Cum au răzbătut ei, fără conducători, printre sutele de mii de străini aduşi din toată Europa, de împăraţii din Viena, să inunde din nou şesul de pe care s-au retras şi să înainteze, pas cu pas, iar până-n Tisa. Cum a putut el înfrânge atâtea asupriri, materiale şi spirituale, ere de fier, stratimiroviciene[161], împilări, austriece, maghiare, şi să se redreseze, cu ostentaţie, tocmai în faţa Belgradului? Ofcea din faţa Belgradului este o fortăreaţă din cimentul celui mai teribil sânge românesc. Ungurii aici au deportat, după Revoluţia din 1784, seminţia lui Horia, Cloşca şi Crişan. Nu-i un păcat, strigător la cer, ca Războiul să întrerupă această evoluţie, să o înfrângă în plină desfăşurare? „Tribuna" din Arad, ziar zilnic, avea în Satul-Nou, de lângă Panciova, 100 de abonaţi.

Tristul adevăr este că periferiile sunt lăsate şi azi singure în atâtea sforţări, dar atunci? Străinii cunoşteau mai bine aspiraţiile teritoriale româneşti. Se cunoştea, de mai mult de un secol în cabinetele europene, harta secretă a iredentei româneşti. În 1787, Caterina II preconiza restaurarea Daciei cu frontiera Dunării şi Tisei, ca un stat tampon între Rusia, Turcia şi Austria[162]. Pe statuia ecvestră din Viena a lui Iosif II stă gravat *„Rex Daciae"*. Niciun călător, care a umblat de atunci prin Banat, n-a putut fi mistificat privitor la caracterul acestui pământ. Griselini, Thornton, Thouvenel, Demidoff, Kanitz, Saint-Marc Girardin, Picot vorbesc de Banatul de Temesvar ca de un pământ românesc[163]. Prokesch-Osten[164], ambasadorul Austro-

---

[160] La a doua adunare naţională a românilor bănăţeni de la Lugoj, din 15/27 iunie 1848, convocată de Eftimie Murgu şi la care au luat parte 10–15.000 de oameni, au fost prezenţi şi trei revoluţionari moldoveni: Lascăr Rosetti, Alecu Russo şi Manolache Costache Epureanu.

[161] Se face referire la mitropolitul de Carloviţ, Stefan Stratimirović (1757–1836), înscăunat în 1790 şi perceput ca unul dintre ierarhii ce făceau eforturi de sârbizare a populaţiei româneşti ortodoxe, aflate sub autoritatea sa.

[162] Referire la proiectul nerealizat privind constituirea unui stat-tampon între imperiul ţarist şi cel austriac, aşa-numitul regat al Daciei, nutrit o clipă de cei doi monarhi menţionaţi în textul lui Sever Bocu.

[163] Toţi cei menţionaţi sunt călători străini care au făcut ample menţiuni despre români: Francesco Griselini, *Versuch einer politischen und naturlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Vienn, 1779; Thomas Thornton, *État actuel de la Turquie, ou description de la constitution politique, civile et religieuse du gouvernement et des lois de l'Empire Ottoman, des finances, des établissements militaires de terre et de mer, des sciences, des arts libéraux et mécaniques, des mœurs, des usages et de l'économie domestique des Turcs, et autres sujets du Grand-Seigneur; auquel on a ajouté l'état géographique, civil et politique des Principautés de la Moldavie et de la Valachie, d'après les observations faites*

https://biblioteca-digitala.ro

Ungariei la Constantinopol, precizează în preajma Conferinţei din Paris, de la 1856[165], aspiraţiile româneşti textual: *„Românii tind la un stat independent, cu Bucovina, părţile româneşti din Transilvania şi Bănatul cu Balcanii ca frontieră"*.

Eu nu-i voi tăgădui politicei lui Take Ionescu prevederea. Trebuie să recunosc că timpul l-a justificat, pe el, până într-atât încât Brătianu să schimbe brusc de front, să-şi abandoneze toată politica sa de tratat, să-l accepte pe Take Ionescu, integral. Politica lui Take Ionescu de la Conferinţă, direct slavofilă, se va dezvolta prompt în „Mica Antantă"[166], foarte criticată, la început, de Brătianu, ca pe urmă să fie subit acceptată într-atât, că am putut întrebuinţa în 1923 la adresa partidului liberal următoarele cuvinte: *„dac-ar trăi Take Ionescu, ar trebui să vă înscrieţi direct la dânsul, într-atât i-aţi expropriat toată politica, toate ideile, sau să fie silit să şi le abandoneze el, ca să se deosebească de d-voastră"*.

Evident, în materie de politică externă nu există niciodată cuvânt ultim, este totdeauna altul mai ultim. De aceea, nicio politică externă nu poate scuza renunţările. Amicii în politica externă nu se plătesc cu teritorii, nici cu sânge. Neamul românesc nu poate renunţa la 500.000 de români, de dragul Alianţelor. E preţ prea mare. De aceea am susţinut la Paris politica lui Brătianu, politica de tratat, am susţinut-o şi când el a încetat de a o mai susţine, o susţin şi azi şi o voi susţine, până când sângele celor 800 de mii nu va fi răscumpărat integral.

Căci o Naţiune care nu e unită pe nimic, nici pe chestiile de teritoriu, externe, nu e o Naţiune. E numai un popor. În faţa străinătăţii, o Naţiune trebuie să fie unită, oricât ar fi divizată înlăuntru. Noi n-am fost aşa la Paris. Cât de violenţi, de cunoscuţi de răi în urile lor sunt sârbii, au fost capabili să se unească în faţa Conferinţei, sciziparităţile lor temperamentale să amuţească, iar propaganda lor să străbată atât de intens, încât femeile americane să se îmbrace la balurile lor în costume *„à la tragedie Serbe"*. În acest timp, şefii noştri politici soseau certaţi la

---

pendant une résistance de quinze ans tant à Constantinople que dans l'Empire turc; par... Traduit de l'anglais par M. de S.I., I-II, 2 vol. Paris, 1812. Ediţia engleză a apărut începând din 1807. Édouard Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques) par m... Ouvrage accompagné d'une carte détaillée du Bassin du Danube*, Paris, 1840; Anatole Démidoff, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837 par...* Édition illustrée de soixante-quatre dessins par Raffet, Paris, 1840; F. Kanitz, *Serbien*, Leipzig, 1868; Girardin Saint-Marc, *Souvenirs de voyages et d'études, par...* I-II, Paris, 1852–1853; Emile Picot, *Les Roumains Macédoniens en Autriche et en Hongrie*, în „Albumul Macedo-Român", Bucureşti, 1880; Idem, *Les Roumains de la Macedoine* în „Revue d'Antropologie", nr. 3, 1875, 48 p.

[164] Anton von Prokesch-Osten (1795–1876), diplomat în serviciul Austriei, ambasador la Sublima Poartă (1855–1871).

[165] Prin care, după războiul Crimeei, se redesena harta politică a Europei.

[166] Sistem de alianţe încheiat între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia (1920–1921), prin care se urmărea menţinerea prevederilor tratatului de la Versailles şi împiedecarea manifestărilor revizioniste în regiune.

https://biblioteca-digitala.ro

Paris, neuniți, evitându-se unii pe alții, amănuntul meritând interesul cronicarului: Brătianu şi Take Ionescu nici mâna nu şi-au întins 4–5 luni, cât au stat la Paris. Supărați că Brătianu nu le-a dat atenție la Quai d'Orsay, Take Ionescu împreună cu Nicolae Titulescu au părăsit Parisul în toiul Conferinței şi s-au dus la Nisa, ca şi cum Bănatul sfâşiat prețuia mai puțin decât o ambiție jignită. Aci aşteptau ca vreo telegramă să le anunțe căderea lui Brătianu. Telegramele le-au anunțat căderi, dar nu a lui Brătianu, ci a Bănatului. Această oarbă neunire, această sfărmare de forțe a fost comandamentul înfrângerii, temelia dramei pe care se clădeşte orice act de stat, nefast, pornit din această politică a urilor dezlănțuite, pentru a nimici cu o răzbunare personală înseşi destinele unui neam.

Nota: Reproducerea textului memorialistic s-a făcut după: Sever Bocu, *Drumuri şi răscruci. Memorii*, vol. I, Timişoara, 1939, pp. 119–209. Ed. II-a, Sever Bocu, *„Drumuri şi răscruci. Memorii"*, Ediție îngrijită de Cornel Ungureanu şi Viorel Marineasa. Introducere şi tablou cronologic – Viorel Marineasa. Cuvânt înainte – Vasile Bogdan. Postfață – Cornel Ungurean, Editura Marineasa, Timişoara, 2005, pp. 175–280.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

11. Opt luni în Kiev

Conferinţă ţinută de dl
SEVER BOCU
Duminecă 19 martie 1933, în cadrul de conferinţe ale Institutului Social din Timişoara

Doamnelor şi Domnilor,

Opt luni de zile, cât am stat în 1917, la Kiev, trimis de Marele Cartier General din Iaşi, ca simplu locotenent, pentru a mobiliza pe prizonierii noştri şi a-i constitui în Legiunile de Voluntari pentru dezrobirea pământului lor străbun de sub jugul maghiar şi habsburg, n-am scăpat o clipă de sub obsesia unei întrebări: prin ce legături misterioase se leagă înfăptuirea unităţii noastre – ce părea pentru toţi gânditorii politici şi să recunoaştem pentru majoritatea oamenilor politici români o himeră – de acest oraş moscovit, mama oraşelor ruse, cum i s-a zis prin importanţa ce o lua, mai ales după căderea Constantinopolei, ca moştenitoare a Bizanţului, ce-i da titlul de a treia Romă, ca centru spiritual al Bisericii Orientale, de unde comanda cu forţă de dictatură vocea mitropolitului din Kiev. Există vreo corelaţiune spirituală între drumul Unirii ce trece prin Kiev şi aceste tradiţii, cari ne-au ataşat pe noi definitiv prin credinţă de Orient, mai rămânând legaţi de Occident numai prin limbă, între Petru Movilă, strălucitul metropolit al Lavrei din Kiev, reformatorul şi reanimatorul credinţei ortodoxe, şi poate între însuşi metropolitul nostru Andrei Şaguna, discipol vizibil, în opera sa religioasă, al lui Petru Movilă este greu de stabilit, dar constitue incontestabil una din acele realităţi misterioase, insondabile ale războiului nostru, de care el este dominat în tot ansamblul lui de fapte.

Căci meditând şi interpretând just realitatea, este imposibil a nu recunoaşte că ea nu este altceva decât expresiunea voinţei divine, de care luăm cunoştinţă numai postum faptei prin interpretarea şi revelaţia realităţii.

Evoluţia istorică rupe toate legăturile noastre cu Răsăritul mai bine de un secol. Dincolo de Prut nu mai este pentru noi altceva decât marele necunoscut, duşman nouă, necunoscut de care ne temem prin instinct. Deodată din orânduirea evident al unui alt plan decât al nostru, plan divin, Răsăritul ne devine iar prieten, care ne deschide larg braţele lui ca altădată şi noi, românii din Dacia Ripensis şi Dacia Superioară, ne vedem zvârliţi intempestiv pe aceste drumuri ale Răsăritului, cari totuşi nu ne erau complect străine.

https://biblioteca-digitala.ro

Acestor sentimente vagi, nedesluşite, colective, nu personale, dădeam expresie, desigur, când în ziarul „România Mare", pe care l-am redactat în Kiev, scriam la 21 septemvrie 1917 următoarele:

„Ne gândim la ciudata şi misterioasa logică a împrejurărilor, care ne asvârle pe noi, românii din Ardeal, prin imensităţile Rusiei. Cine şi-ar fi putut închipui, că ultimul act al luptelor noastre spre libertate, spre iredentă, avea să se desfăşoare pe pământul Rusiei? Care imaginaţie, cât de înaripată, putea visa că aici, pe măgurile Niprului, avea să se formeze armata naţională a Transilvaniei, de unde să pornească spre desrobirea pământului străbun? Că acest Kiev avea să se amestece odată într-un mod atât de direct în istoria noastră naţională. Că în marşul lor spre sacrificiu, falnicele batalioane ardelene aveau să treacă peste pământul Basarabiei, şi să-l cutremure, într-o nedesluşită şi vagă trezire, din somnul îndelung şi mortal."

Cât mister, dar în aceeaşi vreme şi câtă raţiune nu a pus Provedinţa în această întâlnire a ardelenilor cu basarabenii! Ea fu hotărâtoare pentru viaţa românească din Basarabia. Ea fu munca unor fanatici, cari prin idealismul lor fără margini, prin marea lor sinceritate, nimereau drumul tainic la inimele basarabenilor. Ofiţerii ardeleni fură adevăraţi sămănători de idei şi de sentimente româneşti printre universitarii basarabeni. O legătură se făcu între lagărul de prizoneri din Darniţa şi studenţii basarabeni şi luă naştere pe urma ei prima societate universitară românească în Kiev[1]. Dar nu mai puţin important fu şi rolul soldaţilor noştri. Prin uliţi, pieţe, gări, ei găsiau contactul cu soldaţi şi ţărani basarabeni, răspândind pretutindeni contagiunea ideilor şi sentimentelor naţionale.

Dar Corpul Voluntarilor Români, să nu se creadă, că s-a născut aşa de la sine, uşor, ca o necesitate, recunoscută de toţi din primul moment. O, nu, a trebuit o întreagă luptă prealabilă, ca el să poată lua naştere. Nu mai insist asupra ei, voind să evit tot ce poate fi polemic din conferinţa mea. Dar sunt silit să fac amintire de ea, ca să se dovedească înc-o dată, că nici prin înfiinţarea acestui corp nu s-a întâmplat, ceea ce au voit oamenii, ci ceea ce a decis o voinţă peste noi şi că pe de altă parte, voluntarismul nostru nu era o simplă imitaţie ceho-slovacă sau iugoslavă, naţiuni cari la începutul formării corpului nostru de voluntari aveau deja legiuni formate, încât noi am găsit în primăvara anului 1917 divizii ceho-slovace, al căror şef politic era dl Masaryk, actualul şef al statului ceho-slovac, iar o divizie iugoslavă, din cari amicii noştri iugoslavi au ştiut trage atâtea foloase politice exagerate, fusese trimisă chiar la începutul războiului nostru, pe frontul dobrogean, ca sa lupte contra bulgarilor inamici comuni ai noştri şi ai lor. Noi românii, însă, printre naţiunile oprimate din Austro-Ungaria, nu eram în coadă, ci în frunte şi din primul moment am preconizat ideea legiunilor ardelene şi

[1] În 24 martie 1918 a fost înfiinţat la Kiev „Cercul studentelor şi al studenţilor români din Basarabia şi de peste Nistru", sugestiv intitulat „Deşteptarea", sub preşedenţia lui Virgil Bogos.

https://biblioteca-digitala.ro

bănățene, ca o idee a noastră, pe care însă micimea rivalităților interne au împiedecat să se înfăptuiască la timp.

Îmi aduc aminte, că a doua zi după sosirea mea în Kiev, într-o duminecă, după amiază, i-am făcut împreună cu amicul meu dl Ghiță Pop, fost subsecretar la culte în guvernarea trecută, o vizită d-lui Masaryk în Kiev. Am stat la dânsul o după amiază întreagă și am stabilit cu el, tot planul de ansamblu și de detaliu al luptei noastre insurecționale comune, contra inamicului comun, contra propriului nostru stat, contra monarhiei austro-ungare.

În momentul discuțiunilor noastre situația pe fronturi era următoarea: pe frontul oriental – armata română retrasă pe Siret și în refacere, armata rusă în început de desagregare; pe frontul din Salonic – inactivitate și inerție; pe frontul occidental – odihnă, luare de respirație după Verdun. Se tatona la Viena, prin scrisoarea împăratului Carol către Clemenceau, pentru încheierea unei păci separate.

Din examenul situației făcută de noi, în trei, am hotărât următoarele:

Să dăm noi, cetățenii austro-ungari, lovitura de grație fostului nostru stat, indiferent de soarta războiului, să creeăm între noi și fosta noastră patrie ireparabilul, imposibiltatea unei reconcilieri (peste 1 și jumătate milion de oameni valizi, tineri câți prizonieri austro-ungari ne aflam numai în Rusia), decretând disolvarea statului și detronarea dinastiei. Pentru executarea acestui plan am hotărât convocarea unui congres într-una din capitalele statelor neutre – aleseserăm Stokholmul pentru luna septembrie. Congresul să se compună din vreo 300–350 de delegați ai legiunilor cehe, române, slovace, sârbe, rutene. De cheltuieli pentru cehi, slovaci, sârbi, ruteni, întreaga sarcină o lua asupra-și Masaryk, iar pentru români ni se impunea nouă să le obținem de la guvernul din Iași și dl Masaryk să facă o vizită la Iași.

Ne-am despărțit cu obligațiunea de a ne pune imediat pe lucru.

M-am adresat guvernului din Iași printr-o scrisoare adresată Ministrului de Interne de pe atunci, dl Alexandru Constantinescu, unul dintre cei mai puternici organizatori civili ai frontului românesc.

Mi-a răspuns prin curier: că-l primesc cu plăcere pe dl Masaryk, despre a cărui importanță căutasem să-i conving, numindu-l printr-o grandilocvență a mea, primită cu zâmbete pe atunci, de președinte al republicei ceho-slovace, dar că în privința adunării din Stokholm trebuie să mai reflectăm, deoarece dl Brătianu crede că din cauza cheltuielilor ar fi destul dacă fiecare națiune ar trimite 5–6 delegați, în loc de 50–60 cât cerusem eu în înțelegere cu dl Masaryk.

I-am arătat acest răspuns d-lui Masaryk, care l-a cam descurajat, hotărându-l să plece la Iași, ca eventual acolo să convingă guvernul nostru.

Am fixat apoi cu dl Constantinescu programul vizitei d-lui Masaryk la Iași. I s-a făcut d-lui Masaryk o primire, aproape ca unui șef de stat, în Iași, primire despre care relatează pe larg ziarul „România Mare".

El s-a întors încântat din Iași, de pe frontul nostru, unde a văzut armata română, după Mărășești. N-avea cuvinte de elogii, de imnuri suficiente, la adresa

https://biblioteca-digitala.ro

armatei, dar în privinţa adunării din Stokholm, mi-a adăugat, că guvernul din Iaşi nu are decât o comprehensiune militară a frontului, cea politică nu-l interesează şi că n-a putut în consecinţă sa stăruie în ea. Am abandonat apoi, împreună, ideea Stokholmului şi am hotărât să organizăm un mare meeting al naţiunilor asuprite din monarhia austro-ungară în Kiev.

Am ţinut acest meeting la 29 noiembrie în Kiev, în prezenţa a 10.000 de delegaţi ai naţiunilor cehe, slovace, slovene, polone, croate, ucraine şi sârbe. N-au lipsit din ea decât românii. Căci cu 24 ore mai nainte, prin ordin de zi, Colonelul comandant al corpului oprise participarea celor peste 2000 de voluntari români, ce se aflau în Kiev, pe motivul că *„ei nu pot face politică"*.

Am călcat acest ordin şi m-am prezentat în acest meeting, la care au luat parte toate diviziile de voluntari, afară de români, toate misiunile militare ale Aliaţilor în frunte cu generalul Tabuy, comisarul Franţei în Ucraina, căci între timp Franţa recunoscuse statul ucrain şi am reprezentat acolo, împreună cu prietenii Ghiţă Pop şi Filaret Doboş (bucovineanul) pe românii din Transilvania, Banat şi Bucovina. Am vorbit al doilea, după dl Masaryk care a ţinut un lung expozeu în limba germană. Am vorbit în franţuzeşte neavând public român, dar am vorbit salvând impresia penibilă a disolidarizării românilor de la această acţiune, bagatelizată în cazul cel mai bun de oficialitatea noastră din Kiev, dar care mai târziu la masa albă a păcii a tras totuşi în cumpănă atât de mult, încât a egalat, dacă nu a bătut jertfele noastre militare, disproporţional mai mari făcând să nască state noi sau să se mărească altele în detrimentul nostru, din aceste acţiuni, a căror faimă a ajuns până la Casa Albă din Washington ca acţiuni de fond moral. Pentru călcare de ordin am fost dat în judecata Curţii Marţiale, ministrul de război Iancovescu venise personal la Kiev să mă ancheteze, nu s-a mai dat însă niciun curs procesului şi aşa am scăpat nepedepsit. Ciudăţenii de ale războiului.

Ar fi prea lung să vă citesc, măcar fragmente din discursul d-lui Masaryk, al meu sau al celorlalţi reprezentanţi ai naţionalităţilor întrunite. Reproduc din discursul meu numai finalul:

„Fiecare din noi vede limpede ţinta acestei lupte. Nicio adversitate, nicio diversiune nu vor putea să tulbure, niciun episod nu ne va putea împiedeca de a urma înainte. Orice s-ar întâmpla, suntem hotărâţi a o continua până la biruinţa dreptului nostru care e şi dreptul tuturor popoarelor asuprite. Orice mijloc, legal ori ilegal, pacinic ori revoluţionar, ne este bun contra duşmanilor noştri. Niciodată şi cu niciun chip noi nu mai voim să ne întoarcem în vechea noastră robie, niciodată nu mai voim să începem din nou calvarul suferinţelor noastre naţionale. Această luptă va fi cea mai înverşunată, cea mai sângeroasă, dar cea de pe urmă. Ea va trebui să se sfârşească fie cu zdrobirea noastră, fie cu deplina noastră libertate şi dreptul de a dispune de noi, de soarta noastră şi de viitorul nostru. Acest război ne-a unit şi ne-a contopit sufleteşte cu fraţii noştri din România; jertfa comună ne-a înlănţuit; sângele vărsat împreună şi pe care-l vom mai vărsa cu frenezie pentru cauza unităţii noastre ne-a înjghebat într-un singur bloc. De-acum nicio putere de pe faţa pământului nu ne va mai putea despărţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Facem aici jurământul că nu vom mai depune armele până la biruința întreagă și de a merge cu tovarășii și frații noștri de suferință, polonii, ceho-slovacii, iugoslavii, ucrainii, italienii și francezii din Alsacia și Lorena, împreună cu același spirit de solidaritate, cu aceeași voință de a învinge ori de a muri.

Jos Austro Ungaria! Jos Germania!"

La urmă am votat următoarea moțiune:

„Atâta timp cât coaliținea Puterilor centrale nu va fi învinsă, Polonia nu va putea să redobândească provinciile sale smulse de către Germania și Austro-Ungaria; românii nu vor putea să înfăptuiasca unitatea lor națională; ceho-slovacii nu vor forma statul ceho-slovac independent; ucrainienii nu vor atinge idealul lor național; iugoslavii vor rămânea supuși jugului austriac și italienii nu vor realiza dreptele lor pretențiuni asupra provinciilor italiene din Austria.

Atâta timp cât Europa nu va fi primit o nouă organizațiune internațională, întemeiată pe principiile libertății și democrației, atâta timp cât polonii, cehoslovacii, românii, iugoslavii, ucrainii și italienii nu vor fi dobândit deplina lor neatârnare și unitate națională, nu va fi pace durabilă în Europa și în lume.

Noi, cari suntem aici adunați în această adunare a națiunilor asuprite și dezmembrate, a națiunilor cari prin statele lor neatârnate și amice vor să formeze de la Baltică până la Marea Neagră o stavilă împotriva expansiunii pangermane, declarăm voința noastră tare de a ne uni sforțările pentru înfăptuirea drepturilor noastre sfinte."

Din colaborarea mea cu dl Masaryk și cu cehii, am păstrat, în afară de aceasta și o altă amintire, puțin cunoscută, uitată, dar care constituie un episod caracteristic de ce a putut produce războiul, situații dramatice, ce puteau să sfideze cea mai înaripată imaginație.

Izbucnirea revoluției din martie a avut, ca prim efect, explozia la viață a atâtor lucruri oprimate, cari până în ajun nu erau sau aveau numai o existență latentă, ascunsă, tăgăduită. Dintr-o dată marea unitate rusească a căzut sfărâmată în țăndări, în peste o sută de bucăți, părți ale ei constitutive. Popoare noi deși slave, totuși distincte sau semi-distincte, rase deosebite fino-ugro-tatare sau chiar române, din care geniul rus credea a fi forjat o unitate, au ieșit ca din pământ salutând zorile libertății și determinând un curent federal sau precizări concrete de desfacere și de reluare a unor independențe absolute. Printre aceste națiuni, mai violentă și mai importantă a fost isbucnirea vitalității ucraine, care manifesta din primele zile ale revoluției veleități de independență. Marea discuție din presa europeană, începută încă înainte de război, dacă ucrainii, deși slavi, sunt și ei o ramură distinctă a marei națiuni slave ca cea polonă, cehă, sârbă, slovacă, slovenă etc. sau numai o creațiune artificială, cum susținea presa rusă, a intrigilor germane, cu scopul de a sparge unitatea rusă, primea acum o confirmare eclatantă din partea națiunii ucraine însăși. Conștiința națională ucrainã izbucnise cu forță elementară. Moștenirea lui Bogdan Hmielnicki și a lui Taras Sevcenko, marele poet ce a scris ca

https://biblioteca-digitala.ro

şi Mistral în limba ucraină în prima jumătate a veacului XIX, lua forme politice palpabile. Un parlament ucrain fu constituit, numită Rada şi un guvern provizoriu. Ucraina îşi desfăşura larg pavilionul său de stat cu pretenţii de independenţă. Kievul devenise capitala ucrainã şi focarul marii mişcări centrifuge şi de renaştere individuală şi separatistă din Rusia. Un congres al acestor naţiuni sau naţionalităţi fu convocat în Kiev, care avu loc la 15 septemvrie 1917. Însuşi guvernul provizoriu din Petrograd trimise un comisar al său în acel congres, pe un fruntaş al vieţii publice ruse cunoscut, Slavinsky.

M-am prezentat în acel congres, în mijlocul a peste 30 naţiuni ale Rusiei, cu delegaţi foarte importanţi, reprezentanţi ai politicei, ai literelor, ai atâtor universităţi din întregul imperiu şi am luat cuvântul în numele Transilvaniei şi al Banatului.

Nu mă pot reţine să nu vă citesc, autocitându-mă, câteva părţi din acel discurs.

„Nu fără o adâncă emoţiune, chiar cu un sentiment de invidie salutăm această minune a vremurilor moderne, care e congresul naţionalităţilor din Rusia, care ne-a fost prezentată totdeauna ca citadela barbară a asupririi naţionale şi politice. Sancţionând adunarea d-voastră, ea a repurtat biruinţa cea mai mare, biruinţa asupra ei însăşi, biruinţă care în ciuda tuturor vicisitudinilor este prevestirea triumfului final asupra duşmanilor ei exteriori, cari sunt şi ai noştri.

După declaraţiunea drepturilor omului prin Revoluţiunea franceză, Declaraţiunea drepturilor naţionale a poporelor asuprite făcută de Revoluţiunea rusească ne pare evenimentul cel mai mare din istoria modernă. Alături de formula franceză Libertate, Egalitate, Fraternitate, istoria va înregistra formula rusească, dreptul popoarelor de a dispune singure de soarta lor, acel Samoopredelenie, de-acum înainte celebru şi istoric.

Rusia revoluţionară a învins şi a răsturnat absolutismul personal al unui singur om; ea trebuie să meargă înainte, ea trebuie să doboare absolutismul naţional mult mai primejdios al popoarelor cari ne asupresc şi ne împiedică în libera desvoltare a vieţii noastre naţionale.

Biruinţa dv. pare de-acum înainte asigurată şi neîndoelnică. Dar ea nu va putea să fie completă şi definitivă, dacă ar tolera alături de ea tirania austro-ungară. Printr-o admirabilă viziune profetică, venerabilul dv. preşedinte, dl Gruşevski v-a făcut să întrezăriţi posibilitatea unui viitor în care popoarele din afară de Rusia se vor grupa împrejurul ei, unite prin puterea ideii de confederaţiune naţională. Ei bine, atâta timp cât monarhia austro-ungară va rămânea în picioare, ideea aceasta va rămânea nerealizabilă. Pentru a-i deschide drumul va trebui să abateţi ultimul reprezentant al tendinţelor de imperialism şi de desnaţionalizare.

Avem speranţa că Rusia federală pe care o pregătiţi va fi binevoitoare aspiraţiunilor noastre atât în cursul războiului, cât şi cu prilejul negocierilor de pace. Zdrobiţi Austro-Ungaria, acest ultim parapet medieval şi anacronic al tiraniei naţionale, iată supremul ţel ce vi se pune acuma.

Făcând urările cele mai călduroase pentru izbânda lucrărilor d-voastră vă salutăm şi strigăm: Trăiască libertatea tuturor naţionalităţilor!"

https://biblioteca-digitala.ro

Discursul meu a trezit un viu interes în Congres.

Iata cum raportează România-Mare asupra acestei intervenţii, ale mele din congres.

„Congresul acesta a însumat tendinţele politice a peste o sută de milioane de oameni şi a unui teritoriu care cuprinde cel puţin patru cincimi din Rusia întreagă. (Siberia cere de asemenea autonomie). Viitorul Rusiei este al popoarelor adunate la acest congres. Cât de puternică e ideea federală se poate judeca după faptul că însăşi puterea centrală din Petrograd, departe de a încerca o împotrivire, s-a închinat în faţa acestui curent, trimiţând un reprezentant oficial, pe dl Slavinski. D-sa a urmărit cu atenţiune dezbaterile Congresului de la început până la sfârşit. A asistat de asemenea marele savant ucrain, dl Gruşevski, astăzi şeful moral necontestat al unui popor de 30 de milioane, reprezentanţii guvernului ucrain d-nii Vinnicenko şi Şulghin, cari până la votarea legii federative prin Constitunată poartă titlul de secretari, dar în realitate întrunesc atribuţiile de miniştri ai Ucrainei. Printre numeroşii ziarişti şedea şi un ofiţer francez, trimis al Statului major francez din Rusia, spre a-i face raport de lucrările congresului.

Şi atunci va trebui să se recunoască deosebita însemnătate a acestui eveniment care a fost cuvântarea reprezentantului nostru. El a vorbit Rusiei de mâine, Rusiei federative făcându-i cunoscută lupta noastră şi cerându-i ajutorul pentru desrobirea popoarelor din Austro-Ungaria. Aplauzele cari au urmat, mai ales după citirea traducerii ruseşti, au fost un răspuns de simpatie si de aprobare.

Cu deosebire pasajul din urmă care începe cu cuvintele sugestive: Sfărmaţi Austro-Ungaria, această ultimă cetăţuie a imperialismului naţionalist etc. a făcut o impresiune vădită şi a fost ascultat cu multă atenţiune. Dl Slavinski reprezentantul guvernului provizoriu a fost văzut plecându-se înainte şi ascultând cu mâna straşină la ureche, după ce încă înainte de cuvântare venise personal să întindă mâna d-lui Bocu."

Care a fost finalul practic al acestei intervenţii? O strânsă prietenie şi colaborare politică între mine şi factorii statului ucrain, care a mers până la acte politice, de o incontestabilă importanţă, nu numai practică, ci de o deosebită importanţă de simbol, vizând raporturile nu numai prezente, ci de viitor între noi şi marea naţiune, megieşă cu noi, naţiunea ucrainã. S-au stabilit raporturi de prietenie între mine şi dl Şulghin, care era ministru de externe, Vinnicenko, care era prim-ministru şi mai ales Petliura, marele lor hatman, care era ministrul armatei ucraine, asasinat mişeleşte acum câţiva ani la Paris. Ce urmăream eu? Un vot din parte Radei, primul parlament ieşit din voinţa liberă, revoluţionară a poporului ucrain, pentru recunoaşterea drepturilor României asupra Basarabiei, Alsacia Lorena noastră deslipită de la sânul patriei mume prin raptul de la 1812. Îmi aduc aminte că în entuziasmul meu, îi scrisesem ministrului nostru de interne la Iaşi, Alexandru Constantinescu, făcându-i propunerea ca România să ajute la formaţiunea statului ucrain cu un împrumut de stat, pe care-l fixasem la 50 milioane, căci între Petrograd şi Kiev se făceau toate pregătirile de rupere, pe cari acest împrumut putea să le accelereze, iar un vot, ca cel pe care-l urmăream, mi se părea un vot de

https://biblioteca-digitala.ro

extremă importanţă istorică, peste contingenţele ceasului de atunci. Iaşul însă n-avea comprehensiunea justă a lucrurilor din Rusia, o afirm şi azi, iar reprezentanţa noastră diplomatică era hotărât sub sarcina acelor extraordinare vremi. Noi aveam în Petrograd un ministru şi un consul în Odessa, pe lângă cari revoluţia trecea ca un fapt divers. Poate era o naivitate împrumutul propus de mine! Două luni mai târziu, însă, Aliaţii recunoşteau Ucraina şi generalul Tabuy era trimis comisar al Franţei pe lângă guvernul ucrain, cu mijloace băneşti nelimitate oferite guvernului ucrain pentru menţinerea frontului şi îndepărtarea lui de la pacea separată din Brest-Livtovsk. Dar acest ajutor nelimitat venea prea târziu. Ucraina, care nu-şi găsea ajutoare la timp nici la noi, nici la Aliaţi, se văzu silită să facă o alianţă militară de circumstanţă cu bolşevicii contra centralismului rus Kerenskian din Petrograd, într-atât era de pronunţată ura ei contra Rusiei centraliste şi de arzătoare dorinţa ei de libertate şi independenţă, alianţă pe care trebuia să o plătească în urmă scump, căci aliatul, odată duşmanul comun doborât, s-a întors perfid împotriva ei, gâtuind Ucraina şi împrăştiind pe şefii de stat ucrain, prin Polonia, Paris, Berlin, Viena şi la noi, iar luptele pentru izgonirea bolşevicilor continuând înainte prin hatmanul Petliura, cu sorţi schimbăcioşi, până la asasinarea lui mişeleasca. Citeam într-un ziar francez, cu ocazia morţii lui Petliura, că sforţările lui de a-i izgoni pe bolşevici şi a recâştiga independenţa statului ucrain ar fi costat peste un milion de vieţi. Las la aprecierea filozofilor şi scepticilor să judece dacă ideea de stat ucrain, pentru care s-au aruncat în holocaust peste 1 milion de vieţi, înafară de victimile marelui război, este ea o idee benignă, moartă sau o idee fortuită, virilă, a cărei victorie, poate fi temporal amânată prin împrejurări nefaste, dar a cărei victorie finală, definitivă, nu poate lăsa nicio îndoială. După mine nicio putere pe lume nu va putea împiedeca la graniţa noastră de nord-est, la Nistru, constituirea până la urmă a statului naţional ucrain. Am prevăzut-o aceasta la timp şi am acţionat, consecvent şi conştient în direcţia ei. N-am putut obţine recunoaşterea Radei, în chestiunea Basarabiei, aşa cum o doream eu, dar din partea şefilor am obţinut o formulă privitor la Basarabia, din care rezultă mai mult decât bunăvoinţă pentru noi şi care, precum veţi vedea imediat, ne-a şi profitat.

„Noi am recunoscut independenţa Basarabiei, – spunea guvernul ucrain – a recunoaşte dreptul României asupra ei ar însemna a ne amesteca în afacerile ei interne."

Sfânta putere a formulelor, de care se îmbată ca dintr-un potir la început toate tinerele democraţii, ea salva şi în cazul de faţă onestitatea de cugetare şi de simţire, a unui popor, onestitate pe care popoarele o au unele faţă de altele, până la etapa a doua, care este, după entuziasmul tineresc odată dispărut, cea a zgândăririi instinctelor, josnice, rapace, ce stau latente în psihologia profunda a oricărui popor.

Foloasele ce am tras din legăturile mele cu oficialitatea ucrainã?

Amintesc numai câteva şi voi vorbi mai la urmă de încă una, care a profitat ceho-slovacilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Ceasul Basarabiei se apropia, pe măsură ce anarhia bolşevică creştea atât în Kiev, cât şi în Basarabia. Guvernul din Iaşi însă tot ezita să intre cu trupe şi să ocupe Basarabia. Îi trebuia un motiv sau un pretext. Am făcut două drumuri în această chestiune din Kiev la Iaşi şi-n urmă s-a luat hotărârea în Iaşi, ca sub pretextul apărării depozitelor noastre, care se aflau în jurul Chişineului, un detaşament al nostru din Kiev, un batalion, să plece înarmat şi să se aşeze subt zidurile Chişineului.

Până la această dată, în Basarabia stăpânea Republica Moldovenească, cu Sfatul Ţării, în care însă, deşi românii se aflau în majoritate, evoluţia către unire nu făcea progrese, decât prea lent, tărăgănat, confuz uneori. Dovadă e că am pornit detaşamentul din Iaşi cu un tren separat, lung, de câteva vagoane, în care se aflau vreo mie de voluntari de ai noştri, câteva vagone de muniţii, într-un entuziasm care părea un entuziasm de apocalips, peste stepa ucraină, prin gările înţesate de miile de soldaţi ruşi demobilizaţi singuri, dezertori de pe front, rău dispuşi, cu uri atavice în suflet împotrivă-ne, care ne duceam să luptăm pentru un steag, o ţară şi un rege, pe cari ei le-au detronat, trenul acesta fantomă, reprezentând curagios întâi realipirea Basarabiei după 106 ani de înstrăinare, pe urmă înfăptuirea României-Mari. Trenul acesta, care în Chişineu logic era să fie aşteptat cu entuziasm, cu flori, a fost dimpotrivă primit cu ostilitate şi scris a fost ca primul sânge, ce trebuia să se verse pentru Basarabia să fie sânge ardelean şi bănăţean, în acea noapte de 6 octombrie. Ştiu că printre cei 6 morţi se afla şi voluntarul N. Macavei din Lipova. Îi amintesc aci numele cu cinste.

Plecasem cu doua zile mai înainte la Odesa, ca să-mi văd familia mea ce se refugiase acolo şi am întâlnit trenul nostru cu detaşamentul, decorat cu flori şi cu brad şi cu tricolorul nostru, fluturând de pe botul maşinei, victorios peste Ucraina defetistă, în gara Razdelnaia. M-am îmbrăţişat într-un transport de lacrimi cu ofiţerii şi cu soldaţii, ce aveau un moral foarte ridicat. Milităreşte trenul era comandat de un lct. colonel activ, pe al cărui nume prefer să-l retac. Un tren pleca înaintea noastră spre Iaşi. Am sărit în acest tren ca să ajung cu un ceas mai curând la Iaşi, să încunoştiinţez guvernul despre sosirea norocoasă a detaşamentului nostru în Chişineu. Am ajuns pe la miezul nopţii în Chişineu. Am observat oarecare mişcare şi nervozitate pe peron, în timpul celor câteva minute cât a stat trenul, iar unul mi-a şoptit că bolşevicii ar fi aşezat mitraliere în gară. N-am dat totuşi acestui fapt vreo importanţă. Aveau şi ai noştri mitraliere. Se pare însă că după plecarea mea, numărul celor ce aveau să aştepte ostil detaşamentul a crescut şi la ora 2, când a sosit detaşamentul, el a fost împiedecat să debarce şi somat să părăsească Basarabia. S-au început tratative între comandantul detaşamentului şi bolşevicii şi oamenii din Sfatul Ţării, sosiţi în gară şi aceasta a fost greşeala. Aceste tratative au durat până la ora 9 dimineaţa, ceea ce le-a permis bolşevicilor din Chişineu, cari dictau în Sfatul Ţării, românii, terorizaţi, erau osândiţi la un rol în cazul cel mai bun pasiv, să adune peste 10.000 de oameni, cari au atacat detaşa-

https://biblioteca-digitala.ro

mentul nostru şi au încercat să-l dezarmeze. Se cunosc acum amănuntele acelei lupte. Comandantul s-a găsit culcat într-un vagon, ca să nu-l atingă gloanţele, agitând o batistă albă, dar soldaţii, rămaşi fără comandant, au ripostat, au tras în bolşevici, omorând câţiva, rănind mai mulţi, lăsând însă, şi dânşii, 6 morţi şi mai mulţi răniţi pe câmpul de onoare basarabean. În cele din urmă, greşeala ofiţerilor de a sta la tratative, dar mai ales laşitatea comandantului, care flutura batista albă, a dus la dezarmarea detaşamentului şi internarea lui. Nu poate fi în intenţia mea de a aduce jigniri postume patriotismului basarabean, şefilor lui, mai ales că mai târziu el şi-a revenit şi a reparat cu votul său o clipă de slăbiciune poate momentană. Cert e, însă, că detaşamentul nostru de voluntari bănăţeni şi ardeleni a fost dezarmat, apoi purtat pe uliţele Chişineului, între strigăte de ură şi hulă unanimă, insultat şi scuipat, încoronat cu coroană de spini şi se vorbia serios de executarea lui în masă sau cel puţin de executarea şefilor lui. Conducătorii înşişi ai basarabenilor, deveniţi mai târziu miniştri în statul român, înalţi demnitari, buni români azi, incontestabil, n-au îndrăznit atunci să le ducă celor năpăstuiţi un pahar de apă. Din strîmtoarea lor nu i-a scăpat decât divizia generalului Broşteanu, care primi imediat ordin de frângere a barierei Prutului, de înaintare în Basarabia şi de ocupare a Chişineului pentru salvarea detaşamentului. Aşa s-a ocupat Basarabia. Dar o cruce mai aşteaptă încă şi azi de la recunoştinţa basarabeană, primul sânge, vărsat voluntar, conştient, în gara Chişineului.

Ce serviciu ne-a făcut guvernul ucrain? Atât cât putea, ne-a pus la dispoziţie, precum am văzut acel tren, ne-a dat muniţii, ne făcea şi alte înlesniri. Apropos de muniţii, îmi aduc aminte că venise la Kiev, pe la începutul lui decemvrie 1917, dl Crihan[2], actual subsecretar de stat, să ceară comandamentului nostru un vagon de muniţii pentru basarabeni, cari vroiau să-şi organizeze legiuni militare pentru apărarea persoanelor şi avuturilor contra bolşevismului cutropitor. Comandamentul nostru însă n-avea muniţii, depozitele, enorme depozite de muniţii erau în mâinile guvernului ucrain. Este drept că mai târziu aceste depozite erau apărate de voluntarii noştri, ceruţi de guvernul ucrain, fiindcă nu mai aveau suficientă încredere, că, cu propria lor armată, într-o zi nu vor sări în aer. Dl Crihan se întorcea descurajat de la Corpul nostru care i-a spus simplamente că nu-i poate da acele muniţii. M-am dus eu atunci la Petliura şi rezultatul a fost că Crihan pleca la Chişineu cu doua vagoane de muniţii pentru Basarabia.

Alta. Am organizat un cerc al universitarilor basarabeni în Kiev, „Deşteptarea". Seară de seară se întruneau în acel cerc basarabence şi basarabeni, ofiţeri transilvăneni şi bănăţeni, unde făceam lectură, conferinţe şi ne sileam să trezim conştiinţa lor naţională. Pline de interes erau pentru mine acele seri, în cari din negura unui veac răsărea conştiinţa românească basarabeană. Studenţii şi studentele vorbeau limba arhaică de acum o sută de ani, limba cronicarilor. Poetul

[2] Anton Crihan, membru al Sfatului Ţării din Chişinău.

https://biblioteca-digitala.ro

pe care-l iubeau era Alecsandri, Eminescu, neînţeles nici de vremea lui, era complect negustat de basarabeni. Acolo ni s-a înfăţişat şi poezia primului talent basarabean, preotul Mateevici, în versurile căruia simplu şi arhaic, dar sensibil şi delicat, se exprima simţirea basarabeană:

Eu cânt pe cei ce pân'acum
Fără cărare, fără drum
În noapte rătăciţi au stat
Nădejdea însă n-au lăsat.

Eu cânt că văd că ele vin
Acele zile de senin
Eu cânt căci văd de-acum că piere
A ţării vecinică durere.
Şi glasul vieţii ascultând
Venirea zorilor eu cânt.

Preşedinte al cercului „Deşteptarea", din care făceam şi noi parte, l-am ales pe domnul Precul, îmi aduc aminte, un om foarte bine, funcţionar superior la Banca Rusiei în Kiev, cu oarecari ascendenţe de boierie în familie, de curate şi sincere însă sentimente româneşti. În câteva săptămâni, reuşisem să-l înfeudăm cu totul naţionalismului nostru ardelean. Fără să vreau, acestui om i-am pricinuit cele mai mari suferinţi. Văzând că dl Brătianu tot ezită să intre în Basarabia, într-o zi m-am prezentat la ministerul de externe ucrain, împreună cu generalul francez, dl Tabuy, comisarul Franţei pe lângă Ucraina, şi i-am cerut ministrului Şulghin, sprijinit pe autoritatea generalului Tabuy, filoromân, ca orice francez pe vremea aceea, să trimită trupe ucraine în Basarabia pentru apărarea vieţii şi avutului basarabenilor contra anarhiei bolşevice sau dacă nu are trupe, să recunoască, că nu poate menţine ordinea acolo şi să invite guvernul român, să o menţină el. Dl Şulghin mi-a răspuns, că nu are trupe, că nu poate menţine ordinea, dar că nici nu se poate amesteca în afacerile interne ale Basarabiei. Formula cunoscută.

M-am aşteptat la răspunsul acesta, dar atunci l-am rugat ca să ne îngăduie transmiterea unei telegrame prin telegrafia fără fir, prin care să cerem noi d-lui Brătianu să trimite trupe în Basarabia. A admis aceasta şi am redactat eu pe loc o telegramă către dl Brătianu, pe care a iscălit-o el şi prin care îl rugam să intre cu trupele române în Basarabia, pentru apărarea vieţii şi avutului moldovenilor de atrocităţile bolşevicilor.

Mai târziu când nemţii au întrat în Kiev, au găsit textul acestei telegrame în cartoanele Ministerului de Externe ucrain.

Pe temeiul acestei telegrame trădătoare sărmanul dl Precul a fost aruncat în temniţi şi menţinut ani de zile atât de nemţi, cât şi de diferitele stăpâniri ce s-au perindat sub grava acuzaţie de trădare, de a fi chemat armata română în Basarabia.

După aceste digresiuni, cam lungi, în cari n-am putut păstra o ordine cronologică, ci una de înlănţuire logică a faptelor, revin la dl Masaryk şi la cehi.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă eu ca român am trăit în această dulce armonie cu şefii statului ucrain, nu tot aşa dl Masaryk, la care observasem dintr-un început o pronunţată rezervă, atât faţă de mişcarea ucraina, cât şi faţă de şefii ei. Ca slav, dacă îmi este permis, ca panslav, teoretic, dl Masaryk îmi făcea impresia că vede în renaşterea ucrainã o defecţiune de la marea idee slavă sau pan-slavă şi nu o simpatiza. Statele slave din Europa au beneficiat foarte mult de la Sf. Rusie. Astfel deşi de 7 luni în Kiev, dl Masaryk n-a căutat să facă măcar cunoştinţă conducătorilor statului ucrain, Vinnicenko, Şulghin, Petliura, Hrusevsky etc. I-am amintit odată aceasta şi mi-a dat un răspuns evaziv. N-am mai insistat. Dar când am aflat că diviziile cehoslovace vor să intervină activ, militar, în conflictul intern ce se declara între bolşevici şi între Rusia Veche ce mai trăia prin regimul Kerensky, conflict în care ucrainii luptau în Ucraina alături de bolşevici, mi-am permis să le atrag atenţia cehilor, că deşi fac parte oarecâtva din familie, sunt totuşi străini şi că fac rău, că se amestecă într-o ceartă pur internă, ce nu-i priveşte. N-am fost ascultat. Într-o duminecă, pe o după-amiază, frumoasă de toamnă, am asistat şi eu pe străzile Kievului la demonstraţia diviziilor ceho-slovace, cari intrau, între sentimente variate ale populaţiei, să sprijinească guvernul Kerensky, unitatea Rusiei, pe care, în afară de dânşii, o mai susţineau doar elevii şcoalelor militare, cadeţii. Ostilităţile între ceho-slovaci şi cadeţi şi între ucraini şi bolşevici au început a doua zi şi s-au dat, opt sau zece zile, crâncene lupte de stradă între dânşii. Am trăit în aceste zile mai mult prin pivniţi şi numai noaptea aveam din când în când legături, fie cu cehii, fie cu ucrainii. Cu ucrainii, cu Petliura, ministrul de război, îndeosebi, mă întâlneam în casele nobilului polon Bartoşevici. Furia ucrainilor împotriva d-lui Masaryk nu cunoştea margini. Îmi aduc aminte că Petliura accentua cu furie că-l vor împuşca pe dl Masaryk. Trupele ceho-slovace se ţineau însă bine, în tranşeele de pe Kresciatik, până în ziua când a sosit vestea înfrângerii lui Kerensky şi a luării Petrogradului de Lenin şi Trotzky. Atunci aventura diviziilor ceho-slovace se prefăcuse în dramă. Fără a fi desemnat de ei, m-am făcut ambasadorul cehilor pe lângă ucrainii victorioşi şi plini de sentimentul răzbunării. Îmi aduc aminte ca azi: m-am prezentat cu o mică ramură de măslin într-o adunare a cehilor prezidată de dl Masaryk. Era o reuniune de un dramatism complet. Ei aveau vreo 20 morţi, nenumeraţi răniţi, chiar în acea zi murise unul din cei mai bravi ofiţeri, iar înaintea lor, constrângerea unei absolute capitulări. Le-am spus că am vorbit cu guvernul ucrain şi că sunt gata să fac totul pentru mijlocirea unei păci între ei. Am fost încunjurat de ei ca un salvator, sunându-mi încă şi azi în urechi cuvintele d-lui Maxa, actualul primar al Pragei – *„Vei binemerita de la istoria noastră?"* În acea noapte am stat cu şefii ucraini în casele d-lui Bartoşevici toată noaptea, până în zori. Am făcut cu tot entuziasmul sufletului meu apel toată noaptea către dânşii, arătându-le cine este Masaryk, explicându-le tragicul conflictului, în care un destin fatal i-a pus, ca slavi să se întreucidă, să-şi verse sângele reciproc, dar că ar fi o crimă şi mai mare ca acum, învingătorii să se folosească de situaţia lor pentru răzbunări, pentru vărsare mai departe de sânge fratern.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu vreau să spun că pacea intervenită între ucraini şi cehi mi se datorează mie, dar ardoarea cu care m-am aruncat atunci în această chestiune o simt parcă şi acum, tremuram în toate fibrele mele, cu sentimentul unei nenorociri comune pentru soarta diviziilor cehoslovace şi a şefilor ei, iar dacă sunt just – fiindcă ştiu cum s-au petrecut lucrurile, – trebuie să recunosc că meritul acelui spirit de reconciliere şi împăcare, ce şi-a făcut brusc loc, se datorează în primul rând acelui admirabil om, care a fost Petliura, acel învăţător de la sate, cu atâtea trăsături comune cu Mihalache al nostru, învăţător pe care calităţile îl avansau în şef şi care avea toate calităţile de şef, viteaz în luptă, magnanim, iertător în victorie. Ceea ce vă spun aci, sunt lucruri absolut inedite, la acele consfătuiri eram singurul român care am luat parte, niciun ceh, dintre şefii ucraini Petliura e mort, ceilalţi sunt muţi şi în vasta literatură de memorii apărute n-am găsit nicăiri făcându-se pomenire de aceste detalii. A doua sau a treia zi se iscălea pacea ucraino-cehă şi s-au îngropat cu mare pompă victimele tragicului şi inutilului conflict.

După încheierea acestei păci între ucraini şi bolşevici pe de-o parte şi între diviziile ceho-slovace pe de altă, nu peste mult timp a urmat conflictul între aliaţii ocazionali, între ucraini şi bolşevici. Războiul acesta a fost şi mai teribil, a durat săptămâni întregi şi s-a terminat cu victoria bolşevicilor şi cu izgonirea şi trimiterea statului ucrain în exil. Ar trece mult peste limitele conferinţei mele nararea fazelor acestui conflict.

Revin la Corpul nostru de Voluntari. El a stat la post până în ziua intrării Puterilor Centrale în Kiev. Atunci, ofiţeri şi soldaţi au apucat drumul exilului spre Moscova, unde, ca să trăiască, s-au făcut bolşevici de circumstanţe. Am trecut pe la aceşti bolşevici ai noştri, transformaţi din ostaşi ai idealurilor din Kiev în ostaşi sovietici în toamna lui 1918, în ziua de 16 septemvrie, când împreună cu Octavian Goga, deghizaţi în doi negustori din Iaşi, cu paşapoarte false, pe numele Gheorghe Oprescu şi Sergiu Bogdan, am traversat prin plin bolşevism Rusia, ca să ajungem prin ţările neutre la Londra şi Paris. Şi povestirea acestei călătorii trece peste cadrul acestei conferinţe.

Voi mai aminti câteva amănunte despre viaţa noastră internă de voluntari în Kiev şi voi termina. Intenţia mea nu este să idealizez o serie de oameni, să denigrez, să micşorez alta, să-i împart între eroi şi laşi. O! Încap, între acestea două mari limite psihologice, o lume întreagă de oameni foarte cumsecade, poate însuşi grosul naţiunei cel mai util, căci e naţiunea însăşi. Nu toţi ardelenii şi bănăţenii au fost la aceeaşi înălţime, iar românii din alte părţi toţi mai prejos şi nici toţi voluntarii eroi. Dar e sigur că voluntariatul a fost un admirabil mijloc de selecţiune. A fost termometrul conştiinţei naţionale care era firesc să pulseze mai viu în Ardeal şi Banat, pământul clasic al naţionalismului românesc. Au fost destui prizonieri, cari au refuzat să se facă voluntari. E firesc. E mai puţin firesc că am avut destui intelectuali, cari au refuzat cetăţenia românească. Ei n-aveau încredere în victoria finală şi nu vroiau să-şi compromită putinţa reîntoarcerii. Mulţi din aceştia au ajuns mai târziu la demnităţi în statul român, deputaţi, senatori, prefecţi, primari.

https://biblioteca-digitala.ro

Naţiunea a uitat defecţiunea lor, i-a amnistiat şi şi-a recrutat conducătorii mai târziu numai după criteriile utilităţii.

Dar dacă într-o ordine materială a lucrurilor o asemenea uitare e admisibilă – ba individual contând unii pe o prea mare forţă a uitării, să se erijeze şi în arbitri ai naţionalismului – moralmente şi colectiv nu era admisibil ca voluntariatul să nu fie răsplătit şi distins în statul român, eliberat şi cu jertfa lor.

De aceea când am ajuns Director Ministerial în Timişoara, am iscălit un ordin de împroprietărire a voluntarilor, în dispreţul unor interpretări contrare a legii agrare. Îmi împlineam o promisiune, făcută solemn şi-n ceasuri grele către fiii cei buni ai neamului nostru. Iată ce spuneam în articolul „Valori nouă".

„...Iată de ce nu putem noi, românii din Transilvania, Banat şi Bucovina, sta liniştiţi prin lagărele de prizonieri, prin fabrici, băi, şahturi, aici în Rusia, unde ne-am pus unii, ca în vremuri de pace, pe câştigat bani, pe trai bun. Sutele de mii de fraţi de ai noştri, însă, cari stau de-a lungul hotarelor pământurilor noastre, în tranşee, în ploaie de şrapnele şi obuze, dând asalt după asalt şi respingând valurile inamice, apoi, – morţii de la Turtucaia, Orşova, Jiu, Dragoslave, Predeal, Neajlov, Oituz, Mărăşeşti, Soveja, Panciu, Grozeşti, toate aceste nesfârşite batalioane, de vii şi morţi, apar neîncetat înaintea noastră, clipă de clipă, ziua la lucru, noaptea în somn, cu mustrarea care nu ne dă odihnă: «Cum noi ne-am dat şi ne dăm tot ce am avut mai scump, viaţa noastră, ca să vă desrobim pe voi şi pe fii voştri şi voi staţi nesimţitori la jertfa noastră, la sforţările noastre supraomeneşti ce facem ca să nu cădem şi cu noi să cadă şi cauza voastră!...» Limbajul ce ni-l ţin este vibrant, atotputernic, răscolitor, zguduitor de nervi. El pătrunde până în adâncul conştiinţei noastre. Cine nu-l aude? Cine nu-l înţelege? Care român nu se simte mobilizat în sufletul său la această poruncă supremă, a acelor vii şi a acelor morţi?

Totuşi, nu toţi răspund la apel. Răspund mulţi din ce în ce mai mulţi, ceea ce dovedeşte că neamul nostru are suflet, că suntem vrednici de jertfele ce se fac pentru noi, dar nu răspund toţi. Rămân destui încă, cei ce aleargă după mizerabile copeici, în această mare şi sfântă oră a sacrificiului. Şi rămân, ca o protestare vie contra intelectualismului gol şi fără suflet, un număr neiertat de advocaţi, medici, funcţionari, ofiţeri activi, deci tocmai aceea rasă de oameni, care trage mai mult folos într-un stat, căci ţăranul mai mult dă statului decât primeşte de la el, păstrându-şi proaspete puterile, desigur pentru asaltul cel mare şi glorios, care va veni la urmă, după liberarea Ardealului, – prin alţii – asaltul la slujbele şi onorurile din viitorul stat român.

Dar îşi fac greşită socoteala. Morala frontului îşi va înfige adânc legile ei de azi şi în timpul de după război. Cu ce obraz cred ei că se vor putea întoarce în viitorul stat român? Cum? Să nu fie alta sancţiunea pentru cei ce au luptat, au căzut cu glorie în veci neperitoare, au primit noblеţă rănilor ori au avut norocul să scape neatinşi şi alta pentru cei ce au stat, sfătuiţi de laşitate şi de instincte cari nu-l ridică pe om deasupra animalului, în tihnă în lagăre, privind ca dintr-o lojă de teatru, la cei ce luptă, sângerează şi mor? O, ba da.

Mai întâi vor fi cei ce mor. Calculatorul din lagăre fireşte nu invidiază gloria acestora. Şi totuşi ei au răsplata cea mai mare, cea mai ridicată, răsplată aproape divină. Ei sunt

https://biblioteca-digitala.ro

nemuritorii. Ei trăiesc vecinic în recunoştinţa noastră şi a istoriei. Numele lor este pomenit cu cinste din neam în neam. Ei sunt înscrişi în cartea de aur a neamului. Regele şi Parlamentul au luat măsuri să slăvească în modul cel mai demn amintirea lor. Cei căzuţi sunt numaidecât avansaţi. Familia şi copiii lor se împărtăşesc de pensii, de ajutoare. Numele lor se va afişa în biserici, în şcoale, în primăriile din sat. Statul, întemeiat pe jertfa vieţii lor, intra în obligaţie directă faţă de ei şi urmaşii lor

Vin apoi răniţii. Mâini regale le-a mângâiat şi până acuma fruntea, le-a uşurat suferinţele. Decoraţii vor împodobi pieptul lor. Rănile lor vor fi titluri de nobleţă în viitorul nostru stat. S-au pus de pe acum bazele unor aşezăminte mari, cari să asigure şi până ce vor intra sub Cupolă existenţa acelor invalizi.

Vin apoi cei ce par a avea norocul să scape neatinşi. Mai intâi fiecare voluntar va trebui să fie decorat. Sacrificiul lui, tocmai fiind voluntar, e mai preţios decât cel obligator. El trebuie să poarte această distincţiune, care să-l deosebească de fostul lui tovarăş, rămas prizonier de bunăvoie, adecă om care nu simte nevoia libertăţii. Fericirea acestora va fi nemărginită. Ei vor intra victorioşi şi glorioşi pe pământul ţării lor. Ei vor vedea cu ochii visul neîmplinit al atâtor generaţiuni. Ei vor putea aspira la toate cinstele şi măririle în noul stat român."

Ce păcat că s-a uneltit împotriva acelei deciziuni ale mele, pe care eminentul guvern Iorga-Argetoianu a anulat-o, din nepricepere, răutate, din imoralitate sau amoralitate în orice caz.

În aceste 22 de numere câte am scos în Kiev din ziarul „România Mare", găsesc probe duioase, splendide, de caracter, de iubire de neam, printre acele mii de scrisori ce primeam din lagărele de prizonieri, cărora le-am răspuns, la toate prin ziar, scrisori de la oameni simpli, dintre cari unii exteriorizau, prin versuri, sentimente nu totdeauna personale, ci colective, obşteşti. Iată de pildă, un ţăran Gheorghe Oprescu, dintr-un mizerabil sat de lângă Lipova, Labăşinţ, în ce formă duioasă îşi toarnă sentimentele lui alese.

CĂTRE FRAŢII MEI

Iarbă verde din Urali,
Veniţi fraţi ca voluntari,
Mână-n mână să luptăm
Pe-ai noşti fraţi să-i ajutăm.
Toţi săriţi să desrobim
Fraţii pe cari îi iubim.
Cari trăiesc azi năcăjiţi
De maghiari batjocoriţi.
Căci din patruzeci şi opt
Capul tot sub jug ni-a fost,
Sub jugul duşmanilor
Unguri şi-a Germanilor.
Veniţi, fraţi, să ne luptăm

https://biblioteca-digitala.ro

Şi răsplată să le dăm.
Că noi din Ardeal, Banat,
Foarte multe am răbdat.
Frunzuţă verde de nuc
Şi eu voluntar mă duc
Pentru-a României soarte
Să mă lupt până la moarte.

Gheorghe Oprescu, din Labăşinţ (com. Timişului).

Şi acesta nu merita câteva jughere la împroprietărire şi cu ce sentimente putea privi el la vecinul lui, un eventual defetist rămas în lagăre, pe care legea agrară îl împroprietărea prin nu ştiu care categorie a ei.

Altul, Iancu din Novo-Nicolaevsk, iată cum exteriorizează iubirea de ţara lui iubită, preferată.

JALEA SIBERIEI

Şi pe-aci avem un soare,
Dar cu raze pişcătoare!
Şi pe-aci fânaţe verzi,
Dar n-ai drept nici să le vezi!
Şi pe-aci sunt ele flori!...
Le miroşi ... te prind fiori!...
Şi pe-aici sunt paseri multe,
Dar nu cântă, – ele-s mute,
Doară ciufi şi vrăbioi,
Codobaturi, piţigoi!...
Nu vezi mândre păsărele,
N-auzi glas de rândunele,
Nu-i pe-aci umbră de nuc,
Nici n-auzi un glas de cuc!
N-auzi dulci privighetori,
Dar vezi corbi destui şi ciori.
Pitpalaci şi ciocârlii
Nu-s pe-ntinsele pustii!...
Iar în loc de graşi cârstei
Vezi sălbatici porumbei!
Vai sărmanii şi de noi.
Mai veni-vom înapoi,
Să trăim făr-de convoi
Şi să vă vedem pe voi?
Vara-i scurtă, grabnic trece,
Iarna-i lungă, grea şi rece!
Dar prinsoarea-i tot prinsoare,
Ea e pururi stătătoare:

https://biblioteca-digitala.ro

O aduce cu-o'nchisoare,
Cu-o'nchisoare durătoare...
Veşnic eşti lipsit de soare
Şi de zi de sărbătoare!...

Novo-Nikolaevsk, IANCU

Dar n-a lipsit nici satira usturătoare la adresa celor slabi, ironia muşcătoare şi chiar blestemele. Sub titlul *Către ai lui Franţ Cataramă*, iată cum erau ei priviţi:

CĂTRE-AI LUI FRANZ-CATARAMĂ

Le închin o epigramă
Feţilor lui „Cataramă", –
Să le-arăt că-i bag în samă...

Bieţi, şireţi, mărunţi, vornici,
Toţi cu inimi de pitici –
Nu-ţi mai fi primiţi pe-aici;

Ci, – câţi credincioşi, îi staţi
Viaţa să v-o strecuraţi, –
Nici în samă nebăgaţi.

Şi, câţi partea-i mai ţineţi,
De noi nu v-apropieţi, –
Căci vă ardem cu dispreţ.

Voi, cari ceata lui formaţi
Şi-n genunchi îi tămâiaţi –
Veşnic fire-aţi blăstămaţi!

În nepoţi şi strănepoţi,–
Cât în timp zări mai poţi –
Ceriul bată-vă pre toţi!..

Novo-Nikolaevsk, IANCU

Iar acum o ultima datorie.

În Kiev am lăsat un ofiţer, pe ofiţerul voluntar Ion Sîrbu din Sălişte. L-am înmormântat cu mare pompă militară în cimitirul din Kiev. La mormânt i-am rostit următoarea alocuţiune:

„Camarade Sîrbu,

Te-ai stins, departe de mama ta şi de tatăl tău, de fraţii şi de surorile tale şi departe de pământul sfânt al ţării tale, nedesrobit încă. Te-ai stins de boală, te-ai stins şi de dorul lor. Tu nu mori totuşi, ca un muritor de rând. Tu ai murit pe câmpul de onoare. Tu ai venit să-ţi

https://biblioteca-digitala.ro

oferi singur viața pentru desrobirea patriei tale. Aceasta onorează amintirea ta și va fi unica mângâiere și a părinților și a frații tăi îndureraţi. Soarta a hotărât cu tine altfel. Tu să rămâi aici în Kiev, ca o urmă vecinică pe care o lăsară batalioanele noastre liberatoare în trecerea lor pe aci. Dar când Transilvania va fi liberată se va găsi o floare și pentru tine, pe care recunoștința noastră să ți-o trimită, de câte ori se va reîntoarce acest trist amurg de toamnă. Adio Camarade! Dormi în pace!"

Afară nu e toamnă, e primăvară strălucitoare, dar recitindu-mi propriul discurs, nu pot să nu-i trimit, câțiva ghiocei, brânduşe, de pe solul bănățean, nemângâiatului camarad, căruia o soartă crudă îi interzisese pământul făgăduinței.

Doamnelor și Domnilor,

Conferința s-a terminat, v-am plimbat prin acel splendid oraș de pe măgurile Niprului, oraș din care a privit Gogol *Nopțile ucraine*, cu farmecul lor nesfârșit, imens, prin Lavra metropolitului Movilă, pe Kresciatik, pe sub privirile de vultur ale hatmanului Bogdan Hmielnicky, în fața statuii căruia stăteam de atâtea ori în contemplație și-i admiram chipul ce sta înfipt în șa. Pe postamentul puțin povârnit bidiviul se repede într-un singur salt ca spre o înălțime, ori spre un obstacol pe care vrea să-l ia dintr-o singură copcă îndrăzneață. Într-o superbă ținută de energie virilă, figura hatmanului se încordează în șa. Ochii străpung zarea vultureşte și brațul drept întinde vechea armă, care era și a vitejiei românești, un buzdugan ghintuit. El pare a arăta înspre Niprul care curge în vale. Calul și omul au, prin ținuta lor, prin aceeași linie dreaptă a cutelor hainei o minunată expresie de avânt furtunatec, nebiruit.

De câte ori treceam pe lângă statuie, îmi spuneam: Hatmanul protejează Ucraina! Hatmanul, prietenul domnului Moldovei, care visa, printr-o legătură matrimonială cu strălucita Curte din Iași, întemeierea unei mari puteri de stat româno-ucrainã, rezistând atât la nord cât și la vest, împotriva Rusiei și Poloniei. Vicisitudinele au tras cu buretele peste planurile hatmanului, imponderabilul nu l-a ajutat, dar nici mânia zeilor nu e eternă și dacă n-au distrus, n-au nimicit ceva, e semnul că acel ceva ce n-a fost distrus, a fost păstrat ca o rezervă în viitor. Eu sunt convins că țara noastră va vedea curând la hotarul Nistrului o Ucraina.

Cât ne priveşte pe noi, intrat-a acțiunea noastră din Kiev, din Rusia în vreun plan strategic prealabil, în planurile generalului Iliescu? Se poate. Cei geloși pe o intervenție a divinității în războiul nostru vor putea să ne și probeze. Ceea ce știm noi este că zvârlirea noastră din Ardeal și Banat, pe meleagurile Niprului, a fost absolut necesară, Basarabiei de pildă. Voluntarii noștri au fost trimişii lui Dumnezeu în Basarabia, sămănători de idei sau răspânditori de contagiune a ideilor naționale. Ceea ce mai știm este că era mare disperare la Marele nostru Cartier General în ziua când se prăbuși frontul rus. În realitate, în acea zi se complecta și desăvârșea victoria noastră. Folosul ce-l puteam trage din războiul rus

https://biblioteca-digitala.ro

era tras, de acum trebuia înfrângerea rusă ca poruncită de condiţiunile de crearea a României Mari. Căci închipuiţi-vă cu o Rusie la Conferinţa Păcii! Bănatul cădea întreg în mâinile sârbilor, hotarul oriental rămânea la Prut şi noi strânşi în braţele de fer ale unei Rusii de la Marea Arctică până la Prut şi de la Dunăre, prin Bulgaria, până în Bizanţ şi Constantinopol. Nu e nevoie de nicio imaginaţie ca să ştim cam cum ne puteam simţi. De Basarabia în tot cazul nici vorbă nu putea fi.

Şi astfel, fără a propaga totuşi fatalismul, determinismul, inutilitatea sforţărilor supreme, căci înţelepciunea nu ne trimite la asemenea concluzii, putem constata că da, ne trimite la acel echilibru sufletesc, de care a dat dovadă totdeauna poporul românesc, la acel simţ de măsură latin, care i-a fost propriu şi care l-a deosebit net de vecini, de înfumurarea maghiară de pildă sau de megalomania sârbă, simţ de măsură pe care l-a rezumat Miron Costin atât de filosofic în fraza sa lapidară: *„Nu vremurile stau subt om, ci bietul om subt vremi!"*

Sever Bocu, *Opt luni în Kiev*, Conferinţă ţinută de d-l Sever Bocu. Duminecă 19 martie 1933, în cadrul de conferinţe a Institutului Social din Timişoara, Timişoara, Tipografia Românească, f.a.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dimitrie Botău, preot, Sculea

12. Amintiri din războiul mondial. Lupte crâncene în săptămâna Sf. Paşti

Străbat cu gândul mănoasa câmpie a Ucrainei, care aparţinea imperiului rusesc, iar astăzi sovietelor[1]. Şi după atâtea suferinţe îndurate în decursul anului 1918, ca soldat în armata ungară, din care şi eu făceam parte, gândul meu să opreşte la graniţa de la răsărit a acestei Ţări, la oraşul Rostov.

Armata germană, după câteva zile de luptă, cu pierderi mari ocupă acest oraş, unde odinioară fu asasinat pe strada principală ţarul Alexandru[2]. Batalionul nostru, 3 Vânători, primi ordinul de înaintare. Părăsirăm oraşul Mariapol şi după câteva zile de călătorie cu trenul, mai apoi luând tălpăşiţa, iată-ne ajunşi în preajma puternicului oraş, situat într-o vale, pe malul drept al râului Don, încă din depărtare, cu ochi liberi puteam vedea mersul luptelor între armata germană şi bandele bolşevice. Mirosul prafului de puşcă, care deveni tot mai pişcător, ne punea pe gânduri, cei cari făceam aceasta plimbare pe plaiurile Rusiei la braţ cu moartea.

În sfârşit, vrând nevrând intrăm în oraş. O companie de soldaţi germani, cu muzică militară ne întâmpină. După câteva minute de pauză, intrăm în oraş. Pe străzi lume multă. Pe feţele lor se putea ceti îngrijorarea ce o purtau pentru ziua de mâine. După ce colindasem aşa câteva străzi din frumosul oraş, ne îndreptarăm spre cazarmele ţarului, aprinse la izbucnirea revoluţiei. Aici am fost încvartiraţi vremelnic.

---

[1] Prin tratatul de pace de la Brest-Litovsk, semnat la 27 ianuarie/9 februarie între Puterile centrale şi Rada Centrală a Ucrainei, aceasta urma să furnizeze cereale (1 milion de tone) şi materii prime industriale, iar Germania şi Austro-Ungaria se obligau să acorde sprijin militar împotriva bolşevicilor. Potrivit acestui tratat Bucovina, urma să revină Ucrainei. Episodul povestit în acest text se referă deci la una din acţiunile militare austro-ungaro-germane întreprinse pe Don, în baza acestui tratat.

[2] Alekandr II Nicolaevici Romanov (1818–1881), ţar al Rusiei (1855–1881), în timpul domniei sale, prin Pacea de la Paris (1856), ce pune capăt războiului Crimeii, Moldova reprimeşte trei judeţe din sudul Basarabiei anexată de Rusia în 1812. În 1877–1878 a purtat războiul cu Turcia în urma căruia, prin prevedreile tratatului de la Berlin, România îşi câştigă independenţa, dar pierde iarăşi cele trei judeţe reanexate de Rusia. Împotriva lui s-au pus la cale mai multe atentate. La 31 martie 1881 a fost asasinat cu o bombă.

https://biblioteca-digitala.ro

Am petrecut, aşa, în acest oraş câteva zile, până când, într-o bună zi, primirăm ordinul să părăsim acest oraş. Deşi nu ni s-a spus apăsat că unde avem să ne ducem, totuşi noi dădeam cu socoteala că numai la front ne poate duce.

Peste Don era un sat mai mărişor, numele era Bataisca. Aici era comanda supremă a bolşevicilor. De aici zilnic ne veneau fel şi fel de veşti mai îngrijorătoare. Comandantul suprem al armatei germane dădu ordinul ca acest sat să fie ocupat pentru liniştirea populaţiei din oraş. În nopţile senine de primăvară, pocnetul armelor ce răsuna în depărtare punea pe gânduri şi pe cel din urmă sărăntoc, deşteptat brusc din somn.

La plecarea noastră din oraş, pe lângă acelaşi ceremonial cu care am şi fost primiţi, ne îndreptarăm către gară. La a treia gară am schimbat direcţia, luându-o de astă dată pe vapor. Am ajuns într-un sătuleţ, înconjurat cu decunguri[3]. Era monoton. Înspre seară primirăm cina, care era o cafea neagră. Tot atunci primirăm cafea şi pentru a doua zi dimineaţa, iar pentru amează o bucăţică de slănină cu porţionul de pâine de peste zi. Ajunşi la locuinţele în cari fusesem incvartiraţi, ne îndemnarăm la mâncare. Până în cele din urmă făcurăm şi dejunul şi amiază totodată, cum făcură şi ţiganii din poveste, ca după noi să nu mai rămână nici măcar o bucăţică de pâne. Astfel, fiind pregătiţi cu cele necesare, cam la ora 10 seara, în cea mai mare linişte, ne adunarăm la marginea satului, unde ne întâlnirăm cu un batalion de „ulaneri"[4] şi alt batalion de infanterie germană, însoţit de câteva tunuri.

Plecarăm... În jurul nostru linişte mortală. Bătrâna lună în toată frumseţea ei ne lumina cărările. În sfârşit, după o cale lungă şi obositoare, mai ales că peste sămănături făcurăm câteva ore patrula, emisă din partea batalionului nostru, ajunserăm în apropierea frontului bolşevic. Câteva puşcături de armă dau semnalul. Noi înaintăm. Din nou câteva salve, după cari urmară apoi împuşcături pe toată linia. Deşi avusesem comanda să nu puşcăm, totuşi întreg batalionul deodată începu să tragă.

La dreapta aveam legătură cu infanteria germană, care după semne întârzia. Un căpitan în goana mare sosit în urma noastră aduce avizul şi roagă comandantul batalionului nostru, pe maiorul Vlad[5], ajuns în armata română colonel – ieşit la penzie cu gradul de general – ca batalionul 3 vânători să ţină frontul, dar să nu înainteze, ci să aştepte infanteria germană. La stânga aveam legătură cu cazacii albi. Lupta deveni din ce în ce mai îngrijorătoare Adversarii, prin cazacii lor, căutau să ne înconjoare sau cel puţin să rupă legătura dintre noi şi cazacii albi. Compania a IV cu două mitraliere schimbă linia de front, după ce observase acest fenomen comandantul. Şi cum Batalionul 3 vânători era într-o vale, cazacii, vrând

---

[3] Tranşee.

[4] Trupe de cavalerie.

[5] Alexandru Vlad, ofiţer român în cadrul Regimentului 33 Infanterie. Va avea un rol important în toamna lui 1918, în organizarea gărzilor româneşti din Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro

nevrând, trebuiau să treacă peste o ridicătură, care apoi le-a fost şi fatală. Nechezatul cailor, glasul de tânguire a răniţilor a ajuns până la urechile noastre. Cuprins de aceasta groază, duşmanul abandonă ideea de a rupe legătura. Deodată bubuiturile tunurilor mari băgară spaima în rândurile duşmanului. Credeam la început că sunt ale duşmanului, mai ales că în apropierea noastră era o păduriţă, unde de fapt au fost şi găsite 12 tunuri. După o luptă de o oră şi mai bine, inamicul părăseşte linia de front în o aşa dezordine, încât soldaţii noştri se pun şi puşcă după bandele bolşevice de credeai că sunt la vânătoare. Luptele începură cam la ora 4 dimineaţa şi nici nu observasem că soarele ne luminează de ziuă. Dar câţi dintre ai noştri n-au avut fericirea să privească aceste raze binefăcătoare? Ajunserăm în apropierea satului. În gară învălmăşală mare. Trenurile cu soldaţi şi cele mai necesare se grăbeau să părăsească gara. Artileria germană din oraş, peste Don, trimitea din greu rachete în satul, dar mai ales în gara Bataisca. Un obuz aprinse un vagon de petrol. Un fum enorm urmat de flăcări înspăimântă şi mai mult populaţia, dar mai ales armata bolşevică. Batalionul 3 Vânători înainta prin sămănăturile ajunse sub genunchi. Ne apropiem de sat. Mai câteva sute de paşi. În sfârşit, iată-ne în faţa căsuţelor cari ascundeau atâtea fiinţe nevinovate şi cari nu-şi puteau da seama pentru tot ce se petrece în jurul lor. Împărţiţi după străzi, ocupăm satul Bataisca. Armata germană urmărea trupele bolşevice, cari formară, la circa 8 km., front nou. După ce am ocupat satul Bataisca, am trecut în satul de alăturea, a cărui nume îmi scapă. Peste noapte am poposit în acest sat. După cinci zile am primit ordinul de retragere în oraş, trupele germane au alungat pe bolşevici. După alte două zile batalionul nostru şi-a serbat aniversarea, data reînfiinţării batalionului, în anul 1915. De atunci a trecut cam mult. Acele clipe de groază petrecute şi descrise aici aşa, pe scurt, de mulţi vor fi date uitării. Eu unul, însă, nicicând nu voi uita suferinţele îndurate în primăvara anului 1918, în oraşul Rostov şi jur, ci an de an, apropriindu-mă de sărbătoarea Învierii Domnului, reîmprospătând în memorie acele clipe de duioşie, îmi voi aduce aminte de fraţii mei de suferinţă, cari uitaţi şi de cei de acasă şi neluaţi în seamă nici de cei de acolo, îşi dorm somnul dulce al veciniciei pe câmpiile îndepărtate ale Rusiei sovietice. Şi nu pot să dau uitării grozăviile luptelor din Rostov şi Bataisca, la cari am luat parte şi din motivul că ele s-au desfăşurat în Sâmbăta Paştelor ortodox, când Fiul lui Dumnezeu, după grele suferinţe, se pune în mormânt, ca după trei zile să învieze, mântuind lumea de păcate.

Notă. Textul a fost publicat în „*Vasiova*", nr. 7–9 din 1931.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Emil Botiş

13. Amintiri (1904–1984)

M-am născut în luna februarie a anului 1904, în oraşul Arad. Părinţii mei locuiau atunci în strada „Aulich Lajos", nr. 7. De atunci străzile s-au rebotezat de mai multe ori, aşa că nu ştiu cum se cheamă azi strada, care odinioară purta numele unuia dintre cei 13 generali revoluţionari maghiari, executaţi de austrieci în cetatea Aradului.

Mai târziu ne-am mutat în strada „Sfântu Ştefan", la nr. 1. Aici s-a născut fratele cel mic, Virgil. Fratele cel mai mare, Aurel, s-a născut în Roşia Montană, în Ţara Moţilor, de unde era originară mama.

Despre mama mea, poeta Măria Botiş Ciobanu[1], cât şi despre tatăl meu, dr. Teodor Botiş[2], am scris note biografice cu ocazia centenarelor de la naşterea lor, 1866, respectiv 1873.

Mama mea, când s-a măritat, era directoarea internatului de fete român din Arad, una din puţinele şcoli medii de fete ale românilor din Transilvania. După căsătorie a abandonat învăţământul. Cele trei sarcini consecutive, la intervale mai mici de doi ani, au debilitat-o în mare măsură.

Noi, cei trei feciori, mândria părinţilor noştri, am format un grup foarte strâns şi solidar. Ne jucam împreună şi ţineam foarte mult unii la alţii. Uneori ne mai şi certam. Ciorovăielile s-au ivit în cele mai multe ocazii între Aurel şi Virgil, primul născut şi mezinul familiei, iar eu, mijlociul, interveneam ca arbitru pentru a-i împăca.

---

[1] Maria Botiş Ciobanu (1886–1950), poetă aparţinând curentului sămănătorist, autoarea unei cărţi, *Ţara Moţilor. Legende şi credinţe*, Arad, 1928. S-a căsătorit cu Teodor Botiş şi au avut trei fii: Emil, Aurel şi Virgil. Emil, autorul textului memorialistic, a făcut studii de drept la Paris, avocat în Timişoara, colaborator important al Institutului Social Banat-Crişana, autor al unor studii importante despre francezii din Banat, dar şi pe alte teme, solicitate de acest institut. Virgil, inginer, s-a stabilit la Oradea, iar Aurel a fost medic la Arad.

[2] Teodor Botiş (1873–1940), profesor la institutul teologic din Arad, apoi director al Academiei Teologice din acelaşi oraş, publicist, a redactat revista *„Biserica şi Şcoala"* (1917–1921), istoric, autorul unei lucrări distinse cu premiul „Năsturel" al Academiei Române, *Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, 1922 precum şi a *Monografiei familiei Mocioni*, Bucureşti, 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

Mama ne îmbrăca, de mici, în cămăşuţe cu broderii româneşti. Aşa sunt fotografiat împreună cu fratele meu, Aurel. De fapt, el era cunoscut prin „Kosenahme" de Bubi.

Eram la vârsta când se întipăresc primele amintiri din copilărie, îmi aduc deci aminte de o ceartă aprigă între mine şi Bubi. După ce în toiul disputei ne-am gratificat reciproc cu toate epitetele uzuale, al căror vocabular nu atingea nici pe departe bogăţia limbii noastre româneşti de mai târziu, Bubi mi-a lansat suprema insultă, de data aceasta în limba maghiară: „Te büdös oláh" (adică *valah puturos).* De acest epitet am avut mereu parte în fosta monarhie austro-maghiară.

În oraşul Arad era o singură şcoală elementară cu limbă de predare română, care, ca toate şcolile elementare pentru români, funcţiona, în vechea monarhie habsburgică, pe lângă biserici. Fiind confesională, era situată în clădirea catedralei greco-ortodoxe române din Arad.

În această şcoală am învăţat timp de doi ani româneşte de la inimosul pedagog Iosif Moldovan[3], bunic după mamă al eruditului profesor matematician, academicianul Caius Iacob[4].

După doi ani, părinţii mei m-au înscris în clasa a III-a la şcoala de stat, ca să învăţ limba maghiară, necesară pentru a putea urma liceul. Această şcoală elementară de stat a fost în strada care înainte de cel de-al doilea război mondial se chema „Locotenent Tâmpa". Nu ştiu cum se numeşte azi această stradă. Au fost grei aceşti ani din clasele a III-a şi a IV-a. Noroc că am dat peste un învăţător inimos, care s-a purtat foarte frumos cu noi şi nu lăsa să fim batjocoriţi, noi, copiii de români, cu invectiva de valah, cu care au încercat unii dintre colegii noştri maghiari, mai ales maghiarii proveniţi din renegaţi, care credeau că trebuie să arate ce mari unguri sunt. Mai târziu am suferit de hiperzelul neofiţilor.

Fiind dat la şcoală la vârsta de cinci ani, eram timid şi mă simţeam străin în şcoala maghiară. Dacă nu era învăţătorul Korom Janos, cu bunătatea lui pe care nu o voi mai uita niciodată, nu ştiu dacă puteam face faţă cerinţelor dure pentru mine. Îmi aduc aminte că într-o zi a trebuit să declam o poezie de Petöfi. M-am încurcat, am roşit ca para focului şi am început să plâng, în râsul clasei.

Am urmat apoi liceul în Arad, numit Gimnaziul Superior Regesc Maghiar. În clasa întâi de liceu, azi ar fi clasa a V-a, aveam încă dificultăţi cu limba maghiară, care era limba de predare. În familie vorbeam numai româneşte.

Dar în clasa a IV-a de liceu am ajuns să posed aşa de bine limba maghiară, încât prezentând o lucrare, pentru care mi s-a dat două săptămâni de pregătire şi libertatea de a întrebuinţa bibliografia aleasă de noi, profesorul, surprins de stilul şi construcţia exerciţiului neobişnuit de bun pentru un elev care nu era maghiar, m-a întrebat dacă mama mea, despre care ştia că este scriitoare, nu m-a ajutat la

---

[3] Iosif Moldovan (1863–1940), învăţător, întemeietorul, alături de Teodor Ceontea, a revistei „Reuniunea învăţătorilor" (1904–1915), vicepreşedinte al Reuniunii învăţătorilor.

[4] Caius Iacob (1912–1992), matematician român, membru al Academiei Române din 1955.

https://biblioteca-digitala.ro

compunere. I-am răspuns că mama, deşi scriitoare, nu a scris decât în limba română şi, că după părerea mea, eu vorbesc mai bine maghiara decât ea. Era o lucrare de analiză a unui roman al lui Jokai Mór, marele romancier de valoare universală al maghiarilor, intitulat „Az új földesúr" („Boierul nou"[5]), în care scriitorul zugrăveşte societatea post-revoluţionară maghiară din epoca numită a lui Bach, după ministrul de interne reacţionar al Austriei[6].

În legătură cu acest ajutor al părinţilor la lecţiile copiilor lor, adevărul este că noi, cei trei fraţi, ne făceam temele întotdeauna singuri, părinţii noştri fiind de părere că este mai bine să ne descurcăm de la început fără ajutorul lor, pentru ca să ne obişnuim a ne croi singuri drum în viaţă. Dar nici meditatori nu am avut, în schimb eu am avut în fiecare an câte un elev, pe care-l ajutam să-şi facă lecţiile.

Am fost învăţaţi de mici să ne servim singuri, să ne curăţim singuri hainele şi ghetele, să ajutăm în casă la micile treburi gospodăreşti.

Ne-am bucurat de o libertate deplină în acţiunile noastre. Părinţii noştri nu au uzat de oprelişti, care paralizează iniţiativele şi taie elanul copiilor. Asemenea interdicţii, cu care părinţii ajung să ţină copiii lor într-o permanentă stare de pasivitate, dependenţă şi chiar imitaţie, nu contribuie cu nimic la formarea caracterelor. Când, în urma actelor noastre necugetate, dădeam de bucluc, ştiam totuşi că, pe lângă dojana de rigoare, puteam conta pe ajutorul părinţilor noştri, a căror bunătate o simţeam chiar şi atunci când erau severi cu noi.

Părinţii noştri nu exagerau grija lor faţă de noi. Atenţia exagerată faţă de copii nu dă decât un rezultat unic şi sigur: face din copii nişte fiinţe neputincioase, stângace, care nu ştiu să se descurce în viaţă.

Tata a fost un pedagog înnăscut. El ştia foarte bine că experienţele nu se pot transmite. Se moştenesc doar predispoziţiile, care trebuiesc îndreptate discret şi mai ales prin puterea exemplelor date de părinţi.

Eram lăsaţi să ne *„dăm cu capul de pereţi"*, dacă sfaturile nu aveau nici un efect asupra noastră. Datorită păţaniilor, desigur nu prea grave, reveneam la cele spuse de părinţi.

Mama noastră de asemenea a fost o pedagogă de concepţie superioară. Sistemul său educativ se baza pe iubire şi prietenie. Atât la şcolile medii de fete, pe care le-a condus la Sibiu şi la Arad, cât şi în acea şcoală unică în România, „şcoala copiilor vagabonzi", pe care a înfiinţat-o în Arad, fără să cunoască experienţa lui Makarenko[7], a aplicat metode practice şi sănătoase.

Datorită unei concepţii moderne, bune, a relaţiilor dintre părinţi şi copii, tatăl meu a devenit cel mai bun prieten al meu, iar mama – un refugiu sigur, ori de câte ori mă găseam într-un impas.

---

[5] *Az új földesúr* (*Noul moşier*), volum apărut în 1862.

[6] Cronologic, „era Bach" sau neoabsolutismul austriac durează din 1851–1860.

[7] Anton Semionovici Makarenko (1888–1939), pedagog şi scriitor rus.

https://biblioteca-digitala.ro

Amintirile mele din timpul când eram de pe băncile liceului sunt bogate în evenimente, care cuprind anii primului război mondial, revoluția din 1917, prăbușirea monarhiei habsburgice și eliberarea popoarelor oprimate, care compuneau acel stat hibrid, pe drept cuvânt numit „închisoarea naționalităților".

Am început liceul odată cu primele zile ale războiului, după vara fierbinte din 1914. În cursul acestui război, o mare parte din profesorii noștri au fost înlocuiți cu profesori mai bătrâni, adesea de alte specialități, care nu întotdeauna erau dintre cele mai înrudite cu catedra devenită în mod provizoriu vacantă.

Au fost însă și profesori care au rămas pe câmpul de luptă. Astfel, profesorul de matematici, Emil Neudenbach, erudit matematician și om de o rară eleganță, pe care l-am regretat cu toții, foștii săi elevi.

El a fost înlocuit cu profesorul de latină Hunyadi Sandor, care a fost nevoit să ne predea algebra. Era un bonom rubicond, cu mustăți impresionante de husar veteran. Taica Hunyadi, când se poticnea în explicații, îl chema la tablă pe Aurel Avramescu[8], academicianul de azi, cel mai bun matematician din clasă, să facă el demonstrațiile legate de lecția nouă.

Nu aș putea atribui numai profesorului de matematici „ad interim", mai bine zis „ad-hoc", faptul că am fost mediocru la această materie. Explicația rezultatelor slabe la matematici se datora mai mult lipsei mele de interes față de știința lui Pitagora. Presimțeam parcă, de pe atunci, că această știință va deveni baza monstruoasei noastre civilizații tehnice, care cu o mână dă și cu una ia și care, se pare, își sapă singură mormântul prin distrugerile și poluările ce le provoacă. Dar să lăsăm acest subiect pentru altă dată.

Lecțiile de literatură maghiară ne erau predate de profesorul Nagy Istvan, mustăcios și el, dar, în plus, „mâncător de valahi". Păcat că frumusețea poeziilor și poemelor lui Arany Janos[9] și Vorosmarthi[10] era tulburată de atitudinea profesorilor față de elevii români.

În clasa noastră, o treime din elevi erau români și, datorită hărniciei lor, ridicată adesea la rangul unei ambiții naționale, erau printre primii, ceea ce și profesorii cei mai șovini erau nevoiți să recunoască.

Printre amintirile mele despre profesorii noștri de atunci se desprinde pregnant figura profesorului de gimnastică, Striffler Ferencz, admirat de toți elevii liceului pentru performanțele sale atletice și pentru ținuta lui țanțoșă. Avea mustățile „în furcă" precum Kaiserul Wilhelm al II-lea.

Ora de gimnastică începea, după o aliniere impecabilă, cu o inspecție generală. La o comandă, ca un răcnet, toți ne scoteam tricourile, apucându-le de jos cu mâinile încrucișate și smucindu-le peste cap dintr-o singură mișcare. Era ceva

---

[8] Aurel A. Avramescu (1903–1985), inginer, membru al Academiei Române din 1955.

[9] Arany Janos (1817–1882), poet maghiar, poeme epice.

[10] Vörösmarty Mihály (1800–1855), poet romantic maghiar, participant la revoluția de la 1848, lirică patriotică.

https://biblioteca-digitala.ro

impresionant în executarea acelei comenzi, după care se făcea o mică pauză, pentru ca Striffler, satisfăcut, să-şi răsucească mustaţa.

La o altă comandă ieşea din rând fiul „fiişpanului" (prefectului) Kitzig, care, împreună cu un alt coleg, fiu şi el al unei familii notabile, i se alătura lui Stiffler pentru a forma un „ştab". Era vorba de inspectarea curăţeniei corporale. Cei doi elevi chemaţi în comisie erau prezumaţi, din cauza rangului social al părinţilor, ca fiind cei mai curaţi. Striffler şi ştabul său treceau apoi în revistă clasa aliniată, examinând fiecare elev cu minuţioasă atenţie.

Urma apoi inspecţia mâinilor şi a unghiilor; mâinile trebuiau întinse înainte, la comanda respectivă, iar comisia trecea examinând curăţenia lor. Cei găsiţi murdari la ambele examinări erau scoşi din rând la o comandă, doi paşi înainte, după care o altă comisie, compusă de data aceasta din elevii cei mai vânjoşi, printre care excela românul Pepa Pătru (Peter), îi înhăţa pe cei murdari, ducându-i direct la duşuri, unde îi frecau cu săpun şi perie de rufe.

Se dădea o importanţă deosebită ţinutei. Părul trebuia să fie tăiat scurt, cu o mică freză pe frunte.

Dirigintele clasei avea grijă de felul cum eram îmbrăcaţi. Hainele şi cămaşa trebuiau să fie curate. Nu se admiteau rupturi, iar peticele erau considerate ca un semn de îngrijire. *„Nu este o ruşine să umbli în haine peticite,* spunea dirigintele, *dar este absolut inadmisibil să fiţi zdrenţăroşi şi murdari."*

Educaţia caracterului a fost de asemenea o preocupare lăudabilă a profesorilor noştri.

Elevii slabi la învăţătură mai puteau obţine indulgenţă la promovarea în clasa superioară, dar faţă de elevii răi la purtare, înţelegând prin aceasta mai ales lipsa de caracter, nu exista iertare nici la profesori, nici la consiliul profesoral.

Eliminările erau foarte rare. Sancţiunile disciplinare erau de trei grade succesive: admonestarea, convocarea părinţilor şi aşa-zisul *consilium abeundi,* când părinţii erau sfătuiţi, ca să nu recurgă la eliminare, să-şi retragă elevul recalcitrant şi să-l înscrie la o altă şcoală.

Minciunile şi lipsa de răspundere nu erau tolerate. Infractorul neidentificat trebuia să se prezinte singur la somaţia profesorului. Nu se aştepta denunţul, care provoca disprețul clasei şi al profesorilor, în cazul în care vinovatul nu a putut fi descoperit, se pedepsea întreaga clasă. Atunci însă clasa îl descoperea pe vinovat şi îl obliga să se prezinte pentru a-şi primi pedeapsa cuvenită.

La majoritatea profesorilor noştri, simţul umorului era foarte dezvoltat. Unul dintre profesorii dotaţi cu acest deosebit har a fost „Lejtényi Tata", „Papa Lejtényi". Era profesorul nostru de ştiinţe naturale, bondoc, jovial şi întotdeauna bine dispus. Odată cu apariţia primilor fulgi de zăpadă, Lejtényi îşi punea perucă pe chelia sclipitoare. În fiecare an, elevii făceau haz de acest eveniment. Cu o prefăcută mirare, unul din clasă exclama: *„Jé, a tanár urnak meg nöt a haja!", „Ia te uită, a crescut părul domnului profesor!"* Lejtényi nu se supăra, ci râdea împreună cu clasa.

https://biblioteca-digitala.ro

La început de an şcolar, Lejtényi numea pentru fiecare coloană de bănci câte un responsabil, care avea sarcina de a nota pe un petec de hârtie elevii care nu au: un creion marca Prima, fabrică maghiară de creioane din Budapesta, numărul doi, o radieră marca Elefant şi un caiet. De asemenea erau notaţi cei care aveau manuale rupte şi destrămate. Aceştia erau trimişi de la oră să ducă manualul direct la legătorul de cărţi „Argyelán": Ardelean se chema şi era român.

Aceste liste ale elevilor deficienţi erau aşezate pe masa catedrei, în colţ, una peste alta. Când profesorul, făcând apelul, închidea brusc catalogul, hârtiile ridicate de curentul de aer produs îşi luau zborul. Acest moment era pândit cu mare încordare de întreaga clasă, la începutul orelor lui Lejtényi. Profesorul însuşi se pregătea cu un zâmbet pe buze pentru momentele ce urmau. Elevii din primele bănci plonjau să apuce fituicile ce încă zburau şi le culegeau de pe jos. Asupra acestor elevi săreau alţii din băncile următoare, producând astfel o adevărată grămadă ca la rugby, spre hazul tuturor. Când, foarte rar, scena cu grămada nu avea loc – Lejtényi aşezând cu grijă fituicile sub călimară – însemna că profesorul avea şi el necazurile lui, iar noi eram decepţionaţi.

După acest moment hazliu ce ne era acordat de Tata Lejtényi cu toată graţia, lecţia începea cu seriozitatea cuvenită şi atenţia încordată. Joaca s-a sfârşit şi a început munca. Dar omagiul adus de bunul nostru profesor copilăriei noastre dovedea din partea lui multă sensibilitate şi un simţ pedagogic subtil. Lejtényi era cel mai iubit profesor al nostru. Fiind căsătorit cu o româncă, avea simpatie pentru noi, românii.

O altă caracteristică generală a profesorilor noştri era respectul ce-l aveau pentru elevi şi în privinţa aceasta reciprocitatea era perfectă.

Începând din clasa a V-a, care inaugura cursul superior, elevii nu mai erau tutuiţi de profesori. Eram „Dumneata", iar pantalonii lungi erau obligatorii. Profesorii ne tratau cu atenţia cuvenită unor oameni maturi, de aici „examenul de maturitate", şi această consideraţie avea valoare educativă certă.

Eram fericiţi când puteam dovedi că suntem demni de încrederea ce ni s-a acordat. Încolo, în afara şcolii precum şi în timpul recreaţiei eram copii, adolescenţi cu atitudini şi gusturi corespunzătoare vârstei.

Rolul educativ al sporturilor era foarte apreciat de profesori. Se practicau mult gimnastica şi atletismul, dar preferat era, bineînţeles, fotbalul. Fiecare clasă îşi avea echipa sa selectată, culorile sale, echipamentul propriu, cumpărat din „creiţarii" cu care am contribuit cu toţii.

În faţa liceului exista un teren de sport spaţios, unde aveau loc jocurile de antrenament, iar în fiecare sâmbătă după masă se ţineau meciurile dintre clase. Echipa selectivă a liceului provoca apoi selecţionatele altor şcoli la meciuri amicale. Fotbalul nu se practica doar pe terenul sportiv al şcolii. Existau destule maidane în oraş. Cu fraţii mei, în fiecare după-masă, după terminarea lecţiilor, jucam fotbal pe terenurile virane din apropiere.

https://biblioteca-digitala.ro

Locuiam pe atunci într-o casă cu mai multe apartamente şi cu deschidere pe trei străzi, numită pompos „Palatul sârbesc", fiindcă era proprietatea bisericii sârbeşti şi se afla în apropierea ei. Piaţa unde se găsea acest Palat se numea Piaţa Kelemen, devenită mai târziu Sfântu Sava, dar acum nu mai ştiu cum se cheamă. În casă eram o droaie de copii, protopopul sârbesc avea singur vreo 11, aşa că împreună cu copiii Zsupanszki: Bata, Milos şi Jarko, cu Moka Kovincsics, apoi cu maghiarii Rasko şi Plank, cu şvabul Lencz Iani şi alţii am format împreună „Clubul Sportiv din Piaţa Kelemen", acel faimos K.S.C. Fratele meu Aurel a fost ales preşedintele clubului.

Am practicat, afară de fotbal, înotul şi patinajul, fiecare ramură având „secţia" sa. Înotul se desfăşura la baia populară, numită „baia gratuită" (ingyefürdo), unde trona Baciul Ioţa, bănăţean de fel, dar ascuns sub numele de Keresztesi Jozsef, probabil din Cruceni[11]. Ioţa dădea lecţii de înot. De fapt, când am ajuns la Ioczabacsi, ştiam puţin să înot, fiind în vara anterioară la Marea Adriatică, la Czirkvenicza. Baia populară a lui Ioţa era frecventată de muncitorii de la fabrica de zahăr şi de copiii din cartierul sârbesc. Cerberul acestui aşezământ de mare utilitate publică era dotat cu un bici lung, ca la dresajul cailor de circ, din care pocnea răsunător, dar atingea mai puţin. Deşi fioros la înfăţişare, Ioţa era bun la suflet.

Mai târziu, devenind desăvârşiţi înotători, am făcut băi în aer liber, în locurile unde apele Mureşului erau line şi fără vârtejuri. Astfel de locuri erau multe în afara oraşului, mai ales la insula numită „a treia". De obicei, baia era combinată cu pescuitul, iar mai târziu cu vâslitul. Iarna, în curtea vastă a casei unde locuiam, am amenajat un patinoar al clubului nostru K.S.C. cu ajutorul unui furtun pe care pe furiş îl împrumutam din spălătorie. Mai frecventam şi patinoarul oraşului, când aveam bani.

Desigur că stilul copilăriei noastre era acela care s-a format sub influenţa romanelor lui Jules Verne, Karl May[12] *(Winnetou)*, Rudyard Kipling[13] *(Cartea junglei)*, Edmondo De Amicis[14] *(Cuore)* şi alţii.

În curând au apărut însă şi romanele fascicole despre isprăvile faimosului detectiv Nick Carter, un fel de contrafacere a romanelor lui Connan Doyle[15], al căror erou principal, Sherlock Holmes, era mult superior. Tata, când descoperea locul unde ascundeam astfel de lectură interzisă de el, înşfăca fără nicio vorbă fascicolele şi le arunca în foc.

---

[11] Localitate în actualul judeţ Timiş, nu departe de Timişoara.

[12] Karl May (pseudonimul lui Karl Hohenthal) (1842–1912), scriitor german, autor al unor romane de aventuri.

[13] Rudynard Joseph Kipling (1865–1936), scriitor englez celebru pentru povestirile şi romanele sale inspirate de viaţa în India şi de misiunea civilizatorie a britanicilor acolo.

[14] Edmondo De Amicis (1846–1908), poet, nuvelist, jurnalist italian.

[15] Sir Arthur Conan Doyle (1859–1930), scriitor englez, autor de romane poliţiste.

https://biblioteca-digitala.ro

De mare interes se bucurau şi filmele de aventuri cu Harry Peel în rolul principal. Cu câtă nerăbdare aşteptam în faţa cinematografului „Urania" (vechiul teatru al Aradului) terminarea reprezentaţiei premergătoare, rularea filmelor începând la ore fixe! În sfârşit se deschideau larg porţile şi apăreau copii de vârsta noastră cu ochii strălucitori şi cu feţe îmbujorate, pe care îi întrebam nerăbdători: *„A fost bătaie?"*, *„Goană a fost?"*. În general, aceste filme de aventuri erau apreciate de noi în funcţie de lungimea secvenţelor cu bătaie şi goană. Gag-urile cele mai apreciate din filmele Far-West: plonjonul şi pendularea pe candelabrul faimosului Saloon, loviturile straşnice sub bărbie şi saltul de pe balcon direct pe şeaua calului. Apoi începea goana, eroul sărind de pe cal pe expresul Pacific, de acolo urmărirea continua pe acoperişul vagoanelor. Bineînţeles, Harry Peel nu păţea nimic, în schimb bandiţii rămâneau semănaţi de-a lungul liniei ferate.

Jocurile noastre, care se desfăşurau în cadrul grupului de copii din Piaţa Kelemen, reflectau şi unele preocupări mature. La început am practicat schimbul în natură, trocul. Se ofereau glikeri, globuleţe de sticlă contra nasturi, timbre poştale etc. Mai târziu am evoluat şi am înfiinţat moneda noastră convenţională. Cu ajutorul unei mici tipografii de jucărie am confecţionat, pe hârtii de culori şi mărimi diferite, bancnote în valori de 1, 2, 5 şi 10 coroane. Pentru a plafona emisiunea şi a împiedica contrafacerea bancnotelor, am aplicat pe spatele biletelor, în semn de autenticitate, ştampila Protopopiatului greco-sârb, ale cărei litere cirilice şi desene arhaice erau impresionante. Bancnotele erau apoi împărţite între noi, în cantităţi corespunzătoare vârstei, bineînţeles că cei mai mari primeau mai mult.

Dar curând valoarea intrinsecă a valutei noastre convenţionale s-a depreciat în urma unei inflaţii provocate de cei mari. Aceştia, voind să aibă mai mulţi bani, au scos în secret o nouă emisiune, pe care au împărţit-o între ei şi au achiziţionat de la cei mici toţi soldaţii de plumb, glikerii, timbrele, nasturii disponibili, după care, descoperindu-se scandalul financiar, banca a dat faliment.

Ne-am mai jucat şi de-a literatura. Spre deosebire de azi, în trecut această joacă nu era aşa de pretenţioasă. Nu erau reviste şcolare tipărite şi nici inflaţie de poeţi ca azi. Cu ajutorul şapirografului aceluiaşi Protopopiat greco-ortodox sârbesc, am scos o revistă intitulată „Ifiuság" (Tinereţe), al cărei director era Bata Zsupanszky, iar eu redactorul responsabil. Dar, după apariţia primelor două numere, cenaclul literar s-a destrămat din lipsă de interes din partea cititorilor.

Mai trebuie să amintesc de „Societatea ştiinţifică", ai cărei promotori erau Sandu Popp, fiul pictorului Alexandru Popp[16] şi fratele meu Aurel. Nici această încercare nu a avut o viaţă mai lungă, dar, spre deosebire de revistă, societatea ştiinţifică a luat sfârşit în urma unei vehemente discuţii. Scandalul a izbucnit după

[16] Alexandru Popp (1868, Dieci, Arad – 1949, Timişoara), pictor cu studii la Budapesta, Paris. A pictat interiorul mai multor edificii celebre din Budapesta, Praga, Eger. A fost profesor la Şcoala de Arte Frumoase din Cluj (1925–1933), apoi la Timişoara (1933–1938).

https://biblioteca-digitala.ro

o comunicare a preşedintelui Popp. Trebuie să amintesc că în prealabil întreaga societate a fost tratată de Livia tanti cu două farfurii mari de prăjituri. Deci Şani Popp, vorbind foarte grav despre legea gravitaţiunei, a susţinut că în baza numitei legi cad în acelaşi timp la pământ un elefant şi un purice. Ilustrul conferenţiar a uitat însă a face amintire de condiţiile vidului. O parte din auditoriu, aşezat în salonul lui Livia tanti, după ce a devorat prăjiturile, şi-a exprimat zgomotos îndoielile şi dezaprobarea. Au luat cuvântul doi membri deodată, combătând teza expusă, după care preşedintele s-a înfuriat, a închis discuţiile şi ne-a trimis pe toţi... „la dracu".

Eram în plin război. Spitalul militar, unde mama mea şi-a început activitatea în cadrul Societăţii de Cruce Roşie din Arad, era instalat în atelierele „Vasipar" (Industria fierului), care pe durata războiului şi-au încetat activitatea. Aici veneam des şi noi, copiii, s-o vedem pe mama, stăteam de vorbă cu soldaţii răniţi, care ne aveau în drag cu gândul la copiii lor lăsaţi acasă. Erau acolo răniţi de diferite naţionalităţi, din care era compusă armata austro-ungară, în care domnea atmosfera *Pădurii spânzuraţilor.*

În ce priveşte pe prizonierii sârbi şi populaţia deportată: bătrâni, femei, copii învinuiţi de activitate subversivă, iar bărbaţii şi adolescenţii luaţi drept partizani, comitagii, soarta lor era tragică. Îngrămădiţi în cazematele vechii cetăţi a Aradului, duceau lipsă de cele mai elementare condiţii de igienă şi răbdau de foame. Puţin s-a sinchisit comandantul lagărului de tifosul exantematic, ce a bântuit printre prizonieri. În fiecare zi mureau cu zecile[17].

Până la urmă au intervenit Crucea Roşie şi câţiva intelectuali democraţi. În urma unor demersuri, la care s-au asociat medicii din Arad, care se temeau că tifosul se va propaga şi în oraş, comandantul lagărului a fost schimbat, iar molima a putut fi stăvilită.

Romăncele din Arad, printre care şi mama, făcând parte din filiala Crucii Roşii, au avut un rol însemnat în acţiunea pentru salvarea prizonierilor şi internaţilor sârbi din cetatea Aradului.

Dar tifosul a reapărut totuşi, adus de soldaţii de pe front. S-a înfiinţat Spitalul de război antiepidemic din Arad, a cărui conducere a fost încredinţată mamei noastre, care, cu gândul la noi, copiii ei, a luat toate măsurile de precaţiune.

În decursul lungii sale activităţi, până la adânci bătrâneţi, mama a fost apreciată în mod deosebit şi înconjurată de stima întregului oraş. A fost decorată cu distincţia austro-ungară „Patriae et Humanitati", apoi, după Unire, cu ordinul românesc „Meritul sanitar, clasa I" şi cu distincţia belgiană „Medaille d'or de la Croix Rouge Belge".

---

[17] Apărătorul acestor năpăstuiţi a fost avocatul român Ştefan Cicio-Pop, aşa cum se precizează în memorialistica lui Sever Bocu şi Coriolan Băran.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar războiul a continuat şi în curând situaţia noastră, a românilor din Transilvania, s-a înrăutăţit în urma intrării României în război alături de puterile Antantei. Speranţele Puterilor Centrale, de a determina România să iasă din neutralitate şi să se alăture lor, s-au spulberat. În anul 1916, armata română a trecut Carpaţii şi a ajuns până la Sibiu. Nefiind însă suficient dotate cu armament la nivelul tehnicii participanţilor la războiul mondial, forţele armate române au fost respinse de germani. A venit apoi acea epocă de grele încercări, atât pentru românii din Vechiul Regat, cât şi pentru cei din Ardeal, care s-a sfârşit pentru cei din urmă prin capitularea României şi pacea separată de la Buftea.

Trupele române au fost primite în Ardeal cu mare însufleţire, căci ele prevesteau realizarea unirii tuturor românilor ardeleni, care au dat curs liber entuziasmului lor, gest pe care maghiarii l-au considerat ca „trădare de patrie" şi ca atare mulţi români au fost internaţi sau închişi.

O româncă din Sibiu, Marioara Topârceanu, s-a refugiat la noi în familie, fiind înscrisă la poliţie ca rudă şi a rămas la noi până spre sfârşitul războiului.

În şcoală, profesorul de istorie Kara Gyözö, neofit şi el fost Kohn Victor, şi cel mai şovin dintre profesorii noştri, a actualizat lecţiile sale cu invective la adresa românilor, tratându-i de valahi sălbatici, valahi puturoşi care au mania Daco-Romaniei etc. *„Pot să ne înjure cât vor,* spunea tata, *România Mare tot se va face."*

Kara Gyözö ştia şi româneşte. La una dintre lecţiile sale şovine, vorbind de politica României, a spus că această politică este dominată de principiul *„şi cu turcu şi cu neamţu"* (cuvintele au fost rostite în româneşte de către profesor). Elevii maghiari din clasă au primit cu o explozie de ilaritate această enunţare, reţinând expresia „şi cu...". De atunci şi câteva luni în şir, când vedeau un coleg român, strigau: *„Ez is egy siku!" Şi ăsta e un „şi cu".*

Noi, românii, care am învăţat istorie de la părinţii noştri, am fost însă lămuriţi de ei şi anume că, în mijlocul imperialismelor cotropitoare, înţelepciunea şi diplomaţia suplă ce alterna cu acte de vitejie uimitoare a întregului popor român ne-a permis supravieţuirea ca naţiune. Doctrina lui Mircea cel Bătrân, care a ştiut să-şi plece capul în momentul când nu era altă soluţie, a fost „golden ruller-ul" politicii noastre externe de izolare, egală cu doctrina lui Monroe a americanilor sau a echilibrului de forţe a europenilor[18]. De aceea este o abatere de la această înţelepciune a strămoşilor noştri acea megalomanie care are pretenţia că noi, românii, suntem „buricul pământului".

Trebuie să recunosc însă, cu toată obiectivitatea, că, afară de cei câţiva profesori pe care i-am amintit, restul şi majoritatea colegilor noştri au avut o atitudine civilizată faţă de noi, românii, elevi ai liceului. Am păstrat prietenie până în zilele noastre cu colegii noştri. La aniversarea bacalaureatului lor (din clasa a VII-a)

[18] Interpretare evident forţată, având în vedere diferenţa în timp şi spaţiu a celor două situaţii invocate.

https://biblioteca-digitala.ro

ne-am despărțit; colegii români au participat prin delegatul lor, ing. Silviu Crișan, rector și profesor la Politehnica din Brașov, care a plecat cu avionul la Budapesta.

Această atitudine înțelegătoare a unor intelectuali maghiari din epoca premergătoare Unirii a contribuit în mare măsură la crearea curentului de opinie propagat de unii scriitori maghiari, în frunte cu Ady Endre și sociologii grupați în jurul revistei *Huszadik Század (Secolul al XX-lea)* a lui Iászi Oszkár[19]. Apoi a venit deznodământul.

Suflul revoluției ruseşti din octombrie 1917 a pătruns în Germania, unde soldații reîntorși de pe front l-au detronat pe Kaiserul Wilhelm al II-lea. A urmat revoluția din Ungaria, abdicarea regelui Carol al IV-lea și asasinarea contelui Tisza Istvan[20], prim-ministru, unul dintre principalii exponenți ai politicii de asuprire a naționalităților din Ungaria.

La Arad s-a înființat Consiliul Național Român din Transilvania și gărzile naționale, puse sub comanda colonelului Teodor Șerb[21], fostul comandant al Regimentului austro-ungar nr. 33 de Infanterie, cu sediul la Arad (numit Nuschti-reghiment, căci țăranii români înregimentați nu știau nici germană și nici maghiară).

Pentru a pune în practică dreptul de autodeterminare al popoarelor, proclamat de președintele Statelor Unite, Woodrow Wilson[22], s-a convocat Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, pe data de 1 decembrie 1918.

Tata, ca delegat al orașului Arad, printre alții și trimis al ziarului *Românul*, a descris această strălucită manifestație de voință a românilor din Ardeal. El s-a reîntors de la Alba Iulia cu o feroce „troahnă". Mai târziu am aflat că aceasta se cheamă guturai. Privind din ușă spre noi, cei trei feciori ai lui, ieșiți în întâmpinarea sa, ne-a spus: *„Na copii, de acum înainte veți învăța la școală românească"*, iar noi abia așteptam să vedem cum se va întâmpla acea mare cotitură în viața noastră de

---

[19] Oszkár Jászi (1875–1957), sociolog și om politic maghiar, șef al Partidului Radical (1914), fondator și redactor al revistei menționate în text. A susținut necesitatea unor reforme democratice în Ungaria și acordarea unor drepturi naționalităților. În 1918 a fost ministru fără portofoliu la resortul naționalităților, luând parte la tratativele de la Arad din 13–15 noiembrie 1918. A emigrat în 1919 și în 1923 s-a stabilit în Ungaria.

[20] István Tisza (1861–1918), om politic maghiar, care a reorganizat Partidul Liberal în Partidul Național al Muncii (1910), prim-ministru (1903–1905) și (1913–1918), adept al politicii de maghiarizare, înverșunat inamic al românilor și slovacilor mai ales. A fost ucis de soldații răsculați în toamna lui 1918.

[21] Teodor Șerb, ofițer român în Regimentul 33 al Armatei austro-ungare. La 2 noiembrie 1918, având atunci gradul de locotenent-colonel, participase la o conferință a ofițerilor români din garnizoana Arad, unde s-a decis înființarea unei formațiuni militare proprii. La 3 noiembrie s-a constituit Sfatul Național al Gărzilor Naționale, un stat-major de fapt, în fruntea căruia a fost numit la propunerea lui Ștefan Cicio-Pop (Vezi A. Birtolon, *Neuitatul an 1918 în amintiri*, în „Magazin istoric", nr. 8/1978, p. 27).

[22] Woodrow Thomas Wilson (1856–1924), om politic american, membru al Partidului Democrat, președinte al SUA (1913–1921).

https://biblioteca-digitala.ro

elevi. Cum vom trece de la Arany, Petöfi, Vorosmarthy, la Eminescu, Alecsandri şi Creangă, de la Istoria Ungariei la Istoria Românilor ... cum ne vom obişnui cu terminologia românească la toate materiile, unde termenii tehnici îi ştiam doar în limba maghiară.

Deocamdată însă, într-o zi neguroasă de iarnă a izbucnit scandalul în clasa noastră, clasa a VI-a A. Colegii noştri maghiari şi-au arborat tricolorul pe reverul hainei. În baza „principiului autodeterminării", ne-am pus şi noi pe piept tricolorul românesc. A urmat apoi o bătaie ca în filmele „Far-West" între elevii clasei, care altădată erau buni camarazi. Directorul liceului, blajinul şi eruditul Burián János, autor al faimosului dicţionar latino-maghiar, întrebuinţat obligatoriu în toate liceele maghiare din monarhie, a pus însă capăt ostilităţilor. Avertizat de cineva, a venit în grabă şi ne-a prins în flagrant delict. Dar în loc să fie sever cu noi, după cum meritam, ne-a dojenit domol: *„Datoria voastră de elevi este învăţătura. De azi înainte nu se admit nici tricoloruri, nici manifestaţii naţionaliste"*. Acestea fiind zise, „diri" s-a retras cu capul pierdut în gulerul ridicat al paltonului... Era frig pretutindeni, în clase, pe săli, iar noi ne bucuram de aşa-zisele „vacanţe de cărbune", în zilele în care, combustibilul lipsind cu desăvârşire, cursurile erau suspendate până la noi ordine.

Între timp, armata română, reorganizată la Iaşi cu ajutorul misiunii militare franceze conduse de generalul Berthelot[23], a pornit spre eliberarea Transilvaniei. Banatul şi apoi Aradul au fost ocupate de trupele franceze ale generalului Franchet d'Espèray[24]. Nu mai menţionez scurta ocupaţie a Banatului de către trupele sârbeşti, care prin comportamentul lor i-au decepţionat profund pe bănăţeni. Ocupaţia franceză şi înaintarea trupelor române au pus capăt atrocităţilor comise de detaşamentele teroriste, care purtau pe chipiu un cap de mort şi o banderolă cu inscripţia „Pentru Ardeal". Au fost asasinaţi în Crişana avocaţii români Bolcaş şi Ciordaş din Beiuş[25], protopopul Leucuţia şi avocatul Hotoran din Şiria[26], precum şi mulţi alţi români.

---

[23] Henri Mathias Berthelot (1861–1931), general, şeful misiunii militare franceze în timpul războiului, cu rol extrem de important în refacerea armatei române. A fost unul din marii prieteni ai României.

[24] Franchet Louis D'Espèrey (1856–1942), mareşal francez, comandant şef al Armatei Aliate din Balcani.

[25] Despre acest asasinat vezi C. Kiriţescu, *Op. cit*, II, p. 418: *„Unul din cele mai infame asasinate a fost cel petrecut la Beiuş. În noaptea de 3–4 aprilie, căpitanul ungur Verböczy a ridicat la miezul nopţii din casele lor pe fruntaşul român Ioan Ciordaş, membru al Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român şi desemnat de Consiliul Dirigent ca prefect al judeţului Bihor, precum şi pe avocatul dr. Nicolae Bolcaş, i-au aruncat într-un automobil şi i-au dus la gară. De aici un vagon legat de o maşină i-a dus în comuna Lunca, lângă Vaşcău, 20 km de Beiuş. Până la ziuă, cei doi martiri au fost maltrataţi, apoi duşi la marginea gropii săpate pentru ei într-o vâlcea. Aici supliciul a reînceput. Li s-a tăiat nasul, li s-au sfârâmat braţele cu paturile puştilor, li s-au înfipt baionetele în gură şi în ceafă, li s-au scos ochii şi la urmă au fost aruncaţi în groapă de vii,*

https://biblioteca-digitala.ro

Am fost de faţă la sosirea generalului Berthelot la Arad. Românii din judeţ, în costume naţionale, cu „banderii", cete de ţărani călări purtători ai drapelului, au defilat pe străzile oraşului şi s-au adunat în faţa hotelului „Crucea Albă", unde era găzduit generalul francez. Gărzile româneşti au fost consemnate în cazarmă pentru a evita orice ciocnire cu detaşamentele secuieşti.

Se aştepta ca generalul Berthelot să apară pe balconul hotelului, când câteva detaşamente de terorişti s-au postat alături de români. A apărut de asemeni un grup de maghiari care, cu drapelul în frunte, au venit să-l întâmpine şi ei pe generalul francez. Pentru a putea înainta, ei trebuiau să forţeze rândurile românilor şi să-şi taie drum până în faţa hotelului. Spaţiul fiind restrâns, s-a ajuns la o serie de busculade. La un moment dat, în mijlocul unui vacarm, drapelul maghiar s-a înclinat pentru un moment până la pământ, fără să fi fost rupt. S-a bănuit că însuşi purtătorul drapelului ar fi făcut această manevră pentru a da semnalul atrocităţilor ce au urmat. Eu şi fratele meu Aurel nu eram departe de locul unde s-a produs incidentul cu drapelul şi astfel am văzut înspăimântaţi cum detaşamentele teroriste au deschis focul asupra ţăranilor români, care nu aveau arme. Rezultatul acestui act de răzbunare a fost uciderea a 11 ţărani români din judeţul Arad. Împreună cu fratele meu Aurel, ne-am scos cocărzile naţionale de pe piept şi am luat-o la fugă pe străzi laterale până acasă. Am văzut o adevărată vânătoare după ţăranii români înainte de a fi putut pleca din faţa hotelului[27].

Părinţii mei, împreună cu intelectualii români care au luat parte la banchetul oferit generalului francez de către Consiliul Naţional al Românilor din Transilvania, au rămas blocaţi în restaurantul hotelului până ce trupele teroriste, după ce şi-au îndeplinit ruşinoasa lor misiune de a ataca şi ucide oameni fără arme, s-au retras, pornind spre cazarma gărzilor româneşti, pe care le-au dezarmat, după câteva ore de împuşcături de ambele părţi.

---

unul peste altul, şi acoperiţi cu pământ. Târziu, după alungarea ungurilor, au fost găsite cele două cadavre aproape putrezite. În mâinile lor crispate strângeau bucăţi de pământ". Formaţiuni teroriste maghiare au săvârşit în aceste luni, din noiembrie 1918 până în februarie 1919, în judeţul Arad, 300 de omoruri.

[26] La 20 februarie 1919 un batalion din armata maghiară, dispunând de artilerie, mitraliere şi de un tren blindat a atacat Şiria. Au ucis o mulţime de oameni neînarmaţi şi întreaga familie a avocatului Hotăran. După aceasta a atacat şi alte sate, omorând 60 de oameni printre care mulţi copii şi femei. La Socodor au omorât preoţii Leucuţia şi Popescu, iar cadavrele le-au aruncat în Criş.

[27] Masacrul de la Arad a fost pus la cale de trupele regulate maghiare, care căutau momentele când puteau ataca fără teamă că vor primi replica altor trupe înarmate. Aşa s-au petrecut lucrurile şi la Arad. Ştiind că armata română era departe, aceste rămăşiţe ale vechilor unităţi ungureşti atacau populaţia civilă. Generalul Berthelot era în vizită la episcopul român Ioan Papp şi mulţimea îl aştepta.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste atrocităţi şi altele au avut drept rezultat intrarea în Arad a trupelor coloniale franceze sub comanda generalului Goudrencourt[28], care apoi a fost schimbat cu generalul Tournadre[29].

În ziua intrării armatei franceze în Arad am fost trimişi acasă de la şcoală. Când am ieşit pe porţile liceului, am văzut la colţurile de stradă, instalate în poziţie, puşti mitraliere. Soldaţii ne-au întâmpinat cu un binevoitor „Allez, allez, circulez..." În ziua următoare, după ce trupele maghiare au evacuat oraşul, am revenit la şcoală. Dar în clasă atmosfera era grea. Înainte şi după ocuparea oraşului de către trupele franceze, spiritele erau foarte agitate. Pereţii clasei erau împănaţi cu placate care prezentau profilul Ungariei dezmembrate în teritoriile ce reveneau românilor, cehilor, slovacilor şi sârbilor. Sub această imagine, inscripţia era: *„Nem, nem, soha"* (*Nu, nu, niciodată!*).

În sfârşit, trupele franceze ale generalului Franchet d'Espèrey s-au retras de pe „linia demarcaţiei", care începea la Zam, iar în locul lor au înaintat în judeţul Arad unităţi ale armatei române. În ziua intrării lor în oraşul Arad, dirigintele clasei noastre, profesorul de desen Sima Dezsö, a întrerupt prelegerile şi cu ochii înlăcrimaţi ne-a spus: *„Începând cu ziua de azi, românii au preluat „imperiul" asupra oraşului nostru. S-a întors o pagină a istoriei... Să cântăm pentru ultima dată imnul naţional"*. Ne-am ridicat cu toţii din bănci. Noi, elevii români ai clasei a VI-a A, am rămas însă muţi şi cu braţele încrucişate, nu fără a fi impresionaţi de măreţia momentului, care a trezit în sufletele noastre cu totul alte emoţii decât cele ce le-au simţit colegii noştri maghiari.

Era chiar pe la sfârşitul anului şcolar 1918/1919. Ne-am luat rămas bun de la camarazii noştri... Ei au trecut la liceul maghiar catolic nou înfiinţat, iar noi, românii, am rămas în fostul gimnaziu superior regesc maghiar, a cărui clădire,

---

[28] General care comanda trupele franceze din Arad, o brigadă de cavalerie şi un batalion de infanterie. A fost un filomaghiar şi înverşunat adversar al românilor. N-a ezitat să permită unităţilor ungureşti să atace satele româneşti cum s-a întâmplat, am arătat mai sus, la Şiria. Sub acoperirea sa, Divizia a 23-a ungară a generalului Sóos organiza incursiuni peste linia de demarcaţie, atacând trupele române. Permitea şi acoperea acţiunile antiromâneşti ale prefectului ungur Barjassy Lajos şi chiar a încurajat formarea la Arad a unui guvern maghiar condus de Iuliu Károlyi. Când românii au rupt frontul în Apuseni acest ofiţer francez a interzis intrarea lor în Arad. Totuşi românii, în 17 mai, au ocupat gara şi apoi întregul oraş cu regimentul 6 vânători şi o baterie de artilerie. Situaţia a rămas încordată, până ce comandamentul francez a decis, în iulie, înlocuirea lui Gondrecourt.

[29] Charles Louis Joseph de Tournadre (1860–?), general de brigadă, de stat-major, apoi de cavalerie. Pe 1 mai 1919 este trimis, cu ordin direct de la Paris, la Lugoj în calitate de comandant al Zonei de Ocupaţie franceză din Banat. A avut o conduită corectă atât la Lugoj, cât şi la Arad. La 21 iulie 1919 unităţi ale Diviziilor a 2-a din Vechiul Regat şi ale Diviziei a 21-a Ardeleană au intrat în Banat, preluând teritoriul românesc. În fruntea comisiei româno-sârbo-franceze se afla generalul de Tournadre. Este autorul lucrării memorialistice, *Au pays des fourbes*, Plon, 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

fiind proprietate de stat, ne-a revenit. Liceul românesc succesor a primit denumirea de Liceul „Moise Nicoară". Părinţii şi bunicii noştri au aşteptat, în fosta Ungarie, secole de-a rândul să aibă licee româneşti, iar colegii noştri maghiari, acum în România, doar două luni de vacanţă şcolară.

Începând din anul 1919–1920, primul an de funcţionare a Liceului „Moise Nicoară" din Arad, învăţământul în toate clasele I-VIII, azi V-XII, cu clase paralele în cursul inferior, a pornit deodată în româneşte, atât de normal, încât se părea că noi, de când e lumea, am învăţat în limba maternă. O adevărată poveste cu Frumoasa din Pădurea Adormită.

Eram deci în clasa a VII-a a liceului românesc. Cadre didactice puţine. S-a recurs atunci la cursişti, care, înscrişi „fără frecvenţă" la Universitate, au devenit, din învăţători, profesori. Soluţia era necesară, dar insuficientă. Ne-au venit însă în ajutor fraţii din „Ţară", din „Vechiul Regat", de unde „regăţeni". Astfel a sosit la Arad un grup de profesori eminenţi, craioveanul Ion Dimitriu[30], un straşnic matematician, fizicianul Constantin Teodorescu[31], istoricul Gheorghe Ionescu, toţi unul şi unul, buni, joviali, excepţional pregătiţi în specialitatea lor, fără morgă, dar de o calmă severitate, dacă era nevoie.

Profesorul de muzică, Petrescu, a adus în compoziţia grupului de „dascăli regăţeni" o notă de boemă. La început ne-a dat lecţii plicticoase cu do, re, mi, fa, sol, noi ştiam că e „ţe, de, e, ef, ghe", şi cu solfegii care nu erau deloc pe placul nostru. Nemulţumirile au izbucnit spontan la capătul unei ore adormite de teoria muzicii, când deodată clasa a intonat un falnic „Deşteaptă-te, Române", urmat de un marţial „Pe-al nostru steag", în care a intrat cu vocea lui plăcută de bariton şi profesorul. Apoi, pe parcursul anului şcolar, cei din clasa a VIII-a, „spaima liceului", l-au iniţiat pe tânărul profesor de muzică în folclorul de pe Valea Mureşului, la un pahar de vin generos de Miniş, într-un mic birt cu grădină de vară, unde „maturizanţii" aduceau săptămânal omagiul lor zeului Bacchus, inaugurând ofrandele cu un răsunător „Gaudeamus". Erau doar adevăraţi „studenţi", cum li se zicea pe la noi elevilor care au trecut pragul adolescenţei, aceşti „octavani", printre care unii, reîntorşi de la armată, în lipsă de ţoale, mai purtau tunica „feldgrau".

Dar pe Monsieur Decamps, proaspăt detaşat de misiunea universitară franceză de la Academia Orientală din Viena, faimosul Institut de studii comerciale şi consulare din Austria, la Arad, cine dintre cei care l-au avut profesor, şi erau cel puţin douăzeci de promoţii, l-ar fi putut uita?

---

[30] Ioan Dimitriu a fost profesor, autor de manuale şcolare, secretar al „Asociaţiei Culturale Arădane", preşedinte al „Societăţii de matematică", colaborator al „Gazetei matematice" din Timişoara.

[31] Constantin Teodorescu a fost profesor de chimie şi fizică, a creat laboratoare atât de bine dotate, încât concurau cu cele ale Politehnicii timişorene. A fost arestat şi întemniţat în timpul regimului comunist.

https://biblioteca-digitala.ro

Profesorul de franceză Jean Decamps purta în butonieră panglica „Legiunii de onoare", iar surâsul său avea ceva din farmecul lui Fernandel[32]. Prima noastră întâlnire a dat loc unei „secvențe" demne de cel mai talentat regizor de filme: stăteam şi ne uitam unii la alții, clasa la profesor şi profesorul la elevi, apoi deodată toţi am izbucnii într-un râs „à se tordre"... Şi era de ce: profesorul nu ştia nici un cuvânt româneşte, iar noi franţuzeşte, nici măcar să citim... Dar Monsieur Decamps cu al său gentil „Mais voyons ... voyons" s-a dovedit un excelent mim. Mai cu semne, mai cu micul dicţionar roz, scos din buzunarul vestei, ne-am descurcat până la urmă. Metoda impusă de împrejurări s-a dovedit excelentă, căci, în decurs de doi ani, aproape toţi am izbutit să vorbim binişor limba franceză, iar la bacalaureat am reuşit să dăm răspunsuri corecte şi din literatura franceză.

Acest grup de profesori a întregit cadrele didactice arădene, din care au făcut parte: Liviu Albu[33], eruditul latinist şi elenist, Ascaniu Crişan[34], distinsul matematician şi filosof, Nestor Blaga, inimosul botanist-geograf, Iulian Toader[35], profesor de desen şi pictor „academic" din şcoala lui Mişu şi Alexandru Popp, Caius Turicu, profesor de germană, care ne-a iniţiat în tainele Niebelungilor şi alţii care au mai venit.

L-am lăsat la urmă pe cel mai iubit dintre toţi, pe profesorul de română Dimitrie Panaiteseu[36], poetul şi istoricul literar, academicianul Perpessicius de astăzi. El a intrat în clasa noastră cu nimbul de erou si cu vraja poeziei româneşti...

Îmi amintesc, ca şi când s-ar fi întâmplat ieri, de prima lecţie a profesorului Panaiteseu. Nu sosise încă manualul de limba şi literatura română, care, după programul de învăţământ pentru clasele a VII-a de liceu, cuprindea epoca începuturilor literaturii româneşti, de la cronicari la Ienăchiţă Văcărescu[37]. În aşteptarea cărţii, Perpessicius, abătându-se de la programul didactic, ne-a vorbit despre Eminescu... S-a lăsat o tainică linişte peste clasă, de parcă se auzeau bătăile inimilor noastre. Ce însetaţi eram de poezie românească după cumplita seceta din copilăria noastră, când vorba românească o primeam numai din gura părinţilor noştri! Eram fermecaţi de frumuseţea limbii literare (noi o cunoşteam pe „aceea de toate zilele"), de poezia lui Eminescu, despre care ştiam prea puţin. Cunoşteam de la mama unele strofe, rămase adânc întipărite în mintea mea, din Bolintineanu,

---

[32] Fernandel, pe numele real Constantin Fernand (1903–1971), celebru actor francez de film.

[33] Liviu Albu a fost un profesor de acelaşi calibru ca şi ceilalţi. Iniţiativei sale i se datorează apariţia în 1926 a primei reviste editată de elevii Liceului „Moise Nicoară".

[34] Ascaniu Crişan a fost director al liceului în perioada 1920–1947. A reuşit să ducă liceul între cele mai bune din ţară.

[35] Iulian Toader (1877–1962), a pictat mai ales biserici, inclusiv, alături de Octavian Smighelschi, catedrala din Sibiu.

[36] Dumitru S. Panaitescu Perpessicius (1891–1971), critic şi istoric literar, membru al Academiei Române, editor al poeziei eminesciene.

[37] Ienăchiţă Văcărescu (1740–1797), istoric, filolog şi poet român.

https://biblioteca-digitala.ro

când îmi recita din *Muma lui Ştefan cel Mare*, plângeam amarnic, din Mureşan, din Coşbuc, din Goga ... pe care mama, poeta noastră iubită şi tradiţia românească îl păstrau cu sfinţenie...

Admiram eleganta prestanţă şi nobila figură a profesorului cu părul său negru, lăsat să cadă pe o parte a frunţii sale înalte, cu ochii săi pătrunzători care ne fascinau din umbra ochelarilor săi cu ramă de baga... Ne uitam cu respectuoasă mâhnire la mâneca hainei sale vârâtă în buzunarul sacoului său negru ţinând imobilizată glorioasa dreaptă pierdută în război. Ştiam că aveam în faţa noastră pe locotenentul invalid Dimitrie Panaitescu...

Din 1916, ne lămureşte Emil Manu în a sa *Carmen Transilvaniae* (v. „Steaua", nr. 11/1968, p. 51), mâna poetului şi criticului Perpessicius n-a mai scris caligrafic. Plecat în 1915 în Dobrogea cu Regimentul 38 Infanterie Brăila, este rănit în 13 octombrie 1916 de un glonte „dum-dum" pe dealul Muratan; transportat de urgenţă din spital în spital, doctorul francez Dufreche îi salvează mâna dreaptă de la amputare, optând pentru rezecţia cotului.

Nici nu ne-am dat seama cum a trecut ora. Clopotul din sala monumentală a scărilor acelui impozant liceu arădean ne-a trezit din dulcea noastră desfătare. Glasul acelui clopot ne anunţa nu sfârşitul unei ore de curs, ci zorile unei vieţi româneşti.

Perpessicius a fost cu noi blând şi înţelegător. El şi-a dat seama că trebuie luat totul de la început, trebuiau supliniţi cei şapte ani, nu de acasă, ci de la şcoala de stat. Desigur că sarcina a fost grea, dar nu pentru Perpessicius. El ar fi biruit cu răbdare toate dificultăţile, căci avea de partea lui imensa noastră dorinţă de a învăţa, admiraţia şi calda noastră iubire, cu care ne-am ataşat fermecătoarei sale personalităţi.

Cu intuiţia ce rareori dădea greş în anii tinereţii, noi am simţit că aveam ca profesor la română un „domn" şi un „om", calificative pe care părinţii noştri le acordau celor ce li se cuvenea, ca superlativ al „omeniei"...

Mult am regretat că destinul său, care se anunţa a fi precis conturat, ni l-a răpit din mijlocul nostru pentru ca mult iubitul nostru profesor Panaitescu să devină acel Perpessicius al literaturii şi criticii româneşti. El a plecat de la noi la liceul din Târgu-Mureş şi de acolo mai departe spre capitală.

Am rămas cu un alt profesor, cu poetul simbolist Al. T. Stamatiad[38], subtil cizelator de stihuri, dar vădit diletant în ale pedagogiei. Distant şi fără vocaţie pentru dăscălie, el nu a reuşit să se apropie de sufletele noastre. Ce eram noi la urma urmelor: nişte bieţi dezmoşteniţi, săraci cu duhul în ale limbii şi literaturii române, incomparabil inferiori în această privinţă colegilor noştri regăţeni. Foarte des poetul Stamatiad nici nu era atent la răspunsurile noastre debitate cu frică, dar

[38] Alexandru T. Stamatiad (1885, Bucureşti – 1956), poet simbolist format în anturajul lui Al. Macedonski. A debutat în 1905, în 1924 premiat de Academia Română.

https://biblioteca-digitala.ro

şi cu speranţa ascunsă a unei note mai bune sau a unei încurajări. Privirea lui zbura în zări, scăpând ca din captivitate prin fereastra din dreptul catedrei. Plutind în lumea poeziei, maestrul căuta să prindă, desigur, din freamătul primăverii, notele de flaut ale suavelor sale versuri... Apoi izbucnea pe neaşteptate, tunând: *„îmi sparg pieptul cu voi..."* şi aci urmau apoi nişte identificări din lumea blândelor animale domestice.

Limba românească pe care o vorbeam atunci în dimineaţa trezirii noastre *„din somnul cel de moarte"* avea, desigur, lacunele sale. În ce priveşte ortografia românească, situaţia era tot atât de precară. Unificarea ei era înscrisă odinioară de Moise Nicoară[39], patronul liceului nostru şi de ceilalţi fondatori, printre obiectivele principale şi cele mai arzătoare ale „Asociaţiei naţionale arădene pentru cultura si conversarea poporului român", înfiinţată în 1862, la un an după „ASTRA".

În „Gimnaziul superior regesc maghiar" din Arad s-a acordat în ajunul războiului mondial din 1914 o singură oră de limba şi literatura romană pe săptămână, ca materie facultativă pentru elevii români.

Profesorul nostru de română, „Baciul Ghiurca", dr. Gheorghe Pop, tatăl marii noastre cântăreţe de operă Lia Pop[40], ne-a învăţat, depăşind ora de predare, mai multă istorie şi conştiinţă românească, decât gramatică şi ortografie, socotind pe bună dreptate că, fără primele, cele din urmă nu fac nici doi bani...

Când profesorul Constantin Teodorescu, dirigintele clasei a VII-a, a intrat în clasă cu catalogul subţiori şi s-a urcat la catedră, noi, elevii clasei, am executat un impresionant drepţi, ridicându-ne ca la comandă. *„Staţi jos!"* ne-a răspuns profesorul zâmbind, vădit satisfăcut de disciplina clasei.

Nimeni însă nu s-a mişcat din poziţia de drepţi. Profesorul, nedumerit, a repetat: *„Staţi jos!"* Dar nici de data aceasta nimeni nu a mişcat. Ne uitam miraţi unii la alţii, punându-ne în gând cam această întrebare: Na, ce o mai fi şi asta: „staţi jos"... Na, că unde să stăm, că mai jos nu puteam sta, că doară nu stăm pe trepte... Profesorului i-a venit însă subit fericita inspiraţie. A rostit cuvântul magic *„Şedeţi"*, după care ne-am aşezat în bănci, executând mişcarea tot atât de impecabil. Ignorând bogăţia limbii române, noi nu ştiam că „a sta jos" înseamnă a şedea...

Notă. Emil Botiş, *Amintiri (1904–1984)*, Editura „Marineasa", Timişoara, 2006, pp. 5–26.

[39] Moise Nicoară (1784–1861), cărturar şi om politic activ în mişcarea naţională din Banat şi Transilvania. Nu a fost fondator al Asociaţiunii arădane.

[40] Cântăreaţă la Opera din Cluj, membră fondatoare a acestei instituţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Valeriu Branişte

14. Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane şi autobiografice)

Seghedin, martie 1918

În legătură cu deţinerea mea la 3/16 februarie este de remarcat conversaţia ce am avut-o cu cei patru detectivi, care m-au adus până la Seghedin. Toţi patru, cu rang de „conducători de grup", sunt consideraţi ca specialişti în afaceri româneşti. Bag seama pentru că ştiu ceva românește şi cunosc o parte a oamenilor noştri. Când m-au deţinut, s-au prezentat numai doi, anume Kalmár, originar din părţile arădene şi cavalerul Bialoszkurszky, originar din părţile Oraviţei. Ceilalţi doi, cu cari am făcut cunoştinţă abia în dimineaţa zilei următoare, când era să mă transporte la Seghedin (nu s-a putut pentru că acceleratul, din acea zi fatală, n-a sosit peste tot la Lugoj, din cauza – cum se spunea – a marilor viscole de nea din România. Mai întâi s-a spus că are întârziere de 13 ore, ulterior apoi că nici n-a mai plecat din Bucureşti. În loc de dimineaţa cu acceleratul de 6h 20', cum era planul, am plecat abia seara, cu trenul de persoane, la 6h 15'), erau Daniel, originar din Munţii Apuseni şi Püspöki, despre care n-am aflat nimic deosebit, îmbolnăvindu-se straşnic pe drum, încât părea că îşi dă sufletul.

Cel mai bătrân şi totodată cel mai lăudăros între ei era Kalmár, despre care spusese unul din colegii săi că e român. Puţinele vorbe româneşti, ce le-am auzit din gura lui, erau însă atât de stâlcite prin pronuncia străină, încât nu-mi venea să cred. Cel mult dacă afecta această pronuncie, ceea ce nu e exclus la o fire de farsor ca a lui. E detectiv vechi (înainte sa devină detectiv era în slujba judecătoriei şi aspirase la postul unui conducător de cărţi funciare, care post îi şi era asigurat, dar nu l-a obţinut pentru că, după ce îl promisese deja ministrul, intervenise episcopul de atunci al Aradului, I. Meţianu, pentru un protejat al său şi astfel a rămas Kalmár cu buzele umflate. K. înjura pe Meţianu[1] ca pe un mare şiret, care ştia umbla perfect ca un ban în două pungi.) El se lăuda că cunoaşte pe toţi „agitatorii" noştri (pe mine mă ştia numai după nume, că am avut ceva amestec în procesul *Memoran-*

[1] Ioan Meţianu (1826–1916), arhiepiscop al Sibiului şi mitropolit ortodox al Transilvaniei şi Ungariei (1899–1916). Mai înainte a fost episcop de Arad (1875–1898).

https://biblioteca-digitala.ro

dului şi îl ştia pe Victor[2], că a fost la *Gazeta Transilvaniei)"*. Zicea că el a arestat la 1893 pe Lucaciu, la o baie în Austria (pe motiv că voise să treacă în România dimpreună cu Coroianu[3], cu paşapoarte falsificate) şi l-a păzit acasă săptămâni de-a rândul, până ce s-a elucidat cauza. (Paşapoartele erau de fapt false, dar vinovat era un scriitor din cancelaria lui Coroianu, care, deşi primise ordinul să facă demersurile pentru revizuirea paşapoartelor, a întrelăsat să facă aceasta şi a schimbat simplamente datul pe paşapoartele expirate. A şi fost pedepsit pentru aceasta.) Povestea că în primul an al războiului el a arestat şi transportat pe faimosul călugăr rutean, făcător de minuni, Arkadie Pasztory, despre care susţinea că stă în legătură cu ruşii. Zicea că era dovedit că de mai multe ori au aterizat aeroplane ruseşti pe moşia călugărului. Ar fi fost negreşit condamnat, dacă nu murea. Chiar şi dacă nu s-ar fi putut dovedi spionajul, era motiv suficient de condamnare provenienţa banilor. Spunea că s-au găsit lăzi întregi de asemnate de bani, veniţi din America, despre care nu putea da seamă şi nu erau nicăieri jurnalizaţi şi ţinuţi în evidenţă. Toate acestea însă, nu l-au împiedecat pe Arkadie să moară ca mare patriot, testând întreaga sa avere (binişor peste un milion) Episcopiei Hajdu-Dorogh-ului.

Povestea mai departe că a asistat la mai multe întruniri intervenţioniste la Bucureşti, la care au luat parte Lucaciu, Goga, Osvadă[4] etc., în sfârşit refugiaţii de la noi. Spunea că într-o cafenea îl recunoscuse Lucaciu şi l-a arătat colegilor săi cu vorbele: *„Acesta este Kalmár, cel mai isteţ din detectivii departamentului politic ungar"*. Mai departe povestea că toţi aceştia se află de prezent în Baku (am întrebat anume, că nu cumva Bacău? A zis nu, ci în Baku care e în Ucraina[5]) şi că sunt tratative deja în curgere cu guvernul ucrain pentru extrădarea lor. Îşi freca mâinile de bucurie la gândul că îi va vedea pe toţi spânzurând, după cum bine meritează. Le ştia numele tuturor, dar nu le pronunţa româneşte, ci ungureşte, după cum erau scrise.

Povestea despre o întrunire pusă la cale în Viena de dr. Funder[6] de la „Reichspost", la care a luat parte Aurel C. Popovici[7] şi la care a fost invitat telegrafic şi

---

[2] Se face, probabil, referire la Victor Branişte, publicist care în timpul războiului se va implica în organizarea corpului voluntarilor din Rusia, de fapt din Siberia. A editat şi acolo, multiplicată prin copiere cu mâna sau şapirografie „Gazeta Transilvaniei".

[3] Iuliu Coroianu (1847–1927), unul din conducătorii Partidului Naţional Român din Transilvania, memorandist.

[4] Vasile C. Osvadă (1875–1931), economist şi publicist ardelean. A colaborat la „Tribuna" şi „Foaia de Duminică", în timpul războiului a trecut în Vechiul Regat, s-a implicat în mişcarea voluntarilor. După război a fost director de bănci.

[5] În Urcaina nu este nicio localitate cu numele acesta. Probabil că se referea la Baku în Azerbadjan, pe atunci cuprins în imperiul ţarist, dar nici unul din cei trei nu se afla acolo.

[6] Redactor la ziarul „Reichspost" al partidei lugeriene de la Viena. A fost un apropiat al lui Al. Vaida Voevod.

[7] A.C. Popovici (1863–1917), publicist, om politic. A fost unul din liderii Partidului Naţional Român din Transilvania şi al mişcării memorandiste. Adept al tezei federaliste, autorul unui proiect mult discutat în epocă. În anii războiului, după asasinarea lui Franz-Ferdinand, a susţinut unirea Transilvaniei cu România.

https://biblioteca-digitala.ro

Goldiş, care făcea cură la Postyen. Se lăuda că înainte de a se înmâna lui Goldiş depeşa, o citise deja el (Kalmar). Pe Funder, care tocmai atunci se împăcase cu Tisza şi scria ditirambi la adresa guvernului unguresc, îl considera de mare duşman al maghiarilor. Despre întrunirea aceasta, pusă la cale de Funder, nu mi-a spus nimic mai de aproape. Despre Aurel C. Popovici spunea cu mare regret, că o întârziere de jumătate ceas a fost vina că nu a reuşit să-l aresteze, se refugiase de la Viena în Svițera[8]. Spunea că în Geneva avea A.C.P. întrevederi regulate cu un colonel rusesc (numele mi-a scăpat) şi cu un politician ceh (al cărui nume mi-a scăpat de asemenea). Că anume ce au convorbit nu ştie, dar a constatat întrevederile lor dese şi regulate[9].

Vorbind despre bărbaţii noştri, peste tot, a remarcat că în cursul războiului s-a cumințit unul singur: Aurel Vlad[10]! Despre Maniu, pe care zicea că îl cunoaşte bine, a spus numai că, e cauza că o domnişoară, ce a fost la el în cancelarie, şi-a luat viaţa (s-a sinucis în temniță, unde se afla pentru dactilografierea unei poezii de Radu Cosmin: „Noi vrem A...") şi doi conductori de tren şi-au pierdut postul, pentru că au contrabandat ziare din România. Pe Coroianu îl prezenta ca o victimă a naționalismului. Zicea că vede des pe Coroianu în Budapesta şi povestesc adesea. Spune că, deşi se laudă că are nişte mine de aur, totuşi trăieşte în mizerie şi totdeauna îi spune lui Kalmár: *„Vezi unde am ajuns dacă am ascultat de blestematul de Lucaciu. De nu-mi ieşea acest om fatal în cale, astăzi aş avea mare stare şi cea mai înfloritoare cancelarie advocațială în Ardeal."* Kalmár este de aceeaşi părere, confirmând şi el că Lucaciu l-a sedus. E interesant, că spune că a vorbit mai de multe ori cu tatăl lui Lucaciu, care totdeauna a subliniat, că el e ungur şi nu-l chiamă „Lucaciu", ci „Lukács". Kalmár cunoaşte şi pe fratele lui dr. Lucaciu şi pe băiatul Epaminonda, despre care spunea că s-a nenorocit în America.

Despre Mangra spunea că e un om de nimic, care şi-a mâncat omenia atât la unguri, cât şi la români şi că Tisza s-a blamat rău, dacă credea că prin Mangra va câştiga pe români. Dar dacă a voit să-şi bată joc de români a reuşit pe deplin. În legătură cu M. a adus vorba de răposatul Bunea[11], despre care a spus că nu ajungea niciodată metropolit, pentru că prea ura pe maghiari. Susținea că el (Kalmár) a fost de faţă la Alba-Iulia, când Bunea, într-o mare adunare (ori la un banchet?), ar fi zis: *„Ungurii trebuie distruşi cu foc şi cu pârjol."*

A vorbit apoi despre pretinsele şarlatanii ale deputatului Şerban[12], care a luat bani ca să aducă ţăranilor cucuruz din România, dar a vândut nemților cu horend

---

[8] Unde va şi muri în 1917.

[9] Evident, cele de mai sus sunt lăudăroşenii ale unui agent care-şi dădea importanță. Nimic din toate acestea nu este documentat.

[10] Aurel Vlad (1875–1953), jurist, publicist, lider al Partidului Naţional român din Transilvania, adept al activismului politic. Membru în Consiliul Naţional Român, în toamna lui 1918.

[11] Augustin Bunea (1857–1909), prelat, istoric şi om politic român din Ardeal.

[12] Nicolae Şerban, deputat guvernamental în parlamentul Ungariei, în mai multe legislaturi.

https://biblioteca-digitala.ro

câştig cucuruzul menit pentru popor. Spunea că va fi aspru pedepsit. (Nu ştia că deja de vreo două luni era Şerban achitat de sub acuză.)

Spunea că cunoaşte şi pe dr. Mihali, cu care a vorbit mai de multe ori. Dar nu a zis nimic deosebit, decât că şi M. e implicat în afacerile cu cucuruzul din România. Despre arădani a spus numai în general că sunt naţionalişti sălbatici. Din Bănat cunoştea numai pe răposatul Coriolan Brediceanu[13] şi pe Aurel C. Popovici.

Cam atât am scos din vorbele lui felul cum ne văd oamenii. Despre popor spunea necontenit, că se simte bine aici şi că nu ar voi cu niciun preţ să fie înglobat la România, care e o ţară de boieri pungaşi.

Detectivul Daniel a vorbit numai despre stările din Munţii Apuseni, unde îl prezenta pe dr. Laurenţiu Pop din Abrud[14] ca pe un formal mâncător de unguri, care la fiecare prilej insultă pe unguri şi spune pe faţă că voieşte să alăture Ardealul la România. A vorbit apoi despre procesul celor condamnaţi, în Cluj, la moarte pentru spionaj, spunând că mai ales farmacistul – nu-i venea numele în minte – era furibund contra maghiarilor. Detectivul Daniel, deşi mai cult şi mai instruit decât Kalmár, vedea peste tot numai români furibunzi. Teama de repetirea vremurilor lui Horia şi a lui Iancu (pe care le vedea în culori îngrozitoare pentru maghiari: foc şi măcel!) era nota dominantă în felul lui de a vedea. Detalii de interes însă n-a povestit. Mai rezervat şi cu oarecari stăruinţe de a fi echitabil în judecată era cavalerul Bialoszkurszky, care peste tot a dovedit o conduită mai conivenţă şi era şi faţă de mine cu hotărâte simpatii. Al patrulea, Püspöki, suferind de o îngrozitoare boală de mare, a fost de tot pasiv faţă de conversaţia şi discuţia, ce am susţinut-o drumul întreg, din Lugoj până la Seghedin, în compartimentul separat de cl. I, ce ni s-a rezervat din considerare faţă de interesul superior de stat *(magasabb állami érdek)*, ce reprezentam noi cinci, cei patru detectivi şi eu, ca delicventul, pentru a cărui transportare a fost de trebuinţă o paradă atât de extraordinară. Parcă, dacă-mi trimeteau o simplă citaţiune, ca atunci şi atunci să mă prezint la Seghedin, nu soseam tot atât de precis la dubă, dar fără fârfoi.

Din dezbaterea vivace, ce s-a încins pe drum, am văzut că aceşti „specialişti" în afaceri româneşti n-au idee de viaţa sufletului românesc. N-au citit o singură carte românească, nu cunosc nicio direcţie politică, nu cunosc activitatea spirituală a oamenilor noştri, că toată cunoştinţa lor de cauză se reduce la nişte impresii externe, la vorbe răsuflate, la clevetiri, la felul cum se reoglindeşte lupta noastră în ignoranţa presei ungureşti.

---

[13] Coriolan Brediceanu (1850–1909), om politic român din Banat, membru în Comitetul Central al Partidului Naţional Român din Transilvania (1881–1892), deputat în Dietă (1906–1909).

[14] Laurenţiu Pop, avocat, om politic din Transilvania, văr cu Ştefan Ciceo-Pop, unul din reprezentanţii cei mai însemnaţi ai moţilor la conferinţele naţionale ale Partidului Naţional Român din Transilvania, la începutul secolului XX.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşa de exemplu, au făcut în cursul discuţiunii mare caz, că la mine s-a stabilit că în camera mea de lucru e portretul lui Iancu, iar în camera redacţională e bustul lui Mihai Viteazul şi portretele lui Horia, Cloşca şi Crişan. Se mirau de-a dreptul de naivitatea societăţii ungureşti din Lugoj, care mă consideră – cum ziceau ei – de cumpătat (higgad) şi corect, când aceste tablouri şi busturi dădeau adevărata mea oglindă. Şi – la ce nu m-am gândit eu nicicând – au stabilit, că pe Mihai Viteazul şi pe cei trei capi ai revoluţiei ţărăneşti din 1784 i-am pus anume în sala redacţională, unde comunică mulţimea, ţăranii etc., care au trebuinţă de stimul mai grosolan, iar pe Iancu l-am pus în camera mea, unde primesc numai public mai distins, ales, care are trebuinţă şi de stimul mai fin. (Şi la procesul verbal încheiat cu prilejul perchiziţiei la 1/14 februarie s-a introdus că în redacţie şi în camera mea ce tablouri sunt.) Se vede că, în cursul procedurii, se va face caz deosebit de aceste tablouri. Peste tot – aici Daniel purta hangul – excepţionau că noi anume decorăm pereţii noştri cu tablouri româneşti şi că nicăiri n-au văzut în case mai bune româneşti tablouri maghiare. Şi nu puteau înţelege că aceasta nu este un indiciu al trădării de patrie. Doar prima condiţie a patriotismului, după concepţia lor, e să decorezi pereţii cu tablouri maghiare.

Altă excepţie şi acuz, contra noastră era că dăm nume romane copiilor şi îndeosebi fetelor noastre, la ce nu avem niciun drept, căci noi n-avem nici în clin, nici în mânecă cu romanii. Acuza aceasta curioasă am auzit-o indirect, mai întâi de la inspectorul regesc de şcoale, dr. Szabo din Lugoj, plângându-mi-se mai mulţi învăţători de ai noştri, că inspectorul îi ia la trei parale, pentru că îşi botează copiii Octavian, Flavia etc.

La fetele noastre au excepţionat că nu ştiu ungureşte şi vorbesc cu predilecţie nemţeşte. În câte locuri au fost la percheziţie, nicăiri nu au ştiut la noi fetele şi femeile ungureşte, aşa că au fost siliţi a vorbi cu ele nemţeşte. (Cu prilejul primei mele ascultări, mi-a spus căpitanul-auditor Zsifkovits acelaşi lucru, menţionând îndeosebi pe Nuţica Dobrin, ca o copiliţă foarte cultă, care se înspăimântase de percheziţie, încât abia au liniştit-o. Zicea că nu ştia nimic ungureşte.) Preferirea limbii şi culturii germane faţă de cea maghiară o considerau tot ca o demonstraţie şi ca act ostil faţă de maghiari şi de stat[15]. Ziceau că noi reţinem poporul nostru

[15] Într-adevăr, în mediul românesc burghez şi intelectual urban, dar şi în fosta circumscripţie a Graniţei Militare, în localităţile industriale, se vorbea limba germană. Exista o tradiţie deja, care venea din secolul al XVIII-lea, din epoca programului oficial imperial de luminare, de la reformele şcolare habsburgice, dar lucrurile aveau şi o conotaţie politică. Românii preferau să vorbească germana, atât din motive practice – exista o numeroasă populaţie germană în Banat –, dar şi pentru că în ciuda încheierii pactului dualist în 1867, erau convinşi că autoritatea autentică se află la Viena, nu la Budapesta. Această convingere o împărtăşeau până şi ţăranii români din Banat la vremea respectivă. Vezi V. Leu, *Imaginea germanului la românii din Banat*, în *Germanii din Banat prin povestirile lor*, coordonator Smaranda Vultur, Bucureşti, 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

anume în incultură, numai ca să nu înveţe limba maghiară. Să fii văzut ochi mari, când am întors eu biciul şi am zis că tocmai forţarea fără rost a limbii maghiare e cauza inculturii poporului nostru.

Un lucru curios au mai constatat la intelectualii noştri, anume că îngrămădesc enorme cantităţi de cărţi româneşti în casele lor, cu mult mai înainte decât face trebuinţa lor! Spuneau că alocurea au dat de imens de multe cărţi, cari nu se aflau în niciun raport cu trebuinţele intelectuale ale casei. Cereau să le explic acest fenomen. Le-am spus că pentru mine e constatarea lor o surpriză; eu n-am remarcat nicăieri acea îngrămădire de cărţi, din contra şi eu m-am plâns necontenit că intelectualii noştri cumpără prea puţine cărţi româneşti şi citesc prea puţin româneşte. Ei se mirau de mine şi nu mă înţelegeau!

Absolut nu puteau înţelege legăturile noastre sufleteşti cu România, în care vedeau o ţară, ce n-are alt lucru decât să agite şi aţâţe contra Ungariei, să tipărească cărţi iredentiste şi hărţi, cari arată Ardealul până la Tisza încorporat în România. Nu voiau să creadă, când le-am spus, că eu am numeroase legături cu România, am fost de multe ori în ţară, am mulţi prieteni acolo şi am cumpărat multe cărţi din România, dar eu nici harta din chestie nu am văzut-o şi nici cărţi iredentiste din România n-am primit. Dar să nu se confunde hărţi etnografice cu hărţi politice! Le-am explicat că, dacă va să fie vreodată o iridentă româna serioasă – nu beţii de vorbe copilăreşti –, apoi acea iredentă numai la noi poate avea leagănul, şi naşul acestei mişcări va fi tocmai politica de stat în al cărei interes şi serviciu stau domniile lor şi mă cară pe mine acum cu atâta paradă la Seghedin.

Detectivul Daniel nu voia să înţeleagă pentru ce nu gravitează poporul nostru spre inima ţării, ca celelalte popoare şi îndeosebi ca slovacii, prin ce se nivelează contrastele şi se promovează amalgamizarea. De altfel, constata cu oarecare satisfacţie, că în timpul din urmă s-a putut constata o îndreptare. La Budapesta şi în împrejurimi se află mai multe mii de români, mai ales din părţile hunedorene, care găsind acolo de lucru, încep a se împrieteni cu viaţa maghiară şi cultura maghiară.

Deşi „specialişti" în chestiile româneşti, nu aveau aceşti domni – deşi culţi şi inteligenţi – nicio pricepere pentru aspiraţiile noastre culturale şi politice. Ei nu puteau înţelege în ce rezidă nemulţumirea noastră naţională. Ei nu vedeau în întreaga noastră acţiune altceva, decât rezultatele unei agitaţii improprii de dincolo. Ei considerau întreaga noastră clasă intelectuală naţionalistă, ca plătită de duşmani ai ţării spre a provoca aici neorânduieli. Mai ales pe bieţii preoţi şi învăţători, pe elementul cel mai blând şi mai umil al societăţii noastre, nu-i aveau la inimă. În fiecare vedeau câte un otrăvitor al vieţii publice de la noi şi nu puteau înţelege pentru ce este guvernul atât de indulgent faţă de ei şi la mulţi le mai dă chiar şi ajutoare considerabile băneşti. Dar cu toate acestea nu aveau cunoştinţă ce se petrece în politica ţării pe tema chestiei de naţionalităţi. Aşa de exemplu nu ştiau nimic de confiniul cultural al contelui Apponyi şi nici despre ordonanţele intrate

https://biblioteca-digitala.ro

deja la 1 noiembrie în vigoare, relativ la controlul mişcării imobililor în regiunile noastre. Despre practica creată pe temeiul acestei ordonanţe, nici idee nu aveau.

Discuţia încinsă a devenit foarte aprinsă. Se înţelege că pas de pas le-am arătat că vorbesc în deplină necunoştinţă de cauză. Kalmár nici s-audă nu voia de argumentele ce le invocam. Foarte conciliant şi echitabil s-a dovedit cavalerul Bialoszkurszky, iar Daniel încă a apreciat unele din cele expuse de mine. Al patrulea era pasiv. Ar fi interesant să ştim ce raport au dat ulterior despre această discuţie aprinsă. Poate se va găsi raportul lor la actele procesului ce ni se face, dacă peste tot au dat un raport. La tot cazul este caracteristic, că în astfel de măsură ne-am aprins în discuţiune, încât ne-am uitat cu totul că unde călătorim şi în ce afacere. Sosisem la Seghedin şi ne aflam în gară deja de un sfert de ceas, fără ca să ne dăm seamă şi discutând aprins înainte (era la ora 2 şi jumătate după miezul nopţii!) aşa că, dacă căpitanul auditor Zsifkovits[16], – care călătorise cu acelaşi tren şi ştia unde suntem, – nu trimitea detectivii seghedineni, cari erau avizaţi şi mă aşteptau în gară, noi discutam înainte şi plecam mai departe cu trenul. Poate pe la Czegled ne-am fi trezit, că noi la adecă era să ne dăm jos la Seghedin. În gară m-a luat în primire „foglarul" (profosul) penitenciarului militar şi m-a dus direct la temniţa militară, unde am dormit prima noapte şi de unde apoi ziua următoare am fost transportat în temniţa sucursală *(fiók-fogház)* a procuraturii regeşti din Seghedin, unde mă aflu şi de prezent când scriu aceste şire de amintire.

Din ai noştri am găsit deja „încvartiraţi" aici pe profesorul supleant din Caransebeş, I. Clopoţel[17] sub nr-ul 10, pe învăţătorul dirigent Bucurescu sub nr-ul 1, pe catihetul Oţoi[18] sub nr-ul 12 şi pe părintele Raica[19] sub nr-ul 13. Eu am primit celula nr-ul 14. Spaţioasă, curată, cuprinde 62,25 metri cubici, după cum arată inscripţia de deasupra uşei. După mine au mai fost aduşi aici: părintele Pop (?) din Orlat, plasat sub nr-ul 18, dar după vreo câteva zile transpus în spital din cauza unui catar pectoral şi părintele dr. Manu de la Gherla, plasat sub nr-ul 20. Celelalte celule sunt ocupate de răufăcători ordinari, cu care anume ne împistriţează, când ieşim la plimbare, ca să nu putem comunica între noi, precum nici nu putem.

Perchiziţia ordonată, la cererea tribunalului militar de honvezi din Seghedin, prin judele de instrucţie al tribunalului reg(esc) din Lugoj, a avut loc la mine, joi, în 1/14 februarie, va să zică două zile înainte de arestare. Precis la ora 3 d.m. s-a prezentat în redacţie, unde mă aflam dimpreună cu soţia mea, controlând la adrese pentru litografiat, judele de instrucţie Bott, însoţit de cancelistul său, de un sergent-major al poliţiei de graniţă şi de detectivul lugojan Demeter. După ce mi-au comunicat în scris hotărârea, în sensul căreia aveau să sesizeze toate scrisorile,

---

[16] Procuror militar în armata austro-ungară.

[17] Ioan Clopoţel (1892–1986), publicist, sociolog, om politic de orientare social-democrată, redactor la diferite publicaţii ardelene, memorialist.

[18] Adrian Oţoi, catihet la Budapesta.

[19] Aurel Raica, preot la Utvin, Timiş.

https://biblioteca-digitala.ro

hărțile și chipurile, ce le vor găsi atât în birouri cât și în locuința particulară, precum și să confișteze orice sumă de bani mai bătătoare la ochi, au început cu perchiziționarea mea personală. Din întâmplare aveam peste o mie coroane la mine, luasem banii să fac diferite plăți, fiind ziua de 1 februarie la noi. N-a confiscat banii. Precum n-a confiscat nici cele 8700 cor. bani administrativi, pe cari îi găsise în biroul meu. Mai întâi au cercetat carte de carte și filă de filă în redacție, administrație și odăile secundare, luând la sine o serie de cărți ce priveau administrația și expediția ziarului. Au cercetat cu de-amăruntul curtea, podul și pivnița, cotețele, closetele, grădina și apoi au trecut în locuința particulară, începând în cămară și odaia servitoarelor, continuând prin bucătărie, în prânzitor, în odaia copiilor, în odaia de baie, dormitorul nostru, salonul și odaia mea, precum și în coridoare. Au cercetat carte de carte, toate dulapurile, toate fleacurile copiilor, paturile, mesele, cu un cuvânt totul. Au scos din biblioteci totul și au frunzărit. De la ora 3 la 10 seara au săvârșit aceștia oameni o muncă gigantică, de i-am admirat. Au sezizat foarte multe cărți și scrisori, mai ales de la fete și soția mea. Întreaga corespondență a soției cu Viena și București, întreaga corespondență a Leliei, din Viena și București, corespondența Marioarei cu colegele ei de la Otteteleșeanu, corespondența Valericii cu Alma Pop (Mausi), lucrări (impururi) din matematică și franceză etc. etc. De la mine au dus mai multe scrisori, între care și unele de la A.S. Iorga[20], apoi de la episcopul[21], niște hărți și alte lucruri irelevante.

În procesul verbal redactat au stabilit care pachet de scrisori din care cameră este. În special s-a remarcat la procesul verbal că în odaia mea e icoana lui Iancu, iar în redacție icoana celor trei capi ai revoluției țărănești din 1784 și bustul lui Mihai Viteazul.

N-am făcut uz de niciun remediu de drept contra perchiziției. Și așa nu ajuta nimic. Când a plecat judele de instrucție cu societatea, stam să cad de pe picioare de obosit.

În aceeași după amiază a mai fost perchiziție la dr. Dobrin și la d-na Terfaloga, căutându-se îndeosebi corespondența cu Șt. Ciurcu în chestia plasării d-rei Sempronia Terfaloga ca bonă la copiii ataşatului militar român Stârcea, de la legațiunea română din Viena. Ziua următoare, adecă vineri 2/15 februarie, au mai urmat perchiziții la d-nul A. Lupu, contabil la „Albina", la d-na T. Turcu, soția provizorului de la farmacia lui dr. Vertes jr. (Sf. Măria) și la alții pe cari nu-i știu. Perchizițiile acestea au produs o adâncă impresie și la străini. Iar la noi o enervare generală.

Sâmbătă la amiaz, tocmai când terminasem partea tehnică a ziarului, trecut și prin cenzură, dându-i drumul la tipar (nr. 13!), s-au prezentat cei doi detectivi, pe cari îi amintesc la alt loc (pag. 8 a acestui caiet), înmânându-mi decisul de arestare,

---

[20] Alexandru S. Iorga, student la politehnica din Viena originar din Lugoj, suspicionat de autoritățile austro-ungare de spionaj în favoarea României în complicitate cu Valeriu Branişte.

[21] Episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu.

https://biblioteca-digitala.ro

semnat de procurorul militar (auditor) Zsifkovits, pe motiv că sunt bănuit „cu temei" a fi colaborat cu A.S. Iorga la spionaj în favorul României şi în detrimentul armatei noastre, a fi făcut acelaşi lucru independent şi a fi întrelăsat a denunţa pe alţii, pe cari i-am ştiut făcând acelaşi lucru. Deţinerea e de trebuinţă, atât în vederea pedepsei grave ce mă aşteaptă, precum şi pentru a preveni o eventuală sustragere a mea ori o influenţare a martorilor şi dovezilor. Câte vorbe, atâtea enigme!

Enormul material, sesizat cu prilejul perchiziţiilor, a fost cu grije sortat şi împachetat în lăzi anume construite şi bine zăvorâte, s-au expediat la Seghedin spre studiere.

Cu prilejul primei mele ascultări, la 23 februarie 1918, mi-a spus căpitanul auditor că lăzile încă n-au sosit la Seghedin. Era a noua zi de la perchiziţie. Dacă merg toate cu această grabă, apoi frumoase prospecte ne aşteaptă, pentru că ascultarea noastră *in merito* nu poate urma, până ce nu se va fi studiat şi prelucrat întregul material.

La 15 martie fusesem chemat la auditoriat, de căpitanul dr. Rosenthal, să-mi comunice hotărârea, prin care s-a dispus ca toate scrisorile, mie adresate, să le oprească poşta din Lugoj şi să le transpună auditoratului. Cu acest prilej mi-a arătat dr. Rosenthal lăzile cu scrisorile sezizate. Camera întreagă era plină de scrisori şi de lăzi. Doi inşi, el, căpitanul dr. Rosenthal şi locotenentul Gitta se ocupau ziua întreagă numai de acest material. Eu am impresia că niciunul din aceştia, deşi pe Gitta îl lăudase că a studiat la Beiuş, nu ştie destul româneşte, pentru a descifra corect sutele de scrisori şi a le înţelege. Ca dicţionar auxiliar au faimosul dicţionar şi glossar al lui Massimu şi Laurianu[22]! M-am îngrozit când am văzut cu ce aparat primitiv lucrează. I-am explicat lui dr. Rosenthal că aceste dicţionare sunt încercări filologice de dicţionar etimologic, dar nu se mai pot folosi şi nici nu se întrebuinţează de nimeni. Nici nu sunt bune de treaba pentru care încearcă să le folosească. Dr. Rosenthal însă ţinea morţiş că locotenentul Gitta le întrebuinţează cu succes! Minunate lucruri vor scoate la cale, dacă vor comenta scrisorile d-nei Tibi Turcu cu ajutorul dicţionarelor Massim-Laurian. Locotenentul Gitta nu era de faţă şi astfel n-am mai continuat dezbaterea, rezervându-mi să revin, când vom da de acest domn. Cu ajutorul lui Massimu-Laurianu poate ţinea până la a doua venire studiul actelor!

La 6 aprilie dimineaţa, la ora 9, am fost de nou dus la auditoriat. Mă bucuram că se începe ascultarea în merit. Venise cumnatul meu, Constantin Missits[23], (advocat în Lipova) să mă vadă. În decursul vizitei era locotenentul Gitta de faţă, căruia acum m-am prezentat. Căpitanul Rosenthal e în concediu. Nu mi-a spus pe câtă

---

[22] I.C. Massim, A.T. Laurian, *Dicţionarul limbei române*, I-II, 1871–1876.

[23] Constantin Misici (1878, Lipova – 1921, Braşov); studii la Facultatea de drept din Budapesta, avocat în Lipova, membru al P.N.R., organizator al adunării generale a Astrei de la Lugoj (1896), delegat titular la Alba-Iulia al cercului electoral Lipova, membru în Marele Sfat Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

vreme. Va să zică am rămas acum numai pe mâna lui Gitta, care nu era atât de comunicativ ca Rosenthal. Pe masă avea tocmai o scrisoare de a mea, scrisă din Budapesta (hotel Jägerhorn) soţiei mele. Ce va fi silabizat în acea scrisoare, D-zeu ştie. El n-a recunoscut că e român, dar s-a lăudat că pricepe tot româneşte şi nu are trebuinţă de dicţionar. Când am făcut aluzie la Massimu-Laurianu a negat că el l-ar folosi. Din contra, a zis că dr. Rosenthal îl întrebuinţează. Am lăsat treaba încurcată.

Judecând după vorbele locotenentului Gitta, ţine încă mult până ce vor termina cu revizuirea materialului de la perchiziţii. A zis că nu se poate pronunţa nici aproximativ. Arăta că ce e la stânga lui este deja prelucrat, pe când ce era la dreapta, în nişte lăzi pe jos şi într-un dulap închis, aştepta încă să fie prelucrat. N-am putut aprecia în gândul meu cât mai este, dar mă apucau fiori. Din faptul că pe masă era o scrisoare a mea către Miţi, rezultă că acum se ocupă de lucrurile sesizate la noi.

Va să zică pacienţă, pacienţă şi iar pacienţă, chiar dacă se prăpădeşte lumea până atunci. Numai de cei de acasă, cari ar mai avea trebuinţă de mine, mă doare inima. Încolo eu mi-am trăit traiul deja şi mâncat mălaiul.

Ascultarea prealabilă, când mi s-a comunicat oficios deţinerea preventivă, a avut loc la o săptămână după deţinerea mea, adică sâmbătă la 23 februarie. Căpitanul-auditor Zsifkovits, însoţit de un locotenent care nu şi-a spus numele, ne-a ascultat atunci pe rând în temniţa sucursală în care ne aflăm. El începuse deja miercuri ascultările, dar aşa se vede că se ţinea de rândul în care am intrat, căci pe mine mă lăsase la urmă de tot.

Când am fost condus în biroul sergent-majorului, unde avea să urmeze asculta-rea, am găsit acolo pe dr. B. Fränkl, advocat în Lugoj şi directorul teatrului cinemato-grafic „Olympia", care venise să mă viziteze (cu o plenipotenţă de la Miţi) şi să ştie ce facem cu *„Drapelul"* şi cu ultima comandă de hârtie. (Risul cu 120 cor.! Pe timp de pace era 8 cor.!) N-am putut vorbi mult, căci dr. Fränkl era foarte agitat şi nu l-am putut linişti. De la el am auzit că acasă sunt toţi bine şi că *„Drapelul"* apare regulat.

Îndată ce a plecat Fränkl, a început auditorul ascultarea. Mai întâi în fel de conversaţie, de tot lejer, apoi concretizând chestiile. După întrebările generale, personaliile mele şi ale părinţilor, a întrebat detalii despre familie, interesându-se îndeosebi de educaţia şi instrucţia fetelor mai mari. Şcoala Otteteleşeanu, unde a fost Marioara, o considera de şcoală iredentistă. După ocuparea Bucureştilor a fost el acolo, unde se mai găseau – după cum spunea – vreo 9 fetiţe de la noi, de a căror transportare acasă s-au îngrijit autorităţile militare a.u. Din vorbele lui vedeam că a fost mai de multe ori la Bucureşti. Ultima dată spunea că a fost în cvartir în vila fostului ministru Stoicescu[24]. Povestea că România, înainte de a intra în acţiune,

[24] Constantin I. Stoicescu (1852–1911), om politic, membru de vază al Partidului Naţional Liberal, publicist. De mai multe ori deputat şi ministru în diferite guverne liberale, la sfrârşitul veacului al XIX-lea şi primii ani ai celui următor.

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie să fi făcut afaceri splendide. În anul ultim s-au zidit multe palate şi unele au rămas neterminate din cauza războiului. A remarcat pompa şi luxul cu care a fost zidit în Calea Victoriei Cercul Militar, unde se află acum supremul comandament german. Spunea mai departe că la generalul Averescu s-au găsit date (planuri?), că România pregătise deja demult războiul contra Austro-Ungariei, ceea ce mie nu-mi părea de crezut.

După ce a luat la proces verbal toate detaliile relativ la educaţia Leliei, Marioarei şi Valericei, a cerut anumite orientări despre activitatea mea, de când sunt în Lugoj, despre tratativele cu guvernul Tisza[25] (aceste nu le-a luat la protocol, adică mai bine zis le-a eliminat, după ce începuse a dicta deja), despre legăturile mele cu România (pe cine cunosc din miniştri, întrebări speciale relativ la generalul Averescu şi T. Ionescu), apoi despre legăturile cu legaţiunea română din Viena şi îndeosebi cu ataşatul militar Stârcea. În fine, o întrebare relativ la legăturile mele cu A.S. Iorga şi despre ale acestuia cu ataşatul militar Stârcea.

I-am răspuns la toate întrebările precis ce am ştiut şi a rămas ca ascultarea specială să urmeze după ce va fi revăzut şi studiat întregul material de la perchiziţii. Spunea că aceasta va dura cam 2 săptămâni(!) L-am rugat să dea zor.

Ca încheiere mi-a comunicat deţinerea mea preventivă şi că, după procedura penală militară, poate lua în vedere advocatul actele abia după încheierea instrucţiei. Am luat toate la cunoştinţă fără să fac uz de vreun remediu de drept, rezervându-mi a designa un advocat, când va fi instrucţia terminată.

Au trecut două săptămâni şi încă două, fără a se termina revizuirea materialului percheziţionat, când la 23 martie n.a ne-a inspecţionat auditorul Zsifkovits în celule. Atunci ne-a spus că trei domni lucrează fără întrerupere la acest material, dar nu l-au putut încă termina. El a absentat acum 3 săptămâni de acasă (a fost şi în audienţă la ministrul de honvezi). Nu mi-a pus niciun termen în vedere. S-a interesat însă vivace de soarta noastră, de mâncare etc. A văzut şi el că fără scaun şi masă e pentru un muncitor intelectual un supliciu a sta aici. A şi dispus să primesc masă şi scaun. Iar peste 3 zile am primit şi cerneală şi peniţe, condei şi caiete. Cu atâta m-am ales din această inspecţie, când ard de dor să mă văd odată la mal, sau aşa sau aşa, dar în fine să mă ştiu în curat cu mine şi cu ai mei, care sucombă sub greutatea poverilor.

Nu ştiu de este sistem sau practică inconştientă a te lipsi la început de toate şi apoi a-ţi acorda din timp în timp câte un favor, cum ni s-a oferit în ziua a 7-a favorul a ne aduce mâncarea de afară, în ziua a 9-a lectură, a 10-a hârtie şi creion, a scrie şi a primi scrisori, în ziua a 36-a scaun şi masă, apoi cerneală etc., dar la tot cazul, pe cât de îngrozitoare sunt zilele dintâi, pe atât de apreciate sunt ulterior aceste favoruri. Dacă de exemplu aveam de la început mescioara şi scăunelul, pe

[25] În preajma primului război mondial au avut loc tratative ale Partidului Naţional Român din Transilvania cu reprezentanţi ai guvernului Tisza. Aceste tratative au eşuat.

https://biblioteca-digitala.ro

cari le-am primit în ziua a 36-a, eram de la început nemulțumit cu aceste mobile proaste, doar scăunelul e de așa, încât, dacă stau un ceas întruna la mescioara, îmi amorțesc părțile șederii, de pierd pentru minute orice simțire. Și totuși ce favor, când te gândești că mai înainte te răzâmai de pat și scriai sau pe pătură sau pe o carte ținută în mână sau pe perete! Așa e și cu mâncarea. Dar după ce 6 zile ți-a dat zămăria robilor (eu n-am gustat-o!), apoi îți pare că ai ajuns la Meisel la Schadn! Deși e batjocură ce se dă pentru 11 cor. la 21. Măsurile în lumea aceasta sunt relative. Din apă rece îți pare apă călduță, caldă binișor, pe când aceeași apă îți pare rece, dacă vii din apă caldă!

Ziua întâi în temnița sucursală a procuraturei regești, unde ne-a plasat ca oaspeți auditoriatul, a trecut relativ repede. Până ce s-au făcut toate formalitățile primirii, s-au luat signalmentele, s-a citit totul minuțios și mi s-a luat totul, afară de haine, albituri și mâncări, se făcuse amiaz. Ajuns în celula ce mi s-a designat – nr. 14 – am început să mă aranjez, să-mi așez rufele și mâncările, apoi am luat hotărâre eroică: m-am spălat pentru întâiași dată în ciubăraș. De acasă nu mă mai spălasem. M-am spălat cu răgaz, cu tihnă, ca omul care nu se grăbește. Apoi m-am pus să mănânc ceva. N-aveam cuțit, nici furculiță. Am rupt pânea cu ghiarele și șunca de gâscă cu dinții ca cânele. Dar am mâncat și mi-o prins bine, căci dimineața, când m-am sculat, luasem ca dejun numai niște resturi de prăjitură. După amiaz de la ora 2–2 și ½, făcusem prima plimbare cu tovarășii robi și am încasat vreo câteva admoniții grosolane de la gardiști, pentru că nu ținusem distanța, privisem cu lăcomie la fereastra din vestibulul tribunalului, cu renumita „Justiția" fără ochi legați (de care-mi vorbise de atâtea ori bătrânul Alexe Onițiu[26]) ori zâmbisem. Pe la 5 se întunecase și s-a dat semnalul culcării, după ce făcuse sergentul ronda obișnuită de inspecție prin celule.

Astfel ziua dintâi a trecut cu emoțiile impresiilor prime, tot așa și ziua a doua în așteptarea naivă că va urma ascultarea, după care contam cu siguranță că voi fi imediat pus în libertate. Pe la ora 9 n.a. mi-a strigat gardistul din ușă să mă gat, că am să merg: o luasem ca sigur că la ascultare, dar am fost trimis la medic în penitenciarul „Csillág". Păzit de un temnicer și un soldat, am făcut calea aceasta până la câmpul lui Marte, unde e penitenciarul. Am așteptat peste o oră, până ce am ajuns la rând. Bătrânul doctor Regdan, cunoscut încă din 1893, când fusesem pentru duel 8 zile în temnița de stat, m-a dat gata în vreo câteva secunde, vizitându-mi ochii, diafragma și declarându-mă pe deplin sănătos. N-a dat niciun semn că m-ar cunoaște. M-am îmbrăcat și înapoindu-mă sub această escortă ridicolă, mă frământam în gându-mi, că ce va fi, de va fi voit auditorul tocmai acum să mă asculte, când eu pierdeam vremea pe la medic. Și apoi au urmat zilele lungi, lungi fără sfârșit. Miercuri, joi, vineri, sâmbătă de dimineața de la 7 1/4, când

[26] Judecător, până în 1875 la Cincu Mare, apoi la Seghedin. Fiul său, Virgil, era cel mai bun prieten al lui Valeriu Branițe.

https://biblioteca-digitala.ro

ne înapoiam de la plimbare, până seara pe la 5, când urma ronda şi se suna apoi de culcare, fără nicio ocupaţie, fără să ai o bucată de hârtie scrisă sau tipărită pe care să o citeşti, fără să ai creion şi hârtie ca să scrii singur ceva, fără să ai ceasul să vezi măcar cum trece vremea, încet-încet, dar în fine trece ... fără să ai unde sta pe vreun scaun ori la vreo masă, fără de a vedea altceva decât pereţii albi văruiţi, uşa zăvorită, deasupra fereastra cu sticlă oarbă, ca nu cumva să vezi cerul lui Dumnezeu!

Am descifrat mai întâi însemnările zgâriate pe pancera de fier a uşei! Tot călindare, socoteli de zile, înjurături la adresa gardiştilor şi la mijloc o bineventare: „*Isten hozot* (cu un „t") *kedves komám*" „Bine ai venit dragă cumetre!" Umor de temniţă. Ulterior am văzut că şi pe uşa celulei 18 şi 20 (unde am fost până ce s-a frecat celula mea) s-au pus asemenea inscripţii de bineventare şi mângăiere.

Am descoperit apoi că şi pe pereţi au fost zgâriate călindare, socoţi de zile şi nume, cari se puteau desluşi de sub văruiala proaspătă. Le-am descifrat şi pe toate acestea. Niciun nume cunoscut. Niciun nume românesc. Unguri şi sârbi. Mai multe inscripţii erau cu cirile sârbeşti. Dar am dat şi acestea gata. Şi apoi am privit pereţii albi, proaspeţi văruiţi, de des de dimineaţă până se întunecă. 6 zile aşa pentru un muncitor intelectual, până ce am primit apoi primele cărţi de citit!

Seghedin, aprilie 1918

Între două ciubăre.

Acum după ce am la activul meu mai bine de două luni şi jumătate de temniţă ordinară, mă îngrozesc de mine însumi ce neajutorat am fost la început. Vreo două săptămâni dormisem îmbrăcat şi încălţat de urâtul patului cu saltea de paie şi un cearceaf murdar, de nu poţi şti cine a dormit înaintea ta în el. Apoi cu încetul am început mai întâi să descalţ ghetele, apoi haina de sus şi la vreo şase săptămâni am dezbrăcat şi pantalonii de iarnă. Într-aceea căpătasem un cearceaf, zis curat, negru ca şi cel de mai înainte, dar în fine am început să-mi sugerez ideea că aşa arată acesta şi mai ales mirosul de carbol mă făcea să cred, că dacă nici nu e ca spuma laptelui, dar e cel puţin dezinfectat. Şi acesta e lucrul de căpetenie. Primele trei-patru zile nu m-am putut hotărî să întrebuinţez ciubărul de latrine, aşa de greaţă îmi era, dar în sfârşit am fost silit să-mi dau seamă de primejdia ce o provocam şi am învins toată greaţa. Astăzi am ajuns artist în toate acestea. Numai cu măturatul îmi merge încă prost. Am impresia că mai mult răscolesc colbul de pe jos, decât îl adun, dar totuşi reuşesc zilnic să adun cu peria (ungurii îi zic aici: bartviş) ce-mi serveşte ca mătură, câte o grămăjioară considerabilă de praf. La început, însă, vreo 8 zile nu mi-am dat seama că, între alte datorinţe, am să mătur şi celula. Nimeni nu mi-a zis nimic şi puteam să mă înec în colb şi murdărie. Cu încetul mi-am venit în fire şi acuma mătur de 3 ori la zi camera, dar numai o dată, dimineaţa, la curăţitul

https://biblioteca-digitala.ro

ciubărelor (adică: golitul ciubărelor) putem aşeza gunoiul măturat înaintea uşii, de unde apoi îl adună cel ce are să mătură coridorul şi să grijească de curăţenia lui.

În Sviţera şi peste tot în Apus s-au introdus la unele universităţi şi câte o catedră pentru gazetărie. De vom ajunge şi noi să dispunem vreodată de vreo asemenea catedră, la tot cazul va trebui pe lângă această catedră să înfiinţăm şi un „seminar de temniţărit", având să urmeze la acest seminar nu numai candidaţii de gazetar, ci peste tot cei ce voiesc să ieie parte la politica militantă, pentru că nu poţi şti în care moment îi ajunge surprinderea, de se pomenesc ca din senin în acest mediu al ciubărelor.

Şi e lucru prost să ajungi în acest mediu fără nicio pregătire, fără nicio orientare, având să-ţi începi aici, între anumite condiţii date, traiul ca un Robinson aruncat de soartă. Eu nu eram de tot noviţ. Făcusem doar la 1893 (10–18 august) 8 zile temniţa de stat pentru duel, tot aici, în Seghedin, iar condamnat la 2 ani, am făcut aproape 16 luni temniţă de stat la Vaţ (februarie 1895 – iunie 1896), dar regimul temniţelor de stat nu se poate asemăna cu acesta al temniţelor ordinare. În temniţa de stat eşti „domn" şi servit, ai mobiliar şi menaj, eşti peste zi liber în coridoare şi în societatea tovarăşilor, pe când aici „rob" în puterea cuvântului, după cum o şi spune regulamentul afişat pe perete, în temniţa de stat se consideră păzitorii de servitori faţă de tine, căutând să-ţi umble în voie şi contând la bacşişuri, pe când aici sunt păzitori domnii şi stăpânii adevăraţi care – mai ales la început – nu ţi-ar zice o vorbă bună pentru nimic în lumea aceasta. Ei numai urla ştiu şi înjura, punându-le limba maghiară sub acest raport un mare tezaur la dispoziţie. [...]

Iar astăzi a zis păzitorul Balla în decursul plimbării către un criminal adolescent: *„Aşa-ţi trag una după ceafă, de apoi mă vei întreba că unde am învăţat"*. Dacă ar avea cineva interes pentru acestea, ar putea aduna zilnic vreo câteva floricele. Dar cele mai multe sunt atât de proprii limbii şi cuvântării maghiare, încât nu se pot traduce în altă limbă, fără să-şi piardă rostul şi vigoarea. Încă nu s-a făcut bine zi şi răsună locul de sonorele şi înflorilatele înjurături, cari se ţin apoi lanţ până ce, făcându-se seară, se retrag toţi în ale lor. Atunci ajung la repaus şi diferiţii dumnezei ai înjurăturilor, dimpreună cu organele vieţii sexuale, a căror reciprocă activitate este cel mai bogat izvor de inspiraţie al acestor înjurături autoritative.

Deja din capul locului se îngrijesc aceşti straşnici stăpâni ai „robilor" să-şi întemeieze autoritatea impunătoare. Când dar te aduce încoace, te lasă înainte de toate să antişambrezi la strajameşterul, ca să vezi ce domn mare este. Credeam că a fost numai întâmplare cu mine că am antişambrat aproape un ceas pe strâmptul coridor din faţa strajameşterului, în bătaia unui curent îngrozitor. Acum văd că toţi antişambrează aşa, reglementaţi de un păzitor, care le arată unde au să steie şi îi sâcâie necontenit când cu una, când cu alta, când trec păzitorii superiori cu luleaua între dinţi, fără să-i privească în faţă, ci numai cu coada ochiului.

Aceasta e sistem, ca să-ţi simţi nimicnicia în faţa acestor atotputernici. După aceea, după ce te-ai plictisit până peste cap, te cheamă scurt în faţa strajameşterului,

https://biblioteca-digitala.ro

care fără să te privească începe scurt să te întrebe datele personale, pe care le introduce într-un registru mare, în care e rezervată o pagină pentru fiecare deținut. Se cer cele mai amănunțite date (ca de exemplu câți dinți îți lipsesc etc.), numai dactiloscopie încă nu. Apoi pune pe un păzitor inferior să te caute până pe piele, luându-ți totul, hârtii, documente, valori, ceasornic, creioane etc.

Așa că rămâi numai cu hainele pe tine, cum nu ești în viața civilă nicicând. De asemenea cercetează amănunțit și bagajele și nu-ți lasă altceva decât numai de ale mâncării, dar și acestea cercetate și percutate cu o temeinicie îngrozitoare, în sfârșit te pune sub măsură și apoi – în sfârșit – te conduce peste coridorul lung, trecând prin o ușă de fier la celulă. Momentul e scurt și rămâne adânc imprimat în memorie. Descuie cu două chei (una rotundă și una lungă sistem Wertheim) trei lacăte, scoate zarurile, anume ca să facă impresie, apoi se deschide ușa pancerată; instinctiv intri în celulă, iar la spatele tău se trântește ușa și apoi mai auzi o dată zarurile scârțâind și pașii grei ai gardistului se depărtează, sunând prelung pe coridor, până ce dispar.

Te oprești între cei patru pereți și instinctiv te întorci înapoi, privind spatele ușii ce s-a trântit și zăvorât după tine. Acum abia ajungi să te ocupi de tine, să-ți dai seama că unde ești și să examinezi cu o sfială oarecare tot în jurul tău. Simți golul în tine și în împrejurimea ta, te scuturi sub ecoul sufletesc al umilirilor prin care ai trecut, îți vine să zici ori să faci ceva, pornești un pas înainte, arunci capul înapoi, răsufli greu și apoi auzind pasul domol al sentinelei, care, de-a lungul coridorului, se oprește la fiecare ușă și caută înlătuntru prin o deschizătură, anume în acest scop făcută, te stăpânești, ca să nu te vadă frânt și nu știi de ce să te apuci.

Un pat de fier practicabil, adunat laolaltă cu straie și cu salteaua de paie cu tot și împins într-un colț, pe perete un dulăpior cu trei cuie de agățat haine sub el (garderobier), în dreapta un ciubăr, în stânga altul, cel mai mare pentru latrine, celălalt de spălat, apoi o doniță cu apă, o scuipătoare, peria de măturat, o perie de noroi, un piepten des și un pahar de tinichea; iată mobilierul cu care ai să-ți petreci zilele, săptămânile, lunile și ... ce mai știi, când te ține atâta vreme în prevenție fără să te asculte și fără să-ți spună anume de ce ești acuzat. Nu-ți vine să te atingi de acest mobilier, care-ți insuflă greață și silă.

Dar cu încetul te împrietenești și găsești chichița fiecăruia. Patul din care în săptămânile prime mă sculam cu junghiuri, mai frânt dimineața decât eram seara la culcare, este astăzi perfect. I-am găsit sistemul. Nu-l mai închid, ci cu ajutorul unei lădițe, pe care o învăluiam în unul din straie, i-am făcut într-o parte o ridicătură ca la divanurile de dormit, am nivelat salteaua care la îndoitură, unde se închidea patul, era tăiată în două, făcându-o acum egală, am întins-o și astfel am ziua o canapea practică, iar noaptea un pat acceptabil. Se înțelege spre a nu ajunge cu corpul în atingere directă cu cearceaful și cu procovița de păr (strai de Brașov), dorm în primene și ciorapi, dar aceasta e suportabil, mai ales că înainte de culcare fac regulat spălaturi după sistemul „Sitzbad"-ului lui Kneipp și baie de picioare,

https://biblioteca-digitala.ro

așa că mă simt pe deplin proaspăt și curat la culcare. Am ajuns astăzi în manipularea ciubărașului de spălat, în care cu enormă economie de apă, ca să-mi ajungă o doniță la zi, fac toate spălaturile și în fine spăl temeinic seară de seară ciubărașul, vărsând apa întrebuințată în celălalt ciubăraș, prin ce reușesc a-i înăbuși mirosul lui acru și înțepător, iar eu am acum zilnic nu numai iluzia, ci și convingerea că ciubărașul de spălat este curat. Se înțelege că operațiunile acestea făcute cu tabiet, consumă la zi cam 3 ore, socotind și seara și dimineața, dar și aceasta e aici câștig, unde ai să cauți toate mijloacele pentru a toca vremea.

Promit de acum, întrucât voi ajunge acea catedră de gazetărit, să fac vreo 3–4 lecții practice la acel seminar de temnițărit. Nu pot detalia aici întreaga mea artă, care nu se întemeiază pe vreo invenție genială de a mea, ci pe revenirea la evoluția prin care am ajuns la actualul grad de confort în ale toaletei. Și aici, ca și în toate când ai să-ți creezi condițiile de trai, trebuie să urmezi acel *„torna, torna fratre"*[27], trebuie să cauți începuturile mai primitive, ca apoi dezvoltarea să se conformeze împrejurărilor între cari te afli.

La început mă supăra mirosul de putregai al ciubărașului, în care se afla necontenit apă, zi și noapte. Dar apoi mi-am dat seamă că cea mai bună apă în viața mea am băut-o din vedre pe jumătate putrezite ale fântânilor, că peste tot apa de fântână e mai bună din vadră veche, decât din una nouă și îndată nu m-a mai supărat mirosul de putregai, pe care-l consideram acum un fel de aromă aristocratică.

Mi-am adus aminte că în copilărie, când eram la străMoșul, nu mi-a dat dimineața lighean să mă spăl, ci un ulcioraș de pământ ars cu „țâță", din care îmi umpleam gura și apoi lăsam după trebuință o țâră de apă în palme, cu care mă spălam pe față. Toți făceam așa în curtea cea mare sub primele raze ale soarelui și câtă poezie era în acest spălat de împrospătare. Și apoi mi-am adus aminte cu jale de un bun prieten, stins înainte de vreme în mod tragic, care totdeauna dimineața, după ce se spăla pe față și corpul superior, punea ligheanul jos și își spăla în aceeași apă picioarele. Când se uita câte cineva minunat la această practică a lui, răspundea bietul doctor Izidor Pop: *„De ce să nu-mi pot spăla picioarele în aceeași apă cu care-mi spăl mâinile, doar picioarele nu sunt mai murdare decât mâinile!"* Și avea dreptate. Numai lumea care spală zilnic mâinile și picioarele la trei luni o dată, nu înțelege aceasta! Picioarele zilnic spălate sunt cel puțin atât de curate ca și mâinile cu care îți speli fața.

Aveam o lădiță de scânduri, destul de solid lucrată, în care primisem de acasă de ale mâncării. Aceasta o așezam cu fundul în sus și punând ciubărașul pe ea, era bideul gata pentru spălatul părților meridionale ale corpului. Astfel apoi dimineața la ora 7, când veneam de la plimbare, luam așa zisul dejun de dimineață și apoi mă

---

[27] *„Întoarce-te, întoarce-te, frate!"* Acest scurt „text", menționat de Teophylactus Simocatta că ar fi fost rostit la 587 de un ostaș din armata bizantină pornită împotriva avarilor, este considerat de unii cercetători (Al. Philippide și I. Coteanu) ca fiind primul într-o limbă romanică, limba română.

https://biblioteca-digitala.ro

spălam pe faţă şi corpul superior în ciubăraşul curat cu apă proaspătă, în aceeaşi apă făceam apoi seara spălaturile sistem Kneipp şi în aceeaşi apă baia de picioare, apoi turnam apa în ciubărul de latrine. Spălam ciubăraşul în două ape şi îmi puneam apoi restul în ciubăraş pe dimineaţa, când după sculare mă clăteam pe mâni cu apă fără săpun şi mai clăteam şi ciubăraşul o dată. A patra apă, cea proaspătă, ce o turnam în ciubăraş era deja cristal, ca apa în vedrele de fântâni de sub vii! Astfel îmi ajunge o doniţă de apă la zi, atât pentru spălat, cât şi de băut şi de curăţitul vaselor.

Singurul moment neigienic, pe care nu-l puteam combate pe deplin, era mirosul aspru şi penetrant al ciubărului de latrine. Turnând multă apă în el, se mai înăbuşea acest miros, care te tăia până în stomac şi îţi alunga noaptea somnul din ochi, dar nu se putea înlătura cu totul. N-aveam alt mod de scăpare decât să ţin zi şi noapte fereastra de sub tavan deschisă, prin ce tot se mai primenea aerul. Astfel am dormit şi pe gerul din februarie cu fereastra deschisă. Adevărat, că afară nu era mai frig decât în celulă. Focul ce se făcea dimineaţa şi seara în soba, ce avea gura spre coridor şi nici pic de coş (horn) înlăuntru, era numai de dragul iluziei cum s-ar zice, de mărturie. În primele zile, când, încă neorientat, închideam seara fereastra, auzind că se aţâţă focul în sobă, nu a fost nici cu un pic mai cald în cameră decât în serile următoare, când în ciuda focului lăsam fereastra deschisă. N-are omul decât să se dezbare de iluzii şi, în sfârşit, tot e mai bine frig şi putoare redusă, decât iluzia de căldură şi miros apăsător. În temniţele militare s-au oprit de-a dreptul aceste ciubăraşe de latrine ca nehigienice şi stricăcioase.

Ciubăraşele acestea erau în partea lor interioară de fier, iar în exterior de tinichea şi acoperământul iarăşi de tinichea. Cam la patru săptămâni se curăţau o dată, dar aceasta se raporta numai la tinicheaua de afară. Ce folos că strălucea această tinichea şi când ridicai acoperământul te lovea mirosul ce se desfăcea la fiecare picătură de apă din rugina fierului, îmbibată de sucul fecalilor! Iar o dată la zi se goleau de conţinut aceste ciubăre, anume dimineaţa la ora 6, înainte de plimbare. Atunci se descuiau uşile şi trebuia să aşezăm aceste ciubăre pe coridor lângă uşă, de unde le luau „lucrătorii de casă" (adolescenţi şi criminali, pe cari îi retribuia statul pentru lucrul de o zi întreagă cu 20 fil., din care însă reţinea 10 fil. pentru întreţinere!) şi le goleau în closet, aducându-le apoi înapoi şi aşezându-le de unde le-au luat. E indescriptibil mirosul ce se răspândeşte atunci de-a lungul coridorului şi în camere. Să te miri că personalul de servici nu se revoltă contra acestei rămăşiţe din alte vremi. Dar ei se simt ca viermele în hrean. *Ignoti nulla cupido!*

Seghedin, aprilie 1918

https://biblioteca-digitala.ro

Pe gostie.

Noi, cei şapte, adică acum şase, de când e în spital părintele Pop din Orlat, suntem aici, în această temniţă sucursală a tribunalului regesc numai „pe gostie", cum zicea bănăţeanul, adică oaspeţi, pentru că temniţa aceasta este pentru întemniţaţii procuraturii civile, iar noi suntem deţinuţi de judele de investigaţie militar (auditor=comisar regal, se zice – pare-mi-se – în regat) şi locul nostru ar fi temniţa militară, clasa I, adică clasa pentru ofiţeri. (În temniţa militară sunt 3 clase. Cei din clasa I, afară de opreliştea de a comunica între sine, beneficiază de aceleaşi condiţii ca civilii în temniţa de stat.)

Fiind însă toate camerele ocupate în penitenciarul militar ne-au trimis de oaspeţi în temniţa civilă şi plătim cam scump această distincţie, fiind aici supuşi regimului criminalilor ordinari, fără de a se lua în considerare nici poziţia noastră socială şi nici rangul.

Abstrăgând de tonul ordinar cu care ne regalează păzitorii de aici obişnuiţi cu criminali ordinari, abstrăgând de faptul că la plimbare anume ne împistriţează cu întemniţaţi ordinari, fiind faţă de aceştia cu mult mai indulgenţi (ba cu unii fraternizează chiar fiind de o teapă), parcă anume ca să ne umilească, abstrăgând că ne zic pe nume, fără a ne da titlul de domn şi urlă către noi când au ceva, ori cred cel puţin că este ceva de mustrat în purtarea noastră, abstrăgând că şi mâncarea ce se dă aici e cu mult mai inferioară decât cea din ultima clasă militară – precum a constatat aceasta în faţa mea căpitanul auditor Zsifkovits – abstrăgând şi de faptul că celulele de clasa I în temniţa militară sunt europeneşte mobilate, cu dulap, spălător etc. şi că este peste tot oprită întrebuinţarea puturoaselor ciubăre de latrine, cari ne infectează aici tot aerul, abstrăgând de toate aceste, culminează deosebirea în 2 puncte importante în jurul cărora ne tot jălbuim fără să fi putut ajunge la un rezultat pozitiv, anume dreptul de a citi ziare şi a fuma. Aici ni se opreşte în mod absolut a citi vreun ziar şi a afla, prin urmare, ceva din ce se petrece în lumea mare în aceste zile de mari prefaceri mondiale. Tot aşa ne este fumatul peste tot oprit. Auditoriatul, deşi nu putem zice că se topeşte de dragostea noastră, a făcut o adresă către procuratură, aducându-i la cunoştinţă că ni-e permis a fuma şi citi ziare, dar procuratura – cel puţin aşa mi-a spus căpitanul dr. Rosenthal, care a redactat actul – nici n-a răspuns la adresă. Am scris cazul detaliat amicului dr. Şt. C. Pop, care cu dr. Mihali dimpreună, intervenise la ministrul prezident în interesul meu şi când a fost de m-a vizitat, i-am zis să spună ocazional ministrului de justiţie, dr. Vazsonyi, că dacă procurorii lui ar fi manipulat dreptul de oaspe la curtea lui Menelau, nu mai reuşea Paris să fugă cu Elena, nu izbucnea războiul troian, nu era silit Aenea să se refugieze în Italia şi să întemeieze gintea romană, prin urmare n-am fi nici noi, n-ar fi nici război mondial şi nici motiv ca să pierdem vremea acum prin temniţe, fără de a şti măcar pentru ce.

Neam de neam să-ţi păzească Dumnezeu de a mai fi vreodată oaspeţi ai procurorilor regeşti maghiari!

https://biblioteca-digitala.ro

Programul zilei.

Până la 15 aprilie se suna la ora 6 fără un sfert de sculare, iar de la 16 aprilie încoace, când de altfel s-a şi mutat ceasul cu o oară înainte (aşa zisul timp de vară, identic cu cel est-european) se sună de sculare la ora 5 şi jumătate. O jumătate ceas se lasă pentru toaletă etc., apoi urmează golitul ciubărelor (cu termenul tehnic: *csöbrözes*), când se descuie pe rând uşile şi toţi pornesc cu ciubărele la golit şi aduc în doniţe apă proaspătă. Pe noi nu ne lasă să ne ducem cu ciubărele şi să ne aducem apă, ci avem numai să aşezăm înaintea uşii pe coridor ciubărele şi doniţa. Aceasta însă nu înseamnă vreun favor sau vreo consideraţie (doar atunci ar dispune ca cei de servici să ducă din celulă ciubărele şi doniţa şi să le readucă acolo), ci pentru a împiedeca eventuala comunicare între noi, ceea ce nu s-ar putea împiedeca, dacă ne-am întâlni la closete şi apaduct. Cu prilejul acestei operaţii se umple coridorul şi din coridor celulele de penetrantul miros, răspândit la golire, din infectele ciubăre de fecalii. După un sfert de ceas, adecă înainte de 16 aprilie la ora 6 şi jumătate, de atunci încoace la ora 6 şi un sfert, se sună de plimbare. Uşile se descuie de nou şi toţi trebuie să stăm înlăuntrul uşii, ca să nu ne vedem şi să nu putem comunica, până ce se dă ordinul de plecare *(kihaladni)*, când deodată pornim cu toţii, înşiruindu-ne după cum urmează celulele. S-a dispus însă, ca între noi, a căror celule sunt lângă olaltă, să se posteze câte un întemniţat ordinar, ca să nu ajungem în nemijlocită apropiere unii de alţii. Astfel înaintăm între soldaţii de gardă până la uşa de gratii de fier, care desparte coridorul temniţei de antişambra la cancelaria sergentului major şi camera gardiştilor, aflându-se în această antişambra şi uşa ce duce la scări.

După ce ne-au trecut în revistă şi mai după câte o înjurătură de bună dimineaţa, se dă ordinul ca tot câte 4 sau câte 5, după câţi suntem, şi după cum e inspiraţia sergentului, să fim detaşaţi prin câte un soldat şi apoi se dă ordinul de plecare în curte *(mehet!)*. Coborâm în tăcere, salutându-ne cel mult din ochi şi cu uşoare înclinări ale capului, când la întorsăturile scărilor ajungem paralel, ici-colea mai putem şopti şi vreo vorbă, fiind soldaţii de pază cu puşca foarte neîndemânatici la coborârea scărilor şi tot cu grija la picioare să nu lunece ori să nu lovească puşca (sunt soldaţi mai ales din partea locului, ţărani ai şesului, nedeprinşi a urca şi coborî). Până jos, la parter, duc 91 de scări, apoi mai urmează 3, pentru că (*sic*!) curtea este sub nivelul parterului. Plimbarea de dimineaţă este fix 3/4 de oră. Atunci se sună de înapoiere. Ne întoarcem în acelaşi şir. Când plouă nu ne plimbăm, ci se deschide numai uşa spre coridor, ca astfel să se aerisească celulele, făcându-se curent prin ferestrele care trebuie să stea deschise. În acest curent avem să ne plimbăm în celulă şi soldaţii păzesc dimpreună cu temnicerii, ca nu cumva să ajungem la prag şi să scoatem nasul afară. Dacă te opreşti în faţa uşii, auzi din celulele învecinate paşii aspri ai tovarăşilor, parcă ai auzi cum se zbat leii în cuştile din menajerie.

https://biblioteca-digitala.ro

Împlinindu-se timpul designat, se trântesc pe rând uşile, scârţâie cheile în zaruri şi până la ora prânzului rămânem aşa, când apoi pe ferestruţa de la uşă, care este de asemenea încuiată, având numai sergentul sau locţiitorul cheia, ni se dă în ceşti ori severtaş mâncarea. După amiaz la ora 2 (în dumineci şi sărbători la 1 şi 1/2) se sună de plimbarea a doua, care ţine însă numai o jumătate de oră. Plecăm şi ne înapoiem în aceeaşi ordine ca dimineaţa. Iarăşi rămânem singuri până la ronda de seară, care nu are oră fixă. Dumineca şi în sărbători încă înainte de ora 3, în celelalte zile între 5 şi 7, altădată şi mai târziu, se sună să stăm gata a face raportul de seară. Avem să stăm drepţi la capul patului, aşteptând sergentul care vine cu mare suită, de obicei cu locţiitorul sau şi cu comandantul soldaţilor de pază (aceşti trei intră în celulă), iar soldaţii stau afară în faţa uşii. La întrebarea strajameşterului (sergent-majorului) trebuie să anunţi că eşti singur în celulă, că nu ai cuţit, foc, otravă, unelte oprite etc. şi totodată ai dreptul să comunici dacă ai vreo dorinţă sau vreo jalbă etc. Cu noi s-a făcut aceasta aşa sever, numai la început. După aceea nu mai trebuia să anunţăm că suntem singuri etc., ci numai că avem sau nu avem vreo dorinţă. Cu prilejul acestei ronde prezentam şi scrisorile deschise pentru cenzură.

Terminându-se ronda, care pentru noi era singurul prilej de a vorbi (aici m-am convins că omul răguşeşte de tăcere), nu peste mult – îndată ce se declara amurgul serii – se suna de culcare, dar nu eram siliţi a ne culca îndată în pat. Făcându-se însă întuneric şi neavând lumină artificială (se făcea economie, deşi după regulament, trebuia fiecare celulă să fie noaptea luminată, ca sentinela de afară să poată controla în fiecare moment pe întemniţat) trebuia să ne culcăm până ce vedeam încă patul, c-apoi se făcea întuneric beznă, de nu-ţi vedeai degetul!

Tovarăşii

Afară de noi 7, respectiv 5 captivi ai comenduirei militare de honvezi, sunt ceilalţi întemniţaţi criminali ordinari ai procuraturei regeşti, atât bărbaţi şi juvenili, cât şi femei. Numărul lor fluctuează necontenit. O tablă mare neagră, cu rubrici specificate, aşezată în antişambră în faţa uşei sergentului major ne arată starea zi de zi. De când suntem aici este cel mai mare număr ce a arătat: 49, şi cel mai mic: 27. Între aceşti întemniţaţi sunt deţinuţi preventivi (aceştia dau de obicei cifra cea mai mare 10–18), apoi deţinuţi sub instrucţie (în „vijgalaţie", cum zice poporul la noi, iar în Bucovina „cu vizita"), judecaţi, a căror afacere se află sub apel, şi în fine condamnaţi definitiv (aceştia sunt mai puţini). Tabla din chestie arată specificat fiecare categorie, de este adolescent sau juvenil, bărbat sau femeie şi în ce stadiu se află. Dimineaţa, când plecăm la plimbare, mai întâi fugim cu ochii peste această tablă şi apoi, ieşind în curte, căutăm să vedem cine este nou venitul sau cine ne-a părăsit din cei ce în prezi s-au mai plimbat cu noi. E şi aceasta o ocupaţie. Cu nou veniţii e totdeauna haz până ce se deprind la regulă şi paznicii anume le caută nod în papură, pentru a-i înfrica şi a-şi asigura astfel autoritatea. Aşa au făcut şi cu noi. Şi cum, desigur, şi-or fi petrecut alţii de necazul şi naivitatea noastră de la început,

https://biblioteca-digitala.ro

aşa ne facem şi noi acum haz de necazul celor ce vin după noi. Bag seamă aşa e crugul lumei. Acum când soseşte câte un tovarăş nou, îl studiem de sus până jos şi nu ne dăm pace până ce nu aflăm că de unde este şi pentru ce este aici. Avem aici pungaşi ordinari, spărgători, hoţi, defraudanţi, apoi omorâtori şi ucigaşi. Criminalul care face pe izolator între Oţoi şi Raicu e deţinut pentru ucidere plănuită cu jaf, care se pedepseşte sau cu moarte sau penitenciar pe viaţă. A fazionat amănunţit totul, cum a făcut planul, cum a sedus victima cu ajutorul unei femei afară la sălaş, cum 1-a ucis şi jefuit etc. şi de când s-a uşurat prin faziune e senin şi bine dispus, parcă nici nu l-ar apăsa o crimă atât de grozavă pe suflet şi ar mai avea apropiate prospecte a vedea lumina de afară şi a fi om şi nu rob la discreţia temnicerilor. Cum 14–16 din aceşti tovarăşi de temniţă sunt clasaţi ca „lucrători de casă", ei cară apă, lemne, spală coridorul, taie lemne, îndeplinesc diferite lucrări profesionale (măsărit, călţunărit etc.), cu un cuvânt, sunt personalul de serviciu în propriul înţeles al cuvântului. Pentru acest lucru, de exemplu, pentru tăiatul unui stânjen de lemne plăteşte statul 20 fileri acestor nenorociţi, reţinând însă 10 fileri pentru întreţinere, care – pare-mi-se – nici nu face mai mult. Cei 10 fileri se administrează prin sergentul major, care conduce o întreagă contabilitate, având bieţii întemniţaţi a-şi comanda o dată la săptămână din o parte a acestor bani, câte ceva de mâncare sau alte trebuinţe (termenul tehnic *ştaizolás).* Iar restul banilor îl primeşte când este pus în libertate. La preţurile de astăzi, când un kg. de slănină costă 20–40 cor., nu-şi pot cumpăra bieţii oameni aproape nimic şi dacă nu primesc pe sub mână din altă parte ajutor, trag de foame. Mai ales de cei juvenili mi-e milă. Noi le dăm cât putem din al nostru, dar această binefacere este împreunată cu multe dificultăţi şi chiar primejdii. Am fost îndrumat la ordine prin sergent – adevărat că între patru ochi – pentru că, văzând pe un juvenil cum aduna la plimbare de prin curte pâinea ce se aruncase cu zile mai înainte găinilor, i-am dat o bucată de pâine uscată ce o aveam din întâmplare în buzunar, unde am pus-o ca să o împart găinilor în cursul plimbării. Deşi întreaga scenă s-a petrecut foarte discret şi păzitorii nu o au putut vedea, au trădat alţi „tovarăşi" cazul, pârându-şi colegul şi prin el şi pe mine. N-am experiat să existe aici acea solidaritate a întemniţaţilor faţă de autorităţi, la care îi zice ungurul *Zsiványbecsület* (cavalerism de tâlhari). Din contră, pârele şi trădările sunt la ordinea zilei, aşa că sergent-majorul este informat despre toate intimităţile şi prin aceasta îşi ţine şi pe păzitori în frâu şi pe întemniţaţi şi împiedecă acte de înţelegere reciprocă între ei. Între toţi am văzut un singur ţigan, care de la început era la înălţimea situaţiei, simţindu-se cu noi solidar şi coleg. Dar n-a stat mai mult de o săptămână cu noi şi a fost mutat în altă temniţă. Era cauza tocmai pentru că era bănuit că face cauză comuna cu noi. Şi nevastă-sa a fost vreo câteva zile întemniţată şi apoi mutată ca „simulantă" în alt loc. (Făcuse o încercare nereuşită de sinucidere, spânzurându-se de fierul sobei, dar a fost încă din vreme observată şi deslegată, turnându-se apa cu doniţa asupra ei, spre a o aduce în fire.) Ce viaţă au şi oamenii aceştia. I-am văzut din întâmplare,

https://biblioteca-digitala.ro

când i-au adus la temniţă: pe ţigan, pe nevastă-sa şi 2 fetiţe mici ale lor. Bătrânii erau bănuiţi că fac parte din o mare bandă de spărgători, care au comis spargeri şi furturi mari şi în părţile bănăţene, în jurul Timişorii. Pe fetiţe le-au lăsat şi trimis în un azil al statului, făr să mai ajungă poate a-şi vedea vreodată părinţii ori a şti de soartea lor. Bătrânul în o temniţă, nevasta sa în altă, poate se vor vedea la desbaterea procesului, dar dacă îi condamnă, desigur nu va fi pedeapsa egală. Care cum împlineşte osânda pleacă în lume, neavând domicil stabil şi nici mijloace de a comunica şi a da ştire unii despre alţii. Parcă sunt altă lume, despre a cărei fiinţă aflăm câte ceva între împrejurările extraordinare ale mediului din temniţă. Şi câte probleme pentru societate!

Între tovarăşi mai erau contabili de bancă (pentru defraudare), impiegaţi de la căile ferate (pentru furt şi spargere de colete poştale), un oficiant de poştă. Cest din urmă a fost vecin cu celula mea şi în primele zile tot încerca să comunice prin perete cu semnele Morse. Dar nu le cunoşteam. Aviz pentru candidaţii de temniţe: negreşit că aceste semne (după auz) sunt cel mai bun mijloc de a comunica prin perete. Şi ca să nu se strice peretele se poate aplica o hârtie pe perete sau o tablă de lemn, care dacă e lipită de perete transmite uşor sunetul, fără să fie trebuinţă de lovituri tari. Grosul întemniţaţilor erau însă muncitori agricoli şi aplicaţi industriali, calfe şi ucenici. Am avut şi un comersant. Apoi mai pe urmă doi ovrei. Era interesant să-i vezi cum încercau a se înţelege prin semne cu mânile, care erau în continuu joc pe partea unde nu putea vedea gardistul. Nu e glumă că ovreii vorbesc cu mânile şi amuţesc dacă le legi mânile!

Edificiul se află în centrul oraşului pe piaţa Szecsenyi sub nr. 4, stând liber din toate laturile. Faţada (n.v.-v.) e spre piaţă, având spre no-o edificiul casinei, în faţă, spre o-os teatrul orăşănesc, şi spre s-s.v. hotelul Tisza. Edificiul e zidit în plan de oblong, fiind traversată latura no-o şi s-sv de un tract deosebit, prin care se împarte edificiul în 2 părţi cu 2 curţi, fiind curtea mai mare, în care facem plimbările în partea spre faţadă (n.v.-v.), iar cealaltă curte mai strâmtă (unde se fac plimbările când curtea mai mare e ocupată) în partea opusă, adecă spre linia o-os.

Edificiul propriu e cu 2 etaje, dar aripele şi cu tractul transversal au 3 etaje, fiind etajul al 3-lea în o linie cu acoperişul tractului de la faţadă. Aici în etajul al treilea al aripelor se află temniţa sucursală, iar în partea corespondentă a tractului transversal locuinţa oficială a straşnicului strajameşter. De prezent sunt numai 23 celule în folosinţă şi anume, 1 ca celulă colectivă *(gyüjto zárka)*, 9 ca celule sociale *(társas zárka)* şi 12 ca celule singulare *(magánzárka)*, fiind a 22-a celulă folosită ca depozit de straie şi haine.

După celula 23 se închide coridorul cu o uşă grea de fier. Celulele ce urmează după această uşă de fier, cam vreo 8 mai pot fi, sunt întrebuinţate ca magazine pentru tribunal şi procuratură. E însă vorba să se desfacă uşa de fier şi să se restabilească şi restul de celule. E mare căutarea.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe linia no-o se află, în colțul de către no, camera gardiștilor cu o antișambră, apoi urmează cancelaria sergent majorului și ușa spre scări. Dincolo de această ușă este pe coridor peretele de gratii de fier și ușa de gratii de fier, prin care se intră în coridorul propriu al temniței, cât și la locuința sergent-majorului, care se află în tractul transversal, care aici intră în coridorul temniței. Pe linia aceasta se află mai departe 8 celule (întâi cea colectivă, apoi 5 celule sociale și 2 celule singulare) și un fel de atelier strâmt în care lucrează călțunarii. În colțul spre o se află celula 9, care are două ferestre, una spre frontul no-o și alta spre frontul o-os. În celula aceasta se află mașinile de scris, lucrând aici peste zi de obicei doi dactilografi (robi) cu plata de 20 fileri la zi, din care se scad 10 fileri pentru întreținere. Lucrează pentru tribunal și pentru procuratură. Astfel se exploatează prin stat munca bieților condamnați.

Cei în stare de prevenție, instrucție și apel nu primesc nicio plată!

Pe frontul de o-os se află celulele de la nr. 10–21. Aici ne aflăm noi. În celula nr. 10 este I. Clopoțel, în nr. 11 e învățătorul Bucurescu din Comloș, în nr. 12 – catihetul gr. cat. Adrian Oțoiu din Budapesta, nr. 13 – părintele Raica din Utvin (comitatul Timiș), nr. 14 – eu. Apoi urmează niște celule sociale și singulare ocupate de întemnițați ordinari, iar la nr. 20 se află profesorul din Gherla, dr. Demetriu Manu. (Pare-mi-se că l-au mutat ulterior la nr. 18, unde se aflase păr. Pop din Orlat, dus la spital.) În colțul dintre frontul o-os și frontul s-sv se află celula nr. 22, întrebuințată ca magazină de straie, haine și rufe. E încărcată cu naftalină de miroasă la o poștă. Pe frontul s-sv este acum numai celula 23, după care urmează poarta de fier, despre care am făcut deja amintire. Precis nu știu câte celule se pot înactiva în partea aceea reținută de tribunal ca depozit, dar socotind după partea corespondentă de pe frontul no-o, pot fi cam zece celule. Dacă se vor inactiva și aceste, va avea această temniță sucursală forma unei potcoave în colțuri.

Temnița aceasta se cheamă sucursală, pentru că temnița proprie a procuraturei se află pe câmpul Martie, alături cu celebrul penitenciar Csillág, având curte comună cu acela, dar edificiu separat și intrare separată.

Întregul rost al acestei temnițe sucursale este ca tribunalul și procuratura să aibă lucrători „ieftini" la îndemână, ca să nu zic „gratuiți". Robii din sucursală fac curățitul mare în întregul edificiu. Ei freacă podelele, ei văruiesc, ei taie lemnele pentru toate birourile și le cară după trebuință. Ei renovează și adaptează la edificiu și vor face desigur și servicii particulare oficianților. (O „roabă" face tot cu plata și reducerea arătată pe bucătăreasa la strajamesterul nostru. E din întâmplare o șvăboaică din Lugoj, cumnată cu birjarul Konstár, a cărui fată frumușică încă a fost aici o lună pentru furt între condiții asemănătoare. Roaba, care face pe bucătăreasa strajamesterului, e ziua întreagă în locuința lui particulară, însoțește pe soția lui în piață la cumpărături, fără altă gardă și numai seara, după ce și-a gătat lucrul trece în „celula" ei și de unde însă iese dimineața înainte de sculare, așa că întreaga ei întemnițare e o iluzie. Ea e roaba strajamesterului, dar nu întemnițata

https://biblioteca-digitala.ro

statului!) Astfel se explică că în această temniţă, relativ mică (23 celule!), sunt tot felul de întemniţaţi şi în toate stadiile. Bărbaţi, femei, adolescenţi, juvenili, de cei în prevenţie, instrucţie, sub apel, precum şi condamnaţi de toate categoriile *(fogház, börtön şi fegyház)*, distribuiţi aici după trebuinţele profesionale ale tribunalului şi procuraturei. Şi numai întrucât după împlinirea acestor trebuinţe profesionale ar mai rămânea loc liber, se plasează aici şi trântori, cum suntem noi, care nu aducem niciun folos statului, ci îi facem numai de val. Cum nu sunt acum reparaturi şi adaptări mai mari în lucrare la edificiu, ne-a putut oferi procurorul regesc ospitalitatea. (A se vedea *Pe gostie).* Astfel am ajuns în centrul oraşului, faţă în faţă cu teatrul, al cărui coperiş ne opreşte lumina soarelui şi între hotelul Tisza şi Casina, de unde auzim noaptea câteodată muzica de la chefuri.

Curtea mai mare, în care ne facem plimbarea, are – abstrăgând de proeminenţele corespondente intrării principale de către front şi partea de la tractul traversal cât ţine sala de dezbateri – formă de oblong, fiind laturile lungi cele ale frontului edificiului şi tractului traversal. Iar împrejur e pavată curtea, care se află cu trei trepte mai jos decât nivelul parterului, cu cărămizi galbene. În centrul părţii de către vest a curţii e depozitul de gunoi şi un coteţ de găini, încolo, afară de drumul pentru trăsuri, care pot înconjura depozitul de gunoi şi afară de cărări, e pajişte şi loc semănat, parte cu flori, parte cu legume. Când am venit în februarie era acoperită curtea de o zăpadă proaspătă, ultima ce am văzut-o în acest an, apoi a început să se cureţe şi sape şi să se îngrijească, în cursul plimbării facem cam 166–170 paşi jur împrejur, pe laturile mai lungi, cam 55–60 paşi, iar pe cele scurte cam 25–30 paşi, dar nu paşi militari (socotiţi la noi cu 75 cm), ci mai scurţi, paşi de plimbare. Când e frig umblăm mai repede, atunci înconjurăm în decurs de 3/4 sfert de ceas de 28–30 ori curtea. De obicei însă o încunjurăm în acest răstimp numai de 25–26 ori. Aceasta e la plimbarea de dimineaţă. După masă, când ne plimbăm numai o jumătate de ceas, o înconjurăm numai de 16–18 ori.

În februarie nu credeam că va pătrunde vreodată soarele în această curte, împresurată de ziduri atât de înalte. Dimineaţa, când ieşeam la plimbare, era încă ceaţă şi umezeală apăsătoare. Şi puţinul aer, ce s-ar fi strecurat în această atmosferă plumburie, îl infecta fumul de cărbuni din diferitele coşuri ale edificiului, care tot în curte se lăsa jos. Gulerul curat de la cămaşă, era după plimbare acoperit de un strat negru ca de funingine. După amiaz era mai luminos, dar razele soarelui le vedeam numai pe coperiş. Abia în martie, pe la echinocţiu, începuse să fie, după amiaz, un colţişor al trotuarului neatins de razele soarelui. Instinctiv ne încetiniam paşii pân ce treceam prin acest locşor atins de razele soarelui şi apoi grăbiam iar jur împrejur să ajungem aici. Cu încetul apoi am început să vedem şi dimineaţa razele soarelui, dar numai pe acoperiş şi apoi coborându-se până la marginea de sus a ferestrilor din etajul prim, iar după amiaz să vedem aproape a treia parte a curţii luminată de soare. Atunci am resimţit şi căldura acestora în membrele noastre înţepenite de frig.

https://biblioteca-digitala.ro

Aerul curții însă nu s-a îmbunătățit. Desfundându-se primăvara cele 28 ferestre de preveniți, care se află la înălțime de cam un metru peste nivelul curții, s-au revărsat stabil din aceste ferestre cele mai varii putori. În patru colțuri sunt closetele în toate etajele și toate ferestrele closetelor spre curte. Alte ferestre ale edificiului nu era permis să steie deschise către curte pe vremea plimbării, numai cele ale closetelor. Mirosul ce străbătea de aici, împreunat cu mirosul de putregai, mucegai și putrefacții (în cursul plimbării noastre au scos din pivniță în mai multe rânduri cadavre de animale – iepuri, pisici – în descompunere) ne infecta tot aerul. Iar în o parte se află o spălătorie subterană, de unde mai de multe ori pe săptămână primeam, cu fumul ce ieșea pe ferestre, mirosul de zoaie ale săpunului puturos de război, între asemenea condiții numai de aer curat nu aveam parte în cursul plimbărilor, încât preferăm acrul celulelor, celui „liber" și sub acest raport se poate vedea ce mare e deosebirea între teorie și practică. În teorie e totul socotit să corespundă celor mai pedante condiții igienice. La fiecare celulă e socotit câți metri cubici aer cuprinde (celula mea e cea mai mare celulă singulară, cuprinzând 62,25 metri aer. La început credeam că e protecție, numai ulterior am înțeles că e cea mai greu de încălzit și când am venit era încă iarnă!), indicând deasupra fiecărei uși câte o tablă cât spațiu cuprinde și câte persoane încap! Se stabilește apoi că de două ori pe zi trebuie aerisită celula prin curent, pe timpul plimbării (iar dacă e timp ploios rămânem în celulă, dar ușa și fereastra trebuie să fie deschise), dar nu se dă seama că ce aer intră de pe coridor în celulă, când apasă greul miros al golitului ciubărelor etc. în întregul coridor. Tot așa și cu plimbarea. Se socotește că avem să ne mișcăm la distanță de 3–4 pași unul de altul, ca niciunul să nu intre în atmosfera celuilalt, dar că ce aer e în curte, la aceasta nu se gândește nime. În teorie, cea mai penibilă socoteală igienică, în practică, însă, cele mai neigienice condiții. Iar când după plimbare urcăm întreaga coloană, tot la 4–5 inși cu câte un gardist, scările nemăturate pe care își șterg și freacă ciubotele toți, se ridică o colbărie înăbușitoare, încât numai cu batista la gură și nas îți procuri iluzia că nu tragi în plămâni ceasta colbărie infectă, care ar merita să facă obiectul de studiu al unui bacteriolog, numai spre a se aplica și aici o tăbliță cuprinzând rezultatele analizei. Când sosesc în celulă, după plimbare, sunt de obicei atât de eșofat, încât îmi trebuie un sfert de ceas până ce vin în ordine cu plămânii. După plimbare totdeauna îmi spăl ochii, gargarisesc și fac baie de nas și gură.

Acum, după ce s-a desprimăvărat, tot s-au mai liniștit oamenii. Dar la început, în februarie și martie, poate și cum eram mai mulți – atunci eram la plimbare cam 26–28, acum abia 12–14, pentru că așa zișii muncitori de casă nu mai vin la plimbare – dar și în urma vremii de iarnă, cum ieșeam în curte se începea un concert îngrozitor de tușit, strănutat, hârcăit, scuipat, suflat de nas, de-ți era mai mare greața. Toate aceste operațiuni decurgeau fără de nicio considerare socială cu puterea elementară a naturei brutale, parcă anume exagerată de fiecare. Nu era bine să privești în jurul tău, mai ales că cei mai mulți nici nu întrebuințau batiste –

https://biblioteca-digitala.ro

nici n-aveau – ci foloseau degetele şi palmele, pe care apoi le treceau peste haine, bag seama să le şteargă. Aveai trebuinţă de mare putere morală spre a te putea deprinde cu acest mediu străin de orice consideraţii sociale. Temnicerii şi soldaţii de gardă ţineau isonul, dacă nu chiar conduceau acest concert barbar. Poate m-am şi deprins cu toate aceste îndeletniciri, dar acum nu mă mai supără ca la început, când mă duceau la desperaţie şi mă simţeam totdeauna ca scăpat din iad, când mă vedeam iar singur în celula mea, unde pe lângă toate condiţiile primitive, am susţinut un aer european.

Paznicii sunt aşezaţi jur împrejur la uşi. Doi la poarta de intrare, la celelalte uşi, de altfel încuiate – câte unul, apoi în colţurile din fund, toţi cu baioneta trasă pe puşcă, iar comandantul paznicilor, strajameşterul sau mai des câte unul din locţiitorii lui, se plimbă în mijlocul curţii ţinându-ne sub ochi şi urlând îndată ce nu ţine vreunul distanţa sau priveşte în lături. Se-nţelege că, încă nainte de a ne coborî în curte, se examinează curtea de nu se află undeva vreun semn sau altceva pentru noi şi totodată se încuie uşile şi se depărtează de la ferestre eventualii privitori. Între asemenea condiţii batem curtea zilnic, privind cărămizile pe care călcăm studiind firicelele de iarbă, cum se ridică şi cum încolţesc semănăturile, iar din când în când examinăm ferestrele din faţă, de nu se arată vreun cap de om din altă lume, ori căutăm pe coperiş razele rătăcite ale soarelui. Dacă e ceriul senin, vedem în al treilea pătrar, dimineaţa, luna pe colţul sud-vestic al ceriului. Cum n-avem prilej să o vedem noaptea, când stăpâneşte lumea, o înghiţim cu ochii în acest stadiu de descreştere al ei. Colţul ei, ca un arc de aur strălucitor, se îngroaşă în partea de jos, formând acel C, de la care-i derivă atributul de mincinoasă la Horaţiu, *luna mendax*, arătând în descreştere un „C", iar în creştere un „D" (*crescit* şi *descrescit*, va să zică invers) sau cum zice poporul nostru: o seceră în mâna stângă spre deosebire de secera în mâna dreaptă, când este în creştere. Iar miezul e palid pân ce se pierde în azurul ceriului, ca o bucată de zahăr, ce se topeşte lent într-un pahar de apă. Şi cum prinde albăstrimea ceriului tot mai multă lumină, slăbeşte aurul ei, devenind tot mai alburiu. Cum numai din colţul ostic al curţii o puteam vedea, o înghiţeam cu ochii, de câte ori în calea noastră de corvadă treceam prin acel colţ, având astfel prilej, aproape din minută în minută, a vedea cum aurul ei se reduce, spre a face loc luminei din marele astru al ceriului, ce devenea tot mai intensivă. Aşa ne luam dimineaţa rămas bun de la acest prietin, tot cu nădejdea că nu ne va mai găsi aici, când în veşnica-i creştere şi descreştere va ajunge iar în al treilea pătrar al schimbărilor sale. Oare de câte ori ne va mai înşela această speranţă, care pentru noi tot atât de *mendax* s-a dovedit până acum, ca şi luna pentru Horaţiu.

Alţi oaspeţi ai curţii sunt porumbeii, vreo 3 perechi, care par a-şi avea locuinţa sub coperişul teatrului, de unde zboară pe coperişul edificiului tribunalului spre a-şi destinde penetul, a-şi face dragostele şi a coborî câteodată în curte, când bănuiesc că am aruncat fărâmături de pâine găinilor din coteţ, care înainte de a se

https://biblioteca-digitala.ro

face în curte semănături, puteau să se plimbe libere în curte, ţinându-se de noi, deprinse a primi de la noi fărâmături de pâine. După aceea stăteau şi ele închise în coteţul de la spatele depozitului de gunoi, privind cu jale la noi printre gratiile coteţului, crezându-ne pe noi bag seama de mai liberi. Aceasta e relativitatea relaţiilor în lumea aceasta.

Rar mai aveam şi alţi oaspeţi. Aviatori, care treceau virând câteodată chiar deasupra curţii la o înălţime din care ne puteau vedea abia ca furnici. Erau piloţi din şcoala de aviaţie, care s-a instalat pe vremea războiului în acest oraş al papricei şi zamei de peşte. Aceşti oaspeţi ne erau bineveniţi pentru că, îndată ce se auzia zuruitul motorului, se aţinteau toţi ochii spre ceriu şi pân ce se înholbau păzitorii şi gardiştii, căutând să găsească cu ochii avionul, noi reuşeam să comunicăm neobservaţi între noi, să mai schimbăm câte o vorbă, să ne mai insuflam puţină nădejde prin câte o veste. Dar nu toate veştile ce ne soseau astfel de la unul la altul erau ademenitoare. Erau şi veşti zdrobitoare, care ne răpeau liniştea nopţii şi pe care de multe ori doream să nu le fi auzit niciodată, iar veştile, despre apropiata noastră scăpare, s-au desminţit rând pe rând, dar şi-au făcut datoria, mai întărindu-ne în aşteptarea goală şi fără obiect.

Plimbarea

Dimineaţa şi după amiaza când se sună de plimbare şi se dă ordinul de ieşire din celule, ne înşirăm pe coridor după cum ne urmează şi celulele după olaltă, intercalându-se numai între noi, captivii procuraturei militare, câte un întemniţat ordinar, ca să nu ajungem în nemijlocită apropiere unii de alţii. Cum orice comunicaţie între olaltă este oprită, ne salutăm numai din ochi, eventual cu o uşoară înclinare din cap, privindu-ne scrutători în faţă, de nu putem citi vreo noutate. Feţe triste şi zâmbete amare. Ici-colea câte un oftat. După ce cu privire cruntă ne-a trecut sergent-majorul în revistă, stabilindu-se la câţi inşi are să se intercaleze câte un gardist armat pân ce ajungem în curte, se dă ordinul de plecare: Mehet! Rând pe rând, noi trecem pe uşa de gratii de fier la uşa către scări şi coborâm mecanic, căutând unii la alţii în faţă, cum ajungem la întorsăturile paralele ale scărilor să ne putem vedea un moment. Ajunşi în curte luăm distanţa de 4 paşi şi apoi pornim la corvada, zisă plimbare, între condiţiile pe care le-am arătat deja la alt loc. În fruntea convoiului merge ca regulator de paşi un condamnat, care a fost adus din o temniţă din Budapesta ca dactilograf încoace, deşi e după profesie calfă de neguţător. Ca al doilea urmează catihetul din Caransebeş de la institutul pedagogic, Ioan Clopoţel, singurul pe care-l cunoşteam de mai nainte din întreaga societate. El a fost membru al redacţiei *Românul* şi apoi trimis la Viena să studieze ziaristica cu ajutor din partea partidului. În toamna anului 1916 avea să treacă la *Gazeta Transilvaniei*, dar intrând România în acţiune s-a zădărnicit acest plan. A stat la Viena până în vara anului 1917, când a venit la Arad, unde a scos unele broşuri editate de „Concordia" şi calendarul Partidului

https://biblioteca-digitala.ro

Naţional Român pre 1918. Aici s-a însurat, luând de nevastă pe fata părintelui Bălan din Marginea, de lângă Făget. Vreo câteva zile înainte de arestarea lui i s-a născut primul copil, un băiat. Cu începutul anului 1918 a fost numit de episcopul dr. Cristea catihet la Caransebeş, în care calitate a fost deja, în a doua lună a funcţiunii sale, deţinut.

Eu i-am făcut cunoştinţa în anul 1917, când m-a căutat solicitând un sprijin de la fundaţiunea ziariştilor români din Ungaria, al cărei prezident sunt. Tot cu acel prilej mi-a spus că prepară o carte mai mare despre *„îndreptăţirea aspiraţiilor poporului român din monarhia austro-ungară"*. Mai ales în timpul prim al deţinerii noastre nu-l puteam privi, fără să-mi vină să râd că acuma are prilej berechet să mediteze asupra acestor îndreptăţiri. Drept avea profesorul din Zürich, care a zis că fiecare popor are atâtea aspiraţii îndreptăţite, câte poate realiza. Aspiraţiile noastre însă deschid calea temniţei. Cu pălăria neagră în creştetul capului, înclinată uşor spre stânga, cu faţa întinsă înainte, parcă ar voi să despice aerul cu bărbia, adunând buzele parcă ar voi să zică ceva, păşeşte dar Clopoţel cu mânile fixe în buzunar, legănându-se uşor din genunche. Se observă influenţa de oraş mare la mers, poate chiar imită o persoană cunoscută. Caută zilnic prilej potrivit, neobservat de gardişti, să mă salute cu o uşoară mişcare din cap, uneori atingând chiar şi pălăria în semn de salut. Câteodată îmi pare foarte palid şi suferind. De multe ori însă este şi vesel, schimbând zâmbete cu unul şi altul din noi.

După al doilea întemniţat ordinar, un contabil defraudant, intercalat spre izolare, urmează învăţătorul dirigent din Comloş, Bucurescu, pe care nu-l cunosc şi care îmi pare firea cea mai închisă din întreaga societate, de altfel îmbrăcat cu mare îngrijire, cu ghete galbene strălucitoare (pare a se pricepe la arta „văxuit"-ului şi „glanţuitului") şi stabil preocupat în decursul plimbării de sine şi de îmbrăcămintea sa, de care grijeşte cu mare luare aminte. Îmbrăcat în manta lungă neagră cu blană bogată şi lucitoare la grumaz şi la mâneci. Noi depusesem în aprilie de mult deja paltoanele de iarna, când el încă se plimba nu numai dimineaţa, ci şi după amiaz cu mantaua îmblănită, sub care avea o haină de catifea neagră, dar aceasta era deja cam roasă. Pălăria tare şi cu crempele în lături drepte, cum era moda cu vreo câţiva ani în urmă, o înfunda pe frunte. Întreaga ţinută era plecată. Nu am văzut nicicând o urmă de veselie în faţa lui. În cercul nostru totdeauna a păstrat un aer străin. Nici din împrejurime nu părea a-l interesa ceva, ci tot numai de hainele proprii şi de ghete se preocupa, studiindu-se şi periindu-se cu mâna şi în cursul plimbării. Avea un mers legănat în laturi, cam ca al călăreţilor când se dau jos de pe cal. Părea totdeauna că tocmai atunci a pornit să meargă. Întreaga lui fiinţă părea a se concentra la mânile manicurate cu îngrijire, adecă mai bine zis lungile lui degete, cărora le da mare atenţiune, le privea adesea lung şi le mişca egal la ambele mâni deodată. Întindea mânile, înclinând măsurat lungile degete înapoi, desfăcea apoi degetele în două grupuri cu inelarul pe o parte şi mijlocaşul pe cealaltă. Rar de tot strângea pumnul la o mână, cu măsură şi studiu.

https://biblioteca-digitala.ro

Câteodată îşi freca unghiile de mânecă sau de şold pe pantaloni. Ai fi sedus a crede că vorbeşte cu degetele ori cugetă cu ele. Când ajungeam în apropiere privea lung, aproape timid, nu ca şi când ar scruta ceva ori ar voi să spună ceva ori să ştie ceva. Nici n-a încercat niciodată să schimbe vreun semn cu noi, fie şi numai din răsfăţ sau plictiseală, cum făceau toţi ceilalţi. Dacă nu de alta, dar să-şi bată joc de păzitori.

Contrastul lui era catihetul gr. cat. din Budapesta, Adrian Oţoi, care urma în şir după al treilea criminal de izolare. Mai mic de statură şi binişor prins, cu ochii vii scrutători, parcă necondiţionat voiau să ştie ceva ori să spună ceva. Şi făcea de treabă cu toţi şi părea a fi în buni termeni şi cu temnicerii, cu care l-am văzut mai adesea schimbând vorbe. Dacă mă vedea zâmbind, îmi zâmbea şi el, unde putea să facă vreun semn ori să marcheze vreo vorbă, o făcea chiar şi când nu înţelegea despre ce e vorba şi făr de a se sinchisi de-l înţelege cineva. Era o fire veşnic aferată. Avea mersul măsurat al oamenilor mici şi groşi, care păşesc cu spor, totdeauna pe călcâi. Pasul lui răsuna mai tare şi era puţin inegal, păşind – cum făceam noi rondul spre dreapta – în afară cu stângul şi mai lung cu dreptul. Câteodată îmi părea foarte palid şi abătut de griji. Dar apoi căuta ocupaţie în jurul său şi îşi revenea în fire. În zilele prime, bag seamă până ce a ajuns să ştie cine sunt, privea lung la mine, când coboram sau urcam scările, parcă ar fi voit să citească din faţa mea că ce caut aici. El e singurul din noi, care s-a anunţat benevol să lucreze pentru stat, adecă să copieze acte de la procuratură. S-a găsit în treabă. Poate credea, sărmanul, că prin aceasta îşi uşurează soartea. De altfel a fost mai de multe ori admoniat de păzitori, din cauza conversaţiilor cu Raica. Acesta a şi fost motivul, pentru care urmau după el 2 întemniţaţi ordinari, ca să-l izoleze mai mult şi să fie mai departe de părintele Raica din Utvin, care era următorul şi totodată cel mai isteţ între noi, dar şi cel mai luat la ochi de temniceri.

Părintele Raica, care pare a fi implicat şi în alte afaceri şi a fost ca preot militar pedepsit la 4 luni temniţă, pentru o cununie nepermisă, avea ţinută dreaptă şi pas egal, aproape militar. Totdeauna era îmbrăcat curat şi cu îngrijire, dar sever şi serios, păstrând un aer de superioritate, care impunea şi păzitorilor, cu care părea că se avea câteodată bine, cu toate că era luat la ochi. Era liniştit şi râdea adesea cu poftă, arătând un şir de dinţi albi şi regulaţi. După mine, părea cel mai bătrân din societatea noastră, ivindu-i-se în părul din cap deja remarcabil firele cărunte. De isteţimea lui am profitat şi eu de vreo câteva ori, ajungând prin el la veşti din lume. El părea a fi cel mai practic, ori ca să zicem aşa, cel mai experimentat dintre noi.

După alţi doi (mai târziu s-a redus iar la unul) izolatori urmam eu, cel mai bătrân din această societate, în care nu mă mai potriveam în urma etăţii.

Credeam că mi-am făcut deja în tinereţe datorinţa faţă de temniţe, dar aşa pare că a mai rămas un rest, pe care aveam să-l achit acum. Plimbatul îl suportam, deşi câteodată mi se părea, mai ales când era mare putoarea, că nu se mai gată, dar urcatul celor 94 trepte ale scărilor în colb şi miros rău, îmi scotea sufletul. Abia mă

https://biblioteca-digitala.ro

reculegeam sosit în celula, care între asemenea împrejurări îmi părea un refugiu de mântuire. După alți vreo câțiva întemnițați ordinari ne-a însoțit de câteva ori, până ce a fost dus în spitalul penitenciarului, părintele Pop (nu sunt sigur de nume) din Orlat (lângă Sibiu). Poate și în urma catarului său de plămâni nu se putea acomoda mersului în rând la corvadă, de care eram noi deja dresați, când l-au adus pe el dimpreună cu părintele dr. D. Manu din Gherla. Era cu căciulă sclipitoare în cap, ca omul care vine cu teama iernii grele. Mi se părea că totdeauna se frământă în sine și ar căuta cu o mișcare în spirală ca a sfredelului să se învârtă în sus. Păşea foarte neregulat și voiniceşte cu fața tot la noi, parcă ar fi voit să ne pătrundă cu ochii până în măduvă. Semn al nervozității, desigur tot o urmare a morbului a fost că, îndrumat la ordine de un temnicer nu știu pentru ce, a spus: *„apelálok"* (dau apel). Un zâmbet general a urmat. Aici poți da apel! Singurul for competent pentru asemenea apeluri e – vorba vine – „Oficiul de sare" din Caransebeș. Nu mai știu nimic de soarta lui. De câte ori mă gândesc la el mă apucă o jale fără să-mi pot da seamă pentru ce. Poate că pentru că vine din acele părți, de care se leagă multe amintiri ale copilăriei mele și multe decepții amare ale evenimentelor recente.

Ultimul între noi este părintele profesor din Gherla, dr. Dumitru Manu, firea cea mai blândă și mai comunicativă din întreaga societate, un tip al românului resignat, care și pentru indignare găsește o expresie blândă, cum sunt românii de pe valea Someșului. Când venise avea barbă stufoasă și păr stufos, întocmai ca pe vremea lor delegații pentru parlamentul din Frankfurt[28], dar apoi – așa pare că din plictiseală – a tot tuns la barbă și păr, până s-a pomenit cu o barbă cu mult prea scurtă pentru fața lui lungureață și slabă, iar lângă un moț de păr deasupra frunții s-au ivit semnele cheliei. Fața lui, deși devenea tot mai palidă, era totdeauna gata de zâmbet și ochii lui se plimbau necontenit întrebători și gura lui simpatică era totdeauna gata de vorbă. Când îi șoptea ceva cineva din prejur, ațintea ochii în jos și cu degetele își smulgea lin barba în semn de cugetare și își făcea de treabă cu toți. Cum era unul dintre ultimii, adesea chiar ultimul din coloană, el venea pe scări povestind cu păzitorul sau cu cine se întâmpla să fie. Vedeam că întreabă pe toți nou veniții că pentru ce sunt aici și le da sfaturi. De multe ori îmi părea că le lua mărturisirea, când vedeam cum ascultă cu ochii aplecați ce i se șoptea de acești criminali ordinari la ureche. Pe o vreme se plimba între doi ovrei, având el să-i izoleze, părând cei doi să fie complici și vedeam cum le mijlocește conversația. Aveam impresia că toți îl iubeau. Chiar și temnicerii, dacă cineva este predispus a presupune la aceștia acest sentiment.

Umblă neregulat. Cu umărul stâng mai sus decât cel drept și păşind mai scurt cu piciorul stâng decât cu cel drept și mișcând întregul corp superior în direcția și în măsura pasului, părea a se învârti de un sfert în jurul osiei sale verticale prin acest necontenit legănat al corpului. Din toți mai mult mă simt atras de acest

[28] Parlament german, convocat în timpul revoluției de la 1848.

https://biblioteca-digitala.ro

exemplar al Ardealului răbduriu. Deja începând din primele zile, ajungând pe scară alăturea cu mine m-a întrebat: – Oare de ce suntem noi aici? – Bag seama ca să poată face un mare act de grație față de popor, când ne va pune în libertate a fost răspunsul meu.

Pe sfârșite

Dacă nu ne poartă și acum cu vorba, apoi pare că am ajuns la capătul calvarului. Astăzi, la 8/22 mai 1918, – după așteptare de 16 zile, de când m-am anunțat pentru prezentarea unor articoli pentru foaie la cenzură, am fost chemat de locotenentul Gitta la auditorat. Deși lumea de mult se plângea că e cald, de abia cu prilejul acestei căi prin oraș m-au pătruns primii bobi de sudoare pe frunte, mie care de altfel asud și iarna. Cu adevărat că suntem aici „la răcoare"! Numai acum îmi dau seama, cât de adevărată este vorba aceasta poporală. Dacă nu ne-ar duce din când în când prin oraș, când avem treabă la auditorat, am putea sta aici toata vara, în acest oraș al bărăganului unguresc, fără ca să știm ce-i sudoarea!

După ce mi-am isprăvit lucrul, admițând locotenentul Gitta toate articolele, aplicându-le clauzula de expediție, am dat puțin în vorbă cu el, fiind numai noi doi singuri. (Acum am aflat că și el este român! Curios!) Mi-a arătat un mănunchi de manuscrise și scrisori (să zicem în total 200 file), precum și unele bucăți tăiate din ziare, zicând că aceste mai sunt de citit, apoi au terminat totul și vor urma ascultările. El zicea că (*sic*!) crede că până sâmbătă termină cu aceste și apoi vreo două zile vor mai confrunta și controla materialul „găsit" și cam miercurea viitoare se vor începe ascultările. După experiența mea de până acuma, n-am să iau literalmente ce-mi spune. Astfel de termine apropiate am mai auzit și vorba ăluia: „*Paște murgule iarbă verde.*" Ba aș putea zice că noi am fost ținuți aici „*cu minciuna*". Când am fost deținut la 16 februarie, am cerut de la detectivi să fiu dus îndată la judecătorul de investigație, ca să-mi lămuresc situația, fiind o neînțelegere la mijloc, care trebuiește lămurită. Detectivii mi-au răspuns că în ziua aceea nu se poate, având până de seară auditorul încă alt lucru în Lugoj, dar ziua următoare vom fi nainte de amiaz în Seghedin și îndată voi fi ascultat. Ziua următoare – mi se pare unica zi în care n-a circulat acceleratul de dimineață, de când l-au pus iar în circular – am stat ziua întreagă și eu și auditorul în Lugoj fără niciun lucru, eu în temniță, el la cafenea, dar n-am dat nici față unul cu altul, necum să mă asculte! Seara când am interpelat pe detectivi, mi-au răspuns că aici nu s-a putut face ascultarea, neavând mașini de scris etc. la dispoziție. Noaptea spre luni, 18 februarie, am sosit în fine la Seghedin și încă nainte de amiaz m-au depus în temnița, în care împlinesc astăzi a 96-a zi de la deținerea bruscă! Dar nu m-a chemat la ascultare nici luni, nici marți, ci abia a 8-a zi am ajuns să dau față cu auditorul Zsifkovits – vezi Doamne, când ne-am făcut reciproc cunoștința – dar și atunci numai să ieie un scurt proces verbal cu mine, un fel de *curriculum vitae* cum a zis el, adresându-mi și vreo câteva întrebări generale despre educația copiilor mei

https://biblioteca-digitala.ro

şi călătoriile mele în răstimpul războiului, apoi o întrebare generală relativ la legăturile mele cu bărbaţii mai marcanţi ai României, cu Viena şi îndeosebi cu ataşatul militar de la legaţiunea română, Stârcea, şi în fine, tot o întrebare generală relativ la nenorocitul de A.S. Iorga, fără de a-mi spune nici măcar motivul deţinerii mele şi nici să-mi indice materialul de bănuială contra mea. Cum însuşi spunea, scopul acestui proces verbal este numai să-mi comunice depunerea mea în prevenţie! Atât!

Am cerut să fiu ascultat în merit. Dar mi-a răspuns că nu se poate acum, trebuie mai întâi revăzut materialul sezizat la perchiziţie. La întrebarea mea mi-a răspuns că această revizuire poate ţine şi două săptămâni. Au trecut şi cele două săptămâni şi tocmai când s-a împlinit o lună de la deţinere, la 15 martie am fost chemat de căpitanul dr. Rosenthal, ca să mi se publice hotărârea, că s-a dispus sesizarea tuturor scrisorilor ce sosesc pe adresa mea la poşta din Lugoj. Am luat la cunoştinţă şi aceasta, fără să dau apel, numai ca să nu lungesc din partea mea afacerea. Atunci mi-a arătat dr. Rosenthal lăzile cu scrisorile sezizate şi a zis că până la Paşti (ale cailor?!) nu termină cu cititul, abia după Paşti vor fi ascultări. La 20 martie – prima şi singura dată până acuma, ne-a inspectat auditorul în temniţă – dar şi atunci cu chiţibuş, cum voi povesti-o la alt loc şi mi-a zis că trei domni „lucrează" necontenit la material – de fapt „lucrau" numai doi, dar şi aceştia luând în cursul „lucrului" câte un rachiu „de reculegere" şi aşa crede că în vreo două săptămâni vor termina. Au trecut şi paştile nemţilor şi cele două săptămâni şi nu au mai terminat. La 6 aprilie, când m-a vizitat cumnatul meu Costi, mi-au arătat lăzile revăzute şi cele ce mai sunt de revăzut. Părea că partea mai mare ar fi mântuit-o. La 20 aprilie m-a vizitat deputatul dr. Şt. C. Pop. Atunci mi-a spus dr. Rosenthal că au terminat cu materialul din Lugoj şi numai unele lucruri de la dr. Dobrin mai trebuie o dată revăzute. Vorbea ca şi când ar fi apropiat terminul ascultărilor. De atunci a trecut o lună şi mai bine. Ce au făcut în acest răstimp numai Dumnezeu şi conştiinţa lor vor şti. Acum îmi mai arată dr. Gitta un mănunchi de manuscrise şi crede că-l dă gata în săptămâna aceasta şi e a patra lună de când tot aştept de pe o zi pe alta acea „ascultare", care trebuie să-mi aducă mântuirea de acest chin zadarnic. Am deci cuvânt să fiu cu îndoieli. Cu toate aceste am însă impresia că suntem pe sfârşite. Nu cred acum eu că o mai poate întinde după metodul de pân acum. Dar mi-a mai spus dr. Gitta un lucru, care m-a liniştit, dacă se va adeveri. Anume a zis că, după ascultarea fiecăruia separat, se va aduce hotărâre în chestia lui. Mă temeam, cum au implicat o grămadă de oameni, că mai întâi vor asculta pe toţi, apoi după această ascultare, care se poate întinde cu lunile, vor mai găsi trebuinţă de unele întregiri etc. şi abia după aceste se va aduce hotărâre în cauza tuturor deodată. Vorbele lui Gitta, că după ascultarea fiecăruia se va lua o hotărâre relativ la cel ascultat, m-au dumirit că afacerea mea nu va fi complicată şi pe mai departe cu a altora. Şi dacă nu voi avea norocul să fiu cel dintâi ascultat, tot sper că nu voi fi cel din urmă. Astfel pătrunde totuşi o rază de

https://biblioteca-digitala.ro

speranţă, din convorbirea de astăzi, după multele decepţii şi speranţe înşelate de pân acum, după „vorbele" cu care ne-au purtat.

Ori să fie şi aceasta o speranţă înşelătoare?! Aici la toate trebuie să fii pregătit.

Avantaje

Nici în temniţă nu-i egalitate de drepturi deplină. Şi aici sunt favoruri, avantaje, ba chiar şi privilegii, ca şi în lumea de dinafară. Şi de un timp încoace încep să mă simt privilegiat – graţie intervenţiei prietinilor mei de afară – ba chiar de cel mai privilegiat, nu numai faţa de criminalii ordinari, cu care împărţim aici soartea, ci chiar şi faţă de soţii mai apropiaţi de suferinţe, care stau aici sub aceeaşi bănuială ca şi mine şi faţă de care tot atât de puţine dovezi par a avea (adecă niciuna!) ca şi faţă de mine. Şi favorurile aceste, de care au unii parte nu fac impresiune bună la ceilalţi. Nici chiar la temniceri. Urmarea e că şi aici se resimte ura de clasă, atât la temniceri cât şi la criminalii ordinari faţă de noi. Ei văd şi simt că noi – în comparaţie absolută – trăim mai bine decât ei şi decât unii şi decât alţii. Avem mâncare destulă şi bună şi nu suntem siliţi la muncă. Ei nu-şi dau seama de raportul de relativitate, că noi, deprinşi a trăi între condiţii mai confortabile, suportăm cu mult mai greu regimul penitenciar decât ei, din care unii fără îndoială trăiesc aici mai bine şi mai regulat decât acasă, unde n-au nici adăpost sigur, nici pat de odihnă şi nici siguranţa hranei, puţine – nu-i vorbă – dar regulate. La temniceri şi criminalii ordinari, aflători cu noi, nu am resimţit niciodată ură naţională faţă de noi. Naţionalitatea noastră i-a lăsat indiferenţi. Dar şi ei se recrutează din toate neamurile ţării. Ură naţională resimţim de la cei mai sus puşi. Unul din căpitanii aflători la auditorat a zis la auzul mai multora, fiind vorba de noi, *„că toţi românii ar trebui spânzuraţi!"* Ura aceasta o resimţim însă numai, cum am zis, de la cei mai sus puşi. Aici resimţim numai ura de clasă contra noastră ca „domni" ori şi aici suntem consideraţi – adecă ar trebui să fim! – ca domni şi trăim şi aici pe domnie. Tocmai pe acest motiv e indicat să ne ţinem la distanţă şi faţă de tovarăşii criminali, dar şi faţă de temniceri, pentru că o apropiere de ei uşor ne-ar putea păgubi, din cauza sentimentelor cu care sunt ei faţă de noi.

Primul „favor" ce ni s-a acordat a fost când, a 5-a zi de la depunerea mea aici, ni s-a permis să aducem mâncarea de afară, dimineaţa cafea, apoi masa la ameaz şi seara. Strict luat nu este acesta niciun favor, pentru că şi procuratura civilă permite deţinuţilor în prevenţie (stare care ţine însă la cei civili numai vreo câteva zile, nu cu lunile ca la noi, care suntem deţinuţi militari) să-şi aducă, bineînţeles sub acelaşi control ca şi noi, mâncarea de afară, ca şi procuratura militară, aşa că noi deja din prima zi ar fi trebuit să avem acest „drept" şi nu favor, dar cum suntem aici un fel de hermafrodiţi, deţinuţi de-ai procuraturei militare, dar sub regimul procuraturei civile, am fost siliţi să aşteptăm 5 zile până ce s-a dat ordinul de la auditorat, admiţându-se mâncarea de afară. Primele 5 zile am primit eu aici mâncarea de simpli robi, care e dimineaţa şi seara câte o jumătate din o pâine mică rotundă, iar

https://biblioteca-digitala.ro

la ameaz un fel de zeamă şi o mâncare de legume (fără untură), iar de 2 ori la săptămână şi aşa zisa „carne", nişte zgârciuri etc. amestecate în zeamă sub titlul de gulaş. N-am gustat această mâncare, deja de greaţa felului dezgustam cum ni se servea. Pâinea, deşi neagră, părea bună, negrăit mai bună, decât cea pe care o primim aici pe bani scumpi din ospătărie. Pâinea noastră e amestecată din făină de cucuruz măcinat cu cocean cu tot şi tot felul de alte ingrediente, între care e desigur mai disparentă făina de grâu (aşa zisa pâine de război!). O dată am gustat-o, dar stomacul meu nu o mai poate digera! Pâinea robilor însă n-am gustat-o, cum n-am gustat nici mâncarea lor. Aşa o lăsam pe mescioara de la ferestruţa de servit a uşei, cum mi se punea acolo, fără de a o atinge măcar cu mâna. Era prea brusc contrastul între starea mea din libertate şi soartea la care-am ajuns peste noapte, fără nicio pregătire. Astăzi, mai deprins cu stările de aici şi învingând multe prejudiţii, negreşit aş gusta-o, dacă nu de alta, dar cel puţin ca să pot zice aici am mâncat şi – literalmente – din mâncarea robiei.

Dar n-am dus foame în acele 5 zile. Aveam cu mine, din „merindea" de drum, pe care mi-au admis-o la control – încă mâncare pentru două săptămâni. Spunându-mi procurorul regesc din Lugoj, în a cărui locuinţă am fost mai întâi şi care a fost, ca vechi şi bun cunoscut, foarte amabil faţă de mine, ca să-mi iau numai bani cu mine, căci voi avea deplină libertate în a mă îngriji de întreţinerea mea corespunzătoare, am insistat anume ca soţia mea să nu-mi pacheteze multe de mâncare, ci chiar numai cât îmi trebuie de drum. Şi apoi eram sfânt convins că încă în decurs de o săptămână voi fi iarăşi acasă. Astfel aveam cu mine de la soţie, care mi-a trimis amândouă zilele în Lugoj şi masa de acasă, o jumătate de pâine, nişte carne de porc friptă şi cârnaţi afumaţi, preparaţi după gustul meu. Dar d-na Alma Pop, văduva bunului meu prietin Izidor Pop, nu s-a putut răbda să nu-mi facă un pachet enorm de drum, pe care l-am primit numai ca să nu o ofensez. Dar ajungea pentru un ospăţ cât a împachetat. O pâine gigantică, o jumătate de şuncă de porc cu osul scos, 2 şunci de gâscă, apoi lucruri mai mărunte, diferite prăjituri, vreo douăzeci mere etc. Cu un cuvânt, ca de la nuntă! Îmi părea cam tapajos să călătoresc deţinut, având aceste bagaje cu mine şi mă gândeam şi de controlurile multe. De trei ori mi-a fost controlat bagajul din fir în păr. Şi ce bine mi-a prins! Adevărat că ajuns sub regimul temniţei în care mă aflu, mi-am consumat merindea în mod cam barbar, rupând pâinea cu degetele şi mâncarea cu dinţii. Mi se confiscase cuţitul şi furculiţa pe care le aveam cu mine şi aşa am fost avizat aceste zile să revin la deprinderile omului primitiv. Admiţându-mi-se mâncarea de afară, mi s-a dat şi tacâmul, dar cu condiţia ca la ameaz şi seara după mâncare să le înapoiez îndată. Cum mi s-a adus şi din ospătărie însă cuţit şi furculiţă, m-am făcut uitat, dând zilnic afară numai tacâmurile din abonament şi reţinând cuţitul şi furculiţa. Ulterior am mai primit de acasă cu nişte dulceţuri şi o lingură mare şi o linguriţă, aşa că acum sunt complet adjustat. Mâncarea de afară a fost la început bunicică, corect servită şi cu gust gătită. Nu mult, dar suficient şi destul de variat.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar abia trei săptămâni a ţinut aşa, apoi în urma crizei familiare de gelozie între bărbat şi femeie, s-a dizolvat ospătăria aceea şi de atunci am tot schimbat la ospătarii, dar mâncarea e tot mai proastă, mai negustoasă, ba uneori de-a dreptul neconsumabilă. Cafeaua şi masa de la amiaz şi seara face la zi 11 cor. Eu am abonat numai cafeaua şi masa la amiaz cu 7 cor. 20 f. la zi. Dimineaţa primim aşa zisa cafea, lapte cu surogatul ce înlocuieşte acum cafeaua. La amiaz supă şi carne cu legume sau salată. De 4 ori la săptămână primim şi aluaturi ori prăjituri, care însă nu le ating, spre bucuria robilor tovarăşi, care primesc ce rămâne de la noi. Cu această mâncare scump plătită şi prost servită (n-avem farfurii!) şi totdeauna rece, că face cale lungă până o aduce aici sus şi pân ce se îndură temnicerii să o distribuie, după ce au controlat-o! Norocul este cu ce primesc de acasă. De n-ar fi coletele regulate, săptămânale, care fac în 4–5 zile calea pe poştă de la Lugoj pân aici, drum de 4 ceasuri cu trenul! (conţinând totdeauna câte o pâine respectabilă, apoi diferite cărnuri şi prăjituri, slănină, şuncă etc.), mai contribuind la aceste şi inima nobilă a d-nei Pop, care trimite tot lucruri exchizite, precum şi alţi prietini (deputatul dr. Şt. C. Pop mi-a adus o pâine mare, un cozonac de asemenea mare, o tortă mare şi o şuncă uriaşă), zic dacă n-ar fi coletele aceste, apoi aş trage aici foame, de ar fi vai de capul meu, cu tot abonamentul scump. Au fost zile, când întârziind coletele la poştă, am dus-o greu de tot răbdând foame ca poate nicicând în viaţa mea. Şi au fost zile când atâtea se îngrămădeau la mine, de eram desperat, neştiind ce să mă fac cu atâta mâncare. Am mai împărţit cât am putut între criminalii ordinari, bineînţeles prin mijlocirea sergentului, care pare a ţine la principiul: Cine împarte, parte îşi face! Încercasem şi direct, să le dau pe sub mână „tovarăşilor" câte ceva, dar am avut neplăceri. Din invidie între sine, se pârau şi în consecinţă eram eu expus la şicane, de care voiam să fiu lipsit. Înţeleg invidia bieţilor robi, stinşi de foame, când treceau pe la celula mea, care câteodată făcea impresia că geme de mâncarea cea multă cumulată. Aceşti robi au dus-o mai greu cu pâinea pe timpul războiului. Pe timp de pace aveau posibilitatea ca din câştigul lor (10 fileri la zi) să-şi cumpere pâine, care aici era bună şi ieftină. Acum însă nu se vinde pâinea fără asemnate, iar bieţii robi sunt introduşi în registre ca „aprovizionaţi" de stat şi nu li se liberează asemnate. Pâinea ce le-o da statul, deşi bună, e prea puţină pentru un om muncitor la zi. Iar cealaltă mâncare e numai — cum s-ar zice —fudulie. Ahtiază toţi după pâine. Aici are profund înţeles pasajul din „Tatăl nostru". Foamea îi paşte mai rău pe aceşti nenorociţi. Şi foamea explică şi ura lor de clasa. Le-am dat pâine cât am putut. Când îmi sosea pâinea proaspătă, ori când primeam din mai multe părţi, împărţeam tot cât îmi rămânea. Dar şi eu sunt mare mâncător de pâine şi poate atât de ahtiat de pâine, ca aici, n-am fost nici eu, niciodată. O pâine mare de casă nu-mi ţinea mai mult de 8–10 zile. Le-am dat regulat „tovarăşilor" pâinea de amestecul de cucuruz, ce o primeam dimineaţa la cafea şi la amiaz la masă din ospătărie (socotită cu 20 fil.), dar aceste două bucăţi – proaste cum erau, erau pentru o măsea, nu să se hrănească cu ele.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu toţi colegii în bănuiala spionajului au făcut însă uz de acest favor. Din noi 6, câţi suntem, numai 4 am luat abonamentul. Ceilalţi 2 au rămas cu înfocarea statului, bineînţeles „direasă" cu colete de acasă. La început îi compătimeam şi îmi băteam capul cum să le vin în ajutor, dar ulterior am văzut că ei au fost mai practici decât noi. Nu aruncau banii afară pentru o mâncare ce nu face acei bani. Din ceea ce primesc de la stat este negreşit pâinea consumabilă, iar celelalte mâncări poate încă nu sunt mai proaste decât ce primim noi cu bani scumpi. Îşi întregesc şi ei mâncarea cu ce primesc de acasă, plus pot să-şi mai şi cumpere aici câte ceva cu banii economisiţi, pe care nu-i aruncă pe gârlă ca noi.

Dacă cu experienţa mea de acum aş avea a alege, aş face negreşit ca ei. Nu aş lua abonament la masă, ci aş rămâne pe socoteala statului, îngrijindu-mă de acasă şi prin cumpărături de întregiri şi având ca rezervă pâinea de la stat, care e mai bună decât cea cu care suntem „aprovizionaţi" din ospătărie. În fiecare săptămână, luni şi, dacă e ziua aceasta sărbătoare, atunci marţi, e zi de cumpărături *(spajzolás)*, când prezentăm în scris pe bilete ce are a ni se cumpăra pe banii noştri, depuşi la sergent-majorul. Adevărat că şi cu aceste cumpărături ne cam frige, dar totuşi ieşi mai bine la socoteala. Acesta e primul favor de care am avut parte. Bineînţeles, că cei ce se declară că voiesc a fi întreţinuţi pe spesele proprii nu mai primesc nimic de la stat, care trage astfel folos din favorul nostru.

Al doilea favor l-am obţinut două zile mai târziu: a citi cărţi trecute prin cenzură, înmânându-mi-se două din opurile ce le aveam în valiză. Aceasta a însemnat o salvare sufletească, pentru că a fost teribil a sta şapte zile între patru pereţi goi, fără o bucată de hârtie tipărită, aşteptând să se scurgă ceas de ceas şi zi de zi. Aici se potrivea vorba din o foaie umoristică, că uneori este un sfert de ceas mai lung decât eternitatea! Aceste zile au fost o groază, pe care nu le-aş mai trăi înc-o dată. Acum când pot citi şi scrie îmi trece vremea repede, câteodată chiar prea repede, îngrozindu-mă când mă gândesc câtă vreme am pierdut deja ireparabil, aşa de cheful unor domni, care voiesc să ne intimideze poporul şi să-şi creeze „titlu", pentru a motiva şi pe mai departe trebuinţa de a ne lipsi poporul de drepturi, pentru că s-a dovedit necredincios în acest război şi nevrednic de încredere şi de „beneficiile", de care a avut până acuma parte din graţia stăpânilor. Va fi şi aceasta o şcoală pentru viitor, dacă nu se va adeveri de nou vorba lui Herder, că popoarele nu învaţă nimic din istoria proprie.

Acele şapte zile, fără ocupaţie şi fără legătură cu lumea de afară, fără „întreţinere", lipsit de cele mai elementare unelte, de cuţit şi furculiţă la mâncare, insultat la plimbarea de corvodă, nedeprins cu condiţiile de trai aici, care te aruncau brusc din un mediu civilizat cu multe veacuri înapoi, aceste zile îmi vor rămânea în memorie ca zile de groază. Încetul cu încetul s-a ameliorat apoi incomparabil situaţia, pe zi ce merge tot spre mai bine, creându-mi şi între condiţiile de aici posibilitatea a trăi omeneşte şi a avea ocupaţie omenească. Şi lucru curios, la adecă nici lectura nu e un favor. Ulterior am aflat că aici la temniţă e

https://biblioteca-digitala.ro

chiar o bibliotecă de cărți cenzurate pentru deținuți, din care sunt datori temnicerii a da cu revers împrumut deținuților în celule singulare. Nimeni nu ne-a spus însă despre acestea. Citeam fie chiar *Visul maichii Preciste*[29], numai să am un petec tipărit de citit și să nu fiu silit a privi ziua lungă la pereții albi și goi, la zăbrelele ferestrii și pancera ușii. Deținuții procuraturii militare de categoria noastră au și dreptul de a citi ziare. Auditorul, reclamând eu, a și comunicat aceasta în scris penitenciarului civil, dar acesta nici n-a învrednicit comunicatul de răspuns. Strajămeșterul mi-a zis că în temnița aceasta nu vor intra ziare. (Din greșeală mi s-au înmânat 3 n-ri din *Drapelul*, *n*-rii 17, 18 și 19 ex 1918, prevăzuți cu clausula cenzurii, dar restul s-a oprit de procurorul civil și este depozitat la strajămeșter, de unde îl voi primi, când voi părăsi acest hotel.) La dreptul vorbind, fiind pentru noi umilitoare și dureroase știrile despre ce se petrece acum afară, mi-a părut de multe ori bine, că nu știu nimic de afară. Un fel de lașitate morală: *„Ce nu știi, nu-ți cauzează durere de cap!"* Ici-colea, când totuși se strecura câte o știre la noi, eram dripit sufletește, nemângâiat și mai ales noaptea frământat de griji și gânduri, pân ce mă puteam împrieteni cu lucruri care zdruncinau toate așteptările și toate nădejdile. Parcă mă și bucuram că nu sunt silit a mânui în aceste zile condeiul și a face pentru poporul meu pe cronicarul hiobiadelor. Însuți dezolat, cum să consolezi și să încurajezi pe alții. În lectura beletristică și filozofică ce o aveam, mă adânceam pierzând astfel contactul cu realitatea tristă și jalnică și parcă prindeam curaj privind lucrurile în perspectiva istorică și sub raportul necesității logicei evenimentelor. Cu deosebit interes și cu mare plăcere am mai citit o dată piesele lui Shakespeare, cumpănind fiecare frază si fiecare vorbă și găsind înțelesuri la care mai nainte nu m-am cugetat. Pentru mine a fost lectura un mare favor, deși în aurind am fost silit să o reduc din cauză că un ochi mi s-a inflamat de curent, colbărie și mai ales de reflexul pereților albi și goi. Era timpul când ochii mei slăbiți cereau recreatoarea verdeața a naturei. Dar de aceasta am rămas lipsit și inflamația mai ține și astăzi, după trei luni.

Alt favor a fost ziua următoare, că mi-am primit hârtia de scris și un creion, lucru oprit la robi, ca să nu poată comunica între sine. Auditorul îmi acordase chiar dreptul a scrie tot a doua zi o scrisoare, dar acest drept mi s-a redus în curând, permițându-mi-se o dată la săptămână – dumineca – cel mult 2 scrisori, dar exclusiv în afaceri familiare și cât se poate de scurt. De numărul 2 m-am ținut, dar scurtimea și afacerile familiare le-am comentat cam lax. Pân acum (10/23 mai) mi-a refuzat cenzura numai două scrisori către soția mea, una pe cuvânt că nu e legibilă și una pe cuvânt că (*sic*!) conține informații despre chestiunea mea, ceea ce nu e permis.

[29] Text popular, legendă apocrifă privitoare la Noul Testament, apărut în nenumărate ediții, dar care a circulat intens și în copii manuscrise.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu aceste se încheie seria favorurilor generale şi începe cea a „privilegiilor" mele separate, în acest lăcaş al sâcâielilor şi micilor şicane. Inspectându-ne auditorul Zsifkovits la 23. III n. a dispus sa primesc masă şi scaun, nefiind compatibil pentru un muncitor intelectual să steie pe placa de la capătul de fier al patului, unde servea o placă de scaun şi alta de masă. Chinuit sistem, fie de capul cui 1-a inventat. Paturile de acest sistem sunt în uz general la temniţe. Şi în Lugoj am văzut în temniţă acest sistem, cu care m-am chinuit cinci săptămâni în cap, aici! Atunci credeam că favorul acesta e pentru toţi şi avem să-i mulţumim auditorului şi ofiţerilor de la cenzură, al căror umanism trebuia să se revolte la gândul cum suntem ţinuţi aici oameni de cultură, pe aceeaşi treaptă cu criminalii ordinari. Încă în acea zi mi-au adus măsuţa şi scăunelul, de care beneficiez acum, dar – şi aici vezi ce ţi-e temnicerul – le-au aşezat în faţa uşei şi descuind uşa m-au pus să-mi car mobila în celulă. Am făcut-o bucuros şi n-a fost lucru greu, dar e caracteristic pentru psihicul temnicerului care nu-ţi face o plăcere pentru lumea aceasta. Aceşti temniceri şi dacă sunt siliţi, ca în cazul dat, să-ţi facă o plăcere o fac ca Neaga din vorba românului – *Neagă, suie-te-n teleagă! Ba io, şi dacă m-oi sui, un picior tot oi târâi!* Le-am zis eu, dacă am acum masă şi scaun, să-mi deie şi cerneală şi condei. Mi s-a răspuns că la *spaizolás*, adecă ziua de cumpărături, care era a treia zi. Am aşteptat până atunci şi dimineaţa am făcut comanda, asemnând banii din depozit. Dar ziua întreagă n-au avut răgaz să-mi împlinească această poftă specială şi abia a doua zi d.m. am primit în fine sticluţa de negreală, condei şi peniţe. E un lucru mic, dar caracteristic. Trei zile să te lase să aştepţi, când doreşti ca un copil nerăbdător toate aceste. Aşa o fac şi cu caietele aceste, în care însemn amintirile şi impresiile. Tot cu ţârâita le primesc, socotind 2 cor. de bucată, deşi voiam să cumpăr mai multe deodată, să nu întrerup lucrul din lipsă de caiet, când aş avea chef de lucru. Pentru că nu ai totdeauna chef! La fiecare pas trebuie să simţi că eşti întemniţat şi pe mâna lor. Eu însă mă fac că nu observ toate aceste. Ignorez simplamente îngâmfarea lor.

Dintre noi 6, numai eu şi Oţoiu am primit mese şi scaune, după cum am aflat ulterior. Oţoiu anume că s-a anunţat gata să lucreze pentru procuratură copiind acte, dar fără plata de 20, respectiv 10 fileri la zi, pentru că această retribuţie splendidă o primesc numai cei condamnaţi. Deţinuţii preventivi sub instrucţie şi apel sunt datori să lucreze gratuit. Dispoziţia aceasta însă nu se raportă la noi, deţinuţii procuraturii militare, numai la cei ai procuraturii civile. Oţoiu lucrează benevol. Poate ca să-i treacă de urât, negăsind ca să lucreze pentru sine ceva ori poate şi din alt motiv, mai puţin simpatic. Astfel, strict luat, numai eu am ajuns a dispune de măsuţa, pe care lucrez şi de scaun, fără nicio îndatorire. Ceilalţi patru soţi de suferinţă se chinuie mai departe pe pat şi pe placa patului. Am avut apoi prilej să mă conving că mai sunt măsuţe disponibile la procuratură, dar anume nu le dau încoace. O şicană şi aceasta.

Din scrisoarea amicului deputat dr. Şt. C. Pop, expediată din Budapesta recomandat la 22 martie şi înmânată mie la 10 aprilie, am văzut apoi că am greşit,

https://biblioteca-digitala.ro

când am atribuit auditorului Zsifkovits acest act de umanism. Ei, deputaţii, dr. Mihali, dr. Şt. C. Pop şi deputatul Lugojului, Daniel Nikolics, cu care trăiesc în buni termeni de prietinie, au intervenit de repetate ori la ministrul prezident Wekerle[30], care a cerut informaţii de la ministrul de honvezi Szurmay[31] despre afacerea mea şi, la stăruinţa lui Wekerle, a depeşat Szurmay, la 22 martie, procuraturei militare de aici să mă trateze ca pe un om de cultură şi să nu mă ţină într-un rând cu criminalii ordinari. Aşa s-a prezentat în ziua următoare, la 23 martie, „în inspecţie", aici – unde nu şi-a mai pus piciorul de atunci încoace, nici nu l-am mai văzut – făcând pe grozavul mărinimos. Am profitat apoi de primul prilej spre a mulţumi lui dr. Pop şi între cadrele admisibile de cenzură, mai mult umoristic decât serios, să-i arăt starea absurdă în care ne aflăm între doi stăpâni „pe gostie". Urmarea a fost că dr. Şt. C. Pop m-a vizitat şi cu prilejul acestei vizite am descris starea proastă în prezenţa căpitanului dr. Rosenthal şi a locotenentului dr. Gitta. Vizita aceasta a avut loc la 20 aprilie şi în prezenţa deputatului am şi stors de la dr. Rosenthal alt favor, anume de a trimite de aici articole pentru ziar acasă, având să le citesc eu la cenzură, ca să meargă lucrul repede. Am şi bătut fierul până a fost cald, am şi stabilit ca a treia zi la 22 aprilie, la ora 11 să mă prezentez cu articolele. Şi bine am făcut. Am fost acolo la ora indicată, am prezentat 5 articole şi vreo câteva traduceri pentru n-rul de Paşti, am citit tot, citirea a ţinut un ceas încheiat, urmărind Gitta pe manuscris şir de şir. S-a admis totul şi încă în acea zi s-au expediat la redacţie, unde au fost primite cu mare bucurie. După două săptămâni – după cum ne-a fost vorba – m-am prezentat de nou cu manuscris pentru redacţie. Dacă am văzut în ziua primă, adecă la 6 mai, că nu sunt chemat, am mai scris a doua zi o scrisoare profosului, pretextând că poate s-a pierdut anunţarea mea; profosul, un ovrei morav, mi-a răspuns ziua următoare că a adus cererea mea la cunoştinţa căpitanului dr. Rosenthal, dar acesta e foarte ocupat şi nu a putut lua în considerare cererea mea. Şi aşa am aşteptat pân ce domnii au avut „vreme" de mine (toată ziua stau de poveşti!), de la 6 mai până la 22 mai, adecă 16 zile pân ce am putut citi şi trece prin cenzură alte 5 articole pentru foaie. Se-nţelege că toate aceste articole au fost ţinute în termeni generali, fără aluzie la starea în care mă aflu, fără aluzii la evenimentele zilei, pe care de altfel nici nu le prea ştiu, decât aşa câte ceva, ce aflam de la soldaţii ce mă escortau şi de la personalul în cancelaria profosului, unde aveam să aştept pân ce mă admiteau în faţa puternicilor scrutători de scrisori şi cărţi nevinovate, ocupaţie pe care o întind acum chiar de 14 săptămâni, spre a-şi face lor „titlu" de lucru şi de importanţă.

Din toarte favorurile aceste particulare m-am bucurat mai mult că am reuşit să trimit astfel 10 prim-articole acasă. Sărmana soţia mea numai în nădejdea că eu pot

---

[30] Wekerle Sandor (1848–1921), om politic maghiar, ministru de finanţe în două rânduri, preşedinte al guvernului (1982–1985), (1906–1910), (1917–1918).

[31] Szurmay Sandor (1860–1945), militar maghiar, general de infanterie, ministrul apărării (1917–1918).

https://biblioteca-digitala.ro

trimite din temniţă articole pentru foaie şi că peste tot această aventură a mea nu va ţine decât vreo câteva zile, şi-a băgat capul în jug luând asupra-şi, pe lângă administrarea foii şi sarcina aproape imposibilă de a griji şi de partea redacţională, când n-avea în jurul ei pe nimeni, la al cărui ajutor putea conta cu siguranţă. În speranţa aceasta, multă vreme înşelătoare, a întărit-o şi faptul că a doua zi după deţinerea mea, rămânând în Lugoj, din cauza lipsei de tren, am lucrat de dimineaţă începând în temniţă pentru foaie, scriind prim-articol, articol secundar, entrefilete, informaţii şi ştiri mărunte, o grămadă de manuscrise pe care procurorul din Lugoj, Feher Kristof, un om de treabă, a permis să-l trimit prin un temnicer încă duminecă după masă soţiei mele, aşa că, pe când îşi pierduseră afară toţi capul, eu am dat gata în temniţă întregul număr de marţi. Numai acestei împrejurări, care mi-a liniştit mult familia, este a se atribui succesul îmbucurător, că prin deţinerea mea nu s-a sistat apariţia *Drapelului,* a singurei foi naţionale ce ne-a mai rămas în acest foc mondial. În speranţa că va mai sosi manuscris de la mine, au petecit-o cum au putut-o cu ajutorul unor prietini, de pe un număr pe celălalt, pân ce s-au obişnuit cu nevoia. Soţia mea îmi scrie că ziarul apare regulat. Afară de ce am trimis prin cenzură, numai o singură dată, încă înainte de a primi permisie de a trimite articole la foaie, am reuşit la 12 aprilie în mod aventuros, a contrabanda o serie de 3 articole pentru foaie, cu riscul de a fi prinse la pânditoarea poştă din Lugoj, dar articolele au sosit bine, după cum am fost informat prin o frază convenţională. Astfel în decurs de aproape 100 de zile (azi e a 97-a!) am reuşit, afară de mărunţişuri, a pune la dispoziţia ziarului 14 prim-articole, ceea ce corespunde cam la a treia parte a articolelor de fond apărute în decursul deţinerii mele. Tipărit n-am văzut însă niciunul. Astfel ne-a prins necazul în aceste zile critice şi pentru mine, dar şi pentru cei de afară, chemaţi a trage greul luptei pentru existenţă, pân ce lâncezesc eu aici aşa fără niciun rost.

Cel mai mare privilegiu a urmat la 8 mai, de care însă nu m-am bucurat atât ca de cel anterior. La 8 mai a venit strajămeşterul să-mi aducă la cunoştinţă că în prezi a fost avizat de procurorul civil, că am voie a fuma şi m-a invitat să mă declar de vreau 3 ţigări (de foi) ori 6 ţigarete la zi. M-am declarat pentru 6 ţigarete şi de atunci fumez iarăşi după lunga întrerupere. Nu ştiu cui am să mulţumesc acest privilegiu, pe care iarăşi l-am obţinut eu singur, dar sunt sigur că nu sâcâitului procuror civil. E mai mult ca sigur că din ministerul de justiţie a venit ordinul. Dar că cine a intervenit acolo pentru mine nu ştiu. Eu n-am prezentat nicio cerere, ci numai în scrisori către soţia mea şi dr. Şt. C. Pop, cât şi cu prilejul vizitei acestuia, am descris situaţia absurdă, că auditoratul, ai cărui deţinuţi suntem, ne permite fumatul (nelimitat), iar procurorul civil, la care suntem „pe gostie" ne opreşte. Se va lămuri şi chestia, cui am să mulţumesc această graţie obţinută în a 82-a zi a captivităţii şi cu acest prilej am văzut micimea de suflet a temnicerilor. Avizul de la procuratura civilă a sosit la 7 mai, dar nefiind în oficiu, strajameşterul a luat act de el de abea din 8 mai începând şi deşi avea la îndemână ţigarete un pachet întreg, pe

https://biblioteca-digitala.ro

care mi-l confiscase când am sosit, precum şi mai multe cutii de tutun, parte aduse cu mine, parte primite ulterior, abia la vreo câteva ceasuri, după ce m-am declarat pentru ţigarete, mi-a trimis prin un paznic, prima porţie de 6 ţigarete. Tot numai ca să dovedească că nu se rupe cu dragostea pentru noi şi că el este atotputernicul stăpân aici. Şi zilele următoare întârzia cu trimiterea „porţiei", uneori până după ameaz târziu. Văzând eu cum stau lucrurile, m-am îngrijit de o rezervă, numai ca să fiu cât se poate de nepăsător faţă de apucăturile lor.

Păzitorii, în a căror mână suntem aici, toţi sunt de două categorii. Temniceri profesionali, care sunt stabili în serviciul acestei temniţe, supuşi procurorului regesc şi soldaţi de gardă, pe care îi detaşează zilnic procuratura militară, servind aici numai de când facem noi pe „oaspeţii" acestei temniţe.

Cu sergent-majorul (strajămeşterul) împreună, sunt aici de serviciu 5 temniceri, între care 3 gradaţi, anume strajămeşterul (de origine român, cu numele Gheorghe Bichişan, copil de ţăran, care certându-se cu ai săi, a intrat în vârstă de 17 ani în serviciu la „finanţi" (agenţi financiari), de unde a trecut apoi la temniţe ca păzitor, fiind acum în vârstă de 44 ani; soţia lui încă e româncă, dar copiii vorbesc numai ungureşte), apoi locţiitorul său, cu titlul de chelar (*kulcsos*), un ungur din aceste părţi, cu numele Almási – încercase toate carierele şi nereuşind pe niciuna, a devenit temnicer, servind deja în această calitate de 12 ani –, apoi un al treilea gradat (cu două vărgi da parolă), tot ungur, cu numele Kopcsanyi – e cam surd, dar îi place să-şi deie ifosul că aude şi vede tot. E însă fire mai blânda şi mai supusă decât ceilalţi. Mai sunt apoi doi diurnişti (fără vărgi), unul cu numele Balla, fost pompier şi unul cu numele Vörös (probabil fost porcar mai nainte). Primul e om mai moale şi mai plictisit, cest din urmă este însă un infect impertinent. Necontenit cicăleşte, îşi bagă pretutindeni nasul, umilit faţă de superiori, care foarte adesea-l înjură şi ceartă în faţa noastră, dar cu atât mai impertinent faţă de noi, „domnii", când suntem pe mâna lui. Cheful lui este să poruncească. Acesta pare să fie idealul vieţii lui. La plimbare, necontenit are val cu noi. Când e prea mare distanţa, când prea mică între noi. La început am avut mai multe neplăceri cu el, dar acum îl ignorez cu totul. Nu iau seamă de ce spune şi porunceşte şi acum pare şi el a se feri de mine.

Oamenii aceştia reprezintă faţă de noi demnitatea statului şi a justiţiei. Singurul mijloc de a impune – în totala lor lipsă de cultură – este a înjura în cel mai nespălat mod şi cât îi ţinea gura. Dar totdeauna numai cel de grad mai înalt, când sunt de serviciu, are acest drept. Ceilalţi tac chitic şi aşteaptă să le vină rândul. Cum pe scara birocratică e Vörös cel mai infim, e totodată şi cel mai impertinent, când este el de serviciu, dispunând de soldaţi. E omul de încredere absolută a procurorului şi astfel se simte la largul său aici. Dimineaţa, când ne sculăm, întâi gura lui o auzim, răsunând coridorul de-a lungul, vărsând înjurătură după înjurătură, parcă anume le-ar fi studiat. E foarte aspru faţă de ceilalţi temniceri, care nu-l pot suferi şi l-au pârât în diferite rânduri, dar tot fără succes. Strajămeşterul se lăudă că a avut pân

https://biblioteca-digitala.ro

acum contra lui 32 cercetări disciplinare, dar toate au terminat cu achitarea lui. Acum pare a fi mai plictisit de această slujbă şi i-ar plăcea să devină „domn", să avanseze la rang de inspector (care poartă chipie albe şi sunt socotiţi deja ca oficianţi, nu ca personal de serviciu!). Chelarul pare a fi perfid. La început era strajămeşterul foarte aspru cu noi, dar s-a mai înmuiat. Câteodată ne agrăieşte chiar per „domnule". Cu robii vorbeşte, adecă strigă, tutuindu-i. Chelarul însă începe a se arăta mai prietinos faţă de noi, dar pare că ne spionează. Cu al treilea gradat nu am avut mult de a face. Pe mine de altfel mă agrăieşte stabil per „domnule doctor". Aceasta e lucru mare. Cu diurniştii n-avem de a face decât la plimbare, iar Vörös m-a escortat odată pân la penitenciarul Csillag, când am fost la vizita militară. Atunci a fost de râsul lumii cum s-a purtat cu bietul glotaş, pe care-l avea de ajutor, şi indirect şi cu mine. Poate voi descrie odată într-un foileton această excursie.

Toţi aceştia sunt oameni, cărora nu le place să muncească, ci numai să stăpânească. Sunt destul de slab retribuiţi. Dacă le-ar plăcea să lucreze, n-ar sta în acest serviciu infect. Ei nu fac nimic decât păzesc şi escortează, scuipând când în dreapta, când în stângă. Când sunt de serviciu la noi, sunt totdeauna cu baioneta trasă pe puşcă, afară de sergent-major, care nu mai poartă puşcă, ci o sabie. Ziua întreagă când nu sunt de serviciu de escortă, stau cu pipa între dinţi, o clasă organizată de pierde-vară. Lucru de birou are numai strajameşterul, întrucât face aici şi serviciile de inspector pentru o mică retribuţie. E foarte zgârcit în toate şi poate de aceasta îi place procurorului, care e un holtei sâcâit. Nu luminează noaptea, nu consumă multe lemne, face serviciul cu personal redus etc. Economiseşte postul de inspector şi alte multe. Serviciul acesta de temnicer încâineşte pe oameni. Nici urmă de umanism nu vezi la ei. Cum am spus şi la alt loc, pentru nimic în lume nu ţi-ar face o plăcere. Unde pot să te sâcâie, o fac. Îţi înmânează cu întârziere pachete, scrisori etc. Ei n-au grabă. O lene plictisită caracterizează pe toţi aceştia. La largul lor se simt numai când pot striga şi înjura. Se vede că altă calificaţie nici nu se cere pentru acest serviciu.

A doua categorie de păzitori sunt soldaţii detaşaţi aici cu schimbul, zi de zi, sub conducerea unui caporal sau sergent şi fac parte din detaşamentul de pază al temniţei de honvezi. Cât sunt aici în serviciu stau sub ordinul temnicerului de gradul mai înalt, la care sunt împărţiţi. Afară de vreo doi caporali, care au ţinut să se arate straşnici faţă de noi, nu prea au grijă de noi aceşti bieţi oameni necăjiţi şi flămânzi, scoşi din rostul lor şi îmbrăcaţi de cătane.

De când suntem aicea s-au perindat oameni de toate vârstele, neamurile şi de toate armele. Glotaşi bătrâni, băieţi imberbi, aproape copii, invalizi, răniţi încă nevindecaţi, de la honvezi şi de la armata comună, de la husari. Odată a fost şi un marinar între ei de la flotila fluvială. Pe lângă unguri, au fost şi români, sârbi, slovaci, ruteni, germani şi odată am avut un bosniac şi de vreo câteva ori ţigani. Odată au fost ţigani din secuime, care însă nu voiau să recunoască că sunt ţigani.

https://biblioteca-digitala.ro

I-a înjurat strajămeşterul, umplând coridorul de ecoul înjurăturilor. Dacă ar fi fost să fim pe paza acestora, ne puteam da peste cap. Dormitau bieţii, stând de pază în curte, la diferitele colţuri ori uşi, ori priveau neînţelegători la noi. Mulţi nu-şi dădeau seama nici de ce sunt ei aici, nici de noi. Făceau „slujba" şi răbdau foame. Întreţinerea soldaţilor din serviciul auxiliar, cum sunt şi aceştia, e sub orice critică. Nu primesc nici cât primea un soldat pe timp de pace. Şi n-au de unde cumpăra. Cei ce nu primesc de acasă de ale mâncării trag aici la foame de te prinde mila. Un glotaş bătrân, ungur din Bihor, văzând cum trăim noi aici ziua întreagă la pat şi primind colete etc. cu mâncări şi pâine, mi-a zis când treceam pe lângă el la plimbare: *„aşa întemniţare mi-ar plăcea şi mie!"* Şi l-am crezut pe cuvânt. Ce alt ideal mai putea avea bietul bătrân, obosit şi flămând, decât să odihnească şi să mănânce. În locul nostru ar fi putut face amândouă în dragă voie. Când erau români de serviciu îi ţineau temnicerii foarte sub ochi, să nu facă cauză comună cu noi. Mulţi din aceşti români erau apatici, făceau slujba mecanic, poate nici nu-şi dădeau seama cine şi ce suntem, dar erau şi înţelegători. Odată era de serviciu tocmai în faţa uşii mele, dimineaţa când s-a deschis, un bănăţean, care m-a recunoscut. Când m-a văzut scoţând pe coridor ciubărul cu fecalii a plecat ochii şi a oftat adânc, parcă se ruşina în ce slujbă mă vede. Când eram la plimbare, treceam tocmai pe lângă el, când îşi făcea iarăşi mendrele un temnicer, reglementând pe un tovarăş, şi atunci l-am auzit şoptind, mai mult pentru sine: *„cum nu-i trăzneşte Dumnezeu odată!"* În acest moment am resimţit întreaga tragedie a acestui neam nenorocit. Eram aici pentru că sunt român şi nu m-am înstrăinat în sentimente. Eram păzit de români, sub stăpânirea unui strajămeşter de origine română, înstrăinat de neamul său pentru pâinea ce o agonisea cu această slujbă. Am fost adus aici sub escorta unui sergent român (cu numele Dorea, originar din Nicolinţi[32] în Banat, fost în timp de pace detectiv în Biserica Albă, mai nainte în Lugoj), unul din judecătorii investigatori, locotenentul dr. Gitta era român, toţi în slujbă contra noastră, pe când pe cele fronturi luptau şi sângerau sute de mii de români în serviciul unui guvern, al cărui scop declarat este a statornici robia naţională a lor şi a urmaşilor lor. Toate aceste le-am auzit în exclamaţia păzitorului meu.

O sută de zile

Astăzi, duminecă în 13/26 mai, se împlinesc o sută de zile de când sunt deţinut. Am avut o serbare trista, erumpând, în decursul plimbării de dimineaţă, cu furie alienaţia la soţul de suferinţe Teodor Bucurescu, învăţător dirigent, deţinut, cu aceeaşi bănuială de spionaj ca şi noi ceilalţi. Deja ieri dimineaţa am văzut că nu e bine cu Bucurescu. El de la început a fost firea cea mai închisă din noi toţi, preocupat numai de sine şi de hainele sale, dând o deosebită îngrijire mânilor şi ghetelor sale. Pare a avea şi aliure spiritiste. L-am descris la plimbare. Eri dimi-

[32] Sat în judeţul Caraş-Severin, în apropiere de Oraviţa şi Moldova Nouă.

https://biblioteca-digitala.ro

neața între ora 3 şi 4 fusese o furtună teribilă, care s-a descărcat deasupra Seghedinului. Fulger după fulger, urmând îndată şi îngrozitorul duduit, ilumina celula, de parcă era în flăcări. Trebuie să fie trăznit în nemijlocita apropiere a temniței de vreo doua ori. Dar suna parcă s-ar descărca tot în temniță. A bătut şi piatra, dar ploaie a căzut puțină. Era o luptă atmosferică iritantă, ținând bine peste o jumătate de oră. Aşa se vede, că furtuna aceasta i-a dat bietului Bucurescu lovitura de grație. Când ieşisem la plimbare ziua, după ce se înseninase, pe la ora 6 şi 1/4, era liniştit, dar extraordinar de negru în față. Abia a înconjurat însă cu noi curtea de vreo câteva ori, în care răstimp privea neliniştit şi timid în toate părțile – el care umbla mai nainte drept țintă înainte – a început să se clatine şi la a patra sau a cincea întorsătură de corvadă s-a oprit, răzimându-se de zid, lăsând să trecem noi înainte, care toți priveam cu grijă la el, şi când am trecut eu, pe care mă cunoştea numai din vederea în temniță, a şoptit: „sunt nebun". Păzitorului, care venise îndată lângă el, i-a spus că a amețit şi nu mai poate merge mai departe. Strajămeşterul care observase de sus din fereastră scena a dispus ca îndată să fie escortat înapoi în celulă. A plecat liniştit cu păzitorul, dar se vedea că e foarte obosit. Sosit sus 1-a însoțit strajămeşterul în celulă, stând de vorbă cu el. Bucurescu la început a povestit liniştit că el e nenorocit, el avea plăcere să se dedice picturei, dar lipsindu-i mijloacele a fost silit să se facă învățător şi după aceea deodată a început să vorbească alandala despre banii bisericii de care nu ştie preotul nimic, despre nişte scrisori rupte etc. Strajămeşterul l-a îndemnat să se culce. Bucurescu a urmat sfatul şi s-a culcat. Îndată a şi raportat strajămeşterul la auditorat, că nu e bine cu Bucurescu, la care se declară semnele alienației. Se vede că Bucurescu a dormit adânc, căci după masă la 1 1/2 pe când s-a sunat de plimbare era încă în pat. S-a îmbrăcat în pripă, ieşind între noi cu toaleta deranjată, cu părul încurcat, limba de la cravată atârna peste guler, iar haina lui de catifea era spintecată de-a lungul sub mâneca stângă. În cursul plimbării era neliniştit, şi-a aranjat cu încetul toaleta, părul, cravata, privea adesea la noi, mai mult scrutător decât timid, cum îi era obiceiul, în decursul întregii plimbări nu s-a ivit incident deosebit. Am venit, împlinindu-se 1/2 oră de plimbare în rând ca de obicei în sus. Bucurescu a intrat în celula lui şi păzitorul a tras cheile. Ce s-a întâmplat mai departe nu ştiu. Medicul militar trimis de domnii de la auditorat a venit abia seara la 9. Se spune că Bucurescu era agitat, vorbea tot de banii bisericei şi striga: „Trăiască România!" Medicul a dispus să i se dee 15 picături de morfină în apă şi a plecat. Aşa mi-a spus strajămeşterul. Astăzi – aşa pare că după o noapte liniştită – a ieşit Bucurescu normal la aparență cu noi la plimbare de dimineața. Era îmbrăcat şi pieptănat cu îngrijire, hainele în ordine, numai spintecătura la haina de catifea se vedea. O ținea însă cât se poate de ascunsă. Primele ronde le-a făcut cu noi în rând, în jurul curții, dar în curând a început să gesticuleze cu mâinile agitat, şi se tot opria să-şi aducă în ordine jartiera de la ciorapi, care părea a fi în ordine. De vreo patru ori s-a oprit aşa, intrând tot de nou cu noi în rând. Apoi a început să-şi întindă palma în fața

https://biblioteca-digitala.ro

frunţii, pe care o pleca ca în semn de închinăciune, a ridica apoi ochii în sus şi a-şi face cruce. Cât umblam în umbră era plecat şi zgulit, parcă s-ar teme de ceva, iar când ajungea cu faţa către peretele pe ale cărui vârfuri se vedeau razele soarelui îşi ridica privirea în sus şi se închina. Tocmai se ridicase în zbor un porumb cu aripile simetric întinse, cum se vede în chipuri la botezul sfântului Ioan, adică când botează pe Hristos, formând razele soarelui răsfrânte de perete un fel de aureolă în jurul porumbelului. Imaginea aceasta l-a impresionat şi deodată a început – dar tot mergând în rând – să vorbească tare, că acest porumb trimis de Dumnezeu îi vesteşte libertatea. El e păcătos ca toţi oamenii, precum – arătând la noi – şi noi toţi suntem păcătoşi, mai ales Raica, care e preot, dar Dumnezeu i-a ascultat rugăciunea şi acum e liber! Aici sare din şir şi arătând asupra unui biet soldat, ce sta la umbră de pază, lângă o uşă neagră, se înfurie şi strigă: acesta e dracul! şi fuge după ce a scuipat asupra lui. S-a întors apoi de nou şi a mai scuipat de 3 ori asupra soldatului şi asupra tovarăşilor ce veneau în fruntea şirului în direcţia aceea. Într-aceea s-a coborât în curte strajămeşterul cu locţiitorul său şi cu un sergent de la armată, care comandă detaşamentul de pază. Ferestrele jur împrejur se garnisiseră cu public din edificiu, cu femeile aprozilor şi cu soldaţi, ca la spectacol. Sergentul de la armată şi locţiitorul de strajămeşter l-au luat de mâni, aducându-l frumuşel pân la poartă. El ţinea una că e liber şi le săruta mânile. De la poartă însă n-a vrut să urce scările, ci cerea ca strajămeşterul să-i aducă toate lucrurile jos, căci el e acum liber şi nu mai are ce căuta sus. A smuls două fire de buruiană să le ducă buchet lui Dumnezeu şi arătând la cel mai prăpădit din păzitori, la diurnistul Vörös, zicea că e omul lui Dumnezeu, trimis anume sa-i vestească libertatea. Vörös se umfla în pene. Iar noi eram siliţi să facem corvada jur împrejur. Oţoiu şi Raica plângeau ca copiii precum şi vreo doi din criminalii ordinari. Eu vedeam că şi strajămeşterul era emoţionat. În fine, a avut inspiraţia să ne trimită în sus. Noi am venit agitaţi în celulele noastre, trăgându-se uşile pancerate după noi. Păzitorii s-au mai bălăbănit un timp cu Bucurescu în curte. Apoi am auzit gălăgie mare pe coridor, care a ţinut vreo 3 ceasuri, siliţi fiind păzitorii a-l îmbrăca cu cămaşa de forţa şi a-i lega picioarele în lanţuri. Şi aşa se zbătea îngrozitor. Gălăgia aceasta înfiorătoare, care se auzea în celulele noastre, până pe la ora 10, când apoi părea a se fi liniştit. Sergentul major mi-a spus că s-a culcat, dar că e negru de tot. Îndată dimineaţa a raportat strajămeşterul la auditorat, declarând că dacă nu se fac dispoziţii grabnice, el nu răspunde pentru nimic. La auditorat nu era niciun ofiţer de găsit. Profosul încă era în concediu, iar sergentul de serviciu a trimis raita prin oraş, până au găsit pe locotenentul Gitta. Acesta apoi a bătut telefoanele în toate părţile, informându-se asupra tuturor detaliilor şi dând rapoarte la organele superioare până ce s-a dispus în fine transportarea lui Bucurescu la spitalul militar. Era pe la ora 12 1/2 când a plecat din temniţă, unde a stat şi el o sută de zile, ca să iasă în casa de nebuni. Noi ceştialalţi am tot zis şi gândit aceste o sută de zile că îţi vine să nebuneşti. El, sărmanul, n-a zis-o, dar a făcut-o. Doi soldaţi l-au însoţit.

https://biblioteca-digitala.ro

Calea de aici pân la spital a făcut-o cu trăsura. Se spune că era de tot calm şi normal. Nu ştia nimic din ce a făcut. Transportarea lui a decurs fără niciun incident. Te mai pomeneşti că în secţia de nebuni a spitalului militar să fie tratat bietul om ca simulant. În acest mediu trebuie să fii pregătit la toate.

Pe noi însă ne-a frânt. Imaginea lui ne urmăreşte. Vai de nopţile ce le vom avea după această privelişte sinistră, la care eşti condamnat să asişti fără să vrei! Astfel am serbat jubileul primei sute de zile în acest locaş al suferinţelor!

Ascultările

Încă la 22 mai, când am citit la cenzură nişte articole pentru ziar – al doilea transport ce mi s-a admis din graţie –, mi-a spus locotenentul Gitta că sunt gata cu revizuirea materialului sesizat la percheziţiile domiciliare şi săptămâna următoare se vor începe ascultările. Pe sub mâni mi s-a şi comunicat apoi, că la 29 mai s-ar fi început ascultările cu preotul din Orlat, Zaharie Pop, care se află internat în spitalul de la temniţa Csillág. (La început fusese la noi, adus deodată cu dr. Manu şi apoi dus la spital.) Se zice că ascultarea lui a ţinut trei săptămâni. Nu ştiu încă de este exactă această afirmaţie. Se povestea şi că pe bietul Bucurescu l-au pus în libertate. Dar ştirea aceasta s-a dovedit de neexactă, pentru că la 2 iunie dimineaţa, a 8-a zi după ce l-au dus de aici, ne-am pomenit iarăşi cu Bucurescu la corvadă. Era schimbat omul cu totul. Privea în dreapta şi stângă, ne râdea şi ne făcea semne că el scapă. Întreaga lui purtare îmi părea însă acuma suspectă şi tot mai suspectă mi-a devenit. La 12 iunie a fost el în fine admis la ascultare, care a ţinut 2 zile, iar a treia zi, la 1/14 iunie, la plimbarea de dimineaţă a fost pus în libertate, avizată fiind mama sa să vină şi să-l iee în primire. Se vede că se temeau oamenii că izbucneşte de nou alienaţia şi l-au scuturat de pe cap. De alminteri nu mai am nicio ştire de soarta lui. A dispărut cum dispar de aici toţi tovarăşii, fără să ajungă a zice „adio", dar nici de acasă n-a trimis vreun şir scris. Încă în aceeaşi zi s-a început ascultarea lui dr. Dumitru Manu, care a ţinut peste o săptămână. Din semnele ce le făcea în decursul plimbării vedeam că este indignat de mersul ascultării. Mai detaliat însă n-a putut comunica nimic. S-a şi îmbolnăvit şi a fost transportat la spitalul militar, unde se află încă astăzi – duminecă în 14 iulie, fără a se fi hotărât încă ceva în chestia lui. După el a fost ascultat vreo 3–4 zile catihetul Clopoţel, care e de asemenea bolnav acum, dar nu poate fi transportat la spital, aflându-se în al temniţei Z. Pop, iar în cel militar dr. Manu. Alt spital nu e la dispoziţie. Ascultarea lui A. Oţoiu a ţinut o singură zi – 27 iunie – şi de atunci aşteaptă sărmanul să fie pus în libertate. Zi de zi îl văd tot mai palid ca Asra lui Rubinstein. La 28 iunie „a pus groşiţa" părintele Raica şi ascultarea lui, cu pauzele obişnuite de 3 zile la săptămână (se vede că domnii nu se grăbesc!), a ţinut până la 11 iulie, când mi-a şoptit că a terminat „bine". Ar fi fost să urmeze rândul meu, dar se pare că „domnii", fiind călduri mari, caută mai nainte să se recreeze puţin. Mâine, luni, 15 iulie, împlinesc 150 zile de captivitate şi 5 luni întregi! Cât va mai ţine acest calvar?!

https://biblioteca-digitala.ro

Ascultarea mea s-a început la 4/17 iulie, dimineaţa, când am fost escortat la auditor de un soldat cu baioneta trasă pe puşcă. Recriminând pentru acest fel de escortare, atât la profosul Hochfelder, cât şi la căpitanul investigator dr. Rosenthal (advocat în Timişoara, concentrat), mi s-a spus că din eroare şi nu se va mai repeta. De fapt am fost adus înapoi de acelaşi soldat, fără puşcă, numai încins cu baioneta şi cu cartuşierele de brâu, ca semn că este de serviciu. Astfel după aşteptare de 151 zile, am ajuns în fine a 152-a zi în faţa judecătorului investigator. Aşa pare că această ascultare are să ţină timp mai îndelungat, se vorbeşte de 3–4 săptămâni. Frumoase prospecte! Şi cu aceasta pare că nu se va termina calvarul. Văd că procesele verbale ale celor ascultaţi naintea mea se semnează şi se trimit la Viena, unde se afla ţinut deja mai bine de 22 luni tânărul lugojan Ales. Iorga, bănuit de spionaj, care în fasionările sale fantastice a implicat atâta lume. El va avea să-şi facă observările la cele ce am fasionat aici şi desigur vom mai fi luaţi încă o dată cu toţii la ascultare, după ce vor sosi noile procese verbale cu poliloghiile lui. După cum am observat, vrea căpitanul investigator să stabilească datele controlabile, întrucât este acest nenorocit tânăr vrednic de credinţă. Se înţelege că noi, pretinşii lui complici, suntem mai puţin capabili a aduce această dovadă. Sper însă că între sutele de martori, care se află în libertate, între care şi numeroşi maghiari, vor fi servit deja cu material suficient pentru o judecată obiectivă asupra vredniciei lui de credinţă. Cu toate aceste, este chestia anevoioasă, amestecând el, aproape cu artă de poet – realitate şi plăsmuirile fanteziei sale bolnăvicioase, încât se reclamă mare precauţiune la analizarea celor ce spune el!

L-am cunoscut pe acest tânăr cam prin anii 1910–1911. Absolvise deja studiile gimnaziale şi în un an făcea pe candidatul de profesor de desen, înscris la şcoala de belearte din Budapesta. Dar a petrecut mai mult timp pe stradele Lugojului, decât la studii. Prezentarea lui era elegantă, aproape distinsă. Totdeauna îmbrăcat corect şi manierat. Băiat frumuşel, brunet – după cum am putut eu vedea – solid. Nu era prin crâşme şi cafenele, nu umbla după femei, ci dovedea mult interes pentru artă şi artă industrială. L-am cunoscut la reprezentările teatrale ale tinerimei, la care a şi participat, dar a făcut şi culise, a pictat fond şi cortină, arătându-se de foarte îndemânatic. A făcut curs gratuit de artă aplicată în industrie, de desen, pictat, pirogravat. A scris nişte articole, compilaţii – despre aplicarea artei în industrie –, din care am publicat unele în *Drapelul.* Omul se dovedea talentat, stăruitor şi pricepător, dar sărac lipit pământului. Era copil al unui econom decăzut şi dat beţiei. Mamă-sa însă era o femeie foarte harnică şi isteaţă, care a reuşit să ţină familia la suprafaţă. Afară de acest băiat, mai avea o fată – Veturia – pe care o crescuse de asemenea bine, era modestă în prezentare şi foarte harnică şi îndemânatică. A măritat-o mai târziu cu maestrul-zidar Constantin Buciu, om simplu, fără şcoală şi fără talent deosebit, care însă s-a subordonat pe deplin familiei în care a ajuns. Eu cunoşteam familia din vedere, pe tatăl, însă, care a răposat încă vreo câţiva ani nainte de izbucnirea războiului mondial, nu l-am

https://biblioteca-digitala.ro

cunoscut deloc. Băiatul, ca student gimnazial, fusese instructor (meditator) în casa unui general ieşit la pensie, baron Zech, unde pare a-şi fi însuşit manierele distinse şi unde pare a fi fost totodată fascinat de mediul boieresc. Săritura între casa dărăpănată a economului dat beţiei şi casa boierească în care trăia familia generalului a fost cam mare şi băiatul de econom cu aspiraţiile familiei boiereşti, în care se simţea acasă se cam dezechilibrase, ca să nu zic că în dorinţa de parvenire s-a ... declasat. Îşi da şi el aere de boierie, îşi făcuse bilete de vizită cu predicat nobilitar, îi plăcea să se laude cu înaltele sale conexiuni şi să se deie de mai mult decât era de fapt. Am observat la el toate aceste cusururi, dar le-am atribuit discrepanţei dintre starea socială a familiei sale şi aspiraţiile la care tindea, la incomparabil mai sus. Vedeam că omul nu are teren sigur sub picioare, dar credeam că tocmai oferindu-i-se acest teren îşi va veni în fire şi va deveni un membru folositor societăţii. Deosebit îmi plăcea la el dragostea cu care ţinea la mamă-sa şi soru-sa, cum şi intimitatea dintre aceste trei persoane, care ţineau morţiş laolaltă unul pentru altul. Însuşirea aceasta îmi era cu atât mai simpatică, cu cât băieţii noştri, ieşiţi din case ţărăneşti parvenind, se lapădă de ai săi, de tată, mamă, fraţi şi surori. Toţi fac aceasta, dar mai ales în Banat am observat la mulţi această înstrăinare faţa de părinţi şi de mediul lor. Iar această înstrăinare este de obicei începutul înstrăinării pe celelalte terene, a înstrăinării de neam, biserică, primejdia cea mare pentru noi! Cum băiatul avea apucături hotărât grandomane, nu era simpatizat de colegii săi români. Cu toate aceste, participa la toate iniţiativele tinerimii române, fiindu-le totdeauna de folos, cu toate că totdeauna provoca şi certuri. Duşmănia aceasta latentă, care izbucnea din când în când între el şi colegii săi, o atribuiam deosebirei de fire dintre ei. Colegilor săi mai neglijaţi în ale îmbrăcămintei şi mai puţin manieraţi, deşi toţi erau mai bine situaţi materialiceşte, nu le conveneau aerele ce şi le dădea acest tânăr, care şi în cercul lor vorbea despre *„înaltele sale conexiuni"*. Ba îşi făcuse pe o vreme şi nişte bilete de vizită ungureşti cu titlu nobilitar. Eu numai auzisem de acestea, dar mai târziu am văzut din întâmplare un asemenea bilet de vizită la tipografia „Guttenberg". Eu n-am luat tragic aceste apucături ale lui, crezând că se vor aşeza când va deveni ceva şi va înceta situaţia lui declasată, minciuna, care îl silea să se arate altceva decât era.

Astfel, văzîndu-l în anul 1912, pe vremea când era la studii, bătând stradele Lugojului, l-am întrebat din îndemn propriu, pentru ce nu e la studii şi atunci mi-a confiat, sincer, că nu are mijloace. I se promisese o bursă, dar nu a obţinut-o şi astfel e silit să piardă vremea pe acasă.

Fiindcă eram membru al senatului şcolar din Consistoriul diecezan al Caransebeşului, ştiam că este vacantă o bursă din fundaţia Popea[33], la care nu se

[33] Fundaţie întemeiată de Nicolae Popea (1826–1908), episcop al Caransebeşului (1889–1908).

https://biblioteca-digitala.ro

prezentase concurent. L-am întrebat că dacă i s-ar conferi bursa aceasta ar face ispravă? Băiatul înviase la vorbele mele. Cu trup şi suflet îmi promisese, dar totodată mi-a declarat că nu ar mai continua la belearte, ci ar trece la tehnică la Viena. Mie-mi era irelevant ce studiază, numai să se facă om. I-am dat desluşirile trebuitoare, am intervenit pentru el la Caransebeş, unde se prezentase şi el făcând bună impresie. Bursa de 600 cor. i s-a şi votat cu toate că cererea lui era mâne construită, alăturând în loc de certificatele de la belearte nişte exemplare din *Drapelul*, în care se aflau articolaşe de-ale lui.

Avea însă lucrări, şi nainte de a pleca la Viena, venise cu mamă-sa în vizită la mine. Cu acest prilej rostise bătrâna o scurtă alocuţie foarte cuminte, care culmina în apostrofa că oameni de inimă i-au făcut cu putinţă să continue studiile. Acum e soarta lui depusă numai în mânile lui, de el depinde de va deveni om sau va rămâne un pierde-vară.

Băiatul a plecat la Viena şi aici înscriindu-se la tehnică a trimis tot veşti bune acasă. La finea anului a prezentat certificate excelente, încât iarăşi i-am votat bursa pe mai departe cu un adaus personal de 200 cor. Colegii lui şopteau că aceste sunt certificate false, dar eu credeam că aceasta e afluxul vechei duşmănii, care nu se aşezase încă, ci devenise violentă. Între Iorga şi tovarăşul său de la tehnică, Ion Frenţiu, se ivise un proces de ultragiu, care s-a terminat la judecătoria din Lugoj prin scuze reciproce. Iar în Viena, pare-mi-se, ca viceprezident al „României June"[34] încă avusese o afacere oţioasă din cauza unei eşarpe ce a purtat cu nedreptul, resuscitându-se din acest prilej şi afacerile lui lugojene. Detaliile nu le cunosc, dar ştiu, că nişte tineri, pare-mi-se bucovineni, mi-au scris în calitate de mandatari sau chiar membri ai unui juriu o scrisoare, cerând de la mine detalii despre comportarea lui Iorga. A mai venit încă o scrisoare în materia aceasta, dar nu mai ştiu de la cine. La una din scrisori am răspuns – nu-mi mai aduc aminte la a cui adresă –, recomandând tinerilor să nu forţeze în ăst mod chestii de „onoare", pentru că procedura cavalerească nu are de scop a nimici moraliceşte oameni, ci din contra a-i salva pentru societate din situaţii inexorabile.

Din Viena îmi scria Iorga adesea, dar eu nu-i răspundeam. Scrisorile lui erau totdeauna bombastice, se lăuda cu isprăvile sale la studii şi pe teren cultural-artistic, iar după izbucnirea războiului mondial mai întreţesea şi ştiri pe care credea a le avea de la locuri competente. Îşi dădea aerul parcă ar avea unele conexiuni şi cu legaţiunea română din Viena. Din ştirile ce mi le trimitea vedeam, însă, că sau nu are asemenea legături, sau dacă are, nu sunt de natura ca lui să i se confieze chestii mai gingaşe. Strict luat, nici una din ştirile ce mi-a remis nu s-a dovedit de adevărată, atunci când mi-a comunicat-o.

Eu i-am scris – afară de nişte comande mai recente – de două ori. Odată primisem un bilet de vizită de la el, în limba germană, pe care era pomposul titlu

[34] Societate culturală a studenţilor români din Viena, înfiinţată în 1871.

https://biblioteca-digitala.ro

de *„Prezident al muzeului etnografic român din Lugoj"*. Trecând tocmai pe sub fereastra mea soru-sa, d-na Veturia Buciu, i-am arătat biletul şi i-am zis ca, fără să-i spună mame-si, să-i scrie foarte decis că asemenea bilete nu sunt un lucru serios şi îl compromit numai. Pretinsul „muzeu" este un simplu dulap în care a plasat nişte vechituri. Dar constat că am subliniat anume să nu spună mame-si; a grăbit d-na Buciu acasă şi a povestit bătrânei totul. Peste vreo câteva zile m-am pomenit de la Iorga cu o scrisoare în care vorbea despre un „pumnal" înfipt în inima mame-si şi după multă poliloghie, alătura vreo 5 certificate de la diferitele instituţii, unde lucrează cu succes şi mai alătură şi 100 cor., cu rugarea să predau banii mame-si. Atunci am văzut cu cine am de a face. Am dus certificatele şi banii mame-si, le-am spus părerea mea despre întreaga afacere, iar lui Iorga i-am scris o scrisoare în care i-am explicat pe scurt că a fost o neînţelegere. Să-şi vadă de studiu pentru că ştie că are mulţi duşmani. A doua scrisoare, adecă o carte poştală, i-am scris-o din prilejul că aducând *Drapelul* după *P. Lloyd*[35], ştirea că d-na Mavrocordat, soţia însărcinatului diplomatic român din Viena a murit, mi-a scris el că ştirea e falsă. După ce cunoşteam bine soţia lui Iancu Flondor[36], dar ştiam că ea nu e născută Mavrocordat, ci Zotta, i-am scris carta din chestie, cerând detalii, pentru că d-na Elena Flondor mă interesa mult. Mi-a răspuns pe o cartă că şi d-na Flondor, n. Zotta, şi o altă d-nă Flondor, n. Mavrocordat, au murit, ambele în mod tragic, una în casa de sănătate, alta pare-mi-se prin sinucidere. Ulterior am vorbit cu un tânăr procuror din Bucovina, care nu ştia nimic despre toate aceste. Aşa pare că nici aceste ştiri ale lui Iorga nu sunt exacte. La aceste două scrisori se reduce corespondenţa mea cu el. Afară de aceea, l-am rugat odată să-mi caute o negreală bună de şapirograf şi odată să intervină în chestia unui clişeu a lui Petru Mocsonyi[37], pe care-l comandasem la firma „Angerer & Goschl" din Viena. De altceva să-i fi scris nu-mi aduc aminte. El însă îmi scria mereu, căutând a mă ţine în curent cu isprăvile sale, mai mult închipuite decât reale.

Când venea la Lugoj, mai ales după erumperea războiului mondial, trecea des pe la redacţie. Arăta interes pentru toate. A dus de multe ori exemplarul de cenzură al *Drapelului* la procuror, a copiat ştiri pentru a fi afişate la comitat (palatul administrativ) şi îşi făcea de lucru prin redacţie. Chestii însă nu am discutat nicicând cu el. Nu-mi părea destul de serios pentru aceasta, dar în prezenţa lui am vorbit de multe ori în redacţie chestii, din care a făcut el mai târziu capital. El, când

---

[35] Pester Lloyd, periodic budapestan.

[36] Iancu, cavaler de Flondor (1865–1924), om politic român din Bucovina, preşedinte al Partidului Naţional Român din Bucovina (1900–1902), (1908–1910), a avut un rol extrem de important în unirea Bucovinei cu România la 1918.

[37] Petru Mocioni (Mocsonyi) (1807–1858), un lider al mişcării naţionale române din prima jumătate a veacului al XIX-lea. A participat la mai multe congrese bisericeşti, la care a solicitat separaţia de biserica sârbă, a făcut parte din diferite delegaţii, care au înfăţişat tronului doleanţele româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

venea de la Viena, totdeauna aducea ştiri, pe care pare a le fi cules de prin cafenele. Dar el le prezenta ca ştiri din loc în măsură. Făcea aluzii la apropiata intrare în acţiune a României, ştire care în sfârşit se adeverise la Sfânta Mărie Mare din 1916, dar nu atunci când el o plasa. Poate tocmai ca să dovedească deosebitele sale legături, mi-a arătat o scrisoare pretinsă de la Stârcea, ataşatul militar al legaţiunii române, în care acesta amână pe după război întemeierea şcoalei cheramice pe moşia sa.

Scurt înainte de intrarea în acţiune a României, sosise la Lugoj, pretinzând că-i trebuiesc din Caransebeş nişte documente pentru serviciul său la armată într-un corp tehnic şi a fost arestat în Lugoj – pare-mi-se a treia zi. De atunci este tot arestat. Un timp a fost aici la Seghedin şi apoi a fost dus la Viena. Se află deja de 23 luni în prevenţie. E bănuit de spionaj, deţinut de „Landwehrgericht"-ul vienez. Iar judecătoria de honvezi din Seghedin îl reclamă necontenit ca supus ungar, aparţinând aici, dar vienezii nu-l dau sub cuvânt că la Viena a comis spionajul cu care este învinuit. Deodată cu deţinerea lui s-a făcut la el, atât la Lugoj, cât şi la Viena percheziţie domiciliară. Vorbind mai târziu cu mama-sa şi întrebând asupra cauzei deţinerii lui, mi-a spus că un sergent major ungur, care locuia la ei şi cu care au avut neplăceri, încât i-au abzis locuinţa, l-a denunţat din răzbunare, dar acuza e falsă şi în curând va fi pus în libertate. La perchiziţia domiciliară nu s-a găsit nimic compromiţător la el. Eram şi eu convins că întreaga chestie se reduce la lăudăroşenia lui. Nu-mi puteam închipui ca cineva de la legaţie, ataşatul militar sau altul, să steie în legătură mai intimă cu el.

Ulterior am mai vorbit – pe când tânărul Iorga era deţinut la Seghedin – cu soru-sa Veturia, măritată Buciu, care îmi spusese, pare-mi-se, că l-a vizitat pe fratele său la Seghedin, că-i merge foarte bine, are lectură corespunzătoare şi lucrează, e mulţumit cu întreţinerea, primeşte regulat pachete cu victualii de acasă. Mi-a mai spus că voieşte să facă tot ce-i stă în puteri să-şi scape fratele. Bătrânul Proşteanu i-a recomandat un advocat bun, care a apărat şi pe dr. Octavian Pr. Va merge la Arad să ridice sumele considerabile ce are să primească fratele ei de acolo, de la „Pagini Literare" şi e gata să vândă şi partea de casă, numai să-l scape. I-am explicat că e lux a cheltui bani pe advocat, care după procedura militară penală nu poate face nimic în merit, pân ce nu se înmânează celui bănuit actul de acuză. Dacă va primi de la Arad bani, ceea ce nu cred, să-i pună la o parte că le vor prinde bine mai târziu, iar a-şi vinde partea din casă e pagubă.

Mai târziu, între multe alte veşti necontrolabile (aşa şi că pe Iorga l-ar fi împuşcat deja), am auzit că de la Seghedin l-au dus într-o temniţă din Bohemia şi apoi la Viena. Din familie n-a mai dat nimeni pe la mine, nici eu nu am întâlnit pe nimeni – mi se părea că se jenează de mine – aşa că nu am mai auzit nimic. Iarna apoi, pe la finea anului 1916 sau începutul anului 1917, plimbându-mă seara cu soţia mea către gară, am întâlnit pe strada Bonnáz, din întâmplare, pe judecătorul de instrucţie din Lugoj, Both Peter, care luându-mă la o parte mi-a spus că

https://biblioteca-digitala.ro

tribunalul de divizie al „Landwehr"-ului din Viena l-a recercat să facă perchiziţie în redacţia mea şi să sezizeze toate manuscrisele lui Iorga şi totodată să prezinte situaţie despre colaborarea lui Iorga. I-am răspuns că asemenea hârtii nu am, că manuscrisele lui Iorga sunt deja nimicite, dar pot servi cu colecţia tipărită a ziarului, însemnând ce este scris de Iorga. A cerut să fac aceasta negreşit ziua următoare, ca să nu fie nevoit a ordona perchiziţia. Am şi căutat imediat în colecţia *Drapelului* din 1914–1916 totul ce a scris Iorga – erau tot fleacuri, comunicate de ale „muzeului" său şi o părere a profesorului vienez Fabyni despre arta naţională – am înşirat aceste comunicate pe o listă şi am predat lista, dimpreună cu colecţia ziarului, judecătorului de instrucţie Both, care a şi dresat cu acest prilej un proces verbal amănunţit. Colecţiile din *„Drapelul"* s-au remis soţiei mele – după cum îmi scrie – cam nainte de aceasta cu vreo 2–3 luni, pe când eram deja aici deţinut. A urmat apoi o pauză lungă în care n-am auzit nimic despre Iorga. În vara anului 1917, cam prin iulie, s-a răspândit apoi vestea că s-au făcut de nou perchiziţii în Lugoj, la mama lui Iorga, la preotul dr. Mihăescu (care e înrudit cu familia), precum şi în alte locuri, la care nu-mi aduc aminte şi la vreo câteva zile după aceea am auzit că mama, sora şi cumnatul (Constantin Buciu, meşter zidar) lui Iorga au fost arestaţi. Nu se ştia pentru ce. În curând însă s-au început lungi ascultări de martori în Lugoj. Nu mai ştiu exact, dar negreşit peste 50 persoane au fost ascultate. Am fost ascultat şi eu şi soţia mea şi copila mea mai mare (maşteră) Lelia. Ascultarea mea a urmat mai multe zile. La Iorga se găsiseră cele 2 scrisori ale mele, cât şi comanda clişeului pentru clişeul lui Petru de Mocsonyi şi pentru cerneală chimică de şapirograf. A trebuit să desluşesc totul pe larg, ceea ce am şi făcut. Mi-au citit apoi diferite scrisori ale lui Iorga şi a surorei sale Veturia, care se referiau la mine. Cu grandomania proprie acestei familii se lăuda soru-sa că am conversat cu ea cam un ceas la gară, când îşi aştepta sosirea soţului rănit de pe câmpul de luptă, că i-am spus că România va veni contra Monarhiei şi vom scăpa de datorii, că i-am recomandat să grijească ca nu cumva să se vindece în curând rana soţului său etc., iar Iorga în scrisorile sale îşi bătea joc de mine că umblu să-l „prind" pentru o fată de a mea etc. Erau tot chestii jenante pe care le-am desluşit cât le-am putut. Impresia mea era că întreaga investigaţie bate apa în piuă. Caută unde nu e nimic de căutat. Deja la prima ascultare mi-a spus judecătorul de instrucţie, Both, să aduc toate scrisorile lui Iorga ce sunt la mine. Am căutat în grabă şi tot ce am găsit am adus. Vedeam că şi judecătorul bagatelizează întreaga afacere şi nici eu nu am luat lucrul în serios. Scrisorile şi manuscrisele lui Iorga au rămas acolo. Eu, se înţelege, am pus jurământ pe fasiunile mele. La aceste ascultări au luat însă parte şi nişte ofiţeri, care au scris un al doilea proces verbal pentru procuratura militară de honvezi din Seghedin, pe când procesul verbal propriu, redactat de judecătoriul de instrucţie Both, se făcea din încredinţarea tribunalului de divizie al „Landwehr"-ului din Viena. N-am dat nicio importanţă acestei ramificaţii a chestiei. Între ofiţerii veniţi din Seghedin era şi actualul meu judecător de instrucţie, căpitan dr. Moritz Rosenthal, care pe atunci era încă locotenent.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai târziu am fost ascultat tot în chestia Iorga, în urma unei denunţări anonime (adecă pseudonime) de un locotenent al poliţiei de graniţă din Timişoara, care s-a interesat îndeosebi de starea mea militară, de legăturile mele cu Iorga şi de nişte pretinşi bani ai „Ligei" din Bucureşti. Tot în chestia aceasta a fost ascultat şi advocatul dr. Nic. Ioanovits şi era să fie ascultat dr. G. Dobrin, care nu era în Lugoj, fiind vorba în scrisoarea anonimă de „copiii lui Dobrin". Locotenentul mi-a arătat scrisoarea, dar n-am cunoscut nici mâna scriitorului şi nici pretinsul lui nume. Am bagatelizat şi această chestie, convins că nu e nimic în merit. Era după intrarea în acţiune a României şi după catastrofa armatei române. Ştiam că se caută pe ruptul capului „dovezi" pentru pretinsa noastră „trădare de patrie" şi că noi, naţionaliştii, care aveam legătură cu România, suntem „suspecţi". Dar n-aveam niciun motiv să mă tem de vreo dovadă compromiţătoare. Eram de tot liniştit şi mă supăra numai miopia guvernului, care admite această vânătoare după „trădători", parcă anume ar voi cu orice preţ să dovedească lumii că românii din Ungaria nu şi-au făcut datorinţa faţă de tron şi patrie şi că (*sic*!) clasa intelectuală e trădătoare de patrie, făcându-se vinovată de cele mai grele crime, mai ales în faţa izbucnirii războiului cu România. Era lumea întoarsă. Pe când inimele de iepuri – şi vai, multe de acestea s-au găsit! – au grăbit a face declaraţii ruşinoase şi a semna acte iperzeloase de loialitate, susţinând că noi suntem pe deplin mulţumiţi în Ungaria şi n-avem nicio reclamaţie, caută această prigonire iniţiată de guvern şi de organele lui pe o scară întinsă contra românilor – cu miile zăceau oameni nevinovaţi în temniţe – să dovedească cu orice preţ că există o „chestie română" şi că aceasta numai cu procurori şi cu temniţe se poate rezolva. Aceasta se întâmpla pe o vreme când se vorbea deja de dreptul de proprie dispunere a popoarelor şi când era deja evident că pacea viitorului se va închega din soliile lui Wilson. Am scris şi spus aceasta de repetite ori în public. Dar şi glasul meu răsuna în zadar. Se adulmeca necontenit după „trădători" şi „spioni" şi toată suflarea românească din această ţară era suspectă şi bănuită. În Lugoj au mai urmat perchiziţii domiciliare pe la finea anului 1917, la pantofarul (călţunariul) Popescu şi Frenţiu. Cel dintâi avusese un fiu, Ghiţă, student în filozofie, sprijinit şi protecţionat de mine. Un băiat excelent, pe care-l designasem de director pentru pedagogia din Caransebeş. A murit însă de tuberculoză în toamna târzie a anului 1915, după ce dase cu bun succes examenul de specialitate din studiile geografie-istorie. Iar călţunariul Frenţiu, avea un băiat, Ioan, de asemenea protecţionat de mine, care studia tehnica şi avea mai multe invenţii, între care şi un automat de a svârli bombe de pe avion. Prezentase această invenţie la începutul războiului conducerii armatei austro-ungare, de unde primise referatul că principiile pe care se întemeiază această invenţie sunt deja cunoscute conducerii armatei. Fiind neapt pentru serviciul armatei, obţinuse un pasport pentru România (pare-mi-se spre a aduce petrol) şi cam pe la finea anului 1915, negreşit după moartea lui Gh. Popescu, a plecat în România şi nu s-a mai înapoiat. Se vorbea că avea de gând să treacă în Rusia şi să-şi vândă acolo invenţia. Nu mai ştiu nimic de el. La amândoi călţunarii s-au sesizat toate cărţile, scrisorile şi însem-

https://biblioteca-digitala.ro

nările băieţilor. Au mai fost şi alte perchiziţii la dirigentul Reuniunei noastre de cântări, Ioan Vidu, internat în comitatul Şopron, deja în toamna anului 1916, precum şi la alţii, la care nu am mai ţinut seamă. Toate aceste perchiziţii au produs o enormă nelinişte la poporul nostru şi nu era chip să-l mai dumirească.

Am vorbit în materia aceasta cu mai mulţi factori ai vieţii publice, le-am atras luarea aminte asupra efectului neliniştitor al acestor molestări inutile şi absurde, dar totul în zadar. Politica de stat credea momentul sosit să se răzbune asupra noastră pentru atitudinea României, pe care o copleşiseră armatele germane. La 14 februarie 1918 după masă, exact la ora 3, când revedeam cu soţia mea în redacţie nişte conturi, mă pomenesc cu judecătorul de instrucţie Both, care prezentându-se cu un detectiv şi un grefier, îmi aduce la cunoştinţă că are ordinul a face perchiziţie în toate locaţiile redacţiei şi domiciliului meu (ordinul a venit de la procuratura militară de honvezi din Seghedin), având să sesize toate scrisorile şi notiţele, însemnările etc. *„fără a le cerceta conţinutul precum şi eventualele sume de bani, mai bătătoare la ochi, ce se vor afla"*. Judecătorul a şi procedat în conformitate. De la 3 până la ora 10 seara, fără întrerupere, au răscolit totul (mese, dulapuri, rafturi, paturi etc.), în toate camerele, în pod şi pivniţă, pe coridoare în curte şi grădină, adunând totul ce au găsit scris şi desemnat. Numai bani nu mi-au luat. Încolo totul: corespondenţa administrativă şi redacţională, corespondenţa copiilor, a soţiei mele, precum şi de pe mesele mele de scris tot ce le-a venit în mână. A fost o muncă titanică, care îmi părea ridicolă. Au întors toate mobilele, căutându-le spatele, au frunzărit imensa bibliotecă până în fine, făcând pachete din fiecare cameră deosebit, să redacteze un proces verbal şi să ducă totul cu sine. Au plecat încărcaţi cu braţele pline. Nainte de a începe perchiziţia, m-a întrebat judecătorul de 2 lucruri (unul relativ la *„Pe tine te lăudăm"* şi al doilea n-am înţeles exact ce voia), de se află la mine, la ce am răspuns negativ.

În acelaşi timp aveau loc perchiziţia la prietinul dr. George Dobrin, la văduva Cornelia Terfaloga şi Ianculescu, procedând în aceste locuri comisii militare. Şi aici au sesizat ce au găsit, dar pe alese. Ziua următoare – 15 februarie – au mai urmat perchiziţii la farmacistul Tibi Turcu, la comptabilul de la „Albina", A. Lupu, precum şi la alţii, despre care n-am aflat. Agitaţia publicului nostru era din cale afară mare. Nu mai era putere să-l dumirim şi liniştim. Ziua următoare, 3/16 februarie, la amiaz, tocmai când era să luăm masa, s-au prezentat la mine doi detectivi ai poliţiei de stat din Budapesta, cu ordinul de depunere, semnat de procurorul militar de honvezi din Seghedin, Zsifkovits, pe cuvânt că sunt temeinic bănuit de spionaj în favorul guvernului român şi al armatei române, susţinând *„legături cu duşmanul"* şi păgubind interesele armatei austro-ungare. Şi anume bănuit: 1) că am făcut spionaj independent, 2) în legătură cu Al. Iorga şi 3) că având cunoştinţă de spionajul altora, am întrelăsat a denunţa aceasta organelor competente.

https://biblioteca-digitala.ro

Rupt din sânul familiei am fost dus mai întâi în temniţa din Lugoj, de aici apoi a doua seară la Seghedin, unde am sosit către dimineaţa zilei 18 februarie. Depus mai întâi în temniţa militară, am fost transpus nainte de amiaz în filiala temniţei tribunalului regesc, unde petrec până astăzi zilele mele, deprinse în muncă cinstită, departe de familia şi masa mea de scris. După o săptămână amară, între patru pereţi, fără scaun şi masă, fără o literă tipărită de citit, fără o bucată de hârtie de scris şi fără creion, am fost chemat de auditorul dr. Zsifkovits, care m-a ascultat numai în general: datele personale, călătoriile mele în decursul războiului, educaţia copiilor mei, mai ales a fetelor maştere Lelia şi Marioara, legăturile mele cu Iorga şi pretinsa mea cunoştinţă cu ataşatul militar Stârcea de la legaţia română vieneză. Întreaga ascultare nu a durat 3/4 de ceas, în decursul căreia am discutat şi politică. Atunci mi-a pus în vedere auditorul că voi fi ascultat în merit cam peste 2 săptămâni. Mi se părea o eternitate. Au trecut însă nu două, ci douăzeci şi două săptămâni până ce am ajuns să fiu ascultat în merit, să aflu că la adecă ce dovezi „temeinice" se află contra mea în mânile tribunalului militar şi care fapte ale mele acum sunt material la bănuielile grave, pe care se întemeiază asprul ordin de depunere între condiţii atât de grave, fiind aici tratat ca un răufăcător de ultima categorie. Deodată cu mine au fost mulţi alţi intelectuali români arestaţi şi plasaţi în diferite temniţe, îi ştiu pe toţi, numai pe cei depuşi în temniţa filială împreună cu mine, bineînţeles separat de tot, aşa că numai la plimbare ne vedem din dos. Aici am fost 7: profesorul din Gherla, dr. Dimitrie Manu, preotul din Orlat, Zaharie Pop, catihetul din Budapesta, Adrian Oţoiu (toţi trei gr. cat.), catihetul din Caransebeş Ioan Clopoţel, preotul din Utvin, Aurel Raica, directorul şcoalei poporale din Comloş, Teodor Bucurescu. Din aceştia am mai rămas trei. Bietul Bucurescu a înebunit şi după ce s-a liniştit a fost ascultat în grabă şi pus în libertate. Manu, Pop şi Clopoţel s-au îmbolnăvit şi au fost transportaţi în spital, unde se află încă. Mi s-a spus că starea lui Pop e mai gravă, fiind tuberculotic, pe când ceilalţi doi se află mai bine şi vor fi transportaţi în altă temniţă. Mai ştiu apoi că se află în alte temniţe deţinuţi fostul redactor al „Românul"-lui din Arad, Constantin Savu[38], colaboratorul Montani[39], preotul militar dr. V. Cioban, precum şi alţii al căror nume nu l-am aflat. Cu prilejul percheziţiilor făcute s-a sesizat cu totul, după cum spune căpitanul Rosenthal, hârtii, carp şi scrisori de cam o tonă şi jumătate. Din februarie

---

[38] Constantin Savu a fost de la primul număr al „Românului" redactor responsabil. La ieşirea din închisoare va reveni, aşa că la reapariţia ziarului, în 8 noiembrie 1918, va figura iarăşi în caseta redacţională. Vezi Ioan D. Godea, *Ziarul „Românul" din Arad (1911–1918)*, Timişoara, 2001.

[39] Ion Montani (1882–?), ziarist român. A colaborat la „Poporul Român" din Budapesta, a participat la înfiinţarea faimoasei reviste „Luceafărul" (1902), colaborator la „Lupta", la „Tribuna" din Arad (1907–1912), apoi la „Românul", unde a fost şi redactor, nu doar colaborator. După Unire a condus o serie de periodice bănăţene, mai important fiind „Vestul", care apărea la Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro

până la finea lui mai s-a tot studiat acest material, pân ce în fine s-au început ascultările. Se vede că eu, ca cel mai greu, am fost lăsat pe urmă. În cele următoare schițez materialul parcurs la ascultările mele, care par a ține vreo trei săptămâni, după cum zice căpitanul dr. M. Rosenthal, care face pe judecătorul de instrucție, pare-mi-se ca delegat al căpitanului Balla, (care deși nu este de față, semnează protocoalele), având notar pe sublocotenentul Malz, care în timp de pace era funcționar de poștă la Timișoara. Localul ascultărilor e camera nr. 37 din etajul temniței districtuale de honvezi. Camera spațioasă este jur împrejur garnisită cu saci și lăzi, conținând scrisori și hârtii sesizate. Peste toate se ridică o ladă enormă a lui Clopoțel. Se vede că acesta a adunat, de când s-a născut, toate petecile de hârtie. Scrisorile și hârtiile sechestrate la mine se află în o ladă de muniție. Bătători la ochi sunt doi saci enormi, unul purtând numele Zah. Pop și altul numele Montani. În mediul acesta s-a făcut mult așteptata ascultare în a 152-a zi a deținerii mele.

I (17 iulie 1918) s-a început cu citirea proceselor verbale din vara anului 1917, când am fost ascultat ca martore și s-a constatat contrazicerea, că, deși am zis și jurat ca martore că am prezentat toate scrisorile lui Iorga la judecătorul de instrucție din Lugoj, totuși s-au găsit cu prilejul perchiziției scrisori de-ale lui Iorga la mine în număr considerabil. Am răspuns că eroarea mea e de bună credință. Atunci eram convins că altceva de la Iorga nu se află la mine. Acum văd și eu greșeala. Mai departe subliniază căpitanul că la mine s-a găsit acea scrisoare a lui Iorga, unde spune acesta că prin scrisori anonime s-a atras atenția lui Stârcea că I. nu e vrednic de încredere, că eu, deși m-a întrebat la perchiziție anume judecătorul Both despre această scrisoare, am răspuns că nu e la mine. Am declarat că nici n-am înțeles ce a întrebat judecătorul Both și nici n-am știut despre această scrisoare că se află la mine. După aceasta mi-a dat să citesc scrisoarea. După ștampila poștală era scrisă în 8 martie 1916. E o scrisoare emfatică, cum avea Iorga obiceiul să scrie și citind-o mi-am adus aminte că de fapt am primit-o la timpul său, dar am dat-o cu totul uitării. Scrisoarea se începe cu mărturisirea că a stat mult pe gânduri să-mi scrie sau ba, dar în fine s-a hotărât să-mi scrie și anume vorbește de un bătrân din Lugoj (el bănuise pe Dobrin, de aici îmi aduc aminte că am ținut-o în mână!), care se îndeletnicește cu scrisori anonime, așa de exemplu, spune că acest bătrân invidios l-a prigonit deja pe vremea când era student gimnazial și îl prigonește în continuu, l-a denunțat în scrisori anonime la St..., care a anchetat cazul și are acum deplina oglindă sufletească a acestui bătrân (i-a arătat-o și lui Iorga, care a rămas încremenit de atâta „răutate") și l-a avertizat să se ferească de lugojeni. Iorga erumpe cu vorbe de indignare contra *„Sodomei și Gomorei"* din Lugoj și ca încheiere ne amenință că părăsește Lugojul și ... duce și „muzeul" cu sine. Teribilă amenințare! Nu mai știu cum am înțeles la timpul său literile și punctele St..., dar probabil am crezut că e „Sterie" (Ciurcu), sufletul acțiunii pentru zidirea bisericii gr.-or. vieneze, unde era Iorga aplicat cu plată ca secretar. La niciun caz însă nu m-am gândit la Stârcea, pe care nici nu-l cunoșteam și nici nu știam de

https://biblioteca-digitala.ro

legăturile lui Iorga cu el. Nici prin vis, nu mi-a trecut prin minte că aceste litere şi puncte se pot referi la o legătură de spionaj. E şi abstruz! Deşi pe Ciurcu nu-l cunoşteam mai de aproape, ştiam că prietinii îi zic „Sterie" – cum mai ales la braşoveni e datină a se numi pe numele de botez – şi e probabil că m-am gândit la el. Dar nu literile aceste erau raţiunea scrisorii, ci judecata aspră ce o pronunţă Iorga pe capul lugojenilor şi a lui Dobrin. Cum ştiam că Dobrin nu se îndeletniceşte cu scrisori anonime, n-am dat nicio importanţă scrisorii şi am aruncat-o la o parte, pierzându-se printre multele file de ziare ce zăceau claie pe grămadă pe masa mea şi unde apoi a găsit-o judecătorul de instrucţie cu prilejul perchiziţiei. Arătându-se lui Iorga această scrisoare, a declarat că sub „St...." a înţeles pe ataşatul militar român din Viena şi că eu ştiam cine este acesta, doar cunoşteam legăturile lui Iorga cu el. A mai zis că deja nainte de scrierea acestei scrisori, fiind el în Lugoj şi venind vorba de atitudinea României, i-aş fi zis – după ce Stîrcea a tot pus în vedere intrarea în acţiune a României contra Monarhiei, fără ca să urmeze la termenele spuse de Stîrcea – să-i spună lui Stîrcea: Nu multă vorbă: „Da sau ba". (Adecă vine România contra Monarhiei sau nu!) Toate aceste sunt fantezii ale lui Iorga.

Altă scrisoare a lui Iorga de mai nainte (pare-mi-se nainte de război), în care condamnă aspru pe cei de la „România Jună", care nu fac nimic, laudă pe cei de la „Clubul Român", spune că pe cei dintâi i-a părăsit şi lucrează intensiv cu cei din urmă. După mai multe lăudăroşenii obişnuite de-ale lui, spune că tocmai acum s-au admis nişte tablouri de-ale lui într-un salon de expoziţie. Mai adaugă că părintele Boldea[40], într-o predică în capela vieneză, a atacat pe cei de la „România Jună" şi acum va fi un duel între cei de la biserică şi „România jună". Vorbele umflate, cu care voia să ascundă o afacere penibilă de onoare, ce o avusese ca vice preşedinte al „României June", în urma cărei afaceri a fost exbalotat de acolo. Ştiam despre afacere pentru că la timpul său se adresaseră şi mie nişte tineri vienezi, cerând detalii despre comportarea lui Iorga în Lugoj. Unuia din tineri – nu mai ştiu cui – i-am şi răspuns, dându-le sfatul să nu forţeze asemenea afaceri „cavalereşti", nefiind scopul propriu al „procedurei cavalereşti" a nimici tineri, ci din contra a-i reabilita. Detaliile afacerii le-am scăpat din memorie. Ştiu numai că s-a pornit din faptul că Iorga a „purtat" o „eşarpă" a societăţii, la care n-avea drept, iar complicându-se afacerea au adus tinerii lugojeni (Alex. Bireescu şi Ion Frenţiu) afacerile „murdare" din Lugoj ale lui Iorga pe tapet. Pare-mi-se s-a constituit şi un juriu în chestie. În acest stadiu s-au adresat însuşi tinerii vienezi (pare-mi-se bucovineni) mie, cerând informaţii despre Iorga.

Mi-a mai arătat o cartă poştală insultătoare, adresată din Viena de Iorga lui I. Frenţiu la Lugoj, care sosind pe adresa redacţiei „Drapelul" a ajuns în mânile mele, şi eu am confiscat-o, să nu dee Frenţiu de ea, şi să mai torn astfel ulei în foc. Carta aceasta de asemenea s-a găsit la mine cu prilejul perchiziţiei.

---

[40] Pavel Boldea, preot militar.

https://biblioteca-digitala.ro

În legătură cu aceste mi s-au citit unele din faziunile lui Iorga, anume că exoperându-i eu stipendiul de 600 cor. din fundațiunea „Popea", l-am trimis anume la Viena. I-am și zis să meargă anume la dr. Șt. Ciurcu, recomandîndu-l lui. Din aceste numai atât e adevărat, că eu i-am exoperat bursa. El și-a ales studiul tehnicei la Viena. Lui dr. Ciurcu nu l-am recomandat din simplul motiv că nu eram în nicio relație cu el. Îl cunoșteam fugitiv din Brașov și dacă l-am văzut în treacăt de 2 ori, nu am corespondat nicicând cu el și nici nu i-am recomandat pe nimeni. Mai departe a fazionat Iorga că din prilejul cutremurului de pământ din Messina sau a potopului din Caraș-Severin a voit să joace teatru ungurește, iar eu l-am silit să renunțe, amenințîndu-l că-și pierde stipendiul. Iarăși un neadevăr, pentru că de o parte aceste două evenimente nu au coincidat, iar de o altă parte, în acțiunea de ajutorare am cooperat întotdeauna fără deosebire de naționalitate, așa că nu era motiv a reține pe Iorga de la ceva la ce am cooperat și eu. Nu știu să se fi organizat nici reprezentație teatrală de diletanți maghiari în scopul amintit, și că Iorga să fi voit să coopereze. Mai departe a fasionat că societatea maghiară etnografică l-a invitat să colaboreze, iar eu l-am desmântat să nu colaboreze, ca să nu ajungă la soartea lui Moldovan. De asemenea un neadevăr. Nici nu cred că societatea etnografică maghiară să invite niște băieți necunoscuți de colaboratori.

II. (18 iulie, 1918). Am fost întrebat între ce condiții s-a votat lui Iorga bursa. Iorga a fasionat că eu i-am spus că în ședința din Consistor a votat Dobrin contra votării bursei lui Iorga, pe motiv că acesta „oscilează politiceşte" și că episcopul a detras lui Dobrin cuvântul. Neadevăr deja din simplul motiv că bursa s-a votat în senatul școlar, din care nu face Dobrin parte. Peste tot nu știu să fi retras episcopul cuiva cuvântul în ședință consistorială. Asemenea minciuni n-am avut motiv să-i spun lui Iorga. Am fost întrebat între ce condiții a ajuns Sempronia Terfaloga la Stârcea. Am constatat că abia din acest prilej m-am lămurit cine este Stârcea. Mi s-a citit faziunea lui Iorga, în care spune că, încă nainte de moartea lui Gh. Popescu (noiembrie 1915), mi-a confiat în redacție – eu am trimis pe Virgil afară – că face servicii lui Stârcea, având să-i spioneze fortificațiile Lugojului, eu i-am atras luarea aminte că el se joacă cu capul, iar el mi-a răspuns că știe, la ce am zis eu: „Bine!", dând din umeri. El a avut impresia că eu aprob serviciile lui de spion. Nimic adevărat!

Am fost întrebat de călătoriile mele în decursul războiului pe care le-am putut enumera aproape exact. Îndeosebi s-a interesat de călătoriile mele în Ardeal, la Orșova și Sibiu (în iunie la examenele copiilor în Brașov, în octombrie 1915 la moartea lui Onițiu și dececembrie 1915 la parastasul din Brașov, în Sibiu la ședințele consistoriale și societății ziariștilor și la înmormântarea metropolitului Mețianu). Văzut-am soldați germani. Am povestit că în iunie 1915, mergând la Brașov, am călătorit, de la Ilia începând, cu marinari germani, îmbrăcați în civil, care treceau în grupuri de câte 20 peste România în Turcia, că în gara Piski (noaptea) mi-a atras chelnerul atenția că în gară pot vedea două trenuri lungi germane, care duc descompus un submarin, având să-l treacă prin România la Constantinopole, dar nu m-am dus să-l văd, că în februarie 1916, fiind la înmormântarea lui Mețianu, am

https://biblioteca-digitala.ro

văzut şi soldaţi germani („poliţie politică de frontieră") la înmormântare şi poate am văzut şi prin gări soldaţi, dar aceasta nu o ştiu exact. Atunci doar trecuseră deja germanii pe la noi în Sârbia şi prin Ardeal, spre Bucovina.

Iorga a fasionat că a avut mandatul să constate dacă sunt soldaţi germani în Ardeal, ceea ce se contesta atunci oficios (începutul anului 1916) şi din spusele mele a aflat că sunt. Nu-mi aduc aminte să-i fi povestit lui Iorga despre aceasta, dar am admis posibilitatea, căci n-am făcut niciun secret. Doar convoiul de la înmormântare a fost fotografiat şi în fotografiile publicate încă se văd coifurile germane. Iar la înmormântare cred că a fost şi public din România, dacă nu chiar şi delegaţiuni oficioase. Întregul „mandat" era pur şi simplu ridicol.

Altă fasiune a lui Iorga că, tot cam pe atunci, întâlnindu-l pe stradă, când venea de la cafenea (în strada Făgetului, în faţa casei mele!), l-am dus în strada laterală Alexandrovici şi în faţa crucii lui Haţeg i-am explicat că, ajungând germanii să treacă şi peste Sârbia legătura cu Turcia, vor organiza şi echipa milităreşte materialul de oameni turcesc şi vor duce şi pe turci pe diferitele fronturi, întărindu-şi astfel efectivele. I-am spus anume să atragă luarea aminte a lui Stârcea asupra acestei „primejdii". Am admis că despre combinaţia aceasta am ştiut şi eu, s-a scris şi prin ziare şi am scris şi eu pare-mi-se un prim-articol, dar nu-mi aduc aminte să fi vorbit cu Iorga „în mare secret" despre chestia aceasta. Nici n-avea rost să-l duc în o stradă laterală, când puteam să-l chem la mine în casă. Iar a presupune că asemenea combinaţii am transmis lui Stârcea, e ridicol. Dacă chiar aveam ceva de spus, puteam să-i transmit alte ştiri serioase, nu fleacuri de aceste.

Mi s-a arătat o scrisoare emfatică a lui Iorga, găsită la mine, fără dată, probabil din august, în care îmi aduce la cunoştinţă, cu mare satisfacţie, că maistorii cojocari din Lugoj i-au trimis o adresă de recunoştinţă şi după o beţie de vorbe mă asigură că acum „faptele" lui vor vorbi, cu toate că tot „şcoala" rămâne în axa simet, (...) că a aflat binele său sufletesc, îmi mai comunica că (*sic*!) contele (...) (ministru austriac) a contribuit de nou cu o sumă oarecare pentru „Hilfsverein"-ul românesc din Viena şi că va primi în curând şi de la Tisza bani. Mai departe comunică că e deja propus spre decorare din partea austriacă şi astfel trebuie să-şi facă un frac, iar din România e deja asigurată decoraţia lui după război. Zice că el e asigurat „încolo". Spune apoi că începe cu încetul (...), vălul de pe sfinx, că este „autorizat" a (...) istoria cu „clavir"-ul şi încheie cu exclamarea (...) unde ar fi morala, dacă n-ar fi aşa. Pe o margine a scrisorii îmi mai aminteşte şi că e vorba despre înfiinţarea unei fabrici, dar detalii încă nu-mi poate spune.

Ascultând conţinutul acestei scrisori, s-a întrerupt ascultarea pe 5 zile, având vineri în 19/VII să fie confruntat maiorul român Ioan Curiţia cu soţia sa, spre a-i stabili exact identitatea, luând el ca prizonier nume fals şi dictând date false. La 20/VII m-a vizitat deputatul Nikolics, când ne-a povestit Rosenthal cât de agitată a fost scena, agnoscându-şi soţia bărbatul, iar persistând acesta şi pe mai departe că nu o cunoaşte şi că el nu e Curiţia; mi-a arătat şi fotografia lui Curiţia cu soţia, pare-mi-se unguroaică. Duminecă şi luni, în 21 şi 22/VII, a absentat căpitanul

https://biblioteca-digitala.ro

Rosenthal din Seghedin, având să stabilească la Timişoara – unde-i familia lui – identitatea unor scrisori anonime cu scrisoarea părintelui protopop Boldea, care pare a se îndeletnici cu asemenea scrisori, iar marţi, în 23/VII, au fost ascultaţi martori din Orşova, despre comportarea maiorului Curiţia până au ţinut Orşova ocupată. Nu i s-a constatat niciun delict, decât că a rechiziţionat ca toţi comandanţii în război. Dar s-a constatat că nu mai poate fi condamnat ca fugar de la noi, fiind şi el propus la graţiere, când cu jubileul de 50 de ani al Monarhului.

III. (24 iulie) Am continuat discutarea şi comentarea scrisorii lui Iorga, întreruptă de ascultarea precedentă. Am constatat că scrisoarea mi-a scris-o anume, cu scopul de a-mi sugera o informaţie elogioasă la adresa lui în ziar, că despre „fapte" şi şcoală îmi vorbeşte spre a mă linişti pe mine, că sub „sfinx" înţelege probabil pe (Brătianu) şi România, dar metafora aceasta nu a luat-o de la mine, pentru că „sfinx"-ul tace şi nu e „învelit", nici nu există asemenea învelituri mari şi chiar dacă s-ar înveli, sfinxul deja în urma dimensiunilor lui este de recunoscut şi sub învelitoare. Nu ştiu ce înţelege sub „fabrică". Vorba „clavir" se raportă probabil la zvonul că germanii expediau pe acele vremuri muniţie Turciei peste România în ambalaj de pian. Aceasta se vorbea public pe atunci în Lugoj. Poate să fi auzit aceasta de la mine. „Desminţirea" lui e însă falsă şi nu poate fi de la loc „autorizat", pentru că e fapt că pe atunci treceau peste România marinari, muniţie, submarine etc. pentru Turcia, şi se aduceau din România cereale, olei, petrol, vite (contrabandă organizată cu învoirea tacită a ambelor guverne), despre toate acestea trebuia să ştie şi legaţia română din Viena, mai ales că era cunoscută ca şi cea din Berlin ca germano-filă. Chestia cu „morala" e între asemenea împrejurări o simplă excursie stilară a lui Iorga.

Văzând Iorga această scrisoare a zis că „fabrică" se raportă la întreprinderea ceramică de pe moşia lui Stârcea, dar „clavir" se raportă la informaţia adesea primită de la mine că germanii transportă părţi de submarine cu vagoane peste România în Turcia. Ridicol! Am impresia că Iorga peste tot nu ştie nimic de la mine, ci numai din a doua mână. E doar cu mult prea inteligent decât – dacă aude autentic lucrul – să confunde submarinul transportat în două trenuri, cu muniţie transportată în ambalaj de pian, şi să-mi atribuie că eu am spus absurditatea că s-au transportat părţi de submarine în piane (El zice „clavir" vorbă pe care nu o întrebuinţez eu niciodată.) De asemenea dovadă că nu de la mine a auzit. Mai curând poţi transporta părţi de pian în cutii de chibrituri, decât părţi de submarin în cutii de pian.

Cerând dr. Rosenthal să nominez cel puţin doi martori pentru a dovedi că de fapt s-a vorbit în Lugoj la 1915 despre transportarea muniţiei prin România în ambalaje de pian, am nominat pe fostul prim comite dr. Zoltan Medve şi pe deputatul dietal D. Nikolics, cu care am făcut adesea glume despre Balcanul „muzical", transportându-se atâte „piane" pentru Turcia, câte nu trebuie în Europa întreagă!

IV (25 iulie). Bag seamă ca să-şi asigure nemurirea prin vreun „Muzeu" şi-a compus Iorga un memoriu secret, sub titlul „Cartea oarbă", în care a scris în cifre, după cheia ce s-a găsit la el, pe o parte a laturei ce zice el, şi pe cealaltă parte a laturei ce a aflat de la alţii şi apoi a desemnat tot felul de figuri geometrice, prin

https://biblioteca-digitala.ro

care indica persoanele despre care e vorba. În cartea aceasta oarbă a implicat toată lumea românească cu care ajungea în atingere, de la episcopi începând, pe toţi câţi i-a cunoscut. Să vadă posteritatea ce „conexiuni" a avut el. Toţi cei depuşi în diferitele temniţe figurează literalmente în această „Carte oarbă" a lui Iorga.

E interesant cum s-a găsit această „Carte oarbă", de care nu s-a dat la prima perchiziţie domiciliară. Anume vizitându-l pe Iorga în temniţa de la Seghedin, soru-sa Veturia, măritată Buciu, şi asistând la conversaţie căpitanul Schull de la auditorat a întrebat Iorga pe soru-sa ce au făcut cu cartea lui de logaritmi. Nepricepând soru-sa că de care carte e vorba a zis Iorga: *„Ştii cartea în care sunt tot cifre!"* Atunci s-a luminat faţa soru-si şi a zis: *„Ah, aceea e la loc sigur, e tot acolo unde e şi sfeşnicul tău de aramă."* (ascuns spre a nu fi rechiziţionat!) După ce n-avea haz să se ascundă o carte de logaritmi, auditorul a aflat suspectă chestia. Astfel s-a ordonat şi făcut perchiziţie şi s-a găsit „Cartea oarbă" a lui Iorga cu cheie cu tot. Numai figurile a trebuit să le explice, ca să se ştie despre cine e vorba.

În cartea aceasta puerilă sunt şi eu eternizat la un loc. Anume spune că a avut „ordin" să stabilească la loc „competent", de mai sunt în primăvara anului (1915) români deţinuţi politici în Ungaria. El s-a pus imediat pe tren şi a venit de la Viena direct la mine la Lugoj, unde i-am spus că sunt încă, mai ales ţărani, dar detalii poate avea de la advocatul Pop din Arad, recomandându-i să meargă la el şi să se raporte la mine. El însă a fost mulţumit cu desluşirile primite de la mine şi nu s-a mai dus la Arad, ci s-a înapoiat la Viena, mai ales că nu avea destui bani. Parcă nu-i tot una a face calea la Viena peste Arad, din Lugoj, sau peste Seghedin! Când vii anume din Viena ca să stabileşti la loc „competent", nu poate juca rol eventuala diferenţă de vreo două ceasuri sau coroane! Iorga pretinde însă a fi fost pe deplin satisfăcut de desluşirile primite de la mine. Întreaga chestie este însă o fantasmagorie. Pe vremea aceea nu era la noi niciun singur român deţinut pentru vreo crimă sau delict de natura politică. Toţi cei deţinuţi în toamna anului 1914, sub diferite bănuieli de natură politică, erau deja puşi în libertate. Doar politica lui Tisza, tocmai pe acea vreme voia să sugereze lumei, îndeosebi guvernului român, că românii din Ungaria sunt cu toţii mulţumiţi şi luptă cu însufleţire pentru puterile centrale. Dacă mă întreba Iorga şi – lucru de căpetenie – dacă stăm eu peste tot de vorbă cu el despre asemenea lucruri delicate, desigur îi subliniam aceasta şi la niciun caz nu-i spuneam minciuna că mai sunt români deţinuţi, mai ales când de fapt nu erau! Ce rost avea să spun un neadevăr?! Şi n-avea niciun rost să-l trimit pentru detalii la advocatul Pop din Arad. Mult mi-am bătut capul cum de-a ajuns Iorga la această informaţie şuchiată, pe care mi-o atribuie mie. Ulterior am dezlegat enigma. Pe vremea aceea erau de fapt mulţi deţinuţi politici, între care şi aici la Arad, dar nu români, ci sârbi şi de fapt a intervenit deputatul dr. Şt. C. Pop, care e şi advocat la Arad, pe vremea aceea cu autorizaţie mai înaltă în interesul celor deţinuţi. Ştiam despre aceasta şi am şi vorbit despre aceasta în mod confident cu mai mulţi intimi ai mei, dar la niciun caz cu Iorga. Cum, cum nu, a prins din vreo asemenea conversaţie Iorga vreo câteva frânturi de vorbă, că sunt şi ţărani deţinuţi

https://biblioteca-digitala.ro

şi că Pop poate spune detalii şi crezând el că e vorba de români, şi-a făurit romanul despre „ordinul" său special cu care a venit la Lugoj etc. şi m-a pus şi pe mine în „Cartea Oarbă", ca să paradeze în faţa „posterităţii" – pentru care e făcută această carte – şi cu numele meu. Aşa înţeleg eu întreaga comedie, pe care nu numai eu, ci şi mulţi alţii o plătim cu atâte zile amare de temniţă.

Mai departe am fost întrebat despre tânărul Ioan Frenţ, cel cu invenţia, care a trecut cu pasport regulat în România fără să se mai înapoieze. Sora lui Iorga îi scrie lui Iorga că Frenţ a trecut în ţară trimis de mine, şi Iorga îi răspunde că nu poate crede despre mine atâta frivolitate, ca eu prin Frenţ să încerc a-l scoate pe el din şea! Ce prostii.

Iorga tot cu acest prilej spune, că eu i-am atras luarea aminte că – după cum am aflat de la poliţia din Lugoj – îl ţine pe el şi pe dr. Ciurcu sub ochi poliţia ... din Viena. Parcă poliţia din Viena leagă de nas celei din Lugoj că ce face, iar cea din Lugoj grăbeşte a-mi comunica mie aceasta, tot născociri fantastice spre a se scoate în relief. Urmează apoi cunoscutele scrisori ale surorii lui Iorga, în care scrie despre conversaţia din gara Lugojului, când pretinde că eu i-am spus că România va intra în acţiune contra noastră mai curând decât credem şi apoi scăpăm de datorii! Mai departe că i-am dat sfatul să grijească ca rana primită de bărbatul ei la Lemberg să nu se vindece şi să meargă la dr. Mladin, care le dă leac să nu se vindece, că i-am promis că voi interveni la dr. Vincze ca să capete Buciu un concediu. Toate anomalii, lucrurile lămurindu-se deja cu prilejul ascultării mele ca martor în iulie, anul trecut, în faţa judecătorului de instrucţie din Lugoj.

V. (26 iulie) Mi s-a citit fasiunea lui Iorga că încă în toamna anului 1915 mi-a confiat mie, bietului Ghiţă Popescu, mort deja în noiembrie 1915 şi surorii sale Veturia, măritată Buciu, că face servicii de spion şi că despre aceasta ştie şi generalul Lupu din Viena, care de asemenea îi stă lui Iorga întru ajutor în această „lucrare" a lui. Adaugă apoi că amândoi, adecă Iorga şi eu, am savurat pân la extaz *(geschimmert, rajongtunk)* cumpănind posibilităţile ce ni se deschid, dacă cucereşte România părţile locuite de români ale Monarhiei. Tot plăsmuiri ale fanteziei lui bolnăvicioase.

Am fost întrebat ce ştiu despre aplicarea lui ca secretar la comitetul bisericii române din Viena. N-am ştiut mult. În legătură cu această (...) căp. Rosenthal că (*sic*!) comitetul bisericei primea anual 10.000 lei de la guvernul român şi că Sterie Ciurcu era mare iredentist. Prima o cred, dar a doua nu.

Am fost întrebat despre participarea lui Iorga înainte de război la un congres studenţesc în Craiova, despre care pretinde a-mi fi pus la dispoziţie detalii, dar eu nu le-am dat loc în ziar. Nu-mi aduc aminte. Ştiu că a fost la un asemenea congres şi l-au tras la răspundere colegii săi, cum a cutezat, fără autorizare să se prezenteze ca reprezentant al tinerimei de la noi, precum l-am tras la răspundere şi când a vorbit tot fără autorizare, la mormântul unui tânăr pompier, nenorocit, când cu potopul din Lugoj şi când s-a prezentat în numele tinerimei, iarăşi fără autorizare, la I. Vidu, cînd delegaţiile corurilor din T. Severin şi Craiova i-au adus decoraţia „Bene merenti". Nu ştiu însă detalii.

https://biblioteca-digitala.ro

Relativ la pretinsul „Muzeu" etnografic al lui (de fapt un dulap), a declarat în fasiune că eu îl bagatelizez, fiind gelos că l-a făcut (...) protopresbiterului dr. G. Popovici şi nu eu. Ridicol.

Iorga a mai fazionat că la un prilej – nu ştiu care – i-am zis să nu se prea laude cu cunoştinţa lui Stârcea. Iarăşi o plăsmuire fantastică, după ce nu ştiam nici cine e Stârcea şi nici ce fel de legături are Iorga cu el.

Mi s-au citit părţi din corespondenţa lui Iorga şi soru-sa Veturia. Amândoi (...) civile (...) Iorga ne compătimeşte pe noi (...) şi duşi legaţi doi cu doi cum vom fi vorbit (...) declaraţii patriotice, dar el e la adăpost şi asigurat în toate direcţiile. Soru-sa fantazează de asemenea.

Nimic de importanţă. Se pare ca tot „spionajul" lor se raportă la acel şanţ din jurul Lugojului în diametru de cam 6 km., poreclit „fortificaţiile Lugojului" şi la hangarul şcoalei de aviatori de pe izlaz, lângă barăci. Dacă pentru faptul acesta a susţinut ataşatul militar Stârcea legături de spionaj cu Iorga, trebuie să fi fost şi el un mare naiv. Toate lucrurile aceste le putea şti tot atât de exact din publicaţiile oficiale ale ziarelor noastre. De multe ori îmi vine a crede că şi relativ la Stârcea a procedat Iorga tot aşa ca şi faţă de el relativ la mine. Am şi zis judecătorului de instrucţie, dacă scap de aici şi ajung în România, unul din primele mele lucruri va fi să caut pe acest Stârcea, să văd ce fel de om este. După ce atâţi oameni suntem acum în legătură cu numele lui „la răcoare", merită să ştim că de cine e vorba. Mult mă tem că avem de a face cu un alter Iorga!

VI (27 iulie) Ascultarea s-a început târziu, fiindcă subofiţerul trimis să mă escorteze a luat-o la sănătoasa. N-a venit nici aici şi nu s-a mai înapoiat nici la temniţa districtuală de honvezi. Se pare a fi fost ca cei mai mulţi din cei ce fac aici serviciu, un soldat înapoiat din captivitate rusească şi de teamă să nu fie trimis iar pe front, a şters tălpăşiţa. Când au văzut că după atâtea ceasuri de aşteptare nu mai vine au (trimis un altul) după mine, care m-a escortat (...) Am fost întrebat despre chestia steagului naţional (...) din piaţa gr.-or. română, arborat de Iorga când cu vizita arhiducelui Franz Salvator şi depărtat de prezidentul comitetului dr. Nic. Ioanovits. Iorga pretinde că la îndemnul meu a acoperit spesele steagului din banii Muzeului şi că eu am dezaprobat pe „prota" pentru depărtarea steagului, zicând că aceasta se va considera acum ca demonstraţie contra contelui Tisza. Eu am elucidat afacerea după cât am ştiut. Ambele declaraţii ale lui Iorga sunt false. Eu n-am avut nicio (...) ingerinţă în chestia pretinşilor bani ai Muzeului. Nu am putut critica pe „prota", când cu ştirea mea a îndepărtat dr. Nic. Ioanovits steagul nepotrivit. A trebuit să dictez la protocol întreaga chestiune (...) portretul lui Tisza, pe timpul căruia s-a pripit Iorga de capul său a ar(bora) steagul, pe care apoi l-a aşezat în „Muzeu" cu o inscripţie emfatică. Steagul se află de prezent la Viena la judecătorie ca „corpus delicti". E de notat că Iorga a fazionat mai întâi că steagul s-a făcut pe spesele comitetului parohial. După ce au fost ascultaţi toţi membrii comitetului, au declarat cu toţii că nu ştiu nimic de steag, şi-a modificat Iorga faziunea, zicând că a greşit şi ulterior îşi aduce bine aminte că el a cumpărat

https://biblioteca-digitala.ro

materia, soru-sa l-a cusut şi la îndemnul meu a acoperit spesele din banii Muzeului.

Urmează chestia cu d-na Brediceanu care a fost în iarna 1914 ori primăvara 1915 vreo câteva zile la Viena. (Am lăsat) vorbă lui Iorga să o caute la hotel (că are) ceva de la mine. Eu nu ştiu (...).

D-na Brediceanu a cerut lui Iorga să-i caute un plan de învăţământ de la (conservator) pentru Lelia şi să-i steie d-nei Brediceanu (în ajutor) ca cicerone în Viena. E adevărat că am căutat planuri de învăţământ, dar nu ştiu să-i fi dat d-nei Brediceanu comision special pentru Iorga.

Iorga fasionează mai departe că izbucnind războiul mondial au avut loc dese întruniri la redacţie. O parte a tinerimei era contra mona(rhiei), iar bătrânii toţi au fost contra monarhiei. Neadevăr, căci la redacţie n-a fost nicio întrunire, nici nainte de război, nici în decursul războiului, nici întrunire de tineri, nici de bătrâni, nici separat, nici împreună!

(...) şi semnată (...) medic în care se spune că Iorga mai vorbeşte de rău pe dr. Dobrin, prezentându-ne ca (*sic!*) călăi ai poporului. A sosit în absenţa mea şi soţia mea să nu mă (...) de o parte unde s-a găsit la perchiziţie. Amintit însă (lui Iorga) de afacere care a grăbit să-mi scrie un articol de justificare. N-am citit articolul, dar l-am prezentat în (faţa) judecătorului de investigaţie.

Iorga susţine că carta e scrisă de un duşman (...) nu corespunde adevărului conţinutul ei. Pân(ă acum nu s-a) găsit autorul. Eu am declarat că nu cunosc scrisoarea. Între cunoscuţii mei se află un singur (...), anume actualul medic din Băile Herculane, Zaharia Pop, care fiind pe acea vreme medic militar poate să fi trecut prin Viena. Va fi ascultat. Judecătorul de instrucţie atribuie mare importanţă acestei (...) caracterizarea lui Iorga pentru (...) are dovadă palpabilă la mână. (...) pe când pretindea a avea legături de spionaj cu mine, m-ar fi grăit de rău în public.

Eu ţin lucrul de posibil, pentru că şi alţii mi-au vorbit de bârfelile lui Iorga, pe care însă nu le-am băgat în seamă. După cum văd, bănuia Iorga pe Zaharie Pop, că mi-a scris carta. Acesta a negat însă. Alţi din acuzaţi văzând carta au declarat că nu cunosc scrisoarea şi nu ştiu cine este autorul, dar ştiu că Iorga ne-a calomniat pe noi (...) război. Astfel ajunge această cartă la mare importanţă. Sunt şi e acum curios să văd (...) Mih. Pop autorul şi dacă da, cum explică (...)

[Sfârşitul însemnărilor s-a pierdut, iar ultimele pagini ale manuscrisului existent n-au putut fi integral descifrate. Paragrafele lipsă au fost marcate prin puncte între paranteze rotunde.]

Nota. Textul este reprodus după Dr. Valeriu Branişte, ***Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane şi autobiografice)***. Studiu introductiv de Miron Constantinescu şi Alexandru Porţeanu. Ediţie îngrijită şi note de Alexandru Porţeanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, pp. 463–545.

https://biblioteca-digitala.ro

Caius Brediceanu

15. Războiul mondial

Într-o zi de duminică, pe la ora 5 după masă, anume la 28 iunie 1914, întorcându-mă de la vie, vecinul şi prietenul meu, Valer Branisce, mi-a strigat din fereastră: *„Opreşte-te, că am să-ţi spun o veste importantă! Franz Ferdinand a fost omorât la Sarajevo!"* Speriat şi mirat de această ştire neaşteptată, am intrat la dânsul în casă şi m-a primit cu surâsul său filosofic şi liniştit, zicând: *„Din tot răul poate să iasă şi ceva bun"*. Deodată am simţit că se răstoarnă toate principiile mele politice, văzând răpusă ultima speranţă, de care m-a făcut A. Popovici şi Al. Vaida să leg idealul unui trai mai omenesc pentru poporul român din monarhie. Peste o lună deja mă aflam în uniformă, încă destul de dezorientat politiceşte. Evenimentele care s-au precipitat, mai ales împrejurarea că a patra zi de mobilizare, la 1 august 1914 şi Franţa a declarat războiu Germaniei, mi-au clarificat, încetul cu încetul, combinaţiile politice, căci simţeam că de acum înainte România nu mai poate merge cu Puterile Centrale şi că ceasul hotărâtor se apropie şi pentru noi. Cu această credinţă în sufletul meu, am făcut patru ani de războiu, într-un chip foarte bine caracterizat de contele Tisza într-un discurs ţinut în camera deputaţilor în anul 1917, în care încerca să vestejească atitudinea intelectualilor români mobilizaţi, susţinând că sabotează războiul, făcând navetă între etape şi spitaluri. Într-adevăr, mie mi-a reuşit să închei războiul cu gradul de căpitan de artilerie, fără a avea «Karltruppenkreuz», o decoraţie înfiinţată de ultimul împărat, pe care o primeau toţi combatanţii care au stat în linia întâia de foc, cel puţin 6 săptămâni. Timp de patru ani, această plăcere eu n-am gustat-o decât 3 zile. Restul l-am petrecut, parte în Lugoj, la bateria sedentară, lăsat la început de colonelul meu român, Stepănescu, parte la Pola, unde am stat doi ani ca profesor de organizaţie militară şi echitaţie la o şcoală de ofiţeri, şi parte la front, în calitate de comandant al trenului regimentar. În cei doi ani din Pola, am ajuns, din primul moment, în contact cu fruntaşii iredentişti italieni şi slavi. Cu fostul primar, *dr. Dominic Stanica,* care era confidentul principal şi cu mai mulţi colegi cehi, italieni şi iugoslavi, cari făceau propagandă subversivă printre marinari şi în cele 2 regimente de artilerie recrutate din Boemia, aveam dese conventicole secrete. Nici azi nu-mi pot explica (*sic!*) cum puteau primi zilnic ziarele principale din Italia şi din Franţa. Prietenii italieni ar fi dorit să iau, în faţa tribunalului marţial, apărarea eroului italian Nazario Sauro, prins ca dezertor

https://biblioteca-digitala.ro

din marina austriacă. Autorităţile militare i-au impus, însă, un apărător din oficiu. Executarea lui a produs în populaţiunea şi în garnizoana cetăţii o profundă impresie. Ţinuta eroică a martirului sub spânzurătoare, unde, până la sfârşit, n-a încetat să strige: *„Evviva Italia, abbasso Francesco Giuseppe!"*, a rămas, luni dearândul, subiectul conversaţiilor cotidiene printre iredentiştii tot mai îndărătnici.

Iarna anului 1917—18 am petrecut-o în Lugoj, unde o fericită greşală de corespondenţă a regimentului meu a făcut să fiu dat uitării la bateria de depozit. Arestarea lui *Valer Branisce* şi perchiziţiile domiciliare care s-au pornit la fruntaşii din Lugoj au avut drept efect să fiu trimis la front, prin ordin telegrafic, fiind calificat «suspect politic». Am ajuns la sfârşitul lunei februarie 1918 la front, între oraşul Motta di Livenza şi San Donna di Piave. În bateria la care am fost împărţit, două câte două tunuri erau grupate cam la o distanţă de 50 de paşi şi între ele era săpat un bordei acoperit cu paie, în care am dormit o singură noapte. Ordonanţa, finul meu, Ghinaci din Lugoj, se culcase în apropierea mea. În cursul acestei nopţi diabolice, a trebuit de mai multe ori să sărim din paturi, nemaiputând deosebi bubuitul continuu al tunurilor noastre de exploziile obuzelor inamice, care cădeau împrejur. A doua zi mi-am mutat patul într-o casă părăsită de piatră a unui ţăran italian, la vreo 20 m. de la baterie şi am început adevărate tratative diplomatice cu comandamentul regimentului ca să scap de această linie infernală. Bunul meu comandant, un ceh cu sentimente favorabile românilor, folosindu-se de pretextul insuficientei mele pregătiri tehnice, mi-a îndeplinit, după 3 zile de front, dorinţa într-o măsură mai mare decât mă aşteptam. După ce m-a mutat întâi la 2 km. în dosul bateriei, la antitren, m-am pomenit, cu o lună mai târziu, numit comandant al trenului regimentar, care era cu 6 km. mai îndărăt. De la această prudentă distanţă, am participat la sângeroasa ofensivă din 15 iunie 1918, care s-a desfăşurat pe întreg frontul italian. După această ultimă încercare de ofensivă zadarnică, ce a costat 150.000 de vieţi omeneşti, a început descompunerea finală şi agonia împărăţiei. Legăturile mele câştigate în Pola şi la front cu ofiţerii şi medicii cehi mi-au înlesnit, două săptămâni mai târziu, mutarea din nou la Pola. Am regăsit cetatea cu toate simptomele unui început de prăbuşire. Marina germană şi cea austriacă au stat, pe tot timpul războiului, în contact prin telegrafia fără fir. Subofiţerii telegrafişti, cei mai mulţi cu sentimente comuniste, au organizat, încă la 26 octombrie 1918, la aceeaşi oră, o revoltă a marinarilor, care atât în Germania, cât şi în Austria a avut, la început, un caracter curat bolşevic. La Pola, ofiţerii cehi de rezervă şi activi, cu soldaţi şi marinari de naţionalitate cehă, instruiţi încă din timpul de pace prin organizaţiile de Socoli, au isbutit să canalizeze revolta bolşevică spre o revoluţie naţională. Un subofiţer român ardelean din marină, Virgil Seredan, a convocat, prin radio-telegrame, pe toţi românii de pe vasele de răsboi la o consfătuire. Cu acea ocazie, am organizat împreună garda românească din fosta armată austro-ungară. În acelaşi fel s-au constituit în gărzi cehii, iugoslavii şi italienii. După câteva zile, cearta între italieni şi iugoslavi a devenit,

https://biblioteca-digitala.ro

însă, inevitabilă. Pentru a preîntâmpina agresiuni şi încăierări inutile, am lansat o proclamaţie în numele gărzii române şi am luat asupra noastră serviciul de poliţie al oraşului şi paza celor mai importante instituţii militare şi maritime. Am înlesnit, astfel, prietenilor mei italieni din Pola, întrunirea ţinută la 28 octombrie 1918, în teatrul municipal, deci cu 5 zile înainte de armistiţiu, cu care ocazie s-a proclamat alipirea Polei şi Istriei la Italia. Regele Italiei şi-a exprimat mai târziu mulţumirea sa, într-o audienţă acordată primarului dr. Stanica, pentru acest ajutor dat de marinarii români. La intrarea glorioasă a italienilor în Pola, garda românească, cu drapelul naţional în frunte, a participat la primirea lor solemnă, iar la serbarea ce a avut loc am ţinut, în numele românilor, un discurs în trei limbi: italieneşte, franţuzeşte şi româneşte, în care am salutat pe învingători şi şi pe eliberatori. A urmat imnul regal român, intonat de muzica militară italienească. Amiralul Cagni ne-a pus la dispoziţie un vapor, în care am îmbarcat pe toţi românii, luând, prin Fiume – Zagreb, drumul spre patrie. Alt gest de mulţumire pentru serviciile aduse de bravii gardişti români n-am putut obţine nici până azi de la fraţii italieni.

În România Mare

Activitatea gărzii marinarilor români din Pola m-a reţinut, la front, vreo 10 zile mai mult decât pe alţi prieteni, cari ajunseseră deja la vetrele lor. Am găsit Lugojul în plină fierbere, ocupat de o garnizoană sârbească, care ducea, în coloane fără sfârşit de trăsuri, materialul bogat de războiu ce se găsea în depozitele militare din Lugoj. Valer Branisce, abia eliberat din închisoarea de la Seghedin, unde a stat 8 luni, părea încă obosit, sdrobit de cele îndurate. În faţa problemelor extrem de complicate care cereau soluţiuni grabnice, lipsea încă mâna de fer a unui conducător în Banat. Conform hotărârii din armistiţiul încheiat la Belgrad, administraţia ungurească continua să funcţioneze, rămânând în legătură cu Budapesta. I-a lipsit, totuşi, puterea de a mai rezista elanului vulcanic al neamului românesc. Ea nu mai putea să oprească întrunirea de la 1 decembrie de la Alba-Iulia, unde s-a proclamat unirea tuturor românilor. Am participat la această memorabilă adunare, în calitate de notar al şedinţei. Acolo am văzut, întâia oară, uniforme româneşti pe pământul desrobit. Doi ofiţeri români erau în sală. Veneau de la Iaşi cu Mihai Popovici[1]. La 2 decembrie s-a constituit Consiliul Dirigent, cu care ocazie am fost ales secretar general la Resortul externelor, al cărui şef era Al. Vaida Voevod. Atrăgând atenţia preşedintelui Iuliu Maniu, că s-au desemnat 4 delegaţi ca să prezinte Regelui hotărârile de la Alba-Iulia, fără să fie între ei niciun bănăţean, dânsul a complectat această delegaţie cu două persoane încă, cu M. Popovici, ca fost quasi-ministru plenipotenţiar al nostru pe lângă guvernul român în timpul războiului, la Bucureşti şi Iaşi, şi cu mine, în calitate de secretar general al acestei delegaţiuni şi ca

[1] Mihai Popovici, om politic român din Transilvania. În 1916 a trecut în România şi a intrat în armata română. A organizat corpul voluntarilor români în Moldova.

https://biblioteca-digitala.ro

bănăţean. Am fost însărcinat imediat să întâmpin pe generalul Berthelot, care trecea chiar atunci Dunărea la Giurgiu, şi să-l invit ca să ocupe cu trupe franceze Ardealul şi Banatul şi să intervin ca să se schimbe linia de demarcaţiune trasă, aşa de nenorocit, pe valea Mureşului. La 3 decembrie, am şi plecat cu Mihai Popovici şi profesorul Bălan, actualul mitropolit, cu automobilul, întâi la Sibiu, unde ne-am apucat de instalarea primelor birouri pentru Consiliul Dirigent. Îndată ce au început să funcţioneze oficiile noastre în fostul comandament al corpului de armată, am pornit, cu un tren format dintr-o locomotivă şi 2 vagoane, însoţit de M. Popovici şi dr. Ionel Moga[2], prin pasul Turnu-Roşu, la Bucureşti. Acesta a fost primul tren care, după prăbuşirea monarhiei, a trecut Carpaţii, fără să mai găsească «vamă» între Vechiul Regat şi Ardeal. Dibuind la fiecare pas, trimiţând soldaţi cu făclii prin tuneluri şi examinând cu prudenţă podurile peste cari trebuia să trecem, am făcut 48 ore de la Sibiu la Bucureşti. În momentul intrării noastre în gara Bucureşti, se făcea chiar primirea mareşalului Fr. d'Espèrey în sunetele Marseillesei şi a imnului regal român. Ministru preşedinte era generalul Coandă[3]. El ne-a primit imediat, emoţionat până la lacrimi de venirea noastră, şi a luat în primire adresa prin care se notificau cele întâmplate la Alba-Iulia. Ne-a trimis să raportăm, mai pe larg, totul lui Ionel Brătianu. Mă voi feri de aici înainte de a face aprecieri de ordin politic şi voi înşira, doar, faptele şi întâmplările principale, aşa cum le-am văzut şi s-au petrecut. Poate mai târziu mă voi putea ocupa, mai pe larg şi în mod critic, de evenimentele şi oamenii cu cari am ajuns în contact şi cu cari am colaborat în anii ce au urmat.

Ionel Brătianu nu a fost mulţumit de felul cum s-a proclamat unirea la Alba-Iulia. I-a displăcut, îndeosebi, instituirea unui guvern special şi autonom în provinciile transcarpatine. *„Nu are România guvern care să ia conducerea provinciilor alipite? Ce va zice străinătatea de această rezervă a voastră faţă de Bucureşti?"* Acestea au fost cuvintele cu care ne-a întâmpinat. După ce am aranjat cu premierul Coandă modalitatea venirii şi primirii delegaţiei solemne transilvănene la Bucureşti, am plecat în calea ei la Braşov, de unde ne-am întors împreună a doua zi. La Ploieşti a trebuit să ne oprim îndelung. Nu ştiam motivul, dar, înainte de a ajunge în gara Bucureşti, aflarăm că guvernul provizoriu al generalului Coandă a demisionat. Am fost întâmpinaţi de noul premier, Ionel Brătianu, şi de guvernul său. Delegaţia noastră, alcătuită din episcopii M. Cristea şi I. Hossu, din domnii Al. Vaida, Vasile Goldiş, Mihail Popovici şi cu mine, deasemenea şi secretarul particular al episcopului dr. Miron Cristea, dl. dr. Cornel Corneanu[4], după o strălucită primire

---

[2] Ionel Moga, medic, n. în Sebeş. A studiat la Roma, Cluj şi Viena.

[3] Constantin Coandă, general, a participat la războiul din 1916–1918, prim ministru al României (octombrie-noiembrie 1918.)

[4] Cornel Corneanu, secretar al Consistoriului eparhial din Caransebeş, doctor în teologie. A fost organizatorul adunării naţionale din Caransebeş, membru al C.N.R. Caransebeş, membru al Marelui Sfat Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

în gara Bucureşti, tixită de lume imensă, a fost găzduită în vila din grădina palatului regal. De acolo am plecat la diferitele festivităţi. Momentul culminant a fost solemnitatea predării hotărârilor de la Alba-Iulia regelui Ferdinand. După câteva zile de serbări, vizite şi convorbiri, Al. Vaida a fost numit ministru de stat. Unificându-se, prin decret-lege, cu Vechiul Regat, toate agendele armatei, externelor şi ale siguranţei ţinând de provincia alipită, s-a convenit ca M. Popovici să fie numit consilier tehnic pe lângă ministerul internelor, iar eu la externe. Numaidecât, după sărbătorile Crăciunului, am fost însărcinat să organizez secţiunea transilvăneană pentru Conferinţa de pace de la Paris. Dintre colaboratori, numai unul a fost din Vechiul Regat, anume Ion Pillat[5], nepotul lui Ion Brătianu, poetul bine cunoscut. A venit la Sibiu ca şef de cabinet pe lângă dl. Iuliu Maniu, făcând servicii mai ales de legătură cu personalităţi, cu care trebuia să se vorbească şi să se facă corespondenţa în limba franceză. Prietenia noastră a rămas neschimbată în cursul anilor şi e tot atât de sinceră şi intimă şi astăzi, ceea ce n-aş putea spune despre legăturile cu alţi colaboratori ai mei transilvăneni. Ca o excepţie trebuie să socot numai legăturile mele cu bănăţeanul Traian Vuia, genialul inventator, prieten din copilărie, pe care l-am găsit la Paris, unde se afla din 1902, şi pe care l-am cooptat la misiunea noastră în calitate de consilier. Cu un tren special am plecat din Bucureşti spre Paris, în primele zile ale lui februarie 1919. Trenul mergea însă cu o încetineală feroce. În Vechiul Regat nu se găseau cărbuni şi, ajungând în Banat, am putut, după o staţionare de 4 ore, să punem trenul în mişcare spre Timişoara, numai ameninţând cu arestarea pe şeful de gară din Orşova. La Lugoj ne-au ieşit în cale mii de ţărani, cu steagurile şi corurile lor. Pe peron era şi mama mea, emoţionată de evenimentele pe care a ajuns să le vadă şi care îi apăreau ca adevărate minuni, împrejurul ei erau vechii şi bunii mei prieteni lugojeni, cari mi-au urat succes în misiunea pe care o aveam de îndeplinit. În gara Lugoj, a fost întâmpinat şi generalul Berthelot, cu o lună mai înainte, cu un elan de însufleţire, pe care numai lugojenii ştiu să-l desfăşoare. Trenul nostru special ne-a dus pe linia Simplonului, cu viteză de melc. Până la Veneţia ne-au trebuit vreo 3–4 zile. În Fiume am suferit o desiluzie. Ofiţerii italieni, cari se aflau în gară, erau maghiarofili pronunţaţi şi ne făceau reproşuri că vrem să luăm «Kolozsvarul» de la unguri, unde există o universitate ungurească. După o odihnă de 2 zile în Veneţia – unde, după un răstimp de câţiva ani, am văzut întâia oară pâine albă – în prăvălii bine asortate ne-am împrospătat obiectele de toaletă, cumpărând săpun, apă de Colonia etc. Prin Milano – Turin am pornit, apoi, spre Paris, cu viteza obişnuită a trenului accelerat. Încercam, în sfârşit, sentimentul unei desrobiri, ieşind din zona de mizerie şi privaţiuni, în care am trăit tot timpul războiului, peste patru ani. În Franţa, de-a lungul liniilor ferate, erau tabere de trupe americane şi englezeşti, care stârneau admiraţia noastră pentru îmbrăcămintea şi echipamentul lor excelent.

---

[5] Ion Pillat, poet, deputat şi senator liberal după război.

https://biblioteca-digitala.ro

La conferinţa de pace din Paris

Am sosit la Paris în ziua de 15 februarie 1919, cu câteva zile după domnul I.I.C. Brătianu, şeful delegaţiunii româneşti. Brătianu făcuse, în drum, o vizită regentului Alexandru la Belgrad. La Paris, Brătianu locuia în palatul consulului Dreyfuss, pe Champs Elysee. Vaida, cu consilierii săi din noile provincii, stătea în apropiere, în Hotelul Powers. La Paris erau cu noi şi alţi reprezentanţi ai provinciilor. Pentru Basarabia Pelivan[6], pentru Bucovina Flondor[7], pentru Ardeal şi Banat: M. Şerban[8], Gh. Crişan[9], Voicu Niţescu[10], Tr. Vuia, părintele I. Coltor[11], profesorul Popovici[12] şi Ion Pillat. Tinerii Ionel Mocsonyi[13] şi V.V. Tilea[14] făceau serviciu de secretari şi curieri diplomatici. Mai târziu au venit pentru scurtă vreme domnii: Valer Branisce, ing. Moldovan, Iosif Blaga[15]. Avram Imbroane[16] şi alţii.

Din complexul problemelor care priveau România, voi atinge numai câteva.

---

[6] Ion Pelivan, om politic din Basarabia, fost ministru de externe în Moldova şi ministru de justiţie după 1918, membru al P.N.Ţ. şi deputat. A editat ziarul „Bessarabie", *La Bessarabie sous le régime russe*, Paris, 1918; *L'union de la Bessarabie à la mère patrie*, 1919.

[7] Iancu Flondor, om politic din Bucovina, preşedinte al Consiliului naţional şi şef al guvernului provizoriu din Bucovina, ministru al Bucovinei în guvernul Brătianu.

[8] Mihai Şerban, om politic din Transilvania, doctor în drept. A fost delegat la conferinţa păcii pentru chestiunile economice, după unire profesor şi rector la Academia de agricultură din Cluj.

[9] Gheorghe Crişan, om politic, studii de drept, avocat, secretar al C.N.R. Arad, delegat la Alba-Iulia, secretarul adunării naţionale de la Alba Iulia.

[10] Voicu Niţescu, om politic şi ziarist, director la „Gazeta Transilvaniei", director al ziarului „România Mare" (Bucureşti), organizator al corpului voluntarilor din Rusia, membru al Marelui Sfat Naţional, delegat la conferinţa păcii.

[11] Ioan Coltor, studii teologice la Blaj şi Roma, canonic la Blaj, profesor de teologie la Blaj.

[12] Gheorghe Popovici, profesor la Institutul teologic din Caransebeş, protopop ortodox al Lugojului. Participă la conferinţa păcii pentru problema Banatului. Publică memorii cu privire la integralitatea Banatului.

[13] Ionel Mocioni, a fost delegat să reprezinte Ardealul, Banatul şi Crişana la conferinţa păcii. A fost primul prefect al judeţului Caraş-Severin, numit în august 1920 în corpul diplomstic al României.

[14] V.V. Tilea, avocat, secretarul delegaţiei române la conferinţa păcii; studii universitare la Bratislava, Viena, Cluj, Londra, doctor în drept, secretarul Consiliului Naţional Român din Viena, secretar al Conferinţei de pace de la Londra (1919–1922), ministrul României la Londra (1939–1940).

[15] Iosif Blaga, profesor şi director la Liceul la Liceul Şaguna din Braşov, secretar la Societăţii pentru Fond de teatru român din Transilvania. Între 1916–1919 a pribegit în Moldova, Suedia, Norvegia, Franţa. La Pris a fost ales membru al Consiliului Naţional al Unităţii Române de la Paris. La conferinţa păcii a colaborat la redactarea hărţii etnografice a Banatului.

[16] Avram Imbroane, ziarist bănăţean, redactor la „Drapelul" din Lugoj, a activat pentru organizarea voluntarilor români din Rusia, a redactat ziarele „Banatul", „Banatul românesc".

https://biblioteca-digitala.ro

A trebuit înainte de orice să ajungem la o altă linie de demarcaţiune între noi şi unguri, decât cea trasă în convenţiunea de armistiţiu de la Belgrad. Ne-a reuşit să împingem hotarul provizor şi convenţional de pe valea Mureşului în şesul Tisei. Generalul Coandă, dar mai ales şeful său de Stat major, colonelul Toma Dumitrescu[17], a pledat, cu deplin succes, cauza României în faţa comandanţilor interaliaţi la Versailles.

În chestia hotarului definitiv din Banat, dl. Brătianu a avut o desbatere contradictorie cu premierul sârb Veşnici, încă înaintea sosirii noastre. Atmosfera era deja formată. *„Trebue să se dea ceva sârbilor, în faţa Belgradului"*, au fost cuvintele, cu care ne-a întâmpinat Take Ionescu, care era deja de şase luni în Franţa şi Anglia. Cunoştea părerea factorilor hotărâtori.

În Comisia teritorială, Brătianu a susţinut, cu magistrala sa elocinţă, teza integrităţii şi indivizibilităţii Banatului. A invocat toate argumentele existente şi mai ales promisiunea de a se atribui întreg Banatul României, promisiune făcută şi semnată de marile puteri în tratatul de alianţă de la Petrograd, înainte de intrarea în războiu a României, la 4 august 1916.

Tardieu[18], preşedintele Comisiunii teritoriale, i-a pus la sfârşit încă o întrebare: *„Care ar fi în Banat o frontieră potrivită pentru România, în cazul când comisiunea ar fi de părerea că o parte va trebui să fie cedată Serbiei"*.

Brătianu a răspuns cu cuvintele memorabile: *„Niciodată nu voi semna un tratat care n-ar atribui României Banatul în întregime. Dacă însă comisiunea teritorială şi Conferinţa de pace ar fi de altă părere, atunci să se tragă hotarul fără participarea României. Cu cât se va trage mai nefavorabil pentru România, cu atât va fi mai bine, căci istoria îmi va da dreptate."*

Cu această declaraţie, care mi-am însemnat-o în carnetul meu încă în şedinţă, s-a încheiat, definitiv, orice discuţie la Conferinţa de pace, în această chestiune de importanţă aşa de mare pentru noi.

Tot ce a urmat şi tot ce s-a hotărât este făcut fără concursul nostru. Brătianu a rămas intransigent şi de neînduplecat până la sfârşit. După ce ni s-a comunicat hotărârea cu privire la graniţa fixată în Banat, Brătianu a semnat doar tratatul cu Germania de la Versailles şi a părăsit Conferinţa de pace. Tot aşa de dârz şi hotărât a fost Brătianu şi pe chestiunea minorităţilor. A acceptat, în prealabil, orice regim pentru scutul minorităţilor, însă numai cu condiţiunea ca toate puterile, mari şi mici, să le admită deopotrivă. Dar nici cu această teză, atât de logică şi de dreaptă, n-a putut să străbată. Amărât şi desiluzionat de inconsecvenţa marilor aliaţi, Brătianu a părăsit Parisul.

---

[17] Toma Dumitrescu, a fost delegat la conferinţa păcii în calitate de consilier pentru chestiuni militare.

[18] André Tardieu, preşedintele Comisiei pentru revendicările româneşti, ziarist la „Le Temps", a vizitat Bucureştiul în 1914 şi a cerut României să acorde atenţie Transilvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest spirit dinamic al epopeii întregirii neamului nu a ajuns să-şi pună semnătura pe tratatele speciale de la Trianon şi St. Germain, care privesc România.

A urmat o pauză penibilă în activitatea noastră. Felul cum a fost soluţionată problema Banatului ne-a ţinut într-o necurmată depresiune. Efectul eşecului nostru a fost dezastros şi în ţară. Erau temeri de un conflict armat cu Serbia sau de o răscoală în Banat. Guvernul provizoriu, de sub preşedinţia generalului Văitoianu, nu ne trimitea niciun fel de instrucţiuni. Ne simţeam fără de stăpâni şi fără de legătură cu ţara. Vaida s-a hotărât să se întoarcă şi el în ţară, ca să examineze situaţia la faţa locului. Am rămas la Paris şef responsabil, într-o situaţie politică haotică. Ca o surpriză, la care nu m-am aşteptat, a venit numirea mea de subsecretar de stat la externe pe ziua de 1 noembrie 1919. Noul ministru de externe Mişu[19], al cărui colaborator zilnic am fost câteva luni la Conferinţa de pace, nu prea era de acord cu felul cum am făcut unirea. El nu admitea Consiliul Dirigent. Îl considera ca un organism republican în sânul unei monarhii. Ideea lui era de a se creea subsecretariate de stat cu transilvăneni pe lângă fiecare minister. Şi, de vreme ce voia să-şi manifeste simpatia faţă de colaboratorul său, a pus în practică teoriile sale. Aşa am ajuns eu primul subsecretar de stat, demnitate care până atunci nu a fost cunoscută în România, deşi Constituţia veche o prevedea. De atunci încoaci subsecretariatul de stat a devenit o slujbă foarte dorită.

Întoarcerea lui Vaida la Paris, ca preşedinte de Consiliu şi prim delegat la Conferinţa de pace, a deschis perspective noi pentru România. Fiind numit şi eu delegat al României, împreună cu noii mei colegi, d-nii Ion Cantacuzino[20] şi Dem. Ghyka[21], am putut constata repede că de un Banat integral nu mai poate fi vorba. Bătrânul Clemenceau şi Poincaré, Preşedintele Republicei ne-a spus-o răspicat în audienţele ce le-am avut la ei. Totuşi, în speranţa că vom mai putea obţine o rectificare a frontierei, am întocmit două hărţi, în care am arătat că «hotarul Deliblatei», cu linia ferată Timişoara-Baziaş, dată României, am fi dispuşi s-o acceptăm.

Cu tânărul Ionel Lugoşianu[22], noul colaborator, pe care l-am găsit la Paris, trecându-şi teza de doctorat în drept, recomandat de Ionel Pillat, la întoarcerea sa

---

[19] Nicolae Mişu (1858–1924), diplomat, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Constantinopol (1911–1912), la Londra (1912–1919), delegat plenipotenţiar la conferinţa păcii de la Paris.

[20] Ioan Cantacuzino (1863–1934), academician, medic, microbiolog, profesor universitar, fondator al şcolii româneşti de imunologie şi patologie experimentală. A semnat în numele României, împreună cu Nicolae Titulescu, tratatul de la Trianon.

[21] Dimitrie Ghica, n. 1875 la Istanbul, absolvent al Şcolii de ştiinţe politice din Paris, licenţiat în drept, ministru plenipotenţiar la Paris şi delegat la Conferinţa păcii, secretar general al Ministerului afacerilor externe (1926–1929), ministru plenipotenţiar în Italia (1928–1931), ministru de externe (1931–1932), ministru plenipotenţiar în Italia (1932–1935), Bruxelles (1933).

[22] Ion Lugoşianu, şef de cabinet al primului ministru Al. Vaida Voevod (1919–1920), consilier tehnic al delegaţiei României la conferinţa păcii, diplomat, ministru plenipotenţiar al României în Italia (1933–1937).

https://biblioteca-digitala.ro

în țară, am început a aduna materialul documentar cu privire la soluționarea celor două probleme, rămase deschise: Basarabia și rectificarea hotarului în Banat.

Vaida cu colaboratorii săi a trecut de două ori Canalul Mânecii pentru a pune la punct aceste probleme. Consiliul suprem se mutase la Londra.

Întâia dată l-am însoțit și eu. A doua oară nu eram în Paris la data plecării sale. Am fost însărcinat să procur niște fonduri la Roma, pentru schimbul valutelor necesare studenților. Când m-am întors la Paris, Vaida era încă la Londra. Am găsit pe biroul meu telegrama, prin care mă anunța că a câștigat Basarabia în întregime și mă invita la dânsul. Tocmai în momentul când ceream o legătură telefonică ca să-i vorbesc lui Vaida, primii de la București o telegramă, care îmi anunța căderea guvernului Vaida și lista noului consiliu de miniștri, alcătuit sub președinția generalului Averescu. În momentul acela mi s-a și dat legătură telefonică cu Vaida, dar n-am putut să-i comunic altceva, decât căderea. Această comunicare era de două ori penibilă pentru mine: întâi, fiindcă prim-ministrul de până aci îmi era prieten, și al doilea, fiindcă el nu repurtase decât succese. În mijlocul realizărilor celor mai importante pentru România, Vaida a trebuit să părăsească câmpul de luptă, fără a se mai putea ocupa de problema Banatului. M-am înțeles cu Vaida, la plecarea sa din Paris, să rămân la Conferința păcii până după semnarea tratatului de pace cu Ungaria. În primăvara anului 1920, intră în arena politicii internaționale genialul Nicolae Titulescu[23], ca prim-delegat român la Conferința de pace. De atunci până astăzi el s-a tot înălțat, creându-și o situație și un prestigiu mondial, pe care, până acum, niciun alt om politic român nu și l-a cucerit. La Spaa, unde am stat o lună cu dânsul, am avut întâia ocazie să-i cunosc, la desbaterile unei comisiuni ale Conferinței de pace, dialectica strălucită și puterea de argumentație fără pereche.

Întors în țară, am raportat regelui Ferdinand despre activitatea secțiunii provinciilor alipite de sub conducerea lui Vaida. Înainte de a pleca, regele și-a exprimat dorința să intru în corpul diplomatic, pentru ca să fie și un ministru plenipotențiar din noile provincii.

Cu numirea mea ca ministru plenipotențiar în primăvara anului 1921, începe perioada ultimă a activității mele. Prea este apropiată și prea în legătură cu oamenii în viață și cu evenimentele în valul cărora trăim, ca să le pot semnala altfel, decât în fuga condeiului.

În guvernul prezidat de Take Ionescu, am fost delegat din partea Partidului Național, ca ministru pentru Ardeal și Banat, întâiul ministru bănățean într-un guvern al României Mari.

A urmat o disponibilitate de cinci ani, în care răstimp am fost de două ori deputat, ales în județul meu natal cap de listă. Întorcându-se în țară și Ionel Lugoșianu, ne-am instalat ca avocați la București, luând în garsoniera noastră mai târziu și pe Iuliu Maniu.

---

[23] Nicolae Titulescu, profesor universitar, membru al Academiei Române, diplomat, ambasador la Londra (1921–1927), ministru de externe 1927–1928, 1932–1934, 1934–1936.

https://biblioteca-digitala.ro

În iarna anului 1927, dl. Titulescu a făcut apel la mine să primesc postul de ministru plenipotențiar în cele trei state A.B.C. (Argentina, Brasilia şi Chili) din America de Sud, unde, până atunci, România nu avusese misiuni diplomatice, cu toate că statele acestea creşteau ca însemnătate, atât în concertul mondial, cât şi la Liga Națiunilor. La 25 aprilie 1928, am pus piciorul pe pământ sud-american, la Rio de Janeiro, după ce am trecut, ca primul ministru român, Ecuatorul cu steagul țării pe catargul vaporului. Am instalat legațiunea în Rio de Janeiro, ca sediu central pentru misiunea mea sud-americană. Pe când mă pregăteam să-mi prezint scrisorile de acreditare şi la Buenos-Aires şi Santiago, mi-a venit ştirea că s-a schimbat guvernul şi că mi se vor da alte însărcinări. În iunie 1929, am luat în primire legațiunea de la Vatican, unde mă aştepta punerea la punct a ultimelor acorduri pentru a se putea executa Concordatul deja încheiat[24]. Cu bătrânul cardinal Gaspari[25] am semnat schimbul de ratificări. Cu noul cardinal secretar de stat Pacelli nu mi-au mai rămas decât discuțiunile împrejurul unor puncte nelămurite din Concordat.

La 1 februarie 1930, am fost mutat la Viena. De când sunt aici am trecut prin două revoluțiuni, una socialistă, alta nazistă, cu asasinarea cancelarului Dollfuss.[26] Austria, cu problemele sale aşa de multiple şi complexe, dintre care unele de interes internațional, a devenit în ultimii ani zona cea mai nevralgică a Europei.

Toată generația noastră «de trecere», de la dominațiunea habsburgică la libertatea şi unitatea națională de astăzi, a trăit epoca cea mai interesantă a neamului românesc. Puțini însă au ajuns, în cursul acestor ani, în situațiuni atât de variate, ca şi mine, cu întâmplări şi coincidențe atât de ciudate. Multe din peripețiile vieții mele se datoresc vremurilor. Cât priveşte drumul interior al vieții mele, pe acesta îl datoresc, în întregime, părinților mei, fără de a căror grijă, îndrumare şi creştere în spirit național, nu aş fi avut nici pregătirea, nici puterea morală necesară ca să fac față multiplelor însărcinări. Lor le închin aceste amintiri, cu vecinică şi pioasă recunoştință.

Viena, Legațiunea României, la 1 decembrie 1935
Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, 1936, pp. 12–23.

---

[24] Caius Brediceanu a fost ambasador la Vatican (1929–1930), apoi în Austria (1930–1936).

[25] Pietro Gasparini (1852–1934), studii teologice la Roma, doctor în teologie, filosofie şi drept, profesor de drept canonic la Ateneul pontifical Roman „S. Apollinare" din Roma, la Institutul catolic din Paris, secretar al congregației pentru Afacerile Ecleziastice Extraordinare, cardinal din 1917, trezorier al Sacrului Colegiu al cardinalilor, secretar de stat (1914–1930).

[26] Engelbert Dollfuss (1892–1934), om politic austriac, lider al Partidului Social-Creştin, cancelar al Austriei (1932–1934), asasinat la Viena de naziştii austrieci.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Brînzeu

16. Memoriile unui preot bătrân

În timpul războiului, atât cei de pe front, îngropaţi în tranşee, cât mai ales cei din spitale aveau nevoie de ceva de citit. Noi nu fuseserăm pregătiţi pentru aşa ceva. Stăpânirea străină! Puţinele gazete pentru popor se răriseră de tot. Din România nu putea veni nimic (*Neamul românesc* al lui Iorga venea cu capul schimbat în *Gazeta Jiului*, ca şi alte publicaţii – până s-a descoperit trenul!). Cât de căutată era lectura aceasta pentru popor, s-a arătat într-un articol semnat de Al. Lupean: el l-a văzut pe tipograful Anca desfăcând o ladă cu o cărticică, *Noua epistolie*, despre care se spunea că îl poate proteja de glonţ pe cel ce-o poartă asupra sa. Cine nu crede, poată să lege cărticica de grumazul unui câine şi să puşte după el; va vedea că glonţul nu-l nimereşte!

Impresionat de aceste expuneri, am publicat în *Cuvântul Adevărului* un articol „despre cea mai arzătoare lipsă". Ca răspuns, am primit de la episcopul Radu următoarele rânduri:

„Clarissime frate, am primit la timpul său broşura „Planuri pentru studiul (recte: propunerea! nb) religiunii" ce mi-ai trimis. Broşura se va vesti clerului diecezan în unul din Circularele[1] *proxime.*

Aici ţin a-Ţi aduce mulţumirile mele ferbinţi pentru trimiterea ei şi totodată a-Ţi gratula la succesele literare – şi care dee Dumnezeu să fie tot mai mari.

În merit eu aş dori să văd publicat la noi un Catehism combinat cu Istoria biblică, din care tinerii să înveţe cele ale sfintei noastre religiuni mai mult în mod novativ, decât după învechitul calapod al întrebărilor şi răspunsurilor. Condus de această idee[2]*, am sugerat*

---

[1] Pe vremuri, episcopiile noastre îşi trimiteau ordinele scrise cu mâna la protopopi, iar aceştia le făceau să „circule" de la parohie la parohie, unde se recopiau într-un registru. Mai apoi s-au dat de la episcopii tipărite sub numele de „Circular" (în care se adunau mai multe ordine şi comunicări). Frenţiu – iarăşi o inovaţie! – a înfiinţat în Lugoj în 1913 „Foaia Oficioasă a Diecezei Lugojului", pe care în 1920 a rebotezat-o „Sionul românesc, foaie oficială a...". La Baia Mare, episcopul Rusu i-a zis „buletinul eparhial" în loc de „circular".

[2] Iată deci că omul avea şi el preocupări catehetice şi încă foarte bune, dar nu s-a pretat la nicio acţiune. Ideea lui a fost realizată pentru clasele primare I-II prin catehismul tipărit la

https://biblioteca-digitala.ro

fratelui protopop Genţ introducerea unei bune părţi din catehism în cartea de rugăciuni[3]*. Îmi place a şti că în parte chiar acestei „inovaţiuni" se datoreşte marele succes al cărţii însăşi.*

Adaug mai departe acilea, că Statutele societăţii „S.Unire" de mult sunt gata şi aprobate şi din partea E. Sale Mitropolitului. Mai întâi însă Hajdudorog[4]*, apoi acuma „Războiul" sunt cauza de se întârzie constituirea societăţii. Dar ca şi întru aceea să se facă un început oarecare, cu poşta de azi trimit P. Sale Episcopului Lugojului capitalul de 500 coroane dorit din partea celor de la Sf. Mănăstire pentru începerea propagandei cu scrieri populare. După cum ştim, în literatura germană se află o mare mulţime de asemenea cărticele, aşa că chiar şi numai prin traducerea din acelea s-ar face mare serviciu cauzei. După acestea am rămas, Clarissime frate, cu osebită iubire. Episcop Dum. Radu, Oradea mare, 30 nov. 1915".*

Banii au fost trimişi de la Lugoj la Vulcan şi eu a trebuit să mă pun pe lucru. Am contemplat scoaterea unor broşuri lunare cu conţinut variat, de ordin religios, sub titlul Calea Vieţii. Prislopul a lăsat totul în sarcina mea: redacţie, administraţie, expediţie. La aceasta din urmă, până am stat la Vulcan, m-a ajutat absolut gratis, scriind adresele, învăţătorul Bucur Voin.

Blaj în 1913 (după autori străini), iar pentru clasele superioare (cu istoria biblică întreagă) abia după 20 de ani (pe cât ştiu eu) prin *Der Kath[olische] Religionsuntericht in der Grundschule* (pentru şcolile din Bavaria) de I.Burger, München 1933, 2 vol.

[3] *Mângâierea creştinului* de Ioan Genţ (Oradea, 1905), 486 pp., a fost la noi prima carte de rugăciuni ce, pe lângă bogatul material luat mai ales din cărţile liturgice orientale, avea şi instrucţiuni catehetice. În format potrivit (de buzunar), în legătură luxoasă, ea a ajuns curând la mai multe ediţii.

[4] Marea luptă a rutenilor maghiarizaţi pentru liturghia maghiară s-a terminat în 1912 prin înfiinţarea de către Sfântul Scaun a episcopiei greco-catolice de Hajdudrog. Până a trăit Papa Leo XIII şi a avut ca secretar de stat pe cardinalul Rampolla (care cunoştea stările din Austro-Ungaria şi odată a ridicat cuvântul în favoarea polonezilor oprimaţi – chiar pentru aceea la alegerea noului Papă, Viena a dat „veto" împotriva lui Rampolla), acţiunea nu a reuşit. A reuşit sub Pius X cu cardinalul secretar de stat Merry del Vaat, un spaniol crescut în Anglia, care nu avea idee de ce este în Europa Centrală. E drept că şi guvernul maghiar a schimbat macazul. De unde până aci se cerea liturgic maghiara, acum s-a oferit Romei înfiinţarea unei noi episcopii gr[eco-] cat[olice]. Roma a aprobat-o cu condiţia ca limba liturgică să fie cea veche – greaca. Mai târziu Papa a declarat că a fost înşelat. Episcopii noştri ştiau despre ce e vorba şi ar fi trebuit să meargă toţi la Roma să intervină personal, cum au făcut-o în 1940 după Dictatul de la Viena, când maghiarii căutau să aţaşeze la Hajdudrog parohiile din Ardeal, scoase din cadrele acelei dieceze. Dar n-au făcut-o, pentru a nu supăra guvernul din Budapesta. Mitropolitul Mihali a trimis la Roma pe canonicul Vasile Suciu (mitropolitul de mai târziu), pe care – cum ne povesteşte el mai târziu – cardinalul secretar de stat l-a aranjat într-un mod foarte autoritar!

https://biblioteca-digitala.ro

Am trimis un aviz la toate parohiile, cerându-le abonamente. Răspunsurile nu au întârziat să vină, cu un număr frumos de abonamente (până la 50 de exemplare în unele parohii). Dar vai, ce muncă grea a fost să răspund la încrederea ce şi-a pus lumea în întreprinderea mea!

Principala greutate a fost tiparul. Un rău-înţeles naţionalism făcuse să se răspândească la noi lozinca: nu tipărim nimic decât la tipografii româneşti! (Din acest motiv, până şi invitaţiile la nunta mea, aduse de la Viena, le-am trimis la Blaj pentru tipar.) Eu aveam la Petroşani tipografia Figului, trecută apoi în mâinile românului Teodor Muntean, la care am tipărit în 1912 Pocăiţii. N-aveam decât să mă duc la acesta. Totuşi am mers la Arad la tipografia partidului naţional, „Concordia", al cărui director era Vasile Goldiş, ministrul de mai târziu, pe atunci secretar consistorial. Lucrarea – fiind de ordin religios şi ei fiind ortodocşi – nu mi-a fost primită decât după ce am obţinut aprobarea lui personală. Am lăsat manuscrisele la tânărul Ion Olgoţel, care lucra la ziarul Românul – anticipându-i cuvenita remuneraţie –, urmând ca el să le aranjeze la tipar, să facă corectura, revizia şi să-mi expedieze revista.

Cu o cale am făcut vizita la R. Ciorogar, pe atunci directorul seminarului, mai târziu episcop la Oradea, şi episcopului Ignaţie Pop, arătându-le ambilor că întreprinderea noastră literară înţelege să facă educaţie religioasă poporului şi pentru a se apăra în faţa propagandei sectare – ceea ce ei au găsit binevenit[5].

Venind acasă, aşteptam cu nerăbdare revista. Îmi închipuiam că pe la Anul Nou o voi putea expedia abonaţilor. Trece Crăciunul, trece Anul Nou şi nu-mi vine nimica. Îi tot scriu lui Olgoţel, niciun răspuns. Spre sfârşitul lui ianuarie, trecând pe la gară, văd în mâna şefului o broşură Calea Vieţii. „– Cum a ajuns asta la Dv., când eu o aştept de atâta vreme?! – Mă rog, zice el, a venit pe o adresă necunoscută nouă (fusese adresată „Redacţiei Calea Vieţii") şi am văzut că e vorba de imprimate româneşti; am desfăcut lada şi chiar voiam să o trimitem la Petroşani la poliţia de frontieră, să vadă ce conţin." I-am arătat despre ce e vorba şi am reuşit să-mi scot şi să-mi expediez marfa.

Dar cu nr. 2 m-am mutat la Cluj la tipografia lui P. Bariţ. I-am făcut învelitoare (copertă) cu clişeu frumos, am căutat să dau ilustraţii, aşa încât revista mea a luat cu totul altă înfăţişare. Mi s-au înmulţit colaboratorii. În numărul de Paşti am primit un articol scris chiar de episcopul Frenţiu.

---

[5] Ignaţie Pop, din călugăr simplu a ajuns episcop pe vremea rivalităţii dintre arhimandriţii Hamsea şi Mangra, alegerea acestuia din urmă nefiind aprobată de guvernul maghiar, el fiind pe atunci un mare naţionalist. Mai târziu s-a dat de partea ungurilor şi, cu ajutorul guvernului, a fost ales în 1916 mitropolit la Sibiu. După prăbuşirea Austro-Ungariei, în toamna anului 1918, a fost găsit mort la un hotel din Budapesta. Ignaţie Pop mi-a spus mie: „Eu n-am fost crescut de episcop la şcoli înalte ca voi, – dar, dacă m-au făcut, a trebuit să învăţ." Era o figură interesantă, de o naturaleţe uimitoare, făcându-se multe glume pe socoteala lui.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a întâmplat să ne supărăm şi eu şi Bariţ din cauză că în numărul din mai a introdus de la sine o foarte nepotrivită poezie, pe care a trebuit să o lipim cu hârtie albă. M-am mutat la Orăştie, la tipografia lui Moţa, trecută pe numele lui Ciontea. Atunci am văzut că, dacă după fuga lui Moţa în România – eu eram la Orăştie – aş fi putut intra în moştenirea gazetei Libertatea cu tot aparatul ei, aş fi avut un teren de muncă minunat şi mai uşor decât cum a fost mai târziu la Comloş. Numărul pe septembrie-decembrie 1916, scos în timpul refugiului la Bătania[6] – despre care voi scrie mai târziu –, l-am tipărit iarăşi la „Concordia" din Arad, unde am continuat a scoate Calea Vieţii ca gazetă săptămânală, începând cu 1 ianuarie 1917.

La scoaterea ei în formă de gazetă săptămânală m-a îndemnat împrejurarea că, încetând la Orăştie mult răspândita gazetă Libertatea şi celelalte gazete româneşti din Ardeal – a continuat să apară Drapelul lui Branişte la Lugoj, dar acesta nu era pentru popor – lumea noastră, atât la sate cât şi la fronturi, avea nevoie de o gazetă.

Cineva mi-a cerut să public şi un program al gazetei, ceea ce am şi făcut într-unul din primele numere ale anului 1917, schiţând problemele de ordin religios-moral şi cultural ale unei gazete creştine. Atâta le-a trebuit celor de la Arad – care, în trecerea mea forţată la Bătania, apoi în aşezarea mea la Comloş, au văzut ceva planificat pentru o acţiune de răsturnare a ortodoxiei în Banat-Crişana – zic, atâta le-a trebuit ca să se alarmeze şi să mă atace prin Ciorogar în a lor Biserică şi Şcoală. Primind replica cuvenită, mi-au trimis spre publicare un răspuns pe care eu am refuzat să-l public. M-au somat prin avocatul lor. Le-am arătat că, conform legii de presă, nu sunt obligat la publicarea răspunsului lor, fiindcă a intrat după 30 de zile de la apariţia articolului la care se răspunde. Atunci, Ciorogar a încheiat discuţia cu nişte injurii la adresa mea.

Am început să scot şi broşuri, seria Cărţile poporului, din care au apărut în total 20 de numere. Nu mai puţin m-am îngrijit să dau poporului şi calendare. Pe anul 1917, am scos împreună cu G. Todică, la Orăştie, Calendarul Interesant. Pe 1918 şi 1919, am scos la Comloş câte un calendar, redactat în mod absolut onorific, de Ion Grigorescu şi Traian A. Pinteru de la Beiuş. Cu cel de pe 1919 am ieşit mai rău la cale, fiind scos la tipografie la Arad, eu fiind la Comloş sub ocupaţie sârbească, iar Ardealul fiind sub ocupaţie românească. De expediat, l-am cam expediat tot eu, dar contravaloarea nu am mai recuperat-o, chiar dacă broşura a ajuns la destinaţie. M-a despăgubit întrucâtva episcopul Frenţiu în 1920 cu nişte liturghii. Blajul chiar mi-a oferit odată 500 coroane pentru gazeta, broşurile şi calendarul trimise ca lectură la soldaţi.

---

[6] În toamna anului 1916, după domolirea stărilor pe Valea Jiului, Mili (Emilia, soţia lui N.B. – nota mea, P.B.) a mers de la Bătania la Vulcan să vadă ce a mai rămas din casa noastră. La reîntoarcere, ea mi-a adus registrele gazetei, nu fără oarecare resentimente, fiindcă cu aceeaşi oboseală ar fi putut aduce lucruri de-ale casei şi îmbrăcăminte. Dar eu m-am simţit dator să continui opera la care m-am angajat şi pentru care mulţi trimiseseră abonamentul pe anul întreg!

https://biblioteca-digitala.ro

Gazeta a luat un avânt deosebit. De la tirajul de 2000, cu cât a început, a ajuns la 6000. Am răspândit-o cu adresele primite de la Orăştie ale gazetei Libertatea şi grație împrejurărilor arătate mai sus (lipsa altor gazete). S-a sesizat şi ortodoxia: au început să scoată două gazete populare – una la Caransebeş (Corneanu) şi alta la Sibiu (Dragomir et Co). Ca ultimă lovitură, în vara anului 1917, Goldiş a oprit tipărirea gazetei mele la „Concordia". Am trecut la tipografia evreiască Arad és Vidélec. Pot spune că evreii s-au purtat foarte cinstit, atât aici, cât şi la Budapesta, de unde îmi aduceau hârtia, ea fiind contingentată din cauza războiului. De altfel, îmi povestea şi iezuitul P. Biró, redactorul gazetei religioase de mare tiraj (60.000 exemplare), că numai la evrei a găsit bunăvoință.

Este de înțeles că la Comloş administrația aceasta literară dădea mult de lucru. Lucram cu două domnişoare la birou. La Arad, corectura şi revizia o făcea I. Costa, un fost profesor la şcoala normală ortodoxă, dat afară nu ştiu pentru ce motive – pare că pentru ideile lui progresiste: era socialist convins. Iar expediția gazetei, cu adresele şapirografiate la Comloş, cădea în seama tipografiei. Eu am introdus pentru prima oară în Ungaria ca adresele să nu fie scrise pe bandă de jur împrejur, ci lipite simplu pe gazetă, cum am văzut că se face în România. M-am înțeles cu poşta de la Arad, care a acceptat inovația.

Nu ştiu cum am contemplat atunci înființarea unei tipografii proprii şi a unei societăți literare. Văd numai că m-am adresat lui Iacob Radu şi el mi-a răspuns cu scrisoarea anexată:

„Oradea Mare la 22 Aprilie 1918
Mult Onor. şi Clarissime Frate,

Am primit scrisoarea din 17 l.c. şi jurisdicția cerută s-a dat trimițându-se direct la oficiul parohial din Nădlac.

Îmi pare rău că ai ajuns la necaz cu tipografia, dar în ziua de azi nu este de mirat; eu am fost în persoană la Gherla şi editorul Anca mi-a promis că în scurtă vreme îmi face ofert avantajos pentru tipărirea cărții lui Clain şi au trecut 3 săptămâni fără să-mi scrie nimic. Acum nici nu mai încerc nicăiri fără să aştept vremuri mai bune.

Pentru C[alea] V[ieții] cred că numai în Lugoj ai putea afla vreo tipografie, pre care doară o ai putea momi cedându-i ceva din cele una sută mii coli de hârtie de care de sigur că cu toate duc lipsă; probează de ex. la Guttenberg care se află în palatul institutului „Poporul".

Mergerea Dtale la Orăştie şi acvirarea tipografiei lui Moța, poate uşor de câştigat fiind fără de stăpân şi confiscată, ar fi la tot cazul avantajoasă întreprinderei, dar la aceasta se cere timp mai îndelungat şi ar fi pagubă să se întrerupă apariția publicațiunilor, atât de mult folos poporului dornic poate mai mult ca ori şi când de lectură.

Ideea înființării unei societăți comerciale pe acții spre scopul editării foaiei şi a unei biblioteci poporale este plausibilă, dar să se facă calcul real, capitalul să fie mic numai cât e de lipsă şi acțiile de cel mult 25 cor[oane] una ca să nu se sperie oamenii. Eventual s-ar putea face în legătură cu librăria diecezană din Lugoj, căreia aud că îi merge bine. Gândul

https://biblioteca-digitala.ro

la viitoarea Unire nu poate fi piedecă la înfiinţarea societăţii, căci dacă îi va merge bine uşor o va prelua, iar de îi va merge rău singură se va preda şi se va mântui ce se va putea. Din partea mea ca totdeauna şi acum sunt gata spre ajutorul ce îmi stă în putinţă.

Cu frăţească salutare
Dr. Iacob Radu
Canonic, prelat papal"

Noroc că protopopia nu-mi dădea mult de lucru, fiind compusă doar din şase parohii. Aşa puteam să plec în multele călătorii la Arad şi la Budapesta. La Arad aveam o legătură mizerabilă: câte un singur tren la şi de la Arad, care pleca seara de la Kikinda şi Comloş, trenurile se întâlneau la Periam, unde – împreună cu trenurile Timişoara-Vălcani şi viceversa – aşteptau până dimineaţa la 3–4, când plecau fiecare în direcţia lui. Pentru Arad, aveai să petreci două nopţi în Periam, într-o gară mică, ticsită de călători, cu o cârciumă în apropiere şi cu un hotel murdar. La Pesta călătoria era mai uşoară, dar era greu cu hotelurile: nu se găseau camere şi chiar şi acelea care se găseau erau murdare şi pline de insecte. De multe ori, poştaşul te trimitea la o casă particulară, unde găseai mai mult confort. Erau şi paturi prin holuri, pe coridoare, prin subsoluri. Am dormit la particulari şi la Timişoara, Cluj sau Sibiu, ba, încă şi în 1920, la Bucureşti.

Despre Comloş ca centru literar în anii 1917–19 am publicat un articol în gazeta *Suflet Nou* (Comloş) în august 1936.

S-ar înşela mult cine ar crede că din partea superiorilor bisericeşti am avut ceva mulţumire. M-aş fi aşteptat ca cel puţin să sprijine publicaţia prin abonamentul lor. Odată am pus restanţierilor câte o hârtiuţă în gazetă, cerându-le să-mi trimită abonamentul. Florian Stan, prepozit la Oradea, mi-a scris că el nu a abonat foaia, nici nu o primeşte (adică nu-i vine), ce să-mi plătească? I-am răspuns prin poşta redacţiei, arătând pentru ce am crezut de cuviinţă să-i trimit foaia şi atrăgând atenţia asupra faptului că primeşte gazeta din moment ce a răspuns la o cerere de plată publicată acolo. M-am trezit cu o admoniţie din partea episcopiei Lugoj, pe motiv că am făcut de ruşine pe un demnitar bisericesc. Din partea Blajului – numai ce s-au potolit stările din Ardeal şi a reapărut *Cultura Creştină* a lui Rusu – am primit mici împunsături şi un avertisment: să nu se prea comercializeze Comloşul! Comercializare? Când eu lucram ca un bou şi mă luptam cu atâtea greutăţi!

Totuşi, importanţa operei mele a fost apreciată la Blaj de doi oameni, care vedeau şi greutăţile tehnice cu care se prezenta gazeta (multe greşeli de tipar, tipografia fără caractere româneşti) şi care aveau ambiţii să ajute. Cu ocazia alegerii de mitropolit în vara anului 1918, tânărul profesor Iuliu Maior mi-a propus să le predau gazeta, lui şi lui Al. Lupean, menţinându-i titlul şi figurând eu ca fondatorul ei. Chestiunea a rămas în studiu, iar revoluţia din toamna anului 1918 şi ocupaţia sârbească a Banatului au rupt legătura dintre noi. La sfârşitul acelui an, gazeta mea a încetat să mai apară, iar la Blaj, inaugurându-se stăpânirea româneas-

https://biblioteca-digitala.ro

că, *Unirea* a început să apară zilnic, iar cei doi prieteni au scos *Unirea Poporului*, pe care Iuliu Maior a dus-o la frumoasă dezvoltare, scoțând și o serie de broșuri pentru luminarea poporului.

Ultimul număr a fost acela cu hotărârile adunării de la Alba-Iulia, unde am fost și eu. Legătura dintre Arad și Ardeal fiind întreruptă, am luat întreg stocul cu mine, să-l expediez de la Comloș. Pe tren, nu știu la care gară, am trecut să văd ceva în alt vagon. Când m-am reîntors, pachetul meu cu gazeta nu mai era; întreb ce s-a întâmplat cu el. Mi se arată fereastra. Uitându-mă afară, văd jos pachetul meu și un soldat lângă el. Trenul s-a pus în mișcare și am scăpat cu atâta. Ce se întâmplase? În absența mea, o femeie sârboaică a chemat santinela sârbă din gară și i-a arătat că acolo sunt ceva imprimate românești. El a dat jos pachetul, dar, înainte de a mă fi găsit pe mine, trenul a plecat. Așa a rămas neexpediat acest număr, care, și dacă l-aș fi dat la poștă, puțin probabil să fi ajuns la destinație, fiindcă la frontieră se arunca tot conținutul vagonului poștal. Munți de poștă dinspre Seghedin se ridicau la Szöreg!

Dar în ultimul număr eu anunțam deja că, în anul viitor, *Calea Vieții* va apare iarăși în broșuri lunare. Dar totul s-a oprit. La Lugoj au mai scos un număr din *Cărțile Poporului*: lucrarea regretatului Zaharia Pop, „Măria Sa Vinarsul".

REFUGIUL LA BĂTANIA

Terminată istoria cu acțiunea literară *Calea Vieții*, să ne reîntoarcem la Vulcan.

De la începutul războiului, lumea de pe Valea Jiului se tot aștepta la o acțiune a României. Cu groază se gândeau la ea cei de alt neam; noi românii o priveam cu interes. Am expus aceste lucruri mai pe larg în lucrarea *Valea Jiului de altă dată*, dar mai ales în seria de articole publicate în 1926 în *Gazeta Jiului* sub titlul *Acum zece ani*. Voi reproduce câte ceva din ce am scris atunci, cu regretul că nu mai am decât frânturi; cine vrea, găsește gazeta la biblioteca Academiei.

Va fi la mintea oricui că, de la începutul războiului, viața noastră, a puținilor intelectuali români de pe Jiu, a fost o neîntreruptă mizerie. Nu atât mizerii fizice, cât mizerii morale. Dacă și până aci, a fi preot și învățător român pe Valea Jiului – de cei doi-trei ingineri sau funcționari administrativi nici nu mai vorbesc – însemna a fi un veșnic spin în calea unei politici care, alături de scopuri economice, urmărea înlăturarea culturală a elementului dominant, ca prin aceasta să se introducă un ic puternic între Ardealul românesc și România liberă – cu izbucnirea războiului mondial, a fi român aici la frontieră nu însemna altceva decât a fi sub o continuă bănuială, supraveghere și osândă. Anumite elemente, care în loc de a-și vedea de treabă credeau că au menirea de a asigura mai mult „ideea de stat" de atunci, erau în largul lor! Cum au dispărut și ele, odată cu ideea pe care o reprezentau!

Amintesc numai anumite momente.

https://biblioteca-digitala.ro

Abia înfiinţasem – dacă nu mă înşel, în 1911 – despărţământul Jiu al „Asociaţiunii". În 1914, într-o şedinţă a comitetului ţinută la Petroşani, am hotărât a ţine adunarea generală peste câteva săptămâni, tot acolo, în legătură cu o petrecere românească. După şedinţă, ne găseam în cafeneaua Berger, aşteptând vremea trenului. La un moment dat, ediţii speciale ale gazetei locale *Petroszény és Vidéke* anunţă cu litere mari catastrofa de la Sarajevo. Deodată s-a schimbat toată atmosfera...

Peste 3 săptămâni, conform planului de mai înainte, am aranjat o frumoasă excursie românească pe Parâng. Invitasem pe părintele Dăianu de la Cluj, pe părintele Leo Manu, superiorul mănăstirii Prislop; de pe Jiu au luat parte părintele Zugrav, subsemnatul, decedatul Iuliu Pop, fiul farmacistului din Vulcan şi nu mai ştiu dacă au mai fost şi alţii. La reîntoarcere, seara, în gara Petroşani, ne întâmpină fratele I. Duma cu vestea: „S-a făcut demersul la Belgrad în formă de ultimat". Altă emoţie!...

Peste câteva zile ne întâlnim la Petroşani la adunarea „Astrei" şi la petrecere. Dar totul era în fierbere, se aştepta numai declararea războiului. Nici noi nu ştiam ce să facem: să ţinem petrecerea ori să nu o ţinem? Cum ne sfătuiam în localul „Ardelenei", bate la uşă domnul Schuszter, şeful poliţiei, îl cheamă afară pe părintele Miocu şi-i comunică faptul că nu se permite ţinerea adunării şi a petrecerii.

Iacă două momente ce merită să fie relevate. Ambele au fost încununate de o campanie de presă. Una îl priveşte pe părintele Şandru din Lupeni, alta pe subsemnatul.

Părintele Şandru aranjase, în iarna anului 1914, o petrecere la Lupeni, cu concert şi teatru. S-a produs cineva cu „Herşcu Boccegiul" şi s-a cântat un marş cam prea românesc.

Refrenul acestui marş: „Măi târtane, măi păgâne, cestea plaiuri sunt române" ... a servit de bun pretext celor ce cu orice preţ căutau să se răzbune pentru ridiculizarea elementului din care făceau parte. S-a purtat o aspră campanie în gazeta *Petroszény és Vidéke*.

Cu ocazia examenului de fine de an în 1914 la şcoala primară unită din Vulcan s-a dat un raport la aceeaşi gazetă francmasonă, în care se vorbea cu o absolută ignorare a noastră ca autoritate bisericească (înţelegeţi, mă rog, că atunci încă nu se făcuse „statificarea pe loc" a învăţătorilor, dar meteahna statificării ameninţa deja de demult!); eu am publicat cuvenitele rectificări. Când colo, mă trezesc cu un răspuns care îmi pune în vedere că, dacă nu-mi ţin eu gura, o să spună ei mai multe, o să vorbească şi de anumite „cântări pentru baraberi"... Am înţeles şi am tăcut. Despre ce era vorba? La şcoala noastră românească din Vulcan, aveam un învăţător foarte harnic, Dumnezeu să-l ierte, dar cam timid sărmanul! Odată aud că, jucându-se copiii în pauză, încep să cânte ceva în ungureşte. În calitate de director al şcolii, am pus în vedere învăţătorului să-i înveţe pe copii cântări româneşti, să nu-i mai aud cântând în limbă străină. N-a făcut-o. Atunci i-am

https://biblioteca-digitala.ro

somat direct pe copii, spunându-le că trebuie să cânte numai cântări românești la joc ori să nu cânte deloc, pentru că acele cântări nu sunt ale noastre, sunt pentru „baraberi"...

În aceste condiții ne-a găsit războiul mondial.

Am spus mai sus că, de la începutul războiului, viața noastră era o continuă bănuială. Totul depindea – pentru jieni – de ținuta României. De ea se temeau unii, în ea nădăjduiau alții. Situația asta este mai bine redată de mărturisirea unui învățător maghiar din Vulcan, care arăta că ungurii se așteptau de mult la o acțiune din partea românilor; după moartea regelui Carol, el a trecut pe la școala noastră și a văzut la locuința învățătorului ferestrele cu perdelele trase. „Ah", a suspinat d-lui, „acum se sfătuiesc valahii asupra intrării în luptă!" – Bietul creștin numai atunci a observat că la colegul său ferestrele erau în permanență așa. O vecină, soția unui funcționar inferior de la mine, îmi spunea mai târziu că bărbatul ei avea ordin să controleze cine umblă pe la mine, ce se întâmplă la mine acasă. Era la Vulcan un plutonier major, șeful postului de jandarmi. Odată, având de-a face cu el, începe a-mi povesti cum, mai bine de un an, aproape zilnic îl incomodau anumite elemente (religia nu importă), spunându-i: „D-le, am văzut pe popa B... ici stând de vorbă cu un român, ba colo..." „Le răspundeam, spunea plutonierul, Cu cine să stea de vorbă românii aceia?" „Pe urmă", zice el, „nemaiputând suferi aceste denunțuri mârșave, am luat pe unul și l-am trântit după ușă și așa am scăpat de ei." Dar prin aceasta și-a făcut dușmani; după aceea l-au denunțat pe el, încât s-a întâmplat lucrul nemaipomenit ca șeful postului de jandarmi să fie reținut și dus în arest preventiv. Dovedindu-i-se nevinovăția, a fost reabilitat în post, apoi transferat. Nu mai știu nimic de el. Îl chema Ioan Pop, era de origine român din Satu Mare ori Sălaj!

Se știe ce lipsiți de orientare erau românii din Ungaria la începutul războiului. Manifestările de fidelitate, făcute direct la recomandarea celor de la București, produceau și mai multă confuzie. Felul isteț cu care dl. Brătianu a știut să ascundă adevăratele intenții ale țării în timpul neutralității de doi ani a făcut ca nici în țară să nu fie lumea deplin orientată. Am cunoscut acest lucru în 1915, pe când petreceam câteva zile în România.

De altfel, comunicarea cu România era foarte grea. Nu ne venea nicio gazetă, în afară de „Ziua". „Neamul românesc" a fost oprit la trei săptămâni de la izbucnirea războiului. Țăranii mai treceau peste munte, fără pașaport. Tot așa treceau și tinerii – unii veniți de la mari depărtări –, dornici de a răsufla cu un ceas mai curând aerul libertății.

Odată, în primăvara anului 1915, țăranii veniți de la munte ne povestesc că au găsit o mulțime de lucrători care construiesc drumul până la hotar, atunci construindu-se șoselele de la Buliga, Parâng și Valea de pești. Dar vameșii români, cu care mai stăteam de vorbă, ne spuneau că le construiește „Ministerul Industriei și Comerțului".

În „Cronica parohială", pe care am condus-o la Vulcan, am însemnat mai multe amănunte din vremea aceasta. E descrisă acolo o mare grevă a minerilor, din vara anului 1916, în decursul căreia s-a ajuns la concluzia că îndărătnicia minerilor la

https://biblioteca-digitala.ro

tratativele de reconciliere nu se poate explica decât printr-o subvenţie pe care o vor fi primind pe ascuns din România.

Răposatul frate-meu îmi spunea în 1916 că a venit la el un miner secui şi i-a spus: *„Auzi, maga Iuon, zice că vine România! La unii li-e frică, nu place. Mie place, eu zic să vină România!"*

Viitorul se arăta tot mai pronunţat. Numai termenul intrării în acţiune a României era necunoscut. Unele măsuri luate de autorităţile maghiare arătau că şi guvernele monarhiei erau induse în eroare. De atâtea ori ne păcăliserăm, încât nu mă mai emoţiona câte o nouă alarmare. În iulie 1916 mi-am dus soţia la Băile Geoagiu. Venind acasă, găsesc pe toată lumea împachetând, iar preotul romano-catolic, Dr. Csáky, îmi spune că nu e de glumă. Societatea minieră expediază ce poate: maşini, alimente, lăsând aci numai strictul necesar.

Armata „pentru menţinerea ordinei" exista deja din 1915. Atunci s-a început şi instrucţia militară a minerilor. Acum armata sporeşte. Căpătăm şi artilerie. Noi, preoţii, suntem tot mai mult bănuiţi. Ne sfătuim cu fratele Rusan ce e de făcut. Mergem la comandantul pieţii, un căpitan de honvezi, şi-i cerem lămuriri cu privire la soarta ce ne-ar aştepta în caz de război cu România.

—Fiţi numai pe pace, zise el, observaţi numai conduita corectă de până aci – dacă nu era aşa, m-aş fi îngrijit eu să nu mai fiţi aci –, nu vi se va întâmpla nimic.

Notarii şi prim-pretorii au fost chemaţi la prefectură, unde li s-au dat instrucţiuni în caz de război cu vecinii. Prefectul le-ar fi declarat că lumea poate fi liniştită, el a fost mulţumit cu conduita de până aci a populaţiei, deci nimeni nu va fi internat.

Toată lumea împacheta. Chiar şi românii precauţi trimiteau câte ceva în alte părţi. Eu unul n-am împachetat nimica. Mă adresasem odată regretatului episcop Hossu de la Gherla, cerându-i sfatul în caz de război în vecini. Mi-a scris: *„În baza întrevederilor ce am avut în această chestie cu cei competenţi, pot să-ţi comunic că cel mai bun lucru e să staţi acasă. Aceasta s-a dovedit mai cuminte şi cu ocazia incursiunilor ruseşti pe teritoriul diecezei mele."*[7]

La ce aş fi avut eu să împachetez? Nici prin minte nu-mi trecea să mă refugiez. Dacă s-ar întâmpla – raţionam eu – să ne interneze ori să ne aresteze maghiarii, împotriva asigurărilor relatate mai sus – familia mea trebuia să rămână aci, căci nicăieri nu-i poate fi aşa de bine, căci aci vin ai noştri, cu dragoste de frate; vin pentru vecie. Căci România, dacă după meditare de doi ani se hotărăşte să între în acţiune, ori o face absolut bine, ori nu o face deloc. Cum ne închipuiam noi acel *absolut bine* şi ce idei aveam despre solidaritatea şi unitatea de acţiune a Antantei, se va înţelege mai la vale. Destul că eu aşteptam, absolut liniştit, momentul să pot saluta clipa de dorul căreia ne-au murit moşii şi părinţii.

---

[7] Aceasta era şi părerea contelui Tisza. A se vedea scrisoarea lui către Ep. Hossu din 11 octombrie 1914 în revista „Magyar Kisebbség", nr. 20, 15 octombrie 1925, pp. 775–776.

https://biblioteca-digitala.ro

În sfârşit, a sunat ceasul, adică sirena vestitoare a marelui eveniment. Cu durerea lui Ovidiu mă gândesc la noaptea aceea:

Cum subit illius tristissima noctis imago,
Qua mihi ultimum tempus in urbe fuit
Cum repeto noctem, qua mihi tot cara reliqui,
Labitur ex oculis nunc quoque meis!...

Duminică 27 august, înainte de serbarea Adormirii P.C. Fecioarei Maria, la vecernie am spovedit credincioşii şi i-am pregătit pentru marea sărbătoare. Seara ne-am culcat liniştiţi, ca pe la orele 10 să auzim sirena sunând lung şi puternic. M-am îmbrăcat şi am ieşit la drum, luând-o cu lumea care alerga şi s-a adunat la un loc viran din colonie. Agitaţie. În curând jandarmii şi garda financiară („finanţii") au intervenit, somându-ne să mergem acasă.

Ce vrei dumneata cu noi, întreb pe unul, dumneata eşti finanţ!

Da, zice el, dar acum şi noi suntem rânduiţi la ordinea publică.

Am mers acasă şi m-am frământat cu soţia: ce va fi? Nu peste mult, intră învăţătoarea şi ne spune că în antreu e d-l învăţător cu doi jandarmi. Ies la ei şi aud spunându-mi-se: „Părinte, sunteţi arestat. – Bine", zic eu, „dar lăsaţi-mă să-mi fac ceva bagaj". Am luat într-un coferaş ceva merinde şi strictul necesar, am îmbrăcat reverenda, pardesiul, o manta şi am mers la postul de jandarmi. Aci am fost adunaţi împreună preotul ortodox Rusan, cumnatul Emil Nicoară, farmacistul Al. Pop, preotul G. Todoran de la Paroşeni şi doi ţărani. Dimineaţă ne-au pornit între baionete, ne-au îmbarcat în tren – trenuri de marfă, cu vagoanele încărcate cu refugiaţi în loc de cărbuni – şi ne-au dus la Haţeg, unde a fost concentrată intelectualitatea română din judeţul Hunedoara. Îngrămădiţi în sala de gimnastică a şcolii „civile" de acolo, pe nişte paie, am petrecut noaptea următoare. Observ că de pe Jiu au mai fost aduşi acolo preoţii de la Petroşani, ţărani de la Câmpu-lui-Neag împreună cu preotul Berinde ş.a. Marţi d.a. a venit acolo colonelul Berger cu un maior şi ne-a declarat liberi, dându-ne şi legitimaţie pentru a putea merge acasă nesupăraţi. Dar ce să facem noi, cei de pe Jiu, când luni după-masa sosise aici protopopul Zugrav de la Lupeni, mort de spaimă, fiindcă la Gura Surducului s-a împuşcat asupra trenului lor. Cu mare întârziere, deci, – cu 24 de ore în loc de 2–3 ore, cum ne aşteptam noi – armata română a intrat totuşi în Valea Jiului.

Preotul de la Câmp a hotărât împreună cu ţăranii să treacă peste munţi şi a luat-o spre Băieşti. Eu cu cumnatul am fi dorit să mergem pe acelaşi drum, dar cumnatul având un geamantan cam greu – îşi luase cu el aparatele de scămătorie – am rămas în urmă, abia am ajuns până la Sântămărie şi am dormit acolo. /.../ În dimineaţa următoare, notarul de acolo a telefonat la Pui şi i s-a răspuns că duşmanul a fost respins, iar drumul e liber. Am plecat deci la Pui. Înainte de Galaţi ne-a oprit sentinela, dar, văzând legitimaţiile, ne-a dat drumul. Aci, întrând la preotul din Galaţi, pe care l-am găsit singur – populaţia era refugiată – am luat o gustare, dar, înainte de a pleca mai departe, auzim nişte împuşcături. Eram siguri

https://biblioteca-digitala.ro

că s-a apropiat frontul şi ne-am ascuns repede în şura preotului, aşteptând să treacă frontul peste noi. N-am mai auzit nimic. Către seară am ieşit din ascunzătoare, dar părintele nu mai era aci, casa era încuiată, cu pardesiul şi cufăraşul meu lăsate în ea. Am gustat nişte prune şi, făcându-se întuneric, ne-am suit în podul şurii şi ne-am culcat pe nişte snopi de ovăz, depozitaţi acolo.

Peste noapte, soldaţii austro-unguri – de fapt o companie de cehi – au jefuit tot satul şi au luat şi lucrurile mele din casa preotului. Ne-am întors. Trecând pe la canton, l-am întrebat pe cantonier:

—Ce puşcături au fost ieri?

—După un câine, fu răspunsul.

Târziu, după mulţi ani, am aflat de la un fost soldat că au desprins dincolo de Strei o patrulă românească şi după aceea au puşcat.

Pe drum, ne-am abătut pe la preotul ortodox din Băieşti, care ne-a dat ceva gustare. I-am spus: „Nu ţi-e ruşine, părinte, nu ai fost dumneata cu noi la Haţeg?" Peste un an, într-un restaurant din Arad, erau nişte soldaţi unguri, din serviciul de securitate. Unul mi-a spus: „Îţi aduci aminte cum ai spus preotului din Băieşti să-i fie ruşine?! Te-am urmărit în tot locul, noroc că totdeauna ştii să cazi în picioare!"

Trecând pe la Sântămărie, am aflat că, între timp, ceilalţi intelectuali din judeţ au fost iarăşi adunaţi şi duşi cu trenul nu se ştie unde. Au fost duşi românii din toate părţile, cu domiciliu obligator, la Şopron, în vestul Ungariei. Ce noroc că pe noi nu ne-a găsit. Şi noroc că n-am trecut munţii, să o păţim ca popa Berinde, pe care l-a dus înapoi armata română! Preoţii Todoran din Paroşeni şi Bora din Petros, care s-au pus sub ocrotirea unui sublocotenent ungur ca să ajungă unul la Livadia, celălalt la Petros, au fost arestaţi şi duşi la Cluj la închisoare.

Eu cu cumnatul meu ne-am hotărât să mergem la Lugoj şi, respectiv el, la Blaj. La Subcetate, cumnatul a luat trenul spre Simeria.

Nu ştiu cum s-a făcut că, peste câteva săptămâni, mi-a scris la Bătania din spitalul de la Arad. Probabil la Simeria s-a îmbarcat într-un tren cu refugiaţi. În aceeaşi seară, eu am luat trenul spre Bouţar, unde am petrecut noaptea în vagon, pentru ca dimineaţa să o iau spre Caransebeş-Lugoj, la episcopie. Drumul de la Subcetate la Lugoj l-am făcut în 24 ore, pentru că am fost reţinut şase ore la Caransebeş, iar la gară era să mă reţină din nou!

Dar, în fine, după atâta mizerie, am ajuns la nitică linişte, sub oblăduirea părintească a curţii episcopeşti.

*

Pe preoţii care se refugiaseră direct (A. Suciu, N. Gârbea, Gh. Muntean) ori de la Haţeg (N. Zugrav, Dr. Miocu) P.S.S. D-l Episcop i-a repartizat numaidecât pe la parohiile vacante. Pentru mine rămăsese una: Bătania. Era o comună fruntaşă, în jud. Cenad, dar cu o mică comunitate unită; din această cauză nu prea avea un preot stabil. Când m-au văzut pe mine, m-au primit cu o însufleţire extraordinară. La restaurantul unde luam masa, în prima seară, prim-curatorul a ordonat ţiganilor

https://biblioteca-digitala.ro

muzicanți să cânte „Deșteaptă-te, române"... Vă închipuiți sfiala mea: în apropierea Măcăului, (o comună rămasă și azi Ungariei) să petreci tu cu „Deșteaptă-te, române", când la Carpați se încinsese hora sângelui, pentru viață ori moarte, între cele două popoare!

Și mai era ceva: durerea mea pentru aceia pe care i-am lăsat acasă, soția plângând și copilașii dormind. I-am lăsat liniștiți că poate îmi va fi mai bine așa.

În județul Arad, îndeosebi în comunele Pecica și Sântana – Comlăuș –, i-am găsit pe refugiații din Țara Jiului. Aceia îmi spuneau că toată lumea s-a refugiat, la ordin. Interesându-mă de soarta familiei mele de la cei mai apropiați vecini, nu am aflat prea multe. Unii nu știau nimic, alții spuneau că au văzut-o pe soția mea cu copiii trecând peste Dealul Babii. Eram într-o nesiguranță chinuitoare. Pe de altă parte, citeam relațiunile asupra luptelor ce se dădeau la Jiu, în special la Vulcan, între Vulcan și Bănița. Oricât căutam să aflu ceva despre ei, era zadarnic. Mulți făceau anunțuri în gazete, am făcut și eu. La câteva săptămâni, Valea Jiului de fapt a fost ocupată de armata austriacă, dar numai pentru câteva zile, pentru că românii au reocupat-o din nou. Atunci noi trenuri de refugiați aduceau chiar și ce mai rămăsese pe Jiu.

Altă căutare zadarnică. O vecină – unguroaică – mă asigura că, la plecarea ei, la miezul nopții, a văzut la noi lumină, desigur se pregăteau de plecare! Am avut alte două săptămâni de nesiguranță chinuitoare, până când am citit în gazete că românii s-au retras peste Carpați. Știind că cei dintâi care au voie să reintre în zona reocupată sunt inginerii de mine militarizați, am alergat la Pesta, unde l-am găsit pe prim-inginerul din Vulcan, Korompay. Prin el, am trimis o scrisoare anunțând familia unde să mă găsească și rugând-o să lase totul și să vină la mine! Peste câteva zile, au fost la mine.

Când ne-am revăzut în gara Bătania, copilașul cel mic, Lulu, de trei ani, m-a întâmpinat spunând: „Tată, la noi au venit cătane..."

Asupra celor petrecute pe Valea Jiului sub ocupația română citisem deja în gazete rapoarte redactate după informațiile de după prima evacuare. Informațiile acestea – mai ales cele cu privire la comuna noastră – mi s-au completat după revederea familiei.

În ziua primă de după plecarea noastră – 28 august –, jandarmii și armata maghiară au somat populația din toate comunele miniere să se refugieze. N-a fost o evacuare formală, dar pe cine au găsit în cale l-au luat înainte. De dimineață, podurile au fost aruncate în aer, iar circulația trenurilor între Lupeni și Pui s-a sistat. S-a început tristul exod al populației peste dealuri, fără nicio rânduială, multe familii luându-și lumea în cap fără bagaje, mai ales fără îmbrăcămintea necesară. Nici n-au mai găsit nimic în casele lor, din tot ce au avut.

Între Vulcan și Aninoasa este un loc numit „Priboi" (noi îi ziceam Aninoasa). Acolo este, într-un bazin frumos între dealuri, averea noastră strămoșească. De multe ori arătasem familiei mele locul cu o peșteră de acolo, spunând: „În caz de

https://biblioteca-digitala.ro

război, aici ne vom refugia". În ziua aceea, ai mei cu familia cumnatului, cuprinşi de groază pentru nesiguranţa clipelor ce aveau să urmeze, şi-au adus aminte de locul pomenit şi, către seară, lăsând acasă toate bine aşezate şi încuiate, s-au refugiat acolo. Abia îşi făcuseră culcuşul când se trezesc cu militari care îi provoacă să plece de acolo. Şi-au luat hainele şi, una cu copilul în braţe, alta cu bagajul şi cei doi copii ţinându-se de mână – erau ambii bolnavi de pojar, cu febră urcată – au luat-o la deal, tot la deal, ajungând în convoiul ce mergea către Merişori. Se înnoptase, nu erau nicidecum pregătiţi de drum şi puterile le scăzuseră. La un moment dat văd o colibă, nu stau mult pe gânduri, fac ce fac şi se închid în colibă. Au petrecut noaptea acolo.

A doua zi, s-au reîntors la Vulcan, acesta fiind ocupat deja de armata română. Populaţia a început să jefuiască prin casele părăsite, ridicând tot ce găseau: haine, vase, mobilă. Preotul Ştefan Berinde de la Câmp, văzându-se singurul preot băştinaş pe Valea Jiului, s-a încins cu un brâu tricolor şi a început a cutreiera satele, ceea ce a dat de bănuit armatei române, încât la prima retragere, de care voi vorbi mai la vale, l-au internat de a ajuns bietul om până la Dorohoi.

La această primă ocupaţie a Văii Jiului, armata română s-a purtat foarte bine cu populaţia. Văzând că la Vulcan e biserică spaţioasă, preotul militar a luat-o în primire şi a celebrat sfânta liturghie cum arată răvaşul. A rămas în memorie actul cuminecării soldaţilor. O clipă înălţătoare şi o dovadă a evlaviei din sufletul românului.

Ca un eveniment trist din acest timp, trebuie să menţionez că îngrijitorul cazinoului Pittini din Aninoasa, ascunzîndu-i pe cei trei fii ai săi, a fost arestat şi la retragere au fost împuşcaţi toţi trei la Bucureşti! Pentru că au fost nevinovaţi, acest caz a rămas un eveniment dureros în memoria întregii Văi a Jiului [8].

Despre internarea preotului Berinde, alături de câţiva unguri arestaţi şi ei, am vorbit mai înainte. Eu jubilam că, în ce mă priveşte, s-a adeverit faptul că am avut dreptate când am susţinut că e mai bine să-mi las familia acasă. Bineînţeles, cine se putea gândi la felul în care se va întoarce soarta războiului?

Preoţii militari, în primul rând căpitanul Dumitru Cernăianu, fratele prietenului meu Constantin Cernăianu, precum şi alţii, mi-au vizitat regulat familia, interesându-se de nevoile lor. Odată, soţia mea, văzând că s-au epuizat rezervele de alimente, s-a dus la companie în Vulcan. Acolo, un tânăr locotenent a primit-o cu toată politeţea şi i-a trimis cele cerute: era domnul Gheorghe Tătărescu, ministrul de mai târziu.

De la început, frontul s-a aşezat pe dealurile şi munţii ce formează cumpăna apelor dintre Jiu şi Streiu. S-au dus lupte la Dealul Babii, deasupra Merişorului şi Petrosului, pe de o parte; pe de altă parte însă – şi aici s-au dat luptele mai grele în

[8] Se spune că au fost luaţi ca spioni, găsindu-se în subsolul cazinoului, unde era telefon ce făcea legătura cu restaurantul. Dar acesta era doar un telefon de casă (de serviciu).

https://biblioteca-digitala.ro

prima etapă –, s-au luptat în munții Uricanilor, la Tulișa, armata română căutând să treacă pe acolo și să-i încercuiască pe austrieci. Cam după trei săptămâni, armata română s-a retras și Valea Jiului a fost reocupată de austrieci.

Atunci se auzeau unguroaicele strigând:

—A învins Dumnezeul maghiarilor!

Românii tăceau. Peste câteva zile iarăși au intrat românii. Atunci strigau ale noastre:

—A învins Dumnezeul românilor!

Dar, durere, învingerea aceasta a fost de scurtă durată. De la prima retragere a românilor, Valea Jiului a ajuns sub un bombardament continuu, de care nu a scăpat decât după retragerea lor definitivă. Bombardările se făceau mai ales noaptea. Multă lume s-a refugiat la noi în pivniță. Îmi spuneau copiii după aceea: „Tată, ne culcam în dormitor și ne deșteptam dimineața în pivniță..." Două săptămâni au tot dormit în pivniță!

La retragerea lor – atât la prima, cât și la cea de-a doua –, românii au dus multă lume cu ei. Astfel s-au refugiat cu ei de la Lupeni văduva Șandru cu fetele și cumnatul Aurel Nicoară cu soția. Ei s-au așezat apoi în Basarabia, de unde nu s-au reîntors decât la începutul anului 1919. Cu toate îndemnurile unora, familia mea a rămas acasă.

La a doua recuperare a Jiului, românii au tratat mai riguros populația. În prima noapte a fost internată toată populația din Vulcan. Familia mea a scăpat la spital, soția mea fiind rugată de maicile de acolo să le fie interpret.

În timpul celei de-a doua etape a luptelor, cum am mai spus, ai mei au petrecut zile grele cât timp Jiul a fost sub bombardament. Umblau toată ziua sub ploaie de gloanțe. Dar cele mai mari momente de groază le-au avut după ce în fața casei noastre s-au așezat tunuri, cu care se bombarda Pasul Vulcan până în vârful muntelui.

Când, după a doua retragere a românilor, au primit avizul meu, au vândut repede animalele pe care le-au mai avut pe la casă, au ascuns ce au putut și au plecat. Până la Pui au mers cu trăsura. Trudiți, obosiți, au ajuns la mine la Bătania.

*

Cel dintâi lucru, după reocuparea Jiului de către germani, a fost că satele au fost complet evacuate de populația română. Asta pe motivul de a nu stingheri operațiile armatei; în realitate s-a intenționat jefuirea caselor, cum ei au jefuit pe cei refugiați de mai înainte. S-au retras românii noștri înspre Țara Hațegului, iar unii, care aveau rude, au ajuns până la Mureș. În cap de iarnă, cu vitele, au îndurat bieții oameni multă mizerie. Amar s-a răzbunat soarta asupra lor! Abia către Crăciun s-au putut reîntoarce, dar n-au mai găsit nimic în casele lor; chiar și ce ascunseseră prin pământ a fost scormonit și jefuit. Lucrurile furate de ei la prima refugiere au fost aruncate în apă ori duse de acasă îndată după revenirea austro-ungurilor. Acum germanii i-au jefuit de întreg avutul lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Jalnică privelişte pentru cei ce au avut ocazia s-o vadă! Totul în ruină şi murdărie; bisericile româneşti fuseseră prefăcute în grajduri, odăjdiile bisericeşti serviseră de îmbrăcăminte pentru caii nemţilor sau se zdrenţuiseră, iar cărţile sfinte fuseseră puse pe foc... Ferească Dumnezeu de aşa nelegiuire!

Eu unul n-am avut prilejul să văd aceste lucruri. Cât am fost refugiat, P.S. Sa Episcopul eparhial m-a invitat să recurg la protopopiatul Torontalului, care era atunci vacant. Am urmat acestei onorifice invitări, fără a căuta vreodată să ştiu cum am ajuns la ea. Desigur, reîntoarcerea noastră pe Valea Jiului nu era dorită. Fratele Rusan îmi spunea că el a fost direct oprit ca, până la sfârşitul războiului, să se reîntoarcă la Vulcan (mai bine zis: să se apropie 100 km de frontieră). S-a făcut atunci preot militar.

Aşa s-a adeverit la mine că noaptea în care m-au luat jandarmii a fost ultima mea noapte ca preot pe Jiu.

Odată am regretat în mod deosebit acest lucru: în 1919, când, ajuns sub ocupaţie sârbească în Torontal, eu, care trecusem prin atâtea emoţii şi frământări în legătură cu intrarea României în acţiune, am ajuns să gust bucuria libertăţii cu o jumătate de an mai târziu ca alţii care n-au avut asemenea suferinţe.

Închei cu cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur: „Mărire lui Dumnezeu pentru toate."

La Bătania am stat cinci luni. La început, am locuit într-o cameră strâmtă care aparţinuse cântăreţului de la biserică, cumnatul şi familia lui ocupând bucătăria. Am găsit apoi o locuinţă cu două camere mobilate şi cu bucătărie între ele. Ei găteau acasă, noi ne aduceam masa de la restaurant, plătind o coroană de persoană, atâta cât primeam ajutor de refugiaţi. Eu plecasem de acasă doar cu 14 coroane în buzunar. Am mai luat împrumut de la fratele Mâcer, la Haţeg; Lugojul mi-a dat nişte liturghii, de la Pesta am primit, prin deputatul Jiului Rosenberg, 100 de coroane ajutor de refugiat.

Când am fost la Pesta, la început, găzduindu-mă la seminarul central, unde erau şi alţi preoţi romano-catolici refugiaţi din seminar, i-am văzut pe aceştia angajându-se preoţi militari şi primind avansuri pentru echipament şi alte cheltuieli. Am stat şi eu pe gânduri să fac acelaşi lucru. După multă chibzuială, m-am hotărât. Am plecat la biroul clerului militar, în Buda. Dar, pe când am ajuns eu acolo, pe la orele 1,30 după-masa, am găsit biroul închis. Am şi renunţat! Ce alt curs ar fi putut lua viaţa mea dacă nu întârziam atunci! Nu mergeam la Comloş şi nu făceam acţiunea publicistică-literară cu care m-am impus pentru viitor.

A doua oară am fost la Pesta când am trimis scrisoarea acasă. Atunci l-am găsit la Seminarul Central pe episcopul Frenţiu. El m-a chemat în camera lui şi, după ce m-a întrebat de ce nu am cerut Orăştia, mi-a propus să cer Comloşul. Se publicase odată concurs, dar, dintre cei ce l-au cerut, lui nu i-a convenit niciunul, spunând că, acolo fiind ducesa de San Marco, are nevoie de un protopop mai prezentabil. Eu am obiectat că e o parohie slabă. Mi-a spus că parohia e aşa cum ţi-o faci. Va publica din nou concursul, iar eu îmi voi depune cererea. Fără să fiu convins că aş

https://biblioteca-digitala.ro

putea face parohia mai bună, sătul de frământările de pe Valea Jiului, m-am hotărât pentru Comloş. Când a venit soţia, i-am comunicat şi ei hotărârea. A fost de aceeaşi părere.

Niciodată în viaţa mea n-am simţit ce am simţit la început în Bătania. Mă găseam absolut în neant, fără nicio ocupaţie. Nu peste mult, directorul gimnaziului de acolo, Szenészi, prieten de la liceul din Orăştie, mi-a dat să meditez un elev particular pentru examenul de clasa a IV-a. După ce mi-a venit familia, situaţia s-a schimbat. Nu-i aveam numai pe ai mei în grijă, dar a trebuit să reiau şi munca gazetărească. Todică mi-a trimis o ladă cu calendarul pe care spuneam că l-am scos în comun. Expediţia acestuia, apoi *Calea Vieţii,* mi-au dat de lucru. Când servitoarea mergea cu coletele la poştă, Lulu, drăgălaş de 3 ani, o însoţea; la poştă îl luau domnişoarele de la telefon şi îl puneau să telefoneze (*Hallo, Battonya, Cenád megye*). El era răsfăţatul tuturor, atât aci, cât şi după aceea, la Comloş. Felician făcuse clasa I-a la Vulcan, aici a continuat cu a II-a; Pius, fiind de cinci ani jumătate, a intrat aici în clasa I-a.

Trist a fost Crăciunul anului 1916. Dar mai trist fusese cel al anului 1915, când, în ajun, am înmormântat-o pe scumpa noastră copilă, Monica. Acum, în ajun, am adus-o acasă pe Mili de la Arad, unde a trecut printr-o operaţie. Nu a pregătit nimeni de sărbători cozonaci sau prăjituri, nu am avut pom de Crăciun, nu a venit Moşul cu daruri la copii. Dar a trecut şi aşa.

În toamna aceea, am mers de două ori de la Bătania la Nădlac şi Şeitin, ca să cunosc locurile: întâi m-a dus preotul profesor Gh. Pop de la Arad, care administra Bătania, a doua oară am mers eu cu soţia. Deosebit m-a bucurat cunoştinţa cu protopopul din Şeitin, Gheorghe Maior, un preot de ispravă, cum s-a dovedit mai târziu când a ajuns protopop la Oradea.

PROTOPOP LA COMLOŞ, 1917–1919

La sfârşitul lui ianuarie 1917 ne-am mutat la Comloş. În această comună fruntaşă din Banat am găsit o adevărată aristocraţie ţărănească: case ca la oraş, cu salon, cu lumină electrică până şi în grajduri, cu sistemul pensionării. Adică oamenii munceau din greu, chiar şi cei mai bine situaţi, iar, la o anumită etate, părinţii îşi lăsau averea în seama copiilor cu acte în regulă, prin care stipulau care sunt obligaţiile „depuctatului", cum îi ziceau: să le furnizeze atâta lapte la zi, atâtea cereale, atâtea ouă, păsări, porc gras, ţuică, vin, bani de cheltuială, eventual şi altele. În cazul în care învoiala nu s-ar fi respectat, părinţii şi-ar fi reluat administrarea averii.

Nu a fost uşor mutatul, cu trei copilaşi, cu puţinele efecte ce le aveam, cu transbordare la Arad, apoi la Periam, petrecând câteva ceasuri de noapte în gara neîncălzită, în ianuarie, pentru a sosi la Comloş, dimineaţa la 4. Dar aici ne-a aşteptat o cameră încălzită. Credincioşii ne-au aranjat, cu toate cele necesare, o cameră în locuinţa învăţătorului de la şcoală. Aici am stat până în martie.

https://biblioteca-digitala.ro

Învățătorul Valer Besu era dus la război. De la începutul războiului, şcolile confesionale s-au angajat ca, în locul învățătorilor mobilizați, să-i aducă pe preoți la catedră. Aşa au propus şi la Comloş protopopul Muntean, iar după el, N. Zugrav, refugiat. Mie nu-mi convenea acest lucru. Dar ce era de făcut? Şcoala trebuia să funcţioneze. Am arătat credincioşilor că soţia mea are diplomă de învățătoare şi am propus să i se facă rost de o remuneraţie. N-am reuşit şi a fost nevoită să propună gratis până în vara anului 1918, când a venit acasă învățătorul, fost prizonier în Rusia.

Să spun aici că, puţin înainte de plecarea noastră din Bătania, cumnatul Emil se reîntorsese la Vulcan, unde şi-a pus în rând căminul. Soţia mea a plecat în martie la Vulcan, a adunat mobila de pe unde a mai găsit-o şi hainele ce fuseseră ascunse în podul de deasupra verandei, unde nu au fost descoperite de hoţi. Tot ce fusese lăsat în mica cameră de baie, ale cărei uşi au fost camuflate cu două dulapuri, se furase. Aşa că vase am mai primit de la credincioşi, dar lenjeria şi îmbrăcămintea copiilor ne-au lipsit până în 1921–22, când s-a mai ajuns la normal.

În ceea ce priveşte traiul la Comloş, n-am reuşit să fac parohia mai bună de cum era. Îmi luam de la *Calea Vieţii* o retribuţie lunară de 40 de coroane. În anul prim am făcut apel la credincioşi să dea de bunăvoie un ajutor la preotul lor – precum dau orientalii lectical în cereale preoţilor lor. Câţiva m-au ascultat şi aşa am putut-o scoate la capăt anul acela. Mi-am adus un vagon de lemne de foc de la Vulcan. În vara următoare m-am aranjat mai bine. La sugestia protopopului Maior de la Şeitin, am cerut episcopului Glattfelder din Timişoara – fostul meu prefect de studii la seminarul din Pesta – să mă protejeze la ducesa de San Marco, pentru a beneficia din partea ei, ca preot unit, de o subvenţie. (E de mirare că nu făcuse acest lucru până acum, fiindcă ea, femeie foarte evlavioasă, ajutase mult biserica noastră!). La cererea mea, m-a chemat directorul la sine şi mi-a spus: „Ce doreşti? Spune tot! Acum eşti în şa! – Eu nu ştiu ce să cer", am spus eu. A luat el hârtia şi a început să scrie: „pâine, 1200 kg grâu, grăunţe pentru păsări, 800 kg orz, 600 kg porumb pentru îngrăşatul a doi porci, 3 kg de lapte la zi cu 3 cruceri litrul (preţul era 18 coroane), 12 m^3 stejar pentru lemne de foc." Toate urmau să fie aduse acasă când doresc eu. Zis şi făcut. Ducesa declarase că la această sarcină îl obligă şi pe succesorul ei de drept, cu condiţia ca la numirea preotului să se ţină seama şi de dorinţa ei.

Foarte încântat am mers la Lugoj, ducând cu mine raportul pentru aprobarea aranjamentului. Când colo, după ce i-am arătat episcopului ce am reuşit să fac, mi-a răspuns:

—Foarte rău! Episcopia nu ţine seama de capriciile unei femei la numirea preoţilor.

—Dar bine, oare nu Preasfinţia Voastră m-aţi invitat să cer Comloşul, spunând că trebuie să ţineţi seama de ducesă? Ce e mai mult: am găsit în arhiva parohială o scrisoare a episcopiei de pe vremuri, adresată preotului romano-catolic din Comloş, căruia îi cere părerea dacă cutare preot greco-catolic ar fi bun pentru Comloş.

https://biblioteca-digitala.ro

A dat din umeri şi mi-a spus să las raportul pentru consistor. N-am mai primit niciun răspuns. A venit apoi marea schimbare din toamna anului 1918.

*

Pe copiii mei – pe Pius în clasa a I-a şi pe Felician în clasa a IV-a – i-am dat la şcoala germană din Comloş. Mai bine zis la şcoala germanilor, căci populaţia catolică, pur germană, ajunsese acolo pentru că în alte şcoli se propunea numai ungureşte. Începuseră şi în biserici cu predica ungurească!

Din viaţa copiilor mei voi reţine un moment cu haz şi unul dureros, primul cu Pius, al doilea cu Lulu.

Deşi umbla la şcoala germană, în pauza de la amiazi, Pius mergea să se joace cu copiii de la şcoala noastră. Aşa s-a întâmplat că, balansându-se pe cumpăna unei fântâni părăsite din curtea şcolii, a căzut în fântână. Nişte copii s-au grăbit la noi acasă, comunicându-ne vestea îngrozitoare. Alergând eu spre şcoală, îl întâlnesc pe moşul Ciolac, vecin cu şcoala, care venea gâfâind să ne liniştească cu vestea că băiatul a fost scos din fântână. Ce se întâmplase? Fântâna plină cu vreascuri nu a lăsat ca Pius să se scufunde în apă. Copiii i-au întins cumpăna, el s-a prins de ea şi a fost salvat. Acasă, mama i-a administrat o mică dojană, dar bine că s-a terminat aşa.

În toamna anului 1917, călătorind la Vulcan, primesc o telegramă să mă grăbesc că Lulu e bolnav de difterie la spitalul din Jimbolia. Imediat am plecat şi a doua zi – duminică dimineaţa – am fost la spital. Mi s-a povestit că, neavând ser – era război! –, doctorul local l-a trimis pe copil la spital pentru a fi operat. Chirurgul, Dr. Karl Diel (bunicul Carlei)[9], fiind sâmbătă seara, a amânat operaţia pentru a doua zi, dar a cerut să fie trezit noaptea dacă băiatul nu mai putea respira. „Lieblingul" comloşenilor abia împlinise 4 ani şi toată comuna era alarmată. L-am dus pe braţe în sala de operaţie, el şoptindu-mi „Tată, nu mă lăsa". Operaţia reuşind, a stat 13 zile în spital. Mamă-sa a vegheat tot timpul lângă el, fără să închidă ochii. Dar de atunci i-a rămas o bronşită generalizată, care, durere, îl va supăra toată viaţa! Şi vai, ce greu îmi cade acum când îmi reamintesc, nu întâmplarea de atunci, ci cum, odată, copleşit de multe necazuri, mi-a spus în faţă: „De ce nu m-aţi lăsat atunci să mor?"

Observ că doctorului Diel i-am trimis prin poştă 100 de coroane cu o scrisoare de mulţumire, la care el mi-a răspuns cu următoarele rânduri, mult grăitoare: *„Prea onorate Domnule Protopop, cu mulţumită accept cele 100 coroane trimise, trăim [într-]o lume realistă, o primesc, dar puteţi crede, Prea onorate, [că] nu am contat pe ea, căci în acest caz aş fi cerut-o imediat. Mă bucur şi găsesc liniştire sufletească, doctorul se ia la luptă cu moartea ce-i stă în faţă. Sunt fericit dacă în asemenea cazuri eu ies învingător din luptă. Mă puteţi crede, doctorul are aceleaşi sentimente faţă de bolnav, faţă de lume, faţă de eul propriu, pe care le aveţi şi dv. ca părinte, care aţi putut vedea emoţiile operaţiei; acelaşi lucru se repetă la doctor, mai ales la chirurg, de multe-multe ori. Vă salută participantul la bucuria şi suferinţa iubitei dv. familii. 1. I. 1918".*

[9] Viitoarea lui noră, soţia lui Pius Brînzeu şi mama mea (nota mea, P.B.).

https://biblioteca-digitala.ro

Cine s-ar fi gândit atunci că viitorul ne rezervă o încuscrire atât de fericită!

În primăvara anului 1917, am pățit-o eu cu ochiul stâng: o ulcerație m-a făcut să stau două săptămâni la Pesta pentru tratament, apoi, venind acasă, am umblat încă 6 săptămâni la clinica de ochi din Seghedin. Şi totuşi nu m-am vindecat decât după un tratament acasă, recomandat de o femeie bătrână. Dar cicatricea a rămas. Peste câțiva ani mi-a făcut tetaj Doctorul Vicaş la Arad, dar fără prea mult folos.

La Comloş, parohia şi protopopia nu-mi dădeau mult de lucru. Puținele parohii erau foarte risipite şi comunicația grea. Mai mult mi-a dat de lucru Sânnicolau Mare, cu bătrânul preot Desin. În fine, acesta a plecat într-o altă comună, unde nu primea salariu de la stat, ci continua să-l ia tot de aici, unde nu mai servea. Eu îl ştiam pus în retragere, de aceea, când mi s-a trimis să-i subscriu chitanța la jumătate de an, am refuzat. Supărat, episcopul mi-a scris că, dacă nu înțeleg să mă supun ordinelor lor, îmi primeşte bucuros demisia. Nu i-am făcut această bucurie, ci i-am arătat cine sunt aceia cărora li s-ar putea cere demisia!

În anul 1918 am ajuns în proces la Curtea Marțială. Murind Tata în toamna anului 1914, postul de cântăreț a rămas vacant. În 1915, s-a obținut dispensă de la serviciul militar pentru cântărețiibisericeşti. Eu, fiind atât de cinstit încât nu m-am gândit să-l ajut pe fratele meu, am adus acasă de pe front pe un anume Petru Albesc, pe care l-am instruit să-mi servească la liturghiile de peste săptămână. La învățătorul Voin nu mă puteam gândi, fiindcă era un păcătos public.

În 1918, venindu-i şi lui rândul să fie mobilizat, m-a reclamat la jandarmii din Vulcan că eu am scos de la serviciul militar pe unul care nu ştie cântările în loc să-l scot pe el. Procurorul militar m-a pus sub acuză la Curtea Marțială din Cluj. Mi-am făcut replica cuvenită, fratele Groza mi-a recomandat un bun avocat din Cluj, iar dezbaterea era să se țină în 13 noiembrie. Noroc că revoluția a împiedicat-o.

Şi acum iată amintirile de la sfârşitul războiului şi despre cele petrecute sub ocupația sârbească în anii 1918–19, expuse de mine în *Almanahul Banatului* din 1931:

Amintiri din 1918–19 asupra „Desrobirei" din Torontal
De Canonicul Dr. N. Brînzeu, Lugoj

În ultimele săptămâni ale prăbuşirii Monarhiei austro-ungare fierbea revoluția în aer; în fiecare seară cu acceleratul aşteptam ziarele proaspete de la Budapesta. Întreaga „opinie publică", „țara", cerea constituirea guvernului Károlyi. La 17 octombrie Tisza a declarat în Camera de la Budapesta că războiul e pierdut, iar la 18 octombrie d-l Vaida a citit în numele românilor cunoscuta declarație. Peste câteva zile a abdicat guvernul Wekerle şi cancelarul Burian, s-a făcut încercare cu Hadik ca prim-ministru şi cu Andrássy ca ministru comun de externe, în zadar. În noaptea de 29–30 octombrie, regele, neavând încotro, a încredințat lui Károlyi formarea guvernului. Noul guvern a proclamat revoluția şi republica. Acesta a fost începutul sfârşitului.

https://biblioteca-digitala.ro

Numaidecât s-a ţinut şi la Timişoara o adunare de organizare a revoluţiei. Muncitorimea de aici a declarat Banatul republică şi a constituit patru consilii naţionale: român, german, maghiar şi sârbesc. Nu ştiu ca românii să fi avut vreo parte importantă în acţiunea de aci; atâta doar că şi-au constituit Consiliul Naţional. Dar declararea ruperii de Ungaria e o dovadă că şi minorităţile de azi ale Banatului au simţit care-i realitatea. Acelaşi simţ îl dovedeşte şi hotărârea de a ruga armata aliată să ocupe cu o zi mai curând Timişoara, ca populaţia să nu treacă la dezordini. Au venit şi fraţii sârbi, au venit glorioşi, victorioşi şi orgolioşi!

Noi, Românii, n-am fost pregătiţi în toate amănuntele pentru cele ce aveau să urmeze. Dovadă comunicatul ce l-a dat preşedintele Partidului Naţional, d-l Mihali, după organizarea Consiliului Naţional de la Cluj, cu „marele senat de 100". O acţiune a noastră, a celor de acasă, în favoarea Torontalului, şi-ar fi avut rostul ei.

Îndată după izbucnirea revoluţiei, noi cei din Torontalul de Sus am convocat o mare adunare la Comloş. Ea s-a ţinut la 8 noiembrie în chip impunător. A avut însă mai mult un caracter local. Organizării sfatului naţional, a gărzilor etc. i se datoreşte faptul că la Comloş revoluţia a decurs absolut fără niciun fel de tulburări. În moţiunea ce am adus la adunarea de la Comloş am pretins ca la conferinţa de pace să fie şi un delegat al Banatului. Dorinţa a fost înregistrată de două ziare şi atât! Cred că avea atâta importanţă ca şi un ministru al Banatului în cabinetul de azi. Dacă e vorba, la Comloş se sugerase ideea unei reprezentări proprii a Banatului; ea nu avea să se restrângă la o singură persoană, ci la un grup de persoane, cari, pe toată durata conferinţei, să acţioneze la Paris. Ce folos că abia la finele lui februarie 1919 au mers la Paris şi la Londra, trimişi de d-l Maniu (la rugarea d-lui Vaida), d-l Avram Imbroane şi regretatul protopop Dr. Ioan Sârbu, ca reprezentanţi ai Banatului, şi au cerut redeschiderea chestiunii? (v. Acţiunea Diplomatică a României de V.V. Tilea, p. 147). Altcum au ştiut să-şi apere sârbii pretenţiile asupra Banatului. Nu numai atât, dar, încă la începuturile conferinţei, sârbii din Bătania au adunat suma de 30.000 coroane şi au trimis delegaţi la Paris cerând ca Bătania (jud. Cenad) să se anexeze la Iugoslavia!

În Torontalul de Jos s-a putut face şi mai puţin. O seamă de români din Bechicerecul Mare şi împrejurimi – în frunte cu d-l Dr. D. Chiroiu – au lansat un apel, îndemnând la constituirea consiliilor naţionale, dar ocupaţia sârbească a pus capăt oricărei mişcări. Ei, cari împreună cu noi au suferit de la unguri (adevărul e că puţin au suferit, deoarece majoritatea sârbilor erau pe vremuri maghiarofili, cum foarte bine a arătat-o broşura d-lui R.S. Molin, Velika Srbija), – acum, din oprimaţi au devenit agresori, năpustindu-se cu o nemaipomenită furie asupra oricărei manifestări de viaţă românească. Întemniţările, internările de la Belgrad şi din Albania sunt unele din cele mai dureroase momente ale istoriei noastre. Cât de mult urau ei pe români se vedea şi de acolo că în ţinuturile curat româneşti, publicaţiile oficiale le făceau şi în limba germană şi maghiară, dar în româneşte nimic.

*

E cunoscut felul brutal în care s-a împiedicat participarea bănăţenilor la adunarea de la Alba Iulia. Pe linia Timişoara-Arad, lumea a fost dată jos din tren. Abia pe linia Kikinda-Arad ne-am putut strecura neobservaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

O vreme, s-a menţinut comunicaţia poştală şi de cale ferată cu părţile extrabănăţene, apoi s-a sistat totul. La Seghedin, la Arad şi în alte puncte, se ardeau saci întregi de poştă. Trenurile nu mai comunicau decât până la Aradul Nou. Pentru a ajunge la Arad ori la Lugoj (după ce se stabilise frontiera la Recaş), era nevoie de autorizaţie de la comandamentul din Timişoara (*Komanda Mesta*). Dar omul găseşte întotdeauna o ieşire. La Aradul Nou, se dădea lumea jos din tren şi o lua pe jos spre podul de la Mureş, acolo întindea santinelei autorizaţia de călătorie de la pretură (fără asta nici nu puteai pleca de acasă), punea în ea o hârtie de 100 de coroane, soldatul lua hârtia, spunea „*Dobro*" şi omul nostru putea merge mai departe.

*

Am arătat altă dată (în „România" din 3 decembrie 1923), cum au împiedecat sârbii o mare manifestaţie românească în onoarea generalului Berthelot. Era în decembrie 1918. Consiliul naţional de la Timişoara ne-a avizat că marele filoromân trece prin Banat şi urmează să viziteze o comună de aci. S-a găsit că cel mai potrivit ar fi, desigur, Comloşul. Am făcut toate pregătirile, rămânând ca, în ziua în care vom fi avizaţi de la Timişoara, să ieşim întru întâmpinarea ilustrului oaspete la gara Jimbolia. Într-o dimineaţă, iată că un călăreţ parcurge străzile suflând din goarnă. Deodată întreg satul se îmbracă în haine de sărbătoare; o ceată de călăreţi şi vreo cincizeci de trăsuri, dintre care două trase de câte patru cai, pleacă frumos la rând spre Jimbolia. Aşteaptă trenul, în gară. Eu, nu ştiu cum, trecusem puţin prin oraş. Nu peste mult timp mă reîntorc şi abia mai găsesc două-trei trăsuri, pregătite şi acelea de plecare, iar în gară dau de vrednicul meu credincios, domnul Vichentie Stanciu.

—Ce s-a întâmplat? întreb eu.

—Prea onorate, răspunde el, până ai fost D-ta dus, a venit un locotenent sârb, i-a chemat înaintea sa pe preoţi (erau trei preoţi cu toţii) şi pe învăţători. I-a întrebat ce căutau aici şi le-a spus că, dacă nu pleacă, şterge toată lumea, îi deţine pe toţi. Aşa, oamenii s-au retras. Iată şi trăsura mea. Pofteşte în ea, căci eu rămân aici. Pe mine nu mă cunoaşte nimeni, eu vreau totuşi să-i văd pe domnii aceia...

De fapt, domnul Stanciu a rămas şi, când a venit trenul, s-a dus la ofiţerul român care îl însoţea pe General şi i-a spus ce batjocură au făcut sârbii. Acela l-a mângâiat spunându-i că situaţia aceasta nu va mai dura mult.

Noi ne-am reîntors acasă, plouaţi şi resemnaţi. Eu nici n-am mai ajuns la ceilalţi, nu i-am mai văzut în ziua aceea.

Dar mai era ceva. Programul era făcut aşa încât, dacă vine Generalul, masa să se ia la fruntaşul între fruntaşi, d-l Iosif Pascu. Cei aşteptaţi n-au venit. Dar bucatele erau pregătite. Ce era de făcut? Către seară, d-l Pascu a trimis un om, invitându-ne la masă. Se gătise pentru 30–40 de persoane şi încă „gostie", nu minciună! Când colo, ce să vezi? În afară de mine şi de dascălul meu, niciunul dintre preoţi şi

https://biblioteca-digitala.ro

învățători n-a putut veni. A venit d-l notar Bogdan şi o seamă de fruntaşi ai satului şi am tras o omenie cum rar se mai întâmplă!

*

În vreme ce în Ardeal se inaugura România liberă, viaţa era o sărbătoare luminată, văile şi munţii răsunau de accentele cântării „Pe-al nostru steag e scris unire", – la noi, în Banat, cu deosebire în Torontal, stăteam pe întuneric. Nicio scrisoare, nicio gazetă din Ardeal. Tot mai multe ştiri alarmante despre internări şi întemniţaţi la sârbi. Odată, de lângă mine au deţinut la Jimbolia pe d-l Birther, proprietar de moară în Comloş, pentru că spusese cuiva că gazetele anunţă retragerea sârbilor din Banat.

Abia prin ţăranii de la Comloş, oameni isteţi care mergeau în Ardeal cu tutun de contrabandă, mai primeam câte o gazetă românească.

În aprilie 1919, mi-am botezat fetiţa, pe Domnica. Printr-un român din Sânnicolau-Mare, trimisesem vorbă preotului nostru din Cenad să vină la botez. Îi spun românului că mai vin doi preoţi, ca să ţinem cu această cale şi un sinod protopopesc, pe care altcum nu l-am putea ţine. Trebuia să alegem un delegat pentru sinodul diecezan. Am trecut cu bine peste toate şi chiar eram la masă, când ne trezim că intră în casă doi detectivi sârbi şi mă trag la răspundere. M-au întrebat despre natura adunării secrete ţinute acolo. A trebuit să-i arătăm copila şi pe moaşe ca să-i convingem că n-am ţinut decât botezul creştinesc. S-au dus ameninţând.

Românul meu mă trădase...

N-aş vrea să spun cine a ajuns după aceea în serviciul siguranţei române!...

În 14–16 mai, a avut loc congresul preoţilor uniţi la Cluj, iar în 20 mai – sinodul diecezan la Lugoj. Trebuia să merg. La Timişoara – nici vorbă să primeşti autorizaţie. Am venit pe jos până la Recaş, iar de aici am luat trenul.

Înapoi, am călătorit cu o autorizaţie primită de la francezi, la Lugoj. Cu acelaşi document voiam mai târziu să fac călătoria înapoi la Lugoj. Mi s-a spus că trebuie să o vizez la *Komanda Mesta*. Am mers la un prieten sârb din Timişoara, care s-a angajat să-mi obţină viza. Era chiar în serviciul poliţiei. A doua zi, mergând după rezultat, mi-a spus:

—Părinte, vezi să nu te prindă. Te-au găsit pe o listă neagră, au spus să te trimit în persoană la ei; să nu mergi că numaidecât vei fi deţinut şi dus în Albania... Stai undeva ascuns, căci probabil te caută şi acasă...

—Bine, dar pentru ce? întreb eu.

—Am să mă interesez la prim-pretorul din Jimbolia, spuse el.

Prietenul meu n-a aflat nimic de la Jimbolia, dar mi-a spus că sârbii au primit ordin să evacueze Timişoara. Probabil din acest motiv nu i-au mai urmărit pe românii luaţi la ochi. M-am întors acasă fără nicio supărare.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu mult după aceea a şi urmat evacuarea, retrăgându-se sârbii la frontiera actuală, rectificată în 1924. Pentru cei eliberaţi, au urmat zile de bucurie şi sărbătoare, pentru ceilalţi jale şi durere.

Până când, Doamne, până când?

ÎN LUGOJ: LA *DRAPELUL* ŞI NOTAR CONSISTORIAL

O continuare la amintirile de mai sus o formează „Evocările" publicate în gazeta *Drapelul*, seria II din noiembrie 1944. În ele se repetă şi se vor repeta şi alte amintiri – unele lucruri uşor de observat.

Am mai publicat amintiri din anii 1919–20, am arătat undeva şi cum a încetat să mai apară *Drapelul*, totuşi cred că nu va fi fără interes a mai descrie câte ceva din viaţa noastră publicistică de acum un sfert de veac. Sunt momente interesante şi mult asemănătoare cu cele de astăzi.

Se ştie că, în marea însufleţire pentru realizarea idealului naţional, românii din Lugoj au hotărât preluarea *Drapelului* de la regretatul V. Branişte – care pleca şef de resort la Sibiu – şi transformarea lui în cotidian, editat de o societate anonimă cu tipografie proprie. Acestea s-au hotărât la începutul primăverii anului 1919, dar la constituirea societăţii nu s-a ajuns, ci comitetul de iniţiativă a cumpărat în vara anului 1919 o tipografie şi s-a oprit asupra persoanelor care urmau să ia în mână redactarea cotidianului. Alegerea a căzut asupra regretatului protopop de la Bocşa, Mihai Gaşpar, şi a mea.

Pe vremea aceea, eu eram protopop la Comloşul bănăţean şi, partea aceea fiind sub ocupaţie sârbească, nu prea aveam contact cu Lugojul, deci nu ştiam ce se întâmplă aici. Episcopul de atunci al Lugojului, Î.P.S. Valeriu Frenţiu, preşedintele comitetului de iniţiativă, îmi tot trimitea vorbă, pe toate căile posibile, să vin la Lugoj pentru o discuţie importantă, dar eu nu primeam niciun mesaj. De plecat, nu prea puteam pleca de acasă, fiindcă ocupanţii de atunci erau destul de riguroşi cu noi, românii, ca şi cu şvabii sau cu ungurii. Spre sfârşitul lui iulie, deschizându-se la Sibiu parlamentul Ardealului, numit „Marele Sfat Naţional", am reuşit să mă strecor la Jimbolia şi să ajung pe teritoriu românesc. Ce bucurie, când mi-am revăzut prietenii la Arad, între care pe actualul Secretar general al Comisariatului pentru Ardeal, domnul General Barbu, în uniforma armatei române, atunci avansat maior! El mi-a şi vizat un fel de legitimaţie, pe care o purtam asupra mea – făcută de „Oficiul protopopesc al Torontalului" (care eram tot eu!) –, recomandându-mă tuturor autorităţilor civile şi militare.

Îmi închipui că ceva asemănător s-ar petrece şi cu cel ce astăzi ar veni dintr-un teritoriu românesc proaspăt eliberat într-altul!

La Sibiu, m-a luat I.P.S. Episcopul încă de pe stradă şi mi-a arătat întreg planul.

—Te duci de aici direct la Lugoj, îmi spuse.

Am venit la Lugoj. La Sibiu nu aveam de ce să stau, eu nefiind membru al Marelui Sfat, deşi fusesem membru de drept al Marii Adunări de la Alba Iulia la 1

https://biblioteca-digitala.ro

decembrie 1918; au fost alţii care s-au pus pe listă. În tren, îmi spune regretatul Ştefan Ţiucu, student în medicină, cumnatul domnului Victor Bîrlea: „Bine faci că nu vii. Bîrlea a plecat la Sibiu în chestiunea liceului pe care îl va prelua, nu mai are cine să redacteze *Drapelul*." De fapt, *Drapelul*, deşi apărea de trei ori pe săptămână, se redacta cu foarfeca de către inteligentul conducător al tipografiei, Nicolae Jugănaru, după gazetele ce soseau de la Bucureşti.

Am scos primul număr redactat de mine, sub impresia ocupării Budapestei de către armata română, impresie dictată de prim-articolul: *„Veni, vidi, vici"*. Cine s-ar fi gândit că, peste un sfert de veac, articolul acela avea să primească – după cum credeam şi atunci că în curând va primi – o nouă actualitate, de data aceasta şi mai gravă, dacă nu fatală?

Şi acum să vă povestesc ceva din luptele pentru hârtie.

Trebuie să ştim din capul locului că în trecutul război mondial am dus-o cu mult mai rău cu hârtia decât în actualul război. Atunci nu se producea decât hârtie de calitate proastă, în cantitate insuficientă, care, fiind blocată, făcea imposibilă formarea rezervelor. Aşa ne-a găsit desfacerea de Ungaria. În toamna anului 1919 şi în iarna anului 1920, am tipărit *Drapelul* pe nişte fituici, ba şi pe hârtia brună de împachetat. Abia în primăvara anului 1920 am ajuns la hârtie, prin Oficiul de la Bucureşti. Dar înainte de a vă spune despre acestea, vă povestesc o altă întâmplare, devenită bună afacere pentru alţii.

În toamna anului 1919, îmi spune cineva – dacă nu mă înşel, prietenul Valeriu Baciu, şef de serviciu la primărie – că la Timişoara ar fi un vagon de hârtie. Mi-a dat şi firma la care o pot găsi. L-am rugat pe domnul prefect Gh. Dobrin să-i telefoneze colegului său de la Timişoara că voi merge să-i cer concursul în chestiune, hârtia fiind blocată. Nu ştiu ce a răspuns prefectul – era regretatul A. Cosma, ajuns mai târziu ministru –, dar l-am auzit pe prefectul nostru spunând: „Aveţi grijă că iarăşi vă facem să prindeţi peşti" (aluzie la închiderea stăvilarului de la Coştei, când canalul Bega a rămas fără apă şi timişorenii puteau fi văzuţi prinzând peşti...). Destul că am mers la Timişoara, la firma indicată. Era o prăvălie de sticlărie şi porţelanuri. Patronul ei mi-a mărturisit că, de fapt, există un vagon cu hârtie de vânzare la Timişoara, dar este proprietatea unui inginer, pe care ar trebui să-l caut.

L-am găsit pe inginerul respectiv, care mi-a povestit cum a reuşit, cu multe riscuri, să aducă, pe vremurile acestea, hârtia din Austria. Era de diferite calităţi şi, când mi-a spus preţul, am început să ne târguim, dar – oricât am insistat să fie mai conciliant, arătându-i că am ordin să raportez autorităţilor – nu ne-am putut înţelege.

Nu mi-a spus decât să vorbesc cu prefectul. Acesta şi-a notat adresa şi mi-a spus: „Lasă în grija mea, o să punem noi mâna pe hârtie şi *poate* veţi primi şi Dv. ceva din ea..."

N-am primit nimic. Atunci am văzut că, unde doi sunt părtaşi la aceeaşi pradă, cel mai slab nu trebuie să aştepte nimic de la cel mai tare! Şi nici măcar nu i-am mai

https://biblioteca-digitala.ro

făcut pe timişoreni să prindă peşti. Mai târziu, a ieşit la iveală orientarea lor politică, care ne-a despărţit definitiv, pe tot timpul luptelor de partide.

*

O altă istorie cu procurarea hârtiei merită să fie povestită aici. În iarna anului 1920, sub guvernul Vaida, prefectul nostru, Dr. Gh. Dobrin, a trimis o cerere lui Cicio-Pop, să dea *Drapelului* hârtie. Ni s-a repartizat un vagon de hârtie la Buşteni, îndrumaţi fiind să-i plătim costul la Oficiul din Bucureşti şi să o ridicăm. A trebuit să plec eu. Nefiind restabilită circulaţia pe linia Slatina-Piteşti (chiar şi Simplonul făcea ruta peste Timişoara-Arad-Teiuş), am mers şi eu la Teiuş, iar de aici am dat o raită pe la Cluj, pentru autorizaţie de transport pe liniile ferate ardelene, care aveau administraţie separată, de la Predeal încoace. De la Cluj, am luat drumul Bucureştilor şi am făcut călătoria descrisă în numărul din 11 aprilie 1920 al *Drapelului* după cum urmează.

„Note fugare
În compartimentul de curieri

De aşteptaţi să citiţi aici lucruri din tainele valizelor diplomatice, subtilităţi din saloanele celor ce aranjează destinele lumii, o să rămâneţi înşelaţi: dar nu eu sunt vina.

*

În alte vremuri nu urcai [în] trenul transiberian mai îngrijorat decât cum urci acum [în] trenul care te duce la Bucureşti. După ce zile şi nopţi întregi te-au mistuit gândurile – cum vei încăpea în tren, când vei ajunge la Bucureşti? – iacă-te, într-o clipă, după cuvenită aşteptare, cu trenul în gară şi roiul de pasageri aruncându-se spre el. Te arunci şi tu cu valul, dar, când ajungi la vagoane, toate scările sunt cotropite, de la geamuri [se aud] strigăte: „Nu mai este loc!". Alergi ca un nebun înainte şi înapoi. Pe urmă ajungi înaintea unei soluţii, care pe atâţia i-a scăpat din necaz: la vagonul domnilor parlamentari. Acest vagon, întrucât mai are locuri libere, primeşte şi altfel de muritori; scările-i sunt libere, mai încapi pe culoar şi, dacă aranjezi lucrul cu bine, pătrunzi tot mai înăuntru.

Aşa am petrecut mai acum două-trei săptămâni, la Cluj, de unde trebuia să merg până la Bucureşti.

Înghesuit, din bunăvoinţa unor prieteni, într-un com-partiment al vagonului parlamentar, aştept plecarea trenului, gândindu-mă cum va fi sfârşitul. Ce bine-i a şedea acasă şi a nu căuta să te joci cu soarta nemiloasă. Nemiloasă... Nu faţă de toţi. Iată, la compartimentul vecin, un sergent lipeşte o hârtie pe uşă: «rezervat pentru curieri», semnătură, sigil. Interesându-mă, aflu ce se află în el, un domn care ar avea titlul de curier, încolo rezervarea s-a făcut pentru 2 domni şi o damă, notabilităţi liberale din Bucureşti, cărora, în lipsă de vagon-lit, li se uşurează astfel călătoria.

Bine, mă gândesc în sine, ce democraţie e aceasta? Ici înghesuiţi, acolo la fel, pe culoar nu te poţi mişca şi în vecini se joacă cărţi cu canapelele jumătate goale. Să vedem: aş reuşi să trec acolo, lăsând locul de aici altuia (nota bene: aveam atributul de curier)?

https://biblioteca-digitala.ro

—Pardon, zic, după ce cu greu mi se descuie uşa, îmi daţi voie? Şi eu sunt curier...

—Poftească, sună răspunsul cam pe îndelete.

Şi mă aşez, având mulţumirea că voi călători bine până la Bucureşti.

Nu tot aşa ceilalţi oaspeţi ai compartimentului. Deranjaţi odată, văd că nu e exclusă posibilitatea de-a se repeta cazul până la cel din urmă loc de şezut şi cui îi place să călătorească cu atâţia la un loc? E bine să fim singuri, nesupăraţi de nimeni. Şi soarta din nou îi favorizează. La capătul vagonului, un compartiment jumătate, cu trei locuri, rămâne gol la Teiuş, iar oamenii noştri trec acolo, de unde nu-i va mai scoate nimeni până la Bucureşti. Rămân eu cu celălalt domn, sub scutul afişului de pe uşă, dar, la un moment dat, se umplu toate locurile.

*

S-a înserat de-a binelea. Noroc că avem luminare (un domn de la „resort" citeşte un roman în ungureşte), povestim, trecem încet de la o gară la alta. Începem a moţăi. Tot mai rar se aude o vorbă, nu mai ştim când trecem pe la Blaj, Câmpul-Libertăţii, Micăsasa. Se stinge şi luminarea. Noapte bună!

Odată ne trezim. Brusc se deschide uşa compartimentului, intră un soldat cu puşca, după el un domn civil strigând: „Rog legitimaţion, cine este curier, aici coupé de curier." Tresar oamenii din somn, încep a se uita unul la altul, domnul străin începe a răcni: „Legitimaţion, am spus dată, cine nu e curier afară!" Şi, văzând că ne uităm cam ciudat la el, adăugă: „Eu ataşat la legaţiunea română din Viena, locotenent în armata română, suntem o comisiune pentru naţionalizarea industriei, trebuie locuri..."

Văzându-l cu santinela, ne scoatem hârtiile şi domnul, care nu prea înţelegea româneşte, începe a le căuta: „Nu bun, nu bun", strigă la fiecare şi începe a da afară oameni. „Toţi afară, toţi", strigă în gura mare. „Bine domnule, câţi sunteţi?", întrebăm noi. „Patru locuri trebuie la noi."

—Ei, iacă aveţi patru locuri libere, o luăm noi pe diplomaticeşte.

—Bun, rămâneţi dară aici, dar numai prin graţia mea – şi începe a rânji aşezându-se cu cei trei saşi ai lui, care călătoreau şi ei la Braşov (dacă nu mă înşel) şi le venea bine afacerea.

Trenul porneşte. A fost în Copşa Mică. Liniştiţi, plecăm mai departe. Omul nostru devine comunicativ. Începe a povesti cum călătoreşte el lunar de la Viena la Bucureşti şi retur, cum i se respectă privilegiile, ce putere mare are. Se aude pe culoar ceva zgomot şi el îndată strigă: „Csend legyen" („Linişte"). Un băieţandru îşi permite să facă observaţia că domnii ar trebui să fie mulţumiţi că şed aşa de bine ... îndată sare: „Ce ai zis, legitimaţion!" şi se naşte o scenă care umple de groază vagonul întreg.

Al naibii diplomat, ne gândim, aşezându-ne iarăşi. Oare mulţi din aceştia va fi având România Mare? Oare eu când voi putea lua santinela din gară ca să-mi fac loc în tren?

În scuturatul monoton al trenului, începem iarăşi a moţăi ... Adormim. E ora două dimineaţa.

Deodată zgomot nou. Se deschide uşa, se aud strigăte: „Afară toţi civilii, acesta e compartiment pentru curieri militari." Deschidem ochii. Vedem doi ofiţeri, un maior şi un locotenent, care, mergând în concediu, reclamă locurile, strigând: „Afară, nicio legitimaţie, ce, noi ofiţeri superiori şi curieri militari, să stăm afară, ţivilii să şadă aici? Afară!..."

https://biblioteca-digitala.ro

Şi ieşim toţi pe culoar, afară de diplomatul pe care, cunoscându-l, maiorul – care părea a fi şi el sas – îl lasă să şadă.

Ba se înfiripă între ei o conversaţie vie, în care sunt atrase şi două cucoane tinere de pe culoar, tot săsoaice, care pe urmă sunt poftite în compartiment, pe lângă tot separatismul diplomatic şi stricteţea militară. Se face curte într-un mod atât de îndrăzneţ, încât toţi ne ruşinăm, numai diplomatul şi „ofiţerul superior" – nu.

—Stai, sasule, că-ţi arătăm noi. Dacă ofiţerii mai fac abuzuri – durere –, nu o iei aşa de tragic, dar ca sub masca diplomaţiei să facă cineva aşa brutalităţi, la asta trebuie răspuns.

Ajungem la Braşov. Se dă lumea jos. Compartimentul de curieri rămâne iar pe jumătate gol, se dă jos şi maiorul cu cucoanele. Celălalt ofiţer trece în alt compartiment, noi ne aflăm locuri în altele – nu mai aveam chef să călătorim cu diplomatul. Dar uite că nici nu lasă pe nimeni altcineva în compartimentul lui.

Un pasager caută să intre şi îl refuză strigând: „Ich will mich ausruhen" („Doresc să mă odihnesc").

Cum să-l păcălim?

Vine nenea Corfescu, cunoscutul bariton. Se urcase la Cluj în alt vagon, dar aici, la Braşov, schimbându-se garnitura, n-a mai aflat loc gol şi a venit la noi.

—Măi Corfescule, îi zice unul dintre noi, ia mergi în compartimentul acesta, ţi-am rezervat un loc. Să ştii însă că vei avea de lucru cu un diplomat.

—Las' pe mine – răspunde nenea – şi se aşează în scaun. Mânios, îl priveşte sasul şi-i face un gest: „Ge'n Sie hinaus!" („Ieşiţi afară!"). Corfescu se face că nu observă.

—Gehen Sie hinaus, aici coupé rezervat, eu diplomat rumun, nu permit.

—Du verfluchter Kerl, trăzneşte nenea, aruncând scântei de sub căciulă – d-apoi n-ai pace odată? Dacă eşti diplomat, şezi pe loc, nu ţi-l ia nimeni (n.b.: peste noapte, cei doi ofiţeri, discutând dreptul civililor sau al militarilor asupra comparti-mentului, pur şi simplu rupseseră afişul). Şi-i mai trage nenea nişte lecţii de democraţie şi de omenie românească, cum nu cred că şi-o mai fi auzit diplomatul. Furios, roşu la faţă, acesta replică:

—Ich bin Oberleutnant der rumänischer Armee!

—Ich bin Hauptmann! strigă Corfescu nu în bariton, ci stentoric, de se cutremură aerul.

Ich bin Hauptmann. Niciodată n-a răsunat vreun cuvânt mai la locul său. Un surâs de satisfacţie apare pe feţele privito-rilor, iar diplomatul cu nas lung, cioflecat, îşi lasă capul în jos, priveşte resemnat la picioare; nu mai are cu nimeni nimic.

De la Braşov până la Bucureşti n-a mai grăit niciun cuvânt către cineva. Iar noi, de la Braşov până la Bucureşti, în jurul lui Corfescu, care a trecut apoi la noi, multă vreme n-am avut alta de vorbit decât despre cele întâmplate în compartimentul de curieri şi cum, de multe ori, unde diplomaţia păcătuieşte, Dumnezeu face dreptate."

Sosind la Bucureşti după o călătorie de 30 ore de la Cluj, am mers la Oficiul de hârtie, am plătit, la Ministerul Industriei şi Comerţului am luat avizul necesar şi am pornit spre Buşteni. Aici, fabrica mi-a spus că peste trei zile pot ridica marfa. Ce să fac aici, unde abia la o casă particulară am reuşit să primesc adăpost – toată

https://biblioteca-digitala.ro

Valea Prahovei fiind ruinată după război? M-am dus iarăşi la Bucureşti. Aici, la şedinţa parlamentului, odată vedem că se prezintă generalul Averescu cu o hârtie în mână şi citeşte decretul regal prin care guvernul Vaida e concediat, el, Averescu, e numit şeful noului guvern şi parlamentul e dizolvat.

Ca un trăsnet a venit această schimbare! Vaida, şeful guvernului, nici nu era în ţară, ci în Anglia, în drumul său de a crea atmosferă favorabilă României pe la cabinetele europene – ceea ce reuşise destul de bine. Nu la fel i-a mers şi în politica internă. Cicio-Pop, pe la care am trecut a doua zi, nu mai contenea: ce bine au guvernat ei, n-au cheltuit niciun ban cu O.P. (Ordinea Publică, fond discret la Ministerul de Interne). Dar chiar asta era. Felul cum dr. Lupu tratase anumite mişcări din ţară a dat o armă în mâna camarilei, care l-a putut înspăimânta pe rege că suntem în pragul revoluţiei, că generalul Averescu trebuie să facă ordine în ţară. Iar acesta, Averescu – cum a spus-o unui trimis al ziarului *Le Journal* de la Paris – a primit să fie adus la putere, bazându-se pe marea popularitate ce şi-o câştigase în rândurile soldaţilor în război, crezând că va avea concursul elementelor de bine din toate partidele şi că astfel va scoate ţara din greutăţile în care se zbate, creând un nou regim, străin de metodele politice practicate până atunci. Amar s-a înşelat.

Cu toate că la alegeri a reuşit – fără fraude –, nu şi-a putut pune în aplicare idealul de a crea un nou regim şi noi moravuri politice într-o ţară nouă. Toată administraţia era împânzită cu oamenii liberalilor, capitalurile erau în mâinile lor. În guvern va fi avut el oameni capabili şi cu vază, ordine a făcut el în multe privinţe, dar, când a ajuns la legiferările economice, atunci a trebuit să cadă. Cel mai ireductibil duşman i-a fost Partidul Naţional din Ardeal, lovit în amorul propriu de căderea guvernului Vaida, care cu toate mijloacele demagogice agita poporul, mergând mână-n mână cu liberalii – mai discreţi la început – pentru a răsturna guvernul.

Dintre ardeleni au intrat în primul guvern Averescu O. Goga şi O. Tăslăuanu. Între primele măsuri ale guvernului a fost desfiinţarea acelei administraţii separate a Ardealului care se numea Consiliul Dirigent. S-au înfiinţat la Cluj secretariate generale ale ministerelor care au lichidat fiecare resort. La aceste secretariate s-au găsit ardeleni dintre „tinerii oţeliţi" – între ei şi prietenul meu, Petru Groza – care în acest chip şi-a început ascensiunea. Foarte prezentabil şi făcându-se cunoscut ca fiind în bune raporturi cu minorităţile din Ardeal (cu maghiarimea, ce avea la bază necamuflate raporturi sentimentale), când a venit vorba să se creeze un minister al Ardealului, el a ajuns titularul acestuia.

Trecând eu pe la minister, aflu de la subdirectorul respectiv că hârtia noastră s-a redus la jumătate. Cum eu plătisem vagonul întreg şi nu aveam chel să o împart cu nimeni, am luat o recomandaţie de la Anton Mocioni, ministrul Casei Regale, şi m-am dus la Tăslăuanu, ministrul Industriei şi Comerţului. N-am reuşit. Am mers pe ziua fixată, la Buşteni, unde fabrica încă nu primisese nicio dispoziţie. M-am dat pe lângă dirigintele poştei: în caz că vine telegrama, nu ar putea cumva amâna

https://biblioteca-digitala.ro

livrarea ei până plec eu cu hârtia? Nu s-a învoit. Am căutat să obţin bunăvoinţa secretarului de la fabrică, dar nici el nu mi-a dat nicio asigurare. Lucrul a mers, însă, înainte, hârtia s-a aşezat în vagon, acesta a fost predat gării şi, când a fost totul gata, a venit secretarul să-mi spună că a sosit telegrama. Dar eu am plecat cu vagonul complet.

În campania de alegeri averescane, noi a trebuit să luptăm contra guvernului şi a candidaţilor lui şi în aceste împrejurări şi-a găsit *Drapelul* sfârşitul. Asta se va vedea mai bine din cele expuse de mine într-un articol publicat la 31 octombrie 1937 în gazeta *Acţiunea* din Lugoj, cu ocazia congresului ţinut la Lugoj a Federaţiei Generale a Presei din Provincie.

CUM A ÎNCETAT SĂ APARĂ *DRAPELUL?*

Drapelul lui Valeriu Branişte, gazeta care, timp de douăzeci de ani, a fost un far luminător al Banatului, ajunsă în ultimii ani ai războiului să fie singurul organ de publicitate al românilor de dincoace de Carpaţi alături de câteva publicaţii cu caracter religios, a apărut ultima dată la 8 iunie 1920.

Dar de mai bine de un an încetase orice legătură cu V. Branişte, în afară de acordarea titlului de fondator pe care îl purta acesta în fruntea gazetei. Curând după intrarea în funcţiune a Consiliului Dirigent Român la Sibiu, trecând V. Goldiş cu St. Cicio Pop în guvernul central de la Bucureşti, resortul Cultelor şi Instrucţiunii i-a revenit lui V. Branişte, care astfel a părăsit Lugojul. Ce urma să se întâmple cu *Drapelul*?

Marele entuziasm ce ţinea atunci toată suflarea românească sub a sa stăpânire, dând fiinţă la o seamă de cotidiene în diferite centre ale Ardealului, a făcut ca şi lugojenii să hotărască înfiinţarea unei societăţi de editură „Drapelul", cu tipografie şi cu *Drapelul* cotidian. A apărut apelul respectiv, semnat de tot ce avea bun şi românesc Lugojul cu judeţul de atunci al Caraş-Severinului, având în frunte pe inimosul episcop Valeriu Frenţiu, în curtea căruia se concentra întreaga acţiune naţională, şi pe energicul luptător dr. G. Dobrin, fostul prim-prefect român al Lugojului.

Organizarea acţiunii mergea mai greu decât planurile. Până la intrarea armatei române în Banat, la sfârşitul lui iulie 1919 – jandarmeria română intrase în mai, ca auxiliară a armatei de ocupaţie franceză –, *Drapelul* s-a menţinut într-un fel de provizorat: el a continuat să apară ca până aici, de două ori pe săptămână, sub îngrijirea părintelui profesor dr. V. Bîrlea. *Drapelul* este oglinda vieţii româneşti din vremea aceea, scoţând şi o ediţie specială o dată pe săptămână: *„Drapelul pour nos amis français"*. Între timp, s-a găsit tipografia, s-a căzut de acord asupra redacţiei, fiind invitaţi în fruntea ei regretatul protopop al Bocşei, M. Gaşpar, şi subsemnatul

https://biblioteca-digitala.ro

de la Comloş. Şi astfel, la începutul lunii august 1919, *Drapelul* ajunge sub noua conducere, îşi aranjează atelierele proprii şi de la 1 septembrie apare cotidian!

Calculul fusese făcut cu mult optimism: *Drapelul,* declarat organ oficial al guvernării de atunci, va avea atâtea abonamente de la comune, atâtea de la particulari, atâta se va vinde cu numărul, atâta va aduce tipografia şi va ieşi foarte bine la cale! Dar, vezi Doamne, nici abonamentele oficiale nu intrau regulat, de la particulari şi din anunţuri se încasa cam puţin, colportajul nu era bine organizat la noi pe vremea aceea, iar tipografia – dacă aducea ceva (şi aducea, pentru că, pe vremea aceea de românizare, se cereau foarte multe imprimate) – trebuia să se plătească mai întâi pe sine!

Unde mai pui că, la o jumătate de an, în martie 1920, a venit schimbarea de regim, cu marile lupte politice de la alegerile averescane! *Drapelul* era ţinut să facă opoziţie şi o făcea fără nicio considerare. Chiar de la început s-a încercat să i se reducă contingentul de hârtie (istoria unui vagon de hârtie din primăvara anului 1920 am să o povestesc altă dată!). Cenzorilor li s-a dat ordin să fie cât se poate de necruţători. *Drapelul* apărea cu mari pete albe, adesea mai mult în alb. Odată a şi fost confiscat de poliţie, act pe care procurorul l-a infirmat, dar în zadar...

Pe de altă parte, soarta cotidienelor româneşti din provincie era pecetluită: nu puteau susţine concurenţa celor de la Bucureşti. De *Drapelul* nu se mai interesa nimeni. La un moment dat, colegul Gaşpar a părăsit redacţia. Atunci s-au întâlnit la Bucureşti cei doi lideri ai întreprinderii: episcopul Frenţiu şi V. Branişte. Au redactat un proces verbal prin care declarau societatea „Drapelul" desfiinţată, trecând toate pasivele gazetei în contul tipografiei, pe care o lua P.S. Sa Frenţiu, împreună cu datoriile proprii ale acesteia (preţul de cumpărare împrumutat de la bancă). Iar eu am primit avizul ca pe data de 8 iunie să scot ultimul număr din *Drapelul.*

Ne-am executat, deci, şi, într-un articol intitulat *Către cetitorii noştri,* am anunţat că sistăm apariţia ziarului pe timp nedeterminat. Ca motive, invocam faptul că, după un trecut de 20 ani, gazeta noastră, din cauza cenzurii, se afla în imposibilitatea de a mai servi cauza naţională aşa cum trebuie. Renunţând la apariţie, spuneam, nu renunţam la speranţa de a vedea nu numai trecute, dar uitate chiar, vremurile când presa liberă era împiedecată a-şi face datoria în România-nouă! Până atunci ... etc.

În dimineaţa zilei în care se tipărea ultimul număr al *Drapelului,* îl întâlnesc în curtea tipografiei pe V. Branişte. Îl salut respectuos, el îmi întoarce salutul, dar nu spune nimic. De când predase gazeta, nu s-a mai interesat de ea, ba undeva a şi publicat că nu mai are nicio legătură cu ea.

Totuşi, de data aceasta, nu s-a putut abţine să vadă cum se prezintă ultimul număr şi ce se spune în el. A venit într-un timp când credea că o poate face

https://biblioteca-digitala.ro

neobservat! A venit, a văzut şi a plecat mulţumit. Şi prin acest gest a pus oarecum apostila aprobatoare pe un act prin care *Drapelul* lui şi *Drapelul* nostru trecea în domeniul istoriei. Flamură curată a unor vremuri de luptă ideală, el, ca şi purtătorul ei, nu mai corespundea vremurilor ce au urmat după război şi, până vor trece acestea – ca să nu mai vorbim de amintirea lor – va curge încă multă apă pe Timiş!

Nicolae Brînzeu, *Memoriile unui preot bătrân*. Ediţie, prefaţă şi note de Pia Brînzeu, Editura Marineasa, Timişoara, pp. 223–270.

https://biblioteca-digitala.ro

C. Buracu

17. Amintiri

PREOT ÎN MEHADIA

Deşi am voit să continui studiile la Viena, un curs de retorică bisericească şi unul de cooperaţie – la stăruinţa episcopului dr. Miron E. Cristea, depusă pe lângă unchiul meu – am acceptat să fiu numit administrator parohial al Mehadiei, ca după 2 ani să fiu trimis la Viena, ca bursier al Episcopiei.

Am fost sfinţit întru diacon în capela reşedinţei episcopeşti, la 19 iulie 1912, iar a doua zi, de Sf. Ilie, am fost sfinţit întru preot, în comuna Păţaş[1], unde a avut loc sfinţirea bisericii. La această ceremonie au luat parte părinţii mei, unchii Pavel Boldea şi Iosif Serafim, precum şi foarte mulţi credincioşi din satele Almăjului.

La 15 August acelaşi an, am fost introdus (instalat) ca administrator parohial al Mehadiei, prin dr. Ioan Sârbu[2], administrator protopopesc. El a scris o lucrare, istoricul lui „Mihai Vodă Viteazul", premiată de Academia Română, în 1906, cu marele premiu „Năsturel".

Din prima zi, am fost sprijinit de generalul de divizie Nicolae Cena, care mi-a dat un nepreţuit sprijin în activitatea mea parohială.

Munca a fost destul de grea. Satul era împărţit în două grupuri politice: „naţionalist" şi guvernamental maghiar, sub numele de „burdist". Erau două şcoli: una de stat maghiară, cu doi învăţători şi una comunală, cu trei învăţători, unde era propusă şi limba română.

Pentru a contrabalansa acţiunea de maghiarizare, mi-am concentrat atenţia şi activitatea asupra orelor de religie, procurând manuale româneşti pentru toţi elevii, iar generalul Nicolae Cena[3], cărţi de rugăciuni. Învăţătorul Nicolae Mergea,

---

[1] Localitate în Valea Almăjului, în apropiere de Prigor, satul lui Iosif Coriolan Buracu.

[2] Ioan Sârbu, studii universitare la Jena şi Viena, teologice la Cernăuţi. A obţinut doctoratul cu o teză despre politica externă a lui Matei Basarab, Leipzig, 1894. A publicat istoria lui Mihai Vodă Viteazul, vol. I-II, 1904–1907, militant pentru drepturile naţiunii române, membru al Marelui Sfat Naţional.

[3] Nicolae Cena (1844–1922, Mehadia), general de divizie, născut dintr-o familie de grăniceri din Mehadia. A avut o carieră militară strălucită. A fost profesor la Şcoala militară de cadeţi de la Timişoara şi comandant al şcolii militare din Karlstadt. În retragere din 1904, arestat în iulie 1914 pentru atitudinea sa în chestiunea naţională, general în armata română.

https://biblioteca-digitala.ro

originar din Pătaş, la stăruinţa mea, a organizat un cor bisericesc şi cu copiii de şcoală, care lua parte regulat – sub conducerea mea – la toate serviciile religioase. Ei citeau psalmii şi recitau rugăciunile. Am introdus „tasul şcolar", pe care elevii depuneau economiile lor şi care întreceau încasările celorlalte trei tasuri bisericeşti; am organizat serbări şcolare numai în limba română.

Tot pentru crearea de fonduri bisericeşti, am introdus „tasul onomasticei", cei care îşi serbau numele fiind felicitaţi în biserică, la zilele potrivite, aducând venituri importante.

Am pus ordine în arhivă, dar mai ales în fondurile bisericeşti. Biserica avea datorii de 9.000 coroane, pe care le-am achitat în curs de doi ani. Datoriile erau făcute cu ocaziunea pictării sfintei Biserici, o lucrare foarte artistică.

Am creat biblioteca parohială şi am organizat comitetul local al societăţii culturale „Astra".

Prin încrederea ce am reuşit să impun, biserica a fost înzestrată cu 2 case de familia Sofia şi Ivan Doboşan, care au dăruit o casă din Băile Herculane şi Episcopiei din Caransebeş. Biserica a mai primit o casă şi vie dăruite de tânărul Ioan Miclău junior, iar de la generalul Nicolae Cena, o bucată de pământ din averea strămoşească.

Am adus corul „Doina" din Turnu Severin, de sub conducerea profesorului Iancu Şt. Paulianu şi „Armonia" din Craiova, care au dat concerte şi în Mehadia, toate fiind primite cu entuziasm deosebit.

Am cercetat amănunţit arhiva parohială, dar mai ales diferitele registre şi cărţi bisericeşti, pline de însemnări vechi şi foarte preţioase, făcute de preoţi, cântăreţi, dar mai ales de protopopul Nicolae Stoica de Haţeg, care a fost primul preot militar al Regimentului grăniceresc înfiinţat la 1768, la Biserica Albă, de care depindea întreaga noastră regiune grănicerească.

Această activitate atât de variată, dar pronunţat românească, a stârnit o serie de anchete administrative, jandarmereşti şi judecătoreşti, care au dus – în mod fatal – la deţinerea mea, în ziua de duminică, 26 Iulie 1914. (Vezi lucrarea mea: *Muzeul General Nicolae Cena în Băile Herculane şi Cronica Mehadiei* la capitolul Acte şi Documente)[4].

ÎNCHISOAREA

În această zi, am fost luat de la Sfânta Liturghie, de către jandarmii unguri, din Sfântul Altar. Au mai fost deţinuţi: generalul Nicolae Cena, comerciantul Nicolae Chiticeanu, Dimitrie Cerbu şi Miron Cosma, funcţionari de bursă.

De la Mehadia, am fost duşi, în aceeaşi zi, la poliţia de frontieră din Orşova, unde ni s-a comunicat că suntem deţinuţi ca *„spioni ai României şi agitatori pentru descompunerea monarhiei austro-ungare"*. A doua zi, dimpreună cu mulţi preoţi, advocaţi, ofiţeri pensionari, învăţători, comercianţi, meseriaşi şi ţărani români şi câţiva sârbi, am fost duşi şi depuşi la Penitenciarul din Caransebeş.

---

[4] Coriolan Buracu, *Marele general Nicolae Cena*, Turnu Severin, 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

Între timp s-a declarat război Serbiei şi toţi cei din contingentele mobilizate au fost trimişi la unităţile lor. Din plasa Orşova au mai rămas peste 100 de persoane.

Eu am fost eliberat în ziua de 26 august, când a fost întunecime de soare, cu mandatul să mă prezint la Regimentul 29 Infanterie din Becicherecul Mare, la care am fost repartizat ca preot militar de rezervă, pe timp de război. Am trecut pe la Mehadia ca să-mi revăd familia, şi echipat cu cele necesare, la 29 august m-am prezentat la Regimentul 29 Infanterie, compus în majoritate din români, apoi sârbi şi câţiva nemţi şi unguri.

Am fost primul deţinut politic român din Ardeal şi Banat de la declaraţia primului război mondial.

PREOT MILITAR

De la Becicherec, după două zile, am plecat la unitatea deplasată la Panciova, de unde a fost trimisă pe frontul rusesc din Galiţia. Am debarcat şi am intrat în luptă la Rohatin, unde am avut pierderi foarte mari. Comandantul Regimentului a fost colonelul Traian Băcilă din Dalboşeţ (frate cu colonelul Iosif Băcilă, cumnatul generalului Nicolae Cena din Mehadia)

Am stat pe acest câmp de luptă până la 7 Ianuarie 1915, când am fost trimis, ca bolnav, la Băile Herculane. În plus, am fost corespondentul de pe front al ziarului „Drapelul" din Lugoj, în care au apărut corespondenţele mele. Din luna martie, am fost repartizat în garnizoana Dobriţin, în Ungaria, unde am servit până la 5 aug(ust) 1916. În acest oraş, am avut foarte mult de lucru, deoarece erau 27 de spitale şi sanatorii cu ostaşi grav răniţi şi bolnavi de diferite boli epidemice, precum şi o tabără de prizonieri ruşi. Aici mai erau şi unităţi militare, evacuate din Bucovina, printre care se găseau mulţi români. M-am ocupat intens de ostaşii noştri, făcând totul pentru a-i mângâia şi încuraja.

În paralel, am făcut apel în ziarul „Românul" din Arad, către intelectualii români, ca să-mi trimită cărţi şi ziare. Am ţinut cursuri de alfabetizare. Dar cea mai importantă activitate a mea a fost să procur un aparat de cinematograf francez, care avea proprietatea că învârtind manivela pentru rularea filmului se punea în funcţiune şi un motoraş electric care lumina filmul. Astfel am putut ţine reprezentaţii în cele mai bune condiţii, care au fost foarte mult apreciate de spectatori. Filmele le procuram de la Budapesta.

În postul Sf. Paşti am ţinut reprezentaţii cu filmul „Viaţa Mântuitorului", atât în spitale, precum şi în biserica evanghelică, catedrala calvină şi institutul de fete, despre care s-a scris în ziarele locale.

O misiune deosebit de importantă am avut în tabăra de prizonieri ruşi, care erau ţinuţi în carantină. Cu ocazia venirii a 12.000 de prizonieri, care au fost întreţinuţi în condiţii mizerabile, a izbucnit cholera, care a secerat 1907 victime, dintre care într-o singură zi 429 de morţi, care au fost îngropaţi în morminte comune. Pentru a sluji lor şi a-i spovedi, am învăţat ectenii în limba rusă şi convorbiri de la românii basarabeni, care erau foarte mulţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot în Dobriţin am fost şi inspiratorul unui marş românesc, compus de subşeful muzicii militare din garnizoană, la care am locuit, spre a fi închinat ofiţerului român Constantin Popovici din Mehadia, cu ocazia decorării sale. Marşul s-a compus din „La arme", „Sună buciumul d-alarmă" şi „Hora Unirii", fără ca vreun ungur să fi înţeles importanţa românească.

Aici mi-a sosit şi familia cu Tatiana şi Matei. La 10 august 1915 s-a născut fiul meu Horea Pavel Vinicius, nume care a dat sursă la multe discuţii cu autorităţile maghiare. Naşă a fost soacra mea Ana M. Mocanu, iar preot cel din Karcag – Ungaria, Nicolae Popescu, unde era o parohie veche, întemeiată de macedo-români, pe la începutul veacului XVIII.

Am fost şi membru în comitetul de direcţie al căminului cultural ostăşesc.

În garnizoana Dobriţin am oficiat 42 de servicii religioase, la care au participat 6.860 de ostaşi români şi 95.568 de prizonieri ruşi şi câţiva sârbi. Am împărtăşit 4.582 ostaşi şi 1081 răniţi şi bolnavi. Am înmormântat 2.388, dintre care 1.907 prizonieri ruşi.

Pentru activitatea mea desfăşurată am fost menţionat în ordine de zi:

– ale Regimentului 29 Infanterie la 7 ianuarie 1915;

– ale Comandantului Garnizoanei Dobriţin la 21 august;

– ale Comandantului Corpului de armată Timişoara, 14 octombrie 1916.

Vezi în anexă corespondenţe din Dobriţin din 1915, publicate în „Drapelul", „Românul" şi „Gazeta Debreţinului".

Aflând că poliţia oraşului a cerut informaţii de la Mehadia, cu privire la rolul meu politic, am rugat pe unchiul Pavel Boldea, care era şeful clerului militar de pe frontul italian, să mă mute imediat la dânsul, ceea ce a şi făcut.

Am plecat din Dobriţin la 10 august 1916.

Mi-am dus familia şi mobila în oraşul Karcag, deoarece Mehadia era evacuată în vederea războiului declarat de România.

Alăturat este lipit un act de recunoştinţă – în limba rusă şi franceză – adresat de 27 ofiţeri din tabăra de prizonieri, care îmi mulţumesc pentru grija ce am avut-o faţă de ei (în traducere românească).

Cu aparatul meu de cinematograf am dat 40 de reprezentaţii în spitale, patru la instituţiuni culturale şi două în bisericile calvină şi luterană cu „Viaţa Domnului nostru Iisus Hristos".

Am încasat din taxe benevole 395,47 coroane şi cheltuielile cu filmele au fost de 305,50 coroane.

„Dobriţin, 6/19 Iunie 1915

Preotului militar

Coriolan Buracu

Pentru a fi prizonier este o soartă grea. Dar soarta noastră a fost de o sută de ori agravată, prin una din cele mai mari nenorociri pe care o cunoaşte umanitatea: cholera a venit să ne facă o vizită neaşteptată şi teribilă.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi noi am văzut cum seceră totul în jurul nostru, cu o aşa de mare furie, că ochii noştri – fiind obicinuiţi de mult timp pe câmpul de luptă să vadă moartea – totuşi erau gata să plângă.

În aceste zile de suferinţă atroce, ce Dumnezeu ne-a trimis, noi, ofiţerii ruşi, am văzut aici în străinătate cu multă satisfacţie, venind preot român ortodox cu un cuvânt de consolare şi rugăciuni."

Au semnat 27 de ofiţeri ruşi.

Ordin de zi al garnizoanei numărul 243 din 31 VIII 1916:

„Eu exprim, în numele serviciului superior, preotului militar gr. sub. Coriolan Buracu, pentru serviciile eminente şi pline de sacrificii în tabăra locală de prizonieri de război, pe timpul epidemiei de cholera – recunoştinţă lăudabilă.

General Okolicsanyi, comandantul garnizoanei"

Ordin de zi al garnizoanei numărul 216 din 3 VIII 1916:

„Preotul militar în res. Coriolan Burac se departe de garnizoană, după o activitate de aproape doi ani.

Eu mă simt obligat să exprim acestui domn preot – în numele serviciului suprem – mulţumirile mele pentru serviciile prestate pe timpul epidemiei de choleră, din anul trecut, în staţiunea de carantină pentru prizonierii de război ruşi, precum şi în spitalele de aici.

General Okolicsanyi, comandantul garnizoanei"

Comandamentul militar din Timişoara, Nr. 242 din 14 oct(ombrie) 1916:

„Preotul militar în res. Coriolan Buracu este repartizat ca preot ortodox, de la 18 ianuarie 1915 şi exercită serviciul său în spirit de mare sacrificiu pentru mângâierea bolnavilor şi răniţilor şi pentru distracţia lor în formă excepţională, mai ales a desfăşurat servicii excepţionale pe timpul epidemiei de choleră, în tabăra de prizonieri de război.

Exprim acestuia recunoştinţă lăudabilă pentru activitatea sa plină de merite – în numele serviciului suprem, din partea comandamentului militar.

Hess, mareşal campestru"

FRONTUL ITALIAN

La unchiul Boldea am ajuns la 6 aug(ust) 1916, la Laibach-Ljubliana, capitala provinciei Slovenia din Austria. Ne-am bucurat foarte mult, după o despărţire de aproape trei ani. Unchiul Boldea era şeful clerului militar ortodox şi avea sub ordinele sale 42 de preoţi, dintre care şase erau sârbi, iar restul români din Banat, Ardeal şi Bucovina. Majoritatea erau din episcopia Caransebeşului.

Pe mine m-a repartizat la Spitalul de companie „Kremsier", plasat în orăşelul de la poalele munţilor din Slovenia – Stein (Kamnik), unde erau numai ostaşi

https://biblioteca-digitala.ro

bolnavi de malarie. In acelaşi timp trebuia să fac lunar serviciul religios în 8 localităţi din provincie, unde erau spitale militare, întâlnind mulţi români, printre care şi cunoscuţi.

M-am ocupat intens să obţin ziare şi cărţi de rugăciuni şi de citit, pe care le-am obţinut făcând intervenţii pe la episcopiile româneşti, la tipografii şi la societatea culturală „Astra" din Sibiu.

Am ţinut regulat spectacole cinematografice, foarte mult apreciate de ostaşi, precum şi de copiii de şcoală şi populaţia civilă, care contribuia benevol cu parale pentru parcurgerea filmelor, precum şi diferite daruri pentru ostaşii răniţi şi bolnavi.

Între timp, am fost numit ca preot şi la Comandamentul VII cu batalioane venite din ţară, care aici, în apropiere de front, făceau instrucţia militară.

În această epocă, Ministerul de război din Viena a hotărât organizarea de cămine culturale ostăşeşti, dotate cu biblioteci în diferite limbi, jocuri distractive etc. Deşi la Comandamentul VII eram 7 preoţi militari, majoritatea catolici (nemţi, unguri, croaţi), iar eu eram singurul preot ortodox şi român, eu am fost numit comandantul căminelor culturale ostăşeşti ale Corpului 7 Armată, de care depindea şi Regimentul 43 Infanterie din Caransebeş. În această nouă calitate m-am străduit din răsputeri să organizez cât mai bine căminele culturale ostăşeşti, după experienţa câştigată în Dobriţin.

Am închiriat clădiri potrivite acestui scop, cu mobilierul necesar. Am adus de la Viena tot ce mi s-a pus la dispoziţie pentru cele 8 cămine. Pentru ostaşii români am creat biblioteci speciale româneşti şi am făcut abonamente la ziare. Cel mai bine înzestrat cămin a fost cel din Stein, unde am obţinut o casă cu etaj şi grădină frumoasă. Clădirea era proprietatea unui lacheu de la Curtea Imperială, care a pus-o la dispoziţia căminului în mod gratuit. Am organizat săli de lectură, de jocuri distractive şi de corespondenţă, precum şi un bufet, iar în grădină am organizat o popicărie, acoperită cu foi de cort. Inaugurarea s-a făcut cu mare ceremonie, despre care s-a scris şi în ziarul german din Laibach, precum şi în „Pester Lloyd" din Budapesta. La plecarea mea din Stein, la 25 Octombrie 1917, am predat aparatul meu de cinema Căminului cultural din Stein.

La 16 Octombrie 1916, mi-am adus şi familia, care, la intrarea României în război, se refugiase la Karcag, unde aveam mobile procurate când eram la Dobriţin. Familia s-a simţit foarte bine. Am luat o guvernantă care s-a ocupat de copii, spre a-i învăţa nemţeşte.

La 21 Ianuarie 1917 ni s-a născut fetiţa Sylvia Ileana Doina, naş fiind unchiul Pavel Boldea, iar preot botezător, fostul meu profesor de teologie, dr. Moise Ienciu, care, la intervenţia mea, a fost mobilizat preot militar în armata de pe frontul italian.

Cu ocaziunea sărbătoririi Sf(inţilor) Ap(ostoli) Petru şi Pavel 1917, toţi preoţii militari ai armatei „Isonzo" am sărbătorit pe iubitul lor şef, pe unchiul Pavel Boldea.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu acest prilej i s-au făcut daruri: un tablou mare cu fotografia individuală a fiecărui preot, precum şi fotografia pe email înconjurată cu frunze de laur. Pe fiecare frunză era încrustat numele unui preot. Acest obiect foarte frumos, a cărui fotografie este alăturată, l-am procurat personal din Viena.

Din partea mea i-am dăruit o cruce cu lanţ de aur, cumpărată tot din Viena, în semn de profundă recunoştinţă pentru marele sacrificiu şi bine ce mi-a făcut, întreţinându-mă la şcoală.

Această cruce, după moartea lui, mi-a fost dăruită de vărul Romulus Boldea. Eu am dăruit-o unchiului Iosif Serafin în anul 1922, iar el mi-a restituit-o când am fost avansat de preot iconom stavrofor, de episcopul Vartolomei al Râmnicului-Vâlcea, la 3 Septembrie 1929.

„Protopop maior Pavel Boldea

Născut la 6 Noiembrie 1862 în comuna Borlovenii Vechi, ca fiu al învăţătorului Pavel Boldea şi Măria Popiştin din Bozovici.

A studiat clasele primare în satul natal, şcoala germană – trei ani – la Bozovici, şcoala civilă la Oraviţa şi gimnaziul superior la Biserica Albă. Teologia la Caransebeş.

În anul 1883 s-a căsătorit cu Silvia, fiica preotului Gheorghe Ivănescu din Marga, care la 1887 a decedat. A avut un singur fiu, pe Romulus.

A fost preot în Borlovenii Vechi de la 1883–1888, în care an, la intervenţia generalului Traian Doda, a fost numit preot maior în garnizoana Budapesta, unde a servit până la 1897. A fost profesor de religie la 9 licee militare din 9 localităţi, precum şi singurul paroh român din capitala Ungariei. Aici a întreţinut cu cheltuiala sa pe fraţii: Grigore la liceul militar, sora Măriuţa, fratele Remus (decedat ca învăţător) şi pe mine, nepotul său de soră, care m-a întreţinut la şcoală până la terminarea liceului. De la 1897–1906 a funcţionat ca preot militar la Viena, fiind şi profesor la 11 licee militare şi preot al parohiei ortodoxe române din capitala Austriei.

Între 1906 – 1914 ca protopop maior în garnizoana din Sibiu, iar de la 1914–1918 ca şef al clerului militar de la Comandamentul trupelor de pe frontul italian, cu garnizoana în Laibach – Ljubliana din Iugoslavia de azi.

A fost decorat cu cinci ordine austriace, unul român şi unul sârbeasc. A fost foarte apreciat şi iubit de toţi.

La 1918 a fost pensionat şi s-a retras la Borlovenii Vechi, unde a decedat la 1 Decembrie 1920".

Cu ocaziunea deplasărilor mele, de două ori pe lună, în localităţile unde erau spitale militare, am avut ocazia să cunosc şi pe contesa Elisabeth Gasquet-James, la castelul Ponovici, unde era un spital militar. Contesa era de origine americană, căsătorită cu un conte francez. Locuia cu 2 nepoţi orfani de tată – ofiţer german, căzut pe câmpul de luptă.

https://biblioteca-digitala.ro

Ea a asistat la serviciile religioase oficiate de mine şi în convorbirile avute mi-a amintit adeseori de simpatia ce o păstra faţă de neamul nostru. Mi-a amintit de un concert dat, în castelul ei de la Dresda, de marele artist Gheorghe Enescu, la care a luat parte şi principele moştenitor Wilhelm al Germaniei, care a ajuns împărat.

Am fost la castel şi cu Tatiana şi i-am făcut cadou un costum naţional din Almăj. Am corespondat cu dânsa după prăbuşirea Monarhiei austro-ungare, ea reîntorcându-se la proprietatea ei din Franţa.

M-a invitat să merg cu familia mea la dânsa, ca secretar particular. Sub impresia momentului istoric culminant – înfăptuirea României Mari – am refuzat.

La 25 octombrie 1917 am fost mutat la Spitalul de campanie 1007 din Abbazia, (n. ed. Opatija, Croaţia de azi) de pe litoralul Mării Adriatice, îngrijind duhovniceşte pe ostaşii ortodocşi şi din localităţile de pe litoral. Şi la aceste spitale am organizat cămine ostăşeşti, spre bucuria ostaşilor dar şi a comandanţilor. Am avut însărcinarea să mă îngrijesc şi de grădina de zarzavat a spitalului.

Am fost adeseori şi la Fiume (n. ed. Rijeka, Croaţia de azi), unde am cunoscut pe profesorul Aurel Serafim din Pătaş, care s-a mutat la Budapesta, unde a şi decedat.

La propunerea unchiului meu, Episcopul Caransebeşului, dr. Miron Cristea, m-a distins cu dreptul de a purta brâu roşu, începând cu ziua de Crăciun 1917, cu următorul text:

„Considerând zelul pastoral neobosit al preotului militar Coriolan Buracu, care de la începutul războiului, atât la front, cât şi la spitale, pretutindeni unde a fost împărţit – a dovedit cea mai lăudabilă conştiinţiozitate şi o părintească îngrijire faţă de ostaşii încredinţaţi lui, iară în timpul funcţionării sale ca administrator parohial în Mehadia, încă a slujit spre deplina Noastră mulţumită şi a credincioşilor săi – îl distingem cu brâu roşu."

În spitalul din Abbazia am stat până la 13 Iulie 1918, fiind mutat la formaţiunile de marş de pe teritoriul Italiei, lângă oraşul Udine.

Familia mi-am dus-o la Mehadia şi m-am reîntors imediat la datorie, mai ales că aveam prilejul pentru prima dată să stau de vorbă cu populaţia italiană.

Cu ocazia plecării mele din Abbazia, comandantul spitalului mi-a adus mulţumiri speciale pentru munca depusă, în ordin de zi, cu nr. 200/19 iulie 1918.

„Preot C. Buracu a câştigat simpatia tuturora prin eminentele calităţi de caracter, sârguinţă asiduă, sentimente exemplare de îndeplinirea datorinţelor şi atenţiune camaraderească. Sub conducerea sa, Căminul Ostăşesc, prin activitatea sa, a fost un loc eminent de recreaţie pentru bravii noştri, biblioteca s-a înmulţit în mod simţitor; precum şi pentru conducerea exemplară a lucrărilor din grădina de zarzavat a spitalului."

Reîntors în Italia, am avut o misiune deosebit de importantă la unităţile unde majoritatea erau români.

Apăruse discursul preşedintelui statului american, Wilson, care spunea că americanii cu aliaţii săi luptă pentru eliberarea tuturor popoarelor subjugate de ţări străine.

https://biblioteca-digitala.ro

Eu trebuia să dovedesc că toate naţiunile din monarhie se bucură de completă libertate. La cuvântările mele asistau ofiţeri unguri, care ştiau ceva româneşte.

Eu aminteam în cuvântarea mea de principiile preşedintelui, care erau primite cu multă însufleţire de ostaşii români. Apoi le aminteam de fabulele româneşti „Racul, broasca şi ştiuca" şi „Toporul şi pădurea", dând explicaţiile în sensul cuvenit aspiraţiilor noastre naţionale. Am fost înţeles foarte bine de ostaşi, ce m-au convins prin corespondenţa ce o trimiteau familiilor, deoarece eu eram şi cenzorul scrisorilor româneşti.

Românii noştri au devenit şi mai dârji în urma purtării brutale a ofiţerilor unguri, care îşi băteau joc de noi cu vorbe urâte şi cu bătăi. Din cauza aceasta, majoritatea s-au predat italienilor.

La 29 octombrie am primit concediu şi am plecat spre casă. Prin gările mari am văzut mare aglomeraţie de ostaşi gesticulând şi cântând în toate limbile. Izbucnise revoluţia de la 1 noiembrie 1918. Monarhia s-a prăbuşit.

Prin gările mari am văzut mare aglomeraţie de ostaşi gesticulând şi cântând în toate limbile.

Izbucnise Revoluţia de la 1 Noiembrie 1918, Monarhia s-a prăbuşit.

Ajungând la Budapesta, m-am dus la unchiul Ghenadie Bogoevici[5], care m-a pus la curent cu toate evenimentele din capitala Ungariei. Faţă de aceste evenimente m-am grăbit să plec, lăsându-mi bagajele la dânsul. În oraş era mişcare tumultoasă. Soldaţi revoltaţi mi-au smuls insignele gradului, înjurându-mă. Eu am mulţumit bunului Dumnezeu că am scăpat în pace şi că m-a învrednicit să apuc şi clipa eliberării noastre de sub jugul maghiar.

Cu aceasta s-a terminat şi misiunea mea de preot militar în armata austro-ungară.

În timpul de la 8 august 1916 la 1 noiembrie 1918:

– am oficiat 236 de servicii religioase, la care au asistat 103.364 de ostaşi şi am rostit 246 de predici şi 115 conferinţe;

– am organizat şi condus Cămine culturale ostăşeşti, înfiinţând 32 de biblioteci româneşti prin diferite spitale;

– am ţinut 125 de reprezentaţii cinematografice cu aparatul personal, rulând 386 de filme;

– am încasat 584 de coroane şi am cheltuit 389 coroane pentru filme, cărţi, ziare, cărţi de rugăciuni şi pentru diferite daruri făcute grav răniţilor;

– am oficiat 74 de înmormântări.

Pe timpul serviciului meu de preot militar de la 28 august 1914 la 1 noiembrie 1918 am fost distins cu brâul roşu de episcopul Caransebeşului şi am primit decoraţiile:

---

[5] Ghenadie Bogoevici, paroh la Budapesta din 1890. Din 1920 a îndrumat bisericile ortodoxe româneşti din Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro

– „Crucea de argint clasa a II-a pentru merite preoţeşti" la 24 III 1917;
– „Crucea de campanie Carol", la 12 IV 1917;
– „Crucea pentru merite", „Crucea Roşie" clasa a II-a, la 20 septembrie 1917;
– „Cavaler al ordinului Francisc Iosif I"

Am fost citat pe ordine de zi:
– Regimentul 29 Infanterie, la 7 ianuarie 1915;
– Comandamentul Garnizoanei Dobriţin, la 31 August 1915;
– Comandamentul Garnizoanei Dobriţin, la 30 August 1916;
– Comandamentul Corpului Armată Timişoara, la 14 octomrie 1916;
– Comandamentul Corpului 7 Armată, la 27 septembrie 1917;
– Comandamentul Spitalului 1007 Abbazia, la 19 iulie 1918.

Vezi Anexe, cu articolele despre luptele purtate pe frontul din Galiţia, evenimente din garnizoana Dobriţin, de pe frontul italian.

Sunt în 3 caiete cu însemnări amănunţite şi date exacte de diferite activităţi şi sume încasate.

Alăturata „Scrisoare Găsită" este scrisă de fostul meu profesor de la Institutul Teologic din Caransebeş, dr. Petre Barbu, care a ţinut mult la mine.

Scrisoarea a apărut în ziarul „Drapelul" din Lugoj, 1914[6].

Urmează o serie de corespondenţe tipărite în diferite ziare româneşti, nemţeşti şi ungureşti în care se face amintire de activitatea mea preoţească, în garnizoanele în care am activat precum şi corespondenţa mea de pe câmpul de luptă din Galiţia, publicată în ziarul lugojan „Drapelul"[7].

REVOLUŢIA DIN 1918

Plecând din Budapesta cu trenul, prin toate gările mai mari se vedeau urme de devastare a magaziilor, iar populaţia – de orice naţionalitate – era foarte animată, voioasă şi încântată. Am ajuns cu bine la Mehadia, unde mi-am găsit familia în pace şi fericită de revederea noastră, în deplină sănătate.

Populaţia din comună era foarte animată, îndeosebi ostaşii întorşi de pe front, care au văzut pretutindeni mari transformări.

Imediat am luat contact cu intelectualii şi fruntaşii satului, precum şi cu cei din vecinătate şi am hotărât programul nostru de activitate şi constituirea „Consiliului Naţional Român", după îndrumările date de „Consiliul Dirigent" din Arad[8].

Organizarea s-a făcut la 4/17 noiembrie într-un cadru solemn: la orele 2 după-amiază s-a adunat toată lumea în faţa bisericii, unde am oficiat un scurt serviciu divin şi sfinţirea apei. Am ţinut o cuvântare, arătând însemnătatea evenimentelor politice internaţionale, dar mai ales pentru neamul nostru românesc. Am cerut ca

[6] Nu este publicată în 1914.
[7] „Drapelul", 1915, nr. 36–41, 46, 56, 66, 69–72, 74–75.
[8] Este vorba de Consiliul Naţional Român Central din Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

toţi să depunem jurământul de credinţă pentru neamul românesc, ceea ce s-a şi făcut cu mare entuziasm şi solemnitate. Drapelul naţional, înfăşat în doliu, a fost desfăcut şi am pornit cu cântece naţionale spre primărie, unde am pus o tăblie cu inscripţie românească, apoi am trecut la postul de jandarmi, unde se găseau cinci inşi, i-am dezarmat, am pus tăblia românească şi am instalat un grup din „Garda Naţională", organizat în această zi, din bărbaţii reîntorşi la vatră.

A doua zi, la 5/18 noiembrie, s-au întrunit la Mehadia, delegaţii a 15 comune, constituindu-se „Consiliul Naţional Român" al districtului Mehadia. Preşedenţia a fost oferită generalului Nicolae Cena, care, foarte impresionat, a mulţumit călduros, rugând asistenţa să aleagă pe altcineva, deoarece este bătrân şi suferind. Am fost ales eu, în unanimitate.

La 24 noiembrie, soseşte în Mehadia un escadron de cavalerie sârbă, care rămâne în localitate până la 14 februarie 1919.

La 1 decembrie – pe când la Alba Iulia s-a întrunit Marele Sfat Naţional – la care am trimis şi noi un delegat – unde s-a votat alipirea Ardealului şi Banatului la Patria Mamă – ne-am întrunit în sfânta Biserică, unde am oficiat un serviciu religios şi am rostit o cuvântare despre actul istoric ce se săvârşeşte la Alba-Iulia. De la biserică am pornit în cortegiu pe străzile principale, cu cântece naţionale, apoi în centrul satului am jucat „Hora Unirii" cu serbare populară, care a durat până noaptea târziu, cu mare bucurie şi entuziasm.

La 26 decembrie am întâmpinat în gară pe marele general francez Berthelot, care se înapoia în Franţa – după ce şi-a îndeplinit marea misiune pe lângă Armata Română în războiul de reîntregire a neamului nostru.

Cu acest prilej i-am predat un memoriu în problema Banatului – care urma să fie rupt în două – revendicându-l, în întregime, pentru ţara noastră.

La 31 decembrie a avut loc o serbare populară, de revelion, care s-a desfăşurat cu mare solemnitate. La 1 martie 1919 au sosit în Mehadia trupe franceze, primite cu mare entuziasm de către populaţie. Noaptea, un soldat sârb, român din Valea Timocului, m-a anunţat confidenţial că a doua zi urmează să fiu deţinut de sârbi.

La aceasta ştire, m-am hotărât să plec din Mehadia, ceea ce am şi făcut. Am plecat noaptea la Băile Herculane, de unde, însoţit de un ţăran credincios, am trecut munţii şi am pogorât la Verciorova – de unde cu trenul – am plecat spre Sibiu, la unchiul Iosif Serafim, care era şeful clerului militar român din Ardeal şi Banat, rugându-l să mă mobilizeze pentru armata română, ceea ce a şi făcut.

ARMATA ROMÂNĂ
1 Mai 1919 – 20 Martie 1920

În data de 1 mai mi-am ocupat postul de preot militar al Regimentului 105 Infanterie, de sub comanda Colonelului Virgil Economu, la Braşov.

Însufleţit de această coincidenţă, să mă găsesc în oraşul unde am urmat liceul superior şi în apropiere de satul de origine al soţiei – de Săcele – m-am devotat

https://biblioteca-digitala.ro

misiunei mele – cu toată însufleţirea, mai ales că aveam şi o experienţă bogată în această carieră.

La Braşov am organizat patru Cămine culturale ostăşeşti, trei la unităţi şi unul la Spitalul Diviziei, cu cărţi de lectură, de rugăciuni, tablouri istorice, religioase şi hărţi geografice, precum şi jocuri distractive.

În urma apelului publicat în ziarul vechi „Gazeta Transilvaniei", s-au adunat fondurile necesare pentru tipărirea broşurei: „Cartea Ostaşului Român" cu calendar istoric, rugăciuni din istoria neamului – care s-a tipărit în 5.000 exemplare şi s-a distribuit gratuit tuturor ostaşilor din garnizoană.

La 10 mai, din iniţiativa mea, s-a organizat o mare manifestare naţională, pe Câmpia Poştei din centrul oraşului Braşov, la care au asistat toate unităţile militare, precum şi un foarte numeros public. De aci am pornit în coloană lungă, în frunte cu coroane de flori, spre cimitirul „Groaveri", de lângă liceul „Andrei Şaguna" din Şchei, la mormântul poetului Andrei Mureşan, unde s-a oficiat un serviciu religios. A vorbit colonelul V. Economu, făcând raportul, că Armata Română stă azi de strajă *„de la Nistru pân la Tisa"*.

La 1 iunie a avut loc o mare adunare naţională în problema Banatului, la care am luat şi eu cuvântul, solicitând întreg Banatul pentru România.
Moţiunea votată, am prezentat-o seara – în gară – Regelui Ferdinand I – care se înapoia din vizita făcută pe frontul de la Tisa.

Am reuşit, în bună parte, să readuc în garnizoană pe ostaşii Regimentului 105 Infanterie, care au fugit de la unitate, plecând spre satele lor. Din cercetările făcute, ei au făcut acest gest, deoarece purtau vechile uniforme austriece de la diferite unităţi, că erau înjuraţi şi loviţi ca şi în timpul ungurilor.

După aceasta întâmplare, eu m-am deplasat timp de 10 zile în mai multe sate, ţinând întruniri, amintind despre nenorocirea ce ne paşte dacă se vor întoarce ungurii şi ne vor stăpâni din nou. În scurt timp s-au reîntors cu toţii şi în curând am primit uniforme de catifea şi cizme. Unitatea a fost complet schimbată şi din punct de vedere moral şi disciplinar.

Colonelul, bazat pe acest fapt, a dat o permisie de 5 zile tuturor ostaşilor. După plecarea lor, a doua zi, a venit ordinul că Regimentul trebuie să plece la Oradea, pentru frontul de la Tisa. La timp s-au reîntors majoritatea ostaşilor, care au şi plecat la 3 august. Eu am fost destinat să mai rămân în garnizoană trei zile şi să vin după regiment cu restul ostaşilor, pe care i-am instruit să cânte marşuri naţionale.

La Oradea, în fruntea grupului, am pornit spre cazarma unde era regimentul. Un colonel, pentru care am dat grupului ordin „Pentru onor, la dreapta!", m-a măsurat din cap până în picioare, şi văzând că nu aveam arma – eu aveam capela de căpitan şi palton militar – a dat ordin: *„Detaşament stai! Căpitane unde ţi-e arma?"* Căci pe front toţi trebuiau să fie echipaţi complet. Punând mâna la chipiu pentru salut, am rostit: *„Domnule Colonel, am onoarea a mă prezenta preot căpitan Coriolan Buracu de la Regimentul 105 Infanterie"* şi scoţând crucea din haină, am rostit: *„Aici*

https://biblioteca-digitala.ro

mi-e arma!". Colonelul, profund impresionat, s-a descoperit, s-a apropiat de mine, a sărutat crucea, şi s-a adresat ostaşilor: *„Ostaşi! Armata care are preoţi cu crucea în frunte, trebuie să fie biruitoare*".

Această scenă impresionantă a fost amintită şi în Ordinul de zi al Diviziei, iar eu am rămas în faţa ofiţerilor o personalitate remarcabilă.

De la Oradea am plecat cu regimentul la Arad, unde am ajuns la 12 august şi unde am stat până la 28 Septembrie. La Arad, din iniţiativa mea, am sărbătorit cu mare fast ocuparea Budapestei de către trupele române şi aniversarea intrării României în războiul de întregire a neamului, la 15 august. Serviciul Religios a fost oficiat în piaţa din faţa catedralei de către Episcopul Ignatie Papp, iar eu am rostit cuvântarea ocazională.

De la Arad ne-am deplasat în comunele mari româneşti: Sat Chinez, Pesac, Sf. Nicolaul Mare, Nerău, iar la 1 decembrie în comuna Varjas, unde am fost numit şi Comandant al Pieţii. Aici am stat, de-a lungul liniei demarcaţionale cu Iugoslavia, până la 29 martie 1920, când am fost demobilizat.

Pe timpul serviciului meu în armata română am oficiat 42 de servicii religioase, am ţinut 28 de predici şi 31 de conferinţe, am organizat patru serbări populare şi am înmormântat 29 de ostaşi.

Am organizat opt cămine culturale: patru în Braşov, unul în Oradea Mare, unul în Arad şi două în comunele Sân Nicolaul Mare şi în Nerău. În 1919, am tipărit prima carte: „Cartea Oastaşului Român", în Braşov, în 5000 exemplare.

Am încasat prin colectă publică:

– prin „Gazeta Transilvaniei", coroane 13.000;
– pentru Crucea Roşie Braşov, coroane 25.640;
– pentru Crucea Roşie Arad, coroane 11.000;
– prin ziarul „Românul" coroane 33.000, pentru „Biserica Neamului de
– la Mărăşeşti";
– Sân Nicolaul Mare, pentru elevi săraci 2.110 coroane;
– Nerău, pentru ostaşi săraci 380 coroane;
– de la ofiţeri şi intelectuali pentru ziare 780 coroane.

Am fost citat pe ordin de zi:

1) Regimentul 105 Infanterie

„Preotului căpitan, Buracu Constantin, se exprimă laudă şi mulţumită, pentru însuşirile de caracter dovedite, prin intervenţia sa să rămână la Regimentul 105, având ocazia de a fi mutat la o autoritate superioară, pentru modul conştiincios în care şi-a înţeles chemarea sa şi pentru activitatea neobosită, cu care îşi îndeplineşte datorinţa de la înfiinţarea regimentului.

p. Cdt. Rgt. Maior Tinca"

2) Spitalul de Divizie, Braşov

„Dl. Preot căpitan Buracu, azi şi-a luat rămas bun de la spitalul de divizie Braşov, fiind chemat de datorinţă în altă parte.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru multele servicii binecuvântate de atâtea rezultate aduse spitalului, nu aflu cuvinte destul de potrivite, pentru a-i putea mulţumi corespunzător – dar cunoscându-i inima nobilă, cu intenţiunile ei ideale ştiu, că cea mai mult satisfăcătoare mulţumită va fi promiţându-i sfânt, că tot ce ne-a rămas ca moştenire după plecarea sa, o vom păstra cu sfiinţenie şi vom griji ca sămânţa aruncată de D-sa să aducă roade cuvenite.

D-sa a priceput a cunoaşte şi a câştiga inimile soldaţilor încredinţaţi îngrijirei sale preoţeşti şi a ştiut folosi misiunea sa sfântă întru întărirea morală şi naţională a soldatului, aşa încât, rezultatele în scurtul timp cât a avut fericirea de a ne putea bucura de ajutorul său, sunt atât de preţioase încât nu ne pot cumpăni.

Dumnezeu să îi ajute şi mai departe.

Medic Maior dr. Culea"

Colonel Virgil Economu, comandantul Regimentului 105 Infanterie, care, cu timpul, a ajuns comandant al Corpului VII Armată Sibiu – şi în care calitate a venit în 1933 şi în Almăj, însoţind Suita regală – apoi subşef al M. Stat Major – iar în pensie, a fost ales preşedinte al scriitorilor militari – în „Foaia calificativă", pe anul 1929, a făcut următoarea caracterizare:

„Preotul Coriolan Buracu...

Textul a fost preluat din manuscrisul oferit de Mihai Buracu, fiul memorialistului, lui Valeriu Leu. În 2007, au fost editate memoriile lui Coriolan Buracu sub titlul *Amintiri*, Timişoara, 2007. Textul publicat este identic cu manuscrisul pe care îl editãm.

Drapelul nr. 36 – 1915
28.III./10.IV.
Din carnetul unui preot militar
– Preotul în război –

De: C[oriolan] B[uracu]

I

Având convingerea că marele public poartă un deosebit interes şi faţă de preoţii militari, care însoţesc trupele pe câmpul de război, mi-am propus a da câteva informaţiuni despre activitatea lor, precum şi unele peripeţii prin care au trecut.

Datorniţele unui preot sub orice împrejurări – oriunde ar fi – sunt dintre cele mai valoroase, dar nicicând în aceeaşi măsură ca acum. La izbucnirea războiului, fiecare spital mai mare din ţară a angajat preoţi de toate confesiunile, precum şi fiecare spital ambulant şi fiecare regiment.

Fiind preot de regiment, mă voi ocupa, în liniamente generale numai despre datorinţele preotului de la regiment.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiecare regiment – de orice categorie – trebuie să-şi aibe cel puţin un preot, de obicei după majoritatea confesiunii din acel regiment. Acest preot trebuie să-şi urmeze regimentul pretutindenea şi trebuie să fie în nemijlocită apropriere, ca atunci când îl cheamă datorinţa să fie la îndemână. Preotul este împărţit la staful regimentului şi stă sub ordinele comandantului.

Când regimentul este gata a-şi începe operaţiunea, preotul are să facă o rugăciune – după împrejurări – şi o cuvântare de însufleţire.

Când începe lupta, trebuie să fie cu medicii regimentului la locul unde se dau primele ajutoare celor vulneraţi. Poate un om nicicând nu simte mai bine binefacerile mângâierilor duhovniceşti şi efectul rugăciunilor şi împărtăşirea cu sfintele taine ca acum în timpul războiului. Suferinţele la care este supusă fiinţa omenească sunt atât de multe şi de felurite. Omul, care a dubitat cândva la existenţa dumnezeirii, a devenit acum – când moartea fâlfâie deasupra fiecăruia cu gura rânjândă – cel mai bun theist.

Preotul de la regiment are să înmormânteze pe cei căzuţi pentru libertatea şi fericirea patrei – fără deosebire de lege şi neam.

La îndepliniea acestei datorinţi – de regulă – este preotul mai expus.

Şi atunci când cer împrejurările, cu crucea în mână, în fruntea oastei, are să conducă atacurile în contra poziţiilor duşmane.

În decursul acestui război s-au întâmplat şi astfel de cazuri, ducând la biruinţă sigură trupele contra duşmanului numeros şi ascuns bine după poziţiile întărite.

Şi, în fine, are să poarte matriculele despre cazurile de moarte ale regimentului său, care cu finea fiecărei luni se trimit spre compunerea matriculelor generale, la comandamentul superior al armatei.

Şi cred că fac bine dacă amintesc, că toţi preoţii cu cea mai mare abnegaţiune s-au învrednicit de recunoştinţa mai înaltă a Ex. Sa dl. Vicar militar Bjelik, care a inspecţionat în persoană pe preoţii de pe câmpul de luptă şi a dat expresie mulţumirei şi recunoştinţei sale. Pe pieptul multora luceşte decoraţia pentru merite! Listele de pierderi au înregistrat şi cazuri de moarte şi de vulnerare dintre preoţi.

Vrednici sunt de recunoştiţa tuturora aceia, care în bătaia vântului şi zbiciuirea crivăţului, în bubuitul tunurilor şi răpăitul puştilor, expuşi la toate suferinţele legate de un război atât de uriaş, îşi împlinesc atât de frumos şi de admirat sublima chemare legată de oficiul lor.

Nr. 37; 31.III./13.IV.1915

II

Acum voi aminti câte ceva din viaţa mea de pe câmpul de luptă.

Ordinul de mobilizare m-a găsit în temniţă – unde am fost târât dimpreună cu mulţi alţii – din cauza „mizerabililor denunţianţi".

https://biblioteca-digitala.ro

Convins de absoluta mea nevinovăţie, am suferit în linişte şi am aşteptat ziua când adevărul va birui şi când mă voi putea duce la regimentul, la care am fost împărţit în urma decretului de numire din 1 ianuarie 1914, cu rang nr. 1.

De multe ori am amintit colegilor mei de suferinţă că nu mai am răbdare aşteptând ziua când mă voi putea vedea în fruntea flăcăilor noştri, rugându-mă pentru ei şi pentru biruinţa noastră şi însufleţindu-i la moarte pentru scumpa noastră patrie.

Ziua eliberării mi-a sosit după patru săptămâni, la 20 august, tocmai în momentul când a fost întunecimea de soare.

În 24 august, am fost deja la Regimentul de infanterie 29 din Becicherecul-Mare, cu care am plecat pe câmpul de luptă din Galiţia. Regimentul 29 este compus din 70% sârbi, 25% români şi restul de alte naţionalităţi.

Primul botez de sânge a fost la Rohatin, unde a curs o luptă foarte îndârjită şi unde trupele noastre au dovedit o ţinută admirabilă, luptând cu multă bărbăţie, înfruntând cu atâta vitejie moartea împrăştiată de duşmanul numeros.

În această luptă s-au distins mulţi dintre ai noştri. Aici m-am întâlnit şi cu stegarul Isidor Tătariu, contabil la Banca Populară din Caransebeş, care cu lacrimi în ochi mi-a povestit părţi din această luptă crâncenă şi despre felul cum s-au purtat ai noştri.

Aici mi-am primit calul, căci (*sic*!) cum am mai zis, preoţii de la regiment trebuie să fie în nemijlocita apropriere a regimentului lor.

În viaţa mea n-am călărit, doar în zburdălnicia tinereţii, închipuiţi-vă deci situaţia mea.

Am întrebat pe comandantul nostru, colonelul Traian Băcilă, originar din graniţa noastră, om cu însuşiri foarte alese, comandant destoinic şi de o bunătate rară, iubit de toţi, că (*sic*!) ce să încep cu calul!

Râzând mi-a răspuns că (*sic*!) ce alteva să fac decât să ... călăresc. Ofiţerii de altcum m-au asigurat că acel cal ... este un animal blajin şi mă pot încrede firii lui.

Ca să nu fiu acuzat de laşitate, ce în război n-are loc, ajutat de cei doi soldaţi ai mei, m-am avântat cu multă greutate pe tovarăşul meu, care avea nobila chemare să mă mântuie din ... încurcătură.

Regimentul a fost comandat de aici în altă direcţie şi trebuia să facem un drum de o zi şi o noapte. De cu seara a început o ploaie măruntă şi un vânt afurisit. Eram deja obosit în urma călătoriei lungi cu trenul şi istovit de puteri încă din temniţă. Unde mai pui şi impresiile prime ale războiului şi aprinderea de muşchi de la picioare.

Eram într-o stare prăpădită; am început să fac la mătănii – involuntare – după cadenţa mersului lin al calului. Câte-o groapă, în care ajungea calul – eu cred că involuntar mă mai trezea olecuţă. Zadarnice mi-au fost sforţările de a alunga cu orice chip somnul, care se vede, îşi pusese de gând să mă biruiască cu orice preţ. De ce m-am temut, nu am scăpat.

https://biblioteca-digitala.ro

În hohotul puternic al vecinilor mei ... mă pomenesc. Ce să vezi, frate? Capul era la pământ, iar picioarele bălămbăneau în văzduh susţinute de reverenda agăţată în şa. De era calul meu altcum decât a fost, uşor se putea întâmpla o nenorocire. Cel dintâi lucru – după ce m-am recules – mi-a fost să-mi depun reverenda, pe care am înlocuit-o cu o manta de ploaie rusească, primită de la un ofiţer, care o găsise într-un lagăr părăsit de ruşi.

Aceasta mi-a fost prima întâmplare cu ... calul.

Nr. 38; 2/15.IV.1915

III

În 6 septembrie eram în Koniutsky-Tuliglowa în apropierea oraşului Komarno.

Trei batalioane de la regiment au fost ca rezervă. Fiind duminică, am celebrat prima slujbă sub cupola albastră a ceriului. Candelabru a fost soarele. Sunetul clopotelor erau bubuitul tunurilor, iar altarul un podium decorat, făcut de comandantul secţiunii pionierilor Duşan Popov. Pe o masă cu o pânzătură albă ardeau două felinare, iar în mijloc o cruciuliţă de lemn cu o farfurie cu pâne binecuvântată.

Înainte de a începe rugăciunea pentru rege şi oaste, pentru cei căzuţi, robiţi şi răniţi, am ţinut o probă cu cântăreţii români şi sârbi, care au cântat alternativ în cor. Când am dat binecuvântarea sub impresia pătrunzătoare a miilor de flăcăi, la o sută de paşi de noi au explodat câteva şrapnele şi granate rătăcite. Nu ne-au alterat câtuşi de puţin, ci am amintit numai d-lui colonel că *„este întocmai ca la nedee* (rugă) *din Almăj."*

Vocile armonioase ale cântăreţilor se împreunau cu sunetul lugubru al tunurilor. Atâta evlavie n-am văzut niciodată în timpul preoţiei mele.

Şi este de înţeles căci pentru o clipă mintea fiecăruia a zărit un colţişor de pământ îndepărtat. Dintre mulţimea poporenilor, care asaltează bisericuţele în care răsună vocea plin de evlavie şi tremurătoare a încărunţitului preot, va fi zărit fiecare şi siluetele îngârboviţilor părinţi sau ale soţiilor îndurerate, care cu lacrimi în ochi se roagă la Cel Atotputernic să ne ajute să biruim şi să se reîntoarcă cu bine cei plecaţi de acasă.

Şi duioşia stăpâneşte pe feţele tuturor. De ce? Pentru că în mintea lor alintă în braţe pe băieţii zglobii, care mereu întreabă: *„mamă, unde-i tata, moşule când vine tata?"*

Şi dacă răsar şi lacrimi din ochii care se uită cu atâta duşmănie la duşman, să nu vă miraţi!

Cine-i tată de copii înţelege mai bine. Din lacrimi trec în suspine. Pentru ce? Pentru că glonţul duşman nicicând nu caută, că după cine va rămânea o soţie văduvă şi copii orfani! Câţi nu vor dormi somnul de veci în tovărăşia multora, sub umbra crucii sfioase, cu mormântul acoprit de florile albe ale iernii, în pământul

https://biblioteca-digitala.ro

blestemat şi atât de departe de fiinţele scumpe, care poate şi azi aşteaptă sosirea celui mai drag şi dorit, dar ... zadarnic.

La finea rugăciunii am ţinut o cuvântare în limba română şi sârbă despre războiul actual, amintindu-le ce aşteaptă scumpa noastră patrie de la toţi fiii săi, fără deosebire de neam şi lege. Au stârnit multă însufleţire cuvintele, când am atins vitejia românului din toate locurile şi în toate timpurile. Am apelat la inima luptătorilor de acum să aibă înaintea ochilor figurile legendare ale eroilor noştri fără sfârşit. Acum avem prilejul de a dovedi stăpânitorilor noştri că nu este în monarhia noastră un popor mai loial, mai iubitor de patrie, în înţelesul strâns al cuvântului, decât neamul românesc.

Cred că este de prisos a mai aminti că am dat probe destule şi până acum şi de acum înainte. Ziarele mondiale de la noi şi din străinătate au consacrat coloane întregi vitejiei românului, care în acest război luptă în tot locul.

În timpul cât s-a împărţit pânea binecuvântată, cântăreţii au cântat româneşte şi sârbeşte „Imnul casei Domnitoare" şi „Acum mântuieşte".

Domnul colonel şi întreg statul ofiţeresc mi-au mulţumit – după cum au zis d-lor – pentru frumoasa, pătrunzătoarea şi însufleţitoarea cuvântare.

Nr. 39; 4/17.IV.1915

IV

În 8 septembrie am pornit din nou lupta din jurul Lembergului.

Regimentul pornise să-şi ocupe poziţiile designate. De dragul d-lui colonel eram tot în preajma lui. Eram decis să împart totul cu camarazii de luptă. Ne aşteptasem să fim neliniştiţi de artileria rusească. Aşa a şi fost. Spre a se evita pierderile zadarnice, s-a dat ordin de retragere în vale.

Al naibii ce mai împuşcau ruşii. Norocul a fost că şrapnelele explodau prea sus, fără să fi făcut ceva pagubă între noi. Nu e tocmai plăcut să auzi vâjâitul lor în văzduh. Dar mai ales gândul că acum te ajunge spurcăciunea! Calul meu – deci iarăşi calul – neobicinuit şi el ca şi mine de sunetele grozave, în loc ca să fugă – ce era mai consult pentru ambii – a început să danseze. Îi dau călcâie. El îşi continua jocul, ordonez soldaţilor dimprejur să-l tragă de frâie. De unde să se clintească, din contra ce-a făcut? S-a avântat cu picioarele de dinainte în văzduh – mai aproape de şrapnele – şi, pierzându-şi echilibrul, s-a izbit la pământ, dar aşa de nenorocos, încât mi-a făcut vânt peste capul lui şi m-a aruncat în spatele unui soldat. Însă norocos, căci a lipsit numai trei degete şi eram înfipt în baioneta soldatului, care, plin de spaimă, a căzut dimpreună cu mine la pământ.

Ajuns în vale, îmi spune comandantul să merg la locul unde se vor plasa medicii. Nu mi-a trecut nici prin minte ca să-i mai caut, ci am rămas pe lângă regiment. M-am aşezat pe o colină, foarte iritat. Căutam să mă liniştesc, dar vâjâitul sinistru din văzduh nu mă lăsa. Tocmai când urmăream în înălţime norulețele de fum ale şrapnelelor, deodată aud pe lângă urechea mea trei fluierături de gloanţe.

https://biblioteca-digitala.ro

Mă ridic şi văd, nu departe, cum aleargă câţiva husari spre un copac, unde erau trei soldaţi ruşi. Au fost răzleţiţi de cu seară, când pe aici a fost o luptă grea, în pădurea Tartasinow.

Desigur că norocul m-a însoţit şi de astă dată şi m-a ferit de răul ce foarte uşor putea să mi se întâmple.

La Morojanko-Wielko am avut, în 10 septembrie, o biruinţă strălucită, capturând de la ruşi 28 tunuri. Pământul era presărat cu o mulţime de cadavre şi de toate, care dovedeau îndeajuns lupta disperată a duşmanului.

Înainte de amiaz am înmormântat 76 de ruşi în şanţurile proprii, punându-se pe movilă o cruce. După amiaz am înmormântat 64 din armata noastră: 1 maior, 1 căpitan, 1 locotenent, 1 sublocotenent şi 1 cadet, restul soldaţi de rând de la diferite regimente. Într-un mormânt comun s-au pus ofiţerii, iar în două soldaţii. La acest prohod a fost de faţă întreg regimentul. O companie a dat onorurile militare, iar ceilalţi cu capetele descoperite şi cu ochii în lacrimi au privit cum cad bulgării de pământ peste trupurile camarazilor. Pe urmă un cuvânt de adio, rostit de mine şi întreg regimentul a dat ultimul salut camarazilor morţi pentru tron şi pentru patrie, când la căpătâiul fiecărui mormânt de lângă drum s-a înfipt o cruce sfioasă, întocmită în grabă din ramurile copacilor rupte de granate.

Vineri, în 11 septembrie, eram în lupta de la Falkenstein (linia Lembergului), a fost o luptă foarte vehementă şi îndârjită. „Hilfsplatz"-ul regimentului nostru a fost în nemijlocita apropiere a bateriilor noaste, de unde puteam privi cu ochii liberi poziţiile duşmane şi lupta trupelor noastre în atac.

Nicicând n-am putut zări aşa de bine decursul unei lupte ca acum. Şi trebui să mărturisesc că granatele şi şrapnelele care explodau la 50, ba adeseori la 20 de paşi, nu ne-au alterat. Ne obicinuisem cu ele, căci altceva ce să poţi face! Am avut o zi grea, mulţi vulneraţi, mult de lucru şi pentru comandanţi şi pentru medici şi pentru toţi.

Nr. 40; // 20.IV.1915

V

La 14 septembrie, am fost în Nadyby-Woitice (lângă Sambor). Aici n-a fost luptă, ci loc de repaus – pe timp de o zi – după două săptămâni continue de lupte straşnice şi hărţuieli cu duşmanul.

Pentru prima dată, am ajuns de am durmit într-o casă curată, într-un castel. Căci până aici locaşul – dacă mai ajungea vreme şi pentru odihnă – de regulă, ne era câte-un şanţ, sub ceriul liber, în ploaie şi vânt sau călare pe cal, sau în câte o casă părăsită, dar vecinic pregătiţi de plecarea la ordinul ce putea sosi în orice moment.

La cină mi se anunţă ca oaspe brigadirul nostru, dl general R. La masă vine vorba între altele şi despre deţinerea preoţilor ruteni (90%) şi spionajul ce-l fac rutenii peste tot. (Într-adevăr, stă mintea în loc de ce sunt capabili aceşti ţărani săraci în toate. Multe greutăţi ne-au făcut aceşti trădători! Poate cu altă ocazie voi aminti câteva cazuri revoltătoare.)

https://biblioteca-digitala.ro

Vine vorba şi despre deţinerile din ţara noastră şi acum ceva foarte interesant: dl general povesteşte cum astă-vară a fost la Băile Herculane. Într-o bună zi, un domn îl anunţă că la Mehadia s-a descoperit un complot împotriva ţării şi din fericire toţi părtaşii, popa şi câţiva tineri şi încă şi un feldmareschalleutenant au fost deţinuţi. Revoltat la culme, dl a istorisit cum preotul – observ că dl general nu ştia că eu sunt preotul cu ... pricina – un duşman declarat al neamului unguresc şi al ţării noastre de sub jugul de veacuri în care zăceam. Şi culmea un feldmareschalleutenant a avut cutezanţa să se demită la o aşa crimă unică în Monarhie, ca să aprobe spusele preotului mizerabil.

Isprăvind dl. general această istorie, într-un mod foarte liniştit, ofiţerii au început să râdă.

—De ce râdeţi?

—D-le general, popa acela mizerabil e aici la masă cu noi!

—A! Nu se poate, căci trebuia să fie demult spânzurat!

Aici, sculându-mă, am zis: *„Nu, d-le general, cu adevărat eu sunt popa din Mehadia."*

Tablou!

Pe urmă am istorisit totul cum s-a întâmplat în realitate şi că nimic nu este adevărat din povestea dlui – desigur bolnav – care a istorisit o astfel de fantasmagorie. La fine a zis: *„D-ta, d-le părinte, trebuie să te simţi satisfăcut! Patria înaintea căreia ai fost acuzat de trădător, convinsă pe urmă de absoluta nevinovăţie, te-a încredinţat cu cea mai sublimă chemare: să însufleţeşti soldaţii la luptă, să moară cu drag pentru patrie şi să te rogi pentru biruinţă!"*

Apoi, dl colonel a spus pe scurt cuvântarea ce am ţinut-o în K.T. şi dl general mi-a întins mâna, felicitându-mă. Am asigurat pe dl general că supărările avute le-am uitat, căci fiecare cetăţean devotat, în astfel de vremuri grele, are datorinţa sacră să contribuie cu tot ce se poate pentru fericirea patriei noastre iubite şi toate puterile trebuiesc concentrate contra duşmanului comun extern. Acum trebuie să înceteze animozităţile dintre indivizii singuratici.

Sunt convins că denunţianţii mei se vor ruşina de fapta lor – dacă vor avea simţ câtuşi de puţin – căci în timpul când îşi petreceau prin cafenele, declamând despre patriotism, departe de casă, fără masă, fără casă, expus de toate şi suferind toate, am făcut totul cu drag pentru scumpa mea patrie.

Nr. 41; 9/22.IV.1915

VI

Blozew Garny, 17 septembrie

Rămânând aici trei zile, unde o parte a regimentului îşi primise problema – am ţinut în fiecare zi slujbă cu predică în avlia bisericii romano-catolie, înaintea trupelor.

În 18 septembrie, am ţinut şi un parastas pentru sufletele tuturor eroilor căzuţi pentru patrie. Camarazii s-au rugat cu toată inima lui Dumnezeu, ca să-i

https://biblioteca-digitala.ro

odihnească în locul unde nu este durere, nici scârbă, nici suspinare, ci viaţă fără de sfârşit.

Nr. 46; 21.IV./4.V.1915

VII

Sargos, 23 septembrie.

Un orăşel situat lângă râul San, în apropierea Sanokului, unde ruşii au luat de la bravii noştri soldaţi o bătaie straşnică.

Da. Ruşii socoteau că vor isprăvi cu noi în câteva zile, căci după părerea lor, Monarhia noastră este în agonie şi că naţiunile alcătuitoare sunt în cea mai mare vrăjmăşie laolaltă, astfel că, la proximul prilej binevenit, se vor preda sau în alianţă cu ei vor destrăma ce este alcătuit de veacuri. Şi Doamne cât s-au înşelat de amar, când s-au trezit înaintea unui zid viu, compus din naţiuni, care au dovedit cea mai puternică solidaritate şi însufleţiţi deopotrivă şi în aceeaşi măsură pentru a rezista în contra colosului de la nord.

Aici am rămas trei zile, având prilejul a ne aduce o lecuţă în ordine şi a ne aproviziona din prăvălii cu ce era posibil. (Din lipsa tricourilor bărbăteşti, ne-am luat de cele femeieşti, constatându-se unanim de foarte practice).

Toate războaiele sunt însoţite şi de sateliţii săi – de boale epidemice. Aici s-au constatat primele cazuri de holeră. Zilnic am mers de câte două ori la cei bolnavi, de m-am rugat pentru cei trecuţi la cele vecinice şi pentu cei bolnavi, mângâindu-i şi stându-le într-ajutor cu tot ce se putea. Scenele, ale căror martor am fost, nu am puterea a le descrie. Şi nici n-aş face niciun serviciu, descriind suferinţele, pe care le poate îndura fiinţa omenească. Aici a murit şi medicul V. Mohilo din Lugoj, la căpătâiul căruia m-am rugat pentru sufletul lui.

Tot de aici am primit de la preotul rutean o cruce, care îmi lipsea la slujbe. Era frumoasă şi mai ales foarte importantă, fiind adusă de nişte pelerini din sfânta cetate Ierusalim.

Simţământul meu de mândrie nu mă lasă să nu amintesc şi despre un act de vitejie românească.

În 25 septembrie seara, îmi spune comandantul să fiu şi eu de faţă la prima distincţie a unor soldaţi de la regimentul nostru. Ardeam de curiozitate să aflu cine sunt şi ce au făcut.

Pe la ora 6, intră comandantul Roland Fabini cu şapte soldaţi, între care şi doi români: sergentul George Petcuţ şi Jivan Spăriosu, ambii greco-ortodocşi din Toracul Mic. Cu cuvinte emoţionante, dl V. colonel R. Wessely aminteşte despre bravura cu au făcut-o, şi anume, că au reuşit, atât de puţini fiind, să împrăştie o sotnie de cazaci (60 inşi). Îndeosebi laudă pe G. Petcuţ, care la toate ocaziunile s-a anunţat ca voluntar, unde a fost mai greu de lucru. Regimentul dăruieşte pe fiecare cu 10 cor., iar G. Petcuţ este avansat la rang de sergent major şi înaintat spre

https://biblioteca-digitala.ro

decorare. Crucea pentru vitejie a şi sosit în câtva timp. Eu însumi i-am dăruit cu bani şi, dându-le binecuvântarea, le-am mulţumit în numele comunei lor – Toracul Mic – şi în numele neamului pentru fala ce ne-au adus-o, prin faptul că cel dintâi decorat de la regiment – unde românii sunt nu mai mult de 25% – a fost un român. De acest fapt măreţ am înconştiinţat şi oficiul parohial din Torac, ca să vestească tuturor bravura făcută de aceşti mândri feciori, dar mai ales de bravul G. Petcuţ. Ca (*sic!*) comandant de secţie a reuşit încă de două ori să nimicească două sotnii de cazaci.

Continuarea de la autor – care se află pe câmpul de luptă – încă nu ne-a sosit.

Nr. 66; 13/26.VI.1915

VIII

6 octombrie. Am ajuns la Zagorz. La plecare am fost siliţi şi să lăsăm aici – aceasta a fost în 25 septembrie – câţiva holerici, în grija unui medicinist şi 4 ajutoare, cu toţii din regimentul nostru.

Acum, revăzându-ne, ne-au întâmpinat cu toată bucuria. Cei mai mulţi dintre bolnavi s-au tămăduit. Apoi medicinistul ne-a istorisit următorul episod: *„Când aţi plecat, mânezi, s-au ivit cazacii. Patrula s-a oprit dinaintea spitalului, întrebând ce fel de bolnavi sunt. Primind răspunsul, s-au dus în galop pe drumul pe care veniseră. Nu peste mult a sosit un ofiţer şi îmi zice în limba germană să-l urmez. Ajungând în Sanok, am fost condus înaintea generalului. I-am dat toate deslușirile cu privire la bolnavi, de care se interesase. I-am amintit că medicamente mai avem, dar n-avem hrană suficientă, căci în oraş nu se găseşte nimic, fiind pustiu cu totul. Atunci generalul mi-a zis să trimit în fiecare zi o trăsură la Sanok şi dânsul va trimite de toate. Astfel zilnic primeam pâne, carne, ceai, rum, cu excepţia zahărului. Acesta le lipsea şi lor.*

Cu o zi înainte de a se ivi patrula de cavalerie, trăsura care mergea ca de obicei la Sanok, nu s-a mai reîntors şi nu s-au mai întors nici cei ajutători, pe care i-am trimes. Se vede că ruşii, de teama trădării direcţiei în care au pornit-o, i-au dus în captivitate."

Istorisirea aceasta ne-a surprins mult, căci eram obicinuiţi a auzi şi a vedea atâtea urme de cruzimi şi de barbarie, cu care s-a distins duşmanul nostru.

Îndeosebi patrulele singuratice au comis delicte revoltătoare. Ce e mai trist, că detaşamentele cu ofiţeri în frunte s-au pus la întrecere cu hoardele căzăceşti. Dacă vom cumpăni psihologia luptătorului, vom vedea că în inima se trezeşte pornirea furioasă de fiară sălbatică, îndeosebi atunci când vede că în stânga, în dreapta, dinaintea lui cade tovarăşul, prietenul, ba poate chiar fratele şi că pretutindeni aude vaiete sfâşietoare şi de nu va lua el la ochi pe contrar va cădea pradă. E dureros însă că în cele mai multe rânduri, furia se dezlănţuieşte asupra celor nevinovaţi, locuitori pacinici sau luptători neputincioşi. Vai, Doamne, cât de josnică este această însuşire a făpturii celei mai alese a Creatorului, însuşire şi cu aceasta atâtea altele, atât de contrare cu cele mai sublime învăţături ale divinului Hristos.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar dacă ne place a constata faptele urâte ale duşmanului, apoi să nu rătăcem nici faptele umane. De pildă: în lupta de la Tartarinow, duşmanul ne-a surprins – având forţe mai numeroase decât ale noastre – dintr-o poziţie. În această învălmăşeală mulţi dintre răniţii noştri au căzut în mâinile lor. Mâine zi însă, i-am scos, alungându-i până dincolo de Horojanka-Wilka, unde ruşii au mâncat o bătaie straşnică. Într-o groapă găsim pe un soldat din regimentul nostru cu ranele legate şi lângă el conserve, ceai, pâne şi cognac. Mirarea ne-a potenţat-o istorisirea lui. Zicea: *„am căzut rănit la picior. Ruşii, găsindu-mă, mi-au legat rănile şi m-au îngrijit cum nu se poate mai bine. Azi, simţind ei că vor fi respinşi de ai noştri, mi-au făcut groapa aceasta ca să nu fiu lovit şi de voi, după cum ziceau ei."*

Cu o zi mai târziu, am văzut pe un altul, venind din direcţia duşmanului. Era legat la un picior şi la un braţ şi venea în silă, rezimat de o cârje.

„În încăierarea de azi noapte am picat la pământ. Voiam să mă scol, dar am simţit o arsură tare în picior şi la mână. Spre ziuă, aflându-mă ruşii, mi-au legat rănile. Nu mai puteam de frică la gândul că m-or duce cu ei şi apoi cine ştie când mi-oi vedea pe ai mei! Când colo unul din ei mă întreabă, dacă nu voiesc să mă întorc la regimentul meu. Săracul, a fost român. Spunea că-i din Moldova rusească. Puteam eu zice că nu vreau ori nu pot veni. Şi m-a luat fârtatul de braţ şi m-a condus până mai colea şi mi-a arătat unde sunteţi d-voastră. Şi aşa am ajuns aici."

Ce rău îmi pare că nu mi-am însemnat numele acelui soldat din comitatul Torontal, care mai bine (*sic*!) a preferat să se întoarcă la ai săi printr-o sumedenie de primejdii, decât să rămână în captivitatea duşmanului.

Nr. 69; 20.VI./3.VII.1915

IX

Octombrie, Ropienka.

Aici sunt izvoare de păcură. Peste noapte, regimentul ne-a fost încvartirat în casele muncitorilor. Noi – ofiţerii – ne-am adăpostit în casa elegantă a văduvei Helene Pauls. Am ajuns să fim trataţi cu mâncăruri şi beuturi gustoase, să dormim în camere calde, pe aşternut alb ... lumină electrică! Tot dânsa a ospătat şi peste 200 de soldaţi de ai noştri.

În decursul cinei, ne-a istorisit următoarele: *„Când s-au retras şi ultimele trupe austriece, ne-au inundat cazacii. Ce oameni fioroşi. Mi-au făcut şi ei mie vizită. Norocul că nu am fost singură. Cine ştie ce se putea întâmpla. Duceam grija îndeosebi copilaşilor mei, orfani de tatăl lor ... de un an. Pe atunci veniseră la mine şi dl Marian Zieleniewsky cu soţia sa şi cu cele două fetiţe ale lor. (Dânşii erau la masă cu noi. Soţia d-lui Zieleniewsky este născută la Solca. Tatăl dânsei a fost forestier pe vremuri în Bozovici. Ştia româneşte: închipuiţi-vă bucuria mea!) Cazacii, fără să ciocnească în uşă, intrară în camera unde stăteam înghesuiţi de frică. Ne strigă să le dăm bijuteriile. Plângând, le-am spus că nu avem nimic. Scotocind însă prin odăi, totuşi au găsit câteva inele ale d-nei Zieleniewsky. Pe ale mele le ascunsesem de cu vreme.*

https://biblioteca-digitala.ro

Apoi apucară pe dl Marian de umeri şi, scuturându-l cu putere, i-au urlat în urechi să desfacă pivniţa, dar să aibă seama că, dacă li se va întâmpla ceva, vom fi decimaţi cu toţii. În pivniţe nu au găsit nimic. Erau cătrăniţi rău. Ieşind pe uşă, ne-au strigat că, de nu vor găsi nici în sat băutură, vor veni să ne bea sângele.

Ajungând cazacii la cârciuma satului, au cerut evreului de băut. Zadarnice au fost tânguirile, căci ei cereau mereu, lovind cu puştile în masă şi ameninţându-i. Văzând că evreul nu se mişcă, au ridicat uşa pivniţei şi au intrat în ea. Evreul tremura şi îşi smulgea barba de teamă că vor da de fiică-sa, ascunsă acolo. Ţipând cazacii de bucurie au ieşit cu prada îndoită: cu alcool şi cu ... fata evreului. Pe evreu l-au legat de uşă să vadă cum îi necinstesc fata. Un cazac stătea de strajă cu carabina încărcată. La ţipetele fetii, mama care era în vecini, aleargă în ajutor. Cazacul o ia la ochi şi o loveşte în pântece. Apoi mai veni un alt evreu, pe acesta cazacul l-a lovit în piept. Auzind de la oameni aceste fărădelegi, am pornit la generalul rus – care nu era departe – şi i-am istorisit toate, toate. Generalul a şi trimis cu noi o patrulă, dând ordin ca pe nevinovaţi să-i pedepsească imediat şi patrula să stea de strajă la casa mea.

Pe cazaci i-am găsit morţi de beţi. Dovezile erau destule într-un singur loc. Judecata a fost scurtă. Criminalii au fost spânzuraţi în faţa satului întreg. De atunci, n-am mai avut de lucru cu nimeni. Patrula de strajă m-a costat de ajuns.

Halal de aşa armată, să se străjuiască unii contra altora!"

La plecare d-na Pauls ne-a urat victorie strălucită şi ne-a poftit la reîntoarcere să ne abatem şi pe la dânsa.

De reîntors, noi ne-am mai reîntors, dar pe altă cale, mai puţin costisitoare.

Nr. 70; 23.VI./6.VII.1915

X

11 octombrie, Dombril.

Aici am avut un repaus de o zi.

Comandantul regimentului mă întreabă dacă nu voiesc să merg la Przemysl, căci – după cum auzise – drumul e liber şi aş putea aduce mai multe lucruri, de care avem neaparată lipsă. Puteam să refuz acest prilej, care îmi oferea cea mai bună ocazie să văd fortăreaţa, care prin vitejia trupelor sale a uimit lumea şi a băgat atâta groază în duşmnani?

După amiaz am pornit-o la drum în trăsura oraşului, având cu mine doi soldaţi înarmaţi şi paşaportul de trecere. După vreme – timp ploios şi friguros – mă îmbrăcasem în toată garderoba de care dispuneam. (Spre curozitate le înşir: deasupra pardesiului negru subţire, cu care am plecat de acasă, aveam un pardesiu mai gros, apoi o manta de ploaie rusească şi deasupra cojocul legat cu sfoară, cum tot cu sfoară mi-au fost legaţi şi galoşii. Picioarele îmi erau învăluite cu zdrenţe de saci şi peste tot acoperit cu un ţol.)

https://biblioteca-digitala.ro

Abia am ieşit din oraş şi iată îmi iese în cale o patrulă în frunte cu un ofiţer, ce îmi părea cunoscut. Zicând halt vizitiului şi strigând la cai ptrrr! după jargonul galiţian, sar în braţele prietenului Licareţ, locotenent la regimentul 2 din Braşov şi născut la Bozovici. Ne-am povestit de toate ce puteam povesti în clipele puţine. Pe urmă mă întreabă unde merg? Plin de mândrie i-am răspuns ... la Przemysl!... *„Acolo nu vei putea ajunge. Drumul nu e liber, aseară am avut încă de lucru cu cazacii în satul vecin!"*

Dar cine mă mai putea reţine? Şi apoi ce! Va fi o aventură de război mai mult!

Ne-am despărţit, zicându-ne la bună revedere!

Pe drum întâlnesc patrule de soldaţi, baterii împroşcând în ruşii de pe înălţimile învecinate, care fugeau mâncând pământul, pierzând în desimea pădurilor. Sate cu case dărâmate, arse şi nimicite total. Prin satele neatinse, am văzut şi aici ca prin atâtea locuri, atârnând pe zidul caselor, ori în ferestre, icoane sfinte cu Sf. Ierarh Nicolae. Rutenii observaseră că ruşii au deosebită plăcere şi bucurie să devasteze casele proprietarilor şi ale evreilor, iar prada, în cele mai multe rânduri o împărţeau cu rutenii. În scurt timp ajungem la întăriturile externe ale fortăreţii: gard dublu de sârmă, tranşee simple, capcane cu lupi, apoi împletituri de sârmă deasă în beton, tranşee lucrate cu împletituri de nuiele şi acoperite cu saci de nisip, mitraliere şi soldaţi la postul lor.

La intrarea principală mi se cere paşaportul.

Ajungând la primele case ale oraşului, mă uit împrejur, dar ziduri nu văd nicăieri.

Un ofiţer îmi dă desluşirile, că oraşul ca atare nu este ocolit de zid, ci dealurile învecinate sunt întărite cu tunuri de calibru diferit, apoi în vale sunt tranşee de formă diferită, împletituri de sârme cum am văzut, apoi capcane de lupi, mine subterane legate cu sârmă de curect electric şi alte lucrări tehnice.

Nr. 71; 25.VI./8.VII.1915

XI

În Przemysl.

În marginea oraşului zăresc câteva case atinse de granatele duşmane. Pe străzi o aglomeraţie de lume împestriţată, cu toţii veseli şi plini de fericire că s-a reuşit cu un succes atât de strălucit să se respingă atacul vehement al ruşilor, care îşi mânau trupele la moarte sub focul mitralierelor. A fost un măcel îngrozitor! La gardul de sârme, cadavrele erau la înălţime de 2 m, capcanele erau pline, iar pe terenul minelor zăceau cu miile.

Peste 20.000 de ruşi au acoperit câmpul de luptă. S-au făcut groape lungi de un kilometru şi preoţii tuturor confesiunilor au săvârşit prohodul. Cel mai mare în acest război, în acelaşi loc şi în aceeaşi zi!

https://biblioteca-digitala.ro

Conversaţiile de stradă se făceau în limbile naţiunilor, fiecare lăudând fapte eroice şi plângând pe cei morţi.

După atâtea luni, am ajuns să văd un oraş în sărbătoare, vesel, să văd cafenelele zgomotoase.

În Przemysl, întâmplător am convenit cu comandantul fabricei de conserve Russindelezi din Rădăuţi, al cărui oaspe am fost pe tot timpul – două zile – petrecerii mele acolo.

În 12 octombrie se vorbea deja despre moartea regelui Carool al României. Cu toţii eram îngrijaţi de atitudinea României, având temeri că deodată cu moartea înţeleptului domnitor vor intra în contra noastră.

Încărcat cu de toate, am pornit-o la regiment, care era deja în tranşeele de lângă Maghiera la Novemiasto.

În absenţa mea se zvonise că o trăsură în drum spre Prezemysl a fost prinsă de cazaci. Ofiţerii, după cum mi-au spus, credeau că eu voi fi fost nenorocitul şi că regretul a fost îndoit de mare. Mare le-a fost bucuria când m-au văzut, dar îndeosebi pentru lucrurile aduse.

În seara aceea am avut un adevărat praznic.

Regimentul nostru în poziţiile de acum a stat necontenit, zi şi noapte, timp de 14 zile, având o misiune din cele mai grele, de care regimentul s-a şi achitat pe deplin. Comandantul, locotenent-colonelul R. Wessely a primit Ordinul Coroanei de Fier.

În timpul acesta „Hilfsplatzul" a trebuit să-l schimbăm în mai multe rânduri.

Odată am fost la o stupină, de unde puteam zări toate mişcările ruşilor, de pe o parte a Maghierei. Deşi steagul „Crucii roşii" a fost pus la o înălţime destul de mare, totuşi bateriile duşmane ne-au împroşcat cu o mulţime de şrapnele, vulnerând câţiva soldaţi şi cai ai „Crucii roşii". Pe când eram la masă, un şrapnel a plesnit tocmai în plafonul odăii în care eram, fără să atingă pe cineva.

A fost o zi de iad!

Nu mai credea nimeni că vom scăpa cu viaţă. Atunci am scris soţiei mele o scrisoare de adio şi testament. Plicul îl învăluisem cu o hârtie, pe care scrisesem în germană: *„Acela care va găsi scrisoarea aceasta, îl rog să o trimită adresantei. Îmi este ultima dorinţă!"* cât am plâns în ziua aceea, n-am plâns niciodată!

Dumnezeu a fost însă bun şi ne-a scutit de primejdii.

Spre seară, când a încetat focul artileriei, am părăsit locul de pierzare.

Spre ziuă, întreaga stupină înota în flăcări.

În locul cel nou încă am fost în primejdie, căci eram în preajma bateriilor noastre.

De câte ori nu rătăceau obuzele duşmane în apropierea noastră de la câţiva paşi.

Nr. 72; 27.VI./10.VII.1915

https://biblioteca-digitala.ro

XII

Duminică, 25 octombrie,

Suntem în satul Hrnjatitze, la poalele Maghierei. Seara primesc încunoştiinţarea că a căzut căpitanul de la mitraliere Dragoilow, apoi locotenentul Sielsky şi 10 soldaţi, că sunt aşezaţi deja în mormânt săpat în cimitirul din apropierea tranşeelor noastre.

Trebuia să merg să-mi fac fac datorinţa. Ajung la cimitir. Patrula îmi cere lozinca, apoi mă conduce înaintea movilelor proaspete.

Ce tablou!

Cerul era înstelat. Luna îşi acoperise faţa cu un văl subţire şi privea cu coada ochiului însângerat spre pământ.

În cimitir, până azi dimineaţă, străjuia o capelă. Lovită de granatele duşmane, a căzut înfrântă. Spre seară, de-abia mai licăreau câteva flăcări ca o ultimă sforţare, servind drept făclii la capul morţilor. Aerul era plin de mirosul smirnei şi tămâiei care se topea în focul care mistuise odoarele sacre. Clopotele...? au amuţit demult, iar locul lor îl luară tunurile, brăzdând văzduhul cu sunetul lor lugubru şi îndepărtat ce părea din altă lume.

Flacăra purpurie a tunurilor se înfrăţea cu fâşiile lungi de lumină vărsate de reflectoarele ruseşti, într-o feerie admirabilă!

Conductul militar?... crucile străjuitoare ale mormintelor alăturate.

Sub impresiunea aceasta încep prohodul. Muzica ... o ce muzică infernală începu să sune. Încet, încet ca un acord sinistru. Apoi tot mai tare, tot mai tare.

Deodată aud deasupra capului meu vâjâit rar de obiecte subţiri, care străbăteau aerul. Erau gloanţe ruseşti.

Teama mă cuprinde.

Fără să isprăvesc prohodul de-abia început, o pornesc spre vale.

De-odată simt cum cineva mă opreşte.

Şi atunci un glas abia pe şoptite îmi zice:

„Ce faci?... Fugi de la datorie? Ei bine! Laşitatea ta va fi răsplătită cu un glonţ ori cu mai multe, care sau îţi vor curma firul vieţii netrebnice, sau te vor schilăvi şi vei trăi în dureri şi remuşcări până când trupul ţi se va da ţerinii şi inima la vânt!"

Stau uluit! Simt capul cum îmi clocoteşte! O rază ... rază mântuitoare mi-a luminat sufletul şi ruşinat de fapta mea m-am reîntors la mormântul celora care au murit, făcându-şi datoria de care eu fugisem.

Înălţându-mi ochii cu smerenie spre Domnul, mi-am zis:

„Doamne, de mi-e dat să mor pe câmpul de luptă, atunci să mor făcându-mi datoria, slujindu-te pe tine!..."

Şi am continuat prohodul.

Răpăitul şi bubuitul curgeau val-vârtej şi liniştit ca niciodată, am rămas locului până la fine...

Nr. 74; 2/15.VIII.1915

https://biblioteca-digitala.ro

XIII

Chirov, 26 octombrie,

Pe drumul larg întâlnesc câțiva glotași de la regimentul 24 din Sibiu.

Agrăesc pe un caporal:

—De unde ești?

—De la Făgăraș, d-le ofițer, și slujesc la regimentul de la Sibiu.

—Nu sunt ofițer, frate, ci sunt preot român. Au căzut mulți români de la voi?

—Sărut-mâna, d-le părinte, au căzut mulți, săracii! A căzut, acum sunt vreo câteva zile, și dl Bogdan, de la școala mare din Brașov.

—Cine a căzut, măi, omule?

—Dl Sandi, săracul! Ce om bun a fost. Cum vorbea de frumos cu noi, cum ne povățuia și ne ajuta la toate.

—Ce vorbești, nu se poate!

—Ba da, părinte. L-a lovit un șrapnel tăman în coșul pieptului și a căzut mort ca de când pământul.

Rămân înlemnit și nu pot crede.

—Ce înfățișare a avut?

—Părul blond, ochi albaștri, cu ochelari și ras la barbă și la mustață.

M-am liniștit acum. Îl cunoșteam doar atât de bine pe fostul meu profesor de la liceu. Îl știam cu mustață și cu barbă frumoasă ca și Hrist, cum îi și ziceam elevii, întreolaltă.

Păi, că dl Sandi, care mi-a fost și mie dascăl era cu barbă și cu musteție.

O fi avut părinte, dar acum cu războiul aista era fără de ele.

M-am despărțit și cu inima înfrântă de o veste atât de dureroasă. Se putea să moară profesorul cu înfățișarea atât de simpatică, atât de bun, atât de luminat și atât de însuflețit de chemarea sa apostolească?!

Nedumerirea mea ... durere ... s-a adeverit în cuârnd.

Dormi în pace suflet blând! Rămășițele tale pământești vor putrezi în pământul hain după legile eterne ale firii. Sufletul tău va fi la Domnul, înaintea căruia vei da seama de faptele tale frumoase, care ți-au împodobit viața. Iar amintirea ta va exista mereu până vor exista suflete românești pentru luminarea cărora ai muncit în viața ta și pentru gloria cărora ai murit ... cu trupul.

Nr. 75; 4/17.VII.1915

XIV

Luni, în 2 noiembrie; Strzilky.

Regimentul a fost lăudat pentru ținuta sa admirabilă de ieri, de divizionerul Ex. Sa dl Krantzwald, de d-nii generali Rössler și Barbini. Cel din urmă cu lacrimi în ochi a mulțumit eroilor, care sfidând greutățile și primejdiile au ocupat o înălțime strategică de mare valoare.

https://biblioteca-digitala.ro

În luptele de aici s-a distins şi prietenul Isidor Tătariu.

Primise ordin să supravegheze mişcările duşmanului de pe înălţimea amintită.

Era ceaţă de nu puteai să vezi nici la 10 paşi.

Urcând dealul deodată se pomenesc în faţa tranşeelor duşmane. Ruşii stăteau liniştiţi, fumând ţigaretele şi stând de vorbă. Nici nu visau că moartea îi pândeşte la câţiva paşi.

Tătariu – cu sânge rece ca întotdeauna – ordonă foc puternic.

Ruşii plini de spaimă aruncă armele, unii fug, iar alţii se predau.

Când s-a raportat succesul, nimeni nu vroia să creadă, căci a fost un succes, care după calculările făcute trebuia să coste o mulţime de victime. Dar de adevăr s-au convins în curând.

Tătariu a fost ... felicitat, iar comandantul ... înaintat spre decorare.

Tot în luptele de aici, s-a întâmplat un episod caracteristic.

O patrulă de la regimentul nostru compusă din români şi sârbi stătea la pândă după duşman. Deodată se aud strigăte din partea opusă:

—Măi, frate!

Ai noştri tac.

—Măi, fraţilor!

Tăcere. Unul dintre românii noştri – se vede că nu l-a răbdat inima să nu răspundă celor care strigau în limba lui – le răspunse.

Deodată se ivesc din pădure câţiva ruşi înarmaţi. Ai noştri pun armele la ochi, iar ei strigau.

—Staţi! Nu împuşcaţi, că suntem fraţi şi ar fi păcat să vărsăm sânge. Venim la voi să ne daţi de mâncare.

După ce au mâncat, au zis:

—Voi aţi făcut o bravură. Ne-aţi prins cu arme cu tot. Duceţi-ne la comandantul vostru."

Comandantul a lăudat patrula vitează.

Am vorbit şi eu cu prizonierii, care singuri mi-au narat întâmplarea de mai sus. Cu câtă jale îmi povesteau de casă, părinţi, soţie şi copii. Unul n-a putut să-şi înăbuşe durerea şi să zică: *„Vai, Doamne! Greu ne pedepseşti ca să luptăm cu fraţii de legea şi limba noastră."*

Ce vorbe adevărate! Sărac neam român. Te lupţi pentru toţi şi nimeni pentru tine!

Nr. 74; 7/20.VII.1915

XV

Răpus de boală şi cu nervii tociţi, am pornit la 4 noiembrie la spitalul Becicherec, iar la o săptămână, am fost acasă în cercul familial atât de dorit!

La 29 decembrie, am fost din nou pe câmpul de luptă.

https://biblioteca-digitala.ro

Câtă schimbare, Doamne, între ofițeri și oameni. Dintre prieteni și cunoscuți, aproape nu mai era nimeni. Câți au murit! Câți răniți!

Ei, dar așa e războiul.

În ajunul Crăciunului, am ținut serviciul divin în troienele de zăpadă. Iar în ziua primă, în pridvorul bisericii rutene din Palota.

E de prisos să mai descriu decurgerea serviciului. Fiecare și-o poate închipui.

În liniștea serii, străbăteau până la noi acordurile melodiilor cântate de ruși.

Pe frontul nostru s-a simțit că atâția serbează Nașterea Mântuitorului, când îngerii cântau în cor:

„Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace și între oameni bunăvoire."

De atâtea veacuri ne închinăm lui Dumnezeu, mărturisim credința lui, serbăm momentele de mărire ale Fiului său. Ne numim după numele celui din veci născut – creștini ... și suntem de toate numai creștini nu.

Deja la sosirea mea pe câmpul de luptă – pentru a doua oară – mi-a sosit decretul de numire ca preot pentru spitalele militare de rezervă din Dobrițin. N-am putut însă pleca înainte de sărbători. Mi-ar fi căzut așa de greu să părăsesc pe scumpii mei tovarăși tocmai înaintea Sf. Sărbători, când aveam cea mai bună ocazie ca prin servicii divine să-i rup, măcar pentru câteva clipe de pe acest pământ al suferinții, ca în aceleași clipe sufletul ușurat de grozăviile războiului să se înalțe spre tronul eternului părinte, spre împărăția eternă a ... păcii!

Despărțirea mi-a fost dureroasă și între regretele tuturora. La plecare am primit din partea regimentului următorul certificat:

K.u.K.I.R. Nr. 29

Res. Nr. 159 II adj.

Feldkurat i. d. Res. Coriolan Buracu hat während seiner Einteilung beim Rgte, d. i. v. 30/8–3/11 1. J. Am nördlichen Kriegsschauplatz in seelsorgerischer Hinsicht eine erfolgreiche Tätigkeit entwickelt. Insbesonders während der Choleraepidemie im Zagorz scheute keine Mühe und Gefahr, um in dem zahlreichen Epidemiespitälern den Kranken Trost zuzusprechem.

Feldost 60, am 7 Jänner 1915

(L.S.) Balihar m. p.
Oberst

Ordin de zi No. 159/II

Preotul militar în rezervă Coriolan Buracu a dezvoltat, de la repartizarea sa la acest regiment, de la 30.VIII – 3.XI a.c., pe frontul de nord o activitate pastorală deosebită, îndeosebi pe durata epidemiei de holeră din Zagorz. Numitul nu a precupețit oboseala și primejdia de a transmite mângâieri nenumăraților bolnavi în numeroase spitale.

Oficiul poștal de campanie no. 60, la 7 ianuarie 1915. Colonel Balibhar.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest document este pentru mine nespus de preţios şi mai presus de orice altă distincţie pe lângă conştiinţa mea liniştită, că mi-am împlinit datoria nu numai cea impusă de paragrafi, ci şi cea impusă de chemarea serviciului meu de preot.

În 8 ianuarie c. am plecat de pe câmpul de luptă şi din 18 ianuarie sunt la Dobriţin, unde cercetez nu numai spitalele de rezervă – şapte – la care am fost numit, ci cercetez şi cele 17 spitale ale Crucii roşii şi de carantină, precum şi taberele prizonierilor ruşi. Afară de acestea, tot voluntar, celebrez servicii divine în fiecare duminică, pe rând, la cele patru garnizoane locale.

Notiţele făcute în timpul petrecerii mele le voi publica, dar aceste comunicări ale mele vor interesa câtuşi de puţin pe onoraţii cititori ai acestui ziar – după demobilizare – dacă voi avea norocul să rămân în viaţă.

Zic nororc, deoarece preoţii de aici suntem foarte expuşi. Sunt mulţi bolnavi în spitatalele epidemice în care avem mai mult de lucru, fiind şi mortalitatea între aceştia mai mare şi, astfel, şi chemarea noastră ne mână mai des între ei.

Am nădejdea că şi alţi colegi români încă vor publica însemnările lor făcute în diferite locuri, ca drept răspuns învinuirilor care ni se aude, că adecă preoţii militari sunt de prisos, iau leafă bună. Ei sunt mai în siguranţă şi nu fac nimic. Apoi toate aceste însemnări adunate la un loc, cred că ar fi o istorie pentru posteritate.

„Drapelul", Nr. 56, 1.VI.1915

O scenă din războiul de acum

Ni se scriu următoarele: În tabăra de prizonieri din Dobriţin, a doua zi a Rusaliilor, a avut loc un act înălţător de inimi, un act foarte mişcător.

În numita zi, la orele 8 dimineaţa, părintele Coriolan Buracu – de profesie preot militar, aici în Dobriţin – a celebrat un serviciu dumnezeiesc pentru prizonierii de război ruşi.

Deoarece însă, între aceşti prizonieri sunt şi români din Basarabia, considerând apoi aceea că între soldaţii care fac serviciul militar la numita tabără sunt şi mulţi români bănăţeni, ardeleni, bihoreni, serviciul dumnezeiesc a fost celebrat atât în limba românească, cât şi în cea rusească, răspunsurile le-au dat corurile formate din soldaţi de-ai noştri şi din prizonieri de război.

La serviciul dumnezeiesc, care a avut loc sub cerul liber, au luat parte şi puţine persoane civile, care au rămas însă adânc impresioante de măreţia acestui act.

Mai cu seamă mişcător a fost momentul când, prizonierii ruşi (acuma avem aici numai 1.200) au îngenunchiat şi cu toţii de trei ori au cântat „Tatăl nostru".

În decursul serviciului dumnezeiesc s-a cerut sfinţirea apei. Spre acest scop, subsemnatul a cerut de la dna Kéimerji-Mikó un blid de porţelan pentru apă. Rămânând în acest blid puţină apă sfinţită, am rugat pe numita doamnă ca să lepede apă în fântână. Domnia ei însă, impresionată de măreţia serviciului dumnezeiesc, a turnat apa într-un pahar de lux şi o păstrează în salon. Despre aceasta, personal m-am convins.

https://biblioteca-digitala.ro

Cine ar fi gândit vreodată, că o doamnă maghiară din Dobriţin, care e de religie reformată şi care până acuma niciodată nu a luat parte la un serviciu dumnezeiesc celebrat în limba românească, să păstreze, cu evlavie, apa sfinţită de un preot românesc!!!

La sfârşitul serviciului dumnezeiesc, părintele Buracu a adresat soldaţilor noştri şi prizonierilor de război o vorbire zguduitoare. Mulţi au lăcrimat, chiar şi ruşii. Părintele Buracu a vorbit româneşte.

Alexandru din Bănat

„Românul" nr. 11
Scene dintr-o tabără de prizonieri de război

E aproape o lună de zile de când fac serviciul militar în tabăra de război din Dobriţin. Toţi prizonierii de aici sunt ostaşi din armata rusească. Majoritatea, fireşte, sunt ruşi, sunt însă şi puţini români din Basarabia, poloni, tătari. Toţi sunt de la infanterie. Sunt trataţi în mod foarte uman.

Eu până acuma nu am văzut ruşi, deci nu am avut ocaziunea să stau de vorbă cu ei. Sunt oameni simpatici, nu sunt răutăcioşi, nu sunt certăreţi, nu înjură. Religiozitatea ruşilor stă la cea mai mare înălţime. Ei din convingere sunt religioşi. În această privinţă, de fătărnicie absolut nu poate fi vorba.

De multe ori seara, după cină, prizonierii formează grupuri de câte 100–200 oameni. Cântă şi joacă. De obicei cântă marşuri războinice şi „Tatăl nostru" ori „Christos a înviat", cu toţii îşi descoperă capul, întorcându-se cu faţa spre răsărit.

Înainte cu vreo zece zile, seara, la ora 8, a sosit un transport de 35 ofiţeri ruşi. Apropiindu-se de tabără prizonierii de război, un grup de vreo 500 oameni, care şi-au ocupat locul lor de culcare, cântau cu toţii, în cor, „Tatăl nostru". Credeai că sub presiunea cântatului prizonierilor de război şi văzduhul, nu numai inimile, se cutremura.

Ofiţerii ruşi, apropiindu-se de acest grup, deodată cu toţii ca la comandă, cu toţii şi-au descoperit capetele şi aşa au mers până s-a terminat rugăciunea. Scena aceasta m-a emoţionat mult. A fost un moment înălţător.

Joi, în 20 mai curent, după amiază la ora trei, s-a celebrat aici o slujbă dumnezeiască pentru prizonierii de război. A servit un preot român, preotul militar Coriolan Buracu din Mehadia, care a intervenit la locurile competente pentru aceasta. Permisiunea a fost obţinută cu cea mai mare bunăvoinţă, ceea ce încă e dovadă eclatantă că prizonierii de război sunt trataţi bine şi că nu există nicio animozitate faţă de ei.

La serviciul dumnezeiesc care a fost în aer liber au luat parte toţi prizonierii, vreo 500 de oameni. Serviciul a fost celebrat în limbile rusească şi românească. Răspunsurile, fireşte, s-au dat în limba rusească de către un cor improvizat.

A fost o privelişte impunătoare! Am impresia că cei 500 prizonieri, în decursul serviciului dumnezeiesc, au uitat că sunt departe, foarte departe, de ai lor, fiind

https://biblioteca-digitala.ro

acum prizonieri de război într-o țară ospitalieră. Acești prizonieri uitând totul, uitând de ce au fost părtași până acuma, în acele momente, gândul lor era numai la Atotputernicul Dumnezeu.

La sfârșitul serviciului dumnezeiesc, părintele Buracu a ținut o scurtă vorbire prizonierilor de război. Această vorbire, ținută în limba românească, a fost tălmăcită în limba rusească de către un român din Basarabia, prizonier de război. Părintele Buracu, în cuvinte pătrunzătoare, a spus prizonierilor de război, i-a îndemnat, ca (*sic!*) cu toții să ridice rugăciuni către cer, ca războiul să se sfârșească și atunci ei, prizonierii, să se reîntoarcă la vetrele lor, la părinții, la nevestele, la copilașii lor.

Aici, la Debrețin, fiind și soldați români, părintele Buracu mi-a spus că, de multe ori, a făcut slujba în limba noastră. Ne putem închipui bucuria soldaților noștri.

A doua zi de Rusalii, părintele Buracu iarăși a ținut un serviciu dumnezeiesc pentru prizonierii de război. Dintre aceștia s-au ales 60 de oameni care, sub conducerea unui român din Basarabia, au cântat Sf. Liturghie.

Cu ocaziunea probelor de cântare, s-au cântat și cântări lumești. E de remarcat imnul național rusesc, un marș al marinarilor și unul căzăcesc.

În adevăr, trebuie să te uimească dibăcia prizonierilor de război ruși în ale cântatului.

În sfârșit au dansat ruseşte. La un joc căzăcesc, așa zis un joc sălbatec foarte frumos însă (în loc de muzică, toți cei 60 de coriști au cântat), iar unul din ei fluiera (cu două degete în gură). Fluieratul acesta credeai că e de la noi.

Prizonierilor li s-au dat țigarete, mai multe pachete de tutun, pentru ce ei au fost foare recunoascători.

Alex Țințariu.

Gazeta Dobriținului, 1915 iunie 30
Serviciu religios în tabăra de prisonieri

Cu prilejul comemorării unui an de la moartea Moștenitorului de Tron, Francisc Ferdinand și a soției sale, principesa Sofia Hohenberg, preotul militar ortodox, Buracu I. Coriolan a ținut ieri după amează un serviciu religios pentru cei aproximativ 400 de ostași din garda taberei de prizonieri de război. După serviciul religios a ținut o predică pătrunzătoare și înălțătoare de inimi, în limba română, care i-a impresionat profund pe ostașii români, îndemnându-i la rezistență și pe mai departe. Îndeosebi a accentuat despre eroismul patritotic, despre care armata noastră dă dovadă pretutindeni.

Pe lângă mare însuflețire, după terminarea predicii, s-au mai ținut cuvântări de către diferiți ofițeri, în limbile maghiară, germană, croată, sârbă și cehă.

La servicul religios au luat parte comandantul taberei, ofițeri, trupa de gardă și subofițeri.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. 110–115 – „Drapelul"
Activitatea rodnică a părintelui C. Buracu la Dobriţin

Din o scrisoare primită din Dobriţin de la un sergent, voluntar lugojan, reţinem următoarele: „Mă simţeam de tot părăsit fără cunoscuţi, fară nimeni în mijlocul străinătăţii, când deodată aud vorba dulce românească. Mi s-a încălzit inima. Cine a fost? Părintele Buracu din Mehadia, care atâtea a păţit de la eruperea războiului până azi, că rar este al doilea care să se poată mândri cu un trecut atât de bogat în evenimente ca d-sa. Medicul-director al sanatoriului, într-o bună zi îmi arată porunca de zi a staţiunei militare „Debrecen", dată de d-nul general-major Okulicsányi, în care zice: *„D-lui feldcurator Coriolan Buracu îi exprim mulţumire şi laudă pentru serviciul plin de abnegare de sine împlinit cu cea mai mare râvnă şi ambiţie creştinească în tabera prizonierilor ruşi şi mai ales în timpul holerei şi tifosului cari au dominat aici câteva săptămâni."* Cam aşa sună exprimarea de recunoştinţă la adresa d-lui părinte. Sunt mândru de asta cu atât mai vârtos, că în Dobriţin a ajuns un român să fie recunoscut şi lăudat, mai ales că aceasta este a doua laudă ce a primit-o. Prima oară a fost lăudat sus, în Galiţia, din partea Regimentului 29 de infanterie, unde fără privire la pericolul gloanţelor duşmane, ori la pericolul morburilor epidemice – holeră, tifos – cari dominau în timpul acela în armata noastră – părintele Buracu se ducea la răniţi şi bolnavi, îi agrăia în limba maicii românească, îi încuraja, îi mângâia, împărtăşindu-i cu Sfintele Taine.

Noi, bolnavii din spitaluri îndeosebi, îi mulţumim d-lui părinte Buracu pentru osteneala, care şi-o ia pentru noi. Ne cercetează săptămânal o dată ... şi de două ori, ne aduce cărţi româneşti de cetit, jurnale româneşti, sprijineşte pe cei lipsiţi de bani ... cu un cuvânt este pentru noi un adevărat părinte căruia nu-i e mult a susţine şi corespondenţa celor gravi răniţi cu părinţii lor.

Românul
Răniţii
– Din multele ce avem de făcut noi Românii faţă de răniţii noştri –

Budapesta, 29 Septembrie 1915

Din luna Noemvrie (1914), de când am fost rănit, am avut nefericita ocaziune să colind aproape opt spitale din diferite oraşe, deci am putut să constat cât de puţin interes avem noi, românii, faţă de răniţii noştri – sunt şi foarte puţine excepţiuni – pe când nu tot aşa fac ceilalţi conaţionali ai noştri, maghiari, nemţi, saşi etc.

Aproape în fiecare oraş mare se găseşte câte un preot militar denumit, care are chemarea ca în aceste timpuri grele să-şi caute credincioşii spre a le împărtăşi mângâieri duhovniceşti.

În primele luni am zăcut în spitalul din colegiul reformat din Dobriţin, unde ca preot militar era denumit neobositul dl părinte Coriolan I. Buracu din Mehadia:

https://biblioteca-digitala.ro

D-sa a înţeles greaua misiune ce i s-a încredinţat, colindând în fiecare zi cele 23 de spitale, mângâind şi ajutând pe mulţi, foarte mulţi eroi fără nume, cari, făcându-şi datoria pe câmpul de război, în dureri groaznice şi plini de răni, zăceau în cele 23 de spitale din sus numitul oraş.

Eram în Dobriţin foarte mulţi români şi ne obicinuisem cu felul de a fi şi de aş face datoria dl părinte C.I. Buracu şi credeam că în toate spitalele din celelalte oraşe vom găsi preoţi cari vor face la fel.

Mare ne-a fost dezamăgirea, când, sosind în alte oraşe – era unul aproape în întregime românesc – care pe lângă mulţii preoţi ce-i avea, mai era şi reşedinţă protopresbiterală. În cele opt săptămâni cât am stat acolo, numai o dată am putut avea ocaziunea să ascultăm Sf. Liturghie oficiată de preot român în dulcea noastră limbă maternă.

Iar faţa Sfinţiei Sale, a d-lui părinte – care era de datoria d-sale ca cel puţin o dată pe săptămână să ne cerceteze – în cele opt săptămâni, nu am putut-o vedea decât o dată, atunci când s-a milostivit să oficieze acel serviciu divin.

Fără să mai vorbesc de dl protopop – din diferite cauze nu vreau să-l numesc – care cu totul altfel credea de cuviinţă să-şi omoare timpul liber, făcând excursiuni de plăcere în loc să caute a-şi aduce aminte şi de acei neneorociţi soldaţi, cari au crezut de datoria lor să-i ilustreze, să reînnoiască încă o dată în mintea şi inima tuturor vitejia, tenacitatea, eroismul fără seamăn, de care strămoşii noştri – în atâtea rânduri – au dat dovadă, atunci când ţara a avut trebuinţă de braţele lor puternice.

Întocmai cum strămoşii noştri şi-au făcut datoria la Custozza, Solferino, Konigratz, aşa şi strănepoţii lor într-un suflu au alergat şi ei, şi cu sângele lor au plămădit din pământ străin pânea amară a acelora rămaşi acasă.

Şi cum ei şi-au făcut datoria, cu vârf şi îndesat – o recunosc toate organele competente – tot aşa cer şi ei, la rândul lor, acum când au ajuns în neputinţă prin spitale, ca şi cei în drept să-şi facă datoria, cel puţin în parte, faţă de ei!

Şi au dreptate! Deoarece acum în aceste timpuri de restrişte, au dreptul, mai mult ca oricând, să pretindă!

Dacă nu ajuţi, cu ce este posibil, pe cineva când este la năcaz, apoi când?

Şi aceşti foşti camarazi de arme, de odinioară, iar azi camarazi de suferinţă, de pretutindeni nu cer mult, nu cer imposibilul, cer numai „slova" şi „biserică românească".

O cer asta în fiecare zi, când văd pe alţi preoţi maghiari, germani etc. că aduc vreo gazetă sau vreo carte conaţionalilor lor; o cer asta în fiecare sărbătoare şi duminecă, când văd că alţi preoţi în diferite limbi oficiază sfânta liturghie – o cer scâncind cu lacrimi în ochii lor spălăciţi, cari de atâta timp n-au mai văzut nicio bucurie, nicio rază de evlavie, de speranţă – ci numai durere, suferinţă, ură!...

https://biblioteca-digitala.ro

30 decembrie 1915, Gazeta Debreţinului
Crăciunul soldaţilor răniţi

Multe săli albe; paturi uniforme, în ele eroi răniţi cari uită de dureri; ici colo, răzimată de pat, câte o soţie; în fiecare sală câte un pom strălucit, atârnând dulciuri şi multe, drăguţe cadouri mici strălucitoare – pe fiecare numele unui soldat; pe multe tăvi, diferite dulciuri, îngeraşi în şorţuri albe cari duc fiecăruia mângâiere, dragoste, voie bună, cadourile destinate; servitorii dumnezeieşti spun cuvinte de mângâiere, atmosferă profundă bisericească; mulţi ochi trişti privind în depărtări cari umezesc perinele, femei în haine negre, cu feţe triste, cuvioase, pătrunse de emoţii; pe părete două cearşafuri cusute; întunerec rapid; zgomot de rotile; spectacol vesel de cinematograf, plin de învăţăminte şi distracţiune; apoi din nou raze strălucitoare şi cu ele împreună bună dispoziţie, bucurie şi dragoste, dragoste.... Aceasta e seara de Crăciun, în Spitalul militar.

Acei cari am putut fi prezenţi am înţeles privirile pline de recunoştinţă şi de dragoste cu cari au mulţumit eroii pe conducătorul atent, pe dr. Brokes, pe neobositul, muncitorul medic ajutor Huhn Aladar, precum şi pe doamnele apreciate Klein Sigismund, Beke Medy, Drot Boske, Karolyi Maria, pline de dragoste de sacrificiu cari se expun pentru a potoli durerile eroilor noştri; dragostea care le-a ajutat în toate acele binefaceri, cari prin donaţiunile lor au putut oferi seara de Crăciun pentru cei suferinzi.

Reprezentaţie cinematografică în Spitalul Crucei Roşii str. Simonyi

O inovaţie foarte interesantă a introdus corpul preoţilor militari din Dobriţin. Au procurat din mijloace proprii aparat de cinema de mână, cu care ţin reprezentaţii în spitalele de aici. O astfel de reprezentaţie a avut loc ieri în spitalul Crucei Roşii, cu concursul foarte lăudabil. De inaugurare s-au prezentat trei filme şi anume două comedii şi una biblică. În timpul reprezentaţiei, răniţii noşti s-au distrat minunat şi cum intenţia preoţilor noştri serveşte un scop atât de nobil, o dovedeşte acea împrejurare, că într-adevăr au fost mulţi cari au făcut acum prima cunoştinţă cu filme de cinematograf.

Spectacol splendid de Crăciun în spitalul Şcoalei de ucenici

O impresionantă serbare de Crăciun a avut loc la spitalul de rezervă din Şcoala de Ucenici, de sub conducerea medicului sef Gyulay Laszlo. Fiica generalului cesaro-regesc Okolicsanyi Carol, general maior, comandantul garnizoanei, un adevărat înger binefăcător şi şefa surorilor de caritate voluntare alături de doamna dr. Kardos Alberta, văduva Beck Albert, Hutirayi Carol. Acest Crăciun minunat, pe care aceste patru doamne inimoase l-au organizat, a fermecat pe soldaţii bolnavi, îmbujorând feţele palide de suferinţă pentru binele Patriei, Printre oaspeţii

https://biblioteca-digitala.ro

numeroşi erau de faţă generalul Okolicsanyi cu soţia, consilierul cameral Lestyan Adoryan cu soţia, soţia dr. Szabo Mihai, locot. dr. Kardos Albert, Csurka Ştefan şi alţii. Sub pomul minunat de Crăciun, în sunetul cântecelor de stea, au ţinut cuvântări impresionante preoţii militari Veszmerak Imre, romano-catolic şi Buracu Coriolan greco-ortodox. După aceea a scos în evidenţă în mod deosebit activitatea impresionantă a celor patru doamne, plină de spiritul de jertfa – doctorul Gyulay. După aceasta s-au împărţit cadourile bogate. Fiecare soldat a primit cozonac, icoane religioase, un păhar de suvenire, cigarete şi obiecte practice. Nu au fost uitaţi nici invalizii cari au fost îngrijiţi în acest spital. Soldaţii şi-au arătat recunoştinnţa prin patru coşuri de flori cu panglici tricolore. La sfârşit, generalul Okolicsanyi a ţinut un discurs înflăcărat şi impresionant către ostaşii de diferite naţionalităţi. Îndeosebi, a accentuat să-şi aducă aminte de oraşul Dobriţin, care i-a îmbrăţişat cu mult drag.

Sâmbătă, 26 februarie 1916

Românul
Preoţi militari în război

La sfârşitul lunei aprilie a acestui an, am fost trimis în tabăra de prizonieri de răsboi ruşi din Dobriţin, ca să fac serviciu militar. Aici am întâlnit mulţi soldaţi de ai noştri, de la diferite regimente, ardeleni, bihoreni, bănăţeni.

La vreo două săptămâni de la sosirea mea în numitul oraş, într-o zi de duminecă îşi face apariţia în tabără un preot militar ca să celebreze serviciul dumnezeiesc pentru prizonierii ruşi.

Vedeam pe preot cum vorbea în limba germană cu ofiţerii ruşi şi credeam că e vreun preot sârb. Mare mi-a fost însă surprinderea, când spune ofiţerilor ruşi că e preot ortodox român.

Îndată merg la el şi îi spun că şi eu sunt român. Bucurie reciprocă. Ne-am împrietenit. Părintele Coriolan Buracu – căci d-sa a fost preotul militar – mă întreabă dacă mai sunt şi alţi români în tabără? La răspunsul meu afirmativ, d-sa zice:

—Săptămâna viitoare iarăşi vin în tabără şi voi celebra în româneşte pentru soldaţii noştri.

Şi de atunci, părintele Buracu, deşi tabăra de prizonieri era la depărtare de trei km de oraş, în vremea de aproape şase luni cât am petrecut în tabăra de prizonieri de război ruşi din Dobriţin, de foarte multe ori a celebrat pentru numiţii soldaţi români.

Întotdeauna bucuria soldaţilor noştri a fost foarte mare.

Înstrăinaţi de vetrele lor, de părinţi, copii, neveste, fraţi şi surori, aceşti soldaţi sunt trimişi prin diferite oraşe ale patriei, oraşe unde limba noastră absolut nu e vorbită, nu e cunoscută. Nu-i nimeni care să le spună o vorbă în limba lor, o vorbă

https://biblioteca-digitala.ro

mângâietoare, de care au trebuință, căci, vai, sunt multe şi apăsătoare durerile sufleteşti de cari ei sunt copleşiți.

Faptul că un preot de-al lor, un preot care vorbeşte aceeaşi limbă ca şi ei, apare în mijlocul lor, în actualele împrejurări, are cu totul altă însemnătate, altă semnificație.

Şi acuma simt parcă un fior, aducându-mi aminte de frumoasele vorbiri ale părintelui Buracu. Au fost momente când am lăcrimat şi noi şi d-sa...

Rolul preoților militari în actualul război, fie pe câmpurile de luptă ori prin diferite oraşe – mai cu seamă în oraşele străine – ale monarhiei noastre e de o foarte mare însemnătate.

Mulțumită salutarelor dispoziții ale forurilor noastre militare superioare, atât pe câmpurile de luptă, cât şi în fiecare garnizoană, avem preoți militari români.

Sigur că niciodată chemarea acestor preoți nu a fost mai sublimă, ca în aceste timpuri de urgie, căci acuma preoții noştri militari cari servesc sub cerul liber, în arşița soarelui ori pe ger, în groaznicul bubuit al tunurilor, la altare improvizate, la altare întocmite cu lucruri împrumutate de la diferiți cetățeni ai patriei commune, trebuie să îmbărbăteze la luptă, să aducă mângâiere sufletească unor oameni, cari în viața lor niciodată nu au suferit mai mult şi mai cumplit ca acuma.

Cu cât un preot militar îşi îndeplineşte mai conştiincios sublima sa chemare, cu atât mai mult soldații noştri îşi uită durerile lor şi mai veseli îşi îndeplinesc datoriile lor de militari.

Activitatea preoților noştri militari însă nu se poate limita exclusiv pe teren religios: ea trebuie să îmbrățişeze fie chiar şi în cel mai restrâns cerc, pe măsura împrejurărilor şi în terenul social şi cultural.

Părintele Buracu întotdeauna a stat de vorbă cu ostaşii noştri, vorbea ceasuri întregi cu ei, întreba pe fiecare că de unde e, pe cine are acasă etc. Toate acestea făceau cea mai bună impresie asupra lor.

De ce bucurie au fost părtaşi soldații noştri când numitul preot le-a adus ziarele „Românul", „Gazeta Transilvaniei", „Foaia Poporului"; tot astfel le-a adus cărți de ale noastre din biblioteca poporală a „Asociațiunii", apoi cărți de rugăciuni.

Că de ce însemnătate sunt cărțile de rugăciuni pentru soldații noştri se poate vedea şi din următorul fapt:

Într-o dimineață de octombrie eram în serviciu. Noaptea a fost foarte rece, bruma a căzut în abundență. Ca să mă încălzesc, umblam de ici-colo prin tabără. Deodată zăresc o sentinelă – un glotaş român – care, cu capul descoperit, ținând puşca în mâna stângă, iar în cea dreaptă având o carte de rugăciuni, citea cu evlavie. Parcă era un mucenic. Vreme de câteva momente l-am admirat, apoi mi-am urmat calea.

Sentinela următoare, iarăşi un glotaş român, făcea acelaşi lucru; şi ea era cu capul descoperit, ținea puşca în mâna stângă, iar în cea dreaptă cartea de rugăciuni.

Emoționat, am agrăit-o.

https://biblioteca-digitala.ro

Răspunsul a fost:

—Citesc din cartea de rugăciuni, pe care mi-a dat-o *preotul nostru*....

Cred că nu greşesc când afirm că, la săvârşirea glorioaselor fapte ale soldaţilor noştri de pe diferitele câmpuri de luptă, în parte, au contribuit şi preoţii militari.

Istoria, la tot cazul, va avea o pagină şi pentru preoţii militari – pagină care va zugrăvi rolul acestor preoţi în actualul război.

Un glotaş
Vineri, 18 februarie 1916

Românii din Dobriţin

Cine a avut ocaziunea să citească prin gazete că în cutare oraş din Austria, Bohemia, Galiţia ori în multe oraşe din Ungaria, ca bunăoară şi Dobriţinul, s-au făcut manifestări româneşti? Punând întrebarea aceasta mă gândesc la vremurile dinainte de război.

Acum, în timpul războiului însă, se pot citi o mulţime de rapoarte care de care mai frumoase, mai înălţătoare despre diferite manifestări măreţe în diferite oraşe ale monarhiei. Din aceste oraşe nu poate rămânea fără amintire nici Dobriţinul. Voi căuta să amintesc câte ceva de aici.

Cimitirele de aici vor adăposti pe mulţi din vremurile cele mai vechi şi din cele de acum. Vor fi din vechime şi mulţi români, dar acum ştiu că sunt. Numele de pe cruci vor spune celor cari se vor plimba printre ele că şi românii şi-au vărsat sângele lor pentru patria comună şi poate se va trezi şi în mintea şi sufletul celor de aici, din Dobriţin, că de fapt meritäm şi noi o altă soartă, ne vor privi cu alţi ochi, nu cu ochii de dinainte de război.

Până astăzi îşi dorm somnul vecinic 129 de români din toate ţinuturile. Credem că numele lor se va publica în ziarele noastre ca să se ştie cine unde aşteaptă ziua de apoi. Avem preot român, avem şi slujbă românească şi care aproape singur petrece la cele vecinice pe eroii orfani. Slujbele se ţin destul de des şi iau mulţi parte, mulţi şi străini şi ascultă cu plăcere rugăciunile în limba străină şi necunoscută până azi.

Dar în Dobriţin nu sunt numai români morţi, ci sunt mulţi şi vii. Străzile nu arareori răsună şi de cântece româneşti cântate şi de soldaţi, dar şi muzica militară la stăruinţa preotului român.

Cetăţenii Dobriţinului au avut prilej să fie martorii unui tablou admirabil românesc.

În 29 decemvrie v. 1915 a plecat spre frontul rusesc un batalion din Regimentul 50, după ce a stat câteva zile aici la Dobriţin. Pe pieptul multora străluceau toate decoraţiile pe cari le poate primi un soldat de rând. Publicul curios întreba dacă sunt unguri. Flăcăii le răspundeau: *„Aţi auzit de Ivangorod şi de regimentul care s-a distins? Apoi noi am fost românii din Alba Iulia."*

https://biblioteca-digitala.ro

Şi lumea se uita la ei cu admiraţie. Voluntarii români, peste 30, au intonat câteva marşuri româneşti de toată frumuseţea. A fost şi un ofiţer român cu ei, George Banu, din Oraviţa şi i-a petrecut la gară şi preotul român, care în 28 le-o ţinut un serviciu divin, cetindu-le admirabila pastorală a părintelui episcop de la Caransebeş, dr. Miron E. Cristea.

La Botezul Domnului, altă manifestaţie. Pe străzi mergea un convoiu lung de soldaţi în frunte cu o companie de onoare şi cu muzică militară. Lumea curioasă întreba că unde merg, că sărbătoare nu e, iar la răsboi nu se duc? Li se răspunde că se duc la slujba românească. Şi s-a luat lumea după ei, căci aşa ceva n-au mai văzut. Slujba s-a ţinut în casarma cavaleriei de la armata comună. Au cântat şi Românii şi Ruşii şi muzica militară şi s-au tras şase salve de compania de onoare. Stropitu-s-au cu busuioc toţi creştinii de faţă.

Străinilor le-a plăcut mult şi ziceau că este frumoasă limba şi slujba românească.

*

În cazinoul soldaţilor de aici, susţinut de elita oraşului, merg şi mulţi români. Pe la început nu erau foi româneşti, acuma sunt şi soldaţii noştri au mare bucurie. Dar nici cei din spitale nu rămân fără slovă românească. Preotul lor le duce ziare, cărţi de rugăciune, iar acum le-a adus şi calendare.

Câţiva români cinstiţi trimit gazetele lor după ce le-au citit şi prin aceasta fac o faptă din cele mai frumoase.

Se ţin şi cursuri de analfabeţi. Preotul le ţine. Nu sunt mulţi. Numai aceia cari stau cu lunile prin spitale. Luca Ion din Fârliug e de un an şi mai bine aici. Nu ştia nici scrie, nici ceti şi acum a învăţat. Când a ştiut să scrie numele a zis: *„Părinte îţi mulţumesc d-tale şi lui Dumnezeu că de acum nu mai pun degetul pe cruce la iscălitură. De acum încolo, îmi scriu eu singur numele."*

Bolnavii de un timp încoace însă au şi alte bucurii. Preotul român a procurat din bănuţii proprii un aparat „Cinema" şi ţine în toate spitalele, pe rând, reprezentaţii în fiecare sâmbătă şi duminică.

Totdeauna proiectează şi tablouri biblice cari sunt explicate în toate limbile. În limba română preotul român, iar în celelalte ceilalţi preoţi militari. Apoi vin şi piese comice şi de studii cari sunt foarte mult plăcute de toţi. Medicul şef de aici, precum şi alţi ofiţeri de rang înalt încă asistă şi sunt cu toată admiraţia faţă de astfel de reprezentaţii.

În postul Sf. Paşti se va ţinea o reprezentaţie cu întreagă viaţa Mântuitorului, de la Naştere până la Înălţare. Cu acest prilej va vorbi episcopul reformat de aici şi preotul nostru român. Va cânta muzica militară şi corul teologilor reformaţi.

*

Românii de aici n-au rămas nemângâiaţi nici la Crăciunul lor. Preotul nostru, care este dl părintele Coriolan Buracu din Mehadia, le-a împărţit cadouri şi bani, căci dânsul a colectat de la prieteni şi cunoscuţi, precum şi de la soldaţii cari plecau

https://biblioteca-digitala.ro

pe front şi pe cari îi cumineca, peste 300 cor. Batalionul Regimentului 50 a dat peste 46 cor. Acum va face colectă şi pentru orfelinatul din Sibiu.

Acestea sunt numai câteva date scrise în fuga condeiului despre manifestaţiile româneşti de aici din Dobriţin făcute de preotul nostru român de aici.

Şi lumea de aici ne respectează şi ţine seama de noi, fiindcă avem oameni cari ne ştiu să ne reprezinte.

Preoţii noştri militari pot să ne aducă servicii frumoase cauzei noastre dacă sunt conştienţi de chemarea lor. Aşteptăm să se poarte cu toţii corect şi cu demnitate.

Coresp.
Nr. 43/1916

O soră de caritate

Dobriţin, martie

În decursul acestui războiu am avut în diferite rânduri ocaziunea să cetim ori să auzim despre o mulţime de fapte mişcător de frumoase săvârşite de fiinţe nobile, faţă de eroii cari s-au întors de la front în patrie ca părinţi sau ca bolnavi.

Unele manifestări de milă te înduioşează până la lacrimi, cari manifestări sunt totodată şi de admiraţie şi de recunoştinţă.

Mişcătoare sunt pentru noi cele săvârşite soldaţilor noştri din partea persoanelor streine de firea neamului nostru, căci prin acestea vezi o stimă şi apreciere deosebită şi binemeritată.

Doamne! Doamne! Unde nu vei găsi azi români bolnavi ori răniţi? Nu va fi oraş în întreaga monarhie!

Şi acum gândiţi-vă la acei fraţi ai noştri cari îşi aşteaptă tămăduirea departe de cei mai scumpi ai lor, departe între străini, unde, poate, nici nu vor auzi o vorbă de mângâiere în limba lor. Dar şi starea lor sufletească li se mai uşurează dacă printre străini găsesc fiinţe cari aduc fel de fel de sacrificii ca să le dea dor de viaţă şi să-i mântuie din ghiarele deznădejdii.

Şi astor fel de fiinţe nobile li se cuvine recunoştinţă şi se cade ca să le recunoaştem. În coloanele acestui ziar s-a făcut adeseori amintire de Dobriţin. Şi de astă dată voiesc să amintesc de o întâmplare foarte duioasă dintr-un spital din cele multe ale acestui oraş.

D-ra Miţi, fiica d-lui general m. camerier ces. şi reg. şi comandant al comandei militare de aici, Carol Okolicssanyi, de multă vreme a îmbrăcat haina albă a sorii de caritate. Cu un zel de admirat şi cu o dragoste de o adevărată soră îndeplineşte toate îndatoririle ce se pot săvârşi de o fiinţă femeiască, în spitalul de pe strada Burgundia, de sub conducerea medicului Ladislau Gyulai.

Ore întregi petrece la căpătâiul celor greu bolnavi, îndeplinindu-le tuturor toate plăcerile din mijloace proprii.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest spital zace, încă din 15 ianuarie 1915, şi soldatul român Ioan Neghieş din Kovarhosszfalu (com. Sătmar), reîntors de pe front cu ambele picioare degerate, cari au trebuit să fie amputate.

Inima bietului Ioan de atunci s-a întunecat.

Pentru el nu mai era zi cu soare ci numai nor şi iarăşi nor. Se vedea condamnat ca să-şi petreacă viaţa numai în jale.

Ranele sufleteşti au fost mai dureroase decât cele trupeşti şi cu toate acestea mai curând i s-a tămăduit sufletul decât trupul.

Afară de preotul român care se ocupa mult cu el, instruindu-l în cetit şi scris şi în afară de medicul blajin mai era şi d-şoara Miţi care se ocupa foarte mult cu dânsul.

Într-o zi, Ioan era mâhnit. Nu-i puteai stoarce niciun zâmbet!

Domnişoara Miţi care făcea tot posibilul ca să-l mulţumească, să-l liniştească, stătea şi dânsa tristă la căpătâiul lui.

—Ioane! doreşti ceva ... ce să-ţi fac sau să-ţi cumpăr pentru a te putea face mai vesel?

Atunci faţa palidă a lui Ioan se lumină, ochii i se pironiră în colţul salei şi cu glas mai mult jalnic zise:

—Dacă voieşti, cumpără-mi o ceteră (violină)... Sunt tânăr şi îmi place tinereţea... Mi-e jale că nu mai pot fi ce am fost odată ... să învârt fetele la horă. Dacă am ceteră, voi chema flăcăii cari vor mai fi şi fetele la mine, eu le voi zice, ei vor juca şi o să-mi uit de durerea mea.

Domnişoara veselă şi fericită că o să-i facă bucuria i-a şi cumpărat o vioară.

Să nu credeţi că una de câteva coroane, ci o violină preţioasă cu ton dulce ca să pătrundă inimile fetelor când le va cânta Ioan despre lupte şi suferinţele lui; o vioară cu ton de foc când le va cânta de joc să uite viaţa lui fără de noroc.

120 cor. au fost o nimica toată pe lângă fericirea lui Ioan.

De atunci, Ioan e mai vesel, faţa mai rumenă şi zâmbetul încolţeşte mai des.

—Să-ţi dea Dumnezeu noroc după cum ţi-e inima d-tale de bună... Lacrimile, pe cari le mai avea în ochi, le-a stors în semn de recunoştinţă.

Cercetându-l peste câteva zile, l-am văzut vesel, cu vioara într-o parte iar cu cartea în alta. Se uita când la una, când la alta, şi le îmbrăţişa cu privirea unui părinte iubitor.

—Ioane, dacă nu vei avea acasă ce să mănânci şi dacă ţi-ar da bani pe ceteră ai da-o?...

—Nu, părinte! M-ar bate Dumnezeu. Am s-o ţin de pomenire când voi fi bătrân şi voi avea nepoţi, le voi povesti păţaniile mele şi totdeauna voi pomeni cu drag numele d-şoarei Miţi, care mi-a fost ca şi un înger.

Acum cumpănească fiecine această faptă cu urmările ei.

Ar trebui să înşir o mulţime de amănunte preţioase ca să completez lista faptelor nobile.

https://biblioteca-digitala.ro

Cei 17 Români cari au serbat Crăciunul aici, departe de ai lor, ar putea spune mai bine.

Dumnezeu să-ţi răsplătească pentru tot ce ai făcut.

Coresp

În anul 1956, când am fost la Florin la Baia Mare, m-am dus în comuna Satulung de lângă Baia Mare, de unde era soldatul Ioan Negieş, amintit în articolul alăturat.

L-am găsit încărunţit, în mijlocul familei, bucurându-se mult de revederea mea, reamintindu-ne amintiri din Dobriţin.

Mi-a amintit că după terminarea războiului mondial, reîntors în sat, a întemeiat o orchestră, cântând la hore şi la nunţi.

Şi-a făcut casă şi are copii căsătoriţi.

De câţiva ani s-a lăsat de vioară şi s-a făcut tinichigiu.

Am fost foarte mişcat de această întâlnire după exact 40 de ani.

„Drapelul" Nr. 52 din 9 (22) Mai 1917
Inaugurarea unui cămin militar după front

De la poşta de etape 198 primim (cenzurat) următoarea scrisoare:

În valurile zbuciumate ale zilelor de azi, mai străbate şi câte o rază care ne înseninează o leacă sufleteşte. Maiestatea Sa, bunul nostru monarh Carol, a dispus prea graţios să se ridice lăcaşuri pe seama soldaţilor pretutindenea unde numai se poate, în care soldaţii să se recreeze prin distracţiuni, prin lectură potrivită etc. La comanda formaţiunilor de marş al corp. VII, grupa II, încă s-a înfiinţat un asemenea cămin. S-a înfiinţat cu numele „Kronprinz Otto Soldatenheim". Cu aranjarea şi cu conducerea a fost încredinţat apreciatul şi cunoscutul nostru preot militar, C. Buracu. Căminul soldatului a fost dat menirei sale în 24 aprilie, iar în 13 mai a fost deschis în mod solemn, ţinându-se tot atunci şi prima reprezentaţie pe seama soldaţilor, cari au participat în corpore, în frunte cu ofiţerii lor. De faţă erau comandantul grupei VII/II, locotenent colonelul I. Iereb cu întreg ştabul său, apoi onoraţiorii oraşului, delegaţii prea onoratului domn Paul Boldea, protopop militar şi şeful preoţilor noştri în armată, M.O. domn Iosif Serafim şi dr. Moise Ienciu, preoţi militari etc.

Dl comandant a deschis festivalul cu o vorbire înflăcărată, urmând cu vorbiri cei patru preoţi militari aflători aici în limba germană, maghiară, cehă şi română, cântându-se în aceste limbi şi imnul împărătesc. S-a cetit din partea preotului Buracu o depeşă omagială la adresa Majestăţii Sale. Apoi a urmat programul primei reprezentaţii cu recitări de poezii şi cântări poporale, piese muzicale cântate de orchestră etc. Românii cari sunt reprezentaţi în număr mare la această grupă, încă şi-au avut punctul lor în program. A vorbit părintele Buracu, tot dânsul a

https://biblioteca-digitala.ro

recitat vreo câteva poezii actuale foarte frumoase, iar un cor compus de 23 de persoane din bravii noştri eroi ai Regimentului 43, Batalionul 29 sub conducerea învăţătorului Stache Gerga din Zorlenţul Mare a cântat câteva doine şi marşuri româneşti cât nu se poate mai duios.

Dintre ofiţerii români au fost căpitan Morariu, locotenent A. Hamat, sublocotenenţii Băiulescu, Rădulescu şi dr. Gându. După mântuirea programului din sala festivă şi de reprezentanţii căminului, am plecat în sunet de marşuri în căminul propriu, aranjat într-o vilă cu o grădină foarte frumoasă. Şi aici am avut prilejul de a admira destoinicia părintelui Buracu care a creat din nimica un lucru admirabil. O sală de cetit, unde găseşti cărţi şi ziare în toate limbile, o sală de scris şi o sală de distracţii cu fel şi fel de mijloace. Decorul este foarte drăguţ. În grădină un parc frumos cu popicării etc. Pe lângă sunet de muzică, ni s-a servit o ojină.

Ni s-a înseninat sufletele văzând băieţii drăguţi ai părintelui Buracu, cari în zburdălnicia lor ne-au făcut să uităm că suntem atât de departe de căminele noastre. A fost o zi senină din cele multe triste. Îi suntem mulţumitori părintelui Buracu pentru tot ce face pentru noi. Ne celebrează servicii înălţătoare, rostind predici frumoase şi la înţeles. Ne trimite ziare şi cărţi cari au un farmec deosebit. Dânsul va înfiinţa în tot locul, unde sunt trupe, sală de lectură cu biblioteci, gazete etc. După câte ştim este singurul care din mijloace proprii şi-a procurat un aparat „Cinema" spre a procura distracţii plăcute şi ţinea dizertaţii frumoase. A ţinut o sumedenie până acum şi ţine mereu.

Cărţile şi ziarele sunt toate procurate prin mijloace proprii (înţeleg pe cele româneşti). Pentru noi este o mare mângâiere, că la o astfel de instituţie a ajuns un preot român care se îngrijeşte şi de hrana noastră sufletească. Părintele Buracu este unicul român din armata noastră, care a fost încredinţat cu aranjarea şi conducerea unui astfel de aşezământ cu o centrală şi 25 filiale.

Maiestatea Sa, prin acest fapt mărinimos, şi-a întărit şi mai mult dragostea ce-o păstrează cu atâta tărie soldaţii noştri în inima lor. Dumnezeu să-i întărească braţul şi să-i aducă la izbândă dorinţa sa umană: pacea, ca astfel cât mai curând, ca învingători să ne reîntoarcem la căminele noastre, unde găsind liniştea şi mulţumirea sufletească să muncim cu drag cu toţii şi la opera mare de regenerare.

Un luptător

Leibaches Zeitung No. 114/19 mai 1917
Căminul Ostăşesc „Principele Moştenitor Otto" în Stein

După cum este cunoscut, Majestatea Sa împăratul Carol a dispus, în marea lui grijă faţă de ostaşii noştri, să se organizeze cămine ostăşeşti. În aceste cămine – cari deja s-au organizat în mare număr în afara şi în interiorul ţării – să ofere soldaţilor, în timpul lor liber să acumuleze noi forţe pentru activitatea lor de mai departe spre binele Patriei, atât cu cântece şi dansuri, pe lângă cărţi bune şi ataşament

https://biblioteca-digitala.ro

camaraderesc. Un astfel de cămin s-a organizat recent şi în oraşul Stein. Poartă numele „Principele Moştenitor Otto". Comandantul lui, preotul Buracu, l-a organizat şi la 22 april l-a dat destinaţiei, iar la 13 mai s-a inaugurat cu solemnitate în sala proprie destinată festivităţilor, la care s-a adăgat şi prima solemnitate ostăşească. În acest scop, aici s-au întrunit delegaţii diferitelor unităţi militare, precum şi onorabili din oraşul Stein. Comandantul grupului, dl locotenent colonel Jereb, a schiţat într-o cuvântare avântată pe oaspeţii de seamă, după ce a scos în evidenţă despre intenţiunile Majestăţii Sale împăratul în legătură cu aceste cămine, a declarat căminul inaugurat, exclamând urale la adresa Suveranului, la care s-a ataşat întreaga asistenţă. Orchestra a intonat Imnul Naţional. La Cancelaria Supremă imperială s-a adresat o telegramă. Au urmat cuvântările domnilor preoţi militari Pommer, Horváth, Buracu şi Petraschek, în limba germana, maghiară, română şi cehă, după care s-au intonat imnurile naţionale în respectivele limbi. La primul spectacol militar, care a urmat imediat, au recitat numiţii preoţi, poezii patriotice, voluntarii Balsz şi Deutch au cântat în duet la vioară, iar coruri înjghebate din diferite naţionalităţi au cântat cântece populare mult apreciate. Rezultatul a fost frumos şi mare. La sfârşit a avut loc în grădina căminului o serbare însoţită de o gustare şi participanţii s-au distrat până seara târziu. Domnul preot militar Buracu s-a folosit de acest prilej de a dovedi grija sa deosebită spre binele luptătorilor. De la inaugurarea căminului s-a organizat şi un spectacol cinematografic, condus tot de pr. militar Buracu. Soldaţii cercetează cu plăcere căminul şi în acelaşi timp se gândesc cu credinţă recunsocătoare marelui nostru Monarh şi tânărului Principe moştenitor, al cărui chip drag de copil priveşte din tabloul de pe părete.

Ziarul Pester Lloyd No. 139 din 1 iunie 1917,
Inaugurarea unui Cămin Ostăşesc „Principele Moştenitor Otto" Budapesta

Din grija caldă faţă de bărbaţii cari aproape trei ani sunt îndepărtaţi de familie şi preocupările lor civice, regele a dispus ca după posibilităţi, pe front şi în spatele frontului, să se înfiinţeze Cămine ostăşeşti, cari să ofere soldaţilor cărţi şi ziare bune de cetit, să cultive spiritul cald camaraderesc şi la joc şi cântece să uite singurătatea şi adeseori grijile supărătoare. Astfel s-a organizat un Cămin şi la Comandamentul unităţilor de marş al Corpului VII/II al armatei Isonzo, care s-a orânduit într-o casă prietenească în mijlocul unei grădini minunate, cu popicărie şi terenuri de joc, cu camere pentru lectură, joc şi corespondenţă şi cu o sală mare de spectacole – şi care poartă numele Prinţului Moştenitor Otto. La 13 mai a.c. s-a predat misiunii sale, în prezenţa şefilor militari şi ai autorităţilor civile. După marşul de inaugurare au luat cuvântul comandantul grupului, locotenent colonelul Jereb, salutând pe oaspeţii prezenţi, precum şi pe ofiţeri şi trupă şi a încheiat cu întreita urare pentru Comandantul Suprem. Apoi, conducătorul acestui Cămin,

https://biblioteca-digitala.ro

preotul militar Buracu, a cetit o depeşă omagială adresată împăratului. Au urmat cuvântări în limba germană, maghiară, cehă şi română, rostite de preoţii militari Pommer, Horváth, Petraschek şi Buracu, cari au adresat cuvinte calde către ostaşi arătând scopul Căminelor ostăşeşti, îndemnându-i să le cerceteze. Soldaţii au cântat cântece naţionale în diferite limbi, serbarea s-a încheiat după cuvântarea rostită de preotul canonic al oraşului, Iwan Laurencsics, în limba slavonă, cari şi-a exprimat bucuria pentru organizarea Căminului ostăşesc. După aceea a urmat o serată nesforţată.

Sperăm ca şi Căminul ostăşesc Principele Moştenitor Otto să contribuie şi să facă mai suportabilă viaţa eroilor noştri cu atât mai mult cu cât, începând cu 20 mai a.c., se vor mai deschide încă alte patru filiale în localităţile unde staţionează unităţile militare.

Dobreczeni protestans Lap No. 14 april, 1916
Ziarul protestant din Dobriţin

Viaţa lui Iisus în Institutul de educaţie reformată.

La Institutul de fete reformat din Dobriţin, după amiaza zilei de 27 martie, pe seama elevelor s-a organizat o reprezentaţie plăcută şi impresionantă. S-a prezentat viaţa lui Iisus în film cinematografic artistic. Preotul militar localnic Buracu Coriolan, a fost binevoitor pentru acest scop să împrumute aparatul său de proiecţiune pe care l-a şi manevrat personal. În cursul proiectării celor opt acte a cântat la orgă profesorul de religie Szele Nicolae şi s-au cântat cântece de solo, acompaniate de orgă institutoarea d-şoară Toth Roza şi Spangl Margarete. Între acte, ajutorul de preot Labossa Lajos a arătat pe scurt subiectul actelor. La spectacol au luat parte corpul didactic, studentele liceului de fete, studentele cursului superior al şcoalei normale, fără deosebire de confesiuni şi au urmărit cu atenţiune încordată şi cu cea mai profundă impresie. Pe lângă taxa de intrare de 10 fileri, s-a adunat 40 de coroane, dintre cari 24 de coroane venit curat, care vor fi destinaţi spre binefaceri

Coriolan Buracu, *Amintiri*, Timișoara, 2007.

https://biblioteca-digitala.ro

Pompiliu Ciobanu

18. Unirea Banatului şi încoporarea Timişoarei la România Mare. Date istorice adunate de dr. Pompiliu Ciobanu[1]

Introducere

După dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare din toamna anului 1918, toată suflarea românească din cuprinsul acestei monarhii aştepta cu sufletul pregătit Unirea Naţională a tuturor românilor sub sceptrul dezrobitorului şi marelui nostru rege, Ferdinand I.

Primul pas pentru această unire îl face Basarabia, la 27 martie 1918, îi urmează Bucovina, la 16 noiembrie 1918 şi, în urmă, Ardealul cu părţile româneşti din Ungaria şi Banat.

Prin manifestarea unanimă a românilor din Ardeal, Banat şi părţile româneşti din Ungaria, la măreaţa Adunare Naţională, ţinută la 1 decembrie 1918 în Alba-Iulia, ideea unirei celei mari era realizată de drept, aşteptam numai ca hotarele neamului românesc întregit să fie consfiinţite din partea aliaţilor în conformitate cu tratatele de alianţă şi cu jertfa de sânge şi avuţie aduse pe altarul idealului nostru naţional.

Poporul român din Banat, în credinţa că, după aceste acte măreţe şi după intrarea trupelor victorioase ale aliaţilor noştri pe pământul dezrobit, s-a sfârşit epoca asupririlor şi a sosit timpul pentru unirea mult aşteptată, a primit cu sufletul curat, cu dragoste şi admiraţie armata sârbească, alături de trupele de ocupaţiune franceze.

Ne pregăteam ca, la 24 ianuarie 1919, să serbăm cu toţi românii din Banat praznicul mare al unităţii naţionale a tuturor românilor.

Mare ne-a fost durerea şi mâhnirea sufletească, când, încă în preajma pregătirei Marei Adunări Naţionale de la Alba-Iulia, am constatat că autorităţile militare şi

---

[1] Pompiliu Ciobanu (1878, Roşia Montană – 1962, Timişoara), studii: facultatea de drept şi Academia superioară şi comercială din Budapesta, avocat în Baroul din Timişoara, membru în P.N.R., după 1918 deputat în mai multe rânduri.

https://biblioteca-digitala.ro

administrative sârbeşti din Timişoara suprimă orice manifestare românească, confiscă tricolorul românesc pe care noi l-am păzit şi apărat sub regimul maghiar şi pentru care am suferit mulţi ani de temniţă şi opresc pe delegaţii poporului român din Banat să participe la Adunarea Naţională de la Alba-Iulia.

Când poporul român, conştient de menirea şi îndatoririle sale naţionale, totuşi a ridicat cu mândrie drapelul român şi a strigat în toate unghiurile Banatului: *„Vrem Unire! Trăiască România Mare!"*, a urmat epoca tristă a asupririlor, întemniţărilor şi deportărilor.

Astfel se poate vedea din constatările făcute de ziarul „Românul", în Arad, nr. 19 din 24 ianuarie 1919[2], că de la 28 noiembrie 1918 până la 28 ianuarie 1919, numai în cazarma sârbească Kneaz Lazăr din Belgrad au fost întemniţaţi 77 români: preoţi, învăţători, ofiţeri şi ţărani.

Din cauza acestor asupriri, românii din Banat erau intimidaţi, nimeni nu cuteza să facă nicio mişcare ori manifestare românească. Conducătorii poporului român din Timişoara cer cu insistenţă de la Marele Cartier al Armatei Române şi de la Misiunea franceză ofiţeri români de legătură, cari să reprezinte şi să apere interesele populaţiei româneşti. Marele Cartier al Armatei Române, pentru a afla ce să întâmplă în Banat, a trimis informatori şi curieri în Banat în persoana domnilor dr. Avram Imbroane, dr. Petru Nemoianu[3], Cornel Bojincă[4], Iancu Conceatu[5], Traian Bireescu[6] şi Gheorghe Bireeseu, dintre care dr. Avram Imbroane şi Cornel Bojincă s-au strecurat până la Timişoara, trecând prin multe primejdii şi luptând cu mari greutăţi şi aici, în casa subsemnatului, au aflat adăpost şi au primit toate datele, în baza cărora şi-au făcut rapoartele lor către Marele Cartier al Armatei Române.

În baza acestor rapoarte, Comandantul trupelor din Transilvania trimite în luna martie la Timişoara pe distinsul şi vrednicul ofiţer român maior D. Oancea pentru a reprezenta interesele românilor pe lângă trupele de ocupaţie fraceze-sârbe din Banat.

---

[2] „Românul", VIII, 1919, nr. 19 din 24 ianuarie, p. 5, publică articolul *Sârbii şi românii*, unde sunt menţionaţi intelectualii români eliberaţi din cazarma cneaz Lazăr din Belgrad şi lista celor rămaşi acolo.

[3] Petre Nemoianu, avocat, ziarist, originar din Petrilova. Voluntar în armata română, după unire prefect al judeţului Caraş-Severin, deputat.

[4] Cornel Bojincă, avocat, originar din Biniş (Caraş), redactor la „Banatul", „Analele Banatului", a avut misiuni militare şi politice.

[5] Iancu Conciatu, n. 1 iunie 1889 în Bozovici, Caraş, absolvent al şcolii superioare comerciale române din Braşov. A colaborat la „Poporul român" şi „Lupta" din Budapesta, după 1918 comisar al guvernului României pe lângă Camera de Comerţ şi Industrie din Timişoara, deputat în parlamentul României, deputat director şi proprietar la „Curierul Banatului".

[6] Traian Birăescu (1886, Peştera, comitat Caraş – 1946), studii liceale la Lugoj; începe Facultatea de drept din Budapesta; a dezertat din armata imperială, trece în România; face propagandă printre prizonierii români din Rusia; participă la adunarea naţională de la Alba-Iulia; în 1919, ofiţer în armata română, participă la campania din Ungaria; ziarist a colaborat la mai multe ziare şi reviste, membru fondator al Institutului social Banat-Crişana.

https://biblioteca-digitala.ro

Am ţinut de important pentru istoria Banatului nostru ca să procur şi să dau publicităţii toate datele din activitatea maiorului D. Oancea şi a succesorilor săi, pentru că din activitatea lor se reoglindesc evenimetele istorice care au premers şi pregătit unirea faptică a Banatului şi încorporarea oraşului Timişoara la România.

Primul ofiţer român de legătură între trupele de ocupaţie aliate din Banat şi Comandamentul român al trupelor din Transilvania a fost maiorul Oancea, invalid de război, azi decedat.

Suflet nobil şi mare patriot a servit nu numai legăturei militare între cele două comandamente, ci mai ales populaţiei române din Timişoara şi Banat, asuprite, apărând totdeauna cu toată tăria sufletului său de mare român interesele politice şi culturale ale elementului românesc din Banat.

Din acest punct de vedere activitatea lui formează pentru românii din Banat pagini istorice.

Socotesc ca o pioasă datorie faţă de memoria lui să amintesc aici câteva din faptele lui de arme din timpul războiului, fapte care i-au adus o calificare frumoasă din punct de vedere militar:

„A luat parte la luptele din Valea Sibiului în septembrie 1916, unde s-a distins şi a fost răsplătit cu „ORDINUL MIHAI VITEAZUL" pentru destoinicia cu care a condus bateria în luptele de pe valea Oltului, unde a contribuit de aproape la ruperea cercului inamic ce înconjurase detaşamentul din care făcea parte." (I.D. nr. 547 din 7/VI. 1917)

A mai luat parte la luptele de la Mărăşeşti (iulie 1917): Câmpurile, Încărcătoarea, Poiana, Radutaşiul şi Cocoşilă (august 1917) unde a fost rănit de o schijă care, rămasă în plămânul drept, i-a cauzat moartea în martie 1933.

Schija aceasta rămasă în plămân nu l-a împiedicat totuşi să ia parte la toate luptele pentru Unirea Ardealului şi Banalului, luptând în fruntea unităţii sale în Campania de la Tisa. Însăşi comandantul francez, pentru modul cum s-a luptat l-a decorat cu marea distictie franceză *„Crucea de război franceză cu palme"*.

În memoriul domnului colonel Petrescu D. Tocineanu, succesorul maiorului D. Oancea, se cuprind evenimentele prin care a trecut poporul român din Banat, de la 22 aprilie – 28 august 1919. Aici găsim şi datele referitoare la încorporarea Timişoarei, ca unul care am luat parte la toate aceste evenimente şi în casa căruia s-au adunat, la 1 mai 1919, toţi reprezentanţii presei mondiale, pentru a dresa procesele verbale, cu reprezentanţii poporului român, maghiar şi german din Banat, care popoare erau chemate să-şi spună voinţa şi hotărârea lor, ca oraşul Timişoara cărui stat să aparţină, României sau Iugoslaviei, am crezut că fac un serviciu acestui colţ de ţară, precum şi tuturor românilor, să strâng într-un mănunchi aceste date şi documente şi să le tipăresc pentru a fi redate istoriei şi nu uitării.

Epoca de la 1 decembrie 1918 şi până la 3 august 1919, din viaţa poporului român din Banat, trebuie să o cunoască fiecare cetăţean român care îşi iubeşte ţara, căci numai cunoscând asupririle îndurate în această epocă va şti să aprecieze viaţa liberă care o trăim azi, cu toţii, în România Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

Călăuzit fiind de aceste principii am dat loc în această broşură şi memoriului redactat de către merituosul scriitor german Victor Orendy Hommenau[7], care, atât sub regimul maghiar, cât şi sub cel sârbesc, a fost totdeauna susţinătorul sincer al unei colaborări cu românii şi a luptat alături de noi pentru realizarea unirei şi încorporărei Timişoarei la România Mare.

Dr. Pompiliu Ciobanu

CAPITOLUL I.

Memoriul decedatului Maior Oancea Dumitru, invalid de război, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul", în calitate de ofiţer de legătură între armata franceză din Banat şi Comandamentul Trupelor române din Transilvania.

Activitatea depusă la Timişoara
22 martie – 28 aprilie 1919

La sfârşitul decadei a doua a lui martie 1919, mi s-a înmânat telegrama, prin care Comandantul trupelor din Transilvania mă chema la Sibiu. Abia terminasem, pe câmpia Devei, stabilirea datelor principale pentru o bună utilizare a materialului rusesc de 76,2 mm., cu care era armată o baterie din al II-lea Regiment de Art(ilerie) Munte, ataşată divizionului 2 din I-ul Regiment de Art(ilerie) Munte, comandat de mine pe linia demarcaţională la Brad, pe Crişul Alb.

Nu mică mi-a fost surprinderea, aflând de la dl general Moşoiu, Comandantul trupelor din Transilvania, că mă alesese să reprezint interesele românilor pe lângă trupele de ocupaţie franco-sârbe din Banat, fiind ataşat Comandamentului francez la Timişoara.

Cu toată cinstea ce mi se făcea, de la început mărturisesc că misiunea aceasta nu corespundea dorului ce mă adusese pe front, desconsiderând avertismentul medicilor, care mă preveniseră că mi se va disloca schija ce o purtam în plămâni din 1917, căci la decretarea mobilizării în 1918, numai după multă stăruinţă fusesem readus la regimentul de origine, de la Pulberăria Botoşani, unde îmi făcusem convalescenţa.

Am reamintit domnului general Moşoiu că desconsiderasem consolidarea sănătăţii mele, numai din dorinţa de a fi util ţării, efectiv pe câmpul de luptă, iar nu în birouri.

Domnia sa, înţelegător al stării mele sufleteşti, mi-a promis că mă va readuce la divizionul meu, în cazul când vor începe luptele cu ungurii.

---

[7] Victor Orendi Hommenau (1870, Dumbrăveni – 1954, Bucureşti), jurnalist, pedagog, scriitor, editor şi redactor la mai multe ziare de limbă germană. A avut contacte cu importante personalităţi româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce, din ordin, m-am prezentat domnului Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, – spre a primi instrucţiuni asupra însărcinărilor mele diplomatice, – am plecat în Banat, însoţit de aghiotantul meu, locotenentul Victor Dumitru (fratele viitorului ministru al Comunicaţiilor[8]) şi de sergent Imoşeanu Ilie şi caporal Vlăşceanu Dumitru, ostaşi bravi, luaţi din divizionul meu, în baza ordinului de serviciu Nr. 3866 din 22 martie 1919.

Primul vestitor al suferinţelor bănăţenilor

În staţia Ilia Mureşului trebuia să schimbăm trenul spre Lugoj şi, până la sosirea garniturei, am intrat în restaurantul gării.

Întâmplarea a făcut să ne aşezăm la o masă, la care un bărbat de vârstă mijlocie îşi măcina suferinţele sufleteşti, în ochi cu o jalnică taină.

Anunţându-se plecarea trenului din care scoborâsem, vecinul nostru şi-a închipuit că, ocupaţi cu masa, nu prinsesem rostul avizării de aceea, binevoitor, ne făcu atenţi.

L-am lămurit că vom lua trenul către Banat.

—Spre Banat?!! Cum! Dumneavoastră? Ofiţeri şi cătane româneşti spre Banatul nost? Şi cu ochii în lacrimi, cu mâinile tremurând, vibrând tot de emoţie, se ridică şi ni se adresă:

—Apăi, io mis bănăţean ... preotul Avram Corcea[9] din Coştei.

Bucuroşi că întâlneam atât de repede un informator, îl luarăm în cercul nostru.

—Semn bun, părinte! Dumnezeu ni te scoate în cale, ca să ne dai veşti de ce se petrece în Bănat.

—Bun să fie semnul dragă domnule, dar veştile-s tare rele. Iacă eu pribegesc de atâtea săptămâni, fugit de acasă din cauza sârbilor.

—Dar ce au ei cu Sfiinţia Voastră?

—Am fost în delegaţie la Alba-Iulia şi, întors acasă, au vrut să mă aresteze ca pe mulţi alţii şi să mă ducă în cazemate la Belgrad. Abia am scăpat cu fuga. Şi de atâta vreme nu mai ştiu nimic de ai mei!

Şi cu vocea profund mişcată, preotul urmă să ne istorisească, dându-ne chiar numele celor pe care îi ştia ridicaţi în toiul nopţii de către trupele de ocupaţie sârbeşti.

—Şi acum? Ce faci pe aici?

—Iată ţin calea trenurilor, poate voi prinde vreo veste că s-a mai potolit urgia... Dar în zadar... Şi de mă-ţi înţelege, nici nu ştiu încotro s-o mai iau!...

---

[8] Constantin Dumitriu, ministrul Comunicaţiilor din 1927.

[9] Avram Corcea (1868–1951), n. Coştei, studii teologice la Sibiu, preot în Coştei din 1891; a contribuit la înfiinţarea Reuniunii de citire şi cântări din Coştei, la înfiinţarea fanfarei şi a Institutului de credit şi economii „Bănăţanul". Din cauza activităţii sale naţionale şi politice a fost internat de autorităţile maghiare (1916) şi sârbeşti (1918), fiind nevoit să treacă în Austria. Vezi Mircea Măran, *Românii din Voievodina*, Zrenianin, 2009, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

—Să vă spun eu, părinte.

—Ascult.

—Să mergeți cu mine!

—Cu Dumneavoastră? Unde? În Bănat? Dar nu vă gândiți că mă vor lua ca pe un pui din...

—Asta nu se va întâmpla. Veți merge cu mine în fața comandantului trupelor franceze, mărturie vie a celor pătimite de români.

Preotul amuți. Tremurul nervos al buzelor nu-i mai îngăduia să-și exprime în cuvinte simțirea. Ochii îi jucau în lacrimi și mâinile le apucaseră strâns pe ale mele.

—Da părinte, mergeți cu mine și veți sta în Timișoara fără nicio grijă!

Numai cine a fost refugiat, numai cine a fost frământat de grija celor lăsați în voia soartei acasă, sub ocupație străină, numai cine a gustat amarul captivității, poate înțelege zbuciumul prin care a trecut părintele Corcea, în drumul până la Lugoj.

Am ajuns noaptea pe o ploaie torențială. Noroc că aveam la noi mantale de cauciuc, iar preotul o umbrelă, căci altfel nu ar fi fost chip să părăsim gara, pe jos, așa cum am fost nevoiți din cauza lipsei oricărui vehicul.

Preotul ne-a fost de mare folos, în căutarea unui cvartir, căci așa în timpul nopții, ne-ar fi fost greu să ne orientăm într-un oraș sub ocupație străină și pe care nu-l văzusem niciodată.

După ce încercarăm la cele două hoteluri din centru, neaflând nicio cameră liberă, părintele Corcea ne propune să mergem la fruntașul român Braniște.

Cu toată ora înaintată, am fost primiți imediat.

Venerabilul fruntaș, aflând de rostul nostru, se ridică și emoționat mulțumi lui Dumnezeu pentru acest început de ocrotire.

Apoi ne conduse chiar atunci la dr. Traian Frențiu, episcopul român unit.

Acolo aflai că românii o duc foarte greu din cauza ocupației sârbești și că generalul francez Farret, fiind influențat de maghiari, le lăsase mână liberă.

Stabilirăm ca primul scop de atins, să fie asigurarea libertății individuale.

Cu toată înflăcărarea celor doi fruntași, niciunul nu ne propusese să ne găzduiască în acea noapte, deși aflaseră că nu avem niciun adăpost – până într-atâta îi spăimântase urmărirea sârbească.

Din această cauză am fost nevoiți să dormim în camera madamei hotelului, odăiță obținută după multă stăruință și numai după ce ne-am declarat mulțumiți cu paturi improvizate din mese.

Cele câteva ore, ce mai erau până la ziuă, se scurseră aproape în întregime în planuri făcute cu părintele Corcea, care împărțea cu noi rudimentarul adăpost al primei nopți ce trăiam în Banat.

A doua zi descindeam în Timișoara, preotul Corcea cu inima strânsă între emoția revederii și între teama de a nu fi arestat imediat, iar noi hotărâți să întrebuințăm tot elanul ca să aducem siguranța în căminele românești.

https://biblioteca-digitala.ro

Suntem cuceritori

Din gară luarăm tramvaiul. Vagonul era tixit. La apariţia noastră toate conversaţiile se întrerupseră şi toate privirile ne iscodiră, iar după câteva clipe de stupoare, şoaptele începură să se ţeasă:

—Români – Români

Voind să plătesc biletele, un sergent francez, ars de soarele şi de vânturile atâtor ani de luptă, mă opri strigându-mi:

—Pourquoi payez mon comandant, nous sommes des conquerants. (Pentru ce plătiţi domnule maior, noi suntem cuceritori).

Am zâmbit şi i-am explicat că trebuie să plătim drepturile, chiar şi învinsului.

Dar sub privirea sfredelitoare a meridionalului francez, conductorul nu primi banii şi, abia reţinându-şi ciuda, salută şi trecu mai departe. Grupul nostru coborî în centru, la Pallace, şi, înconjuraţi de entuziasmul gradaţilor francezi, ne-am suit la comandament, care se afla instalat în Palatul Lloyd.

Ca fulgerul se răspândi vestea sosirei noastre şi românii, care mai timizi, care mai îndrăzneţi, se adunaseră să vadă:

Primele Rândunele

căci aşa am fost porecliţi de firea veşnic poetică a latinului.

Da, eram primele rândunele, vestitoare că vremurile triste ale iernii morale s-au dus.

După prezentare, coborându-mă pe scări, urmat de grupul meu, ne întâlni un copil de 9–10 ani, care revenea de la şcoală.

Nu cu puţină emoţie mi-amintesc impresia ce-am făcut-o asupra lui.

Văzându-ne, rămase înmărmurit. Crezând că-i român, mă dusei să-l mângâi, dar el se retrase spăimântat, murmurând:

—Istenem... Romano ... romano.

Cum nu ştiam ungureşte, am vrut să-l duc în eroare şoptind numai:

—Nem... Magyar.

Dar copilul nu se lăsa înşelat. I-am arătat atunci torsada de la chipiu, la care culorile galben şi albastru ale tricolorului nostru băteau, din cauza intemperiilor, în alb şi verde. Copilul le privi, le iscodi, se mai uita în ochii mei, le mai privi odată, dar în cele din urmă, după alte şovăiri, în care speranţa se lupta cu deznădejdea, mi se adresează cu ochii înlăcrimaţi:

– *„Nem! Nem! Roman."*

L-am mângâiat şi profitând de surprinderea ce-i provocă gestul meu, l-am sărutat pe amândoi obrajii, apoi am pus pe părintele Corcea să-i spună că militarul român este prietenul tuturor oamenilor buni şi că nu va face rău nimănui.

Am rămas la piciorul scării până când micuţul a urcat-o. Călca treaptă cu treaptă, întorcând capul spre noi după fiecare păşire.

https://biblioteca-digitala.ro

Auzise în casă şi în şcoală vorbindu-se mult despre sosirea armatei române în termeni atât de ponegritori, încât copilul rămăsese complet impresionat de apariţia noastră, dar mai ales de faptul că vedea că nu avem nici păr pe limbă şi nici nu sfâşiem copii.

Primul român cu care vorbii în Timişoara fu domnul preot Avram Imbroane. Îl revăd aşa cum l-am întâlnit. Tunica-i de campanie, din postav de Buhuşi, îmi înfăţişa omul care înfruntase războiul în rândurile luptătorilor. Familia sa – soţia şi doi copii – se află refugiată din Coştei în Timişoara.

La masa noastră de la Kronprinz sosi şi Bojincă, apoi dr. Nemet, avocat. Câţiva refugiaţi din Arad şi de prin regiunea Oraviţei sosiră pe rând. Ne strângem cu efuziune mâinile şi apoi, ca să nu se expună urmăritorilor, plecau, având însă întipărită pe faţă speranţa mântuirei.

Dl Nemet, avocat tânăr şi inimos, pe atunci neînsurat, având mai puţin de riscat, luă asupră-şi să adune pe fruntaşii români în cabinetul său avocaţial.

Acolo am cunoscut pe dr. Pompiliu Ciobanu, fruntaş ce, după cum se va vedea, avea să-mi fie de foarte mare ajutor în demersurile mele diplomatice avute cu şvabii.

Veniseră dr. Aurel Cosma[10], protopopul Oprea[11], dr. Adam[12], dr. Mezin[13], dr. Imbroane, dr. Nedelcu[14], Bojincă şi preotul Corcea, nelipsit ca întotdeauna de lângă mine.

Ne-am sfătuit cum am putea mai grabnic să uşurăm regimul instalat de ocupaţia sârbească, în special la sate şi cum să contrabalansăm activitatea ungurească în Timişoara şi în Lugoj, unde, încurajaţi de generalul francez Farret, duceau pe faţă campania contra românilor.

De la început dr. Aurel Cosma a încercat să dicteze ce măsuri trebuiesc luate, fără să ţină seama de păsurile şi părerile celorlalţi.

---

[10] Aurel Cosma (1867, Beregsăul Mare – 1931, Timişoara), studii juridice la Debreţin şi Budapesta, doctor în drept (1894), membru al societăţii academice „Petru Maior", avocat în Timişoara, membru în conducerea P.N.R. din Banat şi Transilvania, colaborator la „Drapelul" şi „Tribuna". În 31 octombrie 1918 prezidează adunarea de constituire a Consiliului militar român din Banat şi este ales preşedinte. Are un rol important în organizarea gărziilor şi consiliilor naţionale române din Banat, delegat titular la Alba Iulia al cercului electoral Becicherecul Mic, membru în Marele Sfat Naţional, primul prefect al judeţului Timiş

[11] Ioan Oprea (1844–1934), protopop la Timişoara, director al Băncii Timişana, membru în conducerea P.N.R. din Banat, delegat în Sfatul poporului din Banat.

[12] George Adam (1873–1922), avocat în Timişoara, lider al P.N.R. din Banat, membru în Comitetul executiv al Consiliului militar roman din Timişoara şi în Sfatul poporului din Banat.

[13] Mezin Aurel, avocat în Timişoara, dirijor şi compozitor.

[14] dr. Ioan Nedelcu, avocat în Oraviţa, a fost ales membru al Marelui Sfat Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

Din discuţiile urmate între cei adunaţi şi din lămuririle primite în urmă, mi-a fost dat să constat că sus-numitul fruntaş, împreună cu protopopul Oprea, urmăreau în primul rând o cât mai bună aranjare a intereselor lor proprii, pe care chiar începuseră să le înscăuneze la Banca Timişana, de unde înlăturaseră fără motiv pe harnicul organizator Ungureanu[15].

Tendinţele acestea felonice, indispusese mult pe toţi fruntaşii români, care nu înţelegeau ca sub flamura idealului naţional să se ţese interesele meschine ale câtorva interesaţi, a căror tendinţă compromitea în ochii naţionalităţilor sinceritatea mişcării noastre.

Natural că nu puteam să mă pretez unui atare joc şi, când am constatat că din primele aluzii nu am fost înţeles, am pus chestiunea net pe tapet, amintind tuturor că nu fusesem trimis să servesc interesele câtorva interesaţi, ci să lucrez pentru interesele superioare ale neamului, a cărui unire trebuie înfăptuită cât mai grabnic, în graniţele sale etnice.

Francheţa cu care vorbisem nu fu pe placul celor vizaţi şi, deşi nu pronunţasem nume, dl Aurel Cosma se declară atât de ostil prezenţei mele, încât nu numai că nu mai voia să-mi pună la dispoziţie o cameră de locuit în vastul său apartament, în care şedea singur (doamna fiindu-i prin străinătate), dar ocolea ostentativ toate adunările noastre ale românilor.

Îi cauzasem atâta supărare, încât mai târziu, când ajunsese Ministru al Comunicaţiilor, întâlnindu-mă la Timişoara, nu numai că nu-mi răspunse la salut, dar îşi întorsese capul, ca şi când nu m-ar fi cunoscut, deşi interesele sale personale se loviseră de prezenţa mea aproape 40 zile.

Căci, păşind pe drumul drept al marilor interese româneşti, împreună cu majoritatea fruntaşilor al cărei exponent, de la început s-a dovedit, prin atitudinea avută, dr. Pompiliu Ciobanu, forţamente m-am găsit în conflict cu tendinţele celor care nădăjduiau să profite de acele vremuri tulburi.

În paranteză, precizez de la început că atunci nu am văzut şi nici nu am cunoscut în Banat pe numitul Sever Bocu, cel care după înfăptuirea României Mari, nu s-a sfiit să tăgăduiască armatei Vechiului Regat aportul pentru împlinirea idealului naţional.

Este posibil să se fi aflat pe undeva – nu zic ba – dar nu în arena expusă sancţionărilor imediate din partea sârbilor, ci poate pe la centru, pe lângă potentaţii zilei, întocmai cu voinicoşii părţilor sedentare, în timpul sângeroasei noastre campanii.

Cu durere în suflet menţionez, că se produse o răceală din partea câtorva fruntaşi care, înţelegând să rămână alături de dl Aurel Cosma, mă lăsară sprijinit numai de dr. Pompiliu Ciobanu şi dr. Nemet, fraţii dr. Imbroane, dr. Mezin, Bojinca, Corcea şi dr. Adam.

---

[15] Emanuel Ungureanu, avocat în Timişoara, director al băncii Timişana (1885–1897), fondator al mai multor societăţi culturale, al ziarului „Dreptatea", preşedinte al despărţământului Timişoara al Astrei.

https://biblioteca-digitala.ro

Din primul moment am fost şocat de afişajul, pe care generalul francez Farret îl făcea în public, înconjurat în special de sexul slab al maghiarilor.

Nelipsit din casele ungureşti, care pentru cauza urmărită i se deschideau fără restricţie, acest general indignase prin atitudinea sa chiar pe francezi.

Informaţiunile date Comandamentului francez, găsind o confirmare în rapoartele sârbilor, au avut ca rezultat ca acest afemeiat să fie rechemat în Franţa.

Ca o sfidare a suferinţelor şi nădejdiilor româneşti, generalul Farret se prezintă la ultimul banchet la Kronprinz, afişându-se fără nicio jenă, înlănţuit de cele mai decoltate doamne din elita maghiară.

În mod oficial, fiind ataşat Comandamentului generalului Pruneau,[16] mulţumită firei adânc înţelegătoare a acestui brav ostaş, misiunea îmi fu mult, foarte mult, înlesnită.

Graţie acestui suflet ales, toate asupririle pe care sârbii le exercitau prin urmăriri, arestări şi deportări încetaseră, iar când zelul şovin al unui comandant de batalion sârb încearcă să-mi interzică accesul la poştă, unde convorbeam zilnic, la diferite ore, la aparatul Hugues cu Comandamentul român, cuvântul autoritar al generalului Pruneau înlătură imediat consemnul improvizat de sârbi.

Mi se pregătise însă altă surpriză. Personalul poştei, în mare parte maghiar, caută să mă saboteze, nemaivoind să-mi transmită mesajele sub motiv că s-au defectat aparatele. Şi aş fi rămas în pană, dacă n-aş fi pus în aplicare cunoştinţele mele în materie, pe care avusesem grijă să mi le completez la faţa locului din primele momente, observând, sub atitudinea indiferenţei ce păstrasem, tot ansamblul pregătirilor şi al punerei la punct a aparatului.

Astfel că atunci când funcţionarul sabotor făcu pe dezolatul că nu poate pune aparatul la punct, îi luai locul şi după câteva minute conversam cu Comandamentul trupelor române din Transilvania.

Printre cei ce ne erau ostili în poştă, vestea se lăţi repede şi cum nu-mi mai puteau pune piedici similare, avusei surpriza să nu pot părăsi locul până dimineaţa, deoarece cu toată legitimarea mea, sentinela sârbă nu-mi descuie, iar comandantul gărzii, un ofiţer inferior sârb, căruia i-am prezentat permisul avut de la Comandamentul francez, îmi declară că ordinul menţiona să mi se lase intrare liberă la orice oră, dar nu spune nimic despre ieşirea mea de la poştă.

Cu tot ridicolul raţionamentului nu am putut să nu admir înţelepciunea ofiţerului sârb şi, cum incidentul se petrecea la ora 2 din noapte, am respectat somnul d-lui general Pruneau şi mi-am găsit de lucru până la ziuă prin sala aparatelor, studiindu-le în amănunţime, ca să nu mă izbesc în viitor de defecţiuni reale.

---

[16] Ernest Emilien Pruneau, (1873–1936), general francez de brigadă, comandantul Diviziei a 17-a de Infanterie Colonială începând din 1917.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua zi raportând d-lui general Pruneau cele ce mi se întâmplaseră fu profund impresionat şi, ridicându-se de la biroul său, îmi strânse mâna, asigurându-mă că asemenea sabotări nu se vor mai întâmpla şi chemând pe locotenentul Daudet, unul dintre aghiotanţii săi, dictă o adresă categorică, în termeni energici, către Comandamentul sârb, o semnă şi ne trimisese pe amândoi cu ea: ofiţerul francez să o prezinte, iar eu să primesc scuzele la care aveam dreptul.

Comandamentul sârb era instalat în palatul, unde avea să fie, sub stăpânirea românească, prefectura. Acolo altă surpriză. Colonelul Sabatici, şeful de stat major al d-lui general Gruici, ne întâmpină cu regretul că, dl general, fiind suferind, nu ne poate primi. În realitate, văzându-mă şi fiind pus dinainte la curent cu isprava inferiorului său, căuta să iasă din încurcătură cât mai abil, ca să lase cel puţin ambiţiei sale sufleteşti impresia că nu fusese pus la punct cum merita. Credeam că totul se va termina aici. Mă înşelasem, căci dl general Pruneau, aflând de felul cum îi fusese dejudecată intenţiunea şi ca să pună odată pentru totdeauna capăt şicanelor sârbeşti, mă retrimise de astă dată singur, la comadantul sârb, după ce luând aparatul, anunţase telefonic pe dl general Gruici că voi veni.

În clipa în care plecai îmi spuse că *„în definitiv sunt ostaşi bravi"*, pe care i-a apreciat mult în vâltoarea luptelor.

Cu toate că eu însumi aveam aceeaşi convingere, n-am să uit niciodată spumegarea d-lui colonel Sabatici când mă revăzu.

Deşi ştia bine că trebuie să-şi calce pe inimă, încercă o ultimă rezistenţă, rugându-mă – de altfel ca întotdeauna zâmbind politicos – să iau loc până ce mă va chema dl general.

Îmi făcu plăcere să stau în cabinetul acestui şef de stat major şi mai ales să-i discern simţămintele. Aveau să-mi servească mult aceste cunoştinţe mai târziu.

La un moment, nemaiavând cu ce simula ocupaţia, dl colonel fu nevoit să mi se adreseze. Vorbea o franţuzească foarte înădită, totuşi ne puteam înţelege de minune. Caracteristic (*sic*!) că nu m-a privit în ochi decât foarte rar şi atunci fugitiv şi numai când, prin gesturi, încerca să completeze ideea pe care capitalul cuvintelor franceze predate nu o puteau exprima.

Dar dacă domnia sa urmărea cu înverşunare întârzierea sau poate chiar înlăturarea întrevederei, ce fatalmente trebuia să am cu dl general Gruici, eu nu înţelegeam să fiu dejucat. Şi sprijinit pe consideraţia cu care mă încărcase din primul moment spiritul nobil şi larg înţelegător al d-lui general Pruneau, mă zbăteam să conving pe dl colonel Sabatici că nu trebuie să vadă în noi, românii, pe duşmani, chiar dacă pentru un moment i s-ar fi părut că ne separa problema Banatului.

Şi la rezistenţa dârză pe care mi-o opunea cu nenumăraţii săi *„mais oui – mais oui"* rostiţi aproape fără nicio legătură cu ceea ce discutam, dădeam atacul diplomatic pe linii largi – ca să mă exprim în termeni ostăşeşti – invocând mărturia bunelor relaţiuni dintre sârbi şi români, începând din timpurile cele mai îndepărtate. Cum simţisem că nu prea poseda cronicul vremurilor, lăsai să se vadă că eram convins, că în realitate fraţii Asan, împăraţii Imperiului Romano-Bulgar,

https://biblioteca-digitala.ro

nu fuseseră nici bulgari, nici români, ci o încrucişare a sârbo-românilor, poate chiar sârbi sadea, dat fiind (bineînţeles pentru circumstanţa în care ne aflam) că bulgarii, care intraseră în compunerea puternicului imperiu, erau în majoritate sârbi, slavi cuceriţi de bulgarii năvălitori.

Amintii de ajutorul armat dat Ţării Româneşti de către marele Duşan al sârbilor.

Şi cu un pas mare pe deasupra veacurilor – pe care omul le desconsideră atât de uşor când a scăpat de încătuşarea lor – îi istoriseam despre înfrăţirea sârbo-română în luptele din Dobrogea[17].

Zgomotul produs de însufleţirea expunerei mele sau poate chiar intrigarea că nu mai soseam în cabinetul său, cum fusesem anunţat, îl aduse pe dl general Gruici în cabinetul şefului său de Stat Major.

Mă prezentai în mişcări scurte, cu care mai impresionasem în 1917 pe comandantul regimentului rus 49 Donski-Cazac.

Dl general Gruici, tipul bătrânului bun, aproape mă îmbrăţişa ca răspuns la înfăţişarea mea, şi cu ochii umectaţi ascultă de la şeful său de stat major, admiraţia ce mărturisisem pentru virtuţiile poporului sârb, cu care în decursul veacurilor naţiile noastre se înfrăţiseră în faţa primejdiilor.

Deşi găseam că-i delicat din parte-mi să mai ridic incidentul ce-l avusesem la poştă, dl general Gruici mă conduse până la uşă, ţinându-mă de mână cu stânga, în timp ce cu dreapta îşi rezema părinteşte bătrâneţile pe umărul meu şi în momentul când deschisei uşa, puse pe şeful său de Stat Major să mă asigure de simpatia ce-mi poartă, cerându-mi să-i comunic personal păsurile şi rugându-mă să transmit d-lui general Pruneau, ca şi d-lui general Moşoiu, comandantul trupelor româneşti din Transilvania, afectuoase urări de bine.

Scoborând scările localului, mă gândeam cât adevăr conţine proverbul *„tot răul serveşte la ceva bun"*. O noapte albă petrecută de mine la poştă, grăbise, forţat oarecum, punerea la punct a unei situaţii delicate, pe care cine ştie dacă, fără acel incident aş fi urmat-o cu urmări atât de fericite.

Vorbisem d-lui general Gruici, îi primisem invitaţia să tratez direct cu domnia sa eventualele incidente ce s-ar mai fi ivit şi din ziua aceea nu am fost privit ca un paria de către ofiţerii sârbi, iar locotenentul lor ataşat Comandamentului francez, de unde până atunci trecea neatent pe lângă mine, din ziua aceea îşi amintea totdeauna că mă întâlnea şi că posedă destulă doza de bunăcuviinţă şi nu mai scăpa niciun prilej să mă întrebe de sănătate, mai ales că de la locotenentul Daudet aflase că purtam în plămânul drept o schijă de obuz, iar pe piept Crucea Ordinului Mihai Viteazul.

---

[17] Se referă la campania din Dobrogea din anul 1916, la care au participat Divizia I de voluntari sârbi şi diviziile 9, 17 şi 19 de infanterie româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Însă această afecțiune avu și reverul ei, căci în cele câteva reuniuni ce urmară între noi, ofițerii celor trei națiii aliate, trebuia să cer modestei mele pungi adevărată echilibristică, spre a putea face, o dată la trei zile, onorurile tratărilor, ca răspuns la gesturile și invitațiunile francezilor și sârbilor.

Mi-e neplăcut să amintesc asemenea situații prozaice, dar o fac în speranța că potentații români vor înțelege ce situații delicate creează trimișilor lor, când îi lasă la mijloace proprii în situațiuni, unde cheltuelile de reprezentare trag cel puțin în mod egal în balanța rezultatelor, pentru care se cheltuiește toată energia sufletească.

*

Cu atenția caracteristică francezului de rasă, dl general Pruneau – a cărui soție se afla de câtva timp la Timișoara – ne învită pe mine și pe locotenentul Dumitru la masă în dumineca următoare incidentului avut la poștă.

Termenii măgulitori cu care m-a prezentat doamnei, i-am atribuit la început firei sale, nobil născută. Însă din felul cum au decurs convorbirile mi-am dat seama că nu o făcuse numai din politețe, ci și din simpatia ce purta românilor.

Cu toate că ardeam de dorința să aduc în discuție chestiuni ce mă interesau, mă sfiam să vorbesc, de teamă să nu tulbur buna dispoziție ce domnea la masă.

Totuși, spiritul larg înțelegător al d-lui general îmi oferi prilejul mult așteptat, întrebându-mă ce vom face dacă sârbii nu vor ceda în chestiunea Banatului.

—Sper, i-am răspuns, că nu vom cădea în greșala din 1913 a balcanicilor, care, după ce au înfrânt pe turci, s-au luat la bătaie între ei. Istoria subliniază buna înțelegere în care am trăit veacuri, alături, sârbii și românii, și nădăjduiesc că și de această dată se va găsi calea de mijloc, pentru înlăturarea frecăturilor dintre noi.

—Cel mai înțelept procedeu – aprobă dl general Pruneau. I-am cunoscut în lupte, sunt tot atât de bravi ca și d-voastră.

—Noi, românii avem toată admirația pentru bravura lor. Aceasta însă, nu ne împiedică să le atragem atenția – amical bineînțeles – asupra greșelilor pe care le săvârșesc, când voiesc să înglobeze masele românești ale Banatului, ținut care ne-a aparținut etnic și geografic.

—Același lucru l-am făcut și eu – mă asigură dl general. I-am vorbit generalului Gruici, rugându-l stăruitor să înceteze arestările. Mă înțelegi? Rostul meu aici este pur militar, totuși, în baza legăturilor sufletești stabilite între noi din timpul luptelor, mi-am permis să-l sfătuiesc să fie rezonabil. Nădăjduesc că la rândul d-voastră nu-mi veți îngreuia situația cu manifestațiuni zgomotoase, care ar ocaziona represalii din partea lor. Poporul dv. să priceapă că nici eu și nici generalul Gruici nu suntem cei chemați să decidem de soarta Banatului, ci singura Conferința Păcii, care trasează hotarele și mai presus de ea, înțelepciunea conducătorilor d-voastră, care pot tranșa diferendul pe calea pașnică obișnuită între doi vecini buni.

https://biblioteca-digitala.ro

—Astfel că mă întreb, – cum i-am spus şi generalului Gruici – dacă au vreun rost manifestaţiunile zgomotoase, care ca întotdeauna, înecându-se în represalii, au întărâtat şi mai mult spiritele.

—Aveţi ceva de spus, adresaţi-vă conferinţei cu documente irefutabile, însă lăsaţi poporul să vieţuiască în pace pe pământul lui Dumnezeu. Din partea mea, atât cât îmi îngăduie situaţia, voi veghea cu toate puterile de care dispun, ca în regiunea ocupată de trupele ce le comand, să fie asigurată viaţa şi libertatea tuturor.

—Dar acolo unde se află numai trupe sârbeşti?

Generalul Gruici m-a asigurat pe cuvântul său, că a dat ordine severe să înceteze orice urmărire, cu condiţia să nu fie pus în faţa provocărilor care ar tulbura liniştea celorlalte naţionalităţi.

Am mulţumit d-lui general Pruneau pentru ajutorul ce ne dă, încredinţat fiind că ceea ce este al nostru nu ne poate lua nimeni.

I-am propus în acelaşi timp să ia contactul mai strâns cu fruntaşii noştri. Vădit jenat, mi-a răspuns că se ţine izolat de toate naţionalităţile ca să rămână în afara frecăturilor dintre ele şi deşi simpatizează pe români – instinctiv din spirit de rasă – iar pe sârbi din admiraţie pentru bravura cu care au suferit şi au luptat sub ochii săi, preferă să nu lege relaţiuni cu niciunul dintre fruntaşii naţionalităţilor.

—He! Cu dvs. militarii se schimbă chestiunea. Suntem membrii cu toţii ai aceleaşi alianţe militare. Avem un scop unic: „înfrângerea inamicului comun." Vă ascult doleanţele şi vă dau sfaturi. Iar când văd că nu am vorbit zadarnic, mă simt foarte fericit. Noaptea dorm bine, iar la masă mănânc şi digerez bine.

Şi ridicându-se cu paharul în mână – după ce îl umpluse şi pe al meu – continuă zicându-mi:

—Ca acum! Pentru armatele aliate şi pentru buna înţelegere dintre popoarele d-voastră.

Nu voi uita niciodată cuvintele sale. Astăzi mă gândesc dacă acest brav şi loial general, suflet ales, exponent al unei naţiuni nobile, nu a contribuit la păstrarea celor ce ne-au revenit din Banat, mai mult ca atâţia profitori, nevăzuţi atunci, dar apăruţi gălăgioşi în urmă, în arena recompenselor, pretextând că s-au jertfit pe altarul patriei.

Când m-am convins cât suflet punea acest general pentru apărarea cauzei noastre drepte, am făcut Comandamentului nostru un raport special, în care, arătând meritele ostăşeşti ale d-lui general Pruneau, sugeram ideea să fie propus, pentru contribuţia sa la marea victorie din Balcani, la decorarea cu Ordinul Mihai Viteazul.

Nu ştiu care a fost personajul de al cărui spirit strâmt s-a lovit propunerea mea, căci sunt convins că loialul nostru Rege Fcrdinand, care răsplătise vitejia ofiţerilor armatelor aliate, chiar când ea se manifestase pe fronturi depărtate de ale noastre, ar fi conferit ordinul bravilor acestui genial militar, dacă i-ar fi parvenit memoriul ce înaintasem.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar nedreptatea se poate repara până la un punct, astăzi când Regele Carol al II-lea decorează cu ordinul Ferdinand personalităţile considerate că au contribuit la înfăptuirea României Mari.

Intervenţia amicală a d-lui general Pruneau, comandantul Diviziei 17 Colonială, a salvat multe vieţi şi a păstrat mult din avutul Banatului, atunci când acest ţinut se afla sub stăpânirea sârbească şi când România trimisese să-i apere interesele un ofiţer de legătură, lăsat la propriile-i mijloace financiare, într-un loc unde fruntaşii români absorbiţi, parte de necazurile lor, parte de propriile lor interese personale, nu au găsit disponibilă în locuinţa lor nicio cameră, ca să nu mai fie obligat solul venit din Vechiul Regat să locuiască într-o cameră de hotel, cu corespondenţă secretă oficială expusă violărilor.

Vremurile erau nesigure, însă şi cei care astăzi îşi asumă lacomi drepturile, nu se încumetau atunci să se afişeze.

România îşi avea graniţa pe creasta Carpaţilor, trupele încleştate strâns cu armata maghiară pe linia demarcaţională din Ardeal. La Nistru colosul rus se agita prin incursiuni repetate, iar în Banat sârbii încercau să constituie un fapt împlinit al alipirei, prin ocuparea militară a regiunei.

Arestările în masă şi deportările în închisorile din Belgrad fuseseră mărturii palpabile, în văzul tururora, ca sa fie desconsiderate în luarea atitudinilor, chiar atunci când sosisem ca trimis al naţiunei.

De aceea în arena propagandei au apărat decişi numai câţiva fanatici în frunte cu dr. Pompiliu Cioban, un dr. Avram Imbroane, un Corcea refugiat din Coştei, un Nemet, un Bojincă, şi alţi câţiva singuratici sau aproape singuratici pe lume. Ceilalţi, în frunte cu dr. Aurel Cosma, cântărind că începutul de bravare al ocupaţiei sârbeşti nu ar aduce deocamdată decât neajunsuri, au preferat să rămână în expectativă, rezervându-se pentru vremea când atmosfera nu ar mai fi mirosat a praf de puşcă şi a mucegai de carceră.

Alături de mine, *repet drept recunoştinţă* (cred ca o slabă recunoştinţă din partea naţiei care mă trimisese) a rămas până la sfârşit numai dr. Pompiliu Ciobanu, care încurajat de rezultatele ce obţinusem prin comandantul francez, nu a pregetat numai o clipă şi expunându-şi familia şi pe sine, a luat contact cu şvabii pertractând cu ei, aducând în casa sa pe reprezentanţii lor şi făcând pe interpretul când îşi dă seama că limbajul nostru, împestriţat cu expresii româneşti, nemţeşti şi franţuzeşti nu reda just ideile ce voiam să exprimăm.

Iar ca informatori asupra celor ce se petreceau în taberele celorlalte naţionalităţi (maghiară, sârbă şi evreiască) au fost tot timpul dr. Avram Imbroane, părintele Corcea şi Bojincă.

Astăzi în România întregită – şi jecmănită de atâţia răsăriţi după furtună, – mă aflu prea mic în izolarea în care m-a condamnat – pentru desconsiderarea ce i-am dat – schija ce-mi sângerează fără cruţare plămânul şi nu am nicio putere să dau o cât de mică satisfacţie celor ce merită.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă totuşi – cei care au contribuit atunci la apărarea intereselor româneşti, găsesc o mulţumire sufletească în mărturisirea ce am făcut mai sus, îi rog să creadă că porneşte dintr-un suflet ce lăcrămează, numai pentru că vede că jertfa celor 800.000 morţi şi a sutelor de mii de invalizi şi a celor scăpaţi valizi din urgia câmpului de luptă nu a asigurat României o viaţă lipsită de necazuri şi de umilinţă, la care ar avea dreptul pentru bogăţiile ce conţine.

*

Convins de sprijinul moral ce-mi dă dl general Pruneau, am propus fruntaşilor români care îmi stăteau în ajutor să începem acţiunea pentru atragerea şvabilor în orbita intereselor româneşti.

Părerea ne-a divizat grupul din nou, căci unii considerau că această activitate va atrage imediat urgia sârbească, alţii o considerau fără şanse de reuşită, iar alţii, prea încrezători din fire, pe principiul că români-s *„fruncea Banatului"*, socoteau că nu avem nevoie de adeziunea şvabilor.

Mărturisesc că personal nu ştiam precis în ce măsură se prezenta această naţionalitate. Ştiam numai că sunt în mase mai compacte spre N-V Banatului. Atunci dl dr. Pompiliu Ciobanu a expus pe larg problema şvabilor, a căror masă atârnă hotărâtor în multe părţi ale ţinutului.

Greu mi-a fost să conving pe fruntaşii noştri că trebuie să ne obişnuim cu ideea că în baza principiului autoderminării naţionalităţilor, Banatul nu ne va reveni în întregime.

Mi-a fost dat cu această ocazie să primesc reproşul venerabilului refugiat Avram Corcea, care abia stăpânindu-şi lacrămile m-a întrebat:

—Cum domnule maior? să pierdem Coşteiul şi Vârşeţul şi Biserica Albă şi atâtea sate curat româneşti?

—Eu, dragă domnule – i-am răspuns tot atât de impresionat – nu aş vrea să pierdem nicio localitate românească. Dar trebuie să recunoaştem că (sic!) chiar dacă regiunile au fost cândva româneşti, nu le putem revendica pe principiile naţionalităţilor, dacă astăzi românii se mai găsesc pe acolo ca floarea de leac, ici-colea câte-o familie. Tocmai pentru acest motiv trebuie să stăruim pe toate căile ca şvabii din Banat să fie alături de noi, pentru ca poporul lor să completeze, împreună cu al nostru, numărul covârşitor acolo unde se află şi mase compacte de unguri sau sârbi.

Adevărul era prea crud ca să nu fie recunoscut de majoritatea fruntaşilor, iar dr. Pompiliu Ciobanu, care de la început opiniase pentru apropierea şvabilor, se obligă să vorbească fruntaşilor lor, punându-ne la dispoziţie cabinetul său avocaţial din str. G. Coşbuc, no. 4, unde locuia, ca să mă pot întâlni cu delegaţii şvabilor, după ce îi va fi convis să stea de vorbă cu mine.

Între timp un grup de doamne şi domnişoare, în frunte cu doamnele Adam şi Monţia se hotărârâ să învite cât mai des pe ofiţerii francezi la ceaiurile oferite în zilele de primire. Am luat parte la câteva reuniuni, constatând cu destul regret

https://biblioteca-digitala.ro

lipsa antrenamentului, din cauză că doamnele, necunoscând bine limba franceză, preferau să se exprime în nemţeşte, ceea ce nu prea încânta pe francezi.

Cum marea masă a românilor se afla la sate, ne gândirăm să purtăm în vizite de recunoaştere pe ofiţerii francezi, prin împrejurimi. La luarea acestei deciziuni se petrecu şi un episod vesel, când întrebat cu ce ne putem transporta, căci fruntaşii noştri nu posedau niciun automobil:

—Vom tocmi câteva căruţe faine – îşi dete cu părerea unul dintre bănăţeni.

—Ce să tocmiţi? am întrebat mai mult revoltat, decât surprins de asemenea propunere. Cum vă puteţi închipui că mi-aş permite să invit în căruţe pe ofiţerii francezi?!?

—Bine, dar de unde vreţi să luaţi maşini? se tângui un altul.

—Dacă nu găsiţi să luaţi maşini să luăm trăsuri, căci...

Dar n-am apucat să termin propunerea din cauza revoltei unanime a bănăţenilor.

—Dar cum se poate domnule Maior – formula părintele Corcea indignarea tuturor. Am fi noi strâmtoraţi, însă vom găsi punând mână la mână să plătim câteva căruţe din cele faine.

Zâmbii abia putându-mi reţine compătimirea.

Le şi vedeam aduse la intrarea comandamentului, câteva căruţe nou-nouţe, cu scândurile înflorate în culori vii, de mâini încrezute în ale picturii şi legate în fier cum sunt brilencile lipoveneşti.

—Ori ce fel de leagăne le-aţi pune şi oricâte perne veţi aşeza...

—Dar nu-i nevoie, domnule, de nicio pernă, că doar au căruţele de piaţă pe ale lor destul de faine. Şi arătându-mi vechicolul care tocmai trecea în pasul cailor: Iacă ce ai de zis de asta, domnule Maior?

—Nimic! căci de atâta timp susţin să angajăm trăsuri...

—Păi asta-i căruţă domnule, se înciuda un fruntaş mai nervos. Necazul mi se pulveriza în cel mai homeric râs. Bănăţenii denumesc, contrar Vechiului Regat, căruţă vechicolul cu arcuri, pe care noi regăţenii o numim trăsură. După atâtea contradicţii, când mă mai văzură şi râzând, indignarea câtorva nu mai găsi margini.

—Dar trăsură la ce spuneţi d-voastră, Domnilor? Iată şi trăsura pe care o vrei Dumneata – îmi arătă împăciuitor părintele Corcea, un vechicul de felul celor denumit în Regat căruţă şi care tocmai trecea tras de un cal, înhămat singur de o parte a oiştei, ca şi cum perechea lui ar fi pierit pe drum, dând aspectul înhămării practicată în Vechiul Regat de ţiganii nomazi, care înhamă aşa spre a avea posibilitatea să plaseze imediat în ham, ca pereche proprietate, cai furaţi în peregrinările lor.

Natural că le-am dat aceste lămuriri, cât mai prevenitor însoţindu-mi cuvântul de nenumărate scuze.

Am aflat atunci că acolo oiştea se numeşte rudă şi că se înhamă calul de o parte a ei, ca să nu-l oblige – dacă ar trage între hulube – să calce ca în Regat pe piatra nebătătorită de pe şosele, ca să-i îngăduie mersul pe urmele bătătorite de roţi.

https://biblioteca-digitala.ro

În fine, ca să înseninez şi frunţile celor care făceau din această neînţelegere o chestiune de ambiţie personală, le-am istorisit o scenă la care asistasem în gara Orăştie. Trenul sosise cu întârziere, ca oricare voind să-şi manifeste importanţa în vremuri grele, ţine să se facă aşteptat. Şi arhiplin cum era, râgea prin toate ferestrele tixite de călători la cei ce alergau de colo până colo în căutarea unui locuşor măcar pe scară.

Deodată din mulţime un moşneag, îmbrăcat în mândrul port ardelenesc, îşi făcu grăbit loc, şi se agăţă de scara vagonului rezervat ofiţerilor, fericit că ochise un compartiment mai gol. Dar bucuria îi fu de scurtă durată, căci o santinelă sosind în pas alergător, îi strigă:

—Hei moşule, n-ai voie!

Bătrânul îi privi aiurit. Dar după câteva clipe se reculesese şi-i spuse:

—Ce vorbeşti dumneata, că doară ştiu eu mai bine cum mi-i voia!? Şi cum ţinea strâns bara, încerca să se repeadă pe scară în vagon. Însă braţul vânjos al ostaşului îl aşeză din nou pe pământ.

—N-auzi moşule că n-ai voie?

—Dragule, lasă-mă că nu mi-i de glumă acum. Îţi spun că ştiu eu mai bine ca dumneata, că de nu aveam voie nu mai plecam de acasă.

—Ce să-ţi fac taică dacă aici n-ai voie!

Pe bătrân îl treceau sudorile şi cine ştie cum s-ar fi sfârşit conflictul, dacă nu intervenea un binevoitor:

–Nu-i slobod moşule, Nu-i slobod. Asta-ţi spune cătana.

Bătrânul îşi dete înseninat căciula pe ceafă:

—Nu-i slobod? Apăi aşa vorbeşte drăguţule şi mă duc minten.

Şi în adevăr, moşneagul alerga să-şi caute şi el loc, unde se înghesuiau ceilalţi călători. Iar binevoitorul care lămurise pe bătrân, se adresă soldatului:

—Ce să-i faci, sărmanul credea că-ţi râzi de el, spunându-i că nu are voie, că la noi când spui că nu are voie se cheamă că nu i-a fost placul să meargă. Şi înţelegi acum, că moşului i-se părea curios cum de vii dumneata să-i spui aici că nu are voie, când el ştia bine că asta îi fusese voia când a plecat de acasă să ia ţugul.

Nu ştiu dacă hazul le-a fost de voie bună, dar până una alta hotărâsem să se facă pregătiri la sate în vederea vizitelor proiectate.

Până atunci continuarăm să urmărim pe toate liniile atragerea şvabilor, mai ales că ungurii, dându-şi seama de fărâmiţarea regatului lor, se zbăteau să înrădăcineze în popor ideea unei republici bănăţene.

Dl dr. Pompiliu Ciobanu, reuşind să se facă ascultat de fruntaşii şvabilor, îmi înlesni la locuinţa sa mai multe întrevederi cu ei, servindu-mă când era nevoie ca interpret. Din raportul făcut Consiliului Dirigent şi pe care îl redau aproape în întregime mai jos, se vede cum am contracarat acţiunea celor ce agitau contra intereselor româneşti:

https://biblioteca-digitala.ro

Raport din 6 aprilie 1919
Timişoara

Maiorul Oancea Dumitru
către
Domnul Preşedinte al Consiliului Dirigent.

Am onoarea a vă raporta următoarele:

I. Ideea unei republici bănăţene sub protectoratul Ungariei, în primul rând, sau al Franţei, persistă.

Cei ce o propagă par a nu fi încă pe deplin uniţi, căci dr. Roth visează preşedinţia şi ca să reuşească, caută ca să câştige dragostea francezilor, cărora ungurii – mulţumită stăruinţei sale – le-a înapoiat prizonierii (pe lângă cei luaţi izolat, un batalion întreg cu o secţie de auto-tunuri, capturate în trenul cu care veneau).

Este drept că materialul şi în special auto-tunurile au fost înapoiate descompletate.

Doctorul Roth este pentru Republica Banatului[18], sub protectoratul Franţei, însă el pare discreditat în faţa şvabilor, care sunt împărţiţi în două.

• Unii sub şefia d-lui Orendi, înclinau spre noi.

• Iar alţii, sub şefia d-lui Muth Gaspar[19], contra noastră, cer o republică a Banatului – dacă nu făcând parte integrantă din republica ungară, cel puţin sub protectoratul ei sau al Franţei.

Cu acest Domn Muth Gaspar (şeful şvabilor ostili nouă) am avut o întâlnire în casa d-lui dr. Pompiliu Ciobanu (avocat român), ieri, sâmbătă, 5 aprilie 1919.
Am profitat că poseda puţin limba română şi franceză şi am încercat să-i aflu părerile, punându-i dinainte o hartă şi cerându-i să traseze domnia sa fruntariile Ungariei.

---

[18] Otto Roth, lider social democrat din Timişoara. Ca urmare a deciziei luate la Budapesta pentru autonomia Banatului, în 30 octombrie Roth a propus crearea unui organism autonom, Sfatul poporului din Banat, în care să fie reprezentate toate etniile. În 31 octombrie s-au constituit consiliile naţionale militare ale naţionalităţilor, unde proiectul Roth a fost respins de Aurel Cosma. La ora 12, în 31 octombrie Roth a proclamat înfiinţarea Republicii Bănăţene şi recunoaşte autoritatea guvernului din Budapesta. Adunarea generală a municipiului Timişoara a declarat ca Sfatul poporului din Banat se consideră exponent al Consiliului naţional din Budapesta. În aceeaşi zi se constituie Consiliul naţional militar român condus de Aurel Cosma. Pe 1 noiembrie s-a constituit Sfatul Poporului din Banat.

[19] Kaspar Muth (1876, Lovrin – 1966, Timişoara), doctor în drept, avocat; studii juridice la Universitatea din Budapesta, a urmat cursuri la Geneva, Lyon, Paris, Londra; membru al Partidului independenţei din Ungaria, preşedintele comunităţii germano-şvăbeşti din Banat.

https://biblioteca-digitala.ro

A început cu cea estică, păstrând linia de demarcație pe care se aflau trupele la 1 februarie 1919, cu deosebirea că pe direcția căii ferate Banfi Huniad – Cluj a înglobat pe o lărgime de 30 – 40 km, sub forma unui istm, o porțiune de teren necesară Ungariei cu regiunea secuiască (Cluj–Maros–Vasarhely–Cic–Tulges Kesdi–Vasarhely–Brașov–Cluj) ca să nu avem – zicea domnia sa – iridenta maghiară în sânul nostru.

Întreg Banatul era redat Ungariei

L-am întrebat dacă marea majoritate a românilor înglobați în aceste frontiere ungurești, nu va fi la rândul său, pentru statul maghiar, o puternică și serioasă iridenta.

I-am arătat imposibilitatea unei asemenea frontiere, expusă totdeauna unei invazii.

Apoi dl Muth a trecut exclusiv la Banat, spunându-mi categoric că vor face republică.

—Din Torontal poate, i-am precizat eu.

–Nu! din întreg Banatul.

—Socotiți că ungurii și șvabii la un loc, veți avea această posibilitate?

—Suntem cca 400.000–500.000. șvabi, care uniți cu 250–300.000 – unguri și ajutați de evrei, de social-democrați, de sârbi și de lucrătorii români, vom avea majoritatea zdrobitoare, față de cei 600.000 cât contăm noi că sunt români, în cazul unui plebiscit.

—Dar cum va putea viețui această mică republică?

—Munții bogați ai Caraș-Severinului și câmpiile mănoase ale Timiș-Torontalului ne vor fi suficiente pentru trai, la adăpostul Ungariei.

—Nu vedeți însă că Ungaria însăși, așa cum iese din acest război, are nevoie de un protector? Cum dar să puteți sub scutul unei țări încercuite și fără alt drum la mare, decât Dunărea? Credința mea personală este că însăși Ungaria, care a strigat atât că vrea să fie de sine stătătoare, va fi nevoită să caute mâna unui vecin. Rămâne de văzut pe cine va ști să aleagă.

Are pe Germania, în cazul când Austria se va alipi acestei țări, dar atunci nu cade iar în conflict cu interesele anglo-franceze.

După cruda experiența a ultimilor ani, va reîncepe imprudența din nou?

—Desigur că nu, mi-a răspuns dl Muth pe gânduri.

—Să cercetăm pe rând pe vecinii Ungariei și să constatăm cu care ar putea face o alianță temeinică.

Dacă Conferința Păcii ar face între Ungaria și Italia – cu sau fără intermediul Austrei – un hotar comun s-ar putea alipi ea de Italia, fără să deschidă din nou posibilitatea unui conflict cu Franța, Anglia și America?

Să nu uităm că totdeauna coloniile Italiei vor fi în atingere cu ale celorlalte mari puteri și ca atare oricând conflictul se poate deschide.

https://biblioteca-digitala.ro

Se va uni Ungaria cu o țară care, de la început, îi aduce conflicte pe cap?

—Natural că nu! murmură mai mult pentru sine, șeful șvabilor ostili nouă.

—Ce câștig ar avea Ungaria, dintr-o nouă alianță cu Polonia, dacă ar face-o fără să țină seamă că-i problematică obținerea hotarului comun cu această țară. S-ar afla în conflict sigur cu Germania și Rusia, în plus nici siguranța unei ieșiri la mare, căci așa cum se preconizează azi linia Dantzigului, este aproape egală cu zero, câtă vreme această ieșire trece peste două mase compacte de germani.

Dl Muth Gașpar, schimbat la față, își mușca mereu buzele și-și necăjea mustața-i mică între degete. Pentru mine era un semn că pierde terenul, de aceea profitând de ascendența câștigată, continuai:

—Să trecem la Ucraina. Credeți dvs. că în cele din urmă această țară nu va fi unită cu Rusia, indiferent în ce mod, făcând un tot în care ori Rusia ori Ucraina va conduce, sau cum este mai probabil, făcând una și aceeași Rusie Mare, amenințătoare pentru tot ce nu este slav?

—Sunt convins că Ucraina se va uni în cele din urmă cu Rusia, căci doar este același popor, îmi răspunse dl Muth.

—Atunci vă întreb: Uitat-a oare Ungaria cine i-a pus călcâiul pe ceafă în anul 1914, când interesele ei o împingeau către sârbi. spre Adriatică? Ce se va face o Ungarie, infim de mică, în fața unei Rusii covârșitoare, într-o mare de slavi?

Dl Muth nu putea să răspundă. Fața i-se contractase, degetele îi tremurau. Era prea crud adevărul.

—Nu-i așa că îi trebuie o alianță, cu un popor sigur, izolat la rândul său, în aceleași condițiuni? Cu un popor care să nu aibă nimic de împărțit nici cu Germania, nici cu Italia, nici cu Anglia, nici cu Franța, cu atât mai puțin cu America și cu Japonia. Cu un popor care ca și ungurii, are singura vină că se găsește ghimpe în inima slavilor.

Dl Muth, înseninat puțin, nu îndrăznea să se agațe de asemenea idee. I-am pus răspunsul pe buze:

—Căci trebuie să recunoști singur că numai noi, românii, suntem în aceeași situație, că numai de noi va trebui să vă alipiți. Dacă nu peste un an, doi ... după zeci de ani de aici înainte, crudele experiențe ce le veți face – și vă asigur că vor fi bogate în pierderi – vă veți înapoia la noi, așa cum Dunărea vă adună vrând-nevrând izvoarele, ca să le ducă bogățiile pe sub malurile noastre și să le verse în marea noastră.

Îi făceam plăcerea să-i vorbesc ca unui maghiarizat convins care suspina mai dureros ca un ungur de baștină, după trista soartă a țării sale. Și sub această stare sufletească, căutam să-i arăt că se va sufoca.

Dl Muth, aiurit că un român și mai ales un militar îi vorbește de o asemenea unire, se agață însuflețit de ideea ce-i dam.

—Pentru ce Domnul meu, nu lansați stăruitor această posibilitate?

https://biblioteca-digitala.ro

—Pentru ca din toate punctele de vedere să reuşească, ea trebuie să vină de la dvs, căci altfel poporul dvs. nefiind încă pătruns de ea, ar crede că-i întindem o cursă; în plus, propusă de dvs. ar însemna că aţi renunţat la ideea republicei.

Noi românii suntem regalişti. Avem o dinastie la care ţinem ca la sufletul nostru, pentru că ea s-a contopit cu noi în timpul campaniei făcută pentru întregirea neamului.

Nu vă vorbesc astfel ca militar, legat prin jurământ de dinastie. Vă vorbesc ca român, care trei ani de război am stat în mijlocul soldaţilor recrutaţi pentru arma mea (artileria de munte), de pe întregul cuprins al ţării. Cu ei alături, am simţit cum sufletul familiei noastre regale se alipea de al nostru, contopindu-se în aceleaşi năzuinţi.

În tranşee, sub groaznicul bombardament, soldatul nostru a văzut, alături de el, Principele Moştenitor şi a primit îmbărbătarea Regelui şi a Reginei.

În spital rănitul a dobândit puterea de rezistenţă, nu atât graţie medicilor care de altfel ne lipseau, ci mulţumită prezenţei şi alinărilor, pe care Regina noastră le aducea din tot sufletul Ei sfânt.

Şi când acei răniţi au părăsit paturile şi au intrat din nou în rândurile luptătorilor, nu aveau cartuşieriile atât de umplute, cum le erau sufletele pline de credinţa că viaţa este puţin preţioasă ca să nu o jertfeşti pentru ţară şi pentru dinastie.

Aceste au fost armele care ne-au adus victoria în contra calibrelor de 305 mm şi 420 mm cu care aţi crezut că ne exterminaţi.

Regele şi Regina s-au unificat cu poporul şi au rămas neclintiţi, încrezători în biruinţa finală, atunci când Mackensen îşi repeta furios, cu toate forţele, atacurile pe Siret şi când bolşevismul nu era în floare, fascinant prin principiile de egalizare ce propagă, dar când hoardele chineze şi tătăreşti din armata rusă ne prădau satele, lipsindu-ne de alimente.

Şi dacă atunci când ţăranul-soldat nu avea pământul său propriu, nu a putut fi antrenat de bolşevici, cum vă puteţi imagina că azi, când el are peticul său de suficient pământ, se va arunca în marea roşie a unei nebunii social democrate-comuniste, în contra propriului său interes şi în contra familiei regale, care l-a îmbărbătat în vremurile grele şi 1-a dus la biruinţă, scăpând de urgia ocupaţiei străine.

Căci trebuie să recunoaşteţi că aţi fost rău inspiraţi când, cotropindu-ne ţara, în loc să speculaţi chestiunea agrară atunci nerezolvată la noi, v-aţi năpustit asupra poporului român, rămas fără apărare, l-aţi jefuit, l-aţi insultat, pângărindu-i bisericile, necinstindu-i copilele, într-un cuvânt l-aţi îngrozit atâta, încât astăzi, ferească Dumnezeu să întrebe Regina sau Regele pe acest popor:

„Vreţi să ajungeţi din nou sub stăpânirea străină, cu bolşevismul rus în ţară?" că nu ştiu ce s-ar alege de cei ce i-ar sta în cale, mai ales că alăturea de credinţa şi de sufletul nostru, pe lângă experienţa crudă, mai avem astăzi şi armamentul propice.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum vreţi să renunţăm noi la familia noastră regală, cum constat că vreţi să ne inspiraţi prin propaganda social-democraţilor d-voastră, când această dinastie este însăşi sufletul credinţei noastre?

Vă compătimesc când vă văd traşi pe sfoară de evrei, care lacomi de averi, vă încasează sume enorme pentru propagandă. Aceştia sunt bani pierduţi, căci nu trebuie să contaţi pe mişcarea de la 13 decembrie 1918, făcută de o ceată de derbedei, care urmăriţi pentru trădările lor – mai toţi fiind străini de neam – nu aveau nimic de pierdut. Această mişcare care a indignat întreg poporul, s-a înăbuşit în propriile ei păcate şi în loc să vă servească, v-a compromis în faţa lumei civilizate.

Redeşteptaţi-vă! Nu vă jucaţi cu focul. Aţi făcut republică, acum comunism, crezând că vă veţi sustrage despăgubirilor de război. Dublă greşeală pentru că:

a) Din acest joc periculos vă veţi alege cu un infern ca în Rusia.

b) Veţi uni toată lumea civilizată contra d-voastră. Mă rog, ce vă lipsea d-voastră ungurilor? Eraţi oare sub un regim absolut ca în Rusia sau aţi făcut acest gest periculos numai de dragul modei?

Nu ştiu de nu veţi plăti scump, enorm de scump, credinţa d-voastră. Şi aceasta nu pentru că noi, românii şi aliaţii noştri, vă vom lăsa muritori de foame între zidurile republicii d-voastră incediată, ci pentru că hoardele pe care le-aţi adunat, ca să le asmuţiţi în contra noastră, se vor învăţa cu jaful, cu trândăvia, cu solde fabuloase primite pentru nimic, – dacă, bineînţeles, ameninţaţi de cutezanţa lor, nu vă vom scăpa şi pe d-voastră, strivindu-le într-un marş triumfător spre Budapesta.

La forţe egale, să nu uitaţi că avântul soldatului nostru nu cunoaşte piedica.

Dar nu mai înţeleg pe oamenii d-voastră politici!

Vă întreb ce vă veţi face după încheierea păcii cu aceste hoarde, dacă nu veţi fi avut norocul să le fi pierdut în lupte?

Le-aţi asmuţit asupra noastră, le-aţi pervertit simţul civic, obişnuindu-i cu beţia sângelui cetăţenilor de altă naţionalitate, dar când veţi fi închişi între hotarele strâmte ale republicii d-voastră, nemaiavând ce le da, vă vor cere sângele d-voastră. Va fi dreptate dumnezeiască acest sfârşit de nebunie.

Şi acum să vorbim din punct de vedere militar.

Ne-aţi declarat război, contând pe dezbinarea dintre noi şi sârbi. V-aţi înşelat, căci vorbind d-lui general Gruici, Comandantul trupelor sârbeşti din Banat – care, în chintesenţă, judecă la fel cu toţi marii lor comandanţi – şi-a reamintit că nu România a declarat războiul de exterminare a Sârbiei, că nu românii le-au profanat locaşurile sfinte, că nu noi le-am batjocorit copilele, ucigându-le moşnegii, ducându-le femeile în robie, distrugând şi jefuind totul în cale, ci ungurii care nădăjduiau altă ieşire la mare, direct pe seama lor.

Aşa vorbeşte trecutul apropiat. Este prea cald sângele ce aţi vărsat, ca să-i ridicaţi în contra noastră, pe cei pe care i-am îmbrăţişat în refugiu şi cu care am luptat alături pentru victoria dreptăţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Ați făcut greșeala de neiertat să amenințați Europa cu revoluția. Aceasta furtună produsă într-un pahar – chiar dacă se numește ea Republica Maghiară – se va înăbuși curând – dacă nu de d-voastră singuri, de către cele 5 divizii anglo-franceze, care armate, cu tot ceea ce le trebuie, merg spre Buda Pesta.

V-ați adunat la Bekes-Csaba să fiți gata contra noastră. Luați seama că trupele obișnuite cu jaful au început să degenereze în hoarde. Țineți seama că ofițerii unguri văzându-se neascultați și-au zburat creierii. Știți mai bine ca mine, cum au căzut tresele ofițerilor d-voastră idealiști sub mâinile brutelor îmbătate.

Nu negați acest crud adevăr, căci am numele ofițerilor unguri, de la cei care, înnebuniți de durere sufletească, s-au pomenit în fuga lor în rândurile soldaților noștri.

Noi am mai fost martori unor atari grozăvii, când, pe frontul Siretului și în Carpați, rușii se dedau la aceleași nivelări sociale, înlăturând ierarhia și ascultarea și respectul cuvenit inteligenței.

Cei care au rămas între soldați se retrag din fața noastră în speranța că vor reuși în cele din urmă să pună ordine acolo, unde singuri au semănat furtuna.

He! Nu vor reuși! Caii s-au ambalat și ca să opriți carul nu vă rămâne decât să-i ucideți singuri.

O Doamne! și se va vedea ce se va mai alege din republica d-voastră de pe urma acestei furtuni.

Așa domnul meu. Aceasta este Ungaria la care d-voastră vreți să alipiți poporul șvab, ca să-l fericiți.

Nu uitați însă că-l împărțiți la două state, care azi nu mai au nimic comun, că mergeți cu Ungaria, care de sute de ani a fost contra naționalităților.

Să vă spun și ultimul cuvânt, ca să nu am pe cuget remușcarea că am tăcut, lăsându-vă în gura prăpastiei.

Mai bine ca mine știți că Timișul și Caraș-Severinul vor reveni României. Singur ați afirmat aceasta. Torontalul, unde sunteți mai numeroși, dacă nu veți adera la România, se va da sârbilor. Așa hotărește Conferința Păcii.

Noi nu vă tragem de mânecă. Nu ne trebuie nemulțumiți în casa noastră. Rămâne să alegeți singuri în cazul cel mai fericit între noi și sârbi.

Gândiți-vă și grăbiți, căci timpul trece și ora cea din urmă se apropie.

Vreau însă să știți din vreme, că vorbind sârbilor de mișcările d-voastră social-comuniste, m-au asigurat că au luat toate măsurile ca ele să fie înăbușite.

Aveți așadar în față două căi:

Una care duce către un popor care e de părere că ideea se combate cu arma și cu tunul, adică spre sârbi, a căror putere de cotrângere cred că ați simțit-o...

—O Istenem... Istenem..., murmură dl Muth tremurând.

—Și...

—A doua cale care vă duce spre România, spre firea ei bună, cu libertățile care au îngăduit de sute de ani ciangăilor din regiunea județelor Bacău – Roman cultul

https://biblioteca-digitala.ro

lor, care a lăsat tuturor naţionalităţilor tot ce au cerut..., spre România ce a îmbrăţişat loial pe tot străinul, venit de voie sau de nevoie, fără să-l suspecteze.

În ce ţară de pe glob s-au putut plasa mai bine şi mai în voie şi mai răsplătiţi ca la noi, fiii altor neamuri?

Nu e nevoie să mai vorbesc eu. Trecutul este prea aproape ca să-l fi uitat cineva. Nu aveţi decât să vă suiţi cu mine într-o maşină şi pe neaşteptate să cercetaţi singur situaţia care de fapt există în Transilvania.

Veţi vedea cât de fericiţi se simt cei pe care d-voastră i-aţi crezut „tăiaţi şi presăraţi cu sare", dar care în realitate mulţumesc lui Dumnezeu că sunt departe de nebunia din pusta maghiară.

Aţi plătit gazete ca să ne ponegrească. Dacă lumea civilizată a simţit imediat calomnia d-voastră, în schimb aţi început singuri să credeţi ceea ce ştiaţi destul de bine că e un neadevăr.

Aşa domnul meu! Vă vorbesc azi nu ca român, ci ca antantist şi fără înconjur vă strig cu toată puterea mea sufletească:

Deştepaţi-vă până mai este vreme. Nu uitaţi că singuri deţineţi în mână soarta bună a poporului ce reprezentaţi.

Ca să-i fac impresia că am terminat, m-am sculat în picioare. Dl Muth îmi prinse mâna şi mi-o reţinu cu deznădejde. Era foarte aiurit de tot ce auzise. Cu vocea tremurândă, îmi mulţumi şi mă ruga să-i îngădui să vorbească d-lui Hegen, prefectul, care de fapt a fost şeful şvabilor din Banat, până a fi numit în funcţia de prefect.

Al treilea personaj important al şvabilor este dl Orendi, cu care sper să am o întâlnire tot în casa d-lui dr. Ciobanu, cât de curând, pentru că însuşi acest fruntaş a cerut să-mi vorbească.

II. În altă ordine de idei, vă aduc la cunoştinţă, că sârbii au ridicat cele 72.000.000 coroane de la Banca de aici. Sunt informat că francezii au oprit continuarea acestui sistem de despăgubire.

Am vorbit iarăşi d-lui general Gruici, comandantul diviziei sârbeşti. Aveam tălmaci pe dl colonel Sabatici, şeful de stat major al domniei sale, care ştie puţin franţuzeşte.

I-am vorbit rar şi i-am repetat în 3–4 feluri aceeaşi idee, când am observat că nu am fost înţeles.

Am cerut cenzurarea jurnalului „Înainte". Mi s-a răspuns că au luat toate măsurile. Le-am arătat că au fost zadarnice, căci gazeta a apărut încă o dată cu acelaşi conţinut, însă cu data schimbată.

Am rugat să se îngăduie intelectualilor noştri să ia contact cu poporul, ca să combată propaganda social-democrată şi comunistă. Am fost refuzat direct de dl colonel Sabatici, fără a mai traduce cererea mea, cu toate că am arătat primejdia la care sunt expuşi însuşi sârbii. La toate stăruinţele mele, dl colonel Sabatici repeta mereu că a luat toate măsurile. Le-am amintit atunci că zadarnic va combate prin

https://biblioteca-digitala.ro

represalii o idee, căci ea nu va pieri, că din sângele celor căzuți va țâșni mai vie, atâta vreme cât nu se vor întrebuința arme sufletești, opunând propagandei tot puterea cuvântului.

I-am impresionat numai când, în cele din urmă, le-am adus, drept exemplu, cele petrecute în Serbia pe vremea ocupației.

—Ungurii și bulgarii – le-am spus – v-au împușcat până și copiii de lapte, ca să vă nimicească. Au putut?

—Firește că nu!

—De ce? Pentrucă nu au putut strivi conștiința națională.

Sunt profund impresionat că nu voiți să luați în seamă, dezinteresata mea părere. Mă tem totuși că veți duce la rău rezultat situația, deși veți îneca mișcarea în sânge, pierzându-vă și vițele ostășești. Credeți-mă că procedeul dvs. vă va fi în primul rând dăunător chiar cauzei dvs., căci vă va compromite în fața aliaților și apoi veți deveni odioși vecinilor, așa cum vedeți prea bine că au devenit bulgarii.

Domnul general Gruici, căruia i s-au tradus cuvintele, în urma repetatei mele insistențe, a rămas impresionat. Eram prea mișcat eu însumi și aveam pe față regretul atât de întipărit, încât dl general, deși avea cuvinte hotărâte, a rămas convins că i le spun cu inima curată, căci nu a mai apucat dl colonel să termine traducerea și domnia sa, ținând o mână pe umărul meu, îmi vorbea sârbește.

Nu-l înțelegeam, dar tremurul mâinei sale îmi dovedea că nu rămăsese rece în fața intervenirei mele. În urmă, la plecare, a pus să mi se traducă hotărârea domniei sale, că va schimba tot personalul de la cenzură și-l va pedepsi în caz că va dovedi, că în adevăr a lăsat să se tipărească insulte la adresa familiei noastre regale.

III. Apoi am ieșit la gară înaintea d-lui general Franchet, care venea de la București și se ducea la Belgrad în vederea ultimelor dispoziții contra ungurilor.

La întoarcerea de la gară, dl general Pruneau m-a luat în automobilul domniei sale și pe drum mi-a spus:

—He! Dacă Ungurii nu se supun somației ce li s-a adresat, vom merge și la Budapesta. Îi vom ataca toți, din toate părțile.

Era foarte bine dispus.

Venirea mea în automobilul d-sale și a locotenentului Dumitru (aghiotantul meu) în al sârbilor, a făcut o vădită impresie asupra ungurilor și a șvabilor.

IV. După-amiază am dat comandamentului francez gruparea diviziilor noastre, pentru că dl general Pruneau studiază serios modalitatea cooperării cu noi.

ss Maior D. Oancea.

*

Situația militară se încorda din ce în ce, deoarece în Ungaria, regimul lui Karoly răsturnat, bolșevicii luând puterea, voiau să se consolideze intern printr-o victorie asupra naționalităților foste în Imperiul Austro-Ungar.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca să deprime pe românii din Banat, lansau fel de fel de ştiri care mai de care mai fanteziste, relativ la închipuite victorii obţinute pe linia demarcaţională asupra noastră.

Această situaţie îmi îngreuia mult misiunea, căci faţă de aceste ştiri alarmante, mă vedeam nevoit să lupt şi cu îngrijorarea românilor, care începuseră ca să se teamă de întorsătura defavorabilă nouă pe linia de luptă.

Presimţeam inevitabila ciocnire armata, de aceea reaminti, printr-un raport strict personal d-lui general Moşoiu, promisiunea ce-mi dăduse că mă va readuce la divizionul meu în vederea bătăliei ce avea să aibă loc.

Până la ceasul cel mare al răfuirii pe calea armelor, îmi continuai activitatea diplomatică, ajutat de dl dr. Pompiliu Ciobanu care – cu toate ameninţările sârbilor şi ungurilor timişoreni – continuă a-mi aduce pe şefii şvabilor în locuinţa sa din str. Coşbuc.

Dau mai jos părţi din raportul făcut Comandamentului, asupra acţiunei întreprinse:

RAPORT

No. 3 Confidenţial
14 aprilie 1919

Maiorul Oancea
către
Comandamentul Trupelor din Transilvania

Urmare la No. 2 Confidenţial am onoare a vă raporta:

I. La 11 aprilie am avut o întrevedere cu dl Dammang[20], redactorul şef al ziarului Deutsche Vacht şi cu dl Tengler[21], directorul cooperativelor săteşti şvabe. Ambii aceşti doi domni sunt pentru o apropiere de România. Ceea ce îi preocupă mult este că nu ştiu cum să convingă partizanii d-lui Muth Gaspar, care după cum v-am spus sunt pentru Ungaria sau cel puţin pentru o Republică Bănăţeană, sub protectoratul Ungariei.

Domnii Dammang şi Tengler au rămas surprinşi, că dl Muth a stat să trateze cu românii, atât de încredinţaţi sunt toţi şvabii de intransigenţa d-lui Muth.

După ce am relevat încă o dată imposibilitatea unei Republici Bănăţene (care preocupa pe toţi şvabii), după ce am pus pe tapet faptele concrete ale sârbilor, după ce le-am amintit sârbilor că România a şi pus în aplicare promisiunile sale, primind în armată pe ofiţerii saşi ca pe cetăţenii săi, le-am indicat că ar fi foarte

[20] Andreas Dammang (1891, Selbour – 1964, München), doctor în filosofie, studii la universitatea din Budapesta (1911–1914), redactor la „Deutsche Wacht" (Timişoara, 1919–1921).

[21] Johann Tengler (1882, Uivar – 1954, Timişoara), cofondator al Partidului popular al germanilor din Ungaria (Vârşeţ), directorul centralei Reifeissen, deputat în parlament.

https://biblioteca-digitala.ro

bine ca în articolele din Deutsche Wacht să pună, pentru lămurirea întregului popor, următoarele 2 întrebări:

a) Voieşte poporul şvab să ia asupră-şi plata despăgubirilor de război, alături de maghiari? Şi nu se teme el că ungurii vor lăsa toată greutatea despăgubirilor în seama şvabilor, pe care îi ştie oameni de ordine, avuţi şi gospodari?

b) Voieşte poporul şvab să pună la dispoziţia hoardelor comuniste ungare avutul strâns cu atâta trudă în atâţia ani de zile?

M-am despărţit de aceşti doi reprezentanţi, rămânând ca ei să sondeze atitudinea lui Muth Gaşpar. Prin şvabul Gabriel[22], pe care l-au lăsat dinadins în tabăra adversă, să îi informeze şi să facă pe mediatorul între 2 grupări.

Am avut ieri, 13 aprilie, o întâlnire cu dl Gabriel, tot în casa d-lui dr. Pompiliu Ciobanu, care mi-a servit şi de interpret, deoarece dl Gabriel nu ştie franţuzeşte, iar româneşte foarte puţin.

În urma tuturor întrevederilor cu şvabii, ei au avut întruniri parţiale între ei şi s-au sfătuit să pună pe tapet, sincer tot ce vor şi ce cred.

De aceea dl Gabriel a început prin a-mi face istoricul năzuinţelor lor de la căderea Austro-Ungariei. La declararea republicei maghiare, şvabii într-un glas au aderat la această republică, cerând autonomia naţională a lor, cu dreptul de a avea în ministerul maghiar, un ministru reprezentant al lor.

Intrând sârbii în Banat şi mai văzând că la Paris se discuta ruperea Banatului şi a Transilvaniei de la Ungaria, şvabii s-au gândit la o republică independentă a Banatului, unit cu Sabatka (ţinut din dreapta Tisei). Au rămas între ei mulţi partizani ai Ungariei.

Având loc adunarea românească din Transilvania, iar saşii, declarându-se prin dl Brandsch[23] aderenţi la România şi, în acelaşi timp, dl Hegen, şeful de fapt al şvabilor din Banat, primind de la sârbi să fie prefect al Timişoarei, şvabii sunt aruncaţi în mare încurcătură.

La întrunirea ce a avut loc pentru a da posibilitatea să vorbească dl Brandsch, care venise în Banat să se explice, dl Muth fără a-i îngădui să se justifice, l-a acuzat de trădător. Parte din şvabi au cerut să lase şi pe dl Brandsch să vorbească, cum lăsase şi pe dl Hegen, prefectul pus de sârbi.

Dl Muth nu a admis şi, împreună cu majoritatea şvabilor, a părăsit sala în semn de protestare.

---

[22] Joseph Gabriel (1880, Mercydorf – 1959, Steierdorf, Anina), studii de drept la Budapesta (1899–1901), Cluj, avocat în Timişoara, în 1919 a fost ales deputat în parlamentul României.

[23] Rudolf Brandsch (1880, Mediaş – 1953, într-un lagăr comunist), studii de teologie şi filosofie la Marburg, Berlin şi Jena, profesor la Şcoala de fete din Sibiu, rector al şcolii primare de băieţi din Sibiu, cofondator cu Johan Röser, în 1913, al Asociaţiei agricultorilor din ţările coroanei ungare; 1910–1918 deputat în parlamentul Ungariei; 1919–1933 deputat în parlamentul României; subsecretar de stat pentru problemele minorităţilor, inspector general administrativ în cadrul ministerului de interne al României 1934–1944.

https://biblioteca-digitala.ro

Cei ce au rămas au ascultat explicația d-lui Brandsch, care, în rezumat, a spus că după cum dl Hegen primise postul de prefect de la sârbi, ca să fie folositor poporului șvab, așa și domnia sa s-a alipit cu sașii de români, ca să asigure condițiile de trai economice, culturale și naționale ale sașilor din Transilvania.

De atunci datează între șvabi neînțelegerea. Unii se gândesc la România, alții la sârbi, iar alții – cei mai dârji – în cap cu dl Muth, la Ungaria.

Partidul d-lui Muth a trimis la Budapesta 2–3 delegați, dar guvernul Karoly, care făcuse promisiunea că le va da autonomia, nu a mai stat de vorbă. Astfel că șvabii au început să se teamă și de unguri.

Revoluția comunistă i-a încurcat de tot, făcându-i să se gândească serios la o republică Banato-Sabatka, iar în cazul imposibilității, la alipirea spre Serbia, care trimisese pe ministrul de finanțe să trateze cu ei.

Întâmplându-se însă, ca sârbii să ridice din bănci sume enorme, au început să suspecteze și acest stat, iar de când parte dintre fruntașii sârbi au avut întrevederi în casa d-lui dr. Pompiliu Ciobanu cu mine, șvabii și-au dat seama că Serbia le cere, însă nu le vorbește nimic despre ce are să le dea.

De vreo 10 zile dl Muth apare între ei foarte schimbat (mai ales în urma celor ce i-am vorbit).

Am întrebat încă o dată, dacă șvabii cred că sârbii le vor da posibilitatea de viețuire așa cum am făcut noi cu sașii. Mi-a răspuns că nu crede.

Am insistat să aflu dacă ei sunt dispuși să ia asupra lor cota din datoria publică și din plata despăgubirilor de război ce va reveni Ungariei și dacă nu se tem de comunismul maghiar.

Mi-a răspuns că niciun șvab, ori cât de maghiarofil ar fi, nu se gândește să plătească datoria ungară.

—Dar intrând în statul maghiar, veți plăti vrând nevrând, am insistat eu.

—Tocmai de aceea, partidul lui Muth a început să treacă de partea lui Orendi de câteva zile. Noi, câți mai suntem grupați în jurul lui la ziarul Volkspresse, ne căsnim să-l facem să înțeleagă și dacă nu va voi, îl vom lăsa și vom veni cu toții la Deutsch Wacht, pe care de acum îi susținem.

Și acum să vă arăt avantajele și dezavantajele ce ni le prezintă o alipire fie de sârbi, fie de români.

Dacă ne-am alipi de Serbia, am fi întruniți și cu cei din Sabatka și cum suntem superiori sârbilor din toate punctele de vedere și cum între noi și ei este Dunărea, vom putea rezista încercărilor lor de slavizare, mai ales că limba lor fiind greoaie, nu o putem învăța ușor. Puțini șvabi vorbesc sârbește și atunci destul de prost.

Invers ar fi față de România. Lângă ea am fi despărțiți de cei din Sabatka, în plus am fi foarte curând românizați, căci limba română ne este mai accesibilă. O vorbim cât de puțin toți, fără să fi fost cumva obligați să o învățăm. Cultura românească este mult superioară culturii sârbești și ne va influența.

https://biblioteca-digitala.ro

–Aci vă înşelaţi. L-am întrerupt. Pentru că limba slavonă a influenţat simţitor chiar limba românească şi pentru că sârbii, aşa înapoiaţi cum îi găsiţi, au putut slaviza pe dalmaţieni, în aşa fel încât azi revendică Dalmaţia, iar din marea masă turcească ce îi cotropise, nu a mai rămas decât ici-colo câte o urmă în limba şi fesul bosniacilor şi herţegovinenilor, cu toate că mulţi şi-au păstrat religia. Ori dacă au slavizat ei şi pe romanii din Dalmaţia, pe romanii care romanizau totul pe unde treceau, înţelegeţi la ce vă puteţi aştepta.

—La drept vorbind şi noi ne temem, mai ales că suntem prea aproape de capitala lor. Ne temem că vom păţi ca şvabii de lângă Budapesta, care fiind prea aproape de capitala Ungariei, au fost complet maghiarizaţi, în timp ce noi de aici, din depărtare, ne-am putut păstra cel puţin aşa cum suntem.

Poate ar fi un avantaj ca alipiţi de România şi fiind departe de centrul ei principal economic, dar mai ales cultural să nu ne influenţeze.

Pe de altă parte ne atrage România mai mult ca Serbia pentru că:

a) Totdeauna am trăit bine cu românii.

b) În timp ce sârbii nici nu pomenesc să ne dea avantaje, România ne dovedeşte că se ţine de cuvântul dat naţionalităţilor din Transilvania. Ştim şi de la dl Brandsch ceea ce d-voastră ne-aţi spus despre saşi..."

—Atunci pentru ce mai ezitaţi?

—Ne temem de sârbi. Aveţi dvs. posibilitatea să ne apăraţi contra lor? Căci îndată ce ne-am pronunţa contra lor, ne-ar nimici atâta vreme cât ei sunt peste noi.

Răul este că nu ne întreabă şi pe noi Conferinţa.

—Bine, dar nu vedeţi că dvs. azi sunteţi atât de despărţiţi, încât nu aţi şti ce să cereţi!

—Da!, aşa suntem din nenorocire, de aceea vă întreb cum am putea să ne întrunim şi cu cei din Torontal?

—Domnul meu! înainte de a vă aduna cu cei din Torontal, înţelegeţi-vă cei de aici şi când veţi fi de aceeaşi părere, gândiţi-vă să spuneţi şi celor din Torontal ceea ce vreţi. Însă grăbiţi-vă, căci e posibil să se termine discuţiile de la Paris, până să vă hotărâţi dvs., căci, după ce va fi trasată harta, degeaba vă veţi mai zbate!

—Vom căuta să ne întrunim mâine, iar poimâine (15 aprilie) să vă rugăm a vă întâlni cu noi, tot aici, în casa d-lui dr. Pompiliu Ciobanu.

—De altminteri majoritatea dintre noi este de părere că acolo unde este dată Timişoara, să fie şi Torontalul.

—Cum Muth azi sta de vorbă cu noi – căci vedea că ceea ce cere nu se mai poate realiza – cred că vom putea să formulăm în unanimitate cererea ca Torontalul să fie dat ţării căreia i se va da şi Timişoara.

Ceea ce vă rugăm pe dvs., românii, să nu ne mai trimiteţi intermediari ca dl Brandsch sau ca alţii, căci să credeţi că şi noi putem singuri să tratăm chestiunea noastră.

Dl Gabriel este foarte influenţat, de altminteri, ca toţi ceilalţi cu care am pertractat, de modul cum le-am vorbit despre chestia lor personală. Totuşi, ca să se

https://biblioteca-digitala.ro

sustragă persecuției sârbești și ca, în același timp, să formuleze o declarație prin care să arate lumei că se opun împărțirei Banatului, s-au hotărât în majoritate să iasă din inacțiune prin declarația de mai sus. De aceea v-am telegrafiat cifrat cu No. 88 din 13.IV.1919, deoarece mă roagă să intervenim pe lângă dl general Pruneau să le permită o întrunire la Timișoara.

Cum personal nu știu precis dacă Timișoara este dată României, după cum sunt informat, v-am întrebat rugându-vă să-mi comunicați realitatea.

II. În altă ordine de idei, am onoarea a vă raporta, că azi a venit dl general De Lobit comandantul armatei de Ungaria și a trecut în revistă ofițerii. Cu această ocazie i-am fost prezentat și am asistat la recepție. Dl general a vorbit în câteva cuvinte ofițerilor, recomandându-le să nu se lase orbiți de ideea că: suntem învingători.

—Preliminările păcii sunt pe punctul de a fi semnate și Germania se căznește pe toate căile să arunce asupra omenirei flagelul bolșevismului, să ne strice victoria, să facă pe învingător și pe învins la fel.

Am cercetat soldații și din scrisorile lor am văzut la o parte că sunt foarte mulțumiți de situație. Câteva, foarte puține, 2/3 din cele 700 scrisori cercetate, erau scrise cu oarecare grijă de familie, restul exprimau indiferența față de bolșevism.

Vă mai spun că zilnic primesc câte o delegație ungurească, prin care sunt rugat să trimitem trupele să facem liniște în Ungaria. Natural că le-am scris că de îndată ce vom primi ordinul de la Paris, vom înainta. De altminteri toată țara este contra comunismului care s-a încuibat la Budapesta și în câteva centre.

Apoi dl general a trecut cu Comandantul Regimentului I colonial, cu dl general Pruneau și cu șeful de stat major al Diviziei 17 Infanterie colonială, în cabinetul acestuia, ca să vorbească asupra efectivelor.

III. În timpul din urmă, azi 15 aprilie dl avocat dr. Pompiliu Ciobanu – care din tot sufletul m-a ajutat în această luptă, – m-a anunțat că șefii tuturor fracțiunilor șvabe se întrunesc azi, convocați de însuși intransigentul Muth, spre a lua o hotărâre. Este întrebarea dacă o va formula în scris spre a mi-o da mie sau dacă va merge chiar unul din ei la Sibiu și apoi la București cu delegație din partea tuturor. Stăruiesc să meargă chiar delegatul lor și dacă va fi posibil chiar dl Muth. Domnia sa se teme însă că românii îl vor urmări din cauza primei atitudini. I-am transmis asigurarea că noi, românii, ne respectăm adversarii când uzează de mijloace permise și că atunci când ei revin convinși, pocăiți cu inima deschisă, sunt primiți cu sinceritate între noi. Îmi permit chiar să vă propun să lăsați a se înțelege că în Timișoara, unde șvabii sunt în mare majoritate, veți lăsa un prefect șvab, iar în județul Timișului, pentru că românii sunt în mare majoritate, veți pune un prefect român.

Șvabii mi-au dat să înțeleg că România le va pune pe cap pe vreun discreditat, ca cei care sunt în proces pentru abuz și fraude la Banca Timișana, cu actuala conducere. Tocmai acest lucru a făcut pe șvabi să nu stea la discuție cu dl dr. Aurel Cosma și Comp.

https://biblioteca-digitala.ro

Ieri, 15 aprilie, şvabii s-au întrunit, convocaţi de dl Muth, în urma insistenţelor tuturor şefilor de grupări. Rezultatul dezbaterilor îl am prin dl Pompiliu Ciobanu de la dl Gabriel. Oficial mi se comunică de către adunarea şvabilor că dorinţa lor cea mare este să afle de partea cărei ţări revine Timişoara. În realitate însă dl Muth, care acum a renunţat la ideea integrităţii Ungariei, e de partea Serbiei, pentru care face o intensă propagandă în Torontal.

Când majoritatea şvabilor i-au pus clar întrebarea, dacă nu este mai bine ca, în caz că Banatul s-ar împărţi, şvabii să opteze pentru România, dl Muth a răspuns că (*sic!*) chiar dacă hotarul va trece la 5 km la vest de Timişoara, şvabii tot de partea sârbilor trebuie să fie. La acest răspuns toţi cei de faţă, afară de dl Donnavel, au rămas surprinşi. Discuţiile care au urmat, le-au dovedit că dl Muth este în solda Serbiei – poate mai mult de teamă că România îl va urmări pentru atitudinea lui ostilă nouă.

În orice caz, azi partizanii d-lui Muth sunt în număr foarte mic, el însuşi găsindu-se aproape izolat prin faptul că toţi şvabii au văzut că nu mai este în joc o idee naţională, pe care el o susţine, ci pur şi simplu un interes personal, ceea ce a intrigat pe marea lor majoritate.

Dl Gabriel declară că dacă şvabii nu au luat o hotărâre contra dlui Muth, e din cauza că se tem ca nu cumva el să se răzbune, să-i denunţe sârbilor ca să fie arestaţi. Teama aceasta îi ridica şi mai hotărâţi contra lui.

În rezumat, din toate aceste demersuri rezultă:

1. Că şvabii care stăteau izolaţi şi foarte împărţiţi, dezorientaţi, dar în general influenţaţi de atitudinea d-lui Muth, azi sunt grupaţi în jurul ideii că binele lor va veni de la România, căreia îi cer posibilitatea de a dovedi maselor că Timişoara revine României, pentru ca ei cu orice risc să se declare pentru România.

2. Că dl Muth, care apărea ca un înfocat naţionalist, s-a dovedit a fi în serviciul Sârbiei, din interes personal (rămâne de văzut precis, dacă pecuniar sau numai de teama României).

3. Că am contrabalansat acţiunea Serbiei, care în mod oficial, dispunând de toate mijloacele (bani, presiune, mandate oficiale), ducea o propagandă vie ca să determine pe şvabi de partea ei.

Iar ca rezultat precis, am ajuns la punctul la care am arătat că au de la noi, s-au declarat în conferinţa lor pentru România.

ss. Maior Oancea
Timişoara la 16 aprilie 1919

Precipitându-se desfăşurarea evenimentelor pe linia de luptă, am rugat din nou Comandamentul să mă înlocuiască, spre a mă reîntoarce la divizionul meu. Mai ales că aducându-se noi unităţi din Vechiul Regat, comanda trupelor fiind încredinţată d-lui general Mărdărescu, eram foarte îngrijorat de rămânerea mea mai departe de unitate la ciocnirea ce trebuia să aibă loc pe câmpul de luptă.

https://biblioteca-digitala.ro

Oricât de mare ar fi fost aportul meu pe calea diplomatică începută, nu puteam renunța la gândul care – când cerusem să fiu trimis pe front – mă făcuse să desconsider consilierile medicilor relativ la pericolul dislocării schijei ce purtam în plămâni.

Maiorul francez Foucant, aflând că voiesc să plec pe front, mi-a făcut cunoscut că un frate al său se prăpădise pentru că, tocmai ca mine, având o schijă în plămâni o desconsiderase plecând din nou în luptă.

Cu toate aceste preveniri, o forță cu mult superioară instinctului de conservare – pe care mărturisesc că nu l-am ascultat niciodată – mă frământa în tot momentul, dându-mi adevărate crize de deznădejde, când din telegramele sosite urmăream cu inima strânsă acțiunea militară începută.

În ziua în care înaintarea vertiginoasă a diviziilor noastre de vânători înlăturase posibilitatea surprizelor, dl general Pruneau mă cheamă în cabinetul său să mă anunțe că are ordin oficial să acopere aripa stângă a trupelor noastre, cărora le exprima sincera domniei sale admirație pentru energia cu care procedează. Simțeam cum roşesc, gândindu-mă că de la acest început eu mă găseam departe de divizionul meu, în fruntea căruia aş fi preferat să închid ochii, decât să mai rămân o clipă departe de teatrul de luptă.

De atunci fiecare raport zilnic ce dădeam, prin Hugues, Comandamentului român se termină cu rugămintea să mă recheme spre a fi trimis la unitatea mea.

Trupele franceze începând să se mişte, concentrându-se spre Arad în vederea înaintării, vizitele cu ofițerii francezi deveniseră pentru un moment inoportune prin satele româneşti.

Însoțit de doi dintre ei şi de dl dr. Pompiliu Ciobanu, abia putusem să cercetez satul Moşnița, în care m-a impresionat chiar pe mine temeinicia apostolatului făcut de învățătorul Caba sub un regim devenit, şi sub ocupația sârbească, tot atât de vitreg ca şi sub stăpânirea ungară.

În fine ceasul mult aşteptat al rechemării mele sosi, din clipa în care căpitanul Tocineanu se prezentă să mă înlocuiască. L-am pus la curent cu cele ce obținusem în conciliabulele avute cu şvabii, m-am despărțit de dl dr. Pompiliu Ciobanu, mulțumindu-i pentru efectivul ajutor ce-mi dase.

Mult emoționantă a fost despărțirea de preotul refugiat Avram Corcea, căruia înainte de plecare avusei grija să-i obțin de la Comandamentul francez un bilet de liberă petrecere în Timişoara, spre a-l fi pus la adăpost de urmărirea sârbească.

Uşurat la pungă, plecam la 28 aprilie 1919, cu sufletul îngreuiat de trista ştire ce-mi anunța că divizionul meu suferise pierderi serioase în surprinderea de la Kaba. Eram împăcat în cugetul meu însă, că nu-mi pierdusem zadarnic vremea la Timişoara, unde rezolvasem ceea ce în toate acțiunile este mai greu: Începutul. Şi cred că reuşisem să depăşesc cu rezultate palpabile acest început, doarece:

I. Făcusem să înceteze deportările practicate de sârbi, dând, prin eliberarea celor arestați, încredere fruntaşilor români să acționeze la lumina zilei pentru cauza națională şi

https://biblioteca-digitala.ro

II. Punând în adevărata lumină în faţa poporului şvab activitatea liderului lor Muth Gaşpar, atrăsesem în orbita intereselor României pe marea majoritate a şvabilor.

Tunul începuse să bubuie. Continuarea acţiunei diplomatice revenea înlocuitorului meu, mie rezervându-mi cinstea să contribui la desăvârşirea unităţii naţionale, acolo unde câştigul de cauze să plătea cu vieţi tinere ale neamului.

Şi în adevăr soarta mi-a satisfăcut dorinţa, căci peste câteva zile mă găseam cu două baterii din divizionul meu, cu escadronul căpitanului Tarnoski şi cu un batalion de 10 vânători, tocmai la extrema dreaptă a liniei de luptă, ca să cucerim patriei ţinuturile maramureşene la Nord de Sighet, până peste Carpaţii Păduroşi, dincolo de muntele Covirla la Debatin, regiuni cedate în urmă, parte Poloniei, parte Cehoslovaciei.

În Banat am revenit cu divizionul numai după ce luasem parte la luptele de la Csap-Tokai, Tisa Lök, Tisa Dada, Tiza Füred, care îmi îngăduie să ocup între altele Mişcolţul şi Egerul.

Trebuia întărită în urmă linia demarcaţională din Banatul divizat şi am fost adus cu bateriile, întâi la Anina, iar apoi, după ce întocmisem toate lucrările, le-am cedat altor unităţi, divizionul meu coborându-şi centrul la Bozovici.

Maior invalid D. Oancea m. p.

CAPITOLUL II.

Memoriu redat ca o contribuţiune pentru restabilirea adevărului istoric
a pregătirei pentru unire a Banatului
22 aprilie – 28 august 1919
de către
dl lt.-col. Petrescu D. Tocineanu
Comandantul Batalionului 12 Vânători munte Lugoj.
Activitatea şi rapoartele d-lui căpitan Petrescu D. Tocineanu în calitate
de ataşat pe lângă Divizia 17-a Colonială Franceză

Prin Ord. Nr. 4320, din 15 aprilie 1919, al Comandamentului Trupelor din Transilvania, am primit însărcinarea de a înlocui în Timişoara pe maiorul Oancea, în calitate de ataşat pe lângă Divizia 17-a Colonială Franceză şi cu misiunea specială de a face legătura trupelor româneşti în Transilvania cu această mare unitate franceză.

Deoarece în capitala Banatului nu mai există în mod oficial altă autoritate recunoscută a Vechiului Regat român, în mod natural am luat parte la toate manifestările militare, cât şi politice ale acestei provincii, devenind calea firească a tuturor doleanţelor româneşti din provincie către: Comandamentul Trupelor din Transilvania şi Consiliul Dirigent din Sibiu: cu Marele Cartier General din

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, precum cu Delegaţia de Pace a României, care se află la Paris, compusă din Ionel I.C. Brătianu, ministrul Constantin Diamandy şi domnul dr. Vaida-Voevod, cărora le comunicam direct tot ce interesa cauza românească din această provincie atât de discutată în acea vreme.

Pentru îndeplinirea însărcinării primite, am luat imediat legătura cu fruntaşii români din Timişoara, printre care amintesc: protopopul Oprea, dr. Ciobanu – avocat, dr. Adam – avocat, dr. Nemet Iustin – avocat, dr. Aurel Cosma, dr. Georgevici. M-am prezentat generalului Gruici, comandantul Diviziei sârbeşti din Banat şi colonelului Iurici, şeful de Stat Major, colonelului, mai târziu general Lonkevici, comandantul Diviziei sârbeşti – pe acesta din urmă cunoscându-l de la Marele Cartier Imperial Rus, unde funcţionase ca reprezentant al armatei sârbe pe lângă armata rusă.

La divizia franceză l-am avut comandant pe generalul Pruneau Ernest, până la 14 iulie, apoi pe generalul Goubeau (Ferdinand, Jules, Rene, Gabriel), Şef de Stat Major, maiorul de cavalerie Sagols (Leon François), căpitanii Hardy (Paul, René), Grech (Lucian, Paul), care au ajutat foarte mult cauzei româneşti, dându-mi tot concursul lor.

Nu pot trece cu vederea de a relata şi următoarele evenimente trăite de mine în Lugoj, unde funcţionasem, în baza ordinului Nr. 1305, ca ataşat pe lângă Divizia a II-a Colonială Franceză de la 2 martie până la 22 aprilie 1919.

În Lugoj, persoanele care zilnic mă informau asupra situaţiei din partea de est a Banatului erau următorii: episcopul dr. Valer Frenţiu (greco-catolic), protopopul Gh. Popovici (ortodox), dr. Aurel Văleanu[24], dr. Băltescu (primarul oraşului), dr. Gh. Dobrin (mai târziu primul prefect român al judeţului Caraş-Severin) şi Ion Vidu.

În 18 martie, la o consfătuire în localul Concordia (pe strada Făgetului), protopopul Gheorghe Popovici, ca reprezentat politic al românilor din ţinutul Caraş-Severin, de faţă fiind peste 120 de fruntaşi români, m-au primit în mod festiv în mijlocul lor, cerând a transmite guvernului din Bucureşti deplina fidelitate din partea românilor şi locuitorilor acestui judeţ, cu rugămintea fierbinte că armatele româneşti să intre cât mai iute în Banat, pentru a reda siguranţa tuturor conaţionalilor noştrii.

Rezultatul acestei şedinţe a fost transmis prin Comandamentul Trupelor din Transilvania, Consiliului Dirigent şi Guvernului român.

Câteva zile mai târziu, pe câmpia Libertăţii din Lugoj, se desfăşura o mare întrunire a românilor din toate ţinuturile Banatului, în care se implora intrarea armatei române. Notez că această parte din Banat, sârbii o evacuaseră de trupele lor cu două săptămâni înainte.

---

[24] dr. Aurel Vălean, avocat, publicist, doctorat la Universitatea din Budapesta, stabilit la Lugoj în 1900. Activ în viaţa politică, culturală şi naţională românească, fondator al ziarului „Drapelul", din 1919 deputat şi senator de Severin.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca urmare a acestor fapte, în 30 martie 1919 a urmat o consfătuire în casele doamnei Vuia, trimis fiind în acest scop de către Consiliul Dirigent: dr. Victor Bontescu[25], fost ministru, la care au luat parte: dr. Dobrin, dr.Băltescu, dr. Aurel Văleanu şi al cărui rezultat a fost consemnat de mine în următoarea telegramă trimisă autorităţilor superioare.

Extrasul este următorul:

1. În toate oraşele şi satele din Caraş-Severin, administraţia fiind numai ungurească, sub denumirea de poliţie, maghiarii îşi formează o armată, care, deşi slabă în aparenţă, trebuie privită de noi cu toată seriozitatea.

2. Unităţile franceze se retrag spre Timişoara, nelăsând decât un batalion în Orşova şi Mehadia, mici unităţi în centrele mai principale, iar paza în mâna autorităţilor.

3. Politica maghiarilor, nestânjenită în prezent nici de trupele actuale franceze, împreună cu lucrătorii din fabrici, care sunt deja bine organizaţi, ar putea eventual trece prin valea Haţegului şi în înţelegere cu lucrătorii din Petroşani să aducă surprize foarte neplăcute: fie stricând linia Petroşani-Haţeg, împiedecând în acest caz aprovizionarea cu cărbuni, fie ocupând eventual nodul de comunicaţie Pisky[26].

4. Având în vedere tendinţa generalului Farret, comandantul Diviziei II-a franceză (maghiarofil), căruia i se datorează această stare de lucruri, admiţând ca administraţia să continue a fi cea ungurească, supun aprecierii comandantului dacă o intervenţie pe lângă generalul Berthelot, la Constantinopol şi la Comandamentul Francez din Belgrad nu ar fi imperioasă, pentru a se permite înaintarea trupelor române ca să ocupe linia: Lipova – Lugoj – Caransebeş – Orşova, eventual Reşiţa – Moldova, pentru a asigura Valea Haţegului şi Jiului, profitând de următoarele situaţiuni care ar dispune pe francezi:

a). Succesele franco-române în Ucraina şi Galiţia.

b). Eventuala cooperare în Ungaria.

c). Nevoia francezilor de a asigura aprovizionarea cu cărbuni.

5. Din convorbirile cu Şeful de Stat Major, maiorul Raymond (maghiarofil) am impresia că se cunoaşte faptul că funcţionarii unguri primesc instrucţiuni de la Budapesta ca să organizeze soviete, ceea ce expune că partea aceasta din Banat – strânsă de români la răsărit, de sârbi la apus şi în care francezii patronează bolşevismul – va fi găsită la venirea noastră bolşevizată cu desăvârşire în cazul că nu se va grăbi cu ocuparea ei.

---

[25] Victor Bontescu, avocat în Haţeg, fondator al ziarului „Libertatea" din Orăştie, iniţiator împreună cu vărul său Aurel Vlad, al grupului neoactivist Orăştie, participă la conferinţa P.N.R. din 1905 şi 1910, ales membru al comitetului executiv al P.N.R., membru al Marelui Sfat Naţional Român, membru al Consiliului Dirigent, şeful resortului la agricultură şi comerţ.

[26] Simeria.

https://biblioteca-digitala.ro

La 1 aprilie 1919 sunt în posesiunea următorului document, din care se pot vedea uneltirile autorităţilor şi reprezentanţilor maghiarilor cu privire la Banat, făcute pe lângă comandamentele şi reprezentanţii diplomatici francezi.

Acest document a fost copiat şi scris cu maşina, de către subsemnatul, în casa dr. Aurel Văleanu şi apoi expediat un exemplar la Paris, Delegaţiei Române la Conferinţa de Pace şi un altul, prin autorităţile superioare, Guvernului Român din Bucureşti.

Generalul Comandant al Armatei din Ungaria
către
Generalul Franchet D'Espèrey

Constantinopol

Dr. Roth Otto, care vine din Budapesta la Arad, a cerut să-l primesc, pentru a-mi prezenta un memorandum pe care-l arăt mai jos.

Prin ultimatumul remis de colonelul Vix, din partea generalului De Lobit, contelui Karoly, guvernul ungar a fost forţat să-şi dea demisia de la putere, trecându-o în mâna proletariatului, care s-a unit cu Partidul social-democrat şi Partidul Comunist (culoarea Lenin) pentru a forma Partidul Socialist unguresc. Astăzi noi avem pentru toată Ungaria acest partid.

La 21 martie 1919 dictatura proletariatului a fost proclamată în tot teritoriul unguresc neocupat.

Sunt informat că afară de Banat, bolşevismul începe a se manifesta în toate celelalte regiuni ale teritoriilor ocupate – astfel, dacă măsuri preventive nu vor fi luate imediat, mişcarea bolşevistă va izbucni şi în Banat. Această mişcare cu siguranţă întărită şi prin ostilităţile actuale ce există între sârbi şi români.

Întocmai ca şi în Ungaria, mişcarea bolşevistă este întărită prin sentimentul naţional şi de aceea ne temem că în special în Banat (Torontal, Temeş, Kraso-Szörény[27]) naţionalismul va ajuta introducerea bolşevismului.

Pentru a face obstacol serios acestui pericol, procedeul cel mai sigur şi garantat de cei mai mulţi ar fi, ca în circumstanţele actuale, să se formeze un Banat independent, sub protecţiunea trupelor franceze, cu excluderea oricărei naţiuni de la conducere, precum şi o eventuală colonizare a Banatului de către Franţa.

Am examinat această chestiune cu guvernul Karoly şi cu guvernul actual. Amândouă ne-au dat toată libertatea de a acţiona în acest sens, cu atât mai mult, cu cât la 31 octombrie 1918 proclamasem Republica Banatului şi la această epocă am exercitat funcţiunea de guvernator al acestei provincii până la 20 februarie 1919, dată când sârbii au pus mâna pe administraţia ţării întregi, contrar clauzelor armistiţiului.

---

[27] Torontal, Timiş, Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro

Această soluție, adică protecția franceză este singura eficace deoarece:

a) Poate să se opună propagandei bolșevismului din țările vecine,

b) Permite rezolvarea tuturor chestiunilor iritante dintre naționalitățile din Banat, și

c) Permite a se crea în Banat un cămin al Regatului Antibolșevic.

Această soluție este cea mai indicată, cu cât sârbii și românii ar prefera mai bine să vadă Banatul independent, decât le-ar trebui unirea din cele două părți.

Reprezentanții autorizați sârbi și români ne-au făcut declarațiuni formale în acest sens. Banatul nu ar fi împărțit nici din punct de vedere economic.

Opinia ungurilor, sașilor și socialiștilor de toate naționalitățile este unanimă din acest punct de vedere, iar soluția propusă este socotită ca sigura care s-ar acorda cu principiile lui Willson și care s-ar putea realiza, dacă s-ar pune chestiunea unui plebiscit. Condiția imperioasă este ca această soluție să fie rezolvată repede, iar decizia, fie chiar provizorie, să ni se facă cunoscută.

Orice întârziere ar aduce o catastrofă ireparabilă pentru locuitorii Banatului, a țărilor învecinate și trupelor de ocupație, iar în fapt pot afirma că bolșevismul s-a manifestat deja și se găsește în floare la Subotița, Seghedin, Arad, Petroșeni și în Slavonia. Menținerea Banatului ferit de bolșevism ar salva de această calamitate Serbia și însuși tot Occidentul.

(ss) Doctor Roth Otto
Guvernatorul Banatului

II. Doctorul Roth a fost numit, de guvernul Karoly, guvernator al Banatului și a rămas în această funcție până la 20 februarie 1919, când a fost destituit de sârbi. Alungarea sa a adus în regiunea Timișoarei mișcările de la 21–25 februarie. Îmi pare un om serios și foarte la curent cu politica din Ungaria, însă tot atât de ambițios.

III. În afară de aceste afirmații, am convingerea că este însărcinat de către guvernul actual din Budapesta să ne sondeze asupra părerilor noastre cu privire la evenimentele în curs.

IV. Mi-a descris situația actuală astfel: starea actuală a Ungariei e pricinuită de frica înaintării României peste linia de demarcație, sentimentul de îngrijorare a fost la culme în momentul când Karoly a publicat nota prin care i se făceau cunoscute deciziunile Conferinței de Pace, prezentând nota complet deformată, adică limita de Vest a zonei neutre a fost dată ca frontieră definitivă fixată Ungariei.

Mișcarea în prezent nu este complet bolșevizată, ar avea mai multe tendințe naționaliste. Guvernul comunist nu a contractat până în prezent o alianță serioasă cu sovietele ruse, ci este numai intrat în relațiuni cu Moscova, în scopul de a găsi un sprijin în cazul unei situațiuni disperate.

V. Am impresiunea foarte clară că Guvernul Ungar nu a spus ultimul cuvânt la deciziunea congresului de pace, iar primul refuz nu este nicidecum definitiv.

https://biblioteca-digitala.ro

VI. Domnul Roth a plecat astăzi la Arad. I-am dat a înţelege gravele consecinţe care ar urma în cazul când guvernul unguresc nu ar lucra în mod prudent.

VII. Ministrul Franţei a asistat la întrevedere, iată telegrama adresată de acesta Ministerului de Externe:

Diplomaţie

Paris

Fostul prefect de Timişoara, Roth Otto, care se găsea în 23 martie la Budapesta, a cerul generalului comandant francez din Belgrad să-i permită a veni să expună situaţia actuală.

Generalul De Lobit l-a primit azi dimineaţă.

După dl Roth, revoluţia din Budapesta este datorită unei explozii de şovinism ungar, care a antrenat toate partidele: lucrători, burghezi, financiari, clericali, însă a cărei conducere a fost luată de elemente foarte violente. O interpretare greşită a ultimatumului a făcut să apară Ungaria fărămiţată şi pierdută şi a împins pe unguri la un act de disperare.

Domnul Roth declară că Ungurii n-au putut rezista la emoţia cauzată de extensiunea teritorială a României. După Karoly, viitoarele frontiere ale Ungariei ar fi trebuit să fie linia de demarcaţiune occidentală a zonei neutrală de ocupaţiune franceză.

Domnul Roth considera România câştigată de bolşevism.

La chestiunea pusă de noi: Care ar fi cel mai bun mijloc de a opri bolşevismul?

El răspunde: Ocuparea Banatului de Franţa exclusiv.

Noi i-am făcut remarca că această ofertă ar fi realizabilă. Din întreaga conversaţie am înţeles că la Budapesta conducătorii actuali sunt pentru moment complet dezorientaţi. Împingând ţara în braţele bolşevismului, Karoly a întreprins o lovitură de disperare, rămâne a se vedea dacă elementele ponderante vor putea relua în curând conducerea ţărei şi aceasta natural va depinde şi de măsurile pe care le va adopta Congresul de Pace. Ar fi imprudent de a întârzia să se găsească o soluţie rapidă şi decisivă, profitându-se de aceste momente de dezorientare.

Generalul De Lobit a vorbit cu dl Roth, care se întoarce astă seară la Budapesta, în termenii cei mai energici, însărcinându-l de a pune în gardă guvernul ungar contra oricărui act imprudent, care ar duce ţara la pieire.

(ss) Ministru Fonteny

Urmare:

Am aflat că Roth a făcut o vizită guvernului sârb la Belgrad şi a fost primit în audienţă de către Prinţul Regent, pentru a-l pune la curent cu conversaţiunea avută cu noi.

https://biblioteca-digitala.ro

Prințul persistă a considera situațiunea ca foarte critică din cauza pătrunderei bolșevismului în Europa, găsindu-și acum un drum de trecere destul de ușor prin România și Ungaria. A profitat să-mi facă următoarea aluzie: *„On aura a regretter d'avoir mis des entraves a ce qu'il put reorganiser non armées"*, asemenea că nu primește nici chiar îmbrăcămintea trimisă.

Peste puțin timp a adăugat: *„Veți voi să-mi trimiteți mai mult decât cer eu acuma, însă va fi prea târziu."*

Prințul conjură Conferința de Pace să-și termine lucrările, cel puțin accelerând demarcarea frontierelor statelor, astfel ca fiecare să știe care-i sunt limitele definitive și în scopul ca enervarea pricinuită de prezenta nesiguranță să se termine. Atunci numai se va putea organiza în mod definitiv și eficace apărarea în contra bolșevismului.

ss. Fonteny

Cauza românească o deserveau în acest timp în Lugoj următorii: generalul Farret, Comandantul Diviziei II-a franceză, Maiorul Raymond, șeful său de Stat Major, subprefectul Isecutz[28] (armean de origine) și Kovacs Braun, secretar particular al generalului francez, ungur de origine, cunoscător la perfecție a 5 limbi și un foarte îndemânatic pentru a realiza afacerile oneroase ale acestui general francez.

Acest fapt a fost comunicat prin raport primului nostru ministru, care se găsea la Paris și care a făcut intervențiile necesare pentru înlăturarea generalului francez, iar ca urmare firească a evenimentelor ce au urmat, celelalte două personaje civile s-au refugiat în Ungaria.

Revenind la evenimentele petrecute în Timișoara, după prezentările de rigoare, am obținut prin colonelul Lonkevici un aparat de telegrafie Hugues pe care l-am instalat în localul Comandamentului francez, în palatul Clubului Lloyd. Prin aceasta de la început am putut transmite și primi, în modul cel mai discret, orice comunicare cu Comandantul Trupelor din Transilvania, având la dispoziție pe telegrafiștii ofițeri de rezervă, Buchman Ioan și Georgescu Gh.

Biroul subsemnatului a fost format din căpitan Petrescu D. Tocineanu, șef, locot. de rezervă Bojincă, ajutor, sublt. rezervă, Lucopol Ion, aghiotant.

A doua zi după prezentarea la post, am avut norocul de a căpăta informații precise de la un ofițer secui venit la Timișoara.

Prin buletinul informativ Nr. 1 arătam următoarele:

Astăzi s-a prezentat generalului Pruneau ofițerul secui Fritsch Emil și din cauză că nimeni de aici nu știa nemțește și recurgând la mine, reproduc declarațiile lui:

Vine din Arad, fiind trimis de către căpitanul secui, comandant al gărzii albe din Arad, cu misiunea de a spune generalului Pruneau dorința de a face recrutări de voluntari în Timișoara și a-i duce în Arad pentru a-i organiza.

[28] Issekutz, subprefect al județului Caraș.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce i s-a făcut cunoscut că toate aceste declarații ale lui vor fi înaintate Comandamentului Francez din Belgrad, care va da aprobarea, a continuat.

Divizia de secui, care se afla în zona Ciucea, Zilah și Satmar Nemethi cuprinde 7–8000 oameni, organizați în batalioane, soldații sunt foarte disciplinați și cu moralul ridicat. Armătura Manlicher și carabina ușoară cu muniție ungurească, iar artileria, tunuri de calibru mic și mijlociu. Batalionul variază ca efectiv între 1500–2500 oameni. El este comandant de companie, are 700 soldați împărțiți în plutoane și are 6 ofițeri și 35 subofițeri.

Scopul gărzii albe: a lupta în rândurile aliaților contra bolșevismului. Acum 8 zile, când a părăsit dânsul Satmar Nemethi spre a veni la Arad, se făcuse un pact cu trupele din Zilah și Ciucea pentru a nu începe ofensiva în contra Ungariei și a lăsa pe secui să se organizeze și să formeze garda albă.

Secuii din Transilvania se învoiesc a fi sub dominație română și, fiind oameni de ordine, ei vor ca să liniștească pe bolșevicii unguri și să se îndrepte cu trupele trimise de ei în Ungaria spre Budapesta să pună ordine. În Arad ar fi 1500 unguri secui, care formează garda albă, au vechea uniformă ungurească, armele le-ar fi date de francezi și au numai o baionetă specială, în fața căreia se găsește o placă pe care e scris garda albă a secuilor și o pană mare de cocoș.

Ofițerii comandanți poartă la mâna stângă o brățară albă pe care este scris: secui comandant de... (Pluton, Companie, Batalion, Divizie).

Primesc aceeași soldă ca soldații.

Scopul lui Fritsch Emil.

- A i se permite să facă recrutări de voluntari, care să-i ducă la Arad.
- A obține de la generalul Pruneau consimțământul de a se putea organiza garda albă, care să aibă latitudinea de a forma un comandament aparte, pus însă sub ordinele directe ale Comandamentului Francez.
- Cere să poată afișa un manifest către cetățenii unguri, în care sfârșește... *„și acum fiecare din noi trebuie să ajutăm după forțele noastre biata noastră patrie, sfâșiată de pretutindeni și mâncată în interior de cangrena bolșevismului"*.

Cu no. 16 din 24 aprilie comunic următorul buletin:

Comunicatul Diviziei 17-a franceză pe ziua de 24, din care se vede situația trupelor române și ungare pe front, informațiile francezilor din ultimile două zile.

O dare de seamă cu privire la evenimentele petrecute în ultimile săptămâni și anume:

a) Săptămână calmă la Timișoara. Populația așteaptă rezultatul Conferinței de Pace. Se simte un curent sârbofil.

În Ungaria comuniștii nu mai sunt în prezent reprezentanții poporului, toată populația dorește noi ordine.În Timișoara ar fi sosit mai multe vagoane de hârtie albă, pentru a se imprima manifeste și afișe bolșevice.

Imprimarea s-ar face în mod clandestin, noaptea și în urmă răspândită prin centrele: Lugoj, Caransebeș și Orșova.

https://biblioteca-digitala.ro

Doctorii Roth şi Iacobi[29] sunt implicaţi în această propagandă.

Doctorul Roth se afla internat în Arad; dr. Iacobi azi este în Timişoara.

S-a descoperit un fond de 5 milioane coroane pentru acţiuni de propagandă şi provocări pentru revoluţie socială.

Francezii au descoperit acţiunea Roth, Iacobi, generalul Farret, comandantul sârb şi siguranţa franceză sunt la curent cu tot ceea ce se întâmplă şi supraveghează pe agitatori.

Ca urmare, la raportul meu Nr. 9/22.IV., trimis prin domnul maior Oancea: căpitanul Fritsch a cerut să i se aprobe aplicarea următorului manifest: *„cetăţeni, tot omul rezonabil, lucrător sau burghez, trebuie să fie convins că regimul bolşevic nu mai poate fi tolerat în Ungaria. Aceasta este datoria întregei clase a lucrătorilor de a lupta contra acestui flagel. Trebuie să începem lupta repede şi cu toată forţa. Salvarea patriei noastre depinde de noi. Nu trebuie să rămânem liniştiţi înaintea triumfului nebuniei. Veniţi şi vă înrolaţi în compania gărzii albe."*

a) De la dr. Ciobanu din localitate.

La dl Filipon, prefectul comitatului Timişoara, pus de sârbi, a fost ieri (23.IV.) o consfătuire cu privire la despăgubirile care trebuiesc date, pentru stricăciunile cauzate de revoluţia de astă toamnă. S-a făcut sub efigia guvernului sârbesc.

Printre funcţionarii tribunalelor şi judecătoriilor locale circula zvonul că pe 1 mai se va declara, de către sârbi, anexarea comitatului Timişoarei la Sârbia Mare.

Pe judecători i-a provocat pentru a treia oară să depună jurământul de credinţă. Se crede că ei vor refuza şi de astă dată.

a) Presa:

- Contele Czernin arestat la Viena de către socialişti.
- Guvernul german a răspuns guvernelor aliate şi asociate că primeşte condiţiile de pace şi că vor trimite delegaţi la Versailles.

La 25 aprilie sunt însărcinat a cere Comandamentului francez autorizarea ca trenurile româneşti de aprovizionare şi muniţii să treacă prin gara Arad, ca un delegat român să funcţioneze la Arad pe lângă comisarul francez; ca personalul din gara Arad să fie numai român.

Comandamentul francez autorizează toate dorinţele noastre, afară de ultima, rămânând ca în Arad, în gară, tot personalul de serviciu să fie maghiar.

Situaţia în Banat se descrie în ziua de 23 aprilie prin următorul raport informativ:

În Timişoara calm. Lucrătorii trimişi delegaţi la Comandamentul sârb cer autorizaţia să facă un meting pacifist pentru muncitori. Autorizaţia a fost dată de

---

[29] Dr. Koloman Iacobi (1881, Cluj – 1954, Timişoara), studii juridice la Cluj (1899–1904), avocat, director al Casei de asigurări muncitoreşti din Cluj (1909–1913) şi Timişoara (1913–1918), a fost numit de guvernul maghiar comite suprem al comitatului Timiş (noiembrie 1918 – martie 1919), internat de trupele franceze la Semendria (2 mai 1919 – august 1919).

https://biblioteca-digitala.ro

Şeful Statului Major sârb, cu condiţia ca să se desfăşoare în cea mai mare linişte. La cel mai mic incident, cei 5 reprezentanţi ai muncitorilor vor fi arestaţi şi conduşi la Semendria.

Dintr-o scrisoare primită de la siguranţa franceză, Kun Bella a oferit mai multe milioane unui ungur din Timişoara, pentru a provoca mişcări comuniste în Banat. Doctorii Roth şi Iacobi sunt implicaţi în această afacere. Ambii erau buni prieteni cu generalul Farret. Iacobi este în Timişoara de 3 zile şi îndeaproape supravegheat.

Astăzi m-am prezentat din nou la Comandamentul sârbesc, generalului Gruici, comandantul trupelor din Banat şi colonelului Iuricici, şeful său de Stat Major. Primirea foarte cordială. Colonelul Iuricici a dat ştirea că la vest de Seghedin se află o divizie sârbească, bine echipată, cu 10.000 baionete, 45 tunuri şi 2 regimente de cavalerie, gata să intervină la nevoie, pentru a coopera (*sic!*) împreună cu noi.

Atât generalul, cât şi colonelul mi-au promis că vor face tot posibilul de a aplana toate incidentele ce ar surveni între populaţia civilă românească şi reprezentanţii armatei sârbeşti.

La 27 aprilie, Comandamentul sârbesc îmi comunică că a ordonat, ca în decurs de 24 de ore ofiţerii de naţionalitate ungară să se prezinte la Comandamentul sârbesc, intenţionând să-i scrie pe un tabel, apoi să-i interneze la Semendria.

În Lugoj, în locul Diviziei II-a Colonială franceză, care se dizolvă, ia fiinţă un comandament administrativ cu denumirea „Cercul Lugoj", în fruntea căruia va sta generalul francez de Tournadre.

Din informaţiile căpătate de la ofiţerii sârbi, precum şi de la anumiţi agenţi reieşeau următoarele cu privire la armata sârbească:

a) S-au mobilizat 12 contingente la infanterie (1907).

b) În Banat ar fi o Divizie de Cavalerie, comandată de Colonel Lonkevici (fost ataşat militar în Rusia), compusă din 3 regimente, postul de comandă în Timişoara, cu un regiment, celelalte 2 regimente, în regiunea N. a Torontalului, au o unitate şi la Vârşeţ şi 3 regimente din Divizia Morava, cu P.C. în Timişoara, unde e şi un regiment, restul ţine ordine în S. Torontalului şi Temeşului. Regimentul 12, care era în Timişoara, a plecat – destinaţie necunoscută – bănuiesc că e dirijat la N. de Seghedin, unde e în concentrare o divizie sârbească cu efectiv de 10.000 baionete, 45 tunuri şi 3 regimente cavalerie – informaţii date de colonelul Iuricici, şef de Stat Major al Comandamentului sârbesc Banat.

Comandantul trupelor sârbeşti din Banat, generalul Pent Gruici, ofiţer de mare valoare.

c) În ofensiva din Macedonia s-a găsit o mare cantitate de depozite şi muniţiuni, numărul nu este cunoscut, însă armata se îmbracă şi se hrăneşte în mare parte din cele ce au capturat.

d) Au granate franceze (la fel cu noi) şi un mic număr de grenade germane (cu coadă), însă le întrebuinţează după ce soldaţii au făcut şcoală cu ele.

e) Dezertori ar fi în număr foarte restrâns.

https://biblioteca-digitala.ro

f) Solda gradelor inferioare mică: un sergent primeşte pe zi, în afară de hrană, numai 1 coroană.

g) Un regiment cu 3–4 batalioane a 3 companii infanterie şi o companie mitraliere a 6 piese – armătura la inf. arma Löebel.

În 29 aprilie s-a dat în sala de serbare a hotelului Kronprintz un concert românesc, urmat de dans, aranjat de Societatea Corală din Timişoara.

Au luat parte, pe lângă numeroşi ofiţeri francezi şi sârbi şi generalul Pruneau, generalul Gruici, colonelul Lonkevici şi Iuricici.

Protopopul român l-am aşezat în centru, având pe generalul francez în dreapta şi pe cel sârb în stânga.

Din buletinul de informaţii din ziua de 30 IV.

Manifestaţia care fusese aprobată, în principiu, pentru ziua de mâine, 1 mai, s-a interzis de către Comandamentul sârb. S-au luat măsuri pentru a nu se putea produce nicio turburare, instalându-se mitraliere şi unităţi de trupe în diferite puncte ale oraşului.

Funcţionarii Căilor Ferate sunt constrânşi a renunţa la greva propusă. Se crede că trenurile vor merge mâine regulat în întregul Banat.

Ofensiva română măreşte din ce în ce simpatiile populaţiei pentru români.

Ziare:

a) La 20 IV. s-a proclamat unirea Muntenegrului cu sârbii, croaţii şi slovenii.

b) Din „Neue Freie Presse" din Paris a delegaţiunei italiene ar putea aduce pe Italia în starea de a semna o pace separată cu inamicii săi.

c) Trupele poloneze, comandate de generalul Pilsudski, intrate în Viena de duminica Paştelor, s-au îndreptat spre Minsk. Bolşevicii sunt respinşi spre răsărit; scopul – a dezrobi ţinuturile pentru a putea apoi face plebiscit.

În ziua de 1 mai soseşte la Timişoara misiunea ziariştilor interaliaţi, conduşi de dl dr. Moroianu.

Aceştia, în trecere spre Arad, au avut întrevederi cu generalul Goudrencourt şi cu reprezentanţii români, unguri, şvabi şi sârbi.

Menţin încă frumoase impresii de la manifestaţia de simpatie făcută de românii arădeni, fapt comunicat chiar la gară, unde am fost primiţi de un mare număr de români din Timişoara. În după amiaza zilei şi în locuinţa domnului dr. Ciobanu s-a discutat, împreună cu reprezentanţii presei, situaţia adevărată din Timişoara şi părţile centrale ale Banatului, dându-ne toate informaţile necesare, precum şi arătând marea nemulţumire ce o provoacă prezenţa sârbilor în întreg Banatul. Ei pleacă spre Reşiţa şi mi-au promis că vor studia în detaliu şi situaţia din judeţul Torontal.

Ziua de 1 mai calmă, nu s-a produs niciun accident din cauza măsurilor energice luate de sârbi. Tramvaiele n-au circulat, restaurantele, magazinele au fost închise toată ziua.

https://biblioteca-digitala.ro

Din buletinul de informaţiuni în ziua de 2 mai.

a) Partidele politice se grupează pentru a face să renască sentimentul ungar naţional şi urmăresc a forma în Banat un centru de ordine şi disciplină, de unde în urmă să alimenteze mişcarea bolşevică.

b) Preţul alimentelor şi diferitelor articole sunt în urcare.

c) De la o persoană demnă de toată încrederea, sosită în 29 din Budapesta, unde a stat 2 săptămâni, am următoare informaţiuni:

În Budapesta calm, străzile pline de lume, magazinele majoritatea închise din cauza lipsei de mărfuri. Teatrele funcţionează regulat şi toate 6 sunt pline. Bolşevismul pierde din aderenţi, cei rămaşi încearcă să-l menţie prin teroare.

Armata roşie ar conta cam pe 100.000, recrutările merg greu. Formarea armatei voluntare a dat rezultate slabe, având în vedere principiul comunist al conservărei de sine.

Trupa nedisciplinată, rău îmbrăcată şi echipată. În prezent se forţează tinerii să se înroleze, ameninţându-i că le vor suprima cartelele de hrană. Acest regim dacă prin constrângere ar furniza militari, apoi cu siguranţă că nu va da soldaţi.

Ofiţerii sunt obligaţi sub ameninţare de moarte să se înroleze. La sate, târguri, antibolşevicii se opun la rechiziţii.

Locuitorii Budapestei gândesc cu bucurie la perspectiva intrărei trupelor liberatoare, promit a-i primi cu arcuri de triumf – ar prefera să fie trupe franceze. Sunt la curent cu ofensiva română şi ne consideră o armată de capitalişti şi boieri, cu interes de a stârpi bolşevismul.

Proletarii cred că trupele trimise întru ajutor vor opri pe români la Tisa.

În Budapesta nu sunt fortificaţii, în oraş ca în împrejurimi nu e cavalerie. Un important depozit de muniţii a sărit în aer, sâmbăta trecută.

d) Ziariştii interaliaţi au fost primiţi ieri de către generalul Pruneau, a cărui atitudine a fost complet pentru cauza noastră în Banat. La această întrevedere am asistat. Seara a urmat o masă comună, dată de către românii timişoreni în onoarea corespondenţilor, la care au vorbit dr. Moroianu şi subsemnatul şi a răspuns corespondentul francez, închinând pentru M.S. Regele.

În 6 mai înaintez următoarea dare de seamă asupra evenimentelor petrecute în decursul săptămânei.

a) Săptămână relativ calmă, mişcările de la Reşiţa au fost imediat astâmpărate. Ziua de 1 mai, calmă, atât în Timişoara, cât şi în zona ocupată de sârbi. Trenurile au mers regulat, viaţa industrială complet întreruptă pentru acea zi. În Lugoj a fost o mare întrunire socialistă la care au asistat peste 1000 de persoane, fiecare breaslă s-a prezentat cu steaguri şi inscripţii roşii, în care se proslăveau socialismul, comunismul şi internaţionala.

b) Sârbii încearcă să-şi atragă simpatiile populaţiei, însă nu se dau la o parte când este vorba de a anihila activitatea persoanelor de o altă naţionalitate şi care ar putea influenţa opinia publică în defavoarea lor. Ungurii, în ultimul timp, par a fi căzuţi în marea deziluzie cu privire la idealul lor naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

Românii, inteligența și țăranii, sunt foarte conștienți de dreptul lor asupra pământului bănățean și anihilează cu mult tact și chibzuială pornirile foștilor și actualilor stâpânitori.

Francezii încearcă a face pe neutrii, însă nedepunând prea mult interes pentru a trata chestiunile de fond, nicio națiune nu e mulțumită cu ei, în regiunile în care ei administrează.

Pot sublinia însă că asentimentul general și opinia tuturor naționalităților se găsește în prezent îndreptate spre noi.

c) Comandantul Diviziei 17-a franceză părăsește în 8 mai Timișoara, instalându-se în mod provizoriu la Mocrin (la vest de Chichinda Mare).

Va rămâne un batalion din Regimentul 53 la Mehadia, un batalion la Arad, care împreună cu un grup de artilerie și pioneri sunt puse sub comanda generalului Tournadre, cu reședința în Lugoj și cu titulatura de Comanda administrativă din Banat (zona ocupată de francezi).

d) Domnul dr. Ciobanu, unul dintre fruntașii de aici, îmi dă următoarele date concrete asupra maltratărilor mai proaspete ale țăranilor din jurul Timișoarei.

În ziua de 1 mai au venit din satul Dragșina (Cercul Buziaș) trei gradați sârbi, au chemat la primărie pe Petru Cozoc, nr. casei 113, l-au bătut cu un bici peste obraz și l-au lovit cu patul armei, până a căzut leșinat. Mi-a prezentat un certificat medical eliberat de dr. Weiss Feodor. Motivul: a lăsat caii să păşuneze pe izlazul comunal.

În comuna Chevereșul Mare au bătut și arestat următorii locuitori care n-au vrut să plătească dările impuse de sârbi, declarând că vor să aștepte rezultatul Conferinței de Pace: George Preleci, nr. casei 20, Nicolae Voina, nr. casei 65, Trefic Bărbos, nr. 112, Ioan Damian, nr. 92, Nicolae Rosin, nr. 124, Nicolae Florea, nr. 353, Ioan Blidariu, nr. 331, Ioan Ghercea, nr. 112, Trifon Roșu, nr. 157, Petru Iovănescu, nr. 168, Iosef Mizaș, nr. 189, Pavel Ghercea, nr. 215, Nicolae Bărbos, nr. 82 și Nicolae Ionescu, nr. 39.

Locuitorii au fugit de spaimă prin poduri și stau ascunși (am intervenit la Comandamentul Sârb, promițându-mi că se vor lua măsuri de îndreptare).

În ziua de 4 mai s-au mai arestat încă 19 locuitori, care, legați de mâini, au fost internați în Timișoara.

La intervenția ce s-a făcut pentru aceștia din urmă, mi s-a arătat că localitățile din jurul Buziașului s-au încorporat la Timișoara și că aparținând Serbiei, acești oameni se vor judeca după legile sârbești.

În toate comunele ocupate de sârbi s-a introdus jandarmerie sârbească, iar în biserică preoții au primit ordin să pomenească pe regele Petru.

e) Știrea despre plecarea generalului Berthelot din România a produs un regret unanim și, la aflarea vestei, nenumărate comune au trimis telegrame de omagii. Garantez numai de acelea transmise prin mine, direct la București, restul care au fost predate la oficiul civil, probabil că vor fi nimicite.

https://biblioteca-digitala.ro

f) La Lugoj s-au pregătit o mulţime de lucruri de mână cu motive româneşti, care se vor oferi comandantului în trecerea sa spre Paris. Plecarea comandantului francez din Timişoara produce o adevărată panică printre populaţia românească, care vede începutul unei ere de dominaţie sârbească. Aşteaptă cu încredere sosirea armatei române, pentru care au cea mai mare admiraţie, pentru disciplina şi eroismul trupelor noastre în ultimile lupte avute cu ungurii.

În 9 mai trece prin Timişoara generalul Berthelot. Pe peronul gării se afla o mulţime imensă de români, care i-au oferit nenumărate cadouri, în special covoare şi ţesături româneşti. Am salutat pe generalul francez în numele românilor din Banat, la care mi-a răspuns că în curând se apropie ziua mare pentru toţi românii, când toţi vor putea juca hora României pe fruntariile visate de fiecare. Răspunsul a provocat un delir neînchipuit printre toţi asistenţii.

Ziua de 10 mai este serbată în mod excepţional de către toţi românii. La biserica românească protopopul a servit un tedeum şi a ţinut o însufleţită vorbire în biserică. Nu a fost nicio manifestaţie pe stradă, din cauza sârbilor.

La Lugoj oraşul a fost complet pavoazat cu steaguri tricolore. Este prima dată când pe edificiile acestui oraş au fluturat culorile naţionale.

În ziua de 10 mai, împreună cu domnul maior Dumitriu Haralambie, ataşat la Belgrad pe lângă armata franceză, am văzut pe fruntaşii români din localitate: dr. Ciobanu, dr. Adam, dr. Cosma, protopopul Oprea, cu care s-a discutat situaţia actuală din Banat şi eventuala organizare administrativă care ar urma (*sic*!) în urma sosirei armatei româneşti în părţile Lugojului şi ale Timişoarei deocamdată.

Sârbii continuă recrutări în zona ocupată de ei în Banat, iar în judeţul Timiş se face o mare propagandă sârbofilă printre şvabi.

Am luat contact cu dr. Muth, conducătorul şvabilor, care mi-a declarat că în prezent este devotat ideii care convine tuturor şvabilor, aceea de a rămâne cu toţi uniţi aceleaşi ţări (întregirea teritorială a Banatului). Este un mare progres, întrucât acest personaj, mai înainte, nu credea în posibilitatea de mărire a României şi chiar evita să ia legătura cu mine.

El mi-a comunicat că este convins că sârbii vor evacua în curând Timişoara şi aceasta bazat pe faptul că în prezent ei ridică şi transportă până şi mobilele din diferite instituţii ale fostului stat ungar.

La 13 mai raportez Comandantului, că sârbii au început transportarea instalaţiilor la poşta centrală din Timişoara şi au început inventariile de la Curtea de Apel, tribunal şi judecătorie, în vederea mutării lor în teritoriul sârbesc.

Domnul dr. Ciobanu, fruntaş român din localitate în consiliul naţional, m-a informat că moara din satul Kis-Becskerek[30] (lângă Timişoara) dispune de o cantitate de 20 vagoane făină, calitate cea mai bună, grâu şi porumb, pe care le-ar punea imediat la dispoziţia armatei române. Ştiind ce nevoie de făină este la noi, am mers

[30] Becicherecul Mic.

https://biblioteca-digitala.ro

împreună cu domnia sa la prefectura sârbească şi la generalul Lonkevici, care a aprobat acest transport, în schimbul unei cantităţi egale de cărbuni, petrol şi ţiţei.

La 14 mai sunt primit în Mocrin de către generalul De Lobit, Comandantul Armatei franceze din Ungaria şi generalul De Charpy, Comandantul Diviziei 67 franceze din Seghedin, la care a luat parte şi Generalul Pruneau, cerându-mi să le expun situaţia armatei române de pe frontul de Vest.

Generalul De Lobit mi-a arătat că lângă Măcău a trecut în revistă o unitate românească şi şi-a exprimat toată admiraţia pentru modul desăvârşit cum s-a prezentat şi se consideră fericit de a fi avut ocazia să ia contact cu câţiva ostaşi din brava armată română.

Vizita acestor generali la Comandamentul Diviziei a 17-a Colonială ar avea ca scop un schimb de vederi între comandanţii marilor unităţi franceze.

Din informaţiuni sigure, la Budapesta au început greve: populaţia suferă de foame. Bela Kun exercita puterea prin teroare, disciplina în garda roşie descreşte cu toate măsurile severe ce se iau. La Czegled, 50 de soldaţi ar fi refuzat să se supună ordinelor, au fost judecaţi imediat şi executaţi.

La Seghedin, Tisa ameninţă să inunde oraşul.

În 16 mai, aflu dintr-o conversaţie cu generalul Pruneau.

a) Generalul Berthelot, în trecerea sa spre Paris, a spus generalului Charpy (fostul şef de Stat Major) că cele trei divizii franceze din România vor fi retrase în curând, deoarece guvernul român nu le mai găseşte necesare, întrucât e destul de stăpân pe situaţie şi sigur în armata naţională.

b) Clemenceau este contra unui amestec în chestiunile interioare ungare, el ar fi influenţat oprirea înaintării aliaţilor.

c) Generalul arată mare ataşament pentru cauza românească.

În 20 mai trimit următoarele informaţiuni:

Din Timişoara s-a terminat cu transportul băncilor, poştei, tribunalului, Şcoalei Agronomice, precum şi mobilierul de la mai multe şcoli şi e în curs cu ridicarea atelierului de C.F. şi a materialului rulant.

În mai multe sate, ca: Obeba[31] şi Kubekhaza, s-a renunţat de către sârbi la recrutări şi chemări de contingente mai vechi.

În satele din Torontal şi o parte din Timiş jandarmii se poartă foarte brutal cu populaţia românească, exemplu: în Satchinez (20 km. N.V. de Timişoara), sub influenţa preotului sârb, jandarmii brutalizează pe locuitorii care poartă tricolorul românesc şi care exprimă cele mai mici sentimente româneşti.

Sârbii sunt mai severi cu privire la limbă decât ungurii şi au impus în şcoli istoria şi limba sârbească de 3 ori pe săptămână. S-a oprit portul cocardelor tricolore aliate. S-a introdus pedeapsa de 25 lovituri, care revolta chiar şi populaţia sârbească, pentru moment entuziasmată.

---

[31] Beba Veche.

https://biblioteca-digitala.ro

De la un soldat sârb de origine română (Valea Timocului), românii din această regiune şi care fac parte din armata sârbească sunt foarte mult supraveghiaţi.

23 mai: Sârbii continuă şi despuierea oraşului Timişoara, în prezent au început ridicarea mobilierului din spitale şi medicamentele din farmacii.

Ajutorul meu, locotenent Bojincă, mergând pe stradă, în faţa localului unde se afla Biroul Misiunei Române, a fost acostat de către un soldat sârb, care l-a apostrofat, zicându-i înjurii şi la adresa armatei noastre. Am făcut aceasta cunoscut comandantului francez şi sârb, care au luat măsuri ca asemenea fapte să nu se mai repete.

Informatorii veniţi din Ungaria arată pe lângă dizolvarea diferitelor unităţi, dar şi faptul că trupele ungare sunt cu moralul ridicat, însă foarte nemulţumiţi cu privire la hrană. Populaţia duce mare lipsă de alimente şi aşteaptă cu bucurie o eventuală sosire a aliaţilor.

Doctor Victor Desnay din Timişoara, profesor şi membru în societatea de arte şi istorie a Ungariei de Sud[32], s-a prezentat la mine, rugându-mă să intervin pe lângă Comandamentul francez pentru a lua măsuri să oprească pe sârbi să ridice conţinutul secţiunilor de muzee. Am intervenit pe lângă generalii francezi, care au dispus oprirea acestei dispuneri prin siguranţa franceză.

25 mai: Cursul coroanei se fixează la 450 coroane egal 100 franci şi 300 coroane egal 100 dinari, 200 coroane egal 100 lei.

În urma intervenţiilor pe lângă Comandantul francez, s-au trimis instrucţiuni generalului Tournadre, care a înlocuit de urgenţă în Banatul de Est autorităţile ungureşti prin cele locale. Ducându-mă la Lugoj şi luând legătura cu fruntaşii români localnici, am propus ca prefect de Caraş Severin pe dr. George Dobrin, iar subprefect pe domnul Ioan Băltescu, care până atunci fusese primar, iar ca primar pe dl Harambaşa.

De la generalul Pruneau capăt următoarea părere. Pentru a evita ciocniri inevitabile cu urmări dureroase pentru toţi, domnia sa vede necesitatea ca Divizia a 17-a franceză să ocupe cu unităţile ei întreg Banatul, prin aceasta să oblige pe sârbi să evacueze partea din Banat care urma să revină României şi în urmă să protejeze treptat la înlocuirea administraţiei maghiare sau sârbe prin aceea românească, numai după ce o întâlnire cu sârbii ar fi exclus românii să ia definitiv imperiu. Mi-a comunicat că, în acest sens domnia sa a raportat la Constantinopol domnului general Franchet d'Espèrey.

Un incident regretabil pentru francezi s-a întâmplat la Arad, unde la intrarea în oraş a d-lui lt. colonel Vasilescu Cristea, împreună cu o mică trupă, autorităţile franceze s-au opus.

S-au dat din nou instrucţiuni ofiţerilor francezi să procedeze în asemenea cazuri cu multă diplomaţie spre a evita orice fel de incident.

---

[32] Este autorul lucrării Déznai Viktor, *A városi muzeu mok es a temesvári muzeum*, Timişoara, 1914, 35 p.

https://biblioteca-digitala.ro

28 mai: de la Serviciul de Siguranță francez din Timișoara.

Toate partidele așteaptă cu îngrijorare rezultatul Conferinței de pace, dându-și seama că Banatul în niciun caz nu va mai rămâne unguresc.

O întrunire a Consiliului General al Municipiului, ținut duminică, 25 mai, s-a luat ca propunere, ca noua formație a consiliului să fie compusă din 25% șvabi, 25% români, iar restul sârbi. Aceasta din cauză că partidul unguresc vede în politica sârbă o tendință de a se uni cu ei pentru a forma majoritatea. Șvabii sunt împărțiți în două partide: Partidul Pangermanist (Saxon), care dorește alipirea cu România, în speranța că le vor acorda o autonomie completă, celălalt partid, al dr. Muth, în ultimul timp înclină spre sârbi.

Luând în considerare declarațiile acestui domn făcute mie în 12 mai, se poate vedea cum oscilează părerile politice.

Toți funcționarii orașului: poliția, finanțe, căi ferate etc., au fost avizați de prefect ca să înceteze a mai face o politică socialistă, căci în caz contrar vor fi revocați.

Lucrătorii au reușit să obțină o mărire de salar de 30%. Șefii partidului socialist țin adunări secrete în fiecare săptămână.

Partidul român se ocupă cu viitoarea administrație românească pentru a organiza și în toate cercurile intelectuale din oraș nu se vorbește decât de sosirea armatei române.

Sârbii continuă cu ridicarea mobilelor de orice gen și cu transportarea lor la Belgrad. În ultimul timp s-a ridicat serviciul greutăților și măsurătorilor.

Autoritățile sârbești recrutează toți supușii slavi între 24–25 ani, care locuiesc în Timișoara, trimițându-i spre Kikinda. La 24 mai Comandamentul armatei sârbe din Timișoara a semnalat Comandamentului francez că materialul și pansamentul și instrumente din laboratorul spitalului civil din Timișoara au fost luate în primire de către sârbi.

Asta înseamnă că vor să-l treacă în Serbia.

Prin ordinul Nr. 6597 se dispune de către Comandamentul Trupelor din Transilvania că (*sic!*), cu începere de la 1 iunie, orice persoană care trece din Banat în Transilvania să aibă și viza unuia din ofițerii români în legătură.

În Timișoara, cu începere de la 20 mai, rămâne comandant al Diviziei de Cavalerie Morava generalul Lonkevici, restul au plecat spre Essek, în Croația.

Comandamentul armatei franceze din Ungaria își va muta zilele acestea postul de comandă la Kikinda Mare. Cauza, numeroase incidente între ofițerii sârbi și francezi.

Un ofițer sârb din statul Major al Diviziei de Cavalerie mi-a comunicat că s-ar fi primit ordin ca trupele sârbești din Timișoara să fie gata de plecare cu începere din 5 iunie.

La această veste, generalul Pruneau și-a exprimat dorința ca să i se comunice intrarea trupelor românești în Timișoara pentru a lua parte și el.

https://biblioteca-digitala.ro

Din darea de seamă cu informaţii asupra evenimentelor petrecute în decursul de la 31 mai la 4 iunie în oraşul Timişoara.

a) Ieri noaptea, la orele 2 a sosit un transport de 750 recruţi sârbi peste 20 ani, erau îmbrăcaţi, fără arme, conduşi de câţiva ofiţeri şi soldaţi armaţi.

Până în prezent au mai sosit, nopţile trecute, aproximativ 2500 de recruţi. Cred că sunt echipaţi din depozitele de aci şi apoi trimişi diferitelor unităţi din Banat.

După o ştire insuficient de controlată, sârbii ar fi început cu lucrări de întărire la Temeşghermat[33] (13 km. N-E de Timişoara şi în apropierea oraşului).

b) Contingentele mai bătrâne de 35 ani, care fuseseră demobilizate au primit ordin să se prezinte din nou la corpuri.

c) Ofiţerii unguri din regiunea Timişoarei, internaţi la Pojarovatz[34], au fost eliberaţi sub condiţiunea de a se înscrie la Seghedin în garda albă ungurească.

Printre aceştia este şi un român Vasile Lazăr, ofiţer activ care a declarat că se va înscrie şi el în armata ungară.

d) Tournadre a fost înlocuit la Lugoj prin colonelul Betrix. Generalul a primit ordin să se ducă la Arad.

e) Isprăvind cu mutarea averei fostului stat ungar, în prezent sârbii încep rechiziţionarea averilor societăţilor private.

La 3 iunie, un ofiţer sârb s-a prezentat la fabrica de bomboane „Kandia" şi, în numele Ministerului sârbesc, a cerut inventariile fabricii şi ale casei. La fel a procedat şi la fabrica de încălţăminte „Turul".

S-a început demontarea atelierelor de cale ferată.

Directorii de bancă au fost convocaţi de prefectul Filipon, impunându-le să subscrie la un împrumut iugoslav. Majoritatea populaţiei aştepta cu mare bucurie sosirea armatei române.

f) Sârbii au vrut să provoace la Timişoara un plebiscit, care nu a succes din cauza fruntaşilor unguri şi şvabi, care s-au opus din răsputeri, înţelegând a se face un plebiscit în tot Banatul.

În 8 iunie generalul Pruneau este numit şef al misiunei militare franceze la Belgrad, iar ca înlocuitor la comanda Diviziei 17-a, generalul Goubot.

Din informaţiile trimise în 9 iunie:

a) Sârbii continuă a transporta materiale, mobile, instrumente de precizie, articole de îmbrăcăminte şi încălţăminte din Timişoara. Din toate partidele se aud plângeri.

Activitatea industrială şi comercială e ameninţată să fie întreruptă. Autorităţile sârbe, dorind transportarea instalaţiunilor de radiografie din spitalul local, în valoare de câteva sute de mii de coroane, au însărcinat cu ridicarea acestora pe specialişti care au refuzat.

---

[33] Giarmata.

[34] Požarevac.

https://biblioteca-digitala.ro

Din cauza grabei ce o depun sârbii, Comandamentul militar a trimis un ofiţer şi 50 soldaţi, care au ridicat în întregime instrumentele de precizie, dar din cauza modului cum au fost mutate s-au stricat, nerămânând decât materialul brut.

10 iunie: Din presa italiană: Ziarul „Mesagero", din 29 mai, cuprinde un articol *„Vechea şi noua Românie"*, scris de un corespondent, care a făcut un voiaj în România în scopul de a culege informaţiuni politice.

Articolul în rezumat:

Populaţia Banatului, foarte iritată de zvonurile care circulă că ar fi atribuită Serbiei. Mulţi fruntaşi români bănăţeni prevăd şi doresc războiul cu Iugoslavia.

Corespondentul arată că Banatul formează un tot geografic şi economic, care nu poate fi împărţit şi termină cu observaţiunea că ar fi o greşeală ca să strice armonia viitoare a Europei Centrale, pentru a satisface Iugoslavia, care nu are sorţi de vitalitate.

Printr-un raport înaintat Comandamentului de la Sibiu, arăt cazul regretabil întâmplat la Jimbolia, unde 5 ofiţeri români, din care unul ofiţer superior, maiorul Moscu Teodor, au fost arestaţi în Comenduirea sârbească din Timişoara, aduşi sub escortă de soldaţii sârbi.

De asemenea am arătat şi încă 6 cazuri de incidente între sârbi şi militari români, care erau în trecere prin teritoriul ocupat vremelnic de sârbi. Comunicând şi generalului sârb aceste cazuri, domnia sa, cu toată bunavoinţa arătată până în prezent, mi-a destăinuit că o oarecare nemulţumire ar avea şi din următoarele fapte:

a) Biroul cu ofiţerii români din Timişoara ar trebui să fie acreditat pe lângă autorităţile sârbeşti, deoarece nu a rămas în oraş niciun fel de comandament francez.

b) Existenţa în acest birou a unui aparat Hugues şi telefon direct cu Sibiul jenează foarte mult Comandamentul sârbesc.

c) Având în vedere spiritele agitate din zona Banatului, ocupată de ei, roagă să se împuţineze la minimum numărul ofiţerilor români care ar veni în uniformă.

I-am arătat imediat autoritatea generalului Gruici (fost Comandant al armatei sârbeşti din Banat) pentru funcţionarea Biroului şi a aparatului cu telegrafie.

În 13 iunie, Comandantul Diviziei a 17-a Franceze îşi mută postul de comandă de la Mocrin la Torokanița (pe Tisa), 15 km la sud de Seghedin.

În Timişoara, în după-amiaza de 14 iunie şi în faţa Comandamentului sârbesc s-au strâns 1200 de lucrători ai fabricei de încălţăminte Turul, manifestând contra ridicării maşinilor de către sârbi.

În 21 iunie a sosit la Kikinda Mare prinţul regent Alexandru al Serbiei, pentru a face o vizită de curtoazie Comandamentului francez. La aceste solemnităţi am fost invitat să iau parte.

În noaptea de 20 iunie, pe când eu eram la Kikinda Mare, locotenentul Bojincă, rămas în Timişoara, dă următoarea telegramă Comandamentului Jandarmilor din

https://biblioteca-digitala.ro

Lugoj: *„1200 sârbi direcţia spre Topolovăţ şi Bega, 22 mitraliere şi 4 tunuri. Populaţia necăjită aici (Timişoara) că n-are electricitate, apă, iar trenurile nu mai merg."*

La aceasta maiorul Pop, raportând imediat cazul Comandantului francez, trimite şi o telegramă la Marele Cartier General din Bucureşti.

Însărcinat de Cartierul General să anchetez cazul, am constatat următoarele:
Cauza acestui incident provine din faptul că, în ajun, la Coştei (10 km. nord Lugoj) s-au închis stăvilarele care duc apa Timişului în albia râului Bega, care trece prin Timişoara şi pune în mişcare majoritatea din turbinele fabricilor şi uzinelor din acea localitate.

Prin scăderea apei, toate şlepurile încărcate cu diferite obiecte şi materiale, pe care sârbii le duceau spre Tisa şi Belgrad, s-au împotmolit; deasemenea electricitatea, morile, uzinele etc. nemaifuncţionând, oraşul a rămas în complet întuneric, fără tramvaie, fapt care a enervat pe sârbi şi l-a făcut pe locotenentul Bojincă să creadă o informaţie ca cea dată la Lugoj, fără a o controla.

Sârbii nu trimeseseră absolut nicio trupă spre linia de demarcare.

2 iulie: Din darea de seamă asupra situaţiunei din Timişoara, din ultimul timp:

a) Situaţia politică:

Sârbii, din cauza atitudinei lor din ultimul timp, au pierdut toate simpatiile populaţiei, rămânând pentru ei numai persoanele plătite sau interesate.

Pentru a se înceta greva de la căile ferate s-au adus funcţionari din Belgrad.

Motivul grevei: parte, din cauză că nu mai primeau salariile de la 15 mai şi parte din cauza că s-a observat că sârbii trimiteau locomotive şi material rulant spre Belgrad. Oficial s-au trimis peste Dunăre 2 locomotive, în fond sunt mult mai multe. Cifra greviştilor – 600 amploiaţi. Printre ţărani şi lucrătorii agricoli se observă mare enervare, datorită zvonurilor ce circulă, că sârbii vor rechiziţiona recolta din Banat şi o vor trimite în Serbia.

La 27 iunie generalul Franchet d'Espèrey a vizitat Timişoara.

b) Presa locală:

Nu vibrează unison. Toate articolele conţin polemici. Jurnalul „Sloga" (românofon), schimbă articolele puţin curtenitoare cu „Schwabische presse". Celelalte jurnale sunt contra lui „Deutsche Wacht", pe care îl acuză că ar fi scris că Banatul nu poate fi decât al şvabilor cinstiţi, care vor trăi în deplină armonie cu sârbii onești.

c) Situaţia economică:

Aproape aceeaşi. Ţăranii au mai scumpit preţurile alimentelor. Guvernul sârb ar fi ordonat să nu se mai plătească salariile funcţionarilor statului cu începere de la 1 iulie. Cărbuni lipsesc aproape complet şi în curând se va restrânge circulaţia tramvaielor şi se va reduce curentul electric.

Circulă versiunea: sârbii intenţionează demontarea maşinilor de la şcoala de mişcare din Timişoara.

În decursul de la 16–22 iunie au fost trimise spre Serbia mai mult de 300 vagoane încărcate.

https://biblioteca-digitala.ro

La 4 iulie: Raportez următoarele:

Telefoanele din casele private şi caii ce aparţineau oraşului Timişoara au fost ridicaţi de o comisie trimisă din ordinul Guvernului sârb. Aparatele au fost destinate Ministerelor din Belgrad.

Comercianţii au trimis delegaţi Comandamentului sârb local propunând răscumpărarea telefoanelor. Ei au adăugat că (*sic!*) cu banii oferiţi guvernului sârb ar putea oferi telefoane bune şi noi din Paris şi Londra. S-a intervenit în acest sens la Belgrad, de unde s-a răspuns că guvernul consimte a lăsa aparatele absolut necesare în condiţiunile arătate mai sus pentru birourile de presă, avocaţi şi bănci.

O delegaţie din industriaşi şi comercianţi prezentaţi la Belgrad, pentru a protesta contra prădării Timişoarei, au primit asigurări că se va suspenda orice ridicare (câteva zile mai târziu, la 21 iunie s-au expediat 4 vagoane de încălţăminte în valoare de 2 milioane coroane şi vagoane mărfuri).

Populaţia este din ce în ce mai nemulţumită de purtarea sârbilor care consideră acum ca pradă de război şi interiorul caselor private. Exemplu: la 25 iunie au intrat militari sârbi în locuinţa colonelului Seerhers şi au inventariat tot mobilierul şi argintăria. În prezent populaţia e lipsită de apă, de mijloace de comunicaţie, de telefon, de mărfuri, de încălţăminte şi supuşi la o scumpire de trai considerabilă, precum şi ameninţaţi de o grevă generală.

În 5 iulie, orele 12, s-a prezentat la Biroul Român un colonel sârb, cu ordin de a ridica aparatul Hugues. La protestele energice şi la intervenţia telefonică la Belgrad, acest aparat cu telegrafie atât de necesar a fost lăsat mai departe să funcţioneze pentru noi.

La 19 iulie: ca urmare a protestului generalului De Lobit, în numele Ententei făcute la Belgrad, contra rechiziţiilor pe care sârbii le fac şi continuă a le face în regiunea care e atribuită României, voievodul Mikici a răspuns că (*sic!*) cu începere de astăzi, 19 iulie orele 12, s-a dat ordin a se înceta orice rechiziţie din partea sârbilor pe acest teritoriu.

În seara de 20 iulie se dau ordine la toate unităţile franceze să întărească supravegherea pe front şi a menţine în orişice caz poziţiile ocupate în prezent: pentru Divizia 76-a franceză, care se află în legătură cu armata română, se ordonă a menţine legătura cea mai strânsă, ajutând-o cu focuri şi întrebuinţând toată aviaţia pentru recunoaşteri. În această zi începe acţiunea contra armatelor româneşti din partea ungurilor, la care urmează luptele şi marşurile armatei noastre contra Budapestei.

La 23 iulie raportez următoarele informaţii din sursă sigură.

Din Timişoara s-au ridicat şi transportat următoarele:

La 12 iulie spre Becikerek: 3 vagoane cu materiale căi ferate, un tren special spre Vârseţ cu 13 vagoane boi, cai şi porci, 15 vagoane cu automobile, camioane, maşini agricole şi trăsuri, 13 vagoane cu material de căi ferate.

La 15 iulie spre Baziaş: 10 vagoane trăsuri regimentare ungureşti, 5 vagoane mobile, 2 vagoane cai.

https://biblioteca-digitala.ro

La 16 iulie spre Baziaş: 2 vagoane mobile, 1 vagon cai, 2 vagoane tuburi metal, 3 vagoane maşini şi 2 vagoane închise şi plumbuite.

La 17 iulie un tren special spre Vârşet (36 vagoane), cu lemne, scânduri, mobile, lenjerie şi paturi de spital.

La 18 iulie un tren special spre Becikerek, cu 2 vagoane mobile, 3 vagoane maşini agricole, restul vagoane plumbuite.

Afară de aceasta s-au transportat spre Becikerek multe materiale în şlepuri pe canalul Bega.

În 25 iulie a trecut prin Maghiarkanitza[35] prinţul regent sârb, fiind salutat de ofiţerii statului major al Diviziei a 17-a franceze.

Alteţa Sa Regală m-a întrebat asupra situaţiunii pe frontul nostru, arătându-se foarte satisfăcut de rezultatul obţinut.

Urmează informaţiuni de ordin pur militar, cu privire la organizarea, intenţiunile şi acţiunile unităţilor din armata ungurească.

În 4 august postul francez interpretează o telegramă semnată de lt. colonel Nicolau, în care anunţa intrarea trupelor române în Budapesta, în 4 august orele 16,30.

Generalul Goubeau, Comandantul Diviziei 17-a Colonială franceze în timpul mesei de astăzi, când s-au sărbătorit succesele armatei noastre şi intrarea în Budapesta, m-a însărcinat a transmite domnului general Prezan şi domnului general Mărdărescu, Comandantul Trupelor din Transilvania admiraţia şi bucuria sinceră pe care o simte domnia sa, precum şi toţi ofiţerii diviziei sale, pentru succesele repurtate de armata română, care aduce un aşa de folositor ajutor aliaţilor, înlocuind pregătirea păcei, înlăturând bolşevismul şi întărind prestigiul ţărei, asigurându-i un viitor stălucit.

Lt. colonel P. TOCINEANU
Comand. Reg. 12 Vânători de Munte

CAPITOLUL III.

Publicăm în întregime articolul scris şi semnat de către dr. Gaspar Muth în ziarul «Schwäbische Volkspresse», nr. 26, apărut la 21 martie 1919 sub redacţia dr. Francisc Kräuter,[36] actualul deputat al şvabilor în parlamentul României Mari.

---

[35] Kanisa Maghiară.

[36] Francisc Kräuter (1885 Buziaş – 1969, Freiburg), studii superioare de germanistică şi franceză la Budapesta, Berlin, Paris, professor la Budapesta (1908–1914), deputat în parlamentul României, membru al consiliului şcolar diecezan catolic.

https://biblioteca-digitala.ro

Jos cu masca

Eu (dr. Gaspar Muth) afirm şi dovedesc că propaganda românească a început în Banat.

Există o propagandă făţişă şi una subversivă, o propagandă directă şi una indirectă. Înainte de câteva săptămâni, prin persoana d-lui Rudolf Brandsch, s-a încercat la noi, şvabii începerea propagandei făţişe. Brandsch, după ce fusese călătorit cu tren separat la Bucureşti şi a depus acolo jurământul de credinţă, a apărut pe neaşteptate la Timişoara şi a bătut la uşa noastră. A vrut să se justifice!

A justifica...? El, care deja prin mai multe articole s-a dat drept cetăţean român şi care la sfârşitul articolelor sale, întotdeauna a lăsat să trăiască patria sa nouă, el nu trebuie să se justifice.... Nu, el a vrut să ne prindă cu momeală pentru România.

În consecinţă, Consiliul Naţional Şvăbesc n-a pertractat cu Brandsch, ci a condamnat şi a dezaprobat atitudinea sa pentru România (romanofilă).

Brandsch a recurs atunci la tactica propagandei indirecte, subversive (criminale). În Lugoj şi în Caransebeş a bătut de asemenea la uşă. Acolo a găsit câţiva agenţi, câteva fituici săptămânale, care s-au putut câştiga uşor propagandei româneşti.

Deja primul articol de fond al acestor foi săptămânale constituie o propagandă românească mascată. Se cere germanilor să se lapede de patria lor veche, Ungaria şi se învinuieşte Consiliul Naţional Şvăbesc că îşi bate joc de interesele germanilor. Probabil, pentru că nu se orientează după Brandsch, recte României.

Aşadar, aceasta reiese din reţeaua de minciuni a gazetelor lui Brandsch din Lugoj şi Caransebeş. Numai orbul nu o vede... Mijloacele de propagandă româneşti ies la iveală. N-a mers direct şi acum se încearcă indirect...

Înainte de toate trebuie înstrăinat poporul de conducătorul lui, Consiliul Şvăbesc. O spărtură trebuie bătută undeva pentru a infiltra otrava propagandei româneşti. Cuvântul de ordine este a dărâma poporul şvăbesc şi a-l înstrăina patriei maghiare. Celelalte apoi vin de la sine. Aşa cugetă aceşti Judaşi (trădători)! *Deci jos cu masca! Jos cu blana de oaie, sub care se ascunde lupul român.*

Fraţilor, dacă se va săvârşi asupra noastră, a şvabilor, un asasinat de popor şi vom fi alipiţi României, răspunderea teribilă vor purta în primul rând Rudolf Brandsch, cel călătorit cu tren separat la Bucureşti, şi mercenarii săi deplorabili.

(ss) dr. *Gaspar Muth*
(Preşedintele Volksgemein-schaftului, actual senator, decorat în anul 1929,
sub guvernul naţional-ţărănesc, la propunerea lui Sever Bocu,
cu „Steaua României" în gradul de ofiţer.)

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Corneanu

19. Amintiri despre anul 1918 în Caransebeş

Viaţa de război cu care hrănisem copilăria şi am inaugurat adolescenţa, cu privaţiunile şi cu pericolele de fiecare zi, aproape maturizaseră în mine pe omul, care nu a cunoscut farmecul copilăriei. În Caransebeş unde urmam liceul, văzusem nesfârşitele batalioane de marş. În răstimpul celor cinci ani de război, toate acestea intraseră în programul cotidianului.

Acum, însă, bucuria încetării războiului creştea, umplea totul cu voie bună, era un fel de lumină ce pornea din interior. Oamenii începeau să se recunoască iarăşi ca oameni, un sentiment colectiv de apropiere, de bunătate, de umanism se înfiripa şi prindea tot mai multă consistenţă. Prindea un fel de aripi chiar, îndeosebi noi, tinerii, care încercasem destule momente de umilire chiar în şcoală – unde eram opriţi să ne vorbim în limba noastră maternă, simţeam cum odată cu războiul – această nedreptate – se vor termina şi toate nedreptăţile din lume. Ştiuseră bine organele statului austro-ungar câtă valoare prezintă pentru disciplina şi siguranţa sa directorul liceului, de câţiva ani comisar cu titlu permanent al şcolilor româneşti. Aceasta o ştiam şi noi elevii din liceu – din care 85% eram români – şi desigur că acest consens tăcut al nostru determina pe elevii şcolilor din Caransebeş să profite de toate ocaziile bine venite pentru a ţine vie între toţi elevii şi cetăţenii oraşului acea stare de permanentă agitaţie şi să oprească încrederea într-o schimbare a stărilor şi o îndreptare a lor, care de acum nu mai putea fi departe.

Un fragment din „Pomelnicul dureros", manuscrisul fostului inspector general şcolar, Pavel Jumanca[1], ne introduce în cunoaşterea stării de spirit din toamna anului 1918, în Caransebeş: *„În vijeliile frământărilor din toamna anului 1918, când s-a sfărâmat bătrâna împărăţie austriacă, cele douăsprezece ramuri care o alcătuiau s-au desprins unele de altele, căutându-şi fiecare o nouă aşezare, mai potrivită intereselor naţionale. Şi neamul românesc se silea să-şi arunce cătuşele care le-a purtat veacuri multe*

[1] Pavel Jumanca (15 IX 1886 – 1 IV 1975) a fost învăţător în Caransebeş. A lăsat o serie de lucrări în manuscris, aflate în posesia fiicei sale Viorica Goian (Timişoara). În timpul primului război mondial a fost înrolat în armata austro-ungară, staţionând cu unitatea sa pe malul Dunării. În seara zilei de 17 octombrie 1915 a trecut în România, luând parte activă la războiul de eliberare (1916–1918). În 3 decembrie 1918 se înapoiază acasă.

https://biblioteca-digitala.ro

şi grele, să-şi adune risipirea într-o închegare nouă „România Mare!" Poporul întreg dorea aceasta, ideea trăia în sângele lui".

În fruntea vieţii sociale la Caransebeş se situau în această perioadă un grup de bărbaţi, care aveau capacitatea şi posibilitatea de a călăuzi poporul spre acţiuni măreţe. Întâlnim în rândurile acestora un nume ca cel al luptătorului naţional Andrei Ghidiu.

În Caransebeş se încearcă, la porunca venită de la Budapesta, organizarea cea nouă. Puterea de stat se afla încă în mâinile organelor administrative şi poliţieneşti ale vechiului regim. Se alege un sfat popular compus din nouă membri sub conducerea primarului oraşului, între care şi patru români. Organele de pază se compun din elemente pornite împotriva tendinţelor naţionale fireşti ale neamului românesc.

Între mulţimea celor prezenţi la adunarea memorabilă din 23 octombrie 1918, la primărie, o parte considerabilă o formau elevii. Ne informează despre acestea Nicolae Linţiu: *„Prinzând de veste întâmplător şi având parcă presimţirea că se pregătesc acolo lucruri importante, au intrat fără invitaţie şi au ocupat aproape întreg balconul* (galeria – n.n) *sălii de şedinţe a primăriei, iar alţii s-au strecurat printre cetăţenii din sală. Când şeful poliţiei ... a început să citească lista ofiţerilor comandanţi ai gărzii civile, cu trei ofiţeri străini în fruntea listei şi să ceară un nou jurământ de credinţă, cei prezenţi şi-au dat seama că se încearcă menţinerea mascată a stăpânirii apuse. Deodată momentul de tăcere şi de nedumerire – provocat de această surpriză – a fost brusc întrerupt de o voce profundă şi puternică din sală, care striga „Nu ne trebuie ofiţeri propuşi! Noi vrem gardă românească!" În acel moment s-a dezlănţuit un vuiet asurzitor de strigăte ale mulţimii trezite la realitate. „Vrem gardă românească! Vrem gardă românească!" Vuiet predominant de înflăcărare tinerească a celor din balcon."*[2]

Prezenţa elevilor la memorabila şedinţă fusese organizată de profesorul Pavel Grecu[3]. Ascultat şi iubit de elevii săi, el a întreţinut viu spiritul românesc în tot acest timp de frământări. În mijlocul învălmăşelii, când deruta era generală, apare adus de prieteni şi elevi Ştefan Jianu[4]. De mai multe zile ţintuit la pat de boală, atunci când citeşte pe faţa solicitatorilor săi o adevărată spaimă, fără a mai da vreo importanţă bolii, porneşte în grabă spre primărie şi intră aproape neobservat în

---

[2] *O generaţi privilgiată* – lucrare în manuscris a lui Nicolae Linţiu (5 I 1899 –2 V 1974), învăţător la Gherteniş şi apoi la Caransebeş.

[3] Pavel Grecu (10 II 1891–31 V 1959), originar din Berzovia, urmează cursurile şcolilor româneşti din Brad şi Braşov, a şcolii de agricultură din Magyaróvár. După unire funcţionează ca director al Şcolii de agricultură din Lugoj, pentru ca în ultimii ani ai vieţii să se stabilescă la Cluj.

[4] Ştefan Jianu (4 VIII 1882 – 15 XI 1918). Născut la Alibunar, comună din Câmpia Dunării bănăţene, îşi face pe rând studiile la Panciova, Braşov, la facultatea din Cernăuţi şi în sfârşit dreptul la Academia din Bratislava. Din anul 1909 este profesor la liceul din Caransebeş.

https://biblioteca-digitala.ro

sală. Aproximativ orientat asupra situației, cere cuvânt de la cei care mai erau în jurul mesei prezidențiale. Discursul său a fost un adevărat „apel de arme" cum îl caracteriza un cronicar al vremii: *„Au căzut lanțurile, domnilor, ne simțim dezrobiți, liberi suntem de-acum... Aici, acum nu se mai poate face o altă gardă decât garda națională română și grijiți și luați aminte, că de vă purtați cinstit, nu avem motiv să ne purtăm altminteri. De credeți însă că arma vă ajută, să nu uitați că avem și noi mâini voinice și sănătoase..."*[5]

Despre impozanta manifestare națională s-a scris în ziarul „Lumina", iar învățătorul Gh. Neamțu a scris și publicat broșura „Activitatea C.N.R. din Caransebeș"[6], dar adevărul istoric a fost denaturat. Nu se spune niciun cuvânt despre tineretul din școlile locale, inițiatorul triumfului realizat atunci[7].

Evocând desfășurarea evenimentelor din toamna frământatului an în Caransebeș împlinim și o poruncă de înaltă ținută morală în consemnarea rolului tineretului școlar, îndrumat de profesorii săi Ștefan Jianu și Pavel Grecu. După consemnul primit, ei au dezarmat posturile de pe sate: Valea Timișului (Cârpa), Zăgujeni.

În aceste momente, Caransebeșul e în fierbere, în preajma unor prefaceri însemnate. Când se constituie Consiliul Național din Caransebeș, populația ovaționează îndelung pe membri acestuia. Tineretul intelectual e în fruntea manifestanților. Mulțimea adunată sub ferestrele episcopiei proclamă cu însuflețire stăpânirea națională. Corul Reuniunii de cântări intonează cântecele Unirii. Apare episcopul Miron, iar când acesta anunță dreptul nostru suveran de a ne hotărî soarta, un strigăt formidabil se ridică din pieptul mulțimii: *„Trăiască România tuturor românilor! Vrem unire cu frații de același sânge!"* Cuvinte îndrăznețe în momentele acelea, prin care obștea își comunică setea ei pătimașă după dreptate. Tineretul își dă frâu liber sentimentelor sale. Mitingurile se țin lanț de acum înainte, se declamă, se cântă, se vorbește, se discută cu pasiune.

În aceste zile se stinge din viață Ștefan Jianu – conducătorul tineretului din aceste momente.

Zile de încercare aveau să se mai abată asupra orașului Caransebeș – după biruința de o clipă din acel octombrie 1918. Asupra Banatului, deci și a orașului nostru aveau să mai jinduiască și alții. Gărzile naționale organizate și compuse în Caransebeș, în preponderență, din studenți și cetățeni, au purtat cu demnitate serviciul asumat, păstrând docil nădejdea deplinei noastre eliberări.

La măreața adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie, Caransebeșul a fost reprezentat prin aproape o sută de delegați. Hotărârea celor peste o sută de mii de români – reprezentând românimea de dincolo de Carpați: Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș – însemna o mare piatră de hotar.

---

[5] A. Moacă, N. Corneanu, I. David, C. Dudneanu, A. Uroș-Doloveanu, *Un luptător bănățean, Ștefan Jianu*, Caransebeș, 1935, p. 23.

[6] Gheorghe Neamțu, *Activitatea C.N.R. din Caransebeș*, Caransebeș, 1920.

[7] Pavel Jumanca, *Pomelnicul dureros*, ms.

https://biblioteca-digitala.ro

Caransebeşenii aşteptau cu ardoare armata românească. La 1 iunie 1919, ziua instaurării administraţiei româneşti asupra judeţului Caraş-Severin, deci şi a oraşului nostru, cu o solemnitate impunătoare se arborează, pe clădirea liceului, emblema românească şi se înfige drapelul tricolor. De atunci această zi a rămas ziua de sărbătoare a liceului caransebeşan.

Cu actul acesta s-a consacrat formal unirea, menită să deschidă generaţiilor viitoare calea spre vrednicii demne de virtuţile strămoşilor noştri.

„Studii și comunicăro de etnografie și istorie", Caransebeș, 2, 1977, p. 477-480.

https://biblioteca-digitala.ro

Aurel Cosma jr.

20. Armata unirii de la 1918

Partea a III-a
Dosar întocmit de Aurel Cosma junior
Delegat oficial la Marea Adunare Naţionlă de la Alba-Iulia
Cu amintiri, însemnări, fotografii şi alte acte adunate cu prilejul aniversării semincentenare de la 1 decembrie 1918

Timişoara 1968

Armata unirii de la unirea din Alba-Iulia
Unităţile militare autohtone care au menţinut ordinea şi liniştita desfăşurare a Marii Adunări Naţionale

Sub această denumire de „Armata unirii" era înţeleasă, la 1 decembrie 1918, forţa militară formată din legiunile şi gărzile naţionale române de ardeleni, care au asigurat desfăşurarea în perfectă ordine şi pază a Marii Adunări Naţionale şi a plebiscitului poporului la Alba-Iulia.Voi evoca amintiri şi aspecte de neuitat de la acest grandios praznic al naţiunii române. Au fost impresionante mulţimile populare ale participanţilor, venite în număr incalculabil din diversele părţi ale Ardealului, Banatului şi din comitatele locuite de românii din Ungaria de atunci, care ne ofereau imaginea autentică a unui plebiscit, a unui „referendum" de valoare incontestabilă şi eternă.

Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia s-a desfăşurat în două întruniri consecutive şi strâns legate între ele, amândouă formând una singură. Astfel dimineaţa a avut loc în sala cazinoului militar (Casina română), din cetatea de pe movila de lângă oraşul de jos, Adunarea Constituantă, cu caracter parlamentar, la care au luat parte delegaţii oficiali cu mandat reprezentativ, numit „credenţional". Aceşti deputaţi au fost aleşi de popor în număr de 680 din cele 130 circumscripţii electorale ale comitatelor locuite de românii din Ungaria acelei vremi, precum şi delegaţii oficiali, consideraţi „parlamentari de drept" datorită funcţiilor ce le ocupau în institutele şi bisericile româneşti, în număr de 548 reprezentanţi, deci în total de 1.228. Aceştia s-au întrunit într-un for suprem alcătuit în mod legal şi conform regulilor juridice, în vigoare în fosta monarhie, şi au votat, pe baza dreptului de autodeterminare, decretul unirii. Au proclamat ca întemeiat noul stat unitar al României, constituit pe baza celor mai largi şi avansate principii demo-

https://biblioteca-digitala.ro

cratice, garantând tuturor cetăţenilor noului stat egalitatea de drepturi în viaţa publică, în cea culturală şi la învăţământ, precum şi libera alegere şi manifestare a ideilor, credinţei şi cultului fiecăruia. În continuare, după această adunare constituantă, s-a ţinut grandiosul plebiscit al poporului dincolo de poarta lui Mihai Viteazul, în vasta câmpie numită şi Câmpia lui Horia, unde mulţimile de peste o sută de mii de participanţi au ratificat prin plebiscit, votând şi ele, cu înflăcărată exclamare, actul unirii, proclamat în prealabil de cei 1.228 delegaţi oficiali. În câmpia lui Horia, la cele patru tribune improvizate, conducătorii şi fruntaşii poporului le-au citit şi tălmăcit mulţimilor de participanţi principiile democratice ale actului unirii şi constituirea noului stat unitar al României.

Însemnătatea istorică şi politică a Marii Adunări de la Alba-Iulia s-a manifestat ca o afirmare de voinţă unanimă de autodeterminare, atât prin structura ei organizatorică, cât mai ales prin natura ei populară şi juridică, întrucât geneza ei a pornit din străfundurile trecutului, fiind rodirea minunată a eforturilor şi dezideratelor mulţimii, a întregului nostru popor din Transilvania. Unirea a fost deci înfăptuită la 1 decembrie 1918 de poporul din aceste meleaguri strămoşeşti, de el însuşi şi prin forţa lui proprie, fără vreun ajutor din afară. A fost realizată de românii din Ardeal şi Banat, de cei asupriţi până atunci de imperialismul fostei monarhii dualiste, în momentul când această stăpânire nedreaptă sucomba cu declanşarea revoluţionară, ca urmare a înfrângerilor sale suferite pe fronturile de război.

La Alba-Iulia au făcut de pază exclusiv unităţile militare organizate de români autohtoni, fie de gărzile naţionale române din localitate, fie de câteva legiuni de ostaşi ai poporului nostru, mobilizate şi aduse din centrele apropiate, în mod special pentru menţinerea ordinii la Marea Adunare de la Alba-Iulia, mai cu seamă pentru a salvgarda această adunare în contra unor eventuale atacuri de către elementele duşmănoase, dornice să zădărnicească plebiscitul şi exprimarea noastră, a voinţei dreptului de autodeterminare. Sarcina acestei misiuni de apărare a îndeplinit-o, cu succes, comandamentul local al gărzilor naţionale române din Alba-Iulia, în colaborare cu formaţiunile de străjeri din oraşele sau comunele din apropriere. Strategia şi planul de apărare a fost elaborat de căpitanul Florian Medrea din Alba-Iulia.

În ziua de 4 noiembrie 1918 s-a constituit Consiliul militar român din Alba-Iulia, deci imediat după proclamaţia şi apelul lansat de către Consiliul Naţional Central din Arad, ca să fie pretutindeni organizate formaţiuni de gărzi sau legiuni din ostaşi români, menite să garanteze ordinea publică, avutul sătenilor noştri, care erau pe atunci primejduite de jafuri şi distrugeri, precum şi să pregătească poporul nostru în vederea venirii la Alba-Iulia pentru votarea unirii, pentru consfinţirea libertăţilor şi drepturilor sale de ordin naţional şi social. Astfel a fost constituit la Alba-Iulia Consiliul militar român, compus din căpitanul Ioan F. Negruţiu, de profesie inginer şi ofiţer de rezervă, ca preşedinte, apoi ca membri au fost aleşi în acest organism al corpului de ofiţeri de naţionalitate română, proveniţi din fosta

https://biblioteca-digitala.ro

monarhie austro-ungară: dr. Aurel Coteni-medic, dr. Zeno Dumitrean-medic, dr. Dominic Medrea-medic, căpitanul activ Florin Medrea şi în sfârşit ofiţerii de rezervă din fosta armată austro-ungară: dr. Marţian Caluţi, avocat-locotenet, Cornel Cosma-locotenent şi sublocotenetii: Septimiu Pop-inginer, Ovidiu Gritta, Ioan Malasu, George Man, stegarul Florian Rusan[1]. Comandantul militar al garnizoanei gărzilor naţionale din Alba-Iulia a fost ales căpitanul Florian Medrea. Acest organ ostăşesc, autohton şi voluntar, alcătuit dintr-un efectiv de 1.700 de soldaţi, ca organ al comitetului executiv al Partidului Naţional Român, adică al Consiliului Naţional Central de la Arad, şi-a început activitatea imediat după constituirea sa, luând în primire conducerea militară a întregului comitat Alba-Inferioară, primind îndrumări de la comandamentul său suprem din Arad şi dându-le mai departe întregului popor prin intermediul subunităţilor sale.

Comandantul garnizoanei române din Alba-Iulia, căpitanul Florian Medrea a acţionat numaidecât pentru înzestrarea ostaşilor săi cu arme şi muniţii. Ajutat fiind de avocatul local, dr. Ionel Pop[2], a reuşit să pună mâna cu soldaţii săi pe depozitele de arme şi muniţii din citadela Alba-Iulia, unde erau situate cele mai mari cazărmi militare cu depozitele de rezervă, dobândind prin această îndrăzneaţă operaţiune, pe seama unităţilor militare ale „Armatei Unirii" o cantitate de 30.000 de puşti, 4 tunuri, 30 mitraliere şi câteva care blindate. Această garnizoană a fost completată cu forţe militare anume aduse din altă parte, ca de pildă cu un batalion de ostaşi români din Cluj, sub comanda locotenent-colonelului Mihu, cu altul de la Sibiu, comandat de căpitanul Vasile Barbu, precum şi cu o jumătate de batalion din Hunedoara, comandat de căpitanul Valer Pascu, în afară de cele cu aspect spectacular şi pitoresc, cu ostaşi îmbrăcaţi nu în uniforme, ci în costume tradiţionale şi naţionale, care ne-au oferit imaginea mirifică a străbunilor. Acestea erau cele două companii de legiuni din Abrud, aduse să dea o imagine sărbătorească adunării de la Alba-Iulia. Dar grandiosul aspect, cu viziunea de basm, ni-l ofereau aici voinicii recrutaţi din faimoasa companie din Zlatna, numită şi *„mândrii căciulari ai lui Horia"*, care pe lângă pitorescul lor caleidoscop, mai erau şi ostaşi viteji şi desăvârşiţi străjeri, însărcinaţi să garanteze paza naţională a proclamării unirii, la fel ca şi celelalte unităţi de legionari sau de luptători din gărzile noastre româneşti, concentrate cu această ocazie în oraşul Alba-Iulia şi în citadelă.

---

[1] Consiliul militar român din Alba-Iulia a fost condus de Ioan Fekete Negruţiu, inginer-arhitect. După unire a fost preşedinte al Băncii de scont şi schimb din Cluj, profesor la Şcoala de construcţii şi lucrări publice din Cluj, senator de Cluj. Între cei mai cunoscuţi membrii ai consiliului, cu rol important în organizarea adunării naţionale a fost Florian Medrea, căpitan, comandantul gărzii naţionale din Alba-Iulia, Ovidiu Gritta, locotenent, funcţionar la Banca Albina, adjunctul lui Florian Medrea.

[2] Ionel Pop, avocat, originar din Bucerdea, a organizat adunarea naţională de la Alba-Iulia. După unire a fost vicepreşedinte al organizaţiei P.N.Ţ. din Transilvania, ministru, deputat în parlamentul României.

https://biblioteca-digitala.ro

Fizionomia urbană a oraşului Alba-Iulia era transformată în aceste zile, când mulţimile de oameni circulau pe străzile şi pe arterele principale în număr crescând, depăşind vechea populaţie băştinaşă, cifrată după statistici la puţin peste zece mii de locuitori, la grandiosul conglomerat de peste 100.000 de români. Toate uliţele, dar mai ales pieţele din centrul citadin şi prin locurile ce se duceau spre cetate sau spre câmpia plebiscitului au devenit un furnicar agitat şi entuziast, în necontenită mişcare şi ascendenţă, dând impresia unei metropole festive magnifice, dar în acelaşi timp şi o aşezare cu străvechi tradiţii locale, oraşul de jos înfăţişând un aspect modern cu o topografie şi cu imobile de manieră specifică oraşelor din monarhia austro-ungară de altădată. Pretutindeni imobilele erau arborate cu steaguri tricolore româneşti, ca la sărbătorile naţionale, iar lumea, neobişnuit de mare pentru această aşezare urbană, trăită până atunci într-un fel de viaţă patriarhală şi liniştită, se părea că fu zguduită deodată din letargica ei existenţă la o vibrantă şi trepidantă viaţă, răscolitoare şi vestitoare de clipe nemaipomenite de exuberanţă. Zeci de mii de oameni, români înveşmântaţi în costume de mare praznic, populau trotoarele străzilor, iar pieţele publice erau de-a dreptul o scenă etnică, caleidoscopică şi încărcată decorativ cu pitoreştile porturi străbune ale participanţilor. Peste tot atmosfera plină de extaz răsuna şi tresălta de corurile improvizate ale numeroaselor grupuri de cântăreţi, care intonau marşuri de biruinţă. Ceea ce era mai evident şi semnificativ erau formaţiile de străjeri ale neamului nostru, care dădeau un sentiment de siguranţă tuturor. Ei constituiau forţe de ordine şi de pază ale localităţilor, circulând şi staţionând la posturile de observaţie pentru a menţine disciplina şi pentru a dirija circulaţia în sensurile reglementate anterior. Oficialităţile locale, deşi aparţineau de autoritatea guvernului revoluţionar maghiar de la Budapesta, nu mai aveau nicio posibilitate de a-şi exercita funcţiunile, atât cele comunale sau edilitare, cât şi cele poliţieneşti. Parcă erau inexistente şi nevăzute, poate se şi ascundeau de frica dominaţiei naţiunii române, pe care stăpânirea imperială şi monarhică de până atunci o persecuta. Toată securitatea şi puterea în Alba-Iulia era executată de consiliul naţional român din localitate, în special de unităţile noastre ostăşeşti, bine organizate şi comandate de căpitanul Florian Medrea, desigur în colaborare cu ceilalţi ofiţeri din garnizoana sa, precum şi cu corpul de ofiţeri care conduceau unităţile militare ale legiunilor sau gărzilor naţionale române, aduse la Alba-Iulia din alte oraşe apropiate. În oraşul de jos, de sub citadelă, făceau atunci serviciul militar de ordine şi de pază trei companii comandate de căpitanul Florian Medrea personal şi de ofiţerul său în subordine, ofiţerul Ovidiu Gritta. Celelalte formaţiuni ostăşeşti aduse din altă parte, arătate mai sus, precum şi altele, ca de pildă: o companie din Teiuş, alta din Blaj, alta din Săscior şi apoi câte o legiune din Ighiu-Ţelna şi Sebeş au fost alăturate la unităţile locale din Alba-Iulia, completându-le efectivul şi puterea lor de a menţine disciplina şi buna desfăşurare a Marii Adunări Naţionale, alcătuind o forţă redutabilă şi ameninţătoare pentru orice vrăjmaş care

https://biblioteca-digitala.ro

ar fi încercat sau ar fi îndrăznit să zădărnicească plebiscitul ori exercitarea dreptului la autodeterminare al românilor, aceştia dorind să-şi exprime dorinţa lor de libertate şi aceea de a dobândi dreptatea socială, care li s-ar fi cuvenit de veacuri, de când şi-au purtat existenţa lor naţională în permanente opresiuni şi chinuri, ca nişte robi pe pământul care le aparţine lor de la obârşia lor multimilenară şi pe care l-au muncit cu trudă şi sudoare. Santinele şi patrule de ostaşi au fost repartizate pe toată întinderea oraşului Alba-Iulia, nu numai în centrul urban, ci şi prin suburbii până la periferiile care se întindeau în jurul său, chiar în cartierele Maieri, Heiuş, Lipoveni şi Partoş, care au format un fel de cordon apărător de avangardă vigilentă, pentru a semnala orice fel de eventuală ameninţare, care ar fi căutat să tulbure manifestarea şi afirmarea noastră naţională. Strategia preconizată de căpitanul Florian Medrea era să împrejmuiască din punct de vedere defensiv tot oraşul cu un lanţ de posturi de observaţie, legate între ele cu patrule mobile, dar mai ales să încercuiască toată câmpia lui Horia, unde s-a ţinut plebiscitul mulţimilor fără număr, de proporţii dimensionale, cu câte trei rânduri de cordoane, pe alocuri cu şanţuri sau tranşee, săpate în prealabil de ostaşii săi ca în timpul războiului – un plan bine conceput şi realizat – întrucât aceste obstacole puteau să împiedice sau să oprească o eventuală agresiune sau încercare de zădărnicire premeditată, un atac neprevăzut, care ar fi putut să pornească din direcţia râului Mureş. Aceste cordoane au constituit o primă stavilă pentru apărarea oraşului Alba-Iulia şi au asigurat liniştita şi paşnica desfăşurare a Marii Adunări Naţionale, fiind totodată şi o linie de protecţie proiectată, de a opri avalanşa oamenilor din diversele direcţii şi a-i obliga pe toţi participanţii veniţi aici ca să treacă prin locurile de acces şi pe drumurile dinainte stabilite şi indicate, îndeosebi că aceste căi erau controlate şi bine păzite de ostaşii gărzilor sau ai legiunilor noastre.

Toate aceste unităţi militare autohtone, provenite din diferite centre ale Ardealului, ne-au mişcat nu numai pe noi şi am fost mândri de impozanţa şi demna lor înfăţişare, de curajul şi însufleţirea lor, dar au avut un efect salutar şi uluitor de impresionant şi asupra populaţiei oraşului Alba-Iulia, în special asupra fostelor oficialităţi maghiare de aici, care s-au prezentat în faţa conducătorilor poporului român ca să îşi exprime omagiul lor de admiraţie pentru spiritul paşnic şi disciplinat care a caracterizat şi a dominat comportarea demnă şi de prestigiu a ostaşilor noştri de sub comanda distinsului şi vrednicului ofiţer Florian Medrea. Astfel s-a exprimat îndeosebi fostul căpitan de poliţie al oraşului (rendörkapitány), renumitul Molnár, apoi vicepreşedintele consiliului comunal şi în sfârşit căpitanul însărcinat anterior cu asistenţa militară: ungurul Bartha.

Centrul principal al evenimentului epocal era citadela Alba-Iulia, unde s-a votat şi proclamat unirea. Locul acesta era de o valoare istorică inestimabilă pentru noi, întrucât în această cetate a domnit voievodul Mihai Viteazul şi aici a realizat la 1599 prima unitate naţională a poporului nostru, integrând într-un singur stat cele

https://biblioteca-digitala.ro

trei părţi ale naţiunii: Ardealul, Ţara Românească şi Moldova. Era prin urmare normal ca toată atenţia apărării militare din partea comandamentului gărzilor noastre să fie concentrată asupra acestui loc. De accea în planul operativ de bază, elaborat de căpitanul Florian Medrea, era prevăzută o excepţională şi bună organizare a diferitelor amplasări de posturi ale santinelelor şi a mişcării permanente a patrulelor pentru menţinerea securităţii şi ordinii în centrul fortificaţiilor în oraşul de sus. În afară de ostaşii aparţinând unităţilor menţionate anterior, au fost anume repartizate pentru citadelă alte patru companii din garnizoana gărzilor naţionale locale, acestea fiind comandate de căpitanul Smeu[3]. Se vedeau peste tot instalate posturi vigilente de străjeri, apoi de controale severe la cele două porţi de acces în cetate, precum şi santinele numeroase deasupra zidurilor groase ale fortificaţiilor, iar la fiecare bastion supravegheau, în mod necontenit şi iscoditor, soldaţi cu priviri fulgerătoare toate clădirile învecinate până în adâncimea spaţiului vizual, în special reţeaua străzilor de tip medieval care se ramificau în jurul catedralei romano-catolice. În interiorul acestei catedrale vechi se aflau mausoleele unor principi, care au domnit odinioară în Ardeal, printre care era şi sarcofagul regentului Iancu de Hunedoara, decedat în anul 1456. Dar atenţia deosebită a ostaşilor noştri era dirijată în direcţia cazinoului militar, unde se ţinea şedinţa „Adunării Constituante". La uşile de intrare ale sălii de şedinţă au fost puşi ofiţeri din gărzile naţionale, ca să verifice actele delegaţilor oficiali, oprind participarea la această şedinţă a reprezentanţilor fără mandat (credenţional) sau fără invitaţie de onoare, aceştia fiind îndrumaţi la a doua întrunire, la plebiscitul de pe câmpia lui Horia, dincolo de poarta lui Mihai Vitezul. Accesul în citadelă se făcea prin poarta monumentală, numită „Carol", dinspre oraşul de jos.

Aspectul citadelei era impozant, iar atmosfera sa de-a dreptul impresionantă, nu atât ca înfăţişare medievală, cât mai ales prin trecutul care ni-l evoca, reamintindu-ne epoca de glorie a voievodului Mihai Viteazul şi cea dramatică a lui Horia, Cloşca şi Crişan, care au fost întemniţaţi în tenebroasele închisori de aici, în anul 1784. Tot aici a suferit închisoarea şi Avram Iancu, „craiul moţilor", după înfrângerea revoluţiei de la 1848–1849. Dar cea mai zguduitoare şi tragică amintire ne-o evoca cruda şi groaznica moarte prin tortură a lui Horia şi Cloşca, osânda lor la moarte fiind executată prin tragerea lor pe roată în câmpia cetăţii Alba-Iulia. În vremea aceea cetatea avea încă zidurile şi temniţele construite mai demult. În anul 1715 au început să fie renovate şi întărite fortificaţiile conform planurilor prinţului Eugeniu de Savoya[4], cuceritorul bătăliilor purtate împotriva turcilor. Fizionomia cetăţii Alba-Iulia în timpul votării şi proclamării unirii îşi mai păstra înfăţişarea de citadelă din timpul domniei habsburgilor, care de-a lungul anilor au mai înzestrat-o cu noi instalaţii şi clădiri militare, în special au fost construite multe cazărmi.

---

[3] Căpitanul Zmeu, comandant a patru companii.

[4] Eugeniu de Savoya, principe, feldmareşal al Imperiului austriac, remarcat în victoriile împotriva turcilor la Zenta (1697), Petrovaradin şi Belgrad (1716).

https://biblioteca-digitala.ro

Toate aceste imobile şi instalaţii militare, îndeosebi cazărmile şi dependinţele, bucătăriile şi cămările cu alimente ale armatei austro-ungare, precum şi depozitele de arme şi muniţii, destul de bine încărcate, au fost capturate şi luate în primire de consiliul militar al gărzilor naţionale române din Alba-Iulia, imediat după izbucnirea revoluţiei maghiare antiimperiale, de la începutul lunii noiembrie 1918. Deci garnizoana locală a ostaşilor noştri dispunea de suficiente mijloace cu care să poată apăra Adunarea Naţională română, în eventualitatea unei agresiuni sau atac neprevăzut, care din fericire nu s-a produs, deoarece totul a decurs în bune şi sigure condiţii. Întrunirile delegaţilor şi ale participanţilor, pentru votarea şi proclamarea unirii, au putut să se desfăşoare în deplină linişte, doar cu zgomotul de extaz, de cântece, de ovaţii şi de neastâmpărat elan de strigăte ale mulţimii, prin care poporul nostru îşi manifesta bucuria cuceririi libertăţii şi a drepturilor sale. În cazărmile cetăţii, cu vaste odăi şi numeroase săli cazone, au fost amenajate dormitoare şi locuri de cazare pe seama participanţilor veniţi din altă parte. Aşa a fost rezolvată problema adăpostirii mulţimilor de către Consiliul Naţional Român din localitate, cărora li s-au oferit paturi de odihnă, nu numai în clădirile luate de la militari în oraşul de sus, dar şi în camerele rechiziţionate de la hotelurile din oraşul de jos, pe lângă multe camere puse la dispoziţie de proprietarii caselor particulare.

Nu voi evoca aici evenimente din trecutul multimilenar al cetăţii Alba-Iulia, care fusese considerat ca un centru economic şi spiritual, încă de pe vremea dacilor, când se numea „Tharmis" şi nici din trecutul dominaţiei romane, când era înfloritoarea aşezare urbană numită „Apullum", de mare însemnătate pentru viaţa de colonizare a romanilor, având cele mai avansate instituţii edilitare (apeducte, băi publice, ateliere de meşteşugari, teatre, temple, negustori pricepuţi, căi de comunicaţii şi drumuri în toate direcţiile etc.), care îi dădeau o ascendenţă egală cu a capitalei „Ulpia Traiana", dar voi aminti numai că s-a ajuns la ultima înfăţişare de cetate, modern fortificată, care mai purta chipul ce i l-a dat amprenta Imperiului Habsburgic, la începutul secolului al XVIII-lea.

Aşa cum am găsit-o la Marea Adunare Naţională de la 1 decembrie 1918, Alba-Iulia avea imaginea de altădată a unei citadele, cu ziduri consolidate şi groase, dominată de bastioane şi încojurată de un şanţ de protecţie, care o încercuia în diferite forme de unghiuri, iar în josul ei se întindea un oraş de aspect şi viaţă modernă, cu suburbii populate şi cu un centru animat. Din acest oraş de jos puteai pătrunde în cetatea de sus, în cea fortificată, prin poarta monumentală de stil baroc, numită a împăratului austriac Carol al VI-lea, arborată pentru praznicul unirii cu steaguri de tricolor românesc în locul pajurei imperiale, care fusese înlăturată. Sub această poartă, era celula în care fusese întemniţat Horia, iar Cloşca într-o închisoare care se afla pe vremea aceea pe locul unde se construise ulterior pavilionul de locuinţe al ofiţerilor din cetate, în timp ce Crişan era deţinut într-o altă celulă de sub poarta cealaltă a cetăţii. Când au început lucrările de refacere şi de reconstrucţie a zidurilor de apărare şi a celorlalte fortificaţii, după proiectul

https://biblioteca-digitala.ro

prinţului Eugen de Savoya, în anul 1715, materialul necesar pentru renovare şi reclădire a fost luat din cel rezultat prin demolarea mitropoliei române şi a mănăstirii ortodoxe, întemeiată în jurul acestei catedrale a naţiunii noastre datorită ctitoriei voievodului Mihai Vitezul. În stânga porţii monumentale a lui Carol se afla pe vremuri reşedinţa mitropolitului român şi catedrala, zidită în mare parte, adică renovată, completată şi înfrumuseţată de voievodul biruitor, care cucerise Alba-Iulia în anul 1599, când a proclamat aici prima unitate naţională a românilor. Pe locul unde erau aceste aşezăminte bisericeşti ale neamului nostru, imperialii şi-au clădit o brutărie militară pe seama armatei din citadelă. Pentru săparea şanţurilor de apărare ale cetăţii au fost aduşi la 1715, în Alba-Iulia, respectiv la cetatea „Bălgradului" de atunci, iobagi români erariali din satul Lipova, din vecinătate. După 20 de ani de muncă grea, la isprăvirea lucrării, aceşti români au fost eliberaţi de iobăgie şi li s-au atribuit terenuri, ca să-şi construiască locuinţe proprii, unde să se poată aşeza pentru totdeauna în acea parte de lângă cetate. În scurt timp ei au întemeiat suburbiul din oraşul de jos, numit „Lipoveni", ridicându-şi şi o biserică pentru cultul lor. Mai este de notat cum s-a format suburbiul „Maiere" din oraşul de jos. Acest cartier, ca şi cel numit „Heiuşul", erau anterior comune separate cu organe administrative proprii, dar după anul 1848 au fost încorporate în unitatea urbană a cetăţii Alba-Iulia. Aşa s-a constituit oraşul de jos, care a luat o dezvoltare rapidă, formând administrativ o comunitate cu cetatea. În oraşul de jos erau marile instituţii, oficialităţile civice şi şcolile, iar cetatea şi-a păstrat caracterul militar şi sediul clerului romano-catolică. În suburbia „Maiere" locuiau odinioară mulţi pânzari, precum şi români „jeleri" ai episcopiei catolice, iar în „Heiuş" iobagi erariali, care se ocupau ca plutaşi pe râul Mureş, aducând de la Uioara[5] sare pentru populaţia din Alba-Iulia. Biserica ortodoxă română se numea odinioară cea a „pânzarilor", din cauza meseriei practicată de numeroşii enoriaşi ai parohiei, iar biserica catolică din acelaşi cartier „Maiere" era numită şi „mănăstire", fiindcă ea a fost zidită din banii de răscumpărare primiţi după demolarea catedralei române din cetate.

Străvechea mitropolie română din cetate, de pe vremea lui Mihai Viteazul, ajunsese în anul 1700 să fie într-o stare deplorabilă şi critică din cauza disputei ierarhice, a clerului şi a credincioşilor, care se divizară când unii din ei trecuseră la religia greco-catolică, mai ales că dominaţia imperială de atunci şi oficialităţile îi sprijineau pe cei care se făceau „uniţi".

După această scurtă retrospectivă istorică pentru lămurirea situaţiei dinaintea unirii de la Alba-Iulia, voi menţiona că „adunarea constituantă" din sala mare a cazinoului militar, pentru votarea şi proclamarea unirii, a fost deschisă în dimineaţa de 1 decembrie 1918 de către dr. Ştefan Cicio Pop, preşedintele Consiliului Naţional Român Central de la Arad, care convocase adunarea naţiunii

[5] Astăzi Ocna Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro

şi cea plebiscitară, ca poporul nostru să-şi exercite dreptul de autodeterminare. După alocuţiunea de inaugurare, s-a procedat la verificare mandatelor de o comisie prezidată de dr. Ioan Suciu. Adunarea fiind legal constituită, s-a ales prezidiul compus din: venerabilul Gheorghe Pop de Băseşti ca preşedinte. Vicepreşedinţi au fost aleşi dr. Ştefan Cicio Pop şi socialistul Iosif Jumanca. S-au ţinut discursurile, s-a votat actul unirii, conţinând cele mai largi şi avansate principii democratice şi s-a ales „Marele Sfat Naţional". De la 10 până la amiază, în timpul cât a durat şedinţa adunării constituante şi a fost votată unirea, pe tot cuprinsul Transilvaniei, bisericile şi mănăstirile poporului român au tras clopotele şi au bătut toaca (*sic*!) ca la marile praznice.

După şedinţa acestei „adunări constituante" a avut loc grandiosul plebiscit din câmpia lui Mihai Viteazul. Pentru menţinerea ordinii şi paza acestei imense adunări populare şi plebiscitare de proporţii uimitoare, comandamentul militar al gărzilor naţionale române a organizat o excelentă supraveghere cu soldaţii altor patru companii din garnizoana locală, comandate de căpitanul Miculescu, aceste unităţi fiind iniţial repartizate exclusiv numai pentru câmpia de lângă citadelă. Înainte de începerea plebiscitului şi în timpul desfăşurării întrunirilor în jurul celor patru tribune de oratori, aceste unităţi au fost completate cu cele două companii venite de la Abrud, având flăcăii îmbrăcaţi în pitorescul lor costum naţional, precum şi cu impunătoarea legiune din Zlatna, cuprinzând superbii ostaşi tot în port strămoşesc, pe care poporul i-a numit „căciularii lui Horia". Prezenţa acestor ultime formaţiuni de ostaşi în haine festive şi decorative dădeau mulţimilor o frenetică însufleţire, mai intimă şi caldă, decât sobra uniformă de soldat, pe care o mai purtau cei din gărzile noastre naţionale, recrutaţi din militarii înapoiaţi de pe fronturile de război austro-ungare sau din voluntari ai tineretului, încă neînrolat de fosta armată monarhică.

A doua zi, luni, 2 decembrie 1918, dimineaţa, oastaşii noştri mai aveau de îndeplinit ultima şi importanta datorie de a veghea prima şedinţă a Marelui Sfat Naţional, care s-a ţinut în sala mare a palatului de justiţie din Alba-Iulia, sub preşedenţia bătrânului Gheorghe Pop de Băseşti, unde a fost ales, conform actului unirii, Consiliul Dirigent Român. După aceea, acest guvern provizoriu al Transilvaniei şi-a stabilit sediul la Sibiu, iar acolo a fost în continuare ocrotită unirea de către gărzile noastre naţionale, care funcţionau pe lângă acest guvern de provincie, având misiunea Consiliul Dirigent de a cârmui comitatele alipite la România şi a pregăti trecerea administraţiei acestor provincii de la fostul regim maghiar la cel democratic, asigurat de noul stat unitar al tuturor românilor.

Armata unirii şi-a terminat misiunea după intrarea în Transilvania a trupelor regulate ale armatei române.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dr. Aurel Cosma

21. Amintiri de la unirea din Alba-Iulia. Aspecte şi impresii de la Marea Adunare Naţională din duminica de 1 decembrie 1918

de Aurel Cosma jr

În paginile următoare voi evoca imaginile celor mai emoţionante clipe ale perioadei de pregătire şi de făurire a unirii de la Alba-Iulia, precum şi consecinţele ei imediate, cu formarea Consiliului Dirigent de la Sibiu – momente istorice pe care le-am trăit efectiv şi activ în anii tinereţii şi la care am luat parte atunci cu elanul de care era cuprins tot poporul român. Era în toamna anului 1918. La 31 octombrie a acestui an, când s-a declanşat revoluţia maghiară la Budapesta, iar la Timişoara a fost constituit Consiliul Naţional Român, sub preşedenţia unchiului meu, avocatul dr. Aurel Cosma, care pe vremea aceea fusese mobilizat în armata austro-ungară cu rangul de căpitan de rezervă, am participat şi eu împreună cu fruntaşii vieţii publice româneşti de aici, asistând la evenimentele care au încheiat epoca dramatică a primului război mondial. Tot sub conducerea şi din iniţiativa sa au fost formate în aceeaşi zi şi gărzile naţionale române din părţile de nord şi de şes ale Banatului, în comitatele Timiş şi Torontal, puse sub comanda căpitanului dr. Lucian Georgevici[1], mobilizat şi el ca ofiţer de rezervă în armata austro-ungară, dar de profesie şi el avocat. Am intrat numaidecât ca ostaş voluntar în această gardă naţională română, îndeplinind, îndeosebi cu un apropiat colaborator al comandantului, o funcţie de organizare a unităţilor noastre militare din diversele comune bănăţene, desigur din îndrumarea şi la ordinul unchiului meu şi al comandantului. La început am activat la sediul comandamentului nostru local, în special în comitatul Timiş, până la desfiinţarea organismelor noastre naţionale de către armata de ocupaţie sârbească, care a intrat în Timişoara în duminica de 16 noiem-

[1] Lucian Georgevici (1875–1940), studii juridice la Facultatea de drept din Cluj, avocat la Recaş (din 1905), membru executiv al Consiliului militar român din Timişoara. A organizat gărzile naţionale din Timişoara şi din comitatele Timiş şi Torontal, delegat la adunarea naţională, a fost ales membru în Marele Sfat Naţional. La Timişoara a editat revista „Banatul", a fost primar la Timişorii între 1922–1926, 1927–1929.

https://biblioteca-digitala.ro

brie 1918, ocupând întregul Banat, până la râul Mureş şi până la estul comitatului Caraş-Severin, adică până la liniile demarcaţionale fixate de puterile aliate, din încredinţarea cărora a şi pătruns în provincia noastră, trecând Dunărea. După ocuparea militară a Banatului de către trupele Serbiei, aliată şi cu România, am continuat în mod clandestin, în ciuda opreliştilor, împreună cu ceilalţi fruntaşi ai naţiunii române, să organizăm participarea bănăţenilor la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, convocată pentru duminica de 1 decembrie 1918. Am lucrat în spirit românesc, operativ şi conspirativ – căci aşa ne-a impus starea de lucruri a ocupaţiei militare – împreună cu ceilalţi fruntaşi ai naţiunii noastre, organizând şi făcând propagandă de la om la om, pentru libertate şi dreptate, dar mai ales pentru alegerea de reprezentanţi, care să fie delegaţi din partea comunelor să meargă la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. Am colindat fără să fiu bănuit ca un om suspect de patrulele soldaţilor sârbi, aproape toate satele noastre din plaiurile nordice ale comitatului şi cele din câmpiile Banatului, unde eram o figură binecunoscută şi simpatizată, având strânse legături cu oamenii locului, care îmi dovedeau întotdeauna un sentiment de încredere, poate şi din cauza numelui ce-l purtam, ca nepot de frate al şefului lor politic. Datorită activităţii mele desfăşurate în cadrul organizării gărzilor naţionale române din luna noiembrie 1918, am fost propus şi ales de consiliul şi comandamentul acestora ca delegat oficial al comitatului Timiş, ca să particip la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. Aşa am ajuns să fiu şi eu printre ceilalţi reprezentanţi şi să iau şi eu parte la adunarea constituantă cu mandat (credenţional) alături de aşa-zişii „parlamentari de drept", votând şi proclamând şi eu actul unirii de la 1 decembrie 1918. Cu tot entuziasmul tineresc de atunci, l-am secundat pe unchiul meu dr. Aurel Cosma în diversele sale acţiuni româneşti şi l-am sprijinit după puterile mele juvenile, dar oţelite în frământările epocii revoluţionare din vremea aceea. El a condus delegaţiile bănăţenilor la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, fiind nu numai preşedintele Partidului Naţional Român din Timişoara, dar şi preşedintele Consiliului militar român din capitala Banatului – primul care a declanşat cu o îndrăzneală temerară, la 31 octombrie 1918, revoluţia românilor din părţile timişene ale provinciei nostre. Astfel m-am dus şi eu sub conducerea sa la Alba-Iulia, de unde m-am întors cu nenumărate şi emoţionante impresii, aducând cu mine şi amintirile neuitate şi aspectele minunate ale cetăţii lui Mihai Viteazul, unde voievodul proclamase la 1599 prima unire a ţărilor româneşti. În cele ce urmează am notat câteva din aceste impresii şi aspecte, personal recepţionate în optica şi simţirea mea, pe care le evoc aici pe baza însemnărilor mele de atunci, ajutându-mi şi lucida mea memorie de acum, în pofida scurgerii mai multor decenii.

*

Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia s-a desfăşurat în două întruniri consecutive şi strâns legate între ele, amândouă formând una singură. Astfel, de dimineaţă a avut loc în sala cazinoului militar din cetate adunarea constituantă cu

https://biblioteca-digitala.ro

caracter parlamentar, la care au luat parte delegaţii oficiali cu mandat reprezentativ, numit „credenţional", din diversele regiuni şi comitate ale Ardealului şi Banatului. Aceşti deputaţi aleşi de popor, precum şi parlamentarii de drept ai naţiunii, s-au întrunit într-un for suprem, alcătuit în mod legal şi oficial, votând conform regulilor procedurale şi juridice, decretul unirii, care cuprindea principiile democratice ale constituirii statului unitar al României. Iar în continuare s-a desfăşurat Marea Adunare populară, dincolo de poarta lui Mihai Viteazul, în vasta câmpie, unde mulţimile au ratificat prin plebiscit şi cu înflăcărată aclamare acest act al unirii, proclamat în prealabil de cei 1.228 delegaţi oficiali, după ce conducătorii şi fruntaşii poporului au citit şi tălmăcit cu însufleţite cuvântări, diferitele puncte ale decretului, la cele patru tribune improvizate şi aranjate ulterior sub cerul liber.

Însemnătatea istorică şi politică a Marii Adunări de la Alba-Iulia s-a manifestat ca o afirmare de voinţă unanimă de autodeterminare, atât prin structura sa organizatorică, cât mai ales prin natura ei populară şi juridică, întrucât geneza ei a pornit din străfundurile trecutului autohton, fiind rodirea minunată e eforturilor şi dezideratelor mulţimii, a întregului nostru popor din Transilvania. Unirea a fost deci înfăptuită la 1 decembrie de poporul din aceste meleaguri strămoşeşti, de el însuşi şi prin forţa lui proprie, fără vreun ajutor din afară. A fost realizată de românii din Ardeal şi Banat, de cei asupriţi până atunci de către imperialismul fostei monarhii dualiste în momentul când, această stăpânire nedreaptă sucomba sub declanşarea revoluţionară, ca urmare a înfrângerilor militare suferite pe fronturile de război.

Aici trebuie să scoatem în evidenţă că această unire a fost bine pregătită din toate punctele de vedere de către conducătorii autorizaţi aleşi de poporul nostru. Aceşti fruntaşi au adoptat în activitatea lor de pregătire şi în programarea organizării Marii Adunări de la Alba-Iulia o procedură politică şi legală, îndrăzneaţă şi plină de elan, după normele inspirate de mersul revoluţionar al vremii, indicând cu tact şi cu o remarcabilă înţelepciune cele mai judicioase şi practice metode şi măsuri. Membrii Consiliului Naţional Român Central din Arad, care au dirijat acţiunea de pregătire şi au iniţiat unirea, au dat tuturor consiliilor naţionale şi unităţilor militare ale gărzilor din diferitele localităţi ale Ardealului şi Banatului dispoziţii şi au statornicit îndrumări realizabile urgent şi efectiv în acele momente istorice, ca naţiunea să se poată înjgheba şi să se poată organiza promt – ca să poată înfăptui cu succes aspiraţiile sale şi să se integreze într-un stat unitar, constituind o Românie democratică pentru toţi fiii nemului şi pentru toate popoarele conlocuitoare pe pământul milenar al românilor. Aşa au fost formate, în etape pregătitoare, numeroase consilii naţionale şi unităţi militare proprii, numite legiuni sau gărzi naţionale, în diversele localităţi de pe teritoriul locuit de români din fosta monarhie austro-ungară. Este de precizat că această forţă militară, numită şi „armata unirii", a menţinut ordinea şi liniştita desfăşurare a Marii Adunări de la

https://biblioteca-digitala.ro

Alba-Iulia, asigurând în perioada aceea, înainte şi după unire, avuţia publică a comunelor româneşti, precum şi viaţa şi averea sătenilor noştri. Pe atunci se comiteau aproape pretutindeni jafuri şi omoruri de către bande de tâlhari sau răufăcători proveniţi din soldaţi fără conştiinţă umană, care au dezertat de pe fronturile de război în plină destrămare, aceştia operând fără scrupule diferite atrocităţi şi fapte de răzbunare sau crime mai ales împotriva ţăranilor noştri şi a gospodăriilor rurale, ca şi în contra negustorilor de la sate. Era o debandadă pe care o înfruntau şi o împiedicau peste tot – alături de organele oficiale, neputincioase în vremea aceea de dezmăţ general şi de antagonisme cu substrat de şovinism – pe care o reprimau în special aceste unităţi militare ale românilor, formate în toate comunele Transilvaniei din ostaşii noştri reîntorşi de pe câmpurile de luptă ale războiului, precum şi din soldaţi voluntari, plugari şi intelectuali. La Alba-Iulia au făcut de pază exclusiv unităţile militare organizate de românii autohtoni, fie cele din localitate, cât şi câteva legiuni naţionale de ostaşi din centrele apropiate, mobilizate şi aduse în mod special pentru menţinerea ordinii la Marea Adunare de la Alba-Iulia, mai cu seamă de a salvgarda această adunare naţională în contra unor eventuale atacuri din partea elementelor duşmănoase ale gărzilor maghiare, constituite şi ele în aceeaşi perioadă revoluţionară. Strategia şi planul de apărare au fost elaborate de comandantul gărzilor naţionale române din Alba-Iulia, căpitanul Florian Medrea cu întregul corp de ofiţeri de la comandamentul său. În oraşul de jos, de sub cetatea Alba-Iulia, serviciul de siguranţă a fost asumat de ostaşii şi ofiţerii gărzii naţionale române din localitate, de sub comanda căpitanului Florian Medrea şi a locotenentului Ovidiu Gritta, formând trei companii. În citadelă, unde s-a ţinut adunarea constituantă, au fost instalate pe străvechile străzi medievale şi printre zidurile groase ale cetăţii, la porţile de intrare şi la bastioane, precum şi la punctele de veghe de pe platformele zidurilor masive ale fortificaţiilor, numeroase santinele ale celor patru companii de ostaşi români de sub comanda căpitanului Smeu. Iar în câmpia din afara cetăţii, aşa-zisă „câmpia lui Horia", unde s-a ţinut impozantul plebiscit al maselor populare, erau repartizaţi soldaţi şi ofiţeri din alte patru companii, aflate sub comanda căpitanului Miculescu. La aceste unităţi militare s-au mai adăugat şi vestitele formaţiuni de legiuni venite din centrele învecinate sau apropiate, ca de pildă: o companie din Teiuş, una din Blaj, alta din Săscior şi apoi câte o legiune din Ighiu-Ţelna, din Sebeş, din Sibiu, din Cluj şi din Hunedoara. Dar cele mai aspectuoase şi pitoreşti, cu flăcăi de statură impozantă, toţi îmbrăcaţi în costume naţionale, deci fără uniformele obişnuite de soldaţi, ci în portul lor străbun şi ţărănesc de altă dată, desigur în veşminte festive, erau cele două companii de legiuni din Abrud, aduse să dea o imagine sărbătorească adunării de la Alba-Iulia. Dar grandiosul aspect, cu viziune de basm, ni-l ofereau aici, voinicii recrutaţi în faimoasa companie din Zlatna, numită şi „mândri căciulari ai lui Horia", care pe lângă pitorescul lor caleidoscop, mai erau şi ostaşi viteji, însărcinaţi să garanteze paza naţională a

https://biblioteca-digitala.ro

proclamării unirii, la fel ca şi celelalte unităţi de legionari şi de luptători din gărzile naţionale româneşti, concentrate cu această ocazie în oraşul şi cetatea Alba-Iulia. Tot astfel au făcut de pază şi cele două legiuni din Abrud, care nu erau aduse aici numai pentru decorul şi înfăţişarea lor atrăgătoare şi fascinantă, ci şi pentru a îndeplini servicii ostăşeşti. Chiar şi legiunile îmbrăcate în splendide costume naţionale erau înzestrate cu arme şi puşti pe care le mânuiau cu dexteritate ca oricare soldat în uniformă militară. Toate aceste unităţi militar autohtone, provenite din diversele centre ale Ardealului, nu ne-au mişcat numai pe noi, dar au avut un efect uluitor de impresionant şi asupra altor naţionalităţi conlocuitoare, mai cu seamă asupra populaţiei oraşului Alba-Iulia, în special asupra fostelor oficialităţi maghiare de aici, care s-au prezentat în faţa conducătorilor poporului român ca să-şi exprime omagiul lor de admiraţie pentru spiritul paşnic şi disciplinat ce a dominat comportarea demnă şi prestigioasă a ostaşilor noştri de sub comanda distinsului şi vrednicului ofiţer Florian Medrea. Astfel s-au exprimat îndeosebi fostul căpitan de poliţie al oraşului (rendörkapitány), renumitul Molnár, apoi vicepreşedintele oraşului şi în sfârşit căpitanul însărcinat cu asistenţa militară, ungurul Bartha.

Am notat amănuntele de mai sus pentru a arăta că românii din Transilvania şi-au apărat în toată perioada aceasta istorică, din iniţiativă proprie şi singuri, acţiunea lor de a cuceri libertatea şi drepturile naţionale, precum şi cele sociale, finalizând în desăvârşită ordine şi paşnică desfăşurare această acţiune la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, unde şi-au votat prin voinţă proprie şi pe cale de autodeterminare alipirea la România şi proclamarea unirii. Fără îndoială că armata română din ţara veche şi liberă, intrase în primul război mondial alături de Marii Aliaţi din Apus, pentru dezrobirea fraţilor de acelaşi sânge şi neam din provincile aflate sub dominaţia monarhiei austro-ungare, dar în etapa finală a victoriei, trupele române ale armatei regulate se aflau încă în Moldova şi nu puteau interveni direct pentru a-şi îndeplini misiunea istorică şi dorită cu ardoare, mai ales că mersul galopant al evenimentelor militare a grăbit prăbuşirea fronturilor inamice ale puterilor imperialiste din Europa Centrală. Ostaşii români erau grăbiţi să se întoarcă la Bucureşti, în capitală, care până atunci fusese ocupată de armata germană. Se ştie că intrarea triumfală a glorioasei armate române în Bucureşti a fost aclamată cu extaz şi euforică însufleţire de populaţia capitalei în duminica de 1 decembrie 1918, deci chiar în ziua, când se ţinea la Alba-Iulia, Marea Adunare Naţională pentru proclamarea unirii. Atunci s-au întors din refugiul moldovean suveranul ţării, regele Ferdinand şi regina Maria, în fruntea coloanelor de regimente biruitoare, alături de generalul francez Henri-Mathias Berthelot. Totuşi o parte din ostaşii armatei regulate a României au trecut vechea graniţă despărţitoare a Carpaţilor, prin strâmtorile munţilor, şi au pătruns pe teritoriul Ardealului la chemarea conducătorilor noştri, cu vreo săptămână înainte de adunarea de la Alba-Iulia, dar nu au avut timp să ajungă deocamdată decât până la localităţile mărginaşe de-a lungul versantului occidental al arcului carpatin. Trupele române

https://biblioteca-digitala.ro

ale armatei regulate au trecut munții prin strâmtorile Bicaz, Oituz, Tulgheș și Ghimeș, venind din Moldova. Marele Stat Major al acestei armate frățești și dezrobitoare a lansat o proclamație în acest sens, care a și fost aruncată din avioane militare pe la finele lunii noiembrie 1918, deasupra numeroaselor centre populate din Ardeal. Astfel de foi volante au fost împrăștiate din văzduh de aviatorii militari ai armatei române și deasupra orașului Alba-Iulia cu câteva zile înainte de adunarea națională. Iată textul acestei proclamații:

„În urma chemării Comitetului Național Român, armata noastră a trecut Carpații. Pășim cu dragoste frățească pe pământul Transilvaniei. Oștirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturora. Însuflețiți de aceste gânduri, asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc până la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturora. Îndemnăm deci întreaga populațiune ca, sub pavăza oastei române, să-și continue ocupațiunile obișnuite, astfel ca viața normală în sate să nu sufere nicio tulburare. Fiecărui locuitor i se va respecta libera exercitare a drepturilor sale cetățenești. Dar în același timp se pune în vederea tuturora, că orice încercare de a provoca dezordine, de a săvârși acte de violență ori nesupunere se va pedepsi cu toată severitatea.

Șeful Marelui Stat Major,
Prezeanu."

Această proclamație a fost publicată, ca de altfel în foarte multe ziare ale vremii și în organul oficial al Consiliului Național Central din Arad, în cotidianul „Românul", nr. 14, de marți 26 noiembrie 1918[2], fiind răspândită prin avioanele militare ale armatei române și prin gazetele de atunci, pretutindeni, în tot cuprinsul Transilvaniei.

Conform acestei proclamații, au pătruns pe teritoriul Ardealului deocamdată numai avangardele trupelor române. Presa vremii, îndeosebi cea în limba maghiară, a informat publicul, că primii soldați ai României au ajuns până la Borsec și că ei au venit să stabilească ordinea. S-a precizat că, în ziua de 24 noiembrie 1918, a intrat în Tulgheș comanda corpului XIII din armata română, iar a doua zi acest comandament s-a mutat la Borsec. În același timp, ziarele noastre au comunicat știrea că *„armata română, trecând pasurile Oituzului, de la Ghimeș la Dorna Vatra, înaintează în plin avânt. Trupele regulate române, concentrate în valea râului Moldova, au trecut hotarele în mai multe coloane. Un regiment român, trecând strâmtoarea de la Tulgheș, a plecat spre Borsec și valea Mureșului. Coloana română ce a trecut în 24 noiembrie pasul Ghimeș a sosit la Csikszereda, ocupând orașul"* – adică la Miercurea Ciuc. Apoi ziarul continuă: *„La 26 noiembrie, după-amiază, a intrat în orașul Csikszereda un regiment și o baterie română. Trupele române au o atitudine prietenoasă față de populație."* Apoi urmează știrea că: *„La 26 noiembrie, dimineața, a sosit la*

[2] Proclamația armatei române, în „Românul", VII, 1918, nr. 14, din 16/28 noiembrie, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Topliţa, venind dinspre Borsec, o patrulă română compusă din 15 soldaţi. După amiază au intrat în oraş 1.500 soldaţi români, conduşi de un colonel." („Românul", Arad, nr. 16 din 26 noiembrie 1918[3])

Astfel de ştiri au apărut în mai multe ziare de atunci. Din ele rezultă că armata română era încă departe de Alba-Iulia. Cu toate acestea, la adunarea naţională pentru ploclamarea unirii au asistat ca oaspeţi, fără vreo misiune activă sau specială şi câţiva ofiţeri ai armatei române, veniţi special cu sentimente de frăţie, ca să se bucure şi ei de sărbătoarea noastră, printre care am remarcat şi un grup de ofiţeri în frunte cu căpitanii Băgulescu şi Mărculescu, împreună cu locotenentul Jiteriu, care au sosit la Alba-Iulia cu un tren militar special de la Miercurea Ciuc. Am mai ovaţionat la adunarea constituantă prezenţa ca oaspete şi a generalului român Leonte. Acestora li s-a făcut o entuziastă primire, cu manifestări de frenetică dragoste frăţească, când au apărut în sală printre noi, putând şi ei să aclame unirea alături de mulţimea delegaţilor oficiali. Ca invitaţi, la adunarea constituantă din duminica de 1 decembrie 1918, putem să-i amintim pe reprezentanţii corpului de voluntari ardeleni de la Iaşi, adică pe ofiţerii români proveniţi din foştii prizonieri de război, capturaţi de armata ţaristă a Rusiei şi apoi, după revoluţie, eliberaţi ca să se poată înrola în armata română şi a forma corpuri de voluntari, alcătuite din soldaţi şi ofiţeri ai fostei armate austro-ungare. Mai erau prezenţi la adunarea constituantă şi fruntaşi ai vieţii politice şi publice ardelene, tot ca invitaţi deveniţi liberi şi foştii întemniţaţi politici sau deportaţi în lagăre de concentrare, precum şi foştii exilaţi. La acestea se mai adaugă şi personalităţile de vază ale poporului nostru, anume, figuri de dispăruţi, refugiaţi sau dezertori. Astfel îi putem numi pe: Eugen Goga, fratele poetului[4], pe Iosif Şchiopul, pe Ghiţă Pop şi Vasile Osvadă.

Pentru a lămuri unele aspecte şi condiţii istorice ale perioadei de pregătiri a Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia, voi arăta şi evoca pe scurt, intercalând în aceste amintiri şi câteva date şi împrejurări din această perioadă premergătoare. Semnele evidente ale dezagregării monarhiei austro-ungare erau deja observate şi simţite de toată populaţia, mai ales când fronturile sale de război începuseră să se destrame prin pierderi de bătălii dificile, urmate de mulţimea dezertărilor de soldaţi. În contextul acestei situaţii, poporul român din Transilvania, prin conducătorii săi, şi-a afirmat în mod categoric şi public dorinţa de a-şi hotărî singur soarta pe baza dreptului de autodeterminare, preconizat atunci ca o condiţie principală de aliaţii din apus, pentru a accepta şi întrona o pace dreaptă pe seama tuturor naţiunilor subjugate şi dominate de monarhia dualistă a Austriei şi Ungariei. Comitetul executiv al Partidului Naţional Român s-a întrunit la 12 octombrie 1918, în casa deputatului dr. Aurel Lazăr din Oradea, sub preşedenţia lui dr. Teodor Mihali, unde a fost votată vestita „declaraţie de autodeterminare", citită

---

[3] *Armata română în Ardeal*, în „Românul", VII, 1918, nr. 16, din 26 noiembrie, p. 3.

[4] Eugen Goga, ziarist la „Românul", prizonier în Rusia, voluntar în armata română, a condus ziarele „Renaşterea" şi „Ţara noastră".

https://biblioteca-digitala.ro

apoi la 18 octombrie 1918 în dieta Ungariei de deputatul dr. Alexandru Vaida. Tot la 12 octombrie 1918 s-a instituit un subcomitet de şase fruntaşi cu depline puteri de acţiune, având sediul la Arad. Pe atunci Aradul era considerat ca centru de acţiune al politicii româneşti, după procesul „memorandiştilor". Din acest subcomitet făceau parte: dr. Iuliu Maniu, dr. Ştefan Cicio-Pop, dr. Vasile Goldiş, dr. Alexandru Vaida, dr. Aurel Vlad şi dr. Ioan Suciu[5], completându-l cu trei reprezentanţi ai Partidului Social Democrat, ca Ioan Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini. Acesta era organul suprem al naţiunii române – constituit ulterior din 12 membrii, câte jumătate din partea Partidului Naţional şi alta din cea a socialiştilor. Astfel compoziţia lui era: Teodor Mihali, Vasile Goldiş, Alexandru Vaida, Ştefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, iar cei desemnaţi pe Partidul Socialist erau: Ioan Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Tiron Albani, Dumitru Surdu, Iosif Renoiu[6]. Organismul acesta al naţiunii noastre a devenit după aceea Consiliul Naţional Român Central din Arad, alcătuit în ziua de 2 noiembrie 1918 şi care a pregătit Marea Adunare Naţională din Alba-Iulia, îndrumând în prealabil organizarea diferitelor consilii naţionale în toate localităţile Ardealului şi Banatului, precum şi formarea puternicelor noastre legiuni sau gărzi naţionale române de pretutindeni. La 31 octombrie 1918 a izbucnit revoluţia la Budapesta, fiind asasinat de răsculaţi primul-ministru Istvan Tisza. A fost constituit în aceeaşi zi, în capitala Ungariei, guvernul prezidat de contele Károly Mihály, sub egida Consiliului Naţional Maghiar condus de Hock János, care era considerat ulterior ca cel dintâi preşedinte al Republicii Ungariei, după abdicarea ultimului împărat al monarhiei, a lui Carol al IV-lea de Habsburg. Evenimentele s-au precipitat, iar subcomitetul ales la Oradea s-a transformat, după cum am arătat mai sus, într-un mare Consiliu Naţional Român Central, cu sediul la Arad. Trebuie să subliniez încă o dată că acest consiliu central al naţiunii noastre a pregătit unirea de la Alba-Iulia. După cum rezultă din primul apel lansat în urma constituirii sale, consiliul acesta avea ca primă preocupare de a crea, peste tot pe teritoriile locuite de români, unităţi militare proprii pentru a stăvili jafurile şi crimele săvârşite în numeroasele sate ale poporului nostru de către tâlhari şi infractori împinşi de dorinţa de a se răzbuna împotriva ţăranilor români, care îşi făureau atunci singuri destinul de libertate şi dreptate. Aceşti răufăcători erau proveniţi din elemente şovine ale dezertorilor din oastea maghiară sau ale unor înflămânziţi şi nevoiaşi, victime ale mizeriei şi foametei pricinuite de război. De aceea, în proclamaţia sa din 2 noiembrie 1918 Consiliu Naţional Român din Arad a precizat textual la punctul 4 că: *„Să luaţi la cunoştinţă, că jafuri şi omoruri compromit cauza sfântă a democraţiei, care este chemată a închega întreaga lume într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei: a libertăţii, frăţietăţii şi egalităţii."* Apoi în final, apelul glăsuia: *„Fiecare român are*

[5] Vezi Alexandru Roz, *Consiliul Naţional Român Central şi gărzile naţionale române din Arad, 1918*, Cluj-Napoca, 1993, pp. 110–111.

[6] *Ibidem*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

datoria să contribuie la susţinerea ordinei. Jefuitorii sunt cei mai mari duşmani ai poporului românesc. Daţi-ne o mână de ajutor ca să putem prezenta înaintea lumii tânăra şi frumoasa naţiune română, în deplina ei curăţenie, nepătată, în întreaga ei splendoare.[7]" În realitate nu s-au semnalat pe atunci astfel de fapte culpabile făcute de români. Ele erau săvârşite mai cu seamă de indivizi care ne duşmăneau. La 11 noiembrie 1918 s-a constituit comandamentul suprem al gărzilor naţionale române din Transilvania, sub conducerea maiorului activ, ofiţer de carieră, Alexandru Vlad[8], care a ajuns mai târziu ofiţer în armata României. Acest comandament a funcţionat la Arad în subordinea Consiliului Naţional Român Central, ca organ executiv şi al îndeplinirii sarcinilor acestuia. La 9 noiembrie 1918 Consiliu Naţional Român de la Arad a trimis o notă ultimativă guvernului revoluţionar maghiar de la Budapesta, somându-l să predea acestui for suprem al naţiunii române administraţia şi „imperiul" asupra tuturor comitatelor locuite de români[9]. În termenul fixat de acest ultimatum, guvernul lui Károly Mihály a trimis la Arad pe ministrul său Jászi Oszkár, ca să trateze problema românilor într-un spirit împăciuitor, pledând pentru o federaţie după sistemul cantoanelor elveţiene, cu autonomii locale pentru fiecare naţionalitate în cadrul Ungariei. Trativele din 12 şi 13 noiembrie 1918 de la Arad au eşuat[10]. Atunci Consiliu Naţional Român a lansat o proclamaţie către toate popoarele lumii, în sensul că naţiunea română îşi va exercita dreptul la autodeterminare şi îşi va decide singur soarta[11]. Concomitent a fost organizată la, Alba-Iulia, Marea Adunare Naţională, care a rezolvat chestiunea prin alipirea Ardealului şi Banatului la România, proclamând totodată şi constituirea cu principii democratice a noului stat unitar al poporului nostru. Aşa s-a născut unirea de la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918.

Un mare rol a avut în munca de organizare a Marii Adunări Naţionale, menite să voteze şi să proclame unirea, Consiliul naţional român al oraşului Alba-Iulia, care a luat fiinţă încă din ziua de 4 noiembrie 1918, deci imediat după apelul din proclamaţia Consiliului Central Român de la Arad. Ca şi pretutindeni s-au întemeiat şi aici cele două organisme ale românilor, fără deosebire de religie, colaborând într-un spirit de fraternitate cele două confesiuni, clerul şi mirenii de credinţă ortodoxă şi cei greco-catolici. Astfel la Alba-Iulia consiliul naţional român, care în scurtă vreme a pus stăpânire pe diversele autorităţi şi instituţii publice din comitatul Alba, a fost alcătuit din următorii fruntaşi ai vieţii noastre româneşti din localitate:

Ioan Teculescu – protopop ortodox, dr. Zaharia Munteanu – avocat, dr. Rubin Patiţa – avocat, dr. Ioan Marciac – avocat, dr. Ioan Colbazi – avocat, iar din partea

---

[7] *Ibidem*, pp. 126–128.

[8] *Ibidem*, pp. 193, 194–198.

[9] *Ibidem*, pp. 176–177.

[10] *Ibidem*, pp. 206–218.

[11] *Ibidem*, pp. 251–253.

https://biblioteca-digitala.ro

românilor de confesiune greco-catolică: Vasile Urzică – protopop unit, dr. Alexandru Fodor – medic şi Virgil Vlad – farmacist[12].

Tot în ziua de 4 noiembrie 1918 s-a constituit şi consiliul militar român din Alba-Iulia, având următoarea compoziţie:

Căpitanul Ioan F. Negruţiu de profesie inginer, ofiţer de rezervă, preşedintele consiliului miliar, apoi ca membrii au fost aleşi în acest organism al corpului de ofiţeri de naţionalitate română: dr. Aurel Boteni – medic, dr. Zeno Dumitrean – medic, dr. Dominic Medrea – medic, căpitanul Florian Medrea, dr. Marţian Caluţi – avocat şi ofiţer de rezervă în grad de locotenent, Septimiu Pop – de profesie inginer şi în armată sublocotenent de rezervă, Ovidiu Gritta – sublocotenent, Ioan Halasu – sublocotenent, Cornel Cozma – locotenet, George Man – sublocotenent, Florian Rusan – stegar. Comandantul militar al gărzilor naţionale din Alba-Iulia a fost ales căpitanul Florian Medrea.

După cum am arătat mai sus, consiliul naţional român din Alba-Iulia, ca organ al comitetului executiv al Partidului Naţional Român, adică al Consiliului Central de la Arad, şi-a început activitatea imediat după constituire şi a luat în mâinile sale conducerea întregului comitat Alba-Inferioară, deci toate celelalte consilii din acest comitat au primit după aceea informaţii şi îndrumări de la acesta.

Este de subliniat că şi comandamentul militar de sub conducerea căpitanului Florian Medrea şi-a început activitatea imediat. Astfel trebuie arătat că la străduinţa energicului ofiţer Florian Medrea, ajutat de avocatul dr. Ionel Pop, a reuşit să pună mâna cu oastaşii săi pe depozitul de arme şi muniţii din cetatea Alba-Iulia, dobândind prin această îndrăzneaţă acţiune pe seama unităţilor militare ale „armatei unirii" o cantitate de 30.000 de puşti, 4 tunuri, 30 de mitraliere şi câteva care blindate. Florian Medrea a izbutit să formeze din oastaşi localnici o puternică garnizoană militară, care însemna un număr de 1.700 soldaţi. Această garnizoană a fost completată cu forţe militare aduse din altă parte, după cum am precizat anterior, de pildă cu un batalion din Cluj, sub comanda locotenent-colonelului Mihu, cu altul de la Sibiu, comandat de căpitanul Vasile Barbu[13], precum şi o jumătate de batalion din Hunedoara, comandat de căpitanul Valer Pascu, în afară de cele cu aspect spectaculos şi tradiţional în costume naţionale, amintite în rândurile anterioare, care ne-au oferit caleidoscopul pitoresc al flăcăilor noştri şi imaginea mirifică a strămunilor. Mai este de evidenţiat în mod special, că

[12] Ioan Telescu (1885–1932), protopop ortodox de Alba-Iulia, preşedinte C.N.R. Alba, organizator al adunării naţionale, apoi episcop militar; Rubin Patiţia, membru P.N.R., memorandist, avocat în Alba-Iulia; Ioan Marciac, avocat în Alba-Iulia; Ioan Colbazi, avocat în Alba Iulia; Vasile urzică, protopop în Alba-Iulia, vicepreşedinte al C.N.R. Alba; Alexandru Fodor (1869–1951), medic în Alba-Iulia, notar al Adunării naţionale, după unire medic şef al municipiului Cluj.

[13] Vasile Barbu, licenţiat în drept, ofiţer de carieră, după unire ofiţer şi general în armata română.

https://biblioteca-digitala.ro

strategema defensivă preconizată de căpitanul Florian Medrea, de a împrejmui câmpia unde s-a ţinut plebiscitul cu trei rânduri de cordoane, pe alocuri cu şanţuri sau tranşee săpate în prealabil de ostaşii săi ca în timpul războiului, a fost bine concepută şi realizată, întrucât ele puteau să împiedice sau să oprească o eventuală încercare de zădărnicire şi de atac din direcţia râului Mureş, de unde ar fi fost posibilă o agresiune premeditată şi întreprinsă de către bande vrăjmaşe, îndeosebi de către gărzile maghiare ale guvernului de la Budapesta, care nu vedea cu ochi buni Marea noastră Adunare Naţională. Aceste cordoane au constituit o primă stavilă pentru apărarea oraşului Alba-Iulia şi au asigurat liniştita şi paşnica desfăşurare a Marii Adunări, fiind totodată şi o linie de protecţie plănuită de a opri avalanşa oamenilor din diversele direcţii şi a-i obliga pe toţi participanţii veniţi aici ca să treacă prin locurile de acces şi pe drumurile dinainte stabilite şi indicate, îndeosebi că aceste căi erau controlate şi bine păzite de ostaşii gărzilor şi legiunilor noastre.

Privind în ansamblu fizionomia festivă a oraşului şi a cetăţii Alba-Iulia din acele zile de sărbătoare naţională a votării şi proclamării unirii, aspectul de atunci îmi apare şi astăzi într-o viziune magică, oferindu-mi şi acum imaginea minunată şi de un imens colorit al vieţii poporului nostru, inegalabil în manifestările sale de exuberanţă naţională, dovedindu-şi în toate ocaziile iubirea şi ataşamentul faţă de tradiţii şi datini populare, precum şi neastâmpărul de a-şi vădi întotdeauna suprema şi disciplinata comportare. Şi de data aceasta, a adunării de Alba-Iulia, poporul român şi-a confirmat sănătatea sa sufletească. Nu sunt cuvinte suficiente şi de o nuanţă superlativă care să poată zugrăvi în complexitatea sa sublimă şi de vis, acea miraculoasă icoană pe care ne-a oferit-o Alba-Iulia, dar mai cu seamă armonioasele tonalităţi cromatice ale mulţimilor care se perindau pe arterele principale printre străvechile case de tip patriarhal, toate arborate cu drapele tricolore din oraşul de jos, mulţimile îndreptându-se într-un alai de nedrescris şi inedit spre câmpia plebiscitului. Vântul şi aerul rece ne pişca obrazul, dar nu mai ningea ca în zilele precedente. Totuşi drumurile bătătorite mai păstrau pe la margine câte o fâşie de zăpadă. Mersul coloanelor, înfierbântate de căldura extazului şi a euforiei, dar mai ales de cântecele străbune şi de strigătele frenetice ale oamenilor, ni se păreau ca o suită de secvenţe dintr-un basm sonor, în chip de legendă sau epopee a poporului nostru. Grupuri de săteni, ţărani îmbrăcaţi în costume de praznic, înaintau voioşi şi mândri, cu intelectualii din comunele lor în frunte şi cu steagul tricolor alături de tabela ce indica localitatea respectivă. Ne înviora şi pe noi atmosfera cu vibraţii tonice şi stimulente. Şuvoaiele de mulţimi ni se păreau însetate de libertate şi drepturi ca popor baştinaş, având rădăcini atavice pe această glie milenară, cotropită de-a lungul veacurilor. Aveam impresie că toţi erau înfometaţi de un viitor pe care singuri doreau să şi-l făurească. Spectacolul nemaipomenit de admirabil şi atractiv ne înfăţişa în scene consecutive epopeea neamului românesc, în diversitatea fascinantă a coloritului străbun, formând o

https://biblioteca-digitala.ro

icoană vie a existenţei noastre etnice cu multitudinea comorilor tradiţionale, în special expunându-ne prin exteriorizări şi manifestări lăuntrice desăvârşita unitate care lega pe toţi fiii neamului nostru, indiferent din ce parte au venit aici să-şi afirme voinţa de a realiza idealul de totdeauna al naţiunii noastre. Fiecare îţi făcea impresia că era conştient de istorica misiune pentru care venise la Alba-Iulia. Era o revăsare de fluvii omeneşti care se perindau necontenit ca nişte valuri uriaşe, fantastice, ce inundau toate căile de acces spre cetate, fiind zăgăduite doar de disciplina atavică şi de refrenurile cântecelor de biruinţă.

Ne-am minunat cât de bine a decurs Marea Adunare Naţională. Consiliul Naţional Central din Arad, care convocase această adunare la Alba-Iulia, a putut să se bizuie pe destoinicia şi priceputa organizare locală a consiliului naţional român de la Alba-Iulia, care îndeplinea în calitate de gazdă şi funcţia de conducere administrativă a oraşului. Era meritul acestor buni români din conducerea urbană şi a comandanţilor militari din garda naţională locală, completată cu alte legiuni şi ostaşi din gărzile centrelor apropiate, că Marea Adunare Naţională şi masele populare ale plebiscitului de la Alba-Iulia au putut să se desfăşoare în cele mai bune condiţii. Consiliul naţional român din localitate luase din vreme măsuri prealabile pentru a reuşi să cazeze atâta omenire, rechiziţionând în acest scop pentru zilele respective camerele tuturor hotelurilor, obţinând în acelaşi timp şi locuri de găzduire în locuinţele particularilor din acest oraş. Comunele şi regiunile din apropiere erau sfătuite ca să-şi trimită delegaţii şi participanţii la Alba-Iulia, aprovizionaţi cu merinde de acasă pentru zilele respective şi să vină în coloane, demonstrând astfel de-a lungul drumului, în căruţe şi trăsuri, pe jos ori călare, cum şi-au făcut apariţia numeroşi foşti soldaţi demobilizaţi şi oameni care aveau posibilitatea să călărească. Toate cazărmile din citadelă au fost amenajate pentru a putea fi înzestrate cu dormitoare comune pentru participanţi. Conducătorii naţiunii erau cazaţi în cel mai mare hotel din centru, numit pe atunci „Hungaria", astăzi „Dacia". Dar majoritatea delegaţilor şi participanţilor erau îndrumaţi şi conduşi spre cetatea de sus, în citadelă, unde li s-a oferit spre găzduire locuri de dormit în locuinţe particulare, îndeosebi în vastele dormitoare cazone, amenajate în mod special spre acest scop în cazărmile din cetate, în jurul catedralei romano-catolice şi a palatului episcopal, deci aproape de sala cazinoului militar şi de sala rezervată pentru adunarea constituantă. Aici, în oraşul de sus, împrejmuit cu ziduri masive de fortăreaţă, am locuit şi eu împreună cu prietenul meu Emil Petrovici[14], ajuns mai târziu academician şi rector al Universităţii din Cluj. Am fost impresionaţi de fizionomia medievală a cetăţii, în care voievodul Mihai Viteazul a proclamat în anul 1599 cea dintâi unire a provinciilor române, cu prilejul intrării sale triumfale la Alba-Iulia. Această citadelă ne-a evocat întemniţarea lui Horia,

[14] Emil Petrovici (1899–1968), n. Torac, astăzi în Banatul sârbesc, după unire, profesor la Universitatea Regele Ferdinand din Cluj, rector, lingvist, membru al Academiei Române şi a al Academiei bulgare de ştiinţe.

https://biblioteca-digitala.ro

Cloşca şi Crişan, precum şi odioasa lor osândă la moarte, apoi executarea pedepsei la primii doi printr-o monstroasă tortură pe roată. În această închisoare a fost întemniţat şi Avram Iancu, suferind umilinţe de la asupritori. Iar în catedrala romano-catolică, cu hramul Sfântul Mihail, se găsea printre altele sarcofagul lui Iancu de Hunedoara, fostul regent de naţionalitate română al Ungariei, tatăl lui Matei Corvinul, cel mai vestit şi mare rege al Ungariei. Atmosfera de aici era dominată de reminescenţe şi relicve sacre, scumpe neamului nostru. Aveam impresia că umbrele trecutului ocroteau generaţia unirii ca să-şi îndeplinească misiunea istorică. Gloriile şi suferinţele de odinioară ale naţiunii române au reînviat în gândurile şi sufletul nostru, iar noi am trăit aici şi am acţionat sub impulsul acestui trecut.

Am intrat în cetatea Alba-Iulia, venind de la gară, pe străzile animate ale oraşului de jos, prin pompoasa poartă în stil baroc a lui Carol al VI-lea, împăratul Austriei, arborată pe atunci cu drapele tricolore în locul emblemelor imperiale, care până la unire purtau „pajura cu două capete". Am văzut pretutindeni santinelele legiunilor noastre, cu arma gata de apărare şi cu o privire vigilentă de ostaş, atât la poarta citadelei, cât mai ales pe bastioanele şi vârfurile fortificaţiilor, pe platformele zidurilor de o uimitoare grosime şi de un aspect înspăimântător, care ni se păreau inexpugnabile şi de o rezistenţă redutabilă. Sub poarta aceasta era pe vremuri celula în care fusese întemniţat Horia, iar în apropiere era piaţa în care fusese schingiuit şi omorât pe roată el şi Cloşca. Crişan se spânzurase înainte de executarea osândei. Fiecare colţ din aceste locuri, fiecare zidire, ne evoca prin vocea tainică a pietrelor dramatica desfăşurare a opresiunii de altădată, precum şi tragicul sfârşit al martirilor neamului nostru. Nici nu putea fi ales un loc mai potrivit pentru proclamarea unirii decât în această cetate, unde mărturiile trecutului nostru atestau şi ne aminteau epoci de glorie şi de tragedie.

În după-amiaza din preziua marii sărbători a unirii am peregrinat prin Alba-Iulia cu prietenul şi colegul meu de dormitor, colindând atât străzile cetăţii, cât şi arterele principale ale oraşului de jos, dorind să cunoaştem şi să ne adaptăm acestei atmosfere de praznic naţional, adică să ne familiarizăm cu viaţa citadină a vestitului aşezământ urban, cunoscut pe vremea romanilor cu denumirea de „Apullum" şi considerat în antichitate ca fiind capitala Daciei. Am căutat să vizităm mai cu seamă monumentele istorice, medievale ale citadelei, care fusese reşedinţa principilor Ardealului de odinioară. Aici a semnat şi a încheiat în anul 1595 voievodul român Mihai Viteazul înţelegerea cu principele Sigismund Bathory, o alianţă de cruciadă împotriva turcilor. Apoi am vrut să desluşim în topografia oraşului de jos cum s-a dezvoltat ulterior urbanistica sub influenţa Austriei într-un aspect mai modern, dar şi aici, la poalelor fortificaţiilor, oraşul purta deja amprenta vetustă a clădirilor construite de tipul monarhiei de altădată. Am înţeles de la început sensul opţiunii politice pentru această cetate, aleasă ca să fie şi de data aceasta locul unde naţiunea română să-şi proclame unirea ca şi voievodul Mihai

https://biblioteca-digitala.ro

Viteazul pe vremuri. Farmecul ne-a copleşit pretutindeni pe unde am umblat, rătăcind fără un itinerar conceput sau programat anterior, ci doar lăsându-ne atraşi de chemarea tainică a vestigiilor din trecut. Ne-a înviorat aerul rece, dar tonifiant al începutului de iarnă.

Primul nostru popas era să vizităm străvechea catedrală romano-catolică din centrul citadelei şi aproape de locul unde eram cazaţi. Această biserică era cel mai important monument istoric din Alba-Iulia din punct de vedere arhitectonic şi artistic, având numeroase odoare şi relicve sacre în interiorul ei. Era construită în stil roman, probabil de meşteri aduşi din Germania, încă din secolul al XI-lea, dar ornamentaţia şi sculpturile sale decorative indicau parcă o influenţă a artei franceze. Ulterior a fost împodobită în interior cu ornamentaţii gotice. Catedrala era dominată de un turn pătrat cu clopotniţă, înălţat şi zidit de aceeaşi manieră arhitectonică ca şi restul clădirii ecleziastice. Cu toate că ni se părea destul de simplă, totuşi mulţi o considerau ca una dintre cele mai importante catedrale din monarhie. De-a lungul veacurilor a suferit numeroase avarii şi demolări parţiale din cauza incendiilor sau a jafurilor, după aceea restaurări şi completări, dar structura actuală a catedralei a rămas aceeaşi ca la fondarea ei, în schimb în partea interioară s-au făcut mai multe modificări cu amplasări de diverse statui, pe atunci la modă, meşteşugite în stil neogotic sau al renaşterii italiene. Altarul central era ridicat de manieră barocă şi împodobit cu odoare scumpe. În partea orientală a interiorului se află mausoleul familiei Huniadi, dar numai sarcofagul lui Ladislau Huniadi, fiul regentului, era întreg, în schimb cel al lui Iancu de Hunedoara, fostul regent al Ungariei şi al fratelui său fuseseră profanate de tâlhari, dornici de a jefui şi de a găsi în ele eventuale bijuterii sau comori de relicve scumpe. Acestea au fost ulterior reconstituite din bucăţelele sparte şi răzleţite. Sarcofagul lui Iancu de Hunedoara mai avea conservat capacul cu figura mutilată a regentului, precum şi cele două plăci laterale cu basoreliefuri, una reprezentând bătălia contra turcilor şi cealaltă întoarcerea sa victorioasă. Iancu de Hunedoara a decedat în anul 1458[15]. Plecând de la această catedrală am trecut pe lângă palatul episcopal din apropiere, înconjurat de un parc aspectuos. Tot în partea aceasta a cetăţii era şi cazinoul militar, unde s-a ţinut în sala festivă adunarea constituantă şi unde a fost votată de către cei 1.228 delegaţi oficiali unirea.

Coborând de pe colina cetăţii şi ieşind prin masiva poartă a împăratului Carol al VI-lea, o construcţie din epoca (*sic*!) când se fortifica citadela, conform planurilor principelui Eugeniu de Savoya, cu ziduri monumentale şi bastioane, am ajuns în oraşul de jos, unde am fost prinşi de agitaţia tumultoasă şi fanatică a mulţimii care popula toate arterele şi pieţele publice, manifestându-şi neastâmpărata însufleţire şi mişcându-se într-o înghesuială de amalgam. Oamenii, cu toate că circulau disciplinaţi şi în ordine, totuşi îţi făceau impresia unui furnicar de nedescris. Am

[15] Corect 1456.

https://biblioteca-digitala.ro

hoinărit prin străzile oraşului, zguduite şi alarmate, parcă trezite din somnul trăirii patriarhiale de până atunci. Am descoperit peste tot icoane vibrante ale vieţii urbane, într-o permanentă mobilitate, ca nişte valuri nepotolite ale unui ocean de omenire, cu diversitatea particularităţilor de fascinaţie cromatică. Era un caleidoscop voios şi seducător. Dar scopul nostru nu era numai hoinăreala, ci, înainte de toate, să ajungem la hotelul „Hungaria", azi „Dacia", unde erau cazaţi conducătorii şi iniţiatorii Adunării Naţionale. Eu aveam aici o întâlnire dinainte stabilită cu unchiul meu dr. Aurel Cosma, preşedintele Consiliului naţional român din Timişoara, care sosise la Alba-Iulia în fruntea delegaţilor oficiali din Banat. El avea calitatea de delegat oficial pentru această adunare de la Alba-Iulia, nu numai ca deputat ales în circumscripţia electorală Becicherecul-Mic din comitatul Timiş, dar şi ca parlamentar de drept, conform dispoziţiilor Consiliului Central de la Arad, care prevedea textual că: *„preşedinţii consiliilor naţionale comitatense sunt din oficiu membrii naturali ai Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia, denumită pe scurt după iniţialele M.A.N."* (Ziarul „Românul", Arad, nr. 17 din 29 noiembrie 1918)

În faţa intrării hotelului „Hungaria" am găsit numeroase grupuri de fruntaşi politici discutând cu vervă şi gesticulând demonstrativ, fiecare interlocutor susţinându-şi părerea cu vehemenţă şi excelentă elocvenţă. Printre ei am descoperit mulţi bănăţeni, care se plângeau cu voce stridentă că santinelele trupelor de ocupaţie ale provinciei lor au oprit numeroşi delegaţi şi participanţi cu mandat să fie prezenţi la Marea Adunare Naţională în Alba-Iulia şi nu i-au lăsat să treacă linia demarcaţională care separa Banatul de Ardeal. Se ştie că întreaga provincie a Banatului fusese ocupată din încredinţarea Marilor Aliaţi de la apus de către trupele armatei sârbeşti, având trasată ca limită linia demarcaţională, la nord fixată de râul Mureş, iar la răsărit de-a lungul munţilor de la marginea comitatului Caraş-Severin (Karassoszöreny megye). Astfel că la Alba-Iulia n-au fost lăsaţi să treacă din zonele de sub ocupaţie numeroşi români posedând mandate de participare pentru a vota şi proclama unirea, din cauza ordinului comandamentului armatei sârbeşti de ocupaţie, întrucât guvernul Serbiei dorise să-şi amplifice noul stat al Iugoslaviei şi cu provincia Banatului. Din gura acestora am aflat că veniseră la unchiul meu, pe care îl rugaseră să convoace de urgenţă o consfătuire a bănăţenilor pentru a se dezbate această problemă, deodată cu „zvonurile" care circulau să se pregătească o rezoluţie în sensul alipirii la România cu unele condiţii sau idei de autonomie locală. Intrând în vorbă cu ei, am mai aflat că unchiul meu era de acord să fie convocată o astfel de conferinţă prealabilă şi era decis, la cererea lor, chiar să o prezideze. Astfel hotărâseră cu toţii, ca şedinţa anticipată a bănăţenilor să se întrunească în seara zilei de 30 noiembrie 1918, după servirea dineului, în sala destul de încăpătoare a restaurantului din hotelul „Hungaria", deci în ajunul votării şi proclamării unirii. A fost lansată imediat această convocare şi difuzată de manieră rapidă şi practic operativă de la om la om. Cei întâlniţi la uşa de intrare a hotelului mi-au mai spus că vor participa la şedinţă şi socialiştii, care veniseră la

https://biblioteca-digitala.ro

Alba-Iulia în număr destul de mare din Banat, mai ales din părțile Caraşului, de la Bocşa, Anina şi Reşiţa, muncitori şi mineri români, care au declarat că au să sprijine doleanțele bănățenilor, fiind juste.

Intrând în hotel, am urcat cu amicul Emil Petrovici, delegat oficial şi el la Adunarea Națională şi interesat şi el de aceste chestiuni, mai ales că era şi el bănățean. Găsindu-l pe unchiul meu în cameră, s-a bucurat că am ajuns şi noi cu bine la Alba-Iulia şi că nu am avut nimic de suferit din cauza opreliştilor de la linia demarcațională. După ce i-am povestit prin câte aventuri şi peripeții am trecut până a fi ajuns la un tren în gara Aradului, care să ne aducă la Alba-Iulia, el ne-a explicat că fusese adineaori asaltat de mulțimea delegaților bănățeni, care îl rugaseră să convoace o conferință anticipată a bănățenilor sosiți pentru votarea şi proclamarea unirii, fiind totodată rugat de ei, ca această consfătuire să o prezideze chiar el. I-am făgăduit că vom veni şi noi la această întrunire, care se părea că avea o importanță deosebită, întrucât urmau să fie dezbătute mai ales cele două chestiuni de care erau îngrijorați şi preocupați delegații bănățeni şi anume: unirea fără condiții, iar cealaltă afirmarea precum şi dovedirea drepturilor istorice şi economice ale românilor asupra Banatului.

Până la această şedință neprevăzută am mai avut timp să ne orientăm înainte de a ieşi din nou în oraş şi să vedem care era atmosfera în cafeneaua hotelului, pe care am zărit-o la venire şi care ni se părea extrem de interesantă, iar grupurile de personalități de bază ale națiunii noastre exaltau în discuții aprinse de entuziasm şi de volubilitate, fiind grupate la diversele mese în jurul câte unui erou al zilei şi ascultând istoriile acestuia. Aşa l-am văzut pe generalul Leonte din armata României, cum îşi desfăşura patosul cu care povestea despre vitejia ostaşilor armatei pe care o comandase în război şi despre păţaniile unităților militare, care izbutiseră să înfrunte înverşunata viață pe fronturile de luptă împotriva duşmanilor. L-am mai observat printre cei mulți şi pe Eugen Goga, fratele poetului, cu figura sa distinsă, cum se remarca în mijlocul unui anturaj de prieteni, care îl ascultau impresionați de cele relatate din întâmplările prin care trecuse. Tot astfel mai erau în cafenea, printre alte grupuri de clienți, desigur amici şi admiratori ataşați şi publiciştii Ghiță Pop şi Iosif Şchiopul, care îşi povesteau şi ei necazurile prin care trecuseră de când fuseseră nevoiți să dispară din fața prigoanelor stăpânirii anterioare. Toată atmosfera în această cafenea era atunci, când lumea se pregătea de marea sărbătoare a unirii, dominată de evocări, de amintiri şi de speranțe, centrul diverselor grupuri, înconjurate cu dragoste frățească şi cu interes, fiind figurile binecunoscute de toți şi unanim prețuite de națiune, ca de pildă foştii condamnați politici, exilați şi refugiați, sau foştii întemnițați şi deportați în lagăre de concentrare, precum şi dezertorii din armata austro-ungară, în general cei dispăruți şi pe care abia atunci lumea şi prietenii aveau să-i revadă ori să-i întâlnească. Am asistat cu amicul meu în cele câteva minute petrecute aici la un spectacol unic şi emoționant de înduioşător. Localul cafenelei era arhiplin şi nu mai

https://biblioteca-digitala.ro

puteam găsi niciun loc liber unde să poposim şi noi în acest mediu aşa-zis istoric şi inedit. Am plecat să ne mai plimbăm până la cină în centrul oraşului de jos, ca apoi să ne putem întoarce la şedinţa bănăţenilor, tot în acest hotel.

Atâta mulţime era mai ales pe artera principală a oraşului, încât ea ne-a confirmat că poporul nostru a venit ca la un mare praznic naţional să-şi proclame unirea cu România. A avut dreptate presa când a publicat că: *„Naţiunea română, la Marea Adunare Naţională (M.A.N.) din Alba-Iulia este ferm decisă ca să proclame unirea şi consolidarea românilor de pretutindeni într-un mare stat naţional. Cea mai eclatantă dovadă a acestei voinţe unanim române o vedem în afluenţa extraordinară, îndeosebi a claselor de jos în toate gările, în drum spre Alba-Iulia."* (Ziarul „Românul", Arad, nr. 18 din 30 noiembrie 1918) Într-adevăr mulţimile poporului de jos, a oamenilor de rând în cea mai mare parte ţărani şi muncitori ai ogoarelor, formau masele populare care au aclamat unirea la plebiscitul de pe câmpia lui Mihai Viteazul. Noroc că ninsoarea se oprise de ieri, iar vântul se domolise, încât aerul nu ne mai înfrigura, încât toţi participanţii erau voioşi şi izbucneau în urale şi cântau marşuri naţionale. Nimeni nu părea obosit pe drumurile lungi şi grele pe care le-au bătut venind pe jos cu traista de merinde şi cu vătavul purtând drapelul tricolor în faţa coloanelor ce se succedau necontenit. Convoaiele nou sosite erau îndrumate să fie cazate pentru la noapte în vastele dormitoare comune din cazărmile aflate în citadelă, unde erau amenajate o mulţime de astfel de încăperi, simple cu aspect de cazon, dar foarte curate, mobilate numai cu paturi de fier, saltele şi pături. Neistovita însufleţire a oamenilor din pătura socială a ţărănimii, a muncitorilor agricoli doborâţi până atunci de o soartă nemiloasă şi oropsită de orânduiala celor puternici şi bogaţi, de alt neam, dar stăpâni pe pământurile străbunilor naţiunii române, acest entuziasm răbufnea în seara aceea într-o spectaculoasă şi extravagantă renaştere la o viaţă nouă, ce se anunţa promiţătoare de certitudini şi împliniri demult visate. Ovaţiunile exuberante ale miilor de participanţi la unire erau vocile de protest ale slugilor de altădată împotriva jupânilor de până atunci – erau imnuri de slavă înălţate providenţei, care prin puterea şi voinţa lor avea să le aducă nu numai realizarea aspiraţiunilor naţionale, ci mai cu seamă o dreptate socială. Iar când aceşti oameni de rând, chemaţi la plebiscitul de la Alba-Iulia, scandau lozinci că vor libertate şi dreptate, ei înţelegeau prin aceste sloganuri în special înfăptuirea unei orânduiri de dreptate socială. Fanatismul maselor răsuna ca un strigăt de alarmă şi dinamiza sufletele românilor cu atâta forţă în acest amurg, când poporul nostru îşi înmormânta vitrega dominaţie de până atunci, încât toată lumea simţea un fior de mobilizare ca să-şi declanşeze toată energia înlănţuită ca să o reîmprospăteze pentru a-şi croi un destin nou, mai fericit, mai bun şi mai drept. Viziunea acestui tumult cu o putere lăuntrică de tip revoluţionar ar fi înspăimântat pe duşmanii de odinioară, dar înfăţişarea lor nu avea nimic din clocotul de răzbunare al celor nedreptăţiţi, ci a oamenilor educaţi în morala strămoşească, a celor care rabdă şi iartă, dar, când ajung în situaţia de a-şi

https://biblioteca-digitala.ro

revendica libertatea şi dreptatea cu succes, erau gata să-şi jertfească totul pentru izbândă. Aceasta era fizionomia colectivă de factură populară a poporului nostru, de o puritate sufletească şi de o putere creatoare, manifestată şi exprimată în mod sincer şi făţiş, fără ocolişuri. Zecile de mii de oameni, care au constituit grosul participanţilor la plebiscit, au sosit însă a doua zi dimineaţa, ca să fie prezenţi la Marea Adunare Naţională, fără să cauzeze în prealabil probleme de cazare organizatorilor locali. Localităţile din apropiere sau vecinătate fuseseră îndrumate ca să-şi programeze participarea delegaţilor, astfel ca să poată ajunge la Alba-Iulia pe jos, în termen potrivit.

Conferinţa preliminară a bănăţenilor a fost o şedinţă destul de furtunoasă, dominată de mulţimea participanţilor, nebănuit de agitaţi şi foarte numeroşi. Sala restaurantului din hotelul „Hungaria", azi „Dacia", unde s-a ţinut după servirea dineului, a fost arhiplină. Au venit delegaţi sau participanţi şi din alte regiuni, îndeosebi membrii ai Partidului Social-Democrat, care aflaseră abia cu puţin timp înainte de această convenire, dar pe care se părea că îi interesau problemele ce urmau să fie discutate. Multă lume auzise de atitudinea bănăţenilor, care cereau categoric o alipire la România şi votarea unei uniri fără condiţii. Şedinţa s-a început pe la orele 22 din 30 noiembrie 1918 şi era prezidată de unchiul meu dr. Aurel Cosma. Dezbaterile au decurs în ordine şi disciplină, dar discursurile foarte înflăcărate şi obiective au înfierbântat atmosfera. S-au perindat la tribună foarte mulţi oratori, iar elocvenţa lor a stârnit vădită pasiune şi au conturat şi mai lapidar problemele discutate. Atmosfera s-a încălzit în ritm galopant. Printre alţi oratori am remarcat mai ales pe cei doi istorici bănăţeni, pe dr. Gheorghe Popovici din Lugoj şi pe dr. Ioan Sârbu din Rudăria, care au expus magistral şi cu argumente temeinice drepturile românilor asupra Banatului. Ne-a impresionat figura de savant a lui Ioan Sârbu, care ne-a ţinut o adevărată conferinţă, succintă, dar ştiinţifică şi politică despre trecutul românesc al Banatului. Ştiam că acest cărturar este autorul voluminoasei lucrări ştiinţifice şi istorice despre *„Istoria lui Mihai Viteazul, Domnul Ţării Româneşti"*, operă premiată de Academia Română, precum şi autorul cărţii *„Relaţiile externe ale lui Matei Vodă Basarab"*, teza sa de doctorat în 356 pagini, în limba germană şi tipărită la Lipsca, scrisă pe baza unor documente necunoscute şi descoperite de el în arhivele din străinătate. Dar cel mai vijelios orator la această conferinţă a bănăţenilor era dr. Avram Imbroane, care cu patosul său verbal şi înflăcărat a ajuns să producă în sală un ropot de aplauze, mai ales când a pomenit de lupta eroică a armatei române pentru dezrobirea Transilvaniei. În acelaşi sens au mai ţinut şi alţii cuvântări asemănătoare, scoţând în evidenţă jertfa fraţilor şi ostaşilor din România, care ne face să dăm dovadă de sentimente de gratitudine şi deci să proclamăm unirea fără condiţii, să ne unim imediat şi direct cu patria noastră a tuturor românilor, adică să ne supunem numaidecât guvernului de la Bucureşti, care să preia administraţia Ardealului şi a Banatului, precum şi toate rosturile noastre şi ale naţionalităţilor conlocuitoare pe baza

https://biblioteca-digitala.ro

principiilor democratice. Au vorbit şi socialiştii în acelaşi sens, accentuând că indiferent de orientarea lor ideologică, sunt şi ei români, că vor aclama şi ei alipirea la România şi că vor vota şi ei constituirea statului unitar, aşa cum era redactat în proiectul decretului unirii, fără indicarea formei constituţionale a acestui stat întregit, adică fără denumirea de „regat" sau altă formă de guvernământ, ci pur şi simplu „România", care exprima de altfel o definiţie de prevedere a făuritorilor unirii, indiferent de crezul lor ideologic, deoarece acest stat unitar al poporului nostru putea în viitor să aibă la bază şi alte orânduiri sociale, ca de pildă republica.

Întrunirea bănăţenilor a luat proporţii neprevăzute, căci aproape toţi au dorit să-şi rostească plângerile şi protestele, unii chiar în chip vehement, cu fraze elocvente şi necumpănite, mai ales atunci când oratorii căutau să-şi tălmăcească nedumerirea faţă de comportarea trupelor de ocupaţie ale armatei sârbeşti, aliată cu România, care au împiedicat pe delegaţii români să vină la Alba-Iulia, iar pe alţii santinelele oprindu-i pe linia demarcaţională. Şedinţa a durat ore întregi cu aceste proteste, până după miezul nopţii şi a devenit tot mai agitată cu toate intervenţile preşedintelui şi ale fruntaşilor care încercau să le tempereze. Din fundul sălii se auzeau voci care cereau ca în Banat să fie schimbate trupele de ocupaţie provizorie din partea aliaţilor, până la definitiva şi finala hotărâre a Conferinţei de Pace de la Paris, cu altele ale armatei franceze sau britanice. Observatorii conducerii Consiliului Central Român de la Arad, care a convocat Adunarea Naţională de la Alba-Iulia, fiind şi ei prezenţi, s-au sesizat imediat de doleanţele bănăţenilor şi au domolit agitaţia, dând asigurări că aspiraţiunile lor juste vor fi îndeplinite. În acest sens le-a vorbit şi dr. Vasile Goldiş şi a reuşit să potolească spiritele agitate. Iar despre această consfătuire a bănăţenilor, organul oficial al Consiliului Central Român de la Arad, ziarul „Românul" a publicat în darea de seamă asupra desfăşurării Adunării Naţionale de la Alba-Iulia, în numărul 20 din 3 decembrie 1918, printre altele pe prima pagină şi această informaţie:

„Unirea românilor din Transilvania, Ungaria şi Banat trebuie să se facă fără nicio condiţie. Hotărârea aceasta se impune prin vitejia armatei române şi imensele jertfe ce le-a adus pentru dezrobirea fraţilor lor." Hotărârile conferinţei s-au adus la cunoştinţa Consiliului Naţional Român, care a şi ţinut seama de ele la stabilirea proiectului de rezoluţiune.

La insistenţa şi demersurile bănăţenilor, problemele ridicate de ei au fost rezolvate numai parţial. S-a inclus la punctul întâi al decretului unirii şi drepturile românilor asupra Banatului, dar Conferinţa de Pace de la Paris a decis ca provincia să fie împărţită între România şi noua Iugoslavie. De atunci statul vecin al sârbo-croaţilor a primit partea de sud-vest a Banatului, iar patria noastră are în stăpânirea sa partea de nord şi de răsărit. Tot la stăruinţa bănăţenilor a fost rezolvată şi chestiunea aşa-zisă a autonomiei locale a Transilvaniei, în sensul că decretul unirii a prevăzut înfiinţarea unui Consiliu Dirigent, numai cu titlu provizoriu, care să fie un fel de guvern regional în cadrul statului unitar al României, menit numai să

https://biblioteca-digitala.ro

administreze provinciile anexate la „patria-mamă", pe baza principiilor democratice prevăzute de actul de la Alba-Iulia, până la constituanta României, adică în perioada de trecere de la vechiul regim maghiar al monarhiei până la deplina introducere a organelor stăpânirii româneşti, a celor administrative şi a tuturor instituţiilor de învăţământ, a celor culturale şi social-economice.

Am ieşit de la consfătuirea bănăţenilor cu sentimentul că delegaţii noştri şi-au făcut datoria de patrioţi, exprimându-se cu fermitate pentru drepturile românilor asupra Banatului, dar întotdeauna disciplinaţi şi cu respectul arătat faţă de conducătorii naţiunii, mai cu seamă cu sufletul plin de dragoste pentru popor. Ataşamentul acesta faţă de oamenii din pătura ţărănească şi a oamenilor de rând exprima în mod evident că erau pătrunşi de principiile democratice care stăteau la baza decretului de unire. Am fost impresionaţi de autoritatea şi demnitatea preşedintelui, a unchiului meu, care a condus şedinţa cu atât tact şi pricepere, încât a reuşit să domolească spiritele impulsionate de problemele ce se dezbăteau. A fost şi o şedinţă preliminară şi constructivă, de pe urma căreia s-au aplanat chestiuni importante. Am observat cât de mult se frământau şi socialiştii în decursul discuţiilor şi cât de mult erau de partea vederilor bănăţenilor, încât s-au bucurat şi ei de acordul deplin cu care s-a încheiat această întrunire.

Era trecut de miezul nopţii când am părăsit hotelul. Ne-am îndreptat direct spre citadelă, spre locurile noastre de dormit. Simţeam aerul rece şi tăios care ne mobiliza mersul. Cu toate acestea, pe străzi forfota era destul de frenetică, dar fără zgomotoase alaiuri şi exaltări de bucurie din cauza orelor nocturne, ca să nu fie deranjaţi locuitorii care se odihneau şi dormeau. Am trecut prin vâltoarea mulţimilor cu gândurile şi impresiile încercate de idei măreţe. Peisajul de noapte al cetăţii Alba-Iulia ne evoca glorioasa figură a voievodului Mihai Viteazul, dar ne reamintea în acelaşi timp de tragica soartă a martirilor Horia şi Cloşca, precum şi suferinţele lor. Umbrele trecutului pluteau în vazduh deasupra acestor fortificaţii de pe colină. Era o noapte istorică.

În duminica de 1 decembrie 1918, în marea zi a unirii, praznicul naţiunii noastre a început cu liturghiile din bisericile protopopeşti ale celor două confesiuni româneşti. Dis de dimineaţă, slujba cultului ortodox a fost oficiată de arhiereul Ioan Ignatie Papp, episcopul Ardealului şi locţiitor al mitropolitului de la Sibiu, pe atunci scaunul acestui înalt ierarh fiind vacant. Au servit în jurul altarului, în pompoase odăjdii, mai mulţi preoţi împreună cu dr. Miron Elie Cristea, episcopul Caransebeşului, care a rostit şi rugăciunea de mulţumire. În locul „pricesnei" a fost cântat marşul legionarilor români de către corul dirijat de Timotei Popovici, iar la sfârşitul liturghiei toţi credincioşii au intonat „Deşteaptă-te române!". În biserica greco-catolică slujba a fost la fel de ceremonioasă. Serviciul divin a fost celebrat de un mare sobor de preoţi de religie unită în frunte cu episcopul dr. Valer Frenţiu. De la biserici, lumea s-a îndreptat spre cetate. Delegaţii oficiali s-au dus direct la adunarea constituantă din sala cazinoului militar, iar restul publicului la marele

https://biblioteca-digitala.ro

plebiscit de pe câmpia lui Mihai Viteazul. În aceeaşi direcţie erau conduse şi multiplele coloane de participanţi, ţărani în frunte cu intelectualii satelor, care soseau atunci din localităţile învecinate sau apropiate, în marşuri ordonate, pe drumurile aglomerate din centrul oraşului. Ne-a mişcat, îndeosebi, deosebitul aspect de fanatică însufleţire a maselor populare şi afluenţa lor neîntreruptă, care umplea larga câmpie a plebiscitului, luând dimensiuni uriaşe dincolo de orice închipuire. Am simţit cu toţii, parcă trăiam aievea clipe de basm, de proporţii legendare şi de unitate etnică inedită, dar reală, care ne-a impus atât nouă, dar şi tuturor celor care s-au cutremurat la vederea acestei forţe de temut a poporului român. Aceasta era fizionomia gigantică a naţiunii noastre, înfăţişată prin reprezentanţii ei la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia.

După cum am arătat în paginile anterioare, adunarea votării şi a proclamării unirii s-a desfăşurat consecutiv în două întruniri separate, formând însă una singură. Prima era şedinţa constituantă de la orele 10, ţinută în sala festivă a cazinoului militar, iar a doua era marea întrunire a maselor populare de pe câmpia de lângă poarta lui Mihai Viteazul, unde, peste o sută de mii de reprezentanţi ai naţiunii române, au ratificat prin vot plebiscitar şi cu ovaţiuni alipirea Transilvaniei la România, aprobând astfel în chip general şi unanim formarea noului stat unitar al poporului nostru. Accesul spre câmpia plebiscitului era liber pentru orice participant, dar intrarea la şedinţa constituantă de la aşa-zisa „Casină Română" era strict controlată de ofiţerii din legiunile şi gărzile naţionale, fiind admişi să participe pe aici numai delegaţii oficiali, cu mandate reprezentative, numite „credenţionale" sau având invitaţii speciale de oaspeţi de onoare.

Adunarea constituantă de la cazinoul militar (Casina Română) era compusă din 1.228 delegaţi oficiali, din care 680 erau deputaţi aleşi de cele 130 cercuri electorale din comitatele Transilvaniei şi din părţile Ungariei locuite de români, numirea lor fiind făcută pe calea procedurii prevăzută de ultima lege electorală maghiară din anul 1910, iar restul de 548 delegaţi oficiali constituiau aşa-zişii parlamentari de drept, această calitate fiindu-le conferită de funcţiunile pe care le îndeplineau în organismele, institutele şi clerul naţiunii române. Numele şi numărul delegaţilor oficiali care au format adunarea constituantă au fost verificate şi validate pe baza actelor prezentate la intrarea în sală, iar după aceea din nou şi minuţios controlate de către o comisie de validare, prezidată de dr. Ioan Suciu şi aleasă de adunare după deschiderea ei, care le-a verificat a doua oară mandatele sau delegaţiile numite „credenţionale", deci înainte de constituirea legală a acestei adunări. Ca oaspeţi au luat parte generalul Leonte din armata României, precum şi delegaţia corpului de ofiţeri de la Mircurea-Ciuc, sosită anume cu un tren special militar, printre care căpitanii Băgulescu şi Mărculescu împreună cu locotenentul Jiteriu. Au fost de faţă şi delegaţi ai celorlalte provincii alipite la România, urmând ca şi ele să formeze ca şi Transilvania un stat unitar, cu ţară liberă şi veche, ca de pildă profesorul universitar Alexandru Procopovici şi Cazacliu din Bucovina, precum şi

https://biblioteca-digitala.ro

Pantelimon Halipa din Basarabia[16]. Au mai fost invitaţi ca oaspeţi onorifici şi figurile de vază ale unor foşti întemniţaţi politici sau deportaţi în lagăre de concentrare, exilaţi, refugiaţi, dispăruţi sau fruntaşi de seamă din ofiţerii care dezertaseră din fosta armată austro-ungară. N-a putut să vină la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia niciun bărbat de stat cu răspundere politică din România. Starea de lucruri era de aşa natură în momentele acelea, încât fraţii noştri din patrie erau grăbiţi să-şi organizeze treburile lor proprii de interes naţional şi românesc în ţara şi capitala lor abia eliberate de sub ocupaţia germană. Noi ştim că primul lor gând era îndreptat frăţeşte spre Alba-Iulia, că erau cu tot sufletul alături de noi. Ştiam şi aceea că prin acţiunile lor multiple, atât pornite din Bucureşti, cât şi dirijate de la Paris, unde urma să aibă loc Conferinţa de Pace, aveau să-şi îndeplinească rolul lor cu prisosinţă, fiind factori primordiali ai unităţii noastre naţionale, deci a descătuşării noastre de sub dominaţia imperialistă a monarhiei de odinioară.

Sala unde s-a desfăşurat adunarea constituantă era de un aspect sobru, dar impozant, atât prin numărul delegaţilor şi invitaţilor, cât mai ales prin decorul steagurilor Antantei, arborate la dreapta şi la stânga bradului din mijlocul peretelui unde fâlfâiau faldurile tricolorului nostru. Scena era dominată de drapele Franţei şi ale Statelor Unite ale Americii, alături de steagul nostru, ornamentând în continuare de o parte şi de alta sala cu celelalte drapele ale statelor aliate, ale Marii Britanii, Italiei, Belgiei, Cehoslovaciei şi Serbiei. Pe marea scenă erau membrii Consiliului Naţional Central de la Arad, adică fruntaşii Partidului Naţional Român şi ai Partidului Social-Democrat, în fruntea lor fiind arhiereii celor două culte româneşti, ortodocşii şi greco-catolicii, care s-au îmbrăţişat şi s-au sărutat frăţeşte în faţa publicului. În prim plan i-am văzut pe dr. Teodor Mihali, dr. Ştefan Cicio-Pop şi dr. Vasile Goldiş, precum şi pe maiorul Alexandru Vlad, comandantul suprem al gărzilor naţionale române din Transilvania. Pe scenă erau şi invitaţii de onoare, ofiţerii armatei române şi reprezentanţii celorlalte provincii unite cu România.

Adunarea constituantă a fost deschisă cu o scurtă alocuţiune rostită de dr. Ştefan Cicio-Pop, preşedintele Consiliului Naţional Român Central de la Arad, care a convocat această adunare. Apoi s-a trecut la validarea mandatelor celor 1.228 delegaţi oficiali. Aici este locul să precizez că parlamentarii de drept în număr de 548 delegaţi erau indicaţi de funcţiunile ocupate de aceştia în organismele şi institutele naţiunii române, unde fuseseră desemnaţi tot prin voturi anterioare de membrii organismelor şi institutelor respective. Astfel aceşti delegaţi oficiali erau după cum urmează: reprezentanţii bisericii române, episcopii, vicarii, protopopii,

[16] Alexandru Procopovici era din Bucovina, iar din Basarabia era Cazacliu şi Pan Halipa. Pantelimon Halipa a fost fruntaş al mişcării naţionale din Basarabia, militant pentru unirea Basarabiei cu România, ministru de stat şi ministru al Basarabiei, deputat şi ministru al guvernului român în mai multe rânduri.

https://biblioteca-digitala.ro

delegaţii consistoarelor şi capitlelor, apoi delegaţii societăţilor culturale româneşti, reprezentanţii colegiilor de la şcolile medii civile, ai institutelor de teologie şi pedagogie. În continuarea listei acestor parlamentari de drept la adunarea constituantă a Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia erau delegaţii societăţilor universitare româneşti, cei ai fundaţiilor şi forurilor române, apoi delegaţii reuniunilor de învăţători, ai reuniunilor de meseriaşi români, ai societăţilor financiare şi economice româneşti, precum şi delegaţii presei române din Transilvania. Lista mai era completată cu trimişii sau delegaţii reuniunilor de lectură româneşti, ai reuniunilor de cântări şi muzică, ai tinerimii universitare române şi ai consiliului tehnic central român din Budapesta. Lista parlamentarilor de drept se încheie cu delegaţii gărzilor naţionale şi cu delegatele reuniunilor de femei române. După citirea raportului comisiei de validare, prezentat de preşedintele ei, dr. Ioan Suciu, adunarea a validat cu unanimitate cei 1.228 delegaţi oficiali. Atunci, dr. Ştefan Cicio-Pop, care a deschis şedinţa şi a prezidat-o până în acest moment, a declarat că adunarea constituantă era legal constituită şi deci putea să ia hotărâri valabile în numele naţiunii române. În continuare s-a trecut la alegerea prezidiului, care era alcătuit din: George Pop de Băseşti ca preşedinte, iar în demnitatea de copreşedinţi au fost aleşi arhiereii celor două culte ale românilor, adică Ioan Ignatie Papp, episcopul ortodox şi Demetrie Radu, cel greco-catolic, iar ca vicepreşedinţi au fost aleşi dr. Ştefan Cicio Pop şi socialistul Ioan Flueraş. Venerabilul Gheorghe de Băseşti a inaugurat istorica dezbatere a unirii în adunarea constituantă cu o scurtă cuvântare, apoi s-a intrat în ordinea de zi cu magistralele discursuri ale fruntaşilor. Cel dintâi a vorbit dr. Vasile Goldiş, care a prezentat proiectul de rezoluţie, întocmit de Marele Sfat al naţiunii române la 30 noiembrie 1918, după cum s-a pronunţat oratorul. Pe marginea acestui proiect al actului unirii şi-au ţinut discursurile lor din partea Partidului Naţional Român dr. Iuliu Maniu, iar în numele socialiştilor a vorbit tipograful Iosif Jumanca. Expozeul primului era un complex de date istorice şi economice privind trecutul neamului nostru. Discursul acesta, amplu şi documentat din punct de vedere politic, a fost integral publicat, ca şi celelalte discursuri rostite la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, în organul oficial al Consiliului Central Român din Arad, în nr. 20 din 3 decembrie 1918 până la nr. 23 din 7 decembrie 1918, în ziarul „Românul" din Arad, după notele stenografice ale lui Vasile Vlaicu, şef-contabilul Băncii Generale de Asigurări şi angajat de acest ziar ca stenograf al Marii Adunări. L-am văzut pe Vasile Vlaicu ocupând locul şi el ca delegat la masa presei din faţa tribunei alături de ceilalţi ziarişti participanţi. Tot astfel a fost stenografiat şi discursul tipografului Iosif Jumanca, apărut în întregime în ziarul „Românul", la pagina întâia a nr. 21 din 4 decembrie 1918. Expozeul socialistului Iosif Jumanca era o pledoarie a principiilor democratice care stăteau la baza actului unirii, arătând că Partidul Social-Democrat a aderat la unire *„ca adevăraţii reprezentanţi ai muncitorimii româneşti din Ungaria, Transilvania şi Banat"*, accentuând în continuare că *„venim să declarăm în faţa prea-*

https://biblioteca-digitala.ro

cinstitei adunări, în faţa Internaţionalei socialiştilor şi în faţa întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor." Apoi a spus socialistul tipograf Iosif Jumanca textual următoarele: *„Noi vrem şi suntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea unirii. Noi suntem proletari, noi ducem o luptă de clasă – în lupta aceasta suntem solidari cu toţi fraţii. Cu toţii suntem pentru transformarea societăţii, astfel ca fiecare să fie liber şi stăpân pe sine însuşi. Dar solidaritatea aceasta nu o înţelegem în aşa fel ca să fim şi pe mai departe sateliţii unui partid, nu voim să fim şi pe mai departe o clasă fără importanţă, care n-are la dispoziţie nici mijloacele de afirmare şi dezvoltare – de aceea când aderăm la unirea tututor românilor, voim totodată şi posibilitatea de dezvoltare a muncitorimii române, voim să deschidem porţile largi în această ţară românească nouă, ca să se dezvolte şi să progreseze şi poporul muncitor, aşa cum au progresat şi popoarele muncitoare din apus. Social-democraţia nu-i identică cu lipsa simţului naţional, noi nu zicem „ubi bene, ibi patria", ci acolo unde ţi-e patria, acolo să-ţi cauţi fericirea vieţii tale. De aceea, noi nu ne temem că nu vom avea puterea drepturilor la o viaţă liberă. Când aderăm la unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simţul acesta, ci din convingerea fermă şi conştiinţa clară că prin postulatele luate în rezoluţia prezentă sunt cuprinse toate celelalte garanţii pentru democratizarea României.*"

După aceste discursuri, nemailuând altcineva cuvântul, preşedintele a pus la vot proiectul de rezoluţie, iar întreaga sală a răspuns cu un ropot de aplauze şi ovaţiuni, proclamând cu entuziasm şi în mod unanim actul unirii. Publicul din sală a manisfestat un extaz neînchipuit de vibrant. Era momentul culminant al zilei istorice, când s-a aclamat alipirea Transilvaniei la România şi constituirea noului stat unitar. Iar când preşedintele a anunţat cu voce tremurândă de bucurie şi cu însufleţită emoţie că *„unirea a fost votată unanim"*, sala a izbucnit în delir şi euforie. Clipele acestea au fost marcate prin glasul clopotelor tuturor localităţilor din Transilvania, întrucât Consiliul Central Român din Arad dăduse anterior îndrumări tuturor bisericilor şi lăcaşurilor sfinte din mănăstirile celor două culte ale românilor de dincoace de Carpaţi, ca să tragă clopotele ca la marile praznice sau să bată toaca între orele 10 şi 12 în duminica de 1 decembrie 1918.

După votarea unirii, dezbaterile adunării constituante au continuat. Dr. Alexandru Vaida a propus adunării să voteze mai departe compoziţia Marelui Sfat Naţional, prezentând şi o listă cuprinzând 130 de fruntaşi ai vieţii publice a naţiunii române din Ardeal şi Banat, care să formeze un for reprezentativ sau un parlament, un aşa zis corp legiuitor sau legislativ al naţiunii noastre. În afară de aceşti 130 de membri ai Partidului Naţional Român, Marele Sfat Naţional a fost completat la propunerea oratorului cu încă 20 de membri ai Partidului Social-Democrat, plus arhiereii, prepoziţii capitulari, vicarii, arhimandriţii şi protosinghelii, deci cu demnităţile superioare ale clerului din ambele confesiuni. În total Marele Sfat Naţional a ajuns să aibă 212 membrii, aceştia urmând să conducă treburile românilor din Transilvania ca un for reprezentativ, legiuitor, exercitând funcţiuni legislative şi de îndrumare. Adunarea constituantă a votat lista Marelui Sfat Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

Şedinţa a fost încheiată cu cuvântările episcopilor dr. Demetriu Radu şi altul Ioan Ignatie Papp, care scoţând în evidenţă importanţa hotărârilor luate de Adunare, le-a binecuvântat.

După închiderea acestei întruniri, întreg publicul din sală a intonat în cor „Deşteaptă-te române!"

Cea mai mare parte a publicului a coborât din cetate în câmpia plebiscitului, unde a asistat la marea adunare a maselor populare. Împreună cu toată lumea ne-am dus şi noi acolo, să-i găsim pe reprezentanţii veniţi din Banat şi ne-am ataşat de grupul lor. I-am descoperit uşor prin mulţimea coloanelor înşirate în jurul tribunelor improvizate în această câmpie, mai ales că şi episcopul Caransebeşului, dr. Miron Cristea, se îndrepta în aceeaşi direcţie, fiind programat să vorbească poporului de la o tribună în faţa căreia erau strânşi bănăţenii. Ne-am luat după el şi am ajuns bine la destinaţie, putând să-l ascultăm pe viitorul patriarh al României în seducătoarea lui elocinţă.

Ne-am ghidat şi după unele steaguri tricolore din satele provinciei noastre, care ştiam că purtau la vârful lor, ca semn de recunoaştere, legat un buchet de busuioc.

Adunarea plebiscitară ne-a uimit prin grandoarea şi coloritul caleidoscopic al mulţimilor populare fără număr, care îşi manifestau virtuţile străbune şi delirul lor fascinant într-o exaltare de nedescris. Am asistat la un spectacol unic şi inegalabil, pe care ni-l prezenta poporul nostru într-o formă şi un conţinut de miraj ca într-un basm fantastic. Am simţit cum clocotea în sufletul său vigoarea sănătoasă, care îi dădea prospeţimea unei energii polivalente. Avea siguranţa şi încredrea în propriile sale puteri. Am desluşit din privirile pline de bucurie ale oamenilor sclipiri de nădejde în viitor, de noi biruinţe şi realizări care să îi aducă nu numai libertate, dar în special împlinirea dreptăţii naţionale şi sociale. Adunarea plebiscitului a luat sfârşit printr-o delirantă însufleţire exprimată cu aclamarea şi ratificarea unirii, precum şi cu proclamarea de către masele populare a constituirii noului stat unitar şi întregit al României pe baza principiilor arătate în actul votat. Mulţimile s-au împrăştiat în ordine şi disciplină, potolindu-şi entuziasmul lor prin cântece şi marşuri româneşti. Oraşul Alba-Iulia a trăit o zi de mare praznic al naţiunii române. Cei mai mulţi dintre participanţi s-au înapoiat acasă în comunele lor, încă în după-amiaza aceea, aşa cum veniseră, fie pe jos, în căruţe sau cu alte mijloace de transport, iar cei mai îndepărtaţi cu trenuri puse la dipoziţia lor, în diversele direcţii. Alţii au mai petrecut în seara aceea prin localurile aglomerate de lume din Alba-Iulia, ca să se ospăteze şi să se veselească. Restaurantele şi cârciumile din oraş au radiat de voioşia clienţilor şi de petrecerile populare în stil naţional, cu lăutari şi cântăreţi. Chiar şi atmosfera celui mai elegant restaurant al hotelului „Hungaria" din centru, unde locuiau fruntaşii naţiunii, a devenit în seara aceea de 1 decembrie 1918 scena unei sărbători de manieră democratică şi a unei manifestaţii de înfrăţire românească. În jurul unei mese grandioase de tip naţional era strânşi români din diferite regiuni ale Transilvaniei până la Tisa şi Dunăre, deci

https://biblioteca-digitala.ro

şi bănăţeni care petreceau la un ospăţ de manieră străbună. Se găseau alături, la aceeaşi cină, oameni de toate categoriile sociale şi de diferite profesiuni, de la „vlădică la opincă", de la intelectuali până la plugari sau români din popor. În mijlocul acestora se afla şi generalul român Leonte, înconjurat cu sentimente de frăţie. Pretutindeni s-au ţinut scurte toasturi sau cuvântări de ocazie, iar la această cină toţi şi-au închinat paharul cu vin pentru izbânda unirii şi pentru patria-mamă, pentru făurirea României-Mari. În toată Transilvania au fost astfel de ospeţe naţionale.

A doua zi după unire, în dimineaţa de 2 decembrie 1918 s-a ţinut în sala mare a palatului de justiţie din Alba-Iulia prima şedinţă a Marelui Sfat al naţiunii române, ales în ziua precedentă de adunarea constituantă, şedinţă prezidată de venerabilul Gheorghe de Băseşti, zis „Badea Gheorghe". În baza propunerii comisiei de candidare, a fost ales, conform celui de al doilea paragraf al actului unirii, un „Consiliu Dirigent", adică un guvern local şi provizoriu, sub preşedenţia, ca prim-ministru, a dr-lui Iuliu Maniu, având următoarea componenţă ca miniştri sau şefi de resort: dr. Iuliu Maniu, preşedinte şi afacerile interne, dr. Vasile Goldiş – resortul cultelor şi al instrucţiunii publice, precum şi aranjarea raporturilor cu naţionalităţile şi confesiunile conlocuitoare, dr. Ştefan Cicio-Pop – armata şi siguranţa publică, dr. Alexandru Vaida – externe şi presă, dr. Aurel Lazăr – justiţie, dr. Emil Haţiegan – codificare, dr. Aurel Vlad – finaţe, dr. Victor Bontescu – agricultură şi comerţ, dr. Romul Boilă – comunicaţii, lucrări publice, poştă, telegraf şi alimentare, dr. Ioan Flueraş – probleme sociale şi de igienă, dr. Iosif Jumanca – industria, apoi trei miniştri fără resort, şi anume: dr. Vasile Lucaciu, dr. Valeriu Braniţte şi dr. Octavian Goga. Aceasta a fost componenţa iniţială a Consiliului Dirigent, cu sediul la Sibiu, care a fost ales în ziua de 2 decembrie 1918. Ulterior, acest guvern local al Transilvaniei a fost în repetate rânduri remaniat, modificat şi completat cu alţi fruntaşi din viaţa publică a Ardealului, avându-l întotdeauna în funcţia de prim-ministru pe dr. Iuliu Maniu până la desfiinţarea sa. De la Sibiu a fost mutat apoi sediul Consiliului Dirigent la Cluj.

Socialişti români din Consiliu Dirigent, adică Ioan Flueraş, ministrul ocrotirilor sociale şi tipograful Iosif Jumanca, ministrul industriei, au publicat un apel adresat muncitorimii şi apărut în organul Partidului Social-Democrat, „Adevărul", care şi-a mutat redacţia şi administraţia la Sibiu. În acest apel cei doi socialişti au arătat, imediat după proclamarea unirii, în comunicarea lor *Pentru un partid independent social-democrat*, printre altele că: *„La Alba-Iulia, pe lângă unire, s-a hotărât şi înfăptuirea celor mai democratice şi mai drepte legi care vor contribui la fericirea întregului popor. Suntem siguri că tovarăşii vor înţelege şi vor aproba ţinuta noastră la Adunarea Naţională. Ei vor primi cu linştire şi faptul că doi dintre tovarăşii noştri sunt delegaţi în Consiliul Dirigent, care este astăzi guvernul Ardealului şi în sânul căruia vom avea putinţa de a lucra după convingerile lor socialiste pentru binele şi fericirea întregului popor.*[17]" Ziarul

[17] *Către poporul muncitor român, semnat Comitetul conducător al Partidului social-democrat din Ardeal*, în „Adevărul", 14, nr. 48 din 2/15 decembrie 1918, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

„Adevărul" al socialiştilor români şi-a instalat sediul pe lângă Consiliul Dirigent la Sibiu, începând cu numărul 48 din anul 1918.

Presa vremii a publicat şi manifestul Consiliului Dirigent, adresat către naţiunea română în ziua de 11 decembrie 1918, în care arăta că *„până la înfăptuirea definitivă a unirii"*, Ardealul şi Banatul au ajuns sub guvernarea sa şi că prin aceasta ţinuturile locuite de români s-au rupt de statul ungar. În continuare manifestul expunea un program de guvernare din care desprindem esenţialul.

„Vrem ca pe pământul ţării noastre să stăpânească dreptatea şi libertatea. Dreptate şi libertate nu numai pentru români, ci şi pentru naţiunile conlocuitoare, pe care soarta de veacuri ni le-a pus de vecine. Vrem să stăpânească dreptatea şi libertatea nu numai pentru cel tare şi puternic, ci şi pentru cel slab şi umilit. Dreptatea să fie pentru plugar, ca şi pentru negustor şi meseriaş. Toţi deopotrivă să-şi afle fericirea şi îndestularea pe acest pământ strămoşesc, cinstiindu-se unul pe altul şi ajutându-se reciproc. Vom înfăptui un regim curat democratic pe toate tărâmurile vieţii publice: votul obştesc direct, egal şi secret pe comune, proporţional pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, judeţe ori parlament, desăvârşita libertate de presă, asociere şi întrunire, libera propagandă a tuturor gândirilor omeneşti; vom realiza o radicală reformă agrară. Pământul care şi până atunci a fost muncit cu sudori de sânge, în decurs de veacuri, de către plugari, să ajungă în stăpânirea ţăranului. Vrem ca muncitorimea industrială, temelia vieţii economice în zilele noastre, încă să-şi afle îndestularea şi mijloacele bogate de răsplată a muncii sale...[18]*"*

Serviciul judeţean al Arhivelor Naţionale Timişoara, fond *Aurel Cosma jr.*

[18] *Manifestul Consiliului Dirigent către naţiunea română din Transilvania, Banat şi Ţara ungurească*, în „Adevărul", 14, nr. 50 din 16/29 decembrie 1918, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Aurel Cosma jr.

22. Adeziunea şvabilor din Banat la Unirea de la Alba-Iulia. Adunarea naţională a şvabilor de la 10 august 1919 în Timişoara

Poporul şvab din Banat a ţinut în duminica de 10 august 1919, la Timişoara, în „Casa Germană" din localitate, o mare adunare naţională pentru a decide şi a proclama aderarea sa la unirea cu România, votată de români în Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918, organizând întrunirea lor după modelul adunării noastre naţionale din cetatea lui Mihai Viteazul şi după sistemul aplicat de saşii din Ardeal, când aceştia au hotărât la 8 ianuarie 1919, în oraşul Mediaş, să se unească şi ei, ca şi noi, românii, cu România, pe baza principiilor democratice pronunţate la Alba-Iulia.

Dorinţa lor de unire şi de adeziune era manifestă şi exprimată încă din toamna anului 1918, dar nu putea să fie realizată mai devreme din cauza ocupaţiei militare a Banatului de către trupele puterilor aliate din Apus, învingătoare ale primului război mondial. Şi aceasta numai după ce partea de nord-est a Banatului, până la linia demarcaţională de la râul Mureş şi de la hotarele provinciei noastre, care despărţeau Banatul de Ardeal, a fost evacuată conform Conferinţei de Pace de la Paris. Tot din această cauză au ţinut şi românii din Banat o Mare Adunare Naţională şi Populară la Timişoara, în aceeaşi zi de 10 august 1919, în câmpia târgului (azi locul unde s-au construit noile cartiere cu blocuri de locuit în zona „Circumvalaţiunii"). La imensa întrunire a tuturor românilor din provincia noastră, la care a participat şi populaţia celorlalte naţionalităţi conlocuitoare, s-a ratificat pe cale plebiscitară Unirea de la Alba-Iulia proclamată şi votată la 1 decembrie 1918, împreună cu toate principiile ei de bază, adoptate într-un larg spirit democratic. Această adunare a bănăţenilor are indicată necesitatea confirmării unirii de la Alba-Iulia, întrucât foarte mulţi delegaţi oficiali şi reprezentanţi ai poporului nostru, trimişi să voteze alipirea fără condiţii la România, au fost atunci împiedicaţi să treacă linia demarcaţională a ocupaţiei militare de către santinelele şi patrulele trupelor aliate de ocupaţie şi să meargă la Alba-Iulia.

https://biblioteca-digitala.ro

La adunarea populară organizată în Timişoara, la 10 august 1919, deci în aceeaşi duminică în care s-a întrunit şi Conferinţa Naţională a celor vreo mie de delegaţi oficiali ai poporului şvab din Banat, reprezentând 33 de comune locuite de naţionalitatea acestui neam, alături de români au venit, la marele plebiscit de pe câmpia târgului şi citadini sau plugari şvabi, care nu erau aleşi ca reprezentanţi pentru adunarea lor naţională de la „Casa Germană", convocată de profesorul dr. Mihai Kausch[1].

Primele licăriri ale ideilor de libertate naţională şi culturală ale şvabilor din Banat au fost exprimate în public, după ce românii, din iniţiativa şi sub preşedenţia lui Aurel Cosma, avocat, pe atunci căpitan în armata austro-ungară, au înfiinţat cel dintâi Consiliu Naţional Român din Timişoara. Acest fruntaş al naţiunii române a declanşat în spirit revoluţionar, la 31 octombrie 1918, lupta pentru cucerirea libertăţii naţionale şi a dreptăţii sociale pentru poporul român, asuprit până atunci de monarhia dualistă. La îndemnul şi după modelul românilor au fost constituite şi celelalte consilii naţionale ale popoarelor conlocuitoare. Astfel s-a format şi Consiliul Naţional Şvăbesc sub preşedenţia profesorului dr. Iosif Striegl[2], care şi-a formulat ideea acţiunii sale cu ocazia tratativelor purtate la 13 şi 14 noiembrie 1918, la Arad, între Consiliul Naţional Român Central şi între ministrul Jászi Oszkár, din partea guvernului revoluţionar al Ungariei. Ministrul a venit în acest scop să negocieze împăcarea cu naţiunea română, care adresase, la 9 noiembrie 1918, o notă ultimativă guvernului revoluţionar al lui Károlyi Mihály din Budapesta, provocând acest guvern să predea imediat stăpânirea asupra comitatelor locuite de români. Tratativele lui Jászi Oszkár cu fruntaşii naţiunii române însă au eşuat, deoarece românii nu se învoiau la propunerea lui Jászi, ca să rămână în cadrul statului ungar federalizat după sistemul de organizare administrativă a Elveţiei. Această despărţire de monarhie a dat naştere la imediata convocare a Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia, când românii din fosta Ungarie s-au despărţit de dominaţia străină, votând la 1 decembrie 1918 unirea cu România.

Declaraţiile profesorului dr. Iosif Striegl au fost publicate de ziarul „Românul" din Arad, când un redactor al acestei gazete oficiale a Consiliului Naţional Român

---

[1] Dr. Kausch Michael (1877, Modos – 1922 Timişoara), pedagog şi parlamentar. Studii teologice, de germanistică şi hungarologie la Budapesta şi Cluj. Activitate didactică la Czegled, Biserica Albă, Szeged; în 1919, consilier la ministerul naţionalităţilor din Budapesta, după proclamarea republicii se reîntoarce la Timişoara. Din 3 septembrie 1919 a fost numit consilier la Consiliul Dirigent pentru învăţământul german; conducător al „Deutsch Schwäbische Volkspartei"; mai 1920 a înfiinţat Deutsch-Schwäbische Kulturverband, membru în parlamentul din Bucureşti.

[2] Josef Striegl (1874, Jamu Mare – 1945, Arad), studii de teologie, germanistică, hungarologie, latină la Budapesta, pedagog la Szeged; până în 1918 locţiitor al şefului „Bauernverein" din Timişoara, membru al Consiliului naţional şvăbesc; internat de autorităţile româneşti la Făgăraş împreună cu Kaspar Muth.

https://biblioteca-digitala.ro

Central din Arad i-a luat un interviu în trenul special, în care se afla ca însoţitor al ministrului Jászi Oszkár. În acest tren era şi deputatul sas Emil Neugeboren[3] în suita ministrului maghiar. Dar profesorul dr. Iosif Striegl şi-a publicat declaraţiile sale şi în cotidianul „Temeswarer Zeitung", numărul din 16 noiembrie 1918, care în general erau asemănătoare cu interviul din „Românul" şi cuprindeau următoarele revendicări pentru naţionalitatea şvabă conlocuitoare din Banat:

„Pretenţiuni expansive, iridente, nu avem, stat în stat nu voim, dar lucrăm împreună cu toţi ceilalţi conaţionali ai noştri din ţară. Accentuez că poporul sas, deşi urma din oportunism o altă politică, nu a trăit niciodată în duşmănie cu poporul român. Noi dorim următoarele: cultura noastră specială să fie apărată şi dezvoltarea ei garantată; cerem să ne rămână neatinse averile naţionale; aşa-zisa Universitate Săsească să rămână în mâna noastră". (Extras din ziarul „Românul").

Afirmarea efectivă a acţiunii şvăbeşti, în sensul promovării ideii de a se integra în noul stat unitar al României, a început după votarea de către români, la Alba-Iulia, în duminica de 1 decembrie 1918, a unirii cu România pe baza celor mai largi principii democratice. Aşa a ajuns poetul Victor Orendi Homenau să înfiinţeze în Timişoara (cartierul Josefin), la 9 decembrie 1918, o societate culturală, numită „Kulturband der Banater Schwaben", cu scopul de a milita pentru alipirea Banatului la România şi integrarea naţiunii şvabe ca cetăţeni loiali în noul stat unitar român. În spiritul acestei mişcări, sub masca activităţii culturale, şvabii şi-au început acţiunea lor pentru a proclama, la fel ca şi românii la Alba-Iulia, aderarea lor şi încorporarea cu întregul Banat în cadrul noului stat unitar al României. În acest sens, deoarece nu puteau să-şi afirme în mod făţiş şi public idealul lor din cauza ocupaţiei militare a Banatului, s-au înţeles cu dr. Aurel Cosma, preşedintele Consiliul Naţional Român din Timişoara, care a condus delegaţiile poporului român din Banat la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. La îndemnul său şi cu sprijinul acestuia, o delegaţie a poporului şvab din Banat, în special gospodari şi agricultori, în frunte cu avocatul dr. Ladislau Müller,[4] s-a înfăţişat la Arad, în duminica de 29 decembrie 1918, înaintea generalului francez Henri Berthelot. Acest erou al Franţei a făcut un popas la graniţa de vest a pământului românesc ca să-i cunoască pe bravii fii ai naţiunii române. Generalului francez i-a fost predat un memoriu, pe care să-l înainteze Conferinţei de Pace de la Paris. În acest memoriu, naţionalitatea conlocuitoare din Banat, adică poporul şvab, îşi exprima dorinţa de a-şi decide soarta în temeiul dreptului de autodeterminare, ca Banatul să fie unit cu România, iar poporul şvab să fie integrat cu toţi locuitorii de limbă germană de aici în noul stat unitar al României. Memoriul acesta al şvabilor a fost publicat şi comentat favorabil de ziarul „Românul" de la Arad, în numărul 46 din 5 ianuarie

---

[3] Este autorul cărţii *Az erdélyi szászok*, Budapesta, 1913.

[4] Dr. Ladislau Müller (1887, Glogovăţ – 1983, Chomedey/Canada); studii juridice la Budapesta şi Cluj, judecător, avocat la Arad, Oradea, Becicherecul Mare; după 1919 s-a afiliat la „Volksgemeinschaft", condusă de dr. Kaspar Muth.

https://biblioteca-digitala.ro

1919. El a ajuns la destinație, fiind comunicat Conferinței de Pace de la Paris, inițial prezidată de Raymond Poincaré apoi, de la începutul anului 1919, de către primul ministru al Franței, de Georges Clemanceau. Această știre a și fost publicată de cotidianul „Dimineața" din București, în numărul din 27 ianuarie 1919. Ziarul din capitală a subliniat că *„națiunea șvabă are via dorință ca asupra Banatului să fie luată stăpânirea de către națiunea română, tot așa de simpatizată ca și cea franceză, în care avem deplina încredere întru tot ce privește drepturile noastre. Până ce va fi cu putință acestea, dorim ca trupe franceze să ocupe Banatul"*.

Înainte de desfășurarea acestor evenimente, deci la scurt timp după unirea românilor de la Alba-Iulia, fruntașul politic al sașilor din Ardeal, dr. Rudolf Brandsch – un mare animator și un entuziast partizan al unirii germanilor din Transilvania cu România și un bun prieten al românilor – a venit la Lugoj, în Banat. El a promovat cauza idealului de unitate germană în sânul sașilor și șvabilor, ca întreaga națiune germană din Transilvania să se alipească la România, devenind astfel cetățeni loiali noului stat unitar al României. În acest sens a și publicat articole în gazeta de limbă germană, în „Südungarn". Tot la Lugoj a avut dr. Rudolf Bransch dezbateri cu reprezentanții poporului șvab din Banat, ca să acționeze cu toții împreună și alături de națiunea săsească pentru a adera la hotărârile românilor de la Alba-Iulia. Sașii din Ardeal au votat în unanimitate și au proclamat cu mare elan și încredere, în orașul Mediaș, la 8 ianuarie 1919 (miercuri), unirea cu România și aderarea lor la hotărârile românilor de la 1 decembrie 1918, din Alba-Iulia, precum și la principiile fundamentale, decretate de actul unirii. La Lugoj, promotorul acestei acțiuni de adeziune era însuflețitul tipograf Heinrich Anwender[5], care a lansat, în spiritul acestui ideal național comun, mai multe apeluri către populația șvăbească, în ziarul său „Lugoscher Zeitung", în limita admisă de cenzura comandamentelor trupelor de ocupație militară. Acesta a insistat îndeosebi pentru ca și șvabii din Banat să convoace o adunare națională a lor și să proclame, pe baza dreptului de autodeterminare, dorința lor, liber exprimată, de aderare la actul unirii de la Alba-Iulia. Dar acest lucru nu era încă posibil, din motiv că armata de ocupație militară a Banatului nu admitea niciun fel de acțiune politică, în special din partea germanilor.

Situația politică a Banatului s-a schimbat în vara anului 1919. La dispoziția Conferinței de Pace de la Paris, o jumătate de parte a provinciei, adică nord-estul Banatului, a fost evacuată de trupele de ocupație militară, aliații puterilor din Apus lăsând numai câte un comandament local de ofițeri superiori francezi, ca să predea în stăpânirea administrației române zona aceasta. Așa s-a ajuns, în ziua de 23 iulie 1919 (luni), să fie preluată, în prezența generalului francez De Tournadre, admi-

[5] Heinrich Anwender (1882, Moravița – 1948, Beba Veche), maistru tipograf din 1904, proprietar de tipografie la Lugoj (1908–1934), membru fondator al „Ungarländische Deutsche Volkspartei", din 1919 membru în parlamentul României; fondator al Clubului șvabilor tineri.

https://biblioteca-digitala.ro

nistrația românească și stăpânirea, în numele Consiliului Dirigent Român de la Sibiu, de către primul prefect român al Timișorii, adică dr. Aurel Cosma, care s-a instalat singur în această funcțiune. Cel dintâi prefect român al municipiului Timișoara și al județelor unificate Timiș și Torontal a izbutit, cu însuflețita încredere a populației citadine și rurale, în special cu ajutorul entuziast al locuitorilor șvabi, să introducă noua administrație românească în spiritul democratic dominat de actul unirii și făuririi noului stat al României întregite. La o săptămână, după ce organele administrative românești au fost instalate la posturile lor și la autoritățile locale respective, au intrat la Timișoara, într-un elan euforic și într-o atmosferă de extaz, trupele de infanterie și artilerie ale armatei române, sub comanda colonelului Virgil Economu. Întreaga populație a orașului și sătenii din împrejurimi, fără deosebire de naționalitate, au ovaționat pe bravii ostași ai României pe artera principală, de la începutul străzii Recașului (azi „Calea Dorobanților") până în actuala „Piața Unirii", unde s-a desfășurat solemnitatea oficială de primire. Pe tribuna din fața clădirii de atunci a prefecturii, adică în „Piața Unirii" de azi, a rostit o cuvântare de bun-venit adresată armatei române și comandantului ei, colonelul Virgil Economu, și reprezentantul șvabilor din Banat, Karl Möller[6]. Intrarea armatei române la Timișoara a avut loc în duminica de 3 august 1919. Unitățile de jandarmi români au sosit în prealabil, la începutul lunii august.

Prima grijă a noului prefect român a fost să organizeze la Timișoara o mare adunare a poporului, care să ratifice și să proclame la fața locului, în Banat, unirea cu România și în același timp să îndemne și pe fruntașii poporului șvab să procedeze la fel. Așadar, a fost convocată și ținută adunarea românilor de la 10 august 1919, în câmpia târgului, precum și adunarea șvabilor la „Casa Germană" din Timișoara. În problema șvabilor, prefectul doctor Aurel Cosma a discutat cu devotatul său prieten politic, cu profesorul dr. Mihai Kausch (decedat în luna ianuarie 1943). Acesta a luat inițiativa de a convoca adunarea șvabilor din Timișoara. Au fost vreo mie de delegați oficiali ai națiunii șvăbești, reprezentând 33 de comune sau orașe. La adunare, profesorul dr. Mihai Kausch a supus votării o rezoluție, prin care șvabii din Banat adoptă actul unirii de la Alba-Iulia și se pronunță cu însuflețire pentru unirea cu România. Printre altele adunarea șvabilor a accentuat în hotărârea sa: *„Deoarece noi vedem în manifestul de la Alba-Iulia o garanție că statul nostru în viitor ne va asigura dezvoltarea liberă a caracterului nostru poporal, folosirea liberă a limbii materne și deci pe amândouă – caracterul și limba – le vom*

---

[6] Karl Möller (1876, Viena – 1943, Jimbolia); studii Școala de război din Viena; 1914, maior, șef de stat major la Divizia de Infanterie nr. 34 (Divizia bănățeană), 1916, colonel al regimentului de Infanterie maghiar nr. 65; 1919, cofondator al „Deutscher Kulturband", Timișoara, membru al delegației care în 15 august a înmânat Consiliului Dirigent „Rezoluția șvabilor", viceprimar la Timișoara (1919), membru al consiliului de conducere al Consiliului popular german din Timișoara, senator (1919–1926), din 1920, împreună cu Gabriel la Volksgemeinschaft

https://biblioteca-digitala.ro

putea promova nestingherit pe teren politic, cultural, economic şi social, dorim ca Banatul să fie unit cu România".

După votarea şi proclamarea Unirii de către reprezentanţii poporului şvab din Banat, o delegaţie a acestei adunări a fost trimisă, în frunte cu gospodarul Anton Anton[7] din comuna Variaş, la Sibiu, ca să aducă la cunoştinţa Consiliului Dirigent Român hotărârea lor. Delegaţia s-a prezentat în ziua de 15 august 1919 la Sibiu, când şapte membrii ai Consiliului Dirigent Român au primit-o într-un cadru solemn. Cu acest prilej agricultorul Anton Anton a subliniat în cuvântarea sa. *„Am venit aici ca reprezentanţi ai poporului german din Banat pentru a Vă face cunoscut că poporul nostru s-a alăturat în unanimitate României. Noi am făcut aceasta cu inimă cinstită, fiindcă vedem în hotărârile Adunării Naţionale a Românilor de la Alba-Iulia posibilitatea de a ne manifesta, în noul stat, ca un popor liber şi cum au suferit în trecut naţiunile nemaghiare asta au simţit-o pe piele proprie şi românii. Dumneavoastră ştiţi unde a dus această asuprire a minorităţii".*

Tot în conformitate cu hotărârile adunării şvabilor, în afară de această delegaţie trimisă la Sibiu, a mai plecat o delegaţie, mai restrânsă la Paris, în Franţa, ca să predea Conferinţei de Pace un memoriu, care exprima pe baza dreptului de autodeterminare voinţa poporului şvab de a se uni Banatul cu România. Delegaţia aceasta, formată din patru fruntaşi ai şvabilor, a plecat la Paris în ziua de 12 august şi a sosit în capitala Franţei, unde a fost primită în audienţă de către prim-ministrul Georges Clemenceau, preşedintele Conferinţei de Pace, în ziua de 19 august 1919. Delegaţia celor patru era compusă din: avocatul Ştefan Frêcot[8] din Timişoara, din dr. Andreas Buchmann din Lipova şi din cei doi fruntaşi şvabi din Lugoj: Thomas Fernbascher şi Franz Timon[9]. În fruntea delegaţiei se afla dr. Ştefan Frêcot care, în prezenţa celorlaţi trei colegi şi prieteni ai săi, îi predă memoriul şvabilor preşedintelui Georges Clemanceau cu o scurtă alocuţiune, adresându-i în limba franceză câteva cuvinte explicative şi argumente convingătoare, scoţând în evidenţă, printre altele, îndeosebi motivul acestei intervenţii directe: *„Votând rezoluţiunea de Unire cu România, Adunarea Naţională a Poporului Şvab a ţinut să accentueze două fapte pe care ne permitem, domnule preşedinte, să le supunem în mod special atenţiei*

---

[7] Anton Anton (1872, Variaş – 1951, Variaş), proprietar agricol, în 1906 cofondator al „Ungarländische Deutsche Volkspartei" (Partidul popular german din Ungaria). Purtător de cuvânt al şvabilor bănăţeni, care în 15 august 1919 au înmânat cererile lor Consiliului Dirigent.

[8] Ştefan Frêcot (1887, Timişoara – 1971, Timişoara), studii juridice la Budapesta, dr. în drept (1910), avocat în Banat, şeful delegaţiei care a predat la Conferinţa de pace de la Paris „Resolution der Banater Schwaben", membru al mişcării conduse de Michael Kausch: „Deutsch Schwäbische Volkspartei", avocat al societăţii cultural germane-şvăbeşti (Deutsch Schwäbische Kulturverein), membru în parlamentul de la Bucureşti (1920), exponent al mişcării franceze în Banat după 1945.

[9] Franz Timon, tipograf la Lugoj; 1906–1910 casier la „Viatikum" al tipografilor din Logoj.

https://biblioteca-digitala.ro

Domniei Voastre. Este vorba, mai întâi, de dorința puternic exprimată de unanimitatea Adunării ca tot poporul șvab să fie reunit cu poporul român de civilizație superioară, pe care îl iubește și îl respectă și de care se simte legat prin originea multora din fii săi de rasă comună latină – aici oratorul a făcut aluzie la o parte din șvabi care erau de origine franceză, italiană sau spaniolă. *Secole de viață comună ne-au învățat să apreciem pe vecinii și conlocuitorii noștri la justa lor valoare, iar experiența din timpurile din urmă n-a făcut decât să ne întărească convingerea că numai Unirea cu România va putea să ne ofere garanțiile suficiente pentru existența și progresul nostru".*

Anii de după Unire au marcat o strânsă cooperare și o propășire ascendentă în relațiile amicale dintre românii și șvabii din Banat, mai cu seamă în pătura socială a plugărimii celor două națiuni, deopotrivă de harnice".

dr. Aurel Cosma jr.

Din memoriile lui dr. Aurel Cosma jr.
Timișoara, vara anului 1979
La 60 de ani după unirea șvabilor cu România.

Manuscris aflat la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, fond Aurel Cosma jr.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Aurel Cosma jr.

23. Începuturile activităţii mele de ziarist

Din anii adolescenţei simţeam o deosebită atracţie pentru ziaristică. Am început să scriu deja ca elev de liceu, dar fără să gândesc să public ceva. Am scris şi ungureşte şi româneşte. În limba maghiară, pe lângă lecţiile mele de la liceul de stat, unde urmam învăţământul secundar, am făcut şi alte compoziţii proprii de gen literar, nişte versificări naive, adică încercări de creaţii poetice, iar scrierile mele de istorie literară păreau să fie mai reuşite. Cunoşteam bine literatura maghiară, întrucât am citit nu numai romane şi poezii ale autorilor unguri, dar şi mulţimea de cărţi traduse în ungureşte din literatura universală. Am reuşit să-mi fac, prin năzuinţele mele poprii, o cultură generală pe plan mondial.

Am scris şi o izbutită lucrare, foarte apreciată de profesorii mei şi lăudată la „Önképzökör", adică la societatea de lectură a elevilor cu titlul *Petöfi élete költeményeion*, adică *Viaţa lui Petöfi din poeziile sale*. Am aprofundat toate versurile poetului Alexandru Petöfi şi am extras din ele diversele date privind viaţa sa. Lucrarea aceasta am întocmit-o bine şi am scris-o într-o limbă maghiară frumoasă şi curentă la nivelul literar, dar într-un stil cursiv. Toţi m-au îndemnat să o public. Eu însă am ezitat. N-am dat-o la tipar.

Dorinţa mea era să izbutesc în scrisul românesc, care însă se izbea de greutăţile pe care mi le punea cursul normal şi obligatoriu al învăţării limbii maghiare impuse de liceu. Trebuia să mă limitez la mediul ambient al familiei mele, care putea să-mi ofere condiţii, desigur mai reduse şi mai slabe, pentru a-mi putea satisface dorinţa mea intimă. Ai mei de acasă puteau să-mi dea suflet românesc şi entuziasm, dar nu aveam de la ei ceea ce ar fi reuşit să-mi stimuleze îndeosebi scrisul în limba mea maternă, stilul corect şi expresiile, o şcoală românească. Nu puteam să urmez un liceu românesc, căci în Banat nu aveam niciunul în vremea aceea, iar în Ardeal se găseau numai trei licee admise în monarhia austro-ungară, la Braşov, Blaj şi Beiuş, care însă erau prea îndepărtate de Timişoara, iar mama mea, văduvă pe atunci, n-a vrut să mă lase să plec de lângă ea, singurul ei copil orfan, cu toate că unchiul meu, avocatul dr. Aurel Cosma, stăruise şi îi spunea că el îmi va plăti toate cheltuielile mele de întreţinere şi de studii. M-am mărginit deci la ceea ce puteam învăţa acasă în direcţia literaturii române, pe cale autodidactă, în

https://biblioteca-digitala.ro

afară de îndatoririle mele şcolare ca elev la liceul maghiar. În aceste condiţii dificile mi-am făcut cultura naţională. Nu erau încă începuturile de scris cu atât mai puţin de ziaristică, ci numai pregătirile unui teren sufletesc care să rodească mai târziu. Eu nu am avut norocul ca alţi copii şi tineri să învăţ încă din şcoală ca să scriu româneşte. Eu mi-am deştelenit şi deschis singur drumul spre o carieră pe care am dorit-o şi am visat-o, ca nu numai mintea mea, dar şi condeiul meu să dea roade mai târziu.

N-am ajuns să public decât mai târziu decât alţii, din cauza situaţiei vitrege în care eram obligat să învăţ. Pentru mine litera tipărită avea o semnificaţie solemnă şi nu îndrăzneam să-i umbresc valoarea cu modestele mele dibuiri. Aveam o cultură românească de provenienţă atavică, din sânul familiei mele, pe care o dezvoltam mereu pe cale autodidactă cu lecturi particulare. Căutam publicaţii româneşti pe la familiile înrudite sau pe la prieteni. Cu toate că am urmat şcoala primară şi liceul în limba maghiară, ai mei de acasă m-au îndemnat şi m-au ajutat să cunosc şi să învăţ literatura şi istoria poporului român, să-mi iubesc naţiunea al cărui fiu eram. Am avut la îndemână diverse publicaţii şi reviste româneşti, care apăreau în Transilvania, precum şi unele primite din România, atât de bunicii mei cărturari, cât şi de unchiul meu avocat. Acesta avea şi o frumoasă bibliotecă românească. Am găsit cărţi de lectură şi în colecţiile învăţătorului cărturar Emeric Andreescu[1], pe atunci publicist şi ziarist, ca pensionar la Timişoara, care îi succedase ca dascăl la şcoala din comuna Beregsăul Mare bunicului meu, Damaschin Cosma[2], comună în care se născuseră unchiul şi tatăl meu. Multe cărţi de literatură românească am împrumutat de la biblioteca societăţii de lectură din Timişoara[3], în cartierul nostru al Fabricului, numită „Casina Română", unde am găsit serii complete din „Biblioteca pentru toţi" şi „Biblioteca Minerva" de la Bucureşti, precum şi numeroase volume de literatură românească publicate de editurile din Bucureşti şi de cele din centrele de cultură românească din Transilvania, ca de exemplu din Braşov, Sibiu, Cluj, Arad etc.

Aveam, prin urmare, la dispoziţie numeroase surse de aprovizionare intelectuală în spirit românesc, pe care desigur le-am folosit în cea mai largă posibilitate

---

[1] Emeric Andreescu, învăţător la Beregsău, a editat „Junimea română" (1890–1891), săptămânal şi de două ori pe lună şi revista „Săteanul", care a apărut săptămânal, între august-decembrie 1891; autor de manuale şcolare: *Deprinderi în computul din cap. Manual pentru învăţătorii români de la şcoalele poporale*, Timişoara, 1874; *Fizica experimentală. Manual pentru şcolarii despărţământului V-VI din şcoala poporală*, Timişoara, 1878; *Istoria naturală*, Timişoara, 1876; *Istoria patriei*, Timişoara, 1886.

[2] Cosma Damaschin, învăţător la Beregsău, Ghiroda, Topolovăţ, colaborator la mai multe periodice.

[3] Reuniunea română de lectură din Timişoara, înfiinţată sub preşedenţia lui Traian Lungu, cu 59 membri fondatori. Pentru activitatea ei, vezi Nicolae Ilieşiu, *Istoricul Reuniunii de lectură din Timişoara*, 1925.

https://biblioteca-digitala.ro

în timpul liber. Ceasurile de recreaţie mi le întrebuinţam cu lecturi româneşti, poate în dauna sănătăţii mele, căci în anii copilăriei şi adolescenţei mele eram debil. Nu puteam să-mi stăpânesc pofta de lectură, distractivă şi utilă. Am citit foarte mult, uneori neglijându-mi obligaţiile şcolare. Eram mulţumit şi de notele ce le primeam la liceu. Nu aveam ambiţia să fiu eminent, căci aceasta nici nu se putea pentru un elev „valah". În clasele de învăţământ, noi, elevii români şi sârbi eram puşi să stăm în ultimele bănci. Cele din faţă erau întotdeauna destinate pentru fiii potentaţilor unguri ai zilei. Am avut de înfruntat şi şovinismul profesorilor, care păreau slugarnici faţă de odraslele oamenilor de vază ai maghiarilor, iar faţă de noi, „minores gentes", se arătau pe faţă ostili, cu slabă îngăduinţă când ne ştiam lecţiile mai bine decât protejaţii lor. În această categorie eram noi, elevii sârbi, numiţi de profesori „bocskoros racz" şi românii, pe care în mod curent ne apostrofau cu denumirea de „vad olah", adică „valah sălbatic". Într-o astfel de atmosferă mi-am făcut anii de liceu şi totuşi am învăţat bine, căci am reuşit să dau meditaţii cu plată unor elevi cu note mai mari, care însă recunoşteau că eram mai bine pregătit decât ei.

În toamna anului 1917 s-a produs o cotitură în mersul învăţământului meu. Abia am terminat în luna iunie a acestui an clasa a VI-a de liceu şi la stăruinţa unchiului meu am trecut să-mi continui studiile la institutul teologic ortodox român din Arad. Era cel de al treilea an de război şi Puterile Centrale ale Europei au suferit mari înfrângeri în ultima vreme. Unchiul meu era şi el mobilizat cu grad de căpitan în armata austro-ungară. Ungurii au început să-i mobilizeze şi pe tinerii de 18 ani pentru a-şi salva situaţia militară compromisă şi în crescândă destrămare pe fronturi. Nu aveam încă vârsta care să mă expună la o astfel de înrolare, dar unchiul meu se temea că în curând vom ajunge, dacă nu se va sfârşi mai devreme dezastrul Germaniei şi al Austro-Ungariei, să fim chemaţi la eforturi supreme şi să fim obligaţi şi la jertfirea tineretului sub această vârstă. Aşa se zvonea atunci în şoaptele tainice ale comandamentelor militare. Ca să mă scape de o eventuală primejdie, care să-mi impună un serviciu de ordin militar în slujba Ungariei, s-a gândit şi s-a hotărât, fără să mă întrebe în prealabil pe mine şi pe cei de acasă, în special pe mama mea, ca să-mi aranjeze cu episcopul Ioan Ignatie Papp[4] din Arad primirea la teologie, unde aş fi fost scutit de orice îndatoriri militare. Monarhia austro-ungară i-a absolvat pe toţi membrii clerului nostru, ca şi al celorlalte culte, precum şi pe cei înscrişi la institutele de teologie, de orice obligaţie militară. Teologiile noastre au admis la cursuri candidaţi cu cel puţin şase clase secundare. Nu se mai cerea bacalaureatul. Aceasta ca o înlesnire pentru tineretul nostru, care dorea să scape de armată. Foarte mulţi tineri români de vârsta mea s-au înscris la teologie, dar aproape nimeni n-a mai rămas să se facă preot, mai ales că războiul s-a sfârşit înainte de terminarea studiilor şi a examenului de absolvire a teologiei.

[4] Ioan Ignatie Papp, episcop ortodox la Aard (1903–1925), locţiitor de mitropolit, participant la adunarea naţională, a fost ales vicepreşedintele adunării.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare soarta mea a fost pecetluită prin îngrijorarea plină de dragoste pe care mi-o purta unchiul meu. El neavând copii, mă considera ca pe un fiu al său, îndeosebi că aveam acelaşi nume ca şi el şi eu eram unicul moştenitor al familiei, fiul bunului său frate mai mic, al lui Duşan Meletie Cosma.

Am fost cu toţii uluiţi de această veste neaşteptată, mai ales mama mea, dar care a înţeles situaţia şi dorea şi ea din toată inima să fiu salvat de „cătănie", adică de a servi într-o armată străină de neamul meu, ştiind bine că mulţi români şi-au pierdut viaţa pe front şi îşi imagina cu groază posibilitatea de a fi trimis şi eu într-o bătălie primejdioasă, ca mulţi alţii. Contigentul meu n-a ajuns încă să fie recrutat, dar nimeni nu ştia ce ne va aduce ziua de mâine. Astfel unchiul meu, prevăzător, vroia să-mi asigure viaţa şi mai ales ca să nu fiu şi eu obligat să slujesc pe asupritorii neamului meu. Consiliul nostru intim, de familie, a decis unanim să-mi pregătesc actele pentru înscrierea mea la teologia din Arad, fără să mai anunţ liceul din care făceam parte. Nu eram obligat să comunic nimănui ceea ce fac şi unde mă duc. Aşadar mi-am întocmit cererea de admitere, la care am anexat, pe lângă extrasul de botez şi certificatul de absolvire a celor şase clase de liceu. Am ataşat la petiţie şi certificatul de absolvire a conservatorului comunal din Timişoara, adică a cursului secundar de muzică. Nu mi-am dat seama că acest act va prezenta un deosebit interes pentru conducerea eparhiei Aradului, de care ţineau şi cele două institute ortodoxe române, de teologie şi de preparandie. Dovada mea oficială de absolvire a conservatorului a fost deosebit de importantă pentru consistor. Acest act a decis ca să fiu imediat numit profesor suplinitor la catedra de muzică a institutului teologic, în postul rămas vacant prin plecarea la armată a profesorului titular, compozitorul Trifon Lugojanu[5]. Aşa am ajuns, începând din toamna anului 1917, să fiu în acelaşi timp student la teologie şi să fac parte şi din corpul profesoral al preparandiei până la terminarea războiului mondial, când am părăsit de bunăvoie, ca mulţi alţii, ambele institute din Arad.

Cu tot interesul din partea conducerii consistoriului eparhiei de Arad, la care aparţinea şi Timişoara, ca să mă acapareze pentru catedra de muzică pe seama viitorilor dascăli confesionali, adică la preparandie, eram totuşi obligat să mă prezint la examenul de admitere în teologie, ca să fie îndeplinite formalităţile legale şi să nu dea loc la eventuale suspiciuni în optica autorităţilor maghiare. Acest examen era pentru mine o simplă formalitate, întrucât am uimit comisia de examinare prezidată de însuşi episcopul Ioan Ignatie Papp, fiind cu toţii plăcut surprinşi de cunoştinţele mele în problemele ce se cereau, adică a cunoaşterii cântărilor bisericeşti şi a melodiilor celor opt glasuri ale orânduielii (tropare, stihovare, podobii şi glasurile propriu-zise), precum şi a cunoaşterii tipicului slujbelor divine. Eu le cunoşteam pe toate încă de mic copil, locuind aproape de

[5] Trifon Lugojan (1874–1948), profesor la Institutul teologic din Arad până în 1918, compozitor. A publicat *Cele 8 glasuri*, 1912; *Cântări bisericeşti*; vol. I şi II, 1907, 1913.

https://biblioteca-digitala.ro

biserica noastră parohială Sf. Ilie din cartierul Fabric şi unde mă duceam regulat la toate slujbele. Învăţătorul confesional Nicolae Nicorescu, tatăl prietenului şi colegului meu de clasă în liceu, al lui Eusebiu Nicorescu, a avut grijă să învăţ bine şi să pot cânta cele opt glasuri bisericeşti în variatele lor forme şi să descifrez cărţile de cult tipărite cu litere chirile, ca apoi să-l pot ajuta în strană, fiind în acelaşi timp şi cantorul bisericii. Pentru mine nu mai prezenta nicio dificultate să citesc orice carte tipărită cu litere chirile. Când episcopul mi-a dat un text necunoscut de mine ca să-l descifrez, l-am citit fluent şi cursiv ca pe o carte cu litere latine, în timp ce alţi candidaţi se chinuiau şi abia puteau desluşi textele, împiedicându-se în câte o „azbuche". Episcopul nici nu m-a mai lăsat să citesc tot textul pus în faţa mea la prima vedere, căci şi-a dat seama cu vădită surpriză de felul în care pronunţam, în chip galopant şi curgător, lectura ca pe ceva normal şi obişnuit.

Examenul acesta era extrem de uşor pentru mine, întrucât citeam de mic nu numai cărţile bisericeşti tipărite cu litere chirile (Mineele lunare, Triodul, Penticostariul, Octoihul etc.), dar mai cu seamă numeroase volume de literatură românească, tipărite cu slove vechi, o parte din ele fiind aduse din România. Printre cărţile ce le-am găsit în colecţia învăţătorului cărturar şi publicist Emeric Andreescu erau şi multe volume literare, tipărite cu litere chirile şi provenite din imprimeriile bucureştene, ca de pildă romanul în 5 tomuri al lui Alexandru Dumas: *Contele de Monte Cristo*, tradus din limba franceză în româneşte, pe care le-am citit cu nemaipomenită atracţie şi cu o vibrantă pasiune, care, pe lângă istorisirea unor palpitante aventuri, a avut şi darul de a-mi oferi şi o lectură seducătoare cu slove arhaice, ajungând astfel să citesc şi să descifrez cu iuţeală şi uşurinţă textele de tipar ale alfabetului chirilic. Aşa se explica felul cum am reuşit să-i impresionez pe examinatorii mei, care fără îndoială cunoşteau la perfecţie scrisul chirilic.

Începând din toamna anului 1917, deci la intrarea mea în teologie, era directorul institutului savantul teolog dr. Iuliu Iosif Olariu[6], care fusese până atunci directorul institutului similar la Caransebeş. Teologii din eparhia Caransebeşului răspândiseră vestea că era foarte sever, atât ca director, cât şi ca profesor de „dogmatică". Dr. Iuliu Olariu a fost mutat la Arad în locul fostului director Ciorogariu[7], ajuns vicar şi apoi primul episcop la Oradea, pentru nou înfiinţata dieceză a Bihorului.

M-am aranjat la Arad într-o pensiune bună, locuind alături de institut, într-o cameră mobilată şi având asigurată o mâncare excelentă la o familie, rudă apropiată cu „föispán"-ul comitatului Arad, Barabás Béla (prefectul maghiar al

---

[6] Iuliu Olariu, teolog, doctor în teologie al Universităţii din Cernăuţi, profesor la Institutul teologic din Caransebeş, director la Institutul teologic din Arad (1917–1918), candidat la scaunul episcopal din Caransebeş.

[7] Roman Ciorogariu, (1852–1936), profesor şi director la Institutul teologic din Aard (1888–1917), vicar episcopal (1917–1920), episcop al nou înfiinţatei episcopii a Oradiei (1920–1936), membru de onoare al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro

judeţului). Gazda mea era o învăţătoare la o şcoală locală, iar mama ei ţinea o „kifözde", numeroase în vremea aceea la Arad, mai ales că lipsa şi criza de alimente din anii războiului îndemna multă lume să nu mai gătească acasă, ci să se aboneze la o astfel de gospodină, care îşi câştiga existenţa prin vânzarea prânzului şi cinei de fiecare zi, luate acasă cu sufertaşul de unii clienţi, dinainte înscrişi în acest scop. Mă bucuram şi eu de o mâncare bine gătită şi consistentă, în pofida raţionării unor alimente de bază de către autorităţi. Toată întreţinerea la Arad, locuinţa, mâncarea, deci pensiunea întreagă, precum şi cheltuielile pentru învăţământul teologic şi banii de buzunar au fost suportate lunar de unchiul meu, de avocatul dr. Aurel Cosma, din câştigul şi averea sa.

Marea clădire a teologiei şi a preparandiei, cu internatele respective, era rechiziţionată şi ocupată de un spital militar încă de la începutul războiului mondial. Studenţii teologi şi elevii preparandiei erau nevoiţi să-şi găsească singuri găzduire şi să-şi asigure existenţa pe cont propriu, prin urmare unde să locuiască şi unde să se hrănească. Erau deci mai liberi. Mai ales teologii nu mai erau obligaţi să poarte veşminte preoţeşti, în special redingota şi vesta închisă până la gât, îmbutonată cu nasturi împletiţi în şnur. Totuşi unii se mai îmbrăcau astfel, ca să pară mai respectabili şi cu aspect de seriozitate. Aşa am făcut şi eu, întrucât aveam şi un rol de profesor la preparandie.

La acest institut pedagogic l-am cunoscut printre alţii şi pe profesorul preparandiei, pe Sabin Evuţian[8], pe atunci diacon, cu care am avut prilejul ulterior să colaborez pe teren cultural în Banat. Tot ca profesor la preparandie l-am cunoscut şi pe Silviu Bejan[9], ajuns după Unire directorul liceului din Timişoara. Directorul dr. Lazar Iacob[10] îi învăţa pe viitorii dascăli confesionali, atât tipicul cât şi cântările bisericeşti. Mie mi-a rămas numai studiul muzicii instrumentale ca să-l predau, precum şi practica instruirii şi formării de coruri săteşti, ca şi cunoaşterea notelor muzicale. I-am învăţat să cânte la vioară pe candidaţii de învăţători, mai ales melodii româneşti, îndeosebi naţionale şi populare, ca la rândul lor să poată organiza ca dascăli diverse petreceri şi concerte pentru populaţia rurală. De aici mi s-a tras o neplăcere şi un conflict cu autorităţile maghiare, pentru că îi învăţam pe elevi cântece naţionale.

Guvernul Ungariei delegase la fiecare şcoală românească de învăţământ secundar – mai ales la preparandiile din Transilvania, după intrarea în război a

---

[8] Sabin Evuţian, professor la Preparandia din Arad, delegat la adunarea naţională de la Alba-Iulia; după unire inspector general pentru judeţul Timiş-Torontal, membru.

[9] Silviu Bejan, professor la Preparandia din Arad, membru al grupului care a relua apariţia ziarului „Românul" în 8 noiembrie 1918; după unire professor la Liceul Loga din Timişoara.

[10] Lazăr Iacob, professor de drept canonic la Institutul teologic din Arad, apoi la Academia de drept din Oradea şi ulterior la Facultatea de drept a Universităţii Regele Ferdinand din Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro

României împotriva puterilor central-europene, deci şi a Ungariei – pe câte un inspector, care să urmărească atent orice mişcare sau acţiune didactică a românilor, iar în caz de nevoie să ia măsuri de împiedicare sau de suprimare a oricăror tendinţe naţionale. Şi pedagogia română din Arad avea un astfel de inspector pe capul ei, cu numele de Bernsdörfer. Acesta m-a prins asupra faptului, când la o oră de muzică instruiam pe elevi să înveţe cântece naţionale. Rezultatul a fost, că la finele anului şcolar, în luna iunie 1918, a refuzat să semneze pentru aprobare diplomele învăţătorilor noştri confesionali, pe motiv că muzica a fost predată de un profesor care era încă minor, adică nu avea încă vârsta de majorat, în vremea aceea 24 de ani. Evident, era un motiv fără temei legal, un motiv produs de ură rasială şi un feroce şovinism. Atunci a făcut în parlamentul de la Budapesta o interpelare în această chestiune deputatul român Vasile Goldiş, care era şi secretarul episcopiei de Arad, luându-mi apărarea ca profesor de muzică şi pledând pentru valabilitatea diplomelor de învăţători confesionali emise de institutul pedagogic. Vasile Goldiş a biruit în această cauză. Guvernul maghiar a dat imediat ordin ca să fie recunoscute certificatele şcolare ale preparandiei, în ciuda opoziţiei făcute de Bernsdörfer. Îmi aduc aminte ce vâlvă mare a stârnit cazul meu în viaţa publică a Aradului, problema fiind pe larg expusă şi comentată de presa maghiară, ca de exemplu de prima pagină şi în coloanele cotidianelor „Aradi Hirlap" şi „Aradi Közlöny".

M-am îndepărtat de la tema iniţial propusă la întocmirea acestor însemnări, pentru că am vrut să o ilustrez cu nişte note, pe de o parte ca să nu le uit, iar pe de altă parte ca ele să oglindească (*sic!*) cotitura unei noi vieţi, orientată în direcţia formării mele într-o atmosferă de învăţământ românesc. A fost un imbold util în evoluţia ascendentă a puterii mele de exprimare şi de realizare, care mi-a deschis noi perspective, mai sigure şi mai încurajatoare, pe căile scrisului românesc atât de mult dorit. Mă voi mai abate şi în continuare cu astfel de mici amănunte autobiografice, ca să lămuresc mai bine unele stări de lucruri şi mai ales câteva întorsături ale etapei de pregătire a condeiului meu, care pe atunci aştepta cu anumite îndoieli să se poată confirma.

Important era că mă aflam într-o ambianţă şcolară de cultură românească, într-un mediu care să-mi completeze golurile ce le simţeam în educaţia mea didactică de ordin naţional. Nu învăţământul teologic era promotorul noilor mele impulsuri de animaţie românească, ci ceea ce am putut aici acumula şi recupera din lipsurile trecutului în domeniul cultural şi intelectual, îndeosebi ale scrisului românesc. Aici am beneficiat de prelegeri nu numai de ordin teologic şi religios, dar mai cu seamă de lecţii sistematice şi cuprinzătoare despre istoria literaturii române, despre operele marilor scriitori ai naţiunii mele, precum şi despre istoria poporului român. Am avut aici la dispoziţie o bogată bibliotecă de literatură română şi o societate de lectură a studenţilor ca un fel de cenaclu literar, unde m-am putut iniţia şi îndeletnici cu făuriri de proprii creaţii literare, desigur mai timide şi la început mai anevoioase, dar aceste strădanii au însemnat un bun augur

https://biblioteca-digitala.ro

în direcţia formării şi încurajării mele pentru scrisul românesc. La „Librăria Diecezană" din Arad puteam cumpăra numeroase cărţi de literatură, căci era bine aprovizionată în această privinţă, în special după ce a putut aduce, în timpul războiului mondial, din Bucureştiul ocupat de armata germană, un vagon de cărţi româneşti judicios selecţionate. Din leafa ce o primeam ca profesor de muzică, de la preparandie, am cumpărat cărţi literare publicate de editurile din capitala României.

La institutul teologic din Arad am cunoscut mulţi tineri cu perspectivă de viitor, cu care m-am împrietenit. I-am întâlnit ulterior în viaţă, încă din primii ani după Unire, dar niciunul din ei nu s-a făcut preot şi n-a urmat în continuare teologia, poate şi pentru motivul că războiul s-a terminat mai devreme decât bănuiam, în orice caz înainte de a isprăvi şi noi învăţământul teologic, care pentru noi era un scut de apărare împotriva pericolului ce ne putea ameninţa cu o înrolare în armata austro-ungară. Printre colegii şi amicii mei de teologice îi pot nota pe câţiva din ei. Cu Sabin Moldovan şi cu Emil Petrovici din anul al doilea al teologiei eram prieten intim. Sabin Moldovan era fiul învăţătorului confesional de la Arad, iar după Unire a fost coleg cu mine la Facultatea de Drept din Bucureşti, devenind magistrat în noul stat unitar al României. Emil Petrovici, fiul preotului din Toracul Mic, a urmat filologia la Universitatea din Cluj, după Unire, continuându-şi studiile de doctorat la Paris, în Franţa, unde ne-am întâlnit din nou. Mai pot evoca şi reuşitele audiţii muzicale pe care le-am dat ca studenţi la teologie pentru publicul românesc din Arad, formând cu elevii preparandiei o mică orchestră din instrumente cu coarde, în care eu cântam la prima vioară, ca să imprim ritmul şi tonul ansamblului, iar pe Sabin Moldovan l-am lăsat să dirijeze orchestra, cunoscând şi el muzica la vioară, dar fără să fi avut vreun certificat oficial de conservator, întrucât învăţase să cânte de la un muzician particular. Orchestra noastră a fost foarte apreciată, mai ales că am oferit publicului un concert din compoziţiile lui Ciprian Porumbescu, părţi alese din opereta „Crai nou", iar eu am cântat un solo de vioară, acompaniat la pian, cucerind aplauze cu vestita „Baladă", tot a lui Ciprian Porumbescu. În anul prim al teologiei, intraţi odată cu mine, i-am avut colegi şi prieteni pe Dimitrie Deheleanu, fiul unui fruntaş ţăran din Mehala Timişorii, care după Unire a urmat Politehnica, înfiinţată atunci în oraşul nostru, apoi pe Liviu Plavoşin, fiul parohului Ioan Plavoşin din Mehala Timişorii, care a urmat după Unire dreptul şi s-a făcut magistrat. Şi mai aveam colegi la teologie pe Iosif Todan şi Aurel Chicin etc.

După atâţia ani de învăţătură în limba maghiară am ajuns să trăiesc şi să studiez într-o atmosferă românească, să învăţ şi să scriu româneşte, având la Arad posibilitatea să-mi dezvolt şi să-mi afirm vocaţia pe care o simţeam latentă, în ascunzişurile sufletului meu. Primul meu contact cu tiparul m-a influenţat în aşa măsură, că de atunci nu m-am mai despărţit de imprimerie. M-am dus să dau câteva informaţii la revista eparhială „Biserica şi Şcoala"[11], care se imprima la

[11] „Biserica şi şcoala", revistă editată de Institutul teologic din Arad (1877–1948).

https://biblioteca-digitala.ro

Tipografia Diecezană. Cu acest prilej l-am cunoscut pe Pitariu, conducătorul tipografiei, care mi-a arătat toată instalaţia, casetele cu litere şi maşinile de imprimat, precum şi diversele utilaje ale imprimeriei. Mi-a făcut cunoştinţă cu lucrătorii, în special cu cei care culegeau textele şi cu paginatorii. Am fost iniţiat, spre bucuria mea, în tainele tipăririi unei publicaţii. Profesorul dr. Teodor Botiş[12] văzându-mă cu Pitariu printre zeţari şi tipografi, s-a bucurat şi m-a rugat să-i dau o mână de ajutor la imprimarea revistei „Biserica şi Şcoala", căci el se ocupa cu apariţia acestui organ oficial al eparhiei. Am fost fericit că mi s-a oferit această ocazie de colaborare, desigur benevolă şi gratuită.

Am fost iniţiat în cunoaşterea primelor noţiuni de tipografie şi de redacţie datorită întâmplării norocoase şi mai ales bunăvoinţei din partea profesorului meu de „Apologetică" la teologie, adică a doctorului Teodor Botiş şi apoi din partea meşterului tipograf, a domnului Pitariu, foarte amabil cu mine. Această muncă însemna pentru mine începutul, nu de gazetărie, ci de a fi introdus în atmosfera imprimeriilor. Am început să simt şi să-mi placă mirosul de plumb şi de cerneală de tipar. Am învăţat cum se făcea corectura în şpalt şi revizia în pagini. Domnul Pitariu mi-a arătat tot ce trebuia să ştiu despre felul cum se făcea tipărirea unei publicaţii, îndeosebi diferitele caractere de litere şi cum le aşezau zeţarii în „vincălău", apoi cum se făcea paginaţia şi cum se dădeau formele la imprimat, arătându-mi cum funcţiona maşina plană de tipar, precum şi celelalte utilaje ale imprimeriei. Aici am descoperit şi oarecum am învăţat pentru prima oară această meserie nobilă de tipograf, desigur ca modest diletant la începutul uceniciei. Aici mi-am dat seama ce importanţă avea meşteşugul tipografului pentru un intelectual, îndeosebi pentru cineva care dorea să publice câte ceva din scrisul său. De pe atunci l-am cunoscut pe tipograf ca pe un factor primordial în munca de intelectual. L-am stimat cu toată afecţiunea mea amicală pe acest lucrător, care, pentru ceea ce realiza, devenea şi el un adevărat intelectual. La „Tipografia Diecezană" am cunoscut numai zeţari români, pricepuţi în profesiunea lor. De la ei am învăţat să cunosc diversitatea literelor de tipar, ca de pildă: terţia, cicero, garmond şi nonparei, atât în forma caracterelor obişnuite şi drepte, cât şi în forma celor cursive sau aldine. Tot timpul meu liber mi-l petreceam în tipografie, îndrăgind acest local, unde îmi găseam bucuria şi satisfacţia în seducătoarea ei plenitudine. La început făceam corecturi de texte tipărite, bineînţeles benevol şi în mod gratuit. După aceea am dat ajutor şi la redacţie, fiind această misiune fără onorariu ca o cinste pentru mine, unde selecţionam materialul informativ şi îl prezentam pentru a fi dat la cules. Aşa mi le-am petrecut, cu plăcute îndeletniciri, zilele mele în tot cursul anului şcolar.

---

[12] Teodor Botiş, (1873–1940), preot, profesor la Institutul teologic din Arad, istoric, rector al Academiei teologice din Arad (1918–1938).

https://biblioteca-digitala.ro

În vara anului 1918 mi-am pus însă problema să-mi termin clasa VII-a de liceu, concomitent cu teologia, ca să nu-mi pierd nicio zi din învăţământul meu liceal şi laic, pe care îl abandonasem provizor pentru a putea urma cursurile teologice. Am hotărât să dau examenul ca elev particular. Aceasta se putea în mod legal, cum o făceau şi alţii, mai ales cei înrolaţi în armată. N-am vrut să mă prezint la acest examen la liceul din Timişoara, ca să nu fiu întrebat unde mi-am petrecut anul.

Am avut noroc în colegul şi prietenul meu Miti Deheleanu, care era şi el preocupat de aceeaşi problemă. El aflase că în Budapesta erau organizate cursuri particulare în vacanţa de vară, predate de profesori activi şi în funcţiune la un liceu din capitala Ungariei, care pregăteau într-o lună elevii ce doreau să se prezinte pentru oricare clasă la un examen particular, la liceul reformat din Budapesta, valabil în mod legal şi recunoscut de toate forurile educaţiei publice. Cursurile erau destinate mai ales pentru acei elevi, care, pentru un motiv sau altul, n-au putut frecventa în continuare liceul lor, unde fuseseră înscrişi anterior. Nimeni nu se interesa de cauzele întârzierii. Eram într-o perioadă de război, într-o stare extraordinară, când unii se înapoiau de pe front şi, în luna lor de concediu, căutau să-şi completeze studiile, fie secundare, fie universitare. Ne-am interesat şi noi de condiţiile şi posibilităţile de reuşită ale acestor cursuri. Aşa am ajuns cu teologul Dimitrie Deheleanu, din Mehala Timişorii, să ne ducem, împreună la „Ujpest", unde se ţineau aceste cursuri, conducătorul lor asigurându-ne cazarea într-un hotel apropiat de casa lui, unde am avut şi pensiune completă, adică cele trei mese principale pe zi. A trebuit să-i plătim o sumă respectabilă, atât pentru întreţinerea noastră, cât şi pentru plata profesorilor pe care el îi avea de la liceul reformat din Budapesta şi îi onora separat.

Organizatorul acestor cursuri era un profesor pensionar, care făcea apel la foştii săi colegi, ca să se ocupe de noi contra cost şi să ne predea lecţiile pentru clasa respectivă, în aşa fel încât să ne putem prezenta cu succes la examenul dorit. Eram vreo zece elevi la aceste cursuri particulare. Lecţiile ni se predau fie acasă, la „Ujpest", unde se deplasau profesorii noştri pentru meditaţie, fie ducându-ne noi cu tramvaiul în clădirea liceului reformat din centrul Budapestei. Am stat o lună de zile la aceste cursuri.

Alimentaţia noastră era acceptabilă şi potrivită pentru criza de hrană din timpul războiului. Uneori ni se servea şi carne de cal. Atunci am mâncat mai bine. La Timişoara n-am ajuns încă să fim nevoiţi a ne alimenta aşa de prost, întrucât românii gospodari din satele din jurul oraşului nostru, la fel ca şi poporul şvăbesc, având economii rurale mai bogate şi mai avansate în cultura legumicolă şi zootehnică, inundau pieţele Timişorii cu produsele lor ce le-a rămas şi după hrăpăreaţa rechiziţie a autorităţilor locale, menite să aprovizioneze în primul rând armatele de pe fronturi. Cu toate lipsurile şi neajunsurile, alimentare şi de învăţătură, până la urmă, cu tenacitate şi cu răbdare, am reuşit să trecem examenul de clasa şaptea la liceul reformat din Budapesta. Cheltuielile pentru aceste cursuri şi cele liceale, precum şi toată întreţinerea mea la Budapesta, respectiv în suburbia

https://biblioteca-digitala.ro

de la „Ujpest", învățătură, taxe de examen și banii de buzunar – toate acestea mi-au fost anticipat achitate de unchiul meu, de avocatul dr. Aurel Cosma, pe atunci mobilizat cu rang de căpitan în armata austro-ungară. Unchiul meu era bucuros că am găsit această soluție și am dorit în mod serios să-mi termin liceul concomitent cu teologia, dar mai ales pentru că am izbutit în calculele mele de ordin didactic și am reușit în străduințele mele de la Budapesta. Așa am ajuns să nu-mi pierd niciun an de liceu. Am urmat învățământul secundar paralel cu foștii mei colegi de la liceul din Timișoara.

În luna septembrie 1918 am intrat în anul cursului doi al teologiei. Mi-am văzut în continuare de aceleași treburi și ocupații, de studiile teologice, de catedra de muzică la preparandie și de atribuțiile mele plăcute și voluntare la tipografie. În plus, am mai fost obligat de programul teologic, începând din anul al doilea de curs, la fel ca și ceilalți colegi ai mei, să predau la o școală elementară din Arad orele de religie pentru elevii ortodocși. Așa am ajuns să fiu și catihet. Am avut mult necaz cu micii mei elevi, copii săraci și nevoiași, care abia vorbeau românește și nu prea înțelegeau ce le spuneam, deși erau români de religie ortodoxă și nu își cunoșteau nici limba lor maternă. Unii erau copii din căsătorii mixte. Niciunul nu avea habar de biserică și de credință. Niciunul nu știa „Tatăl Nostru".

Între timp se precipitau evenimentele politice și militare. Se pregătea dezastrul monarhiei, prăbușirea fronturilor și biruința Marilor Puteri din apus, alături de care luptase și România. În luna octombrie circulau diverse zvonuri privind revendicările românilor, ale națiunii noastre întregi, pentru unire. La 18 octombrie 1918 a fost citită în parlamentul Ungariei de la Budapesta declarația Partidului Național Român din Transilvania, redactată de deputații români încă de la 12 octombrie, privind aspirațiile poporului român. Dramaticul sfârșit al Ungariei s-a împlinit. În dimineața zilei de 31 octombrie 1918 am fost alarmați că s-au produs mari și radicale schimbări la Budapesta – în guvern – revoluția fiind declanșată. Mi-am dat seama că s-a isprăvit și cu aventura mea la teologie, impusă de situație, și că mă aștepta alt destin în cadrul libertății naționale. Am ieșit imediat în piața mare din fața teatrului, unde am auzit că se ține o demonstrație muncitorească. Era o mică demonstrație, fără anvergură, dar faptul că a fost lăsată să se desfășoare în mod liber, mi-a indicat că pulsul vremii își modificase ritmul și orientarea. Din cuvântările rostite am înțeles că războiul s-a terminat și că oamenii apucau pe o cale de libertate socială. M-am întors acasă și i-am comunicat gazdei mele că, în urma celor întâmplate, mă duc imediat la Timișoara să văd ce se petrece în orașul meu natal.

Ajungând acasă, în Banat, am aflat lucruri și mai senzaționale. Unchiul meu, avocatul căpitan Aurel Cosma, fruntaș al Partidului Național Român, a provocat o adevărată revoluție românească prin constituirea unui Consiliu Național Român și a unei garde naționale[13]. Despre aceste evenimente am scris nenumărate date

[13] Comitetul Național Român din Timișoara s-a constituit în 31 octombrie 1918. A fost primul consiliu județean ce s-a format.

https://biblioteca-digitala.ro

istorice şi amintiri în altă parte. Prin urmare nu le mai evoc aici, în aceste însemnări sumare. Vreau numai să notez, că acest consiliu militar era compus din ofiţeri români din fosta armată austro-ungară şi era prezidat de unchiul meu. Comandant al gărzilor naţionale române a fost ales căpitanul avocat dr. Lucian Georgevici din Recaş. Şi despre aceste unităţi militare am redactat un alt capitol de însemnări şi evocări mai amănunţite, mai ales că am avut şi eu un rol în organizarea lor.

Am intrat şi eu încă din prima zi, de 31 octombrie 1918, ca ostaş voluntar în această gardă naţională, formată pe teritoriul comitatului Timiş şi comandată de Lucian Georgevici cu grad de căpitan. Am fost asistentul său şi l-am ajutat în acţiunea de organizare şi lărgire a gărzilor militare înfiinţate în toate satele româneşti din comitatul Timiş. Ele erau formate din luptători voluntari şi mai ales din ostaşi reîntorşi de pe fronturile de luptă. În calitatea mea de ostaş voluntar al gărzii naţionale din comitatul Timiş am fost ales după câteva zile ca delegat oficial la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, unde am votat şi eu Unirea la 1 decembrie 1918, pe baza unui „credenţional", primit în conformitate cu hotărârile exprimate unanim la întrunirea tuturor candidaţilor locali şi săteşti din judeţul Timiş. Comandantul şi şeful gărzilor naţionale din acest comitat, adică avocatul şi căpitanul Lucian Georgevici, a fost ales ca delegat oficial pentru Marea Adunare de la Alba-Iulia în circumscripţia electorală din plasa Recaş, primind acolo un mandat (credenţional) de deputat şi nu în calitate de comandant al gărzilor naţionale din comitatul Timiş.

Am fost alături de unchiul meu în toată această perioadă frământată de evenimente şi de acţiuni revoluţionare, secundându-l în diversele activităţi de ordin politic şi militar românesti, pentru cucerirea dreptăţii şi libertăţii naţionale, precum şi pentru dobândirea drepturilor sociale pe seama poporului român. Nu m-am mai dus la Arad. Am renunţat la teologie. Am vrut să fiu util naţiunii mele prin activitatea însufleţită şi juvenilă a contribuţiei mele în direcţia acţiunii politice desfăşurate de unchiul meu. La 9 noiembrie 1918, Consiliul Central al Românilor, cu sediul la Arad, a dat o notă ultimativă guvernului revoluţionar maghiar de la Budapesta, ca să cedeze toate regiunile din Transilvania şi Banat locuite de români şi să le treacă în stăpânirea şi administrarea poporului român. În urma acestui ultimatum românesc, guvernul maghiar l-a delegat pe ministrul Jászi Oszkár ca să trateze cu românii această problemă. Am luat parte şi eu cu unchiul meu la aceste tratative de la Arad, dezbătute între Jászi Oszkár, ministrul pentru problemele minorităţilor de altă naţionalitate în guvernul maghiar şi între Marele Sfat Naţional Român[14], care au avut loc în zilele de 13 şi 14 noiembrie 1918 în palatul comitatului.

[14] Tratativele dintre Consiliul Naţional Român şi guvernul Consiliului Naţional Maghiar au avut loc între 13–14 noiembrie. Iaszi Oskar, şef al Partidului radical, sociolog, membru al guvernului Karoly, ministru cu problema naţionalităţilor, a condus delegaţia maghiară la tratative.

https://biblioteca-digitala.ro

Deoarece tratativele au eşuat, Consiliul Central Român a convocat Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia pe ziua de duminică 1 decembrie 1918[15].

În cele două zile petrecute la Arad am avut ocazia să cunosc pe toţi fruntaşii vieţii publice şi politice a românilor din Transilvania, dar mai ales am avut prilejul să cunosc redacţia ziarului „Românul", reapărut recent, să fiu la constituirea Consiliului Naţional Central, adăpostit provizor în casa deputatului Cicio-Pop din strada „Fabian", situată în faţa episcopiei noastre şi aproape de locul unde aveam locuinţa. Am luat contact şi cu vrednicii lucrători de la tipografie, unde se imprima cotidianul românesc. Am fost entuziasmat de atmosfera ce domnea în toate cercurile fruntaşilor naţiunii şi desigur, în mediul ziariştilor, care fără să fie profesionişti, s-au strâns în jurul redacţiei ca să ajute apariţia „Românului". Le-am promis o colaborare din partea mea, angajându-mă ca să le trimit ştiri şi corespondenţe de la Timişoara, fie telefonic, fie în manuscrise expediate prin poştă. Le-am mai transmis unele informaţii de natură publicistică, la îndemnul unchiului meu, şi în zilele precedente. Aşadar mi-am început activitatea de reporter prin expedieri de informaţii şi corespondenţe mărunte la ziarul „Românul" din Arad. În timpul cât am fost plecaţi din Timişoara s-au petrecut evenimente importante legate de Banat.

În ziua de 13 noiembrie 1918, delegaţia guvernului maghiar de la Budapesta a semnat la Belgrad armistiţiul cu generalul francez Franchet d'Espèray[16], în numele marilor puteri aliate şi victorioase. Acest armistiţiu a trasat ca linie de demarcaţie râul Mureş, până unde puteau să fie ocupate fostele teritorii ale Ungariei de către armatele aliate. În temeiul acestui armistiţiu a fost ocupat Banatul, până la hotărârea Conferinţei de Pace de la Paris, de către armata sârbească, aceasta trecând Dunărea încă din ziua de 9 noiembrie, venind din insula Corfu, unde se refugiase de la prima înfrângere din războiul mondial. Astfel au ajuns trupele sârbeşti a avansa până la Mureş. Românii erau deci opriţi de linia demarcaţională să treacă Mureşul şi să guverneze în Banat. În condiţiile noii stări de lucruri, m-am înapoiat cu unchiul meu la Timişoara, unde ne-am grăbit să pregătim participarea românilor din comitatul Timiş la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia şi să procedăm la alegerea delegaţilor oficiali conform legii electorale şi a instituţiilor primite.

Eu am fost factorul mobil şi omul de încredere al unchiului meu în realizarea planului nostru de acţiune, pentru o masivă participare a trimişilor poporului nostru la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. Am luat contact cu fruntaşii satelor noastre din comitat, ca şi în zilele precedente din prima jumătate a lunii noiembrie 1918, asistând aproape pretutindeni la formarea Consiliilor Naţionale Comunale. Îndeosebi la crearea unor unităţi de luptători locali pentru garda naţională şi recrutând peste tot voluntari şi foşti militari. Despre această activitate a mea am făcut numeroase însemnări memorialistice şi evocări separate în alte

[15] Manifestul de convocare al adunării naţionale a fost lansat în 20 noiembrie 1918.

[16] Comandantul Armatelor Aliate din Balcani.

https://biblioteca-digitala.ro

capitole sau amintiri. Garda noastră națională a fost denumită „Armata Unirii". Am notat că la comandamentul județean al acestor gărzi naționale am fost eu ales ca delegat oficial cu drept de vot, primind mandatul zis „credențional", ca să votez la Alba-Iulia „unirea cu România fără condiții" în temeiul principiului autodeterminării. La întrunirea noastră județeană am vrut să-l alegem pe comandantul nostru, pe căpitanul Lucian Georgevici, ca delegat oficial, dar el m-a propus pe mine, întrucât el a candidat ca deputat și apoi ales cu unanimitate pentru plebiscitul popular de la Alba-Iulia în circumscripția electorală din plasa Recaș, unde era fieful său și unde își avea biroul de avocatură. Așa că Lucian Georgevici a fost ales delegat oficial de la Recaș, iar eu ca reprezentant al unităților din garda națională din comitatul Timiș. În celelalte două comitate ale Banatului, în Torontal și în Caraș-Severin, erau alții care se ocupau de această organizare.

În câteva zile a ocupat întreg Banatul, până la Mureș, armata sârbească, în calitate de aliată a puterilor victorioase[17]. La început prezența ostașilor sârbi nu ne-a împiedicat în acțiunea noastră. Îi consideram ca prieteni și ca aliați. Dar în scurtă vreme armata sârbească ne-a pus obstacole și îngrădiri serioase în strădania noastră de a-i mobiliza pe români ca să meargă la Alba-Iulia. Mai ales după intrarea armatei sârbești în Timișoara, în duminica de 17 noiembrie 1918. Comandamentul militar sârbesc a dat ordin ca să fie dizolvate toate gărzile naționale și consiliile naționale ale noastre și ale celorlalte națiuni conlocuitoare. Am fost nevoiți să lucrăm în secret și prin oameni de încredere, ca să izbutim să mobilizăm multă lume pentru Alba-Iulia, mase largi, populare și să ne asigurăm în același timp de prezența delegaților aleși cu drept de vot, adică de mandatarii sau reprezentanții cu „credențional". Am reușit să alegem toți delegații oficiali pentru votarea Unirii, deci pentru adunarea parlamentară propriu-zisă, comunicându-le numele Consiliului Național Central de la Arad. După terminarea acestor operațiuni, eu m-am înapoiat la Arad și am trecut în garda națională de acolo, m-am înțeles cu unchiul meu să ne întâlnim la Alba-Iulia, cu o zi înainte de data fixată pentru Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918.

La Arad am luat contact cu fruntașii Partidului Național Român precum și cu redactorii ziarului „Românul", organul oficial al Consiliului Central Național. M-am prezentat la comandamentul central al gărzilor naționale, unde am fost repartizat la birourile acestuia, să fac legătura cu unitățile noastre bănățene, ajunse sub ocupația militară a armatei sârbești. Am rămas în contact și cu studenții teologi și ai preparandiei, contribuind la organizarea delegațiilor pentru Alba-Iulia. Din partea studențimii universitare a teologiei l-am ales ca delegat oficial, ca să voteze unirea la Marea Adunare Națională, pe amicul meu Emil Petrovici. Eram foarte activ în aceste zile premergătoare ale importantului eveniment național de o semnificație și valoare istorică. Cea mai plăcută muncă a mea a fost la redacția și

[17] Instaurarea ocupației sârbești s-a făcut până în 20 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

tipografia ziarului „Românul", unde am avut grijă să se publice tot ce venea ca informație din Banat. L-am întâlnit aici pe Ion Clopoțel[18], recent eliberat din închisoarea politică de la Seghedin (Ossilagfogház), unde fusese deținut și condamnat anterior pentru activitatea sa ziaristică de la „Românul". Reîntoarcerea sa în fosta redacție a marcat un ritm mai viu și un aspect mai militant în această foaie, fiind un încercat și priceput gazetar de profesie.

Am aranjat să plec la Alba-Iulia cu grupul studenților de la teologie, în dimineața zilei de 30 noiembrie 1918, într-un vagon rezervat pe seama noastră și atașat la trenul special al arădanilor. În aceeași zi, la amiază, am sosit la Alba-Iulia, unde am fost cazați cu toții într-o cazarmă militară, ocupată și rechiziționată de organizatorii adunării naționale. De-a lungul drumului pe calea ferată am cântat cu însuflețire marșuri naționale, în special „Pe-al nostru steag e scris unire!" și „Deșteaptă-te române!". Emil Petrovici era cel mai entuziasmat. Cu vocea sobră, de tenor, ne-a dominat corul nostru improvizat. Prin fereastră am scos drapelele noastre, ca lumea să ne vadă trecând prin gări. Garda noastră națională, adică Armata Unirii, pusese deja mâna pe căile ferate din Transilvania și a reușit să organizeze o bună circulație feroviară, în deplină securitate, dar mai ales în condiții satisfăcătoare pentru acele timpuri, când dușmanii ne sabotau și ne puneau diverse piedici în cale. Ne-am încrucișat prin gări cu unele trenuri, care îi înapoiau acasă pe ostașii germani, înfrânți în războiul mondial. Ei se întorceau din București, cu figuri nedumerite și resemnate, dar bucuroase că au scăpat de pe fronturi. Ei ne priveau cu oarecare curiozitate, văzându-ne așa de veseli și auzindu-ne cum cântam. I-a intrigat însă stindardul nostru, pentru că noi aveam cele trei culori naționale fixate în chip vertical, ca și frații din România, și nu în mod orizontal, cum erau celelalte steaguri ale ardelenilor. Nu și-au putut da seama din ce direcție veneam cu astfel de steaguri, pe care le văzuseră numai în România.

Ajunși la Alba-Iulia, după ce ne-am ocupat locurile noastre de dormit, m-am dus imediat să-l caut pe unchiul meu la hotelul mare din centrul orașului. L-am găsit bine cazat, dar foarte alarmat de proiectul de rezoluție, redactat de conducerea Consiliului Central Național, prin care se prezenta la votare cu un fel de autonomie locală pentru Transilvania. El cerea o „unire fără condiții", o alipire totală și definitivă a Transilvaniei la România, fără nicio îngrădire de autonomie regională. Bănățenii erau hotărâți ca în acest caz să voteze separat „unirea fără condiții" – spunea el, consultându-se în prealabil cu fruntașii Banatului. Căuta din toate puterile să ajungă la o înțelegere cu ardelenii în această privință. A convocat pentru seara aceea, de sâmbătă, pe toți delegații bănățeni, ca să dezbată cu ei problema și să aducă o hotărâre în sensul care, să nu fie compromisă ideea unirii.

---

[18] Ion Clopoțel (1892–1986), ziarist, profesor la Caransebeș și Cluj, deputat, corespondent la „Gazeta Transilvaniei", redactor la „Românul", „Adevărul", „Dimineața", director la „Patria", secretar general, vicepreședinte și președinte al sindicatului presei române din Ardeal și Banat, director la „Societatea de Mâine".

https://biblioteca-digitala.ro

Bănăţenii s-au mobilizat între ei şi s-au adunat într-un număr considerabil la o întrunire prealabilă, care a avut loc în seara de sâmbătă, 30 noiembrie 1918, după cină, în sala mare a hotelului unde locuia unchiul meu. M-am dus şi eu cu Emil Petrovici, care era şi el bănăţean, la această adunare separată şi premergătoare a celei de-a doua zi, care era chemată să voteze hotărârea de unire. Această adunare a bănăţenilor era prezidată de unchiul meu, dr. Aurel Cosma. Aici s-au discutat două probleme. Întâi, chestiunea nenumăratelor nedreptăţi săvârşite în Banat de aliata armată a Serbiei, care i-a împiedicat pe români să meargă la Marea Adunare de la Alba-Iulia, pe lângă numeroase şicane împotriva lor, iar în al doilea rând, dezbaterea problemei unirii fără condiţii. Aceasta a fost foarte furtunoasă, iar dorinţele exprimate erau categorice. Nimeni din bănăţeni nu admitea niciun fel de formă cu substrat de autonomie locală, ci toată lumea era de acord să fie votată unirea fără condiţii. Şedinţa a durat până târziu, după miezul nopţii. Discuţiile erau aşa de aprinse, încât s-au alarmat din această cauză fruntaşii noştri politici, care pregătiseră formularea principiilor de unire. Încă de la începutul dezbaterilor au participat şi delegaţii Partidului Social-Democrat. Socialiştii erau de acord cu bănăţenii. A venit apoi şi Vasile Goldiş, care redactase textul unirii, precum şi alţi fruntaşi din conducere. După lungi dezbateri, în fine, s-a căzut de acord asupra unui compromis, care să exprime Unirea fără autonomie locală, dar s-a admis crearea, cu titlul provizoriu, a unui Consiliu Dirigent, un fel de guvern local, care să asigure administrarea provinciilor alipite în perioada de tranziţie, ca să se poată contopi, după aceea într-o administrare, adică într-o guvernare unitară cu România.

Aşa s-a făcut apoi Unirea de la 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia într-un entuziasm nemaipomenit şi într-un consimţământ deplin şi unanim. A fost noaptea târziu, când am ajuns cu Emil Petrovici la culcare. Eram agitaţi şi ne-am odihnit puţin. A doua zi, duminică dimineaţa, ne-am dus la Adunarea Naţională a delegaţilor oficiali, unde am asistat la cel mai important şi istoric act al ardelenilor şi bănăţenilor. Am ascultat toate discursurile şi apoi am votat Unirea. Mandatul nostru de „credenţional" îl dădusem la intrarea în sală, unde se făcea verificarea lor în vederea validării votului. Pe la amiază, după terminarea Adunării Naţionale, ne-am dus spre Câmpia Libertăţii, unde ne aşteptau în jurul tribunelor miile de români participanţi şi delegaţi în număr de peste o sută de mii de oameni, cu steaguri şi orânduiţi după comitate şi comune.

Noi ne-am dus la tribuna, unde urma să vorbească mulţimii episcopul dr. Miron Cristea de la Caransebeş şi să comunice poporului hotărârea unirii, care a ratificat-o astfel pe cale plebiscitară, cu însufleţite ovaţiuni şi strigăte de aprobare. În jurul acestei tribune am găsit şi grupul studenţilor teologi, deci pe colegii noştri cu care ne-am întors la cazarma, unde aveam culcuşul nostru. În Câmpia Libertăţii din Alba-Iulia erau mai multe astfel de tribune, în jurul cărora era grupată mulţimea şi unde îi vorbeau fruntaşii Unirii, ţinându-le discursuri înflăcărate şi supunându-le spre ratificare hotărârea luată la Adunarea Naţională a delegaţilor oficiali.

https://biblioteca-digitala.ro

În aceeaşi zi m-am mai întâlnit odată cu unchiul meu şi i-am spus că noi plecăm spre Arad, la noapte sau dimineaţa, iar eu voi mai sta la centrala gărzilor naţionale, până va mai fi nevoie de mine, urmând ca după aceea să mă întorc definitiv acasă la Timişoara.

În ziua de 2 decembrie 1918 mi-am reluat activitatea la garda naţională din Arad, precum şi celelalte îndeletniciri ale mele de ordin gazetăresc, în special la redacţia ziarului „Românul" şi la tipografia unde se imprima. La finele lunii, la 27 decembrie 1918, am fost trimis în misiune la Budapesta, la legaţia ministrului plenipotenţiar dr. Erdély, ambasadorul Consiliului Dirigent de la Sibiu pe lângă guvernul maghiar de la Budapesta[19]. Urma să-i duc un plic de curier şi să-i fac unele comunicări secrete. Deplasarea am făcut-o în uniformă de soldat, ostaş al gărzii naţionale. A fost o misiune delicată şi cu peripeţii. A trebuit să mă strecor în tren prin ostaşii gărzilor maghiare, cu buton roşu la chipiu, în timp ce eu aveam buton tricolor, care îmi punea situaţia, uneori, în primejdie, întrucât exista o duşmănie şi un sentiment de răzbunare împotriva românilor, care decretaseră unirea cu România. Am trecut cu dibăcie printre toate pericolele. Am avut acte oficiale, în regulă, emise de comandamentul gărzilor naţionale române, scrise şi semnate în trei limbi: în română, maghiară şi franceză cu se obişnuia pe atunci.

La Budapesta am stat numai o zi, la 27 decembrie 1918, în care mi-am rezolvat încredinţarea primită de ministrul român şi plenipotenţiar al Consiliului Dirigent, Dr. Erdély, precum şi treburile mele personale la liceul reformat, ca să-mi ridic toate actele şi certificatele de terminarea clasei a şaptea. Am vrut să mă întorc cu ele în regulă, pentru a mă putea înscrie la liceul din Timişoara, ca să urmez şi să termin clasa ultimă, cea a opta, precum şi examenul de maturitate. Înapoiat la Arad, mi-am făcut formele de lăsare la vatră şi demobilizare din garda naţională la finele lunii, întrucât unirea a fost deja votată, iar noul guvern provizoriu, adică aşa numitul Consiliu Dirigent, era deja în funcţiune la Sibiu. La chemarea sa aştepta să intre în Transilvania armata română. Banatul, fiind încă sub ocupaţia militară a trupelor sârbeşti şi a administraţiei provizorie, instalată la comandamentul armatei sârbe, la Timişoara mai funcţiona, în continuare, liceul maghiar cu aceiaşi profesori ca înainte. Astfel că, reînscriindu-mă din nou la acest liceu, deşi cu o mică întârziere din cauza evenimentelor – întârziere pe deplin justificată şi aprobată de direcţia liceului – mi-am regăsit pe foştii mei colegi de clasă şi pe profesorii care mă cunoşteau. Deodată cu mine s-a înscris în clasa opta şi amicul Dimitrie Dehelean din Mehala. Nimeni nu ştia că noi am urmat între timp teologia, adică cei de la liceu. Toţi ştiau că am trecut clasa a şaptea la liceul reformat din Budapesta. Aşadar n-am pierdut niciun an şi nicio zi de învăţământ din cauza aventurii mele teologice.

---

[19] Consiliul Dirigent nu putea numi ambasadori. Dr. Ioan Erdely a fost secretar al P.N.R. la Budapesta, a făcut parte din delegaţia română la tratativele de laArad.

https://biblioteca-digitala.ro

Ultimul an şcolar al funcţionării liceului maghiar din Timişoara m-a reţinut pe băncile învăţământului secundar până în luna iunie 1919, când mi-am trecut şi examenul de bacalaureat. Liceul se mutase deja în localurile din edificiul propriu, care fusese evacuat de spitalul militar. În timpul anilor de război, lecţiile se ţineau la primul etaj al palatului dicasterial, unde fusese adăpostit în localuri provizorii, la fel ca şi liceul real din Timişoara. La puţin timp după primirea diplomei de bacalaureat a plecat şi armata sârbească.

Abia atunci a început era românească la Timişoara. Banatul, fiind ocupat de armata sârbească, abia atunci a trecut sub administraţia românească, subordonată Consiliului Dirigent de la Sibiu. Unchiul meu, dr. Aurel Cosma, a devenit primul prefect român al municipiului Timişoara şi al judeţelor unificate Timiş-Torontal[20], aceasta în urma hotărârii Conferinţei de Pace de la Paris, care a trasat noua frontieră între noi şi sârbi pe linia unde se găseşte şi acum. Până la introducerea stăpânirii româneşti asupra Banatului de nord şi de est, în timpul cât am urmat la liceu clasa a opta, s-au produs în strădaniile mele de activitate culturală şi publicistică noi cotituri, care mi-au deschis şi mai larg orizonturile spre izbânda aspiraţiunilor, dinamizate de o vocaţie lăuntrică şi poate tainică.

Primul meu gând era să înfiinţez pentru tinerimea din şcolile secundare ale Timişorii o societate de lectură românească, la care să participe toţi elevii români de la diversele licee maghiare, de la Şcoala Superioară de Comerţ, tot maghiară, precum şi de la celelalte şcoli, ca cea de arte şi meserii etc. cu propunere tot în limba ungurească. Am luat ca model statutele societăţii de lectură a teologilor din Arad. Am îndeplinit toate formele necesare de ordin organizatoric, am obţinut la cererea mea şi autorizaţia de întrunire din partea comandamentului armatei sârbeşti, astfel că am reuşit să constituim, cu o remarcabilă şi mare participare de elevi, o societate de lectură cu denumirea „Dimitrie Ţichindeal"[21], fiind eu ales preşedinte, Eusebiu Nicorescu vicepreşedinte, Ioachim Oprea secretar, iar din comitetul de conducere făcând parte prietenii mei din cartier, ca de pildă: Iuliu Doncea, Coriolan Andreescu, Gheorghe Ilca-Suciu şi alţii. Vestea a ajuns până la profesorii mei de la liceu, dar nici unul nu şi-a manifestat o duşmănoasă împotrivire, în afară de unul şovinist, cu numele de Kovács Károly. Important era că am izbutit să trezesc în sufletul acestor tineri dorinţa şi interesul pentru lectura şi literatura română. Şedinţa de constituire şi întrunirile următoare ale societăţii de lectură „Dimitrie Ţichindeal" le-am ţinut în sala de învăţământ a şcolii confesionale române elementare pentru băieţi, din cartierul Fabric, în spatele noii biserici Sfântul Ilie, pe atunci „Fürdö utca", astăzi strada „Moise Nicoară".

Activitatea am început-o în primăvara anului 1919, contribuind cu toţii la cunoaşterea trecutului literaturii româneşti din Banat şi a scriitorilor de altădată, în

[20] Aurel Cosma a fost numit prefect peste cele două judeţe, prin decizia Consiliului Dirigent din 23 iulie 1919.

[21] A fost constituită în martie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

special a celor din provincia noastră, făcând totodată şi expuneri din operele marilor scriitori din România şi Transilvania. Eu aveam pe atunci o bogată şi valoroasă bibliotecă personală, cu numeroase cărţi cumpărate de la „Librăria Diecezană" din Arad, pe care am donat-o în întregime societăţii de lectură „Dimitrie Ţichindeal". În toamna anului 1919, când s-a deschis primul liceu românesc, „Diaconovici Loga", în clădirea în care mi-am urmat şi eu clasele secundare şi unde am obţinut diploma de bacalaureat, am predat arhiva acestei societăţii de lectură şi toată biblioteca, pe care noua conducere a liceului a primit-o cu mulţumire, neavând la început nicio carte de literatură română. Societatea de lectură „Dimitrie Ţichindeal" a continuat să funcţioneze mai departe în cadrul noului liceu român, unde era director Silviu Bejan, pe care îl cunoscusem la preparandia de la Arad, iar profesor de literatură română era dr. Ioan Roşiu-Roşioriu, care a devenit conducătorul acestei societăţi. Biblioteca am mai completat-o după aceea cu noi cărţi, aduse de la Bucureşti şi donate de mine, încât liceul „Diaconovici Loga" a fost înzestrat de mine, de la început, cu cărţi româneşti.

La fel am adus la începutul erei de administraţie românească şi alte lăzi de cărţi, de studii istorice şi de literatură românească, aduse tot de mine şi donate bibliotecii comunale, care pe atunci îşi începuse acţiunea de înzestrare cu cărţi româneşti sub conducerea inimosului şi priceputului bibliotecar român Romulus Miloş, care funcţionase la această bibliotecă încă din anii premergători războiului mondial şi unirii. Camil Petrescu a şi publicat în cotidianul său „Ţara"[22], din Timişoara, în numărul de la 24 martie 1921, despre donaţia de cărţi făcută de mine către biblioteca municipală din Timişoara. Am fost şi eu de câteva ori invitat să particip la şedinţele societăţii de lectură „Dimitrie Ţichindeal", în primii ani după unire, ca student la Universitatea din Bucureşti. Conducătorul acestei societăţi, profesorul dr. Ioan Roşiu-Roşioriu a scris şi publicat în acest sens un foileton în ziarul „Banatul"[23] din Timişoara, în numărul de la 15 aprilie 1920, sub titlul *O pagină din viaţa tinerimii române din Timişoara*, scoţând în relief activitatea mea privind fondarea şi funcţionarea societăţii de lectură „Dimitrie Ţichindeal".

Acest ziar, cu titlul „Banatul", a fost fondat de unchiul meu dr. Aurel Cosma încă din luna februarie 1919, deci sub ocupaţia militară a armatei sârbeşti, trecând ca editor-proprietar pe amicul său devotat, dr. Lucian Georgevici, iar ca redactor responsabil pe profesorul de desen şi vestitul muzician-compozitor, Iosif Velcean, care, la îndemnul şi cu ajutorul unchiului meu, a reuşit să înjghebeze şi să realizeze marele cor „Doina" de la Timişoara cu elemente intelectuale din oraşul nostru.

---

[22] „Ţara", cotidian, apoi săptămânal, editat la Timişoara între 1920–1921. Director Camil Petrescu.

[23] Cotidian apărut la Timişoara în perioada 1919–1921, editat de Lucian Georgevici, redactor şef Iosif Velceanu; din octombrie 1919 apare numai de trei ori pe săptămână, între martie-iulie 1920 apare zilnic, după care numai săptămânal.

https://biblioteca-digitala.ro

La acest ziar, „Banatul", mi-am început de fapt ucenicia de gazetar, imediat după examenul de bacalaureat. Iniţial am scris şi publicat reportaje şi diverse informaţii, alături de alţi colaboratori ca, de pildă: David Voniga[24], Nicolae Ilieşiu[25], Augustin Coman[26], Dion Mardan, Ştefan Atanasie Oprean şi alţii.

Unchiul meu, dr. Aurel Cosma, a preluat administraţia românească, instalându-se ca prim prefect român al municipiului Timişoara şi al judeţului unificat Timiş-Torontal, în dimineaţa de luni 28 iulie 1919, după ce în ziua precedentă a părăsit oraşul nostru şi regiunea ultimul soldat sârb. În Timişoara nu a mai rămas decât un comandament francez, în fruntea căruia se afla generalul De Tournadre. În asistenţa acestuia şi-a luat în primire funcţia de prefect, de unul singur, fără armata română, care a intrat în Timişoara abia în duminica de 3 august 1919, deci după o săptămână[27].

Lungul reportaj despre solemnităţile şi despre triumfala intrare a ostaşilor români la Timişoara l-am întocmit şi apoi l-am publicat în ziarul „Banatul", ca şi reportajele din ultima săptămână de la înscăunarea unchiului meu ca prefect, urmărind suita de evenimente istorice din vremea aceea. Pe unele articole şi informaţii le-am semnat „rap", adică raportor sau altele fără indicarea autorului. Ca prefect, unchiul meu m-a numit, prin decizie, funcţionar al prefecturii într-un post anume creat pentru mine, ca „practicant", fiind astfel printre cei dintâi salariaţi ai noului stat unitar al României şi făcând parte din grupul primilor funcţionari şi colaboratori în greaua muncă a prefectului nou instalat. Îmi aduc aminte că unchiul meu m-a trimis, în prealabil, să mă prezint la directorul financiar cu numele de Zádor, care îşi avea biroul în palatul dicasterial, ca să-şi dea avizul pentru această numire, neprevăzută încă în buget. Acest „pénzügyigazgató" era un personaj important în administraţia judeţului şi foarte dificil putea să intre la el cineva în audienţă. Pentru mine însă uşile erau deschise oriunde, căci lumea a început să mă cunoască şi să mă numească măgulitor „kisprefektus", adică „micul prefect".

---

[24] David Voniga (1867–1933), poet şi publicist, autor al unor lucrări cu caracter religios, colaborator la „Dreptatea", „Luminătorul", „Banatul".

[25] Nicolae Ilieşiu, (n: 1890), ziarist, istoric, profesor la Timişoara; studii teologice la Arad, facultatea de litere din Cluj, doctor în drept, vicepreşedinte al Sindicatului Ziariştilor din Banat, redactor la „Banatul", după 1918 deputat (1928–1931), senator (1932–1933), este autorul lucrării *Timişoara – monografie istorică*, Timişoara, 1943.

[26] Augustin Coman, n: 1884, ziarist, om politic, profesor, studii de astronomie la Universitatea din Bucureşti, profesor la Piteşti, din 1919 la Liceul Loga din Timişoara. A fost conferenţiar la Politehnica din Timişoara, primar al oraşului (1933–1937), membru în redacţia „Banatul".

[27] Primele unităţi româneşti intrate în Timişoara au fost conduse de colonelul Virgil Economu. Tot atunci a sosit la Timişoara şi I.C. Brătianu.

https://biblioteca-digitala.ro

Desigur, am rezolvat imediat problema numirii mele de „practicant", dar ce a însemnat acest post nou? Din ordinul şi la îndrumarea unchiului meu aveam să mă ocup de diversele chestiuni ale problemei privind prefectura şi administraţia română, în special să menţin legătura cu ziariştii de atunci de la diferitele gazete româneşti sau cu cele scrise în altă limbă vorbită în Banat. Aşa mi-am făcut relaţii cu ziariştii din redacţia ziarului „Banatul românesc"[28], iar pe cei de la gazeta „Banatul", organul oficios al unchiului meu, îi cunoşteam deja din colaborarea mea anterioară. De ce existau pe atunci aceste două titluri de ziar cu denumiri similare? Pentru că nu puteau să apară la Timişoara două în acelaşi timp cu titluri identice. La Timişoara apăruse anterior ziarul „Banatul", iar altul cu acelaşi titlu la Lugoj. După introducerea stăpânirii şi administraţiei româneşti la Timişoara, gazeta strămutată aici de la Lugoj, trebuia să-şi modifice titlul, pentru a nu se produce confuzie în opinia publică. Aşa a devenit ziarul fondat la Bucureşti de scriitorul Cassian Munteanu[29], cu denumirea de „Banatul", ca organ al refugiaţilor români bănăţeni şi mutat apoi, în primăvara anului 1919, la Lugoj, de către dr. Avram Imbroane, după trecerea acestui oraş sub administraţia românilor, iar în luna august 1919, când a fost din nou strămutat în capitala provinciei, nu mai putea să apară cu aceeaşi denumire, întrucât la Timişoara existase deja un alt ziar românesc cu un titlu identic.

La acest ziar „Banatul românesc" îşi începuse activitatea ziaristică tânărul profesor Camil Petrescu, încă de la finele lunii mai 1919, la Lugoj, apoi din luna august la Timişoara. Aici l-am cunoscut şi m-am împrietenit cu inimosul şi însufleţitul Camil Petrescu, la început şef-redactor al ziarului „Banatul" din Lugoj şi apoi având aceeaşi calitate la „Banatul românesc" din Timişoara, iar după aceea director şi proprietar la propriul său cotidian, „Ţara", din municipiul nostru.

În aceste condiţii am devenit coleg cu toţi ziariştii din Timişoara, în special cu cei de la gazetele româneşti, ajungând cu unii în relaţii de prietenie. I-am cunoscut atunci pe toţi redactorii de la cotidianele germane şi maghiare, precum şi de la toate celelalte publicaţii periodice. Am avut relaţii şi cu lucrătorii din diversele tipografii, iar cu cei unde se imprima „Banatul", la care începusem să scriu şi să public, am statornicit unele legături amicale, având cu ei aşa-zise relaţii permanente de colaborare.

---

[28] „Banatul românesc", cotidian, întemeiat de Cassian R. Munteanu.

[29] Cassian R. Munteanu, (1892–1921), poet şi prozator bănăţean, colaborator la „Drapelul", „Românul", în 1911 a trecut în România, a lucrat la ziarul „Drapelul" din Constanţa, „Foaia Noastră", „Lumina Nouă" din Bucureşti, redactor la revista „Ramuri", mobilizat pe front, în 1915 a fost degradat şi deferit Curţii marţiale pentru articolele expediate de pe front ziarului „Românul"; evadează şi se stabileşte în România. În 1916 se înscrie ca voluntar, participă la bătălia de la Mărăşeşti; după demobilizare redactor la „România Nouă", editează gazeta „Banatul" pe care o transferă la Lugoj.

https://biblioteca-digitala.ro

În vremea aceea erau puţini tipografi care cunoşteau limba română, mai ales pe cea corect scrisă, iar ziariştii noştri aveau multe necazuri şi neajunsuri din cauza aceasta, căci erau nevoiţi să facă o serie de corecturi în „şpalturi". Mai ales Camil Petrescu a fost foarte supărat din motivul acestor greşeli de text la zeţari. Eram un ziarist foarte pedant şi pretenţios la scris şi mai ales la culegerea textelor de manuscris de către lucrătorii din tipografie, care le maltratau – spunea el – necunoscând bine limba română. Camil Petrescu era însă extrem de sensibil şi la felul cum se redactau chiar actele oficiale de către români, care nu-şi cunoşteau limba maternă. Unchiul meu s-a străduit, cât era posibil, să-i determine pe funcţionari ca să redacteze mai atent şi cu grijă de stil şi de gramatică actele autorităţilor, dar insistenţa sa n-a prea avut rezultat pentru că majoritatea funcţionarilor, chiar de naţionalitate română, proveneau din şcoli maghiare, unde nu au avut ocazia să înveţe româneşte. El a înţeles situaţia şi a căutat să o îndrepte pe cale mai îngăduitoare. Camil Petrescu era însă mereu enervat din cauza insuficienţei cunoaşterii limbii române, vorbită şi scrisă de băştinaşi într-un chip arhaic, cu vădit accent sau jargon local, de factură tradiţională, încât a început să-l obsedeze ideea, ca profesor de limba română, să scoată o revistă cu titlul „Limba română"[30], destinată nu numai cetăţenilor de altă limbă, dar în primul rând băştinaşilor români, care nu vorbeau şi nu scriau româneşte. Amintiri despre Camil Petrescu am mai scris în altă parte, pentru că mă legase de el o prietenie statornică, îndrumându-mă, în anii cât a trăit şi activat în presa bănăţeană, să colaborez cu el, la fel ca şi cu ceilalţi colegi gazetari, în vederea constituirii unui sindicat al ziariştilor, pe care însă în ciuda entuziasmului şi stăruinţele noastre, n-am reuşit să-l realizăm. În mare parte cauzele erau divergenţele de idei şi acţiune sau atitudini politice, care îi separau şi îi situau în tabere diverse pe gazetarii aflaţi în slujba unor interese personale şi de antagonisme.

Îmi amintesc cât de mult îl enerva pe Camil Petrescu, sensibil la orice text românesc, traducerea în limba statului român a firmelor expuse pe frontispiciul sau în vitrinele prăvăliilor, redactate într-o formă de-a dreptul hazlie pe care le comenta satiric şi glumeţ amicul său Charles Brasey, profesorul de limbă franceză[31] cu care obişnuia să hoinărească pe străzile Timişorii şi să vadă ciudăţeniile, cum se pricepeau unii să-şi românizeze firmele, ori cum înţelegeau alţii să-şi facă reclamă într-o „pocită" limbă românească. Acest aspect iniţial al vieţii comerciale din Timişoara îl amuza pe Charles Brasey, dar îl supăra pe Camil Petrescu. Trebuie să notez că datorită lor s-a constituit la Timişoara „Cercul Profesorilor", cu René Charles Brasey ca preşedinte, care a avut o frumoasă activitate românească şi de culturalizare în primii ani după unire. Tot René Brasey i-a urmat lui Camil Petrescu

[30] „Limba română", săptămânal apărut în 1921 la Timişoara, sub conducerea lui Camil Petrescu.

[31] La Liceul Constantin Diaconovici Loga.

https://biblioteca-digitala.ro

în funcţia de şef-redactor la ziarul „Banatul românesc", când acesta din urmă a părăsit redacţia pe motiv că toţi colegii săi, în frunte cu directorul dr. Avram Imbroane, s-au înregimentat în primăvara anului 1920 în cadrul Partidului Poporului, sub şefia supremă a generalului Averescu, venit la cârma ţării. Camil Petrescu a intrat în conflict cu cei de la „Banatul românesc", deoarece redacţia şi-a luat o nouă orientare politică, potrivnică ideilor sale. Camil Petrescu dorea să rămână independent şi era în contra politicii de căpătuială patronată de noul prim-ministru, de generalul Alexandru Averescu. A plecat din redacţia ziarului „Banatul românesc" şi şi-a scos propriul său cotidian, „Ţara", la Timişoara, care era primul cotidian românesc în Banat după unire. În toamna anului 1920 când a început învăţământul şcolar, profesorul René Charles Brasey a plecat şi el din funcţia de şef-redactor de la „Banatul românesc", venind în locul său Ştefan Vlădescu[32], originar din Moldova, un temperament viu şi combativ, care s-a înţeles bine cu directorul-proprietar de la cotidianul „Ţara", Camil Petrescu, şi împreună s-au străduit să înjghebeze un sindicat al ziariştilor din Banat, atât de mult dorit de amicul Petrescu. M-am împrietenit ulterior şi cu Ştefan Vlădescu, deşi publicase la „Banatul românesc" articole politice împotriva unchiului meu, pe care apoi le-a regretat, fiind cerute şi sugerate de directorul dr. Avram Imbroane. După aceea s-a lămurit şi Fănică Vlădescu faţă de unchiul meu. A plecat şi el de la această gazetă şi mai târziu a devenit unul din cei mai devotaţi şi fideli aderenţi ai unchiului meu, servindu-l în politică cu tot elenul său gazetăresc.

După aceste digresiuni de la tema iniţială, voi trece să notez în continuare câteva date despre mine. La începutul toamnei din anul 1919 am plecat la Bucureşti ca să mă înscriu şi apoi să urmez Facultatea de Drept a universităţii din capitală. Era primul meu drum la Bucureşti, pe care l-am făcut prin Sibiu, deci o linie ocolită. Calea ferată directă, prin Orşova şi Craiova, era încă anevoioas de parcurs din cauza stricăciunilor şi deteriorărilor provocate de război. Era mai sigură şi mai uşoară călătoria prin Sibiu, pe unde traseul era refăcut şi pe unde şi trenurile aveau garnituri cu vagoane reparate sau puse la punct pentru circulaţie, deşi multora le lipseau geamurile la ferestre şi becurile de iluminat la lămpile din interior. Aveam interes să trec prin Sibiu, ca să-mi iau de la Consiliul Dirigent actele mele cu aprobarea bursei de studii, care se acorda pe atunci tuturor studenţilor pentru Bucureşti sau pentru Cluj. Pe baza acestor dovezi puteam beneficia de cazare în

[32] Ştefan Vlădescu, ziarist originar din Moldova, a debutat în 1910. După război, împreună cu Pamfil Şeicaru şi Cezar Petrescu au ediatat ziarul „Bucovina", timp de doi ani; din 1921 redactor la „Banatul românesc". Împreună cu Camil Petrescu şi alţii au înfiinţat primul sindicat al ziariştilor din Banat. După episodul „Banatul românesc" a publicat la Timişoara „Cuvântul Banatului". În 1923 a fost primul director la „Nădejdea", oficios al P.N.L. pentru Banat, iar din 1928 la „Viitorul".

https://biblioteca-digitala.ro

cămine studențești și de o mâncare la o cantină universitară. Doream să vizitez la Sibiu și casa familiei lui Partenie Cosma[33], care nu se întorsese încă de la Milano, unde se refugiase în timpul războiului cu soția și cu fiicele sale. Dar erau deja înapoiați acasă fiica sa, Hortensia Cosma, împreună cu soțul ei, Octavian Goga, intrat ca ministru în Consiliul Dirigent. La întoarcerea lor din străinătate, cu câteva luni în urmă, trecând prin Timișoara, i-am întâlnit și văzut pe amândoi, când i-am așteptat cu unchiul meu și când le-am promis că voi veni curând să-i vizitez la Sibiu. Poposind în casa lor familială de la Sibiu, l-am întâlnit pe unchiul Remi Cosma și pe mătușa Tani Goga, iar pe unchiul Tavi Goga l-am văzut în birourile de la Consiliul Dirigent. Era, de altfel, cea dintâi călătorie a mea la Sibiu. De acolo aveam un tren direct pentru București, o garnitură cu vagoane de tren personal, aproape toate cu aspect și în condiții mediocre, așa cum au fost lăsate, deteriorate și uzate de armata germană, care ocupase România în timpul războiului.

Ajuns în București am fost bine primit încă din Gara de nord, unde așteptau delegați să-i primească pe studenții veniți la studii și să-i conducă apoi într-un cămin anume rezervat pentru ei. Unul dintre aceștia delegați, văzându-mi actele emise de Consiliul Dirigent de la Sibiu, m-a condus imediat la căminul studenților Facultății de Drept din strada Scaunei, nr. 14, unde aveam alături și cantina studențească. Nu voi însemna aici amănunte autobiografice despre felul meu de viață în capitala României, pe care atunci am văzut-o prima oară. Voi nota numai că la București mi-am făcut imediat relații și cu redacțiile de acolo, unde am fost bine primit de colegii din vechea presă românească. Toți erau interesați să afle noutăți din Banat, mai ales că pe atunci încă nu erau reparate și restabilite comunicațiile telefonice sau telegrafice, iar corespondențele poștale întâmpinau nenumărate greutăți. Cotidienele din capitală încă nu aveau redactori sau corespondenți de presă în Banat. Întârzierea se datora și din cauza evacuării Banatului de către armata sârbă, abia cu multe luni după proclamarea unirii. Astfel eram socotit ca un sol binevenit la ziarele din capitală, care se arătau însuflețite și dornice să primească o cât mai bogată colaborare. Activitatea publicistică mi-a fost răzlețită și anonimă. Ea se rezuma doar la comunicări de informații și impresii aduse de mine din provinciile noi și alipite României. Am cunoscut ziariști de la „Universul", de la „Dimineața", „Epoca" și altele.

Dorința mea era să mențin legătura cu cei de acasă, cu ziariștii din Timișoara. În scurtă vreme s-a restabilit circulația feroviară pe linia directă prin Pitești, Craiova și Turnu-Severin. Am profitat de această posibilitate și mi-am început naveta între București și Timișoara, aducând din capitală mereu lăzi încărcate cu cărți românești pentru bibliotecile timișorene, pe atunci slab înzestrate cu publicații în

[33] Partenie Cosma (1837–1924), avocat, gazetar, membru P.N.R., deputat în parlamentul Ungariei, director la Banca „Albina", membru în Congresul național bisericesc, președinte al P.N.R. (1881–1884).

https://biblioteca-digitala.ro

limba română. Sosirea mea la Timişoara i-o anunţam telegrafic unchiului meu, care îmi trimitea automobilul prefecturii să mă aştepte la gară, ca să pot transporta cărţile achiziţionate de mine la bibliotecile locale, pentru care le destinam. Unchiul meu îmi dăduse sume suficiente de bani româneşti, procuraţi prin agenţii ce se ocupau cu schimb de valută, întrucât în Transilvania şi Banat şi în celelalte provincii din fost monarhie, alipite în prezent la România, mai circulau monedele şi biletele de bani emise de fosta bancă austro-ungară. Biletele de bani au fost mai întâi ştampilate de autorităţile financiare ale Consiliului Dirigent pentru a avea putere de circulaţie fiduciară în proporţie de două coroane faţă de valoarea unui leu românesc, iar după aceea au fost coroanele austro-ungare, astfel ştampilate, preschimbate cu bani româneşti, valabili pe întreg teritoriul României ca stat unitar, adică cu „lei". Până atunci ne-am aranjat cum am putut în socotelile noastre băneşti, schimbând mereu valuta.

Absenţele mele din Bucureşti de la cursurile facultăţii de drept erau posibile, întrucât prezenţa la prelegeri nu era obligatorie. Aproape toţi studenţii de la ştiinţele juridice îşi găseau câte o funcţie pe la vreun minister, ca să mai câştige un salariu în afară de bursa ce o aveau în natură, la cămin sau la cantină. Puteam să ne prezentăm la examene fără nicio dovadă de frecvenţă, important era să ştim ca să răspundem bine la întrebările profesorilor, ca să luăm cel puţin o bilă albă şi restul roşii la diverse discipline, fără nicio bilă neagră, care însemna a fi „respins" sau „amânat". La început, după sosirea mea în Bucureşti, n-am prea fost acasă la Timişoara, decât atunci când aveam de dus pachete de cărţi pentru biblioteci. Eram extrem de activ în toate. Aveam o fire neastâmpărată, mi-am făcut prieteni de la început printre toţi studenţii veniţi din diferitele colţuri ale ţării, în special în lumea gazetărească din capitală. Am publicat în presa bucureşteană diverse articolaşe sau informaţii privitoare la Banat, la viaţa de acolo, atât actuală, cât şi din cea de trecut.

Văzând că studenţii din diversele regiuni sau judeţe se organizau în cercuri după provincii, am început să mă agit şi eu ca să constituiam „Cercul Studenţilor Bănăţeni", pe care l-am şi format cu participarea tuturor, deci cu cei de la alte facultăţi sau institute universitare, ca de pildă cu cei de la Facultatea de Ştiinţe şi Litere, precum şi cu cei de la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale. Luasem contact prealabil cu studenţii bănăţeni din celelalte cămine. Cu ajutorul lor şi împreună cu ei am convocat şedinţa constitutivă în sala Facultăţii de Drept de la universitate. Am ales un comitet în frunte cu preşedintele Iancu Călţun, de la Facultatea de Litere şi un comitet din care făceau parte Ioachim Miloia[34], Anton

[34] Ioachim Miloia a fost în acea perioadă student la Facultatea de litere şi la Academia de Belle Arte (1919–1920) din Bucureşti, licenţiat al Academiei de Belle Arte (1920–1922), doctor al Şcolii speciale de istoria artelor din Roma (1922–1924), doctor în litere şi filosofie (Roma, 1927), director al Muzeului Banatului (1928), profesor la Academia de arte frumoase Timişoara, membru în Comisia Monumentelor istorice, secţia Banat, director al Arhivelor Statului din Timişoara, redactor la „Analele Banatului".

https://biblioteca-digitala.ro

Marchescu[35], Mareş, Sarmeş, Ion Stroescu etc. Eu eram ales ca secretar. Această organizaţie nu avea un caracter ca celelalte cercuri studenţeşti şi nu se ocupa ca acestea în primul rând de problemele de existenţă şi de studii ale studenţilor, întrucât aceste chestiuni ne-au fost rezolvate oficial şi asigurate prin grija forurilor noastre protectoare de ordin public, ci avea mai mult un profil şi un scop cultural şi de cenaclu literar, ţinând seama de chestiunile ce frământau provincia noastră, în special cele de cultură, de dreptate naţională şi cele de ordin social, incluzând, bineînţeles, şi problema integrităţii teritoriale a Banatului. Eu am prezentat la şedinţele noastre periodice câteva scurte conferinţe sau expuneri despre marile figuri istorice şi culturale ale Banatului. De exemplu, la conferinţa despre fabulistul Dimitrie Ţichindeal a făcut un referat, privind felul cum am prezentat această însemnată figură a literaturii române din Banat, amicul Ioachim Miloia.

În deplasările mele la Timişoara, îndeosebi în timpul vacanţei de Crăciun, am reluat activitatea mea la ziarul „Banatul", publicând unele articole printre care şi evocări din trecutul cultural al provinciei noastre. În numărul 2 din 18 ianuarie 1920, de exemplu, a apărut foiletonul meu despre scriitorul bănăţean cu titlul „Dascălul Mihai Roşu"[36]. N-am încetat să-mi cultiv relaţiile mele cu presa bănăţeană şi cu ziariştii din Timişoara. Am trimis şi din Bucureşti diferite corespondenţe sau informaţii îndeosebi la gazeta „Banatul", unde, şi în cele câteva zile de popas în oraşul meu, am fost antrenat să scriu şi să-i vizitez pe lucrătorii tipografiei.

În curând s-a hotărât fuziunea cercului nostru studenţesc bănăţean cu cel identic de la Universitatea din Cluj, într-o singură şi puternică organizaţie. Astfel a luat fiinţă „Cercul Studenţilor Bănăţeni", având ca preşedinte pe Vichentie Ardeleanu[37], preşedintele cercului din Cluj, iar ca secretar general pe mine, care eram până atunci secretarul cercului din Bucureşti. Eu am desfăşurat o intensă activitate culturală şi publicistică în cadrul acestui cerc unificat, desigur, pe lângă studiile mele juridice. Am organizat şi un turneu cultural în vacanţa de vară din anul 1920 prin satele bănăţene. Am înjghebat o echipă de teatru din membrii cercului nostru cu artistul student Ghiţă Bănuţ în frunte – originar din Caranasebeş – care a dat reprezentaţii în centrele culturale din Banat, mai ales la Caransebeş, unde am reuşit să prezentăm frumoase şi amuzante manifestaţii româneşti. Caransebeşenii ne-au dat porecla de „Banda lui Păpuc". Despre această activitate culturală am publicat câteva articole în ziarul „Banatul Românesc", după plecarea lui Camil Petrescu din

---

[35] Anton Marchescu, 1899, Feneş – 1978, Caransebeş, doctor în drept, publicist, avocatul Comunităţii de avere din Caransebeş, membru al Comitetului Internatului Comunităţii de avere (1930), autorul lucrării *Grănicerii bănăţeni şi Cumunitatea de avere*, Caransebeş, 1941.

[36] *Dascălul Mihai Roşu*, în „Banatul", 1920, nr. 2, din 18 ianuarie.

[37] Vichentie Ardeleanu, profesor şi publicist la Timişoara. A lucrat la ziarul „Vestul", condus de Sever Bocu. După al doilea război mondial a colaborat la „Scrisul bănăţean" („Orizont").

https://biblioteca-digitala.ro

redacție, ca de pildă: „De la Cercul Studenților Bănățeni", în numărul din 3 iulie 1920, apoi „Turneul Studenților Bănățeni", apărut în numărul din 4 iulie 1920, și, în sfârșit, „Turneul Studenților Bănățeni la Buziaș", în numărul din 22 iulie 1920. Am mai publicat tot în ziarul „Banatul Românesc", în numărul din 3 august 1920, despre „Serbările Cercului Studenților Bănățeni", iar în numărul din 10 august 1920, despre „Congresul tuturor studenților români", care urma să aibă loc la Timișoara, în luna septembrie 1920. În redacția ziarului „Banatul Românesc" i-am găsit că se ocupau de gazetă pe preotul Ion Imbroane și pe Traian Birăescu, după ce îi părăsise Camil Petrescu, iar noul șef-redactor René Charles Brasey era absent. Pe atunci aveau grijă de apariția ziarului prietenii devotați ai lui dr. Avram Imbroane, devenit vicepreședinte al Camerei Deputaților sub guvernarea generalului Averescu. Pe Camil Petrescu și pe René Charles Brasey i-am găsit și i-am întâlnit la masa presei din cafeneaua „Kronprinz". Eu aveam relații cu toți artiștii indiferent de certurile și atacurile personale publicate de ei, unii împotriva altora. Mă aveam bine și cu așa zișii adversari politici, cu adepții și slujitorii cârmuirii averescane, erau și unii care intrigau, născocind fel și fel de minciuni și zvonuri false în viața publică a Banatului. Pe mine mă interesa unitatea profesională a celor ce scriau și nu resentimentele de ordin personal, care ne-ar fi putut dezbina. Acesta era și principiul lui Camil Petrescu. De aceea ne-am înțeles așa de bine și ne-am împrietenit. În vara anului 1920 m-am întâlnit de multe ori cu el la masa noastră, a presei din cafeneaua „Kronprinz", unde mi-a mărturisit că îl obsedase ideea înființării unui sindicat al ziariștilor români din Banat, ca să se pună capăt învrăjbirilor și chestiunilor personale, care îi despărțeau pe unii de alții. Credea că se vor domoli adversitățile politice, care dădeau naștere unor atacuri rușinoase în presă, inspirate și puse la cale de patronii diferitelor ziare în slujba cărora, bietul ziarist profesionist nu era decât o unealtă și un instrument combatant, fără conștiință personală.

Datorită activității culturale, dar mai ales a celei de teatru și a petrecerilor cu program amuzant, Cercul Studenților Bănățeni a reușit să-și adune un fond financiar, din care putea să acorde unor membrii valoroși câte o bursă inițială, pentru a-l încuraja pe studentul respectiv să plece la studii în continuare, în străinătate. Unul din beneficiarii unei astfel de burse sau ajutor valutar era și Ioachim Miloia, care a plecat la Roma să-și urmeze cursurile de doctorat și specialitatea în Italia.

În vara anului 1920 am constatat că au venit la Timișoara câțiva ziariști din Oltenia, ca să-și găsească noi rosturi în Banat. Pe cel dintâi pe care l-am cunoscut era Costel Nicolau-Motreni, fostul director al gazetei „Alarma Mehedințului" din Turnu-Severin, un tânăr înalt, politicos, manierat. Îl vedeam întotdeauna la o masă separată din cafeneaua „Kronprinz", în compania unei doamne, despre care mi-a spus ulterior că era mătușa sa. Priveau amândoi prin vitrina largă animația necontenită a trecătorilor, care întrau prin strada Alba-Iulia în inima cetății sau

https://biblioteca-digitala.ro

ieşeau tot pe acolo din centrul oraşului, spre noul „corso" care se formase după unire, de-a lungul bulevardului din faţa teatrului, înlocuind tradiţionala şi eleganta promenadă de tip austriac din piaţa Libertăţii şi dinaintea casinoului militar.

Costel Nicolau era un ziarist care te cucerea cu verva şi poza sa, fiind pe faţă curtenitor, debitând cuvinte şi fraze măgulitoare cu o voce patetică şi cu o modulaţie de accent francez, deşi nu ştia nicio boabă franţuzeşte şi nicio altă limbă decât pe cea română. Costel Nicolau a vrut să-i câştige pe bănăţeni şi încrederea lor prin scoaterea unei gazete cu titlul „Integritatea", militând pentru integritatea Banatului şi pentru recunoaşterea drepturilor româneşti asupra acestei provincii. A reuşit să scoată din ziarul „Integritatea" numai patru numere săptămânale, într-un format mare ca şi cotidianele din Bucureşti, având însă fiecare număr numai două pagini. Era ca un cearşaf tipărit. A izbutit să fie numit secretar al Şcolii Politehnice, în toamna anului 1920, când acest institut a fost fondat cu ajutorul profesorului de matematici, Traian Lalescu[38], devenit primul rector. Dar Costel Nicolau n-a rămas decât un an şcolar în acest post, cât a fost rector bănăţeanul Traian Lalescu.

Tot în anul 1920 şi-au trimis la Timişoara şi marile cotidiene din Bucureşti redactori şi corespondenţi pentru Banat. Aşa s-a îngroşat numărul ziariştilor români din Timişoara, cei mai mulţi venind din vechea România. S-au creat destule animozităţi din cauza aceasta. Publiciştii indigeni de multe ori s-au sensibilizat, fiind trataţi de unii cu o oarecare superioritate, cunoscând poate mai bine limba română şi redactând poate mai corect dar, în orice caz, cu mai vădite expresii de rutină gazetărească, cu temperament mai vioi şi mai ademenitor sau interesant pentru publicul cititor. Marele cotidian bucureştean „Universul" şi-a trimis la Timişoara pe Hercule Popescu, iar cotidianul „Dimineaţa", pe ziaristul Ion Bănciulescu[39], în calitate de redactor pentru Banat. Până la finele anului 1920 au mai venit şi alţii să-şi încerce norocul la Timişoara, crezând că presa bănăţeană forma un ogor fertil şi necultivat. Camil Petrescu a fost tentat să-şi pună în aplicare planul de a constitui un sindicat al ziariştilor, văzând că începeau să se afirme numeroase condeie răzleţite prin unele fituici efemere, în ciuda greutăţilor pe care le întâmpina presa română.

Vreau să evoc aici câteva date politice din timpul prefecturii unchiului meu, care vor putea lămuri mersul evenimentelor într-un ritm alert şi incert după proclamarea unirii. La sfârşitul verii anului 1919, la scurt timp după introducerea administraţiei române la Timişoara, a demisionat din fruntea guvernului de la Bucureşti prim-ministrul Ionel Brătianu, pe motiv că nu s-a putut înţelege cu

---

[38] Traian Lalescu (1882–1929), matematician, întemeietor al Politehnicii din Timişoara, membru al P.N.L., solicitat de I.I.C. Brătianu să susţină extinderea P.N.L. în Banat.

[39] Ion Bănciulescu (1892–1951), ziarist la „Mişcarea", „Evenimentul", „Opinia", „Iaşul" lui Marghiloman, ulterior la „Universul", „Dacia", „Adevărul", „Dimineaţa". A fost trimis în Banat în calitate de corespondent la ziarului „Dimineaţa". La Timişoara a încercat să scoată pe cont propriu câteva ziare şi reviste, după care s-a întors la Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Aliaţii la Conferinţa Păcii din Paris în problema Banatului, în sensul şi spiritul alianţei de la 1916, când România intrase în războiul mondial în temeiul condiţiilor formulate şi convenite atunci. La 28 septembrie 1919 a depus jurământul noul prim-ministru, generalul Artur Văitoianu, ajuns să alcătuiască noul guvern român în locul celui demisionat deodată cu Ionel Brătianu. Din guvernul generalului Văitoianu au făcut parte ca miniştri fără portofoliu şi ardelenii Alexandru Vaida, Ştefan Cicio-Pop şi Vasile Goldiş, ca o mărturie că fruntaşii generaţiei unirii de la Alba-Iulia erau de acord cu acest guvern. În deplină înţelegere cu Consiliul Dirigent, noul guvern a convocat corpul electoral al României întregite, ca să voteze pe baza sufragiului universal un parlament cu titlu de Constituantă. Alegerile au avut loc pentru Camera Deputaţilor în zilele de 2, 3 şi 4 noiembrie 1919, iar pentru Senat în zilele de 7 şi 8 noiembrie 1919. Noua Constituantă a fost convocată pentru ziua de 20 noiembrie 1919. Camera Deputaţilor şi-a ţinut şedinţele în marea rotondă a Ateneului Român, fiind compusă din prea mulţi parlamentari, aleşi de o ţară mărită, care n-ar fi încăput în clădirea de pe Dealul Mitropoliei. De altfel, vechiul parlament al deputaţilor se găsea pe atunci în reparaţii generale, căci fusese avariat şi în parte deteriorat din timpul războiului de bombele armatei germane. Şedinţele Senatului se ţineau atunci în localul de altădată, în sala destinată spre acest scop, în clădirea vechii universităţi. Preşedinte al Camerii Deputaţilor de la Ateneu a fost ales Nicolae Iorga.

În scurtă vreme i-a luat locul generalului Văitoianu un alt guvern format şi prezidat de Alexandru Vaida. Dar în primăvara anului 1920 a demisionat şi acest guvern. Atunci a venit la cârma ţării generalul Alexandru Averescu, formând un nou partid propriu, zis „al Poporului". Din acest guvern a făcut parte şi Octavian Goga, ca ministru al cultelor şi artelor. În toată ţara au fost înlocuiţi prefecţii judeţelor şi numiţi alţii noi, de către guvernarea averescană. Puţini au fost confirmaţi în funcţia lor de prefecţi, cu misiunea să rămână mai departe, ca să conducă administraţia judeţului respectiv. Printre aceştia a fost şi unchiul meu. Lumea zicea că dr. Aurel Cosma a fost confirmat ca prefect, deoarece îl avea în guvernul generalului Averescu pe cumnatul său Octavian Goga, căsătorit cu Hortensia Cosma. N-am ştiut care era adevărul. Unchiul meu însă n-a mai vrut să stea ca prefect sub guvernarea averescană. Confirmarea scrisă o primise în luna martie 1920, la venirea în fruntea ţării a noului guvern. La 19 aprilie 1920 şi-a înaintat însă demisia. În locul său a fost numit atunci un ofiţer de carieră, bănăţean, Cornel Dragalina[40], pe atunci în grad de maior. Unchiul meu s-a retras şi a revenit la vechea sa profesiune de avocat. Reluându-şi activitatea, a fost imediat ales ca decan al baroului avocaţilor. Astfel a fost primul decan român al baroului. Biroul de avocatură şi l-a deschis în cetate, în palatul Löffler, luând cu el şi câţiva

[40] Corneliu Dragalina (1887–1949), general, fiul generalului Ion Dragalina (1860–1916). S-a distins prin calităţi militare deosebite în primul şi al doilea război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

funcționari devotați de la prefectură, pe unul din secretarii săi, pe dr. Gheorghe Miculescu, fiul șefului contabil de la Banca „Timișana", apoi pe vrednicul funcționar Octavian Dajdea și pe dactilografa Iuliana Stoicu, logodită cu farmacistul Kun Béla. A mai intrat în biroul său ca avocat stagiar și dr. Coriolan Băran, care însă după câteva luni l-a părăsit, probabil din motive de diferențe de păreri politice, după ce unchiul meu s-a orientat spre Partidul Liberal, iar Coriolan Băran[41], fiul învățătorului Petru Băran din comuna Nerău, s-a arătat adeptul politicii oportuniste a lui Alexandru Vaida.

În spiritul unității întregii țări și a unirii fără condiții, manifestate de bănățeni încă la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, unde s-au afirmat potrivnici oricăror principii de autonomie locală și de forme care să separe Transilvania de patria-mamă, dar mai ales pentru că Ionel Brătianu, ca prim-ministru susținuse la Conferința de Pace din Paris ideea integrității Banatului, unchiul meu, în fruntea reprezentanților politici ai provinciei sale și ca exponent al aspirațiilor acestora, a inițiat trecerea membrilor Partidului Național de altă dată, prin fuziune, în vechiul Partid Național Liberal din România, prezidat de Ionel Brătianu. În acest scop a convocat în ziua de 15 iulie 1920, în marea sală a hotelului „Kronprinz" din cetatea Timișorii, pe toți fruntașii bănățeni ai tradiționalului Partid Național, deci care au votat Unirea de la 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia, ca să decidă în sensul propunerilor sale. Marea conferință de atunci a fruntașilor bănățeni a hotărât să-l invite pe Iuliu Maniu, președintele Partidului Național din Transilvania, ca să înceapă tratative de fuzionare cu Partidul Național Liberal din patria veche, anunțându-l telegrafic că în caz de refuz își vor lua libertatea de acțiune. Am asistat și eu ca ziarist la această adunare impozantă, disciplinată și demnă, dar mai ales însuflețită, fiind vorba de Brătianu, marele apărător al drepturilor românești asupra Banatului.

Întrucât Iuliu Maniu, fostul președinte al Consiliului Dirigent, dizolvat prin decret-lege de către guvernul generalului Averescu, n-a dat curs sugestiei bănățenilor, aceștia s-au întrunit din nou, la convocarea unchiului meu, într-o a doua adunare, în ziua de 8 octombrie 1920, tot în aceeași sală a hotelului „Kronprinz", în care la 31 octombrie 1918, unchiul meu declanșase mișcarea revoluționară a românilor bănățeni și înființarea primului consiliu național român al ofițerilor, precum și cea dintâi gardă națională de pe teritoriul Transilvaniei. Această Adunare, de la 8 octombrie 1920, a hotărât constituirea prin fuziune a Partidului Național Liberal din Banat, sub președenția provincială a unchiului meu, avocatul dr. Aurel Cosma. Au fost alese diversele organe constitutive ale noului partid bănățean, toate subordonate fondatorului președinte dr. Aurel Cosma, printre care

[41] Coriolan Băran (1896–1979), om politic, ziarist, primar al Timișoarei (1929), prefect al județului Timiș-Torontal (1932–1933), subsecretar de stat în guvernele Miron Cristea și Armand Călinescu. După 1914 a fost arestat, întemnițat, apoi condamnat la domiciliu forțat. Vezi Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții mele. Memorii*, Arad, 2009, 480 p.

https://biblioteca-digitala.ro

organizaţiile celorlalte judeţe şi centre electorale, ca de pildă la Lugoj, dr. Gheorghe Popovici, la Oraviţa, dr. Petru Corneanu[42]. Unul din fruntaşii de bază ai Partidului Liberal era muzicianul şi compozitorul Ion Vidu[43] de la Lugoj, un vechi admirator al lui Ionel Brătianu, ajuns pe urmă deputat liberal în parlamentul ţării.

N-am participat la această adunare de constituire a Partidului Liberal, deoarece nu eram acasă în Timişoara. Am venit abia pe la finele lunii octombrie şi am văzut în sâmbăta de 30 octombrie 1920 marele incendiu de la Teatrul Municipal. Am asistat la dramatica desfăşurare a dezastrului, alături de Camil Petrescu, tocmai în orele de după amiază, când stăteam cu el la poveşti în cafeneaua „Kronprinz", la tradiţionala masă a presei. Discuta agitat despre greutăţile ce le întâmpina în calea reapariţiei ziarului său, „Ţara", care abia a reuşit să fie scos de sub tipar, ca ziar cotidian, la începutul lunii decembrie 1920. În nr. 100, din 4 noiembrie 1920, am publicat în gazeta „Banatul" un articol cu titlul „Teatrul din Timişoara a ars"[44]. Toată presa bănăţeană, în special cea din municipiul nostru a publicat ample informaţii despre acest incendiu, despre cauzele şi pagubele lui.

Voi nota în continuare câteva date despre încercarea lui Camil Petrescu de a înfiinţa la Timişoara un sindicat al ziariştilor. Am luat parte numai la şedinţele ţinute în zilele când mă aflam la Timişoara. Ele se ţineau la redacţia cotidianului său, „Ţara", la primul etaj din imobilul din strada Alba-Iulia nr. 3, în faţa hotelului şi cafenelei „Kronprinz". Spaţiul era mic, dar suficient pentru puţinii participanţi care se interesau pentru această problemă şi erau entuziasmaţi, în ciuda conflictelor de ordin personal ce îi despărţeau. Desigur, aceste consfătuiri erau pline de vociferări şi dominate de verva oratorică a lui Ştefan Vlădescu, noul şef redactor al ziarului „Banatul Românesc", dar potolite cu tact de Camil Petrescu. Acesta ştia să-i domolească în disputele lor politice debitate şi aici ca şi în scrisul lor de la gazeta pe care o serveau. Cu toate că avea o ascendenţă asupra celorlalţi, cu personalitatea sa profesională de ziarist respectată unanim, totuşi mi-am dat seama că nu era uşor să împaci spiritele învrăjbite şi că sindicatul nu se va putea înjgheba, până ce ziariştii nu vor fi conştienţi de puterea şi de rostul profesiunii lor.

În duminica de 12 decembrie 1920, ziariştii, convocaţi de Camil Petrescu în localul redacţiei sale, s-au întrunit şi au hotărât constituirea unui sindicat al ziariştilor din Banat, fără deosebire de naţionalitate, urmând ca viitoarea şedinţă să aibă loc după o săptămână. La această şedinţă n-am fost de faţă, dar la şedinţa de la 19 decembrie 1920 am participat şi eu. Ea era prezidată de Camil Petrescu. El şi-a

---

[42] Petru Corneanu, n. 1864, avocat în Oraviţa, publicist, preşedinte al C.N.R., senator (1919), din 1921 membru P.N.L., din 1926 prefect al noului judeţ Caraş.

[43] Ion Vidu (1863–1931), profesor la Institutul teologic şi pedagogic din Arad, profesor la Lugoj, conducătorul corului Reuniunii române de cântări şi muzică din Lugoj, inspector general de muzică pentru România, compozitor, fondator al ziarului „Drapelul", fondatorul Asociaţiei corurilor şi fanfarelor române din Banat (1922).

[44] Aurel Cosma jr., *Teatrul din Timişoara a ars*, în „Banatul", 1920, nr. 100 din 4 noiembrie.

https://biblioteca-digitala.ro

expus punctele unui program pentru înfiinţarea şi activitatea unui sindicat al ziariştilor. După ample şi felurite dezbateri, câteodată contradictorii, s-au hotărât să se ia măsuri pentru constituirea sindicatului. Rezultatul era o nouă amânare sau poate o torpilare a ideilor constructive ale lui Camil Petrescu. Nu s-a mai anunţat o altă şedinţă. Au fost după aceea publicate unele articole despre importanţa acestui sindicat.

A urmat apoi o perioadă de discuţii şi frământări sterpe. Prea erau şi ziariştii contaminaţi de boala politicianismului şi fiecare trăgea în direcţia orientării gazetei la care scria. Patimile alimentate atunci de interese personale şi de dorinţa de a parveni în situaţiile de conjunctură postbelică au depăşit idealul solidarităţii profesionale ale ziariştilor.

Ziariştii ardeleni ne-au dat un exemplu pozitiv de înfrăţire gazetărească. În zilele de 19 şi 20 ianuarie 1921 s-au întrunit într-un Congres la Cluj, unde au pus bazele „Sindicatului Presei Române din Ardeal şi Banat", deci şi pentru ziariştii bănăţeni[45]. Primul comitet a fost ales din Ion Agârbiceanu[46], ca preşedinte, şi Dimitrie Tomescu, Cezar Petrescu, Ion Dragu, Leonard Paukerow, Radu Dragnea, Alexandru Hodoş, Ghiţă Pop, I.U. Soricu, Ion Clopoţel, Virgil Iosif şi N. Branişte[47]. Compoziţia acestui comitet ne arată cât de bine se înţelegeau ardelenii, cu toate că scriau la diverse publicaţii, care îşi combăteau reciproc ideile şi atitudinile politice. Ziariştii din Timişoara au aderat la acest sindicat prin telegrama trimisă în comun

---

[45] Sindicatul presei române din Ardeal şi Banat a fost înfiinţat în 26 octombrie 1920. Fondatori: Ion Agârbiceanu, D. Tomescu, R. Dragnea, Ecaterina Pitiş, Cezar Petrescu, Ion Dragu, Gib. I. Mihăilescu, Jack Paleologu, D.I. Cucu, Adrian Maniu, Leonard Paukerow, Aurel Vasilescu, M. Em. Procopiu, C. Humureanu, Ion Clopoţel, Vladimir Ionescu.

[46] Ion Agârbiceanu (1882–1963), protopop greco-catolic în Cluj, scriitor şi ziarist, preot la Corpul voluntarilor ardeleni, director al ziarului „Patria" şi al revistei „Transilvania", membru corespondent al Academiei Române, membru în Marele Sfat Naţional, deputat.

[47] Dimitrie Tomescu, ziarist, scriitor, colaborator la „Ramuri"; Cezar Petrescu, scriitor, ziarist, redactor la Cluj la ziarele „Voinţa"; „România", „Patria", fondează „Gândirea"; Ion Dragu, ziarist şi scriitor, între 1919–1920 a fost şeful biroului de presă de pe lângă preşedenţia Consiliului Dirigent, ataşat de presă la mai multe legaţii, din 1931 a condus Serviciul presei şi propagandei; Leonard Paukerow, ziarist, născut în Rusia, format în România, a fost ziarist la Budapesta la ziarul „Adevărul"; Radu Dragnea, critic şi ziarist, a colaborat la „Drum drept", „Ramuri", „Gândirea", „Solia"; Alexandru Hodoş, pseudonim Ion Gorun, ziarist, redactor la „Naţiunea", la „Românul", din 1919 a condus „Renaşterea română" cu I.U. Soricu şi Eugen Goga, a fost redactor la Cluj la „Ţara Noastră", director la „Biruinţa „ (Cluj), deputat; I.U. Soricu, poet, profesor la liceu (Sibiu şi Bucureşti), deputat şi senator, a publicat la „Familia", „Semănătorul", „Luceafărul", „Ramuri", „Viitorul", „Renaşterea română", „Universul", „Solia", „Drum drept", „Cuget clar", „România Mare", „Curentul", „Tribuna", fost director la „Cuvântul liber" (Sibiu) şi „Ţara Noastră", „Crai Nou"; Iosif Virgil, din 1903 ziarist la ziare din Transilvania, a fost director la „Gazeta Transilvaniei", redactor şef la „România" (Bucureşti).

https://biblioteca-digitala.ro

de Camil Petrescu şi de Ştefan Vlădescu, exprimând salutul colegial al celor din presa bănăţeană. Era deci natural să ne înscriem şi noi ca membri ai sindicatului din Cluj, ceea ce am făcut-o mai târziu, atât Ştefan Vlădescu şi alţii, între care şi eu. Cu toate acestea, Camil Petrescu nu s-a putut împăca cu ideea de a renunţa la un sindicat propriu pentru Banat. I-a convocat din nou pe ziarişti, după atâta vreme, la o altă şedinţă, în ziua de 6 februarie 1921, tot în localul redacţiei sale, dar nici de data aceasta nu s-a ajuns la un acord deplin. Divergenţele politice i-au separat pe ziarişti şi nu s-au putut uni, iar adevăraţii profesionişti ai condeiului au aderat, ca şi mine, la sindicatul din Cluj.

La începutul lunii martie 1921, Ştefan Vlădescu a plecat şi el din postul de şef-redactor de la ziarul „Banatul Românesc", spunându-mi că prea îl puneau în raporturi de duşmănie cu marii oameni politici ai Banatului şi că directorul său, dr. Avram Imbroane îi cerea mereu să publice articole şi atacuri vehemente împotriva multora, printre care şi în contra unchiului meu, cu care dorea în mod sincer să se împace şi să-l ierte pentru cele scrise de el la comandă. I-am spus că unchiul meu nu s-a sesizat de minciunile calomnioase publicate în presă. Se obişnuise să fie atacat în ziare de cei care nu-i cunoşteau caracterul nobil şi generos. El îi dispreţuia pe aceşti slugarnici, care din ordinul patronului erau gata să servească interesele acestuia şi să-i fie pe plac. I-am mai spus că putea oricând să-l caute şi să-i prezinte personal regretele sale, putând fi sigur că în urma explicaţiilor şi lămuririlor primite desigur îl va ierta. Cu acest prilej s-a împăcat şi cu mine, mărturisindu-mi că va deveni în presă un devotat susţinător al unchiului meu, arătându-şi în public toată stima şi respectul pentru acest mare bănăţean, care era dr. Aurel Cosma, primul prefect român al Timişorii. Aşa s-a şi întâmplat ulterior. Fănică Vlădescu a ajuns un credincios prieten şi slujitor politic al unchiului meu. A luat contact cu el, s-au lămurit şi unchiul meu l-a iertat pentru că publicase în „Banatul Românesc" articole împotriva sa. El s-a lepădat de această gazetă averescană şi a început să activeze în presă, pe cont propriu, orientându-se într-un spirit constructiv în opinia publică bănăţeană. În locul său a venit ca şef-redactor la ziarul „Banatul Românesc" un alt gazetar, din altă parte, cu numele de Octav Maiorescu. Îmi aduc aminte că faţă de adversarii săi, care doreau să-l înfrunte sau să avanseze în politică fără merite deosebite şi mai ales să nu se supună directivelor sale, unchiul meu avea întotdeauna dictonul german „biegen oder brechen", adică acest parvenit ori se va îndoi ori se va rupe.

La părăsirea funcţiunii sale de şef-redactor la „Banatul Românesc", Ştefan Vlădescu a fost sărbătorit de lucrătorii tipografi, fiind foarte iubit şi ataşat de ei. La această agapă gazetărească am luat şi eu parte, care a avut loc în seara de miercuri, din 9 martie 1921, în localul berăriei „Pilsen". La cina aceasta de înfrăţire între ziarişti şi tipografi a luat parte toată redacţia de la cotidianul „Ţara", în frunte cu directorul său Camil Petrescu, toată redacţia gazetei „Banatul Românesc", în frunte cu noul şef-redactor, Octav Maiorescu şi cu profesorul René Charles Brasey, apoi şi

https://biblioteca-digitala.ro

alţi ziarişti, care activau în presa bănăţeană, în cea română, germană şi maghiară. Era multă lume adunată aici, îndeosebi că Ştefan Vlădescu a devenit o figură populară în tipografiile locale. Aici l-am întâlnit şi pe harnicul şi priceputul tipograf Vasile Theodorescu, unul din conducătorii Partidului Socialist timişorean şi un militant luptător pentru democraţie. Eu eram prieten cu acest Theodorescu încă din primii ani de activitate ziaristică. I-am apreciat foarte mult ingeniozitatea sa grafică la paginarea gazetelor. Întotdeauna mă consultam cu el, cum să scoatem un aspect mai estetic şi mai atractiv la întocmirea paginilor. Desigur la masa agapei am stat lângă el.

Camil Petrescu nu s-a putut împăca să renunţe la ideea unui sindicat al ziariştilor pentru Banat. Ştefan Vlădescu şi cu mine ne-am trimis deja cererea pentru a fi înscrişi ca membri ai Sindicatului presei române din Ardeal şi Banat, cu sediul la Cluj. Totuşi am continuat, la stăruinţa lui Camil Petrescu, să susţinem în continuare şi ideea unui sindicat propriu bănăţean. Cu prilejul agapei colegiale de la berăria „Pilsen", Camil Petrescu s-a gândit chiar să-i dea proporţii mai largi prin cooptarea şi a tipografilor care lucrau pentru presă. În toastul rostit în cadrul cuvântărilor după terminarea cinei, Camil Petrescu a rostit următoarele cuvinte, adresându-se tipografilor: *„Ar fi bine ca ziariştii şi tipografii să colaboreze împreună, mai ales că unii fără alţii nu pot exista. Începutul colaborării l-a făcut camaradul Vlădescu care se bucură de mare dragoste. A venit vremea ca lucrătorii şi ziariştii să-şi întindă mâna într-o asociaţie"*. Problema înfiinţării unui sindicat al ziariştilor bănăţeni a rămas însă nerezolvată. Camil Petrescu, venit în Banat în luna mai 1919, s-a întors la Bucureşti în vara anului 1921, după eşecul ce-l suferise la alegerile parlamentare parţiale din primăvară, la Oraviţa, după ce fostul deputat averescan, dr. Nicolae Imbroane[48], fusese numit prefect de Timişoara, în locul lui Cornel Dragălina, reîntors în cadrele active ale armatei.

Între timp şi în cursul anului 1921 am continuat să scriu la ziarul „Banatul" din Timişoara, care şi-a luat o orientare de politică nouă. A devenit organul Partidului Naţional Liberal de la fondarea acestuia şi până la organizarea lui pe întreg teritoriul provinciei. În afară de acest ziar, au mai apărut după aceea şi în alte centre ale Banatului, scoase de organizaţiile locale cu acelaşi program liberal, ca să le ajute acţiunea lor de organizare. Dar organul central a rămas „Banatul". Partidul liberal avea însă nevoie de o mare tipografie proprie la Timişoara şi de un cotidian de proporţii. S-a înfiinţat la Timişoara moderna şi grandioasa „Tipografia Românească", cu un priceput director în persoana tânărului Alexandru Bossel, instalată în localurile vechilor cazemate ale cetăţii de odinioară, unde mai erau şi

[48] Nicolae Imbroane, originar din Coştei, fratele lui Avram Imbroane, studii universitare la Budapesta şi Cluj, avocat la Vârşeţ (1913), membru al Astrei, militant pentru drepturile naţionale ale românilor, membru al comitetului pentru înfiinţarea ziarului „Opinca", delegat la Alba-Iulia; după război s-a stabilit la Lugoj, prefect al judeţului Torontal, deputat în parlamentul României.

https://biblioteca-digitala.ro

alte tipografii, care funcţionau încă de pe vremea monarhiei austro-ungare, ca de pildă „Tipografia Huniade", unde se imprima cotidianul maghiar „Temesvári Hirlap"[49], adică în piaţa „Ţepeş-Vodă", nr. 6. Aici l-am reîntâlnit pe amicul meu, maestru tipograf de la Arad, pe Pitariu, care fusese angajat conducător tehnic al tipografiei. Noua instituţie grafică a făcut mare senzaţie la Timişoara. Au fost aduse utilaje noi, linotipuri şi maşini de imprimat, chiar şi o semirotativă precum şi multiple casete cu bogate şi variate litere, în afară de celelalte utilaje necesare unei tipografii moderne. Lucrătorii erau români şi deci se pricepeau la culegerea textelor în limba română. Mulţi au fost aduşi din altă parte, câţiva chiar din centrala „Cartea Românească" de la Bucureşti. În astfel de noi condiţii create pentru ziar, s-a pus problema scoaterii unui mare cotidian în locul ziarului „Banatul". S-au făcut toate pregătirile necesare pentru organizarea unei relaţii la nivelul celor din capitală. S-au găsit redactori care şi-au oferit serviciile. Au fost angajaţi dar de la început certurile, intrigăriile şi vrăjmăşiile între ei au dat naştere la scandaluri publice, încât unchiul meu a avut destule necazuri şi neajunsuri de înfruntat şi de lichidat energic şi prompt. Toate acestea aparţin unei alte laturi a problemei, pe care le-am dezvoltat şi analizat în altă parte. Deocamdată pentru a încheia această întroducere în viaţa şi activitatea mea ziaristică, voi nota numai câteva puncte esenţiale.

Noul cotidian avea titlul de „Nădejdea"[50], iar proprietar era înregistrat la tribunalul local unchiul meu, dr. Aurel Cosma, avocat şi preşedintele fondator al Partidului Liberal pentru întregul Banat. Redacţia era instalată în apartamentul cu mai multe camere, de la etajul II, din strada „Eugen de Savoia", nr. 5, în colţul imobilului. Ziarul „Banatul" şi-a sistat apariţia şi în locul lui a început să apară zilnic marele organ oficios al Partidului Liberal din Banat, cu titlul de „Nădejdea", dar fără să poarte un subtitlu indicator de orientarea sa politică. „Nădejdea" exprima speranţa bănăţenilor în cucerirea deplină a drepturilor româneşti asupra Banatului întreg. Primul număr a apărut în ziua de marţi, 12 aprilie 1921. Din redacţie făceau parte printre alţii, în primul rând, directorul cotidianului: Iancu Conciatu[51], originar din Bozovici, apoi ca secretar de redacţie era Lucian Marcu, un talentat ziarist cu o vastă cultură universală, cunoscând bine limba franceză. Era un cetăţean umblat şi trăit multă vreme în Franţa şi în străinătate, un om fin şi

---

[49] „Temesvári Hirlap", cotidian politic de limbă maghiară, apare la Timişoara (1903–1940).

[50] „Nădejdea", ziar politic liberal, proprietar Lucian Georgevici, apoi Aurel Cosma, director Ştefan Vlădescu, redactor responsabil Traian Bireescu. A apărut cotidian, apoi săptămânal şi de două ori pe săptămână între 1919–1926, 1928–1930.

[51] Iancu Conciatu, 1889, Bozovici, absolvent al Şcolii Superioare Comerciale română din Braşov, colaborator la „Poporul Român" şi „Lupta" din Budapesta, avocat şi om politic liberal, deputat sinodal, secretar al Camerei de comerţ din Timişoara, proprietar şi director al ziarului „Curierul Banatului", preşedinte al Sindicatului ziariştilor profesionişti din Banat (1938–1941).

https://biblioteca-digitala.ro

prezentabil, care își punea la ochi un monoclu, mai mult din snobism și cochetărie, după moda de atunci, decât din necesitate. Redactor cultural era tânărul Octavian David, trecând ulterior la gazeta „Voința Banatului"[52], oficiosul Partidului Național. Din fosta echipă a ziarului „Banatul" a rămas în continuare la redacția cotidianului „Nădejdea", Ștefan Athanasi Opreanu, un fost sau viitor preot, cu barbă decorativă. Cronica veselă a „Nădejdii" avea un colaborator extern, pe M. Ar. Dan, adică pe profesorul de la Școala Politehnică, inginerul Dion Mardan, directorul fabricii de tutun din Timișoara, scriitor epigramist.

Mai scria la „Nădejdea" și secretarul Partidului Liberal, Romulus Molin[53], fiul fostului învățător Sava Molin din satul Cârnecea, de lângă comuna Ticvaniul-Mare, aproape de Oravița, și fratele mai mare al lui Virgil Molin[54], și el publicist. Acest Romulus S. Molin a creat în atmosfera redacției „Nădejdea" o învrăjbire împotriva lui Iancu Conciatu, care își aroga pretenții de conducere a Partidului Liberal, contrare disciplinei și șefiei unanim recunoscute a unchiului meu. Am asistat și eu uneori în redacție, când Molin debita cu batjocură și în spirit sarcastic fel și fel de intrigi și insulte la adresa directorului Conciatu, care se închidea în biroul său de director, din colțul străzii, ca să scrie un articol pentru ziar. Molin mereu îl lua în zeflemea, din motiv că acest om dușmănos și înrăutățit avea ambiția să ajungă el șeful partidului, un om care avea capul plin de idei meschine, un om care nu știa să lege în scris sau în vorbe nici două cuvinte, doar ca să critice pe alții, iar pe el să se supraestimeze. Mediul acesta otrăvit de însuși secretarul partidului nu putea să ducă la niciun rezultat bun. Consecința a fost că, după o lună de zile, Iancu Conciatu a fost destituit de la conducerea cotidianului, care a publicat în nr. 28, din 17 mai 1921, că *„Iancu Conciatu nu mai este directorul „Nădejdii"*. După această schimbare, conducerea ziarului a fost încredințată lui Romulus Molin, secretarul Partidului Liberal, prin urmare acesta și-a ajuns scopul ca să îndeplinească două funcții politice – și el ambițios și intrigant ca și Conciatu – să fie în același timp și secretar, precum și directorul organului oficial al Partidului Liberal. Dar nici Romulus Molin n-a stat în aceste funcțiuni decât vreo lună de zile, căci comportarea sa de a produce zâzanii printre fruntașii partidului l-a dus și pe el la un eșec, întrucât unchiul meu a fost nevoit, ca și în cazul lui Conciatu, să convoace Delegația Permanentă a partidului și să supună și acest caz examinării, eventual a luării unei hotărâri, cu privire la menținerea lui Molin în aceste funcțiuni.

---

[52] „Voința Banatului", săptămânal politic, înființat în 1921, oficios al Partidului Național Român, editor Pompiliu Serbescu, apoi Gh. Demian, O. Crîșmariu. Din 1923 are suplimentul umoristic „Gura satului". Proprietari: Sever Bocu, A. Leucuția, Liviu Gabor.

[53] Silviu Romulus Molin (1886–1957), ziarist, studii la Zürich, Lille, Paris, München, întemeietor al ziarului „Opinca" (noiembrie 1918-martie 1919). A fost redactor la „Lupta", „Poprul român" (Budapesta), colaborator la „Educatorul" (1909–1911), apărut la Coștei, fondator în 1913 al publicației „Foaia Orăviții" împreună cu Mihai Gropșianu,

[54] Virgil Molin (1898–1968), publicist, specialist în arte grafice, istoric al cărții și tiparului.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezultatul a fost că opinia publică a putut afla din nr. 57, de la 25 iunie 1921, al ziarului „Nădejdea" hotărârea conducerii: *„...din redacţie au fost îndepărtate doar acele elemente anarhice, ale căror atitudine nu se împacă cu disciplina profesională de ziarist"*.

Redacţia ziarului „Nădejdea" a fost schimbată prin hotărârea adusă de conducerea partidului local de la 18 iunie 1921. În perioada aceasta de criză am stat mai multe zile la Timişoara pe lângă unchiul meu, ca să-i dau ajutor în soluţionarea problemelor de la ziar ocupându-mă, până la găsirea unei soluţii permanente, de redacţie. Am redus temporar ziarul la două pagini în loc de patru, cum apăruse anterior – desigur, păstrând formatul mare. În duminica de 12 iunie 1921 a ţinut partidul liberal o mare adunare publică pentru întreg cuprinsul Banatului la berăria din Timişoara-Fabric, la care a participat şi şeful suprem al partidului, Ionel Brătianu. În conversaţiile intime cu Brătianu, despre iminenta criză de redacţie de la „Nădejdea", s-au decis măsurile ce trebuiau luate şi Brătianu a promis că va trimite ca director la acest ziar pe un destoinic şi talentat redactor de la cotidianul „Viitorul" din Bucureşti, de la organul central al Partidului Liberal, în persoana gazetarului şi scriitorului Alexandru Kiriţescu[55]. Făgăduiala a fost îndeplinită. Alexandru Mavrodi[56], directorul cotidianului „Viitorul" l-a rugat pe priceputul său redactor politic, pe Alexandru Kiriţescu, să accepte funcţia de director la ziarul „Nădejdea" din Timişoara, la dorinţa şefului suprem Ionel Brătianu. Aşa a ajuns celebrul dramaturg bucureştean în capitala Banatului, unde sub conducerea lui Alexandru Kiriţescu am început o activitate ziaristică mai profesională şi mai amplă.

Fosta redacţie înlăturată s-a împrăştiat. Romulus S. Molin a publicat un pamflet cu titlul „Banatul al bănăţenilor!", o pagină volantă pe care a împrăştiat-o, bogată în minciuni şi injurii datorită supărării că a fost demis şi că nu i-au reuşit socotelile politice. Imprimatul era o fiţuică volantă purtând semnăturile tipărite: „secretarul general al partidului şi redactorii de ieri ai ziarului „Nădejdea". A făcut-o de unul singur, din răzbunare şi plină de venin, căci ceilalţi redactori şi-au dat seama că fuseseră induşi în eroare de intrigele lui şi nu s-au mai solidarizat cu Molin. În nr. 62, din 1 iulie 1921, a apărut un articol cu titlul „Meşteşugarii condeiului", în care noua redacţie a ziarului „Nădejdea" îşi exprima părerea privind profesiunea de ziarist.

Sub conducerea lui Alexandru Kiriţescu ziarul „Nădejdea" a luat o altă înfăţişare, mai elegantă ca redactare profesională şi mai vioaie din punctul de vedere al conţinutului politic. Kiriţescu scria necontenit în afară de articolele semnate cu numele său, în special cu pseudonimele „Justus", „K" sau „Al. Kir." Cu acest ultim pseudonim a publicat articolul „Minunatele provincii", în nr. 99, din 16 august

---

[55] Alexandru Kiriţescu (1886–1961), dramaturg român.

[56] Alexandru Mavrodi, ziarist, doctor în drept la Paris şi filosofie la Bonn, redactor la „Adevărul" şi director la „Viitorul", deputat şi senator liberal, preşedinte al Societăţii Radio şi al Sindicatului ziariştilor.

https://biblioteca-digitala.ro

1921. În redacție l-am întâlnit pe tânărul ziarist Constantin T. Băleanu[57], bun desenator, prieten devotat al lui Camil Petrescu şi unul din colegii de la masa presei din cafeneaua „Kronprinţ". Nu era bănățean. Mi se pare că venise şi el din Oltenia ca şi mulți alții, ca de exemplu Alexandru Rioşeanu, care scria de obicei articolaşe usturătoare şi incisive, semnate cu pseudonimul său preferat de „Lapis infernalis". Mi-aduc aminte ce mare vâlvă a făcut articolul său semnat cu acest pseudonim, în nr. 121, din 11 septembrie 1921, purtând titlul *„În jurul congresului corespondenților şi ziariştilor profesionişti – în conflict cu presa bucureşteană"*. Redactorul Constantin T Băleanu scria de obicei cu pseudonimul „Sal" sau „Saly", în special la rubrica „Fresce mărunte".

A mai intrat în noua redacție a lui Kiriţescu şi tânărul student de la Bucureşti, Dem. Pralea, un nepot adus aici de directorul sucursalei „Băncii româneşti" din Timişoara. Dar cel mai însufleţit şi activ redactor era Ion Jivi-Bănățeanu[58], originar din Chişoda, recent revenit în România din Statele Unite ale Americii, unde activase multă vreme în presa românească şi a fost dincolo de ocean secretarul Ligii Naționale Române în America, contribuind prin cărțile sale publicate în limba engleză şi prin activitatea sa publicistică, mai ales prin articolele sale, să atragă atenția străinătății asupra României şi asupra drepturilor patriei sale, pentru dobândirea tuturor provinciilor locuite de români. Ioan Jivi-Bănățeanu a început să publice în ziarul „Nădejdea", sub direcția lui Alexandru Kiriţescu, cu nr. 68, din vinerea de 8 iulie 1921, o serie de articole interesante şi documentate despre „Propaganda noastră în America". M-am împrietenit numaidecât cu el şi am rămas buni colaboratori, scoţând împreună şi o revistă satirică la Timişoara, cu titlul „Urzica"[59], bilunar în perioada 10 septembrie 1921 până în vara anului următor, când s-a înapoiat în America. În scurtă vreme după colaborarea sa la „Nădejdea", Ioan Jivi-Bănățeanu a fost numit secretar general al Partidului Liberal, dovedindu-se un bun organizator şi un remarcabil orator. Despre activitatea lui literară, publicistică şi politică am scris în altă parte numeroase pagini. Nu mai revin acum asupra meritelor sale, ci vreau să amintesc că a fost vehement defăimat şi atacat din invidie de către Romulus S. Molin, în gazeta „Tribuna Banatului"[60], cu subtitlul *„Săptămânal pentru apărarea*

---

[57] Constantin T Băleanu, ziarist, originar din Turnu Severin, a debutat la Timişoara, apoi a colaborat la „Luptătorul", „Dacia", mai târziu la „Adevărul" şi „Dimineața".

[58] Ioan Jivi Bănățeanul, ziarist, născut în Banat, studii superiaore în S.U.A. (Chimie şi Litere), a redactat „Românul" (1911–1918), în S.U.A. redactor la ziarul „America" (1918–1920), în 1920 a venit în Banat la ziarul Nădejdea". A publicat cu Aurel Cosma jr. şi Alexandru Negură revista „Urzica". S-a reîntors în S.U.A. unde a redactata „America", revista „Vagabondul" şi „Viața Nouă" la Detroit, în 1934 s-a reîntors la Bucureşti, unde a organizat Serviciul presei; secretar executiv al Ligii naționale a românilor din America, preşedinte al Asociației româno-americane.

[59] „Urzica", bilunar umoristic, apărut la Timişoara (1921–1922).

[60] „Tribuna Banatului", ziar politic apărut la Timişoara, editor S. Romulus Molin, redactor responsabil Traian Birăescu (1921–1930).

https://biblioteca-digitala.ro

intereselor bănăţene", în care s-a dedat şi la josnice calomnii şi injurii la adresa unchiului meu şi a numeroşilor fruntaşi politici bănăţeni, precum şi la cei din noua redacţie a ziarului „Nădejdea", de unde fusese alungat. Ziarul „Tribuna Banatului" şi-a început activitatea cu editorialul „Banatul al bănăţenilor", apărut în primul număr din duminica de 3 iulie 1921, având redacţia şi administraţia într-o cameră din hotelul „Bristol" din „Piaţa Unirii", nr. 8. Pe frontispiciul gazetei era indicat ca redactor responsabil „R.S. Molin". La editarea gazetei l-a ajutat financiar şi fratele său Virgil.

În anul 1921 am avut o bogată activitate de ziarist, atât la Bucureşti şi în altă parte, cât mai ales la Timişoara, unde în afară de revista proprie „Urzica", am publicat o sumedenie de articole şi reportaje în ziarul „Nădejdea", în special pe parcursul verii, când director era Alexandru Kiriţescu, un om distins şi întotdeauna elegant, corect şi bun prieten, excelent gazetar şi talentat literat. În afară de alte articole, am început să public o serie de foiletoane, sub titlul „Portrete din Banat", prezentând succint viaţa şi activitatea scriitorilor bănăţeni din trecut precum şi probleme contemporane, dintre care voi aminti numai câteva, ca de pildă: „Paul Iorgovici" (nr. 18 din 1 mai 1921), „C.Diaconovici Loga" (nr. 21 din 8 mai 1921), „Creşterea criminalităţii" (nr. 22 din 10 mai 1921), „Reorganizarea corpului de avocaţi" chestiuni juridice (nr. 25 din 13 mai 1921), „Mihail Roşu" (nr. 113 din 2 septembrie 1921), „Dimitrie Ţichindeal" (nr. 120 din 10 septembrie 1921), „Petru Lupulov" (nr. 136 din 29 septembrie 1921), „Pavel Vasici" (nr. 139 din 2 octombrie 1921) etc.

Dacă n-am izbutit să înfiinţăm un sindicat al ziariştilor bănăţeni în timpul cât era printre noi Camil Petrescu, am început să ne orientăm pentru a ne integra în alte organisme similare din centrele cele mai apropiate. Astfel, după cum am arătat mai sus, Ştefan Vlădescu şi cu mine ne-am înscris ca membri în „Sindicatul Presei Române din Ardeal şi Banat", cu sediul la Cluj, unde am fost acceptaţi cu mare bucurie, fiind amândoi aleşi în comitet la prima adunare generală de la finele lunii ianuarie 1923. Eu am fost înscris şi în „Asociaţia Generală a Ziariştilor Profesionişti din Provincie", cu sediul la Turnu-Severin, primind de aici cartea de membru nr. 49 cu fotografie, cu ştampila asociaţiei şi cu semnătura administratorului general, a lui George Boţoiu. Am luat parte în continuare la întrunirea de la Craiova din sâmbăta de 30 iunie 1923, la care au participat vreo 20 de ziarişti din Banat. La această adunare s-a discutat şi s-a înfăptuit un puternic sindicat unic al ziariştilor din Oltenia şi din Banat, ca o replică a presei din provincie faţă de supremaţia ziariştilor din capitală, care încercau să domine toată viaţa profesională a celor ce slujeau presa română de pretutindeni.

Evoc aici figura veteranului ziarist român din Ardeal, pe Iuliu V. Ioanovici[61], condamnat de justiţia maghiară în repetate rânduri, în anii dominaţiei austro-

[61] Iuliu v Ioanovici, ziarist român din Ardeal. A publicat mai ales la „Libertatea" din Orăştie, a fost supus la mai multe procese de presă (1903, 1905, 1908), a fost condamnat la lungi perioade de detenţie.

https://biblioteca-digitala.ro

ungare, care reuşise să fugă în America cu câţiva ani mai înainte de izbucnirea războiului mondial din anii 1914–1918 şi care a desfăşurat o frumoasă activitate în presa română din America. Fiind prieten cu Ion Jivi-Bănăţeanu, la chemarea acestuia a revenit şi el în România şi a rămas la Timişoara, unde şi-a continuat munca ziaristică începând din toamna anului 1921, la ziarul „Nădejdea", tocmai când era să se întoarcă la Bucureşti directorul Alexandru Kiriţescu, venit temporar în Banat. Era în luna septemrie 1921, după apariţia revistei noastre satirice „Urzica". După plecarea lui Kiriţescu, pe motiv că îl chemau în capitală mari şi urgente interese de ordin literar, conducerea ziarului „Nădejdea" a trecut sub direcţia lui Ion Jivi-Bănăţeanu, care era şi secretarul general al Partidului Liberal.

După plecarea lui Kiriţescu ne-a părăsit redacţia şi Constantin T. Băleanu, ca să editeze pe cont propriu o gazetă „Săptămâna" (1921–1922)[62]. A plecat din redacţie anterior şi reporterul evreu Petreanu, după adevăratul său nume Rorich, ca să scoată şi el o gazetă proprie. Se ştia că pe vremea aceea viaţa economică a Timişoarei oferea surse inepuizabile de câştiguri pentru o presă cu anumite moravuri necorespunzătoare demnităţii unui ziarist profesionist, onest şi corect. Deoarece nu ştia să scrie în stil gazetăresc, Rorich a făcut apel la serviciile lui Lucian Marcu, talentatul şi fostul secretar de redacţie al ziarului „Nădejdea", îndepărtat şi el odată cu Romulus S. Molin de la oficiosul liberal. Rorich-Petreanu l-a angajat pe Lucian Marcu redactor responsabil pentru săptămânalul său, „Naţiunea", pe care îl editase în anii 1921–1922. Când l-a părăsit Lucian Marcu, W. Rorich-Petreanu a fost nevoit să-şi sisteze gazeta editată de el şi să încerce o nouă aventură prin publicarea unui săptămânal politic cu titlul „Democratul", luând asupra sa redacţia responsabilă. Dar această gazetă, „Democratul", apăruse abia în câteva numere în anul 1922. Probabil n-a reuşit să pompeze bani suficienţi de la negustorii de altă naţionalitate din Timişoara, timoraţi şi scandalizaţi de necontenitele vizite ale unor astfel de clienţi.

Sub direcţia lui Ion Jivi-Bănăţeanu, secretarul general al Partidului Liberal, ziarul „Nădejdea" a intrat într-o nouă perioadă de apariţie, după plecarea lui Alexandru Kiriţescu. Ziarul liberal n-a mai prezentat acea prospeţime spirituală ca sub conducerea foarte stilizată, cu vădită fineţe, a literatului bucureştean. „Nădejdea" a devenit un adevărat organ de politică liberală a Banatului, redactată de manieră americană şi prezenta un aspect de acelaşi gen, sub influenţa celor doi români care activaseră în presa românească din Statele Unite ale Americii, a lui Ion Jivi-Bănăţeanu şi a lui Iuliu V. Iaonovici. A mai rămas în redacţie ca prim-redactor, Alexandru Rioşianu, care scria cu multă vervă articolele sale, dând ziarului un

[62] „Săptămâna. Politică, socială şi economică"/„Die Woche Politisches Soziales und ekonomisches organ", Timişoara, 26 ianuarie – 17 februarie 1922, director Gabriel Gárkány, redactori: Achille Scânteie şi M. Petreanu.

https://biblioteca-digitala.ro

conținut vioi. În luna decembrie 1921 și-a făcut debutul ziaristic și George Luca, un elev de liceu, care și-a părăsit școala pentru a se dedica scrisului. L-a dibuit și l-a găsit Ion Jivi-Bănățeanu aducându-l la redacție unde, ca un refugiat, și-a găsit și un adăpost temporar de locuit, în cameră neocupată a directorului, care avea și o canapea confortabilă. George Luca a publicat în „Nădejdea" primele două articole: în nr. 201 din 20 decembrie 1921, foiletonul „Revistele", iar în numărul următor un articol cu titlul „Un pictor, N. Popescu". Iuliu V. Ioanovici îndeplinea în același timp funcția de secretar de redacție, ocupându-se mai ales de administrarea și colportarea ziarului, adică a răspândirii lui pe întreg teritoriul Banatului, fiind un organ oficios al Partidului Liberal pentru toată provincia. Cel mai activ era însă Ion Jivi-Bănățeanu care avea să se ocupe și de partid și de ziar, precum și de revista noastră satirică, „Urzica". El lucra foarte rapid și sigur pe munca lui. Redacta direct la mașina de scris. Dactilografia ușor. Activa în ritm și de manieră americană. Cât am mai stat la Timișoara, am lucrat și eu ca redactor, aflându-mă tot timpul în localul ziarului, la „Tipografia Românească" sau la litografia „Pregler" din „Piața Libertății", unde se imprimau caricaturile din revista „Urzica". După înapoierea mea la studii în București am continuat să colaborez din capitală, atât la „Nădejdea", cât și la „Urzica".

În luna ianuarie 1922 a venit la putere guvernul Partidului Liberal, prezidat de Ionel Brătianu. Unchiul meu, avocatul dr. Aurel Cosma, președintele liberalilor din Banat, a fost numit ministru de lucrări publice. Și-a luat noua funcție ministerială în primire cu o zi întârziere și depunând jurământul ca ministru separat, nu în cadrul solemn cu ceilalți membrii ai guvernului, întrucât avea de susținut tocmai atunci un important proces juridic la Curtea de Casație din București, pentru un bun și vechi client, Iefta Pantici. L-am întâlnit pe unchiul meu în capitală, la hotelul „Bulevard" unde locuia cu mătușa mea, Lucia Cosma, alături de sora ei, Hortensia Cosma, fosta soție, divorțată, a lui Octavian Goga. L-am văzut și pe Iefta Pantici, bucuros că a câștigat procesul de la Curtea de Casație. La o săptămână după instalarea ca ministru, unchiul meu s-a întors la Timișoara, unde cetățenii municipiului i-au făcut o caldă și însuflețită primire în piața din fața Gării de Nord. Ion Jivi-Bănățeanu a mobilizat enorm de multă lume la această adunare de primire, tipărind și manifeste sau foi volante în acest scop, distribuite populației urbane și a satelor învecinate. Unchiul meu își avea vagonul său ministerial, cu care putea oricând și oriunde să circule. Cu acest vagon personal al unchiului meu am venit și eu de câteva ori la Timișoara, și desigur, înapoi la București. Era ultimul meu an de studii universitare pentru diploma mea de avocat și nu voiam să le neglijez. Cu toate acestea mi-am găsit și mi-am făcut timp să mai vin din când în când acasă, atât pentru ziarul „Nădejdea", cât și pentru revista „Urzica", mai ales că puteam atunci primi ca ziarist, foarte ușor, prin unchiul meu diverse permise de călătorie gratuită pe căile ferate. Mi-am menținut legătura permanentă cu presa bănățeană și

https://biblioteca-digitala.ro

cu cea din altă parte, pe unde îmi făcusem relații anterioare. Aici închei acest capitol inițial despre începuturile mele de ziarist. Vom urma altele cu fragmente periodice din activitatea mea ulterioară.

1922, Timişoara
Aurel Cosma junior

Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Aurel Cosma jr.
Editat recent în volumul *Aurel Cosma jr. Memorii*. Ediție, studiu introductiv şi note Carmen Albert, Editura Mirton, Timişoara, 2010, pp. 133–178.

https://biblioteca-digitala.ro

Mihai Drugărin Petricoane

24. Însemnările unui director de liceu

Cuvânt înainte

Prezenta lucrare este un fragment dintr-o lucrare vastă a autorului, Mihai Petricoane Drugărin, pe care a intitulat-o *Însemnările unui director de liceu*, terminată în manuscris în 1978.

Urmaşii autorului vor preda această vastă şi foarte interesantă lucrare Muzeului Unirii din Alba-Iulia, pentru că Mihai Petricoane Drugărin a fost şi el unul dintre voluntarii de la Darniţa. Prezentul fragment, pe care l-am intitulat *„Însemnările unui voluntar român bănăţean"*, cuprinde numai amintirile autorului de la plecarea pe front şi până la demobilizarea lui definitivă (1914–1919). Înşiruirea textelor prezentului fragment diferă puţin de original, aceasta pentru a asigura cronologia evenimentelor şi a evita unele repetări. Textele vor purta astfel numărul paginii din jurnal.

Când în anul 1914, în ziua de 4 septembrie, am plecat în război cu Batalionul III de marş, batalionul a fost aşezat în careu în faţa Episcopiei. Întâmplarea a făcut ca (*sic*!) compania mea să fie mai la urmă şi eu, pe atunci cadet, sa fiu încheietorul companiei.

Episcopul Miron Cristea, luându-ne jurământul, ne ţinea tocmai o cuvântare. Cuvântarea a străbătut inimile soldaţilor, căci, ici-colo, se auzeau şi suspine ieşind din piepturile soldaţilor. Uitându-mă în dreapta şi în stânga, văd lângă mine pe elevul din clasa a IV-a, Vasile Velcu. Îi întind mâna stângă şi el pune mâna lui cea dreaptă în mâna mea şi aşa am stat până P.S. Episcopul nu a terminat cuvântarea sa.

Un aspru ordin.

Mă uit la copil şi nu mă înşel când spun că în ochii lui am văzut nişte steluţe.

—Dumnezeu să-ţi ajute Velcule! şi am plecat.

Până să plece trenul au mai trecut cca două ore. Deloc nu m-am mirat când, într-un moment dat, m-am văzut înconjurat nu de soldaţii mei, ci de o clasă întreagă de elevi de ai mei. Cred că nu mi-a fost uşor să-mi reţin acum eu steluţele.

Am plecat pe frontul Galiţiei. Făceam deci parte din Batalionul III de marş al Regimentului 43 austro-ungar, cu garnizoana în Caransebeş. Regimentul era format în întregime din soldaţi bănăţeni de origine română. Cca 10% din soldaţi erau germani, maghiari şi alte naţionalităţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Călătoria spre front a fost destul de lungă, patru zile şi patru nopţi. În ziua a treia de călătorie am ajuns la Sarospatak, în nordul Ungariei. Întâmplarea a făcut ca aici să întâlnesc primul transport de răniţi, sosiţi de pe front, cu destinaţia spre interiorul ţării, spre diferitele spitale. Tot întâmplarea a făcut ca majoritatea răniţilor să fie tot din regimentul 43, mulţi chiar din satul natal al scriitorului acestor rânduri. De la ei am aflat că regimentul, în prima sa luptă, a fost decimat, acum el este în retragere. Tot aici în Sarospatak, comandantul batalionului nostru, colonenul Neubauer, a găsit un ordin de la comandamentul superior al armatei, că batalionul nostru are destinaţia orăşelul Kirov din Galiţia, în preajma căruia va trebui să ne întâlnim cu regimentul nostru. Aşa s-a şi întâmplat. După încă o zi şi o noapte de călătorie, când am ajuns în staţia Kirov, am şi debarcat.

Înaintea staţiei era o câmpie verde, unde trebuia să înoptăm în corturi. Nici nu se întunecase bine când ajutantul colonelului ne-a comunicat ordinul de zi pentru ziua următoare, după ce ne-a mai comunicat ca părere personală a lui, că probabil mâine vom intra şi noi în luptă.

Această ştirea a avut un aspect neaşteptat asupra soldaţilor din batalion. Cum ei erau grupaţi câte patru înaintea fiecărui cort, dintr-o dată parcă ar fi executat o comandă, toţi au îngenunchiat în faţa fiecărui cort, câte unul a început să citească din câte o rugăciune. N-am ştiut niciodată ca într-un batalion să existe sute de cărţi de rugăciune.

Dintr-o dată apare comandantul batalionului nostru călare pe un cal şi se uită la soldaţii îngenunchiaţi. Gornistul batalinului, văzând pe colonel, neştiind ce se facă, a sunat din goarnă ordinul: *„Drepţi!"*. În aceeaşi clipă, soldaţii iau poziţia de drepţi, înaintea corturilor. Colonelul se apleacă şi şopteşte ceva adjutantului, iar acesta, cu voce tare, militărească, dă comanda:

—„Batalion, pentru rugăciune, îngenunchiaţi!"

Niciodată nu am văzut, nici în vreo biserică, nici în altă parte, atâta evlavie şi atâta credinţă în ochii acestor soldaţi. În acel moment lângă mine se aflau: caporalul Haring, învăţător din sudul Ungariei şi caporalul Bakonyi, inginer silvic din Orşova şi comandantul plutonului vecin, dr. Zărcula, candidat de avocat. Nu mai trebuie să amintesc că şi pe noi a pus stăpânire acelaşi sentiment nedeterminat care cuprindea şi pe soldaţi şi pe comandanţi. După câteva clipe de reculegere ne-am uitat toţi patru de jur împrejur şi am văzut şi pe comandantul batalionului, cu capul descoperit, călare pe cal.

Au urmat cinci ani plini de emoţii, de greutăţi, de evenimente printre care pe unele le-am stăpânit eu, iar altele m-au stăpânit ele pe mine, unele înălţătoare, nespus de frumoase, altele dimpotrivă.

Voi continua însemnările mele cu câteva evenimente din Rusia, unde am ajuns ca prizonier de război.

Pe la mijlocul lui octombrie 1916, Comenduirea Pieţii din oraşul Urjum, gubernia Vlatka (Urali), a chemat pe toţi ofiţerii prizonieri români. În Urjum am

https://biblioteca-digitala.ro

fost şapte români. Ne-am mirat că numai pe noi ne-a chemat comenduirea, nu pe toţi prizonierii cum se obişnuia.

La Comenduire, altă surpriză. În loc să ne cheme pe toţi dintr-o dată, ne-a chemat comandantul pe rând, după alfabet. Cel dintâi chemat a fost locotenentul Gheorghe Ispravnic[1]. După cca. cinci minute cât a stat în biroul comandantului, iese şi în loc să răspundă la întrebările noastre, se duce la fereastră şi se uită afară, nespunându-ne nouă nimic. Exact aşa face şi al doilea şi următorii. Când vine rândul la mine, colonelul fără să mă resalute, îmi pune direct întrebarea următoare:

—Domnule sublocotenent vreţi dumneavoastră, ofiţer austriac, să intraţi în armata română şi să luptaţi cu arma în mână pentru dezrobirea părţilor locuite de români?

Fără şovăire am spus:

—Da!

Şi m-am dus şi eu ca şi ceilalţi la o fereastră. Ieşind cu toţii afară, nimeni nu a întrebat pe ceilalţi, nici de întrebările puse, nici de răspunsul dat.

Într-o dimineaţă vine la noi un soldat rus şi strigă cinci nume şi ne pofteşte afară cu bagaje cu tot. Am fost cinci din cei şapte ofiţeri români, care am plecat în armata română ca voluntari. Cei doi rămaşi au fost: cel mai bătrân, de 42 de ani şi cel mai tânăr, 18 ani. Pe aceştia i-am iertat. Pe cel mai bătrân că nu a fost combatant, ci la administraţie, iar pe cel de 18 ani, fiindcă a fost cel mai tânăr şi de abia a intrat în viaţă. Trei am fost bănăţeni, unul din Arad şi unul din Beiuş.

În lagăr am trăit foarte bine. Conform unei convenţii între state, ofiţerii aveau o soldă în Rusia, de cincizeci de ruble lunar, aveau popota lor, aveau bucătăria lor şi câţiva soldaţi de serviciu, tot de ai lor. Erau liberi, puteau merge oriunde în oraş, dar nu şi în afară de oraş. Unica restricţie era că în fiecare săptămână, o singură dată, trebuiau să se prezinte la Comandatura militară.

Se pune întrebarea: dacă cei cinci din cei şapte ofiţeri au fost puşi la adăpost de greutăţile războiului şi nu trebuiau să se teamă că îşi pierd viaţa în război, de ce cei cinci din şapte au găsit de bine să se ducă din nou pe front şi încă într-o armată străină? Răspunsul la aceste întrebări îl vom vedea ceva mai târziu, când se va pune şi o altă întrebare, anume cine a a dat ordinul de formare a unui corp, pe care de aici înainte îl vom numi „Corpul voluntarilor români AB" (Ardeleni-Bănăţeni-Bucovineni).

Ca studii, cei cinci eram: un profesor secundar, un funcţionar la calea ferată, un student la mecanică în anul III, un student la medicină veterinară şi un absolvant de liceu cu maturitate.

Trebuie să mărturisesc că ne-am bucurat tare mult că, din şapte, cinci am plecat. Ne-am făcut fel de fel de calcule, când vom ajunge la proxima gară, când vom ajunge în România, prin ce oraşe vom trece şi în fine, vorbeam de toţi şi de toate ce ar putea să ne intereseze.

---

[1] Membru al Comandamentului corpului de voluntari de la Kiev, în calitate de adjutant.

https://biblioteca-digitala.ro

Camaradul nostru, Ispravnic, ne destăinuieşte că el a purtat corespondenţă cu consulul României din Moscova şi de la el a găsit că există în Moscova un tipograf român din Ardeal.

La Moscova am aflat că trenul care ne duce spre sud va pleca abia la ora unsprezece nopatea. Am avut deci douăsprezece ore libere şi soldatul care ne însoţea ne-a rugat să nu părăsim restaurantul staţiei, să nu ne expunem la cine ştie ce necazuri, căci uniforma noastră de front poate da ocazia la diferite interpretări ale trecătorilor. Ne-am aşezat la o masă, iar Ispravnic şi soldatul însoţitor au plecat la domnul Enegariu. Nu peste mult timp, camaradul nostru şi soldatul au sosit cu un domn bine îmbrăcat şi foarte prietenos şi care, deja de la o distanţă de doi-trei metri, ne-a întâmpinat cu un românesc „Bine aţi venit!". L-am aşezat la masa noastră. Se înţelege, l-am întrebat de unde este de origine şi cum de s-a pripăşit atât de departe de Ardeal, locul lui natal. Dar pe noi nu ne-au prea interesat toate lucrurile lui personale, dealtcum foarte interesante, cât cele mai noi ştiri de pe fronturi, din Rusia şi din România. Şi cu adevărat am aflat multe lucruri despre starea fronturilor şi despre România, dar ceea ce ne-a izbit direct a fost pentru noi ceva atât de nou şi ceva atât de neverosimil, încât nu am putut crede nimic din cele spuse. A spus adică (*sic!*) că în Rusia revoluţia este foarte aproape şi pentru ca să credem mai uşor ne-a arătat cele mai proaspete numere din două ziare, unul din Petrograd, „Novoe vremea", şi altul din Moscova, „Rusko Slovo", care comentau o cuvântare din Dumă a liderului Miulinkov. Spun aceste lucruri că atunci, în luna noiembrie anul 1916, am întâlnit pentru prima dată realităţile ruseşti. Am stat multe ore cu compatriotul nostru, departe de locurile noastre natale, care şi el deabia a aşteptat să stea de vorbă cu nişte oameni care vorbesc aceeaşi limbă ca şi el şi au aceleaşi sentimente. Am stat cu domnul Enegariu toată după masa, până la ora unsprezece noaptea, când am pornit mai departe.

Am mers nopatea şi toată ziua următoare şi după Kiev, pe care l-am ştiut ca pe un oraş mare, am mai mers cincisprezece minute şi ne-am oprit într-o staţie micuţă, numită Darniţa. Soldatul nostru a coborât din tren şi după cinci minute s-a reîntors la noi şi ne-a poftit să coborâm cu toate bagajele. Ne-am mirat, dar am coborât. Am mers pe jos câteva minute şi dintr-o dată ne-am trezit în faţa a zeci de case, toate din scânduri. Toate erau nişte barăci. Un soldat rus a apărut de după colţ, soldatul nostru s-a despărţit de noi şi noi am rămas în paza unui nou soldat. În faţa unei barăci deschide o uşă şi ne pofteşte înăuntru, spunând că aici vom dormi şi a dispărut. Baraca era plină de soldaţi ruşi, culcaţi pe nişte paturi suprapuse şi noi am început să ne căutăm un loc, trecând pe marginile paturilor. Dintr-o dată auzim dintr-un colţ voci care ni s-au părut româneşti. Deodată am izbucnit:

—Octavi, tu eşti?

L-am recunoscut după voce, dar şi el pe mine tot aşa.

—Mihai, tu eşti? Veniţi cu toţii înspre colţul acesta!

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un colţ erau îngrămădiţi vreo patru ofiţeri de ai noştri, toţi bănăţeni. Era Octavian Furlugeanu[2], Cornel Milutinovici[3], Ştefan Buzan şi avocatul David[4] din Timişoara. Ei tocmai mâncau nişte cârnaţi. Ne-au poftit să ne aşezăm cu ei, că paturi libere nu sunt şi noaptea aceasta va trebui să ne mulţumim să dormim pe jos, pe paiele lor care le împart cu noi. Le-am mulţumit, iar ei, bucuroşi că ne-au văzut, ne-au poftit la masa lor pe care, cu multă plăcere au împărţit-o cu noi.

Se înţelege, prima noastră întrebare a fost ce caută ei aici şi ce căutăm şi noi aici în baraca asta plină de fum de tutun, printre soldaţi ruşi. Ei au ajuns numai cu două zile înaintea noastră şi ceea ce ştiu este că în barăcile acestea, optzeci-nouăzeci la număr, au sosit cca. şaizeci-optzeci ofiţeri şi cca. opt-nouă sute gradaţi români, dar nu este niciun soldat. Printre ofiţerii români este unul cu numele de Victor Deleu[5], doctor în drept şi avocat care, se pare, că el este cel mai bătrân dintre ofiţerii sosiţi şi care a fost la generalul von Eiche, fiindcă ce trebuie să se ştie, noi suntem într-un mare lagăr, un centru de tranziţie al armatei ruse, spre şi de la front. Domnul Victor Deleu a aflat de la generalul rus că noi ne vom aduna aici în Darniţa, că tot aici se vor aduna şi gradaţii noştri, dar soldaţii nu vor fi admişi să plece în România. El, generalul, primeşte ordine de la Okrugul militar. Un okrug ar fi identic cu corp de armată. Mai mult decât atât nici generalul nu ştie decât că va trebui să aşteptăm un timp aici.

În Darniţa am stat şapte luni. Cca. două săpămâni am stat în barăci, apoi am fost mutaţi în nişte vile, lângă barăci, iar gradaţii noştri, pe măsură ce numărul lor a crescut, au fost aşezaţi în barăci repartizate numai pentru români.

Undeva am amintit că nu am ştiut din ordinul cui ne-am adunat noi aici în Darniţa, la 15 kilometri de Kiev şi legat de oraş printr-un tramvai. Necazul nostru a fost şi mai mare când am aflat că nici generalul rus von Eiche nu ştie. Numărul nostru, al ofiţerilor, în două zile a ajuns la 121, iar al gradaţilor la 1.600. Era evident că ceva trebuie făcut. Bunăoară talpă pentru bocanci nu se putea obţine, decât din magaziile statului, apoi atâta vreme cât suntem aici în Darniţa, noi trebuia să fim plătiţi de statul rus. Cine va face formele? Şi apoi sute de alte chestii de felul acesta.

---

[2] Vezi în continuare O. Furlugeanu, *Amintiri*.

[3] Sublocotenent, şef intendenţă la Comandamentul corpului voluntarilor de la Kiev.

[4] Gheorghe David, desemnat de serviciul exterior al Corpului voluntarilor ardeleni-bucovineni, care a înlocuit comandamentul de la Kiev, cu misiunea a de face propagandă printre prizonierii români din Rusia pentru a se înscrie ca voluntari.

[5] Victor Deleu, avocat originar din Şimleul Silvaniei, a militat pentru înrolarea prizonierilor români, ca voluntari în armata română; a condus primul grup al voluntarilor români, instalaţi în lagărul de la Darniţa; preşedinte al Comitetului executiv al voluntarilor din lagărul de la Darniţa, a condus la primul eşalon de voluntari la Iaşi, adjunct al Serviciului Central al voluntarilor ardeleni, bucovineni; membru în Comitetul naţional al românilor subjugaţi din Autro-Ungaria, organizat la Odesa în 2 ianuarie 1918, delegat al voluntarilor la adunarea naţională de la Alba-Iulia.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel mai bătrân dintre noi, sublocotenentul Victor Deleu, care singur era primit de general, i-a expus toate lucrurile acestea. Pentru ca toate acestea să meargă bine, generalul a admis să ne formăm o organizare de formă civilă. Domnul Victor Deleu era încredinţat să-şi aleagă colaboratorii dintre ofiţerii cei mai în vârstă. Aşa s-a format o organizaţie în frunte cu prim-seniorul dr. Victor Deleu, cu o sumedenie de alţi „seniori", pentru fiecare necesitate a noastră, ca de exemplu: statele de plată, alimentaţie, informaţii etc. În fiecare vilă, cel mai în vârstă era „senior" din oficiu. S-a hotărât ca prim seniorul să emită în fiecare zi un „ordin de zi", în care să înşire tot ce ar putea să ne intereseze pe noi pe ceilaţi, apoi s-a hotărât ca seniorii vilelor să se ducă personal la prim-senior şi să-i comunice tot ce s-a petrecut în vile şi apoi să afle şi personal tot ce ar interesa ofiţerii din vilă. S-a mai hotărât ca în fiecare zi, zece ofiţeri, cu rândul, să se ducă cu tramvaiul la Kiev şi acolo să cerceteze absolut toate hotelurile să afle dacă nu cumva este acolo vreun călător din România.

În felul acesta ne-am format o organizaţie, aş putea spune perfectă, care în puţin timp şi-a adus şi roadele, fiindcă în felul acesta am putut sta de vorbă cu generalul Coandă, cu Octavian Goga şi cu mulţi alţi români, de la care am aflat câte ceva despre soarta noastră. Îndeosebi ne-a interesat dacă guvernul român ştie despre prezenţa noastră la Darniţa sau nu. Nici de la generalul Coandă, nici de la Octavian Goga nu am aflat prea mult, neştiind nici ei cine a iniţiat formula Corpului de voluntari, dar noi bănuiam că Statul Major rus ar fi iniţiat formarea acestuia.

Lunile treceau una după alta. Pe la sfârşitul lui februarie 1917, neştiind nimic sigur, seniorii din mai multe vile au iniţiat şi pus în discuţie chestiunea plecării unui ofiţer la Iaşi, ca să afle intenţiile guvernului român cu privire la înrolarea noatră în armata română. Cum sublocotenentul Căpeţeanu, avocat în Timişoara, s-a învoit să plece până la Iaşi, se înţelege că prim-seniorul şi-a dat şi el aprobarea şi astfel sublocotenentul Căpeţeanu, înzestrat cu o scrisoare din partea noastră[6], a plecat la Iaşi, bineînţeles fără ca generalul von Eiche[7] să ştie. Primirea sa la Iaşi a fost extraordinară. S-a bucurat el, s-a bucurat ministrul de război Vintilă Brătianu, s-au bucurat toate persoanele din birourile Ministerului de Război.

De la Iaşi, Căpeţeanu ne-a adus două lucruri:

1. Că Guvernul român va trimite în timpul cel mai scurt posibil un reprezentat al său la Petrograd, care să perfecteze trecerea noastră şi a altor prizonieri români care vor voi să vină în România;
2. Ne-a trimis o minunată scrisoare a unui soldat ardelean român, Augustin Roşianu, din armata austro-ungară, prin care solicita Ministerului de Război

[6] După această misiune, Nicolae Căpeţianu a fost trimis la Iaşi pentru a anunţa sosirea voluntarilor de la Darniţa; a făcut parte din grupul de 19 ofiţeri cu experienţă în problema voluntarilor, trimişi de la Iaşi pentru a face propagandă printre prizonierii români, pentru a se înrola ca voluntari; a fost trimis la Chişinău într-o echipă de ofiţeri a guvernului român pentru a pregăti intervenţia armatei române în Basarabia, arestat acolo de organizaţia bolşevică Front-Otdel, eliberat de divizia 11 română.

[7] Generalul von Eiche, comandantul lagărului de prizonieri de la Darniţa.

https://biblioteca-digitala.ro

român să-l primească în armata română pentru a lupta şi a dezrobi toate pământurile româneşti din Ardeal şi Banat. Şi cu adevărat nu a trecut mult timp şi încă în februarie a venit la noi colonelul Constantin Pietraru[8], un om minunat şi român bun, ca să ne vadă şi să ne întrebe de intenţiile noastre. Trebuie că impresiile aflate l-au mulţumit, căci a treia zi a plecat spre Moghilev, la generalul Coandă, acreditat pe lângă Marele Cartier General al armatei ruse, iar de acolo a adus un formular de angajamet redactat de el şi generalul Coandă, pentru intrarea noastră în armata română.

De la începutul lui noiembrie 1916 şi până prin mai 1917 am fost adunaţi în Darniţa 290 ofiţeri, cca. 50 gradaţi teterişti, toţi studenţi pe la diferite facultăţi, pe care războiul i-a prins ca gradaţi caporali şi care în luna octombire trebuiau să treacă exemenul de orfiţeri, cca. 60 de învăţători gradaţi, care după legile româneşti trebuiau să devină ofiţeri. Deci 290 ofiţeri şi 110 candidaţi de ofiţeri, în total 400. Dacă comparăm acest număr de 400 cu toată studenţimea română de la diferitele facultăţi din Budapesta şi care erau membrii ai societăţii „Petru Maior" din Budapesta, care şi ei erau tot în număr de 400 şi cum aceşti studenţi de la toate şcolile superioare din Budapesta erau, în permanenţă, cam de acelaşi număr, putem afirma că în Darniţa era adunată întreaga intelectualitate română ce forma generaţia de război. Din aceşti 400 de ofiţeri şi viitori ofiţeri, numai şase nu au putut suporta greutăţile lagărului din Darniţa şi s-au reîntors în lagărele din interiorul Rusiei.

În ceea ce priveşte pe cei aproape două mii de gradaţi, nici unul nu a părăsit Darniţa, nici chiar atunci când între ei a izbucnit tifosul exantematic. Aceştia au fost aceia pe care profesor Onisifor Ghibu i-a numit „Şcoala din Darniţa". La crearea acestei şcoli, care nu a fost o „şcoală", ci numai o situaţie, după părerea mea a contribuit şi felul de organizare al acestor voluntari. Dar a contribuit şi generalul rus von Eiche, care nu a admis nicio organizaţie militară şi nicio organizaţie civilă, decât numai un reprezentat, pe cel mai bătrân dintre voluntari, cu care, el, generalul, să stea de vorbă în toate chestiunile ce interesau pe voluntari. Acest reprezentant trebuia să fie, independent de gradul lui, cel mai bătrân dintre ofiţeri. Acest ofiţer a devenit „seniorul" nostru, sublocotenentul Victor Deleu, avocat în etate de 38–40 ani. Noi îl ascultam pe prim-seniorul Victor Deleu, chiar dacă aveam un grad mai mare decât cel de sublocotenent, pentru că eram prizonieri de râzboi şi consideraţi de generalul von Eiche, până în momentul când vom fi preluaţi de armata română, că nu putem fi decât civili. Noi când am luat hotărârea să facem ce

---

[8] Constantin G. Pietraru, locotenent colonel, a fost trimis de guvernul de la Iaşi la Darniţa, la începutul anului 1917, însărcinat cu recrutarea de noi voluntari prin ordinul Ministrului de război din 23 februarie 1917, şef de stat major al corpului de voluntari, înfiinţat oficial în 3/16 martie 1917, sub comanda generalului Coandă, ulterior şef al misiunii militare române pe lângă guvernul din Kiev.

https://biblioteca-digitala.ro

am făcut, intrând în serviciul neamului, nu ne-am mai considerat că avem ceva în comun cu armata austro-ungară. În felul acesta noi nu l-am considerat pe domnul Victor Deleu ca pe un comandant, ci numai ca pe un om mai în vârstă căruia îi datorăm un respect. Dacă cineva ar fi încercat să ne fi comandat, în situaţia în care ne aflam, am fi protestat din toate puterile noastre. Noi cu toţii ne-am gândit că este de datoria noastră să fim acolo unde ne cheamă sângele neamului nostru şi aceasta este singura noatră obligaţie. Această obligaţie o avem cu toţii, fie că suntem de gradul cutare sau de gradul cutare. În Darniţa noi nu am admis niciun comandant asupra noastră. Astfel judecând, la început domnul Victor Deleu nu putea fi decât cel mult *„primus inter pares"*, pe care în momentele acelea l-am respectat ca pe unul mai bătrân. Că domnul Victor Deleu, prin atitudinea sa, prin faptele sale, prin iniţiativele sale, prin înţelepciunea sa, s-a ridicat în ochii noştri cu mult mai presus decât dacă ar fi avut un grad de mareşal, aceasta se datoreşte firii sale, niciodată grăbite, felului cum a ştiut să ocrotească interesele tuturor voluntarilor, felului cum a privit la modul înfăptuirii idealului nostru comun. Astfel fiind, domnul Victor Deleu a avut din partea noastră nu numai respectul datorat, pe care l-a avut de la început, ci a avut şi tot ce putea avea un om de la alţii, dragostea noastră.

Cum a putut un singur om să poarte grija celor 2.400 de oameni, el singur având acces la generalul rus, cred că, în primul rând datorită faptului că domnul Victor Deleu comunica celor mai bătrâni dintre voluntari la ce se gândeşte el că ar fi trebuit făcut pentru ca nimeni, nici ofiţerii şi nici soldaţii să nu sufere nicio lipsă. Întrucât ofiţerii aveau leafă de cincizeci ruble lunar, pentru ca să primească leafa trebuiau făcute state de plată, apoi trebuia să existe grija să aibă hrană şi îmbrăcăminte, bocanci, albituri, să aibă căldură. La fel, aceeaşi grijă pentru soldaţi ca şi pentru ofiţeri. Aşa fiind, era evident că domnului Victor Deleu îi trebuiau ajutoare. Domnul Deleu a arătat toate acestea generalului rus şi astfel a primit voie să-şi formeze un comitet dintre cei mai bătrâni, încredinţând fiecăruia dintre ei câte o sarcină permanentă, de care seniorul răspundea faţă de domnul Deleu, iar prim-seniorul faţă de general. Tot aşa s-a admis serviciul de ofiţer de zi pentru Darniţa şi altul pentru soldaţii din barăci. Seniorii vilelor aveau datoria de a se prezenta zilnic de două ori la primul senior, anume la ora zece dimineaţa şi la ora trei după-masă. În felul acesta fiecare ofiţer putea să-şi expună dorinţa prim-seniorului şi prin el generalului şi invers, orice ordin al generalului putea să fie comunicat în mai puţin de o jumătate de oră. Pe lângă aceasta, prim-seniorul a obţinut aprobarea pentru a da în fiecare zi cîte un ordin de zi, pentru a putea comunica cu toţi ofiţerii şi soldaţii. S-a fixat ca ordinul de zi să fie citit de către seniorul vilei în fiecare zi, între orele cinci şi şapte p.m., înaintea tuturor ofiţerilor din vilă, respectiv baracă.

Când, într-o zi, am aflat că zilnic pot călători la Kiev câte zece ofiţeri, liberi fără nicio escortă, doar pe baza unui permis semnat de comandantul rus, am înţeles că „Şcoala din Darniţa" a început să funcţioneze. Metoda de lucru a fost următoarea:

https://biblioteca-digitala.ro

seniorii vilelor duceau primului senior cererile şi sugestiile ofiţerilor din vile, privind diferitele probleme ce îi preocupau. Toate cererile au fost dezbătute şi rezolvate înaintea tuturor seniorilor din vile. Cererile care trebuiau rezolvate de administraţia rusească erau duse de către primul senior la cancelaria generalului rus spre aprobare.

Foarte curând cancelaria primului senior a fost pusă la grele încercări. A fost cazul lui Olimpiu Andrei, triplu spion, de care s-a ocupat şi ordinul de zi nr. 8 din 17 decembrie 1916, în care s-a arătat că susnumitul nu este numai un spion, ci şi cel mai mare escroc, care a reuşit să intre printre voluntari şi chiar mai mult a reuşit să se camufleze printre cei mai de seamă fruntaşi ai voluntarilor. În aceeaşi seară de 17 decembrie 1916, seniorul vilei nr. 95, domnul dr. David, avocat în Timişoara, a expus cazul Olimpiu Andrei înaintea ofiţerilor din vilă şi, la sugestia domnului Victor Deleu, a cerut discutarea cazului. Îndeosebi a cerut:

1. Cum trebuie să fie atitudinea şi purtarea fiecărui ofiţer pentru a preîntâmpina asemenea cazuri;
2. Ce influenţă pot avea asemenea cazuri asupra scopului urmărit de noi;
3. Cum trebuie să ne ferim de eventuale urmări ce s-ar resfrânge asupra acţiunii noastre.

Chestiunea Olimpiu Andrei a fost dezbătută de toţi voluntarii ofiţeri, multe zile în şir şi s-a ajuns la următoarea concluzie:

4. Un popor, un neam nu poate să trăiască şi nici nu are dreptul de a trăi, decât numai dacă din activitatea ce o desfăşoară este condus de principii morale şi umanitare;
5. Din moment ce un popor trăieşte în desfrâu şi imoralitate este sortit pieirii;

În consecinţă, toată atitudinea fiecărui voluntar, toate manifestările lui, în fiecare ocazie trebuie să fie atât de pătrunse de moralitate, ca nimeni să nu poată avea ceva de obiectat.

Cel dintâi lucru ce trebuia făcut a fost restituirea de către Corpul Voluntarilor a sumei de cca. 2.000 ruble escrocate de către Olimpiu Andrei de la Intendenţa rusă şi ofiţerii ruşi. Această restituire s-a făcut în câteva ore. În felul acesta, întregul corp al Voluntarilor nu numai că nu a pierdut nimic din stima şi respectul ce s-a observat în opinia publică rusă, ci dimpotrivă, întreg corpul nostru a ieşit din afacerea asta murdară cu un prestigiu sporit.

De altcum chestiunea Andrei a provocat şi alte probleme. A trebuit să ne dăm seama că Marele Stat Major austro-ungar va afla despre existenţa noastră la Darniţa şi va lua anumite măsuri. A trebuit deci să ne aşteptăm deci şi la informatori trimişi de Marele Stat Major, ceea ce s-a şi întâmplat. A mai trebuit să ne aşteptăm că familiile nostre de acasă vor avea de suferit urmări destul de grave. Dar va trebui să ne aşteptăm că şi întreaga noastră acţiune de a ne rupe de Ungaria şi a ne alipi la România va fi defăimată.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste gânduri şi altele de felul lor au fost de natură de a produce în noi o nespusă atenţie. Prima concluzie a discuţiilor noastre a fost: de aici înainte atitudinea, purtarea noastră, trebuie să fie, în toate împrejurările, de aşa natură că nici umbră de bănuială să nu se atingă de noi, că am urmări alte scopuri, decât numai unirea cu ţara mamă, fără nicio condiţie.

Aceeaşi atitudine o aveau şi soldaţii noştri, voluntarii. Şi noi şi ei suntem generaţia imediat următoare Memorandului. Şi noi, ofiţerii, şi ei, soldaţii, am fost aceia care în copilăria noastră, în satele noastre, am cântat cât ne-a ţinut pieptul:

„Cântă mierla prin pădure
Of, of, of!
Merge Lucaci la-nchisoare
Of, of, of!
Nu vede nici ploi, nici soare."

Apoi mai târziu am cântat rugăciunea noastră „Deşteaptă-te române!"

Noi suntem generaţia care am văzut pe jandarmii unguri smulgând din părul micuţelor fetiţe, la sărbători şi rugi, tricolorul nostru. Noi suntem aceia care am văzut acest tricolor purtat cu evlavie de tineri şi bătrâni, ca brâu, ca să fie văzut de toată lumea. Iar când administraţia ungurească a interzis purtarea tricolorului pe motiv că este drapelul unui stat străin, atunci neamul nostru, cu mic, cu mare a purtat aceste trei culori sub gulerul hainelor şi sub gulerul mantalelor. Iar când unii dintre noi am plecat din sat şi ne-am dus să învăţăm carte străină şi când pentru prima dată am stat faţă în faţă cu pagina întâia din limba latină şi am citit, spre marea noastră uimire, *„creta alba est"*, *„tabula nigra est"*, noi am deschis ochii noştri de copii şi ne-am spus unii altora:

—Măi copii, dar aceasta este limba noastră!

Când am luat cunoştinţă de Şcoala Ardeleană, de Ştefan cel Mare şi de Mihai Viteazul, calea noastră şi soarta noastră a fost hotărâtă.

Este natural că cele învăţate de noi în şcoli, le-am povestit la sate, astfel s-au format, răscolite, aceleaşi gânduri în toate satele noastre. Cu aceste gânduri a intrat în război toată generaţia noastră. Nu au fost prea greu de manevrat astfel de suflete. Aşa se explică atitudinea şi entuziasmul soldaţilor şi ofiţerilor voluntari. Ei, în tot momentul, în toate acţiunile lor, au păstrat sfinţenia acestui ideal. Dar tot aşa se explică şi faptele lor de exagerată morală. Nu întâmplător, prim-seniorul a ţinut să fixeze prin ordin de zi că: „s-a găsit un pachet de tutun sau s-a găsit o cutie de chibrite" şi alte asemenea lucruri mărunte pierdute. În felul acesta a vrut prim-seniorul să atragă atenţia tuturor, că oricine luptă pentru un ideal atât de frumos, dar şi greu, nu poate izbândi decât dacă este moral. În toate tratatele despre pedagogie, în toate compendiile tipărite, cum am numit noi rezumatele unei materii de examen, prin propoziţie a sunat aşa: „Scopul învăţământului este educaţia pe baza moralei creştine". După cum se vede nici noi, voluntarii nu ne-am căutat altă morală, am rămas şi noi la morala creştină, fiindcă ni s-a părut mai

https://biblioteca-digitala.ro

simplă şi mai clară şi mai uşor de înţeles. Când s-a depus pe masa seniorului primul pachet de ţigări găsit, soldatul parcă ar fi spus: *„Să nu furi!"*, *„Iubiţi-vă unii pe alţii!"*

Nu am uitat niciun moment că veacuri de-a rândul, poporul român a fost caracterizat după starea lui legală, ca „misera plebs contribuens", apoi ca „ad glebae conscripti" şi în această situaţie, de la nimic şi de la nimeni în lume, nu a auzit şi nu a primit vre-o mângâiere, nici măcar spirituală, decât numai de la servitorii Bisericii creştine, care şi ei umbalu desculţi şi rupţi ca şi întregul popor. Preoţii au menţinut neamul romînesc ca limbă şi credinţă, aproape două mii de ani. Deci morala creştină trebuia să fie baza educaţiei noastre.

Drept urmare a acestor discuţii, într-unul din ordinele de zi a apărut o învitaţie de la primul senior Victor Deleu, ca toţi ofiţerii care au plăcerea să se înscrie în corul bisericesc al sublocotenentului Medrea, absolvent al Institutului superior de muzică din Budapesta. Corul bisericesc a şi fost format, iar generalul von Eiche a pus la dispoziţia noastră capela rusă din centrul taberei de tranziţie.

Domnul Victor Deleu a fost de părerea că noi nu putem avea altă atitudine, decât numai ceea ce ne dictează omenia. Omenia are însă un nespus de mare număr de caracteristici. Astfel fiind, acolo nu ne-am prea lămurit asupra atitudinii de urmat. Dar în zilele ce au urmat, în ordinele de zi semnate chiar de domnul Victor Deleu, ca cel mai bătrân dintre noi şi apoi citite şi contrasemnate de noi, au apărut nişte lucruri foarte serioase. Iată câteva:

„Pe trotoarul de lângă vila nr. 93 s-a găsit un pacheţel de ţigări cu trei bucăţi în el. Proprietarul este rugat să se prezinte la prim-seniorat, pentru a-şi lua pacheţelul."

Sau:

„Caporalul X.Y., de la bucătăria nr. 1 a subofiţerilor, s-a făcut vinovat de sustragerea unei porţii de carne. Caporalul X.Y. şi-a recunoscut fapta în faţa tuturor seniorilor vilelor. Drept urmare, în conformitate cu părerea unanimă a tuturor seniorilor, el a fost sancţionat cu trimiterea înapoi în lagărul de unde a venit."

La rugămintea prim-seniorului Victor Deleu, comandantul lagărului rusesc, domnul general von Eiche, l-a trimis înapoi la Krasnoiarsk (Siberia).

Când pentru prima dată am citit faptul cu cele trei ţigări, am zâmbit, dar n-am înţeles. Când însă lucrul de felul acesta s-a repetat, mulţi dintre noi am făcut remarca:

—Cu ce se ocupă şi domnul Victor Deleu?!

Dar domnul Victor Deleu nu s-a oprit numai la aceste două cazuri. Într-o zi a apărut în ordinul de zi:

„În trei dintre barăcile noastre româneşti din lagăr, de patru zile bântuie tifosul exantematic. Medicii noştri sunt zi şi noapte printre bolnavi. Este interzisă intrarea în aceste barăci!"

https://biblioteca-digitala.ro

După câteva zile, iar a apărut într-un ordin de zi:

„Bolnavii noştri de tifos exantematic se simt mai bine. În numele Voluntarilor, ofiţeri şi subofiţeri, ţin să aduc mulţumiri şi laude celor şase medici voluntari, care niciun moment, nici ziua, nici noaptea nu au părăsit bolnavii şi şi-au făcut datoria aşa cum au crezut-o mai bine. Ţin să mulţumesc bolnavilor care, invitaţi să fie transportaţi în spitale, pentru nimic în lume nu au vrut să părăsească pe camarazii lor."

Evident am recunoscut imediat gândirea prim-seniorului Victor Deleu de a supraveghea şi îndruma, nu pe ofiţeri sau pe gradaţi, ci de a veghea asupra frumuseţii şi splendorii ideii ce o urmăream cu toţii: Unirea!

Mai trebuie să adaug un ultim ordin de zi în care apare apelul:

„Domnii ofiţeri care au luat în împrumut un samovar, pe timp de două săptămâni, de la domnul farmacist din localitatea Darniţa, sunt rugaţi să binevoiască a înapoia, încă astăzi, samovarul împrumutat, amintindu-le că astăzi este ultima zi de predare stabilită."

Această grijă, mai mult decât părintească, a unui ofiţer mai în vârstă, a dezlegat mai multe enigme şi a contribuit la înţelegerea exactă a unor frământări izvorâte din sufletul unui om care se simte răspunzător faţă de o acţiune atât de mare, atât de frumoasă şi nobilă, cum a fost Unirea tuturor românilor. Această acţiune a noastră, pentru nimic în lume nu putea fi pătată, nu era permis să fie pătată nici măcar de o umbră a necinstei, nici măcar de un act copilăresc, care ar fi putut fi judecat şi altcum, decât cum a fost de fapt în realitate.

Acesta a fost şi motivul pentru care bătrânul profesor din Bucovina, Isopescu[9], voluntar şi el, nu s-a putu reţine ca la o ocazie binevenită, să nu-i replice domnului Victor Deleu următoarele cuvinte binemeritate:

—„Aveţi dreptate, Domnule Victor Deleu, în tot ce faceţi aici, în Darniţa, cu noi şi pentru noi şi pentru Unire. Şi eu vă spun în auzul tuturor, că pentru dumneavoastră se potrivesc cuvintele poetului român: „Exegi monumentum" – „V-aţi creat un monument mai tare decât oţelul", prin toată atitudinea dumneavoastră din Darniţa!"

Tot ce s-a întâmplat în Darniţa a fost pentru noi toţi o şcoală din care a răsărit un mare principiu de educaţie, anume principiul „omului de omenie!". Cine a ridicat aceste cuvinte la dogmă de educaţie, în Darniţa, a fost Victor Deleu, dascălul Voluntarilor. Cuvântul „dascăl al nostru" este vechiul cuvânt grecesc care

---

[9] Emanoil Isopescu, studii liceale: Liceul ortodox român din Suceava (1892–1900); universitare: Facultatea de filosofie a Universităţii din Cernăuţi (1900–1904); profesor la Liceul de stat din Cernăuţi; prizonier în Rusia, înrolat ca voluntar în armata română, condamnat la moarte pentru trădare; membru al Comitetului executiv al voluntarilor români, înfiinţat în 9 decembrie 1916, membru al comisiei care a redactat manifestul de la Darniţa, membru al Comitetului naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria; după unire director la Liceul din Bălţi (1918), director la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuţi.

https://biblioteca-digitala.ro

însemnează nu numai învățător, ci tată, foarte înțelept, iubitor, adică un om care vrea numai binele și frumosul.

Colonelul Pietraru, reîntors de la Moghilev, de la generalul Coandă, cu formularul de angajament, ne-a rugat pe toți ofițerii care vor să intre în armata română, să semneze angajamentul până a doua zi, 5 martie 1917, ora 17.

Se înțelege angajamentul a fost semnat de toți ofițerii și de toți gradații noștri, cu excepția a opt ofițeri[10]. Este de notat că niciun gradat nu s-a răzgândit, nici chiar cei trei bolnavi de tifos exantematic, care nu au vrut să-și părăsească (*sic!*) camarazii, nici chiar pentru a fi tratați în vreun spital din afara lagărului.

Reproduc aici ultimul aliniat al acestui angajament, drept mărturie pentru a fixa atitudinea unei generații:

„Dumnezeu să ne ajute ca prin sângele nostru să ne dezrobim țările și să facem România Mare, unită într-un singur trup și pe vecie!"

A doua zi după semnarea angajamentului, colonelul Pietraru a plecat fără să ne spună unde se duce și de ce pleacă. Ofițerii noștri informatori au aflat ușor și foarte repede că a plecat spre Moghilev, unde se afla Marele Cartier rus al războiului și unde se afla și ataşatul nostru militar, generalul Coandă. Deci aproape sigur că și viitorul nostru comandant s-a dus la Moghilev, să raporteze domnului general Coandă, despre cele aflate în Darnița.

După semnarea angajamentului, noi am devenit ostași ai armatei române, cu toate drepturile și îndatoririle ostașilor români.

Nu ne-am mirat deloc că am citit în ordinele noastre de zi că domnul Victor Deleu a demisionat din postul de prim-senior și l-a propus pe domnul căpitan Maxim, drept prim-senior în locul său. Această schimbare a și fost aprobată de domnul general von Eiche, lucru ce s-a și efectuat. Pentru noi, ofițerii și subofițerii voluntari, domnul dr. Victor Deleu a rămas conducătorul spiritual și tot el a prezidat toate întrunirile noastre.

Cam în același timp cu sosirea domnului colonel Pietraru, s-a întâmplat aici la noi un lucru extraordinar. Ofițerul din vila nr. 95, care trebuia să aducă gazetele din Petrograd și Moscova de la gară, a sosit în ziua de 24 februarie 1917 fără gazete. Tot așa în zilele de 25 și 26, tot fără gazete. Abia în ziua următoare ofițerul a adus numai o gazetă din Moscova, dar și aceasta cu o singură filă. Pe prima pagină au fost, ca de regulă, numai anunțuri, toate anunțurile fiind tipărite într-un chenar. Pe pagina a doua au fost câteva știri, dar fără nicio importanță sau interes pentru noi. Ofițerii au luat-o pe rând, au citit-o și au pus-o pe masă, lângă patul meu. Am luat și eu gazeta în mână și, neaflând nimic, am așezat-o și eu pe masă. Am mai luat-o

[10] Declarația angajament nu a fost semnată de 11 ofițeri, potrivit documentului „Cartea neagră" a corpului voluntarilor români din Rusia, vezi Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916–1919*, Alba-Iulia, 2003, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

încă o dată şi încă o dată şi nu am aflat nimic. De abia atunci ne-a venit ideea să caut anunţurile şi atunci, în primul chenar, citesc ruseşte: *„Majestatea Sa, ţarul Nicolae al II-lea a abdicat."*

Aşa a început pentru noi românii, aici la Darniţa, revoluţia rusă. Se înţelege, pe noi revoluţia nu ne-a interesat. Ne-a interesat numai acţiunea noastră şi ne-a interesat ce repercursiune ar putea avea această revoluţie asupra Corpului nostru de voluntari în formare. De altcum, toate gândurile noastre se îndreptau, de aici înainte spre viitor, spre ţinuta noastră noastră aici şi altundeva pe unde vom ajunge. Pentru noi era evident că purtarea noastră, ca voluntari şi ostaşi ai unei idei, va trebui să fie atât de morală, de frumoasă, de înălţătoare, cum este de minunată şi ideea unirii neamului.

În timpul acesta serviciul nostru de informaţii zilnice şi-a făcut datoria cum nu se poate mai bine. Într-o zi l-a găsit într-un restaurant pe marele nostru poet Octavain Goga, care, în drum spre Petrograd, se pregătea tocmai să ne viziteze în Darniţa. N-a trecut niciun ceas de la întâlnirea ofiţerului nostru de informaţii cu Goga, că Victor Deleu a şi sosit la restaurant.

De la domnul Goga am aflat lucruri precise ce ne interesau îndeosebi. Am aflat că între statul român şi cel rus nu există nicio înţelegere relativ la ostaşii prizonieri care ar dori să intre în armata română. Ce s-a făcut până acum cu voluntarii din Darniţa este numai o iniţiativă pur rusească a Marelui Stat Major rus, care a admis numai adunarea în Darniţa a cinci mii de ofiţeri şi gradaţi. El, Goga, în momentul de faţă, este în drum spre Petrograd, tocmai pentru a preda colonelului Pietraru, acolo, o încredinţare pe seama sa, ca reprezentant al guvernului român pentru a trata cu Guvernul rus generalizarea iniţiativei Marelui Stat Major rus pentru toţi prizonierii români din Rusia, bineînţeles pentru acei care vor să se înroleze în armata română.

Chestiunea aceasta nu a mers şi nu şi-a urmat calea ei aşa de simplu cum pare. Greutăţiile se înţeleg de la sine, dacă avem în vedere starea revoluţionară de atunci din Rusia.

Nu ne-am mirat deloc când, într-un ordin de zi, am fost convocaţi pe ziua de 26 aprilie 1917, atât noi, cât şi gradaţii noştri, la o adunare în pădurea din Darniţa, pentru a ne spune cuvântul în chestiunile ce ne interesează.

În ziua de 26 aprilie 1917, neavând nicio încăpere aşa de mare pentru soldaţii şi ofiţerii voluntari, ne-am adunat cu toţii în pădurea de la marginea Darniţei, în număr de circa 2.500 de oameni.

Ca întotdeauna şi de data aceasta, sublocotenentul Victor Deleu, în calitate de cel mai vârstnic, a deschis şedinţa, arătându-ne printr-o mică cuvântare rostul nostru aici. A spus:

—Acum când nu mai suntem prizonieri, ci ostaşi liberi ai unei cauze drepte, primul lucru ce trebuie să îl avem, este ca în calitatea noastră de oameni liberi, să ne spunem cuvântul răspicat şi fără ocolişuri, ca să fim înţeleşi pretutindeni şi ca toată lumea să priceapă că (*sic!*) cuvântul nostru, că hotărârile noastre ce le vom lua astăzi, este cuvântul şi este voinţa unui popor, subjugat la el acasă, şi că acest

https://biblioteca-digitala.ro

popor subjugat acasă îl reprezentăm noi, care aici în Darniţa, vorbim liber şi putem spune liber, tot ce dorim şi ce ne doare.

Am aici în mână un proiect de memoriu, redactat de domnul dr. Pompiliu Nistor[11] din Braşov, ajutat de o comisie de zece ofiţeri dintre noi. Acest memoriu vorbeşte despre trecutul nostru, de suferinţele noastre şi îndeosebi de aspiraţiile noastre ca să trăim liberi, nesupuşi niciunui popor şi reuniţi cu cei de un sânge cu noi, cu poporul românesc din România liberă[12].

În esenţă acesta este cuprinsul memoriului manifest. După ce s-a citit acest memoriu-manifest, care a fost adoptat în întregime, cu un entuziasm de nedescris, s-a hotărât ca el să fie semnat de 250 subofiţeri şi să fie trimis:

1. Guvernului provizoriu rus;
2. Comitetelor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd;
3. Partidelor politice din Rusia;
4. Organizaţiile naţionale cehe, sârbeşti, poloneze şi rutene din Rusia;
5. Reprezetanţelor ţărilor aliate şi neutre din Rusia;
6. Birourilor de presă şi ziarelor franceze, engleze şi italiene;

Guvernului şi ziarelor româneşti.

Manifestul fiind acceptat, prim-seniorul nostru, Victor Deleu ia din nou cuvântul şi pune o altă problemă, spunând:

—„Şi acum domnilor ofiţeri şi subofiţeri ai armatei române, după ce am hotărât dezlipirea de Austro-Ungaria şi Unirea Ardealului, Banatului şi Bucovinei cu Vechiul Regat, cu România liberă, ni se pune imediat o altă problemă şi anume: dat fiind că noi, plecând odată din Darniţa şi mergând pe frontul de luptă, nu ne vom putea întâlni aşa închegaţi ca astăzi, va trebui să hotărâm aici şi să stabilim:

1. Care va fi atitudinea noastră faţă de Unire;
2. Care va fi atitudinea noastră acasă faţă de popoarele conlocuitoare: maghiari, germani, secui etc.?

La prima întrebare trebuie să vă spun că înţelegem dacă trebuie sau nu să condiţionăm unirea de vreun deziderat sau nu?"

Răspunsul celor aproape trei mii de oameni a fost unanim: NU! Unirea trebuie să fie fără condiţii!

Domnul Victor Deleu, mulţumind ofiţerilor şi subofiţerilor pentru acest răspuns, zice:

---

[11] Pompiliu Nistor, doctor în medicină, doctor în Zărveşti, membru cooptat în Marele Sfat Naţional.

[12] Este vorba de manifestul de la Darniţa, redactat de o comisie constituită din Pompiliu Nistor, medic din Braşov, Victor Deleu, Octavian Vasu, Nicolae Nedelcu, Gavrilă Iuga, Vasiel Chiroiu, Trifon Ghilezan (avocaţi), Simion Gocan (preot), Emanoil Isopescu (profesor), care a proclamat dreptul la autodeterminare al naţiunii române din Austro-Ungaria şi unirea ei cu România.

https://biblioteca-digitala.ro

–„M-am așteptat la această hotărâre. Unirea noastră nu ar mai fi unire dacă am pune condiții!

Și acum pentru a putea intra în punctul doi, vă reamintesc câteva lucruri care au făcut necesar de a supune în discuție publică și acest punct. Care va fi atitudinea noastră față de popoarele conlocuitoare, îndeosebi față de maghiari? Această întrebare se pune de la sine, fiindcă cei aproape două mii de ani de conviețuire și revoluțiile noastre armate și nemulțumirile noastre de toate zilele ne-o impun."

Au urmat discuții. Apoi, domnul Victor Deleu, președintele adunării, a fost întrebat de mai mulți ofițeri și soldați, care trebuie să fie atitudinea nostră față de popoarele conlocuitoare. Domnul Deleu a răspuns:

–„Domnilor, în ce privește atitudinea noastră viitoare față neamurile străine conlocuitoare cu noi, aceasta nu poate să fie alta decât „omenia". Eu și dumnea-oastră, toți care suntem aici, cunoaștem bine străvechiul nostru proverb: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face!". Aceasta însemnează atâta că noi nu vom face ceea ce au făcut ungurii cu noi, că ne-au lăsat fără școli, fără licee românești, că ne-au pus fel și fel de greutăți în dezvoltarea noastră culturală. În consecință, toate neamurile străine conlocuitoare cu noi vor avea exact aceleași drepturi, dar exact aceleași îndatoriri pe care le vom avea și noi. Ei vor avea și școli în limba lor, vor avea ziare și vor avea tot ce vor avea românii. Aceasta însemnează cuvântul românesc „omenie"!

Deci să rezumăm: atitudinea noastră individuală față de orice persoană de alt neam nu poate să fie decât aceea a omului de omenie. Omul nostru de omenie nu este omul obișnuit, care nu face rău altcuiva, ci este omul bun și drept, înțelegător, care nu face nimănui niciun rău, ci dimpotrivă e săritor la toate necazurile. Iar atitudinea statală se poate rezuma în: toate drepturile și îndatoririle românilor trebuie să le aibă și toate naționalitățile conlocuitoare. Adică trebuie să aibă: școli primare, secundare, chiar și facultăți în limba lor, la judecătorii să vorbească în limba lor etc."

Au urmat noi discuții, după care s-a acceptat următoarea decizie:

„Atitudinea noastră față de popoarele conlocuitoare nu poate să fie alta decât aceea ce exprimă cuvântul românesc „omenie". Noi nu putem admite ceea ce au vrut să facă maghiarii cu noi în anul 1912, când ministrul președinte al Ungariei, Tisza István a refuzat să facă numai un singur liceu românesc, plătit de statul maghiar din Ungaria. În consecință, toate popoarele conlocuitoare vor avea școli în limba lor, conduse de învățători și profesori de originea lor, începând de la școala primară până la universitate. Tot așa și alte instituții necesare unui popor. În schimb noi nu le cerem lor nimic altceva, decât să fie și ei oameni de omenie."

La sfârșitul ședinței din 26 aprilie 1917, domnul Victor Deleu a mai pus următoarea problemă: care trebuie să fie atitudinea Voluntarilor în momentul când Marea Unire va fi îndeplinită și noi vom demobiliza?

—„Eu, domnilor, v-o mărturisesc aici, că după ce neamul românesc nu va mai avea nevoie de mine, eu voi începe viața mea pașnică acolo unde am lăsat-o la mobilizare. Mă voi duce în Șimleul Silvaniei și voi continua meseria de avocat!

https://biblioteca-digitala.ro

O veţi face şi dumneavoastră domnilor?"

Evident nu a fost nici unul care să aibă altă părere şi deci această hotărâre, ca după demobilizarea noastră, fiecare dintre noi îşi va ocupa locul avut la mobilizare, devenit o lege sfântă. În felul acesta nimeni în lume nu va putea avea niciun argument să arunce vreo umbră actului de Unire pornit de la noi.

Domnul Victor Deleu a luat din nou cuvântul:

—Domnilor am fost convins că aşa veţi răspunde şi vă mulţumesc pentru aceasta. Vă mulţumesc pentru două motive: întâi de toate vă mulţumesc fiindcă nimenea în lumea aceasta nu va putea acuza că, înfăptuind visul de veacuri al poporului român, noi am urmărit şi altceva. Al doilea motiv care ne îndeamnă ca după mobilizare să începem meseriile nostre chiar de unde am pornit, este că lucrând în meseriile noastre, în locuri cunoscute nouă, vom putea să contribuim cu mult mai eficace, cu mai multă dragoste, la propăşirea şi dezvoltarea acestor locuri, oraşe şi sate şi în felul acesta putem contribui înzecit şi cu tot simţul răspunderii noastre la dezvoltarea lor.

Cu aceasta adunarea din pădurea Darniţa a luat sfârşit. Cred ca nu greşesc şi nu am greşit noi, voluntarii, când am numit adunarea din pădurea Darniţei, mai târziu, dar cu mult mai târziu, „Prima Alba Iulie".

În luna mai 1917, primul senior Victor Deleu a primit de la colonelul Pietraru, din Petrograd, o telegramă prin care îl ruga ca o comisie de ofiţeri voluntari să aleagă şi să reţină de la diverse firme din Kiev, pentru câteva mii de soldaţi şi ofiţeri români, o stofă convenabilă. Noi socoteam că totul este în ordine, dar guvernul rus, atunci, a admis numai 30.000 soldaţi cu ofiţerii respectivi, iar ordinul pentru toţi prizonierii români din Rusia a fost dat abia în luna august.

Zilele se scurgeau una după alta.

Pe la mijlocul lunii mai 1917 a sosit definitiv şi colonelul Pietraru la Kiev, unde s-au mutat şi ofiţerii voluntari, în liceul de fete din cartierul Podoliesk, unde colonelul Pietraru şi-a deschis şi birourile sale în calitate de comandant al Corpului de Voluntari. Tot în Kiev, în cetatea Kievului numită Krepest, au fost mutaţi şi gradaţii noştri. Între timp gradaţii şi ofiţerii au fost echipaţi cu uniforme româneşti, confecţionate din stofă rusească.

În ziua de 3 iunie 1917, primul Batalion de Voluntari ardeleni, bănăţeni şi bucovineni, în număr de 1.250 de soldaţi subofiţeri şi 250 ofiţeri, sub comanda maiorului Sebastian Aldescu, a plecat spre Iaşi. Între cei 250 ofiţeri au fost şi membrii corului lui Medrea, un excelent conducător de cor, absolvent al Conservatorului din Budapesta.

La Chişinău i-a aşteptat o mare surpriză. Cum Sfatul Ţării din Basarabia a luat cunoştinţă de ora sosirii în Chişinău a trenului cu voluntarii ardeleni a hotărât să suspende şedinţa şi întreg Sfatul Ţării să întâmpine pe voluntari în gară. Printre cei ce aşteptau acolo, printre mulţime, era şi un ardelean, dr. Onisifor Ghibu, care a descris această grandioasă întâlnire, precum şi despre tot timpul petrecut de Voluntari în Chişinău.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiindcă nu este rostul nostru să facem noi istoria acelor timpuri, amintesc numai în treacăt momentul principal al prezenţei Voluntarilor în Chişinău, mai precis în Sfatul Ţării. Cei 1.500 de voluntari, în frunte cu 250 ofiţeri au străbătut străzile oraşului în perfectă ordine. Disciplina şi ordinea soldaţilor a făcut impresie atât de mare, încât trecătorii se opreau locului şi se uitau prelung după coloana lor şi apoi cu mic cu mare au plecat după coloană. Incinta Sfatului Ţării, neputând primi atâţia, în sală a intrat numai corul lui Medrea, 50 subofiţeri şi 50 de ofiţeri delegaţi ai corului. După cântecele „Trei culori", „Pe al nostru steag", entuziasmul basarabenilor a fost atât de mare, încât maiorul Murafa prinde un steag tricolor de pe perete Sfatului Ţării şi-l predă prim-seniorului Victor Deleu, spunând:

—Astăzi voi aţi trecut Nistrul şi să ştiţi că acum nu mai sunteţi pe pământ străin, ci sunteţi între fraţi de ai voştri. Nu ne-aţi cunoscut. Ne-aţi crezut morţi. Ei bine, noi numai am dormit. De acum ne-am deşteptat şi noi la viaţă naţională, de acum voim să fim şi noi o parte conştientă a nemului românesc. Trecerea voastră prin Basarabia nu ne-a putut lăsa rece. Am alergat cu toţii să vă vedem, să vă îmbrăţişăm şi să ne unim pentru totdeauna sufletele, ca să vă aduceţi viaţa întreagă aminte de ziua aceasta a înfrăţirii noastre, vă dau un semn de amintire. Prin mine, moldovenii vă oferă acest steag tricolor, simbolul unităţii noastre naţionale. Pe el erau să fie scrise cuvintele: „Libertate sau moarte!". Primiţi-l cu dragostea cu care vi-l dăm şi duceţi-l cu bine peste Prut, peste Milcov, peste Olt, peste Mureş şi peste Crişuri, fluturaţi-l triumfător peste toată întinderea românească şi împlântaţi-l apoi pe turnul cetăţii de la Alba-Iulia. Duceţi-l la biruinţă sau muriţi pentru idealul care vă însufleţeşte!

Un alt orator, Vladimir Herţa, le dă o icoană cu chipul Mântuitorului, cu destinaţia de a o pune în catedrala din Sibiu, ca semn al unităţii noastre religioase şi naţionale.

Trenul cu primul Batalion de Voluntari a ajuns la Iaşi în seara zilei de 7 iunie 1917. Primirea ce li s-a făcut în Iaşi nu se poate descrie. A fost ca-n poveşti. Noi, cei rămaşi în Kiev, de abia mai târziu am aflat de cele petrecute în Chişinău şi Iaşi şi anume în ziua de 17 iunie 1917. În ziua aceea, când am intrat pe poarta gimnaziului de fete unde era instalat Comandamentul Corpului nostru de Voluntari, chiar pe coridor am găsit o mulţime de străini. În primul moment nu am ştiut cum să înţeleg această vizită, dar enigma s-a lămurit foarte repede când, printre noii sosiţi am aflat şi pe gazetarul bănăţean Sever Bocu şi pe cunoscutul meu Avram Imbroane, care, când m-a observat, a alergat direct până la mine şi mi-a pus în braţe un teanc de gazete româneşti.

—Am ştiut că eşti aici şi ţi-am adus tocmai ce îţi trebuie. Este „Neamul românesc" al lui Iorga, din Iaşi şi „Ardealul" lui Onisifor Ghibu, din Chişinău. Şi una şi cealaltă gazetă vă descriu numai pe voi, pe Voluntari şi primirea primului batalion în Chişinău şi apoi în Iaşi, pe platoul de la Şorogari şi în Piaţa Unirii.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre marea mea mulţumire, în gazetele primite de la dr. Imbroane, am găsit tot ce s-a petrecut în Chişinău şi tot ce s-a petrecut la Iaşi, pe platoul de la Şorogari, apoi în Piaţa Unirii, unde deodată cu Hora Unirii a lui Alecsandri s-a reeditat prima Horă a Unirii din 1859, de această dată Marea Horă a Unirii.

Dar timpul trece...

Cu Batalionul al II-lea, pe la sfârşitul lunii iulie 1917, am plecat şi eu spre Iaşi. Era pe timpul ofensivei româneşti de la Mărăşti, care a trecut foarte repede în marea bătălie de la Mărăşeşti, unde puhoiul german a fost oprit. În aceste bătălii au luat parte şi voluntarii Batalionului I al nostru, cu câte o companie ataşată la batalioanele Vechiului Regat. În acest timp ofiţerii şi gradaţii Batalionului al II-lea au trebuit să-şi însuşească noile metode de luptă, precum şi noile metode de fortificaţii rezultate din bătăliile de pe câmpurile de luptă franceze, şcoala de fortificaţii fiind condusă de ofiţeri francezi.

Voluntarii se adună în Rusia cu miile şi până la sfârşitul anului 1917 au foat expediate la Iaşi unsprezece batalioane.

Interesante sunt drumurile soartei, îndeosebi când soarta ta este legată şi de peripeţiile, uneori chiar imposibile ale războiului!

De abia am isprăvit şcoala de fortificaţii, de abia am fost repartizat la Regimentul 13 Recruţi şi iarăşi o întorsătură a vieţii!

În ziua de 12 decembrie 1917, comandantul regimentului meu, maior C. Stătescu mă cheamă la el şi îmi arată o telegramă, prin care mi se ordonă ca pe ziua de 15 decembrie 1917, ora 8 dimineaţa, să fiu prezent la Marele Stat Major din Iaşi.

În dimineaţa acestei zile ne-am întâlnit, la ora indicată, în total 15 ofiţeri voluntari, chemaţi pentru aceeaşi oră la Marele Stat Major din Iaşi. Am fost puşi toţi cei 15 ofiţeri la dispoziţia Comandamentului Corpului de Voluntari din Kiev. Plecarea din Iaşi în ziua de 17 decembrie 1917, la ora 8 dimineaţa, cu un vagon separat. Acesta a fost ordinul. Mai mult nu s-a comunicat.

Nu este cazul să amintesc peripeţiile acestei călătorii, spun numai atât că, din Chişinău începând, în toată Rusia s-a resimţit noua revoluţie, care ne-a lăsat impresia că totul este în descompunere şi totul este în reorganizare.

În ziua de 24 decembrie 1917 am ajuns, în fine, la Kiev şi ne-am prezentat la colonelul Pietraru. Şi ne-a întâmpinat cu cuvintele:

—Domnilor, bine aţi venit! Dar ştiu că aţi plecat din Iaşi în ziua de 17 decembrie şi azi suntem în 24 decembrie. Sunteţi deci obosiţi. Vă rog deci să vă duceţi să vă culcaţi şi diseară să fiţi oaspeţii mei şi ai Corpului. Domnul ofiţer de serviciu vă va arăta tot ce vă interesează. În ziua a doua de Crăciun vă rog să vă prezentaţi din nou în acest birou unde veţi primi noi ordine!

Nu mai trebuie să amintesc aici, că toţi cei 15 ofiţeri am dormit toată ziua, după o călătorie cu nespuse peripeţii. Oboseala a reţinut pe mulţi dintre cei 15 ofiţeri în casă, aşa că puţini dintre noi am putut să luăm parte la masa comună oferită de domnul colonel Pietraru, comandantul Corpului nostru.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua zi după Crăciun, în ziua de 26 decembrie 1917, toţi am fost prezenţi în biroul domnului colonel pentru a primi noi ordine.

Domnul colonel Pietraru a sosit la birou cu o întârziere de o oră şi jumătate şi ne-a vorbit în felul următor:

—Domnilor, de opt zile caut la telefon Iaşul neîncetat. Chiar şi astăzi telefonistul nostru se chinuie cu telefonul, începând de la ora şapte. N-am reuşit nici astăzi şi nu am primit legătura telefonică cu Iaşul. În consecinţă noi suntem soldaţi şi anume soldaţi ai unei cauze mari şi deci vom executa ordinul primit după cea mai bună conştiinţă a noastră. Domniile voastre vor pleca pentru a îndeplini ordinul. Ordinul sună:

„Dată fiind situaţia că în Rusia războiul civil se înteţeşte şi că (sic!) comunicaţiile de tot felul se vor înrăutăţi cosiderabil, comisiile de recrutare ale voluntarilor vor grăbi lucrările şi vor trimite imediat în ţară pe toţi soldaţii şi ofiţerii înrolaţi, astfel ca nici unul dintre ei să nu rămână pe drumuri."

Şi acum sfatul meu de comandant: dumneavoastră v-aţi convins de facto şi de visu despre stările de aici. În toate colţurile acestei ţări mari, răscoală şi revoluţie. Prea mult nu veţi putea face, dar cel puţin să aducem la Iaşi pe cei înscrişi pe liste. Ceea ce pot face pentru dumneavoastră este ca fiecare singur să-şi aleagă locul unde vrea să meargă."

În acest moment vine lângă mine locotenentul Voina, avocat în Braşov şi mă întreabă:

—Vrei să mergem noi doi la căpitanul Robu[13], în Novacerkask, capitala cazacilor de pe Don?

După ce i-am răspuns că „Da" (cel puţin suntem numai la patru mii de kilometri), deci mai aproape de Iaşi, i-am comunicat aceasta domnului comandant.

Totul a fost gata pentru plecarea noastră, am primit foile de călătorie şi fiindcă trenul trebuia să plece numai la ora 12, am fost invitaţi să asistăm la plecarea Batalioanelor 10 şi 11, care trebuiau să plece spre Iaşi la orele 10 jumătate şi trebuiau să debarce la Chişinău, pentru paza depozitelor armatei române din diferite localităţi dimprejurul Chişinăului.

Nu mai vorbesc nimic de greutăţile întâmplate în călătorie, decât numai că în gara Ekaterinoslav am dat pentru prima dată de trupe vrăjmaşe guvernului. Apoi altă dată trebuia să ne oprim din cauza unui front de luptă. În fine, în gara Rostov na Donu ne-am împotmolit de-a binelea, căci trenul nu mai mergea nici în dreapta, nici în stânga. Aici era un punct de ramificaţii unde, într-o direcţie trenul mergea spre Caucaz, iar spre răsărit mergea altă linie, către Novocerkask. Interesându-ne la şeful staţiei, un om foarte de treabă, am aflat că spre Novocerkask va porni un tren dimineaţa la orele şase, dar spre Caucaz, pentru moment cel puţin sunt sistate trenurile. De-abia aici am aflat că cei doi ofiţeri voluntari: căpitanul Tîmpănaru şi

[13] Ioan Robu, căpitan, a fost desemnat în grupul de ofiţeri cu experienţă în problemele voluntarilor, trimis în circumscripţia Kazan la Novocerccask.

https://biblioteca-digitala.ro

locotenentul Balea[14], care trebuiau să meargă în Caucaz, s-au hotărât şi ei ca în loc să se ducă la Kistovodsk, în Caucaz, vor merge şi ei la Novocerkask. Dar trenul nu a plecat la ora şase dimineaţa, cum era programat, ci de-abia seara la unsprezece.

După şapte ore de călătorie, în fine am ajuns la Novocerkask. Înaintea gării aşteptau două sănii, exact pentru noi cei patru ofiţeri români. Întrebând pe cei doi proprietari ai sănilor dacă ştiu unde locuiesc ofiţerii români din Novocerkask, ne-au răspuns imediat, zicând, „Tescianaia 16" şi ne-au poftit să urcăm.

Mare a fost bucuria când am ajuns la o căldură plăcută, dar şi mai mare a fost a căpitanului Robu, când ne-a văzut intrând. A chemat imediat pe soldatul său, dar acesta a răspuns îndată că samovarele sunt gata şi le-a adus. Aşezându-ne la masă, am început să discutăm chestiunile ce ne interesează. Căpitanul Robu a început imediat şi fără niciun înconjur să ne spună:

—Parcă acum şi aici, şi voi şi eu şi noi toţi suntem de prisos. De o săptămână de zile, nici eu nici cei cinsprezece subofiţeri ai mei de aici nu am mai putut ieşi în oraş. Pretutindeni pe unde te duci, nelinişte şi neîncredere, nu poţi să ştii absolut nimic, nici cine ţi-e prieten, nici cine ţi-e duşman. Oamenilor le este frică să-şi vorbească unii cu alţii. Poştă nu vine, toate ordinele ce ar fi trebuit să ajungă la mine sunt împotmolite undeva. Ce este şi mai rău, nici rapoartele mele nu ajung la Comandamentul nostru din Kiev. În împrejurările acestea eu m-am văzut silit să cer domnului colonel, comandant al nostru, ca misiunea noastră de aici să înceteze. După cum văd raportul meu nu a ajuns la Kiev. Astfel că şi voi va trebui să vă instalaţi aici pe un timp oarecare până când întreaga situaţie din toată Rusia nu se va lămuri. Până atunci şi colegii noştri care trebuiau să plece în Caucaz vor trebui să rămână în Novocerkask, fiindcă după cum aţi constatat şi voi, nu se ştie niciodată când pleacă un tren şi când ajunge la destinaţie. Ceea ce este mai urât aici este că nicio gazetă nu apare din lipsă de hârtie şi nici telefoanele nu mai funcţionează, aşa că ne putem considera complet izolaţi, aici în ţara cazacilor de la Don!

Îndreptându-se spre omul său de serviciu, care aştepta pe lângă uşă, îi spuse:

—Ioane, du-te după caporalul Fulga!

Nouă ne spune:

—Fulga este om de mare nădejde aici. El este din Braşov-Şchei şi ştie tot şi aude tot. Vreau să-l trimit să vă caute locuinţă, anume chiar pe strada aceasta, căci toţi proprietarii de case sunt ofiţeri de la căpitan în sus şi aproape toţi sunt plecaţi la armată. Cred deci că Fulga va găsi repede locuinţe pentru voi.

Aşa s-a întâmplat că noi, cei doi, eu şi Voina, ne-am instalat chiar în casa vecină, la nr. 14, în casa colonelului Arhip Demedrovici Locvinov, unde am găsit numai pe doamna Locvinov cu cei doi băieţi ai lor, Boris de 7 ani şi Nicolai, de 4 ani. A mai fost în casă şi sora doamnei, Alexandra, studentă la Institutul de Agronomie din localitate cu prietena ei, tot studentă la acelaşi institut, Zenaida Andreevna

[14] Ofiţeri români de recrutare a prizonierilor din Rusia.

https://biblioteca-digitala.ro

Şabunina, din Siberia. Colonelul Locvinov era în armată. De la domnul Locvinov am primit şi un mare favor, am luat masa în familie. La ora 3 p. m. am luat masa în noua noastră locuinţă şi din acel moment începând am intrat într-o epocă nouă, epoca (*sic*!) completei inactivităţi.

În ziua de 8 ianuarie 1918 am făcut o vizită la hatmanul cazacilor de la Don. Hatmanul a fost o autoritate supremă a regiunii cazacilor. El era şi guvernator şi generalul suprem al armatei cazace. Am fost primiţi de şeful de Stat Major al hatmanului. A fost o vizită de prezentare, dar gândul nostru era să intrăm în legătură cu şefii conducători ai regiunii pentru a ne pune la curent cu situaţia de totdeauna a noastră şi a lor. Tot astfel am legat prietenii şi cu un funcţionar de la primăria oraşului Novocerkask, un basarabean de origine, care vorbea bine româneşte şi avea frumoase sentimente româneşti.

Toate prieteniile noastre au urmărit un singur scop, anume să avem cât mai multe legături, ca să ne putem orienta mai bine în haosul din jurul nostru.

Nu era crez nici când spun că apariţia unei gazete locale a încetat demult, că trenuri nu soseau şi nici nu plecau cu zilele, telefoanele nu funcţionau decât numai în apropierea imediată a oraşului. Cu un cuvânt au fost complet izolaţi şi ca întotdeauna în asemenea situaţii, ştirile false sau reale mişunau şi se răspândeau din gură în gură cu iuţeală nemaipomenită. În tot acest timp războiul între albi şi roşii continua cu o furie nemaipomenită. A trecut ianuarie. A fost şi jumătatea lui februarie, când dintr-o dată, ca un trăsnet, ne-am pomenit cu ultimele ştiri, că Armata roşie ar fi ajuns la Ilovaiskaia, ultima staţie de cale ferată înaintea Novocerkask-ului. Se mai spunea că şi toată armata care opunea rezistenţă roşilor era formată din 108 soldaţi, elevi din clasele superioare ale unei şcoli secundare din Rostov şi câţiva din Novocerkask şi aveau cu ei şi două tunuri cu soldaţii respectivi. Toată armata aceasta de cca. 120 de oameni era comandată de un plutonier. Toate acestea se vorbeau deschis în oraş.

În acelaşi timp însă, în localitate, la popota ofiţerilor cazaci erau înscrişi şi luau masa şapte mii de ofiţeri, şase generali, toţi în frunte cu hatmanul-general Razarov. Unul dintre ofiţerii care mâncau la popotă, un saul-capitan de cavalerie cazacă, care locuia în curtea din strada Fescionaia nr. 16, întrebat fiind de noi dacă au de gând să se refugieze sau nu în caz că roşii vor ataca oraşul, ne-a răspuns în modul cel mai firesc:

—Nu! De ce să ne batem. Ţar nu mai este, noi nu avem ţar, noi avem pe hatmanul nostru. De ce să ne batem cu ei?

Întrebat fiind de noi dacă cei şapte mii de ofiţeri câţi sunt la popotă nu se tem că li se va întâmpla ceva, el ne-a răspuns:

—Dar de unde! Oare roşii nu sunt şi ei ruşi? (a înţeles „tembeli")

Dar foarte repede a ieşit la iveală că nu roşii, ci ei, ofiţerii cazaci, sunt tembeli. Ei au plătit-o şi încă foarte urât.

Noi, însă, în vederea atacului roşilor am luat oarecare măsuri de precauţie. Am închiriat pe strada principală, pe timp de o lună, o cameră în curte. De aceasta a

https://biblioteca-digitala.ro

fost nevoie din motivul că strada Pesciana, unde locuim noi, fiind o stradă unde locuiau numai ofiţeri ruşi, era evident că dacă roşii se înstăpânesc pe oraş, cel dintâi lucru era să pună această stradă sub supraveghere şi că toate percheziţiile şi eventualele ridicări de persoane vor începe aici.

Dar luna ianuarie a trecut liniştită. Începutul lui februarie a fost la fel. Vrednic de notat a fost că numărul ofiţerilor români, în ziua de 6 februarie 1918 s-a mărit de la cinci la şase ofiţeri. De pe Volga, din oraşul Samara, ne-a sosit locotenentul dr. Octavian Vasu, avocat în Făgăraş[15]. Oraşul lui, Samara, a fost ocupat de trupele roşii, şi el neavând altceva mai bun de făcut, a plecat spre Kiev, dar ajungând la noi, la Novocerkask, s-a împotmolit aici şi a rămas cu noi, aşteptând o ocazie mai bună. Dar în aceste zile am pus şi noi problema plecării de aici, cu atât mai mult cu cât am început să simţim lipsa de bani.

Aşa s-a întâmplat că într-o bună zi, ne-am adunat cu toţii la sediul şi biroul lui Robu, unde am discutat cu caporalii şi sergenţii noştri toată chestiunea. Noi, ofiţerii, am avut un plan făcut în sensul că unul dintre noi trebuia să plece la Kiev şi să expună verbal toată situaţia noastră, să arate întreaga chestiune a Voluntarilor din Rusia şi să ceară ordinul de plecare în ţară şi bani. Mare ne-a fost mirarea când am aflat că şi soldaţii noştri s-au ocupat de această chestiune şi ei au fost de acord că cineva trebuie să plece la Kiev, dar judecata lor doar într-un singur punct s-a deosebit de a noastră. Ei erau de părere că în timpul acesta şi în situaţia dată, ar fi mai bine să plece unul dintre ei, căci, după credinţa lor, un soldat, chiar prizonier de război, mai uşor s-ar putea mişca decât un ofiţer. Ei s-au oprit la persoana caporalului Fulga, originar din Braşov-Şchei şi au şi făcut planul pe unde şi cum să se ducă. Planul lor a fost simplu. El trebuia să meargă călare prin comuna Acsai şi de acolo încă 30 de km. până la proxima mină de cărbuni. Caporalul Fulga a fost deseori pe acolo, unde cunoaşte mulţi soldaţi români care lucrează în mină. De acolo porneşte un tren al societăţii miniere, care transportă cărbuni din toate minele din bazinul acela şi face legătura cu trenul care duce la Kiev. Caporalul Fulga, mergând pe astfel de cale mai lăturalnică, va fi ferit de peripeţiile revoluţiei şi ar putea ajunge în mai mare siguranţă la Kiev. Planul a fost destul de bun şi Fulga întrebat fiind dacă poate duce la bun sfârşit această încredinţare, a răspuns că singur a formulat acest plan şi că el crede că îl va putea executa. A mai spus că el cunoaşte foarte bine această regiune, apoi că ştie bine această cale ferată minieră şi că va duce la bun sfârşit această sarcină.

În mijlocul lui februarie Fulga a plecat. Din peripeţiile lui amintesc numai că a sosit cu bine la Kiev, a primit pentru noi ordin de plecare spre ţară, a adus o adresă către Banca Imperială din Novocerkask să ni se elibereze 54.000 de ruble, solda noastră şi a personalului nostru. Pe drum însă, în comuna Acsai, a fost suspectat de

[15] Octavian Vasu, membru al Comitetului executiv al voluntarilor de la Draniţa, şeful delegaţiei voluntarilor de la Darniţa la ambasada României la Petrograd şi la Marele Stat Major al ambasadei ruse, membru al comitetului care a redactat manifestul de la Darniţa.

https://biblioteca-digitala.ro

câțiva indivizi că ar fi spion și a fost condamnat la moarte prin împușcare. A scăpat însă datorită prezenței lui de spirit și a sosit cu bine.

Nu știu ce a fost norocul nostru sau a fost soarta noastră, dar exact cu o oră după ce ridicasem banii de la Banca Imperială, trupele roșii au sosit în oraș.

Ziua primă după ocuparea orașului nu s-a simțit nicio mișcare. Populația a stat liniștită acasă. Tot așa și noi, în noua noastră locuință de ocazie. Ziua a treia însă, trupele de ocupație, cârduri-cârduri au străbătut toate străzile, au percheziționat toate casele și au ridicat din locuință pe cei suspecți. Căpitanul Tîmpănaru și locotenentul Balea, nevoind să se mute cu noi, au rămas în strada Pesciana și au pățit-o urât. În ziua de 11 martie 1918, după-masă, pe la orele trei, din fereastra locuinței noastre am observat că cele două domnișoare studente, care locuiau cu noi pe strada Pescinaia, se preumblă în sus și în jos înaintea locuinței noastre. Imediat m-am dus la poartă și la trecerea lor a treia oară pe lângă casă, Zina Andreevna avea pumnul închis când s-a apropiat de poarta mea. A întins puțintel mâna și fără să vorbească sau să se oprească a pus în mâna mea o hârtie. Repede m-am dus în cameră și am pus hârtia pe masă. Pe ea era scris: *„Camarazii voștri au fost ridicați împreună cu colonelul, proprietarul casei la ora unu jumătate. Au fost duși la gară. I-am urmărit până în momentul intrării în stație. Dacă puteți face ceva, rugăm faceți, căci noi nu putem face nimic!"*

I-am scăpat.

După ce s-au liniștit spiritele în oraș, după ce au organizat noua conducere comunală, grosul trupelor a plecat și în oraș au rămas numai 500–600 soldați în frunte cu comandantul lor, un fost sergent în armata țaristă. Având ordinul de plecare în țară, n-am mai avut alta de făcut, decât să obținem de la cei în drept o permisiune de călătorie pe calea ferată. Cum în acele momente singurul stăpân al orașului a fost sergentul comandant pomenit mai sus, am hotărât să ne adresăm lui. La Primărie, unde își avea sediul, am intrat fără nicio dificultate, până la primul etaj. Nu am întâlnit pe nimeni. În etajul întâi stătea un singur soldat și nimeni altul. Întrebat unde este tovarășul comandant, nu ne-a învrednicit cu nicio vorbă. A arătat numai cu degetul o cameră. Am bătut la ușă, dar nimeni nu răspundea. Soldatul văzând ezitarea noastră, de abia atunci a mormăit.

—Intrați, intrați numai.

Am intrat, dar în cameră nu a fost nimeni. Am stat și am așteptat fără să mai vorbim unul cu altul. Am bănuit ceva rău. După o așteptare de vreo jumătate de oră se deschide brusc ușa și iată-l pe comandantul sergent. Ne dă pe rând mâna, zicând:

—Strașnici soldați mai are Averescu.

N-am știut, vrea să-și bată jos sau vrea să prevestească ceva neplăcut. Dar el a mai continuat:

—De două ori ne-am bătut la Pender și de acolo ne-a azvârlit până aici, la Novocerkask, fiindcă armata pe care ați văzut-o în oraș a avenit direct de acolo."

https://biblioteca-digitala.ro

Ni s-au mai încălzit inimile când, vorbind mai departe, ne-a spus:

—Ştiu că acum vreţi să vă duceţi acasă. Este natural şi noi vă ajutăm foarte bucuros. Când vreţi să plecaţi?

Aflând de la noi că am stabilit plecarea pentru ziua de 28 martie 1918, el s-a sculat şi a plecat. Nu am ştiut ce vrea să însemne gestul acesta. Am aştesptat. Peste cca. 30 de minute a revenit şi ne-a spus:

—V-am dat un vagon special de călătorie şi un vagon de marfă, fiindcă ştiu că 21 de oameni trebuie să aibă mai multe bagaje.

Ne-a mai reţinut câtva timp, a semnat toate hârtiile şi ne-am despărţit ca buni prieteni, zicându-ne:

—La revedere în România sovietică!

Peste câteva zile am fost în tren, în drum spre ţară, dar bucuria noastră nu a durat prea mult. Habar nu am avut unde mai dăm de un front. Când sergentul comandant ne-a spus că soldaţii care au ocupat Novocerkask-ul au venit de la Bender-Basarabia, socoteam că nu mai este niciun front ruso-germano-austriac.

Mare ne-a fost mirarea când, înainte de a intra în gara Taganrog, după o zi şi o noapte de călătorie, trenul s-a oprit şi ni s-a spus că nu mai putem merge mai departe din pricină că un pod a fost lovit de câteva lovituri de obuze şi că nu se poate trece peste el. Din acest moment începe pentru noi o întreagă odisee, plină de peripeţii, plină de necazuri, de bucurii, de frică şi de nădejdii. Şi fiindcă scopul nostru este altul decât descrierea evenimentelor personale, voi înşira câteva din aceste peripeţii ca titluri de întâmplări, cu un singur scop şi anume: sunt sigur că mă voi întâlni cu elevii mei din Caransebeş şi sunt tot aşa de sigur că aceşti elevi mă vor întreba de cele petrecute. Le voi povesti despre:

- Sosirea la un hotel din Taganrog;
- Aflăm de la proprietarul hotelului că aici în Taganrog este comandamentul Armatei roşii şi că pentru trecerea frontierei ne trebuie permisiune de la acel comandament;
- De la un curier al frontului bolşevic aflăm că acest front este în retragere şi că foarte curând va trece prin Taganrong;
- Tot de la curier aflăm că în faţa Armatei roşii sunt numai trupe germane;
- Am hotărât să plecăm din Taganrog, un orăşel mic şi să luăm un vapor care face zilnic cursă spre Rostov. Socoteam că în acel oraş, cu 250.000 de locuitori, ne vom putea mai uşor camufla pe timpul cât va dura trecerea trupelor germane prin Rostov;
- Instalarea noastră în Rostov la arhimilionarul Gairabetov. Fotografia lui Carusso cu dedicaţia lui;
- Greşală în tactica noastră. Armata germană s-a stabilit la Rostov;
- Sosirea unui regiment austriac în Rostov, sub comanda colonelului român Vlad;
- Ştabul generalului german von Armin;
- În ştabul generalului Armin, adjutantul generalului, sublocotenentul Schimidt;

https://biblioteca-digitala.ro

- Plecarea spre Iași. Întâlnirea în gară cu doamna dr. Piticaru și cele două fetițe ale ei. Doamna Piticaru a fost fiica profesorului de teologie dr. Petru Barbu[16] din Caransebeș;
- Întâlnirea din gara Iasenovata cu locotenetul austriac dr. Bogdan, avocat în Timișoara, și câteva instrucțiuni date de el privind vigilența noastră în diferite localități în drumul nostru spre casă;
- Cinci zile și cinci nopți printre trupele austriece, legate de diferite peripeții și pericole;
- Trecerea prin Bender și Basarabia;
- Sosirea cu bine la Iași, în ziua de 15 mai 1918.

Cel dintâi drum din gara Iași a fost la Serviciul Voluntarilor A.B. Aici am primit o repartiție de câte un pat în liceul-internat din Iași. Ni s-a mai pus în vedere că în Iași vom sta numai atâta vreme cât va fi necesar pentru înaintarea câte unui raport despre cele petrecute în Rusia și pentru a deconta sumele primite. Tot de aici am aflat că vom fi repartizați în niște batalioane de exploatare și că să fim gata de plecare în cca. două săptămâni.

În timpul ședерii în Iași, aproape că nu am văzut pe nimeni din din foștii mei camarazi voluntari. S-au schimbat multe lucruri. Regimentele noastre de voluntari au fost dizolvate, ofițerii împrăștiați. România a încheiat pace cu Germania și cu Austria. Armata română a demobilizat. Germanii s-au înstăpânit pe petrolul român și pe cărbunele român și nu au lăsat în urma lor decât sărăcia. Petrecerea, altădată voioasă a ieșenilor, era înlocuită cu gânduri și necazuri.

A fost o adevărată binefacere când, după două săptămâni, am primit ordin de plecare la Dolhasca, în calitate de comandant al Companiei a 3-a din Batalionul VI Exploatare – Dolhasca. Am găsit batalionul tocmai în toiul mutării din Dolhasca în comuna Duda, de pe Siret. Aici am găsit pe primul voluntar în persoana sublocotenentului Bențu din compania mea.

Zilele în Batalion s-au scurs una după alta, lipsite complet de evenimente. Soldații au dormit în bordee, iar noi ofițerii în comuna Duda. Batalionul avea sarcina de a tăia din pădure și fazona lemne pentru a le întrebuința drept combustibil la trenuri, în loc de cărbune și petrol. În timpul petrecut la tăiatul lemnelor am fost izolați de lume, nu am știut ce se petrece nici măcar în țara mică, redusă, nici ce se petrece în lume și nici pe fronturi. O singură dată s-a întâmplat totuși să ies din această somnolență. Am fost trimis cu Batalionul la căile ferate din Chișinău, cu întrebarea unde să depozităm stocul de lemne destinat căilor ferate basarabene.

Dar zilele trec, trec și lunile una după alta. În pădurea noastră, lungă de 40 de km. și lată de 4–8 km., eram complet izolați. Nu am putut comunica decât numai

[16] Petru Barbu, dr. în teologie al Universității din Cernăuți, profesor și director al Institutului teologic și pedagogic din Caransebeș, fondator al ziarului „Drapelul", redactor la „Foaia Diecezană".

https://biblioteca-digitala.ro

cu comandantul companiei vecine şi cu ajutorul meu de la companie, sublocotenentul voluntar, Benţu. Comandantul Batalionului şi celelalte două companii erau dislocaţi în comuna Siretul.

Într-o zi, mergând călare spre casă, întâlnesc un soldat. Din depărtare l-am recunoscut după croiul costumului său că era un voluntar. Am observat că trebuie să fie foarte obosit şi că vine de departe. Ajuns în faţa mea îl întreb:

—De unde vii, prietene şi unde te duci? Căci dacă intri în pădurea aceasta şi nu ai mai fost pe aici nu vei mai putea ieşi niciodată din ea.

—Cunosc drumul, domnule locotenent, fiindcă şi eu sunt voluntar, dar sunt din Batalionul VII Exploatare, care lucrează mai pe stânga. Acum vin de acasă, din Ardeal.

M-am dat jos de pe cal şi i-am spus:

—Hai să şedem pe iarba asta şi să-mi povesteşti ce este acasă.

Am stat două ore cu el şi mi-a povestit tot ce a văzut, ce a auzit şi ce poate rezuma în cuvintele de la sfârşitul povestirii lui:

—Va fi bine, domnule locotenent! Cred că nu va trece mult şi ne vom putea duce acasă.

Am dat mâna cu soldatul voluntar dintr-o comună de lângă Borsec, acest soldat pe care dorul de ai săi l-a dus acasă, fiind mai mare decât frica pe care trebuia să o înfrunte în satul lui. Căci a stat acasă exact o lună de zile.

Dar evenimentele se precipită. La plecarea mea în Rusia, în decembrie 1917, generalul Berthelot, marele nostru prieten, încă nu a fost plecat din Iaşi. Ne-a părăsit abia la 12 martie 1918.

În preajma iernii, prin octombrie 1918, am simţit că ceva este în pregătire sau că s-a şi întâmplat. Anume, întreg Batalionul VI Exploatare am fost mutaţi în orăşelul Hârlău, fosta reşedinţă a lui Petru Rareş. Întâmplarea a făcut că eu şi locotenentul Benţu să primim o cameră chiar în faţa Palatului Domnesc de odinioară, bineînţeles într-o totală ruină. Din întreg palatul nu s-a mai văzut decât fosta baie a domnitorului. Soldaţii noştri din Batalion au fost aşezaţi în nişte şuri de la marginea oraşului.

Într-o zi aflu pe masa mea un număr din „Neamul Românesc" al lui Iorga. A fost adus de un soldat voluntar. Chiar pe pagina primă, un articol de fond intitulat: „Călare spre casă". M-a scos din fire, nici mai mult nici mai puţin. Spunea că armata sârbă de la Salonic este în drum spre casă şi că avangarda, cavaleria lor, înaintează cu o viteză nemaipomenită prin mijlocul Sârbiei. Generalul comandant francez Franchet d'Esperay a rupt frontul de la Salonic.

Nu peste mult auzim că generalul Berthelot, acum comandant al unei armate franceze, este la Dunăre şi că a trimis un mesaj Guvernului român să se pregătească de o nouă mobilizare.

Într-o duminică, să fi fost 10 noiembrie 1918, dimineaţa pe la ora zece, m-am dus la o librărie să îmi cumpăr o carte. Ieşind din librărie m-am oprit înaintea ei şi

https://biblioteca-digitala.ro

m-am uitat cum vin țăranii, grupuri, grupuri din toate comunele învecinate la oraș să-și facă cumpărăturile. Dintr-o dată observ că un băiețaș de vreo treisprezece ani, care sta lângă mine, ținea subsioară un pachet de hârtii. Se uita și el la mulțimea de oameni, care se aduna la târg mereu-mereu. Am stat unul lângă altul cam un sfert de oră. Îl întreb:

—*Nu știi tu, băiețaș, cine este proprietarul castelului aceluia de pe panta de alături, din față, acolo între copaci?*

—*Ba da! Este conacul lui Polizu.*

—Dar tu ce hârtii porți subsioară?

Băiatul îmi răspunde în modul cel mai natural posibil:

—Este un ordin de mobilizare.

—Ce ordin de mobilizare?

—Ordinul de mobilizare al armatei noastre. Mergem din nou la război.

—Dă-mi și mei unul.

—Cum să nu, tocmai de aceea am stat lângă dumneavoastră.

A fost cu adevărat noua mobilizare. M-am uitat repede peste ordin și am aflat ce voiam să aflu. Corpul Voluntarilor se adună în circul Sidoli din Iași.

Ce urmează a fost ca în povești.

Dintr-o dată am uitat toate necazurile, toate frământările și nu vedeam nimic altceva decât viitorul. În ziua de 23 decembrie 1918, batalionul meu a ajuns la Sibiu. Pe drum am găsit multe lucruri extrem de importante despre care nu puteam avea cunoștință în pădurea de pe Siret.

În Iași am întâlnit un batalion de somalezi, care făceau parte din armata franceză a generalului Berthelot. Acest batalion a fost trimis anume pentru ca populația Iașilor să afle că generalul Berthelot nu a uitat România. Somalezii, care au stat trei zile în Iași, au învățat să cânte și o cântare românească, anume: „Nașule nu e păcat i-auzi, i-auzi, ia!", dar ei au reținut numai melodia, nu și textul, text și-au format ei în limba lor. Din textul românesc nu au reținut decât refrenul în formă de: „zum, zum, zum!"

În drum spre Sibiu am stat aproape o zi întreagă în orășelul Csikszereda, așteptând să treacă înspre Iași alte trenuri după trenuri. În Csikszereda am aflat că numele orașului este acum Miercurea-Ciuc, dar am mai aflat ceva extrem de important și anume că la 1 decembrie, la Alba-Iulia, în prezența a 100.000 de delegați legali ai poporului român din toate unghiurile Ardealului și Banatului, poporul român a hotărât unirea necondiționată a Ardealului și Banatului cu patria mamă.

În fine, o altă surpriză ne-a așteptat în Sibiu. Am fost puși sub comanda generalului român Boeriu, din fosta armată austro-ungară, care acum a fost complet descompusă.

În Sibiu, încă în seara sosirii noastre, a mai trebuit să învățăm încă una și anume: suprema autoritate românească din Ardeal și Banat este Consiliul Dirigent.

https://biblioteca-digitala.ro

Consiliul Dirigent a fost autoritatea supremă care a condus Ardealul şi Banatul timp de cinci ani de zile...[17] în acest timp se vor putea stabili, pentru toată ţara, o legislaţie românească unitară. Cu un cuvânt, Consiliul Dirigent a fost viitorul minister pe cinci ani de zile.

Batalionul nostru a fost aşezat în centrul oraşului, faţă în faţă cu hotelul şi restaurantul „Europa". Ofiţerii au fost aşezaţi în Şcoala de Cadeţi. Ei însă trebuiau să-şi caute locuinţe particulare. Subsemnatul, împreună cu locotenentul Ilie Cucu din Oraviţa, am obţinut o cameră în hotelul „Bomfert". Tot timpul cât am stat în Sibiu am locuit în acest hotel. Despre şederea mea la Sibiu trebuie să amintesc doar câteva lucruri.

În ziua de 16 februarie 1919, domnul Victor Deleu mă roagă să conduc serviciul A.B. al Voluntarilor pe care l-a condus până aici domnia sa. Domnia sa a primit un alt serviciu, extrem de important, Serviciul Securităţii în ierarhia Consiliului Dirigent şi crede că ar fi nimerit să conduc eu serviciul A.B. al Voluntarilor, dat fiind că am fost unul dintre ofiţerii care am luat parte chiar la începutul înfiinţării acestui corp. Se înţelege că am primit şi am condus acest serviciu şapte luni de zile, până la demobilizarea mea definitivă din armată.

Al doilea lucru demn de notat din timpul şederii mele la Sibiu a fost vizita pe care mi-au făcut-o în hotelul „Bomfert" domnii: dr. Ion Nedelcu, avocat, şi Gheorghe Jianu[18], eminent om de cultură şi gazetar, ambii din Oraviţa. Am discutat, între altele, de viitorul Oraviţei, dar îndeosebi am vorbit de trecutul Oraviţei şi am ajuns la o concluzie: oraşul trebuie ridicat. Nu este permis să îl lăsăm să lâncezească.

Atunci s-a născut ideea că judeţul Caraş-Severin, care este peste măsură de mare, să fie descompus în două judeţe, unul Caraş, cu sediul la Oraviţa, şi celălalt Severin, cu sediul în Lugoj. Oaspeţii mei m-au rugat pe mine să redactez o cerere în sensul acesta şi pe care s-o trimitem personal domnului Ionel Brătianu, ca fiind cel mai indicat om politic pe acele vremuri, care ar putea rezolva această problemă fără prea multe discuţii. Am primit şi am făcut această cerere, motivând şi din punct de vedere economic şi din punct de vedere cultural şi naţional.

Al treilea moment important în Sibiu s-a petrecut în luna martie, când Astra sau cu numele ei întreg „Asociaţia Transilvană pentru Cultura Poporului Român", s-a adresat, prin preşedintele ei, profesorul Andrei Bîrseanu, serviciului nostru pentru a ţine o conferinţă în cadrul Astrei despre Corpul voluntarilor Ardeleni şi Bănăţeni. Prim-seniorul Victor Deleu, care a adus cererea la serviciul nostru, m-a rugat să ţin eu această conferinţă, având toate datele la îndemână. La sfârşitul lui martie am

---

[17] Exagerat. Consiliul Dirigent a funcţionat în perioada 1918–1920.

[18] Gheorghe Jianu, ziarist din Banat, n. în 1882 la Ciclova Montană, studii la Institutul teologic din Arad, învăţător la Oraviţa, preşedintele Reuniunii învăţătorilor din Caransebeş. A condus publicaţia „Progresul" din Oraviţa, după unire primul primar al Oraviţei, apoi senator.

https://biblioteca-digitala.ro

ținut această conferință în sala de ședințe a Astrei. Prin această conferință, precum și prin relatările apărute despre această conferință în cele două gazete românești: „Patria"[19] și „Renașterea română"[20], am ajuns să fiu cunoscut în întreg Sibiul. Cel care m-a ținut însă în minte cel mai mult timp a fost tocmai președintele Astrei, profesorul Andrei Bârseanu[21], care când a aflat că sunt în Oravița director al Liceului „General Dragalina", mi-a trimis adresa nr. 1536 din 21 decembrie 1921, de alegere a mea ca membru corespondent al Astrei.

În ziua de 5 iulie 1919 am avut o convorbire cu domnul dr. Onisifor Ghibu, care funcționa în calitate de secretar general al Consiliului Dirigent, Resortul Învățământului. Mi-a spus:

—Dumneata ești singurul profesor titular definitiv din întreg Ardealul și Banatul, care ești ofițer Voluntar în armata română și ai dreptul să-ți alegi locul care îți convine în învățământ.

I-am răspuns:

—Eu sunt poate singurul profesor titular definitiv din întreg Ardealul și Banatul care nu pot să-mi aleg locul care mi-ar conveni. La Adunarea noastră din 26 aprilie 1917, în Darnița, noi toți ofițerii și subofițerii Voluntari, ne-am dat cuvântul că în România mare fiecare dintre noi va începe activitatea exact acolo și în postul pe care l-am lăsat la mobilizare. Aceasta am făcut-o cu un singur scop și anume: unirea pe care noi o vom înfăptui trebuie să fie atât de înălțătoare, atât de splendidă și atât de curată, încât nimeni în lume să nu poată vedea în acțiunea noastră, nimic altceva decât numai iubire de neam, dragoste de părinți și respect pentru moși și strămoși!

Așa fiind domnule Ghibu, eu în România Mare nu pot să pornesc decât numai de la liceul din Caransebeș pe care l-am primit ducându-mă la război!

Arhiva Muzeului Unirii Alba-Iulia, fond Marea Unire, Mihai Petricoane Drugărin, *Însemnările unui voluntar român*, inv. 6727. Cu titlul Însemnările unui voluntar român bănățean la SJAN Cluj, fond Victor Deleu, doc. 53. Editat în volumul Însemnările unui director de liceu, Editura Eurobit, Timișoara, 1996.

[19] „Patria", organ al Partidului Național Român, Sibiu, (1919), Cluj, (1919–), director Ioan Agârbiceanu, prim redactor Sebastian Bornemisa.

[20] „Renașterea română". Ziar național poporan independent, Sibiu (1919), București (1919–1921), director V. Hotăran (1919), I. Martin (1919), căpitan Moise Riscuță.

[21] Andrei Bârseanu (1858–1922), profesor la Școlile centrale din Brașov, din 1908 membru al Academiei Române, președinte al Astrei, scriitor, senator în parlamentul României.

https://biblioteca-digitala.ro

Octavian Furlugeanu

25. Amintiri

Prefață

După ce s-a stins din viață colonelul Octavian Furlugeanu (1894–1979), în 8 februarie 1979, au fost găsite între hârtiile lui două caiete manuscrise, care conțin „Amintirile" de față.

Conform dorinței autorului lor, exprimată cu vocea-i blajină de înnăscut și inspirat povestitor, rămasă înregistrată pe o bandă de magnetofon, „Amintirile" urmau să fie depuse spre păstrare la „Muzeul Unirii" din Alba-Iulia, care deține cel mai bogat material documentar în legătură cu acțiunea voluntarilor români transilvăneni și bănățeni din primul război mondial (1916–1918), cel al întregirii neamului.

Căci Octavian Furlugeanu s-a considerat, în primul rând, voluntar român bănățean în slujba neamului său și a patriei sale, întregită și prin jertfa acestor eroi.

În executarea dorinței sale, doamna Dorina Popovici a donat manuscrisul cuprinzând cele două caiete Muzeului Unirii din Alba-Iulia. Acolo se află și va rămâne în păstrare, alături de celelalte mărturii ale altor voluntari români transilvăneni și bănățeni, ctitori ai României Mari.

Desigur, „Amintirile" lui Octavian Furlugeanu sunt, în primul rând, niște duioase istorisiri pline de revărsare de tandrețe și voioșie, cu caracter personal, aproape intim. Nici nu s-au dorit niciodată a fi mai mult. Sunt lipsite de orice emfază, de orice pretențioasă cizelare literară, căci nu au fost scrise pentru alții, în scop de publicare, ci pentru el însuși și ai săi. Să reamintească întâmplări petrecute și oameni întâlniți pe drumurile pe care destinul a vrut să-l poarte.

Octavian Furlugeanu este însă un narator înnăscut. Un mânuitor al culorii în verb. O vivacitate în penelul scrisului cu care schițează, din câteva linii, caracteristicile personajelor, le inundă de sentimente și descrie locuri și situații cărora le redă, întru totul, pitorescul. Numai un adevărat talent nativ poate face aceasta.

Cu acest penel frenetic și din varietatea paletei sale scriitoricești, Octavian Furlugeanu adaugă linii ferme și culori vii întru completarea marei fresce a epocii sale. Și prin aceasta, „Amintirile" sale personale, nepretențioase, devin totuși material

https://biblioteca-digitala.ro

documentar, chiar de referinţă, în cunoaşterea şi aprecierea mentalităţii şi atmosferei ce domnea în Transilvania şi monarhia austro-ungară în ultimii ani dinaintea primului război mondial. Şi a alterării şi destrămării spoielii acestei faţade de îndată ce climatul surâzător, dar uşuratic şi plin de prejudecăţi şi rigori, a fost înlocuit cu starea de prizonierat din lagărele ruseşti, când caracterele diferitelor naţionalităţi, înmănuncheate înainte, au prins aripi şi şi-au dat arama pe faţă: austriecii, aroganţa, ungurii, şovinismul intolerant, iar ceilalţi, cehii, slovacii, sârbii, polonezii şi românii, dorul de libertate şi conştiinţa de fiinţe egale în drepturi, valoare sufletească şi intelectuală. Procesul de frământare interioară, pe care îl descrie concomitent cu trezirea la conştiinţă naţională, este absolut identic unanimităţii românilor transilvăneni deveniţi voluntari, proveniţi din cadrele active, de carieră, ale armatei austro-ungare.

În „Amintirile" sale, Octavian Furlugeanu se autonumeşte Zeno Dacian sau Zeno Azizişan, pentru ca, chiar pentru ai săi, să şteargă orice impresie de poză, de autoflatare, acest om distins şi modest, acest suflet delicat, acest fin curtenitor, acest cavaler desăvârşit, aproape un „Minesänger" medieval.

Octavian Furlugeanu şi-a iubit neamul şi ţara ca toţi voluntarii transilvăneni, care au ctitorit la temelia ei. Atunci când neînţelegerea celor ce-şi ziceau a fi noi, l-au considerat a fi un „paria", o umbră nefolositoare şi s-a pus în cumpănă stabilirea lui aiurea întru întregirea familiei, el a preferat să se reîntoarcă la plaiurile ţării sale natale, la glia care îi adăposteşte osemintele strămoşilor. Nimic nu e mai elocvent în ilustrarea acestei hotărâri decât rândurile rămase de la el, însemnate cu creionul pe o foaie de hârtie pe care le-a scris, poate, în cumpăna întrebărilor şi le-a intitulat:

Frământare

„Stau şi mă gândesc la aceia ce se expatriază. Oare inima lor nu simte nimic când se gândesc la această hotărâre? Oare „Patria" doar atunci trebuie să o iubeşti, când aceasta îţi oferă numai mulţumire, plăcere şi glorie? Atunci nu, când dragostea de patrie e durere? La cel care se îndepărtează de ea, oare nu-i şuşoteşte inima „rămâi, rămâi"?

Dacă-ţi faci controlul ţie însuţi şi ai ajuns la rezultatul că nu mai poţi fi de folos dacă ai stins în sufletul tău şi ultima scânteie de speranţă, dacă nu mai eşti iubit de nimeni şi nu mai iubeşti pe nimeni şi chiar nimic din ceea ce rămâne aici, atunci ... expatriază-te!

Care-i patria cea nouă la care te duci? Aceea care îţi dă speranţă, iluzie de mai bine?

Dar „Patria" pe care o părăseşti? Pământul din care creşte iarba peste sângele vărsat de strămoşii tăi. Aicea, pas cu pas, sunt amintirile frumoase sau dureroase.

Istoria are şi patria la care te duci. Chiar mai strălucită, poate. Desigur, e mai bogată şi poate te aşteaptă o viaţă materială satisfăcătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar e „Patria" ta?

Care-i dragostea de țară din sufletul tău?

Te-ai gândit că atunci când vei trece granița și, departe fiind, vor defila amintirile, fețele cunoscute, cântecele care s-au plămădit odată în sufletul tău? Când vei pune capul pe pernă ca să adormi, că nu te mai odihnești pe pământul unde te-ai născut?

Dacă ești sigur cu tine, că toate acestea nu te vor tulbura, că afară de bagajul tău nu duci cu tine altă greutate, atunci ... pleacă!"

C.D.

Amintiri

Într-o regiune subalpină a Banatului se află comuna A...,[1] în care m-am născut, cu casele-i albe, curate, ca și portul pitoresc al locuitorilor români. Clima blândă a influențat și firea acestor oameni buni și ospitalieri, care se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor.

În afară de sat se vedea un conac cu ziduri groase, înconjurat fiind de alte construcții numeroase, necesare unei mari gospodării. Pe această moșie trăiau proprietarii ei, azizișanii[2], ducând o viață plină de înțelegere și mulțumire cu toate că, în felul lor de a fi, membrii familiei se deosebeau atât de mult unul de altul.

Bătrânul Irimia Azizișan[3], un om de aproape șasezeci și cinci de ani, mai mult scund decât înalt, cu fața-i care trădează energie și hotărâre fermă de a duce un lucru până la capăt, pentru sufletul său cald, de a sări în ajutorul altora și pentru dragostea-i nemărginită de neam și legea strămoșească, era iubit și foarte respectat de români.

Soția lui, Ana, înaltă și slabă era atât de deosebită ca fire de soțul ei, fiindcă ea nu trăia decât pentru familie și nu înțelegea să rupă nimic din această căldură pentru alții și care era concentrată în jurul alor săi. Era econoamă, până la zgârcenie, în dorința de a-și vedea urmașii stăpâni ai unei averi cât mai mari.
Singurul lor fiu, Iosif, un bărbat frumos, în etate de treizeci de ani, moștenise de la tatăl său căldura sufletului și cinstea, nu însă și energia, fiind prea mult alintat de maică-sa care, în dragostea-i exagerată de mamă, îi împlinea toate dorințele. Pe cât de sobru era bătrânul, cu atât mai mult îi plăceau fiului prietenii, viața și tot ce era frumos. În schimb își adora soția, care moștenise toate virtuțile unui strămoș, ce se sacrificase în apărarea drepturilor neamului său oropsit pe acele vremuri[4].

---

[1] „Asisis", denumirea romană a comunei Furlug, satul natal al lui Octavian Furlugeanu.

[2] Furlugenii.

[3] Irimia Fulugeanu, bunicul autorului.

[4] Emilia Crișan, din viața eroului revoluționar, martir, Crișan Giurgiu, de la 1784.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru bunătatea şi sincera-i dragoste faţă de săteni, ei o ascultau şi o preţuiau mult. Femeile veneau la „Doamna noastră" după sfat, iar copii lor chiar dacă nu erau botezaţi de ea, spre hazul soţului ei, o numeau „Doamna Nănaşe".

În viaţa lor patriarhală şi de armonie, pe Azizişeni[5], după ce îşi pierduseră primul copil, pe Victor, îi frământa dorinţa de a avea un moştenitor care să le ducă „viaţa" mai departe.

În fine şi acest vis al lor s-a îndeplinit. Tânăra Emi a dat naştere unui flăcăuaş voinic şi sănătos. De acum fiecare membru al familiei îşi concentra toată dragostea şi toate speranţele de viitor în jurul noului născut. Aceasta a făcut să înceteze acea bună înţelegere între ei, căci fiecare se credea cel mai îndreptăţit a-l creşte după principiile sale şi a-şi face planuri pentru viitor.

În aerul sănătos de la ţară, copilul creştea jucându-se cu copii sătenilor şi el devenea tot mai voinic, zvăpăiat, sălbatic ca un mânz din herghelie, care n-a cunoscut încă nici frâul nici cravaşa. Se întorcea de la joacă cu zgârieturi, cu hainele rupte, plin de noroi, spre disperarea lui „Sofi Buni", mama lui Emi, care fiind născută dintr-o familie nobilă avea, de asemenea, principiile ei de educaţie, deosebite de ale Azizeştilor[6].

Nimeni nu-l putea stăpâni pe acest omuleţ decât „Taica Irimia", care, cu calmul său şi cuvintele-i blânde, se impunea. De asemenea, dragostea faţă de maică-sa îl făceau pe băieţel să fie mai cuminte, până ce nu uita de solemnele-i promisiuni.

Până la urmă, totuşi, argumentele lui „Sofi Buni" au devenit hotărâtoare. A fost angajat, pe seama copilului, un educator crescut în principiile severe ale preoţilor catolici din Blaj, lucru ce-l atinge mult pe „Taica Irimia", preot ortodox.

La început copilul se simte nenorocit fiind despărţit de prietenii lui şi pândeşte momentul ca să evadeze de sub supravegherea învăţătorului, alegând să hoinărească împreună cu vechii lui camarazi de joacă sau să încalce caii ţăranilor ce păşteau pe câmp. I-au cumpărat un poney frumos. Dar pentru el erau mai distractive întrecerile, pe deşălate, cu micile haimanale ale satului, pe caii localnicilor, ce păşunau.

Terminând, în particular, clasele primare, Zeno[7] este înscris la liceul din Lugoj. O lume nouă. În mijlocul unui tineret sportiv şi scăpat fiind de continua supraveghere a guvernatorului său, acum se simte fericit. Cu colegi veseli, buni şi răi, începe să cunoască viaţa cu legile ei. Aici nu mai e respectatul fiu de moşier. Primeşte şi dă bătăi. Aici trebuie să se impună faţă de ceilalţi prin sport, curaj sau a fi un bun şi studios elev. Şi Zeno, dotat cu un fizic puternic, a reuşit să se califice printre primii sportivi ai clasei sale. În ceea ce priveşte educaţia lui, „Sofi Buni" găsea că nepotul ei lasă mult de dorit şi că adoptase un limbaj îngrozitor, care a făcut să rămână corigent la limba maghiară. Că ţinuta lui e departe de a putea fi

---

[5] Furlugeni, părinţii lui Octavian Furlugeanu.

[6] Furlugenilor.

[7] Octavian Furlugeanu.

https://biblioteca-digitala.ro

calificată ca „un tânăr de bine". Deci trebuia trimis într-un colegiu din pusta Ungariei, unde nu auzea decât limbi culte, pe care îl urma şi Csapo Zoltán.

Buni, ţinând seama de toate acestea, se înarma cu argumente convingătoare pentru a da lupta cu ceilalţi din familie, cărora le convenea să-şi viziteze odorul, săptămânal, când unul, când altul, la Lugojul apropiat.

Bunica îşi impusese din nou vederile sale şi copilul fu dus într-un institut, unde odraslele familiilor aristocratice şi ale bogătaşilor îşi primeau educaţia. La despărţire, Sofia-Buni îi dădu sfaturi arătându-i că acolo:

—Să te porţi altfel decât ai trăit la Lugoj. Ai împlinit cincisprezece ani şi eşti acum mare. Acolo vei întâlni numai tineri binecrescuţi care, dacă vor vedea că eşti un sălbatic, vei fi dispreţuit, atât tu, cât şi familia noastră. Controlează-te şi nu ne face de ruşine.

La plecare, Sofia-Buni i-a dat un portofel bine garnisit.

—Să nu duci lipsă şi să nu ceri nimănui împrumut!

Apoi l-a blagoslovit şi s-au despărţit.

Zeno, primul sosit dintre elevi, îşi petrecea timpul vizitând organizaţiile acestui select institut, unde se „fabricau" aşa-zişii „oameni bine".

Impresionat de tot ce vedea, copilul era copleşit de sentimentul noului, care vine dintr-o lume caldă, fără rigidităţi, formalităţi, în alta care nu era a lui şi unde era nevoit să-şi controleze, la fiecare pas, felul de a se comporta. Făcând o comparaţie între cele două lumi, el o prefera, o dorea pe aceea pe care o părăsise. Avea impresia că însuşi personalul atât de stilat, îl cântăreşte, îl examinează şi aceasta îl stingherea şi-i slăbea încrederea în sine.

Printre cei de acolo a descoperit însă un om care semăna atât de mult cu ţăranii de acasă. Era Mihály, grădinarul institutului, cu faţa-i arsă de soare, cu mustăţile-i enorme, precum coarnele unui tăuraş, de sub care spânzura nelipsita-i lulea, scuipând din când în când, printre dinţi cu arta pipătorilor săteni, şi această asemănare cu Moş Nicolae, bătrânul rândaş de pe moşia lor, îl apropiase pe elev de grădinar. De la Mihály bácsi a aflat că ceilalţi elevi vor sosi de-abia a doua zi, ca să fie prezenţi la serbarea noului an şcolar, ce va avea loc peste două zile. Căldura cu care vorbea de această serbare, de această zi, era, probabil, influenţată de faptul că pe lângă rămăşiţele unui bogat bufet, personalul profita şi de darurile oferite de selecţii invitaţi.

Sfaturile primite de la Buni şi informaţiile culese de la Mihály bácsi îl fac pe Zeno să devină şi mai timid şi copleşit de un sentiment de nesiguranţă. Acum îşi doreşte mai mult şcoala şi prietenii săi din Lugoj. Aici se simte străin şi aşa de singur.

Spre seară, prin poarta mare a Colegiului a intrat un „baţur" (cupeu), la care erau înhămaţi doi superbi „lipiţani". Grădinarul, recunoscând echipajul, se îndreptă în calea noului venit, spunând lui Zeno:

—A sosit baronul Lédeczy, cel mai bun elev al institutului.

https://biblioteca-digitala.ro

Din trăsură a coborât un omuleț cu capul mare, corpul infirm așezat pe două picioare subțiri. După ce a strâns mâna portarului, i s-a adresat portarului cu vocea-i subțire:

—Bună ziua, Mihály bácsi. I-am adus pipei dumitale un sac de tutun-frunză.

Mihály, emoționat de atențiunea față de luleaua lui, i-a luat în palmele-i aspre și noduroase mânuța albă a tânărului elev, îngânând sub cele două fuioare de sub nas:

—Dumnezeu v-a adus, domnule baron.

Zeno, cu mentalitatea de sportiv, la început a fost deziluzionat văzând un corp schilod care cobora din luxosul echipaj. Dar văzând bunătatea ochilor blânzi, și-a schimbat prima impresie rea într-o simpatie față de acest copil.

Lédeczy, aflând că acela care îl privește este un nou elev, s-a îndreptat spre el și făcându-și cunoștință, cu bucurie au constatat că întâmplător amândoi sunt în aceeași clasă. Tânărul bănățean acum nu se mai simțea atât de singur și străin, căci avea deja un prieten.

A doua zi, echipaje de diferite soiuri și forme intrau în curtea școlii, aducând elevi care mai de care mai țanțoși, cu fumuri și siguri de sine. Se grăbeau să se salute bucurându-se sincer sau de formă, de a se revedea. Se formau grupuri spunându-și felul cum și-au petrecut vacanța. Se auzeau diferite numiri geografice: Bodenzee, San-Remo, Abazia, Maggiore, Balaton, Lugano, Keszthely etc. etc. etc. Iar unul din ei, dându-și importanță de vânător, afectând, ofta că chiar acum a început sezonul la iepuri, fazani, potârnichi și el e nevoit să lipsească de la această plăcere.

Zeno, stând pe o bancă, le asculta conversația atât de animată și, din tot felul lor de a fi, a ajuns la concluzia cât de mult se deosebesc aceștia de foștii lui colegi care erau simpli, fără ifose, de multe ori chiar duri, dar deschiși și sinceri. Acolo = libertate, aici = lanțurile convenționale, își zicea în sinea sa elevul din Banat.

Într-un târziu a fost observat și străinul de pe bancă. Cine este? De unde vine? În ce clasă? Întrebări puse cu un aer de superioritate și îndrăzneală, care îl fac pe Zeno să fie rezervat și pe cât se poate cu un control de sine. El știa bine că prima impresie va avea efectul pentru viitor și o greșeală, o descoperire neconvenabilă, poate să-l facă ținta distracțiilor răutăcioase ale colegilor. Așa a fost și la Lugoj. Dar acolo acestea se lichidau repede, într-o formă oarecare. Aici însă, într-un colegiu atât de select, trebuie să aibă o ținută. Așa a spus Sofi Buni. Cu tot controlul de sine s-a dat în petic. Întrebat fiind dacă printre alte sporturi școlare profesa călăria, vânătoarea, tirul la talere și porumbei etc. Zeno, cu o naivitate sinceră, le-a spus că de încălecat a încălecat, că vânează cu mare plăcere, dar tirul la talere, porumbei, nu-l cunoaște. Iar când elevul care își dădea ifose de încercat vânător l-a întrebat ce anume vânat are pe moșie și dacă a împușcat vreodată mistreț sau alt vânat mai mare, Zeno i-a răspuns că deși pe moșia lor n-are sălbăticiuni mari, ducându-se totuși cu țăranii în pădurile societății „Steg", a cules un țap pentru care tatăl lui l-a

https://biblioteca-digitala.ro

admonestat arătându-i că n-are dreptul de a vâna decât pe propriul teren. Observând zâmbetele ironice ale unora, şi-a dat seama că făcuse o greşeală, dar era prea târziu. Faptul se consumase.

—În cazul acesta ai braconat, a remarcat „marele vânător".

Iar altul, privind pe Zeno cu faţa rânjitoare, s-a adresat celorlalţi:

—Băieţi, cum are un nume greu de reţinut, e mai nimerit ca, de acum înainte, să-l numim „braconierul".

Capul lui Zeno zvâcnea, nu mai auzea şi nu mai vedea decât râsete şi priviri batjocoritoare. A plecat cu paşi repezi din mijlocul lor, intrând în sala de lectură. Şi-a lipit fruntea fierbinte de geamul ferestrei şi, cum nimeni nu-l vedea, şi-a dat curs lacrimilor. Aşa l-a găsit Lédeczy, care aflase de acest incident. Cu ochii aprinşi, Zeno i-a povestit toată întâmplarea şi i-a adus la cunoştinţă că este hotărât a părăsi institutul cât mai repede posibil, fiindcă aici se simte străin, neputând suporta nici aroganţa, nici batjocura. Nobilul său prieten, ţinându-l de mână, căuta să-l liniştească vorbindu-i ca unui frate şi să-l convingă să renunţe la hotărârea de a pleca.

—Băieţii, spunea Lédeczy, nu au suflet rău. De vină e mediul în care au crescut. Încrezuţi şi de multe ori provocatori, dacă le arăţi greşeala sunt gata să facă amendă onorabilă.

L-a mai sfătuit pe Zeno să nu se arate timid şi nici prea modest, acestea fiind cotate în ochii lor ca o slăbiciune. La îngâmfare să răspundă cu dispreţ. Provocarea să o respingă prompt şi energic. Iar dacă pe vreunul îl va împinge temperamentul său mai departe, atunci:

—Natura te-a înzestrat cu muşchi puternici. Astfel te vei impune.

Zeno l-a ascultat şi a trebuit să recunoască în sinea lui că infirmul său prieten e mai tare decât el. Au plecat împreună spre terenurile de sport şi cum afară de aparatul de paralele, toate erau ocupate, Zeno a început să execute la el câteva figuri grele, adunându-se în jurul lui spectatori care îl aplaudau. Venise doar din Banatul sporturilor. Deodată auzi o voce obraznică:

—Ia te uită ce ştie „braconierul!"

Ca ars părăsi Zeno aparatul îndreptându-se către cel care îl apostrofase. Era acelaşi cap cu părul creţ, acelaşi rânjet. Când îl botezase „braconierul", elevii din jurul lor aşteptau deznodământul. Acum se auzi vocea puternică a valahului, care apăsând, rar fiecare cuvânt, spuse:

—Ascultă bodri[8], dacă te mai legi de mine, îţi scot dinţii aceştia otrăviţi!

Punerea la punct făcută atât de energic şi cu totul neobişnuită aici, venită ca un duş rece, l-a impus elevilor din jurul său şi care l-au dezaprobat pe Danko Géza, obligându-l să se explice, că niciun moment n-a avut intenţiunea de a jigni şi dacă gluma lui a fost rău înţeleasă, atunci el este acela care regretă mai mult.

---

[8] Rasă de câine cu părul creţ din Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro

În urma acestei împăcări s-a creat o atmosferă camaraderească, iar cei doi eroi ai incidentului, fiind pasionați ai sportului, deveniră prieteni, ştergând orice amintire neplăcută care ar fi existat vreodată între ei. Dar în decursul anilor şcolari, când ceilalți li se adresau cu: „te rog, ascultă Bodri" sau „Braconierule", ei răspundeau fără vreo urmă de supărare. În schimb pentru Azizişan, Danko era Geza, iar pentru Danko, Azizişan era Zeno. Amândoi s-au ferit de cea mai mică umbră ce ar putea atinge prietenia lor şi când Geza, care era mai mare cu un an, şi-a luat matura[9], la despărțire l-a convins pe Zeno să-l urmeze în cariera militară, pe care şi-o alesese.
Anii şcolari treceau şi Azizişan (Dacian[10]) nu se mai simțea străin în colegiu. Prieteniile se cimentau acum în societatea în care trăia de câțiva ani. În zilele de sărbători, Zeno era invitat de colegi la petrecerile lor familiare sau la vânători, lucru ce a schimbat mult pe tânărul bănățean. În lumea în care trăia adoptase şi el felul lor de a fi şi când se făcea o glumă pe socoteala lui, el, la rându-i, le răspundea prompt sau pândea momentul de a se distra pe socoteala altuia. Nimeni nu se supăra. Aşa, la o vânătoare ținută pe proprietatea unui coleg, unchiul acestuia, „Feri-bácsi", cum i se spunea de către toți, un holtei mucalit căruia îi făcea plăcere să ia peste picior pe alții şi în special tineretul, văzându-l pe Zeno cu o pălărie nounouță, din care se ridica un pămătuf din păr de mistreț, şi-a ochit pe loc victima.

—Nu cumva tu ai împuşcat mistrețul din care ți-ai făcut pămătuful?

Zeno tăcea calm. Feri-bácsi, vrând neapărat să-l scoată din sărite, continuă:

—Te aranjează pălăria aceasta şi îți face un cap mai inteligent.

Ca replică, Zeno îşi scoase pălăria şi i-o întinse:

—Cu plăcere ți-o cedez, Feri-bácsi.

Râsete generale.

—Bun răspuns! Am încasat-o!

Şi Feri-bácsi i-a întins lui Zeno bidonaşul cu nelipsita caisată de Kecskemét. În asemenea atmosferă, Zeno uitase de mult de prietenii din Banat. Vacanțele mari i se păreau prea lungi, simțind lipsa băieților camarazi şi a vieții duse cu ei împreună.

Terminase clasa a şaptea şi îşi petrecea o parte din vacanță la nişte rude într-un orăşel. Toată distracția se rezuma aici la baie, pescuit, tenis.

În urma ploilor, râul ce curgea la marginea orăşelului se umflase, amenințând digul ce apăra oraşul. Locuitorii mobilizați au depozitat în diferite puncte saci cu nisip pentru o eventuală îndopare a locului slăbit. Din neatenție, un ucenic de brutar, alunecă în apa râului. Lumea țipa, dar nimeni nu-i sărea în ajutor, când un tânăr se repede în apă, îl înfaşcă pe copil, luptând cu valurile spre țărm. Ajutat fiind de către cei de pe dig, Zeno l-a scos din apă pe cel pe care îl salvase. Înconjurat de lume şi felicitat de însuşi Borceanu, primarul oraşului, Zeno este

[9] Bacalaureatul.

[10] Octavian Furlugeanu se numeşte în text fie „Azizişan", fie „Dacian".

https://biblioteca-digitala.ro

propus pentru a fi decorat. Apele s-au retras, nu mai e motiv de emoţie. Viaţa îşi reia cursul normal. Lumea ce-l întâlneşte pe tânărul salvator îi arată simpatie. Ce răsplată mai mare poate fi pentru un tânăr decât să fie luat în seamă şi admirat de „Bakfişurile"[11] oraşului? Aceste zile preafrumoase pentru Zeno au fost întrerupte de chemarea urgentă a tatălui său la patul bunicii Ana, care îşi dădea sfârşitul, cerând să-şi mai vadă nepotul înainte de a muri. Au urmat zile de doliu în conacul din satul Azizis şi numai începerea noului an şcolar l-au despărţit pe Zeno de zilele triste ce dominau în familia Aziziseştilor.

Din nou la colegiu. Este ultimul an pentru Zeno. Băieţii îl primesc cu multă simpatie. Au aflat de comportarea-i curajoasă salvând o viaţă de om, riscându-şi-o pe a sa. Conform tradiţiei colegiului, elevul din clasa a opta îşi alegea un „frate" dintre cei din clasa a şaptea. Astfel, sârbul Milan Vucetici, fiul unui mare proprietar din Torontal, i-a devenit „fratele" mai mic. Se legase prietenie între aceşti doi bănăţeni încă de la orele de religie, când, lunar, venea părintele ortodox B, care nu le cerea mai mult decât „Tatăl nostru" pe româneşte sau lui Vucetici, „Ocenaşul" pe sârbeşte ca, apoi, conducându-l la gară, să facă un popas la cârciuma lui Józsi, renumită pentru papricaşul şi vinurile sale, pe care să le consume într-un separeu. Acest „secret" al celor doi „pravoslavnici" îi lega şi mai mult unul de altul.

După ce obţinuse calificativul „maturus", conform tradiţiei, fratele din clasa a şaptea prezentă lui Zeno, celui reuşit la examen, bastonul şi pălăria melon, un cadou, şi îi aprinse ţigara chiar în institut, semn că nu mai este legat de regulamentul impus elevilor. Urmă apoi banchetul cu profesorii şi seara de despărţire, plecând fiecare spre o viaţă nouă ce şi-o visase.

Zeno era ferm hotărât de a îmbrăţişa cariera militară. Motiv de o nouă neînţelegere familiară. Bunicul ţinea ca nepotul să-i continue ocupaţiile lui, cu moşia, comerţul cu vitele îngrăşate, care îi aduceau bani grei din Viena, Praga, Italia şi de aiurea, unde le expedia, şi vinurile apreciate ale dealului „Oprii", pe care le exporta.

— Eşti independent, zicea bătrânul Irimia, şi ca atare poţi folosi neamului tău, care are nevoie de oameni ce nu duc grija pâinii de toate zilele.

Mama şi tatăl lui Zeno susţineau pe bătrân în părerile sale, fiindcă le venea greu să se despartă de el, unicul fiu, şi visând în jurul lor nepoţi. Singura aliată a lui Zeno era Sofi-Buni. Pe ea sărmana o acuzau cu toţii că poartă vina de a-l fi dus pe copil într-un institut, ce-i înstrăinase sufletul de la principiile cultivate de Azizişeni şi cam acesta era adevărul. De acum nepoţelul cu bunica complotează în secret şi, prin legăturile ei, reuşeşte să-i obţină un loc în şcoala militară, secţia de cavalerie. Îl vedem deci pe Zeno în uniforma împăratului şi era, atât el, cât şi nobila-i bunică, foarte mândru de acesta.

---

[11] Codane, în nemţeşte.

https://biblioteca-digitala.ro

—Nepoțelul meu este croit pentru a fi „domn la cătane" şi nu un îngrăşător de vite, care bate palma şi bea „alvăluc"[12] prin târguri.

Au trecut trei ani de şcoală militară şi, de ziua împăratului (15 august), noii sublocotenenți depuneau jurământul de credință lui Franz Iosif I-iul. Aşa devenise Zeno Dacian, sămânță din luptători valahi, sublocotenent într-un regiment de husari cesaro-crăiesc. Câteva zile noii sublocotenenți, absolvenți ai diferitelor arme, îşi preumblau noile uniforme prin localurile Vienei şi în special pe „Käratner Strasse". Se auzea des afectatul „siavos"[13], ce făcea pe glumeții vienezi să-i remarce cu simpatie:

—Ein frisch Gepackenes[14]!

La un bijutier, noul leutenenat Zeno a dat ochii cu „Rittermeisterul"[15] baron Raici, de asemenea originar din Banat, renumit pentru caii lui de curse, dar în special pentru trăsurile sale. Cum se cunoşteau mai de mult, acesta l-a luat peste picior:

—Ei, ei! Aşa de tânăr şi ai deja nevoie de bijuterii?

Zeno îi explică că vrea să-şi cumpere doar un medalion la panglica ceasului şi după ce şi-a ales unul, i-a cerut vânzătorului ca în interior să fie gravate cuvintele: *„Viața îmi aparține Kaiserului şi ție, Aranka"*. Căpitanul s-a amuzat grozav şi luând creionul a tras peste numele Aranka spunând:

—De data aceasta pune-i numai fotografia. Peste câtva timp urmează alta şi atunci nu va mai fi nevoie să-ți cumperi alt medalion. Sper că nu intenționezi să-ți faci colecție de medalioane. Ascultă-l pe camaradul tău, care-ți vorbeşte din experiență proprie. Şi totuşi fac prostii şi acum cumpărând bijuterii pentru alții...!

A doua zi Zeno a luat trenul spre casa părintească. Acasă a fost înconjurat de dragostea şi atenția alor săi. Doar bietei Sofi-Buni nu i-a fost dat să-şi vadă nepotul „domn la cătane", la husari, fiindcă murise de aproape un an. A doua zi după sosire, fiind sărbătoare, Zeno şi-a însoțit mama la biserică. Era o zi frumoasă şi satul, cu casele-i imaculat de albe, cât şi țăranii în pitorescul lor port, l-au împresurat pe tânărul ofițer, care-şi făcea în sine reproşuri că a putut da uitării locurile şi oamenii atât de dragi sufletului său. S-a lăsat invitat cu multă plăcere la țuică de foştii camarazi de joacă, care şi ei acum sunt oameni în toată firea, mulți chiar însurați, cu copii. Bunul simț şi omenia îi caracterizează pe aceşti săteni, care nu vorbesc prea mult, dar ceea ce spun e cu miez. În mijlocul lor, sufletu-i se frământă şi sentimente atavice, moştenite de la înaintaşii săi, îl copleşesc.

—Parcă Taica Irimia a avut totuşi dreptate!

Maică-sa plecă acasă, iar Zeno se duse să prânzească la Adam, îndopându-se, ca pe timpuri, cu „răntaşurile"[16] şi papricaşul de pui cu smântână, pe care „Mama

---

[12] Aldămaş, în dialect bănățean.

[13] „Servus", salut al ofițerilor austrieci între ei. „Siavos", în dialect vienez.

[14] Un proaspăt copt. – Gebackenes.

[15] Căpitan de cavalerie.

[16] Un fel de scoverzi coapte pe piatră.

https://biblioteca-digitala.ro

Ana" le gătea ca nimeni alta. Spre seară, „coşia"[17] lui Adam l-a dus acasă. Povestind impresiile culese, bunicul n-a putut să se abţină de a spune:

—Aicea domneşte simplitatea, dar cinste, iar în lumea de sus, rafinamentul mincinos!

După câteva zile de linişte în mijlocul alor săi, Zeno a început să se plictisească. Era dornic de o viaţă mai variată. Îi lipseau veselii camarazi şi societatea antrenantă. Trecu astfel şi luna de concediu, pe care o primise înainte de a se prezenta la unitatea, unde a fost repartizat. Avea şi o înţelegere cu cel mai bun prieten al său din şcoala militară, leutenantul de ulhani Cazimir Solhalskij, ca în acel an să-şi petreacă concediul împreună la Băile Herculane, iar concediul anului viitor în staţiunea Zakopanye din Galiţia. Desigur, Cazimir era deja acolo, fiindcă a trecut pe acasă mai mult ca să încaseze veniturile, decât să-şi viziteze proprietăţile. Mama lui s-a măritat în Anglia, tatăl lui e mort şi nimeni nu-l reţinea acasă. Cazimir e un fluşturatic, dar patriot şi un excepţional camarad.

În gara Timişoara, în acelaşi tren cu Zeno, s-a urcat şi o doamnă elegantă ce nu i-a scăpat atenţiei ofiţerului. Se hotărî să se instaleze în acelaşi vagon, ba chiar în acelaşi compartiment, lucru ce-i reuşi fiindcă erau prea puţini călători de clasa întâia. Intrând în compartiment, Zeno o întrebă dacă prezenţa lui o deranjează. Fără să scoată o vorbă, doamna îl invită printr-un semn cu mâna, să ia loc, cufundându-se în maldărul de reviste, fără să îi mai dea vreo atenţie. Jignit în amorul său propriu, Zeno se hotărăşte de a nu-i mai da nici el vreo atenţie şi încercă să-şi citească ziarul, însă părul roşu al doamnei îi ardea ochii. Începe să o examineze discret. E mică şi fragilă, un adevărat porţelan de Saxa. Are vreo 24–25 de ani. Cu felul ei de a fi pare o frigidă. Dar nu, nu e posibil cu un păr aşa de roşu, ca şi vopsit, cu mâinile şi picioarele atât de nervoase. Supărat pe sine însuşi, Zeno iese pe coridor pentru a nu fi nevoit să-şi ceară voie de a-şi aprinde o ţigară. Aruncându-i de acolo o privire observă că femeia de-abia îşi stăpâneşte râsul. E clar că se distrează pe socoteala lui şi aceasta îl înfurie: „Cârma dracului!"

Trenul intră în gara Caransebeş, unde staţionează mai mult timp schimbând şi dublând locomotivele în vederea liniei care urcă. E o zi călduroasă şi Zeno coboară la aer curat, când îşi zăreşte partenera de voiaj la fereastra vagonului chemând chelnerul cu răcoritoare. Acesta era ocupat, servind călătorii din vagonul vecin. Zeno profită de ocazie, ia tava din mâna chelnerului şi, sub privirile furioase ale călătorilor vecini, i-o duce ei. Flatată de acest gest, doamna cu părul roşu îl răsplăteşte pe Zeno cu un zâmbet cald. Trenul se pune în mişcare, Zeno intră în compartiment. Doamna îl primeşte cu:

—Îţi mulţumesc! Nu degeaba zice lumea *„die Husaren sind Schneiding und Galant"*[18].

---

[17] Căruţă, în dialect bănăţean.

[18] „Husarii sunt daţi dracului şi galanţi".

https://biblioteca-digitala.ro

Gheața s-a rupt și revistele n-o mai interesau, fiindcă găsise un alt amuzament. Se împrietenesc repede și-și povestesc la repezeală ce-i privește. E budapestană. Măritată de maică-sa, văduvă, cu un industriaș bogat. Soțul ei este mai vârstnic cu douăzeci și șapte de ani, cauză pentru care o chinuia cu gelozia. Fiind ocupat cu afacerile sale, a încredințat-o unui văr și unui nepot de ai lui, ca să o „gardeze" la Băile Herculane. A putut evada la Timișoara pentru o singură zi, să-și vadă sora, care născuse o fetiță. Apoi adăugă:

—Totuși, câte neprevăzute se pot ivi într-o zi!

Apropiindu-se de ținta călătoriei, ea îl roagă să nu coboare împreună, fiind așteptată de „cerberii" săi. Zeno o întreabă dacă o poate revedea. Ea îi spune că da, la Casino, seara și în orele de dimineață la Băile Szapáry, dar îl roagă să fie foarte rezervat și în special precaut.

Seara, Zeno ia masa cu Cazimir, pe terasă. Ulhanul sosise cu o zi mai înainte. Nu peste mult timp a apărut „Tecza", în compania celor două rude. Rochia neagră ce o purta o făcea și mai albă și părul-i mai aprins. La salutul lui ea îi răspunde destul de amabil, lucru ce îl face curios pe însoțitorul mai bătrân, cu mutra-i blazată, și să-l privească, spre deosebire de tânărul nepot cu cap de purcel de lapte, care-și consuma mâncarea cu poftă.

Lumea, trecând în sala de dans, Zeno se duce să-și invite noua lui simpatie la dans, fiind prezentat rudelor:

—Domnul sublocotenent nu m-a lăsat să mor de sete pe canicula aceea – și le povestește râzând întâmplarea din gara Caransebeș.

În timpul dansului au convenit ca, a doua zi, să se întâlnească la Baia Szapáry. În seara aceea Zeno a mai învârtit câteva ofițerese, ca apoi să treacă în sala de joc, unde Cazimir era în plină activitate, câștigând deja o sumă destul de frumoasă și, plin de veselie, îi oferea prietenului său să-l asocieze la joc. Dar Zeno, pe care nu-l pasiona jocul de cărți, l-a refuzat spunându-i:

—Astăzi de voi juca alături de tine vei pierde pentru că știi proverbul: cine are noroc în dragoste...

În sala de dans s-au stins luminile. Lumea a plecat la culcare. Nefiindu-i somn, Zeno a pornit la plimbare pe calea licuricilor, „Valea Cernei", până la cascadă.

Întorcându-se acasă, și-a găsit patul ocupat de Cazimir care dormea îmbrăcat doar cu tunica (ulhanca) desfăcută la gât. Cele două sticle goale de lângă el erau o dovadă că prietenul său se îmbătase așteptându-l.

A doua zi dimineață, Zeno plecă mai devreme spre baia fixată și spre marea lui mulțumire i-a ieșit în cale un băiețaș, pe care îl cunoștea, fiind din comuna vecină cu moșia lor. Erau, cu soția, angajați pe timpul sezonului balnear.

—Îmi surâde norocul, își zise ofițerul, și nu știu cui să-i aduc ofrande, lui Cupidon sau lui Hubertus?

Dar până să rezolve această problemă i-a întins lui Ilie, băiețașul, o hârtie de zece coroane și, cum acesta nu era prost, a înțeles repede, ca „la cătane", instrucțiunile primite.

https://biblioteca-digitala.ro

Două săptămâni de-a rândul Zeno şi Tecza au bătătorit cărările din pădure ieşind prin uşa din dos a băilor şi întorcându-se tot pe acolo. „Cerberul" Ilie şi lipsa vizitatorilor plimbăreţi la orele când fiecare se odihneşte după baie le dădeau liniştea. Pădurea era a lor.

Tot frumosul însă îşi are un sfârşit. Cu toată grija lor de a nu se afişa, cu toate că Zeno dansa şi curta ostentativ pe altele, totuşi bătrânul monoclat şi rafinat care şi-a trăit viaţa din plin, n-a putut fi înşelat. Într-o zi, micul „groom" al hotelului Rudolfs Hoff i-a adus lui Zeno un bilet scris în grabă: *„A sosit soţul meu pe neaşteptate. Fii foarte prudent"*. Seara, în salonul de dans, Zeno s-a dus, ca şi înainte, să o invite la obişnuitul „boston". A fost prezentat soţului. Domnul Gerémmi era un om între 60–66 de ani, dar se prezenta destul de bine, înalt, cu ţinuta unui om de lume bună. După dans, conducând-o înapoi, Zeno a fost poftit de Gerémmi să ia loc la masa lor. După scurt timp şi-a cerut însă scuze, motivând că are obligaţiuni de a dansa cu cunoştinţele sale la care domnul Gerémmi l-a întrebat glume:

—Spune-mi, te rog, domnule locotenent, când dansaţi dumneavoastră, ofiţerii, din plăcere şi când din obligaţie?

Zeno a înţeles ironia şi i-a răspuns tot pe acelaşi ton glumeţ.

—Noi, tinerii, dansăm pentru plăcerea de a dansa, dar dacă ai norocul de o parteneră care să-ţi placă, atunci parcă te plimbi în rai. Cred că sunteţi de acord cu mine, domnule Gerémmi? Apoi, înclinându-se politicos, a plecat, răzbunându-se pe soţia cam prea durdulie a unui fabricant de săpunuri, pe care o sălta într-o polcă sălbatică.

În dimineaţa următoare, la aceeaşi oră intră pe uşa din dos în localul Băii. Veta lui Ilie îi raportă că doamna a venit singură şi tocmai îi pregăteşte baia. Cu toată insistenţa lui Zeno, Tecza refuză să-l însoţească la obişnuita plimbare, dar i-a promis că în ziua următoare, dacă situaţia va fi tot aşa de bună, atunci să se întâlnească la chioşcul din pădure, unde va veni singură. A doua zi cerul era înnourat şi ameninţa să plouă. Zeno aştepta fără multă speranţă la locul fixat. Deodată zăreşte silueta micuţei Tecza. Călcând grăbită se vedea că-i neliniştită, parcă avea presimţiri.

—Am venit fiindcă ai insistat, dar e o nebunie, şi-ţi cer, cât e soţul meu aici, să nu ne mai vedem. Iar acum plec.

Zeno o mai reţinu, începu să-i vorbească de balul costumat, rugând-o să-i spună cum va fi mascată. Stăteau cuminţi, unul lângă celălalt discutând şi nu au auzit paşii ce se apropiau. La intrarea chioşcului apăru soţul. Tecza înmărmurită, albă ca varul, nu putu schiţa vreo mişcare. Zeno se sculă în picioare şi aşteptă. Gerémmi îi oferi braţul soţiei sale, ca un adevărat gentilom, apoi îi adresă ofiţerului:

—Noi ne vom mai întâlni.

Cauza nenorocitei întâmplări a fost cerul ameninţător a ploaie. Soţul, grijuliu, a venit să-i aducă umbrela şi haina, iar Veta, fiind ocupată, o altă băieşiţă l-a îndrumat, arătându-i aleea pe care plecase doamna. Spre seară, martorii lui Gerémmi

https://biblioteca-digitala.ro

s-au prezentat la Zeno, cerându-i acestuia să şi-i desemneze pe ai lui. Zeno s-a dus drept la Cazimir, povestindu-i întâmplarea şi rugându-l totodată ca să afle discret ce-i cu Tecza. Cazimir s-a dus de-a dreptul la căpitanul Pérecsics pentru a forma cartelul. Cum Zeno, în ziua aceea, nu-şi părăsise camera, preocupat fiind şi făcându-şi reproşuri pentru femeia pe care a adus-o într-o atare situaţie, a venit căpitanul Pérecsics cu Cazimir la el. Ulhanul aflase că Gerémmi a luat masa în apartamentul lor cu soţia şi cu rudele sale. Peste două zile, dimineaţa, duelul a avut loc aproape de satul Pecinişca. Primul foc a fost tras de Gerémmi, iar Zeno şi-a descărcat pistolul fără să ochească. Încă în ziua aceea Gerémmi cu soţia şi cele două rude au plecat la Budapesta.

Pe tânărul ofiţer îl năpădise o tristeţe, făcându-şi proces de conştiinţă faţă de Tecza. Toate încercările şi argumentele lui Cazimir dădeau greş, iar când căpitanul Pérecsics, văzând că cei doi întârzie la masă, a venit să vadă care-i cauza şi înţelegând frământarea sufletească a lui Zeno, l-a apostrofat.

—Un soldat care îşi face procese sentimentale! Acestea sunt pentru un poet, dar nu pentru un husar. Hai, îmbracă-te! Să luăm masa şi un „champus" îţi va deschide ochi şi să vezi câte femei frumoase sunt aici, care abia aşteaptă să fie curtate de un „schneiding" călăreţ care, prin întâmplarea de astăzi, a devenit în ochii tuturor mai interesant.

Autoritarul Pérecsics împreună cu uşuraticul ulhan l-au luat cu ei şi în timpul cât străbăteau printre mesele restaurantului, Zeno şi-a dat seama că secretul nu mai e secret. Lumea de la diferite mese îl privea şi şuşotea, iar căpitanul i-a spus râzând:

—Schimbă-ţi faţa de fată de pension.

Terminând supeul, Zeno voia să se retragă, dar Pérecsics l-a luat de braţ:

—Hai să-i spunem bună seara lui „Mutterchen". E în salonul de dans.

„Mutterchen" era supranumită soţia atât de populară a unui general. Când Zeno s-a aplecat să-i sărute mâna, dânsa l-a tras de ureche cu cuvintele:

—„Copil rău!" Şi ca să-l scoată din încurcătură, s-a adresat soţiei unui căpitan de infanterie, urâtă, dar foarte simpatică: „Lenke, iată un partener, dansator bun ca şi tine".

La trei zile, balul costumat. Şi întâmplarea cu duelul, ce produsese senzaţie în rândul vizitatorilor staţiunii, a căzut pe al doilea plan. Toată lumea comenta şi făcea haz asupra „Salonzuckerl Frau" şi care apăruse costumată în pom de Crăciun, încărcată fiind cu tradiţionalele bomboane. Faţa îi era bine mascată. Se simţea totuşi că e tânără. Unii, în timpul dansului, îi rupeau câte o bomboană şi ea nu se supăra deloc, râdea şi ameninţa cu braţele ce imitau crengile de brad. Înainte de ora douăsprezece a dispărut cu costumul aproape devalizat de bomboane. Nimeni n-a aflat cine a fost, dar cei ce s-au lăcomit la bomboanele ei au făcut coadă la W.C.-urile destul de numeroase ale terasei, cât şi ale hotelurilor apropiate. Bomboanele conţineau laxativ. Gluma, cam prea tare, şi victimele profund revoltate. În schimb ceilalţi se distrau de minune. În special un maior de artilerie, scund

https://biblioteca-digitala.ro

şi gras, simpatizat de toată lumea pentru felul lui jovial, fiind unul dintre cei păţiţi, povestea a doua zi: *„Eu sunt artilerist, dar aşa ceva n-am mai pomenit!"*

Terminându-şi concediul, cei doi amici trebuiau să se prezinte la regimentele respective. Cazimir în Galiţia, iar Zeno într-un oraş de la marginea cealaltă a monarhiei unde, ajungând, a tras la hotel. Vrând să cunoască cât mai repede viaţa din noua sa garnizoană, a pornit spre cafeneaua la care se adună de obicei husarii. La masa rezervată pentru ei n-a găsit decât un „fähnrich" (stegar) şi un „teterist", care-şi sorbeau plictisiţi „schwartzul". Făcându-le cunoştinţă, a aflat de la ei că era deja aşteptat la regiment, unde sosise deja camaradul său mai vechi cu o promoţie, sublocotenentul von Winkelhoffer. Lumea e la teatru, evenimentul zilei fiind o trupă de operetă de la Budapesta. Aşa se explică pentru ce cafeneaua este nepopulată. Stegarul Csantay, un copil simpatic, se entuziasmă repede şi comandă şampanie, ţinând neapărat ca el să fie primul care-l binecuvântează pe noul camarad de regiment. Printre pahare, Zeno află unele lucruri despre cei din unitatea în care intrase de acum şi a reţinut faptul că, colonelul Herbert von Kinskburg petrece cu plăcere câteva ceasuri în mijlocul ofiţerilor săi şi le trece cu vederea anumite nebunii, care nu ating onoarea, ba chiar de multe ori le ia apărarea faţă de cei mari din garnizoană. În schimb este de o severitate excesivă în ceea ce priveşte ţinuta şi serviciul. Din cauza aceasta, băieţii l-au botezat „Wetterstrahl" („Trăsnet"). Vorbeşte slab limba maghiară, venit fiind la comanda regimentului de la dragonii din Moravia. Nefiind însurat, trăieşte numai pentru armată, iubind-o cu pasiune şi nu prea e comod să serveşti sub comanda lui. Cu totul alta-i situaţia la divizionul ce staţionează într-un oraş mai mic, dar unde viaţa pulsează spre deosebire de această garnizoană mare, cu mentalitate sobră, nemţească. Cu temperamentul său de maghiar, stegarul nu se împăca cu traiul oamenilor de aici. În compania acestor tineri timpul trecea pe neobservate şi cafeneaua a început să se populeze, dovadă că reprezentaţia teatrală se terminase. A sosit şi colonelul urmat de ceilalţi ofiţeri. După prezentarea de rigoare, Zeno luă loc lângă camaradul său mai vechi, Winkelhoffer, care i-a şoptit:

—Ai bârfă! Eşti împărţit la divizionul din L... Ai scăpat din această garnizoană plină de lampasuri şi „guleraţi de aur"[19].

A doua zi, în mare ţinută, Zeno s-a prezentat la regiment. Colonelul parcă era altul decât cel de aseară. Acum, distant şi cu privirea-i severă, îl măsura pe sublocotenent, căutând parcă să descopere ceva de care s-ar putea agăţa, ca apoi să-i comunice că-i împărţit cu serviciul la divizionul din L..., lucru ce Zeno îl ştia deja de la sublocotenentul Winkelhoffer, dându-i sfaturi de camarad mai bătrân şi de şef.

---

[19] În armata austro-ungară gradele se purtau pe guler. „Guleraţii de aur" erau ofiţerii superiori.

https://biblioteca-digitala.ro

—„Să te fereşti de lucruri în genul celor întâmplate la Herculane". Deci comandantul cunoştea afacerea din raportul trimis conform regulamentului, că sublocotenentul avusese o chestiune de onoare, pe care a lichidat-o pe calea armelor. *„Nu-ţi complica viaţa cu femei măritate. Curtează-le pe toate, dar niciodată pe una singură şi, în special, fereşte-te să îţi legalizezi dragostea. Un ofiţer însurat pierde din spiritul de sacrificiu şi îşi împarte dragostea între soţie şi armată. De acum înainte, familia ta sunt caii şi husarii, ceilalţi camarazi şi să fii întotdeauna „schneidig" aşa cum îi stă bine unui cavalerist"*. Terminându-şi partea oficială, i-a întins mâna urându-i *„Mult noroc!"* Zeno l-a rugat să-i permită a mai sta două zile în garnizoană, pentru a-i cunoaşte şi a le face vizite ofiţerilor din regiment, ceea ce colonelul a aprobat.

Sosind în oraşul unde staţiona divizionul, Zeno s-a prezentat maiorului Edmund von Till, un bărbat înalt, uscăţiv, veşnic tânăr şi vesel, pe care soţia sa n-a reuşit să-l facă om casnic. În schimb el a transformat-o pe Edith a sa într-o perfectă camaradă, care ştia tot ce se petrece în sufletele lui Laszlo, Dolfi, Heinrich şi Eugenilor, pe care îi tutuia şi le spunea pe nume. Căldura cu care a fost primit l-a impresionat mult pe Zeno şi buna atmosferă creată în jurul lui se datora mult căpitanului Pérecsics care, la rându-i, se întorsese din concediu şi care regreta că, potrivit dispoziţiilor primite de la regiment, noul ofiţer a fost dat la escadronul trei, comandat de „rittmeisterul" baron Leopold Maria von Schlagenstein, om scrobit, foarte încrezut, mândru de noblețea atât de veche a familiei sale, de altfel corect şi milităros. Suferea de colici hepatice şi din cauza aceasta nu bea, dar asista la chefuri, având ca principiu că omului băut îi cunoşti adevăratul caracter, pierzându-şi controlul de sine, pe care, treaz fiind, şi-l poate impune. Ofiţerii îl respectau, dar nu-l iubeau pentru formalismul şi sensibilitatea lui. A trecut o săptămână de când Zeno venise în acest oraş cu o populaţie cosmopolită şi fiind sâmbătă, după obiceiul locului din provincie, seara, fiecare om care se respectă îşi duce familia la cafenea. Localul era populat deja şi nici de la masa rezervată husarilor nu lipsea nimeni. Locotenentul Forray Benö, cu care se împrietenise, îl informa asupra publicului, fiind unul dintre cei mai vechi ofiţeri ai garnizoanei. Zeno era legat de el şi prin faptul că părinţii lui aveau proprietate în satul apropiat. Deodată, la intrarea cafenelei, a apărut o femeie înaltă, căruntă, cu o privire severă, urmată de o alta care, prin tinereţe şi ţinuta-i elegantă, a atras privirile tuturor

—Ei, ce zici? Ce părere ai? îl întrebă Forray. Asta nu-i o Land Pomeranee?

—Pur sânge, îi răspunse Zeno.

—Nu-i aşa? De câte ori o văd, întotdeauna îmi pun întrebarea: cum a putut din butoiaşul acela cu cioculeţ şi din coada aceea de mătură să iasă aşa ceva rasat? Bătrânul, de altfel, un om foarte de treabă, e arhitect şi câştigă foarte bine, e jovial. În schimb, Xantipa de maică-sa urăşte bărbaţii de când fiică-sa s-a măritat cu un „gentri" scăpătat, care-i toacă averea, cartofor şi beţiv. A fost nevoită să divorţeze de el. Ia priveşte cum îl comandă cobra aceea pe bărbatu-său.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşa-zisul „cap al familiei" se strecura cu greu sub privirile ameninţătoare ale nevestei, până a găsit o masă liberă aşezată lângă un stâlp al cafenelii, care însă îi acoperea de privirile celor doi admiratori, frământându-se să o vadă doar prin oglinda din faţa lor. Soţia maiorului li s-a dresat râzând:

—Beni, nu vezi că (sic!) copilul acesta rămâne cu gâtul strâmb? Duceţi-vă şi face-ţi o partidă de biliard. De acolo o puteţi vedea bine. La naiba! Tot eu să vă dau soluţia?

Ideea dată de Edith a fost excelentă. Cei doi au pornit spre masa de biliard, petrecuţi de privirile glumeţe ale celorlalţi călăreţi. Zeno juca fără să se uite la bile. Beni îi spuse glumind:

–Tu neapărat să-ţi înlocuieşti pantalonii roşii cu alţii verzi!

Parcă-l sugestionase pe Zeno, căci tacul sublocotenentului, „hârş", a despicat postavul verde al mesei de biliard, spre amuzamentul tuturor, care observaseră că jocul era numai un pretext. Parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, Zeno s-a aşezat pe un colţ al mesei de joc, cerându-i chelnerului două coniacuri şi o foarfecă, pe care i-a adus-o „nimfa" de la casierie. A croit apoi din postavul verde o inimă pe care a desenat cu creta o săgeată care o străpunge şi, conform ordinului primit, chelnerul a agăţat-o de un şurub al contrabasului ţiganului „primaş"[20], comandându-i să cânte *„A venit Sari, micuţa Sari"*. Aflase de la Forray că tânăra doamnă se numeşte Charlotte, iar cântecul acesta era la modă. Lumea de la mese aplauda. Cu toţii au înţeles gestul şi au fost de acord. Chiar severa mamă era măgulită de succesul fetei sale.

Câte ţări, atâtea obiceiuri. Trăiau în marea familie a unui oraş de provincie, unde serenadele şi omagiile aduse încântau familia, cu atât mai mult când acestea veneau din partea unui husar. Către miezul nopţii oamenii de treabă şi-au dus familiile la casele lor, lăsând teren liber cheflilor. Şi masa husarilor s-a rărit, rămânând doar căpitanul Pérecsics cu cei neînsuraţi. Băieţii şi-au dat frâu liber reţinerii lor de până acum. Locotenentul baron Petar Nikoloci, cu o sticlă de şampanie în mână, îşi priveşte în oglindă zveltu-i corp, vorbind singur:

—Eşti frumos, zice lumea. Şi tu mă minţi.

Apoi repede sticla în imaginea sa, făcând oglinda cioburi. E amorezat, dar of! Iubita e măritată şi, spre nenorocirea lui, şi virtuoasă. Camarazii mai puţin ameţiţi caută să-l liniştească, iar ţiganii, prinzând mişcarea, şi cu ei toţi cheflii din cafenea, cântă în gura mare cântecul maghiar: *„Mare-i capul calului, fie deci el trist. Pentru o femeie nu merită să suspini."*

Zeno ţinea morţiş să-i cânte contrabasistul „atacul cavaleriei". Cum acesta nu reuşeşte să-l mulţumească, este condamnat la moarte. Ţiganul fiind obişnuit cu trăsnăile husăreşti, cu şiretenia ce-i caracterizează rasa, clipind din ochi îşi aşteaptă sentinţa care-i va aduce parale. Victima e bietul lui contrabas căruia, desfăcându-i-se

[20] Şef de orchestră.

https://biblioteca-digitala.ro

partea de sus, este transformat într-un aşa zis sicriu care este aşezat în grabă într-o birjă. „Mortul" tuciuriu, cu sticla de şampanie pe piept, se culcă în contrabas, regretând însă că nu-i pe măsura lui şi că îi spânzură din el, afară, picioarele. Locotenentul Forray îmbracă o altă „cioară" cu o faţă de masă, pe care i-o anină pe umeri, care înlocuieşte preotul şi „tristul convoi" porneşte în sunetul marşului funebru, cântat de restul tarafului, spre locul de veci. La ora cinci sau şase dimineaţa o înmormântare? Ce-i asta? La ferestre apar capete zburlite, somnoroase, ca apoi să-şi dea seama de o nouă „nebunie" husărească.

Oraşul are ce vorbi şi a se amuza! Ajungând la cimitir, adică la Baia cu aburi, fraţii de meserie ai „mortului", îl ridicară pe umerii lor şi-l aruncară în bazinul cu apă rece, ce îl face pe „răposat" să învieze, dar supărat pe ai săi, fiindcă nu l-au „îngropat" în cel cu apă caldă. E duminică şi aceşti păgâni dorm pe canapelele băii aşteptaţi fiind în hall de ordonanţele lor. Petru Simion, noul soldat al lui Zeno, nu ştie ce are de făcut. Să-l trezească oare pe domnul sublocotenent? Fiindcă a sosit tatăl ofiţerului cu trenul de dimineaţă şi-l aşteaptă acasă. Conclavul ordonanţelor găseşte că e cazul să fie trezit. Zeno aleargă să-şi îmbrăţişeze părintele.

La câteva zile după aceasta, maiorul von Till îşi anunţă ofiţerii că soseşte excelenţa sa, contele Alfons Frisiers, comandantul diviziei, împreună cu „Wetterstrahl". Este îngrijorat de faptul că ordinul primit spune ca ofiţerii să se prezinte la adunare în mare ţinută, ceea ce nu-i un semn bun. Este un fel de raport. În sala cazinoului apare generalul, însoţit fiind de comandantul regimentului şi un locotenent de dragoni, adjutantul său. Din feţele lor se poate citi că miroase a „praf de puşcă". După ce li se dă raportul, generalul începe să le vorbească apăsând cu putere pe fiecare cuvânt:

—Domnii mei! Ceea ce faceţi dumneavoastră întrece orice măsură. La corpul de armată şi în toate comandamentele se comentează despre exagerările ofiţerilor din această divizie. Apoi, adresându-se colonelului von Kinskburg: Nu m-ar mira dacă şi la Viena s-ar vorbi de nebuniile făcute de husarii dumneavoastră, domnule colonel! Unul are fobia oglinzilor. Desigur, veţi răspunde că proprietarul localului este foarte fericit, plătindu-i-se înzecit. Alţii fac curse de trap cu gloabele birjarilor din piaţă şi domnii ofiţeri mână caii, iar birjarul, picior peste picior, şade în spate şi câte altele ce le trec prin cap. Însă ce a pus vârf tuturora este mascarada cu înmormântarea, care pe lângă faptul că sculând lumea paşnică la oră nepotrivită e şi un sacrilegiu. Eu nu tolerez asemenea lucruri şi îmi pare rău, domnule colonel. Apoi a şoptit ceva către Wetterstrahl. Faţa severă a acestuia a schiţat un zâmbet imperceptibil. Aghiotantul, care auzise cuvintele spuse în şoaptă de general, le-a trădat apoi băieţilor. Acestea sunau astfel:

—Îmi pare rău, domnule colonel, că nu am fost şi eu locotenent în mijlocul lor. Generalul a salutat şi a plecat supărat cu cuvintele:

—Aşa o societate de ştrengari!

https://biblioteca-digitala.ro

La masa comună, o atmosferă caldă, camaraderească. Generalul era cu totul schimbat şi se întreţinea bine dispus cu ofiţerii săi, pe care îi ocărâse cu câteva ore mai înainte. Cu colonelul, comandantul regimentului făcea glume şi parcă din greşeală i se adresa cu „tu, Wetterstrahl". Erau prieteni buni încă din şcoala militară, apoi au servit amândoi la acelaşi regiment de dragoni unde, pe atunci, colonelul conte Friesiers era comandant, iar locotenent-colonelul von Kingsburg era ajutorul său. Cu toţii schimbau priviri discrete. Deci se aflase şi la comandamente despre porecla pe care o dăduseră băieţii colonelului. Locotenentul Frieben aflase de la aghiotantul, că generalul ordonase să fie pedepsiţi cu cinci zile arest de cameră *„ca să se mai odihnească băieţii făcând astfel pauză la chefuri"*, iar maiorul şi căpitanul, mustraţi verbal. Astfel, cinci zile la masa călăreţilor, şedeau plictisiţi maiorul, căpitanul şi cel mai drag camarad al lor, doamna Edith.

Au trecut câteva luni de când sublocotenentul Zeno Dacian îşi făcea serviciul în această unitate şi de Crăciunul ortodox a plecat în permisie, pentru a-şi petrece sărbătorile cu ai săi. Sub tradiţionalul pom de Crăciun, în locul cadourilor de altă dată, a găsit un harnaşament adus de la Viena şi o tabacheră de aur, darul bunicului şi al tatălui, iar maică sa i-a atârnat de gât un medalion cu o iconiţă a Maicii Domnului, gravată cu cuvintele: *„Maica când te-a legănat, n-a zis „halgas", ci a zis, „taci"*. Era un aviz să nu se înstrăineze de neamul său. Acest medalion, în care el a pus şi fotografia mult iubitei sale mame, a fost purtat de Zeno în tot timpul războiului şi după aceea doar o situaţia afară de voinţa lui l-a făcut să se despartă de el.

Era o iarnă grea care-i obligase să îşi restrângă activitatea militară mai mult în hotarele micii garnizoane. De asemenea, viaţa lor în afara serviciului se reducea la plicticoasele baluri de provincie, jocul de cărţi, chefuri şi vânătorile aranjate de către moşierii din apropiere.

Într-o zi, ştirea pe care a adus-o locotenentul Sándor von Körney i-a mai trezit din această viaţă monotonă ce o duceau. Locotenentul Körney, din convorbirea telefonică avută cu locotenentul von Huttenberg, de la comandamentul regimentului, aflase că în curând va sosi de la divizion locotenentul Fulvio Vincenzzini şi aceasta produsese cu atât mai multă senzaţie, cu cât numele marchizului Vincenzzini era cunoscut în lumea cavaleriei cezaro-crăieşti ca al unui eminent călăreţ, dar şi ca un idol al sexului slab. Pentru a linişti cetăţenii marelui oraş al pustei maghiare, unde multele lui aventuri şi dueluri au dat de gândit comandamentelor, acestea au găsit cu cale că e bine ca fercheşul husar să fericească şi alte meleaguri. Peste câteva zile, escadroanele reîntorcându-se la cazarmă de la instrucţie, atenţia lor a fost atrasă de silueta zveltă a unui ofiţer, care se distra cu „dobermanul" lui Pérecsics. Cu toţii îl examinau culegând impresii. Zeno îşi mărturisea sieşi: *„Înţeleg de ce femeile înnebunesc după acest italian cu tenul catifelat şi cu mers de felină şi bărbaţii îl urăsc. Păcat că e aşa de încrezut."* Într-una din zilele ploioase s-au adunat cu toţii la cazinou şi Pérecsics, ca de obicei, le spunea diferite lucruri hazlii. Deodată Sanyi Körney remarcă lipsa lui Petar Nicolici.

https://biblioteca-digitala.ro

—Observaţi că de un timp Nicolici dispare? Ce o fi cu omul acesta?

—Nu fi indiscret, îi spune Pérecsics, dar dacă chiar vrei să ştii, acum i s-au aprins călcâiele după Ani şi dacă nici acolo nu-i va merge, vai de oglinzile cafenelelor. Au râs cu toţii, doar Vincenzzini i-a întrebat:

—Dar cine-i Ani?

—Frăţioare – îl lămureşte Pérecsics – o stea căzută din cer în acest păcătos oraş de provincie şi, închipuieşte-ţi, e fata unui măcelar bogat. Fata a fugit cu un boier din România, pe care-l cunoscuse la Băile Herculane. Tinerii se iubeau, dar părinţii lui s-au împotrivit să se căsătorească, iar fiul lor a avut slăbiciunea să renunţe la o asemenea floare rară, căsătorindu-se cu cine ştie ce ciumă cu pretenţii de familie. Reîntoarsă acasă, părinţii au iertat-o şi ea a devenit fata cuminte, care se distrează, se lasă curtată, dar numai atât. Pe semne inima îi e plină încă de frumosul ei valah. Degeaba se întrec ofiţerii şi cavalerii din oraş să-i câştige favorurile.

—La naiba cu toate femeile din lume, căci numai ele îţi complică viaţa. Din cauza lor a trebuit să părăsesc garnizoana adorabilă, ca să vin în acest orăşel, care n-are măcar un hotel civilizat. Noroc că în voi am găsit camarazi veseli şi simpatici, spuse amărât Vincenzzini.

În hazul tuturor, Pérecsics nu-l slăbea:

—Culmea, marchizul Vincenzzini, duşman al femeilor? Ce glumă reuşită! Dar, fii sincer Fulvio, totuşi te-ai interesat cine-i Ani?"

—Vă distraţi pe socoteala mea şi aceasta n-o admit. Vă provoc pe toţi la o luptă cu paharele şi ţin banca la bacara.

Bietul Fulvio nu ştia că Pérecsics e un butoi fără fund care, la urmă, l-a curăţat şi de parale. Cu toţii au constatat însă că italianul e băiat de viaţă şi un foarte, foarte bun camarad. După această „bătălie", Zeno l-a dus la el acasă şi cum Fulvio se simţea cât se poate de bine la noul său prieten, Zeno i-a propus ca până ce-şi va găsi o locuinţă corespunzătoare, să locuiască împreună. Vincenzzini a acceptat cu multă plăcere. Într-una din zilele când Simion le servea cafeaua, asistat de noul soldat al lui Fulvio, încă neversat în îndatoririle unei ordonanţe stilate, dar care accepta cu recunoştinţă observaţiile lui Simion, spre amuzamentul celor doi ofiţeri, Zeno îi spuse soldatului său:

—Simioane, oferă-i camaradului tău un coniac, ca să-i cunoaştem părerea, care e mai bună băutură, aceasta sau palinca de caise din Kecskemét?

Iancsi a primit paharul, l-a învârtit şi nu-i venea să creadă, oare colegul său îşi bate joc de el, fiindcă lichidul este de un deget pe fundul acestui pahar burducănos, apoi se răzgândeşte, ia poziţia de drepţi şi zice: *„Vă mulţumesc frumos!"* şi dă dintr-odată conţinutul peste cap, ce-l face pe Simion, ordonanţa lui Zeno, să-l privească cu dispreţ.

—Ce nu-ţi place Simioane? îl întreabă locotenentul zâmbind.

—D-apoi, vă rog cu supunere, nu aşa se bea coniacul.

—Ei, hai, civilizează-l pe Iancsi.

https://biblioteca-digitala.ro

Cei doi ofiţeri, binedispuşi, aşteptau acum felul cum va „civiliza" ordonanţa veche pe ordonanţa nouă, încă recrut.

—Fii atent Iancsi. Întâi duci paharul la nas. Astfel aroma lui îţi va da o plăcere. Apoi, sorbindu-l, nu-l înghiţi ca un sălbatic. E a doua plăcere. Îl laşi să alunece uşor pe gât. E a treia plăcere. Şi când ajunge în stomac, îţi dă completa mulţumire. Ai înţeles? Aşa procedezi ca şi cu femeia. Nu trebuie să fii brutal.

—Şi acum, Iancsi, tu ce-ai de zis? îl întrebă locotenentul său.

—D-apoi, mă rog cu supunere, domnule locotenent, dacă eu mă duc la Marcsa mea şi fac aşa cum zice Simion, ea duhneşte a ceapă şi apoi nici nu m-ar înţelege şi m-ar da pe uşă afară. Eu fac aşa după cum am făcut cu băutura dumneavoastră şi Marcsa mă aşază la masă, dându-mi toate bunătăţile ce le are în bucătărie.

Copilul pustei era refractar formelor „civilizaţiei" şi totuşi Vincenzzini, omul atât de rafinat, l-a păstrat, apreciindu-i devotamentul de câine credincios.

În luna martie, regimentul primind ordin să trimită un ofiţer la cursurile de specialitate în materialul de însoţire şi mitralieră la „Bruck an der Leitha", sorţii au căzut pe Zeno, fiind unul dintre cei mai tineri. Tabăra Bruckului cu poligoanele ei era renumită şi vizitată de ofiţerii diferitelor armate. Trimişii regimentelor de dragoni, husari şi ulhani s-au adunat în faţa comandamentului pentru a se prezenta. Deodată atenţia lor s-a îndreptat asupra unei trăsuri ce venea spre ei, cu doi ofiţeri ce purtau uniformă străină de armata austro-ungară. Curiozitatea a fost lămurită, când cel mai scund, în uniformă neagră cu fireturi şi figura caracteristică rasei sale, trăda a fi un cavalerist japonez, iar celălalt, înalt, suplu, în tunica-i roşie cu brandemburguri negre, căciula de astrahan, gătită cu fireturi şi cu pampon alb, era încă o enigmă. Ajungând la ei, s-au prezentat: marchizul H..., căpitan în cavaleria imperială japoneză şi Mircea V..., locotenent în cavaleria regală română. Ambii trimişi să-şi facă stagiul în armata austro-ungară. Zeno aflând că frumosul bărbat e ofiţer român, a prins un moment prielnic, ca să i se adreseze în limba maternă.

—E o deosebită plăcere pentru mine să pot strânge mâna unei cătane din România şi aceasta cu atât mai mult, cu cât şi eu mi-s român. Iar Mircea V... i-a răspuns:

—Eu sunt fericit că am găsit un frate. Cum ai zis că te cheamă?

—Zeno Dacian.

—Dacă eşti de acord, eu sunt Mircea pentru tine, iar tu-mi eşti Zeno.

—E o fericire pentru mine, dar la noi e obiceiul să bem „Bruderschaft-ul" şi să spargem cele două pahare. Deci, după prezentare, la cantină!

Uniformele ce-i diferenţiau n-au putut opri sentimentele. Atmosfera bună ce se crease în jurul celor doi străini a fost întreruptă de sosirea generalului comandant. A doua zi a început programul şcolii, ocupându-le tot timpul. Ofiţerii-elevi nu prea aveau timp de petreceri. Cei doi străini, deopotrivă de conştiincioşi, căutau să profite de lucrurile experimentate la poligoanele acestei tabere, lăsând o impresie

https://biblioteca-digitala.ro

foarte bună, atât în serviciu, cât şi cu ţinuta lor în relaţiile camaradereşti. Nu era lucru uşor ca tu, ofiţer din altă ţară, privit şi cântărit de cei de aici, să faci faţă onorabilă în mijlocul unor aristocraţi şi băieţi de bani gata. Mircea nu avea decât solda mărită prin misiunea în străinătate. Totuşi, prin felul său de a fi a reuşit să se facă apreciat. Când contele Ottokar Cerwenska de Librowskij, locotenent în acelaşi regiment de dragoni, unde-şi făcea stagiul şi ofiţerul român, le-a împărtăşit camarazilor că Mircea este un desăvârşit călăreţ, la apreciere s-a adăugat şi multă simpatie pentru el.

Între cei doi români s-a cimentat mai mult decât o prietenie. O frăţie! Nu se fereau unul de altul şi, când Zeno căuta să-l convingă că toţi românii trebuie uniţi sub un sceptru, al Habsburgilor, emiţând teoria lui Aurel Popovici cu „Statele Unite ale Marii Austrii", care va da echilibru european şi românii vor putea profita, nefiind ameninţaţi de slavii care îi înconjoară şi nici de influenţele, când a unuia, când a alteia din marile puteri vecine, Mircea îl combătea:

—Eu nu văd unirea aşa cum o vezi tu, fiindcă poporul nostru e sărac şi mai înapoiat decât celelalte naţiuni ce ar compune federaţia. În conducerea acestui stat prima vioară va fi întotdeauna în mâna altora, Ne-am deforma specificul neamului, ne-am înstrăina sub influenţa elementelor mai bine pregătite şi apoi cozi de topor s-ar găsi o mulţime, aşa după cum în trecut s-au găsit. Istoria noastră ne dă multe exemple de oportunişti ba şi de trădători. Nu, frate! Este greşit ce susţii tu. Nu noi să venim la voi, ci voi la noi. Aceasta-i adevărata unire.

Discuţiile contradictorii nu atingeau întru nimic prietenia lor, fiindcă îi unea visul comun de a-şi vedea neamul la un loc, fără graniţele ce-i despărţeau pe românii de astăzi. Orele libere le petreceau împreună cu nelipsitul prieten Ottokar Cerwenska de Librovskij, uriaşul morav, pe cât de mare pe atât de blând, care se ataşase de cei doi români şi, de Paşti, când ceilalţi, se duceau să-şi petreacă zilele de permisie la Viena, Budapesta sau aiurea, el invită pe Mircea şi pe Zeno la proprietatea lui în Moravia.

În gara H... îi aştepta deja trăsura trimisă de tatăl său. Bătrânul conte împreună cu fiica sa, îi aştepta în capul scărilor, lăsând la o parte orice formalitate şi aceasta avu darul ca cei doi invitaţi să nu se simtă străini. Cerwenska senior, înalt ca şi fiul său, servise la acelaşi regiment de dragoni şi după obiceiul armatei austro-ungare, îi tutuia pe cei doi ofiţeri, invitaţii familiei sale, iar fiica sa, Hedda, care moştenise probabil de la răposata ei mamă un corp mai delicat şi un temperament vioi, o blondă cu faţă de piersică coaptă, atât de caracteristică moravelor, cu comportarea ei de „Zucker Contesse", răspândea o plăcută camaraderie. Pe Mircea îl cunoştea din vizitele făcute fratelui său la regiment şi îi spunea pe numele de botez, dar în loc de Mircea, îi zicea Mirko, după cum îl folosesc dalmaţienii şi muntenegrenii.

În interiorul acestui castel medieval rece domnea totuşi o atmosferă caldă, fără convenţionalism, graţie amfitrionilor şi în special a contesei Heddy, cu nasu-i cârn, cu ochii de un albastru adânc, plin de foc, încălzind lumea din juru-i. Zilele permi-

https://biblioteca-digitala.ro

siei, musafirii le petreceau cât se poate de frumos, grație tânărului Ottokár și a surorii sale, care făceau tot posibilul ca oaspeții lor să se simtă bine și să ducă cu ei o amintire frumoasă. Această nobilă familie, cu o vechime care se pierde cu multe sute de ani în urmă, n-avea nimic din ifosele ce-și dădeau atâția alții, a căror genealogie era aproape de secolul nostru. La câțiva kilometri de moșia lor, în orașul S..., staționa un regiment de ulhani, băieți veseli ca toți polonezii. Contele Cerwenska senior s-a îmbrăcat în uniforma-i de căpitan, conducându-și oaspeții la vizita de rigoare, ce o făceau la acest regiment și unde comandantul i-a reținut să ia masa împreună cu ceilalți ofițeri din unitatea sa. Pentru a treia zi seara, toată ofițerimea ulhanilor, cu familiile lor și lume de seamă din regiune, erau invitați la castelul din S.... Contesa Heddy, cu capu-i inventiv, a organizat un „Damenwalzer" sui generis. A fost construit un paravan enorm din carton, pe care erau pictate diferite capete de monștri și animale, având fiecare la mijlocul lor o deschizătură atât cât încăpea în ea un nas. După acest paravan stăteau acoperiți cavalerii dansatori și, la un semnal al muzicanților, erau obligați ca prin deschizătura din măști, să își introducă nasul completând astfel figura. Cucoanele, în monom, în cap cu amfitrioana, treceau prin fața paravanului, atingând cu evantaiul un nas și dansatorul, astfel ales, ieșea de după paravan, devenind perechea doamnei, care ținea acum evantaiul deschis, semn că ea a fost aceea care a făcut alegerea.

Heddy împreună cu Zeno au complotat, ca să-i facă figura lui Mircea. Pentru ca el să poată fi recunoscut, Zeno a înroșit colțul batistei sale cu rujul lui Hedda, apoi, sub pretext că Mircea are ceva pe nas, i-a frecat nasul cu colțul vopsit al batistei, înroșindu-i-l. Prin această înșelătorie, Mircea deveni partenerul Heddei. Era și o dovadă că mica (*sic!*) contesă îl simpatiza mult. Terminându-se valsul, l-a dus la prima oglindă și i-a șters rujul de pe nas cu batista sa, pe care apoi i-a înnodat-o pe trefla epoletului de pe umăr. Ce vrei mai mult? Numește-o glumă, cochetărie sau sentiment. Gest de o drăguță burgheză și nu de o contesă. Dar și contesele au inimă, cu atât mai mult, când era vorba de Heddy, atât de neconvențională, ca de altfel toată familia Cerwenska de Librowskij. Când invitații și-au luat drumul spre casele lor, cei doi prieteni au mai făcut o preumblare prin parc respirând aerul dimineții, împărtășindu-și impresiile culese din această seară.

—Ascultă Mircea, pentru ce nu te ocupi mai serios de Heddy. După cum observ, fata te place. Apoi adăugă glumeț: Poate că vei face tu începutul unirii popoarelor de sub coroana Habsburgilor. Mai știi?

—Vezi-ți de treabă, îi răspunse roșiorul. Sunt străin și cum este bine știut că austriecii voștri sunt atenți și bine crescuți, aceasta-i cauza că mi se dă atenție. De altfel nimeni nu se poate plânge că ar fi fost lipsit de amabilitate din partea amfitrionilor, iar mica noastră contesă o împărțea, cu firea-i caldă, tuturor.

Zeno insistă:

—Iartă-mi indiscreția, dar suntem prieteni și pot să-ți spun ce am observat la tine. Ești foarte politicos și totuși foarte rezervat cu femeile, de multe ori căzut pe gânduri. Iubești atât de mult pe cineva?

https://biblioteca-digitala.ro

Ochii negri, melancolici, ai lui Mircea s-au aprins deodată.

—Da, Zeno, iubesc mult de tot pe logodnica mea, care fiind fată săracă şi cum nici eu n-am avere pentru dota cerută, aşteptăm avansarea mea la gradul de căpitan, când, din puţinul ce mi-a rămas de la mama, vom putea face faţă şi ne vom căsători. Ne iubim atât de mult cu Geta mea încât, fără să te supere, n-aş schimba-o pe toate fetele din monarhia voastră.

—Te-am înţeles. Hai la culcare.

Terminându-şi vacanţa, la masa de despărţire, în faţa tacâmului celor doi ofiţeri erau alăturate câte un „étui", conţinând o tabacheră de argint cu stema familiei Cerwenska de Librowskij, o delicată atenţie şi o frumoasă amintire ce duceau aceşti tineri cu ei.

După o lună de activitate, cât au mai stat la Bruck, ofiţerii-elevi s-au împrăştiat, plecând fiecare la unitatea din care făcea parte. La despărţire, Zeno, îmbrăţişându-şi prietenul, i-a şoptit:

—Toţi românii la un loc!

La care Mircea i-a răspuns:

—Domnul să dea aşa cum o dorim!

Prezentându-se Zeno la regiment, colonelul i-a comunicat că nu se mai reîntoarce la divizionul din L..., ci este împărţit la grupul de mitraliere al regimentului. Noul său comandant, căpitanul Lachasse, om de o fineţe rară, ce nu-i dezmintea originea de nobil francez, îşi primi subalternul cu multă căldură şi aceasta cu atât mai mult, fiindcă celălalt ofiţer al grupului, locotenentul Herczogfalvi Géza, fiind accidentat şi internat pentru mai mult timp în spital, instrucţia grupului rămăsese pe umerii căpitanului şi ai subofiţerilor săi. În noua sa situaţie, Zeno şi-a dat seama că zilele atât de frumoase petrecute la divizion s-au dus. Serviciul îi ocupa tot timpul. Pe de altă parte, în această mare garnizoană, la fiecare pas întâlneai grade superioare din diferite arme şi ochiul atât de sever al lui Wetterstrahl le impunea o viaţă încorsetată. Zeno îşi aştepta cu nerăbdare concediul, pe care să şi-l petreacă conform înţelegerii avute cu Cazimir Solkalskij, în staţiunea Zakopane. Cei doi prieteni nu se mai văzuseră de la Herculane şi bunele lor sentimente unul faţă de celălalt erau întreţinute doar prin scris.

Într-una din zile, marea familie a regimentului de husari, cu toţii şi-au dat întâlnire în pădurea răcoroasă din apropierea oraşului. Se părea că la acest picnic dispăruse rigiditatea ce domnea în oraş. Cu toţii se simţeau bine. Chiar şi Wetterstrahl era cu totul schimbat, când, deodată, a apărut călare ofiţerul de serviciu, locotenentul von Hüttenberg, raportându-i ceva colonelului, care deodată se făcu alb ca varul. S-a întâmplat ceva extraordinar îşi spunea fiecare în sinea lui.

—De necrezut, îngrozitor! exclamă colonelul.

Era ştirea ce i se adusese, că la manevrele din Bosnia, la Sarajevo, în ziua de 28 iunie, moştenitorul tronului, arhiducele Franz-Ferdinand, împreună cu soţia sa arhiducesa Sofia, au căzut victime unui atentat. Au împietrit cu toţii. Doar plânsul

https://biblioteca-digitala.ro

femeilor tulbură această tăcere. Colonelul şi-a revenit şi chipul său bărbătesc exprima tărie şi hotărâre.

—Doamnelor şi domnilor, să plecăm. De aici înainte, ne aşteaptă altceva.

Peste câteva zile, mobilizarea generală. Regimentul gata de plecare. La 28 iulie 1914 Austro-Ungaria declară război Serbiei. Pe platoul de lângă cazarmă, diviziile, aliniate şi în ţinută de paradă, erau gata de plecare spre „câmpul de onoare". Un tablou pitoresc: cai splendizi, harnaşament nou, călăreţii în pantaloni roşii, cu tunicile albastrului florilor de grâu, totul perfect, foarte frumos, dar o ţintă admirabilă pentru inamic. Husarii însă dispreţuiau arma de foc, căci sabia şi calul era totul pentru ei. Mult i-a costat această mentalitate. Colonelul Herbert von Kinskburg, parcă întinerit, îşi trece în revistă unitatea şi se adresează divizioanelor.

—E ziua ce o aşteptam. Să-l răzbunăm! Escadroane, în coloană de marş, înainte marş!

Pentru el, militarul, era mai greu să ţină un discurs, decât să comande o şarjă. Şarjă? Câtă naivitate şi câtă nepregătire domnea în anul 1914! Visul colonelului s-a împlinit, căci şarja s-a cununat cu moartea. Focul aprins de Serbia s-a întins în toată Europa. Regimentul lui Zeno a fost dirijat pe frontul rusesc. În retragerea armatei spre Carpaţi, cavaleria şi-a dat din plin tributul, acoperind-o cu pieptul călăreţilor şi cu mari sacrificii. Regimentul de husari, în urma luptelor dârze, suferind pierderi mari, a fost trimis în spatele frontului pentru refacere şi pentru o instrucţie adaptată noului război de poziţie, lucru cu totul dispreţuit până atunci de ostaşii armei albe. Când li s-a dat lopata „Linemann", fiecare din ei au început să blesteme.

—Am devenit cârtiţe.

Iar când li s-a înlocuit uniforma, de care erau atât de mândri, cu cea de campanie, o îmbrăcau în silă, zicând

—Nici caii nu ne mai cunosc.

Şi au stat toată iarna călăreţii în tranşeele Carpaţilor, până în 1915, când, după succesul marii ofensive de la Gerlitze, inamicul retrăgându-se grăbit, atunci din nou cavaleria a devenit o armă de mare valoare. Patrularea, urmărirea, luptele date cu călăreţii inamici aveau darul să trezească în ei vechile virtuţi. Războiul de mişcare era războiul lor. De câteva zile regimentul staţiona în satul K... din regiunea mocirloasă a Pripetului şi de aceea avea o activitate neîntreruptă de patrulare, pasiunea lor. Pentru a culege informaţii asupra căii ferate Severinovska-Czastorisk, comandantul a desemnat trei patrule tari, conduse de ofiţeri, ţinând seama de faptul că pădurile din faţă sunt împânzite de patrule inamice. Zeno s-a ales cu cincisprezece călăreţi, versaţi în asemenea incursiuni şi un cadet ca ajutor. Înaintau cu multă atenţie. Deodată călăreţii „vârf" se opresc şi fac semne „inamic". Unul dintre ei se întoarce raportând:

—Călăreţi duşmani au intrat într-un smârc şi se muncesc să-şi scoată caii din mocirlă.

Ţinând seama că iarba mare amortiza zgomotul copitelor, Zeno îşi apropie patrula de locul indicat. Surprinşi şi neştiind ce forţă au în faţă, ruşii îşi ridică

https://biblioteca-digitala.ro

brațele și se predau. Dezarmați fiind, caii sunt legați câte patru unul de altul, cei zece ulhani ruși cu ofițerul lor, sunt escortați de tânărul cadet și patru husari spre regiment, iar Zeno cu patrula își continuă misiunea cu și mai multă prevedere, strecurându-se spre Severinovka, observând de la linia pădurii toată mișcarea inamicului. Mulțumit de informațiile culese, se întoarce spre regiment. Deodată aude focuri la o distanță destul de mare de locul unde se găsea. Își oprește micul său detașament pentru a se orienta. Unul din husarii săi îi atrage atenția asupra unui cal, ce galopa spre ei fără călăreț. Câțiva din husarii patrulei îi ațin calea când, fugarul, văzând alți semeni ai săi, s-a oprit. Cu toții au recunoscut calul locotenentului Eugen Czedriszkhy. Au examinat animalul, dar nici urmă de sânge n-au găsit pe el. Astfel au ajuns la concluzia că ofițerul primise probabil glontele în cap și astfel căzuse de pe cal.

—Bietul domn locotenent – zise cu ochii înlăcrimați caporalul Berzescu – era din comuna vecină cu mine, unde-și avea moșia. Oamenii îl iubeau, fiindcă era foarte bun.

Era ofițer de rezervă, dar își făcea datoria întotdeauna cu multă conștiinciozitate Ajunși la regiment, Zeno s-a prezentat colonelului Gajdafalvi (Herbert von Kinskburg căzuse în primele săptămâni ale războiului) și își dădu raportul asupra celor văzute, totodată și despre probabila moarte a locotenentului Czedriszkhy și, văzându-și superiorul nu prea afectat, care a găsit însă să spună, *„Ce să-i faci? Așa-i războiul!"*, tânărul ofițer a fost atât de tulburat, încât cuvintele de apreciere asupra lui însuși nu-i mai făcură plăcere. I s-a părut curioasă și invitația șefului:

—Hai, ești obosit, îți va face bine un coniac și să mănânci ceva.

Lui Zeno nu-i venea să creadă ochilor. Ofițerul rus pe care-l prinsese, juca șah cu Czedriszkhy. De-abia atunci și-a dat seama că-l judecase greșit pe comandant, care, de altfel, o dovedise în diferite rânduri, că dacă nu era sută la sută militarul Wetterstrahl", avea mai multă căldură în sufletul său, era mai uman. Apoi Czedriszkhy l-a lămurit că, văzând mișcare spre Rudka, și-a oprit patrula să vadă ce-i în fața lui, dar nervozitatea pur sângelui l-a obligat să descalece și cum probabil fusese observat, a primit un foc, iar „gloaba" a luat-o la sănătoasa, lucru ce l-a obligat să încalece în spatele unui husar, retrăgându-se astfel până la primul post austriac înaintat. O nouă dovadă că, în patrulare, numai cu un cal liniștit, confirmat, este de plecat.

Știrile primite prin recunoaștere dovedeau o activitate febrilă din partea inamicului, lucru ce impunea un continuu contact cu el. Zeno câștigase experiență în asemenea direcție și comandantul îl și folosea. Primise ordin ca o patrulă din plutonul său să formeze un post fix la moara de lângă podul satului Rudka, controlând astfel singurul drum care lega în această regiune mlăștinoasă, localitățile Komarov-Rudka-Kuklikamscemuha-Severinovka, iar el, cu patrula, să se țină scai de inamic și să-l observe. Sub comanda cadetului, Gyerszegy Emil lăsă paisprezece husari la moară, iar el cu restul de zece plecă să procedeze în spiritul

https://biblioteca-digitala.ro

instrucțiunilor primite. Folosindu-se de protecția pădurii, observă o căruță care venea din direcția Kukli. Își oprește patrula și dă ordin la doi husari să fie adusă la ei. Proprietarul, un negustor evreu, i-a spus că la Kamienuha cazacii l-au despoiat de marfă și acum se reîntoarce acasă, la Rudka. Afară de cazaci, mai era și „pihota" (infanterie) multă. Din informațiile ce le primea de la evreu, în jargon, n-a putut desprinde decât că sunt mulți cu polcovnici și general (colonei și general), arătându-i prin semne că o parte din cazaci au plecat spre Severinovka, alții au rămas cu „pihota". Cele aflate îl fac pe Zeno să fie mult mai precaut. Își împinge patrula până la o dună de nisip. Acoperiți de acest dâmb puteau observa fără ca ei să fie văzuți, trimițând totodată doi cercetași spre satul Kukli, pentru a vedea dacă este vreo mișcare de inamic pe acolo. Nu mult timp după plecarea lor se aud focuri de armă și cei doi călăreți se întorc în galop. Raportează că la liziera satului sunt posturi înaintate ale dușmanului, care au tras în ei.

Ținând sub observație terenul din fața lor și în special în direcția satului Kukli, ei văd călăreți inamici ieșind din sat, o parte luând-o în direcția pădurii iar cealaltă, mai numeroasă, ținând-o pe drumul ce ducea la Rudka. În această situație nu-i mai rămânea altceva de făcut, decât să se retragă până la podul de la moară, întărind astfel apărarea acestui loc de trecere prin regiunea aceea mlăștinoasă. Pentru a nu fi observați de călărețiii inamici, s-au retras urmând același drum prin pădure, cunoscut deja. Cu toate măsurile regulamentare luate, s-au pomenit atacați de călărețiii inamici și cum husarii în patrulare țineau carabinele în mână, au tras focuri în atacanți. Unul dintre ei, cu lancea în cumpănire, era gata să-l străpungă pe Zeno, pe care doar pistolul Steier l-a salvat, dând atacantul peste cap. Dându-și seama că patrula husarilor e mai numeroasă, inamicii au fugit, lăsând doi morți și un rănit, pe care bandajându-l și suindu-l pe calul său, husarii l-au luat cu ei.

Ajungând la postul fix de la podul Rudka, sublocotenentul Zeno a trimis un raport asupra situației, împreună cu cazacul prins și cei doi husari ai săi ușor răniți, la regiment. În urma acestui raport, comandamentul a găsit cu cale că punctul de trecere de la moară fiind foarte important, să-l întărească, trimițând în acest scop escadronul lui Petar Nicolici, iar Zeno cu oamenii săi au reintrat la regiment. Norocul l-a avantajat pe Zeno și maștер i-a fost căpitanului Petar Nicolici, fiindcă rușii, conduși de sătenii care cunoșteau trecerile prin mlaștini, l-au înconjurat, iar el, luptând vitejește, a căzut, iar din unitatea-i doar un sfert a reușit să scape. Bunul său prieten, de data asta maiorul Pérecsics, cu ochii plini de lacrimi a spus:

—Bietul Petar al meu, cine va mai sparge de acum oglinzile?

În fața tot mai stăruitoarei presiuni a inamicului, care a concentrat forțe tot mai numeroase, regimentul primește ordin de retragere. În regiunea D..., forțele armatei regrupându-se și fiind întărite cu unități proaspete, se pornește la o contaofensivă. La atacul Csartoriskului, Zeno este rănit. Culcat într-o căruță, pe fânul moale, ce credinciosul său Simion îl așternuse, este evacuat spre spitalul din Kovel. Fiind seară, coloana cu răniți poposea într-o pădure. Zeno nu putea să

https://biblioteca-digitala.ro

doarmă, căci îl chinuia rana. Deodată, în noaptea senină, se aude cineva cântând din clarinet. Doamne! E o melodie atât de cunoscută. Da, e un cântec bănățean, *„Păltinaș cu frunza lată, lasă-mă sub umbra ta"*. Cântecul preferat al tatălui său. Inima lui Zeno e năpădită de dor și jale. Vede pe ai lui, satul cu casele albe și țăranii în portul atât de drag lui. Nu mai simte durerea rănii, fiindcă alta mai mare îi chinuie sufletul.

—Simioane, adumi-l pe cel cu clarinetul.

Când apare un ostaș bătrân cu părul suriu, ținând clarinetul în mână, Zeno îl întreabă:

—*Ești român din Banat? Din ce loc?*

—*Raportez cu supunere, mi-s dinspre Valea Almăjului.*

—*Cântă-mi frace, dje la noi!*

În noaptea aceea, Zeno n-a mai fost în țara blăstămată a Pripetului ci la el, în Banatul său scump.

Cu primul tren-lazaret, Zeno a fost trimis din Korel la un spital din Moravia, unde datorită perfectei îngrijiri ce li s-a dat răniților, ei se vindecau văzând cu ochii și astfel locotenentului Zeno Dacian (fusese între timp decorat și avansat), după câteva luni, aproape complet vindecat, i s-a cerut transferarea la un spital din orașul în care petrecuse atâtea zile frumoase, unde era și partea sedentară a regimentului (Ehrzatz-Kader-ul).

Nu mult după aceea, o comisie medicală ce vizitase răniții, l-a găsit pe Zeno apt pentru serviciul de instructor al recruților de la partea sedentară, fiind dat la instrucția de mitralieră și armament de însoțire, arme ce le părăsise în timpul cât a fost pe front, fiind nevoie de a completa golurile ivite în ofițeri la escadroane.

Veselul orășel de altă dată s-a schimbat cu totul. Erau doar în al doilea an de război. Lipsurile se resimțeau, grijile fiecăruia pentru ai săi plecați pe front, cunoscuți în doliu, influențau această stare de tristețe generală. Cafenelele erau vizitate de ofițerii diferitelor unități rămase la partea sedentară respectivă, în majoritate răniți vindecați și cei cu invaliditate, însă apți pentru a instrui recruți. Chefurile de altă dată nu mai aveau loc. Se cerea decență. Câte un ofițer mai tânăr, vrând să uite de mizeriile îndurate pe front, încerca câte o ieșire mai veselă, dar dându-și seama că nu este secondat, se oprea și el.

Într-una din seri, fiind și sâmbătă, cafeneaua era ceva mai populată. La masa călăreților, pe lângă cadrele comandamentului sedentar, s-au alăturat doi ofițeri convalescenți, ieșiți din spital și locotenentul Benyessi Dezideriu, trimis de regiment pentru a însoți un transport pe front. Benyessi era prototipul maghiarului chefliu, care când își dă drumul, apoi o face lată de tot și veselia lui i-a antrenat și pe ceilalți camarazi, care uitaseră să fie decenți și de mizeriile războiului, petrecând ca pe timpuri. Singură soția locotenentului Emeric Delvin era tristă, cu ochii înlăcrimați, lucru ce nu-i scăpă lui Zeno, care o întrebă despre motivul ce o frământa. Cum erau destul de prieteni, ea îi răspunse:

https://biblioteca-digitala.ro

—Scurtă mi-a fost fericirea. Suntem luaţi cu Emeric de-abia de trei luni. Am aflat azi că soţul meu pleacă cu primul eşalon spre front, fiindcă grupul de mitraliere a avut pierderi în ofiţeri şi soldaţi. Ordinul a fost adus de Benyessi.

—Hai, doamnă Erzsebet, goleşte acest pahar de „schampus". Să bem în sănătatea şi fericirea dumneavoastră. Voi pleca eu în locul lui Imre!

A doua zi, la poligonul de tragere, Zeno stătea de vorbă cu Swetoslaw Dacsics, cadetul său, lăsând exerciţiul de tragere în seama „Wachmaistrului". Deodată observară un husar călare, care trăpăluia spre ei dinspre oraş. Se opreşte în faţa lor şi raportează că din ordinul domnului locotenet-colonel Daruvárry, domnul locotenent Dacian să se prezinte la domnia sa. Încredinţând comanda cadetului, Zeno a încălecat şi a pornit spre cazarmă. Intrând la comandant acesta îl primeşte cu un:

—Bravooo! Aşa înţeleg eu camaraderia!

Zeno îl priveşte mirat, neînţelegându-i lauda şi amabilitatea. După scurt timp locotenent-colonelul devine mai explicit.

—Doamna Devin i-a spus soţiei mele, că dorinţa ta este să-l înlocuieşti pe soţul ei în transportul care pleacă spre front şi e bine aşa că de-abia s-au luat.

Deodată Zeno a înţeles totul. Cele două femei prietene au pus la cale toată chestiunea şi el s-a ales cu câteva cuvinte de laudă şi cu frontul. Avea dreptate eroicul lor comandant Kinksburg când spunea: *„Instituţia căsătoriei slăbeşte avântul ofiţerilor"*.

Spre seară Zeno stătea singur la o masă, pe terasa cafenelei, şi privea îngândurat la râul ce curgea sub el. Nu-l interesau oamenii de la mesele alăturate, era preocupat de el însuşi şi de prostia ce o făcuse. Îl aştepta din nou viaţa de tranşee şi mizeria. Barem de-ar fi război de mişcare. O voce l-a trezit din gândurile sale. În faţa sa stătea figura impozantă a marelui român Valeriu Branişte. Impresionat de prezenta lui, Zeno s-a ridicat oferindu-i, politicos, loc la masă.

—Stau puţin. Sunt foarte grăbit, dar văzându-te, ţineam să-ţi vorbesc şi ca să nu prelungesc vorba, spune-mi te rog ce este adevărat? Ai cerut să pleci voluntar pe front?

—Voluntar silit, îi răspunse Zeno.

—Cum vine asta?

Zeno i-a povestit din fir în păr toată întâmplarea şi acum că nu mai poate da înapoi, l-a rugat pe Branisce ca nu cumva să facă vreo indiscreţie, fiindcă în lumea militară, dacă s-ar afla că el, ofiţer, a povestit aceasta şi în special unui civil, ar avea consecinţe neplăcute.

—Păcat că-mi pui această restricţie pe care o voi respecta. Fiindcă societatea românească a primit ştirea voluntariatului tău cu indignare. Idealul nostru este altul.

—N-au dreptate. Sunt ofiţer al împăratului."

—Înainte de toate eşti român. Ca ofiţer eşti obligat să te duci unde te trimit, dar ca român să nu o faci voluntar. Nu uita că unul dintre neamurile tale a avut de

https://biblioteca-digitala.ro

suferit pentru sentimentele lui naționale. Eu acum vorbesc copilului, pe care bunicul lui îl ținea pe genunchi și-l învăța să cânte „Deșteaptă-te Române!". Și mi-a spus că acea matroană, care e mama ta, îngrijorată fiind ca feciorul ei să nu cumva să-și piardă sentimentele românești în lumea în care trăia, ți-a dat un medalion, pe care sunt gravate cuvintele: *„Mama ta când te-a legănat, n-a zis „halgas", ci a zis „taci".*

—Medalionul atârnă la gâtul meu, i-a răspuns Zeno.

Braniște a adăugat glumind:

—M-am dat în mâna ta, iar tu în a mea, deci nu vom vorbi nici unul. Voi avea grijă ca să schimb atmosfera la ai noștri. Fii fără grijă, voi ști cum. Acolo unde te duci nu exagera. Și-i privi ironic decorațiile de pe piept. Ai făcut deja mult pentru datoria ostășească. Gândește-te și la ai tăi.

S-a ridicat, i-a strâns mâna.

—Dumnezeu să te aibă în paza Sa!

Tatăl lui Zeno aflase deja de la românii care au avut grijă să-i comunice că fiul lui va pleca iarăși pe front. A venit cu primul tren să-l convingă să renunțe. I-a comunicat că mama lui fiind bolnavă, în pat, el n-a avut puterea să-i spună această știre rea. Boala maică-si l-a tulburat mult pe Zeno. A cerut comandantului o permisie de două zile, ca să poată vedea ființa aceasta mult iubită, care pentru el era o sfântă. Cum până la data plecării mai erau câteva zile, colonelul i-a aprobat excepțional cererea, ținând seama și de faptul că gestul voluntariatului trebuie onorat. Maică-si i-a spus, pentru a o liniști, că este împărțit la comandamentul diviziei, loc de asigurare a vieții, unde poate fi mai apreciat de cei mari, care cunoscându-i purtarea în cei doi ani de front, l-au cerut regimentului.

A doua zi Zeno a plecat la unitate și niciodată nu s-a mai despărțit de ai săi cu atâta durere în suflet. Își lăsase mama bolnavă. A treia zi, mai repede decât se așteptau, a sosit ordinul de plecare al eșalonului. În timp ce își învagona unitatea, Zeno a observat un preot român, care privea la activitatea lor. S-a apropiat de el și l-a întrebat.

—Părinte, aveți vreo rudă printre soldații mei?

Impresionat de faptul că un ofițer i se adresează în limba sa, i-a răspuns:

—Caporalul Blidaru îmi este nepot de frate, domnule locotenent.

—Voi avea grijă de el, dar și eu te rog, pe cucernicia ta, ca atunci când te rogi pentru el, să nu uiți să pomenești și pe ofițerul român. Iaca (*sic*!) cartea mea de vizită".

Convorbirea lor a fost întreruptă de sosirea ofițerilor, în cap cu locotenent-colonelul Daruvárry și cu soțiile lor, ca să le ureze bineție acelora care plecă pe „câmpul de onoare". Atenție frumoasă și camaraderească. Cel ce pleacă se simte mai important, iar cei care rămân sunt mulțumiți fiecare că nu el a fost sărbătoritul.

Într-o gară din Ardeal l-a așteptat deputatul Rapolthy, tatăl teteristului Rapolthy, care făcea parte din unitatea locotenentului Dacian. Surpriza plăcută ce le-o făcuse bătrânul Rapolthy: butoiașul de vin pentru ostași și cele două lăzi mari,

https://biblioteca-digitala.ro

garnisite cu şampanie, lichioruri, coniac, nemaivorbind de alte bunătăţi pentru cei care stau în tranşee. Au călătorit împreună până la Debreţin. Bietul părinte care, pierzându-şi deja un fecior, era tot timpul cât au fost împreună îngrijorat de fanfaronada vitejească a fiului său, care încă nu gustase plăcerile frontului. La despărţire, când au fost singuri, l-a rugat pe Zeno:

—Ai grijă de băiat şi temperează-l. Este atât de copil şi de nesocotit. Atât mi-a mai rămas.

După câteva zile de mers cu trenul, au debarcat, continuându-şi drumul călare în ţara duşmanului, unde se dădeau lupte crâncene. Bubuitul tunului îi vestea că sunt la sfârşitul călătoriei, iar continuitatea bombardamentului îi convingea că acolo trebuie să fie mai cald decât soarele prin care mărşăluiau. Ofensiva lui Brusilov era în plină desfăşurare.

La comandamentul diviziei de cavalerie au primit ordin să-şi lase caii în pădurea de la B... şi să se prezinte cu unitatea la regiment, care acum luptă în tranşee. Iarăşi tranşee, din nou cârtiţe, blestemau husarii ce mai fuseseră pe front şi acum se reîntorceau vindecaţi de rănile lor. Când s-a prezentat Zeno la postul de comandă al regimentului, în locul simpaticului Zoltán Facsady, care în acest timp fusese avansat general, l-a găsit pe locotenentul-colonel Csürdics Endre, care, spre deosebire de Facsady, pentru firea-i arogantă, nu era iubit de nimeni. Acesta l-a primit cu:

—Ai stat cam mult în interior, în timp ce noi aici ne măcinăm – şi văzându-i semnul distinctiv al mitraliştilor a adăugat: Lachoussée a fost grav rănit, deci preiei comanda grupului!

Locotenentul Dacian, atins de primirea aceasta neobişnuită în spiritul camaraderesc ce domnea la husari, a luat poziţie de drepţi, predând locotenent-colonelului corespondenţa oficială trimisă prin el, precum şi o scrisoare personală din partea doamnei Csürdics şi astfel, terminându-şi misiunea, a cerut permisiunea să plece la unitatea sa. Comandantul parcă schimbat deodată, într-un ton glumeţ, l-a întrebat:

—Eşti aşa grăbit? O să te saturi de linia întâi.

—M-am gândit domnule colonel, că e mai bine să nu vă deranjeze prezenţa mea când citiţi rândurile doamnei şi apoi camarazii noştri abia aşteaptă să afle câte ceva despre ai lor, i-a răspuns Zeno cu o politeţe rece.

—Da, ai perfectă dreptate. Totuşi ţin să luăm masa împreună, ca să-mi vorbeşti despre cei de acasă. Revino într-o oră la adăpostul sectorului II, unde vom prânzi. În trecere anunţă-l şi pe maiorul Jerszegy că mâncăm la el. Ţinând seama de situaţia încordată în care ne aflăm, ceilalţi ofiţeri nu-şi pot părăsi posturile. Apropos, adu-ţi şi cadetul cu tine. Nu-i aşa că e fiul deputatului Rapolthy?

—Cu ulterioara aprobare a dumneavoastră, l-am lăsat pe cadet la caii de mână în pădurea B.., domnule colonel, îi răspunse Zeno.

Când locotenent-colonelul Csürdics intră în adăpost fixat de el, masa nescrobită şi acoperită cu pătură era încărcată cu băutură alese şi alte bunătăţi, trimise de către cadet din daniile tatălui său pentru ofiţeri. Mirat, Csürdics a exclamat:

https://biblioteca-digitala.ro

—A reînviat Luculus?

—De data aceasta se numeşte Rapolthy, îi spuse maiorul Jerszegy. Apoi Csürdics adresându-se lui Zeno:

—Din scrisoarea soţiei mele şi a lui Daruvárry aflu lucruri frumoase despre tine, Dacian, şi ciocnindu-şi paharul de al locotenentului: Na, servus! Apropos, unde l-ai lăsat pe Berri? Soţia îmi scrie că ţi-a încredinţat buldogul să mi-l aduci. Abia aştept să-l văd.

—Până veţi dispune dumneavoastră, m-am gândit că e bine să stea la caii de mână, în grija ordonanţei cailor dumneavoastră.

Pe Zeno îl apucase o greaţă văzând că omul acesta atât de umflat de sine însuşi, capricios şi lipsit de sentimente, uita de mormintele proaspete ale atâtor ofiţeri eminenţi ca Fulvio Vincenzzini, Halnai Gyurka, Pérecsics şi mulţi alţii. Gândul lui era în această situaţie tragică la buldogul favorit. Ce deosebire între foştii comandanţi ca severul, dar adevăratul militar şi şef Kinksburg sau mult iubitul Zoltan Facsady, cu firea-i de frate mai mare şi acest Csürdics, consecvent de a nu fi consecvent.

După masă noul comandant al grupului de mitralieră, Zeno, a trecut să-şi vadă amplasamentele, să-şi cunoască subalternii, completând totodată cu noii veniţi golurile ivite din cauza luptelor ce avuseseră loc înaintea sosirii lor. Se credea că inamicul, care lăsase mormane de morţi şi văzând rezistenţa dârză a celor ce-şi apărau o linie bine întărită, va renunţa la străpungerea frontului în acest sector. Dar peste patru zile a început iarăşi o canonadă din multe guri de foc şi cu artilerie grea. O dovadă că va urma şi atacul infanteriei. Obstacolele din faţă erau distruse, însăşi linia tranşeelor zdrenţuită. Au urmat atacuri consecutive şi respinse cu mari pierderi pentru inamic, dar şi rândurile apărătorilor suferiseră mult. Regimentul de ulhani, din aripa stângă a husarilor, a fost înlocuit cu un regiment de infanterie Landwehr.

A doua zi dimineaţă, forţe proaspete ale inamicului reuşesc să spargă apărarea tocmai la infanterişti, care n-au opus prea mare rezistenţă. Prin breşa creată, inamicul împinge forţe în spatele luptătorilor, ce căutau să-şi menţină poziţiile. În încăierare, grupul de mitraliere al locotenentului Dacian nu mai are decât două piese, celelalte fiind distruse de tirul artileriei. Zeno observă că ochitorul de la piesă cade grav rănit. Sare el în locul lui secerând valul atacatorilor. Deodată aude în spatele său caracteristicul „hurii" al siberienilor. Vrea să pună mâna pe pistol, dar o lovitură straşnică primită în ceafă îl rostogoleşte.

Când s-a trezit, Zeno a văzut în juru-i răniţi amestecaţi, ruşi şi austrieci, şi sanitari în uniformă rusească, ce le dădeau îngrijire. A înţeles că este prizonier. Îl durea ceafa şi se credea rănit, fără să observe însă sânge. Unul dintre medicii ce-l vizitase, mirat de acest lucru, îi spuse ceva pe ruseşte, dar el n-a înţeles şi n-a reţinut decât cuvântul *„nicevo"*. Când acesta i-a repetat *„niet seriozno"*, a înţeles să se ridice, dar o durere de spate îl oprea.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre seară, cu alţi răniţi împreună, au fost urcaţi în căruţe, ce-i transportară la un spital din apropierea frontului. Având doar o contuzie, a fost mutat la o şcoală, unde, printre prizonieri, a zărit ostaşi din regimentul său şi fiind condus într-o şcoală tixită cu ofiţeri ai diferitelor arme austro-ungare, dintr-un colţ al încăperii s-a auzit strigat pe nume şi s-a îndreptat într-acolo. L-a găsit pe locotenent-colonelul Csürdics, împreună cu alţi camarazi ai lui, care s-au bucurat văzându-l viu, fiindcă circula zvonul că a fost omorât lângă mitralieră. Tot ei i-au spus că au încercat să spargă brâul care-i înconjura, dar faţă de numărul covârşitor al duşmanului au fost biruiţi şi afară de cei 11 ofiţeri prezenţi şi aproximativ 80–90 de husari, n-ar fi rămas din regiment nimeni în viaţă. Totuşi, după afirmaţia unui caporal rănit, maiorul Langendorffer ar fi reuşit cu divizionul său, să spargă o breşă în rândurile inamicului şi să-şi scape unitatea, având însă şi el pierderi însemnate. Locotenent-colonelul Csürdics, deşi uşor rănit la umăr, se plimba nervos în sus şi în jos. Era tare amărât.

Spre seară a intrat un subofiţer rus, adresându-se într-o limbă atât de bine cunoscută lui Zeno:

—Este vreun moldovean printre dumneavoastră?

—Nu sunt moldovean, dar mi-s român, îi răspunse Zeno.

Subofiţerul care era însărcinat cu paza lor i-a făcut semn să-l urmeze. Zeno şi-a dat seama că greşise descoperindu-şi originea. Atât el, cât şi ceilalţi o luaseră ca sigură că va fi chestionat, cu intenţia bine ştiută de a culege informaţiuni. A fost condus într-o cameră care, probabil, servise de cancelarie directorului şcolar, fiindcă afară de o masă şi o bancă şcolară, ce acum servea drept pat, mai completa şi un scaun mobilierul acestei încăperi. Acest aranjament, cu samovarul ce pufăia pe masă, o raniţă într-un cui, de asemenea în altul o armă militară, îţi dădea impresia că eşti în camera unui pădurar şi nu a unui militar, ce comanda paza prizonierului duşmani.

—Mă rog matale, ocupă loc, îi spuse rusul în graiul moldovenesc. Apoi „wahmistrul" scotea tacticos din raniţă de-ale mâncării. Şi-a făcut cruce şi foarte fericit, văzând acelaşi lucru la „avstriţi-ofiţer", l-a întrebat:

—Mata eşti pravoslavnic?

Primind un răspuns afirmativ, s-au apucat amândoi să se ospăteze, fără să se audă vreo vorbă, decât *„Mai poftеşte mata"*. Sătui şi încălziţi de ceaiul ce-l botezaseră cu vodkă dintr-o sticlă bine ascunsă, wahmistrul ţarului a început chestionarea ofiţerului împăratului Franz Josef, în felul următor:

—D-apoi dacă grăieşti ca şi mine şi eşti pravoslavnic, de ce mata ai luptat contra noastră?

—Acelaşi lucru pot şi eu să te întreb pe dumneata. De ce dumneata ca român sau moldovean cum îţi zici, lupţi contra noastră?

—Ţarul nostru e bun.

—Şi împăratul nostru e bun.

https://biblioteca-digitala.ro

După o scurtă tăcere, subofițerul continuă.

—Soldații voștri sunt răi.

—Ai voștri sunt mai breji? îi răspunse Zeno. Iaca, chiar mie mi-au luat banii, tabachera, ceasul, tot ce-am avut. Atunci răspunde-mi: unde-i bunătatea soldaților voștri? E război și oamenii și-au pierdut omenia. Asta-i adevărat! Nu mai au Dumnezeu!

—Așa-i, ai mata dreptate.

Au părăsit tema aceasta și au trecut la ce-l interesa mult pe acest basarabean asupra românilor, despre care el știa foarte puțin. Atât că există și în România, ca și în Rusia, ca și în Austro-Ungaria. Atunci Zeno i-a arătat cum este răspândit bietul popor român și în alte țări, în Serbia, Bulgaria și Grecia și cum și varsă sângele, omorându-se între ei pentru interesele altor popoare. Subofițerul îl asculta clipind câteodată din ochi și trăgându-se de mustața groasă, parcă vărsându-și pe ea necazul. Târziu s-a reîntors la ai săi, povestindu-le că n-a fost vorba de o chestionare, ci că în sentimentul său românesc, wahmistrul îl chemase să-l ospăteze, să stea de vorbă cu el. Locotenent-colonelul Csürdics n-a putut să se rețină să nu facă o remarcă răutăcioasă.

—Hei, sângele apă nu se face!

A doua zi Zeno a aflat de la plutonier că o garnitură stă gata pentru a-i duce în interior, însă fără să-l poată lămuri asupra direcției. Înainte de plecare, i-a dat un pachet cu alimente și țigări și, ca amintire, un ceas de buzunar pe al cărui capac erau în relief figurile lui Franz Josif, împăratul Wilhelm, regele Ferdinand al Bulgariei și sultanul Turciei. Zeno i-a mulțumit și fără să schițeze măcar un zâmbet, deși era clar că ceasul fusese pradă de război din buzunarul vreunui austriac, provenit din darul de Crăciun al ofițerilor. La plecarea coloanei spre gară, plutonierul a mai venit la Zeno să-i strângă mâna, urându-i noroc. Locotenent-colonelul și de data asta a spus maliții:

—Câtă simpatie! Oare ce-o fi însemnând aceasta?

Zeno n-a mai putut să nu-i răspundă tăios:

—Cu tot respectul, domnule colonel, înseamnă același lucru care ar fi fost, dacă în locul meu erați dumneavoastră, iar în locul wahmistrului era un maghiar.

Din momentul acela între colonel și Zeno relațiile erau mai distante, lucru ce nu l-a împiedicat ca atunci când s-a ivit lipsa de țigări, colonelul, un pasionat fumător, să nu savureze țigările date de wahmistrul trenului și pe care Zeno le oferea camarazilor cu multă generozitate.

Transportul ofițerilor prizonieri alerga peste câmpiile ucrainene, oprindu-se în gara Darnița, de lângă Kiev. Aici au staționat o zi. Spre surpriza lor, în gară, ofițeri și soldați în uniforme rusești, purtând însă pe piept și chipiu culorile cehe și poloneze, au intrat în vagoane întrebând în limba lor, dacă sunt între ei cehi ori polonezi. S-au lămurit repede. Erau voluntarii așa-numitelor națiuni, foști ostași austro-ungari și care acum recrutau noi elemente pentru legiunile lor. Primul semn

https://biblioteca-digitala.ro

că mozaicul din care a fost compusă monarhia era în descompunere. Popoarele îşi cereau dreptul la viaţă şi libertate. În faţa lor, cei ce nu aveau nimic comun cu ei şi care nu puteau înţelege vocea sângelui, n-au putut opune decât dispreţ, bazat pe unele legi învăţate în şcoala militară şi formule cultivate în spiritul popoarelor dominante, care secole de-a rândul le-au cerut totul fără să le dea ceva. Politica nenorocită a cancelariei de la Viena şi şovinismul trâmbiţat cu îngâmfarea regimurilor a unor naţiuni ce domină, au avut darul ca, la prima ocazie, cei oprimaţi să-şi manifeste dorinţa de a dispune singuri, liberi de soarta lor. Zeno era în rândul acelora care îi blama pe aceşti voluntari.

Părăsind Darniţa, călătorind prin stepele ruseşti, au ajuns în marele lagăr de prizonieri din Penza, de unde eşaloanele erau dirijate în diferite direcţii. După două zile de şedere aici au fost îmbarcaţi pentru o destinaţie necunoscută de ei. Au trecut Uralii şi acum îşi dădeau seama că Siberia îi aşteaptă. Au trecut zile, nopţi, săptămâni de când tot călătoreau cu opriri lungi în diferite gări, pentru a deschide drumul transporturilor ruse spre front. S-au familiarizat cu „bou-vagoanele". Au trecut prin regiunea splendidă a lacului Baical, ca apoi să debarce în gara Werchene-Udinsk, oraş important pe râul Selenga, care izvorăşte din Mongolia exterioară şi se varsă în lacul Baical. Apoi transportul de prizonieri a schimbat trenul cu vaporaşe, care îi duceau spre sud. Între oraşele Troszkosavsk şi Kiahta, la graniţa ruso-mongolă, pe aşa-zisul drum al mătăsii, era lagărul de prizonieri unde au fost duşi după ce şi-au părăsit vaporul. Aici au întâlnit vechi cunoscuţi din armata austro-ungară, despre care nu mai auziseră de ani de zile.

Viaţa de lagăr era destul de bună cu cele cincizeci de ruble ce le primea fiecare ofiţer inferior, conform convenţiei bilaterale între statul austro-ungar şi Rusia, faţă de piaţa extrem de ieftină ce le asigura o alimentaţie bună şi le da posibilitatea să-şi completeze îmbrăcămintea uzată în tranşee. Chiar unele mici plăceri. Sportul de tot felul, muzică, mici conferinţe, cât şi un coniac sau rom făceau să-şi mai uite dorul după cei de acasă. Ţigările englezeşti, aduse de caravane şi procurate prin bunăvoinţa paznicilor, deveniţi şi ei comercianţi, completau aceste plăceri. Ceea ce era interesant, aceste ţigări aveau pachetajul ce denota abilitatea propagandei comerciale a Commenwealth-ului. Învelişul exterior cu vederi sau palate importante din Anglia sau din vreo colonie britanică, apoi staniolul, pe care mongolii cu aceeaşi pasiune ca şi copiii europeni îl adunau, făcând din el bile, iar pozele de pe cartonaşe, ce reprezentau în culori chipurile militare din diferitele arme ale Imperiului britanic, decorau pereţii caselor şi a „iurtelor" lor. În aceste oraşe comerciale puteai găsi de toate, dacă aveai parale. Ele erau străbătute de aşa numitul drum al mătăsii, care înlesnea comerţul produselor venite din sud cu acelea pornite din nord, în special al blănurilor. Puteai cumpăra convenabil de toate, dacă aveai bani. Rubla, dolarul, lira sterlină, cât şi banii chino-japonezi aveau curs fără nicio dificultate, se înţelegeau de minune. Nimeni nu te deranja toată ziua, iar seara, când se dădea semnalul stingerii, la „ocered", numărătoarea ce

https://biblioteca-digitala.ro

trebuiau să o facă băieții, bătrânii paznici, de obicei, erau ajutați în îndeplinirea acestui serviciu greu de către „woinopleni", adică de prizonierii de război înșiși. Despre evadări nu prea își bătea nimeni capul, căci distanțele erau mari, iar mongolii, primind un premiu de 50 de ruble pentru fiecare evadat, făceau cu mult zel paza exterioară. Au încercat-o unii mai întreprinzători, dar foarte puțini au reușit să ajungă la țintă, dacă or fi ajuns. Ce le mai dădea iluzia despre o legătură cu lumea exterioară și cu evenimentele de afară erau așa-zisele „telegrame", un fel de dare de seamă asupra situației de pe front și care soseau cu mare întârziere în aceste orașe, unde se vindeau cu o kopeică, iar paznicii le strecurau în lagăr pentru patru-cinci kopeici.

În programul distractiv al zilei, ce era așteptat cu nerăbdare, era apariția în orele dinspre seară a „zânei" din Troizkosawsk, care nu era altcineva decât fata frumoasă a unui mare comerciant armean, care apărea călărind, când pe un cal negru, purtând un costum roșu de catifea, când pe un cal alb, ea fiind îmbrăcată tot în cazacă, dar de astă dată în negru cu căciulă albă. Locuitorii lagărului la această oră încetau orice activitate, pentru a nu pierde să o vadă, iar sirena ca orice femeie încântată de a fi admirată, își îngăduia această plăcere care o încânta. Bieții tineri, se mulțumeau cu atât.

Într-o zi, una din „telegramele" introduse în lagăr a făcut să uite cu toții de „zâna" Troizkosawsk-ului. Mare fierbere printre prizonieri. *„România a declarat război Puterilor centrale!"* Se auzeau sudălmi la adresa românilor. Pe Zeno îl apucaseră frigurile. S-a retras în baracă, frământându-se singur. Românismul lupta în el cu soldatul împăratului. Și-a adus aminte de prorocirile lui Vrânceanu, de asemenea și convorbirea avută înainte de a pleca pe front cu luptătorul naționalist Valeriu Branișteș. Mulțumea lui Dumnezeu că este prizonier și nu este pus în situația să lupte contra fraților. Peste câteva zile „telegramele" aduceau vești despre înaintarea vertiginoasă a românilor în Ardeal. Își vedea camarazii maghiari demoralizați, în schimb se mira de el însuși că simțea o vie satisfacție. Își făcea reproșuri singur. Dar sângele străbunilor a învins în Zeno pe locotenentul împăratului. Avea nevoie totuși de cineva cu care să vorbească, un român care să-l înțeleagă și prin care să-și facă controlul sufletului său. Români erau puțini. Un căpitan de artilerie, un sublocotenent de infanterie, un locotenent dintr-un regiment de husari-honvezi (armata națională maghiară), singurii ofițeri captivi. Rezerviști: un sublocotenent, un stegar și doi elevi-plutonieri de infanterie. Afară de locotenentul V. Zăleanu (nume fictiv, ca și cel de Zeno Dacian), pe ceilalți îi cunoștea mai de mult din vedere. Cu Zăleanu se împrietenise. Totuși avea rezerve față de el, fiindcă acesta servea la husarii honvezi. A prins un moment când Zăleanu era singur, preocupat fiind cu cioplirea unei figuri de șah. După o conversație banală, Zeno l-a întrebat:

—Ce zici de înaintarea așa rapidă a trupelor românești? Știi că sunt aproape de Reghin? Ai tăi, la ora asta, sunt poate sub ocupație românească.

https://biblioteca-digitala.ro

Zăleanu s-a oprit din lucru şi l-a privit lung, apoi şi-a scos monoclul (de care nu se despărţea niciodată şi l-a păstrat în întreg timpul prizonieratului) şi a început să-l şteargă tacticos cu batista.

—Ce vrei să spui cu asta, Daciane?

Conversaţia dusă până atunci în ungureşte, Zeno a continuat-o în româneşte.

—După cum ştiu, eşti român şi evenimentele nu te pot lăsa rece pe tine, nepotul avocatului Zăleanu, care a fost unul dintre aceia care au apărat cu atâta curaj pe luptătorii memorandişti în proces. Mai faci parte şi dintr-o familie românească veche. Vreau să-ţi aud părerea ta sinceră, fiindcă am nevoie pentru ca să mă controlez pe mine însumi. De câteva timp în sufletul meu e iadul gol. Acum mă înţelegi?

Zăleanu s-a ridicat de pe lada ce-i servea de scaun şi i-a spus:

—Hai să mergem în baracă, acolo nu-i nimeni.

Zăleanu a scos din saltea o sticlă, în care mai era puţin rom şi a închinat.

—Victorie armatelor române! Libertate neamului nostru!

Cei doi ofiţeri au căzut unul în braţele celuilalt, unindu-şi lacrimile ce curgeau fierbinţi pe obrajii lor. La graniţa Siberiei doi români se uniseră în cuget şi în simţire, deveniseră fraţi adevăraţi. Din acel moment se întâlneau des, căutând locuri nefrecventate şi examinau împreună mersul operaţiunilor din Ardeal. Le era uşor, căci harta Transilvaniei era în sufletul lor.

Într-o zi una din „telegrame" vesteşte căderea Constanţei şi ofensiva trupelor lui Makensen dinspre Bulgaria. În lagăr, ca prin minune, atmosfera s-a schimbat. Cei mai gălăgioşi erau maghiarii, care până atunci uitaseră chiar de bogata lor colecţie de înjurături şi cu lăudăroşenia ce-i caracterizează, uitând de situaţia ce a fost cu câteva săptămâni înainte, discutau, ameninţau, neglijând că există ceva ce se numeşte pudoare. Cei doi ofiţeri români sufereau în tăcere şi se înţelegeau între ei din ochi. Spre seară, Zeno, intrând în baracă, a dat peste un grup vesel, care golise câteva sticle de coniac şi de rom. Văzându-l, contele László Rassay i-a întins un pahar, zicând:

—Bea, cred că te bucuri că fraţii tăi valahi mănâncă trânteală.

Lui Zeno i s-a urcat sângele în obraji şi muşchii i s-au încordat ca pe vremea când, la institut, a fost batjocorit cu aceeaşi aroganţă, zicându-i-se „braconierul" şi mâna sa a strâns paharul, ca apoi să-l repeadă în perete. Cu toţii au rămas surprinşi ca apoi, tot acelaşi care îl jignise, să-l înfrunte energic şi de data asta.

—Ce vrea să însemne acest gest?

—Aceea – îi zise Zeno – că te-am considerat un om delicat, ba chiar prieten. În schimb tu n-ai găsit altceva mai bun, decât să mă jigneşti.

—Te-am invitat să bei pentru înfrângerea inamicului şi succesul alor noştri.

Zeno l-a privit batjocoritor:

—Dacă nu v-aş cunoaşte! Dar să vorbim deschis. Inamicul sunt valahii, fraţii mei, aşa după cum ai spus şi mie nu mi-e ruşine că sunt valah.

https://biblioteca-digitala.ro

—Dar înainte de toate eşti ofiţer al monarhiei austro-ungare.

Zeno îşi fixase ochii în faţa provocatoare a lui Rassay şi îi spuse:

—În anul 1848, un căpitan Rassay a trecut cu escadronul său la revoluţionarii lui Kossuth şi, după câte ştiu, era bunicul sau străbunicul tău. Răspunde-mi, te rog, dacă ar mai fi un 1848, ce ar face nepotul?

Mândrul locotenent n-a ezitat să-i răspundă.

—Tot la fel. E porunca sângelui.

—Atunci mie, pentru ce nu-mi dai voie să ascult şi eu porunca sângelui?

Căpitanul Dröll a intervenit împăciuitor şi, întorcându-se spre Zeno, i-a spus:

—Nu uita că eşti ofiţer al împăratului şi te leagă un jurământ.

—Domnule căpitan, aţi auzit ce a spus locotenentul Rassay? El este tot ofiţer al împăratului, după cum a fost şi strămoşul său. Oare legea sângelui constituie un privilegiu numai pentru naţia maghiară? Mi-am deschis ochii şi au dispărut din mine toate formulele cu care am fost îndopat în şcoala militară. Rassay avea dreptate: este porunca divină a sângelui. Aceasta însă pentru toate neamurile, nu numai pentru neamul lui!

Spunând aceasta Zeno a părăsit baraca. Nu mai avea ce să caute în mijlocul lor. Printre primii care au aflat despre incidentul petrecut în grupul călăreţilor din baraca 24 a fost Zălean, care a venit să-l vadă pe Zeno. La început l-a dojenit, dar aflând adevărul exact, i-a strâns mâna.

—Bine ai făcut, foarte bine, dar acum trebuie să ne mutăm din mijlocul lor.

S-au dus amândoi la baraca cehilor, cerându-le să fie primiţi în mijlocul lor şi la intervenţia acestora, comandantul lagărului a aprobat această mutare. Cei doi români au fost primiţi foarte bine şi s-au bucurat tot timpul de atenţiunea şi camaraderia cehilor. Nu le-au putut reproşa nimic cât au rămas cu ei, doar prea multele găluşti din meniul naţional ce li se servea. În contact cu fiii acestui popor conştient şi bine pregătit, scrupulele ce mai tulburau conştiinţa celor doi ofiţeri, Zeno şi Zăleanu, au dispărut cu încetul. A doua zi i-a vizitat stegarul şi cei doi elevi-plutonieri, care le-au mărturisit că şi ei s-au hotărât să se prezinte la comandantul lagărului, pentru a cere să fie trimişi să lupte în armata română. De asemenea este de acord şi sublocotenentul Traian Nestor, care trebuie să sosească din moment în moment. Sosind şi Nestor, cei şase români au examinat posibilităţile de a fi trimişi în România. A venit vorba şi de căpitanul artilerist Virgil Coşodean, dacă nu ar fi cazul să fie sondate sentimentele ce le are. Zăleanu care îl cunoştea mai bine şi-a luat această sarcină, deşi Zeno susţinea că acesta nu simte româneşte şi că totul va fi degeaba. Ulterior s-au confirmat cele spuse de el. Într-o zi elevul-plutonier Seleteanu a intrat în baracă şi pe faţa tânărului bucovinean se putea citi că avea pentru ei o ştire foarte importantă.

—Domnilor, a murit împăratul Franz Josif!

Zeno a simţit că i se ridică ceva greu de pe suflet şi totuşi, cu oarecare tristeţe, a zis:

https://biblioteca-digitala.ro

—A murit? Bietul împărat! Acum s-au terminat şi suferinţele lui. Nu ne mai leagă nimic, deci să hotărâm. Seleteanu, du-te şi cheamă-i şi pe ceilalţi.

Nu peste mult timp Seleteanu s-a întors împreună cu sublocotenentul Nestor, stegarul Gorianu şi cadetul Budeanu. Cei şase români au hotărât să se prezinte comandantului lagărului, cerându-i intervenţia la forurile mai înalte ca să fie trimişi într-un lagăr, unde sigur se adună şi alţii, pentru ca apoi să fie trimişi în armata română. La întrebarea lui Nestor, locotenentul Zăleanu le-a spus că a vorbit şi cu căpitanul Coşodeanu, dar acesta i-a tăiat-o scurt că el *„înainte de toate este soldat al monarhiei şi numai printr-un accident e născut român"*. La ce altceva te puteai aştepta de la fiul unei vieneze măritată cu un ofiţer român şi apoi, de mic copil, crescut în aerul liceelor militare, unde nu auzise altceva decât idolatrizarea kaiserului şi nu cunoştea alte culori decât negru-galbenul. Era un dezrădăcinat din rândurile neamului său, cum de altfel se găseau mulţi printre naţionalităţile din monarhie.

După o lună, cei şase români au fost chemaţi la comandantul lagărului, care le-a pus în vedere că în baza ordinului ce l-a primit vor pleca a doua zi la Semipalatinsk, un oraş pe râul Irtîş. De cu dimineaţă au pornit la drum spre noul lor destin, însoţiţi fiind de un sergent, cu doi soldaţi şi o căruţă mongolă pentru puţinul bagaj ce îl aveau. Târziu, după masă au sosit la un debarcader pe râul Selenga, care era complet îngheţat şi peste care a doua zi trebuiau să treacă cu bacul, de unde să-şi continue drumul pe jos, spre prima gară a transsiberianului. După zile de mers în marş, traversând cu multe peripeţii stepele îngheţate ale buriaţilor, au ajuns la Udinsk, unde acum câteva luni debarcaseră, ca să fie aduşi în lagărul Troizkosawsk-Kiohta. În sala de aşteptare a acestei gări, încălzită, îşi refăceau puterile după efortul mare prin care au trecut. Departe de atmosfera şi influenţa foştilor camarazi, nemţi şi unguri, sufletul lor era pătruns de dragostea de neam şi de idealul naţional, care în acest colţ al lumii i-a unit strâns. Laptele „vacii" siberiene, kipiatokul (apa fierbinte ce se găseşte în fiecare gară, în rezervoare mari, la dispoziţia călătorilor), colorat fiind cu frunze din ceaiul Kiahtei, le-a dezmorţit oasele pătrunse de ger şi i-a făcut veseli, vorbăreţi. Unul dintre curioşii care îi priveau, auzindu-i că vorbesc româneşte, le-a grăit într-o moldovenească dulce, făcându-le cunoştinţă şi spunându-le că şi el este moldovean din Basarabia, că de opt ani e aici, deportat fiindcă „fluierase în biserică". Era fericit fiindcă în acest timp nu mai auzise până acum limba lui maternă. A dispărut fără să spună ceva ca apoi să se reîntoarcă cu un coşuleţ plin cu ouă, peşte prăjit, o raţă friptă şi câteva sticle de „kwass", un fel de bere. Biet neam românesc! Dat ţi-a fost să fii împrăştiat pe acest glob, să serveşti şi să fi supus altor stăpâni şi altor interese. Şi de data asta s-a dovedit însă, că *„sângele apă nu se face!"*

Până la sosirea trenului, moldoveanul deportat din Basarabia în Siberia nu s-a despărţit de conaţionalii săi pe care, ca printr-o minune, i-a întâlnit la celălalt capăt al lumii.

https://biblioteca-digitala.ro

Trenul acum aleargă cu ei prin stepele albe ale Siberiei. Când i-a adus, era totul încă verde şi Baikalul înconjurat de dealuri împădurite le procurase o privelişte superbă, iar acum totul era îngheţat şi trist, numai în sufletul lor izvora ceva cald şi vesel, asemănător cu fericirea. Clasa a treia a trenului îi făcea să guste cu plăcere binefacerile civilizaţiei. După zile de călătorie, la Novosibirsk, au schimbat trenul, traversând stepa kirkiză spre Semipalatinsk, oraşul aşezat pe râul Irtîş, ţinta călătoriei lor, unde erau concentraţi din diferite lagăre siberiene voluntarii cehi. Şi de data aceasta au aflat, spre marea lor bucurie, că au sosit deja şi câţiva voluntari, ofiţeri şi soldaţi români. Fiind conduşi la ei, au fost primiţi cu căldură frăţească şi, de câte ori venea un grup nou, era un prilej de sărbătoare pentru toţi. După două luni numărul lor era deja mare şi într-o zi a sosit ordinul de plecare spre lagărul de concentrare de la Darniţa, unde se adunau Voluntarii români.

Darniţa, această localitate climaterică a bogătaşilor din Kiev, a devenit un nume scump voluntarilor. Doar aici şi-au regăsit rude, prieteni, după atâţia ani de despărţire. Localitatea, atât de părăsită până atunci, a înviat, deşi era în plină iarnă. Cele câteva „Lafka", un fel de ceainărie-lăptărie, în care puteai mânca şi o prăjitură sau bea kwass, şi magaziile erau pline de „dobrovolţi", voluntari care se cinsteau unii pe alţii, regăsindu-se. La început a mers astfel, cu atât mai mult că unii aveau şi ceva economii, dar când şi-au dat seama că cele 50 de ruble, soldă lunară ce o primeau ofiţerii în baza convenţiei cu monarhia austro-ungară, aici, în Rusia europeană nu ajungeau, fiindcă viaţa era incomparabil mai scumpă decât în oraşele siberiene, era deja prea târziu. Se găseau într-o regiune care era secătuită de necesităţile de aprovizionare ale frontului. În urma acestora, voluntarii au început să se organizeze pe grupurile de vile unde erau cazaţi şi să-şi facă, în comun, o viaţă mai economicoasă, cu atât mai mult că, prin contribuţia lor, căutau să îndulcească şi viaţa acelora care nu aveau leafă de ofiţeri şi în afară de hrana slabă, nu primeau nimic din partea guvernului rus. Se mai adăuga la aceasta şi faptul că generalul von Eiche, comandantul lagărului, de origine germană, îi duşmănea.

Cu toate că s-a scris şi s-a intervenit la guvern şi la diferite personalităţi de la Iaşi, preluarea voluntarilor de către statul român întârzia. România, după retragerea din 1916, s-a redus numai la Moldova, cu o populaţie mărită la mai mult ca dublu. Lupta cu mizeria, cu tifosul exantematic şi altele au făcut ca (*sic!*) conducerea ţării să fie ocupată cu aceste probleme, deci soartei voluntarilor să nu-i acorde un prea mare interes şi nici prea mare încredere, prin faptul că nu era bine stabilit că aceşti voluntari nu ar fi nişte aventurieri, care dacă nu vor fi controlaţi s-ar putea ca printre ei să se strecoare elemente periculoase ale spionajului austriac-ungar.

Pe măsură ce întârzia primirea voluntarilor în armata română şi viaţa se scumpea din zi în zi şi îmbrăcămintea şi hainele se distrugeau. Cu toate economiile făcute de fiecare, cele 50 de ruble nu mai ajungeau. Ofiţerii duceau acum mari lipsuri, iar soldaţii trăiau în mizerie. Din când în când unii îşi manifestau nemulţumirea faţă

https://biblioteca-digitala.ro

de fraţii din România şi era de temut ca aceste nemulţumiri să nu se întindă ca o racilă şi să sugrume elanul şi patriotismul lor. Cu venirea primăverii şi în legătură cu autorităţile ruseşti, conducerea voluntarilor a reuşit să trimită o mare parte dintre voluntarii soldaţi la muncile câmpului şi să plaseze meseriaşii, astfel că viaţa şi câştigul acestora nu numai că era asigurat, dar ei, la rându-le, îşi ajutau prietenii fără vreo posibilitate de câştig. Se mai auzea că generalul von Eiche, comandantul lagărului teritorial din care făcea parte şi lagărul de la Darniţa, ar fi propus ca voluntarii români, nemaifăcând parte din armata austro-ungară şi ca atare nemaifiind îndreptăţiţi la leafa de 50 de ruble stabilită pentru prizonieri, să nu o mai primească, cerând să fie sistată plata acestor bani.

În asemenea frământări, în viaţa voluntarilor, apariţia părintelui Vasile Lucaciu[21] şi a locotenentului Vasile Stoica, i-a electrizat şi le-a ridicat moralul şi acelora care începeau să-l piardă. Aceşti doi luptători ardeleni erau în trecere spre America, unde se duceau să solidarizeze lumea românească de acolo cu interesul problemelor naţionale. Fiind invitaţi la Darniţa, au fost primiţi cu însufleţire şi văzând numărul mare şi situaţia în care se găseau voluntarii, au promis să intervină imediat, printr-un memoriu la guvern şi scrisori către diferite personalităţi, în favoarea lor, relatându-le cele văzute la Darniţa. În urma memoriului marelui luptător al Ardealului, la scurt timp, a sosit şi Octavian Goga, apoi colonelul Pietraru. Aceştia, după ce s-au convins că în rândul voluntarilor se găsesc adevăraţi patrioţi şi oameni de mâna întâi a românilor din provinciile robite, reîntorcându-se la Iaşi, au convins guvernul care a trimis, în frunte cu colonelul Pietraru, ofiţeri instructori şi fondurile necesare pentru întreţinerea şi echiparea voluntarilor cu uniforme româneşti. Preluarea a fost făcută. Nu mai avea nimeni emoţie dacă propunerea generalului von Eiche va fi primită. Putea să-şi ţină Rusia cele 50 de ruble, căci nu mai era nevoie de banii ei. Moralul era ca şi mai înainte. Acum puteau să afirme cu toţii, cu tărie, că există o legiune a voluntarilor români, originari din monarhia austro-ungară, care, în numele neamului robit, îşi cer dreptul la viaţă şi libertate. În acest sens s-a făcut şi un manifest către popoarele neutre şi beligerante, care a avut un răsunet extrem de important pentru cauza neamului de dincolo de Carpaţi.

Voluntarii îşi plimbau mândri uniformele noi, româneşti, pe străzile Kievului, spunând *„rumânski dobrovoletz"*. Copiii unui popor mic, cu o ţară pe jumătate ocupată de inamic, merg să se înroleze, nesiliţi de nimeni, sub drapelul lor sfânt şi pentru acest fapt populaţia din Kiev le arăta simpatie oriunde îi întâlnea. Cum vorba românească se auzea des, s-au făcut cunoştinţe şi legături cu studenţii, militarii, funcţionarii proveniţi din Basarabia şi fiindcă aceştia înşişi nu se

[21] Vasile Lucaciu, preot, publicist, om politic; n. 1852, Apa; studii teologice la Roma (1868–1874), profesor la gimnaziul regal din Satu Mare, la gimnaziul din Losont, membru al comitetului executiv al P.N.R., secretar general P.N.R., deputat în parlamentul din Budapesta, redactor la „Revista catolică", după unire deputat în parlamentul României.

https://biblioteca-digitala.ro

cunoșteau între ei, la inițiativa mai multor camarazi, conducerea Corpului Voluntarilor s-a hotărât să organizeze serbări cu un program variat, la care să fie invitați și frații basarabeni. Fiecare dintre ei, rugat fiind să-și aducă cunoscuți cât mai mulți, manifestația românească a dat posibilitatea ca acești români basarabeni să se cunoască între ei și să se hotărască înființarea unei asociații a moldovenilor din Basarabia.

A sosit și marele moment pe care voluntarii îl așteptau cu atâta ardoare, ordinul de plecare spre țară a primului eșalon, adică un batalion încadrat cu ofițerii săi și încă alți două sute de ofițeri fără trupă. Comandamentul lor, în legătură cu cel al rușilor, hotărâse ca ziua plecării să se facă în cadrul unei manifestații cât mai impozante și pentru aceasta, pe tot parcursul defilării prin oraș, s-a adunat lume care-i ovaționa. Era doar o pildă de spirit de sacrificiu pentru toată lumea.

Într-o zi frumoasă de început de iunie a anului 1917, batalionul de marș, în sunetele muzicii militare ruse, în frunte ducând un minunat drapel românesc, mărșăluia mândru spre gară fiind ovaționat pe tot parcursul de lumea adunată și de camarazii lor români, rămași să-i urmeze în alte transporturi. La gară erau așteptați de prieteni care țineau să fie alături de ei până în ultimul moment al despărțirii, aducându-le pachete și diferite atenții, arătându-și dragostea pentru aceia care se duc să moară pentru idealul visat atâtea veacuri de-a rândul.

Goarna sună îmbarcarea și cu toată dorința de a merge în țară, totuși despărțirea n-a fost ușoară. Fiecare se gândea în sine că poate pentru ultima oară le strângea mâna sau îi îmbrățișa pe acești prieteni care, în timpul când erau copiii nimănui, cu caracteristica ospitalitate rusească, au fost primiți în casele lor deschise și în sufletele lor. Maruse, Vande, Aniuțe, Ivani, Borișii le deveniseră frați și surori și acum își ștergeau câte o lacrimă, văzând cum trenul îi desparte de Victori, Ioni, Remuși, Octaviani și alții. Dar corul sublocotenentului Medrea îi trezește: *„La arme, ce-i de-un sânge și de-o lege!"* Și ca la o comandă, din peste o mie de piepturi răsună puternic cântecul de luptă al fratelui Iosif.

A doua zi dimineață au ajuns la Bălți unde, spre surprinderea lor, li s-a făcut o manifestație de simpatie de către studenții cunoscuți la Kiev și de către lumea românească a moldovenilor adunată de ei. Tot de la ei au aflat că la Chișinău sunt așteptați. Asociația moldovenilor basarabeni căuta astfel să-și arate recunoștința acelora care i-au adunat și i-au făcut să se cunoască. La trecerea peste Prut, la dorința voluntarilor, trenul a fost oprit. Toată lumea a coborât din vagoane și a sărutat cu evlavie pământul românesc. Moment înălțător! Ostași și ofițeri se îmbrățișau. Unii, mai emotivi, plângeau, alții cu un entuziasm exaltat, chiuiau și dansau. Suferințele închise din generație în generație în piepturile lor de transilvăneni au rupt zăgazurile și se revărsau acum sub formă de puhoi al entuziasmului. Garda pentru paza podului, niște moșnegi glotași, a fost luată în iureșul horei frățești pe pământul valah. Chiuiau moșnegii întrecându-se cu voinicii de peste munți și chiuiturile lor nu se deosebeau întru nimic de cele ale

https://biblioteca-digitala.ro

transilvănenilor. Erau doar toţi din acelaşi aluat. Tot timpul călătoriei spre Iaşi, ferestrele şi uşile vagoanelor erau ocupate, voluntarii privind holdele înverzite şi satele pe lângă care treceau. Trenul alerga spre oraşul făgăduinţei, capitala ţării libere, Iaşul, şi, când au apărut dealurile şi în zare turlele bisericilor, o nerăbdare a pus stăpânire pe toată lumea.

În fine, au ajuns. Trenul intră încet în gară. Cei ce aveau norocul să ocupe un loc la fereastră sau la uşă, tălmăceau celor dinăuntru tot ce vedeau. Se aude muzica militară. O melodie cunoscută. Da, sunt primiţi cu „Deşteaptă-te Române!", cântecul atât de scump acelora de peste munţi. Unii, înnebuniţi, sar din mersul trenului şi toţi strigă, *„Trăiască! Uraaa! Trăiască! Uraa!"* Trenul opreşte. Toată lumea coboară şi se înşiruie disciplinat în linie, căutând parcă să repare greşelile provocate de entuziasm, călcând regulile unei comportări ostăşeşti, apoi comenzi scurte şi voluntarii defilează pentru prima dată în faţa drapelului ţării şi în faţa companiei de onoare.

În Piaţa Gării, unitatea de voluntari ia formaţie de linie, având în faţa lor Regimentul oltenesc 5 Vânători, care dădeau onorul fraţilor de peste munţi. Goarnele sună onorul la general. Din maşină coboară un general care se impune prin ţinuta lui ostăşească. Este comandantul Corpului de Armată, generalul Nicolae Petala[22]. Sosesc apoi generalii Prezan şi alţii din mărimile militare. Se dă ordin de rupere a rândurilor pentru o înfrăţire între ostaşii de peste munţi cu cei din Regat şi în această îmbrăţişare s-a pecetluit legământul de luptă sub acelaşi steag, pentru acelaşi ideal. Dându-se ordin de încolonare, în frunte mărşăluiesc voluntarii, pe străzile pe unde treceau fiind aclamaţi de o lume care îi sărbătorea, aruncându-le flori, spărgând cordoanele poliţieneşti şi pornind alături de ei, femei, bărbaţi, copii într-un entuziasm delirant. Era suflul unei Românii bătută, suferindă, înfometată, dar eroică, neînvinsă încă şi plină de încredere în viitor.

„Au venit fraţii noştri! Să murim sau să învingem împreună!"

Lacrămile vărsate la Iaşi în ziua aceea au fost fierbinţi şi au încălzit şi inimile cele mai deznădăjduite, dând speranţe şi mângâierea că sacrificiile de până acum n-au fost zadarnice. În Piaţa Unirii, la statuia lui Cuza Vodă, i-a aşteptat guvernul în frunte cu Ionel I.C. Brătianu, generalul francez Berthelot, misiunile diplomatice şi militare şi tot ce avea România mai reprezentativ. Au vorbit Ionel I.C. Brătianu, Octavian Goga, Nicolae Iorga, Iancu Nistor şi le-a răspuns, în numele Corpului Voluntarilor, prin seniorul lor, vajnicul avocat român Victor Deleu. Terminându-se şirul discursurilor, muzicile militare au intonat hora. Era, într-adevăr, „Hora

[22] Nicolae Petala, studii: Şcoala militară de ofiţeri şi Şcoala de artilerie, Şcoala militară din Bruck, Şcoala superioară de război din Torino, a luptat aproape în toate luptele din Marele Război; general de brigadă, commandant al Armatei I (1916), general de divizie, a condus comandamentul trupelor de vest de la Cluj (1921–1924), Inspector general al armatei şi al învăţământului militar.

https://biblioteca-digitala.ro

Unirii", jucată cu foc de miile de oameni. În mijlocul participanților au intrat pe neobservate trei ființe, care fiind recunoscute au fost viu aclamate de popor. Erau principesele Elisaveta, Marioara și Ileana. Voluntarii erau copiii alintați de către toată lumea. Fiecare țineau ca din puținul lui să facă parte fraților de peste munți. Le umpleau buzunarele cu țigări, așa de greu achiziționate pe atunci și adresele lor ca să-i aibă musafiri, care erau așa de numeroase că, dacă voluntarii ar fi răspuns acestor invitații, în loc să plece pe front, ar fi trebuit să facă serviciul în garnizoana Iași.

Dar la sunetul goarnelor pentru adunare, ostașii cu greu au putut să se rupă din mijlocul populației pentru a răspunde prompt semnalului dat. Coloana batalionului de vânători a defilat apoi prin fața palatului Cuza, din balconul căruia regele Ferdinand le primea defilarea. Continuându-și marșul pe strada Lăpușneanu, în poarta Liceului Militar, dintr-o mașină deschisă, Regina cu Principesele le aruncau flori. Au fost găzduiți în cazarma Regimentului 5 Vânători și încă în seara aceea li s-au distribuit armele și echipamentul în vederea depunerii jurământului.

A doua zi, 8 iunie 1917, dimineața, voluntarii s-au încolonat, de data aceasta în frunte cu Regimentul 5 Vânători, pornind spre platoul Șorogari, unde urma să aibă loc legământul ce-l făceau Regelui și Patriei Române. În fața familiei regale și a mitropolitului țării, mitropolitul Pimen al Moldovei, voluntarii au depus jurământul de credință pe tricolorul românesc, devenind astfel ostași ai neamului lor. Terminându-se actul sărbătoresc, asistența a plecat, rămânând ei cu M.S. Regele și mai marii oștirii și unitățile din Vechiul Regat pentru prăznuirea acestei mari zile. Pe platoul Șorogarilor, grupurile ostașilor se înveseleau, întrecându-se în cântece și jocuri, fiecare ținând să arate cum e la ei acasă. Când însă corul voluntarilor, condus de maestrul Medrea a intonat *„Trăiască Regele!"*, toată lumea a rămas nemișcată, pentru ca la terminarea imnului, uralele să fie nesfârșite. Executând corul voluntarilor, în continuare, cu atâta elan și perfecțiune cântece patriotice, a impresionat și pe M.S. Regele care, emoționat, s-a dus de-a dreptul la sublocotenentul Medrea, l-a îmbrățișat spunându-i:

—Acest sărut depus pe obrajii dumitale, este sărutul dat de regele României, Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei.

Foștii supuși ai împăratului monarhiei dunărene, neobișnuiți fiind cu un gest atât de cald din partea unui cap încoronat, au rămas uluiți pentru un moment, ca apoi să izbucnească într-un entuziasm de nedescris. Abia acum au priceput că cel ce a dat sărutul e Regele Neamului, iar cel ce a domnit peste ei și pentru care secole la rând s-a sacrificat bietul popor de peste munți era străin de ei, era un împărat care le cerea totul, le poruncea ca și robilor, în schimb nu le dădea nimic. Ca un fulger a trecut prin mintea fiecăruia tragediile lui Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu și alții, mințiți, batjocoriți și uciși pentru că așa a vrut împăratul și politica lui de *„divide et impera"*. Toate prin care trecuseră voluntarii de câteva zile îi exaltaseră. Era prea mult pentru sufletele lor.

https://biblioteca-digitala.ro

—M-a ţucat împăratul! repeta Medrea şi ochii lui negri îi ardeau.

Reîntorşi la cazarmă, băieţii comentau fiecare clipă a cestor zile înălţătoare. Noaptea s-au trezit în ţipete şi zgomote de luptă. Sublocotenentul Medrea îl sugruma pe locotenentul Herbert von Schlegelnstein strigându-i:

—Spionule, ai venit în rândurile noastre ca să ne vinzi!

Cu mare greutate a putut fi imobilizat de ceilalţi. Înnebunise. A fost internat la spitalul de boli nervoase, unde, după câteva luni, s-a stins lăsând un mare gol în muzica românească acest ardelean plin de talent, căruia Conservatorul din Viena îi prezise un mare viitor.

În jurul acestei întâmplări s-a discutat mult şi i-a făcut pe voluntari să examineze mai îndeaproape situaţia lui von Schlegelnstein, să-şi pună întrebarea: *„Ce l-a făcut pe acest distins ofiţer activ de artilerie, german, să intre în rândurile lor?"* I s-a mai pus această întrebare şi la Darniţa, la care el răspundea că, fiind convins de pierderea războiului de către Puterile Centrale, el, ca sas şi locuitor al Ardealului, va putea întotdeauna să se ridice în interesul alor săi, ca unul care a luptat în armata română. Argumentele lui erau destul de slabe, totuşi voluntarii au fost siliţi să-l primească în urma unei adrese ce o avea asupra lui din partea Statului Major al lui Brussilov către comandantul Corpului Voluntarilor în care se spunea că: locotenentul Herbert von Schlegelnstein, după ce dezertase de la austrieci, a fost prezentat la Statul Major al generalului Brussilov, unde a dat importante informaţii asupra sectorului din care făcuse parte şi celelalte, vecine, şi cum cele expuse de el corespundeau informaţiilor culese de la alţi prizonieri, locotenentul a câştigat încrederea comandamentului rusesc care, la dorinţa lui, l-a trimis la Darniţa.

O delegaţie a voluntarilor s-a prezentat, în cel mai mare secret, la comandantul Corpului de Armată (generalul Nicolae Petala), arătându-i cum a ajuns locotenentul von Schlegelnstein în rândurile lor şi bănuielile lor faţă de acest ofiţer, cum că nu ar fi de bună credinţă.

Luând act de cele spuse de ei, generalul, după un scurt timp, le-a răspuns:

—Îl voi da în grija unui colonel, comandant al unui regiment de artilerie în refacere, care-i om inteligent şi cu multă energie. Dacă se vor dovedi cele ce dumneavoastră bănuiţi, locotenentul îşi va lua pedeapsa. În caz contrar, vă cer să vă luaţi angajamentul de a-i face amendă onorabilă. Nu vorbiţi nimănui despre cele ce am discutat.

Delegaţii voluntarilor au mai rugat pe general ca odată cu împărţirea locotenentului la unitatea indicată, să fie repartizaţi şi sergentul Voica şi caporalul Pârvu, fiind aceşti subofiţeri deştepţi, oameni de încredere şi care s-au dovedit a fi tot timpul admirabile elemente de informaţii în Corpul Voluntarilor.

Mult mai târziu, într-o zi, locotenentul Dacian a fost trimis de la unitatea lui, la comandamentul Corpului de Armată ca să asiste la procesul locotenentului von Schlegelnstein. A întâlnit acolo mai mulţi cunoscuţi voluntari, care de asemenea au fost chemaţi de la unităţile lor cu acelaşi scop. Bietul Medrea în nebunia lui a văzut

https://biblioteca-digitala.ro

adevărul. Von Schlegelstein era spion. La comandament au aflat adevărul. Colonelul Georgescu, conform instrucțiunilor primite, l-a pus pe nou repartizatul locotenent von Schlegelnstein la unitatea sa sub observație. Cei doi subofițeri ardeleni erau, în secret, colaboratorii săi, care s-au dovedit a fi foarte abili în felul lor de a se comporta. În regiment nimeni nu-i simpatiza din cauza firii lor neadaptabile la obiceiurile armatei române și, spre deosebire de camarazii lor olteni, întotdeauna veseli, aceștia doi aveau firea închisă, morocănoasă și întotdeauna gata să critice și să-și arate nemulțumirea. Se izolau de ceilalți, discutând pe șoptite și din cauza asta au atras asupra lor bănuiala, atât a ofițerului, cât și a soldaților care, în diferite rânduri, raportau acest lucru colonelului. Locotenentul von Schlegelnstein, găsindu-i odată iarăși retrași într-un colț al cantonamentului, s-a dus la ei spunându-le:

—Ce-i cu voi? Ce complotați? De ce dați ocazie să vă urască și ofițerii și soldații? Ce, aveți gânduri ascunse? Trebuie să vă schimbați atitudinea.

—Domnule locotenent, dumneavoastră vă putem spune și poate ne veți înțelege. Nouă ne pare foarte rău de ce am făcut. Nu trebuia să venim în România. Căci, vedeți, noi acum suntem convinși despre victoria alor noștri (Puterile Centrale) și atunci cum ne vom mai întoarce la familiile noastre? Ne-am luat ca oile după vorbele altora, ca astăzi să ducem lipsuri, să flămânzim sau să murim de tifos exantematic. Era mai bine în prizonierat decât aici. Nici cu oamenii de aici nu ne împăcăm, căci sunt cu totul altfel decât noi. Noi am vrea să ne reîntoarcem iarăși în lagărele de prizonieri, dar nu știm cum să o facem.

Ofițerul i-a sfătuit să nu facă vreo prostie, să aibă răbdare, căci el va avea grijă de ei. Seara, colonelul Georgescu avea prima dovadă că în jurul locotenentului trebuia mărită atenția, dând totodată instrucțiunile necesare celor doi subofițeri. Peste câteva zile Schlegelnstein i-a găsit din nou pe Voica și Pârvu retrași într-o discuție.

—Iarăși complotați băieți? V-am mai spus că faceți rău. La popotă ofițerii v-au discutat, iar colonelul spune că vă pune sub observație. Aveți răbdare și încredere în mine. Nu sunt și eu ardelean ca voi?

—Nu mai stăm domnule locotenent, nu mai stăm! Suntem hotărâți să plecăm.

Locotenentul a rămas un moment pe gânduri, apoi le-a zis:

—Măi băieți, eu vă vreau binele. Nu se face aceasta așa, fără cap. Așteptați, căci în curând îmi vine rândul să intru ca ofițer de serviciu. M-ați înțeles, măi? Aveți răbdare!

În aceiași zi colonelul Georgescu avea o nouă dovadă despre felul de a gândi al locotenentului von Schlegelnstein. A sosit și ziua când locotenentul a intrat ca ofițer de serviciu pe regiment și colonelul a împănat spre seară zona comandamentului cu agenți și patrule cerute de la alte unități, pentru a nu se face vreo indiscreție și noaptea, când toată lumea se odihnea, ofițerul de serviciu i-a sculat pe cei doi ardeleni, spunându-le să-l urmeze. Ieșind în afara cantonamentului, adăpostiți la podul șoselei, sergentul l-a întrebat pe locotenent:

—Ce facem acum?

https://biblioteca-digitala.ro

—Aşteptăm în cea mai mare linişte, a fost răspunsul.

După un timp au zărit în depărtare farurile unei maşini, care apoi s-au stins şi în întuneric se auzea cum maşina se apropia încetişor. La un semnal dat cu flacăra brichetei ofiţerului, maşina s-a oprit. În timp ce ofiţerul voia să urce, cei doi subofiţeri l-au imobilizat, iar de după tufele de lângă şosea şi din şănţuleţul râului s-au ridicat umbre înarmate, care au înconjurat maşina.

—M-aţi trădat! au fost cuvintele lui Schlegelnstein.

—Aţi trădat, herr oberleutnant!, a răspuns sergentul Voica.

A doua zi colonelul Georgescu, în faţa unităţii, i-a lăudat pe cei doi subofiţeri, dându-i ca exemplu de ostaşi şi patrioţi. Abia acum s-au lămurit, atât ofiţerii, cât şi soldaţii asupra ţinutei nesuferiţilor de ardeleni, pe care i-au suspectat tot timpul şi i-au bârfit.

În faţa Curţii Marţiale oberleutnantul von Schlegelnstein a avut o ţinută ostăşească ireproşabilă. A recunoscut totul spunând:

—Cum putea un ofiţer german să-şi trădeze împăratul? Am dezertat cu ştirea alor mei. Am fost interogat la Statul Major al lui Brussilov şi am dat o situaţie exactă a trupelor din sectorul din care făceam parte, care a consunat cu fragmentele de informaţiuni culese de la alţi prizonieri. Realitatea este că, atunci când dădeam eu aceste informaţiuni, acele unităţi au trecut în rezervă, fiind înlocuite cu altele proaspete. Am spus doar situaţia zilei precedente şi am trecut sub tăcere situaţia prezentă. Nu eram obligat să ştiu decât ce a fost în momentul aşa-zisei mele dezertări. Faţă de acestea, fiind mulţumiţi cu mine, le-am cerut să fiu trimis într-o formaţiune de voluntari ardeleni, fiind eu însumi din Transilvania. Mi s-a aprobat acest lucru şi astfel am obţinut o adresă către Corpul Voluntarilor din Darniţa. M-am gândit că, fiind acoperit astfel, cu titlul de voluntar, voi putea să-mi servesc mai uşor împăratul şi patria. În timpul cât am stat la Darniţa-Kiev, am putut stabili legătura cu serviciul nostru de spionaj şi mi-am făcut datoria. Nu-mi iert că am căzut prosteşte în braţele celor doi ţărani care, recunosc, şi-au jucat bine rolurile. Faţă de oameni rafinaţi îţi iei întotdeauna măsuri de apărare, iar pe cei mai simpli îi desconsideri şi din cauza aceasta faci greşeli, ca apoi să cazi tocmai prin ei.

Întrebat ce părere are despre armata română, a răspuns:

—Am o părere bună despre soldatul român. Sunt iuţi, rezistenţi, se mulţumesc cu puţin şi prind repede, cu inteligenţa lor înnăscută, dar sunt individualişti, n-au coeziune. Ofiţerii sunt bine pregătiţi, patrioţi, dar prea vorbăreţi, astfel că un spion poate culege mult de la ei. În ceea ce priveşte legăturile dintre ei şi subordonaţi, sunt mai apropiaţi sufleteşte decât cei din armata austro-ungară, dar cad în greşeala fratelui mai mare, care de multe ori abuzează de dreptul primului născut şi crede că-i revine lui dreptul de a împărţi aşa cum lui îi convine şi de a sancţiona, chiar în afara celor stabilite prin regulamente. Uită des că şi ostaşul este apărător de ţară şi nu trebuie înjosit prin înjurături şi lovituri. Demnitatea este a omului, trebuie respectată şi ea nu se măsoară după grade. Pentru ce am făcut îmi aştept

https://biblioteca-digitala.ro

pedeapsa şi nu regret nimic, căci mi-am făcut datoria şi numai datoria faţă de împăratul şi patria mea.

În faţa plutonului de execuţie n-a lăsat să i se lege ochii şi şi-a scos din sân boneta sa cu iniţialele împăratului Franz Josif, pe care şi-a pus-o pe cap şi a murit strigând *„Hoch mein Kaiser! Hoch mein Vaterland!"*

Şi acum, undeva, în cer sus, s-au întâlnit cei doi duşmani, dar amândoi patrioţi, locotenentul Medrea şi locotenentul von Schlegelnstein, s-au iertat şi împăcat, fiecare din ei, erou al neamului său.

După ce au depus jurământul, voluntarii au mai petrecut câteva zile în Iaşi şi apoi au fost repartizaţi la diferite unităţi din ţară, răspândindu-se.

Zeno Dacian a fost chemat la Corpul de Armată, unde şeful de Stat Major i-a comunicat că generalul comandant Nicolae Petala intenţionează să-l facă aghiotantul său. A fost prezentat generalului, căruia Zeno i-a mulţumit, rugându-l totodată să-i permită să plece pe front la o unitate de cavalerie, dorind să lupte în linia întâi. Impresionat de asemenea cerere a ofiţerului, generalul i-a strâns mâna dându-l, celor din faţă, ca exemplu de cum trebuie să fie un ofiţer. Regimentul din care făcea parte Zeno era tocmai în refacere în urma pierderilor suferite în ultimele lupte şi astfel a putut să se familiarizeze cu regulamentele şi spiritul armatei române. Începându-se marea ofensivă a lui Makensen, pentru a da o ultimă lovitură armatei române şi pentru ca să ocupe şi restul ţării, unitatea din care făcea parte Zeno a trebuit să intre din nou în luptă, unde acum era nevoie de fiecare rezervă, cu atât mai mult cu cât unităţi ale marelui aliat au părăsit frontul nemaivoind să lupte. În această mare încleştare parcă au reînviat virtuţile neamului. Fiecare luptător, conştient că-şi apără glia, cu toate că frontul se baza acum numai pe bietul ostaş român, rău îmbrăcat, insuficient hrănit, înşelat şi părăsit, el a dat dovadă că atunci când i s-au pus la dispoziţie „sculele", a putut să-l facă pe inamic să înţeleagă că *„Pe-aicea nu se trece!"*. Diviziile atacatoare ale spărgătorului de fronturi Makensen s-au sfărâmat una după alta de dârzenia ostaşului român şi frontul a rămas acelaşi. Doaga şi Patraşcanii generalului Cristescu[23], Mărăşeştii şi Răzoarele generalului Eremia Grigorescu[24], rămân locuri la care sufletul românesc trebuie să se închine cu evlavie.

---

[23] Cristescu Constantin (1866–1922), general de artilerie; studii: Şcoala Politehnică de la Fontainebleau şi la Şcoala superioară de război de la Paris, profesor şi comandant al Şcolii de război din Bucureşti, subşef al Marelui Stat Major, şef de Stat Major al grupului Sud al Armatei II, în 1916 primeşte comanda Armatei de Nord, în decembrie 1916, subşef al Marelui Cartier General, în 1917 comandantul Armatei I, în 1918 şef de Stat Major al Armatei, general de corp de armată.

[24] Eremia Grigorescu (1863–1919); studii militare: Şcoala militară din Bucureşti, Şcoala de aplicaţie de artilerie şi geniu, cursuri de matematică la Sorbona; general de brigadă (1915), general de divizie (1917), general de corp de armată (ianuarie 1918), comandantul Diviziei a 15-a, remarcat în luptele de la Oituz şi Mărăşeşti, ministru de război, inspector general al armatei până la sfârşitul vieţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Escadronul locotenentului Zeno Dacian primise ordin să se deplaseze într-o comună din nordul Moldovei, pentru siguranţa fabricii de spirt din comună faţă de trupele aliate, care se înapoiau de pe front. Cu misiune asemănătoare a plecat şi celălalt escadron din Divizionul I al Regimentului de Roşiori, de sub comanda locotenentului Horia Fărăşan.

Într-una din zile s-a refugiat la fabrica de spirt o tânără moldoveancă, ţinându-şi copilul în braţe. Biata femeie, plângând, îi povestea lui Zeno că pe când îşi gătea în vatră fasolea, un ostaş ... voia să-şi bată joc de ea, dar a reuşit să se smulgă din braţele lui, punând mâna pe oala în care fierbea fasolea şi, pentru că soldatul s-a repezit din nou la ea, în disperare, i-a aruncat-o în cap, opărindu-l îngrozitor, apoi şi-a luat copilul cu care, trecând prin grădini, a fugit la fabrică. Le cerea să fie apărată ea şi copilul ei, repetând printre sughiţuri că şi soţul ei este pe undeva, pe front. După ce Zeno o linişti şi sanitarul escadronului i-a pansat degetele arse, pe care păruse până atunci că nici nu le observase, sub scutul serii a fost transportată în oraşul Botoşani, pentru a evita orice neînţelegere între cele două armate. Această precauţiune a fost cu atât mai necesară, cu cât din cauza arsurilor grave care l-au orbit pe agresor, acesta era pe moarte. Nimeni, în afară de cei de la fabrică, n-a ştiut unde a dispărut femeia.

Plecând unităţile care erau numai în trecere, satul a reintrat în linişte, iar Zeno a profitat de ocazie ca să-l viziteze pe Fărăşan, care staţiona cu escadronul său în satul E... la o distanţă de 17 kilometri. Au fost reţinuţi la masă de boierul moldovean U... dar, deodată, liniştea lor a fost tulburată de trompete şi zgomotul produs de unităţi în marş, ceea ce i-a făcut să iasă pe terasa conacului. Au văzut venind o coloană de călăreţi pe strada principală a satului. Curând conacul a fost invadat şi în frumosul parc, focurile aprinse luminau ca ziua, iar carnea de pe frigări, procurată din vietăţile rechiziţionate, umplea văzduhul cu miros. În conac şi în parc unii petreceau, iar alţii priveau întrebându-se care va fi sfârşitul? Nici măcar vinul păstrat cu sfinţenie ani de zile de boierul U... pentru nunta fetei sale n-a fost respectat. Anca, o copilă de 15 anişori, prin frumuseţea ei a atras atenţia înainte de a putea să dispară. Veselii musafiri cereau să fie prezentată „gazda gospodina" şi cereau să le cânte la pian, ca nişte oameni care iubeau şi se pricepeau la muzică. Tatăl, văzând că unii dintre ei îşi cam pierduseră controlul de sine, şi-a împărtăşit lui Zeno şi lui Fărăşan îngrijorarea şi temerea sa faţă de eventualele urmări, cerându-le sfat asupra celor ce erau de făcut, repetând trist:

—Bine că maică-sa nu mai poate vedea toate acestea.

Cei doi şi-au făcut de lucru într-un mic salonaş când, spre surprinderea lor, unul dintre musafiri i-a urmat spunându-le:

—Domnilor, fata trebuie dusă neapărat.

Cum nu purta niciun grad, Zeno l-a întrebat:

—Domnule, n-aveţi grad, nu ştiu cum vă cheamă, dar daţi-mi voie să vă strâng mâna ca unui om cinstit.

https://biblioteca-digitala.ro

Acesta i-a întins mâna, spunându-i:

—Ce importanţă prezintă numele odată ce gândim la fel şi ne stimăm reciproc? Profitaţi de faptul că le voi atrage atenţia asupra unui joc de cărţi.

A salutat şi s-a reîntors în salonul mare. Curând se auzi vocea lui puternică:

—Cine vrea să joace un stoss?

Când au dat buzna în sufragerie, Fărăşan i-a şoptit Ancăi să se strecoare neobservată şi să-l aştepte în camera servitoarei, iar pe boier, după ce l-a lămurit, Zeno l-a aşezat la masa de joc să-şi piardă banii şi să-şi întreţină musafirii. Fărăşan a revenit şi el şi l-a informat pe prietenul său că fata a fost travestită în ţărancă şi trecută peste gardul grădinii la un gospodar vecin, care o va duce cu căruţa la rudele ei din B. Amândoi ofiţerii s-au îndreptat spre grupul pasionat de cărţi şi s-au înţeles din priviri, atât cu tatăl fetei, cât şi cu necunoscutul. După o oră Zeno trăpăluia, urmat de roşiorul său, spre fabrica de spirt, unde era necesară prezenţa lui, ţinând seama de cele văzute la conac.

A doua zi Fărăşan a venit informându-l că ţăranul s-a reîntors, spunând fericitului tată că Anca este la rudele sale, n-au avut niciun neajuns, fiindcă au luat-o pe drumurile de pe câmpuri. Musafirii au plecat fără se întâmple ceva deosebit, decât că au lăsat un gol în pivniţele şi printre animalele proprietarului. Fărăşan s-a împrietenit cu acel distins om, care nu era altcineva decât prinţul O..., fost căpitan de dragoni şi prin el a mai cunoscut şi pe fostul locotenent Gli... Amândoi i-au împărtăşit că aşteaptă momentul când să se detaşeze de ai lor, lucru ce nu era aşa de uşor, fiind suspectaţi. Zeno era mulţumit că n-au aflat nimic despre fabrica de spirt şi că au luat cu totul altă direcţie.

În zilele ce urmară, coloane după coloane treceau prin regiune şi în urma raportului lui Zeno, autorităţile superioare au dispus transportarea spirtului depozitat acolo, oprindu-se orice activitate în fabrică, iar escadronul lui Zeno a fost rechemat la regiment.

România, rămasă complet izolată, a fost nevoită să încheie, la 5 martie 1918, preliminarele care au fost apoi definitivate, prin pacea încheiată la 7 mai 1918, între Puterile Centrale şi guvernul lui Alexandru Marghiloman.

Regimentul de roşiori din care făcea parte Zeno, cantona în satul D., de luni de zile. Efectivele mici, dictate de condiţiunile de pace, nu dădeau de lucru ofiţerilor, care lâncezeau şi se plictiseau în această aşa-zisă garnizoană, departe de oraş şi de calea ferată. Apariţia unei maşini a fost comunicată în tot cantonamentul cu repeziciune ca ceva senzaţional. Din toate părţile ofiţerii se îndreptau spre comandamentul instalat în conacul moşiei Ş.... Spre bucuria tuturor, în locul unei inspecţii inopinate, l-au găsit pe fiul comandantului de Corp de Armată (Vintilă Petala), fost ofiţer de rezervă în regiment, care acum venise să-şi viziteze prietenii. La apariţia lui Zeno, fostul său subaltern, a alergat spre el îmbrăţişându-l. Bunătăţile aduse pentru prieteni de tânărul Dan, în curând i-a făcut să uite că sunt într-un sat părăsit, departe de civilizaţie. Când s-au dus la culcare, fiecare gazdă cu musafirul său, Dan, rămaşi singuri, l-a întrebat pe Zeno:

https://biblioteca-digitala.ro

—Până când intenționezi să calci prin aceste noroaie?

Zeno tăcu. Dan continuă:

—Viața care o duceți vă abrutizează. Războiul s-a terminat.

Da, războiul se terminase, dar din nenorocire rău pentru Zeno. Apoi Dan continuă iarăși:

—Adjutantul tatei a fost avansat maior și pleacă pentru stagiu la trupă. Vrei să-i iei locul?

—Dacă tu crezi, accept.

După despărțirea lor, la o săptămână, Zeno a trebuit să-și ia rămas bun de la camarazi și escadronul său, plecând să se prezinte la noul său post.

După atâta timp petrecut prin tranșee și prin satele pline de praf și noroi, tânărul ofițer gusta cu plăcere viața ce-i oferea orașul și civilizația. Până ce și-a găsit o locuință, a fost găzduit de către prietenul său, Dan.

Generalul, dorind să petreacă câteva zile cu familia lui, care era la moșia unei rude a lor, l-a luat cu el și pe adjutantul său, care până atunci, afară de Dan, nu i-a cunoscut familia. Ospitalitatea moldovenească, distincția și bunătatea soției șefului său, cât și drăgălășenia fetei lor, l-a făcut să uite că e singur pe lume și de dorul după ai lui, pe care i-a lăsat undeva, pe meleagurile Banatului. După ce și familia generalului s-a reîntors din vilegiatură, cu toate că Zeno se mutase în noua sa locuință, orele libere și le petrecea în mijlocul lor, iar când, în urma unui accident de călărie, a fost nevoie să nu-și părăsească locuința câteva zile, afară de Dan, care stătea mai mult la el, îl vizită și generalul cu soția lui. Cu toate atențiile din partea lor, Zeno simțea că-i lipsește ceva. Era copila aceea zglobie, cu care nu se înțelegea și care în partidele de călărie, cu firea-i îndrăzneață, îi dădea atâtea emoții, această mică Alice pe care n-o văzuse de mai multe zile. Și-a adus aminte de cavalcadele lor, de una în care neascultătoarea Alice ținea neapărat să încalece pe „Vaska", calul pe care Zeno l-a cumpărat pe un preț mic de la un cavalerist rus, Nichita Cazek, ca singurul lucru ce-l mai avea. Acest animal de clasă înaltă avea un mare defect, era „ambaleur" și foarte greu de strunit. Cu toată opoziția lui Zeno, fata l-a încălecat, spunându-i:

—În definitiv ce ai dumneata cu mine? Nu-ți fie teamă.

Când au ajuns la câmp, Zeno, îngrijorat îi dădu câteva sfaturi la care Alice i-a răspuns ironic:

—Să trăiți, am înțeles domnule locotenent! și împingând roibul la galop, acesta, simțind o mână slabă, gonea înnebunit. Se ambalase. Calul mare și greoi, pe care încălecase Zeno, se distanța de Vaska cu tot efortul ce-l făcea călărețul. Pierzându-și șapca, fata cu părul despletit, alerga înaintea locotenentului care-i striga din toți plămânii:

—În arătură! În arătură!

De data aceasta, ascultându-i sfatul, Alice își conduse animalul înspre o arătură largă care, în urma ploii, era desfundată. Aceasta a făcut ca roibul, după câteva

https://biblioteca-digitala.ro

salturi, să se dea peste cap. Zeno, ajuns acolo, a sărit de pe cal şi a ridicat amazoana care, în afară de spaimă trasă şi de faptul că faţa-i, părul şi hainele îi erau pline de noroi, n-a păţit nimic altceva. Calul tremura lângă ea.

—Vezi Vaska ce mi-ai făcut? De ce eşti încăpăţânat?

Zeno, care-i rădea noroiul de pe haine cu un briceag, îi reproşa blând:

—Vezi că nu-i bine să fie cineva încăpăţânat? De acum înainte te voi numi domnişoara Nu-nu.

—Eşti foarte gentil domnule locotenent!

Au plecat spre casă supăraţi.

Tocmai când Zeno s-a însănătoşit şi şi-a reluat activitatea, au sosit ştirile că Bucovina şi provinciile de peste munţi au proclamat Unirea cu patria mamă, că regele cu generalul Berthelot au intrat în Bucureşti. Suflarea românească reînviată parcă, manifesta delirant şi în oraşul lor. După atâtea suferinţe şi renunţări în ultimii ani, lumea dornică de o altă viaţă, şi-a deschis casele şi invitaţiile se ţineau lanţ. Fracurile şi tunicile au ieşit de la naftalină, reluându-şi locurile prin saloane.

La una din petrecerile familiare, Zeno care valsa cu Alice (Elena Alice Petala, devenită mai târziu Elena Furlugeanu, soţia autorului), i-a şoptit:

—E târziu, domnişoară Nu-nu. Doamna, mama dumneavoastră, a spus să nu întârziem. Îl voi anunţa pe Dan să plecăm.

—Bine, vom pleca. Mama n-a putut să-mi găsească o „garde-dame" mai bună.

—Orice vă spun vă enervează. Nu mă prea simpatizaţi.

—Mi-e necaz pe dumneata că prea mă tratezi ca pe un copil.

—Eşti cel mai dulce, dar şi cel mai neastâmpărat şi neascultător copil din lume şi pe care l-am întâlnit vreodată.

În drum spre casă, Dan îi spuse lui Zeno:

—Am promis că o lăsăm acasă pe Alice şi noi ne întoarcem.

—Eu nu mă simt bine. Te rog să mă scuzi la gazde, îi răspunse Zeno.

Ochii fetei exprimau mulţumire. Luându-şi rămas bun de la ea, Zeno o întrebă:

—Eşti supărată pe „garde-dame" a dumitale?

—Nu sunt supărată, i-a răspuns ea.

În faţa casei sale, ordonanţa lui Zeno, Niculaie o distra pe servitoarea vecinului care, zărind din depărtare tunica roşie a ofiţerului, se făcu nevăzută. Zeno care ţinea mult la soldatul său, l-a apucat de ureche.

—Bine măi, pramatie, om însurat cu copil, e frumos ce faci tu? Nu ţi-e ruşine?

—Să trăiţi, domnule căpitan, aşa suntem noi, călăreţii.

—Mă băiete, se vede că Mariţa ţi-a dat de băut, de nu mai ştii nici ce grad am.

—Să trăiţi, domnul locotenent Mircea a sosit şi mi-a spus că aţi fost avansat căpitan şi eu voiam să fiu primul care să vă zic: La mai mare!

—Dar unde-i domnul locotenent Mircea?

—Doarme în camera dumneavoastră.

https://biblioteca-digitala.ro

Urmat de ordonanță, Zeno a intrat în locuință, unde Mircea, trezit din cauza zgomotului, s-a ridicat din pat, îmbrățișându-și prietenul.

—La mai mare, căpitane! Să trăiești Daciane! Adu băutura aceea, nătăfleață!

Niculaie s-a reîntors cu o sticlă de șampanie, „mum" veritabil. Zeno privea când sticla, când pe Mircea.

—„Mum"? Când am auzit acest nume? Poate că sunt o mie de ani de atunci?

Au râs amândoi.

—Unde ai găsit asemenea minune?

—În București, în depozitele părăsite de inamic mai găsești asemenea bunătăți. Mi-a reușit să aduc două. Una o bem cu Dan.

—De unde știi că am fost avansat?

—Din Monitorul Oficial. S-au făcut avansări în urma evenimentelor mari.

Confirmarea știrii că unitățile românești au trecut prin diferite puncte Carpații, îl făceau fericit pe Zeno. Aproape de dimineață, Mircea, obosit de drum, a adormit. În schimb pe Zeno îl părăsise somnul. Își punea întrebări și își dădea răspunsuri singur. Au trecut Carpații fără el! Mâine îl va ruga pe general să-l mute la o unitate care operează în Ardeal. Dar ce va zice acest nobil șef? Desigur, militarul îl va înțelege. În schimb ușurința cu care vrea să se despartă de ei va fi o deziluzie. Îi trecea în revistă pe toți membrii familiei, care îi arătaseră atâta dragoste. Doamna, soția generalului dar și ... Alice. Da, Alice! Ce-i cu fetița asta cu ochi negrii? Mereu se cicălesc între ei. De ce orice sfat al lui parcă o supără?A spus-o doar: *„Îmi este ciudă că mă tratezi ca pe un copil"* Dar nu e oare un copil? Poate să o trateze ca pe femeile celelalte? Nu! Dar de ce nu? Pentru că față de această fetiță nu poate folosi convenționalismul mincinos și apucăturile învățate în contact cu femeile celelalte în lumea în care a trăit. Pentru că numai când se gândește la ea simte ceva ce până acum n-a mai simțit. Îi era dragă, dar și altele i-au fost dragi însă nu așa. Față de Alice avea o atracție ce nu o avusese față de alta. *„Ești amorezat!"* își zise râzând de el însuși. Amorezat, tu care a-i cunoscut atâtea femei frumoase, capricioase, pasionate, rafinate și le-ai îmblânzit și le-ai părăsit, acum ești amorezat de o copilă de optsprezece ani, care nici măcar nu te simpatizează. Atunci de ce era așa de mulțumită când nu te-ai reîntors cu Dan la petrecerea aceea familială? Pentru că și ea este o mică femeiușcă și femeile nu-și cedează bucuros cavalerii altora, chiar dacă nu-i iubesc. S-a ridicat de pe sofaua unde soldatul îi așternuse patul și, aprinzându-și o țigară, gândindu-se și-a spus cam tare:

—Ești un caraghios!

Mircea, care-i auzise cuvintele, l-a întrebat:

—Cine-i caraghios căpitane? După cum văd n-ai prea dormit!

—Da, Mirciulică, sunt cel mai imposibil om din lume. Mă frământ fără să pot închide ochii.

—Dar ce ai? Te-a impresionat așa de mult avansarea neașteptată? Ai băut prea mult sau te-a tulburat vreo femeie, una din frumusețile de aseară?

https://biblioteca-digitala.ro

—Mă frământă gândul să-l rog pe general să mă mute la o unitate care operează în Ardeal şi nu ştiu cum va fi primită această hotărâre a mea.

—O să-i pară rău. Eu te sfătuiesc să nu te grăbeşti.

La orele prânzului generalul însoţit de adjutantul său, pe care l-a invitat la masă, au sosit ceva mai devreme acasă deoarece aveau musafiri. Dând să-i strângă mâna lui Dan, acesta a observat că Zeno era tot cu gradul de locotenent. A spus:

—Iată un căpitan care nu vrea să se despartă de gradul de locotenent şi l-a privirea întrebătoare a tatălui său, i-a dat lămuriri despre avansarea lui Zeno, ştire adusă de Mircea. A venit apoi cu nişte trese scoase la repezeală de pe o tunică a lui Dan. Generalul a completat epoletul noului său căpitan. În timp ce lumea de faţă discuta cu aprindere ştirile cele noi, Alice care aflase de la vărul ei despre intenţiile de mutare ale lui Zeno, l-a întrebat:

—Este adevărat că vrei să ne părăseşti?

—V-ar părea rău, duduie Nu-nu?

Fata s-a uitat în ochii lui şi i-a răspuns:

—Poate că da! Apoi a plecat repede, căutându-şi o treabă. Acest „poate" a lămurit în sufletul lui Zeno ceva ce nu putea defini, dar în tot cazul simţea ceva cald, ceva scump. După masă Zeno s-a retras împreună cu Mircea şi cu Dan în camera acestuia. Dan l-a sfătuit pe Zeno ca, deocamdată, să renunţe la a-i vorbi tatălui său despre o transferare, lucru ce nu i-ar face plăcere şi poate l-ar şifona chiar faptul că adjutantul, în care avea toată încrederea, îl părăseşte acum când avea mai multă nevoie de el.

Peste câteva zile, Dacian descifră o telegramă venită de la Marele Cartier General, care informa că, dacă la comandamentul lor printre foştii voluntari s-ar găsi vreunul originar din Banat şi capabil de a i se încredinţa o misiune delicată? În cazul că da, acesta să se prezinte imediat la Bucureşti pentru a primi instrucţiuni. Când i-a prezentat telegrama, generalul l-a întrebat zâmbind dacă cunoaşte vreunul?

—Originar din Banat sunt, deci partea întâi a telegramei o îndeplinesc. În ceea ce priveşte a doua, aceea de a fi capabil pentru o asemenea misiune, rămâne să apreciaţi dumneavoastră.

—Mâine pleci la Bucureşti! Cred că nu e nevoie să-ţi spun că în afară de noi nu trebuie nimenea să ştie pentru ce ai plecat. Nici chiar prietenul dumitale, Dan, a adăugat generalul.

La Marele Cartier General, în timpul cât un colonel de la Informaţii îi dădu lui Zeno instrucţiunile necesare, a intrat părintele Avram Imbroane, o veche cunoştinţă a căpitanului Dacian. Colonelul, vădit mulţumit de această prietenie, l-a dus la o hartă a Banatului, pe care steguleţele marcau zona ocupată de trupele franceze, iar altele pe cea ocupată de armata sârbă. În aceste zone trebuiau să intre cei doi bănăţeni şi să controleze veridicitatea ştirilor despre neajunsurile românilor din partea generalului Franchet d'Espèrey şi a oamenilor săi, influenţaţi de vechea

https://biblioteca-digitala.ro

administrație (care încă funcționa) și de către conducătorii maghiari, cu care comandamentul lor avea legături strânse. Față de ei, fiind bănățeni, oamenii de încredere își vor deschide sufletul, stabilind exactitatea lucrurilor pentru a fi aduse la cunoștința marelui prieten al românilor, generalul Berthelot. În a doua etapă, misiunea lor era să pătrundă în teritoriul ocupat de „aliații" sârbi, unde populația timorată din cauza terorii și a propagandei, și-a pierdut speranța că Banatul să mai facă parte din trupul României Mari. De aceste neînțelegeri între foștii aliați căutau să profite aceia care au mers cu îndrăzneală atât de departe, că au lansat lozinca: *„Dacă nu putem trăi așa cum am fi dorit, în raiul de sub coroana Sfântului Ștefan, măcar să facem o republică bănățeană, mult mai simpatică pentru acești minoritari decât încadrarea în statul român sau sârb."* Prin contactul ce îl vor lua cu avocați, preoți, învățători și alți fruntași ai poporului român, prin lămuriri date lor că trupele române stau gata să intre în curând în Banat, care ne este dat nouă, să-i antreneze, să ridice moralul populației și tot prin ei să culeagă informații. Odată cunoscută misiunea ce aveau de îndeplinit, în fața colonelului au stabilit raza teritoriului unde fiecare va trebui să acționeze, acolo unde aveau rude, prieteni și cunoscuți.

Încă în seara aceea trenul alerga cu ei spre Banatul atât de dorit sufletului lor. Toată noaptea au vegheat, discutând despre ai lor, despre care nu mai auziseră atâta amar de vreme. Amintiri dulci se perindau în fața lor. Ce vor găsi acasă? Oare mai trăiesc? În fața atâtor întrebări erau cuprinși de emoție, bucurie și frică. Ferească Dumnezeu! Și trenul alerga, alerga prea încet, căci bietul de el făcuse războiul și era obosit. Ajunși a doua zi, seara, la Vârciorova (mai exista granița), unde fiind capăt de linie, au coborât. După informațiile culese, fără viza comandamentului de gară francez nu puteau trece dincolo. Dar pe ce bază? Nu aveau cu ei alte hârtii, decât cea eliberată de Marele Stat Major Român, că sunt în concediu de o lună pentru a-și vizita familiile. Avram Imbroane, care era civil, s-a decis să treacă clandestin în cazul că nu i s-ar aproba viza. Locotenentul francez, un om foarte politicos, s-a lăsat convins în urma explicațiilor date de ei, înțelegând dorința lor fierbinte de a-i vedea pe ai lor cât mai grabnic, dându-le viza condiționată de obligația de a se prezenta la comandamentul generalului Franchet d'Espèrey, în orașul Lugoj. Drumul între Vârciorova-Orșova l-au făcut într-o căruță țărănească, care se întorcea de la graniță la Orșova. Stăpânul căruței, trasă de niște gloabe mititele, era fericit că poate „căra" un domn de cătane român, însoțit de un „popă cătănesc" și afară de țigările „din țară", n-a acceptat nici în ruptul capului vreo plată.

—Că doară sunt român din graniță și m-ar bace Dumnezeu, că noi abia vă așteptăm.

Ajunși în gara Orșova, Avram Imbroane, care era civil, a scos biletele pentru amândoi până la Lugoj. S-au hotărât să călătorească fiecare separat, în alt vagon, și să se întâlnească iarăși la comandamentul francez. Avram Imbroane a adăugat:

https://biblioteca-digitala.ro

—Dacă nu cumva mă voi hotărî să mă strecor clandestin. Voi vedea cum e cazul. Dumneata eşti ofiţer, trebuie să te prezinţi. Poate lucrând astfel, ca unul care îşi vizitează părinţii, neavând nimic de ascuns, vei fi mai puţin bănuit că ai şi o altă misiune. Pe mine încă de pe timpuri mă cunosc ca pe un cal breaz, că am fost agitator, „popă valah". Cred că e mai bine să lucrez subteran. Îţi urez noroc!

La Băile Herculane, în compartimentul în care se instalase Zeno, au intrat doi tineri, care vădit impresionaţi de a avea în faţa lor un ofiţer român, şi-au făcut semne privindu-l oarecum întrebător. Cel mai în vârstă, a cărui îmbrăcăminte trăda că frecventează Academia Teologică, a îndrăznit să-l întrebe pe Zeno:

—Nu cumva sunteţi bănăţean, domnule ofiţer? Îmi păreţi aşa de cunoscut...

—Nu, domnule, eu sunt de la Brăila şi vin pentru prima dată în Banat. Şi cum cei doi tineri zâmbeau neîncrezători, continuă: Mi s-a spus că Banatul e şes ca pe la noi la Brăila şi când acolo văd numai munte. Apoi le cere relaţiuni asupra Lugojului. Dacă e oraş mare, dacă sunt trăsuri în gară ca să-l ducă la comandamentul francez, dacă acesta e departe de gară? Bieţii băieţi, dezorientaţi acum, îi spuneau că seamănă perfect cu un cunoscut al lor pe care nu-l mai văzuseră de ani de zile. În timpul cât ei conversau au apărut jandarmii unguri cerând, în limba lor:

—Kérem az igazolványokat (Vă rugăm prezentaţi legitimaţiile).

Lumea din compartiment îşi prezenta hârtiile reprezentanţilor puterii publice. Pe Dacian îl priveau codiş pe sub cozoroc, neavând îndrăzneala să-l legitimeze, spre satisfacţia celor de faţă. „*Semn bun*", îşi zise în sinea lui Zeno. Nu mai sunt jandarmii din trecut, aroganţi. Au lăsat-o mai moale. După plecarea lor, au fost coborâte din plasă pachetele, companionii de drum întrecându-se să-i ofere ofiţerului român din conţinutul lor. Uiaga (sticla) cu răchie prefriptă trecea din mână în mână şi compartimentul prăznuia apariţia primei rândunele, care vestea un timp mai frumos, un timp mai călduros pentru bănăţeni. Cei doi tineri care trebuiau să coboare la Caransebeş, au scos bilete pentru a călători la Lugoj, având plăcerea a ţine pe mai departe companie ofiţerului român. Ajunşi la Lugoj, ofiţerul strigă după un hamal, dar teologul şi prietenul lui au pus stăpânire pe geamantan şi protestau că nu au lipsă de „hordar" (hamal). Un „confliş" (birjar) chemat în grabă primi dispoziţiuni să-l ducă pe ofiţerul român la Comandamentul francez de la „varmegie" (prefectură), dar Zeno le-a spus:

—Măi Ştefi, cunosc Lugojul mai bine ca voi!"

Amândoi au rămas pentru moment cu ochii holbaţi, ca apoi să pornească din ei lacrimi, şiroaie de lacrimi calde.

—Zeno, tu eşti? Într-adevăr tu eşti? Dumnezeu te-a adus şi să-i aducă şi pe ceilalţi!

—Vor veni, cât de curând vor veni, dragii mei, le-a răspuns Zeno, umblaţi sănătoşi. Apoi s-a urcat în trăsură.

—Când ne vedem? Vino la „Concordia" (cafeneaua frecventată de români).

—De data asta nu pot, dar ne vom întâlni noi. La revedere!

https://biblioteca-digitala.ro

A dat ordin birjarului să-şi mâne gloaba cât mai încet pentru a nu pierde nimic din oraşul de care-l legau atâtea amintiri frumoase. La comandamentul francez, instalat în palatul prefecturii, santinela, cu mutra tuciurie de senegalez, a prezentat arma pentru onor, iar plantonul l-a condus în sala mare a prefecturii, atât de bine cunoscută lui Zeno, unde aşteptau mai mulţi cetăţeni pentru ca să-şi rezolve interesele ce depindeau de armata de ocupaţie. Un locotenent bătrân ce părea rezervist, mai mult civil decât militar, l-a introdus la subşeful de Stat Major, un colonel care dezmintea faima poliţiei franceze. Fără să se scoale de la birou şi fără să-i ofere loc, i-a întins neglijent mâna şi l-a întrebat ce vânt îl aduce la ei. Zeno i-a întins singurul act ce-l avea redactat în limba română şi franceză.

—Dar bine locotenente, legitimaţia dumneavoastră nu are viza franceză de la graniţă decât condiţionată.

—Pentru aceasta am venit la dumneavoastră, ca să mi-o daţi. Îmi place să cred că un ofiţer aliat nu va fi refuzat să-şi vadă, după ani de zile familia, după cum nici ai noştri, n-ar refuza un ofiţer de-al dumneavoastră.

—C'est vrai! a lăsat-o mai moale franţuzul şi luând tocul i-a pus viza. Încercând să schimbe atmosfera l-a întrebat: Cât staţi la noi?

—Aţi spus bine, mon colonel, „la noi", căci sunt bănăţean. Voi sta două zile ca să-mi văd rudele şi cunoscuţii din acest oraş, apoi plec să-mi văd părinţii, dacă mai trăiesc, în teritoriul de sub ocupaţia sârbească.

—Va fi greu. Cu sârbii nu merge aşa de uşor. Să nu ai neplăceri. Maiorul Misici, comandantul jandarmeriei sârbeşti este un trăznit, a spus zâmbind colonelul întinzând tabachera lui Zeno.

—Ce mi se poate întâmpla? Să mă aresteze. Cu atât mai bine. Va fi o nouă dovadă de simpatie din partea aliaţilor. La urmă o să-mi dea drumul.

—Aliaţi care acum sunt gata să se încaiere, a spus râzând colonelul. Ca ofiţer îţi convine să dai de neajunsuri?

—Mon colonel, când cineva nu şi-a văzut părinţii de atâta timp, calcă şi peste mândrie şi peste toate regulile din lume.

—Cum se face că vorbeşti aşa slab limba franceză? Mi s-a spus că românii stăpânesc bine limba noastră.

Zeno a considerat asta o nepoliteţe şi a cerut scurt:

—Ca să ne înţelegem, chemaţi, vă rog, un translator.

Colonelul a chemat pe unul din biroul alăturat care, spre surprinderea lui Zeno, era ofiţerul român ataşat la divizia franceză, căpitanul Tocineanu. Discuţia a continuat prin intermediul acestuia. Zeno a adăugat:

—Sunt bănăţean, fost ofiţer austriac şi vorbesc româna, germana şi maghiara.

Colonelul i-a întins mâna şi i-a urat *„Noapte bună!"*.

De la comandament Zeno s-a dus la casa unui vechi prieten, care l-a primit cu braţele deschise.

—Tu eşti ofiţerul român despre care vorbesc chiar şi „pilăriţele" în piaţă!?

https://biblioteca-digitala.ro

—Io mi-s, măi Lae. Dumnezeu a vrut să ne revedem iarăşi.

Tatăl lui Lae nu-şi mai găsea locul. Alerga când în bucătărie, dând dispoziţii, când în cameră, privind cu căldură la *„copii mei, dragii mei feciori"*. A luat chipiul lui Zeno şi l-a pus pe cap, ca un copil, şi în entuziasmul său, spunea:

—Zeno, dragul meu, mă duc să-l arăt în oraş să vadă lumea că au venit românii! Bietul bătrân vedea în Zeno armata română. Rămaşi singuri cei doi, Zeno i-a spus prietenului său:

—Lae, pentru ceilalţi sunt venit să-mi vizitez rudele, dar pentru tine sunt aici ca să iau contact cu câteva personalităţi de la care trebuie să aflu anumite lucruri. Te rog deci să aranjezi astfel, ca să-i întâlnesc în mod cât mai discret. Cât eu voi trage un pui de somn, tu aranjează aceste întâlniri, aşa cum crezi că e mai bine. Îţi cunosc iscusinţa şi mă las în grija ta.

După masă, în hainele lui Lae, transformat în civil, cei doi tineri au trecut prin grădină la un vecin, ţăran cunoscut ca bun român. În casa lui aşteptau deja doi cunoscuţi luptători fruntaşi ai neamului. S-au înţeles ca la reîntoarcerea lui Zeno să-i furnizeze informaţiile doveditoare despre părtinirea generalului Franchet d'Espèrey în folosul străinilor minoritari şi măsurile nedrepte aplicate românilor. Spre regretul bătrânului *„copiii lui, feciori dragi"*, cu trenul de dimineaţă, au plecat la Buziaş pentru a lua contact şi cu protopopul P..., cerându-i concursul în acelaşi sens. Zeno a fost condus de prietenul Lae până la gara G..., punct unde începea zona de ocupaţie sârbă.

În gara G... afară de impegat şi şeful de gară nu era nicio altă autoritate. Aflase de la ei că maiorul M... a trecut cu o locomotivă şi un vagon spre graniţa veche, lucru ce l-a făcut pe Zeno să-şi schimbe planul, hotărându-se ca mai înainte să-şi viziteze părinţii apoi, după una sau două zile, să se ducă la Timişoara sau undeva, unde-l va prinde pe comandantul sârb. Această hotărâre era cât pe-aici să-i fie zădărnicită, deoarece până a doua zi nu mai avea niciun tren. „Sufletul românesc" l-a salvat şi de data aceasta. O echipă de lucrători ce controlau linia s-au oferit să-l ducă cu drezina lor până în B..., cu toate că riscau să-şi piardă pâinea şi eventuale maltratări din partea ocupanţilor. Se înnoptase când a ajuns acasă. Nimeni nu bănuia că vine, nimeni nu-l aştepta. Câinii casei îl lătrau furios, nu-l cunoşteau. Nu folosea vorba bună şi a fost nevoit, în casa părinţilor săi, să se apere cu sabia ca javrele să nu-l încolţească. Din interiorul casei se auzea un lătrat de animal nobil, un lătrat atât de cunoscut. Zeno l-a chemat:

—Prinţ, Prinţ al meu, nici tu nu mă mai cunoşti?

Lătratul continua mai cu furie, căci Prinţ asurzise, iar puiul său nu-l cunoştea pe stăpânul Zeno. Servitorimea, trezită de hărmălaia din curte, a ieşit îngrijorată să vadă dacă nu cumva „jândarii" sârbi au venit şi, văzând o uniformă, au rămas împietriţi.

—Măi oameni buni, care vi-s acolo? Trăilă, Iosâme, Moş Nicola! Dumnezeule, nimeni nu mă mai cunoaşte aici?

https://biblioteca-digitala.ro

—Vai doamne, e coconul nostru! se auzi o voce de femeie şi parcă treziţi din hipnoză au dat năvală cu toţii spre „coconul" lor.

—Bălan, Cescu, Haiduc, Mara, şist! se răstea un băieţandru cu o bâtă mai mare ca el, iar ceilalţi îl îmbrăţişau, îi sărutau mâinile şi îl mângâiau.

—Daţi drumul lui Prinţ, nu auziţi ce face? dădu ordin Zeno.

Prinţ, splendidul lui brak, în câteva salturi a fost la el. Ridicându-şi enormu-i corp, sprijinindu-se cu labele de pieptul stăpânului, lingându-l pe faţă şi pe mâini, era fericit. Ofiţerul, trecut prin atâtea încercări, simţea cum se moaie ceva în el, lacrimi îi brăzdau faţa. Era acasă! O fereastră se deschise şi cineva a întrebat îngrijorat:

—Cine-i acolo? Ce s-a întâmplat?

—Ne-a venit un gost domnule, un gost drag, îi răspunse Trăilă.

—Bietul tata, e bolnav?

—Nu, cocoane, dar tare a îmbătrânit de dorul dumitale.

Uşile ferecate se deschideau încet, greoi şi lui Zeno i se părea un veac. Tatăl şi feciorul îmbrăţişaţi nu puteau scoate niciun cuvânt. Bătrânul slăbit de dorul după copilul său, rămase în braţele lui, iar maică-sa îi mângâia părul ca pe timpul când era mic, micul copil al mamei. Stăteau cu toţii în sufragerie, stăpâni şi servitori, legaţi unii de alţii printr-un şir lung de ani de convieţuire. Făceau parte din aceeaşi familie. Numai „Taica Moş" lipsea. El n-a mai putut avea bucurie să-şi vadă nepotul domn cătănesc la români. Murise de peste un an. Icoanea se învârtea printre ei şi-l dăscălea pe Josâm, căruia îi plăcea să se uite în fundul paharului.

—Mai cu omenie, omule, că nu eşti la praznic!

Iar Zeno, auzind-o s-a adresat direct bărbatului:

—N-o asculta pe Icoanea, Josâme, căci doară prăznuim venirea mea.

A apărut şi Moş Nicola, care s-a născut pe moşia Dacianilor şi îi servea de la etatea de 14 ani. Acum avea 81. Nu mai făcea nimic decât să-i judece pe toţi că nu sunt buni de nimic şi că lumea aceasta nouă tare s-a stricat. Era poreclit „Socrul moşiei".

—Cocoane, Dumnezeu te-a adus, cocoane Zeno!Am crezut că n-o să vă mai văd.

Zeno l-a sărutat pe obrajii scofâlciţi şi, cu toate protestele bătrânului, l-a aşezat lângă el.

—Cum să te cinstesc, cocoane Zeno, că nu ştiu ce „şarjă" (grad militar) ai? Eu mi-s învăţat cu stelele la guler.

—Sunt căpitan, Moş Nicola, dar pentru dumneata sunt Zeno, doar m-ai ţinut în braţe.

—Asta nu să poace. Nu să cage, domnule căpitan. Apoi, după ce a trincat, moşul a plescăit din limbă şi l-a privit cu drag spunându-i: Ţucu-mi-l de căpitan, ţucu-mi-l!

În casă toată lumea dormea. Zeno s-a retras şi el în camera sa, unde l-au surprins orele tinere ale dimineţii. Câinele, întins pe o blană de mistreţ, îi urmărea

https://biblioteca-digitala.ro

fiecare mişcare şi parcă voia să-i spună: *„Vezi, stăpâne, totul e la locul său aşa cum ai lăsat"*. După o ultimă ţigare l-a cuprins şi pe Zeno un somn dulce, în patul lui, cel mai bun din lume. Nasul rece al lui Prinţ l-a trezit. Animalul şi-a pus capul pe pieptul lui şi-l privea.

—Ce vrei să-mi spui? Acum înţeleg, vezi Prinţişor, eu am uitat vechiul nostru obicei. Hai, prietene, să-ţi dau drumul afară.

Deschizând uşa de la hol a văzut o fată tânără care mătura şi care, văzându-l, a luat-o la fugă.

—Cine o mai fi şi sălbatica asta? s-a întrebat Zeno. Curând a apărut şi maică-sa, urmată de „mica sălbatică", care aducea cu ea toate bunătăţile micului dejun: cafea, miere, unt şi ouă, cum îi plăcea lui Zeno pe vremuri. După ce a sărutat mâna mamei sale, a întrebat-o pe fată

—Cum te cheamă?

—Mândra, cocoane!, îi răspunse fata.

—Cum, tu eşti Mândra aia mică? Ce mare te-ai făcut şi ce fată frumoasă. Ia uită-te la ea mamă, acuşi o măritǎm.

Biata fată se făcuse roşie ca un bujor.

—Hai, du-te şi cheam-o pe mamă-ta.

N-a trecut mult timp şi în crăpătura uşii au apărut cele peste o sută de kilograme ale Icoanei. Zeno i-a făcut semn să se apropie.

—Auzi, Icoano, am ştiut că faci mânări ca nimeni alta, dar că ai făcut şi o fată aşa de frumoasă, n-am ştiut. Apoi, n-ai găsit vre-un fecior?

—Nu cocoane Zeno, căci e încă „ludă" şi apoi calul bun nu trebuie dus la târg, el să vinge dân grajd.

Comparaţia aceasta rustică făcută în mândria ei de mamă l-a făcut pe Zeno să râdă cu poftă.

—A fost părincele Pătru cu popa al nou şi cu învăţătorul cel mic să vă vadă, dar aţi durmit şi a zâs că vin iarăşi, cătră prânz.

—Dar cum îl cheamă pe popa al nou, Icoaneo?

—Dumnezău şcie, că eu nu şciu să-i zic nici numele, că-i tare şod.

—Mamă dragă, spune-mi ce om e şi cum îl cheamă pe părintele cu nume şod?

—Olimpiu Tepleţeanu. E un preot cult şi român vrednic. O să-ţi placă de el.

—Auzi Icoaneo? Hai acum să-i înveţi numele, că e nume românesc.

Icoane, speriată ca nu cumva să fie pusă la o lecţie ca pe timpul când era şcolăriţă, a scos un:

—Vai d-o mine! Eu stau la givan şi mie îmi ard mâncărurile în cuină.

Apoi, spunând acestea, a pornit repede pe cât îi permiteau kilogramele de una sută.

După ce s-a îmbrăcat, Zeno s-a dus în biroul tatălui său, pe care l-a găsit în societatea celor doi preoţi, a învăţătorului „cel mic" şi a comerciantului Poganu. În ciuda vârstei sale, părintele Pătru a alergat cu braţele deschise spre Zeno, ca să-l întâmpine cu cuvintele:

https://biblioteca-digitala.ro

—Blagoslovit să fie numele Domnului, care te-a adus printre noi.

—Amin! Dar şi sfinţia ta, la botez, n-ai cruţat apa şi astfel am putut, cu noroc, trece prin atâtea, i-a răspuns glumeţ ofiţerul apoi, luându-l de braţ, s-au îndreptat spre bătrânul comerciant.

—Uico Poganu, acum îmi dai ţigări? Ştiţi, domnilor, că a refuzat să-mi vândă ţigări şi m-a pârât lui tata?

—Eraţi copil, domnule căpitan, căută să se scuze Poganu.

Zeno se întoarse spre ceilalţi:

—Vă cunosc, deşi nu ne-am văzut. Dumneata eşti „popa cel nou" şi dumneata „învăţătorul cel mic". Biata Icoanea nu-ţi poate ţine în „mince" numele că e prea „şod". Maica-mea, în schimb, mi-a vorbit şi de cucernicia ta, cât şi de domnul învăţător Ciortin. Dar învăţătorul Drăghici, ce face?

În locul lor a răspuns bătrânul Dacian.

—Am trimis trăsura să-l aducă, căci nu-l mai slujesc picioarele. Va lua masa împreună cu dumnealor la noi. Ştiam că o să te bucuri.

Pe la sfârşitul mesei Trăilă a intrat buluc în sufragerie. Faţa-i pământie anunţa ceva neplăcut:

—Au venit jândarii sârbi şi zâc că vreau să vorbească cu domnul căpitan.

—Ce te-ai speriat Trăilă? Spune-le că-i poftesc.

Un plutonier însoţit de doi ostaşi cu baioneta la armă au intrat în sufragerie şi într-o românească bună s-a adresat lui Zeno.

—Domnule ofiţer, e poruncă să mergeţi cu noi la V..., de unde veţi putea vorbi la telefon cu comandantul nostru.

—Cine v-a dat acest ordin şi pentru ce?

—Maiorul, comandantul nostru. Mai mult nu putem să vă spunem, căci nici noi nu ştim.

—Bine, voi merge, dar până când înhamă caii la trăsură, luaţi loc şi un pahar de vin.

Nu s-au lăsat rugaţi şi Zeno, ca să facă pe comesenii speriaţi să se liniştească, a continuat.

—Cum de vorbeşti aşa de bine româneşte?

—Sunt de pe Valea Timocului.

—Camarazii dumitale vorbesc şi ei româneşte?

—Nu, ei sunt sârbi.

În timp ce conversau, a venit Trăilă raportând că trăsura e gata. În trăsură plutonierul a găsit câteva cuvinte ca să se scuze.

—Ce să fac, domnule ofiţer, sunt ostaş, dumneavoastră înţelegeţi!?

Ajunşi în orăşelul V..., unde era instalat postul de jandarmi, plutonierul a cerut legătura cu comandamentul din Timişoara şi în scurt timp raporta şefului său în sârbeşte, Zeno înţelegând doar că este vorba de un căpitan de cavalerie român. Plutonierul i-a făcut semn, întingându-i receptorul. La capătul celălalt al firului o

https://biblioteca-digitala.ro

voce răguşită l-a întrebat dacă vorbeşte nemţeşte şi după ce Zeno a spus că da, acela a continuat.

—Aici maiorul M... care vă întreabă ce interese vă aduc în zona sârbească?

—Domnule maior, sunt născut în comuna C... şi am venit să-mi vizitez părinţii după atâţia ani de absenţă.

—Aveţi viza sârbească?

—Nu, dar voiam să mă prezint mâine pentru a o obţine.

—Pentru ce n-aţi venit direct la Timişoara?

—Am aflat în gara G... că sunteţi plecat cu trenul undeva şi dorul după ai mei m-au făcut să amân cu o zi venirea la Timişoara, cu atât mai mult că nu vă găseam acolo. Nu-mi închipuiam că un ofiţer voluntar român care, cu voluntarii sârbi în Rusia s-au ajutat reciproc în organizarea unităţilor de voluntari, să poată fi arestat pentru că-şi vizitează părinţii. În oraşele noastre şi astăzi ofiţerii şi soldaţii dumneavoastră se plimbă liber, în schimb dumneavoastră aţi procedat cu totul altfel faţă de un voluntar român şi un ofiţer aliat. Vă rog, daţi ordin să fiu escortat la dumneavoastră, iar de acolo să pot raporta la ai mei sau să fiu expulzat.

Vocea aspră a maiorului s-a îndulcit.

—Cine spune că sunteţi arestat?

—Odată ce am fost ridicat de ostaşii dumneavoastră cu baioneta la armă.

—E un dobitoc plutonierul meu dacă a procedat astfel. Vă rog, puneţi-l la telefon.

Bietul şef de secţie tremura în faţa telefonului, făcând feţe-feţe, repetând cuvântul sârbesc *„am înţeles, am înţeles"*. Din nou i-a întins receptorul lui Zeno.

—Hallo! Sunteţi la aparat, domnule căpitan?

—Da.

—Am ordonat şefului de secţie să vă pună viza. Nu veţi mai fi deranjat. Eu lipsesc câteva zile, deci nu mai veniţi mâine la Timişoara.

—Vă mulţumesc, dar eu mai am rude la Reşiţa, Oraviţa. Le pot vizita?

—Desigur, da. Va trebui însă la sosirea în localitatea respectivă să luaţi contact cu şeful secţiei sau la Reşiţa cu ofiţerul respectiv din subordinea mea. Mai corect, când vreţi să vă duceţi, daţi-mi un telefon şi eu, la rându-mi voi dispune. Astfel veţi fi scutit de neplăceri.

—Vă mulţumesc!

—Sunteţi cavalerist, domnule căpitan?

—Da.

—Şi eu sunt din cavalerie, dar invaliditatea mă obligă să fiu jandarm.

—Mă bucur că sunteţi cavalerist, domnule maior. Călăreţii se înţeleg între ei.

—Am şi eu o pretenţie, o condiţie să vă pun şi anume să vă daţi cuvântul de onoare... (lui Zeno i s-a oprit respiraţia, cuvânt de onoare ... ce-i cere omul acesta? Toate într-o secundă i-au trecut prin cap) că nu vă întoarceţi la Bucureşti înainte de a veni la Timişoara să tragem un chef.

https://biblioteca-digitala.ro

—Da. Îmi angajez cuvântul că vin să vă vizitez, îi răspunde ofiţerul român, uşurat că nu-i ceruse altceva.

—Vă rog puneţi-l din nou la telefon pe plutonier. Deci, la revedere, la Timişoara!

După ce a terminat convorbirea, plutonierul îşi ştergea fruntea transpirată şi n-a putut să nu tragă o înjurătură românească, care se obişnuieşte de la Nistru până la Tisa, şi chiar în Timoc, şi de data aceasta Zeno s-a convins deplin că şi cei din Timoc sunt români neaoşi. În drum spre restaurant, subofiţerul i-a spus lui Zeno:

—El a dat ordin să vă ridic şi acum mă face tâmpit. Feriţi-vă de el, căci e nesincer, beţiv şi nebun. Mai mult nu vă pot spune, doar atât că nu sunt militar de carieră, ci învăţător.

Zeno s-a gândit să profite de starea sufletească a revoltatului plutonier-învăţător român şi i-a pus întrebarea.

—D-apoi nu au mai rămas decât jandarmii în zonă şi bănuim că şi noi ne vom retrage.

—Totuşi, să comanzi câteva batalioane ... a riscat întrebarea Zeno. Plutonierul a răspuns doar atât:

—Când eşti fiul unui mare om, să nu ne mai mirăm.

Zeno n-a voit să lase impresia că-i cere informaţii, schimbând discuţia în altă direcţie.

—După cum văd sunteţi însurat, domnule învăţător.

—Da. Am şi trei copii şi părinţi bătrâni. Mi-i dor şi mie de ei. Nu i-am văzut demult. De-abia aştept să fiu demobilizat.

Au intrat în restaurant unde, la o masă, bătrânul Dacian stătea împreună cu protopopul şi alţi cunoscuţi ai lui, aşteptând cu înfrigurare ştiri despre Zeno. Sărmanul tată, imediat după ce fiul său plecase de acasă cu jandarmii sârbi, a lăsat să se înhame un docăraş, pornind în urma fiului său. Acum, văzându-şi feciorul vesel, însoţit de plutonierul sârb, i s-a luminat faţa de bucurie. Zeno l-a reţinut pe însoţitorul său, spunându-i în glumă:

—Acum putem trinca împreună un păhărel, ca doi aliaţi.

Bietul subofiţer, pe semne jenat de cele întâmplate sau de frică să nu fie acuzat că el, reprezentantul forţei sârbeşti, a stat la chef cu intelectualii valahi, şi-a golit paharul, cerându-şi scuze, motivând că serviciul îi cere anumite obligaţii. De la oamenii săi, Zeno a aflat despre teroarea ce o exercită maiorul M., nu numai cu cetăţenii români, dar şi cu subalternii săi. După ce, prin Trăilă, au liniştit-o pe mama, împreună cu tatăl său, au mai rămas câteva ceasuri cu vechii săi cunoscuţi, lămurindu-i şi dându-le instrucţiuni.

De Sfintele Paşti, satul său îşi sărbătorea hramul. Profitând de obiceiul vechi când, cu asemenea ocazie, se aduna toată lumea şi din alte sate, sub motiv că sunt invitaţi de colegii lor, de data aceasta au venit mai mulţi preoţi şi învăţători pentru a lua contact cu ofiţerul român. Dintre ei s-a format, în cel mai mare secret, un

https://biblioteca-digitala.ro

comitet, care de aici înainte trebuia să acționeze, furnizând întotdeauna informații unor oameni de încredere din Lugoj și de la care vor primi dispoziții pe viitor. Cu materialul adunat până atunci, Zeno l-a trimis pe omul său de încredere și vechiul său camarad din copilărie, țăranul Adam, la protopopul P... din B..., unde trebuia să-l aștepte, în zona franceză, iar la câteva zile în urma acestuia, au plecat în aceeași direcție, părinții lui Zeno, care țineau să-l asigure, în cazul că s-ar fi descoperit de către ocupanți ceva din activitatea lui.

Mulțumit de rezultatele obținute, a plecat și Zeno spre Timișoara, ca să-l întâlnească pe maiorul M., față de care s-a legat prin cuvânt că îl va vizita înainte de plecarea la București. În același tren călătorea și fratele unui director de fabrică, de la care a aflat unele din trăsnăile comandantului M..., fiind chiar el una din victimele lui. După un chef, maiorul a invitat un preot și pe fratele directorului ca să facă împreună o plimbare cu trăsura. Maiorul care mâna caii, la un moment dat, a sărit din trăsură, dând bice puternice bietelor animale, care, speriate, au luat-o la goană nebună. Ca rezultat: o trăsură sfărâmată, directorul avea un picior și trei coaste fracturate, iar preotul, mai norocos, s-a ales cu spaima și câteva contuzii. La altă petrecere, cu pistolul în mână, maiorul l-a obligat pe unul din cei prezenți să joace „halaripu" și să-l forțeze să-și ridice mai repede și mai sus picioarele cu focuri de pistol. Spre norocul jucăușului, nu l-a lovit niciun glonț, în schimb, spre marele haz al maiorului, a fost nevoit să se ducă să-și schimbe rufăria. La una din inspecțiile făcute de maior, i s-a prezentat un bătrân meseriaș, care își reclama nevasta, mult mai tânără decât el, că pe lângă faptul că-l înșeală cu un tânăr și chipeș lucrător, îl și fura, dându-i iubovnicului diferite cadouri. „Originalul" maior s-a hotărât să se transforme în judecător și sentința dată a fost: femeia va primi zece lovituri de nuiele la partea locului cu care se făcuse vinovată față de credința ei de soție, iar amantul va despăgubi pe soțul încornorat cu valoarea sumei de care fusese frustrat. La a cincia lovitură femeia a leșinat, iar acel care a „tradus-o", sub motiv că va aduce bani de la părinți, a plecat fără să se mai întoarcă, decât după venirea românilor.

La Comandament, căpitanul Dacian a fost introdus în biroul aceluia despre năzbâtiile căruia auzise atât de multe și de care tremura o lume întreagă. Acesta s-a sculat de la birou făcând câțiva pași spre Zeno.

—Ei, bravo! Îmi pare bine că te-ai ținut de cuvânt.

—Odată ce am promis...

—Sper că nu te-a mai plictisit nimeni?

—Nu, dar nici nu era pentru ce, căci n-am dat ocazie, domnule maior.

—Spune drept, îmi porți pică pentru cele întâmplate?

—Nu, domnule maior. Greșeala a fost a mea că n-am venit direct la Timișoara, ci m-am dus să-mi văd părinții. La tot cazul vă mulțumesc că m-ați scutit de a veni atunci.

https://biblioteca-digitala.ro

—Ascultă, termină odată cu „domnule maior". Suntem cavalerişti. Eu sunt „tu" pentru tine şi tu eşti „tu" pentru mine. Ne-am înţeles? şi izbucni: Ha, ha, ha, într-un râs răguşit.

—Ne-am înţeles, a răspuns Zeno zâmbind.

—Atunci să bem o şliboviţă, şi cu aceasta s-a îndreptat spre dulap.

Zeno surprins de ţinuta elegantă şi de amabilitatea maiorului, l-ar fi găsit simpatic şi chiar om frumos dacă faţa-i buhăită, de beţiv şi nişte ochi de dement, nu ar fi alertat aspectul general.

Maiorul a scos din dulap o sticlă, care era însă goală, ceea ce-l înfurie.

—Milivoi! strigă el şi un soldat, care răspundea la numele acesta, a intrat pe uşă oprindu-se în poziţie de drepţi. După un schimb de cuvinte în limba lor, maiorul s-a adresat lui Zeno: Hai mai bine să mergem noi la şliboviţă, decât s-o aducem aicea, în acest birou infect.

După ce a dat câteva dispoziţiuni unui ofiţer pe care n-a ţinut deloc să-l prezinte ofiţerului român, a părăsit cu Zeno „biroul infect" unde, pe timpuri, îşi comanda corpul de armată un fost general austriac.

După câteva tururi pe corso-ul din centrul oraşului, maiorul a hotărât.

—Să mergem undeva să bem ceva. E mai amuzant, decât să vezi vacile acestea, care te privesc parcă ar fi dornice de taur, ha, ha, ha, râdea încântat de comparaţia pe care o găsea atât de reuşită.

Au intrat în restaurantul S..., unde cetăţeni paşnici îşi consumau berea şi porţia de „zonă". Chelnerii, mai mult intimidaţi de prezenţa lui decât stilaţi, i se ploconeau şi se grăbeau să-i deschidă uşa separeului rezervat pentru el. Fără comandă, un alt chelner a alergat, aducând pe o tavă o sticlă de şigoviţă şi o cutie de „ringli". Îi cunoşteau obiceiul.

Cunoscând tăria acestei băuturi, Zeno a rămas surprins de faptul că se umplură două pahare de vin în locul obişnuitelor pahare de ţuică.

—Servus, a trincat maiorul şi văzând că partenerul lui nu şi-a băut toată ţuica a strigat: Ex, pentru prietenie!

La al doilea pahar, cu toată insistenţa maiorului, Zeno a refuzat să mai bea. Îl apucase o greaţă de băutură şi de faţa transformată în ceva animalic a omului care stătea la masă. Acesta a scos pistolul şi l-a pus pe masă, spunând:

—Vrei să mă jigneşti? Eu nu admit să fiu jignit, deci bea!

—Bine, nu vreau să te jignesc şi Zeno a dat ţuica peste cap.

Maiorul râdea satisfăcut şi-l privea pe Zeno batjocoritor. Zeno şi-a dat seama că cel din faţa lui vrea să-l provoace. Mândria lui de om şi de ofiţer al unei armate din care făcea parte l-a făcut să uite şi de misiunea ce-o avea. A luat sticla de pe masă, umplându-i paharul maiorului.

—E rândul tău să bei pentru prietenie!

—Eu nu beau la ordine! i-a răspuns arogant ofiţerul sârb.

https://biblioteca-digitala.ro

Atunci Zeno a pus repede mâna pe pistol, trăgând toată încărcătura alături, când în dreapta, când în stânga maiorului, iar acesta, după ce s-a recules, i-a sărit de gât, sărutându-l:

—Bravo! Se vede că eşti călăreţ. Eşti prietenul meu!

Curioşii din restaurant, prin crăpătura uşii, spre marea lor deziluzie, în loc de o dramă senzaţională, au putut constata că doi ofiţeri beţi se îmbrăţişau şi că diferendul româno-sârb a intrat într-o fază paşnică.

A doua zi căpitanul Dacian a plecat ca să-şi mai petreacă câteva zile la o rudă a sa din B..., unde părinţii îl aşteptau cu nerăbdare.

Mulţumit de faptul că-i ştia în zona franceză şi cu satisfacţia de a fi dus însărcinarea la bun sfârşit, după o scurtă oprire, a plecat la Caransebeş, unde ştia că de Dumineca Tomii se adună arhiereii, fiind o ocazie bună de a lua contact cu lumea fruntaşilor şi apoi, mulţumit de executarea misiunei sale, a plecat la Bucureşti.

La Cartierul General, şi-a făcut raportul asupra informaţiilor culese. Apoi, cu primul tren, a plecat spre Iaşi, unde era „Nu-nu", copila aceea atât de dragă sufletului său.

De la gară s-a dus direct la comandament, unde s-a prezentat generalului său şi după ce a terminat raportul asupra misiunii avute, şeful său i-a spus să se ducă acasă, având nevoie să se odihnească după oboseala călătoriei, invitându-l la masa de seară în familia lui.

La locuinţa lui, Nicolae îl aştepta cu baia şi cu diferite gustări aranjate pe masă. Zeno, surprins de toate acestea, după ce i-a întins mâna soldatului său l-a întrebat:

—Măi, şmechere, de la cine ai aflat despre sosirea mea!

—De la geamantanul dumneavoastră ce mi l-a adus un soldat şi mai avem şi noi oamenii noştri.

—Eşti o perlă, Niculaie.

—Ce sunt eu, domnule căpitan?

—Un om de treabă, măi băiete!

Ordonanţa Niculaie era fericit că şeful lui îl lăudase.

—Ce-ţi face nevasta şi copilul?

Cât timp Zeno lipsise, i-a dat ordonanţei sale concediu.

—Să trăiţi domnule căpitan, i-am găsit bine pe toţi. Copilul e mărişor. S-a bucurat mult de jucăriile ce i le-aţi trimis. Nici noaptea nu se despărţea de sabia lui. Iar tata vă mulţumeşte mult că mi-aţi dat concediu. L-am ajutat mult la treburile gospodăriei.

Niculiţă s-a învârtit, s-a sucit, apoi a adus o cămaşă înflorată, de borangic, cu cusături, şi foarte încurcat a spus ofiţerului său:

—Ileana a lucrat această cămaşă şi v-o trimite...

Generalului i s-a dat o nouă comandă în care, în afară de calităţi militare, se cerea şi un simţ politic, ţinându-se seama de organizarea noilor unităţi.

https://biblioteca-digitala.ro

După unirea provinciilor româneşti cu patria mamă se cerea, în afară de organizarea militară a acestor teritorii şi sudura într-o aceeaşi mentalitate a acestei lumi cu sufletul românesc, dar cu obiceiuri influenţate secole de-a rândul de către foştii stăpânitori. Cei de peste Munţii Carpaţi trăiau în legile şi cu viaţa dictată de regimuri maghiare, cei din Bucovina în spiritul austriac, iar basarabenii într-al ţarismului, recent tulburat de o revoluţie încă nestabilită. În aceste deosebiri trebuiau găsite formulele, care să împace şi să ţină seama de toate acestea şi cu tact, să fie amestecate şi abătute spre canalul unic al mentalităţii statului unitar român.

În îndeplinirea aceasta adevăratul merit îl are sufletul neamului, care, nealterat, domnea în cele trei provincii. Şi totuşi anumite ambiţii şi interese ale unora lăsau fisuri, care slăbeau sudura puternică a digului naţional. Un ochi pătrunzător, energic şi totuşi plin de tact se cerea să vadă, să judece, să împace, să informeze, să propună şi să arate în mod cinstit conducerii centrale adevărul. Omul indicat era generalul lui Dacian care, pe lângă vederi largi, avea prestanţa, cultura şi forţa ca să se impună nu numai românilor, ci şi naţionalităţilor conlocuitoare, care făceau comparaţie cu cei ce au fost înainte.

„Inter armes silent muses" este un proverb latin şi cum duşmanul fiind înfrânt, luptele au încetat, totul a fost reluat de viaţă cu drepturile şi cerinţele ei, amorţite de anii războiului. Lumea dornică de ele a organizat serbări, maifestaţiuni naţionale, conferinţe, spectacole şi atâtea altele, care aveau darul să creeze o nouă societate solidară în jurul întăririi unităţii statului nou creat. În această acţiune, la comandament au fost aduşi ofiţeri pregătiţi şi socialmente şi căsătorii au început să se facă dintr-o parte în alta.

Primul exemplu a fost dat de însuşi generalul, în această acţiune, care şi-a măritat fata cu Zeno, ofiţerul venit de peste Munţii Carpaţi. Odată căsătoria făcută, cum nu ţinea rude la comandament, generalul l-a mutat pe Zeno, ginerele său, la o unitate de cavalerie, luându-şi în loc ca adjutant un bucovinean, apoi un transilvănean.

În noua sa garnizoană, într-un oraş frumos, cu marea familie a călăreţilor legată de camaraderie, Zeno cu soţia lui s-au simţit mai bine decât la comandament cu o viaţă atât de încordată, cu multiplele-i obligaţiuni. De acum erau ai lor şi numai ai lor şi lunile se scurgeau repede. Cum erau în aşteptarea unui moştenitor sau moştenitoare, spre regretul soţiei sale, au renunţat la cavalcadele, întârzieri înnoptate şi alte asemenea distracţii, nepermise de situaţia ei.

Într-o zi călduroasă, după manevre de gaze, ofiţerii erau adunaţi la critică în sala mare a cazărmii. Deodată apare un soldat cu mătura în mână şi faţa năduşită:

—Domnule căpitan, moare Duduia!

Au înmărmurit cu toţii, iar Zeno s-a făcut alb ca varul, căci era ordonanţa lui. Bietul băiat, uitase de disciplină, uitase de colonel, uitase că-i cu mătura în mână, fugise după căpitan, că-i moare Duduia.

—Du-te repede acasă, se auzi vocea colonelului.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi acum era rândul căpitanului să gonească pe stradă cu ordonanţa după el, care ţinea mătura ca arma la atac. Lumea se uita mirată după ei. Noroc că locuinţa Dacienilor era în apropierea cazărmii.

În casă şi-a găsit soţia în durerile facerii, fiind alături de ea o vecină, soţia unui maior de administraţie, pe care o chemase fata din casă. Nu peste mult a sosit doctorul mamoş, anunţat de maioreasă şi o săsoaică, deşteaptă şi descurcăreaţă.

După câteva ore a apărut şi acela care n-a ţinut seama nici de socoteala medicilor şi nici a părinţilor, ci s-a grăbit. De la naştere şi-a făcut de cap şi a făcut ce a vrut el. Un mic aventurier. Trusoul lui era numai o cămăşuţă a lui taică-său, păstrată cu sfinţenie timp de 27 de ani de „Emi-buni", cu dorinţa ca viitorul Dacian să fie îmbrăcat prima dată cu ea, iar în loc de scutece au fost folosite cârpe de praf până când, peste o zi, au fost înlocuite cu trusoul princiar, adus în grabă de bunica din partea mamei.

În zori de zi pe Zeno l-a trezit o melodie dulce din somn. Credea că visează. Trăzniţii de camarazi însă au schimbat-o cu marşul „Die Leichte Kavalerie" („Cavaleria uşoară"), care l-a adus la realitate. Băieţii, fiind zi de sărbătoare, chefuiseră toată noaptea, iar de la chef s-au gândit să vină să le dea Dacienilor o serenadă. Erau tineri şi neînsuraţi. Temperamentul de călăreţi clocotea în ei. Ce ştiau ei că lehuza are nevoie de linişte. În grădină s-a trincat, de preferinţă din rachiul Dacienilor, apoi fiecare s-a dus la casa lui fiind sărbătoare.

Dar tot frumosul trebuie să aibă un sfârşit.

În Ungaria a apărut fostul rege Carol IV de Habsburg,[25] pretendentul tronului. Familia a fost scoasă din drepturile ei ereditare, dar în ochii revizioniştilor din statul vecin reprezenta ideea trecutului.

Alături de ceilalţi vecini şi România a trimis trupe la graniţă, astfel că regimentul lui Zeno a primit ordin de plecare. Mama şi copilul au fost duşi la familie, iar soţul la datorie.

Anul 1921 a început cu necaz şi durere. Mama lui „Nu-nu" muri şi fata trebuia să fie lângă tatăl ei, care suferea din cauza pierderii soţiei iubite.

Carol IV fiind obligat să părăsească ţara, lucrurile s-au liniştit şi regimentele s-au reîntors în garnizoanele lor. Viaţa a început să intre în făgaşul normal din trecut şi în dorinţa de a fi alături de tatăl ei, Zeno a rămas singur, a fost readus în serviciul Comandamentului. De altfel şi invaliditatea lui, rănile din război au lăsat urme şi nu-l asigurau apt de front, mai ales la cavalerie.

Au trecut câţiva ani şi familia s-a înmulţit cu o fetiţă. Fericirea familiară a fost tulburată de moartea tatălui lui Zeno. Averea părintească era lipsită de o energie bărbătească, maică-sa, rămasă singură, putând cu greu face faţă obligaţiunilor gospodăriei. Zeno, care avea gradul de maior, era frământat sufleteşte, dacă să

[25] Carol I al Austriei, (1887–1922), ultimul împărat al Austriei şi ultimul rege al Ungariei (Carol IV), în 1918 a renunţat la şefia statului maghiar, exilat în Portugalia unde a şi murit.

https://biblioteca-digitala.ro

urmeze mai departe cariera militară, în care ar fi trebuit să activeze în serviciile de birouri sau să-şi vadă de moşie şi de interese care asigurau mai mult viitorul familiei. A optat pentru ultima soluţie, cerându-şi pensionarea pe motiv că nu mai este apt pentru serviciul militar. Comisia medicală, constatându-i acest fapt, ca urmare a fost pensionat, spre marea părere de rău a socrului său, care s-ar fi bucurat să urmeze şcoala de război şi să-l urmeze pe el în carieră.

Au urmat ani de muncă şi viaţă la ţară, care-i reclamau prezenţa la faţa locului, cu atât mai mult cu cât în ultimii ani, când părintele lui era bolnav, personalul de conducere al moşiei îşi făcuse de cap.

Cu muncă şi control sever, cu sfaturile pricepute ale maică-si, a reuşit ca situaţia să fie schimbată şi averea rămasă de la strămoşi, neglijată în ultima vreme, să reînvie şi să progreseze şi să se modernizeze. Avea libertate, era stăpân, creştea cai frumoşi, avea vecini buni cu care vâna, totuşi amintirile lui îl duceau la armată şi în mijlocul camarazilor...

Manuscris aflat la Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naţionale.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ISBN: 978-973
ISBN: 978-97

88 lei

https://biblioteca-digitala.ro